प्राणतोषिणी

श्रीरामतोषण भट्टाचार्य्येण

तन्त्रशास्त्रात् संकलय्य

विरचिता ।

बि, ए, उपाधिधारिणा पण्डितकुलपतिना

श्रीजीवानन्दविद्यासागरभट्टाचार्य्येण

प्रकाशिता ।

तृतीय संस्करणम् ।

कलिकातानगरे

कलिकाता यन्त्रे

मुद्रिता ।

१८९८

प्राणतोषिणी

श्रीरामतोषण भट्टाचार्य्येण

तन्त्रशास्त्रात् संकलय्य

विरचिता ।

वि, ए, उपाधिधारिणा पण्डितकुलपतिना

श्रीजीवानन्दविद्यासागरभट्टाचार्य्येण

प्रकाशिता ।

तृतीय संस्करणम् ।

कलिकातानगरे

कलिकाता यन्त्रे

मुद्रिता ।

१८९८

প্রিন্টর—মুখার্জি এণ্ড কোম্পানি ।

सूचीपत्रम् ।

प्राणतोषिणी ।

अङ्के काव्यं दावौ द्रुतमुदकविन्दौ जलधितां पयोधौ पाथोऽणुत्वमपि ननु सर्वैकवशगा। गिरौ भूलौलेशत्वमचलयरत्वं रजसि वा विचित्रेच्छा स्वैरं जयति जयतारे! तव नवा ॥ यस्या दाम्बुजसेवया प्रतिदिनं कर्म्म चणाल्लीलया ब्रह्मोपेन्द्रमहेश्वरप्रभृतयः कुर्व्वन्ति सृष्ट्यादिकम्। यामाराध्य मनुत्वमाप सुरथो ज्ञानं समाधिः स्वयं सास्माकं वितनोतु वाञ्छितफलं तस्यै भवान्यै नमः ॥ आसीद्विश्वासवंशे विमलमतिदयारामविश्वासनामा तत्पुत्रोऽत्यन्तदान्तोऽप्यतिशयसुकृती रामहर्य्याह्वयोऽसौ। विश्वासौ विश्वनाथार्च्चनचरणरतौ विश्वविश्वासवासौ वाराणस्यामुषित्वा वहुविधमपि सत्कर्म्म कृत्वाप मुक्तिम् ॥ तत्सूनुर्भूमिपालो विविधबुधगणैकाग्रगण्योऽतिधन्यो मान्यः श्रीप्राणकृष्णो यदनुजनुजगन्मोहनाख्यः प्रसिद्धः। पुत्राः षड् यस्य जाताः सुविमलमतयो धैर्य्यगाम्भीर्य्यवन्तो दीनानाथान्धवन्धुद्विजगणभरणैकान्तविश्रान्तचित्ताः ॥ तत्रानन्दमयो महेशमहिषीध्यानावधानः सदा ज्येष्ठः श्रेष्ठतमः सदैव सदयो दारिद्र्यविद्रावणः। तस्योपेन्द्रसमः कृती भगवतीभक्तो भवानीपति-श्रीपादाम्बुजयुग्मलुब्धमधुपः श्रीरामचन्द्रोऽनुजः। दाता कर्णसमो रणेऽर्ज्जुनसमः शूरौ कृतान्तोपमो दाता दीनदयामयस्तदनुजः श्रीविश्वनाथस्तथा ॥ श्रीयुक्तः शम्भुनाथस्तदनु समभवत् सुन्दरस्तस्य पश्चात् श्रीकाशीनाथनामा तदनुज उदितश्चन्द्रवच्चन्द्रनाथः ॥ स्वर्धुन्याः पूर्व्वतीरे सुरचिरनिलयः खड्दहाख्यः प्रसिद्धो नित्यानन्दादिसिद्धाश्रमविहित-

महाशुद्ध इन्द्रालयाभः। ग्रामो जीयान्महद्भिः कृतशुभनिलया- रामभीमालयाढ्यः। कैल्कातातो नगर्य्याः क्षितिपतिनगरादुत्तरे यामगम्यः॥ तस्मिन् श्रीप्राणकृष्णो निवसति निखिलस्वीय- निर्धूतकृष्णो जिष्णोस्तुल्योऽतिमूल्योत्तममणिगणसम्पूर्णकोषा- धिपालः। श्रीमान् धीमान् स्वकीर्त्या विधुरिव भुवि विश्वास- वंशावतंसः। साक्षात् सूर्य्यः प्रतापैररिकृष्णदहनो जीवतात् स प्रजाभिः॥ अपि च॥ ज्योतिर्ग्रन्थान् बहुविधानालोक्य बहुभि- र्बुधैः। संग्रहं कारयामास प्राणकृष्णक्रियाम्बुधिम्। ततो नानाभिधानानि समालोक्य समासतः। प्राणकृष्णीयशब्दाब्धिं कारयामास यत्नतः॥ तन्त्राणि बहुधा नानादेशादाहृत्य त- त्परम्। खाभ्रेषुसम्मितं नानासंग्रहञ्च कृतं बुधैः। संग्रहे जय- सिंहादिनृपाणां नामदर्शनात्। चिरं मृतानां ग्रन्थस्थनाम्ना- प्यापि सुजीवताम्। ग्रन्थकीर्त्तिं वरां मेने सर्व्वकीर्त्तेरनश्वराम्। ग्रन्थं कारयितुं धीरं यत्नतोऽन्वेषयत् कृती। न लेभे सहसा तेन सदा चिन्तापरः स्थितः। अथ श्रीशिवपादाब्जभ्रमरीकृत- मानसः। कैल्कातानगरे रम्ये चकार मठमेव यः। श्रीगोपीना- थमिश्रेणानीय तं रामतोषणम्। श्रीप्राणकृष्णविश्वासो विश्वास- वंशभास्करः। आदिष्टवांस्तन्त्रशास्त्रोत्तमसंग्रहहेतवे। समस्त- ज्ञानदातॄन् षड् गुरून् नत्वा सहस्रशः। मुण्डमालां मत्स्यसूक्तं तन्त्रं महिषमर्द्दिनीम्। मायाञ्च मातृकाभेदं मातृकोदय- मुत्तमम्। महानिर्व्वाणतन्त्रञ्च मालिनीविजयं तथा। महा- नीलं महाकालसंहितां मेरुतन्त्रकम्। भैरवं भैरवीं भूतडामर- द्वयमेव च। वीरभद्रं वीजचिन्तामणिमेकजटीं तथा। निर्व्वाण- तन्त्रं त्रिपुरासारं कालीविलासकम्। विश्वसारञ्च वरदां वासु- देवरहस्यकम्। वाराहीञ्च हृहन्नीतमीयं वर्णोद्धृतिं तथा। विश्वधाराख्यतन्त्रञ्च विष्णुजामलमेव च। बृहन्नीलं बृहद्योनिं

रहस्यं विष्णुसम्मतम्। वामकेश्वरतन्त्रञ्च ब्रह्मज्ञानं ततः परम्। ब्रह्मजामलमद्वैतं वर्णविलासमेव च। फेत्कारिणीं तथा तन्त्रं पुरश्चरणचन्द्रिकाम्। पुरश्चरणरसोल्लासं तन्त्रं पञ्चदशीं शुभाम्। पिच्छिलां प्रपञ्चसारं हंसाद्यं पारमेश्वरम्। नवरत्नेश्वरं नित्यं नीलं नारायणीयकम्। निरुत्तरं नारदीयं नागार्जुनमतः परम्। दक्षिणामूर्त्तितन्त्रञ्च दक्षिणामूर्त्तिसंहिताम्। दत्तात्रेयसंहिता-ञ्चाष्टावक्रसंहितां तथा। यक्षिणीं योगिनीं योनिं योगसारं तदर्णवम्। योगिनीहृदयं योगियाज्ञवल्क्यमनुत्तमम्। योगस्वरोदयञ्चैवाकाशभैरवमेव च। राजराजेश्वरीं राधां रेवतीं रुद्रजामलम्। रामार्चनचन्द्रिकाञ्च सावरञ्चेन्द्रजालकम्। कालीतन्त्रञ्च कामाख्यां कामधेनुमतःपरम्। श्रीकालीकुलसर्वस्वं कुमारीतन्त्रमेव च। ककलासदीपिकाञ्च कङ्कालमालिनीं तथा। कालोत्तरं कुब्जिकाञ्च कुलोड्डीयं कुलार्णवम्। कुलमूलावताराख्यकल्पसूत्रं यक्षडामरम्। सरस्वतीं सारदाञ्च शक्तिसङ्गमतन्त्रकम्। शक्तिकागमसर्वस्वमूर्द्धाम्नायं स्वरोदयम्। स्वतन्त्रतन्त्रं सम्मोहं चीनाचारञ्च तोड़लम्। षड़न्वयमहारत्नं सिद्धेश्वरीतन्त्रकम्। निगमस्य कल्पद्रुमं लतां तत्सारमेव च। तारारहस्यं श्रीश्यामारहस्यं स्कन्दजामलम्। इत्याद्यनेकतन्त्राणि पुराणं पञ्चरात्रकम्। श्रुतिस्मृतिसंग्रहांश्च इष्टान्यशास्त्रमेव च। रत्नान्येभ्यः समाहृत्य रत्नाकरेभ्य एव च। श्रीरामतोषणेनेयं रोपिता प्राणतोषणी॥ कल्पद्रुमो दिशति वाञ्छितमेव चिन्त्यं चिन्तामणिः क्वचन कामदुघा त्वभीष्टम्। श्रीप्राणतोषणलता व्रततिर्जनेभ्यो ह्यैव यच्छति फलं भुवि सर्वदेयम्। एतामक्षरमालिकां न मनुतामज्ञः स्वभावोज्ज्वलां नानारत्नमयीं विलोकयतु सद्वृद्धिकारुण्यतः। विश्वं पश्यति मन्दधी द्वैतधिया प्रत्यक्षमेतज्जगद्ब्रह्मैवेति विलो-

कृते स गुरुतो वैराग्यवांश्चेत्तदा। आशावात-प्रौढ़तुङ्गोत्तरङ्गेऽपारे सारे हाभ्रमो घोरसिन्धौ। जीर्णां नौकामाश्रितस्येह सिद्धेर्भीतस्यैधि त्वं गुरो! कर्णधारः। इमां मत्सरिणो दोषदृष्ट्योपहसतः प्रति। तथ्यं वदामि श्रुत्वा यद्रोचते कुर्वतान्तु तत्॥ मान्याः! कृताञ्जलिरहं विनयेन वच्मि सर्वाण्यमुत्र गुरुदृष्टवचांस्यमूनि। सञ्चीचकार लतिकावयवानमीभिर्दोषा न मे न च गुणाः परिवेत्थ धीराः। त्यजन्ति ये गुणकणानिव दोषराशेः पङ्केरुहाङ्कमलिनेऽन्यपिकालिकस्ते। पश्यन्तु मातृशविनिर्मितिचित्रवल्लीं रत्नोज्ज्वलां शुभवरीमुपसर्पकाणाम्। वल्लीयं सर्गधर्मार्थकमनभजन-ज्ञान नैर्गुण्यसप्तकाण्डाचित्र प्रसूनच्छदमुकुलफला कोरकाद्यैर्विचित्रा। नानाविद्यार्थवादारुणकिरणमहाश्विन्नचित्ताकुलानां श्रेयःसिद्धान्तरूपप्रकृतवचनजच्छाययार्त्तिं निहन्तु। वैवस्वतान्तरगतस्य गजाब्धिसंख्यस्येयं युगस्य चरणेऽजनि तूर्यसंख्ये। भूनेत्रधर्मयुगसम्मितवीतवर्षे राधे दिने गुणमिते मृदुला हिमांशोः॥ शाके नेत्रयुगाद्रिकाश्यपिमितेऽतीतेऽच्चयायां तिथावेषा प्रादुरभूद्दिचक्षणमनःकह्लारसंह्लादिनी। विप्रश्रीयुतरामतोषणकृता श्रीप्राणतोषण्यसौ सोमहेमसरस्वतीमयतया न्यक्कुर्वतीत्थं त्विषा॥ वाणी श्रीप्राणतोषण्यसि सकलगुणा वश्यदृग्दोसदेहा नित्यं स्निग्धा नवीना नवरसरुचिरा रोपितारामसध्ये। किन्त्वाराद्दृढमूर्त्तिर्जगदिदमनुगन्तासि दुष्टार्थबुद्धा मन्दानर्थाभिमानान्वितखलधिषणान् देवि! तुभ्यं नमोऽस्तु॥ प्रतिकाण्डं नमस्कृत्य देवतां विघ्ननाशिनीम्। काण्डानि निर्ममे सप्त रत्नोद्दीप्तिकराण्यहम्॥ भाशांशुका शुचिशशीनदिगभ्रकृष्णा पञ्चाशदर्णघटिता जगनन्तमूर्त्तिः। ध्यातेष्टदा गलितकुन्तलभाररम्या क्षेमाय नो भवतु सम्प्रति मालकान्ता॥ आद्यं नूतनसर्गकाण्डममलं यत्रास्ति शब्दाकरो नित्यानित्यविचारशब्दजनि-

विष्णोपध्युड्व्योमगाः । भूतोद्भूतमिदं चराचरमपि ब्रह्मध्वनि-
र्जन्तुतो वर्णान् प्रेरयतीति लेखनविधिर्वर्णाभिधानादि च ॥
नृणामत्र प्रहृष्यर्थमादौ निर्घण्टनं मया । केषाञ्चित् क्रियते-
ऽन्यानि भूयांसि वेत्तु तान्यपि ॥ आदौ तन्त्रप्रशंसादि वर्णावि-
र्भावकारणम् । शिवशक्त्याविर्भवनं तदवस्थानिरूपणम् । त्रिविधं
शक्तिरूपन्तु ब्रह्मादेः शक्तिनिर्णयः । शक्तिं विना जाड्यमेषां शब्द-
ब्रह्मनिरूपणम् । शब्दब्रह्मपरब्रह्ममूर्त्तिरीशस्य शाश्वती । इति
सर्गाद्यकाण्डस्य परिच्छेदस्तथादिमः ॥ १ ॥ अर्थाभिव्यक्तये
शब्दस्फोटवादनिरूपणम् । प्रसिद्धानित्यरूपे द्वे पक्षे नित्यस्य
कीर्त्तिते । अनित्यमतदोषश्च प्रसिद्धमतनिर्णयः । शब्दो ब्रह्मेति
शब्दार्थौ ब्रह्मेति मतदूषणम् । नित्यमते पूर्वपक्षसिद्धान्तौ च
निरूपितौ । शरीरं तत्त्वषट्त्रिंशन्निर्मितं कञ्चुकान्वितम् । शशी-
नाग्निकलावर्णाङ्गवाश्चापि कलास्ततः । वर्णजाः सशक्तिविष्णु-
रुद्रार्थौषधयस्तथा । प्रयोजनञ्चौषधीनां हंसो विकृतिजाक्षरम् ।
तद्विकृतेः प्रकारश्च प्रणवाद्धंससम्भवः । सह नाम्ने तत्प्रणवस्थिते-
र्निदर्शनं तथा । वर्णानां नित्यताबोधकारणं साधकान्तरम् ।
मतद्वये तु वेदानां नित्यानित्यत्वदर्शनम् । तथ्यं नित्यत्वमेतेषां
युक्तिदृष्टिप्रमाणकैः । वर्णेभ्यो ग्रहराश्यृक्षोत्पत्तिश्चक्रभ्रमात्मिका ।
अमावास्याद्युद्भवश्च नक्षत्रर्क्षनिर्णयः । स्वनक्षत्रर्क्षमात्रच्छे-
दने दोषदर्शनम् । ऋक्षाधिष्ठातृदेवाश्च नक्षत्रयोनिनिर्णयः ।
तद्विरोधदर्शनञ्च दम्पत्यादिविचारणे । तिथिभेदप्रदर्शनञ्च तिथ्य-
धिपनिरूपणम् । इत्यङ्कुरपरिच्छेदद्वितीयस्य समापनम् ॥ २ ॥
सदाशिवादेरुत्पत्तिर्लवादिकालनिर्णयः । तत्त्वसृष्ट्यारम्भणञ्चा-
हङ्कारस्य त्रिधाकृतिः । त्रिविधाहङ्कृतेः सृष्टिः शब्दादेर्भूत-
सम्भवः । भूतमण्डलरूपाणि देहसृष्टिश्चतुर्विधा । पञ्चीकृति-
प्रकारश्चोद्भिदुत्पत्तिस्ततः परम् । पापेनोद्भिद्योनिस्तत्प्रायश्चित्त

ततः परम्। स्वेदजोत्पत्तिकथनमण्डजोत्पत्तिरेव च। मनुष्यत्वप्रशंसा च जन्ममृत्युक्रमस्तथा। प्रकृत्या जायते सर्वं तस्यां संलीयते पुनः। इति शाखापरिच्छेदतृतीयस्य समापनम् ॥ ३ ॥ रजस्वलाया गर्भस्थात् पुंवीर्य्याद्गर्भसम्भवः। रजस्वलानिदानञ्च गर्भे वीर्य्यगतिक्रमः। स्त्रीपुंनपुंसकोत्पत्तिकारणं तदनन्तरम्। बह्वपत्यत्वादिवीजं बलवद्गर्भकारणम्। जीवप्रवेशनं तत्र शुक्राद्युत्पत्तिकारणम्। स्वेदमूत्रपुरीषाणामुत्पत्तित्यागयोः क्रमः। रोगोत्पत्तेः कारणञ्च धातूत्पत्तिक्रमस्ततः। प्राणादीनां क्रियां पश्चात् कललादिनिरूपणम्। मल एष विवेकश्च मांसपिण्डाङ्कुरस्तथा। मेदोमज्जादिसम्भूतिरङ्गप्रत्यङ्गसम्भवः। अभीष्टदानं मातुस्तत्फलादिनिर्णयस्तथा। त्वक्श्रुत्यादिसमुद्भूतिः सन्धेः सम्पूर्णता तथा। दीपद्रूप्यादिनिर्णीतिरिन्द्रियादिनिरूपणम्। अन्तःकरणनिर्णीतिस्तत्त्वानां पञ्चविंशकम्। पञ्चभूतगुणैर्देहो दशवायुनिरूपणम्। नाड़ीनिरूपणं नाडीकन्दो द्वारस्थिताः शिराः। शाखाप्रशाखा नाड़ीनां ततः स्थाननिरूपणम्। अस्थ्यस्थिसन्धिपेश्यादि स्त्रीणां पेश्यधिका मता। प्रशाखानामविच्छेदचतुष्कस्य समापनम् ॥ ४ ॥ वायुनामानि वायूनां मुख्यत्वादिविनिर्णयः। तेषां रूपाणि स्थानानि कर्माणि च पृथक् पृथक्। पिङ्गलेड़ागते प्राणे सूर्य्याचन्द्रमसोर्गतिः। दीपद्रूप्याग्निनामानि चोर्मिकोपनिरूपणम्। चेतनस्यार्थग्रहणप्रकारस्तदनन्तरम्। श्रोत्रादौ खादिसंस्थानं प्राधान्येन निदर्शितम्। वातपित्तकफेतु ञ्चधातुभी रोगसम्भवः। पूर्व्वदृष्टस्मृतिर्गर्भस्थितिलक्षणमत्र तु। गर्भाशयमवाप्नस्तु त्रिविधं कर्म तत्परम्। गर्भे चिन्ताप्रकारश्च निश्चेष्टा तदनन्तरम्। देहस्थाचरहत्तान्तं भुवनानि चतुर्दश। तत्रावद्रिद्वीपखेटराशिनक्षत्रसंस्थितिः। शुक्रासृग्भ्यां रक्तविन्दुदर्शनादेश सम्भवः।

सूर्य्याचन्द्रमसोः स्थानं ब्रह्मादीनां तथैव च। गर्भाच्छिशोर्निःसरणं पूर्व्वोदान्तस्य विस्मृतिः। गर्भाद्विर्गमकाले तु पापिनामधिका व्यथा। रोदनान्निहसि तदा नादावस्थानिरूपणम्। देहावस्था पुनर्देहप्राप्तिः कर्म्मानुसारतः। ऐहिकस्य प्रेत्य भोगः कर्म्मणो जायते ध्रुवम्। इति पल्लवरूपेषु परिच्छेदसमापनम् ॥५॥ अस्पष्टाक्षरभाषा तु श्रुतिमार्गविभागतः। कुण्डलीस्फूर्त्तिरेकादिपञ्चाशद्वा यदा भवेत्। गुणिता सा तदा शब्दार्थाद्युद्भूतिः क्रमेण च। पञ्चाशत् कामनामानि रतिनामानि च क्रमात्। सशक्तिकगणेशाननामानि तदनन्तरम्। क्षेत्रपालस्य नामानि तत्पूजादिफलं ततः। मुखाद्वर्णप्रकाशस्तत्प्रकाशान्ते तु विस्मृतिः। वर्णप्रकाशस्थानानि चन्द्रसूर्य्याग्निजाक्षरम्। सर्व्वे विसर्गजा वर्णा अष्टस्थाननिरूपणम्। वर्णोच्चारक्रमाः पाञ्चभौतिकाक्षरनिर्णयः। इति स्तवनरूपन्तु परिच्छेदसमापनम् ॥ ६ ॥ पत्रारूढाक्षरतनुनिदानञ्च लिपिक्रमः। अकारादिक्षकारान्तवर्णानां दैवतैः सह। भूमौ लिपिनिषेधादिलेखनीनियमस्ततः। पुस्तकस्य ततो मानं पुस्तकच्छिद्रनिर्णयः। पुस्तिकापत्रनिर्णीतिर्वेदलेखननिन्दनम्। युगभेदेऽक्षरे दैवभेदो लेखकपूजनम्। आरम्भादौ लेखकस्य चेतनप्रक्रूपणम्। इति कोरकविच्छेदसप्तमस्य समापनम् ॥ ७ ॥ ॐकारादिक्षकारान्तनामानि कुसुमानि च। तन्त्रसङ्केतकारोऽष्टमच्छेदसमापनम् ॥८॥ पञ्चवक्त्रोद्भवा मन्त्रास्तन्त्रादिशास्त्रमेव च। गणेशेन सर्व्वतन्त्रविस्तारकरणं ततः। महामन्त्रादिविद्यानां बीजत्वं तदनन्तरम्। तथाष्टदशविद्याना दर्शनानाञ्च निर्णयः। ईश्वरस्य शक्तिसमावेशाच्छास्त्रादिकर्त्तृता। मनुष्यप्रभृतीनाञ्च शास्त्रकर्त्तृनिरूपणम्। आन्वीक्षिक्यादिनिर्णीतिर्दृष्टिणां न तु मानसम्। पापमोषो द्विधामानमकरोत् तस्य कारणम्। तन्त्रावतारबीजञ्च पञ्चवक्त्राद्ययस्तथा। पञ्च-

वक्तस्य रूपञ्च पञ्चाम्नायनिरूपणम् । षडाम्नायस्य कथनमाम्नायभेददेवता । आम्नायानां फलञ्चैव तथाशु,फलनिर्णयः । आम्नायभेदमन्त्राणामाचारादिनिरूपणम् । अपवादोत्सर्गतया विद्याशास्त्रविनिर्णयः । मन्त्रविद्याविभागश्च देवताभेदतस्तथा । ,स्त्रीपुंनपुंसकत्वञ्च मन्त्राणां षट्सु कर्मसु । मन्त्राणां क्रूरसौम्यत्वं स्वप्नजागरणादिकम् । इति केशरविच्छेदनवमस्य समापनम् ॥९॥ छिन्नादिदोषनिर्णीतिर्मन्त्राणां तत्प्रतिक्रिया । महामुद्रालक्षणञ्च योनिमुद्राकृतिस्तथा । कण्ठासनलक्षणञ्च षट्चक्रोद्दिष्टस्मृतिर्यथा । सहस्राराम्बुजे ध्यानमिष्टदेव्यास्ततः परम् । पुनर्मूलाधारपद्मादिषु चिन्ताक्रमस्तथा । मन्त्राक्षरस्य चिच्छक्तौ प्रोतानन्तरकर्म यत् । तत्फलं संवत्सरेणाभ्यासात् सिद्धिरनुत्तमा । असक्तस्य योनिमुद्राकरणे तु जपक्रमः । भूतलिपिविधानञ्च तस्यां ऋष्यादिनिर्णयः । ध्यानं भूतलिपेः प्राणप्रतिष्ठा तदनन्तरम् । वर्णन्यासः पूजनञ्च नवाहुत्तय एव च । होमश्च कामनाभेदाद्भूतलिप्या पुटीकृतः । सहस्रकृत्वः सञ्जप्तो मासमात्रं यदा तदा । मनुः सर्वसिद्धिकरो दशसंस्कारकारणम् । वीजनामानि वीजानां भूतडामरसम्मतम् । नामधेयमिदं व्योमपरिच्छेदसमापनम् ॥ १० ॥ यद्यत्तन्त्रसारकारैरस्मद्वंशाब्जभास्करैः । धृतं प्रमाणं तेनात्र नास्ति किञ्चित् प्रयोजनम् । द्रष्टव्यं तत्र तत् सर्वं मन्त्रयन्त्रादिकं तथा । न्यासपूजादिमुद्रापि स्तवश्च कवचं तथा । मालासंस्कारकर्मादि सर्वं तत्रास्ति केवलम् । संग्टहीतम्यधृतं तेन स्वार्त्तेनापि क्वचित् क्वचित् । मूलग्रन्थानुक्रमेण व्याख्यार्थमपि वादिनाम् । आक्षेपस्य निरासार्थे तद्धृतं ध्रियते मया । यत्राभिप्रायमात्रन्तु दर्शितं तेन सूरिणा । प्रमाणं नैव दत्तं तत् प्रमाणमपि लिख्यते । शब्दाभिप्रायव्याख्यापि कृता यत्र महात्मना । तेन तदविदो मन्दधियो विहसतः प्रति ।

प्रकटीकरोमि तां सर्वां यथाशास्त्रार्थनिश्चयाम्। एष क्रमः सर्वकाण्डे विज्ञातव्यो विचक्षणैः। बीजं नव्याङ्कुराद्यं तदनु समभवद्दिव्यशाखाप्रशाखा जातं तत्पल्लवं तत्स्तवक उदगमत् कोरकोऽतः प्रसूनम्। प्रोद्भूतः केशरः स्यादजनि फलमिदं सर्गकाण्डस्त्वमीभिर्विदन्नभ्यपश्यद्द्राङ्नयनयुगमितो निर्मलं पश्य सर्वम्। धन्यो मान्यो वरेण्योऽग्रगण्यः सत्कीर्त्तिशालिनाम्। स्थिरलक्ष्मीनिवासः श्रीयुतः स्वीयेष्टभक्तिमान्। प्राणकृष्णश्चिरञ्जीवी भवतादात्मजैः सह। मुण्डमालातन्त्रे अष्टमपटले। विना तन्त्रात् विना मन्त्रात् विना यन्त्रात् महेश्वरि!। न च भुक्तिश्च मुक्तिश्च जायते वरवर्णिनि!। मत्स्यसूक्ते महातन्त्रे चतुर्विंशतिसाहस्रे उपरिभागे प्रथमचरणे चतुर्थपटले। विष्णुर्वरिष्ठो देवानां ह्रदानामुदधिर्यथा।' नदीनाञ्च यथा गङ्गा पर्वतानां हिमालयः। अश्वत्थः सर्ववृक्षाणां राज्ञामिन्द्रो यथा वरः। देवीनाञ्च यथा दुर्गा वर्णानां ब्राह्मणो यथा। तथा समस्तशास्त्राणां तन्त्रशास्त्रमनुत्तमम्। इति तन्त्रशास्त्रप्रशंसा। वृहन्नीलतन्त्रे प्रथमपटले। यद्गृहे निवसेत्तन्त्रं तत्र लक्ष्मीः स्थिरायते। राजद्वारे श्मशाने च सभायां रणमध्यतः। निर्ज्जने च जले घोरे श्वापदैः परिभूयिते। माहात्म्यात्तस्य देवेशि! चमत्कारो भवेत् प्रिये!। तस्मात् सर्वप्रयत्नेन गोपनीयं प्रयत्नतः। इति गृहे तन्त्रशास्त्रस्थितिफलम्। मत्स्यसूक्ते।' यानि तन्त्रागमोक्तानि न हन्तव्यानि हेतुभिः। ईश्वरेण प्रणीतानि यस्मात्तस्माद्द्विजातिभिः। इति हेतुवादेन तन्त्रोक्तकर्म्महानिनिषेधः। तत्रैव। ज्योतिषे मन्त्रवादे च वैद्यके वैदकर्म्मणि। अर्थमात्रन्तु गृह्णीयान्नापशब्दं विचारयेत्। मन्त्रस्य वादो यत्र इति मन्त्रवादस्तन्त्रमिति। ज्योतिरादौ शब्दविचारनिषेधः। तत्रैव। शब्दे मा संशयं कुर्य्याददृष्टस्त्विति कुत्र-

चित्। अद्यातत्त्वं विनिश्चित्य आनन्दग्राच्छन्दरूपतः। निर्वाण-तन्त्रे नवमपटलेऽपि। शब्दब्रह्मस्वरूपञ्च मम वक्त्राद्विनिर्गतम्। सन्देहो नैव कर्त्तव्यो यदि मुक्तिं समिच्छति। सन्देहात् परमं याति रौरवं पितृभिः सह॥ इति तन्त्रशास्त्रे संशयनिषेधः। गन्धर्व्वतन्त्रे द्वितीयपटले। सर्व्वकार्य्येषु सर्व्वत्र तान्त्रिके वैदिके तथा। अविश्वासो महान् दोषो यत्नतस्तं विवर्ज्जयेत्। संसिद्धेः कारणं देवि! विश्वासः समुदाहृतः॥ इति शास्त्रे विश्वासफलम्॥ महानिर्वाणतन्त्रे चतुर्द्दशोल्लासे॥ किं तस्य तीर्थभ्रमणैः किं यज्ञैर्जपसाधनैः। जानन्नेव महातन्त्रं कर्म्मपाशैर्विमुच्यते। स सिद्धः सर्व्वशास्त्रेषु सर्व्वधर्म्मविदां वरः। स ज्ञानी ब्रह्मवित् साधु यस्तन्त्रं वेत्ति कालिके!॥ इति तन्त्रज्ञानफलम्॥ तत्रैव। अलं वेदैः पुराणैश्च स्मृतिभिः संहितादिभिः। किमन्यैर्बहुभिस्तन्त्रैः ज्ञात्वैकं सर्व्वविद्भवेत्। इत्येकतन्त्रस्यापि ज्ञानफलम्॥ गन्धर्व्वतन्त्रे द्वितीयपटले। आस्तिकोऽथ शुचिर्दान्तो द्वैतहीनो जितेन्द्रियः। ब्रह्मिष्ठो ब्रह्मवादी च ब्राह्मो ब्रह्मपरायणः। सर्व्वहिंसाविनिर्मुक्तः सर्व्वप्राणिहिते रतः। सोऽस्मिन् शास्त्रेऽधिकारी स्यात्तदन्यत्र न साधकः॥ इति तन्त्रशास्त्राधिकारिकथनम्॥ कुब्जिकातन्त्रे प्रथमपटले॥ श्रुतिस्मृतिविधानेन पूजा कार्य्या युगत्रये। आगमोक्तविधानेन कलौ देवान् यजेत् सुधीः। न हि देवाः प्रसीदन्ति कलौ चान्यविधानतः॥ पुरश्चरणरसोल्लासतन्त्रे तृतीयपटलेऽपि॥ तन्त्रोक्तं ध्यानमन्त्रञ्च प्रशस्तं भारते कलौ। वेदोक्तञ्चैव स्मृत्युक्तं पुराणोक्तं वरानने!। न शस्तं चञ्चलापाङ्गि! कदाचिद्भारते कलाविति॥ महानिर्वाणतन्त्रे द्वितीयोल्लासे च॥ विना ह्यागममार्गेण कलौ नास्ति गतिः प्रिये!। श्रुतिस्मृतिपुराणादौ मयैवोक्तं पुरा शिवे!। आगमोक्तेन विधिना कलौ देवान् यजेत् सुधीः। कलावागमसुल्लङ्घ्य योऽन्य-

मार्गे प्रवर्त्तते। न तस्य गतिरस्तीति सत्यं सत्यं न संशयः॥ तथा, कलौ तन्त्रोदिता मन्त्राः सिद्धास्तूर्णफलप्रदाः। शस्ताः कर्मसु सर्वेषु जपयज्ञक्रियादिषु। निर्वीर्य्याः श्रौतजातीया विषहीनोरगा इव। सत्यादौ सकला आसन् कलौ ते मृतका इव। पाञ्चालिका यथा भित्तौ सर्वेन्द्रियसमन्विताः। अमूरशक्ताः कार्य्येषु तथान्ये मन्त्रराशयः। अन्यमन्त्रैः कृतं कर्म बन्ध्यास्त्रीसङ्गमो यथा। न तत्र फलसिद्धिः स्यात् श्रम एव हि केवलम्। कलावन्योदितैर्मार्गैः सिद्धिमिच्छति यो नरः। तृषितो जाह्नवीतीरे कूपं खनति दुर्मतिः। नान्यः पन्था मुक्तिहेतुरिहामुत्र सुखाप्तये। यथा तन्त्रोदितो मार्गो मोक्षाय च सुखाय च॥ इति कलौ तन्त्रशास्त्रोक्तकर्मणा फलप्राप्तिकथनम्॥ मुण्डमालायाम्। तन्त्रवक्ता गुरुः साक्षात् यथा च ज्ञानदः शिवः। यथा गुरुर्महेशानि! यथा च परमो गुरुः। यथा परापरगुरुः परमेष्ठी यथा गुरुः। यथा चैव हि मन्त्रज्ञस्तन्त्रवक्ता गुरुः स्वयम्। इति तन्त्रवक्तृप्रशंसा॥ तत्रैव॥ तन्त्रञ्च तन्त्रवक्तारं निन्दन्ति तान्त्रिकीं क्रियाम्। ये जना भैरवास्तेषां मांसास्थिचर्वणोद्यताः। अतएव च तन्त्रज्ञं न निन्दन्ति कदाचन। न हसन्ति न निन्दन्ति न वदन्त्यन्यथा क्वचित्॥ इति तन्त्रादिनिन्दाकरणदोषः॥ प्रथमपटले॥ शृणु देवि! जगद्धात्रि! सर्वमङ्गलमङ्गलम्। तन्त्रं शृणुयाद्देवेशि! ब्रह्मनिर्वाणमाप्नुयात्॥ दशमपटले॥ तन्त्रराजं महेशानि! सारात्सारतरं प्रिये!। श्रुत्वा ज्ञात्वा मोक्षमाप्य लभते नात्र संशयः॥ एकादशपटले॥ शृणुयात् यो मुण्डमालातन्त्रं परमकारणम्। ज्ञानदं मोक्षदं भक्तिभुक्तिसौख्यप्रदं शिवे!। इत्येवं परमं देवि! देवानामपि दुर्लभम्। यो वेद धरणीमध्ये स एव परमार्थवित्॥ इति तन्त्रविशेषश्रवणफलम्॥ निर्वाणतन्त्रे॥ ज्ञानञ्च निर्मलं कृत्वा बुद्धिञ्च निर्मलां

गमे प्रथमपटले तु । आसीद्विन्दुस्ततो नादो नादाच्छक्तिः समुद्भवा । नादरूपा महेशानि ! चिद्रूपा परमा कला । नादाच्चैव समुत्पन्ना अर्द्धविन्दुर्महेश्वरि ! । सार्द्धत्रितयविन्दुभ्यो भुजङ्गी कुलकुण्डली । विगुणा सगुणा देवि ! ब्रह्मरूपा सनातनी । चैतन्यरूपिणी देवी सर्व्वभूतप्रकाशिनी । आनन्दरूपिणी देवी ब्रह्मानन्दप्रकाशिनी । इति विन्दोरादौ उत्पत्तिर्योक्ता सा आम्नायभेदेन अविरुद्धेति । स चाम्नायभेदोऽग्रे स्फुटीभविष्यति । इति सगुणशिवाच्छक्त्युत्पत्तिः । तस्याः शक्तेस्तु नादविन्दुसृष्ट्युपयोग्यवस्थारूपौ । तदुक्तं प्रयोगसारे । नादात्मना प्रबुद्धा सा निरामयपदोन्मुखी । शिवोन्मुखी यदा शक्तिः पुंरूपा सा तदा स्मृता । इति शक्त्यवस्थाभेदः । इच्छासत्वादिरूपतया विन्दुरपि त्रिविध उक्तः सारदातिलके कान्यकुब्जवासिना जगद्गुरुणा लक्ष्मणाचार्य्येण । शिवशक्तिमयः साक्षात्त्रिधासौ भिद्यते पुनः । असौ विन्दुः शिवमयः शक्तिमय उभयमयश्चेति त्रिविधः । त्रिविधस्य स्वरूपमुक्तं तत्रैव । विन्दुर्नादो वीजमिति तस्य भेदाः समीरिताः । विन्दुः शिवात्मको वीजं शक्तिर्नादस्तयोर्मिथः । समवायः समाख्यातः सर्व्वागमविशारदैः । क्रियासारेऽपि । विन्दुः शिवात्मकस्तत्र वीजं शक्त्यात्मकं स्मृतम् । तयोर्योगे भवेन्नादस्ताभ्यो जातास्त्रिशक्तयः । इति त्रिविन्दुकथनम् । शक्तित्रयमुक्तं तत्रैव । रौद्रीविन्दोस्ततो नादात् ज्येष्ठा वीजादजायत । वामा ताभ्यः समुत्पन्ना रुद्रब्रह्मरमाधिपाः । ते ज्ञानेच्छाक्रियात्मानो वह्नीन्द्वर्कस्वरूपिणः । एतत् सार्द्धवचन शारदायामपि । ते रुद्रब्रह्मरमाधिपाः शिवब्रह्मनारायणा यथाक्रमं ज्ञानशक्तीच्छाशक्तिक्रियाशक्तिस्वरूपा इत्यर्थः । अतएवैते वह्नीन्द्वर्कस्वरूपिणः शब्दस्य इष्यन्तर्गता निबोधिका अर्द्धेन्दुविन्दुरूपाः शक्तेरेवावस्थाविशेषा ज्ञेयाः । एतेन शक्तेरेव सृष्ट्यादिकर्त्तृत्वमिति ध्वनितम् । ननु

ाता माता स्वदेहात् मोहिनीं ददौ। द्वितीया सा महाविद्या
ावित्री परमा कला। अस्याः सङ्गं समासाद्य भेदविस्तारणं
कुरु। अनायासे सृष्टिकर्त्ता भव त्वं महिमण्डले। द्वितीये जा-
यते पुत्रो विष्णुः सत्त्वगुणाश्रयः। कालिकोवाच। शृणु पुत्र!
महावीर! विवाहं कुरु यत्नतः। विष्णुरुवाच। तव दर्शनमात्रेण
निष्कामो जायते पुमान्। कथं करोमि हे मात! मोहिनीं देहि
मे शिवे। देहाच्छक्तिं विनिष्कृष्य ददौ तस्मै च कालिका।
ैष्णवीं तां महाविद्यां श्रीविद्यां परमेश्वरि!। तामाश्रित्य महा-
विष्णुः पालयत्यखिलं जगत्। तृतीये जायते पुत्रो महायोगी
सदाशिवः। तं दृष्ट्वा सा महाकाली ऋतुयुक्ताभवन्मुदा। शृणु
पुत्र! महायोगिन्! मद्वाक्यं हृदयं कुरु। त्वां विना पुरुषः को
ा मां विना कापि मोहिनी। अतस्त्वं परमानन्दो विवाहं
कुरु मे शिव!। सदाशिव उवाच। यदुक्तं कर्म हे मातस्त्वां
विना नास्ति मोहिनी। सत्यमेतत् जगन्मात! मां विना पुरुषो
र च। अस्मिन् देहे संस्थिते च न करोमि विवाहकम्। कुरु
देहान्तरं मातः करुणा यदि वर्त्तते। तत्क्षणे सा महाकाली
ददौ भुवनसुन्दरीमिति। कुब्जिकातन्त्रे प्रथमपटले। ब्रह्माणी
कुरुते सृष्टिं न तु ब्रह्मा कदाचन। अतएव महेशानि! ब्रह्मा
ेतो न संशयः। वैष्णवी कुरुते रक्षां न तु विष्णुः कदाचन।
अतएव महेशानि! विष्णुः प्रेतो न संशयः। रुद्राणी कुरुते
ग्रासं न तु रुद्रः कदाचन। अतएव महेशानि! रुद्रः प्रेतो न
संशयः। ब्रह्मविष्णुमहेशाद्या जड़ाश्चैव प्रकीर्त्तिताः। प्रकृतिञ्च
विना देवि! सर्वकार्य्याक्षमा ध्रुवमित्युक्तम्। इति शक्त्या सृष्ट्या-
दिकथनम्। शब्दब्रह्मण उत्पत्तिमाह। शारदायां प्रथमपटले।
भिद्यमानात् पराद्बिन्दोरव्यक्तात्मा रवोऽभवत्। शब्दब्रह्मेति तं
प्राहुः सर्वागमविशारदा इति। पराद्बिन्दोरित्यनेन शक्त्यवस्थाः

शब्दार्थभावि भुवनं सृजतीन्दुरूपा यावद्विभर्त्ति
स्वग्रहेश्रया। वह्न्यात्मिका हरति तत् सकलं युगान्ते तां
मनसि जातु न विस्मरामीति। गोरक्षसंहितायामपि।
क्रिया तथा ज्ञानं गौरी ब्राह्मी तु वैष्णवी। त्रिधा शक्तिः
यत्र तत्परं ज्योतिरोमिति। यथासम्भवमुन्नेयम् अत्र ज्ञानं
शक्तिरिच्छा ब्राह्मीशक्तिः क्रिया वैष्णवीशक्तिरिति त्रिधा
कारा सा। वक्ष्यमाणायामपि तस्यां सूर्य्येन्दुपावकान्।
त्रिभिर्वर्णैरित्यादिग्रणवांशाः अकारोकारमकारा
रुद्रात्मका अकाराद्ब्रह्मणोत्पन्नमित्यादि
मण्डलेषु व्यवस्थिता इति। तेन तत्र तत्र
ब्रह्मा अत्र तु सूर्य्यरूपो विष्णुरिति पू
विरोध इति चेदर्थस्यानुसारेण क्रमोऽनुसन्धेयो न तु
नुसारेणेति स्थितम्। योगिनीतन्त्रे पूर्व्वखण्डे दशमपटले
इत्युक्त्वा सा महाकाली ददावस्मासु शाम्भवि!।
ज्ञानशक्ति, सर्व्वकार्य्यार्थसाधना। इच्छा तु विष्णवे दत्ता
शक्तिस्तु ब्रह्मणे। मह्यं दत्ता ज्ञानशक्तिः सर्व्वशक्तिस्वरूपिणी
इत्यनेन विष्णोरिच्छाशक्तिरिति यदुक्तं तदाम्नायभेदेनाविरुद्ध
एवं व
तिपरस्परविरुद्धवचनानि सात्त्विकादिभेदेनाम्नायभेदेन
व्यवस्थेयानीति निर्बोधिकादिसृष्टिकथनम्। निर्वाणतन्त्रे प्रथ
पटले तु। सत्यलोके निराकारा महाज्योतिःस्वरूपिणी
मायावल्कलमुत्सृज्य द्विधा भिन्ना जगन्मयी। शिवशक्तिवि
गेन जायते सृष्टिकल्पना। प्रथमे जायते पुत्रो ब्रह्मसंज्ञो
पार्व्वति!। कालिकोवाच। शृणु पुत्र! महावीर! विवाह
यत्नतः। एतत् श्रुत्वा ततो ब्रह्मा उवाच सादरं वचः।
विना जननी नास्ति शक्तिं मे देहि सुन्दरि!। तत् श्रुत्वा

तां माता स्वदेहात् मोहिनीं ददौ। द्वितीया सा महाविद्या
ाविनी परमा कला। अस्याः सङ्गं समासाद्य वेदविस्तारणं
कुरु। अनायासे सृष्टिकर्त्ता भव त्वं महिमण्डले। द्वितीये जा-
ते पुत्रो विष्णुः सत्त्वगुणाश्रयः। कालिकोवाच। शृणु पुत्र!
महावीर! विवाहं कुरु यत्नतः। विष्णुरुवाच। तव दर्शनमात्रेण
निष्कामो जायते पुमान्। कथं करोमि हे मात! मोहिनीं देहि
मे शिवे। देहाच्छक्तिं विनिष्कृष्य ददौ तस्मै च कालिका।
वैष्णवीं तां महाविद्यां श्रीविद्यां परमेश्वरि!। तामाश्रित्य महा-
विष्णुः पालयत्यखिलं जगत्। तृतीये जायते पुत्रो महायोगी
सदाशिवः। तं दृष्ट्वा सा महाकाली ऋतुयुक्ताभवन्मुदा। शृणु
पुत्र! महायोगिन्! मद्वाक्यं हृदयं कुरु। त्वां विना पुरुषः को
वा मां विना कापि मोहिनी। अतस्त्वं परमानन्दो विवाहं
कुरु मे शिव!। सदाशिव उवाच। यदुक्तं कर्म हे मातस्त्वां
विना नास्ति मोहिनी। सत्यमेतत् जगन्मात! मां विना पुरुषो
न च। अस्मिन् देहे संस्थिते च न करोमि विवाहकम्। कुरु
देहान्तरं मातः करुणा यदि वर्त्तते। तत्क्षणे सा महाकाली
ददौ भुवनसुन्दरीमिति। कुब्जिकातन्त्रे प्रथमपटले। ब्रह्माणी
कुरुते सृष्टिं न तु ब्रह्मा कदाचन। अतएव महेशानि! ब्रह्मा
प्रेतो न संशयः। वैष्णवी कुरुते रक्षां न तु विष्णुः कदाचन।
अतएव महेशानि! विष्णुः प्रेतो न संशयः। रुद्राणी कुरुते
ग्रासं न तु रुद्रः कदाचन। अतएव महेशानि! रुद्रः प्रेतो न
संशयः। ब्रह्मविष्णुमहेशाद्या जड़ाश्चैव प्रकीर्त्तिताः। प्रकृतिञ्च
विना देवि! सर्वकार्य्याक्षमा ध्रुवमित्युक्तम्। इति शक्त्या सृष्ट्या-
दिकथनम्। शब्दब्रह्मण उत्पत्तिमाह। शारदायां प्रथमपटले।
भिद्यमानात् पराद्विन्दोरव्यक्तात्मा रवोऽभवत्। शब्दब्रह्मेति तं
प्राहुः सर्वागमविशारदा इति। पराद्विन्दोरित्यनेन शक्त्यवस्थाः

शब्दार्थभावि भुवनं सृजतीन्दुरूपा यावद्बिभर्त्ति स्वमस्था। वह्न्यात्मिका हरति तत् सकलं युगान्ते तां मनसि जातु न विस्मरामीति। गोरक्षसंहितायामपि। क्रिया तथा ज्ञानं गौरी ब्राह्मी तु वैष्णवी। त्रिधा शक्तिः यत्र तत्परं ज्योतिरोमिति। यथासम्भवमुन्नेयम् अत्र ज्ञानं शक्तिरिच्छा ब्राह्मीशक्तिः क्रिया वैष्णवीशक्तिरिति त्रिधा कारा सा। वक्ष्यमाणायामपि तस्यां सूर्य्येन्दुपावकान्। त्रिभिर्वर्णैरित्यादिप्रणवांशाः अकारोकारमकारा रुद्रात्मका अकाराद्ब्रह्मणोत्पन्नमित्यादि तन्मण्डलेषु व्यवस्थिता इति। तेन तत्र तत्र ब्रह्मा अत्र तु सूर्य्यरूपो विष्णुरिति विरोध इति चेदर्थस्थ्यनुसारेण क्रमोऽनुसन्धेयो न तु नुसारेणेति स्थितम्। योगिनीतन्त्रे पूर्वखण्डे दशमपटले इत्युक्ता सा महाकाली ददावस्मासु शाम्भवि!। ज्ञानशक्तिः सर्वकार्य्यार्थसाधनता। इच्छा तु विष्णवे दत्ता। शक्तिस्तु ब्रह्मणे। मह्यं दत्ता ज्ञानशक्तिः सर्वशक्तिस्वरूपिणी। इत्यनेन विष्णोरिच्छाशक्तिरिति यदुक्तं तदाम्नायभेदेनाविरुद्धम् एवं ...

तिपरस्परविरुद्धवचनानि सात्त्विकादिभेदेनाम्नायभेदेन वा व्यवस्थेयानीति निर्वोधिकादिसृष्टिकथनम्। निर्वाणतन्त्रे प्रथम पटले तु। सत्यलोके निराकारा महाज्योतिःस्वरूपिणी। मायावल्कलमुत्सृज्य द्विधा भिन्ना जगन्मयी। शिवशक्तिविभागेन जायते सृष्टिकल्पना। प्रथमे जायते पुत्रो ब्रह्मसंज्ञो हि पार्वति!। कालिकोवाच। शृणु पुत्र! महावीर! विवाहं कुरु यत्नतः। एतत् श्रुत्वा ततो ब्रह्मा उवाच सादरं वचः। त्वां विना जननी नास्ति शक्तिं मे देहि सुन्दरि!। तत् श्रुत्वा सं

तां माता स्वदेहात् मोहिनीं ददौ। द्वितीया सा महाविद्या सावित्री परमा कला। अस्याः सङ्गं समासाद्य वेदविस्तारणं कुरु। अनायासे सृष्टिकर्त्ता भव त्वं महिमण्डले। द्वितीये जायते पुत्रो विष्णुः सत्त्वगुणाश्रयः। कालिकोवाच। शृणु पुत्र! महावीर! विवाहं कुरु यत्नतः। विष्णुरुवाच। तव दर्शनमात्रेण निष्कामो जायते पुमान्। कथं करोमि हे मात! मोहिनीं देहि मे शिवे। देहाच्छक्तिं विनिष्कृष्य ददौ तस्मै च कालिका। वैष्णवीं तां महाविद्यां श्रीविद्यां परमेश्वरि!। तामाश्रित्य महाविष्णुः पालयत्यखिलं जगत्। तृतीये जायते पुत्रो महायोगी सदाशिवः। तं दृष्ट्वा सा महाकाली ऋतुयुक्ताभवन्मुदा। शृणु पुत्र! महायोगिन्! मद्वाक्यं हृदयं कुरु। त्वां विना पुरुषः को वा मां विना कापि मोहिनी। अतस्त्वं परमानन्दो विवाहं कुरु मे शिव!। सदाशिव उवाच। यदुक्तं कर्म हे मातस्त्वां विना नास्ति मोहिनी। सत्यमेतत् जगन्मात! मां विना पुरुषो न च। अस्मिन् देहे संस्थिते च न करोमि विवाहकम्। कुरु देहान्तरं मातः करुणा यदि वर्त्तते। तत्क्षणे सा महाकाली ददौ भुवनसुन्दरीमिति। कुब्जिकातन्त्रे प्रथमपटले। ब्रह्माणी कुरुते सृष्टिं न तु ब्रह्मा कदाचन। अतएव महेशानि! ब्रह्मा प्रेतो न संशयः। वैष्णवी कुरुते रक्षां न तु विष्णुः कदाचन। अतएव महेशानि! विष्णुः प्रेतो न संशयः। रुद्राणी कुरुते ग्रासं न तु रुद्रः कदाचन। अतएव महेशानि! रुद्रः प्रेतो न संशयः। ब्रह्मविष्णुमहेशाद्या जडाश्चैव प्रकीर्त्तिताः। प्रकृतिञ्च विना देवि! सर्वकार्य्याक्षमा ध्रुवमित्युक्तम्। इति शक्त्या सृष्ट्यादिकथनम्। शब्दब्रह्मण उत्पत्तिमाह। शारदायां प्रथमपटले। भिद्यमानात् पराद्विन्दोरव्यक्तात्मा रवोऽभवत्। शब्दब्रह्मेति तं प्राहुः सर्वागमविशारदा इति। पराद्विन्दोरित्यनेन शक्त्यवस्था-

रूपो यः प्रथमो विन्दुस्तस्माद्भिद्यमानादव्यक्तात्मा वर्णादिविशेष-रहितोऽखण्डो नादमात्रमुत्पन्नमित्यर्थः। उक्तञ्च दुर्गेण यत्र ध्वना-यकारादयो वर्णा विशेषरूपेण न व्यज्यन्ते स ध्वनिरव्यक्त इति। स्वच्छन्दसुखपरमशिवप्रथमोल्लासमात्रमखण्डोऽव्यक्तो नादविन्दु-मय एव व्यापको ब्रह्मात्मकः शब्दः। शब्दब्रह्मेति हृदयं तथा च राघवभट्टधृतं वचनम्। क्रियाशक्तिप्रधानायाः शब्दशब्दार्थकार-णम्। प्रकृतेर्विन्दुरूपिण्याः शब्दब्रह्माभवत्परमिति। प्रयोग-सारेऽपि। सोऽन्तरात्मा तदा देवि। नादात्मा नदते स्वयम्। यथा संस्थानभेदेन सम्भूय वर्णतां गतः। वायुना प्रेर्य्यमाणासौ पिण्डाद्दशक्तिं प्रयास्यतीति। शारदातिलके। चैतन्यं सर्व्वभूतानां शब्दब्रह्मेति मे मतम्। तत् प्राप्य कुण्डलीरूपं प्राणिनां देह-मध्यगम्। वर्णात्मनाविर्भवति गद्यपद्यादिभेदतः। तद्भिद्यमान-विन्दुरूपं चैतन्यं कुण्डलीस्वरूपं प्रणवाकारं प्राणिनां देह-मध्यगं सत् वर्णात्मना आविर्भवति प्रकाशत इत्यन्वयः। किं कृत्वा प्राप्य कण्ठादिकरणानीति शेषः। तथा च मूलाधारात् प्रथम-मुदितो यस्तु तारः परारव्य इत्यादि प्रपञ्चसारे आचार्य्यो वक्ष्यति। अतएव वक्ष्यमाणा सृष्टिः कुण्डलीत इति ज्ञेयम्। शब्दब्रह्मपरम-ब्रह्मभेदेन ब्रह्मणो द्वैविध्यमुक्तं कुलार्णवे पञ्चमखण्डे प्रथमोल्लासे। आगमोत्थं विवेकोत्थं द्विधा ज्ञानं प्रचक्षते। शब्दब्रह्मागममयं परं ब्रह्मविवेकजम्। श्रीभागवते षष्ठस्कन्धे षोड़शाध्यायेऽपि। अहं सर्व्वाणि भूतानि भूतात्मा भूतभावनः। शब्दब्रह्म परं ब्रह्म ममोभे शाश्वती तनुरिति। शब्दब्रह्म प्रणवरूपं तथा च भग-वद्गीता। ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन् मामनुस्मरन्। यः प्रयाति त्यजन् देहं स याति परमां गतिमिति। ओमिति ध्वनिमात्रोपलक्षणमतो वक्ष्यमाणगुरुवक्त्रे स्थितं ब्रह्म लभ्यते। तत्प्रसादत इत्यादिवचनैः सह न विरोधः। सर्व्वत्रैव ध्वनेर्व्विद्य-

मानत्वात्। प्रणवार्थो वा वाच्यन्तु परमं ब्रह्मप्रणवो वाचकः स्मृत इत्यादिवचनात्।

इति श्रीप्राणतोषिण्यां प्रथमकाण्डे बीजस्वरूपशब्दप्रादुर्भावरूपाकरकथनं नाम प्रथमः परिच्छेदः। * * * *

इत्याकारे समुद्भूते शब्दे संशयरूपतः विवादविलमुत्पन्नं परस्परजिगीषयेति। अथ शब्दा नित्या अनित्याः प्रसिद्धाश्चेति मतत्रयम्। तत्र पूर्वमते शब्दब्रह्मेति सुष्ठूक्तम्। अनित्यवादिनोऽपि बहवस्तेषां मध्ये आन्तरस्फोटवादिनो जातिव्यक्तिस्फोटात्मकवाह्यस्फोटवादिनश्चैवं विवदन्ते यथा अथ कथमर्थः शब्देन प्रतिपाद्यते प्रतिपादयितुमक्षमत्वात्। तथा हि नियतवर्णाः पदार्थं गमयन्ति ते किं क्रमेण युगपद्वा। नाद्यः। गौरित्यादौ गादिवर्णैः प्रत्येकमर्थप्रतिपादने सति अपरवर्णवैयर्थ्यं स्यात्। अथ वर्णैरेकशः कियानर्थावयवः प्रतिपाद्यत इति चेत्तदप्ययुक्तम्। न हि गवाद्यवयवे गादिवर्णानां सङ्केतोऽस्ति। न द्वितीयः। भिन्नकालोपलब्धानां यौगपद्याभावात्। उच्चरितप्रध्वंसिनो हि वर्णास्तावत्कालमवतिष्ठन्ते। न च पूर्वपूर्ववर्णज्ञान तस्योत्तरोत्तरवर्णज्ञानानुवृत्तौ नित्यत्वे प्रसङ्गात् अतएवेदं निरस्तम्। यावन्तो यादृशा ये च तदर्थप्रतिपादने। वर्णाः प्रज्ञातसामर्थ्याः ते तथैवार्थबोधका इति। तस्मादनुत्पन्नोत्पन्ननष्टयोरसत्त्वे विशेषाभावात् वर्णेभ्योऽर्थप्रत्ययो न सम्भवतीति वर्णाव्यतिरेकेण वर्णाभिव्यङ्ग्यः स्फोटः परिकल्प्यते। स्फुटत्यर्थो यस्मादिति स्फोटोऽप्यादानेऽल्। वर्णोच्चारणन्तु स्फोटार्थमेव। पादवर्णा हि स्फोटव्यञ्जका इति क्रमयौगपद्याभ्यां व्यञ्जकासम्भव इति चेद्भवति तावदर्थप्रतिपत्तिः तदनुपपत्त्या वर्णेष्वपि स्फोटः कल्प्यते। तस्मात् वर्णस्फोटात् पदस्फोटस्तस्मादर्थप्रतिपत्तिरित्यथ क्रमयौगपद्याभ्यां पदेभ्यो वाक्यार्थानुपपत्त्या पदस्फोटव्यञ्जितात् वाक्य-

स्फोटात् वाक्यार्थप्रतीतिः। ननु गौरित्युच्चारणानन्तरं वर्ण-व्यतिरिक्तं परं किञ्चिन्नोपलभामहे। केवलं वर्णा एव प्रतिपाद्यन्ते। तस्मादनुपलभ्यमानत्वात् स्फोटरूपं नाम नास्त्येव शश-विषाणादिवदिति स्फोटवादिनमाक्षिपन्ति। अपथैरपि ना-देयं वचो वः स्फोटवादिनाम्। नभःकुसुममस्तीति कोऽभिदध्यात् सचेतन इति। तत्र स्फोटवादिभिरुच्यते प्रत्यक्षेण न गृह्यते स्फोटः। तथा हि गौरित्यत्र गकारौकारविसर्गेति वर्णत्रयस्य क्रमेणानुभवानन्तरं पदमिति अभिन्नाकारा बुद्धिरुपजायते। न च तस्यां वर्णत्रयानर्थक्यं प्रयुज्यते अभिन्नत्वात् बुद्धेः। यथा पटबुद्धि-रभिन्ना तन्तुभिरेवोपजायमाना तन्तुव्यतिरिक्तं पटमवलम्बते। तथा इहापि वर्णत्रयव्यतिरिक्तं वस्त्वन्तरमवलम्बते स च स्फोट इति। ननु वर्णव्यतिरिक्तमन्यद्वस्तु न दृश्यत एव पटोऽपि तर्हि तन्तुव्यतिरिक्तो न दृश्यते कथमङ्गीकर्त्तव्यः पटबुद्धौ पटः प्रकाशते स्फोटोऽपि तर्हि तथा। अथ स्फोटः किंस्वरूप इदं तदिति शृङ्गग्राहितया प्रतिपाद्यताम्। अथोच्यते। यो हि यद्बुद्धिग्राह्यः स तद्बुद्धिबोध्य एव न बुद्ध्यन्तरैरिति पटोऽपि तर्हि तट-बुद्ध्यैव प्रतिपाद्यते। न तु बुद्ध्यन्तरेण तस्मात्। यथा तन्त्वनुभ-वानन्तरमवयवी प्रत्यक्षसिद्धः पटस्तद्वत् सकलवर्णानुभवानन्तर-मनुभूयमानो वर्णाभिव्यङ्ग्यः। प्रत्यक्षसिद्धस्फोट इति गोपीनाथ-तर्काचार्य्याः। तन्मतदर्यं दूषयितुमुपक्रमन्ते शारदातिलके प्रथमपटले आचार्य्याः। शब्दब्रह्मेति शब्दार्थं शब्दमित्यपरे विदुः। एके आचार्य्याः शब्दार्थम् आन्तरस्फोटं शब्दब्रह्मेत्याहुः। यथाह। निरंश एव अभिन्नो नित्यबोधस्वभावः शब्दार्थं आन्त-रस्फोट इति। अपरे वैयाकरणाः पूर्वपूर्ववर्णोच्चारणाभिव्यक्त-तत्तत्पदसंस्कारसहायचरमपदश्रवणोद्बुद्धं वाक्यस्फोटस्वरूप-मखण्डैकार्थप्रकाशकं शब्दं शब्दब्रह्मेति वदन्ति। यथाह। एक

एव नित्योऽभिव्यङ्ग्यो ऽखण्डो व्यक्तिस्फोटो जातिस्फोटो वा वर्ह्नोरूप इति। न तु अनित्यःशब्दश्चेत्तदा नानामुनिभिर्महादेवेन देव्यर्षनानानाशास्त्रेषु एकमेव वचनं क्वचित् क्वचित् कथमुक्तं तदग्रे व्यक्तीभविष्यति। नित्यपक्षे तु नैष दोषो वचनस्यापि नित्यत्वात् इति चेत् न। अनित्यपक्षेऽपि नानावक्त्रादेकस्वरूपा भारती वचनरूपेण निर्गतत्वेनैव कस्यापराधस्तस्याः शक्तेः वैचित्र्यात्। यत्तु योगिनीतन्त्रे प्रथमखण्डे दशमपटले। तन्मध्ये तु मया दृष्टं वर्णपुञ्जं महोज्ज्वलम्। सूर्य्यकोटिसमाभासं चन्द्रकोटिसुशीतलम्। वह्निकोटिमहोज्ज्वालं परं ब्रह्ममयं ध्रुवमिति वचनं तद्ब्रह्माण्डादिवदाद्यायशरीरस्थत्वेन अवधातव्यमन्यथा तच्छरीरवर्त्तिनां ब्रह्माण्डादीनामपि नित्यं स्यात्। तच्छरीरे ब्रह्माण्डन्तु। अतोव हृहदाकारब्रह्माण्डकोटिकोटयः। चरन्ति सर्व्वदा देवि! कः संख्यातुं क्षमो भवेत्। इति तदनन्तरशिववचनाज्ज्ञेयम्। अथ भवन्मते मन्त्रवेदगायत्र्यादीनामनित्यत्वापत्तिरिष्टापत्तिरिति चेत्। ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन् मामनुस्मरन्। इति गीतोक्तम्। गुरुवक्त्रे स्थितं ब्रह्म लभ्यते तत्प्रसादत!। इति गुरुगीतोक्तम्। गुरुणा यस्य यत् प्रोक्तं तत्तस्य ब्रह्मसंज्ञितम्। इति गुरुसाधनतन्त्रे षष्ठपटलोक्तम्। गायत्री ब्रह्मरूपिणीति तन्त्रवचोक्तमपौरुषेयाणि वेदवाक्यानीति दुर्गसिंहोक्तञ्च। उक्तञ्च दोषाः सन्ति न सन्तीति पौरुषेयेषु विद्यते। वेदे कर्त्तुरभावात्तु दोषाशङ्कैव नास्ति नः। इति तत्र तत्र लक्षणया ब्रह्मप्रतिपादकमिति व्याख्यातव्यमिति चेन्नेयं लक्षणा रूढ़िप्रयोजनाभ्यां वर्ज्जितत्वादिति। उक्तञ्च काव्यप्रकाशे। मुख्यार्थबाधे तद्योगे रूढ़ितोऽर्थप्रयोजनात्। अन्यार्थो लक्ष्यते यत् सा लक्षणारोपिता क्रिया। इति शब्दश्रवणमात्रावगम्योऽर्थः मुख्यार्थः। यथोक्तं गोपीनाथतर्काचार्य्येण। श्रुति-

मात्रेण यत्रास्य तादर्थ्यमवसीयते। तं मुख्यमर्थं मन्यन्ते गौणं यत्नोपपादितमिति। बाधस्तु अन्वयानुपपत्तिः। ययेत्यर्थे यदित्यव्ययम्। क्रियाव्यापारः। आरोपिता अभिधेयप्रत्ययान्तरितप्रत्ययेति। प्रसिद्धवादिनस्तु नामी वर्णा नित्यास्तल्लक्षणायोगात्। तथा हि सदकारणवन्नित्यमिति नित्यलक्षणम्। सत् सत्ताशालि अकारणवत् कारणरहितं यत् तन्नित्यमित्यर्थः। केवलं सदित्युक्ते घटपटादिध्वंसस्यापि नित्यत्वप्रसङ्गः स्यात्। केवलमकारणवदित्युक्तेऽपि प्रागभावस्यापि नित्यत्वप्रसङ्गः। अतो विशेषणद्वयमिति। वर्णास्तु कण्ठताल्वादिकरणक्रमानुविधायिजन्मानः नित्या भवितुमर्हन्ति। नाप्यनित्याः स एवायं शब्दो यः पूर्वमुपालब्ध इति प्रत्यभिज्ञानात्। अथ तत्प्रतिरूपकोऽयमिति चेत्तथापि सङ्केतान्तरप्रसक्तिः स्यात्। सङ्केतस्तु। अस्माच्छब्दादयमर्थो बोद्धव्य इत्युद्देशनरूपः। वर्णादिषु उच्चरितप्रध्वस्तेषु सङ्केतोऽपि ध्वस्त इति। तस्मान्न अमी वर्णा नित्या नाप्यनित्याः। किन्तु अनवच्छिन्नसन्तानाः प्रसिद्धा इति। ननु वर्णा नित्याश्चेत्तदा कथमुक्तं वर्णात्मनाविर्भवतीति। नैवमभिप्रायापरिज्ञानाद्दोषमाशङ्कसे तथा हि। शब्दो द्विविधो ध्वनिर्वर्णश्च। षड्जर्षभगान्धारमध्यमपञ्चमधैवतनिषादेषु सप्तसु स्वरेषु वर्णं विना ध्वनिः स्वातन्त्र्येण प्रतिभाति। अमरसिंहेनापि तन्त्रीकण्ठोत्थिताः स्वरा इत्युक्तम्। तथा च षड्जं रौति मयूरस्तु गावो नर्दन्ति चर्षभम्। अजो रौति तु गान्धारं क्रौञ्चं क्वणति मध्यमम्। पुष्पसाधारणे काले कोकिलो रौति पञ्चमम्। धैवतं कुञ्जरो रौति निषादं ह्रेषते हय इति रायमुकुटप्रभृतिधृतसङ्गीतवचनमिति। मालवादयो रागा अपि मूर्च्छितस्वरभेदेन ध्वनिरेव भवति। तथाच मालवोऽयं वसन्तश्चायमित्यादि गीतिश्रवणसमये ध्वनिभेदेन सामाजिकानां प्रतीतिः स्यात्।

ध्वनिभेदज्ञानन्तु स्वरभेदेन भवति। न तु वस्तुत इति। ध्वनि-मन्तरेण वर्णो न प्रकाश्यते। अर्थावबोधाय ध्वनिर्वर्णात्मना आवि-र्भवति प्रकाश्यत इति तस्य तात्पर्य्यम्। नन्वर्थावबोधाय परा पश्यन्ती मध्यमा वैखरीत्वरूपावस्थः सन् ध्वनिरपि प्रकाश्यते। तथाच गवादीनां वत्सप्रभृत्याबाहनाद्यर्थं नादः प्रवर्त्तते॥ अत-एवोक्तं स्वरशास्त्रे॥ शिशुर्वेत्ति पशुर्वेत्ति वेत्ति गीतिरसं फणी। हरिर्वेत्ति हरो वेत्ति नारदोवेत्ति वा न वा॥ इति चेत् सत्यम्। गवादीनां स्वरमात्रप्रतीतिसमवायिनां कियद्विषयकज्ञानमस्ति न तु धीमेधाविज्ञानानि तानि तु वर्णज्ञानादृते न सम्भवन्ति। तथाहि ईश्वरविषयकज्ञानमपीश्वरशब्दं विना न भवति। एवमनिर्देश्यं निर्गुणं ब्रह्मापि अन्धकारावस्थितवस्तुप्रकाशकप्रदीपे-नेव तत्प्रकाशकमात्रेण निर्गुणशब्देनैव व्यज्यते। अतएव ध्वनिं ध्वणाय मत्वा शिशुर्वेत्ति पशुर्वेत्ति वेत्ति गीतिरसं फणी। एकन्तु कवितातत्त्वमीश्वरो वेत्ति नापर इत्यनेन काव्यविद्भिरुप-हसितम्। कवितातु अर्थव्यञ्जा अतो वर्णात्मकशब्देनैव कविता स्यादिति तु न शब्दवाच्यत्वं निर्गुणस्य॥ सनिर्गुणः गुणश्चेति शिवो ज्ञेयः सनातनः॥ निर्गुणः प्रकृतेरन्यः सगुणः सकलः स्मृत इति शारदोक्तेर्वर्णानां प्रकृतिप्रभवत्वेन तत्र ह्यत्याभावात् प्रकृते-रन्यः प्रकृत्या असम्बद्ध इत्यर्थः॥ कुलिकातन्त्रे प्रथमपटले तु शेषा-द्वैमन्यथोक्तं यथा। निर्गुणः सगुणश्चेति शिवो ज्ञेयः सनातनः। निर्गुणाच्चैव सञ्जाता विन्दवस्त्रय एव च। ब्रह्मविन्दुर्विष्णुविन्दू-रुद्रविन्दुर्महेश्वरीति॥ अन्यथा प्रकृतीश्वरभेदोपलब्धेरनन्तरं मिलितत्वप्रतीतिविपर्य्येण सगुणेन निर्गुणस्य भेदप्रतीतिर्न स्यादतएव स्तुत्यध्याये ब्रह्मणा ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणहत्तयः। कथं चरन्ति श्रुतयः साक्षात् सदसतः परे॥ इति परीक्षितः प्रश्नो-ऽपि सङ्गच्छते। आस्तां विस्तरः प्रस्तुतमभिधास्ये। तत्रतद्दयं

दूषयति शारदातिलकं मतद्वयेन शब्दशब्दार्थयोः ब्रह्मत्वमुक्तं न हि तेषां तयोः सिद्धिर्जडत्वादुभयोरपीति तेषां वादिनां मते तयोः शब्दशब्दार्थयोः शब्दब्रह्मत्वसिद्धिर्न। हेतुमाह उभयोर्जड़त्वादिति। अयमाशयः। शब्दं विनार्थो जड़ः प्रतिपत्तुमशक्यः कस्तं प्रतिपादयिष्यतीत्येवमर्थं विना शब्दोऽपि जड़ः प्रतिपादयितुमशक्तः कं स बोधयिष्यतीति तेन शब्दार्थरूपविशिष्टस्य शब्दब्रह्मत्वमवधारितम्। तदुक्तम् अध्यायात्मविवेके। अनादिनिधनं ब्रह्म शब्दतत्त्वं यदक्षरम्। विवर्त्ततेऽर्थभावेन प्रक्रिया जगतो यतेति। अन्यत्रापि शब्दब्रह्मेति शब्दावगम्यमर्थं विदुर्बुधाः। स्वतोऽर्थानावरोधत्वात् प्रोक्तोऽप्येताद्दशो वर इति। स तु सर्वत्र संस्यूते जाते भूताकारे पुनः। आविर्भवति देहेषु प्राणिनामर्थविस्तृत इति॥ अतएव कल्पसूत्रटीकायां शङ्कराचार्य्याः॥ षट्त्रिंशत्तत्त्वानि विश्वं शरीरं कञ्चुकितः शिवो जीवः। निष्कञ्चुकः परमशिव इति षट्त्रिंशत्तत्त्वानि शुद्धमिश्राशुद्धभेदानि यथा। शिवशक्तिसदाशिवेश्वरशुद्धविद्येति शुद्धानि। मिश्राणि शुद्धाशुद्धानि। शुद्धानि यथा मायाकला विद्यावागहङ्कारकालनियतिपुरुषप्रकृतिबुद्धिमनांसि॥ अशुद्धानि यथा। श्रोत्रत्वक्चक्षूरसनाघ्राणवाक्पाणिपादपायूपस्थशब्दस्पर्शरूपरसगन्धाकाशवायुतेजोजलपृथिव्यात्मकानि॥ तदुक्तं मृत्युञ्जयसंहितायाम्॥ कलाविद्यावाक्कालमायानियतिपञ्चकैः कञ्चुकितः शिवो जीवो भवति। एवञ्च शिवजीवयोरुपाधिमात्रभेदः। तत्त्वानां विशेषस्तु दीक्षापरिच्छेदे वक्ष्यते॥ कञ्चुकलक्षणं यथा परापरिमलोल्लासे॥ यस्यैव सर्वकर्त्तृत्वं किञ्चित्कर्तृत्वविभ्रमः। तस्य हेतुः कलानाम तत्त्वं तत्त्वविदो विदुः। सर्वज्ञस्य त्वविद्या स्यात् किञ्चित् ज्ञातृत्वविभ्रमः। पूर्णस्य रागो विषयेष्वभिष्वङ्ग इतीरितः। कालो हि नाम भावानां भीषणाभीषणात्मकः। क्रमावच्छेदकः सोऽयं

सवादिप्रलयावधिः। इदं ममैव कर्त्तव्यमकर्त्तव्यमिदं मम। इत्थं नियमनस्यास्य हेतुर्नियतिरुच्यते। तत्त्वपञ्चकमेतस्य स्वरूपावरकं यतः। तस्मात् कञ्चुकमित्येतदुच्यते तत्त्वपञ्चकमित्याहुः॥ कुलार्णवे पञ्चमखण्डेऽपि। घृणा लज्जा भयं शोको जुगुप्सा चेति पञ्चमी। कुलं शीलं तथा जातिरष्टौ पाशाः प्रकीर्त्तिताः। पाशबद्धो भवेज्जीवः पाशमुक्तः सदाशिवः॥ इति शिवजीवयोरैक्यमुक्तम्। राघवभट्टस्तु यदि शब्दः शब्दार्थौ वा ब्रह्मेत्युच्यते तदा ब्रह्मपदवाच्यत्वं नोपपद्यते। यतः सच्चिदानन्दरूपो ब्रह्मपदार्थः। उक्तञ्च श्रुत्या। नित्यं विज्ञानमानन्दं ब्रह्मेत्याह। एतन्न समीचीनम्। तेनैव लिखितकुण्डलीस्वरूपं प्रणवाकारमित्यसङ्गतेः विश्वसाराद्युक्तवचनजाताच्च॥ तथाच विश्वसारे॥ शब्दब्रह्मेति तं प्राह साक्षाद्देवः सदाशिवः। अनाहतेषु चक्रेषु स शब्दः परिकीर्त्त्यते। अनाहतं महाचक्रं हृदये सर्वजन्तुषु। तत्र ॐकार इत्युक्तो गुणत्रयसमन्वितः। शिवो ब्रह्मा तथा विष्णुरोङ्कारे च प्रतिष्ठितः। अकारस्य भवेद्ब्रह्मा उकारः सच्चिदात्मकः। मकारो रुद्र इत्युक्त इति तस्यार्थकल्पना। अकारे च भवेद्विष्णुरुकारे च प्रजापतिः। मकारे च भवेत् रुद्र इति वा वर्णनिर्णयः॥ फेत्कारिणीतन्त्रे प्रथमपटले च॥ तेभ्य एव समुत्पन्ना वर्णभ्यो विष्णुशूलिनोः। मूर्त्तयः शक्तिसंयुक्ता उच्यन्ते ताः क्रमेण तु। इत्युक्ता विष्णुशिवशक्तीनां प्रत्येकं मूर्त्तयः पञ्चाशदुक्ताः। प्रपञ्चसारे तृतीयपटलेऽपि॥ शशीनाग्न्युत्थिता यस्मात् स्वरस्पृक्व्यापकाक्षराः। इनः सूर्यः स्पृक् स्पर्शः। तत्त्रिभेदे समुपन्ना अष्टत्रिंशत् कला मताः। स्वराः सौम्याः स्पर्शयुक्ताः सौरा याद्याश्च वह्निजाः। षोड़शद्वादशदशसंख्याः स्युः क्रमशः कलाः॥ क्रमश इति चन्द्रस्य षोडश द्वादश सूर्यस्य वह्नेर्द्दशेत्यष्टत्रिंशत् कलाः। वर्णेभ्य एव तारस्य पञ्चभेदैश्च

याद्या निजाङ्कस्थशक्त्यालङ्कृतविग्रहाः। इति पञ्चाशद्दिष्णवः। कीर्त्तिः कान्तिस्तुष्टिपुष्टी धृतिः शान्तिः क्रिया दया। मेधा सर्व्वा श्रद्धा स्याल्लज्जा लक्ष्मीः सरस्वती। प्रीतिरती रमा प्रोक्ताः क्रमेण स्वरशक्तयः। जया दुर्गा प्रभा सत्या चण्डा वाणी विलासिनी। विजया विरजा विश्वा विनदा सुनदा स्मृतिः। ऋद्धिः समृद्धिः शुद्धिश्च भक्तिर्मुक्तिर्मतिः क्षमा। रमोमा क्लेदिनी क्लिन्ना वसुदा वसुधा परा। परा परायणा सूक्ष्मा सन्ध्या प्रज्ञा प्रभा निशा। अमोघा विद्युता चेति शक्तयः सर्व्वकामदाः। एताः प्रियतमाङ्केषु निषण्णाः सस्मिताननाः। विद्युद्दामसमानाङ्ग्यः पङ्कजाभयवाहवः॥ फेत्कारिणीतन्त्रे तु॥ ताश्च सस्मितवक्त्राश्च विद्युदाभाः प्रकीर्त्तिताः। कान्ताङ्कस्थाश्च कीर्त्त्याद्याः कमलाभयपाणयः। इत्युक्तम्। इति पञ्चाशद्दिष्णुशक्तयः॥ श्रीकण्ठोऽनन्तसूक्ष्मौ च त्रिमूर्त्तिरमरेश्वरः। अर्घीशो भावभूतिश्चातिथिश्च स्थाणुको हरः। झिण्टीशो भौतिकः सद्योजातश्चानुग्रहेश्वरः। अक्रूरश्च महासेनः स्मृतास्ते स्वरमूर्त्तयः। ततः क्रोधीशचण्डेशपञ्चान्तकशिवोत्तमाः। अथैकरुद्रकूर्म्मैकनेत्राख्यचतुराननाः। अजेशः सर्व्वसोमेशस्तथा लाङ्गलिदारुकौ। अर्द्धनारीश्वरश्चोमाकान्तश्चाषाढ़िदण्डिनौ। अत्रिमीनमेषाश्चालोहितश्च शिखी तथा। छगलण्डद्विरण्डेशौ समहाकालवालिनौ। भुजङ्गेशपिनाकीशखड्गीशाख्यवकेशकाः। श्वेतभृग्वीशनकुलिशिवाः संवर्त्तकस्तथा। एते रुद्राः स्मृता रक्ता धृतशूलकपालकाः॥ इति पञ्चाशद्रुद्राः॥ पूर्णोदरी स्याद्विरजा शाल्मली तदनन्तरम्। लोलाक्षी वर्त्तुलाक्षी च दीर्घघोणा समीरिता। सुदीर्घमुखी गोमुखी दीर्घजिह्वा तथैव च। कुण्डोदर्य्यूर्द्धकेश्यौ च तथा विकृतमुख्यपि। ज्वालामुखी ततो ज्ञेया पश्चादुल्कामुखी ततः। सुश्रीमुखी चैव विद्यामुख्येताः स्वर-

शक्तय:॥ महाकालीसरस्वत्यौ सर्वसिद्धिसमन्विते। गौरी त्रैलोक्यविद्या स्यान्मन्त्रसिद्धिस्ततः परम्। आत्मशक्तिर्भूतमाता तथा लम्बोदरी स्मृता। द्राविणी नागरी भूयः खेचरी चापि मञ्जरी। रूपिणी चित्रिणी पश्चात् काकोदर्य्यपि पूतना। स्याद् भद्रकालीयोगिन्यौ शङ्खिनी गर्जिनी तथा। कालरात्रिश्च कुब्जिन्या कपर्दिन्यपि वज्रया। जया च सुमुखेश्वर्य्या रेवती माधवी ततः। वारुणी वायवी प्रोक्ता पश्चाद्रक्षे विदारिणी। ततश्च सह आलक्ष्मीर्व्यापिनी,मायया न्विता। एता रुद्राङ्कपीठस्थाः सिन्दूरारुणविग्रहाः। रक्तोत्पलकपालाभ्यामलङ्कृतकराम्बुजाः। आयुधादिध्यानं वामदक्षयोरेवं सर्वत्र। इति पञ्चाशद्रुद्रशक्तयः। चन्दनकुचन्दनागुरुकर्पूरोशीररोगजलघुसृणाः। कक्कोलजातिमांसीमुराचोरग्रन्थिरोचनापत्रा। पिप्पलविल्वगुहारुणलत्या कलरङ्गाह्वकुम्भीवल्लिन्यः। शोल्वम्बरकाश्मरिकास्थिराजदरपुष्पिका। मयूरशिखाग्निचाग्निमन्थसिंहीकुशाह्वदर्भाः। कृष्णदरपुष्पीरोहिणचुण्डकाह्वहलीपाटलचित्रातुलस्यपामार्गाः। शतमखलताद्विरेफाविष्णुक्रान्तामूपल्यथाञ्जलिनी। दूर्वाश्रीदेवीसह तयैव लक्ष्मीसदाभद्रे। आदीनामिति कथिता वर्णानां क्रमवशादथौषधयः। गुलिकाकषायभावितप्रभेदतो निखिलसिद्धिदायिन्यः। चन्दनं प्रसिद्धम्। कुचन्दनं रक्तचन्दनम्। अगुरुः प्रसिद्धः। कर्पूरं रसकर्पूरम्। उशीरं वीरणमूलम्। रोगः कुष्ठम्। जलं बाला। घुसृणः कुङ्कुमम्। कक्कोलं काकोलीति प्रसिद्धम्। जातिः पुष्पविशेषः। लतामांसी जटामांसी। मुरा मुरामांसी। चोरश्चोरपुष्पी। ढोलकलम्बीति गौड़भाषा। ग्रन्थिः गाठियानीति गौडप्रसिद्धम्। रोचना हरिद्रा। पत्रं तेजपत्रम् पिप्पलोऽश्वत्थः। विल्वः प्रसिद्ध। गुहा जयन्ती। अरुणलत्यं पृश्निपर्णी। फलरङ्गाह्वः कामराङ्गा इति प्रसिद्धः। कुम्भी गाम्भारी।

पुंस्त्रीनियमितैर्लिङ्गैश्च सनपुंसकैः। रेफो माया वीजमिति त्रिधा मायाभिधीयते। शक्तिः श्रीः सन्नतिः कान्तिर्लक्ष्मीर्मेधा सरस्वती। क्षान्तिः पुष्टिः स्थितिः शान्तिर्विद्याद्यैः स्वार्थवाचकैः। नानाविकारतां प्राप्तैः स्वैः स्वैर्भावैर्विकल्पितैः। तामेतां कुण्डलीत्येके सन्तो हृदयनां विदुः। सा रौति सततं देवी भृङ्गीसङ्गीतकध्वनिम्। आकृतिं स्वेन भावेन पण्डिता बहुधा विदुः। कुण्डली सर्वथा ज्ञेया सुषुम्नानुगतैव सा। चराचरस्य जगतो वीजत्वाद्वीजमेव तत्। मूलस्य विन्दुयोगेन शतानन्दत्वदुद्भवः। रेफान्वितौकाराकारयोगादुत्पत्तिरेतयोः। हकाराख्योद्भवस्तेन हरिरित्येष शब्द्यते। हरत्वमस्य तेनैव सर्वात्मत्वं ममापि च। अस्य विन्दोः समुत्पत्त्या तदन्ते सोऽहमुच्यते। सहङ्कारः पुमान् प्रोक्तः स इति प्रकृतिः स्मृता। अजपेय मता शक्तिस्तथा दक्षिणवामतः। विन्दुर्दक्षिणभागस्तु वामभागो विसर्गकः। तेन दक्षिणवामाख्यौ भागौ पुंस्त्रीविशेषितौ। विन्दुः पुरुष इत्युक्तो विसर्गः प्रकृतिर्मता। पुम्प्रकृत्यात्मको हंसस्तदात्मकमिदं जगत्। पुंरूपा सा विदित्वास्य सोऽहंभावमुपागता। स एव परमाख्योऽय मनुरस्य महात्मनः। सकारञ्च हकारञ्च लोपयित्वा प्रयोजयेत्। सन्धिं वै पूर्वरूपाख्यं ततोऽसौ प्रणवो भवेत्। ताराद्विभक्ताक्षरमांशतः स्युर्भूतानि खादीन्यथ मध्यमांशात्। मनादितेजांसि च पूर्वभावात् शब्दाः समस्ताः प्रभवन्ति लोके। समस्ता इत्यपि क्वचित् पाठः। विश्वसारे, द्वितीयपटलेऽपि॥ हंसौ तत्र समुद्भूतौ पुंस्त्रियौ तत्र सम्मतौ। हं तत्र पुरुषः प्रोक्तः सकारः प्रकृतिः स्मृतः। ताविमौ सकलं विश्वं व्याप्तौ च कतकोऽनलम्। कतको भस्म। यथानलमग्निं व्याप्तस्तथा इमौ विश्वं व्याप्तावित्यर्थः। अग्निर्माणवक इत्यादिवदुपमासूचकशब्दमन्तरेणापि उपमाप्रतीतिः। यदा

तद्भावमाप्नोति तदा सोऽहमिति स्मृतः। स एव परमं ब्रह्म-कूटस्थो जगदङ्कुरः। सर्व्वे देवास्तथा वेदा दिग्वातार्कादयस्तथा। तुष्या दिक्कालकल्पाद्य तत्तदेव तथात्मकम्। यस्मिंश्च प्रलयं यान्ति वाङ्नाम्ने जगदीश्वरि!। यस्मिन् सृष्टिः सदैवैति यस्मिन्नद्यापि तिष्ठति। स एव परमं ब्रह्म सोऽहंभावेन जायते। सहवर्णौ विलुप्याथ सन्धिवर्णं दिशेद्यदा। प्रणवः सर्व्ववर्णेषु कथितः पद्मयोनिना। परानन्दमयं ब्रह्म शब्दब्रह्म-विभूषितम्। आत्मनो देहमध्ये तु सर्व्वमन्त्रात्मकं प्रिये!॥ इति रुद्रयामले उत्तरखण्डे द्वाविंशतिपटले च॥ एकमूर्त्तिस्त्रयो देवा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः। मम विग्रहसंक्लृप्ता सृजत्यवति हन्ति च। प्रणवादुद्भवा एते योगविघ्नकराः सदा। अकारं ब्रह्मणो वर्णं शब्दरूपं महाप्रभम्। प्रणवान्तर्गतं नित्यं योगपूरकमाश्रयेत्। उकारं वैष्णवं वर्णं शब्दभेदिनमीश्वरम्। प्रणवान्तर्गतं सत्त्वं योगकुम्भकमाश्रयेत्। मकारं शाम्भवं रूप जीवभूतं विधूद्गतम्। प्रणवान्तःस्थितं कालं लयस्थानं समाश्रयेत्। वर्णं एष विभागेन प्रणवं परिकल्पितम्। प्रणवाज्जायते हंसो हंसः सोऽहं परो भवेत्। सोऽहं ज्ञानं महाज्ञानं योगिनामपि दुर्लभम्। निरन्तरं भावयेद्यः स एव परमो भवेत्। हं पुमान् स स्वरूपेण चन्द्रेण प्रकृतिस्तु सः। एतद्धंसं विजानीयात् सूर्य्य-मण्डलभेदकम्। विपरीतक्रमेणैव सोऽहंज्ञानं यदा भवेत्। तदैव सूर्य्यगः सिद्धो वासुदेवप्रपूजितः। हकारार्णं सकारार्णं लोपयित्वा ततः परम्। सन्धिं कुर्य्यात्ततः पश्चात् प्रणवोऽसौ महामनुः। इति प्रणवतः सर्व्वेषामक्षरादीनामाविर्भावदर्शनाच्च। अतएव सर्व्वजीवोत्पादक इति वर्णाभिधाने प्रणवस्य नाम वक्ष्यति॥ अथ प्रणवस्य ब्रह्मवाचकत्वं न तु ब्रह्मत्वमुक्तम् सृष्टिप्रपञ्चस्तु अकारोकारमकारनादविन्दुरूपप्रणवावयवपञ्चक-

वचने कुण्डली वेदं सूयत इति वक्ष्यमाणं धामत्रयं सा वेदाना-मित्यादिश्रुत्यष्टादशविद्या इत्यादि च सङ्गच्छते। सत्यं वेदान्त-मतमाश्रित्य तत् सर्वं समाधेयम्। तन्मतन्तु केवलमीश्वरं विना सर्वेषामनित्यत्वम्। अपौरुषेयाणीत्यादि मीमांसक-मतानुसारेणोक्तमिति। सर्वमनवद्यम्। वस्तुतस्तु सर्ववेदमयी देवी सर्वमन्त्रमयी तथेत्यादि वक्ष्यमाणशारदोक्तकुण्डलिन्याश्चैत-न्यरूपायाः शब्दब्रह्मत्वेन निरूपितायाः शब्दार्थोभयरूपिण्या वेदादिमयत्वेन वेदानां मन्त्राणाञ्च नित्यत्वमेव प्रमाणम्। तर्हि उक्तश्रुतिः का गतिरिति चेत् न। महतो भूतस्य विराड्मूर्त्तेरीश्व-रस्य निश्वसितं वेद इत्यर्थे वेदस्य जन्यत्वं नायातम्। यदि च श्रीधरस्वामिव्याख्यावलम्बिभिर्जन्यत्वमङ्गीक्रियते तदा पर-मेष्ठिनो निश्वासद्वारेणाविर्भूतस्य भगवतो वराहमूर्त्तेः पर-मेष्ठिजन्यत्वं स्यात्। तत्प्रमाणन्तु तृतीयस्कन्धे त्रयोदशाध्याये पर-मेष्ठी त्वपां मध्ये तथा सन्नामवेक्ष्य गामित्युपक्रम्य यस्यास्मि हृदयादासं स ईशो विदधातु मे। इत्यभिध्यायतो नासाविव-रात् सहसानघ!। वराहतोको निरगादङ्गुष्ठपरिमाणकः। तस्याभिपश्यतः खस्थः क्षणेन किल भारत!। गजमात्रं प्रववृधे तदद्भुतमभून्महत्। इति मैत्रेयवचनम्। इति नानाशास्त्रो-त्पत्तिकथनम्। ग्रहादीनामपि वर्णादुत्पत्तिरुक्ता॥ प्रपञ्च-सारे चतुर्थपटले। तदा स्वरेभ्यः सूर्य्योऽयं कवर्गभस्तु लोहितः। चवर्गप्रभवः काव्यष्टवर्गाद्बुधसम्भवः। तवर्गोत्थः सुरगुरुः पव-र्गोत्थः शनैश्चरः। यवर्गजोऽयं शीतांशुरिति सप्तगुणा त्वियम्॥ विश्वसारतन्त्रे अन्तमातृकासम्भववर्गाधिष्ठातृदेवतात्वं ग्रहाणा-मुक्तम्॥ यथा। सप्तवर्गस्य देवेशि! देवताः कथयामि ते। रक्तवर्णो भूमिपुत्रः कवर्गदेवता मता। काव्यष्टवर्गस्य विभुश्च-वर्गस्य बुधः स्मृतः। तवर्गस्य सुराचार्य्यः पवर्गस्य शनैश्चरः।

यवर्गस्य तथा चन्द्रः स्वराणां देवता रविरिति॥ प्रपञ्चसारे॥ अस्या विकारवर्णेभ्यो जाता द्वादश राशयः। लवादिकालोपचितैस्तैः स्याच्चक्रगतिक्रिया। ऋक्षराश्यादिषु तथा चक्रगत्या जगत्स्थितिः। वक्ष्यामि चक्ररूपञ्च प्रबद्धं राशिभिर्यथा। अन्तर्बहिर्विभागेन रचयेद्राशिमण्डलम्। भूचक्र एव मेषादिः प्रविज्ञेयोऽथ मानुषः। आद्यैर्मेषाह्वयो राशिरीकारान्तैः प्रतीयते। ऋकारान्तैर्लृकारान्तैर्वृषो युग्मं ततस्त्रिभिः। ततो मेषराश्युद्भवात् परं ऋकारान्तैस्त्रिभिर्वृषो जात एवं लृकारान्तैस्त्रिभिर्मिथुनमित्यन्वयः॥ एदैतोः कर्कटो राशिरोदौतोः सिंहसम्भवः। अमः श वर्णकेभ्यश्च सञ्जाता कन्यका मता। षड्भ्यः कचटतेभ्यश्च पयाभ्याञ्च प्रजज्ञिरे। वणिगाद्यास्तु मीनान्ता राशयः प्रतिजृम्भणात्। चतुर्भिर्यादिभिः सार्द्धं स्यात् चकारस्तु मीनगः॥ इति वर्णतो राशिसृष्टिकथनम्॥ चैत्राधिपोऽपि तत्रैव॥ अङ्गारकाजकट्टश्चिकौ चतुले शुक्रस्य युक्कन्यके बौधे कर्कटकाह्वयो हिमरुचः सिंहास्तथा गोपतेः। चापाद्यावपि धैषणौ मकरकुम्भाख्यौ च मन्दग्रहाः प्रोक्ता राश्यधिपा बली च कलसे सोऽयं क्रमो दर्शितः। इति राश्यधिपकथनम्॥ तत-स्तदूर्द्धभागस्थो भुवश्चक्रसमस्तथा। स तु सिंहादिको यस्मिन् पैत्रकी नियता गतिः। तदूर्द्धभागसंस्थश्च स्वश्चक्रश्चापि तादृशः। स तु चापादिको देवचक्रस्तैनाभिकस्त्वयम्। इति त्रिभुवनराशिचक्रकथनम्॥ तथा एभ्य एव तु राशिभ्यो नक्षत्राणाञ्च सम्भवः। स चाप्यक्षरभेदेन सप्तविंशतिधा भवेत्। आभ्यामश्वयुजा जाता भरणी कृत्तिका पुनः। लिपित्रयाद्रोहिणी च तत्परत्वाच्चतुष्टयात्। एदैतोर्मृगशीर्षार्द्रे तदन्ताभ्यां पुनर्वसुः। अमसोः केवलो योगी रेवत्यर्थं पृथग् गतः। कतस्तिष्यस्तथाश्लेषः खगयोर्घङयोर्मघा। ततः पूर्वोत्तरजयोरुत्तराञ्झञयोस्तथा।

हस्ताचित्रा च टठयोः स्वाती डाद्यक्षरादभूत् । विशाखा तु ढणो-द्भूता तथदेभ्योऽनुराधिका । ज्येष्ठा धकाराम्मूलाख्या नपफेभ्योऽभ-वत्तथा । पूर्वाषाढ़ा ततोऽन्या च सञ्जाता श्रवणा मता । श्रवि-ष्ठाख्या च यवयोस्तथा शतभिषा ततः । वशयोः प्रोष्ठपत्संज्ञा षसहेभ्यः पराः स्मृताः । इति वर्णतो नक्षत्रसृष्टिकथनम् । ताभ्यामसाभ्यां क्षार्णोऽयं यदा वै सह वक्ष्यते । तदेन्दुसूर्य्यसंयो-गोऽमावस्या हि प्रतीयते । कषतो भवमस्मत्तः कषयोः सङ्गमो-भवः । ततः क्षकारः सञ्जातो नृसिंहस्तस्य देवता । स पुनः षसहैः सार्द्धं परा प्रोष्ठपदं गतः । इत्यमावास्योत्पत्तिकथनम् । अनुनक्षत्रवारेषु स्वस्वमन्त्रजपोऽपरः । तस्मादेषां दिनानाञ्च कथ्यते देवतादयः । इति नक्षत्रवारे जपकथनम् ॥ कारस्करा-श्यामलकोडुम्बरो जम्बुसंज्ञकः । खदिरः कृष्णवंशौ च पिप्पलो नागरोहिणी । पलाशप्लक्षकाम्बोष्ठधियार्जुनविकङ्कताः । वकुलः सरजा सर्जो वञ्जुलः पनसाककौ । शमीकदम्बनि-म्बाम्रमधुकान्तादिनाङ्घ्रिपाः । आयुष्कामः स्वर्क्षवृक्षं छेद-येन्न कदाचन । इत्यत्र स्वार्थहेतूभयवाचकः । न छिन्द्यान्न छेदयेदित्यपि ॥ इति स्वीयनक्षत्रवृक्षच्छेदननिषेधः ॥ अश्विय-मानलधात्वशशिरुद्रादिति सुरेज्यासर्पाश्च । पितृर्य्यमभग-दिनकृत्त्वष्टारो मरुतस्तथेन्द्राग्नी । मित्रेन्द्रौ तथा निर्ऋति-जले विश्वेदेवा हरिस्तथा वसवः । वरुणोऽजपादोऽहिब्रध्नः पूषा च देवता भानाम् ॥ इति नक्षत्रदेवताकथनम् ॥ अश्वे-भाजभुजङ्गसर्पसवमामार्जारकाजः कुली मूषा मूषिकरुद्रयान-महिषीव्याघ्रायमारोहणः । व्याघ्रैणीहरिणोश्वरानरपशुः शाखा-मृगास्तीहयः । मर्त्यो गोकरिणी च साधुकथिता नक्षत्रयोन्यः क्रमात् ॥ इति नक्षत्रयोनिकथनफलम् । गोव्याघ्रं गजसिंह-मश्वमहिषं श्वैनस्य वभ्रूरगम् । वैरं वानरमेषकञ्च सुमहत्तद-

द्विडालीन्दुरु। लोकानां व्यवहारतोऽन्यदपि च ज्ञात्वा प्रयत्नादिदम्। दम्पत्योर्न पशत्ययोरपि सदा वर्ज्यं शुभस्यार्थिभिः। शाश्वतिकवैरितया द्वन्द्वे एकत्वं नपुंसकत्वञ्च॥ एतेभ्योऽमावास्यान्ताः प्रतिपदादिकास्तिथयः॥ राशिभ्योऽत्र तिथीनामध्यर्द्धद्वयन्तु राशिरेकः स्यात्। तेन त्रिंशत्तिथयो-द्वादश भेदतो भिन्नाः। ता एव स्युर्द्वेधा पुनरपि पूर्वान्त्यपक्षभेदेन॥ पक्षः पञ्चदशाहः स्यात् पूर्वः प्रतिपदादिकः शुक्लः। तद्वज्ज्ञेयोऽप्यपरः पक्षः कृष्णप्रतिपदादिकः प्रोक्तः। इति पक्षोत्पत्तिकथनम्। संज्ञासाम्ये सत्यपि सौम्यास्तु ह्रासवृद्धिलस्तिथयः। न समाः पक्षद्वितये त्रिंशद्भेदं तथापि प्राप्ताः। अग्न्यश्व्युमाः सविघ्ना नागा गुहसविल्टमातरो दुर्गा। वाकुभो धनपतिविष्णुयमहरपतिचन्द्राः क्रमेण तिथ्यधिपाः। इति श्रीप्राणतोषिण्यां प्रथमे सर्गकाण्डे शब्दार्थस्वरूपब्रह्मकथनगर्भाचरजातजगत्कथनं नाम द्वितीयः परिच्छेदः॥

एवं प्राधान्यद्योतनाय प्रथमोद्दिष्टापरान्ता शब्दसृष्टिरुक्ता शरीरसृष्टिमन्तरेण पश्यन्त्याद्या वक्तुमशक्या इति तां वक्तुमथ सृष्टिमारभते। शारदातिलकप्रथमपटले आचार्यः॥ अथ विन्द्वात्मनः शम्भोः कालबन्धोः कलात्मनः। अजायत जगत्साक्षी सर्वव्यापी सदाशिवः। सदाशिवाद्भवेदीशस्ततो रुद्रः समुद्भवः। ततो विष्णुस्ततो ब्रह्मा तेषामेवं समुद्भवः। अत्रार्थ सृष्टौ पुनरुद्रादीनामुत्पत्तिस्त्वर्थरूपेण पूर्वं तेषामुत्पत्तिः शब्दरूपेणातो न पौनरुक्त्यमिति। कला माया तदात्मनस्तदुत्पन्नत्वात्। कालबन्धोरित्यनाद्यन्तकाले सृष्टिरूपकालसहायान्नादात्मन इत्यर्थः। अनेन विशेषणद्वयेन प्रकृतेः कालस्य च महाप्रलयेऽप्यवस्थानमुक्तम्। अतएवानयोरापेक्षिकनित्यता पुरुषस्य स्वतो नित्यत्वं सर्वविनाशस्य पुरुषावधित्वादिति। अतएव विश्वसारे। निमेषाद्यास्तथा

माया दिवसाश्च तथा निशाः। पक्षा मासाश्च ऋतवश्चायनं वत्सरस्तथा। युगश्च युगमानञ्च तथा मन्वन्तराणि च। महाप्रलयपर्य्यन्तं सर्वं चिन्द्रात्मकं स्मृतम्। इत्यनेन सृष्टिरूपकालस्य लय उक्तः। किन्तु महाप्रलये कालमन्धोरिति मन्धुशब्देन कालस्य निमित्तत्वं सूचितम्। तथाच राघवभट्टधृतम्॥ लवादिप्रलवान्तो यस्तमःशक्तिविजृम्भितः। निमित्तभूतः कालोऽयं भावानां जनुराशयोरिति लवादिमानमपि॥ प्रपञ्चसारे प्रथमपटले॥ नलिनीपत्रसंहत्यां सूक्ष्मसूचिविभेदने। दले दले तु यः कालः स कालो लवसंज्ञकः। लवैस्त्रुटिः स्यात्त्रिंशद्भिः कलां तावत् त्रुटिं विदुः। काष्ठा तावत् क्रमाज्ज्ञेया तावत् काष्ठा निमिषकः। सोऽङ्गुलिस्फोटतुल्यश्च मात्राष्टाभिश्च तैः स्मृता। कालेन यावतास्तोयो हस्तः स्वं जानुमण्डलम्। पर्य्येति मात्रा सा तुल्या स्वयैवाश्वासतुल्यया। षष्ठ्युत्तरैस्तु त्रिशतैर्निश्वासैर्घटिका स्मृता। द्विनाडिका मुहूर्त्तः स्यात् त्रिंशद्भिस्तैरहर्निशम्। त्रिंशद्भिस्तैरहोरात्रैर्मासो द्वादशभिस्तु तैः॥ सम्वत्सरो मानुषोऽयमहोरात्रं दिवौकसाम्। तथा दिव्यैरहोरात्रैस्त्रिशतैः षष्टिसंयुतैः। दिव्यः सम्वत्सरो ज्ञेयो दिव्यैः संवत्सरैस्तु तैः। भवेत् द्वादशसाहस्रैरभिन्नैरेकं चतुर्युगम्। तैः सहस्रैः शतानन्द! तवैकं दिनमिष्यते। तावती तव रात्रिश्च कथिता कालवेदिभिः। तथाविधैरहोरात्रैस्त्रिंशद्भिर्मासस्त्वच्छसि। तथाविधैर्द्वादशभिर्मासैरब्दस्तव स्मृतः। तथाविधानामब्दानां शतं त्वमपि जीवसि। त्वदायुर्मम निश्वासः कालेनैवं प्रचोद्यते। इति। निर्णयतत्त्वे संक्रान्तिप्रकरणधृतस्मृतौ तु। लघ्वक्षरचतुर्भागस्त्रुटिरित्यभिधीयते। त्रुटिद्वयं लवः प्रोक्तो निमिषस्तु लवद्वयम्। अष्टादशनिमिषास्तु काष्ठेत्यादि सम्वर्त्तः प्रलयः कल्प इत्यन्तो यः कालोऽभिहितोऽमरसिंहेन तस्य निमित्तत्वं

पूर्ववचनेन दर्शितम्। मेरुतन्त्रे प्रथमोद्देशेऽपि। इन्द्रायुः-परिमाणं प्रकारान्तरेणोक्ता एवमिन्द्रैरिन्द्रसंख्यैर्ब्रह्मणो दिन-मुच्यते। या ध्यायते महामाया मया तच्छासनिर्गमः। इन्द्र-संख्यैश्चतुर्दशसंख्यैरित्यर्थः। प्रपञ्चो ब्रह्मदिवसः कुम्भको रात्रि-रस्य तु। एवं तस्या घटिकया वर्षमेकं विधिः स्मृतम्। घटी-शतमितं तस्या ब्रह्मा जीवति कीटवत्। पद्ममेकं सतीरूपा शक्तं कल्पन्तु पार्वती। ऋतुमात्र हरिर्जीवेद्दर्पमेकं सदा-शिवः। एवं सा शतवर्षा वै महाकालस्य गेहिनी। सर्पकञ्चुक-वद्देह त्यक्ता त्यक्ता पुनर्नवा इति कालनिरूपणम्। एवं प्रकृताया-मर्थसृष्टौ तत्त्वसृष्टिं वक्तुमुपक्रमते। शारदायां प्रथमपटले तु। मूलभूतादतो व्यक्ताद्विकृतात्परवस्तुनः। आसीत् किल मह-त्तत्त्वं गुणान्तःकरणात्मकम्॥ शब्दब्रह्मणो विकृतात् स्रष्टु-मुखान्महत्तत्त्वमासीदुत्पन्नमित्यन्वयः। सर्वसृष्टिमूलरूपादत एव परवस्तुनोऽव्यक्ताद्बिन्दुरूपादिति वा। किम्भूतं सत्त्वरज-स्तमोगुणात्मकम्। मनो बुद्ध्यहङ्कारचित्तरूपान्तःकरणचतुष्टय-मेतच्च तत्कारणमित्यभिप्रायः। कारणे कार्य्योपचारात्तदा-त्मकत्वमिति। श्रुतिरपि प्रकृतेर्महान् महतोऽहङ्कार इति। राघवभट्टधृतवामकेश्वरतन्त्रेऽपि॥ अव्यक्तविग्रहात् शब्दब्रह्मणः सर्वकारणम्। व्यक्तसत्त्वगुणं यत्तु बुद्धितत्त्वमजायत। सांख्य-मते महत्तत्त्वस्य बुद्धितत्त्वमिति संज्ञा। शारदायां प्रथम-पटले॥ अभूत्तस्मादहङ्कारस्त्रिविधः सृष्टिभेदतः। वैकारि-कादहङ्काराद्देवा वैकारिका दश। दिग्वातार्कप्रचेतो-ऽश्विवह्नीन्द्रोपेन्द्रमित्रकाः। तैजसादिन्द्रियाण्यासन्तन्मात्राक्रम-योगतः। भूतादिकादहङ्कारात् पञ्च भूतानि जज्ञिरे॥ राघव-भट्टधृतमपि॥ सोऽहङ्कारस्त्रिभेदः स्यात् सत्त्वादिगुणभेदतः। वैकारः सात्त्विको नाम तैजसो राजसः स्मृतः। भूतादिस्तामस-

सत्ते च पृथक्तत्वाद्यवासृजन्। अधिकेन व्यपदेशा भवन्तीति न्यायात्। सात्त्विकादिविशेष उक्तः। वस्तुतस्त्रिष्वेव न्यूनाधिकरूपेण त्रयो गुणा वर्त्तन्ते शिवशक्त्यात्मकादावपि तथानुसन्धेयम्। वैकारिकादिन्द्रियाधिष्ठातारश्चन्द्रश्च। तैजसात् पञ्च ज्ञानेन्द्रियाणि पञ्च कर्मेन्द्रियाणि मनश्च। भूतादेस्तन्मात्राणि जज्ञिरे॥ तथाच राघवभट्टधृतम्॥ वैकारिकाद्दिगाद्याश्च चन्द्रेणैकादश स्मृताः। इन्द्रियाणामधिष्ठातृदेवास्ते परिकीर्त्तिताः। यच्चापरं मनस्तत्त्वं ससङ्कल्पविकल्पकम्। तैजसादेव तज्जातमिन्द्रियाणि तथा दश। भूतादिः पञ्च तन्मात्राणि आसन् भूतमतः परम्॥ तन्मात्राणि च शब्दस्पर्शरूपरसगन्धाः॥ शब्दतन्मात्रादाकाशम्। शब्दस्पर्शतन्मात्राभ्यां वायुः। शब्दस्पर्शरूपतन्मात्रेभ्योऽग्निः। शब्दस्पर्शरूपरसतन्मात्रेभ्यो जलम्। शब्दस्पर्शरूपरसगन्धतन्मात्रेभ्यो भूमिरुत्पद्यते॥ तदुक्तं प्रपञ्चसारे प्रथमपटले॥ शब्दाद्व्योमस्पर्शतस्तेन वायुस्ताभ्यां रूपादग्निरेते रसाच्च अम्भांसि एतैर्गन्धतो भूर्धराद्या भूताः पञ्च स्युर्गुणोनाः क्रमेण॥ ब्रह्मज्ञानतन्त्रनिर्वाणतन्त्रयोस्तु॥ आकाशाज्जायते वायुः वायोरुत्पद्यते रवि रवेरुत्पद्यते तोयं तोयादुत्पद्यते मही। मही संलीयते तोये तोयं संलीयते रवौ। रविः संलीयते वायौ वायुर्नभसि लीयते। पञ्चतत्त्वाद्भवेत् सृष्टिस्तत्त्वे तत्त्वं विलीयते॥ श्रुतौ च॥ तस्मात् ब्रह्मण आकाशः सम्भूत आकाशाद्वायुर्वायोस्तेजस्तेजस आपोऽद्भ्यः पृथिवी पृथिव्या ओषधय ओषधिभ्योऽन्नानीति भूतमात्राद्भूतसृष्टिरुक्ता॥ इति पञ्चभूतोत्पत्तिलयप्रकारः। तार्किकास्तु आकाशादीनां शब्दादयो गुणा इत्याचक्षते। सांख्या अपि शब्दो गुणो वियतः शब्दस्पर्शौ वायोस्तौ च रूपश्चाग्ने रसेन सह तानि जलस्य गन्धेन सह तानि पृथिव्या इति॥ राघवभट्टधृतेशानसंहितायामपि।

शब्दैकगुणमाकाशं शब्दस्पर्शगुणो मरुत्। शब्दस्पर्शरूपगुणं तेजस्त्रिगुणमिष्यते। शब्दस्पर्शरूपरसगुणा आपश्चतुर्गुणाः। शब्दस्पर्शरूपरसगन्धैः पञ्चगुणा महीति। वस्तुतस्तु पञ्चीकरणरूपेण पञ्चसु प्रत्येकेषु पञ्चगुणाः सत्त्वादित्रिगुणवत् सन्ति अतो नासिकादिषु पृथिव्यादीन्द्रियेषु कटूष्णादि प्रतीयते। इति पञ्चभूतगुणकथनम्॥ भूतमण्डलानि शारदातिलके प्रथमपटले॥ वृत्तं दिवस्तत् षड्बिन्दुलाञ्छितं मातरिश्वनः। त्रिकोणं स्वस्तिकोपेतं वह्नेरर्द्धेन्दुसंयुतम्। अम्भोजमम्भसो भूमेश्चतुरस्रं विदुर्बुधाः॥ प्रपञ्चसारेऽपि॥ वृत्तं व्योम्नो विन्दुषट्कान्वितं तद्वायोरग्नेः स्वस्तिकोद्यत्त्रिकोणम्। अब्जोपेतार्द्धेन्दुमद्विम्बमाप्यं स्यादज्रोद्यद्वृत्तिरस्रं धरायाः। यद्वा विश्वसारे॥ आकाशमण्डलं प्रोक्तं वर्त्तुलं सर्वसम्मतम्। षट्कोणमण्डलं वायोस्त्रिकोणन्तु विभावसोः। अष्टास्रं वरुणस्यापि चतुरस्रं धरासुतम्। इति वेति कृत्वा मतत्रयं तत्र लिखितम्। एतत् प्रयोजनन्तु प्रश्ने आकृतिज्ञानम्। प्राणायामभूतोदययोः प्रत्यक्षदर्शनम्। षट्कर्मसाधनञ्च सर्वमग्रे वक्ष्यते॥ इति भूतमण्डलानि॥ भूतरूपाण्यपि शारदायाम्॥ स्वच्छं वियन्मरुत् कृष्णो रक्तोऽग्निर्विशदं पयः। पीता भूमिः पञ्चभूतान्येकैकाधारतो विदुः॥ स्वच्छं श्वेतमिति राघवभट्टः। विशदं श्वेतम्॥ तथाच प्रपञ्चसारे॥ खमपि शुषिरचिह्नं समीरणः स्याच्चलनपरः परिपाकवान् कृशानुः। जलमपि रसवद्घना धरा ते सितसितिपाटलशुक्लपीतभासः। शुषिरं छिद्रम्। सितिः कृष्णः। वस्तुतस्तु स्वच्छं निर्मलं नीलमिति यावत्। प्रश्नप्रकरणे स्पष्टीभविष्यति॥ तन्मते सित इत्यत्राकारप्रश्लेषेणासित इति। छिद्रादिभिः खादयो ज्ञायन्त इति तात्पर्य्यम्। एकैकाधारत इति स्वस्वकारणाधाराणीत्यर्थः॥ सूर्य्याचन्द्रोक्तभूतपञ्चकात्मक

चतुर्विधदेहसृष्टिस्तु ॥ विश्वसारतन्त्रे प्रथमपटले ॥ पृथिव्या ओषधिर्जाता ओषधेरन्नमेव च । तस्माद्भवेत्तदा देवि ! रेतः सर्व-सुखावहम् । रेतसस्तु भवेद्देवि ! ब्रह्माण्डं शशिसूर्य्ययोः । शशि-सूर्य्यात्मकं सर्वं चराचरमिदं जगत् । चरं जङ्गममचरं स्थावरम् ॥ शारदातिलके प्रथमपटले ॥ पञ्चभूतात्मकं विश्वं चराचरमिदं जगत् । अचरा बहुधा भिन्ना गिरिवृक्षादि-भेदतः । चरास्तु त्रिविधा भिन्नाः स्वेदाण्डजजरायुजाः । पञ्चभूतात्मकमित्यनेन त्रिवृत्करणपक्षः पञ्चीकरणपक्षोऽपि सूचित इति । तत्र ये तैजसा देवास्तेषामपि शरीरे अर्द्धो भागस्तेजसः । चतुर्थांशः पृथिव्याश्चतुर्थांशो जलस्येति त्रिवृ-त्करणपक्षः ॥ पञ्चीकरणपक्षे तु तैजसश्चत्वारोंऽशा अन्येषाम-ष्टमोऽष्टमोऽंशा एवमन्यत्रापि । तदुक्तं पञ्चदश्यां पञ्चम-प्रकरणे तत्त्वविवेके । स्थूलशरीराद्युत्पत्तिसिद्धये पञ्चीकरणं निरूपयितुमाह । तद्भोगाय पुनर्भोग्यभोगाय तनुजन्मने । पञ्चीकरोति भगवान् प्रत्येकं वियदादिकम् । भगवानैश्व-र्य्यादि गुणषट्कसम्पन्नः । ऐश्वर्य्यादिगुणषट्कञ्च समग्रैश्व-र्य्यवीर्य्ययशःश्रीज्ञानवैराग्यरूपमुक्तञ्च । ऐश्वर्य्यस्य समग्रस्य वीर्य्यस्य यशसः श्रियः । ज्ञानवैराग्ययोश्चैव षण्णां भग इति स्मृतिः । समग्रस्येत्यनेनानाणिमाद्यैश्वर्य्याष्टकं सूचितमतस्तमो-गुणात्मकेश्वरादधिकगुणतया भगवतः समसत्त्वादित्रिगुणा-त्मकत्वेनाधिक्यमायातम् । न तु सत्त्वमात्रप्रधानगुणात्मकस्य भगवदिति नामधेयम् । तथात्वे त्रिगुणात्मिकाया भगवत्यास्तद-भिधानं नोपपद्यत इति सुधीभिर्भाव्यम् । परमेश्वरः पुनः पुन-रपि तद्भोगाय तेषां जीवानां भोगायैव भोग्यभोगाय तनु-जन्मने भोग्यस्यान्नपानादेर्भोगायतनस्य जरायुजादिचतुर्विधश-रीरजातस्य च जन्मने उत्पत्तये वियदादिकमाकाशादिभूत-

पञ्चकं प्रत्येकमेकैकं पञ्चीकरोतीति। अपञ्चात्मकं पञ्चात्मकं सम्पद्यमानं करोति। द्विधा विधाय चैकैकं चतुर्द्धा प्रथमं पुनः। स्वस्वेतरद्वितीयांशैर्योजनात् पञ्चपञ्चतेति। अथ वा षड़ंशास्तेजसः पृथिवीजलवाय्वाकाशानां दशमो दशमोऽंशः। एवं पार्थिवे अस्मदादिशरीरेऽपि पृथिव्याः षड्भागाः। जलादीनां दशमोदशमोऽंशस्तदुक्तं राघवभट्टधृतेन। पृथिव्यादीनि भूतानि प्रत्येकं विभजेद्द्विधा। एकैकं भागमादाय पञ्चधा विभजेत् पुनः। एकैकं भागमेकैकभूतैः संवेशयेत् क्रमात्। ततश्चाकाशभूतस्य स्वा भागाः षड्भवन्ति हि। वाय्वादि भागाश्चत्वारो वाय्वादिष्वेव साविशेत्। एवञ्च खेचराणामाकाशवायुभागाधिक्याद्वियति गतिर्हंसगोधिकादीनामाकाशभागाधिक्याद्भित्त्यादिगतिर्भूतादीनां वायुभागाधिक्यात् सर्वत्र गतिरस्थैर्य्यञ्चेति॥ इति पञ्चीकरणम्॥ प्रपञ्चसारप्रथमपटले॥ प्रकृतौ कालतन्त्रायां गुणान्तःकरणात्मनि। देहश्चतुर्विधो भिन्नो जन्तोरुत्पत्तिभेदतः। उद्भिदः स्वेदजोऽण्डाञ्जश्चतुर्थस्तु जरायुजः। गुणान्तःकरणकारणे कालप्रेरितायां प्रकृतौ सत्यामुद्भिदादिचतुर्विध उत्पत्तिभेदतो जन्तोः शरीरिणो देहो भवतीत्यर्थः। उद्भिदलक्षणमुक्तम्। विश्वसारप्रपञ्चसारप्रथमपटले॥ उद्भिद्य भूमिं निर्गच्छेदुद्भिदः स्थावरस्तु सः। निर्दिष्टः स्कन्धविटपपत्रपुष्पफलादिभिः। एषामुत्पत्तिप्रकारस्तु राघवभट्टधृतेन। उद्भिदाः स्थावरा ज्ञेयास्तृणगुल्मादिरूपिणः। तत्र सिक्ता जलैर्भूमिरन्तरूष्मा विपाचिता। वायुना व्यूह्यमाना तु वीजत्वं प्रतिपद्यते। तथा चोक्तानि वीजानि संसिक्तान्यम्भसा पुनः। उच्छूनत्वं मृदुत्वञ्च मूलभावं प्रयान्ति च। तन्मूलादङ्कुरोत्पत्तिरङ्कुरात् पर्णसम्भवः। पर्णात्मकं ततः काण्डं काण्डाच्च प्रसवं पुनः॥ इत्युद्भिदोत्पत्तिः॥ पाप-

कर्म्माचरणे प्रेत्य स्थावरयोनिप्राप्तिर्ब्रह्मसूक्ते सप्तविंशतिपटले॥ पापात्मा पितृद्रोहित्रमातृद्वेषी तु यूथिका। पुत्रद्वेषी तु वरुणः कम्पदूषकनाशकः। भूहर्त्ता कोद्रवो देवि! तीर्थद्वेषी तु चम्पकः। भार्य्यायाः केशनिर्वापे दूर्वा भवति शङ्करि!। गोलोमदाही तु क्रमो ब्रह्मद्वेषी वको भवेत्। भार्य्याद्वेषी कुरुवको मिष्टभुक् तिन्तिड़ीभवेत्। परान् वञ्चयित्वा स्वयमेव यो मिष्टं भुङ्क्ते स एव तिन्तिड़ीच तात्पर्य्यम्॥ ताम्रहर्त्ता तु पनसो मधी-हर्त्ता तथार्जुनः। परस्त्रीहरणे देवि! बहुजो भवति ध्रुवम्। गुरुद्वेषी सोमतरुः श्वश्रूद्वेषी जयन्तिका। मातुः कलह-संयुक्तश्चोरवृक्षः प्रजायते। स्वामिना कलहे देवि! ब्रह्माख्यो-जायते तरुः। द्विभार्य्यश्चैकद्वेषी स्यात् चण्डालो जायते हि सः। भार्य्याया वञ्चकश्चैव जायते करमर्दकः। विभक्तधनहर्त्ता तु नीपो भवति निश्चितम्। शस्यापहारी एरण्डो यज्ञद्वेषी धवो भवेत्। परास्वो विफलो देवि! स्नुही सञ्जायते ध्रुवम्। सूचकोवासको देवि! राजगामिनि पैशुने। रामाख्यवासको-जातः कुद्दालश्चौरहस्तिकः। तैलहर्त्ता तिलतरुः सर्षप फल-दूषकः। परपुरुषगामिनी नारी कोद्रवोभवति ध्रुवम्। मत्स्यद्वेषी पिचुवृक्षः पर्वगामी शिवामदः। शिवामैथुनिनो विप्रो धट वृक्षो विजायते। श्वशुरघ्नो नारिकेलः श्वश्रू हर्त्ता लता भवेत्। परं पञ्चशिवावृक्षः श्यालद्वेषी जलं भवेत्। सपत्नीपुत्रद्वेषी स्याद्धत्तूरो जायते प्रिये!। स्तनभेदी च पुरुषः अन्तर्भेदी च भेरुकः। करमर्दः करच्छेदी जीवन्ती पादहा नरः। भूत-द्वेषी देवदारुर्नमेरुः शिश्नुनिन्दकः आम्लानशीलो बन्धूकः सन्ध्याहीनो जडो भवेत्। अतिथिवञ्चकश्चैव शरो नाम प्रजा-यते। पश्वण्डलोपकः पूगः पर्णी गोमूत्रनिन्दकः। देव-द्वेषी जातितरुः शङ्खद्वेषी तु मल्लिका। व्रतद्वेषी पूततरुः

सङ्कल्पभञ्जकश्च यः। भवेत् सोमतरुर्द्देवि! आश्रमस्य तु दूषकः। कामवृक्षो भवेद्देवि! गव्यत्यागी शतावरी। भल्लातको ज्ञानहर्त्ता अयाज्ययाजको वरिः। असत्प्रतिग्रहीता च भटसारो भवेत् ध्रुवम्। राजस्वहरणाद्देवि! भवेच्चाण्डालको ध्रुवम्। देवदास्यास्तु हरणे कर्णिकारो विजायते। जले निस्तारजादेव अशोको जायते प्रिये!। देवायतनभागादिभेदको धातको भवेत्। गृहद्वेषी तु जीवन्ती ब्रह्महानल एव हि। अन्तहा सूतहा देवि! तथा सर्वप्रदूषकः। गिरिकर्णिकारो भवति भार्य्यात्यागी च भूरुहः। योनिभेदी तु कदली वीजभेदी तु वीजकम्। वीजहर्त्ता वीजमूलं कामहर्त्ता मयूरकः। शिवद्वेषी भूवदरो मन्त्रद्वेषी जवा भवेत्। पट्टहर्त्ता योगतरुर्वस्त्रहर्त्ता तु कासिका। लौहहर्त्ता वटो देवि! ताम्रहर्त्ता तु वीनशः। कांसहर्त्ता रणतरुः रौप्यहर्त्ता तु शाद्वलः। इत्यङ्गपापभेदे तु शतशोऽथ सहस्रशः। स्थावरत्वं गमिष्यन्ति सर्वावस्थासु सर्वदा। इति पापाद्वृक्षयोनिप्राप्तिः॥ पापेन जलत्वप्राप्तिरत एव॥ जलत्वं याति पापेन शैलत्वं याति शङ्करि!। तस्य पापस्य भेदेन जायते वर्णसङ्करः। उदक्यागमने देवि! नदीत्वं याति शङ्करि!। मिथ्यावभाषणादेव स्थावरत्वं जलं विदुः। मातापित्रोर्गुरोरग्रे तडागस्य* जलं भवेत्। स्वाम्यग्रे च परोक्षे च या नारी मन्दचारिणी। सा भवेद्गर्त्ततोयञ्च या शय्यां नारुहेत् पतिः। सा कूतान्यङ्गवेत्तोयं सत्यमेव मम प्रिये!। एकाशीत्या तथा षष्ठ्या पञ्चविंशतिभिर्यदा। तत्र तत्र विष्णुरूपं तोयं जानासि भाविनि!। अशीतिमात्रं सामुद्रे हस्तानाञ्च प्रमाणतः। कलाहस्तो भवेद्यत्र द्वादशे पापवर्जितः। अतोऽन्यत् पापसम्भूतिः स्वकालेनैव प्राप्स्यति॥ इति जलत्वप्राप्तिः। तत्पापादनुसारेण प्रायश्चित्तं समाचरेत्। शिवलिङ्गं

समभ्यर्च्य स्थापयित्वा यथाविधि ॥ चतुर्दश्यां निराहारो वृषस्थे भास्करे सिते। पापक्षयं समुद्धार्य्य गाश्च दद्याद्द्विजन्मने। तेषां पापस्य शुद्ध्यर्थं प्रायश्चित्तमुदाहृतम् ॥ इति तत्पाप- प्रायश्चित्तम् ॥ प्रपञ्चसारविश्वसारयोः ॥ कृमिकीटपतङ्गाद्याः स्वेदजा नाम देहिनः। तदुत्पत्तिप्रकारोऽपि तत्रैव ॥ स्वेदजाः स्विद्यमानेभ्यो भूयङ्गाङ्गाः प्रजायते। यूकमत्कुणकीटाद्या ये चान्ये क्षणभङ्गुरा इति ॥ यूक उकनीति यस्य नाम मत्कुण- स्छारपोक इति यस्य प्रसिद्धिः ॥ भूमेरन्तरुष्मविपाकेन वीजत्वं शास्त्रसिद्धम् ॥ स्विद्यमानभूर्वाङ्गजलवक्राध्यस्तु स्वेदजोत्पत्तिः। प्रत्यक्षसिद्धा यथा गोमयपुञ्जादेः कीटाद्युत्पत्तिरित्यनयोर्भेदः। अण्डजजरायुजयोः शुक्रशोणितसंयोगेनोत्पत्तिस्तु ॥ प्रपञ्च- सारे ॥ अण्डजो वर्त्तुलीभूतात् शुक्रशोणितसंयुतात्। कालेन भिन्नात् पूर्णात्मा निर्गच्छन् प्रक्रमिष्यति। अहिगोधावयो भेक- शिशुमारादिकश्च सः। राघवभट्टघृतम्। अण्डजाः पक्षिणः सर्पा नक्रमत्स्याश्च कच्छपाः। कुलीरगोधा भेकाद्याः शिशु- माराश्चतथ इति। अजः शङ्कः॥ इति तत्रापि किंव- दन्ती। अण्डं सूते शिलाहारश्चर्वाहारो जरायुजमिति ॥ प्रायि- कमेतल्लक्षणम्। तथा रोमन्थायकजन्तोः स्याच्छृङ्गं नान्यस्य जन्मिन इत्यपि ॥ शारदायाम् ॥ जरायुजा मनुष्याद्या जन्तूनां निगद्यते ॥ विश्वसारतन्त्रे द्वितीयपटले ॥ मनुष्यसदृशं जन्म कुत्रापि नैव विद्यते। देवता पितरः सर्वे वाञ्छन्ति जन्म मानुषम्। दुर्लभो मानुषो देहः सर्वदेहेषु सर्वदा। तस्माच्च मानुषं जन्म एतदुक्तं सुदुर्लभम्। तत्रापि संशयश्चैता विशेषेण तु पार्वति।। मन्त्रतन्त्ररतः पुंसां सोऽपि चेदतिदुर्लभः। तत्रागमविदः श्रेष्ठाः सर्वदेहेषु पूजिताः। तत्रापि साधकः श्रेष्ठः सर्वतन्त्रेषु गोपितः॥ रुद्रयामले उत्तरखण्डे द्वितीय-

पटले॥ मानुष्यं सफलं जन्म सर्वशास्त्रेषु गोचरम्। चतुरशीतिलक्षेषु शरीरेषु शरीरिणाम्। न मानुष्यं विनान्यत्र तत्त्वज्ञानन्तु लभ्यते। कदाचिल्लभते जन्म मानुष्यं पुण्यसञ्चयात्। सोपानभूतं मोक्षस्य मानुष्यं जन्म दुर्लभम्॥ निर्वाणतन्त्रे द्वितीयपटलेऽपि॥ स्थावरादिषु कीटेषु पशुपक्षिषु शैलजे!। चतुरशीतिलक्षं वै जन्म चाप्नोति सोऽव्ययः॥ ततो लभेत् परेशानि! मानुषीं दुर्लभां तनुमिति। चतुरशीतिलक्षयोनिभ्रमणानन्तरं ब्राह्मणयोनिप्राप्तिः। कर्मविपाकेऽप्युक्ता यथा। स्थावरास्त्रिंशल्लक्षञ्च जलजो नवलक्षकः। कृमिजा दशलक्षञ्च रुद्रलक्षञ्च पक्षिणः। पशवो विंशलक्षञ्च चतुर्लक्षञ्च मानवाः। एतेषु भ्रमणं कृत्वा द्विजत्वमुपजायते। निर्वाणतन्त्रे॥ मानुषीं तनुमित्यत्र ब्राह्मणत्वावच्छिन्नमानुषीं तनुमित्यवगन्तव्यम्। दुर्लभेति विशेषणवत्त्वेनेति॥ निर्वाणतन्त्रे॥ ततो मानुषदेहञ्च धर्माधर्माधिपश्च सः। ततोऽपि लभते जन्म पुनर्मृत्युमवाप्नुयात्। जायन्ते च म्रियन्ते च कर्मपाशनियन्त्रिताः। चतुरशीतिलक्षेषु नानायोनिषु शैलजे!॥ इति मनुष्यत्वप्राप्तिप्रशंसा॥ चण्डिकोवाच॥ कथं वा लभते जन्म कथं मृत्युर्भवेत् प्रभो!। तत्प्रकारं महादेव! श्रोतुमिच्छामि तद्वद॥ शङ्कर उवाच॥ इह यत् क्रियते कर्म तत् परत्रोपभुज्यते। जीवस्तृणजलौकेव देहाद्देहान्तरं व्रजेत्। सम्प्राप्य चतुरं देहं देहं त्यजति पूर्वकम्। इति श्रुत्वा च सा चण्डी पप्रच्छ शङ्करं प्रति॥ प्राप्तं चतुरदेहन्तु पिण्डदानादिकं कथम्॥ शिव उवाच॥ शृणु देवि! प्रवक्ष्यामि मायादेहं तदेव हि। मायादेहः परेशानि! वायुरूपो न चान्यथा। वायुरूपो यतो देह आकाशस्थो निराश्रयः। ततश्च पिण्डदानेन वायुः स्थिरतरो भवेत्। प्रथमे मस्तकं देवि! जायते च क्रमावधि। ततो

मम पुरं गत्वा धर्मकर्मादिकञ्चरेत्। तद्भुक्त्वापरं किञ्चिदयवा कर्म न विद्यते। ममाज्ञया यदा जीवः प्रययौ ब्रह्मणासनम्। तस्मात् कर्मानुसारेण यदि स्याद्दुर्लभा तनुः। महाविद्या भाग्य-वशाद् यदि प्राप्नोति सद्गुरोः। तत्त्वज्ञानं महेशानि यदि भाग्य-वशाल्लभेत्। तदैव परमो मोक्षो यावद्ब्रह्माण्डमण्डलम्। महाविद्याप्रसादेन पुनरागमनं न हि॥ तृतीयपटले॥ तोयात्तु बुद्बुदं जातं यथा तोये विलीयते। प्रकृत्या जायते सर्वं पुन-स्तस्यां प्रलीयते। ब्रह्मविष्णुशिवा देवि! जायन्ते प्राकृताद् ध्रुवम्। तथा प्रलयकाले तु प्रकृत्यां लुप्यते पुनः॥ इति श्रीप्राणतोषिण्यां प्रथमे सर्गकाण्डे चतुर्विधदेहसृष्टिकथनं नाम तृतीयपरिच्छेदः॥

गुरुं प्रणम्य यं तेनाज्ञानध्वान्तसुधाकरम्। वक्ति मर्त्त्यदेह-सृष्टिं द्विजः श्रीरामतोषणः॥ शाक्तानन्दतरङ्गिणी प्रथमपरिच्छेद-धृतज्ञानभाष्यम्॥ देव्युवाच॥ शरीरं कीदृशं नाथ! मुक्तिर्वा केन कर्मणा। इदानीं श्रोतुमिच्छामि ब्रूहि मे शशिशेखर!॥ ईश्वर उवाच॥ शृणु देवि! प्रवक्ष्यामि शरीरं कर्मसम्भवम्। रजस्वला च या नारी विशुद्धा पञ्चमे दिने। पीड़िता कामबाणेन ततः पुरुष-मीहते। भगलिङ्गसमायोगान्मैथुनं स्यात्तदा तयोः। अन्योऽन्य-स्पर्शनादेव जायते च महासुखम्। क्षरते च यदा रेतः प्राणापान-विसं श्रितम्। क्षितिरापस्तथा तेजो वायुराकाशमेव च। सर्वेषां तत्र तत्त्वं स्याद्देहस्थरक्तबीजयोः। गर्भाशयनिरूपणानन्तरं गर्भोत्पत्तिप्रकार उक्तो मातृकाभेदतन्त्रे द्वितीयपटले॥ देव्युवाच॥ वद ईशान! सर्वज्ञ! सर्वतत्त्वविदांवर!। यत् त्वया कथितं देव! मम सङ्गे विहारतः। कथं वा जायते पुत्रः कथं वा शुक्रसंस्थितिः। पुत्र इति गर्भमात्रोपलक्षणम्। केन प्रका-रेण गर्भो जायत इति प्रश्नस्य तात्पर्य्यम्। वर्द्धमानस्य लिङ्गस्य

प्रवेशो वा कथं भवेत्। भीतियुक्ता ह्यहं नाथ! त्राहि मां दुःख-सङ्कटात्॥ महादेव उवाच॥ मणिपूरं महापद्मं सुसुम्नामध्य-संस्थितम्। तस्माद्वालेन देवेशि! नाभिपद्मं मनोहरम्। नाल-त्रयसमायुक्तं सदा शुक्रविभूषितम्। ऊर्द्धनालं सहस्रारे अतः शुक्रविभूषितम्। तस्मादेव स्तनद्वन्द्वं वर्द्धमानं दिने दिने। मध्यनालं सुसुम्नान्तं वृन्ताकारं सुशीतलम्। अथोन्यग्रमधो-नालं सदानन्दमयं शिवे!। शृणु चार्वङ्गि! सुभगे! तन्मध्ये लिङ्गताड़नात्। यद्रूपं परमानन्दं तन्नास्ति भुवनत्रये। नाभि-पद्मन्तु यद्रूपं तत् शृणुष्व समाहिता। वस्थानं मध्यदेशेऽस्य सदा पद्मविराजितम्। वाह्यदेशे चाष्टपत्रं चतुरस्रञ्च तद्वहिः। चतुर्द्वारसमायुक्तं सुवर्णाभं सवृन्तकम्। तत्पद्मेन भवेत् पुष्पं वृन्तयुक्तं त्रिपत्रकम्। प्रफुल्ले तु त्रिपत्रे वै वाह्ये शोणितद-र्शनम्। एतन्मध्ये महेशानि! यदि स्याल्लिङ्गताड़नम्। पद्म-मध्ये गते शुक्रे सन्ततिस्तेन जायते॥ पद्ममध्ये शुक्रगमन-प्रकारस्तु प्रपञ्चसारे॥ स्वस्थानतश्च्युतात् शुक्राद्विन्दुमादाय मारुतः। गर्भाशयं प्रविशति यदा तुल्यं तदापरः। आर्त्तवात् परमं वीजमादायास्याश्च मूलतः। यदा गर्भाशयं नेष्यत्यथ सम्मिश्रयेन्मरुत्। सङ्क्षोभ्य संवर्द्धयति तन्मलं शोणिताधिकम्। स्त्री स्यात् शुक्राधिकं ना स्यात् समेन च नपुंसकम्। वायुवक्त्रा-भ्यसां योगे गर्भवृद्धिः प्रजायते॥ एतेन त्रिवल्करणपद्मः स्पष्टीकृतः॥ ज्ञानभाष्ये॥ नाभिपद्मे महादेवि! भ्राम्यते च समीरणैः। कुम्भकारो यथा चक्रे घटते च घटादिकम्। तथा समीरणो गर्भं घटते प्राणिनां तनुम्॥ शारदातिलके॥ रक्ताधिका भवेन्नारी भवेद्रेतोऽधिकः पुमान्। उभयोः सम-तायान्तु नपुंसकमिति स्थितिः॥ मातृकाभेदतन्त्रे॥ पुरुषस्य तु यत् शुक्रं शक्तेस्तस्याधिकं यदि। तदा कन्यां विजानीया-

द्विपरीते पुमान् भवेत्। उभयोस्तुल्यशुक्रेण क्लीवं भवति निश्चितम्॥ तत्राधिक्यतुल्यतादिकम् राघवभट्टधृतवचनोक्त-प्रमाणस्यैव यथा॥ द्वाविंशतीरजोभागाः शुक्रमात्राश्चतुर्दश। गर्भसञ्जनने काले पुंस्त्रियोः सम्भवन्ति हि॥ मात्राभाग इत्यर्थः। नारी रजोऽधिकांशे स्यान्नरः शुक्राधिकांशके। उभयोरुक्त-संख्यायां स्यान्नपुंसकसम्भवः। राघवभट्टधृतवाग्भटे बह्वपत्य-कारणमुक्तं यथा॥ वायुना बहुधा भिन्ने तद्विन्दौ बह्वपत्यता। वियोनिविकृताकारा जायन्ते विकृते तथा। शृणु चार्वङ्गि सुभगे! पुष्पमाहात्म्यमुत्तमम्। मेध्यं तत् शुक्रसंयोगे वर्द्धते च दिने दिने। एवं दिग्मासरम्प्राप्ते तत्पुष्पे विन्दुसंयुते। गलिते परमेशानि! व्यक्ता भवति सन्ततिः॥ श्रीदेव्युवाच॥ किञ्चिद्रो-गादिसम्भूते कृमिकीटादिसम्भवे। तस्माज्जीवाः प्रणश्यन्ति सा नारी जीवति कथम्॥ श्रीशङ्कर उवाच। तस्य पुष्पस्य माहात्म्यं किं वक्तुं शक्यते मया। विन्दुस्थानसहस्रन्तु पुष्पमध्ये प्रियंवदे!। बुद्बुदा येऽत्र तिष्ठन्ति तत्रैव सन्ततिर्भवेत्। एवं क्रमेण देवेशि! सहस्रं सन्ततिर्यदि। वर्द्धमानं तदा पुष्पं पीडा किञ्चिन्न जायते॥ वीर्य्यवद् गर्भकारणमाह॥ राघवभट्टधृतम्॥ पूर्णषोडशवर्षा स्त्री पूर्णविंशेन सङ्गता। शुद्धगर्भाशये मार्गे रक्ते शुक्रेऽनिले हृदि। वीर्य्यवन्तं सुतं सूते ततो न्यूनाब्दयोः पुनः। रोगाल्पायुरधन्यो वा गर्भो भवति नैव वा। इति तत्र शुक्रशोणितसम्बद्धविन्दौ पूर्वपूर्वानेकजन्मसञ्चितकर्मणां मध्ये फलदानोन्मुखं पापपुण्यात्मकं प्रबलमेकं सुखदुःखोभयफलकं मनुष्यशरीरोपभोग्यं यत् कर्म तदनुरूपेणाविद्यारूपपाशबद्धः सन्नेकोऽपि बहुधा भिन्नो नित्योऽप्यात्मा गृहमिव देहं प्रविष्ट-स्तदुक्तं राघवभट्टधृताध्यात्मविवेके॥ अस्ति ब्रह्म चिदानन्द-मयं ज्योतिर्निरञ्जनम्। सर्वशक्ति च सर्वज्ञं तदंशा जीवसंज्ञकाः।

अनाद्यविद्योपहिता यथाग्नेर्विस्फुलिङ्गकाः। दीर्घाद्युपाधिसम्भिन्नास्ते कर्मभिरनादिभिः। सुखदुःखप्रदैः स्वीयैः पुण्यपापैर्नियन्त्रिताः। तत्तज्जातियुतं देहमायुर्भोग्यञ्च कर्मजम्। प्रतिजन्म प्रपद्यन्ते मायापाशनियन्त्रिता इति॥ निर्वाणतन्त्रेऽपि॥ सत्यलोके महाकाली महारुद्रेण सम्पुटा। चणकाकारविस्तारा चन्द्रसूर्य्याग्निरूपिणी। अनादिपुरुषोद्युक्ता तदंशा जीवसंज्ञकाः। ज्वलदग्नेर्यथा देवि! स्फुरन्ति विस्फुलिङ्गकाः। तस्याग्रतः परं विन्दुर्यदा भूमौ पतत्यपि। तदैव सहसा देवि! शक्तियुक्तो भवत्यपि॥ इति गर्भोत्पत्तिप्रकारकथनम्। इति शुक्रशोणितादुत्पत्तिप्रकारस्तु योगार्णवे॥ आयुर्य्य भुक्तमाहारं स वायुः कुरुते द्विधा। सम्प्रविश्याथ मध्यन्तु पृथगन्नं पृथग् जलम्। स वायुः प्राणवायुः॥ योगियाज्ञवल्क्ये उत्तरखण्डे चतुर्थाध्यायेऽपि। आयुर्य्य भुक्तमाहारं सहसा तैः समीकृतम्। तुन्दमध्यगतः प्राणस्तानि कुर्य्यात् पृथक् पृथक्। पृथक्करणप्रकारस्तु योगियाज्ञवल्क्ये॥ पुनरग्नौ जलं प्राप्य अन्नादीनि जलोपरि। स्वयं ह्यपानः सम्प्राप्य तेनैव सह मारुतः। प्रयाति ज्वलनं तत्र देहमध्यगतं पुनः। अग्नौ जलं प्रापय्य अन्नादीनि जलोपरि सम्प्रापय्य तेनैव प्राणवायुनैवापानो वायुर्देहमध्यगतं ज्वलनं प्रयाति प्राप्नोतीत्यन्वयः। एवञ्च प्राणेन प्रेरितमिति प्राणस्थित्येति च प्राधान्येन उच्यते। वस्तुतस्तु प्राणापानाभ्यामेव प्रेरितमित्यर्थः॥ वायुना वर्द्धते वह्निरपानेन शनैः शनैः। ततो ज्वलति विप्रेन्द्रि! स्वकुले देहमध्यके। ज्वालाभिर्ज्वलनं तत्र प्राणेन प्रेरितं ततः। ज्वलत्युदकमाश्रित्य कोष्ठमध्यगतं तदा। अन्नं व्यञ्जनसंयुक्तं जलोपरि समर्पितम्॥ ततः सुपुसमकरोद्वह्निसन्तप्तवारिणा॥ योगार्णवे च॥ अग्नेरूर्द्ध्वं जलं स्थाप्य तदन्नञ्च जलोपरि। जल-

स्वाधः स्वयं प्राणः स्थित्वा स्वेदयते शनैः। वायुना व्युह्यमानोऽग्निरत्युष्णं कुरुते जलम्। अन्नं तदुष्णतोयेन समन्तात् पच्यते पुनः। द्विधा भवति तत्पक्वं पृथक् कीट्टं पृथग्रसम्॥ कीट्टं मलम्॥ तत्र रसोत्पत्तिप्रकारस्तु प्रपञ्चसारे द्वितीयपटले॥ अथाहृतं षड्रसं वाप्याहारं कण्ठमार्गगम्। श्लेष्मणानुगतं तस्य प्रभावान्मधुरीभवेत्। तत्र स्वाद्वम्ललवणतिक्तोषणकषायकाः। षड्रसाः कथिता भूतविकृत्या द्रव्यमाश्रिताः॥ स्वादुमिष्टमुषणं कटु॥ तथैवमाशयगतं पश्चात् पित्ताशयं व्रजेत्॥ आशयं छिद्रम्॥ तदा तस्यानुगमनात् कटुकत्वं प्रपद्यते। तथात्रान्तरसंश्लिष्टं पच्यते पित्तवारिणा॥ जलादीनां पाकेनावस्थान्तरमुक्तम् योगियाज्ञवल्क्ये॥ स्वेदमूत्रे जलं स्यातां वीर्य्यरूपं रसो भवेत्। पुरीषमन्नं स्याद्गार्गि! प्राणः कुर्य्यात् पृथक् पृथक्॥ प्रपञ्चसारे॥ ग्रहणी नाम सा पात्री प्रसृताञ्जलिसन्निभा॥ पात्री नाडी॥ अधस्तस्याः प्रधानाग्निः समानेनापि नुद्यते। तस्याधस्तात् त्रिकोणाभं ज्योतिराकारमुत्तमम्। विद्यते स्थानमेतद्धि मूलाधारं विदुर्बुधाः। प्रधानाग्निर्दीपदृश्यस्याग्निभ्यो भिन्नो वड़वानलरूपोजठराग्निरिति प्रसिद्धः। तथाच। पच्यमानाद्रसं भिन्नं वायूरक्तादिकं नयेत्। तत्र कीट्टं पृथक् भिन्नं ग्रहण्यां चिनुतेऽनिलः। तच्चोद्यमानं विश्राम ग्रहणीं पूरयेन्मुहुः। सा तया शकृता पूर्णा वलितां प्रतिमुञ्चति। शकृता मलेन॥ पुरीषं पायुमार्गेण तत्पाके चाम्भसस्ततः। अङ्गस्वेदवदभ्यन्तर्व्याप्तैः सूक्ष्मैः शिवामुखैः। वस्तिमापूरयेद्वायुः पूर्णो मुञ्चति धारया। मूत्राशयो धनुर्वक्रो वस्तिरित्यभिधीयते। मूत्रमित्याहुरुदकं वस्त्यन्यानिलनिर्गतम्। अपथ्यभाजामनयोर्मार्गयोर्दोषदुष्टयोः। प्रमेहमूत्रकृच्छ्रादेर्न्हिस्वादेश- सम्भवः॥ राघवभट्टधृतसुश्रुते। त्वगसृङ्मांसमेदोऽस्थि-

मज्जाशुक्राणि धातवः। भवन्त्यन्योन्यतः सर्वे पाचिताः पित्त-तेजसा इति। एतेन पूर्वपूर्वस्योत्तरोत्तरं प्रति कारणत्वमुक्तम्। तथाच तत्रैव॥ रसः सनाड़ीमध्यस्थः शारीरेणोष्मणा भृशम्। पच्यते पच्यमानाच्च भवेत् पाकद्वयं पुनः। चर्मविश्य समन्ताच्च रुधिरन्तु प्रजायते। स्वस्वकोपाग्निना पक्वौर्जायन्ते धातवः क्रमात्॥ योगार्णवे॥ रसेन तेन ता नाड़ीः प्राणः पूरयते शनैः। प्रतर्पयन्ति सम्पूर्णास्ताश्च देहं समन्ततः॥ योगियाज्ञवल्क्ये॥ समानवायुना सार्द्धं रसं सर्वासु नाड़िषु। व्यापयन् श्वासरूपेण देहे चरति मारुतः। व्योमरन्ध्रैश्च नवभि र्विण्मूत्राणां विसर्जनम्। कुर्वन्ति वायवः सर्वे शरीरेषु निरन्तरम्। निश्वासोच्छासकासाश्च प्राण-कर्मसमीरिताः। अपानवायोः कर्मैतद्विण्मूत्रादिविसर्जनम्। प्राणापाने च चेष्टादि व्यानकर्मेति चेष्यते। उदानकर्म तच्चोक्तं देहस्योन्नयनादि यत्। पोषणादि समानस्य शरीरे कर्म कीर्त्तितम्। उद्गारादिगुणो यस्तु नागकर्म समीरितम्। निमीलनादि कूर्मस्य क्षुत्तृष्णा कृकरस्य च। देवदत्तस्य विप्रेन्द्र! जृम्भा कर्मेति कीर्त्तितम्। धनञ्जयस्य घोषादि सर्वं कर्म प्रकीर्त्तितम्। वायूनां स्थानादीन्यग्रे वक्ष्यन्ते॥ इति शुक्रशोणिताद्युत्पत्तिकथनम्॥ योगार्णवे। मातुरसुवहा नाडी नतु विश्वा पराभिधा। नाभिस्थं नाड़ीगर्भस्य मात्राकृतरसावहा इति। शारदातिलके। कललन्त्वेकरात्रेण बुद्बुदं पञ्चमे दिने। शोणितं दशरात्रेण मांसपिण्डं चतुर्दशे॥ प्रपञ्चसारे॥ मायीयं नाम योनीस्थं पौरुषं कार्मणं मलम्। आणवं नाम सम्प्रोक्तं मिलितं तन्मल-द्वयम्। सूक्ष्मरूपाणि तत्त्वानि चतुर्विंशमलद्वये। तत्र योगं प्रकृत्याशु ततस्तु गर्भमारुतः। सङ्क्षोभ्य संवर्द्धयतीत्यादि पूर्वोक्तेनान्वयः। स्वगतैर्मरुदग्न्यद्भिः क्लिद्यते क्वाथ्यते च तत्। मिश्री-भूतं तदङ्गैव मातुरङ्गुष्ठसम्मितम्॥ सम्मितमिति मातुरङ्गुष्ठः

नखपरिमितमित्यर्थः ॥ राघवभट्टधृतयोगार्णवे ॥ घनमांसश्च विंशाहे पिण्डभावोलपञ्चितम् । पञ्चविंशतिपूर्णाहे पलं तदङ्कुरायते ॥ शारदानन्दे तु । मासैकेन तु पूर्णेन मांसपिण्डोऽङ्कुरायते ॥ इत्युक्तम् तत्रैव । आदौ सञ्जायते वीजं ब्रह्माण्डं सहस्राङ्कुरः । तस्य मध्ये सुमेरुश्च कङ्कालदण्डरूपधृक् । चराचराणां सर्वेषां देवादीनां विशेषतः । आलयः सर्वभूतानां मेरोरभ्यन्तरेऽपि च । प्रदीपकलिकाकारो जीवो हृदि सदा स्थितः रज्जुवद्धो यथा श्येनो गतोऽप्याकृष्यते पुनः । गुणवद्धस्तथा जीवः प्राणापानेन कृष्यते ॥ योगियाज्ञवल्क्ये द्वितीयाध्याये तु । तन्मध्ये नाभिरित्युक्तं नाभौ चक्रसमुद्भवः । द्वादशारयुतं तच्च तेन देहः प्रतिष्ठितः । चक्रेऽस्मिन् भ्रमते जीवः पुण्यपापप्रणोदितः । तन्तुपञ्जरमध्यस्थो यथा भ्रमति लूतिकः । लूतिक ऊर्णनाभः माकरसा यस्य प्रसिद्धिः । नाभौ जीवस्य भ्रमणमात्रं स्थितिस्थानन्तु हृदयमेव । तेन पूर्ववचने न विवादः ॥ योगार्णवे ॥ मासद्वये तु सम्पूर्णे शिरोभेदः प्रजायते । मज्जास्थि च त्रिभिर्मासैः केशस्त्वक् च चतुर्थके । एषु मासेष्वध्यात्मविवेके तु विशेष उक्तो यथा । द्रवत्वं प्रथमे मासे कललाख्यं प्रजायते । द्वितीये तु घनः पिण्डः पेशीष्टघनमर्वुदम् । पुंस्त्रीनपुंसकानान्तु प्रागवस्थाः क्रमादिमाः । तृतीये त्वङ्कुराः पञ्च करादिशिरसो मताः ॥ अत्र ग्रन्थत्रये यद्विदत्रयमङ्कुरोत्पत्तेरुक्तं तच्छरीरमेवैवयवाङ्कुरभेदेनाविरुद्धमाम्नायभेदेन वा । अङ्गप्रत्यङ्गभागाः स्युः सूक्ष्माश्च युगपत्तदा । चतुर्थे व्यक्तता तेषां भागानामभिजायते । मातृजञ्चास्य हृदयं विषयानभिकाङ्क्षति । अतो मातुर्मनोऽभीष्टं कुर्य्याद्गर्भसमृद्धये । ताञ्च द्विहृदयां नारीमाहुर्दोहदिनीं बुधाः । अदानाद्दोहदानान्तु गर्भस्य व्यङ्गतादयः । मातुर्यद्विषयालाभस्तदार्त्तो जायते सुतः । गर्भः

स्यादर्थवान् भोगी देहे दोहददर्शने। अलङ्कारे सुललितो धर्मिष्ठस्तापसाश्रमे। देवतादर्शने भक्तो हिंस्रो भुजगदर्शने। गोधाशने तु निद्रालुर्बली गोमांसभक्षणे। माहिषेण तु रक्ताक्ष लोमशं सूयते सुतम्। प्रहृष्टं पञ्चमे पिण्डं मांसशोणितपुष्टिभाक्। षष्ठेऽस्थिस्नायुनाख्यादिनखकेशविविक्तता। बलवर्णौ चोपचितौ सप्तमे त्वगपूर्णता। अष्टमे त्वक्श्रुती स्यातां ओजश्चैतच्च हृद्भवम्॥ ज्ञानभाष्ये तु॥ कर्णाक्षिनासिकारन्ध्रं कण्ठोदरञ्च पञ्चमे। षष्ठे सुखं तथा पादौ सर्वाङ्गानि तु सप्तमे। सन्धिः सम्पूर्णतां याति अष्टमे मासि वै ततः। एतदपि पूर्ववत्॥ अण्डाधारञ्च कङ्कालं प्रारभ्य गुदमूलतः। द्वात्रिंशज्ज्ञानविज्ञानग्रन्थिनो वर्द्धते सदा॥ शारदायां प्रथमपटले॥ अथ मात्राहृतैरन्नपानाद्यैः पोषितः क्रमात्। दिनात् पश्चात्तथा मासात् वर्द्धते तत्त्वदेहवान्॥ तत्त्वदेहवानिति चतुर्विंशतितत्त्वात्मकशरीर इत्यर्थः। दोषैर्दूष्यैः सुखं प्राप्तो व्यक्तिं याति निजेन्द्रियैः। वातपित्तकफा दोषा दूष्याः स्युः सप्त धातवः॥ इति धातुकथनम्॥ शारदायाम्॥ ज्ञानेन्द्रियाणि श्रोत्रं त्वक्दृग्जिह्वानासिकादयः। ज्ञानेन्द्रियार्थाः शब्दाद्याः स्मृताः कर्मेन्द्रियाण्यपि। शब्दाद्या इति शब्दस्पर्शरूपरसगन्धाः। वाक्पाणिपादपायूपस्थसंज्ञान्याहुर्मनीषिणः। मुखहस्तपादगुदलिङ्गानि। वचनादानगतयो विसर्गानन्दसंयुताः। कथनग्रहणगमनत्यागानन्दाः। कर्मेन्द्रियार्थाः संप्रोक्ता अन्तःकरणमात्मनः॥ विश्वसारे प्रथमपटले॥ इन्द्रियाणां गुणान् वक्ष्ये शृणुष्व कमलानने!। चक्षुषो रूपमाख्यातं कर्णयोः शब्दमेव च। गन्धस्तु नसि विज्ञेयस्त्वचि स्पर्श उदाहृतः। आदानं भुजयुग्मेषु जिह्वायां रस उच्यते। गुह्ये विसर्गो विज्ञेय आनन्दः स्यादुपस्थके। गमनं पादयुग्मे च

कथनं मुखपङ्कजे। इतीन्द्रियेन्द्रियार्थकथनम्। अन्तःकरणं स्पष्टयति शारदाकृत्॥ मनोबुद्धिरहङ्कारश्चित्तन्तु परिकीर्त्तितम्। अत्र सङ्कल्पविकल्पात्मकं मनः। सर्वभावनिश्चयकारिणी बुद्धिः। ज्ञात्रभिमानयुक्तोऽहङ्कारः। निर्विकल्पकं चित्तम्। यदाह एषा शक्तिः परा वीजरूपिणी प्रोक्तलक्षणा॥ सङ्कल्पञ्च विकल्पञ्च कुर्वाणा तु मनो भवेत्। बुद्धिरूपा तथा सर्वभावनिश्चयकारिणी। ज्ञातास्मीत्यभिमानाख्या सैवाहङ्कारसंज्ञिता। निर्विकल्पात्मिका सैव खलु चित्तस्वरूपिणी। एवमेकैव बहुधा नर्त्तकीव प्रतीयत इति। श्रुतिरपि। मनः सङ्कल्पयति बुद्धिर्निश्चिनोति अहमभिमानयति चेतश्चेतयते इति। प्रपञ्चसारेऽपि॥ परेण धाम्ना समनुप्रवृत्त्या मनस्तदा सा तु महाप्रभावा। यदा तु सङ्कल्पविकल्पकृत्या यदा पुनर्निश्चिनुते तदा सा। स्याद्बुद्धिसंज्ञा च यदा प्रवृत्तिर्ज्ञातारमात्मानमहङ्कृतिः स्यात्। तदा यदा सा त्वभिमीयतेऽन्तश्चित्तञ्च निर्द्धारितमर्थमेषामिति॥ शारदायाम्॥ दशेन्द्रियाणि भूतानि मनसा सह षोडश। विकाराः स्युः प्रकृतयः पञ्च भूतान्यहङ्कृतिः। अव्यक्तं महदित्यष्टौ तन्मात्राश्च महानपि। साहङ्कारा विकृतयः सप्त तत्त्वविदो विदुः। विकाराः षोड़श अष्टौ प्रकृतयः सप्त विकृतय इति वचनस्य पर्य्यवसितार्थः। यदुक्तं. मूलप्रकृतिरविकृतिर्महदाद्याः प्रकृतिविकृतयः सप्त। षोड़शकस्तु विकारो न प्रकृतिर्न विकृतिरिति तत्त्वविद इति। एतानि प्रकृत्यन्तानि चतुर्विंशतितत्त्वानि. पुरुषान्तानि पञ्चविंशतिः॥ तदुक्तं वायवीसंहितायाम्॥ वयोविंशतितत्त्वेभ्यः परा प्रकृतिरुच्यते। प्रकृतेस्तु परं प्राहुः पुरुषं पञ्चविंशकम्। यद्दा तत्त्वविद एवं विदुः। एषां तत्त्वान्तर्भावात् तत्त्वविद्भिरियं संज्ञा कृता इत्यर्थः॥ शारदायाम्॥ अग्निषोमात्मको देवो विन्दुर्यदुभयात्मकः। शुक्र

मग्निरूपं रक्तं सोमरूपम् । स तदात्मकत्वाद्विन्दुरुभयात्मक इत्यर्थः ॥ तदुक्तं राघवभट्टधृतेन ॥ कलाषोड़शकश्चन्द्रः स्याद्द्वादशकलो रविः । कलादशयुतो वह्निः कलाष्टत्रिंशदंशभुक् । साम्प्रतं सम्भवन्तीह गर्भाधानस्य हेतवे । अग्निषोमात्मकं तेन गीयते सचराचरम् । कलांशकेन योगेन भूयाद् गर्भस्य सम्भवः ॥ ब्रह्मज्ञानतन्त्रे प्रथमपटले ॥ शिव उवाच ॥ अस्थि-मांसनखाश्चैव नाड़ीत्वक् चेति पञ्चमः । पृथ्वीपञ्चगुणाः प्रोक्ता ब्रह्मज्ञानेन भाषितम् । मलं मूत्रं तथा शुक्रं श्लेष्मा शोणितमेव च । तोयं पञ्चगुणाः प्रोक्ता ब्रह्मज्ञानेन भाषितम् । हासो निद्रा क्षुधा चैव भ्रान्तिरालस्यमेव च । तेजःपञ्चगुणाः प्रोक्ता ब्रह्मज्ञानेन भाषितम् । धारणं चालनं क्षेपः सङ्कोचः प्रसवस्तथा । वायुपञ्चगुणाः प्रोक्ता ब्रह्मज्ञानेन भाषितम् । कामक्रोधस्तथा लोभस्तथा मोहश्च पञ्चमः । नभःपञ्चगुणाः प्रोक्ता ब्रह्मज्ञानेन भाषितम् ॥ राघवभट्टधृतम् । अस्थि मांसं त्वचं स्नायुरोम एव तु पञ्चमं । इति पञ्चविधा प्रोक्ता पृथिवी कठिनात्मिका । लाला मूत्रं तथा शुक्रं शोणितं मज्ज पञ्चमम् । अपां पञ्चगुणा एते द्रवरूपाः प्रकीर्त्तिताः । क्षुधा तृष्णा भयं निद्रा आलस्यं कान्तिरेव च । तृष्णात्मका गुणा एते तेजसः परिकीर्त्तिताः । धारणं वलानं भुक्तिराकुञ्चनप्रसारणम् । एते पञ्च गुणा वायोः क्रियारूपा व्यवस्थिताः । रागद्वेषौ तथा लज्जा भयं मोहस्तथैव च । व्योम्नः पञ्च गुणाः प्रोक्ताः शून्याख्ये शुषिरात्मनीति । इति पञ्चभूतोद्भवास्थ्यादिकथनम् ॥ शाक्तानन्दतरङ्गिण्याम् ॥ प्राणापानसमानश्चोदानव्यानौ च वायवः । नागः कूर्मोऽथ कृकरो देवदत्तो धनञ्जयः । एते दशगुणाः प्रोक्ताः सर्वप्राणवशात्मनः ॥ शारदातिलके ॥ दक्षिणांशः स्मृतः सूर्यो वाम-भागो निशाकरः । नाड़ीदश विदुस्तासु मुख्यास्तिस्रः प्रकी-

स्थिताः। इडा वामतनोर्मध्ये सुषुम्ना पिङ्गला परे। मध्या तास्वपि नाड़ी स्यादग्नीषोमस्वरूपिणी। अत्रेड़ा वामसुष्काध स्था धनुर्वक्रा वामनासापर्य्यन्तं गता। एवं पिङ्गला दक्षिणाण्डाध स्था धनुर्वक्रा दक्षिणनासान्तं गता। पृष्ठवंशान्तर्गता सुषुम्ना इत्यर्थः। एतदग्रे स्फुटोभविष्यति॥ तथा प्रपञ्चसारे। ऊर्द्धन्तु मरुताञ्जुन्ना तस्मादपि मलद्वयोः। उभयास्मिन्नधोवृत्ता नाडी दीर्घा भवेदृजुः। अवाङ्मुखी सा तस्याश्च भवेत् पक्षद्वये द्वयम्। पक्षद्वये पार्श्वद्वये। नाड्यस्ताः सन्निरुद्धा स्युः समान्या नाडिका मताः। तत्र या प्रथमा नाडी सा सुषुम्नेति कथ्यते। या वामेडेति सा ज्ञेया दक्षिणा पिङ्गला मता॥ तथा काचिन्नाड़ी वह्निवक्त्रा या मातुर्हृदि वध्यते। यया स पुष्टिमायाति केदार इव कुल्यया। मातुराहाररसजैर्धातुभिः पुष्यते क्रमात्। क्रमवृद्धो परं ज्योतिः कलाचैतन्यतामियात्। सचैतन्यं मलं तत्तु सभूतं सगुणं पुनः। सदोषं दूष्यसम्पन्नं जन्तुरित्यभिधीयते। सभूतपञ्चकं सचैतन्यमात्मसहितं तत् पूर्वोक्तमानवादिमलं जन्तुरित्युच्यते। इत्यन्वयः। किम्भूतं सगुणं सत्त्वादिगुणं सत्त्वादिगुणयुक्तं सदोषं वायुपित्तकफयुक्तं दूष्यसम्पन्नं सप्तधातूद्भवम्। इति जन्तुलक्षणम्॥ फलकोषद्वयं तत्तु व्यक्तं पुंसो न तु स्त्रियाः। नपुंसकस्य किञ्चित्तु व्यक्तिरत्रोपलक्ष्यते। फलकोषद्वयमण्डकोषद्वयम्॥ निरुत्तरतन्त्रे प्रथमपटले॥ नाडीनां संबन्धो देवि! कन्दयोनिः खगाण्डवत्। तत्र नाड्यः समुत्पन्नाः सहस्राणां द्विसप्ततिः। कन्दस्य पद्मस्य योनिरुत्पत्तिस्थानं गालूकमिति यावत्। प्रधानाः प्राणवाहिन्यो नाड्यत्र दश स्मृताः। इडा च पिङ्गला चैव सुषुम्ना च तृतीयिका। गान्धारी हस्तिजिह्वा च पूषा चैव यशस्विनी। अलम्बुषा कुहूश्चैव शङ्खिनी च दश स्मृताः। एवं नाड़ीमयं चक्रं विज्ञेयं

शक्तिचक्रके। इडायाः पिङ्गलायाश्च मध्ये या सा सुषुम्निका। इयञ्च त्रिगुणा ज्ञेया ब्रह्मविष्णुशिवात्मिका। रजोगुणा तु वज्राख्या चित्रिणी सत्त्वसंयुता। तमोगुणा ब्रह्मनाड़ी कार्य्यभेदक्रमेण च। तथा। वायुर्भानुमयो ज्ञेयो मनश्चन्द्रात्मकं तथा। प्राणोऽपानः समानश्चोदानव्यानौ च वायवः। या वामसुष्कसम्बन्धा संश्लिष्यन्ती सुषुम्नया। दक्षिणस्कन्धमाश्रित्य धनुर्वक्रा हृदि स्थिता। वामांशयन्त्रान्तरगा दक्षिणां नासिकामियात्। तथा दक्षिणसुष्कस्था नासाया वामरन्ध्रगा। तन्त्रान्तरे॥ सुषुम्नाकलिता याता सुष्कं दक्षिणमाश्रिता। सङ्गता वामभागस्य यन्त्रमध्यं समाश्रिता। दक्षिण नासिकाद्वारं प्राप्नोति गिरिजात्मजे!। वाममण्डमनुस्यूतामनन्या सव्यनासिकामिति। अनयोः स्वरूपमुक्तं योगार्णवे। इडा च शङ्खचन्द्राभा तस्या वामे व्यवस्थिता। पिङ्गला सितरक्ताभा दक्षिणं पार्श्वमाश्रिता इति। तन्त्रान्तरे इडायां संस्थितश्चन्द्रः पिङ्गलायां दिवाकर इति। तास्वपि सुषुम्ना मुख्येत्यर्थः। उक्तञ्च श्रीतत्त्वचिन्तामणौ॥ मेरोर्वाह्यप्रदेशे शशिमिहिरशिवे सव्यदक्षे निषण्णे मध्ये नाडी सुषुम्ना त्रितयगुणमयी चन्द्रसूर्य्याग्निरूपा। अन्यत्रापि तयोः पृष्ठवंशं समाश्रित्य मध्ये सुषुम्ना स्थिता ब्रह्मरन्ध्रन्तु यावत्। अन्यासां नामान्यपि शारदायाम्। गान्धारी हस्तिजिह्वाख्या सपूषालम्बुषा मता। यशस्विनी शङ्खिनी च कुहूः स्युः सप्त नाडयः। आसां स्थितिस्वरूपं योगार्णवे॥ इड़ापृष्ठे तु गान्धारी मयूरगलसन्निभा। सर्व्वपादादिनेत्रान्ता गान्धारी परिकीर्त्तिता। हस्तिजिह्वोत्पलप्रेक्षा नाडी तस्याः पुरः स्थिता। सव्यभागस्य मूर्द्धादिपादाङ्गुष्ठान्तमाश्रिता। पूषा तु पिङ्गलापृष्ठे नीलजीमूतसन्निभा। याम्यभागस्य नेत्रान्ता यावत् पादतलं गता। यशस्विनी शङ्खवर्णा पिङ्गला पूर्वदेशगा।

गान्धार्य्याश्च सरस्वत्या मध्यस्था शङ्खिनी मता। सुवर्णवर्णा पादादिवर्णान्ता सव्यभागके। पादाङ्गुष्ठादिमूर्द्धान्तयाम्यभागे कुहुर्मता। रावणा सरस्वती विश्वोदरी शङ्खिनी एता अपि प्रधानत्वेनोक्ताः। उक्तञ्च। तासु भूरितरास्तासु मुख्याः प्रोक्ताश्चतुर्दश। सुषुम्नेड़ा पिङ्गला च कुहूरथ सरस्वती। गान्धारी हस्तिजिह्वा च रावणा च यशस्विनी। विश्वोदरी शङ्खिनी च ततः पूषा यशस्विनी। अलम्बुषेति॥ शाक्तानन्दतरङ्गिणीधृत-ज्ञानभाष्ये॥ इड़ा च वामनासायां दक्षिणे पिङ्गला मता। सुषुम्ना ब्रह्मरन्ध्रे च गान्धारी वामचक्षुषि। दक्षिणे हस्तिजिह्वा च पूषा कर्णेऽथ दक्षिणे। वामे यशस्विनी ज्ञेया मुखे चालम्बुषा मता। कुहुश्च लिङ्गमूले स्यात् शङ्खिनी शिरसोपरि। एवं द्वारं समाश्रित्य तिष्ठन्ति दश नाड़िकाः। क्षितिश्च वारि तेजश्च वायुराकाशमेव च। स्थैर्य्यं गता इमे पञ्च वाह्याभ्यन्तर एव च॥ एवं प्रधाननाड़ीनिरूपणानन्तरं शाखारूपनाड़ी निरूपिता॥ शारदायां॥ नाड्योऽनन्ताः समुत्पन्नाः सुषुम्ना पञ्चपर्वसु। सर्वाणि स्वाधिष्ठानमणिपूरकानाहतविशुद्धाज्ञान्तानि। तत्राधोऽधोग्रन्थिमारभ्योर्द्धोर्द्धसर्वग्रन्थिपर्य्यन्तं समाप्तिः। गणयितुमशक्यत्वादनन्ताः। यदाहुः। पूर्व्वोक्तायाः सुषुम्नायाः मध्यस्थायाः सुलोचने!। नाभिहृत्कण्ठतालुभ्रूमध्यपर्वसमुद्भवाः। अधोमुखाः शिराः काश्चित् काश्चिदूर्द्ध्वमुखास्तथा। परास्तिर्य्यग्गताः काश्चित्तत्र लक्षत्रयाधिकाः। नाड्योऽर्द्धलक्षसंख्याताः प्रधानाः समुदीरिताः॥ तासु सर्वासु बलवान् प्राणो वायुः समन्ततः॥ पिङ्गलामते तु॥ नाभेः सकाशाज्जायन्ते नाड्यः क्षेत्रप्रपोषिकाः। इडा तु वामभागे स्याद्दक्षिणे पिङ्गला मता। मध्ये सुषुम्ना विज्ञेया चन्द्रसूर्य्यानलात्मिका। नाड्योऽनन्ताः समुत्पन्नास्तस्याः प्रधस्तु पर्वसु। इति नाभेः सकाशादिति यदुक्तं तत्क्षेत्रपोषिका

इत्यनेन रसादिचालनेन शरीरपुष्ट्यर्थं न तु ज्ञानध्यानाद्यर्थं वायुसाधनप्रकरणे एतत् स्पष्टीकरिष्ये। नरपतिजयचर्य्या-स्वरोदयधृतब्रह्मजामलमपि शरीरपुष्ट्यर्थमेव नाभौ कुण्डलिनी-माह यथा महाशक्तिः कुण्डलिनी नाड़ीस्थाहिस्वरूपिणी। ततो दशोर्द्धगा नाड्यो दश चाधोगतास्तथा। द्वे द्वे तिर्य्यग्गते नाड्यौ चतुर्विंशतिसंख्यया। सूक्ष्ममुख्यास्ततो नाड्यः सहस्राणां द्विसप्ततिः। कुण्डलिन्यां महाशक्तौ मूलमार्गा भवन्त्यमी। ताभ्यः सूक्ष्ममुखा नाड्यः शरीरं प्रतिपोषिकाः। सप्त शतानि जायन्ते सप्तोत्तराणि संख्यया। प्रधाना दश नाड्यस्तु दश वायु-प्रवाहिकाः॥ योगियाज्ञवल्क्ये प्रथमध्यायेऽपि नाभिचक्रमुप-क्रम्य। कन्दमध्ये स्थिता नाडी सुषुम्नेति प्रकीर्त्तिता। तिष्ठन्ति परितः सर्व्वाश्चक्रेऽस्मिन् नाडिकास्ततः। नाड़ीनामपि सर्व्वासां मुख्या गार्गि! चतुर्द्दश॥ गार्गि इति याज्ञवल्क्यस्य स्त्रियाः सम्बो-धनम्॥ इड़ा च पिङ्गला चैव सुषुम्ना च सरस्वती। वारुणी चैव पूषा च हस्तिजिह्वा यशस्विनी। विश्वोदरी कुहुश्चैव शङ्खिनी च पयस्विनी। अलम्बुषा च गान्धारी मुख्याश्चैता-श्चतुर्द्दश। तासां मुख्यतमास्तिस्रस्तिसृष्वेकोत्तमोत्तमा। मुक्ति-मार्गे तु सा प्रोक्ता सुषुम्ना विश्वधारिणी। कन्दस्य मध्यमे गार्गि! सुषुम्ना च प्रतिष्ठिता। पृष्ठमध्ये तु तेनास्या सह मूर्ध्नि व्यव-स्थिता। मुक्तिमार्गे सुषुम्ना सा ब्रह्मरन्ध्रेति कीर्त्तिता। अव्यक्ता सा च विज्ञेया सुषुम्ना वैष्णवी स्मिता। इड़ा च पिङ्गला चैव तस्याः सव्ये च दक्षिणे। इडा तस्याः स्थिता सव्ये पिङ्गला चैव दक्षिणे। इड़ायां पिङ्गलायाञ्च चरतश्चन्द्रभास्करौ। इड़ायां चन्द्रमा ज्ञेयः पिङ्गलायां दिवाकरः। चन्द्रस्तामस इत्युक्तः सूर्य्यो राजस उच्यते। विषभागो रवेर्भागश्चन्द्रभागोऽमृतं तथा। तावेव तदधः सर्व्वं कालं रात्रिन्दिवात्मकम्॥ भोक्त्री

सुषुम्ना कालस्य शुह्यमेतदुदाहृतम्। सरस्वती कुहूश्चैव सुषुम्ना पार्श्वयोः स्थिते। गान्धारी हस्तिजिह्वा च इड़ायाः पृष्ठपूर्वयोः। यशस्विनी च पूषा च पिङ्गला पृष्ठपूर्वयोः। कुहुश्च हस्तिजिह्वा च मध्ये विश्वोदरी स्थिता। यशस्विन्याः कुहोर्मध्ये वारुणी सा प्रतिष्ठिता। पूषायाश्च सरस्वत्याः स्थिता मध्ये यशस्विनी। गान्धार्याश्च सरस्वत्याः स्थिता मध्ये च शङ्खिनी। अलम्बुषा च विप्रेन्द्रि! कन्दमध्यादधः स्थिता। पूर्वभागे सुषुम्नायास्त्वामेढ्रान्तं कुहुः स्थिता। अधश्चोर्द्ध्वञ्च विज्ञेया वारुणी सर्वगामिनी। यशस्विनी च याम्यस्य पादाङ्गुष्ठान्तमिष्यते। पिङ्गला चोर्द्ध्वगा याम्ये नासान्तं विद्धि मे प्रिये!। याम्ये पूषा च नेत्रान्ता पिङ्गलायाः सुपृष्ठतः। पयस्विनी तथा गार्गि! याम्ये नेत्रान्तमिष्यते। सरस्वती तथाचोर्द्ध्वं हस्तिजिह्वा प्रकीर्त्तिता। आसव्यकर्णाद्विप्रेन्द्रि। शङ्खिनी चोर्द्ध्वमागता। गान्धारी सव्यनेत्रान्तमिडायाः सव्यतः स्थिता। इडा च सव्यनासान्तं मध्यभागे व्यवस्थिता। हस्तिजिह्वा तथा सव्यपादाङ्गुष्ठान्तमिष्यते। विश्वोदरी तु सा नाडी तुन्दमध्ये व्यवस्थिता। अलम्बुषा महाभागे! वायुमूला तथोर्द्ध्वगा। एतास्त्वन्याः समुत्पन्नाः शिवास्त्वन्याश्च ता अपि। यदश्वत्थदले तद्वत् पद्मपत्रेषु चापि वा। नाडीष्वेतासु सर्वासु विज्ञातव्या तपोधने!॥ इति नाड्युत्पत्तिकथनम्। अध्यात्मविवेके। अस्थ्नां शरीरे संख्या स्यात् षष्टियुक्तं शतत्रयम्। ज्ञोण्वेवास्थिशतान्यत्र धन्वन्तरिरभाषत। द्वे शते त्वस्थिसन्धीनां स्यातामत्र दशोत्तरे। पेशीस्नायुशिरासन्धिसहस्रत्रितयं मतम्। नव स्नायुशतानि स्युः पञ्च पेशीशतान्यपि। अधिका विंशतिः स्त्रीणां स्तनयोर्दिग्दिशोरिता। शिराधमनिकानान्तु लक्षाणि नव विंशतिः। सार्द्धानि स्युर्नवशती षट्पञ्चाशद्युता तथेति॥ इत्यस्थ्याद्युत्पत्तिकथनम्॥ रुद्र-

जामले सप्तदशपटले ॥ तिस्रः कोट्योऽर्द्धकोटी च यानि लोमानि मानुषे । नाडीमुखानि सर्वाणि घर्मविन्दुं चरन्ति च । इति नाड़ीमुखस्थानकथनम् ॥

इति श्रीप्राणतोषिण्यां प्रथमे सर्गकाण्डेऽन्नमयकोषात्मक-
मनुष्यदेहकथनं नाम चतुर्थः परिच्छेदः ॥

एवं नाडीप्रभृतीनां निरूपणानन्तरं वायुप्रकरणस्यौचित्या-त्तन्निरूप्यते ॥ शारदातिलके ॥ मूलाधारोन्नतः प्राणस्ताभि-र्व्याप्नोति तत्तनुम् । वायवोऽत्र दश प्रोक्ता वङ्गयश्च दश स्मृताः ॥ ताभिर्नाड़ीभिः ॥ तत्तनुमनुभूततनुम् ॥ वायुना-मानि तत्रैव । प्राणाद्या मरुतः पञ्च नागः कूर्मो धनञ्जयः । कृकरः स्याद्देवदत्त इति नामभिरीरिताः ॥ प्राणाद्या इति प्राणापानव्यानोदानसमानाः । योगियाज्ञवल्क्ये चतुर्थाध्याये-ऽपि । प्राणोऽपानः समानश्च उदानो व्यान एव च । नागः कूर्मश्च कृकरो देवदत्तो धनञ्जयः । एते नाडीषु सर्वासु चरन्ति दश वायवः । एतेषु वायवः पञ्च मुख्याः प्राणा-दयः स्मृताः । तेषु मुख्यतमावेतौ प्राणापानौ नरोत्तमे ! । प्राण एवैतयोर्मुख्यः सर्वप्राणभृतां सदा ॥ एषां रूपाणि स्थानानि च योगार्णवे ॥ इन्द्रनीलप्रतीकाशं प्राणरूपं प्रकीर्त्तितम् । आस्य-नासिकयोर्मध्ये हृन्मध्यनाभिमध्यके । प्राणालयमिति प्राहुः पादाङ्गुष्ठेऽपि केचन ॥ अपानयत्यपानोऽयमाहारञ्च प्रलापि-तम् । शुक्रं मूत्रं तथोत्सर्गमपानस्तेन मारुतः । इन्द्र-गोपप्रतीकाशः सन्ध्याजलदसन्निभः । स च मेढ्रे च पायौ च उरुवङ्क्षणजानुषु ॥ मेढ्रे लिङ्गे पायौ गुदे ऊरौ प्रसिद्धरूपे वङ्क्षणे ऊरुसन्धौ जानुनि प्रसिद्धरूपे । इन्द्रगोपो रक्तवर्णकीटविशेषः । कापासियापोका इति ख्यातः । जङ्घोदरकृकाट्याञ्च नाभिमूले च तिष्ठति ॥ व्यानो व्यानप्रतीत्यन्नः सर्वव्याधिप्रकोपणः ।

महारजतसम्प्रख्यो हारोपादानकारकः। महारजतं काञ्चनम्। हारोपादानकारक आहारग्राहक इत्यर्थः॥ स्रोयाच्चिकर्णयोर्मध्ये कट्यां वै गुल्फयोरपि। कटिः प्रसिद्धाः। गुल्फः पादग्रन्थिः। घ्राणे गले स्फिग्देशे तिष्ठत्यत्र निरन्तरम्। स्पन्दयत्यधरं वक्त्रं गात्रनेत्रप्रकोपणः॥ उद्वेजयति चार्थानि तूदानो नाम मारुतः। विद्युत्पावकवर्णः स्यादुत्थानासनकारकः। पादयोर्हस्तयोश्चापि स तु सन्धिषु वर्त्तते॥ पीतं भक्षितमाघ्रातं रक्तपित्तकफानिलान्॥ समं नयति गात्रेषु समानो नाम मारुतः। गोक्षीरसदृशाकारः सर्वदेहे व्यवस्थितः॥ योगियाज्ञवल्क्ये च॥ आस्यनासिकयोर्मध्ये हृन्मध्ये नाभिमध्यके। प्राणालयमिति प्राहुः पादाङ्गुष्ठे च केचन। अधश्चोर्द्ध्वं कुण्डलिन्याः परितः प्राणसंश्रयः। अपाननिलयं केचिद् गुदमध्योरुजानुषु। उदरे वृषणे कट्यां जङ्घे नाभौ वदन्ति हि। गुदाधारद्वयोस्तिष्ठेन्मध्येऽपानप्रभञ्जनः। स्थानेष्वेतेषु सततं प्रकाशयति दीपवत्। उदानः सर्वसन्धिस्थः पादयोर्हस्तयोरपि। समानः सर्वगात्रेषु सर्वं व्याप्य व्यवस्थितः॥ रायमुकुटस्तु॥ हृदि प्राणो गुदेऽपानः समानो नाभिदेशके। उदानः कण्ठदेशस्थो व्यानः सर्वशरीरग इत्याह॥ उद्गारे नाग इत्युक्तो नीलजीमूतसन्निभः॥ उन्मीलने स्थितः कूर्मो भिन्नाञ्जनसमप्रभः॥ क्षुतः कृकरः क्षुत्करश्चैव जवाकुसुमसन्निभः॥ विजृम्भणे देवदत्तः शुद्धस्फटिकसन्निभः॥ धनञ्जयस्तथा घोषे महारजतवर्णकः॥ ललाटे चोरसि स्कन्धे हृदि नाभौ त्वगस्थिषु। नागाद्या वायवः पञ्च सर्वैव परिनिष्ठिताः॥ विश्वसारप्रथमपटले तु॥ प्राण आदौ हृदि स्थाने पद्मरागसमद्युतिः। अपानो गुह्यदेशे च इन्द्रगोपसमः स्मृतः। गोक्षीरधवलाकारः समानो नाभिदेशके। उदानः

शारदायाम्॥ अग्नयो दोषदूष्येषु संलीना दश देहिषु। तेषां नामानि राघवभट्टकृतानि यथा॥ जृम्भको दीपकश्चैव विभ्रमो भ्रमशोभनः। आवसथ्याहवनीयो दक्षिणाग्निस्तथैव च। अन्वाहार्यो गार्हपत्य इत्येते दश वह्नयः॥ भ्रमेण सह शोभन इति मध्यपदलोपिसमासाश्रयणेन भ्रमशोभनश्चेति दशाग्निकथनम्॥ शारदायाम्॥ बुभुक्षा च पिपासा च प्राणस्य मनसः स्मृतौ। शोकमोहौ शरीरस्य जरा मृत्युः षडूर्मयः॥ प्रपञ्चसारेऽपि॥ बुभुक्षा च पिपासा च शोकमोहौ जरामृती। षडूर्मयः प्राणबुद्धिदेहधर्मेषु संस्थिता इति॥ ऊर्मिनामार्त्युत्पादकोऽवस्थाविशेषः॥ शारदायाम्॥ शुक्रात् स्नायुस्थिमज्जानस्त्वङ्मांसासृञ्जि शोणितात्। पितुः शुक्रात् स्नाय्वादि। शोणितान्मातुः शोणितात् त्वगादि। षाट्कौषिकमिति प्रोक्तं सर्वदेहेषु देहिनाम्। प्रपञ्चसारे द्वितीयपटलेऽपि॥ मज्जास्थिस्नायवः शुक्राद्रक्तात्त्वङ्मांसशोणितम्। इति षाट्कौषिको नाम देहो भवति देहिनाम्। वेदान्तविद्भिस्त्वपरप्रकारेण पञ्च कोषा उक्ता यथा पौर्णमास्यां पञ्चकोषविवेकेऽष्टमप्रकरणे विद्यानन्दस्वामिना। पितृभुक्तान्नजाद्वीर्याज्जातोऽन्नेनैव वर्द्धते। देहः सोऽन्नमयो नात्मा प्राक् चोर्द्ध्वं तदभावतः॥ पितृभुक्तेत्यत्रैकशेषेण मातृपितृभुक्तान्नजातादिति लभ्यते। अन्नेन दुग्धाद्याहारेण प्राक् जन्मन इति शेषः। मरणादूर्द्ध्वं तदभावतः देहाभावतः। पूर्णो देहे बलं स्याद् यक्षचाणां यः प्रवर्त्तकः। वायुः प्राणमयो नासावात्मा चैतन्यवर्ज्जनात्। लीना सुप्तौ वपुर्बोधे वाप्नुयादानखाग्रगा। चिच्छायोपेतधीर्नात्मा विज्ञानमयशब्दभाक्। भवतीति शेषः। कर्तृत्वकरणत्वाभ्यां विक्रियेतान्तरिन्द्रियम्॥ विज्ञानमनसी अन्तर्बहिश्चेते परस्परमिति। अत्र रामकृष्णपण्डितस्य व्याख्यानम्। ननु मनोबुद्ध्योरन्तःकरणत्वाविशेषान्-

नोमयविज्ञानमयरूपेण कोषद्वयकल्पना अनुपपन्नेत्याशङ्का कर्त्तृकरणत्वाभ्यां भेदसद्भावाद् घटत एव मनोमयत्वादिभेद इत्याह। कर्त्तृत्वेत्यादि अन्तरिन्द्रियमन्तःकरणं कर्त्तृत्वकरणत्वाभ्यां कर्त्तृरूपेण करणरूपेण च विक्रियेत विपरिणमेत इत्यर्थः। एते कर्त्तृकरणे विज्ञानमनसी विज्ञानमनःशब्दवाच्ये भवतः। एते च परस्परमन्तर्वहिर्भावेन वर्त्तेते। अतः कोषद्वयत्वमुपपद्यते इत्यर्थः॥ काचिदन्तर्मुखा वृत्तिरानन्दप्रतिविम्बभाक्। पुण्यभोगे भोगशान्तौ निद्रारूपेण लीयते। इदानीमानन्दमयस्यानात्मत्वं दर्शयितुं तत्स्वरूपमाह काचिदित्यादि। पुण्यभोगे पुण्यकर्मफलानुभवकाले काचिद्धीवृत्तिरन्तर्मुखा सती आनन्दप्रतिविम्बभाक् आत्मस्वरूपस्यानन्दस्य प्रतिविम्बं भजते। सैव भोगशान्तौ पुण्यकर्मफलभोगोपरमे सति निद्रारूपेण लीयते विलीना भवति। सा वृत्तिरानन्दमय इत्यभिप्रायः। एतेन मज्जामयोऽस्थिमयः स्नायुमयश्चर्ममयो मांसमयो रक्तमयश्चेति ये षट्कोषास्तन्त्रविद्भिरुक्तास्ते तु वेदान्तविद्भिरन्नमयकोषान्तर्गतत्वेनैव पर्य्यवसिताः। अधिनात्तु प्राणमयविज्ञानमयमनोमयानन्दमयेति चत्वार उक्ताः। अतो दशकोषकोऽयं देह इत्यायातम्। इति शरीरकोषविवरणम्॥ प्रपञ्चसारे॥ रसादितः क्रमात् पाकशुक्रान्तेषु तु धातुषु। धातुषु रसादितः क्रमात् पाको भवतीत्यन्वयः। शुक्रपाकात् स्वयं भिद्याज्जराणामष्टमी दशा। क्षेत्रज्ञस्य तदा जन्तु केवलाश्रयमिष्यते। यथा स्नेहः प्रदीपस्य यथाभ्रमशनित्विषः। वह्निद्वारेण कुम्भेन संवृतस्य हविर्भुजः। यथा तेजः प्रसरति समीपालोकशक्तिमत्। तथा देहावृतस्यापि क्षेत्रज्ञस्य महात्विषः। इन्द्रियैः संविवर्द्धन्ते स्वं स्वमर्थग्रहं प्रति। प्रदीपस्य प्रज्वलनसमये स्नेहस्तैलादिर्यथा प्रज्वलनार्थं शिखां प्रति प्रसरति स्वय-

शारदायाम्॥ अग्नयो दीपदूर्व्येषु संलीना दश देहेषु। तेषां नामानि राघवभट्टकृतानि यथा॥ जृम्भको दीपकश्चैव विभ्रमो भ्रमशोभनः। आवसथ्याहवनीयो दक्षिणाग्निस्तथैव च। अन्वाहार्य्यो गार्हपत्य इत्येते दश वह्नयः॥ भ्रमेण सह शोभन इति मध्यपदलोपिसमासाश्रयणेन भ्रमशोभनश्चेति दशाग्निकथनम्॥ शारदायाम्॥ बुभुक्षा च पिपासा च प्राणस्य मनसः स्मृते। शोकमोहौ शरीरस्य जरा मृत्युः षडूर्म्मयः॥ प्रपञ्चसारेऽपि॥ बुभुक्षा च पिपासा च शोकमोहौ जरामृती। षडूर्म्मयः प्राणबुद्धिदेहधर्म्मेषु संस्थिता इति॥ ऊर्म्मिनामार्त्त्युत्पादकोऽवस्थाविशेषः॥ शारदायाम्॥ शुक्रात् स्नाय्वस्थिमज्जानस्त्वङ्मांसासृञ्जि शोणितात्। पितुः शुक्रात् स्नाय्वादि। शोणितान्मातुः शोणितात् त्वगादि। षाट्कौषिकमिति प्रोक्तं सर्व्वदेहेषु देहिनाम्। प्रपञ्चसारे द्वितीयपटलेऽपि॥ मज्जास्थिस्नायवः शुक्राद्रक्तात्त्वङ्मांसशोणितम्। इति षाट्कौषिको नाम देहो भवति देहिनाम्। वेदान्तविद्भिस्त्वपरप्रकारेण पञ्च कोषा उक्ता यथा पौर्णमास्यां पञ्चकोषविवेकेऽष्टमप्रकरणे विद्यानन्दस्वामिना। पितृभुक्तान्नजाद्वीर्य्याज्जातोऽन्नेनैव वर्द्धते। देहः सोऽन्नमयो नात्मा प्राक् चोर्द्ध्वं तदभावतः॥ पितृभुक्तेत्यत्रैकशेषेण मातृपितृभुक्तान्नजातादिति लभ्यते। अन्नेन दुग्धाद्याहारेण प्राक् जन्मन इति शेषः। मरणादूर्द्ध्वं तदभावतः देहाभावतः। पूर्णो देहे बलं स्याद् यस्त्वक्षाणां यः प्रवर्त्तकः। वायुः प्राणमयो नासावात्मा चैतन्यवर्ज्जनात्। लीना सुप्तौ वपुर्बोधे व्याप्नुयादानखाग्रगा। चिच्छायोपेतधीर्नात्मा विज्ञानमयशब्दभाक्। भवतीति शेषः। कर्त्तृत्वकरणत्वाभ्यां विक्रियेतान्तरिन्द्रियम्॥ विज्ञानमनसी अन्तर्वहिश्चेते परस्परमिति। अत्र रामकृष्णपण्डितस्य व्याख्यानम्। ननु मनोबुद्ध्योरन्तःकरणत्वाविशेषान्म-

नोमयविज्ञानमयरूपेण कोषद्वयकल्पना अनुपपन्नेत्याशङ्क्य कर्तृ-करणत्वाभ्यां भेदसद्भावाद् घटत एव मनोमयत्वादिभेद इत्याह। कर्तृत्वेत्यादि अन्तरिन्द्रियमन्तःकरणं कर्तृत्वकरणत्वाभ्यां कर्तृ-रूपेण करणरूपेण च विक्रियेत विपरिणमेत इत्यर्थः। एते कर्तृकरणे विज्ञानमनसी विज्ञानमनःशब्दवाच्ये भवतः। एते च परस्परमन्तर्वहिर्भावेन वर्त्तेते। अतः कोषद्वयत्वमुप-पद्यते इत्यर्थः॥ काचिदन्तर्मुखा वृत्तिरानन्दप्रतिविम्बभाक्। पुण्यभोगे भोगशान्तौ निद्रारूपेण लीयते। इदानीमान-न्दमयस्यानात्मत्वं दर्शयितुं तत्स्वरूपमाह काचिदित्यादि। पुण्यभोगे पुण्यकर्मफलानुभवकाले काचिद्धीवृत्तिरन्तर्मुखा सती आनन्दप्रतिविम्बभाक् आत्मस्वरूपस्यानन्दस्य प्रति-विम्बं भजते। सैव भोगशान्तौ पुण्यकर्मफलभोगोपरमे सति निद्रारूपेण लीयते विलीना भवति। सा वृत्तिरानन्दमय इत्यभिप्रायः। एतेन मज्जामयोऽस्थिमयः स्नायुमयश्चर्ममयो मांसमयो रक्तमयश्चेति ये षट्कोषास्तन्त्रविद्भिरुक्तास्ते तु वेदा-न्तविद्भिरन्नमयकोषान्तर्गतत्वेनैव पर्य्यवसिताः। श्रुतिशास्त्रे प्राणमयविज्ञानमयमनोमयानन्दमयेति चत्वार उक्ताः। अतो दशकोषकोऽयं देह इत्यायातम्। इति शरीरकोषविवरणम्॥

प्रपञ्चसारे॥ रसादितः क्रमात् पाकशुक्रान्तेषु तु धातुषु। धातुषु रसादितः क्रमात् पाको भवतीत्यन्वयः। शुक्रपाकात् स्वयं भिद्याज्जराणामष्टमी दशा। चैतन्यस्य तदा जन्तु केवला-श्रयमिष्यते। यथा स्नेहः प्रदीपस्य यथाभ्रमशनित्विषः। बहु-द्वारेण कुम्भेन संवृतस्य इविर्भुजः। यथा तेजः प्रसरति समी-पालोकशक्तिमत्। तथा देहावृतस्यापि चैतन्यस्य महात्विषः। इन्द्रियैः संविवर्द्धन्ते स्वं स्वमर्थग्रहं प्रति। प्रदीपस्य प्रज्वलन-समये स्नेहस्तैलादिर्यथा प्रज्वलनार्थं शिखां प्रति प्रसरति स्वय-

मायाति यथा वा अशनिर्विद्युतो द्युतिसमयेऽभ्रं मेघो यथा वा बहुच्छिद्रकुम्भावृतस्य वह्नेर्घटभञ्जनसमये समीपालोकशक्तिमन्निकटप्रकाशकशक्तियुक्तं तेजस्तथा देहावृतस्य कोपदशकाभ्यन्तरवर्त्तिन आत्मनः स्वं स्वं विषयग्रहणं प्रति इन्द्रियैः करणैस्तेजांसि संविवर्द्धन्ते प्रसरन्ति इत्यर्थः। यथा स्नेहमिति पाठे तु व्यक्त एवार्थस्तथापि व्याख्यायते। प्रदीपस्य तेजो यथा स्नेहं विद्युतस्तेजो यथा मेघं बहुच्छिद्रपात्रावृतवह्नेर्यथा छ्तं प्रति तेजः प्रसरति तथात्मनस्तेजांसि स्वं स्वं विषयग्रहणं प्रति प्रसरन्तीत्यर्थः। संविवर्द्धन्ते इति बहुवचननिर्द्देशादेकदापि बहिरिन्द्रियैर्बह्वर्थग्रहणमिति सूचितम्। अतएव अन्तर्दृष्टिर्बहिरुपगतप्रेक्षणाच्छिन्नपाशः प्रौढोल्लासाधिगतपरमब्रह्मनिर्विघ्नचेताः। तत्तद्भावोदितमधुरगीः सुप्रसन्नान्तरात्मा स्मेरास्या मे भवतु सततं शाम्भवी काप्यवस्था॥ इत्यादि कुलयोगिनः प्रौढोल्लासप्रार्थना॥ अन्तर्दृष्टिर्बहिश्चक्षुरित्यादिवक्ष्यमाणकुलार्णववचनञ्च साधु सङ्गच्छते। वैष्णवैरप्युच्यते। पुङ्खानुपुङ्खविषये क्षणतत्परोऽपि धीरो न मुह्यति मुकुन्दपदारविन्दे। सङ्गीतनृत्यगतितालवशं गतापि मौलिस्थकुम्भपरिरक्षणधीर्नटीव। इत्यादि प्रत्यक्षसिद्धमपि कश्चिद् युगपद् गात्रं कण्डूयति एवं प्रेषयत्यपरं पश्यति च। एतेन युगपदुभयविषयकज्ञानं न मन्यामहे इति केषाञ्चिन्मतं प्रशस्तमप्रशस्तं वा सुधीभिर्निपुणं विभाव्य विचारणीयमित्यास्तां विस्तरः। प्रकृतमनुसरामः। इन्द्रियेषु पञ्चभूतस्थितिप्रकारमाहुः प्रपञ्चसारे आचार्य्याः॥ नभःश्रोत्रेऽनिलस्त्वगंगग्निश्चक्षुष्ययोदकम्। जिह्वायामवनी घ्राणे इत्यमर्थप्रवर्त्तनम्। नभ आकाशं अनिलो वायुरुदकं जलमवनी पृथ्वी। इदन्तु प्रधानतया ...। वस्तुतस्तु प्रागुक्तपञ्चीकरणरूपेण पञ्चस्वपि पञ्च भूतानि ...ति पूर्व्वोक्तम्। यदा पित्तं मरुन्नूनं विलीनं प्रविलापयेत्।

धातुस्तदा क्रमाद्रक्तं लसीकां द्रावयेत् चणात्। द्रुता सा तु लसीकाख्या रोमकूपैः प्रवर्द्धते। बहिः सर्वत्र कणशस्तथा खेदः प्रवर्त्तते। यदा कफो मरुत्पित्तनुन्नो लीनः प्रवर्त्तते। ऊर्द्ध्वं द्रुतो द्रुतं वाप्यं प्रत्येकञ्च प्रवर्त्तते। कफात्मिका तु विसृतिः कर्णशष्कुलिपूरिका। गण्डमालादिकान् वापि कुर्य्याज्जन्तोस्तु कर्मजान्॥ शारदायाम्॥ इत्थं भूतस्तदा गर्भे पूर्वजन्मशुभाशुभम्। स्मरंस्तिष्ठति दुःखात्मा छन्नदेहो जरायुणा॥ शाक्तानन्दतरङ्गिण्याम्। नवमे मासि गर्भस्थः सर्वान् संस्मरते हृदा। नवद्वारपुरे देही समयान् गमयेच्छनैः। स्थितिप्रकारस्तु राघवभट्टधृते। कृताञ्जलिर्ललाटेऽसौ मातृपृष्ठमभिश्रितः। अध्यास्ते सङ्कुचन्नङ्गो गर्भे दक्षिणपार्श्वगः। वामपार्श्वाश्रिता नाडी क्लीवं मध्याश्रित मतम्॥ विश्वसारे। योनिदेशोद्भवं रन्ध्रं नाभिमूलमतः परम्। गर्भाशयन्तु तं प्राहुः सर्वतन्त्रविदो जनाः। कलल तत्र तिष्ठेद्वै तत्र गर्भः प्रजायते। कर्मयोगात्मरूपेण निर्माणं विधिरादिशेत्॥ पूर्वार्जितकर्मफलं पूर्वपूर्वतरार्जितम्। जीवः प्रवेशनं कुर्य्यात् पूर्वकर्मबुभुत्सया। प्राक्तनकर्मफलं भोक्तुमिच्छया जीवोऽविद्योपाधिकः प्रवेशनं कुर्य्याद् गर्भे इति शेषः। पूर्वकर्मफलं किम्भूतम् पूर्वं पूर्वार्जितमित्यादि। अयमाशयः। कर्म त्रिविध सञ्चितं प्रारब्धमागामि च। तत्र सञ्चितस्य प्रायश्चित्तोपधादिना नाशः। आगामिनश्च तपसा। अत एव दोषप्रागभावासमकालीनदोषध्वंसवन्तः शिष्टा इति गोपीनाथतर्काचार्य्येण शिष्टलक्षण कृतम्। प्रारब्धस्य भोगं विना न गत्यन्तरमस्ति। अतस्तत्फलभोगाय गर्भे जीवप्रवेशमाह। उक्तञ्च प्रारब्धकर्मणां भोगादेव चय इति॥ शाक्तानन्दतरङ्गिण्याम्॥ सुकृत दुष्कृतञ्चैव यत् कृतं पूर्वजन्मनि। तत् सर्वं सकलं ज्ञात्वा ऊर्द्ध्वंपादस्त्वधोमुखः। गर्भे तु सम्प्रविष्टो-

ऽसौ स्तिमिते घोरदर्शने॥ स्तिमितेऽन्धकारे घोरदर्शने भयङ्करे। अभ्यस्यामि शिव ज्ञानं संसारार्णवतारणम्। चिरयोगी ततो भूत्वा मुक्तो यास्यामि तत्पदम्। एवं गर्भस्थितो जीवो गर्भयातनयार्दितः। नित्यं भावयते चित्ते लब्धचैतन्यलक्षणः॥ विश्वसारे॥ इत्थम्भूतस्तदा गर्भः पूर्वजन्मशुभाशुभम्। क्षणं तिष्ठेत् स्मरंस्तत्र निश्चेष्टो भवति ध्रुवम्। शरीरे पञ्चाशदक्षरस्थितिं विना शब्दादिनं निर्गन्तुमाननतं शक्तोऽतः शब्दब्रह्मप्रादुर्भावः गर्भं तेषां स्थानमुक्तम् तत्रैव। पुरा कृतयुगे देवि! कैलासे पर्वतोत्तमे। त्वदीयपादयुगलं ध्यायेऽहं ध्यानयोगतः। मम सिद्धिर्भवेत्तत्र युगान्ते कमलानने!। परानन्दमयस्तत्र हस्तवाद्यो ममाभवत्। तस्मिन्नेव क्षणे देवि! शब्दब्रह्मविभूषितः। पटहश्चाभवत्तत्र ममानन्दविह्वले। शब्दार्थकात्मनादेन द्रव्ययोगेन शब्द्यते। पञ्चाशद्वर्णसंयुक्तं नादविन्दुविभूषितम्। पञ्चाशद्वर्णसंयुक्ता मातृका चक्रसंस्थिता। षट्चक्राङ्कितमन्त्रा च मातृकान्तः शरीरिणाम्। आधारे लिङ्गनाभौ हृदयसरसिजे तालुमूले ललाटे द्वे पत्रे षोडशारे द्विदशदशदले द्वादशार्द्धे चतुष्के। वासान्ते वालमध्ये डफकठसहिते कण्ठदेशे स्वराय हक्षौ कोदण्डमध्ये न्यसतु विमलधी न्यासंसम्पत्तिसिद्धेः। देहे चतुर्दशभुवनस्थानमुक्तम् शाक्तानन्दतरङ्गिण्याम्। पातालं भूधरा लोका आदित्यादिनवग्रहाः। भूधरादिसप्तस्वर्गाय नागाय सर्वदेहिनाम्। पिण्डमध्ये स्थिताः सर्वे स्थानं तेषां वदामि ते। पादाधस्तात्तल विद्यात्तदूर्द्धं वितलन्तथा। जानुनोः सुतलञ्चैव अतलं सन्धिरन्ध्रके। तलातलं गुदमध्ये लिङ्गमूले रसातलम्। पातालं कटिसन्धौ च पादादौ लक्षयेदबुधः। भूर्लोको नाभिदेशेच भुवर्लोकस्तथा हृदि। स्वर्लोकः कण्ठदेशे च महर्लोकश्च चक्षुपि। जनलोकस्तदूर्द्ध्वे च तपो-

लोको ललाटके। सत्यलोको महायोनौ भुवनानि चतुर्दश। त्रिकोणे च स्थितो मेरुरूर्द्धकोणे च मन्दरः। कैलासो दक्षिणे कोणे वामकोणे हिमालयः। विन्ध्यो विष्णुस्तदूर्द्धे च सन्त्येते कुलपर्वताः। अस्थिस्थाने महेशानि! जम्बुद्वीपो व्यवस्थितः। मांसेषु च कुशद्वीपः क्रौञ्चद्वीपः शिरासु च। शाकद्वीपः स्मृतो रक्ते प्राणिनां सर्वसन्धिषु। तदूर्द्धे शाल्मलिद्वीपः प्लक्षश्च लोमसञ्चये। नाभौ च पुष्करद्वीपः सागरस्तदनन्तरम्। लवणोदस्तथा मूत्रे शुक्रे क्षीरोदसागरः। मज्जा दधिसमुद्रश्च तदूर्द्धे घृतसागरः॥ वशापः सागरः प्रोक्त इक्षुः स्यात् कटिशोणितम्। शोणिते च सुरासिन्धुः कथिताः सप्त सागराः। ग्रहाणां मण्डलञ्चैव शृणु वक्ष्यामि पार्वति!। नादचक्रे स्थितः सूर्यो विन्दुचक्रे च चन्द्रमाः। लोचने मङ्गलः प्रोक्तो हृदि सोमसुतस्तथा। उदरे च गुरुश्चैव शुक्रे शुक्रस्तथैव च। नाभिस्थितोऽथ मन्दो वै मुखे राहुस्तथा स्थितः। पादौ पाणौ च केतुश्च शरीरं तीर्थमण्डलम्। विश्वसारे॥ शीर्षे मुखे तथा बाहौ हृदये चोदरे क्रमात्। कटौ वस्तौ च गुह्योरुजानुजङ्घाङ्घ्रिषु स्थिताः। मेषाद्या राशयो देहे तेषां रूपाण्यतः शृणु। अरुणसितहरितपाटलपाण्डुविचित्राः सितेतरपिशङ्गौ। पिङ्गलकर्वुरकमलिनारुचयो यथासङ्ख्यम्। हरितः श्यामलः। सितेतरः कृष्णः। पिशङ्गो नीलपीतमिश्रः। कर्वुरः प्रसिद्धः। वभ्रुः कपिलः॥ मेषं वृषं समिथुनं कर्कटं सिंहमेव च। कन्यां तुलां वृश्चिकञ्च धनुषं मकरं तथा। कुम्भं मीनं न्यसेद् गात्रे ॐकाराद्यं नमोऽन्वितम्॥ अश्विनी भरणी चैव कृत्तिका रोहिणी तथा। मृगशिरस्तथार्द्रा च पुनर्वसुरतः परम्। पुष्याश्लेषा मघा चैव पूर्वफल्गुन्यतः परम्। उत्तराफल्गुनी चैव हस्ता चित्रा ततः परा। स्वाती विशाखानुराधा ज्येष्ठा

मूला ततः परा। पूर्वाषाढ़ा चोत्तरा च श्रवणाभिजितस्तथा। धनिष्ठा शतभिषा चैव पूर्वभाद्रपदा तथा। उत्तरभाद्रपदा चैव रेवत्यन्ताः समीरिताः। मूर्ध्नि भ्रूयुगले चाक्ष्णोः कर्णयोर्नसि गण्डयोः। ओष्ठयोर्दन्तपंक्तौ च जिह्वायां ग्रीवमूलके। स्तनद्वन्द्वे तथा वक्षःपार्श्वयोर्नाभिदेशके। नितम्बे च तथा पृष्ठे गुह्ये च पादयोः पुनः। पादमेकं द्विनक्षत्रं राशीनां परिणामकृत्। शरीरे राशिनक्षत्रकथनप्रयोजनन्तु प्रश्नकाले प्रष्टा यदङ्गे हस्तं दत्त्वा पृच्छति तदङ्गे यो राशिः पतितः तेन वर्णादिकं ज्ञातव्यम् इत्यभिप्रायः॥ श्रीविद्याया राशिन्यासो नक्षत्रन्यासस्थानेनैवोक्त इति॥ शाक्तानन्दतरङ्गिणीधृतज्ञानभाष्ये। शुक्रादुत्पद्यते रक्तं रक्ताद्विन्दुसमुद्भवः। प्राणतो वायुरुत्पन्नः कालाग्निः स्यादपानतः। शुक्रतो नाभिरुत्पन्ना शुक्रादग्निसमुद्भवः। अपानात् कालाग्निर्जातो नाभिस्थानस्थो वडवाग्निरूपो य आहारं पचति शुक्रसम्भूता वायुपित्तकफधातुस्था दशाग्नय इति भेदेन वह्न्युत्पत्तिर्द्विरुक्ता। मांसतश्च मलोत्पत्तिर्मज्जा चापि ततो भवेत्। शुक्रेणोत्पादिता जिह्वा नासिका सप्त देहिनाम्। रक्तादुत्पद्यते नेत्रं वामञ्चैव तु दक्षिणम्। प्राणादुत्पद्यते शून्यं प्राणरन्ध्रद्वय तथा॥ तत्त्वसारे षष्ठपटले॥ ईश्वर उवाच। चन्द्रः सूर्यस्तथा वह्निः शरीरे दश नाडिकाः। देहस्था वायवः पञ्च मनो विन्दुस्तथैव च। षट्चक्रं मेरुदण्डञ्च उड्डीयान तथैव च। जालन्धरः कामरूपः पूर्णग्रीवः श्रीहट्टकः॥ निर्वाणतन्त्रे प्रथमपटले॥ जन्तोराकारं ब्रह्माण्डं नानावर्षं च पार्वति!। ब्रह्माण्डं विग्रहं प्रोक्तं स्थूलसूक्ष्मादिकं हि तत्। मेरुपर्वतो मध्ये च देवि! सप्त कुलाचलाः। मूलादिमस्तकान्तं हि सुमेरुर्नाम पर्वतः। स्थितो मेरोरधोभागे द्वाङ्गुलश्चोर्द्धदेशतः। भूर्लोकादि महेशानि! सप्तस्वर्गं क्रमेण हि। द्वाङ्गुलं

सप्त पातालास्तिष्ठन्ति परमेश्वरीति। तत्त्वसारे॥ प्रकृतिः पुरुषो देहे ब्रह्मा विष्णुः शिवस्तथा। नद्यश्चैव समुद्राश्च भुवनानि चतुर्दश। ब्रह्माण्डे ये गुणाः सन्ति ते तिष्ठन्ति कलेवरे। तेषां सङ्क्षेपतः सर्वं प्रवक्ष्यामि शुचिस्मिते!। मेरुपृष्ठे स्थितश्चन्द्रो द्विरष्टकलयान्वितः। अहर्निशं तुषाराभां धारां वर्षत्यधोमुखः। सुधांशुर्विविधस्रावो पीयूषबिन्दुरेव च। बिन्दुरत्नस्य मध्येन देहसिद्धिः प्रजायते। जवाकुसुमसङ्काशो वस्तिदेशे सुशोभने!। शङ्खिनीमूलं संव्याप्य सूर्य्यस्तिष्ठति देहिनाम्। द्वादशकलया सूर्य्यो वह्निर्दशकलात्मकः। सर्वेषां देहिनां देहे सदा अन्नादिपाचकः। तुषारं वर्षते चन्द्रो रविः शुष्यति सर्वदा। संयोगेन स्थितः प्राणो वियोगे मरणं भवेत्। ऊर्द्ध्वं त्ववयवे रश्मिरधश्चन्द्रामृतं सदा। अभ्यासं कामरूपस्य योगं योगविदो विदुः। संयोगो च भवेद्योगो प्राणापानैकयोगतः। प्राणश्चन्द्रमयः प्रोक्तोऽपानः सूर्य्यमयस्तथा। अनयोः सङ्गमो मध्ये रजो रोगस्य साधनम्। उड्डीयान दृढ बद्धा कुर्य्याद्रेचकपूरकौ। समानोदानयोर्योगः प्राणापानैकयोगतः। कामरूपे त्रिभिर्योगं प्राणापानसमानकैः॥ नाभिशक्तिद्वयोर्मध्ये उड्डीयानः स उच्यते। वस्तौ जालन्धरो ज्ञेयः कामरूपस्य गर्भके। पूर्णगिरी भ्रुवोर्मध्ये श्रीहट्टस्तालुकोपरि॥ तथा। नाभिमध्ये स्थितो ब्रह्मा हृदि मध्ये च केशवः। शङ्करः शिरसि ज्ञेयस्त्रिस्थानं मुक्तिदायकम्॥ इति शरीरे तीर्थादिकथनम्॥ श्राज्ञानन्दतरङ्गिण्याम्॥ एतस्मिन्नन्तरे देवि। विश्वेषां गर्भसङ्कटे। नवमे दशमे मासि प्रबलैः सूतिमारुतैः। निःसार्य्यते वाण इव जन्तुश्छिद्रेण सज्वरः। पीडादितं इत्यर्थः। पातितोऽपि न जानाति मूर्च्छितोऽपि ततश्चातिम्। सूतिवातस्य वेगेन योनिरन्ध्रस्य पीडनात्। विस्मृतं सकलं ज्ञानं गर्भे यच्चिन्तितं हृदि॥ तत्र

पापिनां जन्मसमये पीड़ाधिक्यं तदुक्तम् प्रपञ्चसारे द्वितीय-पटले॥ अथ पापकृतां शरीरभाजामुदरान्निष्क्रमितुं महान् प्रयासः। नलिनोद्भवधीर्विचित्रवृत्ता नितरां कर्मगतिस्तु मानुषाणाम्। नलिनोद्भवस्य ब्रह्मणः। जायतेऽधिकसन्निम्नो जृम्भतेऽङ्गैः प्रकम्पितैः। याल्युल्वणं निश्वसिति भीत्या रोदितुमिच्छति। मूलाधारात् प्रथममुदितो यस्तु तारः पराख्यः पश्चात् पश्यन्त्यथ हृदयगो बुद्धियुङ्मध्यमाख्यम्। वक्त्रे वैखर्यथ रुरुदिषोरस्य जन्तोः सुषुम्नाबद्धस्तस्माद्भवति पवनप्रेरितो वर्णसङ्घः। जन्मानन्तरबालकरोदनस्याप्यव्यक्तवर्णात्मकत्वात् वर्णोत्पत्तिप्रकारं वदन् कुण्डलिनीतः सामान्यतः सर्ववर्णानामुत्पत्तिं दर्शितवान्। श्रोतोमार्गस्याविभक्तत्वहेतोस्तत्वार्णानां जायते न प्रकाशः। तावद् यावत्कण्ठमूर्द्धादिभेदो वर्णव्यक्तिस्थानसंस्था यतोऽतः। जातोऽस्मीति यदा भावो मनोऽहङ्कारबुद्धिमान्। जातश्चित्पूर्वको जन्तोः स्वभावः क्रमवर्द्धितः। बध्नाति मातापित्रोस्तु ततो बन्धुषु च क्रमात्। स पीत्वा बहुशः स्तन्यं मातरं स्तनपायिनीम्। न रोदिति च तां वीक्ष्य तत्र स्यादितरेतरम्॥ शाक्तानन्दतरङ्गिण्याम्॥ पञ्चैतान्यपि सृज्यन्ते गर्भस्थस्यैव देहिनः। आयुः कर्म च वित्तञ्च विद्या निधनमेव च। बालकश्च शिशुश्चैव गण्डः कैशोरकस्तथा। अतः परन्तु युवकः प्रौढश्चैव ततः परम्। अतिप्रौढस्तथा वृद्धस्त्वतिवृद्धस्ततः परम्। पलितं मरणञ्चैव अवस्थाः परिकीर्त्तिताः॥ इत्येकादशावस्थाकथनम्॥ मरणानन्तरमपि तत्रैव॥ ततः स नरके याति स्वर्गं वा स्वेन कर्मणा। देवत्वमथ मानुष्यं पशुत्वं पक्षितां तथा। कृमित्वं स्थावरत्वञ्च जायते जन्मकर्मभिः॥ तथा। कर्मणा जायते जन्तुः कर्मण्येव प्रलीयते। देहे विनष्टे तत्कर्म पुनर्देहं प्रपद्यते। यथा धेनुसहस्रेषु वत्सो विन्दति मातरम्। तथा शुभाशुभं कर्म कर्त्तारमनुगच्छति।

नन्वाशु विनाशिनः कथं कर्मणोऽमुत्र भोग इति सन्देहस्य निरसनाय सदृष्टान्तमुक्तम् कुलार्णवे पञ्चमखण्डे प्रथमोल्लासे॥ इह यत् क्रियते कर्म तत्परत्रोपभुज्यते। सिक्तमूलस्य वृक्षस्य फलं शाखासु दृश्यते इति॥

इति श्रीप्राणतोषिण्यां प्रथमकाण्डे मनुष्यजन्मकथनं
नाम पञ्चमः परिच्छेदः॥

प्रस्तुतं वर्णोत्पत्तिप्रकारं क्रमेण दर्शयति प्रपञ्चसारे॥ अवेशदाम्मुखश्रोतोमार्गस्याविशदाक्षरम्। अप्यव्यक्तं प्रलपति यदा सा कुण्डली तदा। मूलाधारे विष्वनति सुषुम्नां वेष्टते मुहुः। मुखश्रोत्रमार्गस्यावेशस्यादनैर्मूल्याद्वेतोर्यदा सा कुण्डली अविशदाक्षरमविस्पष्टमक्षरं यत्राव्यक्ते ध्वनाविति शेषस्तं प्रलपति अर्थात् कलभाषणादिकं करोति तदा मूलाधारे विष्वनति शब्दायते सुषुम्नाञ्च मुहुर्वेष्टते इत्यन्वयः। कुण्डलीस्वरूपमुक्तम् शारदातिलके॥ ततश्चैतन्यरूपा सा सर्वगा विश्वरूपिणी। शिवसन्निधिमागत्य नित्यानन्दगुणोदया॥ तिष्ठतीति परेणान्वयः। शिवसन्निधीत्यनेन शक्तिशब्दवाच्येयमित्यायातम् अतः स्त्रीलिङ्गेन विशेषणानि। यद्यपि शिवशक्त्योरैकात्मकत्वेनाभेदस्तथापि काल्पनिकं भेदमुरीकृत्य शिवसन्निधीत्युक्तम्॥ तदुक्तमभिनवगुप्तपादाचार्य्यैः॥ शक्तिश्च शक्तिमद्रूपाद्व्यतिरेकं न वाञ्छति। तादात्म्यमनयोर्नित्यं वह्निदाहिकयोरिव। गुणानामुदयो यस्यां नित्यानन्दा चासौ गुणोदया चेति सा। दिक्कालाद्यनवच्छिन्ना सर्वा सर्वार्थगा शुभा। परापरविभागेन परा शक्तिरियं मता। काचन परशक्तिः काचनापरशक्तिस्तद्विभागेनापीयं परशक्तिरेव॥ तदुक्तं भगवद्गीतायाम्। भूमिरापोऽनलो वायुः खं मनो बुद्धिरेव च। अहङ्कार इतीयं मे भिन्ना प्रकृतिरष्टधा। अपरेयमिति त्वन्यां प्रकृतिं विद्धि मे पराम्।

जीवभूतां महाबाहो। ययेदं धार्य्यते जगत्॥ शारदायम्॥ योगिनां हृदयाम्भोजे नृत्यन्ती नृत्यमञ्जसा॥ अञ्जसा तत्त्वेनेत्यर्थः॥ आधारे सर्व्वभूतानां स्फुरन्ती विद्युदाकृतिः। आधारे मूलाधारे भूतानां जन्तूनाम्॥ शङ्खावर्त्तक्रमाद्देवी सर्व्वमावृत्य तिष्ठति। शङ्खमध्ये य आवर्त्तः स यथा शङ्खमावृत्य तिष्ठति तद्वदियमपि सर्व्वं शिवमावृत्य तिष्ठतीत्यर्थः। कुण्डलीभूतसर्पाणामङ्गश्रियमुपेयुषी। सर्व्ववेदमयी देवी सर्व्वमन्त्रमयी शिवा। सर्व्वतत्त्वमयी साक्षात् सूक्ष्मात् सूक्ष्मतरा विभुः। विभुः द्रयत्तया ज्ञातुमशक्या। त्रिधामजननी देवी शब्दब्रह्मस्वरूपिणी। त्रिधामेति चन्द्रसूर्य्याग्निरूपा। द्विचत्वारिंशद्वर्णात्मा पञ्चाशद्वर्णरूपिणी॥ द्विचत्वारिंशदिति भूतलिपिमन्त्रमयी। पञ्चाशदिति मातृकामयीत्यर्थः। गुणिता सर्व्वगात्रेण कुण्डली परदेवता। विश्वात्मना प्रबुद्धा सा सूते मन्त्रमयं जगत्। सर्व्वगात्रेण सर्व्ववर्णेन गुणिता परस्परमिलिता सती मन्त्रमयं जगत् सूते प्रकाशयतीत्यन्वयः॥ मूलाधारे सर्पवत् कुण्डलीभूता नाड़ी वर्त्तते तन्मध्यस्थायित्वादियं कुण्डली। एकधा गुणिता शक्तिः सर्व्वविश्वप्रवर्त्तिनी। सर्व्वविश्वेत्युभयोपादानात् शब्दार्थरूपोभयोत्पादिकेति सूचितम्॥ वेदादिवीजं श्रीवीजं शक्तिवीजं मनोभवम्॥ प्रासादं तुम्बुरुं पिण्डं चिन्तारत्नं गणेश्वरम्। मार्त्तण्डभैरवं दीर्घं नारसिंहं वराहजम्। वासुदेवं हयग्रीवं वीजं श्रीपुरुषोत्तमम्। अन्यान्यपि च वीजानि तदोत्पादयति ध्रुवम्। यदा भवति सा संविद्द्विगुणीकृतविग्रहा। हंसवर्णौ परात्मानौ शब्दार्थौ वासरक्षपे। सृजत्येषा परा देवी तदा प्रकृतिपुरुषौ। यद्यदन्यज्जगत्यस्मिन् युगं तत्तदजायत। त्रिगुणीकृतसर्व्वाङ्गी चिद्रूपा शिवगेहिनी। प्रसूते त्रैपुरं मन्त्र मन्त्रं शक्तिविनायकम्। पाशाद्यं त्र्यक्षरं मन्त्रं त्रैपुटं चण्डनायकम्।

शौरं मृत्युञ्जयं शक्तिं शाम्भवं विनतासुतम् । वागीशौ त्र्यक्षरं मन्त्रं नीलकण्ठं विषापहम् । मन्त्रं त्रिगुणितं देव्या लोकत्रय-गुणत्रयम् । धामत्रयं सा वेदानां त्रयं वर्णत्रयं शुभा । त्रिपुष्करं स्वरान् देवी ब्रह्मादीनां त्रयं त्रयम् ॥ त्रिपुष्करमिति ज्येष्ठ-मध्यमकनिष्ठत्वेन तीर्थत्रयम् । स्वरानिति उदात्तानुदात्तसमा-हारान् ॥ वक्ष्ये कालत्रयं शक्तेस्त्रयं वृत्तित्रयं महत् । नाड़ीत्रयं त्रिवर्गं सा यद्यदन्यत्त्रिधा मतम् ॥ प्रपञ्चसारे द्वितीयपटले-ऽपि ॥ द्विचतुःपञ्चषट्सप्त चाष्टौ च दश एव च । तथा द्वादश-पञ्चाशद्भेदेन गुणयेत् क्रमात् । यदा यदा त्रिगुणयेत्तदा त्रिगुणता विभुः । शक्तिः कालाग्निनादात्मा गूढ़मूर्त्तिः प्रती-यते । तदा तां तारमित्याहुर्व्योमात्मेति बहुश्रुताः । तामेव शक्तिं ब्रुवते हरेत्यात्मेति चापरे । त्रिगुणा सा त्रिदोषा सा त्रिवर्णा सा त्रयी च सा । त्रिलोका सा त्रिमूर्त्तिः सा त्रिरेखा सा विभिद्यते । एतेषां तारणात्तारः शक्तिस्तद्भूतशक्तितः । यदा चतुर्धा गुणिता सूक्ष्मादिस्थानचारिका । वाचिका जाग्रदा-दीनां करणानाञ्च सा तदा । सा यदा पञ्चगुणिता पञ्चपञ्च-विभेदिनी । पञ्चानामक्षराणाञ्च वर्णानां मरुतां तथा । मरुतां प्राणादीनाम् ॥ गुणिता सा यदा षोढ़ा कोषोर्मिरसभेदिनी । तदा षड्गुणिताख्यस्य चन्द्रस्य च विनन्दिनी । यदा सा सप्त-गुणिता तारह्रल्लेखयोस्तथा । भेदैरन्याद्यैः शान्तान्तैर्विद्यते सप्तभिः पृथक् । अकारश्चाप्युकारश्च मकारो बिन्दुरेव च । नादः शक्तिश्च शान्तिश्च तारभेदाः समीरिताः । हकारो रेफ-मायेच बिन्दुनादौ तथैव च । शान्तशान्तौ च सा प्रोक्ताः शक्ते-र्भेदाश्च सप्तधा । अङ्गभ्योऽस्यास्तु सप्तभ्यः सप्तधा भिद्यते जगत् । लोकाद्रिद्वीपपातालसिन्धुग्रहमुनीश्वरैः । धात्वादिभिस्तथान्यैश्च सप्तसंख्याप्रभेदकैः । यदाष्टधा सा गुणिता तदा प्रकृतिभेदिनी ।

अष्टाक्षरा हि वस्वाशा मादमूर्त्तिप्रभेदिनी। दशधा गुणिता नाड़ी मर्माशादिविभेदिनी। द्वादशादिष्वपि यदा तदा राश्यर्कमूर्त्तियुक्। मन्त्रञ्च द्वादशार्णाख्यमभिधत्ते स्वरानपि। तत्संख्यञ्च तदा मन्त्र शक्तिस्तद्गुणितात्मकम्। पञ्चाशद्धा प्रगुणिता पञ्चाशद्वर्णभेदिनी। पञ्चाशदंशगुणिताथ यदा भवेत् सा देवी तदात्मविनिवेशितदिव्यभावा। सौषुम्नवर्त्मशुपिरोदित-नादसङ्घात् पञ्चाशदीरयति पङ्क्तिश एव वर्णान्। सुषुम्नापथ-रन्ध्रोद्गतध्वनेः सङ्घात् सा शक्तिः पञ्चाशतं वर्णान् प्रेरयतीत्यर्थः॥ शारदायाम्॥ चतुःप्रकारगुणिता शाम्भवी शर्मदायिनी। तदानीं पद्मिनीबन्धोः करोति चतुरक्षरम्। चतुष्टयं गणेशानशमात्मा-दीना चतुष्टयम्। श्रीजापूजादिक पीठं धर्मादीनां चतुष्टयम्। दलकादीन् गजान् देवि! यद्यदन्यच्चतुष्टयम्। पञ्चधा गुणिता पत्नी शम्भोः सर्वार्थदायिनी। त्रिपुरा पञ्चकूटं सा तस्याः पञ्चा-क्षरद्वयम्। पञ्चरत्नं महादेव्या सर्वकामफलप्रदम्। पञ्चाक्षरं महेशस्य पञ्चवर्णं गरुत्मतः। सम्मोहनान् पञ्च बाणान् कामान् पञ्च सुरद्रुमान्। पञ्च प्राणादिकान् वायून् पञ्च वर्णान् महेशितुः। मूर्त्तिः पञ्चकलाः पञ्च पञ्च ब्रह्म ऋचः क्रमात्। सृजत्येषा परा शक्तिर्वेदवेदार्थरूपिणी। षोढ़ा सा गुणिता देवी धत्ते मन्त्रं षड़क्षरम्। षट्कूटं त्रिपुरामन्त्रं गाणपत्यं षड़क्षरम्। षड़क्षरं हिमरुचेर्नारसिंह षड़क्षरम्। ऋतून् वस-न्तमुख्यान् षड़ामोदादीन् गुणाधिपान्। कोपानूर्म्मीन्रसान् शक्तीर्डाकिन्याद्याः षड़ध्वनः। यन्त्रं षड्गुणितं शक्तेः षड़ा-धारानजीजनत्। षड्विधं यज्जगत्यस्मिन् सर्वं तत् परमे-श्वरी। सप्तधा गुणिता नित्या मदनार्द्धशरीरिणी। सप्तार्णं त्रिपुरामन्त्रं सप्तवर्णं विनायकम्। सप्तक व्याहृतीनां सा सप्तवर्णं सुदर्शनम्। लोकान् गिरीन् सुरान् धातून् मुनीन्

सप्त ग्रहान् द्विपान्। समिधः सप्त संख्याताः सप्त जिह्वा हविर्भुजः। अन्यं सप्तविधं यद् यद् तत्तदस्यामजायत। अष्टधा गुणिता शक्तिः शिवमष्टाक्षरद्वयम्। अष्टाक्षरं हरेः शक्तेरष्टाक्षरद्वयं परम्। भानोरष्टाक्षरं शैर्गमष्टार्णं परमात्मनः। अष्टार्णं नीलकण्ठस्य वासुदेवात्मकं मनुम्। यन्त्रं कामार्गलं दिव्यं देवीयन्त्रं घटार्गलम्। गन्धाष्टकं शुभं देवोदेवानां हृदयङ्गमम्। ब्राह्म्याद्या भैरवान् सर्वान् मूर्त्तीराशा वसूनपि। अष्टपीठं महादेव्या अष्टाष्टकसमन्वितम्। चष्टौ सा प्रकृतिर्विघ्नवक्रतुण्डादिकान् क्रमात्। अणिमादिगुणान्नागान् वज्रैर्मूर्त्तीयैमादिकान्। अष्टात्मकं जगत्यन्यं सर्वं वितनुते तदा। नवधा गुणिता नित्या सूते मन्त्रं तदात्मकम्। नवकं शक्तितत्त्वानां तत्त्वरूपा महेश्वरी। नवकं पीठशक्तीनां शृङ्गारादीन् रसान्नव। माणिक्यादीनि रत्नानि नव वर्गयुतानि च। नवकं प्राणदूतीनां मण्डलं नवकं शुभम्। यद् यन्नवात्मकं लोके सर्वमस्यामुदञ्चति। दशधा विकृता शम्भोर्भाविनी भवदुःखहा। दशाक्षरी गणपतेस्त्वरितायाः दशाक्षरम्। त्रिपुरा दशकूटं सा त्रिपुरायाः दशाक्षरम्। दशाक्षरं सरस्वत्या यक्षिण्याः सा दशाक्षरम्। वासुदेवात्मकं मन्त्रमश्वारूढादशाक्षरम्। नाम्ना पद्मावतीमन्त्रं वायुमन्त्रं दशाक्षरम्। दशकं शक्तितत्त्वानां तत्त्वरूपा महेश्वरी। नारीणां दशकं विष्णोरवतारान् दश क्रमात्। दशकं लोकपालानां यद् यदन्यत् सृजत्यसौ। एकादश क्रमात् संविद्गुणिता सा जगन्मयी। रुद्रैकादशिनीमाद्यशक्तेरेकादशाक्षरम्। एकादशाक्षरं वाण्या रुद्रानेकादश क्रमात्। समुद्गिरति सर्वज्ञा गुणिता द्वादश क्रमात्। नित्यामन्त्रं महेशाद्या वासुदेवात्मकं मनुम्। राशीन् भानून् हरेर्मूर्त्तीर्यन्त्रं सद्वादशात्मकम्। अन्यदेतादृशं सर्वं यत्तदस्यामजा-

यत ॥ राघवभट्टधृतपदार्थादर्शे । त्रयोदशधा गुणिता वागी-श्वर्य्यश्वारूढ़ामन्त्रं विश्वेदेवादिकञ्च । चतुर्दशधा गुणिता वासुदेवगोपालमन्त्रभुवनादिकम् । पञ्चदशधा गुणिता नित्या शूलिनी मन्त्रतिथ्यादिकम् । षोड़शधा गुणिता चक्रमन्त्रस्वर-कलादिकम् । स्वरेति अकारादिविसर्गान्तम् । सप्तदशधा गुणिता लघुपञ्चमी ताराविद्यामन्त्रादिकम् । अष्टादशधा गुणिता कृष्णवामनमन्त्राग्निसंस्कारादिकम् । ऊनविंशतिधा कृष्णधरामन्त्रादिकम् । विंशतिधा गुणिता रत्नधारोमा-महेश्वरमन्त्रादिकम् । एकविंशतिधा गुणिता वटुकनाममन्त्र-यन्त्रादिकम् । द्वाविंशतिधा गुणिता कृष्णान्नाधिपतिसुमुखी-मन्त्रादिकम् । त्रयोविंशतिधा गुणिता लघुश्यामापुरुषोत्तम-हृदयङ्गममन्त्रादिकं स्मृते इति ॥ शारदायाम् ॥ चतुर्विंशति-तत्त्वात्मा यदा भवति शोभना । गायत्री सवितुः शम्भो गायत्री नदनात्मिका । गायत्री विष्णुगायत्री गायत्री त्रिपुरात्मनः । गायत्री दक्षिणामूर्त्ते र्गायत्री शम्भुयोषितः । चतुर्विंशतितत्त्वानि तस्यामासन् परात्मनि । तत्राप्यन्यदिति ज्ञेयम् ॥ द्वात्रिंश-द्भेदगुणिता सर्वमन्त्रमयो विभुः । स्मृते मृत्युञ्जयं मन्त्रं नारसिंहं महामनुम् । लवणाद्यं महामन्त्रं वरुणस्य महात्मनः । हय-ग्रीवमनुं दीर्गं वाराहं वह्निनायकम् । गणेशितुर्महामन्त्रं मन्त्रं सेनाधिपस्य सा । मन्त्रं श्रीदक्षिणामूर्त्तेर्मालामन्त्रं मनोभुवः । त्रिष्टुभं वनवासिन्या अघोराख्यं महामनुम् । मन्त्रं सा देवकी-सूनोर्मन्त्रं श्रीपुरुषोत्तमम् । श्रीगोपालमनुं भूमिमनुं तारा-मनुं क्रमात् । महामन्त्रं महालक्ष्म्या मन्त्रं भूतेश्वरस्य सा । क्षेत्रपालात्मकं मन्त्रं मन्त्रमापद्विवारकम् । स्मृते मातङ्गिनीं विद्यां सिद्धिविद्यां शुभोदयाम् । अनेन क्रमयोगेन गुणिता शिववल्लभा । षट्त्रिंशत्परतत्त्वानि शैवानि रचयत्यसौ ।

अन्यान्यन्यांश्च यन्त्राणि शुभदानि प्रसूयते। अत्र प्रकरणे सूते अजीजनदित्यादि यदुक्तं तत् प्रकाशकत्वाभिप्रायेण प्रतीत्यभिप्रायेण वा। अन्यथा सर्ववेदमयीत्यादि प्रागुक्तमनुपपन्नं स्यात्। सर्वेषां मातृकारूपकुण्डल्यवयवात्मकत्वेन जन्मादि विरुद्धमिति सुधीभिः सुनिपुणेन मानसेन विवेचनीयम्। अक्षरोत्पत्तिक्रममाहुः शारदायामाचार्य्याः॥ द्विचत्वारिंशता मूले गुणिता विश्वनायिका। सा प्रसूते कुण्डलिनी शब्दब्रह्ममयी विभुः। शक्तिं ततो ध्वनिस्तस्मान्नादस्तस्मान्निबोधिका। ततोऽर्द्धेन्दुस्ततो विन्दुस्तस्मादासीत् परा ततः॥ मूले मूलाधारे द्विचत्वारिंशता गुणिता विश्वनायिका कुण्डलिनी अनेन क्रमेण अकारादिसकारान्तां द्विचत्वारिंशदात्मिकां भूतलिपिमन्त्रात्मिकां वर्णमालिकां सूते इत्यन्वयः। क्रममाह शक्तिमिति। सा कुण्डलिनी शक्तिं सूते ततः शक्तेर्ध्वनिरासीदिति योजना। ततो ध्वनेरित्यादि ज्ञेयम्। अयञ्च क्रमः सर्वाक्षरोत्पत्तौ ज्ञेयः। तत्र सत्त्वप्रविष्टा चिच्छक्तिशब्दवाच्या परमाकाशस्था सैव सत्त्वप्रविष्टा रजोऽनुविद्धा सती ध्वनिशब्दवाच्या अक्षरावस्था सैव तमोऽनुविद्धा नादशब्दवाच्या अव्यक्तावस्था सैव तमःप्राचुर्य्यान्निबोधिकाशब्दवाच्या सैव तत्त्वमयप्राचुर्य्यादर्द्धेन्दुशब्दवाच्या। उक्तञ्च पदार्थादर्शे॥ इच्छाशक्तिबलोद्घुष्टो ज्ञानशक्तिप्रदीपकः। पुंरूपिणी च सा शक्तिः क्रियाख्या सृजति प्रभुः। असावेव विन्दुः स्थानान्तरगतः पराद्याख्यो भवति। पश्यन्ती मध्यमा वाचो वैखरी शब्दजन्मभूः॥ तत्र परा मूले पश्यन्ती स्वाधिष्ठाने मध्यमा हृदये वैखरी मुखे। तदुक्तं पदार्थादर्शे॥ सुप्ता कुण्डलिनी मध्ये ज्योतिर्मात्रास्वरूपिणी। अश्रोत्रविषया तस्मादुद्गच्छन्त्यूर्द्ध्वगामिनी। स्वयंप्रकाशा पश्यन्ती सुषुम्नामाश्रिता भवेत्। सैव हृत्पङ्कजं प्राप्य मध्यमा नाद-

रूपिणी। ततः सञ्जल्पमाना स्यादविभक्तोर्द्ध्वगामिनी। सैवोरः-कण्ठतालुस्था शिरोघ्राणदन्तस्थिता। जिह्वामूलोष्ठनिर्धूतसर्व्व-वर्णपरिग्रहा। शब्दप्रपञ्चजननी श्रोत्रग्राह्या तु वैखरी। इच्छा-ज्ञानक्रियात्मासौ तेजोरूपा गुणात्मिका। क्रमेणानेन सृजति कुण्डली वर्णमालिकाम्। अकारादिसकारान्तां द्विचत्वारिं-शदात्मिकाम्। पञ्चाशद्वारगुणिता पञ्चाशद्वर्णमालिकाम्। सूते तद्वर्णतो भिन्नाः कला रुद्रादिकान् क्रमात्। कला रुद्राश्च पूर्व्वोक्ताः। आदिशब्देन पञ्चाशत्कामाः कामशक्तयो गणेशा-स्तच्छक्तयः क्षेत्रपालाश्चोक्ताः। कामनामानि राघवभट्टधृतानि यथा॥ कामकामदकान्ताश्च कान्तिमान् कामगस्तथा। काम-चारश्च कामी च कामुकः कामवर्द्धनः। रामो रमश्च रमणो रतिनाथो रतिप्रियः। रात्रिनाथो रमाकान्तो रममाणो निशा-चरः। नन्दको नन्दनश्चैव नन्दी नन्दयिता पुनः। पञ्चबाणो रतिसखः पुष्पधन्वा महाधनुः। भ्रामणो भ्रमणश्चैव भ्रम-माणो भ्रमोऽपरः। भ्रान्तश्च भ्रामको भृङ्गो भ्रान्तचारो भ्रमावहः। मोहनो मोहको मोहो मोहवर्द्धन एव च। मदनो मन्मथश्चैव मातङ्गो भृङ्गनायकः। गायनो गीतिजश्चैव नर्त्तकः खेलकस्तथा। उन्मत्तो मत्तकश्चैव विलासो लोभवर्द्धनः। दाड़िमीकुसुमाभश्च वामार्द्धे शक्तिसंयुतः। सौम्या रक्ताम्बराः सर्व्वे पुष्पबाणाञ्चकार्मुके। बिभ्राणाः सर्व्वभूषाढ्याः कामाः पञ्चाशदीरिताः॥ तच्छक्तिनामानि च तत्रैव॥ रतिः प्रीतिः कामिनी च मोहिनी कमलप्रिया। विलासिनी कल्पलता श्यामला च शुचिस्मिता। विस्मिताक्षी विशालाक्षी लेलिहाना दिगम्बरी। वामा कुलाधरा नित्या कल्याणी मोहिनी तथा। मदना च सुरश्रेष्ठा लापिनी मर्दिनी तथा। कलहप्रिया तथै-काक्षी सुमुखी नलिनी ततः। जयिनी पालिनी चैव शिवा

मुग्धा सविभ्रमा। चारुनेत्रा सुलोला च दीर्घजिह्वा रतिप्रिया। लोलाक्षी शृङ्गिणी चैव पावना मादना तथा। माला च हंसिनी विश्वतोमुखी नन्दिनी तथा। रमणी च तथा कान्तिः कलकण्ठी कृकोदरी। मेघश्यामा रूपोन्मत्ता एकपञ्चाशदीरिताः। शक्तयः कुङ्कुमनिभाः सर्वाभरणभूषिताः। नीलोत्पलकरा ध्येयास्त्रैलोक्याकर्षणक्षमा इति॥ पञ्चाशद्गणेशास्तच्छक्तयश्च तत्रैव॥ विघ्नेशो विघ्नराजश्च विनायकशिवोत्तमौ। विघ्नकृद्विघ्नकर्त्ता च गणैकद्विसुदन्तकाः। गजवक्त्रनिरञ्जनौ कपर्दी दीर्घजिह्वकः। शङ्कुकर्णश्च वृषभध्वजश्च गणनायकः। गजेन्द्रः सूर्यकर्णश्च स्यात् त्रिलोचनसंज्ञकः। लम्बोदरमहानन्दौ चतुर्मूर्त्तिसदाशिवौ। अमोघदुर्मुखौ चैव सुमुखश्च प्रमोदकः। एकपादो द्विजिह्वश्च सूरवीरश्शिवामुखाः। वरदो वामदेवश्च वक्रतुण्डो द्विरण्डकः। सेनानीर्ग्रामणीर्मत्तो विमत्तो मत्तवाहनः। जटी मुण्डी तथा खड्गी वरेण्यो वृषकेतनः। भक्ष्यप्रियो गणेशश्च मेघनायकसञ्ज्ञकः। व्यापी गणेश्वरः प्रोक्तः पञ्चाशद्रूपा इमे। तरुणारुणसङ्काशा गजवक्त्रास्त्रिलोचनाः। पाशाङ्कुशवराभीतिहस्ताः शक्तिसमन्विताः॥ ह्रीः श्रीश्च पुष्टिः शान्तिश्च क्षान्तिश्चैव सरस्वती। स्वाहा मेधा कान्तिकामिन्यौ मोहिन्यपि वै नटी। पार्वती ज्वलिनी नन्दा सुयशाः कामरूपिणी। उमतेजोवती सत्या विघ्नेशानी सुरूपिणी॥ कामदा मदजिह्वा च भूतिः स्याद्भौतिका सिता। रमा च महिषी प्रोक्ता भञ्जिनी च विकर्षपा। भ्रूकुटिः स्यात्तथा लज्जा दीर्घघोणा धनुर्द्धरा। यामिनी रात्रिसञ्ज्ञा च कामान्धा च शशिप्रभा। लोलाक्षी चञ्चला दीप्तिः शुभगा दुर्भगा शिवा। गर्भा च भगिनी चैव भोगिनी सुभगा मता। कालरात्रिः कालिका च पञ्चाशच्छक्तयः स्मृताः। सर्वालङ्करणोद्दीप्ताः

प्रियाङ्गस्था: सुशोभना: । रक्तोत्पलकरा ध्येया रक्तमाल्याम्बरा-
न्विता: । इत्येकोनपञ्चाशद्वर्णेशशक्तय: । एकोनपञ्चाशत् क्षेत्रपालाश्च
क्षेत्रपालप्रकरणे प्रयोगसारे ॥ भेदा एकोनपञ्चाशत् क्षेत्र-
पालस्य कीर्त्तिता: । मातृकाबीजभेदेन सम्भिन्ना नामभेदत: ।
अजरश्चापकुम्भश्च इन्द्रस्तुतिस्तत: परम् । इड़ाचारश्चोक्तसंज्ञ
उन्माद ऋषिसूदन: । समुक्तो लुप्तकेशश्च क्षेपकश्चैकदंष्ट्रक: । ऐरा-
वतश्चौषबन्धूरोगाधीशस्तथैव च । अञ्जनश्चास्त्रवारश्च कावल:
खरुखानल: । चामुख्यश्चैव घण्टादोज्ञनश्च चण्डवारण: ।
छटाटोपो जटालाख्यो ऋज्ञीवश्च जड़ख: । टङ्कपाणिस्तथा
चान्यष्ठानबन्धुश्च डामर: । ढक्कावारोणधाणश्च तड़िद्देह:
स्थिरस्तथा । दन्तुरो धनदश्चाप्यनत्तिकान्त: प्रचण्डक: । फट्-
कारो वीरसङ्घश्च भृङ्गाख्यो मेघभासुर: । युगान्तो चोह्यवश्चाथ
लम्बोष्ठो वसवस्तथा । शुकनन्द: षड़ालाख्य: शुनानाहं हक-
स्तथा । एते भेदा: समाख्याता मातृकाक्षरयोनिका: । क्षेत्र-
पालकथनप्रयोजनमुक्तम् तत्रैव ॥ नामपद्यस्य वर्णानां यो
वर्णो मातृकान्तरे । दृश्यते प्रथमं तत्र तत्रायं क्षेत्रपालक: ।
तत्र तत्र विशिष्टात्मा भेदैरेतै र्व्यवस्थित: । ततो विशिष्टो
यष्टव्य: क्षेत्रपालस्तु सर्वत: । क्षेत्रपालमसम्पूज्य य: कर्म कुरुते
क्वचित् । तस्य कर्मफलं हन्ति क्षेत्रपालो न संशय: । इति
एकोनपञ्चाशत्क्षेत्रपालकथनम् । वैखरीसृष्टिं वक्तुमारभते ॥
शारदायां द्वितीयपटले ॥ ततो व्यक्तिं प्रवक्ष्यामि वर्णानां
वदने नृणाम् । प्रेरिता मरुता नित्यं सुषुम्नारन्ध्रनिर्गता: ।
कण्ठादिकरणैर्वर्णा: क्रमादाविर्भवन्ति ते । नृणां वदने वर्ण-
व्यक्तिं वर्णप्रकाशप्रकारं वक्ष्यामीत्यन्वय: । ननु । पञ्जरे शुक-
सारङ्गपतगा: पक्षियोनय: । गृह्णन्ति माधुसंसर्गान्मन्नाम मङ्गलं
महत् । इति रुद्रयामलोत्तरखण्डप्रथमपटलोक्तवचनेन पक्षि-

णामपि वर्णोच्चारणदर्शनात्। महाभारतादावपि हंसका-
कीयोपाख्यानादिना तस्य सुस्पष्टावगमात् पक्षिपठनस्य प्रत्यक्ष-
सिद्धत्वाच्च कथं नृणामित्युक्तमिति चेत् सत्यं प्रायिकत्वेन मनु-
ष्यस्य प्रकरणबललब्धत्वेन वा नृणामित्युक्तं न तु पश्वादि-
व्यावर्त्तनाय। यद्वा नृणामिति बहुवचननिर्देशाद्वर्णोच्चारणा-
र्हगणो लभ्यते अतो न कश्चिद्दोष इति वर्णव्यक्तिप्रकारमाह
प्रेरिता इत्यादि॥ मरुता प्रेरिताः पश्यन्तीस्थानं प्रापिता
उत्पत्त्युन्मुखीकृताः। सुषुम्नारन्ध्रनिर्गताः कण्ठादिकरणैः
क्रमादाविर्भवन्ति इति सम्बन्धः। एकदोच्चारणाभावात् क्रमा-
दित्युक्तं तदुक्तं भर्त्तृहरिणा॥ आत्मा बुद्ध्या समर्थ्यार्थान् मनो-
युङ्क्ते विवक्षया। मनः कायाग्निमाहन्ति स प्रेरयति मारुतम्।
मारुतस्तूरसि चरन् मन्द्रं जनयति ध्वनिमिति॥ कण्ठादी-
त्यादिशब्देन तात्वादि॥ तथाच शिक्षासूत्रम्॥ अष्टौ स्थानानि
वर्णानामुरः कण्ठः शिरस्तथा। जिह्वामूलञ्च दन्ताश्च नासि-
कौष्ठौ च तालु चेति। पञ्चाशन्मातृकावर्णोच्चारणं गुरुतोऽभ्यसे-
दिति वक्ष्यमाणवचनेन मनुष्यस्य वर्णोच्चारणेऽपि गुरूपसाधु-
संसर्गः पक्षिणामिव कारणात्मकत्वेनावधार्य्यः। पूर्व्वस्मिन्
वर्णानां सोमसूर्य्याग्निरूपत्वं सामान्यत उक्तम्। अधुना तद्वि-
शेषयति शारदायाम्। एषु स्वराः स्मृताः सौम्याः स्पर्शाः सौराः
शुभोदयाः। आग्नेया व्यापकाः सर्व्वे सोमसूर्य्याग्निरूपिणः॥
एषु वर्णेषु॥ स्वराः षोड़श विख्याताः स्पर्शास्ते पञ्चविंशतिः।
तत्त्वात्मानः स्मृताः स्पर्शा मकारः पुरुषो यतः। यस्मान्मकारः
पुरुषः परमात्मा रविस्वरूपस्तस्मात् ककारादिभपर्य्यन्तास्तत्त्वा-
त्मानः प्रकृत्यादिचतुर्विंशतितत्त्वमया इत्यर्थः। अतएव सर्व्व-
वीजेषु विष्णुरूपमकारयोगात् पुरुषैक्यं तेषामिति मन्तव्यम्।
मकारस्य विन्दुरूपत्वाद्विन्दुः पुमान् रविः प्रोक्त इति वक्ष्य-

मार्णं साधु सङ्गच्छते। सूर्य्यरूपविन्द्वात्मना मकारेण स्पृश्य-मानत्वादेते कादयः सर्गाः। व्यापका दश ते कामधनधर्म-प्रदायिनः। एषां दोषदूष्येषु वर्त्तमानत्वाद्व्यापकत्वम्। तत्त्वा-ग्नीनामपि सत्त्वादाग्नेया इत्यपि। नृसिंहाख्यकालाग्निरूपक्ष-कारान्तत्वेन वा आग्नेया इति द्रष्टव्यम्। ते वर्णा यथाक्रमं स्वराः कामप्रदाः सर्गा धनप्रदा व्यापका धर्मप्रदा इत्यर्थः। प्रणवाद्यं-शोत्पत्तिप्रकारो दर्शितः सम्प्रति हंसतः सर्वाक्षरोत्पत्तिप्रकार-माह प्रपञ्चसारे तृतीयपटले॥ यथा भवन्ति देहान्तरमी पञ्चाशदक्षराः। भेदा येन प्रकारेण तथा वक्ष्यामि तत्त्वतः। समीरिताः समीरेण सुषुम्नारन्ध्रनिर्गताः। व्यक्तिं प्रयान्ति वदने कण्ठादिस्थानघट्टिताः। उच्चैरुन्मार्गगो वायुरुदात्तं कुरुते स्वरम्॥ नीचैर्गतेऽनुदात्तञ्च स्वरितं तिर्य्यगागतः। स्वरितं समाहारम्॥ अर्द्धैकद्वित्रिसंख्याभिर्मात्राभिर्लिपयः क्रमात्। सव्यञ्जनह्रस्वदीर्घप्लुतसंज्ञा भवन्ति ताः। अकारेकारयोर्यो-गादेकारो वर्ण इष्यते। तस्यैवाकारयोगेन स्यादैकाराक्षरं तथा। उकारयोगात्तस्यैव स्यादोकाराह्वयः स्वरः। तस्याकारस्य॥ तस्यैवौकारयोगेन स्यादौकाराह्वयः स्वरः। सन्ध्यक्षराः स्युश्च-त्वारो मन्त्राः सर्वार्थसाधकाः। ऌवर्णवर्णयोर्व्यक्तिर्न वै सम्यक् प्रदर्श्यते। विन्दुसर्गात्मनोर्व्यक्तिमनसोरजपा वदेत्। कण्ठात्तु निःसरन् सर्गः प्रायशात्मकतः परः। नश्वरः सर्ग एव स्यात् सोच्छ्वासः प्राणकस्तु हः॥ सर्गो विसर्ग एव नश्वरो विकृतः। सोच्छ्वासः काररूपः उच्छ्वासोऽन्तःप्रवेशशाली वायुः स्यादि-त्यन्वयः। एवं प्राणको वहिर्निर्गमनशाली वायुर्हः स्यात् स एव उच्छ्वासः सोच्छ्वास इति सन्धिस्तु न विसर्जनीयेति नञा निर्दिष्टत्वात्। सश्वासावुच्छ्वासश्चेति वा। प्राणयामी को वायु-स्तेति प्राणक। स सर्गः क्षेपितः कण्ठो वायुना कादिमीर-

येत्। वर्गस्पर्शनमात्रेण कं स्वरस्पर्शनात्तु खम्। स्तोकगम्भीरसंस्पर्शात् पञ्चो ङश्च वहिर्गतम्। विसर्गस्तालुगः सोष्मा शश्च वर्गश्च यं तथा। ऋटुरेफषकारश्च मूर्द्धगो दन्तगस्तथा। ऌतवर्गलसानोष्ठगानुपूपध्मानसंज्ञकान्। दन्तोष्ठाभ्यां वश्च तत्तत्स्थानगोऽर्णान् समीरयेत्॥ अत एवोक्तं शिक्षासूत्रे॥ अवर्णकवर्गहविसर्ज्जनीयाः कण्ठ्याः॥ इवर्णचवर्गयशा स्तालव्याः॥ ऋवर्णटवर्गरषा मूर्द्धन्याः॥ ऌवर्णतवर्गलसा दन्त्याः॥ उवर्णपवर्गोपध्मानीया ओष्ठ्याः॥ वो दन्तौष्ठ्यः॥ एऐ कण्ठ्यतालव्यौ॥ ओऔ कण्ठौष्ठौ॥ वरदातन्त्रे दशमपटले॥ श्रीशिव उवाच॥ यद्गुह्यं सर्वतन्त्रेषु वर्णोच्चारविधिं शिवे!। तव स्नेहान्महेशानि! तदद्य कथयामि ते। पञ्चाशन्मातृकावर्णोच्चारणं गुरुतोऽभ्यसेत्। अकुचुटुतुपुयुशु अष्टौ वर्गाः प्रकीर्त्तिताः। उकारः पञ्चपञ्चवर्णविभागार्थः। अकहाः-कण्ठतो ज्ञेयास्तालुतश्चुयशाः स्मृताः॥ ऋटुरषास्तु मूर्द्धन्या दन्त्या ऌतुलसा मताः॥ उपराद्योष्ठसम्भूताः स्थानानि कथितानि ते। विशेषं कथयाम्यद्य प्रोच्चार्याः कण्ठतः स्वराः। ऋद्वयं जिह्वाया मूर्द्ध्नि ऌद्वयं जिह्वदन्तजम्। मुखस्थानाद्बलो वाच्याः चकारः कण्ठघातजः। व्यञ्जनद्वयसंयोगे भवेत् पूर्वस्वरो गुरुः। पदान्तादिमवर्णस्य संयोगेषु श्रुतिर्द्वयोः। अपदान्तादिसंयोगे यौरन्यत्र तथेष्यते। यौः श्रुतिस्तु तिरोभूय स्वरवत् श्रुतितां व्रजेत्। क्रियावीजे शकारस्य छश्रुतिः परमेश्वरि!। छश्रुतिश्च वादिमगो तथादिस्थे तु चश्रुतिः॥ सङ्गस्य इत्यादौ नमस्तस्मै आस्था इत्यादौ च॥ रेफादिके तदन्ते वा द्वकारे समवाच्यता। वर्द्धङ्गद इत्यादौ। किन्तु वैजात्यमाश्रित्य स्फुटं नात्रास्य वाच्यता। चु तुर्य्यध्वनिमाप्नोति यादिस्थे परमेश्वरि!। वाञ्छ इत्यादौ। पु चतुर्थध्वनिं याति वादिस्थे तु

विशेषतः। आह्वानमित्यादौ। लादिस्थेऽप्यथ नादिस्थे वैजात्यं स्वल्पवाच्यता। प्रह्लाद अह्नाय इत्यादौ। मादिस्थे मे च मस्यापि नासिकामूलवाच्यता। ङञणनमा विन्दुनासिकामूलजाः स्मृताः। यकारस्तु तृतीयत्वं पदादौ सर्वदा व्रजेत्। केयूरादावपि तथा अन्यत्र कण्ठमात्रगः॥ नादिस्थशसयोश्छत्वं स्वरयोगात्तवर्गके। प्रश्न स्नान इत्यादौ। वर्णान्तरेषु डढयोर्वक्रजिह्वादिवाच्यता। वैजात्यमपि तत्रास्ति गुरोरेव समभ्यसेत्। आदिरेफस्तु सम्प्रोक्तो द्विरेरन्यो व्रजेत्ततः। एवं ज्ञात्वा महेशानि! पठेत् स्तोत्रं जपेन्मनुम्। कवचञ्च महेशानि! नान्यथा फलमाप्नुयात्। यत्नैव परमेशानि! स्तोत्रं वा संहितां पठेत्। तत्र तत्र परं यत्नात् समासं कीर्त्तयेद्बुधः॥ इति वर्णोच्चारणप्रकारणकथनम्॥ शारदायाम्॥ ह्रस्वः स्वरेषु पूर्वोक्तः परो दीर्घः क्रमादिमे। शिवशक्तिमयास्ते स्युर्विन्दुसर्गावसानकाः। विन्दुः पुमान् रविः प्रोक्तः सर्गः शक्तिर्निशाकरः। एकारोकारयोर्दीर्घत्वेऽप्यत्र पारिभाषिकं ह्रस्वत्वम्। इमे ह्रस्वदीर्घाः क्रमात् शिवशक्तिमया ह्रस्वा अ इ उ ऋ ऌ ए ओ अं एते शिवमयाः पुंरूपाश्च इत्यर्थः। आ ई ऊ ॠ ॡ ऐ औ अः एते दीर्घाः शक्तिमयाः स्त्रीरूपाश्चेति। विन्दुविसर्गौ पुरुषप्रकृतिरूपौ पृथग्भूतावेताविति विवक्षया ते विन्दुसर्गावसानकाः स्युरित्यन्वयः। ते ह्रस्वा अन्ते विन्दुयुक्ता दीर्घाश्च अन्ते विसर्गयुक्ता ह्रस्वेषु विन्दुरष्टमो दीर्घेषु विसर्गोऽष्टम इत्यर्थः। विसर्गो निशाकर इत्युक्ते तदितरस्वराणां तत्कलारूपतिथ्यात्मकत्वम्। अत एव स्वराः सौम्या इत्युक्तम्। स्वराणां मध्यगं यत्तु तच्चतुष्कं नपुंसकम्। विना स्वरैस्तु नान्येषां जायते व्यक्तिरञ्जसा। शिवशक्तिमयान् प्राहुस्तस्मादर्णान् मनीषिणः। अयमभिप्रायः स्वराणां शक्तिमयत्वं पूर्वमुक्तं स्वरं विना

व्यञ्जनानामुच्चारणस्याशक्यत्वात् स्वरसहितोच्चारणे शिवशक्तिमयत्वमिति। शारदायाम्। कारणात् पञ्चभूतानामुद्भूता मातृका यतः। ततो भूतात्मका वर्णाः पञ्चपञ्चविभागतः॥ शिवशक्तिसमवायाद्बिन्दोः कारणाद्द यतो मातृका उद्भूतास्ततः कारणात् पञ्चपञ्चविभागतो वर्णाः पञ्चभूतात्मका ज्ञेया इत्यन्वयः। अकारादिचकारान्तवर्णसमुदायस्य मातृका इति संज्ञा। उद्दिष्टं स्पष्टयति। वायुग्निभूजलाकाशाः पञ्चाशल्लिपयः क्रमात्। पञ्च ह्रस्वाः पञ्च दीर्घा बिन्द्वन्ताः सन्धिसम्भवाः। पञ्चशः कादयो यवलसहान्ताः समीरिताः। वाय्वाकाशयोराद्यन्तेन निर्दिष्टत्वाद्दुत्क्रमोक्तिः पञ्चीकरणप्रक्रियाया मुख्यत्वद्योतनाय। अन्यत् सर्वं सुगमम्। ननु कथमत्र विसर्गो न गणित इति चेदुच्यते मूलाधारात् सञ्जातविवक्षोत्पन्नप्राणपवनप्रेरितः स्थानान्तरमप्राप्य कण्ठादेव निःसरन् प्रकृत्यात्मकसर्गोऽत्र भूतेषु न गणितः॥

इति श्रीप्राणतोषिण्यां प्रथमकाण्डे वर्णोत्पत्तिक्रमकथनं नाम षष्ठः परिच्छेदः॥ ६॥

एवं वर्णेषु प्रादुर्भूतेषु कदाचित् शब्दात्मकेषु पुरुषाणां भ्रान्तिरपि सम्भवतीत्यतस्तेषामीश्वरेण पत्रारूढ़मूर्त्तिः कल्पिता॥ तदुक्तं ज्योतिस्तत्त्वे बृहस्पतिना॥ षाण्मासिकेऽपि समये भ्रान्तिः सञ्जायते यतः। धात्राक्षराणि सृष्टानि पत्रारूढ़ान्यतः पुरा इति। तेषां लेखनप्रकारस्तु वर्णोद्धारतन्त्रे प्रथमपटले भगवतीप्रश्नानन्तरं शिव उवाच॥ वर्णोद्धाराख्यतन्त्रं तु कथयामि शृणुष्व मे। पञ्चाशन्मातृका नित्या साक्षाद्द ब्रह्मस्वरूपिणी। इत्युपक्रम्य सर्ववर्णलेखनप्रकारं स एवोपदर्शितवान् स प्रकारोऽग्रे स्फुटीभविष्यति। कामधेनुतन्त्रे प्रथमपटले॥ शृणु तत्त्वमकारस्य अतिगोप्यं वरानने॥ शर-

चन्द्रप्रतीकाशं पञ्चकोणमयं सदा। पञ्चदेवमयं वर्णं शक्तिद्वय-समन्वितम्। निर्गुणं सगुणोपेतं स्वयं कैवल्यमूर्त्तिमत्। विन्दुद्वयमयं वर्णं स्वय प्रकृतिरूपिणी। वर्णोद्धारतन्त्रे। दक्षतःकुण्डली भूत्वा कुञ्चिता वामतो गता। ततोर्द्ध्वसङ्गता रेखा दक्षोर्द्ध्वा तासु शङ्करः। विधिर्नारायणश्चैव सन्तिष्ठेत् क्रमतः सदा। अर्द्धमात्रा शक्तिरूपा ध्यानमस्य च कथ्यते। अ॥ कामधेनुतन्त्रे द्वितीयपटले॥ आकारं परमाश्चर्य्यं शङ्खज्योतिर्मयं प्रिये!। ब्रह्मविष्णुमयं वर्णं तथा रुद्रमयं प्रिये!। पञ्चप्राणमयं वर्णं स्वयं परमकुण्डली॥ वर्णोद्धारतन्त्रे॥ अकाररूपमासाद्य दक्षकोडायता त्वधः। ब्रह्मादयस्तथा शक्तिस्तासु तिष्ठन्ति नित्यशः। आ। कामधेनुतन्त्रे॥ इकारं परमानन्दं सुगन्ध-कुङ्कुमच्छवि। हरिब्रह्ममयं वर्णं सदा रुद्रमयं प्रिये!। सदा-शक्तिमयं देवि। गुरुब्रह्ममयं तथा। सदाशिवमयं वर्णं पर-ब्रह्मसमन्वितम्॥ वर्णोद्धारतन्त्रे॥ ऊर्द्ध्वाधः कुञ्चिता मध्ये रेखा तत्सङ्गता भवेत्। लक्ष्मीर्वाणी तथेन्द्राणी क्रमात्तास्वेव सव-सेत्। शीर्षाधः कुञ्चिता रेखा दक्षोर्द्ध्वा कामरूपिणी। मात्रा शक्तिः कोणयुता ध्यानमस्य प्रवक्ष्यते॥ इ॥ कामधेनुतन्त्रे॥ ईकारं परमेशानि! स्वयं परमकुण्डली। ब्रह्मविष्णुमयं वर्णं तथा रुद्रमयं सदा। पञ्चदेवमयं वर्णं पीतविद्युल्लताकृतिः। चतुर्ज्ञानमयं वर्णं पञ्चप्राणमयं सदा। वर्णोद्धारतन्त्रे॥ ऊर्द्ध्वाधः कुञ्चिता मध्ये त्रिकोणाभोगता पुनः। अधोगता कोणशीर्षा कुञ्चिता दक्षतः शुभा। शीर्षाद्दक्षे कोणयुता कुञ्चितोर्द्ध्वगता पुनः। चन्द्रसूर्य्याग्निरूपा सा मात्राशक्तिः प्रकीर्त्तिता॥ ई॥ कामधेनुतन्त्रे॥ उकारं परमेशानि! अधः कुण्डलिनी स्वयम्। पीतचम्पकसङ्काशं पञ्चदेवमयं सदा। पञ्चप्राणमयं देवि! चतु-र्वर्गप्रदायकम्। वर्णोद्धारे॥ ऊर्द्ध्वाधोमध्यतः कुब्जा रेखा वाम

गता शुभा। तिष्ठन्ति वायुवह्नीन्द्राः शक्तिर्मात्रा परा स्मृता॥ उ॥ कामधेनुतन्त्रे॥ शङ्खकुन्दसमाभास उकारः परकुण्डली। पञ्चप्राणमयं वर्णं पञ्चदेवमयं सदा। पञ्चप्राणयुतं वर्णं तथा त्रयगुणात्मकम्। विन्दुत्रययुतं वर्णं पीतविद्युल्लताकृति। धर्मार्थकाममोक्षञ्च सदा सुखप्रदायकम्॥ वर्णोद्धारतन्त्रे॥ तद्रूपाधोगता रेखा कुञ्चिता वामतः शुभा। तद्रूपा पूर्वोक्तोकाररूपा। तिष्ठन्ति तासु रेखासु यमाग्निवरुणाः क्रमात्। अधोर्द्धगामिनी मात्रा लक्ष्मीर्वाणी च सा स्मृता॥ ऊ॥ कामधेनौ॥ ऋकारः परमेशानि! कुण्डली मूर्त्तिमान् स्वयम्। अत्र ब्रह्मा च विष्णुश्च रुद्रश्चैव वरानने!। सदाशिवयुत वर्णं सदा ईश्वरसंयुतम्। वर्णोद्धारतन्त्रे। ऊर्द्ध्वा दक्षगता वक्रा त्रिकोणा वामतस्ततः। पुनरूर्द्ध्वं दक्षगता मात्राशक्तिः परा स्मृता। मात्रासु ब्रह्मविष्णुीशास्तिष्ठन्ति क्रमतः परा॥ ऋ॥ वर्णोद्धारतन्त्रे॥ तद्रूपाधोगता दक्षा वामतः कुञ्चिता त्वधः। पुनर्दक्षगता रेखा तासु ब्रह्मेशविष्णवः। मात्राशक्तिः परा ज्ञेया ध्यानमस्य प्रवक्ष्यते॥ ॠ॥ कामधेनुतन्त्रे॥ ऌकारं चञ्चलापाङ्गि! कुण्डली परदेवता। तत्र ब्रह्मादयः सर्वे तिष्ठन्ति सतत प्रिये!। पञ्चदेवमयं वर्णं चतुर्ज्ञानमयं सदा। पञ्चप्राणयुतं वर्णं तथा गुणत्रयात्मकम्। विन्दुत्रयात्मकं वर्णं पीतविद्युल्लताकृति॥ वर्णोद्धारे॥ रेखाधः कुण्डली वक्रा दक्षतो वामतो गता। वह्नीशवायवस्तासु नित्यं सन्ति च नित्यशः॥ ऌ॥ कामधेनुतन्त्रे॥ ॡकारं परमेशानि! पूर्णचन्द्रसमप्रभम्। पञ्चदेवात्मकं वर्णं पञ्चप्राणात्मकं सदा। गुणत्रयात्मकं वर्णं तथा विन्दुत्रयात्मकम्। चतुर्वर्गमयं देवि! स्वयं परमकुण्डली॥ वर्णोद्धारतन्त्रे॥ तत्क्रोडतुल्यरूपा च रेखा सा वैष्णवी स्मृता। तासु वन्ध्या सुरेशानि! दुर्गा वाणी सरस्वती॥ ॡ॥ कामधेनुतन्त्रे॥ एकारं परमं दिव्य ब्रह्मविष्णु-

शिवात्मकम्। वह्निनीकुसमप्रख्यं पञ्चदेवमयं सदा। पञ्चप्राणात्मकं वर्णं तथा विलययात्मकम्। चतुर्वर्णमयं देवि! स्वयं परमकुण्डली। वर्णोद्धारतन्त्रे॥ कुञ्चिता वामतो रेखा दक्षकोणायता त्वधः। पुनर्वामगता सैव तासु वक्ष्येशवायवः॥ ए॥ कामधेनुतन्त्रे षष्ठपटले॥ ऐकारं परमं दिव्यं महाकुण्डलिनी स्वयम्। कोटिचन्द्रप्रतीकाशं पञ्चप्राणमयं सदा। ब्रह्मविष्णुमयं वर्णं तथा रुद्रमयं प्रिये!। सदाशिवमयं वर्णं विन्दुत्रयसमन्वितम्। वर्णोद्धारतन्त्रे॥ एकाररूपमध्ये तु किञ्चिद्दक्षे तदोर्द्ध्वतः। चन्द्रेन्द्रभानवस्तासु मात्राशक्तिः क्रमात् स्मृताः। त्रिधा शक्तिमयी पूर्वा दुर्गा वाणी सरस्वती॥ ऐ॥ कामधेनुतन्त्रे॥ एतद्वर्णं महेशानि! स्वयं परमकुण्डली॥ वर्णोद्धारतन्त्रे॥ वामतः कुण्डली भूत्वा दक्षान्मध्ये तु कुञ्चिता। किञ्चिद्दक्षगता या तु कुञ्चिता वामतस्त्वधः। ब्रह्मेशविष्णवस्तासु मात्रा तु ब्रह्मरूपिणी। शक्तिश्च परमा सैव ध्यानमस्य प्रवक्ष्यते॥ ओ॥ कामधेनुतन्त्रे॥ रक्तविद्युल्लताकारमोकारं कुण्डली स्वयम्॥ स्वय ब्रह्मादयस्तत्र तिष्ठन्ति सततं प्रिये!। पञ्चप्राणमयं वर्णं सदाशिवमयं सदा। सदा ईश्वरसंयुक्तं चतुर्वर्गप्रदायकम्॥ वर्णोद्धारतन्त्रे॥ ओकारमध्यदक्षे तु गता तूर्द्ध्वगतायता। किञ्चित् सा वामतो वक्रा तासु ब्रह्मेशविष्णवः। शक्तिमध्यगता रेखा ध्यानमस्य च कथ्यते॥ औ॥ कामधेनुतन्त्रे॥ अकारं विन्दुसंयुक्तं पीतविद्युत्समप्रभम्। पञ्चप्राणात्मकं वर्णं ब्रह्मादिदेवतामयम्। सर्वज्ञानमयं वर्णं विन्दुत्रयसमन्वितम्। शक्तित्रयमयं वर्णं स्वयं परमकुण्डली॥ वर्णोद्धारतन्त्रे॥ अकाररूपशीर्षे तु दक्षिणे विन्दुरूपिणी। ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च क्रमशस्तासु तिष्ठति। या तु विन्दुमयी रेखा सैवाद्या शक्तिरीरिता॥ अ॥ कामधेनुतन्त्रे॥ अःकारं परमे-

शानि! रक्तविद्युत्प्रभामयम्। पञ्चदेवमयं वर्णं पञ्चप्राणमयं सदा। सर्वज्ञानमयं वर्णमात्मादितत्त्वसंयुतम्। विन्दुत्रयमयं वर्णं शक्तित्रयमयं सदा॥ वर्णोद्धारे॥ आकाररूपदक्षे तु द्विविन्दुरधऊर्द्धतः। ब्रह्मेशविष्णवस्तास्तु मात्राशक्तिः समीरिता। विन्दुद्वयान्विता रेखा सैवाद्या शक्तिरीरिता। अः॥ वर्णोद्धारे॥ वामरेखा भवेद् ब्रह्मा विष्णुर्दक्षिणरेखिका। अधोरेखा भवेद्रुद्रो मात्रा साक्षात् सरस्वती॥ कुण्डली चाङ्कुशाकारा मध्यशून्यं सदाशिवः॥ कदम्बगोलकाकारं ककारं भावयेत् सुधीः॥ क॥ कामधेनुतन्त्रे तृतीयपटले॥ वामरेखा भवेद् ब्रह्मा विष्णुर्दक्षिणरेखिका। अधोरेखा भवेद्रुद्रो मात्रा साक्षात् सरस्वती। कुण्डली चाङ्कुशाकारा मध्यशून्यं सदाशिवः। जवाकुसुमसङ्काशा वामरेखा वरानने!। शरच्चन्द्रप्रतीकाशा दक्षरेखा महेश्वरि!। अधोरेखा वरारोहे! महामरकतद्युतिः। शङ्खकुन्दसमा कीर्त्तिर्मात्रा साक्षात् सरस्वती। कुण्डली चाङ्कुशाकारा कोटिविद्युल्लताकृतिः। कोटिचन्द्रप्रतीकाशो मध्ये शून्यः सदाशिवः। शून्यगर्भस्थिता काली कैवल्यपददायिनी। अर्थश्च जायते देवि! तथा धर्मश्च नान्यथा। ककारः सर्ववर्णानां मूलप्रकृतिरेव च। कामिनी या महेशानि! स्वयं प्रकृतिसुन्दरी। माता सा सर्वदेवानां कैवल्यपददायिनी। ऊर्द्धकोणे स्थिता वामा ब्रह्मशक्तिरितीरिता। वामकोणे स्थिता ज्येष्ठा विष्णुशक्तिरितीरिता। दक्षकोणस्थिता शक्तीरौद्री संहाररूपिणी। ज्ञानात्मा सा तु चार्वङ्गी कुलचतुष्टयात्मकम्॥ इच्छाशक्तिर्भवेद् ब्रह्मा विष्णुश्च ज्ञानशक्तिमान्। क्रियाशक्तिर्भवेद्रुद्रः सर्वप्रकृतिमूर्त्तिमान्। आत्मविद्याशिवैस्तत्त्वैः सदा मात्रा प्रतिष्ठिता। आसनं त्रिपुरादेव्याः ककारः पञ्चदैवतः। ईश्वरी यस्तु देवेशि! त्रिकोणे तस्य संस्थितिः। त्रिकोणमेतत् कथितं योनिमण्डल-

मुत्तमम्। कैवल्यं प्रपदे यस्याः कामिनी सा प्रकीर्त्तिता ॥ क ॥ वर्णोद्धारतन्त्रे ॥ शिवरूपा वामरेखा वह्निरूपा च सा स्मृता ॥ ख ॥ वर्णोद्धारतन्त्रे ॥ अग्राकुञ्चितरेखा या गणेशी सा प्रकीर्त्तिता। ततो दक्षगता या तु कमला तत्र संस्थिता। अधोगतागता या तु तस्यामीशः सदा वसेत्। अधोमुखेन गता पुनरूर्द्ध्वमुखेनागतेत्यर्थः ॥ ग ॥ वर्णोद्धारतन्त्रे ॥ सृष्टिरूपा वामरेखा किञ्चिदाकुञ्चिता ततः। कुण्डलीरूपमास्थाय ततोऽधोगत्य दक्षतः। अत ऊर्द्ध्वं गता रेखा शम्भुर्नारायणस्तयोः। ब्रह्मस्वरूपिणी देवि! मात्राशक्तिः प्रकीर्त्तिता ॥ घ ॥ वर्णोद्धारतन्त्रे ॥ ऊर्द्ध्वाधः क्रमतो रेखा किञ्चिदाकुञ्चिता ततः। अधोगता कुण्डली तु मात्राशक्तिः स्वरूपिणी। रेखात्रयेषु ब्रह्मेशविष्णवः सन्ति सर्वदा ॥ ङ ॥ कामधेनुतन्त्रे ॥ चवर्गं शृणु सुश्रोणि! चतुर्वर्गप्रदायकम्। कुण्डलीसहितं देवि! स्वयं परमकुण्डली ॥ स ततः कुण्डलयुक्तं पञ्चदेवमयं सदा। पञ्चप्राणमयं वर्णं पञ्चप्राणात्मकं सदा। त्रिशक्तिसहित वर्णं त्रिविन्दुसहितं प्रिये! ॥ वर्णोद्धारतन्त्रे ॥ वार्त्ताकुवर्त्तुलाकार ऊर्द्ध्वाधः क्रमतो गतः। रेखात्रयेषु चन्द्राग्निसूर्य्यास्तिष्ठन्ति नित्यशः। शक्तिर्मात्रा तु विज्ञेया ध्यानमस्य प्रवक्ष्यते ॥ च ॥ वर्णोद्धारतन्त्रे ॥ ऊर्द्ध्वादधोगता रेखा कुञ्चिता कुण्डली ततः ॥ पुनश्चाधोगता तासु सन्ति ब्रह्मेशविष्णवः ॥ छ ॥ कामधेनुतन्त्रे ॥ जकारं परमेशानि! या स्वयं मध्यकुण्डली। शरच्चन्द्रप्रतीकाशं सदा त्रिगुणसंयुतम्। पञ्चदेवमयं वर्णं पञ्चप्राणमयं सदा। त्रिशक्तिसहितं वर्णं द्विविन्दुसहितं प्रिये!। वर्णोद्धारतन्त्रे ॥ ऊर्द्ध्वाधः कुञ्चिता रेखा तासु ब्रह्मेशविष्णवः। वाग्देवी कमला नित्या त्रिधा मात्रा प्रकीर्त्तिता ॥ ज ॥ कामधेनुतन्त्रे ॥ झकारं परमेशानि! कुण्डलीमोक्षरूपिणी। रक्तविद्युल्लताकारं सदा त्रिगुणसंस्थितम्। पञ्च-

देवमयं वर्णं पञ्चप्राणात्मकं सदा। त्रिविन्दुसहितं वर्णं त्रिशक्तिसहितं सदा॥ वर्णोद्धारतन्त्रे॥ त्रिकोणकुण्डलीरूपा वामदक्षिणयोगतः। क्रमशस्तासु तिष्ठन्ति चन्द्रसूर्य्याग्नयः प्रिये!। तत्र षोड़शधा मात्रा शक्तिर्ब्रह्मस्वरूपिणी। ऊर्द्ध्वमात्रा तथेन्द्राणी मध्ये नारायणी स्मृता॥ झ॥ कामधेनुतन्त्रे॥ सदा ईश्वरसंयुक्तं ञकारं शृणु सुन्दरि!। रक्तविद्युल्लताकारं या स्वयं परकुण्डली। पञ्चदेवमय वर्णं पञ्चप्राणात्मकं सदा। त्रिशक्तिसहितं वर्णं त्रिविन्दुसहितं सदा॥ वर्णोद्धारतन्त्रे॥ कुण्डलीरूपमास्थाय दक्षतो वामतस्ततः। ऋजुश्चाधोगता मात्रा वामतः कुञ्चिता पुनः। तिष्ठन्ति तासु नित्यासु सूर्य्येन्द्रवरुणाः सदा। कुण्डलीद्वयरूपा तु या मात्रा मध्यतः स्थिता। महाशक्तिस्वरूपा सा ध्यानमस्य प्रवक्ष्यते॥ ञ॥ कामधेनुतन्त्रे॥ टकारं परमेशानि! स्वय परमकुण्डली। कोटिविद्युल्लताकारं पञ्चदेवमयं सदा॥ पञ्चप्राणयुतं वर्णं गुणत्रयसमन्वितम्। त्रिगुणीसहितं वर्णं द्विविन्दुसहितं सदा॥ वर्णोद्धारतन्त्रे॥ ऊर्द्ध्वाधः क्रमतो रेखा कुण्डलीरूपतस्त्वधः। तिष्ठन्ति तासु नित्यासु कुवेरयमवायवः। मात्रा कोणगता चोर्द्ध्वा तत्र ऊर्द्ध्वगता तु सा। या नित्या परमा शक्तिश्चतुर्वर्गप्रदायिनी॥ ट॥ कामधेनुतन्त्रे॥ ठकार चञ्चलापाङ्गि। कुण्डली मोक्षरूपिणी। पीतविद्युल्लताकारं सदा त्रिगुणसंयुतम्। पञ्चदेवात्मकं वर्णं त्रिशक्तिसहितं सदा॥ वर्णोद्धारतन्त्रे॥ वाक्ताकुवर्त्तुलाकारा रेखाधिष्ठितदेवताः। तिष्ठन्ति क्रमतो नित्यं चन्द्रसूर्य्याग्नयः प्रिये!। मात्राहीनस्तूर्द्ध्वशिखठकारः परमेश्वरि!॥ ठ॥ वर्णोद्धारतन्त्रे॥ ऊर्द्ध्वाधः क्रमतो रेखा मध्ये त्वाकुञ्चिता तथा। लक्ष्मीर्वाणी भवानी च क्रमशस्तत्र संस्थिताः। ब्रह्मरूपा तथा मात्रा महाशक्तिः प्रकीर्त्तिता॥ ड॥ वर्णोद्धरन्त्रे॥ ऊर्द्ध्वाधः

क्रमतो रेखा वामदक्षिणतो गता। ततः सा कुण्डलीरूपा विष्णुीशब्रह्मरूपिणी। महाशक्तिमयी माता ध्यानमस्य प्रवक्ष्यते॥ ढ॥ कामधेनुतन्त्रे॥ णकारं परमेशानि! या स्वयं परकुण्डली। पीतविद्युल्लताकारं पञ्चदेवमयं सदा। पञ्चप्राणमयं देवि! सदा त्रिगुणसंयुतम्। आत्मादितत्त्वसंयुक्तं महामोक्षप्रदायकम्। वर्णोद्धारतन्त्रे॥ कुण्डलीत्वगता रेखा मध्यतस्वत ऊर्द्ध्वतः। वामादधोगता सैव पुनरूर्द्ध्वं गता प्रिये!। ब्रह्मेशविष्णुरूपा सा चतुर्वर्गफलप्रदा॥ ण॥ कामधेनुतन्त्रे पञ्चमपटले॥ महादेव उवाच॥ तकारं चञ्चलापाङ्गि! स्वयं परमकुण्डली। पञ्चदेवात्मकं वर्णं पञ्चप्राणमयं तथा। त्रिशक्तिसहितं वर्णं आत्मादितत्त्वसंयुतम्। त्रिविन्दुसहितं वर्णं पीतविद्युत्समप्रभम्॥ वर्णोद्धारतन्त्रे॥ आदौ विन्दुस्ततो मध्ये कुण्डलीत्वमवाप्य सा। दक्षादामगता नित्या ब्रह्मविष्णुीशरूपिणी॥ त॥ कामधेनुतन्त्रे॥ थकारं चञ्चलापाङ्गि! कुण्डली मोक्षरूपिणी। त्रिशक्तिसहितं वर्णं त्रिविन्दुसहितं सदा॥ वर्णोद्धारतन्त्रे॥ कुञ्चिता कुण्डली भूत्वा वामाद्दक्षिणतस्ततः। वामतः कुञ्चिता भूत्वा दक्षाधो दक्षतो गता। ऊर्द्ध्वं स्वल्पायता रेखा सुरा गङ्गादयः क्रमात्। वाणी भवानी लक्ष्मीश्च ध्यानमस्य प्रवक्ष्यते॥ थ॥ कामधेनुतन्त्रे॥ दकारं शृणु चार्वङ्गि! चतुर्वर्गप्रदायकम्॥ पञ्चदेवात्मकं वर्णं पञ्चप्राणमयं सदा॥ द॥ वर्णोद्धारतन्त्रे॥ त्रिकोणरूपरेखायां ब्रह्मा देवा वसन्ति च। विश्वेश्वरी विश्वमाता वामतः स्कन्धतः स्थिता॥ ध॥ कामधेनुतन्त्रे। नकारं शृणु चार्वङ्गि! रक्तविद्युल्लतानिभम्। पञ्चदेवमयं वर्णं स्वयं परमकुण्डली। पञ्चप्राणमयं वर्णं हृदि भावय पार्वति!। वर्णोद्धारतन्त्रे॥ वामतः कुण्डली रेखा ऊर्द्ध्वाधः क्रमतः स्थिता। चन्द्रसूर्याग्निरूपा सा माया वाणी प्रकीर्त्तिता।

त्मशः। माता कुण्डलिनो ज्ञेया ध्यानमस्य प्रवक्ष्यते॥ म॥ कामधेनुतन्त्रे॥ यकारं शृणु चार्वङ्गि! चतुर्वर्गमयं सदा। पलालधूमसङ्काशं स्वयं परमकुण्डली। पञ्चप्राणमयं वर्णं पञ्चदेवमयं सदा॥ वर्णोद्धारतन्त्रे॥ ऊर्द्ध्वाधः क्रमतो रेखा त्रिकोणाधोगता हि सा। विधिरीशः केशवश्च तासु तिष्ठन्ति नित्यशः। ऊर्द्ध्वस्थिता तु या माता सा शक्तिः परिकीर्त्तिता। तस्य मध्यगता रेखा वह्निरूपा हि सा स्मृता। निर्गुणोऽसौ सदा वर्णो न कदाचिद् गुणी भवेत्॥ य॥ कामधेनुतन्त्रे षष्ठपटले॥ रेफञ्च चञ्चलापाङ्गि! कुण्डलीद्वयसंयुतम्। रक्तविद्युल्लताकारं पञ्चदेवात्मकं सदा। पञ्चप्राणमयं वर्णं त्रिविन्दुसहितं सदा। वर्णोद्धारतन्त्रे॥ दक्षतः कुण्डली रेखा वामाद्दक्षगताप्यधः। पुनर्दक्षगता द्वेधा ततोऽधोगत्य चोर्द्ध्वतः। भवानी शङ्करो वह्निस्तासु तिष्ठन्ति नित्यशः। अर्द्धमाता ब्रह्मरूपा महाशक्तिः प्रकीर्त्तिता॥ र॥ कामधेनुतन्त्रे॥ लकारं चञ्चलापाङ्गि! कुण्डलीत्रयसंयुतम्। पीतविद्युल्लताकारं सर्वरत्नप्रदायकम्। पञ्चदेवमयं वर्णं पञ्चप्राणमय सदा। त्रिशक्तिसहितं वर्णं त्रिविन्दुसहितं सदा। आत्मादितत्त्वसहितं हृदि भावय पार्वति!। वर्णोद्धारतन्त्रे॥ कुण्डलीत्रयसंयुक्ता वामाद्दक्षगता त्वधः। पुनरूर्द्ध्वगता रेखा तासु नारायणः शिवः। ब्रह्मशक्तिश्च सन्तिष्ठेद्ध्यानमस्य प्रवक्ष्यते॥ ल॥ कामधेनुतन्त्रे॥ वकारं चञ्चलापाङ्गि! कुण्डली मोक्षमव्ययम्। पञ्चप्राणमय वर्णं त्रिशक्तिसहितं सदा। त्रिविन्दुसहितं वर्णमात्मादितत्त्वसंयुतम्। पञ्चदेवमयं वर्णं पीतविद्युल्लतामयम्। चतुर्वर्गप्रदं वर्णं सर्वसिद्धिप्रदायकम्। त्रिशक्तिसहितं देवि! त्रिविन्दुसहितं सदा॥ वर्णोद्धारतन्त्रे॥ कोणत्रययुता रेखा ब्रह्मविष्णुशिवात्मिका। मायाशक्तिः परा नित्या ध्यानमस्य प्रवक्ष्यते॥ व॥ शकारं परमे-

शानि! शृणु वर्णं शुचिस्मिते!। रक्तवर्णप्रभाकारं स्वयं परमकुण्डली। चतुर्वर्गप्रदं देवि! शकारं ब्रह्मविग्रहम्। पञ्चदेवमयं वर्णं पञ्चप्राणात्मकं प्रिये!। रजस्सत्त्वतमोदयुक्तं त्रिविन्दुसहितं सदा। त्रिशक्तिसहितं वर्णमात्मादितत्त्वसंयुतम्॥ वर्णोद्धारे॥ चतुष्कोणात्मिका रेखा वामदक्षिणतः क्रमात्। वह्नीन्द्रविश्ववस्तासु तिष्ठन्ति क्रमतः सदा। ऊर्द्ध्वं मात्रा शक्तिरूपा महालक्ष्मीसमा स्मृता। मात्रा मध्यगता मात्रा वाग्देवी सा परा स्मृता॥ ष॥ कामधेनुतन्त्रे॥ षकारं शृणु चार्वङ्गि! अष्टकोणमयं सदा। रक्तचन्द्रप्रतीकाशं स्वयं परमकुण्डली। चतुर्वर्गमयं वर्णं सुधानिर्मितविग्रहम्। पञ्चदेवमयं वर्णं पञ्चप्राणमयं सदा। रजःसत्त्वतमोयुक्तं त्रिशक्तिसहितं सदा। त्रिविन्दुसहितं वर्णं आत्मादितत्त्वसंयुतम्। सर्वदेवमयं वर्णं हृदि भावय पार्वति!॥ वर्णोद्धारतन्त्रे॥ कुञ्चिता वामतो दक्षगता च गोक्रतिस्त्वधः। पुनरूर्ध्वंगता तासु वह्निचन्द्रदिवाकराः। मात्रा भवानी विज्ञेया ध्यानमस्य प्रवक्ष्यते॥ स॥ कामधेनुतन्त्रे॥ सकारं शृणु चार्वङ्गि! शक्तिवीजं परात्परम्। कोटिविद्युल्लताकारं कुण्डलीत्रयसंयुतम्। पञ्चदेवमयं देवि! पञ्चप्राणात्मकं सदा। रजःसत्त्वतमोयुक्तं त्रिविन्दुसहितं सदा॥ ह॥ कामधेनुतन्त्रे॥ हकारं शृणु चार्वङ्गि! चतुर्वर्गप्रदायकम्। कुण्डलीद्वयसंयुक्तं रक्तविद्युल्लतोपमम्। रजःसत्त्वतमोयुक्तं पञ्चदेवमयं सदा। पञ्चप्राणात्मकं वर्णं त्रिशक्तिसहितं सदा। त्रिविन्दुसहितं वर्णं हृदि भावय पार्वति!॥ वर्णोद्धारतन्त्रे॥ ऊर्द्ध्वादाकुञ्चिता मध्ये कुण्डलीत्वगता त्वधः। ऊर्द्ध्वं गता पुनः सैव तासु ब्रह्मादयः क्रमात्। मात्रा च पार्वती ज्ञेया ध्यानमस्य प्रवक्ष्यते॥ क्ष॥ कामधेनुतन्त्रे॥ क्षकारं शृणु चार्वङ्गि! कुण्डलीत्रयसंयुतम्। चतुर्वर्गमयं वर्णं पञ्चदेवमयं सदा। पञ्चप्राणात्मकं वर्णं त्रिशक्ति-

सहितं सदा। त्रिविन्दुसहितं वर्णमालादितत्त्वसंयुतम्। शरच्चन्द्रप्रतीकाशं हृदि भावय सुन्दरि!॥ च॥ योगिनीतन्त्रे तृतीयभागे सप्तमपटले। न भूमौ विलिखेद्वर्णं मन्त्रं न पुस्तके लिखेत्। न सुधा पुस्तकं स्थाप्यं न मुक्तमाहरेत्तु तत्। भूकम्पे ग्रहणे चैव अक्षरं वाथ पुस्तकम्। भूमौ तिष्ठति देवेशि! जन्मजन्मसु मूर्खता। तदा भवति देवेशि! तस्मात् तत् परिवर्जयेत्॥ इति भूमौ वर्णलेखनादिनिषेधः। वंशसूच्या लिखेद्वर्णं तस्य हानिर्भवेद् ध्रुवम्। ताम्रसूच्या तु विभवो भवेन्न तत्क्षयो भवेत्। महालक्ष्मीर्भवेन्नित्यं सुवर्णस्य शलाकया। हृद्दनलस्य सूच्या वै मतिवृद्धिः प्रजायते। हृद्दनलस्य वोल इति गौडप्रसिद्धस्य॥ तथा अग्निमयैर्देवि! पुत्रपौत्रधनागमः। अग्निमयैश्चित्रकाष्ठमयैः॥ रौप्येन विपुला लक्ष्मीः कांस्येन मरणं भवेत्॥ रौप्येन पित्तलेन॥ अष्टाङ्गुलप्रमाणेन दशाङ्गुलेन वाथवा। चतुरङ्गुलसूच्या वा यो लिखेत् पुस्तकं शुभे!। तत्तदक्षरसंख्ये तु स्वल्पायुर्याति वै दिने॥ यथा रौप्येनेत्यादिवचने एकत्रैव विधिनिषेधौ तथात्राप्यष्टाङ्गुलदशाङ्गुलयोर्विधिर्निषेधश्चतुरङ्गुले॥ इति लेखनीकरणशुभाशुभे पुस्तकमानमपि तत्रैव॥ मानं वक्ष्ये पुस्तकस्य शृणु देवि! समासतः। मानेनापि फलं विन्द्यादमाने श्रीर्हता भवेत्। हस्तमात्रं मुष्टिमात्रमावाहु द्वादशाङ्गुलम्। दशाङ्गुलं तथाष्टौ च अतो हीनं न कारयेत्। इति पुस्तकमानम्॥ वेधद्वयं मुष्टिहस्तं वाहुमात्रे चिरन्तनम्। समभागे महेशानि! हस्तादौ रूपबन्धकम्। अष्टाङ्गुलं परित्यज्य मध्ये वेधं न कारयेत्। प्रादेशादौ भवेद्रन्ध्रो द्वाङ्गुले वा समाचरेत्। पुस्तकस्य च आद्यन्ते यन्त्रवेधं विकल्पयेत्। भार्य्याहानिर्भवेदाशु धनानां वा क्षयो भवेत्। दग्धरन्ध्रे भवेत् पीड़ा वर्त्तुलं शुभदं भवेत्। चतुष्कोणे विघ्नवस्तु त्रिकोणे मरणं

भवेत्। इति पुस्तकवेधफलम्॥ भूर्जे वा तेजपत्रे वा ताले वा ताड़िपत्रके। अगुरुणापि देवेशि! पुस्तकं कारयेत् प्रिये!। सम्भवे स्वर्णपात्रे च ताम्रपात्रे च शङ्करि!। अन्यवृक्षत्वचि देवि! तथा केतकिपत्रके। मार्त्तण्डपत्रे रौप्ये वा वटपत्रे वरानने!। अन्यपत्रे च सुदले लिखित्वा यः समभ्यसेत्। स दुर्गतिमवाप्नोति धनहानिर्भवेद् ध्रुवम्। इति पुस्तककरणपत्रफलम्॥ वेदस्य लिखनं कृत्वा यः पठेद् ब्रह्महा भवेत्। पुस्तकं वा गृहे स्थाप्य वज्रपातो भवेद् ध्रुवम्। इति पुस्तके वेदलिखननिषेधः॥ सत्येऽक्षरे स्थितः शम्भुः शूलपाणिस्त्रिलोचनः। प्रजापतिर्द्वापरे च त्रेतायां सूर्य्य एव च। कृते युगे पिनाकी च कलौ लिप्यक्षरे हरिः। आरम्भे च समाप्तौ च लेखकं प्रतिपूजयेत्। हरिञ्च गन्धपुष्पाद्यैर्वस्त्रैश्च सुमनोहरैः। यावदक्षरसंख्यानं प्रतिपत्रे च सुन्दरि!। तावद् युगसहस्राणि ब्रह्मलोके वसेच्चिरम्॥ इति लेखकपूजाफलम्॥ वेतनं यस्तु गृह्णीयात् लिखित्वा पुस्तकं स तु। यावदक्षरसंख्यानं तावन्न नरके वसेत्॥ इति लिखितस्य वेतनग्रहणदोषः॥

इति श्रीप्राणतोषिण्यां प्रथमसर्गकाण्डे अक्षरलेखनादिप्रकारकथनं कोरकनाम सप्तमः परिच्छेदः।

तन्त्रसङ्केतबोधार्थमाहृत्य तन्त्रशास्त्रतः। वर्णनामानि कतिचिद्वच्यामि विदुषां मुदे। ॐकारो वर्त्तुलस्तारो वामश्च हंसकारणम्। मन्त्राद्यः प्रणवः सत्यं विन्दुशक्तिस्त्रिदैवतम्। सर्वजीवोत्पादकश्च पञ्चदेवो ध्रुव त्रिकः। सावित्री त्रिशिखो ब्रह्म त्रिगुणो गुणजीवकः। आदिवीजं वेदसारो वेदवीजमतः परम्। पञ्चरश्मिस्त्रिकुटे च त्रिभवे भवनाशनः। गायत्रीवीजपञ्चांशो मन्त्रविद्याप्रसूः प्रभुः। अक्षरं मातृकासूश्चानादिरद्वैतमोक्षदौ व्योम॥ अः श्रीकण्ठः सुरेशश्च ललाटश्चैकमात्रिकः। पूर्णोदरी

सृष्टिर्मेधी सारस्वतः प्रियंवदः। महानाम्नो वासुदेवो धनेशः केशवोऽमृतम्। कीर्त्तिर्निवृत्तिर्वागीशो नरकारिर्हरो महत्। ब्रह्मा वामाद्यजो ह्रस्वः करस्थः प्रणवाद्यकः। प्रणवाद्यावयव इत्यर्थः॥ ब्रह्माणी कामरूपश्च कामेशो वाग्मिनो वियत्। विश्वेशः श्रीविष्णुकण्ठी प्रतिपत्तिर्थिरंगिनी। अर्कमण्डल-वर्णादो ब्राह्मणः कामकर्षिणी॥ अः॥ आकारो विजयानन्तो दीर्घच्छायो विनायकः। क्षीरोदधिः पयोदश्च पाशो दीर्घास्य-वृत्तकौ। प्रचण्ड एकजो रुद्रो नारायण इतेश्वरः। प्रतिष्ठा मानदा कान्तो विश्वान्तकगजान्तकः। पितामहो द्विठान्तो भूः क्रिया कान्तिश्च सम्भवः। द्वितीया मानदा कामी विघ्नराजः कुजो वियत्। स्वरान्तकश्च हृदयमङ्गुष्ठो भगमालिनी॥ आ॥ इः सूक्ष्मा शाल्मली विद्या चन्द्रः पुषा सगुह्यकः। सुमित्र सुन्दरी वीरः कोटरः काटरः पयः। त्र्यमध्यो माधवस्तुष्टि-र्दक्षनेत्रञ्च नासिका। शान्तः कान्तः कामिनी च कामो विघ्न-विनायकः। नेपालो भरणी रुद्रो नित्या क्लिन्ना च पावकः॥ इः॥ ईस्त्रिमूर्त्तिर्महामाया लोलाक्षी वामलोचनम्। गोविन्दः शेखरः पुष्टिः सुभद्रा रत्नसंज्ञकः। विष्णुर्लक्ष्मीः प्रहासश्च वाग्विशुद्धः परापरः। कलोत्तरीयो भेरुण्डा रतिश्च पौण्ड्रवर्द्धनः। शिवोत्तमः शिवा तुष्टिश्चतुर्थी विन्दुमालिनी। वैष्णवी वैन्दवी जिह्वा कामकलसनादका। पावक. कोटरः कीर्त्तिर्मोहिनी काल-कारिका। कुचद्वन्द्वं तर्जनी च शान्तिस्त्रिपुरसुन्दरी॥ ई॥ उः शङ्करो वर्त्तुलाक्षो भूतः कल्याणवाचकः। अमरेशो दक्ष-कर्णः षड्वक्त्रो मोहनः शिवः। उग्रप्रभुर्ष्टतिर्विष्णुर्विश्वकर्मा महेश्वरः। शलुघ्नश्चेटिका पुष्टि पञ्चमी वह्निवासिनी। कामघ्नः कामना चेशो मोहिनी विघ्नहृन्महो। डटस्थः कुटिला श्रोत्रं पादवीपो हृषो हर.॥ उ॥ ऊः कण्ठको रतिः

शान्तिः चोधनो मधुसूदनः। कामराजः कुजेशश्च महेशो वामकर्णकः। अर्धीशो भैरवः सूक्ष्मो दीर्घघोणा सरस्वती। विलासिनी विघ्नकर्त्ता लक्ष्मणो रूपकर्षिणी। महाविद्येश्वरी षष्ठी षण्डो भूः कान्यकुब्जकः॥ ऊ॥ ऋः पुर्दीर्घमुखी रुद्रो देवमाता त्रिविक्रमः। भावभूतिः क्रिया क्रूरा रेचिका नासिकाधृतः। एकपादशिरोमाला मण्डला शान्तिनी जलम्। कर्णः कामलभा मेधी निवृत्तिर्गणनायकः। रोहिणी शिवदूती च पूर्णगिरिश्च सप्तमी॥ ऋ॥ ॠः क्रोधीऽतिथिशो वाणी वामनो गोऽथ श्रीधृतिः। ऊर्द्ध्वमुखी निशानाथः पद्ममाला विनष्टधीः। शशिनी मोचिका श्रेष्ठा दैत्यमाता प्रतिष्ठिता। एकदन्ताह्वयो माता हरिता मिथुनो दया। कोमलः श्यामला मेधी प्रतिष्ठा पतिरष्टमी। ब्रह्मण्यमिव कीलाले पावको गन्धकर्षिणी॥ ॠ॥ ऌः स्थाणुः श्रीधरः शुद्धो मेधधूम्रो वको वियत्। देवयोनिर्दक्षगण्डो वहेशः कोलारद्रको। विश्वेश्वरी दीर्घजिह्वा महेन्द्रो लाङ्गलिः परा। चन्द्रिका पार्थिवो धूम्रा द्विदन्तः कामवर्द्धनः। शुचिस्मिता च नवमी कान्तिराथातकेश्वरः। चित्ताकर्षिणी काशश्च तृतीयकुलसुन्दरी॥ ऌ॥ ॡकारः कमला हर्षा हृषीकेशो मधुव्रतः। सूक्ष्मा कान्तिर्वामगण्डो रुद्रः कामोदरी सुरा। शान्तिकृत् स्वस्तिका शक्रो मायावी लोलुपो वियत्। कुशमी सुस्थिरो माता नीलपीतो गजाननः। कामिनी विश्वया कालो नित्याशुद्धः शुचि. कती। सूर्य्यो धैर्य्योऽकर्षणी च एकाकी दनुजप्रसूः॥ ॡ॥ एकारो वास्तवः शक्तिर्भीष्टीशोष्ठो भगं मरुत्। सूक्ष्माभूतोऽर्द्धकेशी च ज्योत्स्ना श्रद्धा प्रमर्दनः। भयं ज्ञानं कृपा धीरा जङ्घा सर्वसमुद्भवः। वह्निर्विष्णुर्भगवती कुण्डली मोहिनी वसः। योषिदाधारशक्तिश्च त्रिकोणा ईशसंज्ञकः। सन्धिरेकादशी भद्रा

पद्मनाभः कुलाचलः ॥ ए ॥ ऐर्लज्जा भौतिकः कान्ता वायवी मोहिनी विभुः। दया दामोदरः प्रज्ञोऽधरो विकृतमुख्यपि। चमात्मको जगद्योनिः परः परनिबोधकृत्। ज्ञानामृता कपर्दिश्री: पीठेशोऽग्निः समात्मकः। त्रिपुरा लोहिता राज्ञी वाग्भवो भौतिकासनः। महेश्वरी द्वादशी च विमलश्च सरस्वती। कामकोटो वामजानुरंशुमान् विजया जटा ॥ ऐ ॥ ओकारः सत्यपीयूषी पश्चिमास्यः श्रुतिः स्थिरा। सद्योजातो वासुदेवो गायत्री दीर्घजङ्घकः। आप्यायनी चोर्द्धदन्तो लक्ष्मीर्वाणीमुखी द्विजः।, उड्डीयदर्शकस्तीव्रः कैलासो वसुधाधरः। प्रणवांशो ब्रह्मसूत्रमजेशः सर्वमङ्गला। त्रयोदशी दीर्घनासा रतिनाथो दिगम्बरा। त्रैलोक्यविजया प्रज्ञा प्रीतिर्वीजादिरूपिणी ॥ ओ ॥ औकारः शक्तिको नादस्तेजसो वामजङ्घकः। मनुबद्धर्द्धेशश्च शङ्कर्यः सदाशिवः। अधोदन्तश्च कण्ठोष्ठी सङ्कर्षणः सरस्वती। आज्ञा चोर्द्धमुखी शान्ती व्यापिनी प्रकृतः परः। अनन्ता ज्वालिनी व्योमा चतुर्दशी रतिः प्रियः। नेत्रमाला कर्षणी च ज्वालामालिनिका भृगुः ॥ औ ॥ अक्रूरश्चक्षुषी दन्तो घटिका समगुह्यकः। प्रद्युम्नः श्रीमुखी प्रीतिर्वीजयोनिर्ध्वजः। परं शशी प्रमाणीशः सोमबिन्दुः कलानिधिः। अक्रूरश्चेतना नादपूर्णा दुःखहरः शिवः। शिरः शम्भुर्नरेशश्च सुखदुःखप्रवर्त्तकः। पूर्णिमा रेवती शुद्धः कन्याचरवियद्रविः। अमृता कर्षिणी शून्यं विचित्रा व्योमरूपिणी। केदारो रात्रिनाशश्च कुब्जिका चैव बुद्बुदः ॥ अं ॥ अः कण्ठको महासेनः कान्ता पूर्णामृता हरिः। इच्छा भद्रा गणेशश्च रतिविद्यामुखी सुखम्। द्विबिन्दुरसना सोमोऽनिबद्धो दुःखसूचकः। द्विजिह्वः कुण्डली वक्त्रः सर्गः शक्तिर्निशाकरः। सुन्दरी सुयशानन्ता गणनाथो महेश्वरः ॥ अः ॥ कः क्रोधीशो महाकाली कामदेव-

प्रकाशकः । कपाली तेजसः शान्तिर्वासुदेवो जयामलः । चक्री प्रजापतिः सृष्टिर्दंष्ट्रस्कन्धो विशाम्पतिः । अनन्तः पार्थिवो विन्दुस्तापिनी परमात्मकः । वर्गाद्यश्च मुखी ब्रह्मा स खाद्योऽम्भः शिवो जलम् । माहेश्वरी तुला पुष्पा मङ्गलश्चरणं करः । नित्या कामेश्वरो मुख्यः कामरूपो गजेन्द्रकः । श्रीपुरं रमणी वज्र-कुसुमा परमात्मकः ॥ क ॥ खः प्रचण्डः कामरूपी ऋद्धिर्वह्निः सरस्वती । आकाशमिन्द्रियं दुर्गा चण्डीशस्तापिनी गुरुः । शिखण्डी दन्तजातीशः कफोणिर्गरुतो यदि । शून्यं कपाली कल्याणी सूर्पकर्णो जरामरः । शुभ्राग्नेया चण्डलिङ्गी जना-व्याङ्गारखड्गकौ ॥ ख ॥ गो गौरी गौरवो गङ्गा गणेशो गोकु-लेश्वरः । शार्ङ्गी पञ्चान्तको गाथा गन्धर्वः सर्वगः स्मृतिः । सर्वसिद्धिः प्रभा धूम्रा द्विजाख्यः शिवदर्शनः । विश्वात्मा गौः पृथग्रूपा बालवद्धस्त्रिलोचनः । गीतं सरस्वती विद्या भोगिनी नन्दनो धरा । भोगवती च हृदयं ज्ञानं जालन्धरो लवः ॥ ग ॥ घः खड्गी घुर्घुरो घण्टी घण्टीशस्त्रिपुरान्तकः । वायुः शिवोत्तमः सत्या किङ्किणी घोरनायकः । मरीचिर्वरुणो मेधा कालरूपी च दाम्भिकः । लम्बोदरा ज्वालमूलं नन्देशो हननं ध्वनिः । त्रैलोक्यविद्यासंहर्त्ता कामाख्यमनवामयः ॥ घ ॥ ङः शङ्खी भैरवश्चण्डी विन्दूत्तंसः शिशुप्रियः । एकरुद्रो दक्ष-नखः खर्परो विषयस्पृहा । कान्तिः श्वेताह्वयो धीरो द्विजात्मा ज्वालिनी वियत् । मन्त्रशक्तिश्च वदनो विघ्नेशी चात्मनायकः । एकनेत्रो महानन्दो दुर्द्धरश्चन्द्रमा यतिः । शिवयोषा नीलकण्ठः कामेशी च मयांशुकौ ॥ ङ ॥ चः पुष्करी हली वाणी चात्म-शक्तिः सुदर्शनः । चर्ममुण्डधरो भूत्वा मद्विपाचारसन्धिनी । एकरूपो रुचिः कूर्मश्चामुण्डा दीर्घवालुकः । वामबाहुर्मूलमाया चतुर्मूर्त्तिस्वरूपिणी । दयितश्च द्विनेत्रश्च लक्ष्मीस्तितयलो-

चनः। चन्दनं चन्द्रमा देवश्चेतनोऽहथिको बुधः। देवी केट-मुखेच्छात्मा कौमारी पूर्व्वफल्गुनी। अनङ्गमेखला वायुर्मेदिनी च सुलावती ॥ च ॥ छश्छन्दनं सुषुम्ना च पशुः पशुपतिस्मृतिः। निर्म्मलं तरलं वह्निर्भूतमाता विलासिनी। एकनेत्रश्च हृषली द्विशिरा वामकूर्परः। गोकर्णा लाङ्गली वामः कामसत्ता सदाशिवः। माता निशाचरः पायुर्विचलः स्थितिशब्दकः ॥ छ ॥ जः शवो वानरः शूली भोगदा विजया स्थिरा। ललदेवी जयो जेता धातकी सुमुखी विभुः। लम्बोदरी स्मृतिः शाखा सुप्रभा कर्द्दका धरा। दीर्घरूपी बहुरुचिर्हंसो नन्दी तेजाः सुराधिपः। जवनो वेगितो वामो मानवाच्चः सदात्मकः। छन्मारुतेश्वरो वेगी चामोदो मदविह्वलः ॥ ज ॥ झो झङ्कारी गुहो झञ्झावायुः सत्यः पडुन्नतः। अजेशो द्राविणी नादः पाशी जिह्वा जलं स्थितिः। विराजेन्द्रो धनुर्हस्तः कर्कशो नादजः कुजः। दीर्घबाहुबली रूपमाकन्दितः सुचञ्चलः। दुर्मुखो नष्ट आत्मवान् विकटा-कुचमण्डलः। कलहसप्रिया वामा अङ्गुलीमध्यपर्व्वकः। दक्षहासाट्टहासश्च पाशात्मा व्यञ्जनः स्वरः ॥ झ ॥ ञकारो बोधिनी विश्वा कुण्डली मथदो वियत्। कौमारी नागविज्ञानी सव्याङ्गुलनखरो वकः। सर्व्वेशचूर्णिता बुद्धिः स्वर्गात्मा घर्घर-ध्वनिः। धर्म्मैकपादी सुमुखी विरजा चन्दनेश्वरी। गायनः पुष्पधन्वा च रागात्मा च वराञ्चिणी ॥ ञ ॥ टङ्कारः कपाली च सोमवाः खेचरी ध्वनिः। मुकुन्दो विनदा पृथ्वी वैष्णवी वारुणी नवः। दक्षाङ्गकार्द्धचन्द्रश्च जरा भूतिः पुनर्भवः। बृह-स्पतिधनुश्चित्रा प्रमोदा विमला कटिः। राजा गिरिर्महाधनु-र्प्राणात्मा सुमुखी मरुत् ॥ ट ॥ ठः शून्यो मञ्जरी बीजः पाणिनी लाङ्गली चया। वनजो नन्दनो जिह्वा सुनञ्चपूर्णकः सुधा। वर्त्तुलः कुण्डली वह्निरमृतं चन्द्रमण्डलः। दक्षजानुकभावश्च

देवभक्षो वृहद्ध्वनिः। एकपादो विभूतिश्च ललाटं सर्वमित्रकः। वृषघ्नो नलिनी विष्णुर्महेशो ग्रामणीः शशी॥ ठ॥ डः स्मृतिर्दारुको नन्दिरूपिणी योगिनीप्रियः। कौमारी शङ्करस्त्रासस्त्रिवक्रो नटको ध्वनिः। दुरूहो जटिली भीमा द्विजिह्वः पृथिवी सती। कोरगिरिः क्षमा कान्तिर्नाभिः स्वाती च लोचनम्॥ ड॥ ढो ढक्कानिर्णयः पूर्वो यज्ञेशादनदेश्वरः॥ अर्द्धनारीश्वरस्तोयमीश्वरो त्रिशिखो नवः। दक्षपादाङ्गुलेर्मूलं सिद्धिदण्डा विनायकः। प्रहासा त्रिवरा ऋद्धिर्निर्गुणो निधनो ध्वनिः। विघ्नेशः पालिनी त्वक्कधारिणी क्रोडपुच्छकः। एलापूरं त्वगात्मा च विशाखा श्रीमनो रतिः॥ ढ॥ णो निर्गुणं रतिर्ज्ञानं जम्भनः पक्षिवाहनः। जया शम्भो नरकजित् निष्कला योगिनीप्रियः। द्विमुखं कोटवी श्रोत्रं समृद्धिर्बोधिनी मता। त्रिनेत्रो मानुषी व्योम दक्षपादाङ्गुलेर्मुखः। वाधवः शङ्खिनी वीरो नारायणश्च निर्णयः॥ ण॥ तः पूतना हरिः शुद्धिः शक्तो शक्तिर्जटी ध्वजा। वामस्फिक्वामकट्यौ च कामिनी मध्यकर्णकः। आषाढ़ी तण्डतुलश्च कामिकापृष्ठपुच्छकः। रत्नकश्च श्यामसुखी वाराही मकरोऽरुणा। सुगतोऽर्द्धमुखा बुद्धजानुश्च क्रोडपुच्छकः। गन्धो विश्वा मरुच्छ्रत्रथानुराधा च सोरकः। जयन्ति पुलको भ्रान्तिरनङ्गमदनातुरा॥ त॥ थः स्थिरामी महाग्रन्थिर्ग्रन्थिर्ग्राही भयानकः। शिली शिरसिजो दण्डी भद्रकाली शिलोचयः। कृष्णो बुद्धिर्विकर्मा च दत्तनासाधिपोऽमरः। वरदा भोगदा केशी वामजानुरसोऽनलः। लोली जर्जयिनी गुह्यः शरच्चन्द्रो दिवाकरः॥ थ॥ दोऽद्रीशोधातकिर्धाता दाता दल कलत्रकम्। दीन ज्ञानञ्च दानञ्च भक्तिराह्वनी धरा। सुषुम्ना योगिनी सद्यः कुण्डली वामगुल्फकः। कात्यायनी शिवा दुर्गा ह्लादिनाना त्रिकण्टकी। स्वस्तिकः कुटिलारूपः कृष्णश्चोमा

जितेन्द्रियः। धर्म्महहामदेवश्च क्षमा बहुसुचञ्चला। हरिद्रा-पुरमन्त्री च दचपाणिस्त्रिरेखकः॥ द॥ धो धनार्थो रुचिः स्थाणुः सात्त्वतो योगिनीप्रियः। मीनेशः शङ्खिनी तोयं नागेशो विश्व-प्रावनी। धिषणा धरणा चिन्ता नेत्रयुग्मं प्रियो मतिः। पीत-वासा त्रिवर्णा च धाता धर्म्मश्चवङ्गमः। सन्दर्शो मोहनी लज्जा वज्रतुण्डाधर धरा। वामपादाङ्गुलेर्मूलं जेष्ठा सुरपुरम्भवः। स्पर्शात्मा दीर्घजङ्घा च धनेशो धनसञ्चयः॥ ध॥ नो गर्जिनी चमा सौरिर्वारुणी विश्वपावनी। मेषश्च सविता नेत्रं दन्तुरी नारदोऽञ्जनः। ऊर्द्धंचामी द्विरण्डश्च वामपादाङ्गुलेर्मुखः। वैनतेयस्तुतिर्वर्त्मस्वरणिर्बालिरागमः। वामनो ज्वालिनी दीर्घो निरीहः सुगतिर्वियत्। शब्दात्मा दीर्घघोणा च हस्तिना-पुरमेचको। गिरिनायकनीली च शिवो नादिर्महामतिः॥ न॥ पः पूरप्रियता तीक्ष्णा लोहितः पञ्चमो रमा। गुह्यकर्त्ता निधिः शेषः कालरात्रिः सुवाञ्छिता। तपनः पालनः पाता पद्मरेणु-निरञ्जनः। सावित्री पातिनी पानं वीरतत्त्वो धनुर्धरः। दच-पार्श्वश्च सेनानी मरीचिः पवनाशनिः। उड्डीशं जयिनी कुम्भो-ऽलस रेखा च मोहकः। मूला द्वितीयमिन्द्राणी लोकाक्षी मन आत्मनः॥ प॥ फः सखी दुर्गिणी धूम्रा वामपार्श्वो जनार्दनः। जया पादः शिखा रौद्री फेत्कारः शाखिनीप्रियः। उमा विहङ्गमः कालः कुञ्जिनी प्रियपावकौ। प्रलयाग्निर्नीलपादोऽक्षरः पशुपतिः शशी। फुत्कारो यामिनी व्यक्ता पावनी मोहवर्द्धनः। निष्फल-वागहङ्कारः प्रयागो ग्रामणीः फलम्॥ फ॥ वोऽवनीभूधरी मार्गो घर्घरी लोचनप्रियः। प्रचेताः कलसः पक्षी स्थलगण्डः कप-र्दिनी। पृष्ठवंशोभयामात्तः शिखिवाही युगन्धरः। मुखविन्दु-र्वली घण्टा योद्धा त्रिलोचनप्रिय.। क्लेदिनी तापिता भूमिसुग-न्धिन्द्रबलिप्रियः। सुरभिर्मुखविष्णुश्च संहारो वसुधाधिप.।

पष्ठी पुरं चपेटा च मोदको गगनं प्रति। पूर्वाषाढ़ामध्यलिङ्गी शनिः कुम्भलतोयको ॥ ब ॥ भः क्लिन्ना भ्रमरो भीमो विश्वमूर्त्तिर्निशा भयम्। द्विरण्डो भूषणो मूलं यज्ञसूत्रस्य वाचकः। नचत्रं भ्रमणा दीप्तिर्वयो भूमिः पयो नभः। नाभिर्भद्रं महाबाहुर्विश्वमूर्त्ति र्विलाण्डकः। प्राणात्मा तापिनी वध्या विश्वरूपी च चन्द्रिका। भीमसेनः सुधासेनः सुखो मायापुरं हरः ॥ भ ॥ मः कालो क्लेशितः कालो महाकालो महान्तकः। वैकुण्ठो वसुधा चन्द्रो रविः पुरुषराजकः। कालभद्रो जया मेधा विश्वदा दीप्तसंज्ञकः। जठरञ्च भ्रमा मानं लक्ष्मीर्मातोग्रबन्धनी। विषं शिवो महा महावीरः शशिप्रभा जनेश्वरः। प्रमत्तः प्रियसूरुद्रः सर्वाङ्गी वह्निमण्डलम्। मातङ्गमालिनी विन्दुः श्रवणाभरयो वियत् ॥ म ॥ यो वाणी वसुधा वायुर्विकृतिः पुरुषोत्तमः। युगान्तः श्वसनः शीघ्रो धूमार्च्चिः प्राणिसेवकः। शङ्का भ्रमो जटी लोला वायुवेगोयशङ्करी। सङ्कर्षणः चया वालो हृदयं कपिला प्रभा। आग्नेयो व्यापकस्त्यागी होमो थानं प्रमा सुखम्। चण्डः सर्वेश्वरी धूमयामुण्डा सुमुखेश्वरी ॥ त्वगात्मा मलयो माता हसिनी भृङ्गिनायकः ॥ तेन मः शोपकी मीनो धनिष्ठानङ्गवेदिनी। मेढ़ः सोमं पक्षिनाभा पापहा प्राणसंज्ञकः ॥ य ॥ रो रक्तः क्रोधिनी रेफः पावकस्त्वोजसो मतः। प्रकाशा दर्शनो दीपो रतकृष्णा परं बली। भुजङ्गेशो मतिः सूर्य्यो धातुरक्तः प्रकाशकः। व्यापकी रेवती दासं कुच्यंशो वह्निमण्डलम्। उग्ररेखा स्थूलदण्डो वेदकण्ठपला पुरा। प्रकृतिः सुगलो ब्रह्मशब्दय गायको धनम्। श्रीकण्ठ उषा हृदयं मुण्डी त्रिपुरसुन्दरी। सविन्दुयोनिजो ज्वाला श्रीशैलो विश्वतोमुखी ॥ र ॥ लश्चन्द्रः पुतना पृथ्वी माधवः शक्रवाचकः। बलानुजः पिनाकीशो व्यापकी मांस-

संज्ञकः। खड्गी नादोऽमृतं देवी लवणं वारुणीपतिः। शिखा वाणी क्रिया माता भामिनी कामिनी प्रिया। ज्वालिनी वेगिनी नादः प्रद्युम्नः शोषणो हरिः। विश्वात्ममन्त्री बली चेतो मेरुगिरिः कला रसः॥ ल॥ वो बालो वारुणी सूक्ष्मा वरुणो मेदसंज्ञकः। खड्गीशो ज्वालिनी वह्निः कलसध्वनिवाचकः। उत्कारीशस्तु नावीतो वज्रा स्फिक् सागरः शुचिः। त्रिधातुः शङ्करः श्रेष्ठो विशेषो यमसादनम्॥ व॥ शः सव्यश्च कामरूपकामरूपी महामतिः। सौख्यनामा कुमारोऽक्षि श्रीकण्ठो वृषकेतनः। वृषघ्नः शयनं शान्ता सुभगा विस्फुलिङ्गिनी। मृत्युर्देवी महालक्ष्मीर्महेन्द्रः कुलकौलिनी। बाहुहंसो वियद्वक्त्रं हृदनङ्गाङ्कुशः खलः। वामोरुः पुण्डरीकात्मा कान्तिः कल्याणवाचकः॥ श॥ षः श्वेतो वासुदेवश्च पीता प्रज्ञा विनायकः। परमेष्ठी वामबाहुः श्रेष्ठो गर्भविमोचनः। लम्बोदरो यमोऽजेशः कामधुक् कामधूमकः। सुश्रीरूपा वृषो लज्जा मरुज्ज्वः प्रियः शिवः। सूर्य्यात्मा जठरः कोपी मत्ता वचोविदारिणी। कलकण्ठी मध्यभिन्ना युद्धात्मा मलपूः शिवः॥ ष॥ सो हंसः सुयशा विष्णुर्भृग्वीशश्चन्द्रसञ्ज्ञकः। जगद्बीजं शक्तिनामा सोऽहं वेशरतो भृगुः। प्रकृतिरीश्वरः शुद्धः प्रभा श्वेता कुलोज्ज्वलः। दक्षपादोऽमृतं ब्राह्मी परमात्मा परोऽक्षरः। सुरूपा च गुणेशो गौः कलकण्ठो वृकोदरी। प्राणाद्याश्च पुरा देवी लक्ष्मीः सोमो हिरण्यपुः। दुर्गोत्तारिणी सम्मोहाज्जीवो मूर्त्तिर्मनोहरः॥ स॥ हः शिवो गगनं हंसो नागलोकोऽम्बिकापतिः। नकुलीशो जगत्प्राणः प्राणेशः कपिलामलः। परमात्मात्मजो जावो यवाकः शान्तिदोऽङ्गनः। मृगोभयोऽरुणा स्थाणुः कुटकूपविरावणः। लक्ष्मीर्महाविहरः शम्भुः प्राणशक्तिर्ललाटजः। स्वकोपवारणः शूली चैतन्यं पादपूरणः। महा-

लक्ष्मीः परं शम्भुः शाखोठः सोममण्डलम् ॥ ह ॥ ला पृथ्वी विमला मेघोऽनन्तोऽव्यवहासिता। व्यापिनी शिवदा केतुर्जगत्सारतरं हठः। ग्लोर्मूडानी च वेदार्थसारी नारायणः स्वयम्। जठरी नकुलिः पीता शिवेशोऽनङ्गमालिनी ॥ ल ॥ क्षः कोपस्तुम्बुकः कालो रुक्षः संवर्त्तकः परः। नृसिंहो विद्युता माया महातेजा युगान्तकः। परात्मा क्रोधसंहारी बलान्तो मेरुवाचकः। सर्वाङ्गः सागरः कामः संयोगान्त्यस्त्रिपूरकः। क्षेत्रपालो महाक्षोभो मातृकान्तानलक्षयः। सुखकृद्व्यवहानन्ता कालजिह्वा गणेश्वरः। छायापुत्रश्च सङ्घातो मलयश्रीर्ललाटकः ॥ क्ष ॥

इति श्रीप्राणतोषिण्यां प्रथमे सर्गकाण्डे वर्णाभिधानकथनं नामाष्टमः परिच्छेदः ॥

मन्त्राणां वर्णमयत्वात् वर्णप्रकरणानन्तरं मन्त्रप्रकरणस्यौचित्यात् मन्त्रप्रकरणमुच्यते विश्वसारतन्त्रे तृतीयपटले ॥ अथ मन्त्रान् प्रवक्ष्यामि शृणुष्व कमलानने!। यस्य प्रसादमात्रेण चतुर्वर्गं लभेन्नरः। कैलासस्य चतुर्दिक्षु मन्त्राणां साधकस्य च। सन्ति सर्वत्र तन्त्राणि चतुर्द्धा परमेश्वरि!। कोटिकोटिश्च मन्त्राणां यन्त्राणां साधकस्य च। पृथिव्यां देवलोकेषु गन्धर्वेषु रसातले। नरलोके ऋषिलोके कुष्माण्डराक्षसेषु च। नानारूपाणि तन्त्राणि सन्ति वैशेषिकाणि च। सर्वेषां तन्त्रमन्त्राणां मानुषेषु विशिष्यते ॥ तथा। मुक्तापीतपयोदविद्रुमजवावर्णैर्मुखैः पञ्चभिस्त्र्यक्षैरञ्चितमीशमिन्दुमुकुटं पूर्णेन्दुकोटिप्रभम्। शूलं टङ्कृपाणवज्रदहनान् नागेन्द्रघण्टाङ्कुशान् पाशं भीतिहरं दधानममिताकल्पोज्ज्वलाङ्गं भजे ॥ प्रणम्य कथयिष्येऽहं सर्वलोकहितं परम्। यस्मिन् यादृश आचारस्तत्र धर्मस्तु तादृशः। कृतार्थस्तेन जायेत स्वर्गमोक्षसमन्वितः। भ्रान्तिस्तत्र न

कर्त्तव्या तदा सिद्धिः प्रजायते ॥ तथा। मुक्तामुखे देवतायाः सर्वमन्त्रं जगाद सः। यक्षगन्धर्वनागेषु तथा पीतमुखेन च। कुष्माण्डविघ्नलोकेषु पयोदेन मुखेन वै। वैदूर्य्येण जवाभेन मनुष्येषु निगद्यते। शिष्येभ्यो दापयामास महाविद्याः सुरेश्वरः॥ शिष्येभ्यो दापनप्रकारस्तु गायत्रीतन्त्रे दशमब्राह्मणपटले॥ शिव उवाच॥ लम्बोदर! महाभाग! शृणु मे परमं वचः। इदं महासुसन्दर्भं मम वक्त्राद्विनिर्गतम्। निर्गतं पार्वती वक्त्रात्तत्त्वं परमदुर्लभम्। विलिख्य बहुयत्नेन गच्छ सिद्धाश्रमं सुत!। यत्र तिष्ठन्ति मुनयो वेदवेदाङ्गपारगाः। अणिमादिगुणैर्युक्तः शीघ्रं त्वं भव मे सुत।। इत्युक्तः शङ्करेणासौ चाष्टबाहुरभूत्ततः। चतुर्भिर्हस्तैः संलिख्य शिवाय विनिवेदयेत्॥ शिव उवाच॥ गच्छ पुत्र। महाबाहो! तत्त्वमादाय सत्वरम्। सिद्धाश्रमं वनं रम्यं, यथेन्द्रस्य च नन्दनम्। प्रणम्य प्रययौ शीघ्रं तत्त्वमादाय तद्वनम्॥ इत्युपक्रम्य॥ मुनेर्वाक्यं ततः श्रुत्वा तत्तत्त्वं मुनये ददौ। एवं तत्त्वाणि सर्वाणि विलिख्य विनिवेदयेत्॥ इति पृथिव्यां तन्त्रावतरणप्रकारः॥ विश्वसारे॥ जीवकोटिप्रविष्टा सा महाविद्या महेश्वरि।। महाविद्या महेशानि! जीवेनैव प्रकीर्त्तिता। जीवे जीवत्वसिद्धिः स्याद्देवदेवत्वसिद्धये। मातृकावर्णभेदेभ्यः सर्वे मन्त्राः प्रजज्ञिरे। प्रजज्ञिरे प्रादुर्बभूवुरित्यर्थः॥ महाविद्या महापूर्वा महामन्त्राश्च भाविनि।। सर्वेषां बीजमित्युक्तं शङ्करस्य मतेन च। कुलमूलावतारकल्पसूत्रटीकाधृततापनी च। परमशिवभट्टारकः श्रुत्यष्टादशविद्याः सर्वाणि दर्शनानि च लीलया तत्तदवस्थापन्नः प्रणीय संविन्मय्या भगवत्या स्वात्माविभिन्नया पृष्टः पञ्चभिर्मुखैः पञ्चाम्नायान् परमार्थसाररूपान् प्रणिन्ये इति। एतान् व्याचष्टे शङ्कराचार्य्याः। परमशिव इति तदुक्तं परि-

सप्तोल्लासे॥ परमेशः प्रसन्नात्मा प्रकाशस्य महेशितुः। प्रथमो यः परिस्पन्दः शिवतत्त्वं तदुच्यते॥ भट्टारकः सर्वनियमकर्त्ता। कुलार्णवे पञ्चमखण्डे सप्तदशोल्लासे॥ भवपापप्रशमनात् टङ्का-रेन्दुकशेखरात्। रक्षणात् कमनीयाद्वा भट्टारक इति स्मृतः॥ श्रुतिप्रसिद्धा अष्टादशविद्या इति। चत्वारो वेदा उपवेदाश्चत्वारः षडङ्गानि पुराणन्यायमीमांसाधर्मशास्त्राण्येतावत्यः॥ श्रुति-प्रसिद्धा इति सर्वतः प्रामाण्येनोक्तम्। चत्वारो वेदा इति ऋक्-सामाथर्वयजूंषि। उपवेदा इत्यायुर्वेदगान्धर्ववेददण्डनीतिधनु-र्वेदा यथाक्रमसुक्तवेदानामित्यवगन्तव्यम्। तथा च शौन-कोक्तौ चरणव्यूहे ऋग्वेदस्यायुर्वेदोपवेदो यजुर्वेदस्य धनुर्वेदोप-वेदः सामवेदस्य गान्धर्ववेदोपवेदोऽथर्ववेदस्यार्थशास्त्राणि भवन्तीति अस्त्रशास्त्राणि भवन्तीति चतुर्थचरणं दाक्षिणात्याः पठन्ति। श्रीभागवते तृतीयस्कन्धे द्वादशाध्याये तु। आयु-र्वेदं धनुर्वेदं गान्धर्वं वेदमात्मनः। स्थापत्यं चासृजद्वेदं क्रमात् पूर्वादिभिर्मुखैरित्युक्तम्। स्थापत्यं विश्वकर्मशास्त्रमिति स्वामी। तत्तु गृहवास्तुकुण्डादिकरणशास्त्रम्। एतेषां श्रुतिवेदभिन्नशा-स्त्रेभ्य. प्रामाण्यकीर्त्तनाय सर्वशास्त्राणामादौ निर्देशः अतः शङ्कराचार्य्यै.। श्रीधरस्वामिना तु श्रीभगवद्गीताटीकायां स्मृति-शास्त्रापेक्षया दण्डनीतेर्दुर्बलत्वमुक्तम्। तथात्वे त्वायुर्वेदोक्तमद्यौ-षधानामभक्ष्यापेयानामग्राह्यत्वं स्यात्। शरलास्तु तादृशौषधभ-क्षणे तु प्रायश्चित्तमाहुः। तन्न। एतान्येव व्याधितस्य भिषक्-क्रियायामप्रतिषिद्धानि यानि चैवंविधानि तेष्वप्यदोष इति स्मृत्युक्तेः। षडङ्गानीति शिक्षाकल्पव्याकरणनिरुक्तच्छन्दोज्यो-तींषि। पुराणं पञ्चलक्षणाक्रान्तं व्यासप्रणीतम्। न्याय. कर्म-मीमांसा। गौतमेन तथा न्यायमिति वक्ष्यमाणवचनादान्वीक्षि-क्यपि। मीमांसा ब्रह्ममीमांसा वेदान्त इति यावत्। धर्मशा-

स्त्राणि मन्वादिप्रणीतानि। एतावत्योऽष्टादशविद्या इति दर्शनानि व्याचक्षते आचार्य्याः। यथादर्शनानि बौद्धशैवब्राह्मसौरवैष्णवशाक्तानीति। सम्प्रति तु वेदान्तसांख्यमीमांसाविशेषतर्कशास्त्राणि दर्शनानि मन्यन्ते सुधिय इति। लीलयेति लीला इच्छाविशेषः। अन्यथा सृष्टिकर्तृत्वे निरीहस्य भगवतः कारणान्तरापेक्षा नास्त्येव। तत्तदवस्थापन्न इति ब्रह्मविष्णुरुद्रव्यासनारदादिशरीरीति। अतएव गन्धर्वतन्त्रे प्रथमपटले॥ प्रथमं हि मया प्रोक्तं शैवं पाशुपतादिकम्। मच्छक्त्यावेशितैर्विप्रैः सम्प्रोक्तानि ततः परम्। कणादेन च सम्प्रोक्तं शास्त्रं वैशेषिकं महत्। गौतमेन तथा न्यायं सांख्यन्तु कपिलेन तु। धिषणेन तथा प्रोक्तं चार्वाकमतिगर्हितम्। दैत्यानां नाशनार्थाय विष्णुना बुद्धरूपिणा। बौद्धशास्त्रं तथा प्रोक्तं लग्ननीलपटादिकम्। आपत्यं श्रुतिवाक्यानां दर्शयन् लोकगर्हितम्। कर्मस्वरूपत्याज्यत्वमत्र वै प्रतिपद्यते। सर्वकर्मपरिभ्रष्टं कल्मषन्तु तदुच्यते। गौतमप्रोक्तशास्त्रार्थनिरताः सर्व एव हि। शार्गालीं योनिमापन्नाः सन्दिग्धाः सर्वकर्मसु। अतएव महाभारते मोक्षधर्मे काश्यपेन्द्रसंवादे॥ अहमासं पण्डितको हैतुको वेदनिन्दकः। आन्वीक्षिकीं तर्कविद्यामनुरक्तो निरर्थिकामिति प्रस्तुत्य आक्रोष्टा चातिवक्ता च ब्रह्मयज्ञेषु वै द्विजान्। यस्येयं फलनिष्पत्तिः शृगालत्वं मम द्विजेति ब्राह्मणं प्रति शृगालवाक्यम्॥ ननु आन्वीक्षिकी दण्डनीतिस्त्रयो त्रिदिवसुन्दरीति कालीकुलसर्वस्वीयवचनेनाद्यासहस्रनामान्तर्गतत्वेनान्वीक्षिक्याः श्रीमद्दक्षिणकालिकास्वरूपाया अध्ययनरूपोपासनया यदि शृगालत्वं स्यात्तदा चतुर्वर्गफलं कुतो लब्धव्यमिति चेत् सत्यमान्वीक्षिक्यध्यात्मविद्येति ब्रूमः। सा च दत्तात्रेयप्रणीता न गौतमोक्ता। तथा च भागवते प्रथमस्कन्धे। षष्ठमत्रेरपत्यत्वं वृतः प्राप्तोऽनसूय-

यया। आन्वीक्षिकीमलकांय प्रह्लादादिभ्य ऋचिवानिति। अत्रिणा हृत: सन् तस्यापत्यत्वं प्राप्त:। कथमित्याह अनुसूयायामामेवापत्य हृतवानिति दोषदृष्टिमकुर्वन्नित्यर्थ:। शेषं सुगमम्। आन्वीक्षिकीमात्मविद्यामिति श्रीधरस्वामिना व्याख्यातम्। न गौतमोक्तविद्या सा तु तर्काद्वयत्वेन प्रसिद्धेति चेन्नैवम्। तथात्वे आन्वीक्षिकीं तर्कविद्यामिति मोक्षधर्मश्लोके तर्कविद्येति विशेषणमान्वीक्षिकी दण्डनीतिस्तर्कविद्यार्थशास्त्रयोरित्यमरसिंहोक्तञ्च न सङ्गच्छते। तस्मात्तयोर्द्वयोरेवान्वीक्षिकीति नामधेयम्। अथ तर्हि उक्तदोषस्तदवस्थ इति सत्यं गन्धर्वतन्त्राभिप्रायमनालोच्य दोषमाशङ्कसे तथाहि। निष्ठाया अतीतार्थाभिधायित्वाच्छागलीं योनिमापन्ना: प्राप्तशृगालयोनिका: सर्व एव गौतमप्रोक्तशास्त्रार्थनिरता: केवलतर्कशास्त्रनिपुणा: सन्त: सर्वकर्मसु सन्दिग्धा भवन्तीति वचनस्य निर्गलितार्थ:। शास्त्रान्तरव्यावृत्तिस्तु निपातेन व्यज्यते। अतएव आम्नायार्थाविवादेन न्यायचिन्तां करोति य:। तेन नि:श्रेयसं प्राप्य शार्गाली योनिरन्वयेति पठन्ति। मोक्षधर्मश्लोकार्थस्तु। तर्कविद्यामान्वीक्षिकीमनुरक्तोऽहं द्विजानाक्रोष्टातिवक्ता च यस्य ब्राह्मणं प्रत्याक्रोशस्यातिवादस्य च फलनिष्पत्तिर्मम शृगालत्वमिति। युक्तञ्चैतद्वाचिकपापस्य मनुना तथात्वस्य प्रतिपादितत्वात्॥ तथाच मनु:॥ शरीरजै: कर्मदोषैर्याति स्थावरतां नर:। वाचिकै: पक्षिजातित्वं मानसैरन्त्यजातितामिति। मानसपापन्तु न गृहस्थानामित्यग्रे वक्ष्यते कलीतरपरं वा। तथाच भागवते प्रथमस्कन्धे। नानुद्वेष्टि कलिं सम्राट् सारङ्ग इव सारभुक्। कुशलान्याशु सिध्यन्ति नेतराणि कृतानि यत्। सारङ्गो भ्रमर इव सारग्राही सम्राट् राजा कलिं नानुद्वेष्टीत्यन्वय:। कुशलानि पुण्यानि आशु सङ्कल्पेन सिध्यन्ति फलन्ति। इतराणि पापानि

नाद्य सिध्यन्ति यतस्तानि कृतान्येव सिध्यन्ति न तु सङ्कल्पमात्रा-
णीत्यर्थः । सङ्कल्पः कर्म मानसमित्यमरः ॥ यदि तु तर्कविद्या-
पाठेन शृगालत्वमुच्यते तदा तु मोक्षधर्मस्याक्रोष्टेत्यादि श्लोकस्य
वैयर्थ्यं स्यादिति सुधीभिर्विचार्य्यमिति ॥ गान्धर्वं ॥ द्विजन्मना
जैमिनिना सर्ववेदमपार्थतः । निरीश्वरेण वादेन कृतं शास्त्रं
महत्तरम् । सविमर्थ्येति सविमतिर्विमर्षरूपा । भगवत्येति भग-
वतो सच्चिदानन्दरूपलक्षणा । स्वात्माविभिन्नयेति । स वै नैव
रेमे तस्मादेकाकी न रमते स द्वितीयमैच्छत । सहैतावाननवास
यथा स्त्रीपुंसौ सम्परिष्वक्तौ स तावानेवात्मानं द्वेधापर्येत् । पतिश्च
पत्नी चाभवताम् । तस्मादिदमर्द्धं गच्छत इति तस्मात्तु याज्ञ-
वल्क्यस्तस्मादयमाकाशस्त्रिधापूर्य्यत एव तां समभवत्ततो मनुष्या
अजायन्त सोऽहं यमोचाचक्रे । इति श्रुति. । एतदुक्तं स्वच्छन्द-
भैरवे । गुरुशिष्यपदे स्थित्वा स्वय देवो महेश्वरः । पूर्वोत्तर-
पदैर्वाक्यैस्तन्त्वान् समवतारयत् ॥ परापञ्चाशिकायामपि ।
परमेशः प्रकाशात्मा प्रकाशस्य महेशितुः । विमर्षैकस्वभावत्वं
न क्वचिद्व्यवधीयते । पञ्चभिर्मुखैरिति ईशानतत्पुरुषवाम-
देवाघोरसद्योजातस्वरूपैः । पञ्चाम्नायानिति पूर्वपश्चिमदक्षि-
णोत्तरनिरुत्तरान् सर्वेषां देवाना तत्तत्प्रकरणस्वरूपान् ॥
तदुक्तं भैरवतन्त्रे ॥ पूर्वपश्चिमदक्षिण उत्तरञ्च निरुत्तरमिति ।
अन्यच्चापि पूर्वाम्नायः पूर्वमुखः पश्चिमः पश्चिमामुखः । दक्षिणो
दक्षिणस्तद्वदुत्तरश्चोत्तरः परः । निरुत्तर तथा चोर्द्ध्वं सिद्धान्तागम-
रूपिणम् । ऊर्द्ध्वाम्नायपरिज्ञानं नाल्पस्य तपसः फलमिति ।
अन्यत्र ।पूर्वाम्नायः शब्दरूपो दक्षिणः कर्णरूपकः । पश्चिमः प्रश्न-
रूपः स्यादुत्तरश्चोत्तरस्तथा । ऊर्द्ध्वाम्नायस्तत्त्वबोधः केवलानु-
भवात्मकः ॥ कुलार्णवतन्त्रेऽपि ॥ मम पञ्चमुखेभ्यश्च पञ्चाम्नायाः
समुद्गता इत्यादि । परमार्थस्वरूपानिति सर्वेषां शैवाद्याम्ना-

यानां सारभूतान्॥ निर्वाणतन्त्रे षष्ठपटलेऽपि॥ विभाव्य मुखपद्मं हि शिवस्य वरवर्णिनि!। सद्योजतं वामदेवमघोरञ्च ततः परम्। तत्पुरुषं तथेशानं पञ्चवक्त्रं प्रकीर्त्तितम्। सद्योजातञ्च वै शुक्लं शुद्धस्फटिकसन्निभम्। पीतवर्णं तथा सौम्यं वामदेवं मनोहरम्। कृष्णवर्णमघोरञ्च सर्म भीमविवर्द्धनम्। रक्तं तत्पुरुषं देवि। दिव्यमूर्त्तिमनोहरम। श्यामलञ्च तथेशानं सर्वदेवशिवात्मकम। चिन्तयेत पश्चिमे चार्द्यं द्वितीयञ्च तथोत्तरे। अघोरं दक्षिणे देवं. पूर्वं तत्पुरुषं तथा। ईशानं मध्यतो ज्ञेयं चिन्तयेद्भक्तितत्परः॥ समयाचारतन्त्रे द्वितीयपटले तु षडाम्नाया उक्ता यथा॥ पूर्वाम्नायो यदा मन्त्रस्तदा प्राचीदिशि स्थितः। सदाशिवोऽहं भगवानाचारः परिकीर्त्तितः। एवं वै दक्षिणाम्नायो दक्षिणस्यां दिशि स्थितः। एवमेवोत्तराम्नाय उत्तरस्यां दिशि स्थितः। मन्त्रमूर्द्धकृतं देवि। यत प्रोक्तं तव सन्निधौ। ऊर्द्ध्वाम्नायश्च कथितो देवानामपि दुर्लभः। यदाचारो मुखे देवि। यत् प्रोक्तं गिरिजे! प्रिये।। अथ आम्नाय इत्युक्तः सत्यं सत्यं सुमध्यमे!। षडाम्नायाश्च कथिताश्चोत्पत्तिक्रमनामतः। यस्मिन् यस्मिंश्च वै देवाः कथिताश्च वरानने!। तान् देवांश्च प्रवक्ष्यामि साधकानां हिताय वै। श्रीविद्याभेदसहिता तारा च त्रिपुरा तथा। भुवनेशी चान्नपूर्णा पूर्वाम्नाये प्रकीर्त्तिता। बगलामुखी वशिनी त्वरिता धनदा तथा। महिषघ्नी महालक्ष्मीर्दक्षिणाम्नायकीर्त्तिताः। वाग्भिनी बालभैरवीत्यर्थः॥ महासरस्वती विद्या तथा वाग्वादिनी परा। प्रत्यङ्गिरा भवानी च पश्चिमाम्नायकीर्त्तिताः॥ कालिकाभेदसहिता ताराभेदैश्च संयुता। मातङ्गी भैरवी छिन्ना. तथा धूमावती परा। उत्तराम्नायकथिताः काली शीघ्रफलप्रदाः। समस्तभेदसहिताः कालिकायाः प्रकी-

र्त्तिताः। द्वाविंशत्यक्षरी तासां दक्षिणाम्नायकीर्त्तिता। तत्परा परमा विद्या न विद्यान्तरगोपिता॥ पराप्रासादमन्त्रश्च ऊर्द्ध्वाम्नाये प्रकीर्त्तितः। वागीश्वरादयो देवा अथ आम्नायकीर्त्तिताः। ऊर्द्ध्वाम्नाया अधयैव केवलं मोक्षदो भवेत्। धर्मार्थकाममोक्षार्थे आम्नायान्ये प्रकीर्त्तिताः। यथोक्तविधाना भद्रे! कृत्वा फलमवाप्नुयात्। पूर्व्वाम्नायादि सर्व्वासां विधानं शृणु सुन्दरि!। कृत्वा येनाशु लभते फलं यदुत्तमोत्तमम्। षट्कर्मफलदा नृणां षडाम्नायाः प्रकीर्त्तिताः। उत्तराम्नायो देवेशि! तेषामाशु फलप्रदः॥ अतएव पादुकापञ्चकस्तोत्रे षडाम्नायफलोपेतमित्युक्तम्। अत्राम्नायादीनां नानातन्त्रैर्वर्णविरोधः पञ्चषडित्याम्नायविरोधश्चाम्नायादिभेदेन समाधानीय इति पूर्व्वमुक्तं कल्पभेदेन वा। तत्राम्नायभेदेनाचारभेद उक्तस्तु निरुत्तरतन्त्रे प्रथमपटले॥ पूर्व्वाम्नायोदितं कर्म पाशवं कथितं प्रिये!। यदुक्तं दक्षिणाम्नाये तदेव पाशवं स्मृतम्। पश्चिमाम्नायजं कर्म पशुवीरसमाश्रितम्। उत्तराम्नायजं कर्म दिव्यवीराश्रितं प्रिये!। दिव्योऽपि वीरभावेन साधयेत् पितृकानने। वीरासनं विना दिव्यः पूजयेत् पितृकानने। ऊर्द्ध्वाम्नायोदितं कर्म दिव्यभावाश्रितं प्रिये!। एतेन तन्त्रादीनामेवाम्नायत्वमायातम्। तुल्यप्रमाणत्वज्ञापनाय तु श्रुतिर्वेदाम्नायानामेकपर्य्यायता अमरसिंहेन स्वीकृता। अतएव मेरुतन्त्रे प्रथमप्रकाशे॥ न वेदः प्रणवं त्यक्त्वा मन्त्रो वेदसमुत्थितः। तस्माद्वेदपरो मन्त्रो वेदाङ्गश्चागमः स्मृत इति। तन्त्राणां वेदाङ्गत्वमुक्तम् वेदे परो वेदपर उत्तम इत्यर्थः। वेदा मन्त्रा एवाङ्गानि यस्य स तथा। निरुत्तरतन्त्रेऽपि॥ आगमः पञ्चमो वेदः कौलस्तु पञ्चमाश्रम इति। एवञ्च प्रागुक्ततापनीव्याख्याने शङ्कराचार्य्यैरेतावत्य इति विशेषणदानेन तापन्युक्ताष्टादशेति विशेषणेन च दर्शनानां

पृथङ्निर्देशेनाप्यन्येषां न विद्यात्वं किन्तु सामान्येन शास्त्रत्वमेव। तानि तु कामसूदनटसुद्राशिल्पाश्वगजरत्नस्त्रेनपरीक्षास्त्रनिर्माणस्थापत्यकेरलिस्वरशकुनराजनीतिकाव्यालङ्कारप्रभृतीनि। अतएव विद्याः शास्त्राणि शिल्पानि नृत्यगीतादिकञ्च यदि सरस्वतीस्तवे विद्याशास्त्रयोः पृथगुपादानम् तर्हि शिल्पादीनामपि शास्त्रत्वात् कथं तत्र पृथङ्निर्देश इति चेन्नैवम्। शिल्पादिशब्देन शिल्पादिक्रिया तन्त्राभिमता अतो न दोषः। तेषां शास्त्रत्वे प्रमाणन्तु कामशास्त्रमजानन्तो रमन्ते पशवो यथेत्यादिवचनम्। अष्टादशविद्यान्तःपातिपुराणविद्यामध्ये प्रचरद्रूपत्वात् सटीकतया निःसन्दिग्धार्थत्वाच्च भागवतमात्रस्य लक्षणमुच्यते। नारदपञ्चरात्रे द्वितीयरात्रे सप्तमाध्याये॥ ग्रन्थाष्टादशसाहस्रं द्वादशस्कन्धसम्मितम्। शुकप्रोक्तं भागवतं श्रुत्वा निर्वाणतां व्रजेत्। पुरा भगवता प्रोक्तं कृष्णेन ब्रह्मणे शुके। पुराणसारं शुद्धं तत् तेन भागवतं विदुः॥ शारदाद्वितीयपटले॥ मातृकावर्णभेदेभ्यः सर्वे मन्त्राः प्रजज्ञिरे। मन्त्रविद्याविभागेन द्विविधा मन्त्रजातयः। मन्त्राः पुंदेवता ज्ञेया विद्याः स्त्रीदेवताः स्मृताः॥ प्रयोगसारेऽपि॥ द्विधा प्रोक्ताश्च ते मन्त्राः सौम्यसौरविभागतः। सौराः पुंदेवता मन्त्रास्ते च मन्त्राः प्रकीर्त्तिताः। सौम्याः स्त्रीदेवतास्तद्वद्विद्यास्ते विश्रुता इति प्रयोगविशेषसिद्ध्यर्थं मन्त्राणां त्रैविध्यमाह शारदायाम्। पुंस्त्रीनपुंसकात्मानो मन्त्राः सर्वे समीरिताः। पुंमन्त्रा हुंफडन्ताः स्युर्द्विठान्ताश्च स्त्रियो मताः। नपुंसका नमोऽन्ताः स्युरित्युक्ता मनवस्त्रिधा॥ ननु निष्कलचैतन्यात्मकानन्दवाच्यस्य मन्त्रस्य कथं पुंस्त्र्यादिकल्पनमिति चेत् सत्यं वस्तुतो नास्त्येव उपासकानामर्थे कल्पनामात्रं यदाहुः। चिन्मयस्य द्वितीयस्य निष्कलस्याशरीरिणः। उपासकानां कार्य्यार्थं ब्रह्मणो रूपकल्पना।

हुं फड़िति सम्प्रदायादस्त्रसमस्तास्तदन्ता इति। द्विठान्ता इति स्वाहान्त इत्यर्थः॥ ठशब्देन लिपिसाम्यादर्थाद्विन्दुरुच्यते। ठः शून्ये च हस्वद्वलाविति कोषात्। शून्यरूपमिव तस्य द्वित्वं तेन विसर्गः स च शक्तिरूप इति द्विठशब्देनाग्निशक्तिः स्वाहोक्ता। प्रयोगसारे तु वषट्स्वाहान्तगाः स्त्रियः। नपुंसका हुंनमोऽन्ता इति मन्त्रास्त्रिधा स्मृताः। तारेणाप्यनुमीयन्ते मन्त्राः स्वाद्यन्तमध्यतः। प्रत्यासन्नात्मभावेन यथा पुंस्त्रीनपुंसकाः। विन्दुसर्गेन्दुखण्डान्तास्तद्वदेव प्रकीर्त्तिताः। शारदायाम्॥ शस्तास्ते त्रिविधा मन्त्रा वश्यशान्त्याभिचारके॥ नारायणीये॥ शेषाः पुमांसः शस्तास्ते वश्योच्चाटविशेषतः। क्षुद्रक्रियाद्युपध्वंसे स्त्रियोऽन्यत्र नपुंसकाः। शारदायाम्॥ अग्नीषोमात्मका मन्त्रा विज्ञेयाः क्रूरसौम्ययोः। पूर्वं मातृकायाः कुण्डल्या आविर्भावस्योक्तत्वात्तस्य अग्नीषोमात्मकत्वात् मन्त्राणामपि तथेति हृदयम्। तत्रैव कर्म्मणोर्वह्नितारान्त्यवियत्प्रायाः समीरिताः॥ क्रूरसौम्ययोः कर्म्मणोरित्यन्वयः। वह्नी रेफः। तार ॐकारः। अन्तः चकारः। वियत् हकारः। प्रायःशब्दो वाहुल्यवाची॥ आग्नेया मनवः सौम्या भूयिष्ठेन्दुमृताक्षराः। आग्नेया इति पूर्व्वेण सम्बध्यते॥ इन्दुः सकारः। तत्त्वन्यासे इन्दुमण्डलस्य सकारादित्वेन न्यस्तत्वात्। अमृतं वकारः॥ अत्रैकस्य वाहुल्ये तत्त्वम्। उक्तञ्चेशानसंहितायाम्॥ ताराकाशाद्यन्तवाद्यन्तवर्णा आग्नेयाः स्युः सौम्यवर्णास्ततोऽन्ये। आग्नेयाऽपि स्यात्तु सौम्यो नमोऽन्तः सौम्योऽपि स्यादग्निमन्त्रः फड़न्त इति। स्यादाग्नेयः क्रूरकर्म्मप्रसिद्धः। सौम्यः सौम्यकर्म्म कुर्य्याद् यथावदिति॥ नारायणीयेऽपि॥ तारोऽन्त्याग्निवियत्प्रायो मन्त्र आग्नेय इष्यते। शिष्टः सौम्यप्रशस्तौ तौ कर्म्मणोः क्रूरसौम्ययोरिति॥ शारदायाम्॥ आग्नेयाः सम्प्र-

बुध्यन्ते प्राणे चरति दक्षिणे। भागे नाभिस्थिते प्राणे सौम्या बोधं प्रयान्ति च। नाड़ीद्वयं गते प्राणे सर्वं बोधं प्रयान्ति च। प्रयच्छन्ति शुभं सर्वे प्रबुद्धा मन्त्रिणां सदा॥ सुप्तकाले प्रयोगो न कार्य्यः। उक्तञ्च नारायणीये॥ सुप्तः प्रवुद्धमात्रो वा मन्त्रः सिद्धिं न यच्छति। स्वापकाले वामवहो जागरे दक्षिणावहः॥ आग्नेयस्य मनःसौम्यमन्त्रस्यैतद्विपर्य्ययः॥ स्वापकाले दक्षिणश्वासो जागरणे वामनिश्वास इति वैपरीत्यम्। प्रबोधकालं जानीयादुभयोरन्तयोर्वहमिति॥

इति श्रीप्राणतोषिण्यां प्रथमे सर्गकाण्डे आम्नायभेदरूप-
केशरकथनं नामाष्टमः परिच्छेदः।

यद्यपि छिन्नादिदुष्टमन्त्राणां लक्षणं तन्त्रसारकारेणैव कृतं तथापि तेषां व्याख्यानार्थं नानाशोधनदर्शनार्थञ्चात्र लिख्यते॥ शारदायाम्। छिन्नादिदुष्टमन्त्रास्ते पालयन्ति न साधकम्। छिन्नो रुद्धः शक्तिहीनः पराङ्मुख इतीरितः। वधिरो नेत्रहीनश्च कीलितः स्तम्भितस्तथा। दग्धः स्रस्तश्च भीतश्च मलिनश्च तिरस्कृतः। भेदितश्च सुषुप्तश्च मदोन्मत्तश्च मूर्च्छितः। हृतवीर्य्यश्च हीनश्च प्रध्वस्तो बालकः पुनः। कुमारश्च युवा प्रौढ़ो वृद्धो निस्त्रिंशकस्तथा। निर्वीर्य्यः सिद्धिहीनश्च मन्दः कूटस्तथा पुनः। निरंशः सत्त्वहीनश्च केकरो वीजहीनकः। धूमितालिङ्गितौ स्यातां मोहितश्च क्षुधार्त्तकः। अतिदृप्तोऽङ्गहीनः स्यादतिक्रुद्धः समीरितः। अतिक्रूरश्च सव्रीडः शान्तमानस एव च। स्थानभ्रष्टश्च विकलः सातिवृद्धः प्रकीर्त्तितः। निःस्नेहः पीड़ितश्चापि वक्ष्याम्येषाञ्च लक्षणम्॥ तथा पुनरित्यनेन कूट एव निरंशक इत्याह। अतिवृद्ध इति निःस्नेहविशेषणम्। तेन निःस्नेह इत्यनन्तरमतिवृद्ध इत्युक्तमिति राघवभट्टः॥ मनोर्यस्यादिमध्यान्तेष्वानिलं वीजमुच्यते। संयुक्तं वा वियुक्तं वा

स्वराक्रान्तं त्रिधा पुनः। चतुर्धा पञ्चधा वाथ स मन्त्रश्छिन्नसंज्ञकः। आदिमध्यावसानेष्विति समुच्चयः। संयुक्तं वा अक्षरान्तरयुक्तं वियुक्तं वा केवलं वा इत्येकैकं त्रिः सम्बध्यते। विशिष्टं मलिनं वा विशिष्टं वीजं वा यस्य स छिन्नसंज्ञक इति। वीजं शक्तिवीजं स्वराक्रान्तं दीर्घस्वराक्रान्तम् आ ई ऊ ऐ औ एतत् स्वरयुक्तम् इति सम्प्रदायविदः। वीजशब्देन मायावीजं कथमिति चेदुक्तं शैवे॥ मायावीजस्य नामानि मानिनी शिववल्लभी। वातावर्त्तिः कला वाणी वीजं शक्तिश्च कुण्डलीति॥ आदिमध्यावसानेषु भूवीजद्वन्द्वलाञ्छितम्। रुद्धमन्त्रः स विज्ञेयो भुक्तिमुक्तिविवर्ज्जितः। भूवीजं लः। द्वन्द्वेति प्रत्येकं सम्बध्यते। पिङ्गलामते। आदौ द्विधा द्विधा मध्ये पुनश्चान्ते द्विधा भवेत्। इन्द्रवीजमसौ मन्त्रो रुद्ध इत्यभिधीयते॥ मायात्रितत्त्वश्रीवीजवारहीनस्तु यो मनुः। शक्तिहीनः स कथितो यस्य मध्ये न विद्यते। माया भुवनेशीवीजम्। त्रितत्त्वं हुङ्कारः प्रणवो वा। वारः फुङ्कारः। श्रीवोजं लक्ष्मीवीजम्। एषां न समुच्चयः। तदुक्तम्। मायावीजं न यत्रास्ति त्रितत्त्वं वारमेव वा। श्रीरहं वापि मन्त्रोऽसौ शक्तिहीनः प्रकीर्त्तितः। पिङ्गलामतेऽपि। मायावीजं त्रितत्त्व वा श्रीरहं यत्र नास्ति चेत्। शक्तिहीन इति ख्यातः सामर्थ्यं हन्ति मन्त्रिण इति॥ कामवीजं मुखे माया शिरस्यङ्कुशमेव वा। असौ पराङ्मुखः प्रोक्तो हकारो विन्दुलाञ्छितः। यस्य मध्ये इति पूर्वपद्यचरणेनान्वयः। मुखे आदौ। शिरसि अन्ते। अङ्कुशं क्रोङ्कारः। वाशब्दः समुच्चये। यदुक्तं पिङ्गलामते॥ कामवीजं यन्मध्ये मायादावन्तिमेऽङ्कुशः। पराङ्मुख इति प्रोक्तो मनुः सिद्धेः पराङ्मुख इति॥ मन्त्रमुक्तावल्यामपि। यस्य कामकलावीजं मध्यस्थाने न विद्यते। आदौ मायाङ्कुशश्चान्ते ज्ञेययासौ पराङ्मुख इति॥ वा-

यन्तमध्येष्विन्दुर्वा न भवेद्बधिरः स्मृतः। हकारो विन्दुलाञ्छित इति पूर्वश्लोकचरणेनान्वयः। विन्दुलाञ्छित इन्दुरित्यनेनापि सम्बध्यते। आद्यन्तमध्येष्विति न समुच्चयः। यदुक्तम्। शून्यं विन्दुसमायुक्तमाद्यन्ते वाथ मध्यतः। न भवेज्जीववीजं वा यस्यासौ वधिरः स्मृत इति। केचिद्विन्दुशब्देन ठकाराख्यमाचक्षते। जीववीजेत्यनेन एतदपि परास्तम्॥ पञ्चवर्णो मनुर्यः स्याद्रेफार्केन्दुविवर्ज्जितः। नेत्रहीनः स विज्ञेयो दुःखशोकामयप्रदः। अर्को हकारः॥ वैष्णवक्षत्तत्त्वन्यासे॥ अर्कमण्डलतत्त्वस्य हकारादित्वेन न्यस्तत्वात् हकारस्य पुंरूपत्वाद्वा अर्कत्वम्। इन्दुः सकारः। दुःखशोकामयप्रद इति क्रमेण फलम्। यतोऽग्निसूर्य्यचन्द्राणां नेत्रत्रयात्मकत्वादेकद्विहीनतः कारणतापि ज्ञेया। तदुक्तं पिङ्गलामते॥ पञ्चाक्षरस्तु यो मन्त्रो वह्निचन्द्रार्कवर्जितः। नेत्रहीन इति ज्ञेयो दुःखशोकभयावह इति॥ आदिमध्यावसानेषु हंसप्रासादवाग्भवौ। विद्येते स तु मन्त्रः स्यात् स्तम्भितः सिद्धिरोधकः। हंसस्वरूपं प्रासादो ह्रौंवीजम्। वाग्भव ऐंवीजम्॥ वह्निवायुसमायुक्तो यस्य मन्त्रस्य मूर्द्धनि। सप्तधा दृश्यते तन्तु दग्धं मन्येत मन्त्रवित्। वह्नीरेफः वायुर्यकारस्तेन समवेतः अत ऊर्द्ध्वं वा मूर्द्धनि आदौ। तदुक्तं पिङ्गलामते। आदिस्थैः सप्तभिर्वीजैर्मारुतैः पावकाक्षरम्। दीपितं यत्र तं मन्त्रमार्य्या दग्धं प्रचक्षते॥ अस्त्रं द्वाभ्यां त्रिभिः षड्भिरष्टाभिर्दृश्यतेऽक्षरैः। स्रस्तः सोऽभिहितो यस्य मुखेन प्रणवः स्मृतः। द्वाभ्यां त्रिभिः षड्भिरष्टाभिर्वा अक्षरैर्वा यस्य अस्त्रं फट्कारो दृश्यते। पिङ्गलामते भीतनाम्ना अयमुक्तः। आदिमध्यावसानेषु यदि मन्त्रोऽस्त्रसंयुतः। भीत इत्युच्यते मन्त्रः फलहीनो विशारदैः॥ शिवो वा शक्तिरथ वा भीताख्यः स प्रकीर्त्तितः। यस्य मुखेनेत्यादिगतश्लोकचरणेनान्वयः। यस्य मुखे आदौ शिवो

हङ्कार: शक्ति: सकारो नास्ति। अयन्तु मन्त्रान्तरेणोक्त:। पिङ्गलामते॥ शिवशक्तिस्तथोङ्कारो यस्यादौ नास्ति तं मनुम्। वदन्ति मातृकाहीनं हीनशक्तिप्रदायकम्॥ आदिमध्यावसानेषु भवेन्माणंचतुष्टयम्। यस्य मन्त्र: स मलिनो मन्त्रवित्तु विवर्ज्जयेत्॥ आदीत्यादे: समुच्चय:। माणंचतुष्टयमित्यत्रापि समुच्चय:। तेन स्थानत्रये मिलित्वा माणंचतुष्टयमपेक्षितम्। तदुक्तं पिङ्गलामते॥ आदिमध्यान्तदेशेषु चतुर्द्धा यत्र दृश्यते। मकारो मलिनं विद्यात्तं मन्त्रं मन्त्रवित् सदा॥ यस्य मध्ये दकारो वा क्रोधो वा मूर्द्धनि द्विधा। अस्त्रं तिष्ठति मन्त्र: स तिरस्कृत उदाहृत:। क्रोधो हुं बीजम्। मध्ये दकारक्रोधयोर्विकल्प इति। मूर्द्धनि अन्ते। अस्त्रं द्विधास्त्रमिति सम्बन्ध:। तदुक्तम्। दकार: क्रोधबीजं वा यस्य मध्ये व्यवस्थितम्। फड्द्वयञ्च स्थिते प्रान्ते यन्मनो: स तिरस्कृत इति॥ ॐद्वयं मुखे शीर्षे वषड़स्त्रञ्च मध्यत:। यस्यासौ भेदितो मन्त्रस्त्याज्य: सिद्धिषु सूरिभि:। शीर्षे अन्ते। वषट् अस्त्रं फट्॥ मन्त्रमुक्तावल्याम्। अस्त्रवर्णद्वयं मध्ये वषड़न्ते तथैव च। यस्य मन्त्रस्य भिन्नोऽसौ विज्ञेय: सिद्धिवर्ज्जित इति॥ पिङ्गलामतेऽपि॥ अस्त्रवर्णद्वयं मध्ये वषडन्ते तथोदिता:। अधमा: सुरसौ मन्त्रो भेदित: परिकीर्त्तित:॥ त्रिवर्णो हंसहीनो य: सुप्त: स उदाहृत:। त्रिवर्ण इति त्रिवर्णत्वं हंसहीनत्वमेकस्यैवोक्तम्॥ पिङ्गलामते॥ वर्णत्रयं भवेद् यत्र हंसहीनं स शम्भुना। सुप्त इति सिद्धान्त: प्रोक्त: सिद्धिफलापहं इति॥ मन्त्रमुक्तावल्यामपि॥ वर्णत्रयात्मको मन्त्रो यस्तु हंसविवर्ज्जित:। प्रसुप्त: स तु विज्ञेय: सर्वसिद्धिफलापह:। शारदायाम्॥ मन्त्रो वाप्यथ वा विद्या सप्ताधिकदशाक्षर:। फट्कारपञ्चकादिर्या मदोन्मत्त उदीरित:। सप्ताधिकानि षष्टी दश चाक्षराणि यत्र स:॥ फट्काराणां पञ्चकमादौ यस्य स:।

तदुक्तं राघवभट्टधृतेन। विद्या वा यदि वा मन्त्रो यद्यष्टादशा-वर्णकः। पञ्चफट्कारपूर्वः स्यान्मदोन्मत्तः स उच्यते। पिङ्गला-मतेऽपि॥ विद्या वा मन्त्रराजो वा यः स्यात् सप्तदशाधिकः। फट्काराः पञ्च पूर्वञ्चेदुन्मत्तः स प्रकीर्त्तितः॥ शारदायाम्॥ तद-दस्त्रं स्थितं मध्ये यस्य मन्त्रः स मूर्च्छितः। यस्य मन्त्रस्य मध्ये तदस्त्रं स्थितं पञ्च वा फट्कारबीजानि स्थितानि स मूर्च्छित इत्यर्थः॥ विरामस्थानगं यस्य हृतवीर्य्यः स उच्यते। विराम-स्थानगमन्ते ग्रस्तं यस्येत्यर्थः। पिङ्गलामते तु॥ अस्त्रमन्ते भवेद्यस्य मध्ये प्रान्ते च शम्भुना। हृतवीर्य्य इति ख्यातः स मन्‍ त्रः [illegible] सिद्धिद इति॥ शारदायाम्॥ आदौ मध्ये तथा चान्ते [illegible]स्त्रयुतो मनुः। ज्ञातव्यो हीन इत्येष यः स्यादष्टा-दशाक्षरः। आदाविति समुच्चयः। स्थानत्रये मिलित्वा अस्त्रचतुष्ट-यम्। तन्त्रान्तरे तु भीतनाम्ना अयमुक्तः। यथा। आदावन्ते तथा मध्ये चतुरस्त्रेण संयुतम्। अष्टादशाक्षरं मन्त्रं भीतं तं भैरवोऽब्रवीत्। अन्यत्र भीमनाम्ना अयमुक्तः। यथा। आदौ मध्ये तथा चान्ते चतुरस्त्रयुतो मनुः। ज्ञातव्यो भीम इत्येष यः स्यादष्टादशाक्षरः॥ शारदायाम्॥ एकोनविंशत्यर्णो वा यो मन्त्र-स्तारसयुतः। हृल्लेखाङ्कुशबीजाढ्यस्त्र प्रध्वस्तं प्रचक्षते। तारः प्रणवः। हृल्लेखा ह्रीमिति। अङ्कुशः क्रोमिति। एकोनविंशति-वर्णोऽष्टादशाक्षरो वा॥ तथा च राघवभट्टधृतवचनम्। स स्याद-ष्टादशाक्षरः। विंशत्येकोनवर्णश्च मायोङ्काराङ्कुशान्वितः। प्र-ध्वस्त इत्यसौ मन्त्रः शम्भुदेवेन कीर्त्तित इति॥ सप्तवर्णो ध्रुव-युतो मनुर्निस्त्रिंश ईरितः। ध्रुवः प्रणवः। अन्यत् सुगमम्॥ सप्त-वर्णो मनुर्बालः कुमारोऽष्टाक्षरः स्मृतः। षोड़शार्णो युवा प्रौढ़-श्चत्वारिंशल्लिपिर्मनुः॥ लिपिरक्षरम्॥ राघवभट्टधृतमपि॥ सप्ता-क्षरो भवेद्बालः कुमारश्चाष्टवर्णकः। चत्वारिंशाक्षरः प्रौढ़स्तरुणः

षोड़शाक्षर इति॥ त्रिंशवर्णश्चतुःषष्टिवर्णो मन्त्रः शताक्षरः। चतुःशताक्षरश्चापि वृद्ध इत्यभिधीयते॥ नवाक्षरो ध्रुवयुतो मनुर्निस्त्रिंश ईरितः॥ नवाक्षरत्वं ध्रुवयुक्तत्वञ्चैकस्यैव॥ पिङ्गलामते॥ नवाक्षरस्तु निस्त्रिंशो ध्रुवयुक्तश्च मृत्युद इति॥ शारदायाम्॥ यस्यावसाने हृदयं शिरोमन्त्रो च मध्यतः। शिखा वर्म च न स्यातां वौषट् फट्कार एव वा। शिवशक्त्यर्णहीनो वा स निर्वीर्य्य इति स्मृतः॥ हृदयं नमः। शिरः स्वाहा। शिखा वषट्। वर्म हुम्। शिवो हकारः। शक्तिः सकारः। राघवभट्टधृतम्॥ अन्ते तु हृच्छिरोवीजो मध्ये वर्म्म शिखा तथा। शिवशक्त्यात्मकौ वर्णौ न स्तो यस्य स मन्त्रराट्। निर्वीर्य्य इति सम्प्रोक्तः सर्वकर्मसु गर्हितः॥ तन्त्रान्तरे तु॥ निर्वीर्य्यस्तु समाख्यात आदावोङ्कारवर्ज्जित इति॥ एषु स्थानेषु फट्कारः षोढ़ा यस्मिन् प्रदृश्यते। स मन्त्रः सिद्धिहीनः स्यान्मन्दः पंक्त्यक्षरो मनुः। आदिमध्यावसानेषु एषां समुच्चयः। षोढ़ेति स्थानत्रये मिलित्वेत्यर्थः। मन्द इति पंक्त्यक्षरो दशाक्षरः। पंक्तिच्छन्दसो दशाक्षरत्वात् चक्तदशाक्षरो भवेन्मन्त्र इति॥ कूट एकाक्षरो मन्त्रः स एवोक्तो निरंशकः॥ द्विवर्णः सत्त्वहीनः स्यात् चतुर्वर्णस्तु केकरः॥ षड़क्षरो वीजहीनस्त्व र्द्धसप्ताक्षरो मनुः। अत्रार्द्धसप्ताक्षरत्वम् अर्द्धद्वादशवर्णत्वञ्च वक्ष्यमाणम्। अन्ते स्वरस्य न सत्त्वाज्ज्ञेयम्॥ सार्द्धद्वादशवर्णो वा धूमितः स तु निन्दितः। सार्द्धवीजत्रयं तद्दशैकविंशतिवर्णकः। सार्द्धवीजत्रयमपि पूर्ववत् तद्धूमित इत्यर्थः। तदुक्तं पिङ्गलामते॥ अर्द्धसप्ताक्षरो मन्त्रः सार्द्धद्वादशवर्णकः। धूमितः स समाख्यातः सार्द्धवर्णत्रयोऽथ वेति॥ विंशत्यर्णस्त्रिंशदर्णो वा यः स्यादालिङ्गितस्तु सः॥ द्वाविंशत्यक्षरो मन्त्रो मोहितः परिकीर्त्तितः॥ द्वात्रिंशदर्णो मन्त्रो यः सप्तविंशतिवर्णकः। क्षुधार्त्तः स तु विज्ञेयश्चतुर्विंशतिवर्णकः॥ एका-

दशाक्षरो वापि पञ्चविंशतिसंख्यकः। त्रयोविंशतिवर्णो वा मन्त्रो वृद्ध उदाहृतः॥ उद्देशावसरे अतिवृद्धस्योक्तत्वात् लक्षणावसरे वृद्धलक्षणं कथं क्रियते इति नोद्देश्यं सत्यपि उत्सर्गे भेदात्॥ तदुक्तं राघवभट्टधृतमन्त्रमुक्तावल्याम्॥ धात्वर्थं बाधते कश्चित् कश्चित्तमनुवर्त्तते। तमेव विशिनष्ट्यन्योऽनर्थकोऽन्यः प्रयुज्यते॥ षड्विंशत्यक्षरो मन्त्रः षड्विंशत्यक्षरस्तथा। त्रिंशदेकोनवर्णो वाप्यङ्गहीनोऽभिधीयते॥ अष्टाविंशत्यक्षरो य एकत्रिंशदथापि वा। अतिक्रुद्धः स कथितो निन्दितः सर्वकर्मसु॥ विंशदक्षरको मन्त्रस्त्रयस्त्रिंशदथापि वा। अतिक्रूरः स गदितो निन्दितः सर्वकर्मसु॥ चत्वारिंशतमारभ्य त्रिषष्टिर्यावदापतेत्। तावत्संख्या निगदिता मन्त्राः सव्रीड़संज्ञकाः। चत्वारिंशदक्षरमारभ्य एकैकाक्षरवृद्ध्या चतुर्विंशतिप्रकारः सव्रीड़ित इत्यर्थः॥ पञ्चषष्ट्यक्षरा ये स्युर्मन्त्रास्ते शान्तमानसाः॥ एकोनशतपर्य्यन्ताः पञ्चषष्ट्यक्षरोदिताः। ये मन्त्रास्ते निगदिताः स्थानभ्रष्टाह्वया बुधैः॥ पञ्चषष्ट्यक्षरमादिर्यस्य इति शतद्भ्रुगसविधानो बहुव्रीहिरयम्। अन्यथा पञ्चषष्ट्यक्षरस्य पूर्वं शान्तमानसत्वेनोक्तत्वात्तस्यापीयं संज्ञा स्यात्॥ स्पष्टमुक्तं मन्त्रमुक्तावल्यां यथा॥ पञ्चषष्ट्युत्तरा ये च यावदेकोनकं शतमिति। तेन एकैकाक्षरवृद्ध्या चतुस्त्रिंशत्प्रकाराः स्थानभ्रष्टसंज्ञका इति॥ त्रयोदशाक्षरा ये स्युर्मन्त्राः पञ्चदशाक्षराः। विकलास्तेऽभिधीयन्ते शतं सार्द्धशतन्तु वा। शतद्वयं द्विनवतिरेकहीनाथवापि वा। शतत्रयं वा यत्संख्या निःस्नेहास्ते समीरिताः। एकहीना द्विनवतिरेकाधिका नवतिरित्यर्थः॥ चतुःशतान्यथारभ्य यावद्दशसहस्रकम्। अतिवृद्धः प्रयोगेषु परित्याज्यः सदा बुधैः॥ सहस्राधिका मन्त्रा दण्डकाः पीडिताह्वयाः॥ द्विसहस्राक्षरा मन्त्राः खण्डशः सप्तधा कृताः। ज्ञातव्याः स्तोत्ररूपास्ते मन्त्रा एते यथा

स्थिताः। तथा विद्याश्च बोद्धव्या मन्त्रिभिः सर्वकर्मसु। तथा सदोषा इत्यर्थः॥ राघवभट्टधृतम्॥ यथा मन्त्रास्तथा विद्या भेदभिन्नाः परस्परम्। ज्ञातव्या देशिकेन्द्रेण नानातन्त्रेषु भाषिता इति। भेदभिन्ना इति लक्षणभेदेन भिन्ना नतु परमार्थतः। केचित्तु सर्वकर्मस्वित्यत्र काम्यकर्मस्विति पठन्तो मुक्त्यर्थजपे एतद्दोषा-भावात् दशसंस्कारादि न कर्त्तव्यमित्याहुः। तन्न। मुक्त्यर्थजपे-ऽपि वक्ष्यमाणशोधनादिकं कर्त्तव्यमेवेति राघवभट्टोक्तवदिति॥ शारदातिलके द्वितीयपटले॥ दोषानिमानविज्ञाय यो मन्त्रान् भजते बुधः। सिद्धिर्न जायते तस्य कल्पकोटिशतैरपि। इत्यादि-दोषदुष्टांस्तान्मन्त्रानात्मनि योजयन्। शोधयेद्बुद्धिपूर्वं बद्धया योनिमुद्रया। बद्धया योनिमुद्रया आत्मदेवतां ...... कुम्भकः साधक आत्मनि मन्त्रान् योजयन् शोधयेदित्यन्वयः॥ शोधन-प्रकारस्तु राघवभट्टधृतेनोक्तो यथा॥ बद्ध्वा तु योनिमुद्रां तां सङ्कोचाधारपङ्कजम्। तदुत्पन्नान् मन्त्रवर्णान् कुर्वतश्च गता-गतान्। ब्रह्मरन्ध्रावधि ध्यात्वा वायुनापूर्य्य कुम्भयेत्। सहस्रं प्रजपेन्मन्त्रं मन्त्रदोषोपशान्तये। योनिस्थानमुद्रणाद् योनि-मुद्रा। महामुद्रया मूलबन्धं संशोधयेत्॥ महामुद्रा तु राघवभट्टधृता यथा॥ पादमूलेन वामेन योनिं सम्पीड्य दक्षिणम्। पादं प्रसारितं कृत्वा कराभ्यां पूरयेन्मुखम्। कण्ठे वक्त्रं समारोप्य धारयेद्वायुमूर्द्ध्वतः। मूलरन्ध्रस्तु। पार्ष्णि-भागेन सम्पीड्य योनिमाकुञ्चयेद् गुदम्। अपानमूर्द्ध्वमाकृष्य मूलबन्धो निगद्यते॥ अथ योनिमुद्रा कुब्जिकातन्त्रे षष्ठ-पटले॥ अथ वक्ष्ये महेशानि! शारदेन्दुनिभानने!। अतीव परमं देवि! न प्रकाश्यं कदाचन। न प्रकाश्यमिदं देवि! स्वयोनिरिव पार्वति!। निशीथे मुक्तकेशस्तु नग्नः शक्तिसम-न्वितः। चिन्तयेदिष्टदेवीञ्च योगिनां योगरूपिणीम्। गुह्य-

देशे वामपादगुल्फं संयोजयेत् सुधीः। शरीरञ्च स्थिरीकृत्य जिह्वायां तालुकं न्यसेत्। नासाग्रं नेत्रयुग्मञ्च कर्त्तव्यञ्च महेश्वरि!। कण्ठासनं तथा कृत्वा चिन्तयेदूर्द्ध्ववाहिनीम्। भुजङ्गरूपिणीं देवीं मूलाधारनिवासिनीम्। प्रातराधारकमले हुतभुङ्मण्डलोपरि। चतुर्भुजां महादेवीं परमामृतबृंहिताम्। श्यामवर्णां महादेवीं महापद्मासनस्थिताम्। अभयञ्च वरञ्चैव दक्षिणे धारिणीं सदा। खड्गं मुण्डञ्च वामेऽस्मिन् धारयन्तीं सनातनीम्। मुक्तकेशीं स्मितमुखीं श्मशानालयवासिनीम्। दन्तुरां दक्षिणव्याप्ति मुक्तकेशीं दिगम्बरीम्। शवानां करसङ्घातैः कृतकाञ्चीं हसन्मुखीम्॥ लम्बमानां मुण्डमालां धारयन्तीं सदाशिवाम्। शवस्य हृदये चैव दक्षपादनिषेविताम्। महाकालेन रत्यर्थमत्यन्तलालसापराम्। चन्द्रसूर्य्यवह्निरूपनयनत्रयसंयुताम्। अर्द्धचन्द्रधरां देवीं पीनोन्नतपयोधराम्। शिवाभिर्घोररावाभिश्चतुर्दिक्षु समन्विताम्। चतुर्वेदैरपाराञ्च सर्व्ववेदविभूषिताम्। कामदां कामरूपाञ्च भक्तानां त्राणकारिणीम्। चतुर्वर्गप्रदां भीमां वन्दे दक्षिणकालिकाम्। स्वाधिष्ठाने महादेवीं चिन्तयेदिन्दुरूपिणीम्। तत्र देवीञ्च सञ्चिन्त्य निर्म्मलं विश्वरूपिणम्। अभयं वरदञ्चैव हस्तञ्च सुरसुन्दरि!। धनुर्व्वाणधरां देवीं पाशाङ्कुशधरां पुनः। वाणलिङ्गसमायुक्तां नीलमेघानलप्रभाम्। ललज्जिह्वां महादेवीं विष्णुरूपां सनातनीम्। बालयुग्मलसत्कर्णां दुष्टासुरनिसूदिनीम्॥ व्याघ्रचर्म्मपरीधानां ब्रह्मरन्ध्रनिवासिनीम्। अतिप्रसन्नवदनां स्मेराननसरोरुहाम्। मणिपूरे चिन्तयेत्तु तेजःपुञ्जां सनातनीम्। दिगम्बरीं करालास्यां मुक्तकेशीं चतुर्भुजाम्। रक्तवर्णां महादेवीं रक्तवस्त्रविधारिणीम्। पद्मासनां महादेवीं सर्व्वनागविभूषिताम्। शङ्खचक्रगदापद्मधारिणीं सुरपूजिताम्। धर्म्मार्थ-

दायिनीं देवीं भक्तानां त्राणकारिणीम्। सर्व्वसिद्धिप्रदां देवीं जगतां मोहिनीं पुनः। महामायां मोहिनीञ्च ज्ञानिनां ज्ञानदां सतीम्। सुन्दरीं रमणीं रामां चतुर्वर्गफलप्रदाम्। शान्तां शान्तप्रियामुग्रामुग्रदैत्यविनाशिनीम्। मधुमांसप्रियां कृष्णां यशोदानन्दकारिणीम्। भक्तिगम्यां महादेवीं महाकालनिवासिनीम्। सर्व्वेषां जननीं नित्यां चिन्तयेत् सुरपूजिताम्। अनाहते महादेवि! चिन्तयेत् परदेवताम्। अष्टभुजां महादेवीं रक्तवर्णां त्रिशक्तिकाम्। धनुर्व्वाणञ्च खड्गञ्च चक्रञ्च दधतीं शिवे!। पाशाङ्कुशधरां देवीं ब्रह्मादिसुरवन्दिताम्। अर्द्धचन्द्रधरां देवीं पीनोन्नतपयोधराम्। पद्मासनां महामायां महापद्मासनस्थिताम्। एवं सञ्चिन्तयेद् देवीं ब्रह्ममार्गेण गामिनीम्। विशुद्धे तु महाचक्रे चिन्तयेत् परमेश्वरीम्। दशभुजां महादेवीं पीतवर्णां सनातनीम्। कपालं खेटकं शङ्ख दर्पणं चामरं तथा। दक्षिणे बिभ्रतीं देवीं कामराजोपरि स्थिताम्। वामे खड्गं महापद्मं कर्त्तृकं पाशमङ्कुशम्। धारयन्तीं महादेवीं महासिंहासनस्थिताम्। दिव्यवस्त्रपरीधानां जटामुकुटमण्डिताम्। ब्रह्मविष्णुमहादेववन्दितां सुरसुन्दरीम्। आज्ञाचक्रे महेशानि! द्विभुजां चिन्तयेत् सुधीः। सिंहस्कन्धसमारूढ़ां द्विभुजां सुमनोहराम्। वराभयं दधानाञ्च नानामणिविभूषिताम्॥ जटामुकुटसंयुक्तामर्द्धचन्द्रविभूषिताम्। रक्तकाञ्चीसमायुक्तां रत्नमालाविभूषिताम्। रक्तवस्त्रपरीधानां कमलापतिसेविताम्। संसारदुःखशमनीं संसारार्णवतारिणीम्। सुषुम्नावर्त्मना देवीं चिन्तयेद्ब्रह्मरूपिणीम्। षट्चक्रभेदयोगेन चिन्तयेत् परमेश्वरीम्। सहस्रारदले चैव चिन्तयेत् परमेश्वरीम्। कामं भ्रमन्तं तन्मध्ये पञ्चवाणविभूषितम्। गङ्गादिसर्व्वतीर्थञ्च भ्रमन्तं प्रतिचक्रके। वसन्तादि महादेवि! सर्व्वर्त्तु-

परिशोभितम्। श्वेतवर्णं महादेवि! सहस्रदलमुत्तमम्। सर्वदेवसमायुक्तं सर्वशक्तिसमन्वितम्। सर्वमन्त्रमयं देवि! चतुर्वेदविभूषितम्। एकादशमहादेवं ब्रह्मविष्णुशिवात्मिकाम्। कर्णिकां स्वर्णवर्णाञ्च तत्र देवं विचिन्तयेत्। चिन्मयं परशिवं देवि! ध्यानगम्यं सनातनम्। साराक्षारतरं परादपि परं चेतोवचोऽगोचरम् नित्यानन्दनिरन्तरं निरुपमं वेदैरपारं परम्। शिवशक्तिमयं देवि! निर्गुणं सगुणात्मकम्। प्रदीपकलिकाकारं योगिनां ध्यानरूपिणम्। चैतन्यरूपिणं देवं परमात्मतहंहितम्। तन्मध्ये चिन्तयेद्देवीं त्रिगुणाञ्च सनातनीम्। घोरदंष्ट्रां करालास्यां ललज्जिह्वां चतुर्भुजाम्। सद्यश्छिन्नशिरःखड्गवामोर्द्धाधःकराम्बुजाम्। अभयं वरदञ्चैव दक्षिणाधोर्द्ध्वपाणिकाम्। नीलमेघप्रभां तन्वीं घोररूपां दिगम्बराम्। कण्ठावसक्तमुण्डालीगलद्रुधिरचर्चिताम्। कर्णावतंसतां नीतशवयुग्मभयानकाम्। बालार्कमण्डलाकारलोचनत्रितयान्विताम्। सृक्कद्वयगलद्रक्तधाराविस्फुरिताननाम्॥ मुक्तकेशीं स्मितमुखीं श्मशानालयवासिनीम्। शवानां करसङ्घातैः कृतकाञ्चीं हसन्मुखीम्। शवरूपमहादेवहृदयोपरि संस्थिताम्। महाकालेन रत्यर्थमुपविष्टां स्मरातुराम्। शिवाभिर्घोररावाभिश्चतुर्दिक्षु समन्विताम्। अतिप्रसन्नवदनां स्मेराननसरोरुहाम्। अनाहतस्तु तत्रैव तडित्कोटिसमप्रभाम्। तस्योर्द्ध्वे तु शिखा तन्वि! चिद्रूपा परमा कला। तया सहितमात्मानमेवम्भूतं विचिन्तयेत्। गच्छन्तीं ब्रह्ममार्गेण लिङ्गभेदक्रमेण तु॥ सूर्यकोटिप्रभाकारं चन्द्रकोटिसुशीतलम्। अमृतं तद्धि संब्रह्म परमानन्दलक्षणम्॥ गत्वा कुलाकुलं दिव्यं पुनरेव कुलं विशेत्। एवमभ्यस्यमानस्य अत्यन्तस्येह निश्चयात्। जरामरणदुःखाद्यैर्मुच्यते भवबन्धनात्॥ चतुर्विधा तु सा सृष्टिस्तस्यां योनौ प्रव-

स्तते। योनिमुद्रेयमाख्याता सर्व्वसिद्धिप्रदायिका। मूलाधार-सरोजे तु त्रिकोणं सुमनोहरम्। कामं भ्रमन्तं तन्मध्ये बाला-र्ककोटिसन्निभम्। तदूर्द्धे कुण्डलीं शक्तिं तड़ित्कोटिसम-प्रभाम्। सुप्तभुजगाकारां सार्द्धत्रिवलयान्विताम्॥ मूलाधार-त्रिकोणे तां भावयेत् सुरसुन्दरीम्। अरोप्यारोप्यशक्तिं कमल-जनिलयामात्मना साकमेषु स्थानेष्वम्भासनेषु प्रणिहितहृदयां चिन्तयन्तीं क्रमेण। नित्यानन्दावसानं खगमुकुलमहापद्मसर्व्वा-न्तरस्थां ध्यायेच्च तन्यरूपामभिनवजलदां मोक्षमार्गैकमार्गाम्॥ साक्षाल्लाक्षारसाभां गगनगतमहापद्मसस्थाच्च हंसात् पीत्वा दिव्यामृतौघं पुनरपि च विशेन्मध्यदेशं कुलस्य। चक्रे चक्रे क्रमेणामृतरसविसरैस्तर्पयेद्देवतास्ताः डाकिन्याद्याः समस्ताः सकलदलगता तर्पयेत् कुण्डलीं ताम्। इन्द्रस्तदूर्द्ध्वं बोधिन्यां नादेनादस्तथैव च। शक्तौ पुनर्व्यापिकांशमामनुं मनुगोचरे॥ मन्त्राक्षराणि चिच्छक्तौ प्रोतानि परिभावयेत्। तामेव परमो व्योम्नि परमामृतबृंहिते। दर्शयेदात्मसम्भावं पूजाहोमादिकं विना। एवं सञ्चिन्तयेन्मन्त्रं स योगी नात्र संशयः॥ सर्व्वपाप-विनिर्मुक्त इष्टदेवीं प्रपश्यति। षण्मासे सर्व्वसिद्धिः स्यादात्मा-नञ्च प्रपश्यति॥ अष्टादशमहासिद्धिर्व्वत्सरान्ते भविष्यति। एव सञ्चिन्तयेद्देवीं परमात्मस्वरूपिणीम्॥ स एव शङ्करः साक्षात् स एव विष्णुरव्ययः। स एव परमं ब्रह्म स एव देवतोत्तमः॥ इति ते कथिता देवि। योनिमुद्रा महेश्वरि!। वत्सरेण लभेत् सिद्धिं पूर्णकामः लभेत् पुनः। श्रीपार्व्वत्युवाच॥ अशक्ता योनि-मुद्राया हीनबुद्धिनराः कलौ। विहितं साधने शक्ता कथं यान्ति परां गतिम्॥ सदाशिव उवाच॥ साधु पृष्टं महादेवि! जन्तूनां हितकारिणि!। योनिमुद्रां महेशानि! यदि कर्त्तुं न शक्यते। मायया वा श्रिया वापि कामेन प्रणवेन वा॥ सम्पुटं मूल-

मन्त्रन्तु जपेदष्टसहस्रकम्। तेनैव च सुसिद्धं स्यान्मन्त्रसाधनमाचरेत्। शृणु चान्यत् प्रवक्ष्यामि साधनं परमाद्भुतम्। येनानुष्ठितमात्रेण सर्वसिद्धिः प्रजायते। पञ्च ह्रस्वाः सन्धिवर्णा व्योमेराग्निजलं धरा। अन्त्यमाद्यं द्वितीयञ्च चतुर्थं मध्यमं क्रमात्॥ पञ्चवर्णाक्षराणि स्युर्वान्तः श्वेतेन्दुभिः सह। एषां भूतलिपिः प्रोक्ता द्विचत्वारिंशदक्षरैः। आद्यस्वराणैवर्गाणां पञ्चमाः शान्तसंयुताः। वर्गाद्या इति विज्ञेया नववर्गाः स्मृता अमी। एतद्वचनं शारदायां षष्ठपटलेऽपि॥ अस्यार्थः॥ पञ्चह्रस्वाः अ इ उ ऋ ऌ इति प्रथमवर्गः। सन्धिवर्णा ए ऐ ओ औ इति द्वितीयो वर्गः। व्योम हकारः। ईरो यकारः। अग्नोरेफः। जलं वकारः। धरा लकार इति तृतीयो वर्गः। पञ्चवर्गाक्षराणां क्रममाह अन्त्यमिति। अन्त्यं ङः। आद्यं कः। द्वितीयं खः। चतुर्थं घः। मध्यमं गः। अयं क्रमश्चतुर्ष्वन्येष्वपि वर्गेषु एवमष्टवर्गः। वान्तः शकारः। श्वेत षकारः। इन्दुः सकारः। अयं नवमवर्गः। नवमवर्गाद्यक्षराण्याह आद्यस्वराणं इति। अस्वराणां हकारः। अथ एष अस्वराणंश्चेति द्वन्द्वे अ ए इत्यत्र सन्धौ ऐ अस्वरे परे आयादेशे आयस्वर इति वर्गाणां पञ्चमा ङ ञ ण न म इति वर्णाः। शान्तसंयुताः शकारान्तास्तेन अ ए इ ङ ञ ण न म श इत्यक्षराणि इति नवमो वर्गः। वर्गवर्णानां पञ्चभूतात्मकं दर्शयति शारदा॥ व्योमेराग्निजलक्षोणी वर्गवर्णान् पृथग्विधः। द्वितीयवर्गे भूर्न स्यान्नवमे न जलं धरा। द्वितीयवर्गस्य चतुरक्षरत्वादन्त्यभूतात्मकमक्षरं नास्ति एवमन्त्यवर्गस्य त्रिवर्णात्मकत्वादुभयं नास्तीत्यर्थः। विरिञ्चिविष्णुरुद्राश्विप्रजापतिदिगीश्वराः। क्रियादिशक्तिसहिताः क्रमात् स्युर्वर्गदेवताः। दिगीश्वरा इन्द्रयमवरुणचन्द्राः। सर्वे त्रिमूर्त्ताः क्रियाज्ञानेच्छाशक्तिसहिता इत्यन्वयः। त्रिधावृत्तक्रियाज्ञानेच्छाशक्तिभिरुपेताः। केचित्तु

दिगीश्वरा इत्येकक्रियाशक्त्यादयस्तिस्र इति नव देवता वदन्ति। ऋषिः स्यादृच्छिणामूर्त्तिर्गायत्रं छन्द ईरितम्। देवता कथिता मद्भिः साक्षाद्वर्णेश्वरी परा। ह्रादिषड्वर्गकैः कुर्य्यात् षडङ्गानि सजातिभिः। ध्यायेल्लिपितरोर्मूले देवीं तन्मयपङ्कजे। वदन्ति सुधियो वृक्षं नित्यवर्णमयं परम्। परसंविन्महावीजं विन्दुनादमहाशिफम्। पृथिव्यक्षरशाखाभिः सर्वाशासु विजृम्भितम्। सलिलाक्षरपत्रैः स्वैः सञ्छादितजगत्त्रयम्। वह्निवर्णाङ्कुरैर्दीप्तं रत्नैरिव सुरद्रुमम्। मरुद्वर्णलसत्पुष्पैर्द्योतयन्तं वपुःश्रियम्। आकाशार्णफलैर्नम्रं सर्वभूताश्रयं परम्। परामृताक्षमधुभिः सिञ्चन्तीं परमेश्वरीम्। वेदागमादिभिः ख्यातं समुन्नतिमनोहरम्। शिवशक्तिमयं साक्षाच्छायाश्रितजगत्त्रयम्। एनमाश्रित्य मुनयः सर्वान् कामानवाप्नुयुः॥ अस्यार्थः॥ लिपितरोर्मूले तन्मयपङ्कजे वर्णमयपद्मे देवीं ध्यायेदित्यन्वयः। ध्यानं पश्चाद्वक्ष्यति। लिपितरुमाह वदन्तीति। वर्णमयं वृक्षं पण्डिता नित्यं वदन्ति। किम्भूतं परसंवित् कुण्डलिनी परब्रह्म वा वीजम्। एवं विन्दुनादौ शिफे मूले यस्य तम्। ननु तद्वृक्षो नित्यश्चेत्तदा कथं परसंविन्महावीजमित्युक्तम्। सत्यं व्यञ्जकत्वेन वीजवदुपचर्य्यते। शेषं सुगमम्। ध्यानमाह॥ अच्छोन्मुक्तशशाङ्ककोटिसदृशीमापीनतुङ्गस्तनीं चन्द्रार्द्धाङ्कितमस्तकां मधुमदादालोलनेत्रत्रयाम्। विभ्राणामनिशं वरं जपवटीं विद्यां कपालं करैराद्यां यौवनगर्वितां लिपितनुं वागीश्वरीमाश्रये॥ कुब्जिकातन्त्रोक्तध्यानं यथा। अक्षस्रजं हरिणपोतमुदग्रटङ्कं विद्याः करैरविरतं दधतीं त्रिनेत्राम्। अर्द्धेन्दुमौलिमरुणामरविन्दमालां वर्णेश्वरीं प्रणमत स्तनभारनम्राम्मिति। तथा। पाशाङ्कुशपुटं कृत्वा मायां ततः समीरणम्। दहनं धरणीं तोयं माहेश्वरं ततः परम्॥ प्रासादं च समुच्चार्य्य शक्तिः सूर्य्यसमन्विता। अमुया भूतलिप्याथ

प्राणा इह ततो वदेत्। पुनर्मन्त्रान् समुच्चार्य्य पाशादींश्च ततो वदेत्। जीव इह स्थित इति पुनस्तांश्च समुच्चरेत्। सर्व्वेन्द्रियाण्येतांश्च क्रमात्तानुच्चरेत् सुधीः। वाङ्मनश्चक्षुस्त्वगिति श्रोत्रघ्राण प्राणा इहागत्य ततो वदेत्। सुखं चिरं समुच्चार्य्य तिष्ठन्तु वह्निवल्लभा। इति प्राणान् प्रतिष्ठाप्य ध्यायेत्तामिष्टसिद्धये॥ इत्युक्ता ध्यानमुक्तम्। ततो न्यासं कुर्य्यात्॥ तदुक्तं शारदायाम्॥ आधारदेशेऽधिष्ठाने नाभौ हृदि पदे पुनः। विन्दौ नादे ततः शक्त्यां शिवे देशिकसत्तमः। नवाधारेषु विन्यसेत् स्वरान्नव यथाविधि। मूलाधारे स्वाधिष्ठाने नाभौ हृदि पदे भ्रुमध्ये मूर्द्ध्नि तदुपरिदेशे द्वादशदलपद्मे इति नवसु स्थानेषु नव स्वरान् न्यसेदित्यर्थः। हादिवर्णांस्ततो न्यसेन्मुखे मूर्द्धादितः सुधीः। ऊर्द्ध्वमाद्यैन्द्रयाम्य दिक्पश्चिमेषु समाहितः॥ दोःपत्सु वेदवर्गांश्च वर्णान् देशिकसत्तमः। वर्णा मूलोपमूलाग्रमध्यदेशक्रमेण तु। स्वाग्रमङ्गुल्यः। मूलमंशादि। उपमूलं कूर्परजानुनी। उपाग्रं करपादाङ्गुली प्रथमसन्धिः मणिबन्धगुल्फे। समाहित इत्यनेन सावधानतया स्थानविपर्य्ययाः। भावदुष्टेऽप्युक्तः शारदायाम्॥ गुह्यहृद्भ्रुविले न्यस्येच्छादिवर्णत्रयं क्रमात्। स्वध्यां सर्गावसाना स्यात् स्थितौ वह्निमेरुत् प्रियः। वियद्भूमिक्रमान्न्यस्येद्विन्दुसर्गावसानिकाम्। संहृतौ प्रतिलोमेन विन्यसेद्विन्दुभूषिताम्। स्वध्यामिति सर्गावसानिका भूतलिपिरिति शेषः। स्थितौ विन्दुसर्गावसानिकां तां क्रमान्न्यस्येदित्यर्थः। तत्रायं क्रमः॥ ऊंः इंः ऋंः अंः लृंः ओंः औंः ऐंः एंः रंः यंः वंः हंः लंः। खंः कंः घंः गंः ङंः छंः चंः झंः जंः ञंः ठंः टंः ढंः डंः णंः थंः तंः धंः दंः नंः फंः पंः भंः बंः मंः संः षंः शंः। कश्चित्तु वह्निवर्गवर्णान् सर्वान् प्रथमं विन्यस्य पश्चान्मरुद्वर्णान् ततो जलान्तान् एतान् सविन्दून् ततो वियद्भूमिवर्णान् सविसर्गान् न्यस्येदित्याह स्म।

शारदायाम्। आगमोक्तेन मार्गेण दीक्षितः साधकोत्तमः। लक्षं न्यस्येज्जपेत्तावज्जुहुयादयुतं तिलैः॥ तावदिति लक्षम्। तत्र एको न्यास एकाहत्तिर्थेति क्रमोऽनुसन्धेयः। शारदायाम्। पूजयेदन्वहं देवीं पीठे प्रागीरिते सुधीः। प्रागीरिते इत्यनेन सरस्वतीप्रकरणीयपीठशक्तिरत्रापि पूजयेदिति सूचितम्। तेनाष्टदलं षोड़शदलं द्वात्रिंशद्दलं चतुःषष्टिदलं भूपरञ्च कृत्वा तत्र पीठशक्तिं पूजयेत्॥ शारदायाम्॥ वर्णाब्जेनासनं कुर्य्यात् मूर्त्तिं मूलेन कल्पयेत्। देवीं सम्पूजयेदस्यामङ्गाद्यावरणैः सह। आदावङ्गावृतिः पश्चादम्बिकाद्याभिरीरिता। द्वितीया मातृभिः प्रोक्ता तृतीया ह्यष्टशक्तिभिः॥ चतुर्थी पञ्चमी प्रोक्ता द्वात्रिंशच्छक्तिभिः पुनः। चतुःषष्ट्या स्मृता षष्ठी शक्तिभिर्लोकपालकैः। सप्तमी वृतिरेतेषां मन्त्रे स्यादष्टमी वृतिः। वर्णाब्जेनासनं दत्त्वा मूर्त्तिं मूलेन सङ्कल्प्य तत्र देवीमभ्यर्च्य केशरेषु अङ्गान्यभ्यर्च्य तदुपरि दिग्दलेषु चतस्रोऽम्बिकादिकाः तदुपरि ब्राह्म्याद्यास्ततः षोडशदले करालाद्याः द्वात्रिंशद्दले विद्याद्याश्चतुःषष्टिदले पिङ्गलाद्याः पूजयेत्॥ तदुपरि भूपुरे लोकपालांस्तदस्त्राणि चेति। वर्णाब्जेन ह्सौः भूतलिपिः सरस्वती। योगपीठाय नम इति प्रयोगः॥ शारदा॥ एवं पूज्या जगद्धात्री श्रीभूतलिपिदेवता। स्थानिपूक्तेषु विधिवदभ्यर्चाङ्गानि पूर्ववत्॥ पूर्ववत् सरस्वतीप्रकरणवत्॥ अम्बिका वाग्भवा दुर्गा श्रीशक्तिः प्रोक्तलक्षणा। ब्राह्म्याद्याः पूर्ववत् पूज्याः करालो विकरालुमा। सरस्वती श्रीर्दुर्गोमा लक्ष्मीः श्रुतिः स्मृतिर्धृतिः। श्रद्धा मेधा मतिः कान्तिरार्य्याः षोडशशक्तयः। खड्गखेटकधारिण्यः श्यामाः पूज्याः स्वलङ्कृताः। विद्याश्रीपुष्टयः प्रज्ञा सिनीवाली कुहूः पुनः। रुद्रवीर्य्या प्रभा नन्दा स्यात् पोषिण्यृद्धिदा शुभा। कालरात्रिर्महारात्रिर्भद्रकाली कपालिनी। प्रकृतिर्दण्डिमुण्डिन्यौ सेन्दुखण्डा

शिखण्डिनी। निशुम्भशुम्भमथनी महिषासुरमर्दिनी। इन्द्राणी चैव रुद्राणी शङ्करार्द्धशरीरिणी। नारी नारायणी चैव त्रिशूलिन्यपि पाशिनी। अम्बिका ह्लादिनी चैव द्वात्रिंशच्छक्तय: शिवा:। चक्रहस्ता: पिशाचास्या: सम्पूज्यायारुभूषणा:। पिङ्गलाङ्गी पिशाचाक्षी समृद्धिर्वृद्धिरेव च। श्रद्धा स्वाहा स्वधा भिक्षा माया संज्ञा वसुन्धरा। त्रिलोकधात्रि: सावित्री गायत्री त्रिदशेश्वरी। सुरूपा बहुरूपा च स्कन्दमाता हुतप्रिया। विमला चामला पश्चादरुणी पूर्णवारुणी। प्रकृतिर्विकृति: सृष्टि: स्थिति: संहृतिरेव च। सन्ध्या माया सती हंसी मर्दिकी रञ्जिकी परा। देवमाता भगवती देवकी कमलासना। त्रिमुखी सप्तमुख्यान्या सुरासुरविमर्दिनी। लम्बोष्ठी चोर्द्ध्वकेशी च बहुशीर्षा वृकोदरी। रथरेखाह्वया पश्चाच्छशिरेखा तथापरा। गगनवेगा पवनवेगा च तदनन्तरम्। ततो भुवनपालाख्या तत: स्यान्मदनातुरा॥ अनङ्गानङ्गवदना तथैवानङ्गमेखला। अनङ्गकुसुमा विश्वरूपासुरभयङ्करी। आख्याह्वसत्यवादिन्यौ वज्ररूपा शुचिव्रता। वरदाख्या च वागीशी चतु:षष्टि: समीरिता:। चापबाणधरा: सर्वा ज्वालाज्जिह्वा महाप्रभा:। दंष्ट्रिण्यश्चोर्द्ध्वकेश्यस्ता युद्धोपक्रान्तमानसा:। सर्वाभरणसन्दीप्ता पूजनीया: प्रयत्नत:। लोकेशा: पूर्ववत् पूज्यास्तदस्त्रादिकान्यपि। इत्थं य: पूजयेन्मन्त्री श्रीभूतलिपिदेवताम्। श्रीवाग्मी: स भवेद्भूमिर्देवैरप्यभिनन्द्यते। कमलैरयुतं हुत्वा राजानं वशमानयेत्। उत्पलैर्जुहुतस्तद्वन्महालक्ष्मी: प्रजायते। पलाशकुसुमैर्हुत्वा वत्सरेण कविर्भवेत्। वाणी लवणहोमेन. वनितां वशमानयेत्। माद्वकोक्तानि कर्म्माणि कुर्य्यादत्रापि साधक:। भूतलिप्या पुटीकृत्य यो मन्त्रं भजते नर:। क्रमोत्क्रमाच्छताद्दृत्या तस्य सिद्धो भवेन्मनु:। कुब्जिकातन्त्रे॥ ध्यानानन्तरम्॥ एवं ध्यात्वा महेशानि! जपेत्ताञ्च

प्रसन्नधीः। क्रमोत्क्रमाच्छताबृत्त्या भूतलिप्या पुरस्क्रिया। भूतलिप्या पुटीकृत्य यो यं मन्त्रं जपेन्नरः। सहस्रैकप्रमाणेन हठात् सिद्धिर्भवेद्ध्रुवम्। मासमात्रं जपेन्मन्त्रं भूतलिप्या तु सम्पुटम्। क्रमोत्क्रमादरारोहे! ततः सिद्धिरनुत्तमा। मन्त्रदोषशान्त्यर्थं शारदायां दशसंस्कारकरणमपि लिखितम्॥ तस्मादत्यतिवृद्धप्रपितामहसहृदयगोष्ठीगरिष्ठकृष्णानन्दागमवागीशभट्टाचार्य्यैः स्वकृततन्त्रसारे लिखितम्। अन्वेषकैस्तत्र द्रष्टव्यम्। दीपान्तरेऽपि दश संस्कारा उक्ताः समयाचारतन्त्रे यथा॥ गुरोर्गृहीतमन्त्रश्च जप्त्वा तां गतिसाधकः। दुष्टाचारं प्रमादाद्वा आलस्याद्वापि सुन्दरि! हीनवीर्य्यत्वमाप्नोति स तु मन्त्रो वरानने!! इत्यादिदोषनाशार्थं दशसंस्कारमाचरेत्॥ इति, मन्त्रदोषशान्तिविधिः॥ वीजसङ्केतबोधार्थमाहृत्य तन्त्रशास्त्रतः। वीजनामानि कतिचिद् वक्ष्यामि विदुषां मुदे। माया लज्जा परा संवित् त्रिगुणा भुवनेश्वरी। हृल्लेखा शम्भुवनिता शक्तिर्देवीश्वरी शिवा। महामाया पार्वती, च संस्थानकृतरूपिणी। परमेश्वरी च भुवनाधात्री जीवनमध्यगा॥ ह्रीं॥ वह्निहीनेऽस्त्रयुक्माया स्थिरमाया प्रकीर्त्तिता॥ ह्लीं॥ शान्तिशान्तिविन्दुनादैर्लक्ष्मीप्रणव उच्यते। श्रीर्लक्ष्मीर्विष्णुवनिता रमा क्षीरसमुद्रजा॥ श्रीं॥ षोड़शव्यञ्जनं वह्निवामाक्षिविन्दुसंयुतम्। चन्द्रवीजसमारूढं वधूवीजमिदं स्मृतम्। वधूर्वामेक्षणा योषिदेवाची स्त्री च कामिनी॥ स्त्रीं॥ नादविन्दुसमायुक्तो द्वादशस्तु स्वरो भगम्। योनिः सरस्वती वीजमधर वाग्भवश्च वाक्। ऐं॥ इकारो वामकर्णाक्षो नादविन्दुविभूषितः। कूर्च्चं क्रोध उग्रद्रष्टा दीर्घहुङ्कार उच्यते। शब्दश्च, दीर्घकवचं तारा प्रसव इत्यपि॥ हूं॥ कामाक्षरं वह्निसंस्थं रतिविन्दुविभूषितम्। कालीवीजमिदं प्रोक्तं रतिवीजं तदेव हि॥ क्रीं॥ कामाक्षरं धरासंस्थं रति-

विन्दुविभूषितम्। गुप्तकालीवीजमिदं गोपालवीजमित्यपि॥ तत्कामवीजं कामेशीवीजं शक्तिस्त्वसौ परा॥ क्लीं॥ सत्यान्त्ययुग् व्योमसेन्दु शैवं प्रासादमुच्यते॥ ह्रौं॥ कलाद्यं क्लेदिनीवीजं क्रोङ्कारस्त्वङ्कुशाभिधः॥ क्रों॥ आकारो विन्दुमान् पाशः शेषश्च समुदीरितः। सकला भुवनेशानी कामेशीवीजमुच्यते। नमस्तु हृदयम् स्वाहा द्विठठयुगलं ठठः। नमः स्वाहा। चन्द्रयुग्मं शिवो वेदमाता ज्वलनसुन्दरी। स्वाहा परा देवभोज्यं ठद्वयं चन्द्रयुग्मकम्। शुवो हविर्वेदमाता देवास्यं वह्निसुन्दरी॥ स्वाहा॥ शिखा वषट् शिरोमध्यं शक्रमाता चरप्रिया। शिखा वषट् च। वषट् कवचं क्रोधो वर्म हुमित्यपि। क्रोधाख्यो हं तनुत्वञ्च शस्त्रादौ रिपुसंज्ञकः॥ हुं॥ अस्त्रनेत्रयुगं वौषट्॥ वौषट्॥ फडस्त्रं शस्त्रमायुधम्॥ फट्॥ तार्त्तीयन्तु ह्सौः प्रेतवीजम्॥ ह्सौः॥ हंसोऽजपामनुः॥ हंसः॥ गकारो विन्दुमान् वीशवीजं गणेशवीजकम्॥ गं स्मृतिस्थं मांसमौ विन्दुयुतम्॥ भूवीजमीरितम्॥ लं॥ ठान्तं दहननेत्रेन्दुयुतन्तु विश्ववीजकम्॥ ड्रीं॥ अथ कामकला वामनयनं विन्दुसंयुतम् अर्कमात्रा कलावाणी नादोऽर्द्धेन्दुः सदाशिवः। अनुस्वार्थ्यं तुरीया च विश्वमातृकलापरा॥ ँ॥ नादः॥ भूतडामरसङ्केतबोधार्थं भूतडामरीयवीजनामान्यपि लिख्यन्ते॥ प्रणवो विपवीजं स्याद् ध्रुवं हालाहलं स्मृतम् कालश्रुतिपथं ज्ञेयं वहुरूपि निरञ्जनम्॥ प्रणवम्॥ चतजस्थं व्योमवक्त्रं धूम्रभैरव्यलङ्कृतम्। नादविन्दुसमायुक्तं वीजं प्राणात्मिकं स्मृतम्॥ क्षीं॥ क्रोधीशं चतमारूढं धूम्रभैरव्यलङ्कृतम्। त्रिधाञ्जिह्वाविन्दुयुतं पितृभूवासिनी स्मृतम्॥ क्षीं॥ क्रोधकालात्मकं कुर्य्याद्भीतिकं वाग्भवं स्मृतम्। नादविन्दुसमायुक्तं समाधायोग्रभैरवीम्। वीजमेतत्तु कथितं शुद्धबुद्धिप्रवर्त्तकम्॥ ऐं॥ क्रोधीशं वक्तवृद्धधूम्रभैरवी नाद-

विन्दुभिः। त्रिमूर्त्तिर्मन्मथं कामराजस्त्रैलोक्यमोहनम्। इन्द्रासनगतो ब्रह्मसमूर्त्तिस्तु समन्मथः॥ क्लीं॥ संयुक्तं धूम्रभैरव्या रक्तस्थं बलिभोजनम्। नादविन्दुसमायुक्तं किङ्किनीवीजमुत्तमम्॥ क्रीं॥ नादविन्दुसमायुक्तं रक्तस्थं बलिभोजनम्। कालरात्र्यासनोपेतं त्रिशिखाख्यं महामनुम्॥ क्रां॥ विदार्यालिङ्गितोग्रास्यो वसिस्तु क्षतजोक्षितः। नादविन्दुसमायुक्तो विज्ञेयः पिशिताशनः॥ हुं॥ धूम्रध्वजाधः कालाग्निः सोर्द्ध्वकेशोन्दुविन्दुभिः। युगान्तकारकं वीजं भैरवेण प्रकाशितम्॥ स्त्रौं॥ कपर्दिनं समादाय क्षतजोक्षितविग्रहम्। संयुक्तं धूम्रभैरव्यां चोऽयं नादविन्दुमान्॥ प्रीं॥ कपालीद्वयमादाय महाकालेन मण्डितम्। समासनमिति प्रोक्तं चण्डिकाख्यं प्रयोजयेत्॥ ठं ठं ठः ठः॥ क्षतजस्थं व्योमवक्त्रं चन्द्रखण्डविभूषितम्। खद्योतमिति सम्प्रोक्तं ग्रासिनी कालरात्रियुक्॥ क्रूं क्रूं॥ क्षतजोक्षितमाकाशं नादविन्दुविभूषितम्। विदारीभूषितञ्चैव वीजं वैवस्वतो हृकम्॥ क्रां॥ कीर्त्त्याख्याकालवक्त्रा च महाकालेन साधितम्। तदनादिपञ्चरश्मिः सृष्टिस्थित्यन्तकृद्विधिः॥ ॐ॥ व्योमस्थं तालजङ्घास्थं विन्दुनादविभूषितम्। कूर्च्चं कालो महाकालः क्रोधवीजं निरञ्जनम्॥ हूं॥ पृथ्वीपालो नवद्वीपपतिरतिमतिः कृष्णचन्द्रो महात्मा विद्यात्राह्मण्यमान्यं यमजनयदसुं दान्तमीशानचन्द्रम्। तस्मात् सत्सापं यो विश्वविजयिपदवीं स्वेष्टदेवीप्रसादाच्चक्रे तेनाप्यमेतद्विदभिमतफलं सर्गकाण्डं विचित्रम्॥ हंसः प्राणो मनश्चन्द्रः कृष्णो मध्यं गतस्तयोः। गौड़ोदये पुष्पवन्तौ श्रीप्राणकृष्णचन्द्रकौ॥ अवदामङ्गलं देशभाषयाचीकरोद् यतः। तस्माद्दिदेशेऽमावास्याकृष्णचन्द्रस्य भूपतेः॥ एषा निर्जरभाषया समुदिता भास्वत्प्रभा निर्मला विश्वोद्दीपिकरी जगद्दिनकरी श्रीप्राणतोषिण्यतः।

श्रीमान्नीहति नीहति क्षितितलेऽभूत् प्राणकृष्णाभिधो हंसो नास्तमितः सदोदययुतः कोऽप्यानया शाश्वतः।

इति श्रीप्राणकृष्णविश्वासानुमतायां विश्वविजयिश्रीराम-
तोषणविद्यालङ्कारविरचितायां श्रीप्राणतोषिण्यां
फलकथनरूपदशमपरिच्छेदान्वितं
सर्गकाण्डं समाप्तम्।

अचिन्त्यापि ध्येया सखिलहृदये ध्वान्तरुचिरा मनोध्वान्तं गाढ़ं हरसि करुणाम्भोनिधिरपि। महाकाली सैरिण्यसि सकलमूर्त्तिः कदहमानदृश्या लोकानां त्वमसि जयतादद्भुततमः॥ आसीद्रामहरोति पूरुषहरी राकेन्दुभाजित्वरीराशापूर्त्तिकरीः सुशीतलहरीः कीर्त्तीः समासादयन्। विश्वासान्वयपावनो गुरुकृपापात्रं कुलोद्दीपकम् यो दैवैर्जनयाम्बभूव कृतिनं श्रीप्राणकृष्णाभिधम्॥ कृष्णमङ्गलविद्यावागीशसूनुः सतां मुदे। गङ्गादेवीसुतोऽकार्षीद्धर्मकाण्डं द्वितीयकम्॥ द्वितीयस्योच्यते धर्मकाण्डस्य संक्रियात्मनः। निर्घण्टः प्रथमं तत्र संस्कारस्य प्रशंसनम्॥ द्विजानां दश संस्काराः कर्ममात्राधिकारकाः। शूद्रशूद्रप्रकाराणां विज्ञातव्या नवैव ते। मायादिकत्वं मन्त्राणां विज्ञेयं कलिसम्मतम्। ऋतुकर्म ततो गर्भाधानं पुंसवनं ततः। पश्चामृतप्रदानञ्च सीमन्तोन्नयनं तथा। जातकर्म ततो मेधाजननं कविताकरम्। मायादिदानं विप्रेभ्यो बालस्य पुष्टिकारणम्। विज्ञेयं नामकरणं ततो निष्क्रमणं स्मृतम्। अन्नाशनं ततश्चूडाकर्णवेधस्ततः परम्। कुमारीशूद्रजातीनां सर्वमेतदमन्त्रकम्। उपनायो वेदभेदे सूत्रमाणं प्रकीर्त्तितम्। सूत्रनिर्माणसंस्कारौ सूत्राधिष्ठातृदेवता। सावित्रीग्रहणं कर्म समावर्त्तनमित्यपि। अदारजननिन्दा च धर्मपत्नीनिरूपणम्। विवाहो दशसंस्कारप्रयोगस्तदनन्तरम्।

इति द्वितीयकाण्डाद्य परिच्छेदसमापनम्॥ आदौ गुरोर्लक्षणञ्च ततः सद्गुरुलक्षणम्। कौलगुरुप्रशंसा च कूटार्थकृतिदूषणम्। गुरुविशेषकथनं शास्त्रे त्वावश्यकं गुरोः। गुरुमन्त्रदेवतानामेकत्वभावनाक्रमः। गुरुसन्तुष्ट्यादिफलं गुरूच्चारणजं फलम्। गुरुब्रह्म जगत्तृप्तिराधिक्यं सर्वतो गुरोः। जगत्पूजाफलावाप्तिर्गुरुपादाम्बुजेऽर्चिते। दीक्षाशिक्षादिभेदेन गुरुभेदनिरूपणम्। एक एव महाकालोगुरुर्न मानुषः क्वचित्। तदधिष्ठानवशतो माहात्म्यं मानुषस्य च। गुरुवंशस्य मर्यादा पशुमन्त्रादिभेदतः। परापरादिभेदश्च गुरूणां तदनन्तरम्। स्त्रीगुरोर्लक्षणं वर्ज्यं गुरुत्वकल्पने तथा। त्याज्यो गुरुश्च शिष्यस्य लक्षणं वर्जनं तथा। वर्ज्या शिष्यकर्तृनिन्दा गुर्वाज्ञालङ्घने तथा। गुरुद्रव्यादिहरणदोषानिष्टकृतेस्तथा। गुरुशापजन्यदोषस्तन्निन्दा श्रवणस्य च। तच्छ्रवणप्रतीकारो गुरुनिन्दाकरस्य च। दोषो गुरौ मनुष्यत्वज्ञाननिन्दा तथैव च। गुरुद्रोहादिदोषश्च त्यागो गुरुकुलस्य च। निषेधो गुरुगोत्रस्य माननापूजने तथा। गुरुदर्शनकालस्य पूज्यत्वे गुरुपूजनम्। विनेष्टपूजादोषश्च गुरुपूजादिजं फलम्। गुरुगेहस्थितकृत्यपुण्यस्याक्षयता तथा। गुरुपादपद्मरेणूदकमाहात्म्यवर्णनम्। गुर्वन्नभक्षणफलं गुरूच्छिष्टफलं तथा। तदुच्छिष्टाभोजनजदोषश्च तदनन्तरम्। गुरुपादुकादिप्रणतिर्निषिद्धं गुरुसन्निधौ। गुर्वाज्ञया निषिद्धस्याचरणान्नास्ति पातकम्। जातिविद्यादिगर्वस्य त्यागः श्रीगुरुसन्निधौ। सदा श्रीगुरुपादाब्जध्यानस्य फलनिर्णयः। गुरुणैकासनत्यागो गुरुभक्तिफलं तथा। पैतृगुरुकुलत्यागदोषः श्रीपूर्वकीर्त्तनम्। गुर्वादिदर्शनाकाल एवं तत्सम्भाषणम्। चतुर्विधा तु शुश्रूषा गुरुमित्रादिमानना। गुर्वालये प्रवेशस्य प्रकारस्तदनन्तरम्। इति द्वितीयकाण्डस्य

परिच्छेदे द्वितीयकः॥ नाड़ीचक्रविचारश्च भूपरीक्षा ततः परम्। दिग्विशेषप्लवा भद्रा भद्रफलप्रदायिनी। ब्रह्मणादिमहीज्ञानं शुभभूमिनिरूपणम्। त्याज्या भूम्यौ हि चक्रञ्च तस्य व्याख्यानमेव च। शल्योद्धारः स द्विविधः शङ्कुना दिङ्निरूपणम्। मण्डपकरण तस्मात्तोरणञ्च ततः परम्। अङ्कुरारोपणं तस्य परीक्षा तदनन्तरम्। अशुभाङ्कुरशान्तिश्च परिच्छेदस्तृतीयके॥ दीक्षाशब्दार्थनिर्णीतिर्दीक्षामाहात्म्यकीर्त्तनम्। अदीक्षितस्य निन्दा च दीक्षितस्य प्रशंसनम्। दीक्षया चैव ज्येष्ठत्वं दीक्षया मोक्षसाधनम्। एकमन्त्रसाधनेन सर्वमन्त्रस्य साधनम्। मन्त्रग्रहणनिन्दा च पुस्तकालोकनादितः। दीक्षां विना नाधिकारः पूजादौ निन्द्यदीक्षितः। ततश्च त्रिविधा दीक्षा चतुर्धापि प्रकीर्त्तिता। अधिवासनिधिश्चाङ्कुरार्पणाद्यधिवासयोः। प्रयोग इति तुर्य्याख्यपरिच्छेदसमापनम्॥ गुरोर्निमन्त्रणं पूर्वं स्नानादितन्त्रकर्मणि। सौरमाससमुल्लेखो मातृकादिप्रपूजनम्। वृद्धिश्राद्धं सर्वकार्य्यं पञ्चदेवप्रपूजनम्। लक्ष्म्यादिपूजनञ्चैव ग्रहमन्त्रस्ततः परम्। ग्रहपूजादानविधिर्ग्रहाणां कवचं ततः। तिथिध्यानमन्त्रपूजाकवचं तदनन्तरम्। वर्णध्यानाद्यासनस्य शुद्धिश्चैव ततः परम्। अर्च्चनाद्धोमकर्म्माणि समासेन ततः परम्। इति पञ्चमविच्छेदसमाप्तिरभिधीयते॥ दीक्षा नानाविधा पष्ठे कीर्त्तितान्यद् यथास्थलम्। ज्ञातव्यमुद्देशमात्रं निर्घण्टेन कृतं मया। व्याख्यया ग्रन्थबाहुल्यदर्शनादधुना मया। प्रमाणमात्रं लिखित मीमांसापि क्वचित् क्वचित्॥ इदानीं प्रस्तावसरेण गर्भाधानादिसंस्कारा उच्यन्ते। संस्काराणां प्रयोगस्यावश्यम्भावादग्रे प्रयोगो लेखनीयो नातो व्याख्याजाता प्रमाणमात्रं लिख्यते॥ महानिर्वाणतन्त्रे नवमोल्लासे॥ सदाशिव उवाच॥ संस्कारेण विना देवि। देहशुद्धिर्न जायते। नासं-

स्कृतोऽधिकारी स्याद्दैवे पैत्रे च कर्मणि। अतो विप्रादिभि र्वर्णैः स्वस्ववर्णोक्तसंस्क्रिया॥ कर्त्तव्या सर्वथा यत्नैरिहामुत्र हितै प्सुभिः। वीजसेकः पुंसवनं सीमन्तोन्नयनं तथा। जातनाम निष्क्रमणमन्नाशनमतः परम्। चूड़ोपनयनोद्वाहाः संस्कारा कथिता दश। शूद्राणां शूद्रभिन्नानामुपवीतं न विद्यते। शूद्र भिन्नानां शूद्रप्रकाराणामधमशूद्रकैवर्त्तादीनामित्यर्थः। तेषां नवैव संस्कारा द्विजातीनां दश स्मृताः। नित्यानि सर्वकर्माणि तथा नैमित्तिकानि च। काम्यान्यपि वरारोहे! कुर्य्याच्छाम्भव- वर्त्मना। संस्कारेषु च सर्वेषु तथैवान्येषु कर्मसु। विप्रादिवर्ण- भेदेन क्रमान्मन्त्राश्च दर्शिताः। सत्यत्रेताद्वापरेषु तत्तत्कर्मणि कालिके!। प्रणवाद्यांस्तु तान् मन्त्रान् प्रयोगेषु नियोजयेत्। कलौ तु परमेशानि! तैरेव मनुभिर्नराः। मायाद्यैः सर्वकर्माणि कुर्य्युः शङ्करशासनात्। निगमागमतन्त्रेषु वेदेषु संहितासु च। सर्वे मन्त्रा मयैवोक्ताः प्रयोगा युगभेदतः। अथोच्यते महामाये! गर्भाधानादिका क्रिया। तत्रादावृतुसंस्कारः कथ्यते क्रमतः शृणु। कृतनित्यक्रियः शुद्धः पञ्च देवान् समर्च्चयेत्। ब्रह्मा दुर्गा गणेशश्च ग्रहा दिक्पतयस्तथा। स्थण्डिलेन्द्रादिदिग्भागे घटेष्वे- तान् प्रपूजयेत्। ततस्तु मातृकाः पूज्या गौर्य्याद्याः षोड़श क्रमात्। गौरी पद्मा शची मेधा सावित्री विजया जया। देव- सेना स्वधा स्वाहा शान्तिः पुष्टिर्धृतिः क्षमा। आत्मनो देवता चैव तथैव कुलदेवता। आयान्तु मातरः सर्वास्त्रिदशानन्दका- रिकाः। विवाहव्रतयज्ञानां सर्वाभीष्टं प्रकल्प्यताम्। यान- शक्तिसमारूढ़ाः सौम्यमूर्त्तिधराः सदा। आयान्तु मातरः सर्वा यज्ञोत्सवसमृद्धये। इत्यावाह्य मातृगणान् स्वशक्त्या परिपूज्य च। देवल्यां नाभिमात्रायां प्रादेशपरिमाणतः। सप्तधा पञ्च वा विन्दून् दद्यात् सिन्दूरचन्दनैः। प्रत्येकविन्दौ मतिमान्

कामं मायां रमां स्मरन्। घृतधारामविच्छिन्नां दत्त्वा तत्र वसुं यजेत्। वसुधारां प्रकल्प्यैवं मयोक्तेनैव वर्त्मना। विरच्य स्थण्डिलं धीरो वह्निस्थापनपूर्वकम्। होमद्रव्याणि संस्कृत्य पचेच्चरुमनुत्तमम्। प्राजापत्यचरुश्चात्र वायुनामा हुताशनः। समाप्य धाराहोमान्तं कृत्यमार्त्तवमारभेत्। क्लीं प्रजापतये स्वाहा चरुणैवाहुतित्रयम्। प्रदायैवाहुतिं दद्यादिमं मन्त्रमुदीरयन्। विष्णुर्योनिं कल्पयतु त्वष्टा रूपाणि यच्छतु॥ आसिञ्चतु प्रजापतिर्धाता गर्भं दधातु ते। स्वाहा आज्येन चरुणापि वा। सूर्य्यं प्रजापतिं विष्णुं ध्यायन्नाहुतिमुत्सृजेत्। गर्भं धेहि सिनीवाली गर्भं धेहि सरस्वती। गर्भं ते अश्विनौ देवावाधत्तां पुष्करस्रजौ। ध्यात्वा देवीं सिनीवालीं सरस्वत्यश्विनौ तथा। स्वाहान्तमनुनानेन दद्यादाहुतिमुत्तमाम्। अतः कामं वधूं मायां रमां कूर्चं समुच्चरन्। अमुष्यै पुत्रकामायै गर्भमाधेहि सद्विठम्। उक्त्वा ध्यात्वा रविं विष्णुं जुहुयात् संस्कृतेऽनले। यथेयं पृथिवी देवी ह्युत्ताना गर्भमादधे। तथा त्वं गर्भमाधेहि दशमे मासि सूतये। स्वाहान्तेनामुना विष्णुं ध्यायन्नाहुतिमाचरेत्। पुनराज्यं समादाय ध्यात्वा विष्णुं परात्परम्। विष्णो! ज्येष्ठेन रूपेण नार्य्यामस्यां वरीयसम्। सुतमाधेहि ठद्वन्दमुक्त्वा वह्नौ हविस्त्यजेत्। कामेन पुटितां मायां मायया पुटितां वधूम्। पुनः कामञ्च मायाञ्च पठित्वास्याः शिरः स्पृशेत्। पतिपुत्रवतीभिश्च नारीभिः परिवेष्टितः। शिर आलभ्य हस्ताभ्यां वध्वाः क्रोडाञ्चले पतिः। विष्णुं दुर्गां विधिं सूर्य्यं ध्यात्वा दद्यात् फलत्रयम्। ततः स्विष्टिकृतं हुत्वा प्रायश्चित्तं समापयेत्। यद्वा प्रदोषसमये गौरीशङ्करपूजनात्। भास्करार्घ्यप्रदानाच्च दम्पत्योः शोधनं भवेत्।

आर्त्तवं कथितं कर्म्म गर्भाधानमथो शृणु॥ तद्रात्राव-

न्यरात्रौ वा युग्मायां निशि भार्य्यया। सदनाभ्यन्तरं गत्वा ध्यात्वा देवं प्रजापतिम्। स्पृशेत् पत्नीं पठेन्मन्त्रं मायावीजपुरःसरम्। आवयोः सुप्रजायै त्वं शय्याशुभङ्करी भव। आरुह्य भार्य्यया शय्यां प्राङ्मुखो वाप्युदङ्मुखः। उपविश्य स्त्रियं स्पृशन् हस्तमादाय मस्तके। वामेन पाणिनालिङ्ग्य स्थाने स्थाने मनुं जपेत्। शीर्षे कामं शतं जप्त्वा चिवुके वाग्भवं शतम्। कण्ठे रमां विंशतिधा स्तनद्वन्द्वे शतं शतम्। हृदये दशधा मायां नाभौ तां पञ्चविंशतिम्। जप्त्वा योनौ करं दत्त्वा कामेन सह वाग्भवम्। शतमष्टोत्तरं जप्त्वा लिङ्गेऽप्येवं समाचरन्। विकास्य मायया योनिं स्त्रियं गच्छेत् सुतासये। रेतःसम्पातसमये ध्यात्वा विश्वकृतं पतिः। नाभेरधस्तात् चित्कुण्डे वस्तिकायां प्रपातयेत्। शुक्रसेकान्तरे विद्वान् इमं मन्त्रमुदीरयेत्। यथाग्निना सगर्भा भूर्द्यौर्यथा वज्रधारिणा। वायुना दिग् गर्भवती तथा गर्भवती भव॥ इति गर्भाधानम्॥

जाते गर्भे ऋतौ तस्मिन्नन्यस्मिन् वा महेश्वरि!। तृतीये गर्भमासे तु चरेत् पुंसवनं गृही। कृतनित्यक्रियो भर्त्ता पञ्च देवान् समर्च्चयेत्। गौर्य्यादिमातृकाश्चैव वसोर्धारां प्रपातयेत्। वृद्धिश्राद्धं ततः कृत्वा पूर्वोक्तविधिना सुधीः। धाराहोमान्तमापाद्य कुर्य्यात् पुंसवनक्रियाम्। प्राजापत्यचरुस्तत्र चन्द्रनामा हुताशनः। गव्ये दध्नि यवञ्चैकं द्वौ माषावपि निक्षिपेत्। पतिः पृच्छेत् स्त्रियं भद्रे! किं त्वं पिबसि त्रिः कृतम्। ततः सीमन्तिनी ब्रूयान्मया पुंसवनं त्रिधा। प्रसूतीस्त्रीन् पिबेन्नारी यवमाषयुतं दधि। जीवत्सुताभिर्वनितां यागस्थानं समानयेत्। संस्थाप्य वामभागे तां चरुहोमं समाचरेत्। पूर्ववच्चरुमादाय मायां कूर्च्चं समुच्चरन्। ये गर्भविघ्नकर्त्तारो ये च गर्भविनाशकाः। भूताः प्रेताः पिशाचाश्च वेताला बाल-

घातकाः। तान् सर्व्वान् नाशय इन्द्र गर्भरक्षां कुरु द्विठः। मन्त्रेणानेन रक्षोघ्नं चिन्तयित्वा हुताशनम्। रुद्रं प्रजापतिं ध्यायन् प्रदद्याद्द्वादशाहुतीः। ततो मायाचन्द्रमसे स्वाहेत्याहुतिपञ्चकम्। दत्त्वा भार्य्यां हृदि स्पृष्ट्वा मायां लक्ष्मीं शतं जपेत्। ततः स्विष्टिकृतं हुत्वा प्रायश्चित्तं समापयेत्॥ इति पुंसवनम्॥

ततस्तु पञ्चमे मासि दद्यात् पञ्चामृतं स्त्रियै। शर्करा मधु दुग्धञ्च घृतं दधि समांशकम्। पञ्चामृतमिदं प्रोक्तं देहशुद्धैर विधीयते। वाग्भवं मदनं लक्ष्मीं मायां कूर्चं पुरन्दरम्। पञ्चगव्योपरि शिवे! प्रजप्य पञ्च पञ्चधा। एकीकृत्यामृतान्यत्र प्राशयेद्दयितां पतिः॥ इति पञ्चामृतदानम्॥

सीमन्तोन्नयनं कुर्य्यान्मासि षष्ठेऽष्टमेऽपि वा। यावन्न जायतेऽपत्यं तावत् सीमन्तनक्रिया। पूर्व्वोक्तधाराहोमान्तं कर्म्म कृत्वा स्त्रिया सह। उपविश्यासने प्राज्ञः प्रदद्यादाहुतित्रयम्। विष्णवे भास्करे धात्रे वह्निजायां समुच्चरन्। ततश्चन्द्रमसं ध्यात्वा शिवनाम्नि हुताशने। सप्तधा हवनं कुर्य्यात् सोममुद्दिश्य मानवः। अश्विनौ वासवं विष्णुं शिवं दुर्गां प्रजापतिम्। ध्यात्वा प्रत्येकतो दद्यादाहुतीः पञ्चधा शिवे!। स्वर्णकङ्कतिकां भर्त्ता गृहीत्वा दक्षिणे करे। सीमन्तादृढकेशान्तःकेशपाशे निवेशयेत्। शिवं विष्णुं विधिं ध्यायन् मायावीजं समुच्चरन्। भार्य्ये! कल्याणि! सुभगे! दशमे मासि सुव्रते!। सुप्रसूता भव प्रीता प्रसादाद्विश्वकर्म्मणः। आयुष्मति! कङ्कतिका वर्च्चस्वी ते शुभं कुरु। ततः समापयेत् कर्म्म स्विष्टिकृद्धवनादिभिः॥ इति सीमन्तोन्नयनम्॥

जातमात्रं सुतं दृष्ट्वा दत्त्वा स्वर्णं गृहान्तरे। पूर्व्वोक्तविधिना धीरो धाराहोमं समापयेत्। ततः पञ्चाहुतीर्दद्यादग्निमिन्द्रं

प्रजापतिम्। विश्वान् देवांश्च ब्रह्माणमुद्दिश्य तदनन्तरम्। मधुसर्पिः कांस्यपात्रे समानीय समांशकम्। वाग्भवं सप्तधा जप्त्वा प्राशयेत्तनयं पिता। दक्षहस्तानामिकया मन्त्रमेवं समुच्चरन्। आयुर्वर्च्चो बलं मेधां वर्द्धतां ते सदा शिशो!। इत्यायुर्जननं कृत्वा गुप्तं नाम प्रकल्पयेत्। गन्धर्वतन्त्रे द्वितीयपटले॥ बालकस्य तु जिह्वायां त्रिर्दिनाभ्यन्तरे न्यसेत्। मधुना श्वेतदूर्वाभिः सुवर्णस्य शलाकया। इदं वाग्भवकूटन्तु लिखेद्वै जननान्तरे। स एव पण्डितो भूयान्न तु मूर्खो भवेद्ध्रुवम्॥ वाग्भवकूटमपि तत्रैव यथा। कामदेवस्ततो योनिस्तुर्य्यस्वरपुरन्दरौ। भुवनेशो ततः पश्चात् पञ्चवक्त्रविभूषितः। अयं स वाग्भवो देवीवाग्मीशत्वप्रदायकः। इदं वाग्भवकूटन्तु बालिशस्यापि मूर्द्धनि। हस्तं दत्त्वा पठेत् सिद्धमष्टोत्तरशतं प्रिये!। सोऽपि श्लोकं महेशानि! करोत्येव न संशयः॥ बालिशस्य मूर्खस्य। सत्तर्कपदवाक्यार्थशब्दालङ्कारसारवित्। जिह्वायां न्यासनाद्देवि! मूकोऽपि सुकविर्भवेत्। वृहन्नीलतन्त्रे सप्तमपटले द्वितीयविद्यात्रचरीमन्त्रमधिकृत्य। इदानीं शृणु चार्वङ्गि! कविताकारकं परम्। प्रयोगं दुर्लभं गोप्यं तव स्नेहात् प्रकाशितम्। चण्डीं चाण्डालिनीञ्चैव त्यागिनं सर्वमोहनम्। वीजत्रयं जपेद्रात्रौ मध्ये चैव रवेर्दिने। अष्टाधिकसहस्रस्य प्रमाणेन जपं चरेत्। शताभिमन्त्रितं कृत्वा पिवेच्च जलमुत्तमम्। सप्तदिनप्रयोगेण कविता चित्तमोदिनी। जायते नात्र सन्देहः सत्यं सुरगणार्च्चिते!। पाणिना दक्षिणेनैव मधुलाजान् समानयेत्। नाड़ीच्छेदाच्च प्रागेव बालं संस्कुर्य्याच्च साधकः। कवित्वं जायते तेन पाण्डित्यं सुरवन्दिते!। जिह्वां सम्मार्ज्य देवेशि! लिखेद्धेमशलाकया। दूर्वया वा महादेवि! जिह्वोष्ठयोः समालिखेत्। पक्षिद्वयेन संलेप्य कुर्य्याच्च बालसंक्रियाम्। एकादशाहे देवेशि!

द्वादशाहेऽथ वा पुनः। वर्णजात्यादिभेदेन मासान्तः सम्भविष्यति। यथाशक्त्युपचारेण देवतां पूजयेत् पुनः। सम्पूज्य देवतां भक्त्या लिखेन्मन्त्रं महेश्वरि!। यदा पिता न देशस्थः पितृव्यो मातुलोऽपि वा। लिखित्वा परमेशानि! कुर्य्याच्च बालसंस्क्रियाम्। मूलमन्त्रं लिखेन्मन्त्री यस्यौष्ठे श्वेतदूर्वया। वाक्योच्चारणतो बालो वाग्मी द्रुतकविर्भवेत्। जन्मसंस्कारकं नाम पुत्रे जाते प्रशस्यते। जिह्वायाञ्च लिखेद्यन्त्रं यत्ने दारुकुशेन वा। वारत्रयन्तु सम्मार्ज्य दक्षिणेनैव पाणिना। मन्त्रमुच्चार्य्य प्रत्येकं पंक्तिं कुर्य्यात् सुशोभनम्। आदौ संस्कारः कर्त्तव्यस्तदन्ते विलिखेन्मनुम्। गन्धचन्दनपुष्पैश्च पूजयेत् तारिणीं शिवे!। उत्तराभिमुखो भूत्वा स्थापयेत् पीठमुत्तमम्। पूजयेत् तारिणीं देवीं नानाभक्ष्यैः सुशोभनैः। षोड़शैरुपचारैश्च पूजयेद् भक्तिभावतः। धूपं दद्याद्गुग्गुलुना सर्वकर्मफलप्रदम्। नारिकेलं तथा रम्भां वदरं वकुलं तथा। वीजपूरं कर्णिकारं शर्करां गन्धसंयुताम्। मधूदकं कलायञ्च सिद्धान्नं पायसान्वितम्। मांसं मत्स्यं पिष्टकञ्च दद्यादतिप्रियं महत्। कविर्वाग्मी भवेत् पुत्रः सर्वकामप्रकारकः। जितेन्द्रियः सत्यवादी धार्म्मिको जायते महान्॥ दद्यादित्यनेन सम्प्रदानोपस्थितेर्वचने ब्राह्मणपदस्याभावेऽपि ब्राह्मणेभ्य इति लभ्यते। अतो ब्राह्मणसम्प्रदानकमापादिदानव्यवहार इति॥ महानिर्वाणतन्त्रे॥ कृतोपनयने पुत्रे तेन नाम्ना समाह्वयेत्। प्रायश्चित्तादिकं कृत्वा जातकर्म्म समापयेत्। नालच्छेदं ततो धात्री कुर्य्यादुत्साहपूर्वकम्। यावन्न च्छिद्यते नालं तावत् शौचं न बाधते। प्रागेव नाड़ीकाच्छेदात् देवीं पैत्रीं क्रियाञ्चरेत्। कुमार्य्याश्चापि कर्त्तव्यमेवमेवममन्त्रकम्॥ इति जातकर्म्म॥

षष्ठे वा चाष्टमे मासि नाम कुर्य्यात् प्रकाशतः। स्नाप-

यित्वा शिशुं माता परिधाप्याम्बरे शुभे। भर्त्तुः पार्श्वं समागत्य प्राङ्मुखं स्थापयेत् सुतम्। अभिषिञ्चेत् शिशोर्मूर्द्धि सहिरण्यकुशोदकैः। जाह्नवी यमुना रेवा सपवित्रा सरस्वती। नर्म्मदा वरदा कुम्भो सागराश्च सरांसि च। एते त्वामभिषिञ्चन्तु धर्म्मकामार्थसिद्धये। ह्रीं। आपो हिष्ठा मयो भुवस्ता न ऊर्ज्जे दधातन। महेरणाय चक्षसे यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव मातरः तस्मा अरङ्गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ आपो जनयथा च नः। अभिषिच्य त्रिभिर्मन्त्रैः पूर्व्ववद्वह्निसंस्क्रियाम्। कृत्वा सम्पाद्य धारान्तं दद्यात् पञ्चाहुतीः सुधीः। अग्नये प्रथमं दत्त्वा वासवाय ततः परम्। ततः प्रजानां पतये विश्वेदेवेभ्य एव। ब्रह्मणे चाहुतीं दद्याद्वह्नौ पार्थिवसंज्ञके। ततोऽङ्के पुत्रमादाय श्रावयेद्दक्षिणश्रुतौ। स्वल्पाक्षरं सुखोच्चार्य्यं शुभं नाम विचक्षणः। श्रावयित्वा त्रिधा नाम ब्राह्मणेभ्यो निवेद्य च। ततः समापयेत् कर्म्म कृत्वा स्विष्टिकृतादिकम्। कन्याया निष्क्रमो नास्ति वृद्धिश्राद्धं न विद्यते। नामान्नप्राशनं चूडां कुर्य्याद्धीमानमन्त्रकम्। चतुर्थे मासि षष्ठे वा कुर्य्यान्निष्क्रमणं शिशोः। कृतनित्यक्रियस्तातः सम्पूज्य गणनायकम्। स्नापयित्वा तु तनयं वस्त्रालङ्कारभूषितम्। संस्थाप्य पुरतो विद्वानिमं मन्त्रमुदीरयेत्। ब्रह्मा विष्णुः शिवो दुर्गा गणेशो भास्करस्तथा। इन्द्रो वायुः कुवेरश्च वरुणोऽग्निर्वृहस्पतिः। शिशोः शुभं प्रकुर्व्वन्तु रक्षन्तु पथि सर्व्वदा। इत्युक्त्वाङ्के समादाय गीतवाद्यपुरःसरम्। वहिर्निष्क्रामयेद्वालं सानन्दैः स्वजनैः सह। गत्वाध्वनि कियद्दूरं शिशुं सूर्य्यं निरीक्षयेत्। ह्रीं। तच्चक्षुर्द्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत्। पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतम्। शृणुयाम शरदः शतम्। इत्यादित्यं दर्शयित्वा समागत्य निजालयम्। अर्घ्यं दत्त्वा

दिनेशाय स्वजनान् भोजयेत् पिता॥ इति निष्क्रमणम्॥

षष्ठे मासि कुमारस्य मासे वाप्यष्टमे शिवे!। पितृभ्राता पिता वापि कुर्य्यादन्नाशनक्रियाम्। पूर्ववद्देवपूजादि वह्नि-संस्करणं तथा। एवं धारान्तकर्माणि सम्पाद्य विधिवत् पिता। दद्यात् पञ्चाहुतीस्तत्र शुचिनाम्नि हुताशने। अग्निमुद्दिश्य प्रथमां द्वितीयां वासवं स्मरन्। ततः प्रजापतिं देवं विश्वान् देवान् ततः परम्। ब्रह्माणञ्च समुद्दिश्य पञ्चमीमाहुतिं त्यजेत्। ततोऽग्नावन्नदां ध्यात्वा दत्तपञ्चाहुतिः पिता। तत्रा-थवा गृहेऽन्यस्मिन् वस्त्रालङ्कारशोभितम्। क्रोडे निधाय तनयं प्राशयेत् पायसामृतम्। पञ्चप्राणाहुतेर्मन्त्रैर्भोजयित्वा तु पञ्चधा। ततोऽन्नव्यञ्जनादीनां दत्त्वा किञ्चित् शिशो-र्मुखे। शङ्खतूर्य्यादिघोषेण प्रायश्चित्तं समापयेत्।

इत्यन्नप्राशनं प्रोक्तं चूडाविधिमतः शृणु। तृतीये पञ्चमे वर्षे कुलाचारानुसारतः। चूडाकर्म शिशोः कुर्य्याद्बालसंस्का-रसिद्धये। देवपूजादिधारान्तकर्माणि निष्पाद्य साधकः। सत्या-ग्नेरुत्तरे देशे वृषगोमयपूरितम्। तिलगोधूमसंयुक्तं शरावं स्थापयेद् बुधः। कवोष्णं सलिलञ्चापि क्षुरमेकं सुशाणितम्। आसाद्य तनयं तत्र जनकः स्वीयवामतः। संस्थाप्य जननीक्रोडे कवोष्णसलिलैश्च तैः। वारुणं दशधा जप्त्वा सम्मार्ज्य शिशुमूर्द्ध-जान्। मायया कुशपत्राभ्यां जुष्टिभेकां प्रकल्पयेत्। मायां लक्ष्मीं त्रिधा जप्त्वा गृहीत्वा लौहजं क्षुरम्। छित्त्वा तु जुष्टिका-मूलं मातृहस्ते निवेशयेत्। कुमारमाता हस्ताभ्यामादाय गोमयान्विते। शरावे स्थापयेज्जुष्टिं नापिताय पिता वदेत्। क्षुरमुण्डे शिशोः चौरं सुखं साधय ठद्वयम्। पठित्वा नापितं पश्यन् सत्यनामनि पावके। प्रजापतिं समुद्दिश्य प्रदद्यादाहुति-त्रयम्। नापितेन कृतचौरं स्नापयित्वा शिशुं ततः। वस्त्रा-

सङ्कारमास्येन भूषयित्वाग्निसन्निधौ। स्ववामभागे संस्थाप्य स्विष्टिकृद्धोममाचरेत्। प्रायश्चित्तं ततः कृत्वा दद्यात् पूर्णाहुतिं पिता। माया शिशो! ते कुशलं कुरुतां विश्वकृद्विभुः। पठित्वैनं शिशोः कर्णं स्वर्णमय्या शलाकया। राजत्या लौहमय्या वा तत्र वेधं प्रकल्पयेत्। आपोहिष्ठेति मन्त्रेण अभिषिच्य सुतं ततः। शान्त्यादिदक्षिणां कृत्वा चूड़ाकर्म समापयेत्। गर्भाधानादिचूड़ान्तं समानं सर्वजातिषु। शूद्रसामान्यजातीनां सर्वमेतदमन्त्रकम्। जातकर्मादिचूड़ान्तं कुमार्य्याश्चाप्यमन्त्रकम्। कर्त्तव्यं पञ्चभिर्वर्णैरेकं निष्क्रमणं विना॥

अथोच्यते द्विजातीनामुपवीतिक्रियाविधिः। यस्मिन् कृते द्विजन्मानो वैदिककर्माधिकारिणः। गर्भाष्टमेऽष्टमे वाब्दे कुर्य्यादुपनयं शिशोः। षोड़शाब्दाधिको नोपनेतव्यो निष्क्रियो द्विजः। कृतनित्यक्रियो विद्वान् पञ्च देवान् समर्च्चयेत्। गौर्य्यादिमातृकाश्चैव वसुधारां प्रकल्पयेत्। वृद्धिश्राद्धं ततः कुर्य्यात् देवतापितृतृप्तये। कुशण्डिकोक्तविधिना धाराहोमान्तमाचरेत्। प्रातः कत्वाशनं बालं सुस्नातञ्च स्वलङ्कृतम्। शिखां विना कृतक्षौरं क्षौमाम्बरविभूषितम्। छायामण्डपमानीय समुद्भवहुताशितुः। समीपे चात्मनो वामे संस्थाप्य विमलासने। शिष्यं वदेद्ब्रह्मचर्य्यं कुरु वत्स! ततः शिशुः। ब्रह्मचर्य्यं करोमीति गुरवे विनिवेदयेत्। ततो गुरुः प्रसन्नात्मा शिशवे शान्तचेतसे। काषायवाससी दद्याद्दीर्घायुष्ट्वाय वर्च्चसे। मौञ्जीं कुशमयीं वापि त्रिवृत्तां ग्रन्थिसंयुताम्। तूष्णीञ्च मेखलां दद्यात् काषायवस्त्रधारिणे। मायामुच्चार्य्य सुभगा मेखला स्याच्छुभप्रदा। इत्युक्त्वा मेखलां बद्ध्वा मौनी तिष्ठेद् गुरोः पुरः। यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं बृहस्पतेर्यत् सहजं पुरस्तात्। आयुष्यमग्र्यं प्रतिमुञ्च शुभ्रं यज्ञोपवीतं बलमस्तु तेजः॥ मन्त्रेणानेन शिशवे दद्यात् कृष्णा-

जिनान्वितम्। यज्ञसूत्रपरिमाणन्तु मातृकाभेदतन्त्रे एकादश-पटले॥ यज्ञसूत्रस्य यन्मानं तत् शृणुष्व वरानने!। ऋग्वेदी धारयेत् सूत्रं नाभेरूर्द्ध्वं स्तनादधः। यजुषां सूत्रमानं हि आथर्व्यं शृणु शैलजे!। बाहुमूलप्रमाणेन यज्ञसूत्रं द्विजातिभिः। धारणीयं प्रयत्नेन नान्यदन्नं कदाचन। नान्यदन्नं नान्यप्रमाणमित्यर्थः। सामगस्य दीर्घसूत्रं त्रिविधं वरवर्णिनि।। ब्रह्मरन्ध्रान्नाभिदेश-पर्य्यन्तं यज्ञसूत्रकम्। अथवापि च ग्रीवायामारोप्य नाभिमा-स्पृशेत्। तस्मात् पृष्ठे मेरुदण्डपर्य्यन्तं यज्ञसूत्रकम्। अथवा परमेशानि! प्रकारान्तरमुच्यते। ग्रीवाया दक्षिणाङ्गुष्ठपर्य्यन्तं यज्ञसूत्रकम्। अथर्व्वी धारयेत् सूत्रं यत्नेन यजुषा मतम्। अथवा धावयेत् सूत्रं सामगस्य प्रमाणतः। अथवा धारयेत् यज्ञसूत्रं परममोहनम। आज्ञाचक्रान्नाभिदेशपर्य्यन्तं यज्ञ-सूत्रकम्। एतत् सङ्केतमज्ञात्वा यः कुर्य्यात् सूत्रधारणम्। स चण्डालसमो देवि! यदि व्याससमो भवेत्॥ प्रसङ्गाद् यज्ञ-सूत्रस्य कर्त्तनं जीवन्यासस्य लिख्यते॥ गायत्रीतन्त्रे चतुर्थ ब्राह्मणपटले॥ कन्या च कर्त्तयेत् सूत्रं पतिपुत्त्रवती तथा। विधवाऽविधवा वापि पुत्रहीनापि ब्राह्मणी। क्षत्राणी वैश्यदारा च कर्त्तयेन्न तु शूद्रिणी। दीक्षिता यदि सा शूद्रा कर्त्तनेन च निन्दिता। सच्छूद्रा यदि सा भद्रे! शुद्धा सा सूत्रकर्त्तने। असच्छूद्रा महेशानि। निन्दिता सूत्रकर्त्तने। कार्पाससम्भवं सूत्रं यज्ञसूत्रं विनिर्म्मितम्। सूक्ष्मातिसूक्ष्मं परमं सर्व्वदेवमयं तथा॥ इति निर्म्माणम्॥ अणुग्रन्थिः। ग्रन्थिकाले स्मरेद्धिमान् सूत्रं भवति मूर्त्तिमत्। ब्रह्मा च काश्यपो विप्रः सनकश्च स-नन्दनः। सनत्सनातनो विप्रो नारदः कपिलस्तथा। मरीचि-रत्रिः पुलहः पुलस्त्यो गौतमः क्रतुः। भृगुर्दक्षः प्रचेताश्च वशिष्ठो वाल्मिकिस्तथा। द्वैपायनो भरद्वाजः शक्तो जैमिनि-

रेव च। विदूरथः शुनःशेफो जातुकर्णश्च रौरवः। श्रीर्षः संवर्त्तकः शुक्रः सुराचार्य्यो वृहस्पतिः। चन्द्रः सूर्य्यो बुधः श्रीमान् यज्ञसूत्रस्य ग्रन्थिषु। तिष्ठन्तु मम वामांशे वामस्कन्धे त्वहर्निशम्। ब्रह्माद्या देवताः सर्वा यज्ञसूत्रस्य देवताः॥ *तथा।* जीवन्यास प्रवक्ष्यामि यज्ञसूत्रस्य संशृणु। यज्ञसूत्रं करे कृत्वा दक्षिणे द्विजसत्तमः। गायत्रीं प्रथमं जप्त्वा प्रणवं प्रजपेत् शतम्। गायत्रीं पुनरुक्त्वा वै वामस्कन्धे निवेशयेत्। जीवन्यासं विना देवि! यज्ञसूत्रञ्च सूत्रवत्॥ महानिर्वाणे॥ यज्ञोपवीतं दण्डञ्च वैणवं खादिरञ्च वा। पालाशमथवा दद्यात् क्षीरवृक्ष-समुद्भवम्। आपोहिष्ठेति मन्त्रेण मायया पुटितेन च। त्रिरा-वृत्त्या कुशाम्भोभिः तद्दण्डोपवीतकम्। अभिषिच्य ततस्तोयैः पूरयेद्बालकाञ्जलिम्। तदञ्जलिं दिनेशाय दातारं ब्रह्मचा-रिणम्। तच्चक्षुरिति मन्त्रेण दर्शयेद्भास्करं गुरुः। दृष्ट्वा भास्क-रमाचार्य्यो वदेन्माणवकं ततः। मम व्रते मनो धेहि मम चित्तं ददामि ते। जुषस्वैकमना वत्स! मम वाचोऽस्तु ते शिवम्। हृदि स्पृष्ट्वा पठित्वेन किन्नामासीति तं वदेत्। शिष्यस्त्वमुकशर्माहं भवन्तमभिवादये। कस्य त्वं ब्रह्मचारीति गुरौ पृच्छति पार्वति!। शिष्यः सावहितो ब्रूयाद्भवतो ब्रह्मचार्य्यहम्। इन्द्रस्य ब्रह्म-चारी त्वमाचार्य्यस्ते हुताशनः। इत्युक्त्वा स गुरुः पश्चाद्देवेभ्यस्तं समर्पयेत्। त्वां प्रजापतये वत्स! सवित्रे वरुणाय च। पृथिव्यै सर्वदेवेभ्यः सर्ववेदेभ्य एव च। समर्पयामि ते सर्वे रक्षन्तु त्वां निरन्तरम्। ततो माणवको वह्निं दक्षिणावर्त्तयोगतः। गुरुं प्रदक्षिणीकृत्य आसने पुनराविशेत्। गुरुः शिष्येण सम्पृष्टः समु-द्भवहुताशने। पञ्च देवान् समुद्दिश्य दद्यात् पश्चाहुतीः प्रिये!। प्रजापतिस्ततः शक्रो विष्णुर्ब्रह्मा शिवस्तथा। मायादिवह्निजाया-न्तैर्जुहुयात् स्वस्वनामभिः। अनुक्तमन्त्रे सर्वत्र विधिरेष प्रकीर्त्तितः।

ततो दुर्गां महालक्ष्मीः सुन्दरी भुवनेश्वरी। इन्द्रादिदशदिक्‌पाला भास्करादिनवग्रहाः। प्रत्येकनाम्ना हुत्वैतान् वाससाच्छाद्य बालकम्। पृच्छेन्माणवकं प्राज्ञो ब्रह्मचर्य्याभिमानिनम्। को वाश्रयस्ते तनय! ब्रूहि किन्ते मनोगतम्। ततः शिष्यः सावहितो धृत्वा गुरुपदद्वयम्। करोतु मामाश्रमिणं ब्रह्मविद्योपदेशतः। एवं प्रार्थयमानस्य दक्षकर्णे शिशोस्तदा। श्रावयित्वा त्रिधा तारं सर्वमन्त्रमयं शिवे!। व्याहृतित्रयमुच्चार्य्य सावित्रीं श्रावयेद् गुरुः। ऋषिः सदाशिवः प्रोक्तश्छन्दोऽनुष्टुबुदाहृतम्। अधिष्ठात्री च सावित्री मोक्षार्थे विनियोगिता। अन्तर्गतं महद्वर्चो वरणीयं यथात्मभिः। ध्यायेम तत् पदं सत्यं सर्वव्यापि सनातनम्। यो भर्गः सर्वसाक्षी नो मनोबुद्धीन्द्रियाणि च। धर्म्मार्थकाममोक्षेषु प्रेरयेद्विनियोजयेत्। इत्यमर्थयुतां ब्रह्मविद्यामासाद्य सद्‌गुरुः। शिष्यं नियोजयेद्देवि! गृहस्थाश्रमकर्मसु। ब्रह्मचर्य्योचितं वेशं वत्सेदानीं परित्यज। शाम्भवोदितमार्गेण देवान् पितॄन् समर्च्चय। ब्रह्मविद्योपदेशेन पवित्रं ते कलेवरम्। प्राप्ता गृहस्थाश्रमिता तदुक्तं कर्म कल्पय। उपवीतद्वयं दिव्यंवस्त्रालङ्करणानि च। गृहाण पादुकाच्छत्रं गन्धमाल्यानुलेपनैः। ततः काषायवसनं कृष्णाजिनसमन्वितम्। यज्ञसूत्रं मेखलाञ्च दण्डं भिक्षाकरण्डकम्। आचारादर्जितां भिक्षां समर्प्य गुरवे शिवे!। यज्ञोपवीतयुगलं परिधायाम्बरे शुभे। गन्धमाल्यधरस्तूष्णीं तिष्ठेदाचार्य्यसन्निधौ। ततो गृहस्थाश्रमिणं शिष्यमेतद्वदेद् गुरुः। जितेन्द्रियः सत्यवादी ब्रह्मविद्यारतो भव। स्वाध्यायाश्रमकर्माणि यथाधर्मेण साधय। इत्यादिश्य त्विदं पश्चात् समुद्भवहुताशने। मायादिप्रणवान्तेन भूर्भुवःस्वस्त्रयेण च। हावयित्वा त्रिधाचार्य्यः स्विष्टिकृद्धोममाचरेत्। दत्त्वा पूर्णाहुतिं भद्रे! व्रतकर्म समापयेत्। वीजसेकादिसं-

श्चात्वैकैकं समुद्दिश्य जुहुयात् संस्कृतेऽनले। भार्य्यायाः पा
युगलं गृह्णीयात्तान्युदीरयन्। पाणिं गृह्णामि सुभगे! गुरुदे
रता भव। गार्हस्थ्यं धर्म्मकर्म्मेण यथावदनुशीलय। दत्तेन स्वा
दत्तेन लाजैर्म्मवाहुतैः शिवे!। प्रजापतिं समुद्दिश्य दद्या
द्दे चाहुती वरः। प्रदक्षिणीकृत्य वह्निमुत्थाय भार्य्यया सह। दु
शिवं रमां विष्णुं ब्राह्मीं ब्रह्माणमेव च। युग्मं युग्मं समुद्दि
स्त्रिस्त्रिधा हवनं चरेत्। अश्ममण्डलिकासमारोहौ कुर्य्यादम
न्त्रकम्। निशायाञ्चेत्तदा स्त्रीभिः पश्येद्‌धून्नामरुन्धतीम्। प्रत्या
हृत्यासने सम्यगुपविश्य वरस्तदा। स्विष्टिकृद्धोमपूर्णाहुत्यन्त
कर्म्म समापयेत्। ब्राह्मो विवाहो विहितो दोषहीनः सवर्णया।
कुलधर्म्मानुसारेण गोत्रभिन्ना सपिण्डजा। ब्राह्मोढाहेन या
ग्राह्या सैव पत्नी गृहेश्वरी। तदनुज्ञां विना ब्राह्मविवाहं ना-
चरेत् पुनः। अस्या अपत्ये तद्वंशे विद्यमाने कुलेश्वरि!॥

अथ महानिर्वाणतन्त्रोक्तदशसंस्कारप्रयोगः। संस्कारै-
र्विना दैवपैत्रकर्म्मानधिकारितया सर्व्वैर्विप्रादिभिर्वर्णैः स्वस्व-
वर्णोक्ताः संस्काराः कार्य्याः। दश संस्कारास्तु बीजसेकपुंसवन-
सीमन्तोन्नयनजातकर्म्मनामकरणनिष्क्रमणान्नप्राशनचूड़ोपनयन-
विवाहाः। ततः शूद्राणामधमशूद्राणामुपनयनं नास्ति तेषां
नवैव संस्काराः। ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यानान्तु दश संस्कारा इति॥

अथ गर्भाधानम्। कृतनित्यक्रिय आसने उपविश्य होमा-
पद्धतिलिखिष्यमाणमन्त्रैर्घटान् संस्थाप्य तत्र ब्रह्मदुर्गागणेश-
विष्णुसूर्य्यशिवादित्यादिनवग्रहेन्द्रादिदशदिक्पालान् सम्पूज्य
ततो गौर्य्यादिषोड़शमातृकाः पूजयेत्। षोड़शमातृकास्तु॥
गौरी पद्मा शची मेधा सावित्री विजया जया। देवसेना स्वधा
स्वाहा शान्तिः पुष्टिर्धृतिः क्षमा॥ आत्मदेवता कुलदेवता एता-
श्चत्वः। पूजाक्रमस्तु॥ अर्घ्यस्थापनं कृत्वा बद्धाञ्जलिः। ह्रीं

आयान्तु मातरः सर्वास्त्रिदशानन्दकारिकाः। विवाहव्रतयज्ञानां सर्वाभीष्टं प्रकल्प्यताम्। यानशक्तिसमारूढाः सौम्यमूर्त्तिधराः सदा। आयान्तु मातरः सर्वा यज्ञोत्सवसम्भवे॥ इति मातृकागणमावाह्य क्लीं गौर्य्यै मात्रे नम इति पाद्यादिभिर्यथाशक्ति सम्पूज्य एवं पद्मायै मात्रे नम इत्यादिभिः षोडशमातृकार्च्चनं स्वशक्त्या विधाय नाभिमात्रायां भित्तौ प्रादेशमात्रमध्ये सिन्दूरेण रक्तचन्दनेन वा सप्त वा पञ्च वा विन्दून् दद्यात्। ततः प्रत्येकविन्दौ क्लीमिति ह्रीमिति श्रीमिति वीजत्रयेणाविच्छिन्नां घृतधारां दत्त्वा तत्र वसुं यजेत्। ततो होमप्रकरणलेख्यस्थण्डिलादिवह्निस्थापनान्तं कर्म्म कृत्वा होमद्रव्याणि संस्कृत्य प्राजापत्यं चरुं श्रपयेत्। ततो वायुर्नामानमग्निं ध्यात्वा आवाह्य घृतेन पाद्यादिभि सम्पूज्य धाराहोमान्तं कर्म्म कृत्वा ह्रीं प्रजापतये स्वाहा इति मन्त्रेण चरुणा वारत्रयं जुहुयात्। ततो ह्रीं विष्णुर्योनिं कल्पयतु त्वष्टा रूपाणि यच्छतु। आसिञ्चतु प्रजापतिर्धाता गर्भं दधातु ते। स्वाहा इत्यनेन चरुणा वारमेकं जुहुयात्। तत आज्येन चरुणा साज्येन न चरुणा वा सूर्य्यप्रजापतिविष्णून् ध्यात्वा ह्रीं सूर्य्याय स्वाहा ह्रीं प्रजापतये स्वाहा ह्रीं विष्णवे स्वाहा इति मन्त्रत्रयेण प्रत्येकं जुहुयात्। ततः सिनीवालीसरस्वत्यश्विनान् ध्यात्वा ह्रीं। गर्भं धेहि सिनीवालि गर्भं धेहि सरस्वतो। गर्भं ते अश्विनौ देवावाधत्तां पुष्करस्रजौ॥ स्वाहा इत्यनेन घृतेन जुहुयात्। ततो मनसा रविं विष्णुं ध्यात्वा क्लीं स्त्रीं ह्रीं श्रीं हुमित्यमुष्यै पुत्रकामायै गर्भमाधेहि स्वाहा। इति मन्त्रेणाज्येन जुहुयात्। ततो विष्णुं मनसा ध्यात्वा ह्रीं। यथेयं पृथिवी देवी द्युत्ताना गर्भमादधे। तथा त्वं गर्भमाधेहि दशमे मासि सूतये॥ स्वाहा इति मन्त्रेणाज्येन जुहुयात्। ततः पुनरपि विष्णुं मनसा ध्यात्वा ह्रीं। विष्णोर्ज्येष्ठेन रूपेण

नार्य्यामस्यां वरीयसम्। सुतमाधेहि! स्वाहा इत्यनेनाज्येन जुहुयात्। ततः क्लीं ह्रीं स्त्रीं ह्रूं क्लीं ह्रूमिति मन्त्रेण बध्वाः शिरः स्पृशेत्। ततः पुत्रवतीभिर्नारीभिः परिवेष्टितो हस्ताभ्यां वध्वाः शिर आलभ्य विष्णुं दुर्गां विधिं सूर्य्यञ्च ध्यात्वा तस्याः क्रोडस्थले फलत्रयं पतिर्दद्यात्। ततः स्विष्टिकृतं हुत्वा प्रायश्चित्त होमं कुर्य्यात्। ततः प्रदोषसमये गौरीसहितशङ्करं सम्पूज्य भास्करार्घ्यं दद्यादिति। ततस्तद्रात्रावन्यरात्रौ वा युग्मायां भार्य्यया सह भवनान्तरं गत्वा प्रजापतिं मनसा ध्यात्वा पत्नीं संस्पृश्य शय्याशोधनं कुर्य्यात्। यथा। ह्रीं आवयोः सुप्रजायै त्वं शय्ये! शुभकरी भव। ततो भार्य्यया सह शय्यामारुह्य प्राङ्मुख उदङ्मुखो वा उपविश्य स्त्रियं पश्यन् तन्मस्तके हस्तं दत्त्वा वामेन पाणिना तामालिङ्ग्य तस्याः शीर्षे क्लीमिति शतधा चिवुके ऐमिति शतधा कण्ठे श्रीमिति विंशतिधा स्तनद्वन्द्वे श्रीमिति शतधा हृदये ह्रूमिति पञ्चविंशतिधा जप्त्वा योनौ करं दत्त्वा क्लीं ऐमिति अष्टोत्तरशतं जप्त्वा लिङ्गेऽपि ऐं क्लीमित्यष्टोत्तरशतं जपेत्। ततो ह्रूमिति मन्त्रेण योनिं विकाश्य सुतप्राप्तये स्त्रियमुपगच्छेत्। ततो रेतःपातसमये विश्वकर्म्माणं ध्यात्वा नाभेरधस्तात् चित्कुण्डे रेतः पातयेत्। शुक्रपातान्तसमये इमं पठेत्। ह्रीं। यथाग्निना सगर्भा भूर्द्यौर्यथा वज्रधारिणा। वायुना दिग्गर्भवती तथा गर्भवती भव॥ इति गर्भाधानम्॥

अथ पुंसवनम्। पतिः कृतनित्यक्रियः पञ्चदेवतापूजादिवृद्धिश्राद्धान्तं गर्भाधानपद्धत्युक्तं विधाय ततो वह्निस्थापनादि कृत्वा चन्द्रनामानमग्निं ध्यात्वावाह्य सम्पूज्य प्राजापत्यं चरुं पचेत्। ततो गव्ये दधि यवमेकं द्वौ माषौ च निक्षिप्य स्त्रियं पृच्छेत्। हे भद्रे! किं त्वं त्रिः कृतं पिबसि इति। ततः स्त्री ब्रूयात् मया

पुंसवने कृतं पीयते। इत्युक्ता यवमाषयुतदधिप्रसृतित्रयं पिबेत्। ततो जीववत्साभिर्वनिताभिस्तां यागस्थानं समानयेत्। ततो वामभागे तां संस्थाप्य चरुमानीय ह्रीं हुं ये चात्र विघ्नकर्त्तारो ये च गर्भविनाशकाः। भूताः प्रेताः पिशाचाश्च वेताला बालघातकाः। तान् सर्वान्नाशय नाशय गर्भरक्षां कुरु स्वाहा। इत्यनेन मन्त्रेण रक्षोघ्नं विचिन्त्य प्रजापतिञ्च ध्यायन् चरुणा द्वादशाहुतीर्जुहुयात्। ह्रीं चन्द्रमसे स्वाहेति मन्त्रेण पञ्चाहुतीर्दद्यात्। ततो भार्य्याहृदि स्पृष्ट्वा ह्रीं श्रीमिति मन्त्रं शतं जपेत्। ततः स्विष्टिकृद्धोमस्तदनन्तरं प्रायश्चित्तहोमादिवह्निविसर्ज्जनान्तं कर्म्म कृत्वा दक्षिणाच्छिद्रावधारणान्तं कुर्य्यादिति पुंसवनम्॥

अथ पञ्चामृतदानम्। तत्तु गर्भजननमासावधिके पञ्चमे मासि गर्भिण्यै देयम्। पञ्चामृतन्तु समांशेन दधिमधुदुग्धघृतशर्करामिश्रितरूपम्। अनेन स्त्रिया देहशुद्धिर्भवति। तत्र प्रत्येकं द्रव्ये ऐं क्लीं श्रीं ह्रीं हुं लमिति पञ्चधा जप्त्वा सम्मिश्रय गर्भिणीं प्राशयेदिति पञ्चामृतदानम्॥

अथ सीमन्तोन्नयनम्। तत्तु षष्ठेऽष्टमे वा मासि कर्त्तव्यम्। तत्राशक्तावपत्यजननात् पूर्व्वं कार्य्यम्। तत्र पतिः पञ्चदेवतापूजादिधारोहोमान्तं गर्भाधानप्रकरणोक्तं विधाय स्त्रिया सहासने उपविश्य शिवनामानमग्निं ध्यात्वा आवाह्य यथाशक्ति सम्पूज्य ह्रीं विष्णवे स्वाहा ह्रीं भास्वते स्वाहा ह्रीं धात्रे स्वाहा इत्याहुतित्रयं दद्यात्। ततः सोमं ध्यात्वा ह्रीं सोमाय स्वाहा इति सप्तधा जुहुयात्। अश्विनौ वासवं विष्णुं शिवं दुर्गाञ्च प्रजापतिञ्च ध्यात्वा प्रत्येकं पञ्चाहुतीर्दद्यात्। ततः पतिः स्वर्णकङ्कतिकां दक्षिणहस्तेन गृहीत्वा स्त्रियाः सीमन्तादकेशान्तपाशे निवेश्य शिवं विष्णुं विधिञ्च ध्यायन् ह्रीं। भार्य्ये)

कल्याणि! सुभगे! दशमे मासि सुव्रते। सुप्रसूता भव प्रीता प्रसादाद्विश्वकर्म्मणः। आयुष्मति! कडुतिका वर्द्धस्वी ते शुभं कुरु॥ इति पठेत्॥ ततः स्विष्टिकृद्धोमप्रायश्चित्तहोमौ कृत्वा दक्षिणामग्निविसर्ज्जनादिकञ्च कुर्य्यादिति सीमन्तोन्नयनम्॥

अथ जातकर्म्म। जातमात्रबालकं पिता स्वर्णं दत्त्वा पश्येत्। ततो गृहान्तरे गर्भाधानपद्धत्युक्तं पञ्चदेवतापूजादिधाराहोमान्तं कर्म्म कृत्वा पञ्चाहुतीर्दद्यात्। ह्रीमग्नये स्वाहा ह्रीमिन्द्राय स्वाहा ह्रीं प्रजापतये स्वाहा ह्रीं विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा ह्रीं ब्रह्मणे स्वाहा। इत्येभिर्मन्त्रैरिति। ततः कांस्यपात्रसमांशेन मधुसर्पिषी समानीय तदुपरि ऐमिति सप्तधा जप्त्वा। ह्रीं। आयुर्वर्च्चो बलं मेधा वर्द्धतां ते सदा शिशो!। इति मन्त्रेण दक्षिणहस्तानामिकया शिशुं प्राशयेत्। इत्यायुर्जननं कृत्वा पिता शुभं नाम कुर्य्यात्। ततो जन्मदिनावधि त्रिदिनाभ्यन्तरे श्वेतदूर्वाभिः स्वर्णशलाकया वा मधुना बालकस्य जिह्वायां वाग्भवकूटं लिखेत्। अनेन वाग्भवकूटेन बालकः पण्डितः सुकविः शब्दालङ्कारविच्च भवति। यदीमं मन्त्रं कृतपुरश्चरणो मूर्खस्य शिरसि हस्तं दत्त्वा अष्टोत्तरशतं जपेत्तदा सोऽपि श्लोकं करिष्यति। यदि चेमं मूकस्य जिह्वायां न्यसेत्तदा सोऽपि कविर्भवति। अथ वा द्वितीयायास्त्र्यक्षरीं दूर्वया बालकस्य जिह्वोष्ठौ सम्मार्ज्य पंक्तिद्वयेन लिखेत्। तत्र क्रमः। नाड़ीच्छेदात् प्रागेकादशाहे द्वादशाहे मासान्ते वा यथाशक्ति उपचारेण तां देवतां सम्पूज्य मन्त्रं लिखेत्। यदि पिता न देशस्थस्तदा पितृव्यादिरेतत् कुर्य्यात्। अथवा श्वेतदूर्वया कुलदेवतामन्त्रं बालकस्योष्ठे लिखेत्। स बालो वाग्मी द्रुतकविर्भवेत्। ततः स्विष्टिकृद्धोमादिवह्निविसर्ज्जनान्तं कर्म्म कुर्य्यात्। कुमार्य्या अप्येवं

र्विंममन्त्रकं कुर्य्यात्। तत्र उत्साहपूर्व्वकं धात्री नाड़ीं छिन्द्यात्। तदनन्तरमशौचं भवतीति जातकर्म्म॥

अथ नामकरणम्। षष्ठेऽष्टमे वा मासि प्रकाशतो नाम कुर्य्यात्। तत्र माता शिशुं स्नापयित्वा नवे अम्बरे परिधाप्य पत्युः पार्श्वे वामक्रोड़ासनमागत्य बालं प्राङ्मुखं स्थापयेत्। ततः पिता सहिरण्यकुम्भजलेन शिशोर्मूर्द्धानमभिषिञ्चेदेभिर्मन्त्रैर्यथा। ह्रीं जाह्नवी यमुना रेवा सुपवित्रा सरस्वती। नर्म्मदा वरदा कुन्ती सागराश्च सरांसि च। एते त्वामभिषिञ्चन्तु धर्म्मकामार्थसिद्धये। ह्रीं। आपोहिष्ठामयो भुवस्ता न ऊर्ज्जे दधातन महेरणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा अरङ्गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ। आपो जनयथा च नः। इत्यभिषिच्य पूर्व्ववद्वह्निस्थापनादिधाराहोमान्तं कर्म्म कृत्वा पार्थिवनामानमग्निं ध्यात्वा स्वल्पाक्षरं सुखोच्चार्य्यं नाम त्रिधा पिता श्रावयित्वा ब्राह्मणेभ्यो निवेदयेत्। ततः स्विष्टकृद्धोमान्तं कर्म्म समापयेत्। एतत् कर्म्म कन्याया अप्यमन्त्रकं कर्त्तव्यमिति नामकरणम्॥

अथ निष्क्रमणम्। निष्क्रमणन्तु चतुर्थे मासि षष्ठे वा कुर्य्यात्। तत्र पिता कृतनित्यक्रियो गणेशं सम्पूज्य शिशुं स्नापयित्वा वस्त्रालङ्कारैर्भूषयित्वा अग्रे संस्थाप्य ह्रीं ब्रह्मा विष्णुरित्यादिप्रमाणप्रकरणोक्तं पठित्वा बालकमङ्के निधाय गीतवाद्यपुरःसरं सानन्दैः स्वजनैश्च ततो वहिर्निष्क्रामयेत्। ततः कियद्दूरं गत्वा ह्रीं तच्चक्षुर्देवहितमिति मन्त्रेण बालकं सूर्य्यं दर्शयेत्। ततो गृहमागत्य सूर्य्यायार्घ्यं दत्त्वा स्वजनान् भोजयेदिति निष्क्रमणम्॥

*अथान्नप्राशनम्। तत्र षष्ठे मासि अष्टमे वा पितृभ्राता

पिता वा अन्नप्राशनक्रियां कुर्य्यात्। तत्र कृतनित्यक्रियः पूर्ववत् सगणाधिपगौर्य्यादिकं सम्पूज्य शुचिनामानमग्निं संस्कृत्य प्रागुक्तधाराहोमान्तं कर्म्म समाप्य पञ्चाहुतीर्जुहुयात्। यथा क्लीं अग्नये स्वाहा क्लीं इन्द्राय स्वाहा क्लीं प्रजापतये स्वाहा क्लीं विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा क्लीं ब्रह्मणे स्वाहा। इति हुत्वा तत्रान्यस्मिन् गृहे वा बालकं क्रोड़े कृत्वा पञ्चप्राणाहुतिमन्त्रैः पायसं पञ्चधा भोजयित्वा शिशोर्मुखे किञ्चिदन्नव्यञ्जनादि दत्त्वा आचामयेत्। ततो गीतवाद्यपुरःसरं प्रायश्चित्तहोमादि समापयेदित्यन्नप्राशनम्॥

अथ चूड़ाकरणम्॥ तृतीये वर्षे पञ्चमे कुलाचारमासे वा चूड़ाकरणम्। तत्र कृतनित्यक्रियः सगणाधिपमातृकादिपूजां विधाय सत्यनामानमग्निं संस्कृत्य धाराहुत्यन्तं कर्म्म समाप्याग्नेरुत्तरे तिलगोधूमसहितं वृषगोमयपूर्णं नवशरावं स्थापयेत् कवोष्णं जलं शाणितं क्षुरञ्च। ततः पिता स्वयमेव जननी-क्रोड़े बालकं निधाय वमिति दशधा जप्त्वा तेन कवोष्णतोयेन केशान् सम्मार्ज्य क्लीमिति मन्त्रेण कुशपत्रद्वयनिर्म्मितजुष्टिकामेकां तत्र बध्नीयात्। ततो मायालक्ष्मीवीजद्वयं त्रिधा जप्त्वा लौहजं क्षुरं गृहीत्वा सजुष्टिककेशमुपमूलं छिन्द्यात्। ततः कुमारमाता तं सजुष्टिककेशं हस्ताभ्यां गृहीत्वा तस्मिन् गोमयान्वितनवशरावे स्थापयेत्। ततः पिता नापिताय ब्रूयात्। क्षुरमुण्डे शिशोः क्षौरं सुखं साधय स्वाहा। इति पठित्वा बालकं पश्यन् सत्यनामाग्नौ क्लीं प्रजापतये स्वाहा इति त्रिवारं जुहुयात्। ततः कृतक्षौरं स्नातं समलङ्कृतं समाल्यं बालं वामभागे संस्थाप्य स्विष्टिकृतप्रायश्चित्तहोमं हुत्वा पूर्णाहुतिं दद्यात्। ततो क्लीं शिशो! ते विश्वकर्म्मा कुशलं कुरुतामिति पठित्वा स्वर्णमय्या राजत्या शलाकया वा शिशोः कर्णद्वये वेधं कल्पयेत्।

तत आपोहिष्ठेत्यादिमन्त्रेण तमभिषिच्य शान्त्यादिकं कृत्वा दक्षिणां कुर्य्यादिति चूड़ाकरणम् ॥

गर्भाधानादिचूड़ान्तं कर्म सर्वजातिषु समानं केवलं शूद्राणामिदं सर्वममन्त्रकमिति ॥ अथोपनयनम् ॥ गर्भाष्टमेऽष्टमेऽब्दे वा उपनयनं कर्त्तव्यमिति । षोड़शाब्दपर्य्यन्तमनुपनीतस्य बालस्य दैवपैत्रक्रियायां नाधिकारः ॥ तत्र कृतनित्यक्रियः सगणाधिपमातृपूजादिवृद्धिश्राद्धान्तं कर्म कृत्वा कुशण्डिकोक्तविधानेन समुद्भवनामानमग्निं संस्थाप्य धाराहोमान्तं कर्म कृत्वा प्रातः कृताशनं शिखां विना मुण्डितशिरसं सुस्नातं क्षौमाम्बरधरं स्वलङ्कृतं बालं छायामण्डपमानीय वह्निः समीपे स्ववामे शुद्धासने उपवेशयेत् । ततो ह्रीं ब्रह्मचर्य्यं कुरु इति गुरुः । ह्रीं ब्रह्मचर्य्यं करोमीति शिष्यो ब्रूयात् । ततो गुरुस्तस्मै शिष्याय काषाये वाससी कुशमयीं मेखलाञ्च दद्यात् । ह्रीं सुभगा मेखला शुभप्रदा स्यादिति पठित्वा शिष्यो मौनी तिष्ठेत् । ह्रीं यज्ञोपवीतमिति मन्त्रं पठित्वा गुरुः शिष्याय कृष्णाजिनयुक्तयज्ञोपवीतं दद्यात् । वेदभेदे सूत्रमानन्तु प्रमाणमध्ये अनुसन्धेयम् । पुनर्यज्ञोपवीतमात्रं वंशदण्डञ्च दद्यात् पालाशञ्च । ततो मायापुटितापोहिष्ठादिमन्त्रेण त्रिपत्रकुशेन छतकाय वस्त्रमेखलाजिनयज्ञसूत्रदण्डं शिष्यमभिषिच्य तोयेन तदञ्जलिं पूरयेत् । ततः सूर्य्यायाञ्जलिं दापयित्वा बालं ह्रीं तच्चक्षुरिति मन्त्रेणादित्यं दर्शयेत् । ततो गुरुर्माणवकहृदयं स्पृष्ट्वा ह्रीं मम व्रते ते इति मन्त्रं पठित्वा किं नामासि इति पृच्छेत् । ततः शिष्यः श्रीअमुकनामाहं त्वामभिवादये इति वदेत् । ततो गुरुः कस्य त्वं ब्रह्मचारीति । शिष्यः भवतो ब्रह्मचार्य्यहम् । ततो गुरुः । इन्द्रस्य ब्रह्मचारी त्वमाचार्य्यस्ते हुताशनः । इत्युक्त्वा ह्रीं प्रजापतये त्वा इति मन्त्रेण माणवकं समर्प्य दक्षिणावर्त्तयोगेन वह्निं प्रद-

चिणीकारयित्वा आसने उपवेशयेत्। ततः शिष्येण स्पृष्टो गुरुः ह्रीं प्रजापतये स्वाहा। ह्रीं इन्द्राय स्वाहा। ह्रीं विष्णवे स्वाहा। ह्रीं ब्रह्मणे स्वाहा। ह्रीं शिवाय स्वाहा। ततो मायादिस्वाहान्तेन नाम्ना दुर्गालक्ष्मीसुन्दरीभुवनेश्वरीन्द्रादिदश-दिक्पालभास्करादिनवग्रहेभ्यः स्वस्वनाम्ना प्रत्येकं जुहुयात्। ततो माणवकं वाससा आच्छाद्य को वाञ्छमस्ते तनय! ब्रूहि किन्ते मनोगतम्। ततः शिष्यो गुरुपादद्वयं धृत्वा करोतु मामाश्र-मिणं ब्रह्मविद्योपदेशतः। इति प्रार्थयमानस्य शिष्यस्य दक्षकर्णे त्रिधा प्रणवं संश्राव्य सव्याहृतिकां सावित्रीं श्रावयेत्। अन्या-ब्रह्मविद्या। गायत्र्याः सदाशिव ऋषिरनुष्टुप्छन्दः सावित्री देवता मोक्षार्थे विनियोगः। तदर्थञ्च ज्ञापयेत्। ततो माणवको भिक्षां कुर्य्यात्। ततो गुरुः ह्रीं ब्रह्मचार्य्युक्तवेशमिति पठेत्। ततो माणवकः कषायवस्त्रं सकृष्णाजिनयज्ञसूत्रं मेखलां दण्डं भिक्षाकरण्डमर्जितभिक्षाञ्च गुरवे निवेद्य शुक्लयज्ञोपवीतद्वयं शुक्लवस्त्रद्वयञ्च परिधाय धृतगन्धमाल्य आचार्य्यसन्निधौ तूष्णीं तिष्ठेत्। ततो गुरुः। ह्रीं जितेन्द्रियः सत्यवादीत्यादि पठित्वा शिष्येण हावयेत्। यथा। ह्रीं ॐ भूः स्वाहा ह्रीं ॐ भुवः स्वाहा ह्रीं ॐ स्वः स्वाहा इत्यनेन। ततः स्विष्टिकृद्धोमादिदक्षिणान्तं कर्म समापयेदित्युपनयनम्॥

अथ विवाहः। तत्र कृतनित्यक्रियः पञ्चदेवतापूजादिवृद्धि-श्राद्धान्तं कर्म कृत्वा रात्रौ गीतवाद्यपुरःसरं वरं छायामण्डप-मानीय पूर्वाभिमुखमासने समुपवेशयेत्। ततो ब्राह्मणैः पुण्याहं वाचयित्वा ह्रीं साधु भवानास्तामिति वरं पृच्छेत्। ततो वरः। ह्रीं साध्वहमासे इति वदेत्। ह्रीं अर्च्चयिष्यामो भवन्त-मिति वरं पृच्छेत्। ह्रीमर्च्चय इति वरो वदेत्। ह्रीं पाद्यं सम-र्पयामीत्यादिना पाद्यार्घ्याचमनीयगन्धपुष्पवस्त्रालङ्कारयज्ञसूत्रैर्वर-

मभ्यर्च्य ह्रीं मधुपर्कं समर्पयामीति वरहस्ते मधुपर्कं समर्पयेत्। ततो वरो मधुपर्कं गृहीत्वा वामहस्ते निधाय दक्षिणहस्तानामिकाङ्गुष्ठाभ्यां ह्रीं प्राणाय स्वाहा ह्रीं अपानाय स्वाहा ह्रीं समानाय स्वाहा ह्रीं उदानाय स्वाहा ह्रीं व्यानाय स्वाहा इति मन्त्रेण तन्मधुपर्कद्रव्यं पञ्चधा आघ्राय तत् पात्रमुदीच्यां दिशि स्थापयेत्। ततो वराय पुनराचमनीयं दत्त्वा दाता दूर्वाक्षताभ्यां वरस्य दक्षिणं जानु स्पृष्ट्वा विष्णुरोम् तत्सदद्य अमुके मासि अमुकराशिस्थे भास्करे अमुके पक्षे अमुकतिथौ अमुकगोत्रः श्रीअमुकदेवशर्मा अमुकगोत्रस्यामुकप्रवरस्यामुकदेवशर्मणः प्रपौत्रं पुनर्गोत्राद्युल्लिख्यामुकदेवशर्मणः पौत्रं पुनर्गोत्राद्युल्लिख्यामुकदेवशर्मणः पुत्रं पुनर्गोत्रादिद्वितीयान्तमुल्लिख्य श्रीअमुकदेवशर्माणमर्च्चितं वरम्। एव गोत्रप्रवरनामषष्ठ्यन्तं प्रपितामहपितामहपितॄणामुक्त्वा यथाक्रमं प्रपौत्रीं पौत्रीं पुत्रीञ्चोक्त्वा अमुकगोत्राममुकप्रवरां श्रीअमुकीदेवीं ब्राह्मविवाहेन दातुं भवन्तमहं वृणे इति वदेत्। वरस्तु ह्रीं वृतोऽस्मीति वदेत्। तदा यथाविहितं विवाहकर्म कुरु। वरः ह्रीं यथाज्ञानतः करवाणीति। ततः सवस्त्रालङ्कारां कन्यां छायामण्डपमानीय वरसम्मुखे स्थापयेत्। ततो वरहस्ते कन्याहस्तं नियोज्य फलरत्नादिकं दत्त्वा प्राग्वत् सौरमासाद्युल्लेखानन्तरं प्रपितामहपितामहपितॄणां गोत्रप्रवरनामषष्ठ्यन्तमुल्लिख्य यथाक्रमं प्रपौत्राय पौत्राय पुत्राय इत्युक्त्वा अमुकगोत्राय अमुकप्रवराय श्रीअमुकदेवशर्म्मणे वराय इत्युच्चार्य्य कन्यायाश्च प्रपितामहपितामहपितॄणां षष्ठ्यन्तं गोत्रप्रवरनामोल्लिख्य प्रपौत्रीं पौत्रीं पुत्रीमिति यथासम्भवमुच्चार्य्य अमुकगोत्राममुकप्रवरां श्रीअमुकीदेवीं कन्यामित्यन्तं विरुच्चार्य्य एनामर्च्चितां साच्छादनालङ्कारां प्रजापतिदैवताममुककामस्तुभ्यमहं सम्प्रददे। इति वराय दद्यात्।

वरः स्वस्तीति स्वीकुर्य्यात्। ततः सम्प्रदाता धर्मे चार्थे च कामे च भवता भार्य्यया सह वर्त्तितव्यम्। वरो बाढ़मित्युक्त्वा कामस्तुतिं पठेत्। ततः सम्प्रदाता कन्याजामातरौ ह्रीं प्रजापतिप्रसादेनेत्यादि श्रावयित्वा वस्त्रेणाच्छाद्य सुमङ्गलपुरःसरैर्वरकन्ययोः परस्परमुखावलोकं कारयेत्। ततः काञ्चनादिकं वराय दक्षिणां दत्त्वा अच्छिद्रावधारणं कुर्य्यात्। ततो वरस्तद्रात्रौ परदिवसे वा कुशण्डिकोक्तविधानेन योजकनामाग्निं संस्थाप्य प्राजापत्यं चरुं श्रपयेत्। ततो धाराहोमान्तं कर्म कृत्वा ह्रीं शिवाय स्वाहा। ह्रीं दुर्गायै स्वाहा ह्रीं विष्णवे स्वाहा ह्रीं ब्रह्मणे स्वाहा ह्रीं इन्द्राय स्वाहा इति जुहुयात्। ततो ह्रीं पाणिं गृह्णामीति मन्त्रं पठित्वा भार्य्यायाः पाणिं गृह्णीयात्। ततः कन्या हस्तस्थेन स्वामिदत्तेन घृतेन भ्रात्राद्याहृतलाजैः प्रजापतिमुद्दिश्य ह्रीं प्रजापतये स्वाहा इति चतुर्धा जुहुयात्। ततो भार्य्यया सह उत्थाय वह्निं प्रदक्षिणीकृत्य ह्रीं दुर्गाशिवाभ्यां स्वाहा ह्रीं ब्राह्मीब्रह्मभ्यां स्वाहा। इति त्रिधा हुत्वा अश्मारोहणसप्तपदीगमने अमन्त्रकं कारयेत्। रात्रौ चेद्धोमस्तदा स्त्रीभिः सह चन्द्रमरुन्धतीञ्च पश्येत्॥ ततः स्विष्टिकृद्धोमादिदक्षिणान्तं कर्म्म समापयेत्॥ इति विवाहः॥

इति श्रीप्राणतोषिण्यां द्वितीये धर्मकाण्डे संस्काररूपग्रन्थिकथनं नाम प्रथमः परिच्छेदः॥

वक्ष्यमाणवचनैर्दीक्षाया अपि संस्काररूपत्वात् संस्कारमध्ये वक्तव्यत्वमुचितम्। तस्या गुरुमूलतया त्वादौ गुरुप्रकरणमुच्यते। तत्र गुरुलक्षणं शारदायां द्वितीयपटले॥ मातृतः पितृतः शुद्धः शुद्धभावो जितेन्द्रियः। सर्व्वागमानां सारज्ञः सर्व्वशास्त्रार्थतत्त्ववित्।, परोपकारनिरतो जपपूजादितत्परः। अमोघवचनः शान्तो वेदवेदाङ्गपारगः। योगमार्गानुसन्धायी देवता-

हृदयङ्गमः। इत्यादिगुणसम्पन्नो गुरुरागमसम्मतः। देवतावत् हृदयङ्गमो मनोहर इत्यर्थः॥ विश्वसारतन्त्रे द्वितीयपटलेऽपि॥ सर्वशास्त्रपरो दक्षः सर्वशास्त्रार्थवित् सदा। सुवचाः सुन्दरः स्वाङ्गः कुलीनः शुभदर्शनः। जितेन्द्रियः सत्यवादी ब्राह्मणः शान्तमानसः। पितृमातृहिते युक्तः सर्वकर्मपरायणः। आश्रमी देशस्थायी च गुरुरेवं विधीयते॥ आश्रमी गृहस्थः। तथाच मत्स्यसूक्ते महातन्त्रे त्रयोदशपटले॥ मध्यदेशसमुद्भूतः शान्तः सर्वगुणैर्युतः। पुत्रदारैश्च सम्पन्नो गुरुरागमसम्मतः॥ मध्यदेशसमुद्भूत इति श्रेष्ठत्वदर्शनार्थम्। तत्प्रमाणन्तु तन्त्रसारकारेणैव लिखितमतोऽत्र न प्रयोजनमिति गुरुलक्षणम्॥ रुद्रयामले पूर्वखण्डीयपञ्चदशपटलोत्तरखण्डीयद्वितीयपटलयोः। आदौ साधकदेवश्च सदाचारमतिः सदा। पशुभावस्ततो वीरः मायाङ्के दिव्यभाववान्। एतेषां भाववर्गाणां गुरुर्वेदान्तपारगः। शान्तो दान्तः कुलीनश्च विनीतः शुद्धवेशवान्। शुद्धाचारः सुप्रतिष्ठः शुचिर्दक्षः सुबुद्धिमान्। आश्रमी ध्याननिष्ठश्च मन्त्रतन्त्रविशारदः। निग्रहानुग्रहे शक्तो वशी मन्त्रार्थजापकः॥ शान्त इत्याद्येतत् सर्वं रामार्च्चनचन्द्रिकायामपि केवलं शेषचरणे वशीत्यादौ गुरुरित्यभिधीयत इति पाठः॥ शान्तो विषयोत्कटेच्छारहितः शमादिगुणसंयुक्तः। शमस्तु श्रवणादिकव्यतिरिक्तविषयेभ्यो मनसो निग्रहः। यथा। तीव्रायां बुभुक्षायां जातायां भोजनादन्यो व्यापारो मनसि न रोचते। भोजनविलम्बञ्च सहते तथा स्रक्चन्दनादिविषयेष्वत्यन्तमभिरुचिस्तत्त्वज्ञानसाधनेषु श्रवणमननादिष्वत्यन्तमभिरुचिश्च जायते इति। शान्तरूपेण प्रसिद्धो वा। दान्तस्तपःक्लेशसहः दमयुक्तो वा। दमस्तु वाह्येन्द्रियाणां तदव्यतिरिक्तविषयेभ्यो निवर्त्तनम्। ज्ञानसाधनश्रवणादिसाधनेभ्यो विलक्षणेषु शब्दादिविषयेषु प्रवर्त्तमानानि

श्रोत्रादीनि वाह्येन्द्रियाणि येन वृत्तिविशेषेण निवर्त्तन्ते स दम इत्यभिप्रायः। अतएव शान्तोऽन्तरिन्द्रियनिग्रहकर्त्ता दान्तो वहिरिन्द्रियनिग्रहकर्त्ता इति वेदान्तविद्भिरुक्तम्॥ 'वृहन्नील-तन्त्रे तृतीयपटलेऽपि। वहिरिन्द्रियहर्त्ता च गुरुः सर्वत्र दुर्लभः। अन्तरिन्द्रियहर्त्ता च गुरुः सर्वत्र शोभनः। आचार-वान्महाविद्याराधननिष्ठश्च तत्परः। तत्कल्पाचारसंसक्तो गुरु-रित्यभिधीयत इति। कुलीनः कौलः। एतेषामित्यादिवच-नान्यदृष्ट्वा कुलीनः शुद्धजन्मा आचारादिनवगुणशाली वेति कश्चित् स्वबुद्ध्या व्याचष्टे एतदतीव मन्दम्। वक्ष्यमाणसारसंग्रह-वचने विशुद्धमातापितृकुलीनेति द्वयोरुपादानात्। येनैव व्याख्यायते तस्य सन्देहस्तु विष्णुमन्त्रोपदेष्टरि कुलाचाराभाव इति। स तु सन्देहः कामाख्याकुलार्णवरुद्रजामलादीनामद्रष्टुरेव स्फुरति। तत्र तु सौरगाणपत्यशैववैष्णवशाक्तानां सर्वेषां कुला-चारोपदेशस्य सुस्पष्टत्वादिति तत्प्रमाणमग्रे लिखितव्यमिति। गुरुकरणे वर्जनीयप्रकरणे श्यावदन्तं कुलाचाररहितमित्यादि-प्रच्छन्नाचारविवर्जितमिति च वक्ष्यमाणं तेन न दुष्टमिति। अत एव कुलीनः सर्वमन्त्राणामधिकारीति गीयते। दीक्षाप्रभु स एवात्मा सर्वमन्त्रस्य नापरः। इति तन्त्रसारधृतं साधु सङ्गच्छते॥ कामाख्यातन्त्रे तृतीयपटलेऽपि॥ शान्तो दान्तः कुलीनश्च शुद्धान्तःकरणस्तथा। पञ्चतत्त्वार्च्चको यस्तु सद्गुरुः स प्रकी-र्त्तितः। सिद्धोऽसाविति विख्यातो बन्धुभिः शिष्यपालकः। चमत्कारी दैवशक्त्या सद्गुरुः कथितः प्रिये!। अश्रुतं सश्रुतं वक्ति वाक्यं साधु मनोहरम्। तन्त्रमन्त्रं समावेत्ति य एव सद्गु-रुश्च सः॥ महानिर्वाणतन्त्रे दशमोल्लासे च॥ शाक्ते शाक्तो गुरुः शस्तः शैवे शैवो गुरुर्मतः। वैष्णवे वैष्णवः सौरे सौरो गुरुरुदा-हृतः। गाणपे गाणपः ख्यातः कौलः सर्वत्र सद्गुरुः। अतः सर्वा-

त्मना धीमान् कौलाद्दीक्षां समाचरेत्॥ नानाविकल्पविभ्रान्ति-नाशमित्यादिसद्गुरुलक्षणं वक्ष्यते। इति सद्गुरुलक्षणम्॥ तथा॥ पशोर्वक्त्राल्लब्धमन्त्रः पशुरेव न संशयः। वीराल्लब्धमनुर्वीरः कौलाच्च ब्रह्मविद्भवेत्॥ हृद्यन्नीलतन्त्रेऽपि॥ शैवोऽपि परवि-द्यानामुपदेष्टा न संशयः। वैष्णवः स्वमतस्थानां सौरः सौरविदां सताम्॥ गाणपत्यस्तु देवेशि! गणदीक्षाप्रवर्त्तकः। शैवे शाक्ते च सर्वत्र दीक्षास्वामी न संशयः। कौलस्तस्मात् प्रयत्नेन कुलीनं गुरुमाश्रयेत्॥ इति कुलीनगुरुप्रशंसा॥ ननु रुद्रयामलीयो-त्तरखण्डीयषष्ठपटलोक्तेन। भावस्तु त्रिविधो देव! दिव्यवीरपशु-क्रमात्। गुरवस्त्रिविधाश्चात्र तथैव मन्त्रदेवताः। इत्यनेन पशुगुरुविषयकमेतद्व्याख्यादीनां वामसिद्धान्तकुलमार्गानुसारिणा वचनैरामार्चनचन्द्रिकादिवचने पारिभाषिकं कुलीनमङ्गीकृत्य कथमेतादृग्व्याख्यानं कर्त्तव्यमिति चेन्न॥ महानिर्वाणतन्त्रे कौलस्य सर्वमन्त्रोपदेष्टृत्वसद्गुरुत्वयोः स्पष्टमुक्तत्वात्। एतेन शान्त्या-दिगुणवत्त्वे सति अभिशस्तत्वादिदोषरहितत्वं सद्गुरुत्वमिति सद्गुरुलक्षणमर्वाचीनैः कृतमप्यपास्तम्। कौलस्यैव सद्गुरुत्वेनो-क्तत्वात्। अथ कुलीनः शुद्धवंशजन्मा आचारादिनवगुणशालीव इतीतरलोकप्रसिद्धकुलीनव्याख्यानेन को दोष इति चेन्न। तन्त्र-शास्त्रे कूटार्थकल्पनाया निन्दाश्रुतेः। यथा महानिर्वाणतन्त्रे एका-दशोल्लासे॥ एतस्मिन् शाम्भवे शास्त्रे व्यक्तार्थपदवृत्तिते। कूटेनार्थं कल्पयन्तः पतिता यान्त्यधोगतिम्॥ रुद्रयामले उत्तरखण्डे द्वितीयपटले॥ नीरोगो निरहङ्कारो विकाररहितो महान्। तपस्वी सत्यवादी च सदा ध्यानपरायणः। आगमार्थविशिष्टज्ञो निजधर्मपरायणः। अव्यक्तलिङ्गचिह्नस्थो भावको भद्रदानवान्। लक्ष्मीमान् धृतिमान्नाथो गुरुरित्यभिधीयते॥ गुरुनाथाचार्य-शब्दानां व्युत्पत्तिस्तु कुलार्णवे पञ्चमखण्डे सप्तदशोल्लासे। गुह्या-

गमार्थतत्त्वानुसन्धानाद्बोधनादपि । रुद्रादिदेवरूपत्वाद्गुरुरित्यभिधीयते । श्रीमोक्षज्ञानदातृत्वान्नादब्रह्मात्मबोधनात् । स्थगितज्ञानचिह्नत्वात् श्रीनाथः कथितः प्रिये ! । स्वयमाचरते शिष्यानाचारे स्थापयत्यपि । आचिनोति हि शास्त्रार्थानाचार्यस्तेन कथ्यते । चराचरसमासन्नमध्यापयति यः स्वयम् । यमादियोगसिद्धत्वादाचार्य्य इति कथ्यते ॥ शाक्तानन्दतरङ्गिणीधृतसारसंग्रहे ॥ विशुद्धमातापितृको जितेन्द्रियः सर्वागमज्ञः परदुःखकातरः । यथार्थवाग्वेदविदङ्गपारगः शान्तः कुलीनो गुरुरीरितो द्विजः ॥ द्विज इत्युपादानान्नान्येभ्यो मन्त्रग्रहणम् । अनाचारो द्विजो यस्तु वर्णानां गुरुरेव सः ॥ इति वचनात् । स इत्यनेनैवकारः सम्बध्यते । स एव गुरुरित्यनेन जात्यन्तरं व्यवच्छिद्यते । गुरुशब्देनैवकारः सम्बध्यते व्यावृत्तेरभावात् ॥ कुलमूलावतारकल्पसूत्रटीकाधृतनवचक्रेश्वरे ॥ शिवरूपं समादाय भवपाशनिवृत्तये । सिद्धान्तसारवेत्ताहं सिद्धान्तसारभेदकः । अविच्छिन्नाप्रमत्तश्च सदानुग्रहनिग्रहे । शिवो दिव्याकृतिर्देवि ! न च दृग्गोचरोऽप्यहम् । तथा श्रीगुरुरूपेण शिष्यान् शास्मि पार्वति ! । परं संवित्तिजननं परानन्दसमुद्भवम् । तत्तत्त्वं विदितं येन स गुरुः कुलनायिके ! । भूतभव्यौ मन्त्रतन्त्रौ शाम्भवं वेत्ति यः सदा । वेधस्य षड्विधं देवि ! स गुरुः कुलनायिके ! । वर्णं कलां पदं तत्त्वं मन्त्रं भुवनमेव च । बोधयेद्यः षडध्वानं स गुरुः कुलनायिके ! । षड़ाधारं नवद्वारं षोड़शाधारनिर्णयम् । यो जनाति विधानेन स गुरुः कुलनायिके ! । जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिश्च रूपञ्च तदतीतकम् । यो वेत्ति पञ्चकं देवि ! स गुरुः कुलनायिके ! ॥ सम्मोहनतन्त्रे प्रथमपटलेऽपि ॥ षट्चक्रं षोड़शाधारं त्रिलक्षं व्योमपञ्चकम् । स्वदेहे यो विजानाति स गुरुः कथितो बुधैः ॥ क्रमेणैतानि व्याख्यायन्ते ।

यः षड़ध्वाने शिष्यं बोधयेत् स गुरुरित्यन्वयः। अध्वानमाह वर्णमित्यादि। एतान् षड़ध्वनो दीक्षाप्रकरणे स्पष्टीकरिष्ये। षड़ाधारं षट्चक्राणि पृथिव्यादीनामाधाररूपत्वात्। नवद्वारं दृक्श्रोत्रास्यनासिकागुह्यलिङ्गच्छिद्ररूपम्। उक्तञ्च सम्मोहन-तन्त्रे द्वितीयपटलेऽपि। नवद्वारं नवच्छिद्रं पुरं वपुः प्रकीर्त्ति-तम्। नवपद्मानि चक्राणि विस्तृतं नाडिकात्रयमिति। षोड़-शाधारस्वरूपमपि तत्रैव॥ मूलाधारस्वाधिष्ठानं मणिपूरमना-हतम्। विशुद्धमाज्ञाचक्रञ्च विन्दुर्भूयः कलापदम्। निबोधिका तथार्द्धेन्दुर्नादो नादान्त एव च। उन्मनी विष्णुवक्त्रञ्च ध्रुवमण्ड-लिका ततः। इत्येतत् षोड़शाधारं कथितं योगिदुर्लभमिति। विधानेन प्रयत्नेन प्राणायामादिनेति यावत्। जाग्रत्स्वप्नसुषुप्ति-मिति बुद्धेरावर्त्तत्रयरूपम्। विन्दुस्तदतीतं निरञ्जनमित्यग्रे स्पष्टी-भविष्यति। त्रिलचादिकमपि तत्रैव स्वयम्भूर्वाण इतरस्त्रिलच-परिकीर्त्तितम्। पृथिव्यादीनि भूतानि कथितं व्योमपञ्चक-मिति। तत्र स्वयम्भूलिङ्गं मूलाधारे वाणलिङ्गमनाहते। इतर-माज्ञाचक्रे॥ नवचक्रेश्वरे॥ पिण्डं पदं तथा रूपं रूपातीतं चतु-ष्टयम्। यो वा सम्यग् विजानाति स गुरुः परिकीर्त्तितः। पिण्डादिचतुष्टयं स्पष्टीकृतं गुरुगीतायाम्। पिण्डं कुण्डलिनी-शक्तिः पदं हंसः प्रकीर्त्तितः। रूपं विन्दुरिति ज्ञेयं रूपातीतं निरञ्जनम्॥ नवचक्रेश्वरे॥ यो वा पराञ्च पश्यन्तीं मध्यमामपि वैखरीम्। चतुष्टयं विजानाति स गुरुः परिकीर्त्तितः॥ इति गुरुविशेषलक्षणम्॥ रुद्रयामले उत्तरखण्डे प्रथमपटले॥ गुरुमूलं जगत् सर्वं गुरुमूलं परं तपः। गुरोः प्रसादमात्रेण मोक्षमाप्नोति सद्वशी॥ मुण्डमालातन्त्रे प्रथमपटले॥ गुरुरेकः शिवः साक्षात् गुरुः सर्वार्थसाधकः। गुरुरेव परं तत्त्वं सर्वं गुरुमयं जगत्। विना गुरुप्रसादेन कोटिपुरश्चरणेन किम्।

पिच्छिलातन्त्रे पूर्वखण्डे प्रथमपटलेऽपि। गुरुमूलमिदं शास्त्रं नान्यः शिवतमः प्रभुः। अतएव महेशानि! यत्नतो गुरुमाश्रयेत्॥ इति गुरुमाहात्म्यम्॥ रुद्रजामले पूर्वखण्डे चतुर्दशपटले॥ गुरुं विना यस्तु मूढः पुस्तकादिविलोकनात्। जपबन्धं समाप्नोति किल्बिषं परमेश्वरि!। न माता न पिता भ्राता तस्य को वा गतिः प्रिये!। गुरुरेको वरारोहे! पापं नाशयति क्षणात्। गुरुं विना यतस्तन्त्रे नाधिकारः कथञ्चन। अतएव प्रयत्नेन गुरुः कर्त्तव्य उत्तमः॥ इति शास्त्रे गुरोरावश्यकत्वम्। जामले॥ गुरुरेकः शिवः प्रोक्तः सोऽहं देवि! न संशयः। गुरुस्त्वमपि देवेशि। मन्त्रोऽपि गुरुरुच्यते। अतो मन्त्रे गुरौ देवे न हि भेदः प्रजायते। कदाचित् सहस्रारे पद्मे ध्येयो गुरुः सदा। कदाचित् हृदयाम्भोजे कदाचिद्दृष्टिगोचरे॥ मुण्डमालातन्त्रे॥ देवतागुरुमन्त्राणामैक्यं सम्भावयन् धिया। तदा सिद्धो भवेन्मन्त्रः प्रकटे हानिरेव च॥ पार्वत्युवाच॥ ऐक्यज्ञानं महादेव! कथमुत्पद्यते प्रभो!। नराकृतिं गुरुं मन्ये देवता ध्यानरूपिणी। मन्त्रश्चाक्षररूपो हि कथमैक्यं भवेच्छिव!॥ शिव उवाच॥ एकजातिस्वरूपेण स्वभावादेकजन्मतः। एतेषां भावयोगे तु एकसाधनमेव हि। गुरोर्जातश्च मन्त्रश्च मन्त्राज्जाता तु देवता। अतएव वरारोहे! देवतायाः पितामहः। पितुश्च भावनाद्देवि! यथा चैव पितुः पितुः। तदुद्भवस्तोपमेति विपरीते विपर्य्ययः॥ अयमभिप्रायः। एकजातिस्वरूपेणेति निराकारस्वरूपेणेति तात्पर्य्यम्॥ तथा हि महाकालस्यैव गुरुत्वेन वक्ष्यमाणत्वान्मन्त्रस्य ध्वनिमयत्वाद्देवताया आकारस्य कल्पितत्वाच्च त्रयाणां निराकारत्वमवगन्तव्यम्। एकप्रकारसाधनत्वेनेति वा। गुरोर्जातश्च मन्त्रश्चेत्यनेन यथा पुत्रपौत्राभ्यां पितुरङ्गजत्वेनैक्यं तथा गुरुमन्त्रदेवतानामिति मतत्रयेणैक्यं दर्शितम्॥ यथा

मातृकाभेदतन्त्रे दशमपटले। श्रीदेव्युवाच॥ नराकृतिं गुरुं नाथ! मन्त्रवर्णात्मकं सदा। ध्यानानुरूपिणं देवमेकत्वं वा कथं वद॥ श्रीशिव उवाच॥ गुरुवक्त्रान्महामन्त्रो लभ्यते साधकोत्तमैः। यद्वेवाज्जायते वीजस्तस्य मुक्तिर्भवेद्ध्रुवम्। देवतायाः शरीरं हि वीजादुत्पद्यते प्रिये!। गुरोराज्ञानुसारेण चान्यमूर्त्तिस्तु जायते। गुर्वादिभावनाद्देवि! भावसिद्धिः प्रजायते। अतएव महेशानि! चैकत्वं परिकथ्यते॥ मुण्डमालातन्त्रे॥ मन्त्रे वा गुरुदेवे वा न भेदं यस्तु कल्पते। तस्य तुष्टा जगद्धात्री किम्न दद्याद्दिने दिने॥ इति गुरुमन्त्रदेवतानामैकत्वप्रकारकथनम्॥ गुरुतन्त्रे॥ गुरुः कर्त्ता गुरुर्हर्त्ता गुरुः पाता महीतले। गुरुसन्तोषमात्रेण तुष्टाः स्युः सर्वदेवताः। वामकेश्वरतन्त्रे एकपञ्चाशत्पटलेऽप्येतद्वचनम्। किन्तु पातेत्यत्र गुरुर्दातेति पाठः। गुरौ तुष्टे शिवस्तुष्टो रुष्टे रुष्टस्त्रिलोचनः। गुरौ तुष्टे शिवा तुष्टा रुष्टे रुष्टा च सुन्दरी। अतो गुरुर्महेशानि। संसारार्णवलङ्घने। कर्त्ता पाता च हर्त्ता च गुरुर्मोक्षप्रदायकः॥ इति गुरुतुष्ट्यादिफलम्॥ शाक्तानन्दतरङ्गिणीधृतरुद्रयामले॥ गकारः सिद्धिदः प्रोक्तो रेफः पापस्य दाहकः। उकारः शम्भुरित्युक्तस्त्रितयात्मा गुरुः स्मृतः॥ कङ्कालमालिनीतन्त्रे प्रथमपटले॥ निर्गुणञ्च परब्रह्म गुरुरित्यक्षरद्वयम्। महामन्त्रं महादेवि। गोपनीयं परात्परम्॥ गुरुतन्त्रे॥ गुरुरित्यक्षरं यस्य जिह्वाग्रे देवि! वर्त्तते। तस्य किं विद्यते मोहः पाठैर्वेदस्य किं तथा। गकारोच्चारणमात्रेण ब्रह्महत्या व्यपोहति। उकारोच्चारमात्रेण मुच्यते जन्मपातकात्। रेफोच्चारणमात्रेण उकारोच्चारणात् पुनः। विसर्गोच्चारणात् कोटिजन्मजं पातकं हरेत्। गुरुरित्यक्षरं देवि! जपतो मम निश्चितम्। ब्रह्महत्या पुरा मुक्ता सत्यमेतन्न संशयः। परशुरामो मातृवधात् देवेन्द्रो ब्रह्महिंसनात्॥ पातकादपि मुक्तो-

ऽभूत् गुरोरुच्चारमात्रतः ॥ इति गुरुशब्दोच्चारणफलम् ॥ तत्रैव ॥ ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च पार्वती परमेश्वरी । इन्द्रादयस्तथा देवा यक्षाद्याः पितृदेवताः । गङ्गाद्याः सरितः सर्वा गन्धर्वाः सर्पजातयः । स्थावरा जङ्गमाद्याश्च पर्वताः सार्वभौतिकाः । एते चान्ये च तिष्ठन्ति नित्यं गुरुकलेवरे । श्रीगुरोस्तृप्तिमात्रेण तृप्तिरेषाञ्च जायते ॥ इति गुरौ तृप्ते जगत्तृप्तिकथनम् ॥ तत्रैव ॥ न गुरोरधिकं शास्त्रं न गुरोरधिकं तपः । न गुरोरधिको मन्त्रो न गुरोरधिकं फलम् । न गुरोरधिका देवी न गुरोरधिकः शिवः । न गुरोरधिका मूर्त्तिर्न गुरोरधिको जपः ॥ विश्वसारतन्त्रीयगुरुगीतायाम् ॥ गुरोर्मूर्त्तेः सदा ध्यानं गुरोस्तत्त्वं सदा जपेत् । काशीचेत्रं निवासोऽस्य जाह्नवी चरणोदकम् । गुरुर्विश्वेश्वरः साक्षात् तारकं ब्रह्म निश्चितम् । तथा । ध्यानमूलं गुरोर्मूर्त्तिः पूजामूलं गुरोः पदम् । मन्त्रमूलं गुरोर्वाक्यं सिद्धिमूलं गुरोः कृपा । तथा । मुनिभिः पन्नगैर्वापि सुरैर्वा शापितो यदि । कालमृत्युभयाद्वापि गुरूरक्षति पार्वति ! ॥ गुप्तसाधनतन्त्रे द्वितीयपटले ॥ गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुर्गुरुर्देवो महेश्वरः । गुरुस्तीर्थं गुरुर्यज्ञो गुरुर्दानं गुरुस्तपः । गुरुरग्निर्गुरुः सूर्य्यः सर्वं गुरुमयं जगत् ॥ इति सर्वेभ्यो गुरोराधिक्यकथनम् ॥ किं दानेन किं तपसा किमन्यत्तीर्थसेवया । श्रीगुरोरर्चितौ येन पादौ तेनार्चितं जगत् । ब्रह्माण्डभाण्डमध्ये तु यानि तीर्थानि सन्ति वै । गुरोः पादतले तानि निवसन्ति हि सन्ततम् । इत्यनेन गुरुपादार्चनवशात् विश्वपूजासिद्धिः स्पष्टमवगम्यते ॥ इति गुरुपूजने जगत्पूजनसिद्धिकथनम् ॥ पिच्छिलातन्त्रे ॥ गुरुस्तु द्विविधः प्रोक्तो दीक्षाशिक्षाप्रभेदतः । आदौ दीक्षागुरुः प्रोक्तः शेषे शिक्षागुरुर्मतः । यन्मुखात्तु महामन्त्रः श्रूयतेऽभ्यस्यतेऽपि वा । स गुरुः परमो ज्ञेयस्तदाज्ञा सिद्धिदायिनी । कुलचूडामणिसारकल्पसूक्तटीका-

त्तकुलागमे॥ प्रेरकः सूचकश्चैव वाचको दर्शकस्तथा। शिक्षको बोधकश्चैव षडेते गुरवः स्मृताः। षडेते कार्य्यभूता स्युः कारणं बोधको भवेत्॥ इति गुरुभेदकथनम्। तथा। तत्त्वज्ञैरुपदिष्टा ये तत्त्वज्ञास्ते न संशयः। पशुभिश्चोपदिष्टा ये देवि! ते पशवः स्मृताः। अभिज्ञश्चोद्धरेन्मूर्खं न मूर्खो मूर्खमुद्धरेत्। शिलां सन्तारयेल्लौहो न शिला तारयेच्छिलाम्॥ अतएव गुरुतन्त्रे॥ गुरवो बहवः सन्ति शिष्यवित्तापहारकाः। तमेकं दुर्लभं मन्ये शिष्यहृत्ताप-नाशकम्। एकः श्रेष्ठो भवेत्तेषां भुक्तिमुक्तिप्रदायकः। इति तत्त्वज्ञगुरुकरणबीजम्॥ योगिनीतन्त्रे पूर्व्वखण्डे प्रथमपटले॥ श्रीदेव्युवाच॥ गुरुः को वा महेशान! वद मे करुणामय!। त्वत्तोऽप्यधिक एवायं गुरुस्त्वया प्रकीर्त्तितः। श्रीईश्वर उवाच॥ आदिनाथो महादेवि। महाकालो हि यः स्मृतः। गुरुः स एव देवेशि! सर्व्वमन्त्रेषु नापरः। शैवे शाक्ते वैष्णवे च गाणपत्ये तथेन्दवे। महाशैवे च सौरे च स गुरुर्नात्र संशयः। मन्त्रवक्ता स एव स्यान्नापरः परमेश्वरि!। मन्त्रप्रदानकाले हि मानुषे गिरिनन्दिनि!। अधिष्ठानं भवेत्तस्य महाकालस्य शङ्करि!। अतो न गुरुता देवि। मानुषे नात्र संशयः। मन्त्रदाता शिवः पश्चे यद्ध्यानं कुरुते गुरोः। तद्ध्यानं कुरुते देवि। शिष्योऽपि शीर्षपङ्कजे। तद्ध्यानं शिष्यशिरसि चोपदिष्टं न चान्यथा। इति कामाख्यातन्त्रे तृतीयपटले शेषार्द्धम्॥ अतएव महेशानि। एक एव गुरुः स्मृतः। अधिष्ठानवशात्तस्य मानुषस्य महेश्वरि!। माहात्म्यं कीर्त्तितं तस्य सर्व्वशास्त्रेषु शङ्करि!॥ कामाख्यातन्त्रे तृतीयपटलेऽपि॥ अतएव महेशानि! ज्ञातो हि मानुषो गुरुः। मानुषे गुरुता देवि! कल्पना न तु मुख्यतः। मोक्षो न जायते देवि! मानुषे गुरुभावनादिति॥ तथा। अतएव गुरुर्नैव मनुजः किन्तु कल्पना। दीक्षादौ साधकानाञ्च हृदादौ पूजनं यथा।

ननु यदि मानुषत्वेन गुरुस्तदा। अविद्यो वा सविद्यो वा गुरुः परमदैवतम्। इत्यादितन्त्रसारधृतवचनस्य का गतिरिति चेत् सत्यं प्रागुक्तवचनादिवन्माननीयत्वेनोक्तम्। न तु वस्तुतस्तथात्वे वक्ष्यमाणगुरौ मनुष्यबुद्धीत्यादिवचनं गुरौ मनुर्ष्यताबुद्धिमित्यादितन्त्रसारकारधृतञ्च न सङ्गच्छते। घटस्य छिद्रव्रणादिदोषवन्महापातकादिदोषो मनुष्यस्य इति सुधीभिर्ध्येयम्॥ गुरुतन्त्रेऽपि॥ एक एव गुरुर्देवि! सर्वत्र परिगीयते। भेदस्तस्य न कर्त्तव्यः सर्वं गुरुमयं जगत्॥ इति वचनाद्गुरोर्नित्यत्वेन गुरुमरणे त्रिरात्राशौचमिति वदन्तो मूर्खा एव। अशौचादेः स्मृत्युक्तत्वेन गुरुमरणाशौचं स्मृत्युक्तगुरुपरं वैदिकगुरुपरं वा। यदि च मत्स्यसूक्तादिवचनानुसारेण तान्त्रिकगुरुपरमप्यङ्गीकुर्वते। तदपि कुलागमप्रोक्तप्रेरकादिगुरुपरम्। पश्वाचारयुक्तशिष्यस्य कर्त्तव्यत्वेनोक्तं वेति केचित्। न तु बोधकगुरुपरमिति सुधीभिर्ध्येयम्। विशेषं शृणु वक्ष्यामि माहात्म्यं गुरुगोचरम्। पशुमन्त्रप्रदाने तु मर्य्यादा दशपौरुषी। वीरमन्त्रप्रदाने तु पञ्चविंशतिपौरुषी। महाविद्यासु सर्वासु पञ्चाशत्पौरुषी मता। ब्रह्मयोगप्रदाने तु मर्य्यादा शतपौरुषी। अयमभिप्रायः। पश्वाचारादिमतप्रदेयमन्त्रो यदि शिष्येण गुरुतो गृहीतस्तदनन्तरं शिष्यसन्तत्या गुर्वन्तराद्‌ यदि मन्त्रो गृहीतस्तथापि पैतृकगुरुत्यागजन्यदुरदृष्टशालिना पैतृकगुरुदशमादिवंशपर्य्यन्तं स्वीयदशमादिवंशावधिकेन गुरुवन्मर्य्यादा कार्य्या। अन्यथा प्रत्येकेन प्रत्येकतो यदि मन्त्रो गृह्यते तदा तेषां सर्वेषां गुरुतया वंशमर्य्यादाकल्पनमनर्थकं स्यादिति त्यक्तगुरुवंशमर्य्यादाकथनम्। यद्वा वक्ष्यमाणकामाख्यातन्त्रोक्तवचनेन लुब्धदुष्टादिगुरुत्यागस्य वैधत्वेन यदि शिष्येण स गुरुस्त्यज्यते तथापि तद्वंशमर्य्यादार्थमेतदुक्तम्। दिव्यवीरगुर्वोरपि दोषदुष्टत्वे

त्याज्यत्वं वक्ष्यते। एवञ्च गुरुत्यागाद्भवेन्मृत्युरित्यादितन्त्रसार-कारधृतवचनमदुष्टादिगुरुत्यागे बोध्यम्॥ शाक्तानन्दतरङ्गिणी-धृतमहिषमर्दिनीतन्त्रे॥ मानवस्य महेशानि! सङ्क्षेपान्निगदामि ते। गुरुः परगुरुश्चैव परापरगुरुस्तथा। स्वगुरुः परमेशानि! साक्षाद्ब्रह्म न संशयः। तत्पिता परमगुरुः स्वयं विष्णुः क्षितौ सदा। तत्पिता परापरगुरुर्महेश्वरसमः सदा। वृहन्नीलतन्त्रे द्वितीयपटले तु॥ परापरगुरूणाञ्च निर्णयं शृणु पार्वति!। आदौ सर्वत्र देवेशि! मन्त्रदः परमो गुरुः। परापरगुरुस्त्वं हि परमेष्ठी त्वहं गुरुः॥ कुलार्णवतन्त्रे। पारम्पर्य्यागमाम्नायं मन्त्राचारादिकं प्रिये!। सर्वं गुरुमुखाल्लब्धं सफलं स्यान्न चान्यथा॥ पारम्पर्य्यशब्दव्युत्पत्तिस्तु सप्तदशोल्लासे॥ पाशच्छेदकराद्देवि! रञ्जनात्परतेजसः। जातिभिश्छिद्यमानाच्च पारम्पर्य्यमितीरितम्॥ अथ स्त्रीगुरुलक्षणम्॥ रुद्रजामले उत्तरखण्डद्वितीयपटलपूर्वखण्डपञ्चदशपटलयोः॥ साध्वी चैव सदाचारा गुरुभक्ता जितेन्द्रिया। सर्वमन्त्रार्थतत्त्वज्ञा सुशीला पूजने रता। सर्वलक्षणसम्पन्ना रूपिका पद्मलोचना। रत्नालङ्कारसंयुक्ता स्वर्णाभरणभूषिता। शान्ता कुलीना कुलजा चन्द्रास्या सर्ववृद्धिगा। अनन्तगुणसम्पन्ना रुद्रत्वदायिनी प्रिया। गुरुरूपा शक्तिदात्री शिवज्ञानविरूपिणी। गुरुयोग्या भवेत् सा हि विधवा परिवर्जिता। स्त्रिया दीक्षा शुभा प्रोक्ता मातुश्चाष्टगुणा स्मृता। पुत्त्रिणी विधवा ग्राह्या केवलानन्दकारिणी। सिद्धमन्त्रं यदि तदा गृह्णीयाद्विधवामुखे। केवलं सुफलं तत्र मातुरष्टगुणं स्मृतम्। स्वयं वा स्वप्नविलये ददाति यदि मन्त्रनुम्। तत्राष्टगुणमाप्नोति यदि सा पुत्त्रिणी सती। यदि माता स्त्रीयमन्त्रं ददाति तनुजाय च। तदाष्टसिद्धिमाप्नोति भक्तिमार्गे न संशयः। तदेव दुर्लभं देव! यदि माता प्रदी-

यते। आदौ भक्तिं ततो मुक्तिं सम्प्राप्य कामरूपधृक्। सहस्र कोटिविद्यार्थं जानाति नात्र संशयः। स्वप्ने वा यदि वा मात ददाति च स्वमन्त्रकम्। पुनर्दीक्षां सोऽपि कृत्वा दानवत्त्वमवा- प्नुयात्। यदि भाग्यवशेनैव जननीच्छानुवर्त्तिनी। तदा सिद्धि- मवाप्नोति तत्र मन्त्रं विचारयेत्। स्त्रीयमन्त्रोपदेशेन न कुर्य्या- द्गुरुचिन्तनम्॥ इति स्त्रीगुरुकथनम्॥

गुरौ कर्त्तव्ये वर्ज्जनीयमाह रुद्रजामलीयोत्तरखण्डीयद्वि- तीयपटलपूर्वखण्डीयपञ्चदशपटलयोः॥ वर्ज्जयेच्च परानन्द- रहितं रूपवर्ज्जितम्। निन्दितं रोगिणं क्रूरं महापातकिनं गुरुम्। अष्टप्रकारकुष्ठं च गलत्कुष्ठिनमेव च। श्वित्रिणं जन- हिंसार्थं सदार्थग्राहिणं तथा। स्वर्णविक्रयिणं चौरं बुद्धिहीनं सुखवैरम्। श्यावदन्तं कुलाचाररहित शान्तिवर्ज्जितम्। सक- लङ्कं नेत्ररोगपीड़ितं परदारगम्। असंस्कारप्रवक्तारं स्त्रीजि- तञ्चाधिकाङ्गकम्। कपटात्मानमेवञ्च विशिष्टं बहुजल्पकम्। बह्वाशिनं हि कृपण मिथ्यावादिनमेव च। अशान्तं भावहीनञ्च पञ्चाचारविवर्जितम्। दोषजालैः पूजिताङ्गं पूजयेन्न गुरुं विना। गुरुं विना न पूजयेदित्यभिधानात् गुरौ कृते यः कुष्ठादिदोष- दुष्टो भवति तं पूजयेत्। गुरुकरणसमये तु यः कुष्ठादिस्तं वर्जयेदिति वचनस्य तात्पर्य्यम्। तथोक्तं महापातकिनं गुरुं वर्जयेदिति तदपि भाविनि भूतवदुपचार इतिकर्त्तव्यगुरुपर- मन्यथा पूर्वापरलिखितैकग्रन्थयोर्वैषम्यं स्यात्॥ निरुत्तरतन्त्रे द्वादशपटले॥ पशुं शठञ्च धूर्त्तञ्च चुम्बकञ्च विशेषतः। धर्मार्थ- काममोक्षार्थी गुरुत्वेन न चार्चयेत्॥ जामले पूर्वखण्डे पञ्चदश- पटले तु। गुरोर्विचारः सर्वत्र तातमातामहं विना। प्रमादाच्च यदा ताभ्यां दीक्षाविधिमुपाचरेत्। प्रायश्चित्तं ततः कृत्वा पुनर्दीक्षां समाचरेत्। सावित्री मन्त्रजापश्च तत्संख्यं जपन्

पतेः। विष्णोर्वा प्रणवं लक्षं प्रायश्चित्तमिति स्मृतम्। अयन्त्रा-
ज्ञेन्महादेवि! चायुतं प्रजपेन्मनुम्। दशसाहस्रजप्येन सर्व-
किल्बिषनाशिनी। गायत्री छन्दसां माता पापराशितुलानलः।
कठिनश्च रिपुश्चैव सोदरं वैरिपक्षिणम्। मातामहञ्च पितरं
यतिनं वनवासिनम्। वर्जयित्वा च शिष्येन्द्रो दीक्षाविधिमुदा-
चरेत्। अन्यथा तद्विरोधेन कायनाशो भवेद्ध्रुवम्। सिद्धमन्त्रञ्च
गृह्णीयाद्दुष्कुलादपि भैरवि!। स्वप्ने तु नियमो नास्ति दीक्षासु
गुरुशिष्ययोः। स्वप्नलब्धे स्त्रिया दत्ते संस्कारेणैव शुध्यति॥
राघवभट्टधृतमहाकपिलपञ्चरात्रे॥ नातिबालो न वृद्धश्च न
खञ्जो न कृशस्तथा। नाधिकाङ्गो न हीनाङ्गो न खल्वाटो न
दन्तुरः। वीरमित्रोदयधृतकल्पचिन्तामणौ॥ क्षयरोगी च
दुश्चर्मा कुनखो श्यावदन्तकः। कर्णान्धः कुसुमाक्षश्च खल्वाटः
खञ्जरीटकः॥ कर्णान्धो बधिरः। खञ्जरीटः खञ्जः॥ अङ्ग-
हीनोऽतिरिक्ताङ्गः पिङ्गाक्षः पूतिनासिकः। वृद्धाण्डो वामनः
कुब्जः क्लीबो चैव नपुंसकः॥ पूतिनासिको दुर्गन्धिनासिकः।
इत्याद्यैर्देहजैर्दोषैः संयुक्तो निन्दितो गुरुः। संस्काररहितो
मूर्खो वेदशास्त्रविवर्जितः। श्रौतस्मार्त्तक्रियाशून्यः शुष्कभावः
सुकुत्सितः। पुण्याजनजीवी च नरो वैद्यश्च कार्मुकः। क्रूरो
दम्भी मत्सरो च व्यसनी कृपणः खलः। कुसङ्गी नास्तिको
भीतो महापातकचिह्नितः। देवाग्निगुरुविद्यादिपूजाविधि-
पराङ्मुखः। सन्ध्यातर्पणपूजादिमन्त्रज्ञानविवर्जितः। आल-
स्योपहतो भोगी धर्महीन उपश्रुतः। इत्याद्यैर्बहुभिर्दोषै-
रागमोक्तैश्च यत्नतः। वर्जनीयो गुरुः प्राज्ञैर्दीक्षासु स्थापना-
दिषु॥ मत्स्यसूक्ते त्रयोदशपटले॥ अपुत्रश्चामृतपत्नीकः शक्ति-
हीनोऽथ वामनः। कुब्जः कुष्ठः श्यावदन्तो हपलीपतिरेव
च। मातामहस्य [illegible] सोदरस्य तथैव च। पितोर्मन्त्रं न

गृह्णीयात्तथा चैवाश्रितस्य च। कदाचिद्यदि गृह्णाति पुन संस्कारमर्हति॥ त्याज्यगुरुमाह कामाख्यायां तृतीयपटले। मानुषे गुरुत्वस्य कल्पनामात्रमुक्ता। यथा भोक्त्रे तु भोज्यं हि स्वर्णादिपात्रके न च॥ दीयते च यथा देवि! तस्मै सर्वसमर्पणम्। यदि निन्द्यञ्च तत्पात्रं स्वर्णं वापि कुलेश्वरि!। तदा त्यजेत्तु तत्पात्रमन्यपात्रेण भोजयेत्। अतो हि मनुजं लुब्धं दुष्टं शिष्यो हि सन्त्यजेत्। सर्वेषां भुवने सत्यं ज्ञानाय गुरुरेव हि। ज्ञानान्मोक्षमवाप्नोति तस्माज्ज्ञानं परात्परम्। अतो यो ज्ञानदानं हि न क्षमेत्तं त्यजेद्गुरुम्। अन्नाकाङ्क्षी निरन्नं हि यथा सन्त्यजति प्रिये!। ज्ञानं तत्र समाभाति स गुरुः शिव एव हि। अज्ञानिनं वर्ज्जयित्वा शरणं ज्ञानिनां व्रजेत्। मधुलुब्धो यथा भृङ्गः पुष्पात् पुष्पान्तरं व्रजेत्। ज्ञानलुब्धस्तथा शिष्यो गुरोर्गुर्वन्तरं व्रजेत्॥ तथा। पूर्वोक्तदोषयुक्तश्चेद्दिव्यो वा वीर एव वा। तयोरपि न कर्त्तव्या शिष्येण गुरुभावना। किन्तु कार्य्यं हितैषित्वं गुरुताकल्पनं त्यजेत्॥ कौलानान्तु तत्रैव॥ महाविद्यां सम्प्रदाय घोराचारं ददाति न। स याति नरकं घोरं शिष्योऽपि पतितो भवेत्। पशुभावे स्थितो यो हि कालिकातारिणीमनुम्। दत्त्वाचारं वदेन्नैव नरकाय निवर्त्तते। तस्मात् पशुगुरुस्त्याज्यः साधकैः सर्वदा प्रिये!। यदि दैवात् पशोर्दीक्षां लभते शाक्त एव च। कौलात्तु कौलिकीं कृत्वा तन्मनुं पुनरालभेत्॥ इत्युक्तवचनादभिषेकादिना पुनर्गुरुः करणीय इत्यग्रेऽपि वक्ष्यते॥ गुरुता शिष्यत्वापेक्षणीयत्यतो गुरुप्रकरणानन्तरं शिष्यप्रकरणमुच्यते। तत्र शिष्यशब्दव्युत्पत्तिस्तु कुलार्णवे प्रथमखण्डे सप्तदशोल्लासे॥ शरीरमर्थं प्राणांश्च सद्गुरुभ्यो निवेदयः। गुरुभ्यः शिष्यते योगं शिष्य इत्यभिधीयते॥ अथ शिष्यलक्षणम्। रुद्रयामले उत्तरखण्डे द्वितीयपटले। गुरुलक्षणमुक्ता। शिष्यस्तु

गहिंसो भूत्वा सद्‌गुरुं पर्य्युपासयेत्॥ कुलमूलावतारकल्पसूत्रटीकायाम्। चतुर्भिराद्यैः संयुक्तः श्रद्धावान् सुस्थिराशयः। अलुब्धः स्थिरगात्रश्च प्रेक्षाकारी जितेन्द्रियः। आस्तिको दृढ़भक्तिश्च गुरौ मन्त्रे च दैवते। एवंविधो भवेत् शिष्यस्त्वितरो दुःखकृद्‌गुरोः॥ चतुर्भिराद्यैः संयुक्तः शमादिचतुष्कयुक्त इत्यर्थः॥ शारदातिलके द्वितीयपटले॥ शिष्यः कुलीनः शुद्धात्मा पुरुषार्थपरायणः। अधीतवेदः कुशलो दूरमुक्तमनोभवः। हितैषी प्राणिनां नित्यमास्तिकस्त्यक्तनास्तिकः। स्वधर्मनिरतो भक्त्या पितृमातृहितोद्यतः। वाङ्मनःकायवसुभिर्गुरुशुश्रूषणे रतः। एतादृशगुणोपेतः शिष्यो भवति नापरः। समाचारतन्त्रे द्वितीयपटले॥ शिष्योऽपि स्वगुणैर्युक्तो गुरुभक्तिरतः सदा। धर्मकामादिसंयुक्तो गुरुमन्त्रपरायणः। सत्यबुद्धिर्गुरोर्मन्त्रे देवपूजनतत्परः। गुरूपदिष्टमार्गे च सत्यबुद्धिरुदारधीः। एवंलक्षणसंयुक्तः शिष्यश्चापि परीक्षितः॥ मत्स्यसूक्ते महातन्त्रे त्रयोदशपटलेऽपि। शिष्यः कुलीनः शुद्धात्मा पुरुषार्थपरायणः। अधीतवेदः कुशलो दूरमुक्तमनोभवः। हितैषी प्राणिनां नित्यमास्तिकस्त्यक्तनास्तिकः। स्वधर्मनिरतो भक्त्या पितृमातृहितोद्यतः। वाङ्मनःकायवसुभिर्गुरुशुश्रूषणे रतः। एतादृशगुणोपेतः शिष्यो भवति शङ्करि।॥ इति शिष्यलक्षणम्॥

रुद्रयामलीयगुरुमाननादिप्रकारविधायकानि। गुरुः पितेत्यादिजन्महेतुरित्यादि। सद्‌गुरुः स्वाश्रितमित्यादिवचनान्यस्मदत्यतिवृद्धप्रपितामहकृष्णानन्दागमवागीशेन स्वकृततन्त्रसारे लिखितान्यतो नेवात्र प्रयोजनमिति॥ वर्ज्यशिष्यमाह रुद्रयामलपूर्वखण्डपञ्चदशपटलोत्तरखण्डद्वितीयपटलयोः॥ कामुकं कुटिलं लोकनिन्दितं सत्यवर्जितम्। अविनीतमसमर्थं प्रज्ञाहीनं रिपुप्रियम्। सदा पापक्रियायुक्तं विद्याशून्यं जड़ात्म-

कम्। कलिदोषसमूढाङ्गं वेदक्रियाविवर्ज्जितम्। आश्रमाचारहीनञ्चाशुद्धान्तःकरणोद्यतम्। सदा श्रद्धाविरहितमधर्म्मं क्रोधिनं भ्रमम्। असच्चरित्रं विगुणं परदारातुरं तथा। सम्बद्धाङ्गं समूढीयमभक्तं द्वैतचेतसम्। नानानिन्दाहताङ्गञ्च त शिष्य वर्जयेद्गुरुः॥ इति निन्द्यशिष्यलक्षणम्॥ जामले॥ यदि न त्यज्यते वीरो धनादिदानहेतुना। नारकी शिष्यवत् पापी तद्विशिष्टमवाप्नुयात्। क्षणार्द्धसिद्धः स भवेच्छिष्यासादितया तकैः। अकस्मान्नरकं प्राप्य कार्य्यनाशाय केवलम्। विचार्य्य यत्नाद्विधिवच्छिष्यसंग्रहमाचरेत्। अन्यथा शिष्यदोषेण नरकस्थो भवेद्गुरुः। इति वर्ज्यशिष्यकरणनिन्दा॥ शिष्यकर्त्तव्याकर्त्तव्ये उक्तं रुद्रजामले उत्तरखण्डे प्रथमपटले। यथा। न लङ्घयेद्गुरोराज्ञामुत्तरं न वदेत्तथा। दिवा रात्रौ गुरोराज्ञां दासवत् प्रतिपालयेत्॥ इति गुर्व्वाज्ञापालनविधिः॥ न शृणुयाद्गुरोर्वाक्य शृणुयाद्वा पराङ्मुखः। अहितं वा हितं वापि रौरवं नरकं व्रजेत्। आज्ञाभङ्गं गुरोर्देवि! यः करोति स मूढधीः। प्रयाति नरकं घोरं शूकरत्वमवाप्नुयात्॥ तथा एकविंशतिपटले॥ वृथा धर्म्मं वृथा चर्य्यं वृथा दीक्षां वृथा तपः। वृथा सुलतिमाख्याति गुर्व्वाज्ञालङ्घने नृणाम्॥ इति गुर्व्वाज्ञालङ्घनदोषः। द्वितीयपटले। आज्ञाभङ्गं तथा निन्दां गुरोरप्रियवर्णनम्। गुरुद्रोहञ्च यः कुर्य्यात्तत्संसर्गं न कारयेत्। कारयेत् इत्यत्र स्वार्थेणिच् न कुर्य्यादित्यर्थः। कुलार्णवे पञ्चमखण्डे एकादशोल्लासे॥ गुरुद्रव्याभिलाषी यो गुरुस्त्रीगमनोत्सुकः। स तिर्य्यग्योनिमाप्नोति क्रव्याद्यैर्भक्ष्यते प्रिये!॥ रुद्रजामले॥ गुरुद्रव्याभिलाषी च गुरुस्त्रीगो भवेद् यदि। पातकञ्च भवेत्तस्य प्रायश्चित्तं न कारयेत्॥ प्रायश्चित्तं न कारयेदित्यनेनात्यन्तनिषिद्धमिति ध्वनितम्॥ यथा। कामतो ब्राह्मणवधे निष्कृतिर्न विधीयते। इति मनुवचनतात्पर्य्यमु-

क्रम्। भविष्यपुराणे॥ कामतो ब्राह्मणवधे, यदेतन्मनुनोदितम्। एकान्ततो विप्रवधवर्ज्जनार्थमुदीरितम्॥ जामले॥ गुरुं दुष्कृत्य रिपुवन्निर्गत्य परिवादतः। अरण्ये निर्जने देशे स भवेद्ब्रह्मराक्षसः॥ इति गुर्व्वनिष्टकरणदोषः॥ गुरुगीतायाम्॥ अशक्ता हि सुराः सर्व्वे अशक्ता मुनयस्तथा। गुरुशापहताः क्षीणाः क्षयं यान्ति न संशयः॥ इति गुरुशापजन्यदोषः॥ रुद्रजामले पूर्व्वखण्डे चतुर्द्दशपटले॥ गुरोर्निन्दाञ्च पैशुन्यं यः शृणोति दिनान्तरे। तस्य तद्दिनजां पूजां न तु गृह्णाति सुन्दरी॥ इति गुरुनिन्दाश्रवणदोषः॥ कुलार्णवे द्वादशोल्लासे॥ यत्र श्रीगुरुनिन्दा स्यात्पिधाय श्रवणे स्वके। सद्यस्तस्माद्विनिष्क्रमेद्दूरं न श्रवणं यथा। गुरोर्नाम स्मरेत् पश्चात् श्रवणे सा प्रतिक्रिया। इति गुरुनिन्दाश्रवणप्रतीकारः॥ जामले॥ गतश्रीश्च गतायुश्च गुरोर्निन्दाकरो नरः। कल्पकोटिशतं देवि! नरके पतति ध्रुवम्॥ तथा। एवं श्रुत्वा महादेवि! गुरुनिन्दां करोति यः। स याति नरकं घोरं यावच्चन्द्रदिवाकरौ॥ इति गुरुनिन्दाकरणे दोषः॥ गुरुतन्त्रे॥ गुरौ मनुष्यताबुद्धिः शिष्याणां यदि जायते। न हि तस्य भवेत् सिद्धिः कल्पकोटिशतैरपि॥ इति गुरौ मनुष्यज्ञानजन्यदोषकथनम्॥ कुलार्णवे॥ आज्ञाभङ्गोऽर्थहरणं गुरोरप्रियवर्ण्णनम्। गुरुद्रोहमिदं प्राहुर्यः कुर्य्यात् स तु पातकी। गुरुकोपात्तु नाशः स्याद्गुरुद्रोहात्तु, पातकम्। विष्टत्युर्गुरुनिन्दायां गुर्व्वनिष्टान्महापदः। जीवेदग्निं प्रविष्टो वा नरः पीतविषोऽपि वा। मृत्युहस्तगतो वापि नापराधकरो गुरोः॥ इति गुर्व्वपराधादिदोषः॥ रुद्रजामले पूर्व्वखण्डे॥ गुरोस्तु सन्ततिं त्यक्त्वा न गुर्व्वन्तरमाश्रयेत्। गुरुनिन्दा न कर्त्तव्या न श्रोतव्या कदाचन॥ इति गुरुसन्ततित्यागनिषेधः॥ गुर्व्वादिमाननप्रकारश्च पुरश्चरणरसोल्लासे दशमपटले॥ गुरुञ्च भावयेन्नित्यं सदा शिव-

मयं सदा। गुरोः सुतञ्च चार्वङ्गि! गणेशसदृशं सदा। गुरोः स्नुषा वरारोहे! वाणी लक्ष्मीरिव प्रिये!। गुरोः कुलं महेशानि! भैरवाणां गणं यथा॥ कल्पसूत्रटीकाधृतकुलागमे शाक्तानन्दतरङ्गिण्याञ्च॥ गन्धैर्माल्यैश्च चार्वङ्गि! पूजयेत् सर्वदा गुरुम्। गुरोः पत्नीं तथा देवि! पूजयेद्विधिनामुना॥ गुरुपत्नीपदं गुरुयोषिदुपलक्षणम्। न तु पत्युर्नो यज्ञसम्बन्धे इति पाणिनिसूत्रानुसारेण विवाहसंस्कृतापरम्। सूत्रार्थस्तु पतिशब्दस्यान्ते नकारादेशो भवति यज्ञसम्बन्धे गम्यमाने। यज्ञशब्देनात्र विवाहाङ्गयज्ञ उच्यते। तथात्वे पञ्चविधगुरुयोषित्पूजाविधानं कुलार्णवोक्तमसङ्गतं स्यात्तथा च। कुलार्णवतन्त्रे पञ्चमखण्डे प्रथमोल्लासे॥ ऊढ़ा हृता तथा क्रीता मूल्येन च समाहृता। सकृत् कामगता चापि पञ्चधा गुरुयोषितः। अलङ्काराः पूजनीयाश्चागम्याश्च गुरुयोषितः॥ बृहन्नीलतन्त्रे तृतीयपटले॥ गुरुपत्नी च युवती न संवाह्येत पादयोः। पुनर्विंशतिवर्षेण गुणदोषौ विजानता। अतएव महेशानि! न कुर्य्यात् पादसेवनम्॥ कुलागमे॥ गुरुवद्गुरुपुत्रेषु गुरुवत्तत्सुतादिषु। पूजयेत् प्रत्यहं भक्त्या अमुना विधिना प्रिये!॥ पूजाक्रमस्तु तत्रैव॥ गुरोरभावे चार्वङ्गि! गुरुपत्नीं प्रपूजयेत्। अभावे अलाभे॥ तदभावे च चार्वङ्गि! गुरुपुत्रं समर्चयेत्। तदभावे वरारोहे! गुरुकन्याञ्च पूजयेत्। तदभावे च चार्वङ्गि! गुरुस्नुषां प्रपूजयेत्। एषामभावे चार्वङ्गि! गुरुगोत्रं प्रपूजयेत्। तदभावे वरारोहे! तथा मातामहस्य च। मातुलं मातुलानीं वा पूजयेद्विधिनामुना॥ इति गुरुकुलपूजाक्रमकथनम्। तथा। पूजाकाले च चार्वङ्गि! आगच्छेच्छिष्यमन्दिरे। गुरुर्वा गुरुपत्नी वा पुत्रो वापि समागतः। ज्येष्ठो वाप्यर्चनामध्ये शिष्यः सर्वार्चनां त्यजेत्। तमेव पूजयेच्छिष्य इति शास्त्रस्य निर्णयः। इति पूजाकाले-

गुर्व्वादावागते सति शिष्यकर्त्तव्यम् तत्रैव॥ शिष्यस्य तद्दिनं देवि! कोटिसूर्य्यग्रहैः समम्। चन्द्रग्रहणकालं हि तद्दिनं वरवर्णिनि!। गुरोर्दर्शनमात्रेण सर्व्वपापैः प्रमुच्यते। तत्क्षणाच्चञ्चलापाङ्गि! दानं कुर्य्याद्विचक्षणः॥ इति गुरुदर्शनदिनप्रशंसा॥ गुरौ प्रीतिसमापन्ने देवता प्रीतिमाप्नुयात्। देवे च प्रीतिमापन्ने मन्त्रसिद्धिर्भवेद्ध्रुवम्॥ इति गुरुप्रीतिफलम्॥ मुण्डमालातन्त्रे॥ गुरुपूजां विना देवि! इष्टपूजां करोति यः। मन्त्रस्य तस्य तेजांसि हरते भैरवः स्वयम्॥ रुद्रजामले॥ गुरुपूजां विना नाथ! कोटिपुण्यं वृथाभवेत्। अतः सर्व्वजनैः ख्यातं गुरुणा सिद्धिमाप्नुयात्॥ राघवभट्टधृतम्॥ गुर्व्वनुज्ञाः क्रियाः सर्व्वा निष्फलाः स्युर्यतो ध्रुवम्। जपो होमार्च्चनविधिः कार्य्यो दीक्षान्वितैस्ततः॥ तथा। प्रणम्य गुरुपादाब्जं ध्यात्वा च गुरुपादुकाम्। ज्ञात्वा परमतत्त्वं वै यो जपेत् कुलचण्डिकाम्। स कृतार्थः स धन्यश्च स कुलज्ञः स पण्डितः। स भावज्ञो महादेवि! जायते नात्र संशयः॥ गुरुगीतायाम्॥ संसारसागरसमुद्धरणैकमन्त्रं ब्रह्मादिदेवमुनिसेवितसिद्धिमन्त्रम्। दारिद्र्यदुःखभयशोकविनाशमन्त्रं वन्दे महाभयहरं गुरुदेवमन्त्रम्॥ गुरुतन्त्रे॥ गुरोः सेवा गुरोर्ध्यानं गुरोः स्तोत्रं गुरोर्जपः। गुरोः पूजा गुरोस्तुष्टिर्गुरोर्भक्तिर्नृणां यदि। जन्मभाग्यवशाद्देवि! येषां सञ्जायते क्वचित्। तेषां मन्त्रो भवेत् सिद्धो जीवन्मुक्ताश्च ते नराः। गुरोर्गेहे स्थितः शिष्यो यत् पुण्यं समुपाचरेत्। तत् पुण्यमक्षयं प्रोक्तं पुण्यतीर्थे शताधिकम्॥ इति गुरुगृहनिष्पादितपुण्यकर्म्मफलम्॥ तत्रैव॥ गुरोः पादरजो यस्तु सुधीर्मूर्द्धनि धारयेत्। स तीर्थकोटिजफलात् फलं दशगुणं लभेत्। गुरोः पादोदकं यस्तु नित्यं पिबति भक्तितः। सार्द्धत्रिकोटितीर्थानां फलं स लभते ध्रुवम्॥ गुरुसाधनतन्त्रे॥ त्रिसन्ध्यं पिबते यस्तु गुरुपादो-

दकं सुधीः । तस्य नास्ति पुनर्जन्म संसारे मोहवर्त्मनि । ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च सर्वाश्च पितृदेवताः । तिष्ठन्ति श्रीगुरोः पादपद्मार्चितजले शुभे । गुरोः पादोदकं यस्तु नित्यं पिबति मानुषः । धर्म्मार्थकाममोक्षाणामधिपो जायते च सः ॥ योगिनीतन्त्रे ॥ सुभक्त्या विगलत्पादप्रक्षालनजलं यदि । पिबेदमृतभावेन यः स देवीपुरं व्रजेत् ॥ गुप्तसाधनतन्त्रे ॥ गुरोः पादोदकं यस्तु शिरसा धारयेन्नरः । स सर्वतीर्थजं पुण्यं लभते नात्र संशयः ॥ गुरुतन्त्रे ॥ त्रिसन्ध्यं पूजयेद् यस्तु गन्धपुष्पैर्जगद्गुरुम् । तस्य किं मन्त्रपूजादिविधानैर्न्यासजापकैः । गुरोरन्नं महादेवि ! यस्तु भक्षणमाचरेत् । कोटिजन्मार्जितं पापं तत्क्षणात्तस्य नश्यति । न स्नानं पादशौचञ्च न चैवाचमनञ्चरेत् । प्राप्तिमात्रेण भोक्तव्यं नैव स्थानं विचारयेत् । न ब्राह्मण्यं न कौलीन्यं न जातीनां विचारणम् । न ज्ञातिसुतबन्धूनां सम्पानां तत्र चिन्तनम् । एकस्थानस्थितं ह्यन्नं तत्तीर्थमण्डलीकृतम् । भोक्तव्यं मोक्षदं देवि ! शूद्रस्पृष्टं न चिन्तयेत् । गुरोरन्नं सुधाबुद्ध्या यस्त्वद्यान्मतिमान्नरः । शिवोऽपि तस्य देवेशि ! तुष्टो भवति नान्यथा । गुरोरुच्छिष्टकं देवि ! भक्तिमुक्तिप्रदं भवेत् । अवश्यं वैष्णवैः शिष्यैर्भोक्तव्यं तद्दिने दिने ॥ योगिन्यां प्रथमपटले ॥ गुरूच्छिष्टञ्च देवेशि ! तत्सुतोच्छिष्टमेव च । भोजनीयं न सन्देहो विकारयेदधोगतिः । तवोच्छिष्टं महादेवि ! ब्रह्मादीनां सुदुर्लभम् । गुरूच्छिष्टं तथा प्रोक्तं महापूतं परात्परम् ॥ नन्वेतावता गुरुपत्न्युच्छिष्टं न भक्षणीयमिति चेन्न । गुरुपत्नी महेशानि ! गुरुरेव न संशय इत्येतद्वचनेन तस्या गुरुत्वेन गुरूच्छिष्टभोजनविधिना तदुच्छिष्टभोजनविधेः सिद्धत्वात् । गुरुणा गुरुपत्न्या वा गुरुपुत्रेण वा प्रिये ! । स्पृष्टान्नं मुष्टिमात्रं वा योऽश्नीयाद्वर्षविंशतिम् । चिरजीवी जरारोगविमुक्तोऽसौ

शिवो भवेत्॥ गुरुतन्त्रे॥ गुरोरुच्छिष्टकैर्यस्तु सर्वाङ्गमनुलेपयेत्। वज्रोऽपि तस्य गात्राणि न भिनत्ति कदाचन। गुरोरुच्छिष्टमन्नं यो भक्षयेद्भक्तिभावतः। अन्नपूर्णा जगद्धात्री तस्यैश्वर्यं प्रयच्छति। इति गुरूच्छिष्टभोजनफलं तत्रैव॥ कदाचित् परमेशानि! यदि तत्र भ्रमो भवेत्। न तस्य निष्कृतिर्दृष्टा कल्पकोटिशतैरपि। न भक्षयेद् यस्तु मोहाद्गुरोरुच्छिष्टकं प्रिये!। तस्य क्षुद्रा भवेत्त्वं हि विपत्तिश्च पदे पदे॥ इति गुरूच्छिष्टाभक्षणजन्यदोषकथनम्॥ तत्रैव॥ पादुकां वसनं छत्रं शयनं भूषणादिकम्। दृष्ट्वा गुरोर्नमस्कुर्य्यादात्मभोगं न कारयेत्॥ कुलार्णवे पञ्चमखण्डे द्वादशोल्लासे॥ पादुकामासनं छत्रं वाहनं वस्त्रचामरे। दृष्ट्वा गुरोर्नमस्कुर्य्यात् नात्मभोगाय कल्पयेत्। पादप्रक्षालनं स्नानमभ्यङ्गं दन्तधावनम्। मूत्रनिष्ठीवनं चौरं शयनं स्त्रीनिषेवणम्। वीरासनञ्च दुर्वाक्यमासनं हास्यरोदनम्। केशमोचनमुष्णीषं कञ्चुकं लग्नतां तथा। पादप्रसारणं वादं कलहं दूषणं प्रिये!। अङ्गभङ्गाङ्गवाद्यादिकरास्फालविधूननम्। द्यूतकुक्कुटमल्लादियुद्धमित्यादि चाम्बिके!। गुरुसिद्धमहासिद्धपीठचैत्याश्रयेषु च। नाचरेदाचरेन्मोहात् देवताशापमाप्नुयात्। उपचारं विना तिष्ठेद् गुर्वग्रे नेच्छया विशेत्॥ इति गुरुसमीपे महापीठादौ पादप्रक्षालनादिनिषेधः॥ योगिनीतन्त्रे पूर्वखण्डे प्रथमपटले॥ सुरां यद्यप्यसंस्कारां गुरोराज्ञावशात् पिबेत्। प्रायश्चित्तं न तत्रास्ति वेदेऽपि स्थितमेव हि। अपि तन्त्रविरुद्धं वा गुरुणा कथ्यते यदि। तत्सम्मतं भवेद्देवैर्महारुद्रवचो यथा। इति गुर्वाज्ञया निषिद्धाचरणे दोषाभावः। निर्गतं यद् गुरोर्वक्त्रात् सर्वं शास्त्रं तदुच्यते। गुरुकार्य्यं स्वयं शक्तो नापरं प्रेरयेत् प्रिये!। रुद्रयामले। बन्धुभृत्यपुरस्थैस्तैः सहितोऽप्यतिभक्तिमान्। गच्छन्

तिष्ठन् स्वपन् जाग्रत् जपन् जुह्वत् प्रपूजयेत्। गुर्वाज्ञामेव कुर्वीत तद्गतेनान्तरात्मना। अभिमानो न कर्त्तव्यो जातिविद्याधनादिभिः। सर्वदा सेवयेन्नित्यं शिष्यः श्रीगुरुसन्निधौ॥ इति गुर्वग्रे माननिषेधः॥ तत्रैव॥ सदा च पादुकामन्त्रं जिह्वाग्रे यस्य वर्त्तते। अनायासेन धर्मार्थकाममोक्षं लभेन्नरः॥ श्रीगुरोश्चरणाम्भोजं ध्यायेद् यस्य सदैवतम्। भुक्तये मुक्तये वीरो नान्यो भक्तस्ततोऽधिकः। विद्याङ्गमासनं मन्त्रं मुद्रां तन्त्रादिकं प्रभो! सेवं गुरुमुखाल्लब्धं सफलं नान्यथा भवेत्॥ वाक्यभेदेनान्वयः॥ कम्बले कमले वापि प्रासादे संस्थिते तथा। दीर्घकाष्ठे तथा पृष्ठे गुरोरेकासनं त्यजेत्। श्रीगुरोः पादुकामन्त्रं मूलमन्त्रं स्वपादुकाम्॥ शिष्याय नैव देवेश! प्रवदेद्यस्य कस्यचित्। यद्यदात्महितं वस्तु तद्द्रव्यं नैव वञ्चयेत्। गुरोर्लब्धैकवर्णो यस्तस्य तुष्यामि सुव्रत!। भक्त्या वित्तानुसारेण गुरुमुद्दिश्य यत् कृतम्। तयोरेव फलं देव! तुल्यमाढ्यदरिद्रयोः। स्वल्पे महति वा पुण्यमिति तृतीयचरणे कुलार्णवे पञ्चमखण्डे द्वादशोल्लासे पाठः॥ सर्वस्वमपि यो दद्याद् गुरुभक्तिविवर्जितः। नरकं तदवाप्नोति भक्तिरेव हि कारणम्। कुलार्णवे तु। शिष्यो न फलमाप्नोति इति तृतीयचरणे पाठः। गुरुभक्त्या च शक्रत्वमभक्त्या शूकरो भवेत्॥ गुरुं विना मय्येव या भक्तिस्तयेति तात्पर्यम्। गुरुभक्तिपरं नास्ति सर्वशास्त्रेषु तत्त्वतः॥ इति गुरुभक्तिफलम्॥ धिग्धनं धिग्बलं तेषां धिक्कुलं धिग्विचेष्टितम्। तेषां नोत्पद्यते भक्तिर्गुरुदेवे महेश्वरि!। इति भक्त्यनुत्पत्तौ दोषः। यामले॥ गुरुस्त्रीपुत्त्रबन्धूनां दोषं नैव प्रकाशयेत्। भक्षयेन्न च तद्द्रव्यं दत्तं नैव परित्यजेत्। गुरुगीतायाम्॥ गुरुणा दर्शिते मार्गे मनःशुद्धिञ्च कारयेत्। गुरुणा सदसद्वापि यदुक्तं तन्न लङ्घयेत्। गुरोरग्रे न वक्तव्यमसत्यञ्च कदाचन॥ पिच्छिला-

तन्त्रे ॥ पैत्रं गुरुकुलं यस्तु त्यजेद्वै धर्ममोहितः। स याति नरकं घोरं यावच्चन्द्रार्कतारकम् ॥ कुलार्णवे पञ्चमखण्डे एकादशोल्लासे ॥ ब्रह्मादिस्तम्बपर्य्यन्तं यस्य या गुरुसन्ततिः। तस्य मे सर्व्वशिष्यस्य कौलः पूज्यो महीतले। इति निश्चितबुद्धिर्यः स भवेदावयोः प्रियः ॥ श्रीगुरुं कुलशास्त्राणि पूजास्थानानि यानि च। भक्त्या श्रीपूर्व्वकं देवि! प्रणम्य च प्रकीर्त्तयेत्। गुरुं नाम्ना न भाषेत जपकालादृते प्रिये!। श्रीनाथदेवस्वामीति विवादे साधने वदेत्। अथ गुरुशुश्रूषा। तथा द्वादशोल्लासे ॥ आत्मार्थमान्यसद्भावैः शुश्रूषा स्याच्चतुर्व्विधा। शुश्रूषया धिया देवि! शिष्यः सन्तोषयेद्गुरुम्। पदे पदेऽश्वमेधस्य फलं प्राप्नोत्यसंशयम्। केवलं गुरुशुश्रूषा त्वत्कृपाकारिणी प्रिये!। सद्भक्तिसहिता चेत् सा सर्व्वकामफलप्रदा। चीयन्ते सर्व्वपापानि वर्द्धन्ते पुण्यराशयः। सिध्यन्ति सर्व्वकार्य्याणि गुरुशुश्रूषया प्रिये। यद्यदात्महितं वस्तु तत्तद्दित्तमवञ्चयन्। गुरुदेवार्च्चको यस्तु तस्य पुण्यं न गण्यते। गुरुमित्रसुहृद्दासीदासाद्यान्नावमानयेत्। न निन्देदस्य समयान् वेदशास्त्रागमादिकान्। तथा। विविचुर्देशिकावासं शान्तचित्तोऽतिभक्तिमान्। वाहनं पादुकां छत्रं चामरं व्यजनादिकम्। ताम्बूलं वेशमुत्सृज्य प्रविशेच्च शनैः शनैः ॥ देशिकव्युत्पत्तिस्तु सप्तदशोल्लासे ॥ देवतारूपधारित्वाच्छिष्यानुग्रहकारणात्। करुणामयमूर्त्तित्वाद्देशिकः कथ्यते प्रिये!॥ देशिकावासं गुर्व्वावासमित्यर्थः। तथा। रिक्तहस्तश्च नोपेयाद्राजानं दैवतं गुरुम्। फलपुष्पाम्बरादीनि यथाशक्त्या समर्पयेत् ॥

इति श्रीप्राणतोषिण्यां द्वितीये धर्म्मकाण्डे गुरुशिष्य-
प्रकरणरूपशाखाद्वयकथनं नाम
द्वितीयः परिच्छेदः।

दरपतिजयचर्य्यास्वरोदयश्वतन्त्रब्रह्मजामले॥ "अश्विन्यादि लिखेच्चक्रं सर्पाकारं त्रिनाड़िकम्। तत्र वेधवशाज्ज्ञेयं विवाहादिशुभाशुभम्। त्रिनाड़ीवेधनक्षत्रमश्विन्यार्द्रा युगोत्तरा। हस्तेन्द्रमूलवारुण्यः पूर्वाभाद्रपदास्तथा। याम्यः सौम्यो गुरुर्योनिर्धिवामित्रजलाह्वयम्। धनिष्ठा चोत्तराभाद्रमध्यनाड़ी व्यवस्थिता। कृत्तिका रोहिणी सर्पो मघा स्वातीविशाखके। उत्तरा श्रवणा पौष्णकोड़नाडी व्यवस्थिता। अश्विन्यादि नाड़ीवेधर्क्षे पष्ठं द्वितीयकं क्रमात्। याम्यादितुर्य्यं तुर्य्यञ्च कृत्तिकादौ द्विपट्कम्। एवं निरीक्षयेद्वेधं कन्यामन्त्रे गुरौ सुरे। पुण्यस्त्रीस्वामिमित्रेषु देशे ग्रामे पुरे गृहे। एकनाड़ीस्थधिष्ण्यानि यदि स्युर्वरकन्ययोः। तदा वेधं विजानीयाद् गुर्वादिषु तथैव च। प्रकटं यस्य जन्मर्क्षं तस्य जन्मर्क्षतो व्यधः। प्रशस्तं जन्मभं यस्य तस्य नामर्क्षतो वदेत्। द्वयोर्जन्मभयोर्वेधे न कर्त्तव्यं कदाचन। एकनाडीस्थिता चेत् स्याद्भर्तृनाशाय चाङ्गना। एकनाड़ीस्थिता यत्र गुरुर्मन्त्रश्च देवता। तत्र द्वेषं रुजं मृत्युं क्रमेण फलमादिशेत्। प्रभुः पुण्याङ्गना मित्रं देशो ग्रामः पुरं गृहम्। एकनाडीगता त्याज्या भव्या वेधविवर्ज्जिता॥ इत्यादिवचनाद् गुरुशिष्यमन्त्राणां नाड़ीनक्षत्रविचारोऽवश्यकरणीय इति॥ दीक्षायां कर्त्तव्यायां चक्रादिविचारस्यावश्यकत्वम्। तत्तु अस्मद्गोष्ठीगरिष्ठकृष्णानन्दागमवागीशेन स्वकृततन्त्रसारे सर्वं लिखितमतो नात्र प्रयोजनम्॥ यत्तु नात्र सिद्धाद्यपेक्षास्तीत्यादिवचनमात्रप्रदर्शिभिरिदं प्रशंसापरं सर्वत्र विचारस्यावश्यकत्वमिति तन्त्रसारकारस्य स्वकपोलकल्पितमित्युपहसितम्। तैः रुद्रजामलोत्तरखण्डीयचतुर्थपटलाद्युक्तं न दृष्टं न श्रुतञ्च तद्यथा। कालीतारादिमन्त्रस्य सिद्धादीन्नैव शोधयेत्। तथापि शोधयेन्मन्त्रं प्रशंसापरमेव तत्। विचाराभावप्रतिपादकवचनमात्रं

यत्यादिपरं न गृहस्थपरमित्यग्रे वक्ष्यते॥ चक्रविचारप्रतिप्रसव-स्त्वन्नदाकल्पे द्वितीयपटले उक्तो यथा॥ ऋणचक्रादिचक्रनरक-मुक्ता॥ नवचक्रविशुद्धात्मा मन्त्रोऽभीष्टाय कल्प्यते। उपासिता यदि भवेत् पैतृकी पुरुषाऽक्रमात्। तदा तद्ग्रहणे धीरो विचारं नैव कारयेत्। तत्तु, मन्त्रञ्च वनिताश्चेद्भाग्यवशाद्यदि। तदा भर्त्तुर्विचारेण विचारोऽस्या न तु स्वतः। कुलचक्रे समुत्पन्ने वीरान् माहेश्वरीमुखात्। कृपया दीयमानस्य विचारो नास्ति भैरव!। स्वान्तःकरणवृत्तेर्वा यत्र श्रद्धा गरीयसी। सैवोपास्या प्रयत्नेन विचारस्तत्र निष्फलः॥ दीक्षाकर्म्मणि मण्डपकरण-स्यावश्यभावेन भूमिपरीक्षां विना मण्डपादिकरणनिषेधदर्शनेन चादौ भूमिपरीक्षोच्यते॥ तत्तु, राघवभट्टधृतमहाकपिलपञ्च-रात्रे॥ तत्र भूमीं परीक्षेत वास्तुतत्त्वविशारदः। स्फुटिता च सशल्या च वल्मीकारोहिणी तथा। दूरतः परिवर्ज्या भूः कर्त्तु-रायुर्धनापहा॥ स्फुटिता चेति चकारेणोषरेति न लभ्यते। स्फुटिता मरणं कुर्य्यादूषरा धननाशिनी। सशल्या क्लेशदा नित्यं विषमा शत्रुतो भयम्॥ इति वर्जनीयभूमिकथनम्॥ तत्रैव॥ ईशकोणप्लवासा च कर्त्तुः श्रीदा सुनिश्चितम्। पूर्व्वप्लवा वृद्धिकरी धनदा तूत्तरप्लवा। विद्वेषं मरणं व्याधिं कुर्य्यादग्निप्लवा मही। धर्म्मराजप्लवा भूमिर्नित्यं मृत्युभयप्रदा। गृहक्षयकरी सा च भूमिर्या नैरृतप्लवा। अन्नहानिकरी पृथ्वी कीर्त्तिता वरुणप्लवा। वातप्लवा तथा भूमिर्नित्यमुद्वेगकारिणी। इति दिक्प्लवभूमि-शुभाशुभे॥ तत्रैव। श्वेता तु ब्राह्मणी भूमिरक्ता वै क्षत्रिया स्मृता। वैश्या पीता तु विज्ञेया शूद्रा कृष्णा प्रकीर्त्तिता। ब्राह्मणी घृतगन्धा स्यात् क्षत्रिया रक्तगन्धिका। क्षीरगन्धा भवेद्वैश्या शूद्रा विड्गन्धिनी क्षितिः। मधुरा ब्राह्मणी भूमिः कषाया क्षत्रिया स्मृता। वैश्या तिक्ता च विज्ञेया शूद्रा स्यात्

कटुका मही। ब्राह्मणी भूः कुशोपेता क्षत्रिया स्याच्छराकुला। कुशकाशाकुला वैश्या शूद्रा सर्व्वतृणाकुला॥ इति ब्राह्मणादिभूमिज्ञानकरणकथनम् तत्रैव। सिता पीता तथा रक्ता कृष्णवर्णसमन्विता। स्थिरोदका दृढ़ा स्निग्धा भूमिः सर्व्वसुखावहा। शीतस्पर्शोष्णकाले च वह्निस्पर्शा हिमागमे। वर्षासु चोभयस्पर्शा सा शुभा परिकीर्त्तिता। तदुक्तं हयशीर्षपञ्चरात्रेऽपि॥ सुरभीणां रतिर्यत्र सवत्सानां हयैः सह। सुन्दरीणां रतिर्यत्र पुरुषैः सह सत्तम!। काश्मीरचन्दनामोदा कर्पूरागुरुगन्धिनी। कमलोत्पलगन्धा च जातिचम्पकगन्धिनी। पाटला मल्लिकागन्धा नागकेशरगन्धिनी। दधिक्षीराज्यगन्धाढ्या मदिरासवगन्धिनी। सुगन्धिव्रीहिगन्धाढ्या शुभगन्धयुता च सा। सर्व्वेषामिव वर्णानां भूमिः साधारणी मता। इति शुभभूमिकथनम्। मदग्रजरामलोचनविद्याभूषणकृतवास्तुयागप्रदीपिकाधृतहयशीर्षपञ्चरात्रे॥ ज्ञात्वा भूमीं परीक्षेत पूर्व्वोदकप्लवना शुभाम्। असङ्कटां तथाच्छन्नां कृतैस्तोयपरिप्लुताम्। सम्पूर्य्य मार्गे खाते तु तथाधिकमृदं शुभाम्। कुसुमप्रकरस्तद्वद् यस्यां न ग्लानिमृच्छति। न निर्व्वाति तथा दीपः शीघ्रं पुष्पं न शोष्यते। श्वेतारुणा पीतकृष्णा विप्रादीनां विशिष्यते॥ प्रशस्यते इत्यर्थः॥ त्याज्या भूमिः क्षारगन्धा पूतिगन्धा च या भवेत्। मधुरा च कषाया च अम्ला च कटुका च या। कुशैः शरैस्तथा काशैर्दूर्व्वाभिर्या च सम्भृता। सम्भृता अत्यन्तसङ्कीर्णा॥ तथाधिकमृदमित्याद्युक्तविवरणमुक्तं प्रयोगसारे॥ वितस्तिमात्रविस्तार निर्म्माय विवरं भुवि। निक्षिपेत्ता मृदं तस्मिन् तासु शिष्टासु शोभनम्। समासु मध्यमं विद्यान्न्यूनास्वधममुच्यते। परीक्ष्यैव प्रयत्नेन त्यक्त्वा भूमीं कनीयसीम्। अङ्गारतुषकेशास्थिहीन कृत्वाथ भूतलम्। अङ्गारेत्यादिनिषिद्धद्रव्यमात्रोपलक्षणम्। शीत

त्वेत्यनेन शल्योद्धारक्रमः सूचितः। अकरणे दोषोऽपि। अतएव कुण्डकरणे दृष्टौ॥ खन्यमाने यदा कुण्डे पाषाणो न प्राप्यते भुवि। तदापमृत्यवे चास्थिकेशाङ्गारैर्धनक्षयः। भस्मनाग्निभयं प्रोक्तं तुषैः प्रोक्ता दरिद्रता। इति दुष्टफलमुपदर्शितवान्॥ शुभफलमपि स एव। गोशृङ्गं पीतमण्डूकः शङ्खः शुक्तिश्च कच्छपः। शम्बूकश्च प्रशस्ताः स्युर्ये चान्ये रत्नजातयः॥

अथ शल्योद्धारधनोद्धारौ॥ स्वरोदयष्टतब्रह्मजामले॥ अहिचक्रं प्रवक्ष्यामि यथा सर्वज्ञभाषितम्। द्रव्यं शल्यं तथा शून्यं येन जानन्ति साधकाः। निधिर्निवर्त्तनैकस्थः सम्भ्रान्तो यत्र भूतले। तत्र चक्रमिदं स्थाप्यं स्थानैद्धारमुपस्थितम्॥ ऊर्द्ध्वरेखां टैक लेख्यं तिर्य्यक् पञ्च तथैव च। अहिचक्रं भवत्येवमष्टाविंशतिकोष्ठकम्। तत्र पौष्णाश्वियाम्यर्क्षं कृत्तिकामघभाग्यभम्। उत्तराफाल्गुनी लेख्यं पूर्वपङ्क्त्या भसप्तकम्॥ अहिब्रध्नाजपादर्क्षं पतभं ब्रह्मसर्पभम्। पुष्यं हस्तं समालेख्यं द्वितीया पङ्क्तिमास्थितम्। अभिजिद्विष्णुवस्वृक्षं सौम्यं रौद्रपुनर्वसू। चित्रभञ्च तृतीयायां पङ्क्तौ धिष्ण्यस्य सप्तकम्। विश्वर्क्षं तोयभं मूलं ज्येष्ठा मैत्रं विशाखभम्। स्वाती पङ्क्त्यां चतुर्थ्यान्तुं कृत्वा चक्रं विलोकयेत्। एवं सञ्जायते चक्रं संस्थानं पन्नगाकृति। द्वारदेशे मघायाम्यौ द्वारस्था कृत्तिका मता। अश्वीशपूर्वाषाढादिनिकपञ्चचतुष्टयम्। पौष्णप्रौष्ठपदा चेन्दोर्भानि शेषाणि भास्वतः। १। २। ३। ६। ७। ८। ९। १०। २०। २१। २२। २७। २५ इति चन्द्रस्य। ४। ५। ११। १२। १३। १४। १५। १६। १७। १८। १९। २३। २४। २६। इति सूर्य्यस्य। उदयादिगता नाड्यो भघ्नाः पञ्चाशदर्पके। दिनेन्दुभुक्तयुक्तोऽसौ भवेत्तत्कालचन्द्रमाः। चन्द्रवत् साधयेत् सूर्य्यमृक्षस्य चेष्टकालिकम्। पश्चाद्विलोकयेत्तौ च स्वर्क्षे वान्यतः स्थितौ। चन्द्रर्क्षे दाय-

केन्द्रे तदास्ते नियतं निधिः। भानुक्तक्षस्थिते तौ तु तद शल्यं विनिर्दिशेत् । स्वस्वभे द्वितयं ज्ञेयं नास्ति किञ्चिद्विपर्य्यये स्थितं न लभ्यते द्रव्यं चन्द्रे क्रूरग्रहान्विते। पुष्टे चन्द्रे भवेत्पुष्ट चीणचन्द्रेऽल्पको निधिः। ग्रहदृष्टिवशात् सोऽपि विज्ञेयं नवधा बुधैः। हेम ताम्रञ्च तारारं रत्नकांस्यायसं त्रपु। नाम चन्द्रे विजानीयाद् भास्करादिग्रहेचिते। मिश्रे मिश्रं भवेद द्रव्यं शून्यं दृष्टिविवर्ज्जिते। सर्व्वग्रहेचिते चन्द्रे विज्ञेयोऽसौ महानिधिः। हेम तारञ्च ताम्रारं पापाणं मृण्मयायसम्। सूर्य्यादिग्रहगे चन्द्रे द्रव्यभाण्डं प्रजायते। शुभक्षेत्रगते चन्द्रे द्रव्य लाभो न संशयः। पापक्षेत्रे न लाभः स्याज्ज्ञातव्यं ज्योतिषां बुधैः। भुक्तराश्यंशमानेन भूमानं कार्म्मिकैः करैः। नीचे विप्रं परे नीचे जलस्थोऽसौ भवेन्निधिः। उच्चस्थे ऊर्द्धगं द्रव्यं नवांशकक्रमेण च। परमोच्चे परे तुङ्गे भित्तिस्थस्तत्संक्रमे। चन्द्रांशभुक्तमानेन द्रव्यसंख्या विधीयते। तस्माच्चेज्जायते वृद्धिः षड्वर्गेषु,बलक्रमात्। अधिष्ठितं भवेद्द्रव्यं यत्र चन्द्रो ग्रहान्वितः। तदधिष्ठायको ज्ञेयो भास्करादिग्रहैः क्रमात्। ग्रहा ह्युपग्रहाश्चैव क्षेत्रपालश्च मातृका। दीपेशो भीषणो रुद्रो यक्षो नागः क्रमान्मतः। ग्रहहोमश्च कर्त्तव्यो मुखे नारायणे बलिः। क्षेत्रपाले सुरा मांसं मातृकायां महाबलिः। दीपे प्रदीपजा पूजा भीषणे भीषणार्च्चनम्। रुद्रे रुद्रजपो जप्यो यक्षे यक्षादिशान्तिकम्। नागे नागगणाः पूज्या गणनाथेन संयुताः। लक्ष्मीं धरादितत्त्वानि सर्व्वकार्य्येषु पूजयेत्। एवं कृते विधानेन दुःसाध्यः साध्यते निधिः। निधिप्राप्त्या नरो लोके पूज्यते सर्व्वदा बुधैः॥ अस्यार्थः॥ सर्व्वज्ञभाषितं श्रीसदाशिवभाषितम्। अहिचक्रम् अहं प्रवक्ष्यामि प्रकर्षेण कथयिष्यामीत्यन्वयः। येन चक्रेण द्रव्यं शल्यं तदुभयं शून्यं द्रव्यशल्यहीनं स्थानं पण्डिता जानन्ति

भविष्यत्सामीप्ये वर्त्तमाननिर्देशात् ज्ञास्यन्तीति तात्पर्य्यम् ॥ निधिरिति निवर्त्तनैकस्थो दीर्घप्रहस्ततः द्विशतहस्तमाने भूतले दशाधिकद्विशतहस्तपरिमिते वा यत्र सम्भ्रान्तो भ्रमविषयो निधिस्तत्र इदं चक्रं स्थाप्यम्। निवर्त्तनप्रमाणन्तु सिद्धान्तशिरोमणौ लीलावत्यभिधे पाटीगणिते तथा कारणात् दशकेन विंशः निवर्त्तनं विंशतिवंशसर्गाख्यः चैवं चतुर्भिश्च भुजैर्निबद्धमिति। स्वरोदयटीकाकारस्तु॥ सप्तहस्तेन हस्तेन त्रिंशद्दण्डो निवर्त्तनमित्याह। तदुभयमतं प्रामाण्यम्। अस्य दीर्घतः प्रहस्तश्च एकादशवार्षिकनवाङ्गुलैश्चतुर्दशहस्तैश्च परिमितद्वयमवधार्य्यम्। स्वरोदयटीकाकृन्मते दीर्घप्रहस्तादिकमेतदनुसारेण पण्डितैर्विविच्य कर्त्तव्यम्। चक्रं कीदृशं स्यानद्वारमुखस्थितं चैत्रादौ द्वाराह्वाने एवं प्रजायते। चक्रे प्रस्तारं पन्नगाकृतिरित्युपसंहारवचनार्थतो भाद्रादित्रिषु मासेषु पूर्व्वादिचतुर्दिक्षु शिरः कृत्वा नागः शेते तेन तत्तन्मासि प्रश्ने सति तस्यां तस्यां दिशि अहिवलचक्रमुखं कृत्तिकानक्षत्रव्यवस्थितं कृत्वा व्यवहरणीयमित्युपदेशः। ऊर्द्धेति॥ ऊर्द्ध्वरेखाष्टकं ऊर्द्ध्वा च क्रमेण रेखाष्टकं लेख्यम्। तथैव पञ्चरेखास्तिर्य्यक्क्रमेण लिखेत्। एवमष्टाविंशतिकोष्ठम्। तत्र कोष्ठेषु पौष्णो रेवती अश्विनी याम्यर्क्षं भरणी कृत्तिका मघा भाग्यभं पूर्व्वफल्गुनी उत्तरफल्गुनी चेति नक्षत्रसप्तकं प्रथमपङ्क्त्यां लेखनीयम्। अहिर्ब्रध्नेति॥ अहिर्ब्रध्नः उत्तरभाद्रपदः अजपादः पूर्व्वभाद्रपदः शतभिषा ब्राह्मं रोहिणी सर्पभमश्लेषा पुष्या हस्तायेति नक्षत्रसप्तकं द्वितीयपङ्क्तिमाश्रित लेख्यम्। विधिरिति। विधिः अभिजित् विष्णुः श्रवणा सौम्यं मृगशिरा रौद्र आर्द्रा पुनर्व्वसु चित्रा चेति नक्षत्रसप्तकं तृतीयपङ्क्तौ। विश्वर्क्षमुत्तराषाढ़ा मूलं ज्येष्ठा अनुराधा विशाखा स्वाती चेति नक्षत्रसप्तकं चतुर्थपङ्क्तौ। एवं

कृत्वा अर्यादालोक्य चक्रं विलोकयेदिति। एवमनेन प्रकारेण कृत्तिकानिचत्रानुक्रमस्थित्या पन्नगाकृतिः सर्पाकृतिः। द्वारथाखेति मघाभरण्यौ। द्वारशाखे द्वारोभयपार्श्वस्थिते। कृत्तिकाद्वारस्थनागमुखम्। अश्वोग्रेति। अश्विनी ईश आर्द्रा पूर्वाषाढा एतानि आदिभूतानि कृत्वानुक्रमेण त्रिपञ्चचतुष्टयं नचत्रं यथा अश्विनी भरणी कृत्तिका इति त्रीणि। आर्द्रा पुनर्वसु पुष्या अश्लेषा मघा चेति पञ्च। पूर्वाषाढोत्तराषाढा अभिजित् श्रवणेति चत्वारि नचत्राणि। अश्विनी भरणी कृत्तिकार्द्रा पुनर्वसु पुष्या अश्लेषा मघा पूर्वाषाढा उत्तराषाढा अभिजित् श्रवणा रेवती पूर्वभाद्रपदा एतानि नचत्राणि। इन्दोश्चन्द्रस्य। शेषाणि भानि रोहिणी मृगशिराः पूर्वफल्गुन्युत्तरफल्गुनी हस्ता चित्रा स्वाती विशाखा अनुराधा ज्येष्ठा मूला धनिष्ठा शतभिषा उत्तरभाद्रपदसंज्ञकानि। भास्वतः सूर्य्यस्य ज्ञातव्यानि॥ उदयादीति। उदयो नचत्रप्रवृत्तिसमयस्तदादिः। इष्टसमयेन च यावन्तो दण्डाश्चन्द्रेण भुक्तास्तदवधिगता नाड्यो भग्नाः सप्तविंशत्या पूरिताः षष्ट्या हृताः कार्य्याः। गृहीतभागेनाप्तशेषके आप्ते लब्धे शेषे चासौ तत्कालचन्द्रमा भवति। स किम्भूतः दिनेन्दुभुक्तयुक्तः। दिने दिने इन्दुना चन्द्रेण भुक्तेन नचत्रेण युक्तः। सप्तविंशत्यधिके सप्तविंशतिमपास्य अधिकमश्विनीतो भुक्तनचत्रसंख्या भवति। एवं सूर्य्योऽपि स्वभुक्ताश्विन्यादिनचत्रयोगेन तात्कालिको भवति। एवमेव स्वरोदयटीकायां नरहरिणा व्याख्यातम्। सूर्य्यभुज्यमाननचत्रज्ञानन्तु मानसपञ्जिकागणननवमश्लोकेनोक्तम्॥ सङ्क्षेपतः प्रवक्ष्यामि तत्कालेन्दुं परिस्फुटम्। येन विज्ञानमात्रेण बुध्यते च शुभाशुभम्। अहोरात्रस्य मध्ये तौ विश्रान्तौ धिष्ण्यमण्डले। स चैव प्रश्नकाले च यात्राकाले विशेषतः। दण्डेश पञ्चभाराशिरेवं स्युर्दादश क्रमात्। लग्नवद्भुक्त-

भोगस्य त्यागाच्छेपः क्रमोत्क्रमः। प्रवासः सुखता मृत्युर्हास्यो जयो ज्वरो रतिः। शून्यता क्रासिता क्रीड़ा सुप्तिर्भुक्तिश्च शेषतः। एताश्च द्वादशावस्थाः शशाङ्कस्य दिने दिने। शुभाशुभेषु कार्य्येषु फलं नामानुरूपतः॥ नक्षत्रमेकं प्रतिपञ्चदण्डक्रमेण द्वादशचन्द्रास्तात्कालिका भवन्ति चेत्र। यस्य नक्षत्रस्य उदयादिगता नाड़ी ग्राह्या तस्यादौ पञ्च दण्डान् व्याप्य तस्य नक्षत्रस्य चन्द्रो भवति। तत्परपञ्चदण्डान् व्याप्य तत्परचन्द्रमा भवति। एव क्रमेण द्वादश चन्द्रमसो भवन्ति। कस्यचिन्मते सूर्य्योदयावधिषष्टिदण्डात्मककाले द्वादश चन्द्रमसो भवन्ति। तन्मते सूर्य्योदयावधिपञ्चदण्डे यन्नक्षत्रं तस्य चन्द्रमा भवति। तत्परपञ्चपञ्चदण्डे क्रमेण चन्द्रमा दिवारात्रौ द्वादशचन्द्रास्तात्कालिका भवन्ति। यात्रायामेवेति। उदयादिगता इत्यस्यार्थः। पञ्चासस्य शेषः पञ्चासशेषकं तस्मिन् पञ्चासशेषके। एतेन पञ्चा दण्डपञ्चा हृतशेषके चेति यावत्। तस्मिन् पञ्चा हृतलब्धाङ्को दिनेन्दुभुक्तयुक्तास्तत्कालचन्द्रमा भवति। तत्पञ्चा हृतभागशेषाङ्के उदयादिगतनाड़ीयुक्तेन यः सख्याङ्को भवति स तस्य चन्द्रमसो भोग्यदण्डो भवतीति भावः। शेषक इति स्वार्थे कः। अत्र यदि शेषो न लब्धस्तदा उदयादिगता नाड़ीमात्रसंख्याङ्कस्तस्य भोग्यदण्ड इति भावः। एतेन खण्डनक्षत्रस्येवं भोगवशात्तात्कालिकचन्द्रस्य स्थाननिश्चयो बोद्धव्यः। पञ्चासशेषकैरिति पाठे तु पञ्चासेन पञ्चा हृतलब्धाङ्केन दिनेन्दुभुक्तयुतश्चेत् तत्कालचन्द्रमा भवति। शेषकैः पञ्चा हृतभागशेषाङ्कैरुदया[illegible]नाड़ीसंख्याङ्कयुक्तेन यः सख्याङ्कः स तस्य चन्द्रमसो [illegible] भवति॥ चन्द्रवदिति॥ ऋक्षस्यं नक्षत्रस्यं चेष्ट[illegible] [illegible]समय इष्टदण्डस्थं कृत्वा एकद्वित्रिदिनक्रमेण प्र[illegible] [illegible] [illegible]नां सार्द्धचतुष्कं सङ्कलय्य ग्राह्यम्। एवं

द्रव्यगतभूमानं भुक्तांशकसंख्यकहस्तप्रमाणं कर्त्तव्यं खातेे द्रव्यमस्तीति वक्तव्यम्। नीचे नीचराशिवृश्चिकस्थे चन्द्रे तदेव मानं छिन्नं द्विगुणितं परे नीचे वृश्चिकतृतीयांशस्थे च चन्द्रे ऽसौ निधिर्जलस्थो वक्तव्यः॥ तावत् खातन्तु यावज्जलस्य द्रव्यं लभ्यते॥ उच्चस्थे इति। वृषराशिद्वितीयांशस्थे चन्द्रे नवांशकक्रमेण यावन्तो नवांशा भुक्तास्तावन्तः पूर्ववदुच्चं गं परमोच्चे वृषतृतीयांशस्थे चन्द्रे ऽर्थ्युच्चप्रदेशे द्रव्यमस्तीति। ऋक्षसंक्रान्ते तात्कालिकनक्षत्रशेषपलगते भित्तिस्थं भवति॥ चन्द्रांशेति। चन्द्रांशभुक्तकालेन तात्कालिकचन्द्रेण राशेर्यावन्तोऽंशा भुक्ताः स्तन्मानेन द्रव्यसंख्या विधीयते। प्रत्येकं भुक्तांशे दशसंख्या च षड्वर्गेषु गृहे होराद्रेक्काणनवांशद्वादशांशत्रिंशांशेषु बलक्रमाद्दशगुणे वृद्धिः यदि स्वकीयषड्वर्गभागे तिष्ठति तदा अंशादुदितद्रव्यं दशगुणं स्यात्। अधिष्ठितमिति वर्णप्रश्ने चन्द्रो ग्रहान्वितो भवति तत्र द्रव्यमधिष्ठितं भास्करादिग्रहैः प्रत्येकं सहिते क्रमात्तदधिष्ठायको द्रव्याधिष्ठितो ज्ञेयः। यथा चन्द्रे सूर्य्यान्विते ग्रहस्थूलचन्द्रसहिते उपग्रहः कुजसहिते क्षेत्रपालं बुधसहिते मातृका गुरुसहिते दीपेश शुक्रसहिते भीषणः शनिसहिते रुद्रः राहुसहिते यक्षः केतुसहिते नाग इति क्रमात्॥ ग्रह इति। ग्रहे अधिष्ठिते हेमग्रहस्यैव मुखे मुखग्रहः नारायणो नारायणसम्बन्धी बलिः पूजोपहारादिरिति॥ क्षेत्रपाले अधिष्ठिते तस्मै सुरा मद्यं मांसञ्च देयमिति। मातृकायामधिष्ठितायां महाबलिः। मानुषबलिस्तदभावे छागादयोऽपि अविरुद्धा बलित्वेनोपकल्प्याः। दीपेशे अधिष्ठिते दीपजा दीपप्रधाना पूजा। भीषणे भीषणार्च्चनं भयजनकार्च्चनम्। लोहितपुष्पादिकृते रुद्रेऽधिष्ठिते रुद्रजापो रुद्रमन्त्रस्य जपः जाप्यो रुद्राध्यायः। यक्षेऽधिष्ठिते यक्षादिशाकं यक्षादिपूजनम्। नागेऽधिष्ठिते नागगणाः

पूज्याः। गणनाथेन गणेशेन संयुताः प्रतिशान्तिके गणेशपूजा। लक्ष्मीधरादिमूर्त्त्यादिपञ्चविंशतिसंख्यकानि सर्व्वकार्य्येषु पूजयेत्॥ एवमिति। विमाने यथाविधि क्रमेण एवं कृते पूजाहोमादौ दुःसाध्यो निधिः साध्यते। एतन्निरूपकस्य, इष्टप्रयोजनमाह एवं प्रकारेण नरो मनुष्यो निधिप्राप्त्या वन्दनीयः नमस्करणीयः स्तुत्यो वा भवत्यत्र न संशय इति॥

अथवा महाकपिलपञ्चरात्रोक्तक्रमेण शल्योद्धारः कर्त्तव्यः। स क्रमो यथा। प्रासादारम्भकाले च गृहादौ च विशेषतः। शल्योद्धारस्तु कर्त्तव्यो यदीच्छेच्छुभमात्मनः। प्रासादारम्भकाले च यदङ्गं स्पृशते पुमान्। वास्तुदेहे दृढं तत्र शल्यं दद्याद्विचक्षणः। कण्डूयति शिरः पुंसि शिरःशल्यं समुद्धरेत्। शल्यं तत्रास्ति विज्ञेयं खन्यमाने करत्रये। अग्निदाहश्च रोगश्च धनहानिश्च जायते। यत्नेनोत्पाटयेच्छल्यं यदीच्छेच्छुभमात्मनः। वाहौ कण्डूयमाने तु निर्द्दिशेल्लौहशृङ्खलम्। हस्तद्वयेन मानं तल्लक्षणं कथितं तव। स्वामिनो मरणं विद्याद्विदेशगमनं तथा। यत्नेनोत्पाटयेच्छल्यं यदीच्छेच्छुभमात्मनः। ऊरौ कण्डूयमाने तु काष्ठशल्यं विनिर्द्दिशेत्। हस्तैकेन च सन्तिष्ठेल्लक्षणं कथितं तव। असतो च भवेद्भार्य्या यशोहानिः प्रजायते। यत्नेनोत्पाटयेच्छल्यं यदीच्छेच्छुभमात्मनः। हस्ते कण्डूयमाने कङ्कालञ्च विनिर्द्दिशेत्। त्रिहस्तेन तु सन्तिष्ठेत् खन्यमाने न चान्यथा। अग्निदाहश्च रोगश्च पीडा च मरणं भवेत्। यत्नेनोत्पाटयेच्छल्यं यदीच्छेच्छुभमात्मनः। पृष्ठे कण्डूयमाने तु वाहुशल्यं विनिर्द्दिशेत्। हस्तेनैकेन सन्तिष्ठेन्नात्र कार्य्या विचारणा। स्वामिनाशो भवेत्तत्र भार्य्या वा जायतेऽसती। पदे कण्डूयमाने तु हस्तशल्यं विनिर्द्दिशेत्। सार्द्धहस्तेन सन्तिष्ठेल्लक्षणं गदितं तव। अङ्गनाशो राजदण्डः शस्यहानिश्च जायते। यत्नेनोत्पाटयेच्छल्यं

यदीच्छेत् सिद्धिमात्मनः। कुक्षौ कण्डूयमाने तु पाषाणं तत्र निर्दिशेत्। हस्तद्वितयमानेन लक्षणं गदितं तव। भुजङ्गदंष्ट्रस्तत्र स्यात् तस्माच्छल्यं समुद्धरेत्। जानौ कण्डूयमाने तु भस्म तत्र विनिर्दिशेत्। हस्तद्वयेन सन्तिष्ठेल्लक्षणं गदितं तव। अग्निदाहो मनस्तापं क्लेशदुःखभयानि च। करोत्येवंविधं कर्म्म तस्मात्तं वै समुद्धरेत्॥ ज्योतिषे॥ सुनिश्चितां मन्दिरभूमिमादौ निखाय तोयावधियत्नतस्ताम्। कुर्य्याद्विशल्यामथवा न मानं स्याद्वाप्यथवा प्रश्नवशाद्विधिज्ञः। दूर्वाप्रवालाक्षतपुष्पपाणिः शुचिः शुचिं दैवविदं समेत्य। पृच्छेद्विनीतो मधुरस्वरेण शल्यस्य तत्त्वं भवने तदीयः। तत्प्रश्नस्यादिमो वर्णः सन्धार्य्यो यत्नतोऽथ वा। क्रमात् पुष्पापरादेव फलानां ब्राह्मणादितः। क्रमादित्यनेन ब्राह्मणः पुष्पनाम वदेत् क्षत्रियो नदीनाम वैश्यो देवनाम शूद्रः फलनाम इत्यायातम्। प्रणवो धरणी धारिणी करौ न तदनन्तरम्। मूले नमश्च इत्येष मन्त्रो वह्निप्रियान्तकः। वह्निप्रिया स्वाहा। मन्त्रेणानेन कठिनीमभिमन्त्र्य विभाजयेत्। नवधा सदनक्षेत्रं तया पश्चाद्विलेखयेत्। वकचतएहाः शपया नव चेत् प्रश्नाक्षराणि जायन्ते प्रागादिकोष्ठनवके वर्णास्ते शल्यमाख्यान्ति। प्रश्ने वकारः पुरतो नरास्थि ब्रवीति शल्यं मरकप्रदायि॥ १॥ चौणीशदण्डोरगहेतुमृत्युप्रदं ककारः खरशल्यमग्नौ॥ २॥ याम्या चकारः श्वगवास्थिवेश्म प्रभोर्विनाशं वहमाह शल्यम्॥ ३॥ रक्षोदिशि श्वास्थिगृहस्थितानां मष्ड्य वक्ति सुनिश्चितं तः॥ ४॥ एः पाशिदिश्यस्थिशिशोर्ब्रवीति मृत्युप्रवासाद्वमाह शल्यम्॥ ५॥ हो वायुकोणे नरकपमाह दारिद्र्यमिष्टक्षयक्रद्विधत्ते॥ ६॥ धनपदिशि शकारः प्राह विप्रास्थिवित्तक्षयकृत्॥ ७॥ अथ पकारो वक्ति कच्चास्थिगर्भौ॥ ८॥ तदिह कुलविनाशं गोधनानाञ्च हानिं वितरति

गृहनाथस्यापि शुभस्य देवैः। यो मध्यभागे भसितं कपालं कालायसञ्चाह कुलक्षयाय ॥ ८ ॥ यत्नादपास्यान्यधुना प्रमाणं सर्वत्र तथ्यं कथयामि शल्ये। इन्द्रयचोजलेशाने शल्यं सार्द्ध-करे कटौ। वह्न्यन्तककुवेरेषु पुरुषे मध्यवातयोः॥ देवी-पुराणे॥ पुरुषाधःस्थितं शल्यं न गृहे दोषदं भवेत्। प्रसादे दोषदं शल्य भवेद् यावज्जलान्तिकम्॥ इति शल्योद्धारः॥

पूर्वादिज्ञाननिश्चयमेव मण्डपादि कुर्य्यादन्यथा दोष उक्तो राघवभट्टधृतवचनेन यथा॥ यदि कुर्य्याद् यथा दृष्टं विपन्नो निरयं व्रजेत्। भानोर्गत्या दिशो ज्ञात्वा कुर्य्यात् कर्म्माणि देशिकः। वास्तुवैपम्यतो यत्र सम्यङ् न ज्ञायते किल। तत्र शङ्कुं प्रतिष्ठाप्य जानीयात् शुद्धदिक्स्थितिम्॥ शङ्कुप्रमाणन्तु ज्योतिस्तत्त्वे। अर्काङ्गुलाथ सूच्यग्रा काष्ठी द्व्यङ्गुलमूलिका। शङ्कुसंज्ञा भवेत्तस्यास्तच्छायां परिकल्पयेत्॥ राघवभट्टधृतम्॥ तन्नत्या दिक्परिज्ञानं शृणु वच्मे यथाविधि। सुसमे भूतले कृत्वा वृत्तं भ्रमणरूपतः। तन्मध्यविन्दौ शङ्कुन्तु स्थापयेद् द्वादशाङ्गुलम्। अग्रच्छायान्वयवशाद्वृत्ते। पूर्वापराह्णयोः कृत्वा चिह्ने तमभितस्तथा। सुसमानपरिभ्रान्त्या कार्य्यं वृत्तद्वयं पुनः। तयोः सश्लेषसञ्जातमध्यदक्षोत्तरे स्थिते। सन्धिद्वये तु प्राक् प्रत्यक् सूत्रं मध्ये च विन्यसेत्। सूत्रदक्षोत्तर तेषामग्रैः प्रागादि कल्पयेत्॥ क्रियासारेऽपि॥ कृत्वा भूमिं समां तत्र वृत्तं हस्तमितं समम्। द्वादशाङ्गुलमानोच्चं शङ्कुं खादिर-निर्म्मितम्। अलाभे यज्ञकाष्ठस्य तत्र संस्थापयेत् सुधीः। तच्छाया सस्पृशेद्यत्र तन्मध्ये मध्यमं स्मृतम्। तिर्य्यक् प्रसा-रयेत् सूत्रं मध्ये याम्योत्तरे स्मृते। कोणाः स्युरन्ये चत्वारश्चतुः-सूत्रप्रसारणात्। एवमाशापरिज्ञानं समाख्यातं ...रा स्फुटम्।

ज्ञात्वैवं मण्डपादीनि कुर्य्यात् सम्यग् विचारतः ॥ महाकपिलपञ्चरात्रे तु विशेषः । विषुवेऽनुगते सूर्य्ये शङ्कुमानं समाचरेत् । खादिरं विन्यसेच्छङ्कुं द्वादशाङ्गुलविस्तृतम् । इति पूर्वादिदिग्ज्ञाननिर्णयः ॥ शङ्कुनिखननप्रकारोऽपि तत्रैव । निश्चलीकृत्य हन्तव्यं गृहीत्वा लौहमुद्गरम् । अष्टधा च समाहन्यात् प्रशस्तं क्रमतो लघु । हन्यमाने यदा शङ्कौ हस्तात् पतति मुद्गरः । तदा ताडयितुः शोको जायते दुस्तरो महान् ॥ इति शङ्कुनिखननप्रकारः ॥ शङ्कुसूत्रकरणमपि तत्रैव ॥ मौञ्जकौशेयकार्पासं प्राणिबालजमेव वा । चतुर्यवपरीणाहं सूत्रं शङ्कौ तु वेष्टयेत् । वेष्ट्यमानं यदा सूत्रं शङ्कुं मुञ्चति लक्षणम् । पुत्रस्य मरणं विद्यात् छिन्ने वेष्टविनाशनम् ॥ तत्रापि नारसिंहेन होमेनाशुभनाशनमिति ॥ तथा ॥ शङ्कुसारं भूमिः प्रोक्तं तस्याग्रं चित्रवृत्तकम् । तस्य वृत्तादिनादौ तु स्थापयेत् समभूतले । शङ्कुद्विगुणमानेन तन्मध्ये वर्त्तुलं लिखेत् । पूर्वापराह्णयोश्छाया यदा तन्मण्डलान्तगा । तद्बिन्दुद्वयगं सूत्रं पूर्वपरा दिगिष्यते । बिन्दुद्वयान्तरभ्रान्तशरफद्वय-पुच्छगम् । दक्षिणोत्तरगं सूत्रमेवं सूत्रद्वयं न्यसेत् । तदग्राण्यपरान्तानि सूत्राणि च विनिक्षिपेत् ॥ सूत्राणि स्थापयेत् प्राज्ञः प्रागुत्तरमुखानि चेति ॥ हयशीर्षपञ्चरात्रेऽपि ॥ भूमिं तोयसमां कृत्वा दर्पणोदरसन्निभाम् । द्वादशाङ्गुलमानेन तत्र वृत्तञ्च भ्रामयेत् । मध्ये तु निश्चलं शङ्कुं स्थाप्य छायां निरीक्षयेत् । वृत्तरेखा या बाह्यस्था शङ्कुच्छाया प्रकल्पिता । प्रवेशनिर्गमे तस्यां शङ्कुच्छाया निरूपयेत् । शङ्कुच्छायाप्रचिह्नाभ्यां प्राक्प्रतीच्यौ प्रसाधयेत् । रात्रौ तु प्राचीसाधनं यथा ॥ कृत्तिका श्रवणः पुष्या चित्रास्वात्योर्यदन्तरम् । एतत् प्राच्या दिशो रूपं युगमात्रोदिते पुर इति ॥ त्रिकाण्डमण्डनेऽपि ॥ श्रवणस्योदये

प्राची कृत्तिकायास्तथोदये। चित्रास्वात्यन्तरे चन्द्रसूर्य्ययोः।
इति शङ्कुप्रकरणम्॥

अथ मण्डपकरणम्। विश्वसारे द्वितीयपटले॥ दीक्षार्थं मण्डपं कुर्य्यात् सुन्दरं सुमनोहरम्। नानावर्णैश्चित्रवर्णैश्चित्रित सुमनोहरम्। भित्तिस्तम्भादिसर्व्वेषु स्वर्णरत्नविभूषितम्। नानावर्णैश्चित्रवर्णैश्चित्रितं मणिमण्डपम्। वितानपत्रमाल्यैरलङ्कुर्य्याद्विधानतः। पताकाभिर्ध्वजं कुर्य्याच्चतुर्दिक्षु मनोहरम्। अष्टौ कुम्भानष्टदिक्षु मण्डपं रचयेत् सुधीः॥ अत्रेतिकर्त्तव्यता उक्ता शारदातिलके द्वितीयपटले॥ पुण्याहं वाचयित्वा तु मण्डपं रचयेच्छुभम्॥ पुण्याहमिति यजमानस्य। पुण्याहं भवन्तोऽधिब्रुवन्तु एवं स्वस्ति भवन्त इति ऋद्धिं भवन्त इति त्रिभिः पुण्याहवाचनम्॥ तदुक्तं राघवभट्टधृतबौधायनेन॥ पुण्याहं स्वस्ति ऋद्धिमित्योङ्कारपूर्वं त्रिस्त्रिरेकैकामाशिषं वाचयित्वेति। आशिषं वाचयित्वेति निर्द्देशात् सुतरां यजमाननामोल्लेख आयाति। तेन नामोल्लेखमकृत्वा केवलं पुण्याहमित्यादिवचनमनुभवविरुद्धमिति। शारदायाम्॥ पञ्चभिः सप्तभिर्हस्तैर्नवभिर्वा मितान्तरम्। षोडशस्तम्भसंयुक्तं चत्वारस्तेषु मध्यगाः। अष्टहस्तसमुच्छ्रायाः सस्थाप्य द्वादशाभितः। पञ्चहस्तप्रमाणास्ते निश्छिद्रा ऋजवः शुभाः॥ मध्यस्तम्भस्याष्टहस्तपरिमाणमितरेषां द्वादशानां पञ्चहस्तपरिमाणमिति॥ तत्पश्चमांशं निखनेन्मेदिन्यां मन्त्रवित्तमः॥ नारिकेलदलैर्वंशैराच्छादयेत्तत्समन्ततः॥ वंशैर्वंशदलैरुभयत्र बहुवचननिर्द्देशेनेत्यादिबहुवचनान्ता गणस्य संसूचका भवन्तीति न्यायाच्छादनोपयुक्तमन्यदपि लभ्यते। द्वारेषु तोरणानि स्युः क्रमात् क्षीरिमहीरुहाम्। स्तम्भोच्छ्रायः स्मृतस्तेषां सप्तहस्तैः पृथक् पृथक्। दशाङ्गुलप्रमाणेन तत्परीणाह ईरितः। तिर्य्यक् फलकमानं स्यात्

स्तम्भानमूर्द्धमानतः। मूलानि कल्पयेन्मध्ये तोरणे हस्तमानतः। दिक्षु ध्वजानि बध्नीयात् लोकपालसमप्रभान्। वितानदर्भमालाद्यैरलङ्कुर्वीत मण्डपम्॥ क्षीरिमहीरुहामिति अश्वत्थोडुम्बरप्लक्षवटानाम्॥ तदुक्तं राघवभट्टधृतेन॥ न्यग्रोधतोरणं पूर्वे याम्ये तूडुम्बरं मतम्। पश्चिमेऽश्वत्थसम्भूतमुत्तरे प्लक्षतोरणम्॥ पूर्वे वा प्लक्षसम्भूतं न्यग्रोधश्चोत्तरे मतमिति॥ तोरणकरणकारणन्तु महाकपिलपञ्चरात्रे। देवास्तोरणरूपेण संस्थिता यज्ञमण्डपे। विघ्नविध्वंसनार्थञ्च रक्षार्थं त्वध्वरस्य च। अध्वरस्य यज्ञस्य। इति मण्डपादिकरणम्॥

अथाङ्कुरार्पणम्। प्रपञ्चसारे पञ्चमपटले॥ सप्ताहतो वा नवमाहतो वा प्रागेव दीक्षादिवशाद्यथावत्। सपालिकापञ्चमुखीशरावचतुष्टये वीजनिवापयुक्ताम्। अन्यस्मिन् भवने च भूतलतले शुद्धे स्थले मण्डलं कुर्य्यात् प्रागवरुणायतं पदचतुष्कोणे तु भानूदयम्। पीतारक्तसितासितं प्रतिपदं वज्रादिसमान्वितकम् याम्योदीच्यसमायतं प्रणिगदन्त्यन्येऽपि तन्मन्त्रिणः। वैष्णव्यस्त्वथ पालिका अपि चतुर्विंशाङ्गुलिव्यापका वैरिञ्चो घटिकास्तु पञ्चवदनाद्यष्टाङ्गुलोच्छ्रायकाः। शैवाः स्युर्दिपडङ्गुला अपि शरावास्ता जलक्षालिताः सूत्रैश्च प्रकल्प्य पंक्तिषु च ताः प्रोक्तक्रमाद्विन्यसेत्॥ पृथगपि शालीतण्डुलपूर्णासु सदर्भवद्धकूर्चासु। मृद्वालुकाकरीषैः क्रमेण पूर्णानि पात्राणि॥ शालीकङ्गुश्यामाकतिलसर्षपमुद्गमाषनिष्पावैः। खल्वाढकीसमेता वीजानि विदुः प्ररोहयोग्यानि॥ प्रक्षाल्य तानि निवपेदभिमन्त्र्य मूलवीजेन साधकवरस्त्वपि पात्रकेषु। विप्राशिषा च विधिवत् प्रतिपाद्यमानशङ्खादिमुख्यतमपञ्चकनिस्वनैश्च॥ क्षारिद्राद्भिः सम्यगम्बुक्षवस्त्रैराच्छाद्याद्भिः सिच्यतां पञ्चघोषैः। सायं प्रातः शर्वरीषु प्रदद्यादुद्दिश्यैस्तद्बलिं साधकेन्द्रः॥ भूतपितृयक्षनागब्रह्मशिवा

देवताश्च विष्णवन्ताः। ताभ्यः क्रमेण रात्रिषु सप्त सुरान् वसु वा वहलिर्देयः। लाजतैलरक्तरजनीदधिशक्तमानि भूतक्रूरारयम्। नैवार तिलतण्डुलकं सान्नपूपं कारम्भलाजकं यात्तम्॥ नारिकेलोदकशक्तुपिष्टं नागं पश्चाचतत्र वैरिञ्चम्। अन्नापूपं शैवं दुग्धान्नञ्च वैष्णवेयम्॥ यदि नवरात्रं क्रमेण वलिरुक्तः। ताराद्विकोनंमोऽन्तैः स्वैः स्वैरपि नामभिर्वलिमन्त्रः। पात्राणि त्रिविधान्यपि परितः पुनरष्टदिक्षु वलिकृद्भिः। बीजारोपणकर्म प्रथितमिदं सार्वकामिकं भवति। सार्वकामिकमित्युपादानादक्ष्यमाणदीक्षायामित्यादिवचनाचास्यावश्यकत्वम्। एतेषामर्थस्तु विश्वसारशारदावक्ष्यमाणप्रमाणैः स्पष्टीभविष्यत्यतोऽत्र व्याख्या न कृता। विश्वसारतन्त्रे तृतीयपटले च। जाताङ्कुराः प्रकुर्वीत चतुर्दिक्षु च पालिकाः। पालिकाः पञ्च मुख्यश्च शरावाश्च ततः क्रमात्। षोड़शद्वादशाष्टाभिरङ्गुलीभिः क्रमादिमाः। सुगन्धितोयपूर्णेन जाताङ्कुरमुदाहृतम्। सुधावीजेन वीजानि निक्षिपेत्तत्र सर्वतः। आचार्यो विधिना कुर्य्यात् सर्वशास्त्रार्थपारगः। श्यामाकमापकङ्गूय व्रीहयः सर्वतः स्मृताः। दीक्षायाः सप्तमे पूर्वं दिवसे संयतः सदा। सप्तरात्रेषु कुर्वीत पूजनं सर्वदेवताः। नानोपहारवलिभिः पूजयेत् परमेश्वरि।। प्रणवाद्या नमोऽन्ताश्च पूजयेत् सर्वतः सुधीः। भूतानि पितरो यक्षा नागा ब्रह्मा शिवो हरिः। क्रमेण पूजयेत् सर्वान् सप्तरात्रिषु देशिकः। सप्तानामपि रात्रीणां देवताः सर्वसम्मताः। उपहारैः पूजयेत्तान् तानि वक्ष्यामि पार्वति।। लाजैश्च पूजयेद्भूतान् गन्धपुष्पादिचन्दनैः॥ भूताधिपं भूतगणं भूतेशञ्च क्रमेण तान्। तैलहरिद्रादधिशक्तुभिः पूजोपहारकैः। तण्डुलान् तिलसम्मिश्रान् सान्नपूपैः प्रपूजयेत्। पितॄणां पूजयेन्नित्यं कथितं पद्मयोनिना। कारम्भलाजौ यक्षेभ्यो नारिकेलोदकान्वितम्। शक्तुं पिष्टञ्च नागेभ्यः

पूजयेद्विधिनामुना । पञ्चजातपलखण्डुलदूर्वाशालिभिरुत्तमा
पूजयेत् कथिता देवि ! ब्रह्मणः सर्वसम्मता । सापूपमन्नं सर्वां
सर्वतन्त्रस्य सम्मतम् । गुड़ोदकं गुड़ान्नञ्च नानारससमन्वितम्
दधि दुग्धं पायसान्नं दद्यात् प्रियतमं महत् । विष्णवे च निवे
द्याथ सर्वसिद्धिं लभेन्नरः ॥ अत्र बलिद्रव्याधिक्यदर्शनात् प्रागुक्त
प्रपञ्चसारोदितबलिद्रव्यमुपलक्षणमात्रं शक्ताशक्तपरं वा । शार
दातिलके तृतीयपटलेऽपि ॥ प्रागेव दीक्षादिवसात् सप्तभिर्वि
धिवद्दिनैः । सर्वमङ्गलसम्पत्त्यै विदध्यादङ्कुरार्पणम् । मण्डप
स्योत्तरे भागे शालां पूर्वापरायताम् । गूढ़ां कुर्य्यात्ततस्त
मण्डलं रचयेत् सुधीः । पञ्चहस्तप्रमाणानि पञ्चसूत्राणि पा
येत् । पूर्वापरायतान्येषामन्तरं द्वादशाङ्गुलम् । दक्षिणोत्त
सूत्राणि तद्देकादशार्पयेत् । पदानि तत्र जायन्ते चत्वारिं
प्रमार्ज्जयेत् । पंक्तया वीथीश्चतस्रोऽन्तश्चतुष्कोभयपार्श्वयो
वीथ्यौ द्वे च चतुष्कोष्ठमेकमत्रावशिष्यते । पदानि रञ्जयेत्ता
श्वेतपीतारुणासितैः । रजोभिः श्यामलेनाथ वीथीरापूरये
सुधीः । पात्राणि त्रिविधान्याहुरङ्कुरार्पणकर्म्मणि । पालिक
पञ्चमुख्यश्च शरावाश्च ततः क्रमात् । प्रोक्ताः स्युः सर्वतन्त्रेषु हरि
ब्रह्मशिवात्मकाः । एषामुत्सेधतोऽन्वयैः षोड़शद्वादशाष्टभिः
अङ्गुलैः क्रमशस्तानि शुभान्यावेष्ट्य तन्तुना । प्रक्षाल्य देशिकस्तं
पादेष्वाक्षितशालिषु । सगन्धदर्भकूर्च्चेषु पश्चिमादि निवेशयेत् ।
करीषवालुकाम्भोभिस्तानि पात्राणि पूरयेत् । सुधाबीजेन
बीजानि दुग्धैः प्रक्षाल्य तत्त्ववित् । मूलमन्त्रत्रिजप्तानि पञ्चघोष
पुरःसरम् । आशीर्वाग्भिर्द्विजातीनां मङ्गलाचारपूर्वकम् । निव
पेत्तेषु पात्रेषु देशिको यतमानसः । शालिश्यामाढ़कीमुद्गतिल
निष्पावसर्षपाः । कुलत्थकङ्गुमाषाद्य बीजान्यङ्कुरकर्म्मणि । हरि
द्राद्भिः समभ्युक्ष्य वस्त्रैराच्छाद्य देशिकः । बलिं विविधपात्राणां

दिक्षु पूर्वादितः क्षिपेत्। प्रणवाद्यैर्नमोऽन्तैश्च रात्रौ रात्रीश-नामभिः। भूतानि पितरो यक्षा नागा ब्रह्मा शिवो हरिः। समा-नामपि रात्रीणां देवताः समुदीरिताः। भूतेभ्यः स्युर्लाजतिल-हरिद्रादधिशक्तवः। शाल्यः पितृभ्यः सतिलास्तण्डुलाः परि-कीर्त्तिताः। करम्भलाजो यक्षेभ्यो नारिकेलोदकान्वितम्। शक्तुं पिष्टञ्च नागेभ्यो ब्रह्मणे पङ्कजाक्षतम्। सपूपमन्नं सर्वाय विष्णवे स्याद्गुडौदनम्। ततो लोकेश्वरेभ्योऽपि विधिवद्दितरेद्वलिम्। दीक्षायामभिषेकेषु नववेश्मप्रवेशने। उत्सवेषु च सम्पत्त्यै विदध्या-दङ्कुरार्पणम्॥ एतेषामर्थः॥ दीक्षादिवशात् पाकसप्तभिर्दिनै-रित्यनेन दीक्षादिनमष्टमं यथा भवति तथा कर्त्तव्यमित्युक्तम्। विधिवदित्यनेन नवभिः पञ्चभिस्त्रिभिर्वा इत्यायातम्॥ तदुक्तं सिद्धान्तशेखरे॥ प्रतिष्ठायाञ्च दीक्षायां स्थापने चोत्सवे तथा। सम्प्रोक्षणे च शान्त्यर्थं विवाहे मौञ्जिबन्धने। सर्वमङ्गलकार्य्येषु कारयेदङ्कुरार्पणम्॥ महाकपिलपञ्चरात्रेऽपि॥ पुण्याहघोषणं कृत्वा ब्राह्मणैः सह देशिकः। मङ्गलाङ्कुरयज्ञञ्च कुर्य्यात्तत्रैव वाहनि॥ प्रशस्तयागदिवसात् पुरस्तात् सप्तमेऽहनि शुभे नवमे वा। पञ्चमेऽथ सुदिने सुमुहूर्त्ते मङ्गलाङ्कुरविधिं विदधीत॥ गुरुर्विशुद्धः प्रागेव शुद्धाहात् सप्तमेऽहनि। सङ्कल्परोपोष्य कर्त्तव्यमङ्कुरारोपणं शुभम्। कुर्य्यान्नान्दीमुखश्राद्धं पूर्वेद्युः स्वस्तिवाचनम्। स्वगृह्योक्तप्रकारेण तदेतद्विदधीत वै। संहि-तायामपि॥ सर्वत्राभ्युदयश्राद्धमङ्कुरोत्पादनं तथा। आदावेव प्रकुर्वीत कर्म्मणोऽभ्युदयात्मनः॥ शालामिति विंशत्या तु करै-र्मानं दशायामेन, विस्तृतेति शालाया उत्तममानम्। अत्रैतावत्याः प्रयोजनाभावादर्द्धेन मध्यममानेन शाला कार्य्या। तेन दशहस्त-दीर्घा पञ्चहस्तायामा अत्र शाला कर्त्तव्या तामेव पूर्वापराया-तामिति। दीर्घप्रहस्तचतुरस्ररूपां गूढ़ां कपाटादिपरिहितां

दक्षिणैकद्वारवतीं निवाताञ्च कुर्य्यात्। तदुक्तं प्रयोगसारे॥ अर्वागुदक्स्थितां कृत्वा निवातां तां कुटीं दृढ़ामिति। तत्र मण्डलकरणप्रकारमाह। पञ्चस्त्वेति पूर्वपश्चिमक्रमेण पञ्च सूत्राणि पातयित्वा द्वादशाङ्गुलान्येकैकान्तरितान्येकादशसूत्राणि दक्षिणोत्तरक्रमेण पातयेत् तेन चत्वारिंशत्कोष्ठा भवन्ति। मार्जयेदिति पश्चादन्वेति॥ पंक्त्यावाह्य चतस्रो वीथीर्मार्ज्जयेत् मार्ज्जनप्रकारस्तु॥ प्रथमं पूर्वस्थां चतुष्कोष्ठात्मिकामेकां वीथीम् ततो दक्षिणस्यामष्टकोष्ठात्मिकामपराम् पश्चिमायां चतुष्कोष्ठात्मिकामन्याम् उत्तरस्यामष्टकोष्ठात्मिकामितराञ्च मार्जयेत्। ततः अन्तश्चतुष्कस्य उभयपार्श्वयोर्द्वे वीथ्यौ द्विद्विकोष्ठरूपे पुनर्मार्जयेत्। तेनात्र मण्डले चतुष्कोष्ठत्रयमवशिष्यते। तानि शिष्टानि चतुष्कोष्ठत्रयस्थानि द्वादशपदानि प्रत्येकं चतुष्कोष्ठ श्वेतादिभीरजोभीरञ्जयेत्। तत्र वायुपदे श्वेतं आग्नेये पीत नैरृते अरुणं ईशाने कृष्णम्। ततः श्यामलेन वीथीरापूरयेत्। पत्राणीति स्थूलान्युच्चानि शरावाण्येव पालिकाशब्देनोच्यन्ते। पालिका एव नीचाः पञ्चमुखस्थिताः पञ्चमुख्य उच्यन्ते शरावाः प्रसिद्धा एव। पालिका हरिरूपाः पञ्चमुख्यो ब्रह्मरूपाः शरावाः शिवरूपाः। एतेन हरिब्रह्मशा एषु पात्रेषु पूज्या इत्युक्तं भवति। तदुक्तं सारस्वततन्त्रे॥ प्रोक्तेषु तेषु पात्रेषु ब्रह्मविष्णुशिवान् यजेत्॥ सिद्धान्तशेखरेऽपि॥ सम्पूजयेत् शरावेषु रुद्रं चन्दनपुष्पकैः। पालिकासु तथा विष्णुं ब्रह्माणं घटिकासु चेति। उत्सेधत औन्नत्येन॥ महाकपिलपञ्चरात्रे॥ पालिका वक्त्रविस्तारा षोड़शाङ्गुल उच्यते। भवेत्कण्ठविलस्त्वास्या गुदेऽष्टाङ्गुलविस्तृतम्। पादपीठस्य विस्तारः षड़ङ्गुल उदाहृतः। चतुरङ्गुल उत्सेधस्तत्सन्धिर्व्यङ्गुलद्वयम्। तत्सन्धेश्च भवेद्वाह्यः पादपीठार्द्धमेव च। भवेत् पञ्चमुखी चैवं घटिका सर्वकामदा।

शरतुङ्गुलविस्ताराख्याङ्कुर्वन्त्राणि पञ्च वै। चत्वारि च चतुर्दिक्षु ऊर्द्धमेकं यथाविधि। घटिकायामविस्तारो द्वादशाङ्गुल उच्यते। आचार्य्याः कथयन्त्येके षोडशाङ्गुलमेव वा। द्वादशाङ्गुलविस्तारं शरावस्य मुखं स्मृतम्। चतुरङ्गुलविस्तारमधस्तान्मूलमुच्यते। राघवभट्टधृतम्। तालमात्रमपि पञ्चमुखी स्याद्व्यासतोच्छ्रयमिता घटिका स्यात्। दिक्षु तन्मुखचतुष्टयमेकं मध्यमन्तु समवर्त्तित-भागम्। अलविस्तृतमुखे तु शरावे व्यासतोच्छ्रयगतार्द्धमिताङ्घ्रिः। दण्डमस्य चरङ्गुलनाह कण्ठमध्यविलवर्ज्जमुदग्रम्। सम्भवे कनकरूप्यताम्रतो मार्त्तिकाण्यपिनवान्यथवा स्युः॥ सिद्धान्त-शेखरे तु॥ यथासम्भवमानन्तु पालिकादि समाचरेदित्युक्तम्। शुभानीति छ्रणवर्णत्रणादिरहितानीति राघवभट्टः। तन्तुनेति त्रिगुणेन पूर्वं प्रचालन पश्चात्त्रिगुणतन्तुना वेष्टनम्। दर्भकूर्च्चं मध्ये वक्ष्यमाणम्। पश्चिमादीति पश्चिमचतुष्के पालिकाचतुष्टयम् मध्यमचतुष्के पञ्चमुखीचतुष्टयम् पूर्वचतुष्के शरावचतुष्टयं निवेशयेत्। तन्मध्ये आग्नेयादिस्थापनम्। देशिक इत्यनेनो क्तम्। तदुक्तं प्रयोगसारे॥ एवं कृत्वा साधकस्तु तत्र पात्राणि विन्यसेत्। वज्राद्रीशानपर्य्यन्तं चतुष्केषु पृथक् पृथक्। करी-षेत्यादि॥ करीषं शुष्कगोमयचूर्णम्॥ एतैरुत्तरोत्तरं सर्वा-ण्यपि पात्राणि पूरयेत्। तदुक्तं हयशीर्षपञ्चरात्रे॥ पूरयेदु-त्तरोत्तर इति। प्रयोगसारेऽपि। मृद्वालुकाकरीषैश्चोर्द्धतः पात्राणि पूरयेदिति॥ अत्र विशेषः सिद्धान्तशेखरे॥ गन्धादि-भिश्च कुद्दाल पूजयित्वा दिनान्तरे। गीतनृत्यसमायुक्तं गज-वाजिसमन्वितम्। गुर्वादयो रथारूढा गजारूढास्तथा परे। गत्वा तीरं तडागस्य नद्याः पुष्पवनस्य वा। तत्र शुद्धं भुवो भागं दर्भैः समाच्छ्य वास्ततः। अभ्युक्ष्य चार्घ्यतोयेन तत्तन्मन्त्रमनुस्म-रन्। दृदा भूमिं समावाह्य गन्धपुष्पैः समर्चयेत्। कुद्दालो-

मन्त्रमन्त्रेण खात्वा भूमिमथो मृदम् । गृहीत्वा वामदेवेन पूरयेत् कांस्यपात्रके । हृदा मृदन्तु सम्मृज्य वस्त्रेणाच्छाद्य धारयेत् । पुरं वा निलयं वापि सर्वमङ्गलनिस्वनैः । गुरुः प्रदक्षिणं कृत्वा मण्डपं वानयेत्ततः । तत्तत्कर्म्म दिवाकाले कुर्य्याद्रात्रौ न बुद्धिमान् । तेषु वीजारोपणमाह सुधेति ॥ सुधावीजेन व मितिमन्त्रेण । दुग्धैः प्रक्षाल्येति । महाकपिलपञ्चरात्रे तु विशेषः ॥ द्वादशाक्षरमन्त्रेण क्षालयित्वा तु वारिणेति ॥ सारस्वतमतेऽपि ॥ वीजानि तानि प्रक्षाल्य जलक्षीरेण च क्रमादिति । एतत्सर्वं तन्त्रविदित्यनेन सूचितम् । मूलेति मूलमन्त्रेण अभिजप्तानि अष्टोत्तरशतमित्यर्थः । तदुक्तं महाकपिलपञ्चरात्रे ॥ सङ्ख्यानुक्तौ शतं साष्टं सहस्रं वा जपादिष्विति ॥ पञ्चघोषस्तु ॥ पटहकांस्यमृदङ्गमुखवाद्यशङ्खाः । मङ्गलाचारेति । चतुरङ्गैः सुप्रसिद्धहुलहुलध्वन्यादिभिः । ततस्तानि वीजान्येकीकृत्य रात्रौ प्राङ्मुख उदङ्मुखो वा मूलमन्त्रेण पालिकादिषु निर्वपेदित्युक्तम् । तदुक्तं सिद्धान्तशेखरे । वीजमुख्येन मूलेन प्राङ्मुखो वाप्युदङ्मुखः । वापयेत् सर्ववीजानि पालिकादिष्वनुक्रमात् । वीजानामधिपः सोमस्तस्माद्रात्रौ तु निर्वपेत् ॥ सारस्वतमतेऽपि ॥ वीजेभ्यो दैवतेभ्यश्च स रात्रौ कान्तिमान् यतः । तस्माद् गुरुस्तु वीजानि निशायामेव वापयेदिति ॥ वीजान्याह शालीति । शालयो हैमन्तिकाः श्यामाः श्यामाकाः । कान्यकुब्जभाषायां साम्वा इति । गौड़भाषायां शामा इति प्रसिद्धिः । आढ़की तुवरी अरहर इति गौड़भाषाप्रसिद्धिः । निष्पावा वोरा इति गौड़भाषाप्रसिद्धिः । सारस्वतमते प्रत्येकं वीजेषु देवतापूजोक्ता यथा । स्कन्दं प्रियङ्गौ निष्पावे वायुमग्निं कुलत्थके । आढ़क्यां निर्ऋतिं सोमं मुद्गे । वैवस्वतं तिले । प्रजापतिं शालिवीजे त्वनन्तं सर्षपेऽर्च्चयेत् । यमं श्यामे च माषे च

चरणन्तु नगात्मजे! इति। सिद्धान्तशेखरे तु प्रत्यहं सोमपूजाप्युक्ता यथा। सोमं सम्पूजयेन्नित्यमधिवासदिनावधि। अधिवासदिने प्राप्ते सोममुल्लासयेद्गुरुरिति। हरिरिन्द्रेति तत्तन्मन्त्रे उक्तः। प्रयोगसारे। त्रिपञ्चकाय सर्वाय शङ्कराय शिवाय च। सर्वलोक-प्रधानाय शाश्वताय नमो नमः। विकीर्य्यानेन मन्त्रेण हरिद्रा-चूर्णमिश्रितम्। तोयं प्रवर्षयेत्तेषु सिञ्चेत् तोयैर्दिनं प्रति। प्रति-दिनमित्यर्थः। वस्त्रैर्नूतनवस्त्रैः। बहुवचनं कपिञ्जलाधिकरण-न्यायेन त्रित्वे पर्य्यवस्यति। आच्छाद्येति पात्रचतुष्टयमेकैकेन रात्रौ बलिं क्षिपेदित्यन्वयः। प्रातः पुनः स्थलमार्जनादि कृत्वा द्वितीयरात्रादौ बलिदानं प्रथावार्येरिति तत्र मन्त्रः। ॐ भूतेभ्यो नम एवमन्यत्रापि मन्त्रः। महाकपिलपञ्चरात्रे तु विशेषः। ततो गन्धविमिश्रेण सिञ्चेद्वै शुद्धवारिणा। त्रिरात्रन्तु यथान्यायं पञ्चरात्रमथापि वा। सारस्वतमते तु। प्ररूढान्यङ्कुराण्यन्यो न वीक्षेत कदाचन। आचार्य्य एव प्रविशेत् शिष्यो वापि तदाज्ञयेति॥ सिद्धान्तशेखरेऽपि॥ वस्त्रेराच्छाद्य यत्नेन सुगुप्तानि च कारयेत्। सप्तसु रात्रिषु पृथग्बलिद्रव्याण्याह भूतेभ्य इति। करम्भो दधिसक्तवः। अक्षता अखण्डतण्डुला इति राघवभट्टः। श्राद्धतत्त्वधृतवचने अक्षता यवा इति। यदा नवसु रात्रिषु बलिदानं तदा रात्रिद्वये बलिदानम्। द्रव्यं देवता च पूर्वोक्तम्। तत्तद्दिशि पायसादिना बलिर्विधेयः। तत्रेशानपूर्वयोर्मध्ये ब्रह्मणे नैर्ऋतपश्चिमयोर्मध्येऽनन्ताय बलिर्देयः॥ अथाङ्कुरप-रीक्षा॥ सिद्धान्तशेखरे। यजमानाभिवृद्ध्यर्थमङ्कुराणि परीक्षयेत्। सम्यगूर्द्ध्वं प्ररूढानि कोमलानि सितानि च। धूम्रवर्णान्यपूर्वाणि तथा तिर्य्यग्गतानि च। श्यामलानि च कुब्जानि वर्जयेदशुभानि तु। आवृष्टिं कुरुते कृष्णं धूम्राभं कलहं तथा। अपूर्वं जननाशञ्च कुब्जिञ्च श्यामलाङ्कुरम्। तिर्य्यग्गते भवेद्व्याधिः कुब्जे शत्रुभयं तथा॥

सारस्वतमतेऽपि॥ प्ररूढ़ैरङ्कुरैः कर्त्तुर्निर्दिशेच्च शुभाशुभम्
श्यामैः कृष्णोरङ्कुरैरर्थहानिस्तिर्य्यग्रूढ़ैर्व्याधिरान्दोलितैस्तैः। कुब्जै
र्दुःखं दुष्प्ररूढ़ैर्म्मतिश्च रोगं भुग्ने स्थानदेशेष्टहानिरिति॥
अशुभे चाङ्कुरे जाते शान्तिहोमं समाचरेत्। मूलमन्त्रेण जुहुयाद
गुरुश्च ब्राह्मणैः सह। अघोरास्त्रेण चास्त्रेण शतं वाथ सहस्रक
मित्यङ्कुरारोपणम्॥

इति श्रीप्राणतोषिण्यां द्वितीये धर्मकाण्डे गुरुशिष्यविचा-
राद्यङ्कुरारोपणान्तकर्मकथनरूपपल्लव-
कथनं नाम तृतीयः परिच्छेदः।

दीक्षाव्युत्पत्तिस्तु रुद्रजामले। ददाति शिवताद्यस्मा
त्क्षिणोति च मलत्रयम्। अतो दीक्षेति सम्प्रोक्ता दीक्षातत्त्वार्थ
वेदिभिः॥ लघुकल्पसूत्रे च॥ दीयते परमं ज्ञानं क्षीयते पाप
पद्धतिः। तेन दीक्षोच्यते मन्त्रे स्वागमार्थबलाबलात्। योगिनी
तन्त्रे तृतीयभागे षष्ठपटलेऽपि। दीयते ज्ञानमत्यर्थं क्षीयते
पाशबन्धनम्। अतो दीक्षेति देवेशि! कथिता तत्त्वचिन्तकैः।
मनसा कर्म्मणा वाचा यत् पापं समुपार्जितम्। तेषां विशेष
करणी परमज्ञानदा यतः। तस्माद्दीक्षेति लोकेऽस्मिन् गीयते
शास्त्रवेदकैः। विज्ञानफलदा सैव द्वितीया लयकारिणी।
तृतीया मुक्तिदा चैव तस्माद्दीक्षेति धीयते॥ विश्वसारतन्त्रे
द्वितीयपटले च॥ अथ दीक्षां प्रवक्ष्यामि शृणुष्व कमलानने।
यस्य विज्ञानमात्रेण देवत्वं लभते नरः। दिव्यज्ञानं यतो
दद्यात् कुर्य्यात् पापक्षयं ततः। तस्माद्दीक्षेति सा प्रोक्ता
सर्वतन्त्रस्य सम्मता॥ अथ दीक्षामाहात्म्यम्। रुद्रजामलपूर्व
खण्डे तृतीयपटले॥ देवि! दीक्षाविहीनस्य न सिद्धिर्न च
सद्गतिः। तस्मात् सर्वप्रयत्नेन गुरुणा दीक्षितो भवेत्। विचार
चक्रसारस्य करणीयमवश्यकम्। अदीक्षितोऽपि मरणे रौरवं

नरकं व्रजेत्। तस्माद्दीक्षां प्रयत्नेन सदा कुर्य्याच्च तान्त्रिकीम्॥ पञ्चदशपटले॥ अदीक्षिता ये कुर्वन्ति जपपूजादिकाः क्रियाः। न भवन्ति प्रिये! तेषां शिलायामुप्तवीजवत्। कल्पसूत्रटीकाधृतकुलार्णवतन्त्रे॥ रसेन्द्रेण यथा विद्धमयः सुवर्णतां व्रजेत्। दीक्षाविद्धस्तथैवात्मा शिवत्वं लभते प्रिये!। दीक्षाग्निदग्धकर्मासौ यायाद्विच्छिन्नबन्धनः। गतस्तस्य कर्मबन्धो निर्जीवश्च शिवो भवेत्। गतं शूद्रस्य शूद्रत्वं विप्रस्यापि च विप्रता। दीक्षासंस्कारसम्भिन्ने जातिभेदो न विद्यते। शिवलिङ्गे शिलाबुद्धिं कुर्वन् यत्पापमाप्नुयात्। दीक्षितस्यापि पूर्वत्वं स्मरन् तत्पापमाप्नुयात्। दार्वश्मलौहमृद्रत्नजातिलिङ्गं प्रतिष्ठितम्। यथोच्यते तथा शुद्धाः सर्वे वर्णाश्च दीक्षिताः। येन पूजितमात्रेण चाब्रह्मभुवनान्तिकम्। पूजितं तेन सर्वं स्याद्दीक्षितेन न संशयः। दीक्षितस्य न कार्य्यं स्यात्तपोभिर्नियमव्रतैः। न तीर्थगमनेनापि न च शारीरयन्त्रणैः॥ पञ्चमखण्डे षष्ठोल्लासेऽपि। गवां सर्पिः शरीरस्थं न करोत्यात्मपोषणम्। स्वकर्मचरितं दत्तं पुनस्तामेव पोषयेत्। एवं सर्वशरीरस्थसर्पिर्वत् परमेश्वरि!। विना चोपासनाद्देवि! न ददाति फलं नृणाम्॥ पुरश्चरणरसोल्लासे प्रथमपटले। न च दीक्षापरं ज्ञानं न च दीक्षापरं तपः। न च दीक्षापरं कालं तस्माद्दीक्षा गरीयसी॥ इति दीक्षाप्रशंसा॥ दीक्षायां वारतिथिनक्षत्रमासादिभद्राभद्रे अस्मत्प्रतिवृद्धप्रपितामहकृष्णानन्दागमवागीशेन तन्त्रसारे लिखिते ते तत्र द्रष्टव्ये। विशेषस्तु पुरश्चरणरसोल्लासे॥ दीक्षायां चञ्चलापाङ्गि! न कालनियमः क्वचित्। सद्गुरोर्दर्शनादेव सूर्य्यपर्वं च सर्वदा। शिष्यमाहूय गुरुणा कृपया यदि दीयते। तत्र लग्नादिकं किञ्चिन्न विचार्य्यं कदाचन। एतत्तु सर्वं दिव्यवीरविषयम्। तथा च इतः पूर्वम्। दिव्यवीरगुरुं लब्ध्वा दीक्षां

कृत्वा विचक्षणः । ततः समाहितो भूत्वा पुरश्चर्य्यां करिष्यति । इत्युक्तम् एतेन पञ्चगुरुतो दीक्षायां सर्वं विचार्य्यमित्यायातम् । कल्पसूत्रटीकाधृतकुलार्णवे ॥ द्विजोऽपि दीक्षितः पश्चादन्यश्च पूर्वदीक्षितः । द्विजः कनिष्ठः स ज्येष्ठ इति शास्त्रस्य निर्णयः । ज्येष्ठत्वेन च ते पूज्या नावमान्याः कथञ्चन ॥ इति दीक्षाज्येष्ठत्वादिकथनम् ॥ कुलार्णवेऽपि ॥ दीक्षां विना न मोक्षः स्यात् प्राणिनां शिवशासनात् । सा च न स्याद्विनाचार्य्यमित्याचार्य्यपरम्परा । उपासनाशतेनापि यां विना नैव सिध्यति । तां दीक्षामाश्रयेद् यत्नात् श्रीगुरोर्मन्त्रसिद्धये ॥ महाकपिलपञ्चरात्रनारायणीययोः ॥ मन्त्रो यः साधयेदेकं जपहोमार्चनादिभिः । क्रियाभिर्भूरिभिर्यस्य सिध्यन्त्यन्येऽल्पसाधनात् । सम्यक् सिद्धैकमन्त्रस्य नासाध्यमिह किञ्चन । बहुमन्त्रवतः पुंसः का कथा शिव एव सः ॥ इत्येकमन्त्रसाधनफलं राघवभट्टधृतम् ॥ पुस्तके लिखितो मन्त्रो येन सुन्दरि ! जप्यते । न तस्य जायते सिद्धिर्हानिरेव पदे पदे ॥ षट्कर्मदीपिकाधृतमपि ॥ पुस्तके लिखिता विद्या येन सुन्दरि ! जप्यते । सिद्धिर्न जायते तस्य कल्पकोटिशतैरपि । राघवभट्टधृतम् ॥ द्विजानामनुपेतानां षट्कर्माध्ययनादिषु । यथाधिकारो नास्तीह स्याच्चोपनयनादनु । तथात्रादीक्षितानाञ्च मन्त्रदेवार्चनादिषु नाधिकारोऽस्त्यतः कुर्य्यादात्मानं शिवसंस्तुतमिति ॥ दीक्षाया अकरणे दोषकथनम् ॥ नारायणीये ॥ यदृच्छया श्रुतं मन्त्रं छन्नेनापि छलेन वा । पत्रेक्षितं वा यद्यावत्तज्जपन्त्यमनर्थकृत् ॥ इति निन्द्यदीक्षाकथनम् ॥ राघवभट्टेऽपि ॥ विप्रस्य विधिवद्दीक्षामभिषेकावसानिकाम् । श्रुत्वा तन्त्र गुरोर्लब्धं साधयेदीक्षित मनुम् । गुरुशुश्रूषया सिध्यः सर्वा धुक्तिमुक्तिफलप्रदाः । तस्मात् सेव्यो गुरुर्नित्यं भुक्त्यर्थं सुसमाहितैः । गुर्वनुज्ञाः क्रियाः

सर्वा निष्फलाः स्युर्यतो ध्रुवम्। जपो होमार्चनविधिः कार्य्यो दीक्षान्वितैर्नरैः॥ इति दीक्षाविधिकथनम्॥

मूलसूत्रम्॥ दीक्षास्तिस्रः शाक्ती शाम्भवी मान्त्री चेति। तत्र शाक्ती शक्तिप्रवेशनात् शाम्भवी चरणविन्यासात् मान्त्री मन्त्रोपदिष्टा सर्वाश्च कुर्य्यादेकैकमित्येके। एतद्व्याचष्टे श्रीशङ्कराचार्य्याः। शाक्तीति शक्तिः कुण्डलिनी परचिद्रूपा तस्याः क्रियासमभिव्याहारेण कुलाकुलभेदाद्ब्रह्मनाड्या परशम्भुमिलनं शक्तिप्रवेशः। शाम्भवी चरणविन्यासादिति वै चरणाश्चत्वारः शुक्लरक्तमिश्रपरस्वरूपाः। मान्त्री मन्त्रोपदिष्टेति। तदुक्तं रुद्रयामले॥ शाक्ती शक्तिभवा दीक्षा शक्तिः श्रीपरकुण्डली। तस्याः प्राणविलोमेन प्रवेशः परशाम्भवे। चरणद्वयसम्भूता शाम्भवी शीघ्रसिद्धिदा। मान्त्री मन्त्रोद्भवा दीक्षा तच्छक्तिः स्वात्मसम्भवा। मन्त्रयन्त्रार्चनादुक्तक्रियाभिर्भोगमोक्षदा। चरणद्वयं शिवशक्तिरूपम्। तत्र सत्त्वप्रधानः शुक्लः रजःप्रधानो रक्तः तमःप्रधानो मिश्रः। गुणातीतो निर्वाणः। साक्षात् परमानन्दनिर्भरः सदाशिवस्वरूपः। सहस्रदलकमलकर्णिका-मध्यवर्त्ति-चन्द्रमण्डलगतपीयूषधाराप्लाव्यमानाश्चिन्तनीयाः। उक्तञ्च भगवता दत्तात्रेयेण॥ भ्रूमध्यगो विधिहरौ तव शुक्लरक्तौ पादौ रजोमलगुणौ खलु सेव्यमानौ। सृष्टिस्थिती वितनुतो हृदयी तृतीयमाद्यं भजन् हरति विश्वमुदग्रमुग्रः। तुर्य्यं तवार्य्यचरणं निरुपाधिबोध्यम् सान्द्रामृतं शिवपदे सततं नतोऽस्मि॥ रुद्रयामले॥ त्रिविधा सा भवेद्दीक्षा प्रथमा चाणवी परा। शाक्ती च शाम्भवी चान्या सद्यो मुक्तिविधायिनी। मन्त्रार्चनासनन्यासध्यानोपचारकादिभिः॥ दीक्षा सा चाणवी प्रोक्ता यथाशास्त्रोक्तरूपिणी। सिद्धैश्च शक्तिमालोक्य तया केवलया शिवोः। निरुपायं कृता दीक्षा

शाक्तेयी परिकीर्त्तिता। अभिसन्धिं विनाचार्य्यशिष्ययोरुभयो-रपि। देशिकानुग्रहेणैव शिष्यता व्याप्तिकारिणी॥ षडध्व-महारत्नेऽपि॥ त्रिविधा सा भवेद्दीक्षा प्रथमा आणवी परा शाक्तेयी शाम्भवी चान्या सद्योमुक्तिविधायिनी। मन्त्रार्च्चनासन-ध्यानस्थापनोपासनादिभिः। कृता दीक्षा सा त्वाणवी प्रोक्ता यथाशास्त्रोक्तरूपिणी। सिद्धैः स्वशक्तिमालोक्य तया केवलया शिशोः। निरुपायं कृता दीक्षा शाक्तेयी परिकीर्त्तिता। अभिसन्धिं विनाचार्य्यशिष्ययोरुभयोरपि। देशिकानुग्रहेणैव शिवताव्यक्तिकारिणी। सेयन्तु शाम्भवी दीक्षा शिवादेशन-कारिणी। वायवीयसंहितायामपि। शाम्भवी चैव शाक्ती च मान्त्री चैव शिवागमे। दीक्षोपदिश्यते त्रेधा शिवेन परमात्मना। गुरोरालोकमात्रेण स्पर्शात् सम्भाषणादपि। सद्यः संज्ञा भवे-ज्जन्तोर्दीक्षा सा शाम्भवी मता। शाक्ती ज्ञानवती दीक्षा शिष्य-देहं प्रविश्य तु। गुरुणा ज्ञानमार्गेण क्रियते ज्ञानचक्षुषा। मान्त्री क्रियावती दीक्षा कुम्भमण्डलपूर्व्विका॥ इति नामक्रियाभेदाद्दी-क्षाभेदकथनम्॥ दीक्षाभेदान्तरन्तु शारदायां चतुर्थपटले॥ चतुर्विधा सा सन्दिष्टा क्रियावत्यादिभेदतः। क्रियावती वर्ण-मयी कलात्मा वेधमय्यपि॥ प्रयोगसारे॥ मन्त्रमार्गानुसारेण साक्षात्कृत्वेष्टदेवताम्। गुरुश्चेद्बोधयेच्छिष्यं मन्त्रदीक्षेति सोच्यते॥ सूत्रान्तरमाह सर्व्वांश्च कुर्य्यादेकैकां वेत्येके॥ रुद्र-जामले॥ आणवी बहुधा दीक्षा शाम्भवी च तथा पुनः। एकैका वापि विद्वद्भिः पठ्यते शास्त्रकोविदैः। शिवशक्तिसमायोगा-ज्जन्मान्तरकृतात् शुभात्। शिवपूजानुसन्धानात् कर्मसाम्यं यदा भवेत्। शिव एव तदा साक्षादाणव्या दीक्षया भवेत्। इति दीक्षाफलकथनम्॥ विश्वसारतन्त्रे॥ चतुर्विधा तु सा दीक्षा ब्रह्मणा भाषिता पुरा। क्रियावती कलावती वर्णवेध-

मयो गुन:। ताः क्रमेणापि कथ्यन्ते सर्वसम्पत्प्रदाः शुभाः॥ एवं सर्वासां दीक्षाणां मानसादिकैवल्यान्तं समानमेव फलम्॥ तदुक्तं रुद्रजामले॥ सर्वासामेव दीक्षाणां मुक्तिः फलमखण्डितम्। अविरोधाद्भवत्येषा प्रासङ्गिक्यस्तु भक्तयः॥

अथाधिवासविधिः॥ तत्रादौ गृहप्रवेशानन्तरं विघ्ननिवारणपूर्वकं सूर्य्यः सोमादि पठित्वा भूरसीत्यादि मन्त्रैर्घटस्थापनं कुर्य्यात्। तदुक्तं विश्वसारतन्त्रे तृतीयपटले॥ गुरुणा वात्मना शिष्यः सर्वं कुर्य्याद्विधानतः। गुरुणा कारयेत् कर्म शिष्यः सर्वं हरेत् सुधीः। चन्दनागुरुकर्पूरैर्धूपयेद् यागमण्डपम्। गृहं प्रविश्य विधिना तत्र विघ्नान् विनाशयेत्। कृताञ्जलिपुटो भूत्वा मन्त्रमेनं समुच्चरेत्। ओँ सूर्य्यः सोमो यमः कालो महाभूतानि पञ्च च। एते शुभाशुभस्येह कर्मणो नव साक्षिणः। घटस्यारोपण कुर्य्यान्मन्त्रेणानेन देशिकः। घटारोपणमन्त्रोऽयं सर्वतन्त्रेषु सम्मतः। ओँ भूरसि भूमिरस्यदितिरसि विश्वधा या विश्वस्य भुवनस्य धर्त्रीं पृथिवीं यच्छ पृथिवीं दृंह पृथिवीं मा हिंसीः भूमिशोधनमित्युक्तं सर्वतन्त्रसमन्वितम्। मन्त्रेणानेन देवेशि! शुक्लधान्यं विनिक्षिपेत्। ओँ धान्यमसि धिनुहि देवान् धिनुहि यज्ञं धिनुहि यज्ञपतिं धिनुहि मां यज्ञनम्। ओँ प्राणो मन्त्रो दा नाम त्वा कामाय मत्वा दीर्घां नतु प्रमितिदशानुमेषां देवो वः सविता हिरण्यपाणिः। प्रतिमृह्णात्वच्छिद्रेण शिलाचक्षुदे त्वा महो मां पयोऽसि। हस्तमानं घटं कृत्वा नवरत्नोदरेण च। घटं संस्थापयेत्तत्र मन्त्रेणानेन देशिकः। ओँ आजिघ्र कलसं मह्यात्वा विशन्त्विन्दवम्। पुनरूर्जानि वर्त्तस्व सा नः। सहस्रं धुक्षोरुधारा पयस्वती पुनर्माविशता द्रयिः। मन्त्रेणानेन देवेशि! घटं संस्थापयेत्ततः। मुक्तामाणिक्यवैदूर्य्यगोमेदवज्रविद्रुमान्। पद्मरागं मरकतं नीलञ्चैव क्रमान्नव। नवरत्नानि

तत्रैव निक्षिपेद् विभवावधि। मेरुतन्त्रेऽपि। पुष्पं नीलञ्च वैदूर्य्यं विद्रुमं मौक्तिकं तथा। ततो मरकतं वज्रं गोमेदं पद्मरागकम्। प्रोक्तानि नवरत्नानि देशिकैर्मन्त्रवित्तमैः। ॐ आप्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोमवृष्ण्यं भवावाजस्य सङ्गथे। मन्त्रेणानेन देवेशि! जलं दद्याद्घटोपरि। ॐ धन्वना गा धन्वना जिन्वयेम धन्वना तीव्राः समदो जयेम। धनुः शत्रोरपकामं कृणोतु धन्वनाः सर्वाः प्रदिशो जयेम। मन्त्रेणानेन देवेशि! शाखां दद्याद्घटोपरि। ताम्बूलं श्रीफलं दद्यात् कदलीं वा विशेषतः॥ ॐ श्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्या अहोरात्रे पार्श्वे नक्षत्राणि रूपमश्विनौ। व्यात्तमिष्णुमीशानमुं म ईशानः सर्वलोकमहेशानः॥ मन्त्रेणानेन देवेशि! घटे पुष्पं विनिक्षिपेत्। सफलं शालिचूर्णञ्च शरावञ्च घटोपरि। विनिक्षिप्याथ विधिना क्षीरशाखिसमन्वितम्। सुवस्त्राच्छादनं कुर्य्यान्मन्त्रेणानेन साधकः। ॐ वस्त्रञ्च पावनं श्वेतं बहुतन्तुविनिर्मितम्। मया निवेदितं भक्त्या वस्त्रञ्च प्रतिगृह्यताम्। क्वाथितो जम्बुचूर्णेन इन्द्रवल्लीदलेन च। घटं संवेष्ट्य विधिना सिन्दूरादिविभूषितम्। स्थापयेत्तं घटं मन्त्रमुच्चार्य्य यत्नतः सुधीः॥ क्वाथितो जम्बुचूर्णेनेति प्रदर्शनार्थमुक्तमन्येनापि तद्विशेषो मेरुतन्त्रे तृतीयप्रकाशे॥ पञ्चाशदोषधीः क्वाथैः पूरयेत्तदनन्तरम्। एकेन सहितास्ताश्च वर्णौषध्यः क्रमादिमाः। चन्दनञ्चापि रक्ताख्यचन्दनञ्चागुरुस्तथा। कर्पूरोशीरकुष्ठानि वालकञ्चापि केशरम्। कक्कोलकं जातिफलं जटामांसीं मुरां तथा। ग्रन्थिकं रोचना जातीपत्रं पिप्पलविल्वकौ। पृश्निपर्णी चित्रकञ्च करञ्जं कत्तृणं तथा। कट्फलञ्चापि गुञ्जा च दद्रुघ्नं वकवाश्मरी। पद्मकोषं शङ्खपुष्पी मयूरस्य शिखा तथा। प्रचीऽग्निमन्थश्च तथा मुद्गपर्णी कुशाः पुनः। पाषाणभेदकः क्षणशङ्खपुष्पी च रोहिणी। श्रीपाकी

ह्वतो चैव पाटलो मुखकर्णिका। तुलसी शिखरा इन्द्रवल्ली भृङ्गाभिधा पुनः। ततोऽपराजिता तालमूली चापि क्ताञ्जली। दूर्वा श्रीदेवकन्याख्या भार्ग्याख्या भद्रमुस्तकम्। लवङ्गरहिताश्चैताः पञ्चाशत्संख्यका इति॥ यद्यपि प्रथमकाण्डे पञ्चाशदोषध्यो निरूपितास्तथाप्येकपञ्चाशत्त्वप्राप्त्यर्थमुक्तस्य दुरूहत्वनिवृत्तये क्रमभेदज्ञापनाय च पुनर्दर्शिताः। दुग्धवृक्षत्वचः क्वाथैर्न्यग्रोधचोद्भवैस्तथा। गन्धपद्मप्रसूनादिवासितैर्वासितैर्जलैरिति। ततो घटं स्थिरीकुर्य्यात् यावद्दीक्षाविधिर्भवेत्। ॐ स्थिरो भव विड्ङ्ग आशुर्भव वाज्यर्वन् पृथुर्भव सुषदस्त्वमग्ने पुरीषवाहनः। मन्त्रेणानेन देवेशि! स्थिरीकरणमुत्तमम्। ततः कृताञ्जलिर्भूत्वा मन्त्रमेनं पठेत्ततः। ॐ गुरुभ्यो गणपतिभ्यश्च वो नमो विरूपेभ्यो विश्वरूपेभ्यश्च वो नमः। व्रातेभ्यो व्रातपतिभ्यश्च नमः। नमो गृत्सेभ्यो गृत्सपतिभ्यश्च वो नमः। पुण्याहं वाचयेदादौ स्वस्तिवाचनपूर्व्वकम्॥ ॐ स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः स्वस्ति नस्तार्क्ष्योऽरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥ अस्त्राय फडिति मन्त्रेण धीमान् विघ्नान् विदारयेत्। दिव्यदृष्ट्या दिव्यविघ्नान् दूरयेच्च चतुर्दिशि। दिव्यदृष्टिलक्षणं तत्रैव। अनिमेषाच्चिदृष्टिश्च दिव्यदृष्टिः प्रकीर्त्तिता। माषभक्तेन चान्नेन यावकेन च संयुतम्। अजाकर्णस्य रक्तेन दुग्धेन मधुरेण च। माषभक्तबलिं दद्याद्भूतप्रेतपिशाचके। ॐ भूताः प्रेताः पिशाचाश्च पातालभूतले स्थिताः। पर्व्वताग्रे तथा वृक्षे गृहचैत्यादिषु स्थिताः। तुष्टा भवन्तु ते सर्व्वे मम गृह्णन्त्विमं बलिम्। यजेच्च रक्तकुसुमैरक्तमाहिषशोणितैः। मत्स्यमांसादिभिर्भ्रष्टैर्दुग्धैश्च विधिनामुना। बलिं दद्याच्च तत्रापि तदा मङ्गलमारभेत्। दीक्षाया धर्म्मकर्म्मरूपत्वेन तत्र विघ्ननिरास उक्तो योगिनीतन्त्रे उत्तरखण्डेऽष्टमपटले। तीर्थे प्रासाद-

कार्य्ये धर्म्मारम्भे विशेषतः। व्रतयज्ञसमारम्भे विघ्नानि निव सन्ति वै। तानि सम्पूजयेदादौ बलिभिर्म्मोदकादिभिः। अन्यथा जायते विघ्नमिति जानीहि मे प्रिये!। अथापराणि विघ्नानि शरीरे निवसन्ति वै। मानसाज्ञाननिर्हारास्तानि शृणु मम प्रिये!। कश्चिन्निवर्त्तको देवि! कश्चित् प्रवर्त्तकस्तथा। सन्निकर्षं विदूरं वा सहस्रं फलमेव वा। पापानुसरणञ्चैव आलस्येनापि दूषणम्। शोकमोहज्वराव्याधितारुण्यं धनलालसा। कलहं भार्य्यया सार्द्धं दुर्भिक्षं गृहसङ्कटम्। नानाव्रतसमाकीर्णं धार्म्मिकोऽस्मीतिमानसः। प्राप्तशोकस्तु धर्म्मस्य कारणे हीनपत्रिकम्। वृक्षपत्रञ्च तुलसी धात्री वृक्षफलं तथा। शालग्रामं शिलाखण्डं प्रतिमां दारुजां तथा। मानुषं ब्राह्मणञ्चैव स्वयम्भूः वर्त्तुलां शिलाम्। शङ्खं शम्बूकभेदञ्च खड्गस्य मांससम्भवम्। इत्याद्यावाभवैर्देवं तीर्थजातं जलं तथा। गङ्गाया वा नदीरूपं पुण्यक्षेत्रञ्च भूमिकाम्। इत्येतानि च विघ्नानि संयान्ति च पुनः पुनः। पूजयित्वा विधानेन द्वारदेशे न साधयेत्। कवचेनैव वीजेन समस्कृत्वो जपेन च। निःसार्य्य विघ्नान् तान् सर्व्वान् तदा रक्षां दिशेत् पुनः॥ विश्वसारतन्त्रे॥ आत्मानं रक्षयेत् तत्र वह्निप्राचीरयोगतः। वह्निवीजे चतुर्दिक्षु प्राचीरं भावयेद्धिया। तदा तालत्रयं दद्याद्वह्निवीजेन देशिकः। ऊर्द्ध्वं सम्योगेन गुरूंश्च प्रणमेत्ततः। ॐ गुरुभ्यो नमो नित्यं तदा च गुरुपादुकाम्। परं परापरं देवि! परात्परमतः परम्। क्रमेण प्रणमेद्धीमान् ॐकारादि उदीरितान्। गणेशं दक्षिणे नत्वा सम्मुखे चेष्टदेवताम्। गणेशं स्थापयेत्तस्य पूर्व्वोक्ते तु घटे सुधीः। आवाहयेद्दं देवं गणेशं शिवनन्दनम्। व्याघ्रचर्म्माम्बरधरं व्यालयज्ञोपवीतिनम्। गणकोट्या परिवृतं देवं मोदकभोजनम्। अविघ्नं यं महाकायं सर्व्वलोकैकपूजितम्। बलिनं सर्व्वगात्रस्थं

रौद्रमावांहयाम्यहम्। एह्येहि भगवन्! देव! सर्वविघ्नविनाशक!। इमां पूजां गृहाण त्वं सर्वं मे सफलं कुरु। सिन्दूररक्तपुष्पाद्यैः पूजयेच्छिवनन्दनम्। अञ्जल्यावाहयेदादौ सर्वत्राय विधिः स्मृतः। स्वागतादि ततः प्रश्नं प्रत्युत्तरसमन्वितम्। आसनन्तु ततो दत्त्वा पाद्यमर्घ्यं निवेदयेत्। ॐ पाद्यं सुवासितं देव! सर्वभूतसुखावहम्। दूरयात्राश्रमहरं पाद्यं तत्प्रतिगृह्यताम्। पाद्यं नमः पादयुगे स्वाहार्घ्यं शिरसि स्थितम्। मधुपर्कं स्वधान्ते तु पुनराचमनीयकम्। स्नानीयञ्च नमो ब्रूयात् पुनर्गन्धादिकं ततः। वस्त्रं यज्ञोपवीतञ्च नमोऽन्ते परिकल्पयेत्। अन्नं भक्ष्यं स्वधान्ते तु धूपं दीपं विधानतः। क्रमेण निक्षिपेत्तत्र देवाय विधिनामुना। अर्घ्यपात्रे प्रदायार्घ्यं ततः शृणु वरानने!। अर्घ्योदकं भवेच्छङ्खे श्यामाकयवदूर्वकैः। नानागन्धसमायुक्तं कुशांश्च तिलसर्षपम्। विष्णुक्रान्ताञ्च यवकं षडर्घ्योऽयं प्रकीर्त्तितः। ॐ काण्डाच्चैव मन्त्रेण अर्घ्यं दद्याच्च साधकः। पाद्यमन्त्रेण कुर्वीत तथा चाचमनीयकम्। ॐ नमः स्वाहासमायुक्तं ब्रह्मत्वफलहेतवे। मया निवेदितं भक्त्या मधुपर्कं गृहाण मे। मूलमन्त्रेण सर्वत्र ॐकारादिनमोऽन्विते॥ छान्दसत्वान्न वर्णनाशः। ॐकारादिनमोऽन्वितेन मूलमन्त्रेणेत्यर्थः॥ दध्ना च मधुसर्पिर्भ्यां मधुपर्कः प्रकीर्त्तितः। यज्ञोपवीतमन्त्रेण दद्याद्यज्ञोपवीतकम्। यज्ञोपवीतमन्त्रस्तु॥ ॐ यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं बृहस्पतेर्यत् सहजं पुरस्तात्। आयुष्यमग्र्यं प्रतिमुञ्च शुभ्रं यज्ञोपवीतं बलमस्तु तेजः॥ ॐ नानारत्नैश्च घटितं विश्वकर्मादिनिर्म्मितम्। सर्वाङ्गशोभाभरणं गृहाण फलहेतवे। ओं वनस्पतिरसोत्पन्नो गन्धाढ्यो गन्ध उत्तमः। आघ्नेयः सर्वदेवानां धूपोऽयं प्रतिगृह्यताम्। ओं सुप्रकाशो महादीपः सर्वतस्तिमिरापहः। सबाह्याभ्यान्तरं ज्योतिर्दीपोऽयं प्रतिगृह्यताम्।

प्रदीपावलिभिः कुर्य्यान्निकटे धूपदीपकौ। प्रक्षालनाय हस्तस्य पश्चात्पात्रं क्षिपेत् सुधीः। शातकुम्भप्रपूर्णेन मण्डपं रचयेत् सुधीः। गणेशं पूजयित्वा च अर्कं विष्णुं शिवं शिवाम्। पूजयेद्विधिना तत्र घटे सर्वसमृद्धये। कूर्च्चमुष्टिं क्षिपेदादौ फट् मन्त्रेण तु साधकः। तिलान् कुशान् सर्षपांश्च कूर्च्चमुष्टिः प्रकीर्त्तिता। विकिरान् प्रक्षिपेत्तत्र सप्त सप्त शराणुना। विकिरा दीक्षायां वक्ष्यन्ते॥ शराणुना अस्त्रमन्त्रेण। ततो गुरुः स वेद्यान्तु गत्वा स्वस्यासने विशेत्॥ मेरुतन्त्रे तृतीयप्रकाशे॥ सन्निवेश मन्त्रेण मूर्त्तिमेवं तस्मिन् गुरूत्तमः। तस्यां मूर्त्तौ समावाह्य पूजयेदिष्टदेवताम्। स्मृत्वा मूलमनुं मन्त्री सम्यङ् नाड़ीमुखात्ततः। निर्गमस्य च चैतन्यं नासिकाग्रविनिर्गतम्। अञ्जली मातृकापद्मे महः पुष्पान्विते गुरुः। मस्तकास्त्रं समुत्थाप्य तस्यामावाहयेत्ततः। संस्थापनं सन्निधानं सन्निरोधं ततश्चरेत्। सम्मुखीकरणञ्चापि सकलीकरणं ततः। ततोऽवगुण्ठनं कार्य्यं ममृतीकरणं ततः। परमीकरणं कुर्य्यात् क्रमशः स्वस्वमुद्रया। क्रमाद्दिदर्श्याच तत उपचारान् प्रकल्पयेत्। आसनादि प्रभूतानां उपचारान् प्रकल्प्य च। ततो मन्त्रविधानेषु प्रोक्तावरणान्यपि॥ पुनः पूर्वादिकाष्ठासु क्रमादश्वादिकान् यजेत्। लोकपालान् मण्डलेषु कुम्भोपरि च तत्र वा। ऐरावतं पुण्डरीकं वामनं कुमुदाञ्जनौ। पुष्पदन्तं सार्वभौमं सुप्रतीकं तदन्ततः। सर्वान्ते लोकपालानां तदस्त्राणां प्रपूजनम्। इन्द्रादिपूजनात् पूर्वं ब्राह्म्यादिपूजनमपि। तथा च विश्वसारे॥ अष्टदिक्षु चाष्ट कुम्भान् क्वाथतोयप्रपूरितान्। ब्राह्म्यादिमातरः पूज्याः सर्वतन्त्रसमन्विताः। ज्ञात्वा ध्यानविधानेन गन्धपुष्पादिवारिभिः। दण्डं कमण्डलुकरमक्षसूत्राभयं तथा। बिभ्रती कनकच्छायां ब्राह्मी कृष्णाजिनोज्ज्वला॥ १॥ शूलं कपालं

परशुं तृषां पोतं मनोहरम्। वहन्ती हेमसङ्काशा ध्येया माहेश्वरी शुभा ॥ २ ॥ अङ्कुशं दण्डखट्टाङ्गं पाशञ्च दधती करैः। ध्येया बन्धूकसङ्काशा कौमारी शर्म्मदायिनी ॥ ३ ॥ चक्रं घण्टां गदां खड्गं बिभ्रती सुमनोहरा। तमालश्यामला ध्येया वैष्णवी शर्म्मदायिनी ॥ ४ ॥ मुषलं करवालञ्च खेटकं दधती हलम्। करैश्चतुर्भिर्वाराही ध्येया कालघनच्छविः ॥ ५ ॥ अङ्कुशं तोमरं विद्युत् कुलिशं बिभ्रती करैः। इन्द्रनीलनिभेन्द्राणी ध्येया सर्व्वसमृद्धिदा ॥ ६ ॥ शूलं कपालं नृशिरः कपालं दधती करैः। मुण्डसङ्गमण्डिता ध्येया चामुण्डा रक्तविग्रहा ॥ ७ ॥ अक्षस्रजं बीजपूरं कपालं पङ्कजं करैः। वहन्ती हेमसङ्काशा महालक्ष्मीर्हरिप्रिया ॥ ८ ॥ मेरुतन्त्रे। विधाय पूजामेवं हि धूपदीपनिवेद्यकैः। कृते निवेद्ये च ततो मण्डलं परितः क्रमात्। प्रवालाङ्कुरपत्राणि स्थापनीयानि मन्त्रिणा। वेदिकाया दक्षभागे कृत्वा स्थण्डिलमुत्तमम्। संस्थाप्य वह्निं संस्कृत्य वैश्वदेवं समारभेत्। यथाविधि ततस्तत्र गन्धाद्यैर्देवतां यजेत्। ततः प्रणवपूर्व्वाभिर्हुत्वा व्याहृतिभिः पुरा। जुहुयान्मूलमन्त्रेण पायसेन घृतेन च। पञ्चविंशतिभिः पश्चाद्धुत्वा व्याहृतिभिः पुरा। सम्पूज्य तां चन्दनाद्यैः पीठमूर्त्तौ नियोजयेत्। अग्निं विसृज्य शिष्टेन पायसेन बलिं हरेत्। पार्श्वदेश्यश्चन्दनादिपुष्पाक्षतसमन्वितम्। तत उत्थाप्य नैवेद्यं तत्स्थलं शोधयेत् सुधीः। पुनर्यजेच्चोपचारैः पञ्चभिर्दर्शयेत्ततः। दर्पणं व्यजनं छत्रं चामरं मुखवासकम्। सहस्रञ्च जपेन्मन्त्री मूलमन्त्रं समाहितः॥ विश्वसारे॥ जलं समर्प्य विधिना तदा कुर्व्वीत मङ्गलम्। द्विजस्त्रीणां ब्राह्मणानामाशीर्व्वादं प्रगृह्य च। जयशब्दैर्ब्रह्मशब्दैर्ब्राह्मणान् परितोष्य च। बन्धुवर्गं प्रतोष्याथ अधिवासं ततो दिशेत्। मन्त्रेणानेन द्रव्येण क्रमेण देशिकोत्तमः। अधिवासं

प्रकुर्वीत शिष्यस्य सावधानतः। ओंकारं पूर्वमुच्चार्य्य नमोऽन्तेन समर्पयेत्। ओँ भूरसीति च मन्त्रेण मृत्तिकां प्रक्षिपेत्ततः। ओँ गन्धद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीम्। ईश्वरीं सर्वभूतानां त्वामिहोपह्वये श्रियम्। गन्धं दद्याच्च विधिना मन्त्रेणानेन साधकः। ओँ प्रपर्वतस्य वृषभस्य पुष्टां नावश्चरन्ती स्वशि च इयानाता आववृत्तमदधागुदता। अहिं व्रध्नमनुरीयमणा विष्णो- र्विक्रमणमसि विष्णोर्विक्रान्तमसि विष्णोः क्रान्तमसि वैष्णवे त्वा॥ मन्त्रेणानेन विधिना शिलां दद्याद्विचक्षणः। धान्यमन्त्रेण धान्यस्य दानं तन्त्रेषु सम्मतम्। ओँ काण्डात् काण्डात् प्ररो- हन्ती परुषं परुषः परि। एवानो दूर्वे प्रतनु सहस्रेण शतेन च। मन्त्रेणानेन देवेशि! दूर्वां दद्याद्विधानतः। ओँ श्रीश्च तेति च मन्त्रेण पुष्पं दद्याद्विधानतः। ओँ याः फलिनीति च मन्त्रेण फलं दद्याद्विचक्षणः। ओँ दधिक्राव्णोऽत्यकार्षं जिष्णोरश्वस्य वाजि वः। सुरभीनो मुखाकरत् प्रणतानंसितायत्। मन्त्रे- णानेन तं ध्यात्वा अधिवासं समादिशेत्। ओँ घृतवती भुवना- नामभिश्रियोर्वी पृथ्वीमधुदुघे सुपेशसा। द्यावापृथिवी वरुणस्य धर्म्मणा विष्कभीते अजरे भूरिरेतसा। मन्त्रेणानेन देवेशि! दद्याच्छिष्यस्य मस्तके। ओँ स्वस्ति न इति मन्त्रेण स्वस्तिकं विनिवेदयेत्। ओँ सिन्धोरिव प्राध्वने सुघनासो वातप्रमीय- पतन्ती जिह्वा घृतस्य धारा अरुषो न वाजीकाष्ठाभिन्दनूर्मिभिः पिन्वमानः। इति मन्त्रेण सिन्दूरं दद्याच्च शिष्यमस्तके। ओँ शङ्ख! त्वं शङ्खपुण्यानां मङ्गलानाञ्च मङ्गलम्। विष्णुना विधृता नित्यं मम शान्तिप्रदो भव। शङ्खस्पर्शनमन्त्रोऽयं सर्वतन्त्रस्य सम्मतः। ओँ समिधोऽञ्जनं कृदरं मतीनां घृतमग्ने मधुमत् पिन्वमानः। वाजीवहन् वाजिनं जातवेदा देवानां वक्षि- प्रियमादधन्त। मन्त्रेणानेन देवेशि! कज्जलं विनिसञ्जयेत्।

ओँ युञ्जन्ति ब्रध्नमरुषं चरन्तं परितस्थुषः। रोचन्ते रोचना दिवि। रोचनां परितो दद्यान्मन्त्रेणानेन सुन्दरि!। ओँ अन्नपते अन्नस्य नो धेह्यनमीवस्य शुष्मिणः। प्रदातारं तारिषं ऊर्ज्जं नो धेहि द्विपदेश्वं चतुष्पदे। विश्वकर्म्मणे स्वाहा। मन्त्रेणानेन देवेशि! स्वर्णं परिकीर्त्तितम्। ओँ हिरण्यगर्भः समवर्त्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आसीत्। स दाधार पृथिवीं द्यामुतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम वा। मन्त्रेणानेन देवेशि! काञ्चनं परितो न्यसेत्। ओँ रूपेण वै रूपमत्यानां पुर्योमा विश्ववेदा विभजतु सुत्तमस्य पथा धेदग्चन्द्रदक्षिणापश्यन्तरोचं यत् सुपदुच्चैः। मन्त्रेणानेन देवेशि! रूप्यं दद्याद्विधानतः। ओँ असौ यस्ताम्रोऽरुण उत बभ्रुः सुमङ्गलः। ये चेनं रुद्रा अभितो दिक्षु श्रिताः। सहस्रशो वै षां हेलपोमहे। मन्त्रेणानेन देवेशि! ताम्रं दद्याद्विधानतः। ओँ रक्षोहणो वलगहनः प्रोक्षयामि वैष्णवान् रक्षोहणो वलगहनो वनयामि वैष्णवान् रक्षोहणो वलगहनो वस्तृणामि वैष्णवान् रक्षोहणो वलगहन उपदधामि वैष्णवं रक्षोहणो वलगहनः पर्य्यूहामि वैष्णवीन् वैष्णवमसि वैष्णवाः स्थ। मन्त्रेणानेन सिद्धार्थं दत्त्वा बालस्य मूर्द्धनि। ओँ आकृष्णेन रजसा वर्त्तमानो निवेशयन्नमृतं मर्त्यञ्च। हिरण्मयेन सविता रथेना देवो याति भुवनानि पश्यन्। मन्त्रेणानेन देवेशि! दर्पणं प्रतिपादयेत्। ओँ मनोज्योतिर्जुषतामाज्यस्य बृहस्पतिर्यज्ञमिमं तनोतु। अरिष्टं यज्ञमिमं दधातु विश्वे देवाः स इह मादयन्ता मोम्प्रतिष्ठ। मन्त्रेणानेन देवेशि! दीपं दद्याद्विधानतः॥ ओँ प्रतिपदसि प्रतिपदेत्वा अनुपदसि अनुपदे त्वा सम्पदसि सम्पदे त्वा तेजोऽसि तेजसेत्वा तेजोमयि धेहि। ओँ प्रशस्तमात्वमसि भूतपात्रे शिरसार्थं मम कुरु सर्वं देवीचरणयुगलं वन्दनीयम्॥ शारदातिलके

चतुर्थपटले॥ अस्त्रेण चालिते पात्रे नवे ताम्रमयादिके। तण्डुलान् शालिसम्भूतान् मूलमन्त्राभिमन्त्रितान्। प्रसृतीनाञ्च दशभिः क्षिप्ता चान्नमनु जपेत्। प्रक्षाल्य पात्रवदनं विधाय कवचात्मना। प्राङ्मुखो मूलमन्त्रेण देशिकेन्द्रश्चरुं पचेत्। सुवेशाज्येन संसिक्ते दद्यात्तत्राभिमारणम्। मूलेन पश्चात्तत्पात्रं कवचेनावतारयेत्। अस्त्रजप्ते कुशास्तीर्णे मण्डले विधिवद्गुरुः। तं विभज्य त्रिधा भागमेकं देवाय कल्पयेत्। अन्यदग्नौ च जुहुयादपरं देशिकः स्वयम्। शिष्येण सार्द्धं भुञ्जीत विहिताचमनं ततः। आचान्तं शिष्यमादाय सकलीकृत्य देशिकः। तालप्रमाणं ह्यृज्जुं चौरिवृक्षादिसम्भवम्। दन्तकाष्ठं तदा दद्याच्छिष्याय नियतात्मने। दन्तान् विशोध्य स पुनस्तत् प्रक्षाल्य विसर्ज्जने। यथाविधि तमाचान्तं शिखाबन्धाभिरर्च्चितम्। विधाय सार्द्धममुना वेद्या दर्भान्तरे गुरुः। शयीत तस्यां ता रात्रिमधिवासः समीरितः॥ विशेषस्तु मेरुतन्त्रे तृतीयप्रकाशे अनुसन्धेयः॥ इति अधिवासविधिः॥

अथाङ्कुरारोपणप्रयोगः। तत्र दीक्षादिवशात् प्राक् नवमे सप्तमे पञ्चमे शुभे तस्मिन् वह्निमण्डपप्रान्तरे पञ्चहस्तमितानि पञ्चसूत्राणि पूर्वपश्चिमक्रमेण पातयित्वा दक्षिणोत्तरक्रमेण द्वादशाङ्गुलान्तरितान्येकादशसूत्राणि पातयेत् तेन चत्वारिंशत्कोष्ठा भवन्ति। तेषां वहिश्चतस्रो वीथीर्मार्ज्जयेत्। मार्ज्जनप्रकारश्च प्रथमं पूर्वस्यां चतुष्कोष्ठात्मिकामेकां वीथीं ततो दक्षिणस्यामष्टकोष्ठात्मिकामपरां पश्चिमायां चतुष्कोष्ठात्मिकामन्यामुत्तरस्यामष्टकोष्ठात्मिकामितराञ्च मार्ज्जयेत्। ततोऽन्तश्चतुष्कस्य पूर्वपश्चिमपार्श्वयोर्द्वे वीथ्यौ द्विकोष्ठात्मिके पुनर्मार्जयेत्। तेन मण्डले चतुष्कोष्ठात्मकं कोष्ठत्रयमवशिष्यते। ततश्चतुष्कोष्ठत्रयस्थानि द्वादशपदानि प्रत्येकं चतुष्कोष्ठं श्वेतादिभीरजोभी रञ्जयेत्।

नीलं वायुपदे श्वेतमाग्नेये पीतं नैर्ऋते अरुणमीशाने कृष्णम्। ततः श्यामलेन मार्जितवीथीरापूरयेत्। तेषु पदेषु पालिकापञ्चमुखीशरावाणां सुप्रचालितं त्रिगुणसूत्रवेष्टितं शुष्कगोमयचूर्णवालुकामृद्भिरुत्तरोत्तरपरिपूरितम्। हरिब्रह्मरुद्रस्वरूपं कृष्णवर्णव्रणादिरहितं पश्चिमादिक्रमेणाग्निकोणमारभ्येशानकोणपर्यन्तं प्रत्येकं चतुष्कोष्ठेषु स्थापयेत्। ततः पश्चिमदिशि पालिकाचतुष्के विष्णुं मध्ये पालिकाचतुष्के ब्रह्माणं पूर्वस्यां शरावचतुष्के रुद्रं ध्यात्वावाह्य पूजयेत्। ततो वमिति मन्त्रेण विष्णुविषये ओँ नमो भगवते वासुदेवायेति मन्त्रेण दुग्धेनाम्भसा च वीजानि प्रक्षाल्य वीजोपरि दातव्यमन्त्रमष्टोत्तरशतं जपेत्। ततः काङ्गौ स्कन्दं निष्पावे वायुं कुलत्थे वह्निमाढक्यां निर्ऋतिं मुद्गे सोमं तिले वैवस्वतं शालौ प्रजापतिं सर्षपेऽनन्तं श्यामाके सूर्य्यं माषे च वरुणं सम्पूज्य वीजानि मिश्रयित्वा तत्र सोमं पूजयित्वा प्राङ्मुख उदङ्मुखो वा। ओँ त्रिपञ्चकाय सर्वाय शङ्कराय शिवाय च। सर्वलोकप्रधानाय शाश्वताय नमो नमः। इति मन्त्रेण तेषु पात्रेषु वीजानि निर्वपेत्। ततो हरिद्राचूर्णमिश्रितजलेन गन्धमिश्रितजलेन च तानि सिञ्चेत्। उक्तप्रकारजलसेचनं सोमपूजनञ्चाधिवासदिनपर्य्यन्तं प्रत्यहं कुर्य्यात्। ततो नूतनवस्त्रत्रयेण तानि पात्राण्याच्छाद्य प्रत्येकरात्रिषु देवताभ्यो वलिं दद्यात्। तत्र प्रथमरात्रौ ओँ भूतेभ्यो नम इति मन्त्रेण गन्धपुष्पे दत्त्वा लाजतिलदधिशक्तुभिर्वलिं दद्यात्। ततः स्थानमार्ज्जनादि कुर्य्यात्। द्वितीयरात्रौ ओँ पितृभ्यो नम इति गन्धपुष्पे दत्त्वा सतिलान्नतण्डुलैर्वलिं दद्यात्। तृतीयरात्रौ ओँ यक्षेभ्यो नम इति गन्धपुष्पे दत्त्वा दधिशक्तुलाजैर्वलिं दद्यात्। चतुर्थरात्रौ ओँ नागेभ्यो नम इति गन्धपुष्पे दत्त्वा नारिकेलोदकशक्तुपिष्टकैर्वलिं दद्यात्। पञ्चमरात्रौ ओँ ब्रह्मणे

नम इति गन्धपुष्पे दत्त्वा सपङ्कजाचततण्डुलेन बलिं दद्यात्। षष्ठरात्रौ ओँ शिवाय नम इति गन्धपुष्पे दत्त्वा सपूपाबलिं दद्यात्। सप्तमरात्रौ ओँ विष्णवे नम इति गन्धपुष्पे दत्त्वा गुडौदनेन बलिं दद्यात्। ततः पायसादिना लोकपालेभ्यो बलिदानम्। तत्र ईशानपूर्वयोर्मध्ये ब्रह्मणे। नैऋतवरुणयोर्मध्ये अनन्ताय बलिर्देयः। प्ररूढानङ्कुरानन्यो न पश्येत्। अथ तेषु अङ्कुरेषु शान्त्यादिकं कुर्य्यादित्यङ्कुरारोपणम्॥

अथ अधिवासप्रयोगः॥ तत्रादौ गुरुर्गृहं प्रविश्य चन्दनागुरुधूपाद्यैर्गृहं सुवासितं कृत्वा विघ्नान् विनाश्य ओँ सूर्य्यः सोम इत्यादि पठित्वा घटस्थापनं कुर्य्यात्। तत्क्रमस्तु ओँ भूरसीति भूमिशोधनम्॥ १॥ ओँ धान्यमसीति मन्त्रेण तत्र शुक्लधान्यनिक्षेपः॥ २॥ ओँ प्राण इति मन्त्रेण हस्तप्रमाणस्य घटस्योदरे नवरत्नदानम्॥३॥ ओँ आजिघ्र इत्यादिमन्त्रेण तत्र तस्य स्थापनम्॥ ४॥ ओँ आप्यायस्वेति मन्त्रेण घटोपरि जलदानम्॥५॥ ओँ धन्व नेति तदुपरि शाखादानम्॥ ६॥ तदुपरि ताम्बूलस्य श्रीफलस्य च दानं कदलीफलस्य वा॥ ७॥ ओँ श्रीश्च तेति तदुपरि पुष्पदानम्॥ ८॥ ततः सफलशालिचूर्णयुक्तं शरावस्य घटोपरिनिधानम्॥ ९॥ ओँ युवासुवासा इति चीरशाखिशाखासहितवस्त्रार्पणम्॥ १०॥ जम्बूपञ्चाम्रदोर्धिकायेन घटपूरणम्॥ ११॥ इन्द्रवज्रा घटवेष्टनम्॥ १२॥ घटे सिन्दूरदानम्॥ १३॥ ओँ स्थिरो भवेति दीक्षापर्य्यन्तं घटस्य स्थिरीकरणम्॥ १४॥ एवं घटं संस्थाप्य ओँ गुरुभ्यो नम इत्यादि पठित्वा ओँ यजमानस्य पुण्याहमित्यादिना पुण्याहं वाचयित्वा ओँ स्वस्ति न इति स्वस्तिवाचनं कृत्वा ओँ अस्त्राय फडिति भौमान् विघ्नाननिमिषाचिद्दृष्टिरूपदिव्यदृष्ट्या चतुर्दिक्षु दिव्यान् वितानपक्षाय ओँ भूताः प्रेता इति मन्त्रेण माषभक्त

मांसेन यावकेनाजाकर्णरक्तेन दुग्धेन मधुरद्रव्येण वा बलिं दत्त्वा रक्तपुष्पेण तान् पूजयेत्। ततो हुमिति सप्तकृत्वो जप्तेन विकिरेण सर्वान् विघ्नान् निःसार्य्य रमिति जलधारया चतुर्दिक्षु वह्निप्राकारं कल्पयेत्। ततो वमित्यूर्द्धाधःक्रमेण तालत्रयं दत्त्वा ओं गुरुभ्यो नम एवं गुरुपादुकाभ्यः परमगुरुभ्यः परापरगुरुभ्यश्च ऊर्द्धाधःक्रमेण वामे नत्वा दक्षिणे ओं गणेशाय नमः मध्ये इष्टदेव्यै नमः इति प्रणमेत्। ओं आवाहयाम्यहमित्यादिना गणेशं ध्यात्वा एह्येहीत्यादिना घटे आवाह्य सिन्दूररक्तकुसुमादिना तं पूजयेत्। तत्क्रमस्तु स्वागतप्रश्नोत्तरानन्तरमासनदानम्। ओं पाद्यमिति पादयोर्नम इति पाद्यदानम्। शङ्खोदकश्यामाकदूर्वाकुशतिलसर्षपापराजितायवरूपपङ्क्तार्घ्यं गन्धयुक्तं शङ्खे निधाय। ओं काण्डादिभिः स्वाहेति शिरस्यर्घ्यदानम्। पाद्यमन्त्रेणाचमनीयदानम्। ओं नम इति दधिमधुघृतरूप मधुपर्कस्य स्वधेति दानम्। मूलमन्त्रेण स्वधेति पुनराचमनीयदानम्। मूलमन्त्रेण नम इति स्नानीयदानम्। ओं यज्ञोपवीतमिति यज्ञसूत्रदानम्। ओं नानारत्नैर्येत्याद्याभरणदानम्। मूलेन नम इति गन्धदानम्। मूलेन वौषडिति पुष्पदानम्। वनस्पतीति धूपदानम्। ओं सुप्रकाश इति दीपदानम्। मूलेन दीपावलिभिर्नम इति नीराजनम्। मूलेन निवेदयामीति नैवेद्यदानम्। ततः प्रागुक्तनमो गुरुभ्य इति वन्दनम्। इति गणेशं सम्पूज्य। एवं क्रमेणार्कविष्णुशिवदुर्गा घटेपूजयेत्। तत ओं फडिति मन्त्रेण तिलकुशसर्षपरूपकूर्चमुष्टिं प्रक्षिपेत्। तत ओं अस्त्राय फडिति सप्तकृत्वः सञ्जप्य लाजचन्दनश्वेतसर्षपभस्मदूर्वारूप विघ्नविनाशकविकिरप्रक्षेपं कुर्य्यात्। ततो गुरुर्वेदिकोपरि स्वीयासने उपविश्य मूलेन मूर्त्तिं कल्पयित्वावाह्य आवाहन्यादिमुद्राः प्रदर्श्यासनादिः

पुष्पान्तेनेष्टदेवतां सम्पूजयेत्। ततोऽङ्गावरणादिं सम्पूजयेत्। तत्क्रमस्तु तन्त्रसारेऽनुसन्धेयः। ततोऽष्टसु दिक्षु अष्ट कुम्भान् कायतोय प्रपूरितान् पूर्वोक्तमन्त्रैः संस्थाप्य तेष्वष्टमातृकाद्यावाहनपूर्वकं पूजयेत्। ततो दशदिक्षु इन्द्रादिलोकपालानैरावतादीनष्टौ गजान् वज्राद्यस्त्राणि सम्पूज्य धूपदीपौ नैवेद्यञ्चेष्टदेवतायै निवेद्य वेदिकाया दक्षभागे मण्डलं कृत्वाङ्कुरपात्राणि स्थापयेत्। ततो दक्षिणे स्थण्डिलं कृत्वाङ्कुरे संस्कृत्य तत्र देवतां सम्पूज्य ओँ भूः स्वाहा ओँ भुवः स्वाहा ओँ स्वः स्वाहा इति व्याहृतिभिर्हुतेन हुत्वा पायसेन मूलमन्त्रेण पञ्चविंशतिवारं जुहुयात्। पुनर्व्याहृतिभिर्हुत्वा गन्धपुष्पादिभिः सम्पूज्याग्निं विसृजेत्। ततोऽवशिष्टपायसेन पार्श्वदेवेभ्यो बलिं दद्यात्। ततो नैवेद्यमुत्थाप्य स्थानमार्जनं कृत्वा पुनर्दशोपचारैरिष्टदेवतां घटे सम्पूज्य दर्पणं चामरं व्यजनं छत्रं मुखवासकताम्बूलञ्च दर्शयेत् ततो मूलमन्त्रं सहस्रधा जप्त्वा जप समाप्य प्रणम्य ब्राह्मणान् परितोष्य मङ्गलध्वनिनृत्यगीतपुरःसरमधिवासं कुर्य्यात्॥ यथा ओँ भूरसीति शिष्यमस्तके मृत्तिकास्पर्शनम्॥ १॥ ओँ गन्धद्वारामिति गन्धः॥ २॥ ओँ प्रपर्वतस्येति शिला॥ ३॥ ओँ धान्यमसीति धान्यम्॥ ४॥ ओँ काण्डादिति दूर्वा॥ ५॥ ओँ श्रीयतेति पुष्पम्॥ ६॥ ओँ याः फलिनीति फलम्॥ ७॥ ओँ दधीति दधि॥ ८॥ ओँ घृतवतीति घृतम्॥ ९॥ ओँ स्वस्ति न इति स्वस्तिकम्॥ १०॥ ओँ सिन्धोरिवेति सिन्दूरम्॥ ११॥ ओँ शङ्ख त्वमिति शङ्खः॥१२॥ ओँ समिध इति कज्जलम्॥१३॥ ओँ युञ्जन्तीति रोचना॥ १४॥ ओँ अन्नेति सिद्धान्नम्॥ १५॥ ओँ हिरण्येति काञ्चनम्॥ १६॥ ओँ रूपेणेति रूप्यम्॥ १७॥ ओँ असौ य इति ताम्रम्॥ १८॥ ओँ रक्षोहन इति सिद्धार्थः॥ १९॥ ओँ आजिघ्रनेति दर्पणम्॥ २०॥ ओँ मनोज्योतिरिति

दीपः ॥ २१ ॥ ओं प्रतिपदेति प्रशस्तपात्रम् ॥ २२ ॥ सर्वाण्येतानि शिष्यमस्तके दद्यात् ॥ ततः फड़िति मन्त्रेण प्रक्षालिते नवे पात्रे मूलमन्त्राभिमन्त्रितदशप्रसृतिमितशालितण्डुलान् कृत्वा हुमिति मन्त्रेण पात्रवदनं प्रच्छाद्य चरुं पचेत्। सुखिन्ने चरौ मूलेनाभिघारणं कुर्य्यात्। ततो ह्रमिति तत्पात्रमवतार्य्य कुशास्तीर्णे मण्डले फड़िति मन्त्रेण स्थापयेत्। तं चरुं त्रिधा विभज्य एकं देवाय दद्यात् अपरं वह्नौ जुहुयात्। अपरं भागं शिष्येण सार्द्धं गुरुर्भुञ्जीत। तत आचान्ताय शिष्यायाङ्गन्यासं कृत्वा स्थिताय द्वादशाङ्गुलं दन्तकाष्ठं गुरुर्दद्यात्। शिष्यस्तु तेन दन्तकाष्ठेन दन्तान् संशोध्य तत् काष्ठं प्रक्षाल्य विसृजेत्। तत आचान्तशिष्येन सार्द्धं वेद्यां दर्भसंस्तरे तां रात्रिं गुरुः शयीतेत्यधिवासविधिः ॥

इति श्रीप्राणतोषिण्यां द्वितीये धर्मकाण्डे अधिवासरूपपुष्पकथनं नाम चतुर्थः परिच्छेदः।

अथ दीक्षा ॥ विश्वसारतन्त्रे ॥ गुरोर्निमन्त्रणं कृत्वा परेद्युः साधकस्तदा। वस्त्रालङ्कारवर्णाद्यैर्गोभिश्चैव विधानतः। ततः स्नात्वा विधानेन नद्यादौ साधकोत्तमः ॥ विधानेन सङ्कल्पादिना तान्त्रिककर्मणि सङ्कल्पादौ सौरमासोल्लेख उक्तः। पिच्छिलातन्त्रे पञ्चमपटले ॥ सौरे मासि शुभा दीक्षा न चान्द्रे न च तारके। प्रयोगादीनि सर्वाणि सौरेणैव समाचरेत् ॥ विश्वसारे द्वितीयपटले। अङ्कुरारोपणानन्तरम् ॥ मातृकाः पूजयेत्तत्र गौर्य्याद्याः सर्वसम्मताः। गणेशाद्या. पूजयेत्ता. क्षमस्वेति क्षमा वदेत् ॥ मातृकाः पूर्वमुक्ताः ॥ वसोर्धारा तदा देया सर्वविघ्नविनाशिनी। पूजयेत् परया भक्त्या राजोपरिचरं बुधः। तथा नान्दीमुखश्राद्धं कुर्य्याच्च विधिनामुना। पितरं पितामहञ्चैव तथैव प्रपितामहम्। जीवे पितरि तत् श्राद्धं कुर्य्यात्तत् पितृ-

पूर्वकम्। मातामहं प्रमातामहं वृद्धप्रमातामहं ततः। षट् पिण्डान् प्रक्षिपेद्देवि! तानुपास्य सुसाधकः। नामगोत्रानुरूपेण श्राद्धं कुर्य्याद्विधानतः। देवतापूर्वकं श्राद्धं कुर्य्यान्नान्दीमुखं ततः। पुरोरवा माद्रवाश्च सर्वकार्य्येषु देवता। नान्दीमुखवसुः सत्या देवता परिकीर्त्तिता। सर्वं दैवक्रमेणैव श्राद्धे दद्याज्जलादि च। यत्तु मत्स्य निर्वाणतन्त्रे दशमोल्लासे॥ नान्दीमुखाश्च पितरो नान्दीमुख्यश्च मातरः। पितामह्यादयोऽप्येवं मातामह्यादयोऽपि च। श्राद्धे नान्याभ्युदयिके समुल्लेख्या वरानने!॥ तथा। तत्रादौ देवपक्षे तु वाक्यं शृणु शुचिस्मिते!। कालादीनि निमित्तानि समुल्लिख्य ततः परम्। तत्तत्कर्माभ्युदयार्थमुक्त्वा साधकसत्तमः। पित्रादीनां त्रयाणान्तु मात्रादीनां तथैव च। मातामहानाञ्च मातामह्यादीनामपि प्रिये!। षष्ठ्यन्तं कीर्त्तयेन्नाम गोत्रोच्चारणपूर्वकम्। विश्वेषाञ्चैव देवानां श्राद्धं पदमुदीरयेत्। कुशनिर्मितयोः पश्चाद्विप्रयोरहमित्यपि। करिष्ये परमेशानीत्यनुज्ञावाक्यमीरितम्। विश्वान् देवान् परित्यज्य पितृपक्षे तु पार्वति!। तथा मातामहस्यापि पक्षेऽनुज्ञा प्रकीर्त्तिता॥ इति मात्रादीनां मातामह्यादीनाञ्च श्राद्धमुक्तं तद्द्वादशदैविकश्राद्धपरम्। विश्वसारोक्तवचनन्तु आभ्युदयिकश्राद्धपरम्। तदपि सामगानामेव। ऋग्वेदयजुर्वेदयोस्तु नवदैवतश्राद्धमिति। एवञ्च द्वादशदैवताभ्युदयिकश्राद्धयोरुक्तप्रमाणदर्शनादिच्छाविकल्पयति॥ विश्वसारे तथा॥ पुण्याहं वाचयित्वा तु सर्वकार्य्यं समुद्दिशेत्॥ इति वृद्धिश्राद्धम्॥

पञ्चदेवपूजापि तत्रैव॥ सर्वत्र सर्वकार्य्येषु गणेशघटपूर्वकम्। गणेशं सवितारञ्च शिवां शिवमतः परम्। विष्णुञ्च पूजयेद् यत्नात् सर्वकार्य्यार्थसिद्धये। लक्ष्मीं सरस्वतीं गङ्गां यमुनाञ्च तथैव च। दिक्पालान् [illegible] देवान्दीपान् विघ्नवासिनी ग्रहांस्ततः

परम्। मासराशितिथीर्योगान् करणानि च पार्वति!। पूजयेत् परया भक्त्या सर्वतन्त्रसमन्वितान्॥ दिक्पालादिपूजा पूर्वमुक्ता तद्विशेषस्त्वग्रतोऽनुसन्धेयः। सम्प्रति ग्रहपूजार्थमादौ ग्रहमन्त्रा उच्यन्ते॥ ग्रहजामले चतुर्थपटले॥ प्रणवो वह्निमारूढ़ः शिव आस्येन्दुसंयुतः। मायायाः सप्तमः सर्गश्चतुर्वर्णो रवेर्मनुः। मन्त्रस्तु ओं ह्रां ह्रीं सः॥१॥ प्रणवः कचतुर्थस्तु स मनुः स्वरविन्दुकः। हादिवह्निसमारूढ़श्चतुर्दशस्वरान्वितः। विन्दू रपष्ठः सर्गश्च इन्दोर्वेदार्णको मनुः। मन्त्रस्तु ओं घौं स्रौं सः॥२॥ तारः शिखिसमारूढ़ः शिवो मुखसमन्वितः। विन्द्वाढ्यः पुटितानेन मायाहादिः ससर्गकः। पञ्चवर्णात्मको देवि! भौमस्य कथितो मनुः। मन्त्रस्तु ओं ह्रां ह्रीं सः॥ ३॥ तारो नादसमारूढ़ः सतुर्य्यः समनुस्वरः। विन्दुरेतद्द्वयं भानोर्द्विचतुर्थार्णकस्तथा। पञ्चवर्णात्मको देवि! बुधमन्त्रः समीरितः। मन्त्रस्तु ओं ह्रौं ह्रौं ह्रां सः॥ ४॥ तारः कदशमार्णश्च समनुस्वरविन्दुकः। एतद्द्वयं सूर्य्यतुर्य्यो गुरोः पञ्चार्णको मनुः॥ मन्त्रस्तु ओं ज्रौं ज्रौं ज्रौं सः॥ ५॥ चन्द्रजादिद्वितीयश्च दिननाथद्वितुर्य्यकः। चतुर्वर्णात्मको मन्त्रः शुक्रस्य कथितः प्रिये!। मन्त्रस्तु ओं ह्रौं ह्रीं सः॥ ६॥ प्रणवो रचतुर्थस्तु समनुस्वरविन्दुकः। एतद्द्वयं सूर्य्यतुर्य्यश्चतुर्वर्णः शनेर्मनुः। मन्त्रस्तु ओं शौं शौं सः॥७॥ मनुस्वराढ्यो घतुर्य्यः सविन्दुस्तेन सम्पुटः। खपष्ठो सुखविन्द्वाढ्यो भानुतुर्य्यात्मकः प्रिये!। चतुर्वर्णात्मको मन्त्रः श्रीराहोः समुदीरितः। मन्त्रस्तु ओं छौं छां छौं सः॥ ८॥ तारो दपञ्चमो वर्णो मनुस्वरनभोऽन्वितः। साम्यविन्दुः खपष्ठार्णः सोष्ठावो विन्दुनाष्टमः। सूर्य्यतुर्य्यो महेशानि! केतोः पञ्चार्णको मनुः। मन्त्रस्तु ओं फ्रौं फ्रां फ्रौं सः॥ ९॥ पूजाक्रमस्तु आदौ मन्त्र समुच्चार्य्य पश्चात् ग्रहमुदीरयेत्। सम्प्रदानपदं पश्चाच्चागात्मकपदं ततः। इति

रुद्रजामलीयवचनानुसारेण मूलमुच्चार्य्य एतत्पाद्यं ओं सूर्य्याय ग्रहाय नम इत्यादिना पूजयेत् । सर्व्वेषामेव क्रमो ज्ञेयः । प्रसङ्गात्तेषां पुरश्चरणादिकं लिख्यते ॥ यथा ब्रह्मजामले शिववाक्यम् ॥ विगुणे तु ग्रहे देवि ! व्याधिशत्रुप्रपीडने । राष्ट्रोपप्लवने घोरे आयुषो नाश आगते । जातिध्वंसे कुलोच्छेदे सर्व्वनाश उपस्थिते । धनपुत्रादिकामे च कुर्य्याद्ग्रहपुरस्क्रियाम् । दशोत्तरवर्षसंख्येन सहस्रेण जपेन तु । पुरश्चरणमुद्दिष्टं सर्व्वेषां व्योमचारिणाम् । दशांशं जुहुयाद्वह्नौ विमध्वाक्तसमिद्वरैः । कस्तूरीगन्धकर्पूरमिश्रितेनोदकेन च । तर्पयेद्देवतां देवि ! तद्दशांशक्रमेण तु । अभिषिञ्चेत्तद्दशांशं कर्पूरवासितैर्जलैः । तद्दशांशक्रमेणैव कुर्य्याद्ब्राह्मणभोजनम् । आद्यन्ते महती पूजा दक्षिणा विभवाविधि ॥ इति ग्रहपुरश्चरणम् । वरदातन्त्रे तृतीयपटले ॥ अतस्तत् साधकेनापि कर्त्तव्यं ग्रहपूजनम् । अन्यथा ग्रहदोषेण न कदाचित् फलं भवेत् । सर्व्वाणि साधनानीह कृत्वा भक्त्या विधानतः । ऐहिके फलफलभाङ् न स्याद्विना हि ग्रहपूजनम् । कथयामि समासेन ग्रहसाधनमुत्तमम् । चन्द्रतारानुकूले हि दिनं ग्राह्यं विचक्षणैः । ये ग्रहाश्चाभवन् दुष्टास्तान् प्रयत्नेन पूजयेत् । वस्त्रपुष्पाणि सर्व्वाणि तत्तद्वर्णानि दापयेत् । जुहुयात्तु यथाशक्ति ग्रहेष्विष्टप्रसिद्धये । तत्तद्ग्रहोक्तद्रव्याणि तेभ्यो दत्त्वा द्विजे दिशेत् ॥ ग्रहदानन्तु ग्रहजामले षष्ठपटले ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ दीनबन्धो ! दयासिन्धो ! यदि तुष्टोऽसि मां प्रति । आपद्विनाशनं कर्म्म कृपया कथय प्रभो ! ॥ ईश्वरोवाच ॥ तैलवर्त्तिं प्रपन्नस्य दीपस्य पवनात् प्रिये ! । विनाशः स्याद्यथा तद्वदकाले प्राणसंक्षयः ॥ अत आपद्विनाशाय दीर्घायुष्कत्वहेतवे । सारमेकं प्रवक्ष्यामि यत्नाद्दानं समाचरेत् । तुलादानञ्च यो दद्याद्ग्रहविप्राय सुन्दरि ! । आपन्मुक्तो भवेत् सोऽपि भुवि सम्मोदते

सुखम् ॥ १ ॥ सुवर्णस्य तुलां दद्याद् ग्रहविप्राय यः प्रिये !। तस्य तुष्टः सुरगुरुरायुर्वृद्धिं करोति सः। यस्तु रौप्यतुलादानं दद्याद् ग्रहद्विजाय च। सन्तुष्टस्तस्य शुक्रः सन् संसृजेद्दीर्घजीवितम् ॥२॥ ग्रहद्विजाय यो दद्यात्तुलां ताम्रस्य पार्वति !। सन्तुष्टो मङ्गलस्तस्य दीर्घायुष्यं करोति हि ॥ ३ ॥ यो दद्याद् ग्रहविप्राय पित्तलस्य तुलां प्रिये !। तस्य तुष्टो बुधः कुर्य्यादायुःपुष्टिं सुगौरवम् ॥ ४ ॥ ग्रहविप्राय लौहस्य तुलां यस्तु प्रयच्छति। प्रीतः शनैश्चरस्तस्य विपुलायुः प्रयच्छति ॥ ५ ॥ सीसकस्य तुलां दद्याद् ग्रहविप्राय यः प्रिये !। तस्याशु राहुः सुप्रीतः सौभाग्यायुः प्रयच्छति ॥ ६ ॥ यः खर्परतुलां दद्याद् ग्रहविप्राय सुन्दरि !। सन्तुष्टो भगवान् केतुस्तस्यायुर्वर्द्धयेत् सुखम् ॥ ७ ॥ तुलां ताम्रस्य यो दद्याद् ग्रहविप्राय सुन्दरि !। आदित्यस्तस्य सुप्रीतो दीर्घायुः परियच्छति ॥ ८ ॥ ग्रहविप्राय यो दद्यात्तुलां कांस्यस्य सुन्दरि !। सन्तुष्टस्तस्य रात्रीशो विभूत्यायुः प्रयच्छति ॥ ९ ॥ वैदूर्य्यं नीलमाणिक्ये पद्मरागञ्च मौक्तिकम्। वज्रं परेशं गोमेदं तथा मरकतं प्रिये !। दद्यादुत्सृज्य विप्राय स्वयञ्च बिभृयात्करे ॥ इति ग्रहदानम् ॥

अथ ग्रहकवचम् ॥ अष्टादशपटले ॥ पार्वत्युवाच। श्रीशान ! सर्वशास्त्रज्ञ ! देवताधीश्वर ! प्रभो !। अक्षयं कवचं दिव्यं ग्रहादिदैवतं विभो !। पुरा संसूचितं गुह्यं सुभक्ताक्षयकारकम् ॥ कृपा मयि तवास्ते चेत् कथय श्रीमहेश्वर !॥ श्रीशिव उवाच ॥ शृणु देवि ! प्रियतमे ! कवचं देवदुर्लभम्। यद्धृत्वा देवताः सर्वे अमराः स्वर्वरानने !। तव प्रीतिवशाद्वच्मि न देयं यस्य कस्यचित्। ओं ह्रां ह्रीं सो मे शिरः पातु श्रीसूर्य्यग्रहभूपतिः। ओं घौं सौ ओं मे सुखं पातु श्रीचन्द्रो ग्रहराजकः। ओं ह्रां ह्रीं ह्रां सः करौ पातु ग्रहसेनापतिः कुजः। पायादथों

रतिलकोद्दीप्तामञ्जनाञ्चितलोचनाम् । कटाक्षविशिखोप्तां भ्रूलतापरिशोभिताम् । शुक्लासनसमासीनां शुक्लाभरणभूषिताम् । शुक्लवस्त्रपरीधानां ध्यायेदात्मविभूतये । ह्रीं श्रीं सप्तम्यै स्वाहा श्रीं ह्रीं ॥ ७॥ राकाचन्द्रप्रतीकाशां द्विभुजां चन्द्रशेखराम् । पूर्णचन्द्रसुखश्रेणीं कुटिलालकशोभिताम् । हास्ययुक्तां प्रसन्नास्यां श्वेतवस्त्रपरिच्छदाम् । श्वेताभरणशोभाढ्यां किशोरीं नवयौवनाम् । मालाकटाक्षसंयुक्तां भ्रूलतापरिशोभिताम् । सिन्दूरतिलकोद्दीप्तामञ्जनाञ्चितलोचनाम् । क्लीं हुं ऐं अष्टम्यै स्वाहा ऐं हुं क्लीं ॥८॥ श्वेतपद्मप्रतीकाशां द्विभुजां लोललोचनाम् । दाड़िमीबीजसदृशदन्तपंक्तिपरिच्छदाम् । शुक्लपट्टाम्बरधरां शुक्लवस्त्रोत्तरीयिणीम् । ललाटे पट्टिकां शुभ्रां सिन्दूरतिलकोज्ज्वलाम् । नानाभरणदीप्ताङ्गीं पीतगन्धप्रलेपिताम् । मुक्तावर्त्तुलहारेण कम्बुकण्ठसुशोभिताम् । नानामाल्यपरिच्छिन्नां चित्रराजविराजिताम् । श्रीं हुं नवम्यै स्वाहा हुं श्रीं ॥ ९ ॥ मल्लिकापुष्पसङ्काशां द्विभुजां लोललोचनाम् श्वेतासनोपविष्टाञ्च श्वेतांशुकपरिच्छदाम् । श्वेताभरणसंयुक्तां श्वेतगन्धविलेपनीम् । सिन्दूरतिलकोद्दीप्तामञ्जनाञ्चितलोचनाम् ॥ ऐं श्रीं दशम्यै स्वाहा श्रीं ऐं ॥ १० ॥ केतकीपुष्पसङ्काशां भ्रूलतापरिभूषिताम् । नानाकटाक्षसंयुक्तां मत्तद्विरदगामिनीम् । नानालङ्कारसुभगां पीतवस्त्रपरिच्छदाम् । पीतगन्धप्रलिप्ताङ्गीं सिन्दूरतिलकोज्ज्वलाम् । दाड़िमीबीजसदृशदन्तपंक्तिमनुत्तमाम् । द्विभुजां सुन्दरीं देवीं नमाम्यात्मविभूतये ॥ ॐ क्लीं ॐ एकादश्यै स्वाहा ॐ क्लीं ॐ ॥११॥ पीतपद्मसमाभासां शुक्लवस्त्रपरिच्छदाम् । शुक्लचन्दनसिक्ताङ्गीं द्विभुजां लोललोचनाम् । शुक्लाभरणशोभाढ्यां शुक्लासनसमाश्रयाम् । दाड़िमीबीजसदृशदशनद्युतिशोभनाम् । सिन्दूरतिलकोद्दीप्तां ललाटपट्टिकां शुभाम् । ह्रीं श्रीं

ह्रौं द्वादश्यै स्वाहा ह्रौं श्रीं ह्रौं ॥ १२ ॥ रक्तचन्द्रप्रतीकाशां किशोरीं नवयौवनाम्। रक्तवस्त्रपरीधाना कुटिलालकमण्डिताम्। द्विभुजा सुन्दरी शुद्धां पूर्णचन्द्रमुखप्रभाम्। द्विलोचनां चन्द्ररेखां विष्णुपूज्यां हृद्वल्कटीम्। सिन्दूरतिलकोद्दीप्तामञ्जनाञ्चितलोचनाम्। नानाकटाक्षसंयुक्ता नानाशृङ्गारशोभनाम्। ध्यात्वा त्रयोदशी देवीं प्रजपेन्मन्त्रमुत्तमम्॥ श्रीं ऐं त्रयोदश्यै स्वाहा ऐं श्रीं ॥ १३ ॥ शुद्धस्फटिकसङ्काशां हरिहस्तविनोदिनीम्। नानालङ्कारसुभगा पीतमाल्यपरिच्छदाम्। श्वेतपद्मसमासीनां द्विभुजा लोललोचनाम्। कटाक्षविशिखोद्दीप्तां सिन्दूरतिलकोज्ज्वलाम्। दाडिमीवीजसदृशदशनद्युतिमुज्ज्वलाम्। कदम्बकोरकाकारस्तनद्वयमनोहराम्। हास्ययुक्ता प्रसन्नास्यां किशोरीं नवयौवनाम्॥ क्लीं श्रीं ह्रीं चतुर्दश्यै स्वाहा ह्रीं श्रीं क्लीं ॥ १४ ॥ सप्तमपटले ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ पूर्णिमा शृणु चार्वङ्गि। यया सिद्धिमयी भवेत्। कोटिविद्युल्लताकारां चतुर्बाहुसमन्विताम्। पीतांशुकपरीधाना रत्नहारविराजिताम्। शङ्खकङ्कणकेयूरनानाशृङ्गारभूषिताम्। रत्नकुण्डलसंयुक्तस्फुरद्गण्डमनोहराम्। त्रिभङ्गललिताकारा सिन्दूरतिलकोज्ज्वलाम्। कटाक्षलक्षसंयुक्ता भ्रूलतापरिशोभिताम्॥ ह्रीं श्रीं क्लीं श्रीं पूर्णिमायै स्वाहा श्रीं क्लीं श्रीं ह्रीं॥ १५ ॥ एतत्ते कथितं देवि। पूर्णमन्त्रं परात्परम्। एतास्तु तिथयो देवि। शुक्लपक्षे वरानने।। कृष्णपक्षे महेशानि। तिथयस्तु सुशोभना। नीलाञ्जनचयप्रख्याः किशोर्यो नवयौवना। तासां ध्यानं प्रवक्ष्यामि सावधानावधारय॥ दलिताञ्जनसङ्काशा पीतांशुकपरिच्छदाम्। पीतगन्धप्रलिप्ताङ्गी पीताभरणभूषिताम्। पीतपद्मसमासीना किशोरी नवयौवनाम्। द्विलोचना चन्द्ररेखा द्विभुजा कोरकस्तनीम्॥ ललाटपट्टिकाशुद्धा सिन्दूरतिलकोज्ज्वलाम्। खेलत्खञ्जन

गामीञ्च त्रिभङ्गिललिताकृतिम् । दाड़िमवीजसदृशदशनज्योति-रुज्ज्वलाम् । कृष्णपक्षे महेशानि ! पक्षध्यानं प्रशस्यते । सर्वासां परमेशानि ! एकेन भवति प्रिये ! । सर्वासां पूर्ववन्मन्त्रममावास्यां विना शिवे ! । अमावास्यामनुं देवि ! शृणुष्व वरवर्णिनि ! । श्रीं ह्रीं ह्रीं श्रीं अमावास्यायै स्वाहा श्रीं ह्रीं ह्रीं श्रीं ॥ अथ वक्ष्यामि सफलं पक्षध्यानं वरानने ! ॥ शङ्खकुन्दसमाभासां नवयौवनसंयुताम् । चतुर्भुजां त्रिनयनां मत्तद्विरदगामिनीम् । ललाटपट्टिकामध्ये सिन्दूरतिलकस्थितिम् । भ्रमद्भ्रमरनीलाभामञ्जनाञ्चितलोचनाम् । पीतांशुकपरीधानां कृष्णवस्त्रोत्तरीयिणीम् । नानालङ्कारसुभगां नीलपद्मोपरिस्थिताम् । घूर्णायमाननयनां नीलपद्मविधारिणीम् । सदा षोड़शवर्षीयां कदम्बकोरकस्तनीम् । हीरकद्युतिसङ्काशदशनज्योतिरुज्ज्वलाम् । नानापुष्पमयैर्हारैर्नानागन्धमयीं पराम् । प्रत्यहं भावयेद्देवीं शुक्लपक्षस्वरूपिणीम् ॥ ऐं ऐं क्रीं क्रीं शुक्लपक्षाय स्वाहा ऐं ऐं क्रीं क्रीं ॥ कृष्णपक्षे महेशानि ! अधुना निगदामि ते । महामरकतश्यामां चतुर्बाहुसमन्विताम् । पीनोत्तुङ्गकुचां रम्यां चित्रवस्त्रविलासिनीम् । नानाशृङ्गारवेशाढ्यां स्फुरच्चकितलोचनाम् । सिन्दूरतिलकोद्दीप्तामञ्जनाञ्चितलोचनाम् । कन्दर्पधनुराकारभ्रूलतापरिशोभिताम् । रत्नहारेण सहितनागहारविराजिताम् । पीतपद्मसमासीनां चित्रचूडाविराजिताम् । पीतविद्युत्समाकान्तुरत्तरीयवसनच्छविम् । पूर्णचन्द्रमुखीं देवीं कृष्णपक्षस्वरूपिणीम् ॥ श्रीं श्रीं कृष्णपक्षाय स्वाहा श्रीं श्रीं ॥ श्रीशिव उवाच ॥ तिथेर्ध्यानं तिथेर्मन्त्रं पक्षध्यानं तथैव च ॥ पक्षमन्त्रं तथा देवि ! दिवसे दिवसे सुधीः । प्रत्यहं कुरुते यस्तु तस्य सिद्धिरदूरतः । एतास्तु तिथयो देवि ! सूर्य्यमण्डलसंस्थिताः । पक्षध्यानं प्रथमतस्तिथिध्यानं ततः प्रिये ! । पक्षमन्त्रं ततो

जप्त्वा तिथिमन्त्रं ततो जपेत्। ततः सिद्धिमवाप्नोति जपपूजादिका च या। दिनकृत्यं महेशानि! यः करोति दिने दिने। पत्रपूजां प्रथमतः कृत्वा सिद्धिमवाप्नुयात्। तिथिपूजां विना देवि! जपयज्ञादिका क्रिया। सर्वं निष्फलतां याति आमपात्रे ऽम्भसि। दिवसे दिवसे देवि! तिथिमासाद्य यत्नतः। प्रातःकाले ततो धीमान् तिथिध्यानं समाचरेत्। दशधा प्रजपेन्मन्त्रं सूर्य्यं दृष्ट्वा प्रयत्नतः। तदा तिथिफलं प्राप्य सर्वं पूजाफलं लभेत्। एतत्तत्त्वमविज्ञाय आयुर्याति दिने दिने। तिथिरूपा महादेवी महामाया जगन्मयी। ध्यानमन्त्रं विना देवि! सर्वेषां सिद्धिनाशिनी। प्रत्यह कुरुते यस्तु जपध्यानं तिथेः प्रिये!। गङ्गास्नानफलं सोऽपि लभते नात्र संशयः। अश्वमेधमहायज्ञे व्यासो होता यदि प्रिये!। विफलमश्वमेधं हि तिथिध्यानं विना भवेत्। अमृतेनामृतं कृष्णे प्रीयन्ते देवताः क्रमात्। प्रथमां पिबते वह्निर्द्वितीयां तपनः कलाम्। विश्वदेवास्तृतीयान्तु चतुर्थीन्तु प्रजापतिः। पञ्चमीं वरुणश्चापि षष्ठीं पिबति वासवः। सप्तमीमृषयो दिव्या वसवोऽष्टौ तथाष्टमीम्। नवमीं कृष्णपक्षस्य पिबतीन्द्रः कलामपि। दशमीं मरुतश्चापि रुद्र एकादशीं कलाम्। द्वादशीन्तु कलां विष्णुर्धनदश्च त्रयोदशीम्। चतुर्दशीं पशुपतिः कलां पिबति नित्यशः। ततः पञ्चदशीञ्चापि पिबन्ति पितरः कलाम्॥

अथ तिथिकवचम्। अस्य तिथीनां कवचस्य अश्वत्थामबलिव्यासहनूमद्विभीषणकृपपरशुरामा ऋषयो गायत्रीच्छन्दः श्रीमृत्युञ्जयशिवो देवता धर्मार्थकाममोक्षेषु विनियोगः। पूर्वे पातु सदा नित्या क्लीङ्कारी प्रतिपत्तिथिः। क्लीङ्कारी पातु मे नित्यं द्वितीया ब्रह्मपूजिता। ऐङ्कारी पातु मे नित्यं तृतीया पश्चिमे परा। ग्लुङ्कारी पातु मे नित्या चतुर्थी विष्णुपूजिता।

ऌङ्कारी पातु मे नित्यमूर्द्ध्वं देहमहर्निशम्। ह्रीङ्कारी पातु मे नित्यं पञ्चमी मुखमण्डलम्। श्रीङ्कारी पातु मे नित्यं षष्ठीरूपा च पार्वती। स्त्रीङ्कारी सप्तमी पातु नित्यं मे नाभिमण्डलम्। हुङ्कारी चाष्टमी नित्यं कण्ठं मे पातु सर्वदा। श्रीङ्कारी नवमी नित्यं स्वाधिष्ठानं सदावतु। दशमी पातु मे नित्यं हस्तयुग्मं यथा तथा। एकादशी सदा पातु चाक्षियुग्ममहर्निशम्। द्वादशी पातु मे नित्यं हस्तयुग्मं यथा तथा। त्रयोदशी महालक्ष्मीः क्षेत्रस्थाननिवासिनी। त्रयोदशी पातु नित्यं हंसद्वन्द्वस्वरात्मिका। हङ्कारः पातु मे नित्यं पादयुग्ममहर्निशम्। सःकारः पातु मे नित्यं पादाग्रात् केशमण्डलम्। चतुर्दशी महामाया सर्वत्र परिरक्षतु। स्वाकारश्चतुर्दशी नित्या नित्यं मे धनसम्पदम्। हाकारः पूर्णिमा नित्यं देहि मे आयुवर्द्धनम्। श्रीं हुं ह्रीं स्वाहा सर्वरूपा देवी तिथिरूपा च मां परिरक्षतु सर्वदा। हुं ह्रीं अमावास्या सदा पातु दारान् पुत्रपरिच्छदम्। ह्रीं हुं ह्रीं स्वाहा कथितं कवचं देवि! त्रैलोक्येषु च दुर्लभम्। इदं कवचमज्ञात्वा कवचान्यं पठेत्तु यः। अन्येषां कवचानाञ्च तेजांसि हरते तिथिः। तस्माद्यत्नेन हे देवि! तिथीनां कवचं पठेत्। ध्यानं मन्त्रं तथा स्तोत्रं कवचञ्च तथा प्रिये!। कलिकालमतं देवि! परतत्त्वं विनिर्गतम्। इति ते कथितं देवि! सारात्सारं परात्परम्॥

इति श्रीवर्णविलासतन्त्रे गणेशजतुकर्णभगासंवादे
तिथिकवचं समाप्तम्॥

मासादीनां ध्यानन्तु कामधेनुतन्त्रादावनुसन्धेयमत्र ग्रन्थगौरवभिया न लिखितम्॥ अथ वर्णानां ध्यानादिकं वर्णोद्धारतन्त्रोक्तम्। प्रणाममन्त्रस्तु सर्वत्र कामधेनुतन्त्रोक्त इति। तद्यथा॥ केतकीपुष्पगर्भाभां द्विभुजां हंसलोचनाम्। शुक्ल-

पट्टाम्बरधरां पद्ममाल्यविभूषिताम्। चतुर्वर्गप्रदां नित्यं नित्यानन्दमयीं पराम्। वराभयकरां देवीं नागपाशसमन्विताम्। एवं ध्यात्वा अकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्॥ अ॥ ध्यानमस्याः प्रवक्ष्यामि षड्भुजां रक्तलोचनाम्। रत्नकङ्कणकेयूरहारोज्ज्वलकलेवराम्। सिद्धां सिद्धिप्रदां सौम्यां सिद्धगन्धर्वसेविताम्। एवं ध्यात्वा सुरश्रेष्ठां तन्मन्त्रं दशधा जपेत्॥ आ॥ धूम्रवर्णां महारौद्रीं पीताम्बरयुतां पराम्। कामदां सिद्धिदां सौम्यां नित्योत्साहविवर्द्धिनीम्। चतुर्भुजान्तु वरदां हरिचन्दनभूषिताम्। एवं ध्यात्वा ब्रह्मरूपां तन्मन्त्रं दशधा जपेत्॥ इ॥ चतुर्भुजां रक्तवर्णां रक्तपुष्पोपशोभिताम्। चारुचन्दनदिग्धाङ्गीं रक्तपङ्कजलोचनाम्। रक्तचीरपरीधानां धर्मकामार्थमोक्षदाम्। एवं ध्यात्वा सुरश्रेष्ठां तन्मन्त्रं दशधा जपेत्॥ ई॥ पीतवर्णां त्रिनयनां पीताम्बरधरां पराम्। द्विभुजां जटिलां भीमां सर्वसिद्धिप्रदायिनीम्। एवं ध्यात्वा सुरश्रेष्ठां तन्मन्त्रं दशधा जपेत्॥ उ॥ द्विभुजां शुक्लवर्णाञ्च जटामुकुटशोभिताम्। शुक्लमाल्याम्बरधरां चारुचन्दनभूषिताम्। चतुर्वर्गप्रदां नित्यां रक्तपङ्कजलोचनाम्। एवं ध्यात्वा तु तन्मन्त्रं दशधा जपमाचरेत्॥ ऊ॥ षड्भुजां नीलवर्णाञ्च नीलाम्बरधरां पराम्। नानालङ्कारभूषाढ्यां सर्वालङ्कृतमस्तकाम्। भक्तिप्रदां भगवतीं भोगमोक्षप्रदायिनीम्। एवं ध्यात्वा सुरश्रेष्ठां तन्मन्त्रं दशधा जपेत्। पञ्चप्राणमयं वर्णं चतुर्ज्ञानमयं तथा। रक्तविद्युल्लताकारं ऋकारं प्रणमाम्यहम्॥ ऋ॥ ध्यानमस्य प्रवक्ष्यामि द्विभुजां पद्मलोचनाम्। सन्तप्तस्वर्णवर्णाभां सर्वालङ्कारभूषिताम्। रक्तपद्मेक्षणां देवीं रत्नहारविभूषिताम्। एवं ध्यात्वा सुरश्रेष्ठां तन्मन्त्रं दशधा जपेत्। चतुर्ज्ञानमयं वर्णं पञ्चप्राणमयं सदा। त्रिशक्तिसहितं वर्णं प्रणमामि सदा प्रिये॥ ॠ॥ स्वर्णचम्पकवर्णाञ्च स्वर्णालङ्कार-

विग्रहाम्। चतुर्भुजां त्रिनयनां रक्तचन्दनचर्चिताम्। प्रण-
मामि सदा देवीं धर्मकामार्थमोक्षदाम्। एवं ध्यात्वा ब्रह्मरूपां
तन्मन्त्रं दशधा जपेत्॥ लृ॥ ध्यानमस्याः प्रवक्ष्यामि पीतवर्णां
चतुर्भुजाम्। पीताम्बरपरीधानां नानालङ्कारमस्तकाम्। विचित्र-
माल्याभरणां देवदानवसेविताम्। चतुर्वर्गप्रदां नित्यां नित्यो-
त्साहविवर्द्धिनीम्। एवं ध्यात्वा ब्रह्मरूपां तन्मन्त्रं दशधा
जपेत्॥ लॄ॥ रक्ताम्बरपरीधानां षड्भुजां रक्तलोचनाम्।
विचित्राभरणां नित्यां चतुर्वर्गप्रदायिनीम्। ईषद्धास्यमुखीं
सौम्यां देवगन्धर्वसेविताम्। एवं ध्यात्वा ब्रह्मरूपां तन्मन्त्रं
दशधा जपेत्॥ ए॥ विचित्ररूपिणीं देवीं विचित्राम्बरधारिणीम्।
विचित्रमाल्याभरणां चतुर्बाहुसमन्विताम्॥ नानालङ्कारसंयुक्तां
चतुर्वर्गफलप्रदाम्। देवदानवगन्धर्वैः सेवितां मोक्षकाङ्क्षिभिः।
एवं ध्यात्वा ब्रह्मरूपां तन्मन्त्रं दशधा जपेत्॥ ऐ॥ रत्नालङ्कार-
संयुक्तां पद्मरागप्रभां शुभाम्। शरत्पूर्णेन्दुवदनां विचित्रवसना-
न्विताम्। चतुर्भुजां त्रिनयनां स्मेरास्यां नीलकुन्तलाम्। विद्यु-
द्दामसमानाङ्गीं मुक्तापंक्तिस्रजं भजे। एवं ध्यात्वा ब्रह्मरूपां
तन्मन्त्रं दशधा जपेत्॥ ओ॥ चतुर्भुजां त्रिनयनां जटामुकुट-
मण्डिताम्। श्वेतरोहितपीतादिपुष्पहारोपशोभिताम्। सदा
स्मेरमुखीं सौम्यां चतुर्वर्गप्रदायिनीम्। एवं ध्यात्वा ब्रह्मरूपां
तन्मन्त्रं दशधा जपेत्॥ औ॥ जवादाड़िमपुष्पाभां द्विभुजां
रक्तलोचनाम्। रक्ताम्बरपरीधानां रक्तालङ्कारभूषिताम्। चतु-
र्वर्गप्रदां सौम्यां वरदां नागशेखराम्। एवं ध्यात्वा ब्रह्मरूपां
तन्मन्त्रं दशधा जपेत्॥ अं॥ सन्तप्तहेमवर्णाभां सर्वालङ्कार-
भूषिताम्। रत्नयज्ञोपवीताञ्च रत्नाकङ्कणराजिताम्। पूर्णेन्दु-
वदनां सौम्यां तुरीयकरसंयुताम्। चन्द्रसूर्य्याग्निरूपेण नयन-
त्रितयान्विताम्। साधकाभीष्टदां नित्यां धर्मकामार्थमोक्षदाम्।

एवं ध्यात्वा ब्रह्मरूपां तन्मन्त्रं दशधा जपेत्॥ अः॥ जवायावक-सिन्दूरसदृशीं कामिनीं पराम्। चतुर्भुजां त्रिनेत्राञ्च बाहुवल्ली-विराजिताम्। कदम्बकोरकाकारस्तनयुग्मविराजिताम्। रत्न-कङ्कणकेयूरहारनूपुरभूषिताम। एवं ककारं ध्यात्वा तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्॥ क॥ बन्धूकपुष्पसङ्काशां रत्नालङ्कारभूषिताम्। वराभयकरां नित्यामीषद्धास्यमुखीं पराम्। एवं ध्यात्वा खकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्। गुणत्रययुतं देवि! पञ्चदेवमयं सदा। त्रिशक्तिसंयुतं वर्णं खकारं प्रणमाम्यहम्॥ ख॥ दाड़िमी-पुष्पसङ्काशां चतुर्बाहुसमन्विताम्। रक्ताम्बरधरां नित्यां रक्ता-लङ्कारभूषिताम्। एवं ध्यात्वा गकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्। पञ्चप्राणमयं वर्णं सर्वशक्त्यात्मकं प्रिये!। तरुणादित्य-सङ्काशां कुण्डलीं प्रणमाम्यहम्॥ ग॥ मालतीपुष्पवर्णाभां षड्-भुजां रक्तलोचनाम्। शुक्लाम्बरपरीधाना शुक्लमाल्यविभूषिताम्। तदा स्मेरमुखीं रम्यां लोचनत्रयराजिताम्। एवं ध्यात्वा घकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्। निर्गुणं त्रिगुणोपेतं सदा त्रिगोलसंयुतम्। सर्वगं सर्वदा शान्तं घकारं प्रणमाम्यहम्॥ घ॥ धूम्रवर्णां महाघोरां ललज्जिह्वां चतुर्भुजाम्। पीता-म्बरपरीधानां साधकाभीष्टसिद्धिदाम्। एवं ध्यात्वा ब्रह्म-रूपां तन्मन्त्रं दशधा जपेत्। सर्वदेवमयं वर्णं त्रिगुणं लोल-लोचने!। पञ्चप्राणमयं वर्णं ङकारं प्रणमाम्यहम्॥ ङ॥ तुषारकुन्दपुष्पाभां नानालङ्कारभूषिताम्। सदा षोड़शव-र्षीयां वराभयकरां पराम्। शुक्लवस्त्रावृतकटिं शुक्लवस्त्रो-त्तरीयिणीम्। वरदां शोभनां रम्यामष्टबाहुसमन्विताम्। एवं ध्यात्वा चकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्॥ च॥ ध्यान-मस्याः प्रवक्ष्यामि द्विभुजान्तु त्रिलोचनाम्। पीताम्बरधरां नित्यां वरदां भक्तवत्सलाम्। एवं ध्यात्वा छकारन्तु तन्मन्त्रं।

दशधा जपेत्। त्रिविन्दुसहितं वर्णं सदेशेश्वरसंयुतम्। पीतविद्युल्लताकारं छकारं प्रणमाम्यहम्॥ छ॥ नानालङ्कारसंयुक्तां भुजैर्द्वादशभिर्युताम्। रक्तचन्दनदिग्धाङ्गीं चित्राम्बरविधारिणीम्। त्रिलोचनां जगद्धात्रीं वरदां भक्तवत्सलाम्। एवं ध्यात्वा जकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्॥ ज॥ सन्तप्तहेमवर्णाभां रक्ताम्बरविभूषिताम्। रक्तचन्दनलिप्ताङ्गीं रक्तमाल्यविभूषिताम्। चतुर्दशभुजां देवीं रत्नहारोज्ज्वलां पराम्। एवं ध्यात्वा झकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्॥ झ॥ चतुर्भुजां धूम्रवर्णां कृष्णाम्बरविभूषिताम्। नानालङ्कारसंयुक्तां जटामुकुटराजिताम्। ईषद्धास्यमुखीं नित्यां वरदां भक्तवत्सलाम्। एवं ध्यात्वा ञकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्॥ ञ॥ मालतीकुन्दपुष्पाभां पूर्णचन्द्रनिभेक्षणाम्। दशबाहुसमायुक्तां सर्वालङ्कारभूषिताम्। परमोक्षप्रदां नित्यां सदा स्मेरमुखीं पराम्। एवं ध्यात्वा टकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्॥ ट॥ पूर्णचन्द्रनिभां देवीं विकसत्पङ्कजेक्षणाम्। सुन्दरीं षोडशभुजां धर्मकामार्थमोक्षदाम्। एवं ध्यात्वा ठकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्॥ ठ॥ जवासिन्दूरसङ्काशां वराभयकरां पराम्। त्रिनेत्रां वरदां नित्यां परमोक्षप्रदायिनीम्। एवं ध्यात्वा डकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्। चतुर्ज्ञानमयं वर्णमात्मादितत्त्वसंयुताम्। पीतविद्युल्लताकारां डकारं प्रणमाम्यहम्॥ ड॥ रक्तोत्पलनिभां रम्यां रक्तपङ्कजलोचनाम्। अष्टादशभुजां भीमां महामोक्षप्रदायिनीम्। एवं ध्यात्वा ढकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्। सदा त्रिगुणसंयुक्तमात्मादितत्त्वमयं सदा। रक्तविद्युल्लताकारं ढकारं प्रणमाम्यहम्॥ ढ॥ द्विभुजां वरदां धन्यां भक्ताभीष्टप्रदायिनीम्। राजीवलोचनां नित्यां धर्मकामार्थमोक्षदाम्। एवं ध्यात्वा णकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्॥ ण॥ चतुर्भुजां महाशान्तां महामोक्षप्रदायिनीम्। सदा

षोडशवर्षीयां रक्ताम्बरधरां पराम्। नानालङ्कारभूषां वा सर्वसिद्धिप्रदायिनीम्। एवं ध्यात्वा तकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत् ॥ त ॥ नीलवर्णां त्रिनयनां षड्भुजां वरदां पराम्। पीतवस्त्रपरीधाना सदा सिद्धिप्रदायिनीम्। एवं ध्यात्वा थकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्। पञ्चदेवमयं वर्णं पञ्चप्राणमयं सदा। तरुणादित्यसङ्काशं थकारं प्रणमाम्यहम् ॥ थ ॥ चतुर्भुजां पीतवस्त्रां नवयौवनसंस्थिताम्। अनेकरत्नघटितहारनूपुरशोभिताम्। एवं ध्यात्वा दकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्। त्रिशक्तिसहितं देवि! त्रिविन्दुसहितं सदा। आत्मादितत्त्वसंयुक्तं दकारं प्रणमाम्यहम् ॥ द ॥ षड्भुजां मेघवर्णाञ्च रक्ताम्बरधरां पराम्। वरदां शुभदां रम्यां चतुर्वर्गप्रदायिनीम्। एवं ध्यात्वा धकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत् ॥ ध ॥ दलिताञ्जनवर्णाभां ललज्जिह्वां सुलोचनाम्। चतुर्भुजां चकोराक्षीं चारुचन्दनचर्चिताम्। कृष्णाम्बरपरीधानामीषद्धास्यमुखीं सदा। एवं ध्यात्वा नकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत् ॥ न ॥ विचित्रवसनां देवीं द्विभुजां पङ्कजेक्षणाम्। रक्तचन्दनलिप्ताङ्गीं पद्ममालाविभूषिताम्। मणिरत्नादिकेयूरहारकेयूरविग्रहाम्। चतुर्वर्गप्रदां नित्यां नित्यानन्दमयीं पराम्। एवं ध्यात्वा पकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत् ॥ प ॥ प्रलयाम्बुदवर्णाभां ललज्जिह्वां चतुर्भुजाम्। भक्ताभयप्रदां नित्यां नानालङ्कारभूषिताम्। एवं ध्यात्वा फकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत् ॥ फ ॥ नीलवर्णां त्रिनयनां नीलाम्बरधरां पराम् ॥ नागहारोज्ज्वलां देवीं द्विभुजां पद्मलोचनाम्। एवं ध्यात्वा बकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्। त्रिशक्तिसहितं वर्णं त्रिविधास्तत्त्वेषिताम्। स्वयं कुण्डलिनीं देवीं सततं प्रणमाम्यहम् ॥ ब ॥ तडित्प्रभां महादेवीं नागकङ्कणशोभिताम्। चतुर्वर्गप्रदां देवीं साधकाभीष्टसिद्धिदाम्। एवं ध्यात्वा भकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्। त्रिशक्तिसहितं वर्णं

त्रिविन्दुसहितं प्रिये!। आत्मादितत्त्वसंयुक्तं भकारं प्रणमाम्यहम्॥ भ॥ कृष्णां दशभुजां भीमां पीतलोहितलोचनाम्। कृष्णाम्बरधरां नित्यां धर्म्मकामार्थमोक्षदाम्। एवं ध्यात्वा मकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्। त्रिशक्तिसहित वर्णं त्रिविन्दुसहितं सदा। आत्मादितत्त्वसंयुक्तं हृदिस्थं प्रणमाम्यहम्॥म॥ धूम्रवर्णां महारौद्रीं पञ्चभुजां रक्तलोचनाम्। रक्ताम्बरपरीधानां नानालङ्कारभूषिताम्। महामोक्षप्रदां नित्यामष्टसिद्धिप्रदायिनीम्। एवं ध्यात्वा यकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्। त्रिशक्तिसहित वर्णं त्रिविन्दुसहितं सदा। प्रणमामि सदा वर्णं शक्तिमामोक्षमव्ययम्॥ य॥ ललज्जिह्वां महारौद्रीं रक्तास्यां रक्तलोचनाम्। रक्तवर्णामष्टभुजां रक्तपुष्पोपशोभिताम्। रक्तमाल्याम्बरधरां रक्तालङ्कारभूषिताम्। महामोक्षप्रदां नित्यामष्टसिद्धिप्रदायिकाम्। एवं ध्यात्वा ब्रह्मरूपां तन्मन्त्रं दशधा जपेत्। त्रिशक्तिसहितं देवि! आत्मादितत्त्वसयुतम्। सर्व्वतेजोमयं वर्णं सततं प्रणमाम्यहम्॥ र॥ चतुर्भुजां पीतवस्त्रां रक्तपङ्कजलोचनाम्। सर्व्वदा वरदां भीमां सर्व्वालङ्कारभूषिताम्। योगीन्द्रसेवितां नित्यां योगिनीं योगरूपिणीम्। चतुर्व्वर्गप्रदां देवीं नागहारोपशोभिताम्। एवं ध्यात्वा लकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्॥ ल॥ कुन्दपुष्पप्रभां देवीं द्विभुजां पङ्कजेक्षणाम्। शुक्लमाल्याम्बरधरां रत्नहारोज्ज्वलां पराम्। साधकाभीष्टदां सिद्धां सिद्धिदां सिद्धसेविताम्। एवं ध्यात्वा वकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्॥ व॥ चतुर्भुजां चकोराक्षीं चारुचन्दनचर्चिताम्। शुक्लवर्णां त्रिनयनां वरदाञ्च शुचिस्मिताम्। रत्नालङ्कारभूषाढ्यां श्वेतमाल्योपशोभिताम्। देववृन्दैरभिवन्द्यां सेवितां मोक्षकाङ्क्षिभिः। एवं ध्यात्वा शकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्॥श॥ शुक्लाम्बरां शुक्लवर्णां द्विभुजां रक्तलोचनाम्। श्वेतचन्दनलिप्ताङ्गीं मुक्ताहारोप-

शोभिताम्। गन्धर्वगीयमानाञ्च सदानन्दमयीं पराम्। अष्टसिद्धिप्रदां नित्यां भक्तानन्दयिवर्द्धिनीम्। एवं ध्यात्वा पकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्। विभक्तिसहितं वर्णमात्मादितत्त्वसंयुतम्। प्रणम्य सततं देवि! हृदि भावय सुन्दरि!॥ प॥ करोपभूषिताङ्गीञ्च साट्टहासां दिगम्बरीम्। अस्थिमाल्यामष्टभुजां वरदामम्बुजेक्षणाम्। नागेन्द्रहारभूषाढ्यां जटामुकुटमण्डिताम्। सर्वसिद्धिप्रदां नित्यां धर्मकामार्थमोक्षदाम्। एवं ध्यात्वा सकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्॥ स॥ चतुर्भुजां रक्तवर्णां शुक्लाम्बरविभूषिताम्। रक्तालङ्कारसंयुक्तां वरदां पद्मलोचनाम्। ईषद्धास्यमुखीं लोलां रक्तचन्दनचर्चिताम्। स्वाहाबीजं चतुर्वर्गप्रदां सौम्यां मनोहराम्। गन्धर्वसिद्धदेवाद्यैर्ध्यातामाद्यां सुरेश्वरीम्। एवं ध्यात्वा हकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्॥ ह॥ तन्मन्त्रपुटितं कृत्वा मूलमन्त्रं ततो जपेत्॥ इति सर्ववर्णेषु ज्ञेयम्। अन्यथा निष्फलं ज्ञेयं जपपूजादिसाधनम्। दीक्षा च निष्फला ज्ञेया तस्मात् कुर्य्यात् प्रयत्नतः। कृत्वा जपं प्रकुर्वीत यथोक्तफलमाप्नुयात्। शैवे शाक्ते वैष्णवे च सर्वतन्त्रेष्वयं विधिः। तन्मन्त्रपुटितं मन्त्रं दशधा दशधा जपेत्। दीक्षादौ गुरुणा सार्द्धं कर्त्तव्यं मन्त्रशोधनम्। अन्यथा निष्फला दीक्षा जपपूजादिकञ्च यत्। सद्गुरुः सयतो नित्यं ध्यात्वाभ्यर्च्य जपादिकम्। गुरुचैतन्यमात्रेण चैतन्यं जनयेत्ततः। संस्कारञ्च शोधनञ्च सागमेन विशेषतः। तन्मन्त्रपुटितं कृत्वा शतमष्टोत्तरं जपेत्। दीक्षादौ गुरुणा पूर्वं कर्त्तव्योऽयं क्रमः सदा। पञ्चाशद्वर्णमनुना पुटिता मनवः प्रिये!। चतुर्वर्गप्रदाः शान्ता यथोक्तफलदाः सदा। अन्यथा निष्फला दीक्षा जपपूजादिसाधनम्। विधिनानेन हीना या सा दीक्षा निष्फला भवेत्। इह दारिद्र्यमतुलमन्ते च निरयं व्रजेत्। दीक्षादौ गुरुकर्त्तव्यक्रम

एव प्रयत्नतः। आद्यावसाने वर्णेन पुटितं प्रजपेन्मनुम्। शिष्यः प्रयत्नतो नित्यं कुर्य्यादेतं क्रमं प्रिये!। पूजादौ वा जपादौ वा अन्यथा विफलं भवेत्॥ इति वर्णानां ध्यानम्॥

एतेषां मन्त्रस्तु ॐ अकाराय नम इत्यादि द्रष्टव्यम्॥ पञ्चदेवादिवर्णान्तपूजानां सर्वत्नोपयोगित्वेनादौ लिखित सामान्यार्घ्यस्थापनमन्तरमेव कर्त्तव्यम्। शारदायां चतुर्थपटले॥ आचम्य विधिना,तत्न सामान्यार्घ्यं विधाय च। द्वारमन्त्राम्बुभिः प्रोक्ष्य द्वारपूजां समाचरेत्। सामान्यार्घ्यस्थापनन्तु मण्डपद्वार्य्येव। द्वारपूजा,तु अर्थकाण्डेऽनुसन्धेया॥ रुद्रजामले पूर्वखण्डे द्वितीयपटले॥ मेरुपृष्ठ ऋषिः प्रोक्तः सुतलं छन्द उच्यते। कूर्म्मो देवतासनयोगे विनियोगः प्रकीर्त्तितः। मायावीजं समुच्चार्य्य कूर्म्मासनाय ते नमः। पार्ष्णिघातत्नयेणैव वारयेद्भूमिविघ्नकान्। तालत्नयेणान्तरीक्षान् तथा विघ्नान्निवारयेत्॥ पिच्छिलातन्त्रे पञ्चमपटले,॥ सौरे मासोत्यादि प्रागुक्तम्॥ विश्वसारे॥ क्षेत्राधिपं क्षेत्रपालं,गृहदेवी ततः परम्। गन्धपुष्पौ धूपदीपौ नैवेद्यञ्च निवेदयेत्। एषा पूजा विलङ्घ्याथ नार्चयेद्देवतान्तरम्॥ शारदायाम्॥ पञ्चगव्यार्घ्यतोयाभ्यां प्रोक्षयेद्यागमण्डपम्। चतुष्पथान्ता तच्छुद्धिं विदध्याद्वीक्षणादिभिः। वीक्षणं मूलमन्त्रेण शरेण प्रोक्षणं मतम्। तेनैव ताड़नं दर्भैर्वर्म्मणाभ्युक्षणं मतम्। चन्दनागुरुकर्पूरैर्धूपयेदन्तरं सुधीः। विकिरान् विकिरेत्तत्र सप्तजप्ताच्छराणुना। लाजचन्दनसिद्धार्थभस्मदूर्वाङ्कुराक्षता। विकिरा इति सन्दिष्टाः सर्वे विघ्नौघनाशनाः। सोमशम्भोस्तु विशेषो, राघवभट्टधृतो यथा। विकिरान् शुद्धलाजान् वा सप्तमन्त्राभिमन्त्रितान्। अस्त्राद्भिः प्रोक्षितानेतान् कवचेनावगुण्ठितान्। नानाप्रहरणाकारान् विघ्नौघविनिवारकान्। अस्त्रजप्तेन दर्भेण सुष्ठिमामार्ज्जयेच्च,तत्। ईशस्य दिशि बध्नन्या

आसनाय प्रकल्पयेत्। पुण्याहं वाचयित्वा तु ब्राह्मणानुपवेश्य च। उक्तेषु मण्डलेष्वेकं वेदिकायां समालिखेत्। विप्रेन्द्रद्वासने मन्त्री प्राङ्मुखो वाप्युदङ्मुखः। बद्धपद्मासनो मौनी समाहितो जितेन्द्रियः। ऋजुकायो जितेन्द्रिय इति मेरुतन्त्रे पाठः॥ मङ्गलाङ्कुरपात्राणि स्थापयेद्दिक्षु देशिकः। मङ्गलरूपाणि यान्यङ्कुरपात्राणि उक्तरीत्या उक्तानि तानि दिक्षु स्थापयेदित्यर्थः। कृताञ्जलिपुटो भूत्वा वामदक्षिणपार्श्वयोः। नत्वा गुरुं गणेशानं भूतशुद्धिं समाचरेत्। करशुद्धिं समापाद्य कुर्यात्तालत्रयं ततः। ऊर्द्ध्वं ऊर्द्ध्वमन्त्रमन्त्रेण दिग्बन्धमपि देशिकः। तेन सोऽञ्जलितस्तेजोरक्षां कुर्यात् समन्ततः। ऋषिश्छन्दो दैवतानि न्यसेन्मन्त्रस्य मन्त्रवित्। आत्मनो मूर्द्ध्नि वदने हृदये च यथाक्रमम्॥ प्रपञ्चसारेऽष्टमपटले॥ ऋषिर्गुरुत्वाच्छिरसैव धार्य्यश्छन्दोऽक्षरत्वाद्रसनागतं स्यात्। धियावगन्तव्यतया सदैव हृदि प्रविष्टा मनुदेवता च। विधाय मूलमन्त्रेण प्राणायामं यथाविधि। विदध्यान्मातृकान्यास मन्त्रन्यासमतः परम्। अङ्गुष्ठादिष्वङ्गुलीषु न्यसेदङ्गैः सजातिभिः। अस्त्रं तत्तालयोर्न्यस्य कुर्यात्तालत्रयादिकम्। दिशस्तेनैव बध्नीयाच्छोटिकाभिः समाहितः। हृदादिषु च विन्यस्येदङ्गमन्त्रैस्ततः सुधीः। हृदयाय नमः पूर्वं शिरसे वह्निवल्लभा। शिखायै वषडित्युक्त्वा कवचाय हुमीरितम्। नेत्रत्रयाय वौषट् स्यादस्त्राय फडिति क्रमात्। षडङ्गमन्त्रानित्युक्तान् षडङ्गेषु नियोजयेत्। अंसोरुयुग्मयोर्विद्वान् प्रादक्षिण्येन देशिकः। धर्मं ज्ञानञ्च वैराग्यमैश्वर्य्यं न्यस्य तु क्रमात्। मुखपार्श्वनाभिपार्श्वेष्वधर्मादीन् प्रकल्पयेत्। धर्मादयः स्मृताः पादाः पीठगात्राणि चापरे। अनन्तं हृदये पद्ममस्मिन् सूर्य्येन्दुपावकान्। एषु स्वस्वकला न्यस्येन्नामाद्याक्षरपूर्वकान्। सत्त्वादींस्त्रीन् गुणान् न्यसेत्तथैवात्र गुरूत्तमः। आत्मानमन्तरात्मानं परमात्मानमत्र

तु। आत्मात्मानं प्रविन्यस्य न्यसेत् पीठमनु ततः एवं देहमये पीठे चिन्तयेदिष्टदेवताम्। मुद्रां प्रदर्श्य विधिवदर्घ्यं स्थापनमाचरेत्। अस्त्रमन्त्राम्बुना प्रोक्ष्य वामतो वह्निमण्डले। आधारं स्थापयेद्विद्वान् विन्दुस्रुतसुधामयैः। तोयैः सुगन्धिपुष्पाद्यैः पूजयेत्तं यथाविधि। आधारं पावकं शङ्खं सूर्य्यं तोयं निशाकरम्। वह्न्यर्कचन्द्राणां कलास्तास्तेष्वनुक्रमात्। कलास्तु प्रथमकाण्डे निरूपिताः। मूलमन्त्रं जपेत् स्पृष्ट्वा न्यासे तस्याङ्गमन्त्रवित्। हृन्मन्त्रेणाभिसम्पूज्य हस्ताभ्यां छादयन्नपः। जपेद्विद्वान् यथान्यायं देशिको देवताधिया। अस्त्रमन्त्रेण संरक्ष्य कवचेनावगुण्ठ्य च। धेनुमुद्रां समापाद्य बोधयेत् स्वस्वमुद्रया। दक्षिणे प्रोक्षणीपात्रमाधायाद्भिः प्रपूरयेत्। किञ्चिदर्घ्याम्बु संगृह्य प्रोक्षण्यम्भसि योजयेत्। अर्घ्यस्योत्तरतः कार्य्यं पाद्यमाचमनीयकम्। आत्मानं यागवस्तूनि मण्डलं प्रोक्षयेद्गुरुः। प्रोक्षणीपात्रतोयेन मनुनान्यदपि क्रमात्। न्यासक्रमेण देहे स्वे धर्मादीन् पूजयेत्ततः। पुष्पाद्यैः पीठमन्त्रान्तं तस्मिंश्च परदेवताम्। पञ्चकृत्वः पुनः कुर्य्यात् पुष्पाञ्जलिमनन्यधीः। उत्तमाङ्गहृदाधारपादसर्वाङ्गके क्रमात्। विना नैवेद्यं गन्धाद्यैरुपचारैः समर्चयेत्। गुरूपदिष्टविधिना शेषमन्यत् समापयेत्। सर्वमेतत् प्रयुञ्जीत प्रोक्षणीस्थेन वारिणा। विसृज्य तोयं प्रोक्षण्याः पूरयेत्तत् यथापुरा। ततस्तन्मण्डलं मन्त्री गन्धाद्यैः साधु पूजयेत्। शालिभिः कर्णिकामध्यमापूर्य्योपरि तण्डुलैः। अलङ्कृत्य पुनस्तेषु दर्भानास्तीर्य्य मन्त्रवित्। कूर्च्चमक्षतसंयुक्तं न्यसेत्तेषामथोपरि॥ मेरुतन्त्रे चतुर्थप्रकाशेऽपि॥ पूरयेत् कर्णिकां पूर्वं शालिभिस्तण्डुलैस्ततः। दर्भान्न्यसेदुपर्य्येषां साक्षतं कूर्च्चकं ततः। छिन्नमूलाः कुशा दीर्घाः सप्तविंशतिसंख्यकाः। ब्रह्मग्रन्थियुतास्त्वग्रदेशे कूर्च्च इहोच्यते। आधार-

शक्तिमारभ्य पीठमन्त्रमयं यजेत्। अधः कूर्च्चशिलारूढां शरच्चन्द्रनिभप्रभाम्। आधारशक्तिं प्रयजेत् पङ्कजद्वयधारिणीम्। मूर्ध्नि तस्याः समासीनं कूर्मं नीलाभमर्च्चयेत्। ऊर्द्ध्वब्रह्म शिलासीनमनन्तं कुन्दसन्निभम्। यजेच्चक्रधरं मूर्ध्नि धारयन्तं वसुन्धराम्। तमालश्यामलां तत्र नीलेन्दीवरधारिणीम्। समर्च्चयेद्वसुमतीं स्फुरत्सागरमेखलाम्। तस्यां रत्नमयं द्वीपं तस्मिंश्च मणिमण्डपम्। यजेत् कल्पतरुं तस्मिन् साधकाभीष्टसिद्धिदम्। अधस्तात् पूजयेत्तस्य वेदिकां मण्डलोज्ज्वलाम्। पश्चादभ्यर्च्चयेत्तस्यां पीठ धर्मादिभिः पुनः। रक्तश्यामहरिद्रेन्द्रनीलाभान् पादरूपिणः। वृषकेशविभूतेन्द्ररूपान् धर्मादिकान् यजेत्। गात्रेषु पूजयेत्तांस्तु नञ्पूर्वानुक्तलक्षणान्। आग्नेयादिषु कोणेषु दिक्षु मध्येऽम्बुजं यजेत्। आनन्दकन्दं प्रथमं संविन्नालमनन्तरम्। सर्वतत्त्वात्मकं पद्ममभ्यर्च्य तदनन्तरम्। मन्त्री प्रकृतिपत्राणि विकारमयकेशरान्। पञ्चाशद्वर्णबीजाढ्यकर्णिकां पूजयेत्ततः। कलाभिः पूजयेत् सार्द्धं तस्यां सूर्य्येन्दुपावकान्। प्रणवस्य त्रिभिर्भागैरथ सत्त्वादिकान् गुणान्। आत्मानमन्तरात्मानं परमात्मानमर्च्चयेत्। ज्ञानात्मानञ्च विधिवत् पीठमन्त्रावसानकम्। पीठशक्तीः केशरेषु मध्ये च सवराभयाः। हेमादिरचितं कुम्भं मन्त्राद्भिः क्षालितान्तरम्॥ चन्दनागुरुकर्पूरधूपितं शोभनाकृतिम्। अवेष्टिताङ्गं नीरन्ध्रं, तन्तुना त्रिगुणात्मना। अर्च्चितं गन्धपुष्पाद्यैः कूर्चाक्षतसमन्वितम्। नवरत्नोदरं मन्त्री स्थापयेत्तारमुच्चरन्। ऐक्यं सङ्कल्प्य कुम्भस्य पीठस्य च विधानवित्। क्षीरद्रुमकषायेण पलाशत्वग्भवेन वा। तीर्थाद्यैर्वा कर्पूरगन्धपुष्पसुवासितैः। आत्मभेदेन विधिवत् मातृकां प्रतिलोमतः। जपेन्मूलमनुं तद्वत् पूजयेद्देवताधिया। शङ्खकाथाम्बुसम्पूर्णं गन्धाष्टकमभीष्टदम्। विलोड्य पूरयेत्तस्मि-

आवाह्य सकलाः कलाः। दश वह्नेः कलाः पूर्वं द्वादश द्वादशात्मनः। षोड़शापि च सोमस्य पश्चात्पञ्चशतं कलाः। जपित्वा प्रतिलोमेन मूलमन्त्रञ्च मन्त्रवित्। समाहितेन मनसा ध्यायन् मन्त्रस्य देवताम्। प्राणप्रतिष्ठां कुर्वीत तत्र तत्र विचक्षणः। कलात्मकं शङ्खसंस्थं क्वाथं कुम्भे विनिक्षिपेत्। पाशादित्रयवर्णान्ते स्यादमुष्य पदं पुनः। क्रमात् प्राणा इह प्राणास्तथा जीव इह स्थितः। अमुष्य सर्वेन्द्रियाणि भूयोऽमुष्य पदं वदेत्। वाङ्मनोनयनश्रोत्रघ्राणप्राणपदान्यथ। पश्चादिहागत्य सुखं चिरं तिष्ठन्तु ठद्वयम्। अयं प्राणमनुः प्रोक्तः सर्वजीवप्रदायकः। पश्चादश्वत्थपनसचूतकोमलपल्लवैः। इन्द्रवल्लीसमाबद्धैः सुरद्रुमधिया गुरुः। कुम्भवक्त्रं पिधायास्मिंश्चषकं सकलीकृतम्। संस्थापयेत् फलधिया विधिवत् कल्पशाखिनाम्। ततः कुम्भं निर्मलेन क्षौमयुग्मेन वेष्टयेत्। मूलमन्त्रं समुच्चार्य्य सुषुम्नावर्त्मना सुधीः। संस्थापनं सन्निधानं सन्निबोधमनन्तरम्। सकलीकरणं पश्चाद्विदध्यादवगुण्ठनम्। अमृतीकरणं कृत्वा कुर्वीत परमीकृतिम्। क्रमादेतानि कुर्वीत स्वमुद्राभिः समाहितः। अथोपचारान् कुर्वीत मन्त्रवित् स्वागतादिकान्। स्वागतं कुशलप्रश्नं निगदेदग्रतो गुरुः। पाद्यं पादाम्बुजे दद्याद्देवस्य हृदयात्मना। हृदयात्मना नम इति मन्त्रेण। अर्घ्यं दिशेत्ततो मूर्द्ध्नि शिरोमन्त्रेण देशिकः। स्वधामन्त्रेण वदने दद्यादाचमनीयकम्। स्वधात्मना ततः कुर्य्यान्मधुपर्कं मुखाम्बुजे। तेनैव मनुना दद्यादद्भिराचमनीयकम्। गन्धाद्भिः कारयेत् स्नानं वाससी परिधापयेत्। दद्यादयज्ञोपवीतञ्च हाराद्याभरणैः सह। न्यासक्रमेण मनुना पुटितैर्मातृकाक्षरैः। अभ्यर्च्य देवं गन्धाद्यै रङ्गादीन् पूजयेत्ततः। तत्र तत्र जलं दद्यादुपचारान्तरान्तरा। अङ्गानि लोकपालांश्च यजेदावरणान्यपि। केशरेष्वग्निकोणादि हृदयादीनि पूज-

येत्। षडङ्गपूजादिकमस्तु गन्धर्वतन्त्रे चतुर्थपटले॥ अग्नी-शासुरवायव्यमध्ये दिक्षु च पार्वति॥ षडङ्गयुवतीः पश्चात् पूजयित्वा विधानतः। नेत्रमग्रे दिशां वस्त्रं ध्यातव्यान्यङ्गदेवताः। तुषारस्फटिकश्यामनीलकृष्णारुणार्चिषः। वरदाभयधारिण्यः प्रधानतो वरस्त्रियः। पश्चादभ्यर्चनीयाः स्युः कल्पोक्तावृतयः क्रमात्। अन्ते यजेल्लोकपालान् मूलपारिषदान्वितान्। हेति-जात्यधिपोपेतान् दिक्षु पूर्वादितः क्रमात्। एवं सम्पूज्य विधि-वद्वैद्यान्तं ततो गुरुः। दक्षिणे स्थण्डिलं कृत्वा तत्राधाय हुता-शनम्। संस्कृत्य विधिवद्विद्वान् वैश्वदेवमखं चरेत्। तत्र स-म्पूज्य गन्धाद्यैर्देवतामुक्तविग्रहाम्। तारस्थ व्याहृतिं हुत्वा मूल-मन्त्रेण मन्त्रवित्। सर्पिष्मता पायसेन पञ्चविंशतिसंख्यया। हुत्वा व्याहृतिभिर्भूयो गन्धाद्यैः पुनरर्चयेत्। संयोजयित्वा पीठस्थ-मूर्त्तौ वह्निं विसर्जयेत्। अवशिष्टेन हविषा विकिरेत् परितो वलिम्। देवतायाः पार्षदेभ्यो गन्धपुष्पाक्षतान्वितम्। ततो निवेद्यमुद्धृत्य शोधयित्वा स्थलं पुनः। पञ्चोपचारैः सम्पूज्य दर्श-येच्छत्रचामरे। कर्पूरशकलोन्मिश्रं ताम्बूलञ्च निवेदयेत्। सह-स्रावृत्य सञ्जप्य मूलमन्त्रमनन्यधीः। तज्जपं सर्वसम्पत्त्यै देवतायै निवेदयेत्। ततः शम्भोर्दिशि गुरुर्विकिरेत् पूर्वसञ्चिते। हेम-वस्त्रादिसंयुक्तां घर्घरीं तोयपूरिताम्। संस्थाप्य तस्यां सिंहस्थां खड्गखेटकधारिणीम्। घोररूपां पश्चिमास्यां पूजयेदस्त्रदेवताम्। चलासनेन सम्पूज्य तामादाय गुरुः पुनः। रक्षेति लोकपालानां नालसुतेन वारिणा। देवाज्ञां श्रावयन्नन्तः परिवृत्ते प्रदक्षिणम्। अस्त्रमन्त्रं समुच्चार्य्य यथापूर्वं निवेशयेत्। विलोक्य दिव्यदृष्ट्या तं तच्चैतन्यं हृदम्बुजात्। गुरुरात्मनि संयोज्य कुर्य्यादध्वविशोधनम्। तं शिष्यम्। उक्तं कलाध्वा तत्त्वाध्वा भुवनाध्वेति च त्रयम्। वर्णाध्वा च पदाध्वा च मन्त्राध्वेत्यपरत्रयम्। निवृत्याद्याः कलाः

पञ्च कलाध्वेति प्रकीर्त्तितम्। तत्त्वाध्वा बहुधा भिन्नः शैवाद्या गमभेदतः। षट्त्रिंशच्छैवतत्त्वानि द्वात्रिंशद्वैष्णवानि तु। चतुर्विंशतितत्त्वानि मैत्राणि प्रकृतेः पुनः। उक्तानि दश तत्त्वानि सा च त्रिपदात्मनः। तत्त्वानि शैवान्युच्यन्ते शिवः शक्तिः सदाशिवः। ईश्वरो विद्यया सार्द्धं पञ्च शुद्धान्यमूनि तु। मायाकालश्च नियतिः कालविद्या पुनः स्मृता। रागः पुरुष एतानि शुद्धाशुद्धानि सप्त च। प्रकृतिर्बुद्धग्रहङ्कारो मनो ज्ञानेन्द्रियाण्यथ। कर्मेन्द्रियाणि तन्मात्राः पञ्च भूतानि देशिकाः। एतान्याहुरशुद्धानि चतुर्विंशतिमागमे। शैवानामिति तत्त्वानां विभागोऽत्र प्रदर्शितः। जीवः प्राणो धियश्चित्तं ज्ञानकर्मेन्द्रियाण्यथ। तन्मात्राः पञ्च भूतानि हृत्पद्मं तेजसां त्रयम्। वासुदेवादयश्चेति तत्त्वान्येतानि शार्ङ्गिणः। पञ्च भूतानि तन्मात्रा इन्द्रियाणि मनस्तथा। गर्वो बुद्धिः प्रधानञ्च मैत्राणीति विदुर्बुधाः। निवृत्त्याद्याः कलाः पञ्च ततो विन्दुः कलाः पुनः। नादः शक्तिः सदापूर्वः शिवश्च प्रकृतिर्विदुः। आत्मविद्या शिवः पश्चाच्छिवो विद्यात्मना पुनः। सर्वतत्त्वश्च तत्त्वानि प्रोक्तानि त्रिपदात्मनः। तत्त्वाध्वा कथितो ह्येवं तत्तदागमवेदिभिः। ईरितो भुवनाध्वेति भुवनानि मनीषिभिः। वर्णाध्वेति वदन्त्यर्णानादौ सान्तान्मनीषिणः। वर्णसङ्घः पदाध्वा स्यान्मन्त्राध्वा मन्त्रराशयः। क्रमादेतानध्वनः षट् शोधयेद्गुरुसत्तमः। पदाम्बुनाम्बुहृद्भालमूर्द्धस्वपि शिशोः स्मरेत्॥ अम्बुर्गुदस्थानम्॥ तत्र क्रमेण विधिवत्तत् स्पृशन् जुहुयाद्गुरुः। आचार्य्यकुण्डे संशुद्धैस्तिलैराज्यपरिप्लुतैः। शोधयाम्यमुमध्वानं स्वाहेति पृथगध्वनाम्। ताराद्याभाहुतीरष्टौ क्रमात्तान् विलयं नयेत्। शिवे शिवात्तान् संलीनान् जनयेत् सृष्टिमार्गतः। विलोकयन् दिव्यदृष्ट्या। तत्र स्थितं तस्य चैतन्यं पुनः शिष्ये नियोजयेत्। स्रुचा पूर्णाहुतिं

दत्त्वा मूलमन्त्रेण देशिकः। नेत्रे शिष्यस्य बध्नीयान्नेत्रमन्त्रेण वाससा। करे गृहीत्वा तत् शिष्यं कुण्डतो मण्डलं नयेत्। तस्याञ्जलिं पुनः पुष्पैः पूरयित्वा यथाविधि। कलसे देवताप्रीत्यै क्षेपयेन्मूलमुच्चरन्। व्यपोह्य तं नेत्रबन्धमासीने दर्भसंस्तरे। आत्मयागक्रमाङ्गूयः संहृत्योत्पाद्य देशिकः। तत्तन्मन्त्रोदितान्न्यासान् कुर्य्याद्देहे शिशोस्तदा। पञ्चोपचारैः कुम्भस्थां पूजयित्वेष्टदेवताम्। तस्य तन्त्रोक्तमार्गेण विदध्यात् सकलीकृतिम्। मण्डलेऽलङ्कृते शिष्यमन्यस्मिन्नुपवेशयेत्। नदत्सु पञ्चवाद्येषु सार्द्धं विप्राशिषा गुरुः। विधिवत् कुम्भमुद्धृत्य तन्मुखस्थान् सुरद्रुमान्। शिशोः शिरसि विन्यस्य मातृकां मनसा जपन्। मूलेन साधितैस्तोयैः सिञ्चेद्‌द्राथमञ्जसा॥

अथाभिषेकविधिः॥ वामकेश्वरतन्त्रे पञ्चाशत्पटले॥ अभिषेकस्तु द्विविधः शाक्तश्च पूर्ण एव च। अवधूतेन गुरुणा शाक्ताभिषेकमाचरेत्। किञ्चिज्जलञ्च कुम्भानां ब्रह्मकुम्भे निवेशयेत्। आनीय ब्रह्मकलसं सम्मुखे स्थापयेद्बुधः। निरुत्तरतन्त्रे सप्तमपटले॥ श्रीशिव उवाच॥ अभिषेकश्च द्विविधो राज्ञो वा ज्ञानिनामपि। राजाभिषेके देवेशि! वेदिकोक्तं क्रियाञ्चरेत्। ज्ञानिनामभिषेकन्तु सर्वतन्त्रेषु गोपितम्। सर्वशान्तिकरं पुण्यं सर्वरोगनिवारणम्। धनदं कीर्त्तिदञ्चैव आयुर्वृद्धिकरं नृणाम्। सर्वसौभाग्यजननं महापातकनाशनम्। सर्वाशापूरकं सर्वमन्त्रदोषनिवारणम्। सर्वार्थसाधकं देवि! सर्वतीर्थफलप्रदम्। अभिचारहरं सर्वग्रहदोषविनाशकम्। भूतावेशादिशमनं डाकिनीनां भयापहम्। तेजोवृद्धिकरं देवि! बलवृद्धिकरं परम्। तक्षकेणापि दष्टस्य विषपीड़ाविनाशकम्। तेजोह्रासे बलह्रासे बुद्धिह्रासे धनक्षये। स्वोक्तेष्वपि दोषेषु शारीरे मानसे तथा। विकारे देशिकः कुर्य्यादभिषेकं विचक्षणः। असौभाग्ये

च नारीणामभिषेकः प्रवर्त्तते। गुरुत्वञ्च लभेद्देवि! कर्म्मणाभिषेकवर्त्मना। वैष्णवो ज्ञानसम्पन्नः शैवश्चैव कुलेश्वरि! अभिषेकं प्रकुर्वीत शाक्तश्च कुलभूषणः। मन्त्रतन्त्रञ्च सर्व्वेषामभिषेकेण सिध्यति। अभिषेकेण सर्व्वेषामधिकारो भवेद्ध्रुवम् अभिषेककृतो विप्रो ब्रह्मत्वं लभते ध्रुवम्। अभिषेककृतः क्षत्त्रो विप्रधर्म्मत्वमागतः। वैश्यः क्षत्रियतां याति शूद्रो वैश्यत्वमागतः। अभिषेकेण सर्व्वेषां चतुर्णां वर्णतां त्यजेत्। ब्राह्मणस्य सुरापाने ब्राह्मण्यं त्यजते क्षणात्। अभिषेककृते विप्रे सुरापानं विधीयते। आगमः पञ्चमो वेदः कौलश्च पञ्चमाश्रमः। शिवोऽपि पञ्चमो वर्णो महाविद्यां जपेद्यतः। स्ववर्णं परित्यज्य शिवत्वञ्च प्रजायते। अभिषेकं विना नैव ब्राह्मणः प्रपिबेत् सुराम्। प्रगृह्य सिद्धविद्याञ्च सङ्केतज्ञस्ततो भवेत्। सङ्केतज्ञः कुलाचारे त्वभिषेकं समाचरेत्। अभिषेककृतो मन्त्री कुलपूजां समाचरेत्। कुलपूजाकृतो मन्त्री पितृभूमिं ततो व्रजेत्। पितृभूमिगतं स्थानमेकाकी विहरेत्तदा। एकाकी विहरेद्घोरप्रान्तरे रात्रिपान्तरे। तत्र सिद्धिं लभेद्देवि! देवानामपि दुर्लभाम्। कुलाचारं विना देवि! मन्त्रतन्त्रं न सिध्यति। सिद्धविद्या कुलाचारे द्रव्यं सिध्यति निश्चितम्। अभिषेकसुरां दद्यात् कुलकर्म युगे युगे। सुरां पीत्वा जपेद्विद्यां कालाधिपविशेषतः। विजयाञ्चानुकल्पञ्च सुराभावे निवेदयेत्। आनन्देन विना भर्गो न च तृप्यन्ति देवताः। पञ्चमेनार्चयेत् कालीं कामाख्यायां विशेषतः। कामाख्यायां विशेषेण कालिका सिद्धिदा भवेत्। कुलाचारं विना नैव कालीमन्त्रश्च सिध्यति। अभिषेकं विना देवि! कुलकर्म्म करोति यः। तस्य पूजादिकं कर्म अभिचाराय कल्पते। अभिषेकं विना देवि! सिद्धविद्यां ददाति यः। तावत्कालं वसेद्घोरे यावच्चन्द्रदिवाकरौ। ब्रह्मत्वञ्च हरित्वञ्च

शिवत्वञ्च कुलेश्वरि!। सर्व्वसिद्धीश्वरत्वञ्च अभिषेकेण जायते। दिव्यो वीरश्च देवेशि! कुलभक्तिपरायणः। अभिषेकञ्चरेद्देवि! अधिवासपुरःसरम्। वह्निस्थाद्यं ततः कृत्वा शिवशक्तीः प्रपूजयेत्। गुरुं सम्पूज्य विधिवत् स्वर्णालङ्कारभूषणैः। ततः सङ्कल्प्य विधिना गुरूणां वरणं चरेत्। ततः पूजां चरेद्देव्याः पञ्चमैश्च पृथक् पृथक्। प्रणम्य सद्‌गुरुं देवं देवीञ्च साधकेश्वरः। गुरुपूजां विधायाथ देव्या ध्यानपरायणः। अभिषेकं विधायाथ शुचौ देशे च साधकः। शून्यागारे नदीतीरे विल्वमूले त्रिपान्तरे। महात्रिपान्तरे वापि निर्ज्जने पितृकानने। ग्रामे पत्तान्तके वापि पर्व्वते तटिनीतटे। देवतायतने वापि स्थानञ्च परिचिन्तयेत्॥ अष्टमपटले॥ शिवशक्तिं पूजयित्वा स्थापयेद्घटमुत्तमम्। नातिह्रस्व नातिदीर्घं स्वर्णरौप्यविनिर्म्मितम्। विशेषार्घ्यं स्वयन्त्रे वा त्रिकोणे वापि विन्यसेत्। गङ्गाद्याः सरितः सर्व्वाः समुद्राश्च सरांसि च। सर्व्वे समुद्राः सरितः सरांसि जलदा नदाः। ह्रदाः प्रस्रवणाः पुण्याः स्वःपातालमहीगताः। सर्व्वतीर्थानि पुण्यानि घटे कुर्व्वन्तु सन्निधिम्। श्रीवीजेन प्रजप्तेन पल्लवं प्रतिपादयेत्। कूर्च्चेन फलदानं स्यात् स्त्रीवीजेन स्थिराकृतिः। सिन्दूरं वह्निवीजेन पुष्पं प्रेतेन विन्यसेत्। मूलेन दूर्व्वां प्रणवैः कुर्य्यादभ्युक्षणं ततः। हुं फट् स्वाहेति मन्त्रेण कुर्य्याद्वर्म्मेण ताड़नम्। विचिन्त्य देवि! पीठन्तु तत्रावाह्य प्रपूजयेत्। अनेनैव विधानेन सर्व्वकर्म्मसु सुन्दरि!। घटं संस्थापयेद्देवि! षट्कर्म्मसु विशेषतः। महापूजाञ्चरेद्देवि! षोड़शैरुपचारकैः। गुरूणाञ्च महापूजां शक्तीनाञ्च ततः परम्। तत्पश्चात् साधकानाञ्च कुमारीणाञ्च पूजनम्। कुमारीभ्यो बलिं दत्त्वा कुलजाभ्यो विशेषतः। अभिषेकं ततो देवि! कुर्य्यात् स्वगुरुमार्गतः। स्वतन्त्रोक्तविधानेन मन्त्रप्रोच्चारणेन च। चाल-

येत्तं घटं मन्त्री मन्त्रेणानेन देशिकः । ॐ उत्तिष्ठ ब्रह्मकलस ! देवताभीष्टसिद्धिदः । सर्वतीर्थाम्बुपूर्णेन पूरयास्य मनोरथम् । ईशानेन्दुस्मरचौणी तदन्ते भुवनेश्वरी । मन्त्रेणानेन वादित्र निर्घोषैश्चालयेद्घटम् । अभिषिञ्चेद्गुरुः शिष्यं यजमानं पुरोस्थितः । सिञ्चेदश्वत्थवृक्षोत्थैः पल्लवैर्भूतसङ्गमे । सिञ्चेदौडुम्बरैर्मन्त्रदोषे च करवीरजैः । यशोधनायुस्तेजः श्रीफलकामेन चूतजैः । तुलसीमञ्जरीभिश्च सर्वपापक्षयार्थिभिः । सर्वतीर्थफलावाप्त्यै शान्तानां बिल्वपल्लवैः । अभिचारे नारसिंहैरभिषेकः प्रवर्त्तते ॥ नारसिंह चुनियाहागड़ा इति यस्य प्रसिद्धिः ॥ कुर्य्याद्दर्भैरगर्भैश्च दोषेषु स्त्रीक्षतेष्वपि । असौभाग्ये च नारीणां दूर्वाभिरभिषेचनम् । सर्वकार्य्येषु मन्त्राणां सिद्ध्यर्थं चूतपल्लवैः । तस्याभिषेकमन्त्रस्य दक्षिणामूर्त्तिऋषिरनुष्टुप्छन्दः शक्तिर्देवता सङ्कल्पसिद्धिप्राप्तये विनियोगः ॥ ॐ राजराजेश्वरी देवी भैरवी कालभैरवी । श्मशानभैरवी देवी त्रिपुरानन्दभैरवी । त्रिकूटा त्रिपुरा देवी तथा त्रिपुरसुन्दरी । त्रिपुरेशी महादेवी तथा त्रिपुङ्कारिका । त्रिपुरानन्दिनी देवी तथैव त्रिपुरातनी । एतास्त्वामभिषिञ्चन्तु मन्त्रपूतेन वारिणा ॥ १ ॥ छिन्नमस्ता महादेवी तथा चैकजटेश्वरी । तारा च जयदुर्गा च शूलिनी भुवनेश्वरी । त्वरिताख्या महादेवी तथैव च त्रिखण्डिका । नित्या च नित्यरूपा च वज्रप्रस्तारिणी तथा । एतास्त्वामभिषिञ्चन्तु मन्त्रपूतेन वारिणा ॥ २ ॥ अश्वारूढ़ा महेशानी तथा महिषमर्दिनी । दुर्गा च वनदुर्गा च श्रीदुर्गा भगमालिनी । तथा भगन्दरी देवी भगक्लिन्ना तथापरा । सर्वचक्रेश्वरी देवी तथा नीलसरस्वती । सर्वसिद्धिकरी देवी सर्वगन्धर्वसेविता । उग्रतारा महादेवी तथा दक्षिणकालिका ॥ एतास्त्वामित्यादि ॥३॥ क्षेमङ्करी महाकाली चानिरुद्धसरस्वती । मातङ्गिनी चान्नपूर्णा

राजराजेश्वरी तथा॥ एतास्त्वामित्यादि॥ ४॥ उग्रचण्डा प्रचण्डा च चण्डोग्रा चण्डनायिका। चण्डा चण्डवती चैव चण्डरूपातिचण्डिका। एतास्त्वामित्यादि॥ ५॥ उग्रदंष्ट्रा महादंष्ट्रा शुभदंष्ट्रा कपालिनी। भीमनेत्रा विशालाक्षी मङ्गला विजया जया॥ एतास्त्वामित्यादि॥ ६॥ मङ्गला नन्दिनी भद्रा कीर्त्तिर्लक्ष्मीर्यशस्विनी। पुष्टिर्मेधा शिवा साध्वी यशः शोभा जया धृतिः। श्रीनन्दा च सुनन्दा च नन्दिन्यानन्दपूजिता॥ एतास्त्वामित्यादि॥ ७॥ विजया नन्दिनी भद्रा स्मृतिः शान्तिर्धृतिः क्षमा। सिद्धिस्तुष्टीरमा पुष्टिः श्रीर्बुद्धिश्च रतिस्तथा। दीप्तिः कान्तिर्यशो लक्ष्मीरीश्वरी बुद्धिरेव च। शाक्री मायावती ब्राह्मी जयन्ती चापराजिता। अजिता मानवी श्वेता दितिश्चादितिरेव च। माया चैव महामाया मोहिनी क्षोभिणी तथा। कमला विमला गौरी शरत्त्वाम्बुधिसुन्दरी। दुर्गा क्रियारुन्धती च घण्टाकर्णी कपालिनी। रौद्री काली च मायूरी त्रिनेत्रा चापराजिता। स्वरूपा बहुरूपा च तथैव विग्रहात्मिका। चर्चिका चापरा ज्येष्ठा तथैव सुरपूजिता। वैवस्वती च कौमारी तारा माहेश्वरी परा। वैष्णवी च महालक्ष्मीः कार्त्तिकी कौपिकी तथा। शिवदूती च चामुण्डा मुण्डमालाविभूषिता॥ एतास्त्वामित्यादि॥ ८॥ इन्द्रो वह्निर्यमश्चैव नैरृतो वरुणस्तथा। पवनो धनदेशानौ ब्रह्मानन्तौ दिगीश्वराः। एते त्वामित्यादि॥ ९॥ संवत्सरश्चायनौ च मासाः पक्षौ दिनानि च। तिथयश्चाभिषिञ्चन्तु मन्त्रपूतेन वारिणा॥ १०॥ रविः सोमः कुजः सौम्यो गुरुः शुक्रः शनैश्चरः। राहुः केतुश्च सततमभिषिञ्चन्तु ते ग्रहाः॥ ११॥ नक्षत्रं करणं योगः अमृतं सिद्धिरेव च। दग्धं पापं तथा भद्रा योगा वाराः क्षणास्तथा। वारवेला कालवेला दण्डा रुद्रादयस्तथा। अभिषिञ्चन्तु सततं

मन्त्रपूतेन वारिणा ॥ १२ ॥ असिताङ्गो रुरुश्चण्डः क्रोध उन्मत्त-संज्ञकः। कपाली भीषणश्चैव संहारोऽष्टौ च भैरवाः। अभि-षिञ्चन्तु इत्यादि ॥ १३ ॥ डाकिनीपुत्रकाश्चैव राकिणीपुत्रका-स्तथा ॥ लाकिनीपुत्रकाश्चान्ये काकिनीपुत्रकाः परे। शाकिनी-पुत्रका भूयो हाकिनीपुत्रकास्तथा। ततश्च यक्षिणीपुत्रा देवी-पुत्रास्ततः परम्। मातृणाञ्च तथा पुत्रा ऊर्द्ध्वमुख्याः सुताश्च ये। अधोमुख्याः सुता ये च उन्मुख्याश्च सुताः परे ॥ एते त्वामि-त्यादि ॥ १४ ॥ ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च ईश्वरश्च सदाशिवः। एते त्वामित्यादि ॥ १५ ॥ पुरुषः प्रकृतिश्चैव विकाराश्चैव षोडश। आत्मान्तरात्मपरमज्ञानात्मानः प्रकीर्त्तिताः। आत्मनश्च गुणा ये तु स्थूलाः सूक्ष्मास्तथा परे ॥ एते त्वामित्यादि ॥१६॥ वेदादि-वीजं हुंवीजं स्त्रीवीजं मीनकेतनम्। शक्तिवीजं रमावीजं मायावीजं सुधाकरम्। चिन्तारत्नं महावीजं नारसिंहञ्च शाङ्करम्। मार्त्तण्डभैरवं दौर्गं वीजं श्रीपुरुषोत्तमम्। गाण-पत्यञ्च वाराहं कालीवीजं भयापहम्। एते त्वामित्यादि ॥ १७ ॥ गङ्गा गोदावरी रेवा यमुना च सरस्वती। आत्रेयी भारती चैव सरयूर्गण्डकी तथा। करतोया चन्द्रभागा श्वेतगङ्गा च कौशिकी। भोगवती च पाताले स्वर्गे मन्दाकिनी तथा ॥ एतास्त्वामित्यादि ॥ १८ ॥ भैरवो भीमरूपश्च शोणो घर्घर एव च। सिन्धुतोयह्रदाः पान्तु तथा पातालसम्भवाः। यानि कानि च तीर्थानि पुण्यान्यायतनानि च। तानि त्वामभिषिञ्चन्त्वि-त्यादि ॥ १९ ॥ जम्बुद्वीपादयो द्वीपाः सागरा लवणादयः। अनन्ताद्यास्तथा नागाः सर्पा ये तक्षकादयः। एते त्वामित्यादि ॥ २० ॥ रतिश्च वल्लभा वह्नेर्वषट्कूर्च्चमतः परम्। वौषट्कारश्च फट्कारमभिषिञ्चन्तु सर्वदा ॥ २१ ॥ नश्यन्तु प्रेतकुष्माण्डा राक्षसा दानवाश्च ये। पिशाचा गुह्यका भूता अभिषेकेण ता-

डिता: ॥ २२ ॥ अलक्ष्मी: कालकर्णी च पापानि सुमहान्ति च। नश्यन्तु चाभिषेकेण तारावीजेन ताड़िता: ॥ २३ ॥ रोगा: शोकाश्च दौर्बल्यं दारिद्र्यं चित्तविक्रिया। नश्यन्तु चाभिषेकेण वाग्वीजेनैव ताडिता: ॥ २४ ॥ लोकानुरागत्यागश्च दौर्भाग्यमपि दुर्यश:। नश्यन्तु चाभिषेकेण मन्मथेनैव ताडिता: ॥ २५ ॥ तेजोह्रासो बलह्रासो बुद्धिह्रासस्तथैव च। नश्यन्तु चाभिषेकेण शक्तिवीजेन ताड़िता: ॥ २६ ॥ विषापमृत्युरोगश्च डाकिन्यादिभयं तथा। घोराभिचारा: क्रूराश्च ग्रहा नागास्तथा परे। नश्यन्तु चाभिषेकेण कालीवीजेन ताड़िता: ॥ २७ ॥ नश्यन्तु चापद: सर्वा: सम्पद: सन्तु सुस्थिरा:। अभिषेकेण शाक्तेन पूर्णा: सन्तु मनोरथा: ॥ २८ ॥ शारदायाम् ॥ अवशिष्टेन तोयेन शिष्यमाचामयेद्गुरु:। ततस्तत् सकलीकुर्य्याद्देवतात्मानमात्मवित्। आचम्य वाग्यतो भूत्वा निषीदत् सन्निधौ गुरो:। देवतामात्मन: शिष्ये सङ्क्रान्तां देशिकोत्तम:। पूजयेद्गन्धपुष्पाद्यैरैक्यं सम्भावयंस्तयो: ॥ निरुत्तरतन्त्रे ॥ एवं संसिच्य शिष्यन्तु पुन: पूजां समाचरेत्। मेरुतन्त्रे तृतीयप्रकाशेऽपि ॥ अथ शिष्यञ्चाभिषिञ्चेदाशु सम्पदवाप्तये। कुम्भास्यस्थसुरद्रुच्य मूर्द्ध्नि न्यस्य शिष्योर्गुरु:। अथ पञ्चनिनादैश्च विप्राशीर्वचनै: सह। गृहीत्वाभ्यर्च्चितं पूर्वं करकं ब्रह्मरूपिणम्। तत्तोयैरभिषिञ्चेत्तं रक्षार्थे देशिकोत्तम:। शिष्योऽपि तत्र सम्पूज्य गुरवे दक्षिणां ददेत्। गोभूमिशिष्यसस्वञ्च रौप्यरत्नानि पार्वति। सर्वस्वं वा तदर्द्धं वा तदर्द्धं वापि दक्षिणाम् ॥ दक्षिणैषा तु मन्त्रग्रहणानन्तर यदि अभिषेक: क्रियते तदा कर्त्तव्या। अभिषेकानन्तर चेन्मन्त्रग्रहणं तदा तद्दक्षिणार्थे वा अङ्गीभूताभिषेकादिदक्षिणा सिद्धेति ॥ वामकेश्वरतन्त्रे त्रिपञ्चाशत्पटले ॥ अभिषिक्त: साधकेन्द्र: क्रियादक्षो भवेत् प्रिये!। शरीरशोधनं देवि! न प्रसिध्येत् क्रियां विना ॥ शारदायाम् ॥

दद्यादिद्यान्तरं तस्मै विनीतायाम्बुपूर्वकम्। गुरोर्लब्ध्वां पुनर्विद्यामष्टकृत्वो जपेत् सुधीः। गुरुविद्यादेवतानामैक्यं सम्भावयन् धिया। प्रणमेद्दण्डवद्भूमौ गुरुं तं देवतात्मकम्। तस्य पादाम्बुजद्वन्द्वं निजमूर्द्धनि योजयेत्। शरीरमर्थं प्राणञ्च सर्वं तस्मै निवेदयेत्। ततः प्रभृति कुर्वीत गुरोः प्रियमनन्यधीः। ऋत्विग्भ्यो दक्षिणां दद्यात् समर्थां प्रीतमानसः। ब्राह्मणांस्तर्पयेत् पश्चात् भक्ष्यभोज्यसदक्षिणान्। एषा क्रियावती दीक्षा प्रोक्ता सर्वसमृद्धिदा॥ हयग्रीवतन्त्रे तृतीयपटले॥ तस्य छायानुसारी स्यान्निकटे त्रिदिनं वसेत्। नोचेत् सञ्चारिणी शक्तिर्गुरुमेति न संशयः॥ इति क्रियावती दीक्षा॥

आणवी दीक्षा तु दशविधा। तद्यथा॥ आणवी बहुधा दीक्षा नादेयी शाम्भवी पुनः। एकधैवेति विद्वद्भिः पठ्यते शास्त्रकोविदैः॥ राघवभट्टधृतं वचनम्॥ आणवो बहुधेत्युक्ता तद्भेदमधुनोच्यते। स्मार्त्ती मानसिकी योगी चाक्षुषी स्पार्शिकी तथा। वाचिकी मान्त्रिकी हौत्री शास्त्री चेत्यभिषेचिका। विदेशस्थं गुरुं स्मृत्वा शिष्यं पापत्रयं क्रमात्। विश्लेष्य लयभागाङ्गविधानेन परे शिवे। सम्यग्योजनरूपैर्या स्मार्त्ती दीक्षेति कथ्यते। स्वसन्निधौ समासीनमालोक्य मनसा शुचिः। मलत्रयादुपायैर्या विज्ञेया सा तु मानसी॥ योगोक्तक्रमतो योगी शिष्यदेहं प्रविश्य तु। गृहीत्वा तस्य चात्मानं स्वदेहयोजनात्मिका। योगदीक्षेति सा प्रोक्ता मलत्रयविनाशिनी॥ ३॥ शिवोऽहमिति निश्चित्य वीक्षणं करुणार्द्रया। दृशा सा चाक्षुषी दीक्षा सर्वपापप्रणाशिनी॥ ४॥ स्वयं परशिवो भूत्वा निःसन्दिग्धमना गुरुः। शिवहस्तेन शिष्यस्य स्वमन्त्रं मूर्द्ध्नि संस्पृशेत्। स्पर्शदीक्षेति सा प्रोक्ता शिवाभिव्यक्तिकारिणी॥ ५॥ शिवहस्तलक्षणं यथा सोमशम्भौ॥ गन्धैर्मण्डलकं स्वीयैर्विदध्याद्दक्षिणे करे।

विधिना त्वच्चयेद्देवमित्यं स्याच्छिवहस्तकमिति। स्वीयैर्गन्धैः स्वस्वगन्धाष्टकैरित्यर्थः॥ गुरुवक्त्रं निजं वक्त्रं विभाव्य गुरुरादरात्। गुरुवक्त्रप्रयोगेण दिव्यमन्त्रादिकं शिशोः। मन्त्रन्यासादिभिः सार्द्धं दद्यात् सेयञ्च वाचिकी॥६॥ दीपवातो यथा मन्त्रन्याससंयुक्तविग्रहः। स्वयं मन्त्रतनुर्भूत्वा संक्रमं मन्त्रमादरात्। दद्यात् शिष्याय सा दीक्षा मान्त्री मलविघातिनी॥७॥ कुण्डे वा स्थण्डिले वापि निक्षिप्याग्निं विधानतः। लयभागक्रमेणैव प्रत्यध्वानं यथाक्रमम्। मन्त्रवर्णकला तत्र पदविष्टपमेव च। संशोध्य होमरूपैर्या होत्री दीक्षा समीरिता॥८॥ योग्यशिष्याय भक्ताय शुश्रूषार्चांपराय च। सार्द्धं शास्त्रपदा दृष्ट्या शास्त्री दीक्षेति सोच्यते॥९॥ शिवञ्च शिवपत्नीञ्च कुम्भे सम्पूज्य सादरम्। शिवकुम्भाभिषेकात्मा दीक्षा स्यादभिषेचिका॥१०॥ शारदायाम्॥ अथ वर्णात्मिकां वक्ष्ये दीक्षामागमचोदिताम्। पुंप्रकृत्यात्मका वर्णाः शरीरमपि तादृशम्। यतस्तस्मात्तनौ न्यसेद्वर्णान् शिष्यस्य देशिकः। तत्तत्स्थानयुतान् वर्णान् प्रतिलोमेन संहरेत्। आज्ञया देवताभावाद्विविधा देशिकोत्तमः। तदा विनीय तत्तीर्थं शिष्यो दिव्यतनुर्भवेत्। परमात्मनि संयोज्य तच्चैतन्यं गुरूत्तमः। तस्मादुत्पादितान् वर्णांस्तस्येच्छिष्यतनौ पुनः। सृष्टिक्रमेण विधिवच्चैतन्यञ्च नियोजयेत्। जायते देवताभावः परानन्दमयः शिशोः। एषा वर्णमयी दीक्षा प्रोक्ता ज्ञानप्रदायिनी॥ कलावती दीक्षा तु अस्मद्गोष्ठीगरिष्ठब्रह्मानन्दागमवागीशेन स्वकृततन्त्रसारग्रन्थे लिखिता। संक्षेपदीक्षापीत्यतो नैतयोरत्र प्रयोजनम्॥ वेधमयी दीक्षाप्यप्रचद्रूपतया न लिखिता॥ अन्ये पक्षेः शारदायां पञ्चमपटले अन्वेष्येति॥

अथ क्रमदीक्षा॥ कामाख्यातन्त्रे द्वात्रिंशत्पटले॥ देव्युवाच॥ क्रमदीक्षां ब्रूहि नाथ! यदि तेऽस्ति कृपा मयि। कथं

वा कुरुते दीक्षां क्रमेण जगदीश्वर!॥ शिव उवाच॥ श्रुता दीक्षा बहुविधा देवानां प्रीतिदायिका। इदानीं कथयिष्यामि यदि कस्मै न वक्ष्यसि। प्रकाशाद्बहवो दोषाः सर्वत्र गोपिता मया। कलौ पापसमाचारे सिद्धिर्न स्यात् कदाचन। सिद्धिर्न स्यात् सिद्धिर्न स्यात् कलौ नान्यविधानतः। क्रमदीक्षाविहीनस्य कलौ न स्यात् कथञ्चन। इति ज्ञात्वा महेशानि! क्रमदीक्षां समाचरेत्। रसैर्मन्त्रैर्यथा विद्धमयः सौवर्णतां व्रजेत्। क्रमदीक्षाप्रभावेण तथात्मा शिवतां लभेत्। जपो देवार्च्चनविधिः कार्य्यो दीक्षाक्रमेण वै। उपचारसहस्रैस्तु योजितं भक्तिसंयुताम्। क्रमदीक्षां विना देवि! न गृह्णन्ति कदाचन। आदौ काली ततस्तारा सुन्दरी तदनन्तरम्। क्रमदीक्षेति विख्याता सर्वदा सिद्धिकामतः। राज्यं देयं शिरो देयं न देयं क्रमयोगतः। विधानं क्रमतः सिद्धिरभिषेकाच्च पार्वति!। विशुद्धमातापितृको जितेन्द्रियः सर्वागमज्ञः परदुःखकातरः। एवंविधानो गुरुरेव शान्तः कुलीनशिष्यः क्रमतो विधानम्। नात्र शुद्धाद्यपेक्षास्ति न वा सिद्धादिचिन्तनम्। न चाधिकारिचिन्ता च ग्रहणे क्रमयोगतः। एकाहे वा वत्सरे वा वत्सरान्तेऽपि पार्वति!। तस्मात् शिष्यः प्रयत्नेन गृह्णीयात् क्रमयोगतः। गृहीत्वा गुरुवक्त्राच्च क्रमेण पूजयेच्च ताः। क्रमेण च यजेद्देवि! पुरश्चर्य्याक्रमेण च। प्रथमे दिवसे शिष्यः संयतात्मा जितेन्द्रियः। द्वितीये चोपवासश्च त्रिदिने दीक्षयेद्गुरुः। कुलीनत्वस्य स्त्रीकारं कारयित्वा मनून् वदेत्। एकाक्षरं त्र्यक्षरं वा द्वाविंशत्यक्षरं तथा। द्वितीयायास्तथा प्रोक्तं तृतीयायास्त्रिकूटतः। क्रमेण दिवसे वापि क्रमेण वत्सरेण च। वत्सरान्ते तथा देवि! क्रमेण दीक्षयेद्गुरुः। ग्रामान् दासांश्च दासीश्च सुवर्णञ्च यथाक्रमम्। गुरवे दक्षिणां दद्याद् विभवस्यानुसारतः। यदि भाग्यवशाद्

देवि! क्रमदीक्षा च जायते। तदा सिद्धिर्भवेत्तस्य नात्र कार्य्या विचारणा। क्रमदीक्षाविहीनस्य कथं सिद्धिः कलौ भवेत्। सर्वाश्रमेषु भूतेषु सर्वदेवेषु सुव्रते!। क्रमं विना महेशानि! सर्वं तेषां वृथा भवेत्। तस्मात् सर्वप्रयत्नेन गुरुणा दीक्षितो भवेत्। क्रममूलं जगत् सर्वं क्रममूलं परं तपः। अदीक्षिता यदि माता किञ्चिदादाय भोजयेत्। वृथा दानं भवेत्तस्य तस्मात् सर्वं विवर्जयेत्। सद्गुरोराह्निता दीक्षा सर्वकर्माणि कारयेत्॥ इति क्रमदीक्षा॥

श्यामानन्दतरङ्गिणीधृतगुप्तदीक्षातन्त्रे॥ मृतमप्यनुगच्छेत विद्यामन्त्रो विशेषतः। मन एव मनुष्यस्य पूर्वकर्माणि शंसति। यदि न स्यान्महेशानि! मनुष्यस्य कथं भवेत्। दीक्षायाञ्च कथं तस्य मनो भवति पार्वति!। तस्मात्तु यत्नतो देवि! पूर्वविद्यां समुद्धरेत्। वकुलाश्वत्थवटकं पत्रत्रयं शृणु प्रिये!। वटपत्रे महेशानि! शक्तिमन्त्रं लिखेत् प्रिये।। अश्वत्थे विष्णुमन्त्रञ्च वकुले शिवमन्त्रकम्। रक्तचन्दनेन देवेशि! काश्मीरेण महेश्वरि।। शक्तिमन्त्रं लिखेद्देवि! चन्दने विष्णुमन्त्रकम्। भस्मना शिवमन्त्रञ्च विलिखेत् परमेश्वरि।। सप्तसप्तकपत्रेषु तत्तद्देवताया मन्त्रं लिखेदित्यर्थः॥ प्राणप्रतिष्ठां तन्मन्त्रे कारयेद्यत्नतः सुधीः। तत्तद्देवतायाः प्राणप्रतिष्ठां कारयेत्। यथाशक्त्युपचारेण सम्पूज्य परमेश्वरि!। ततः शिरसोऽर्घ्यपात्रञ्च हस्ते कृत्वा महेश्वरि!। अनेन मनुना मन्त्री भास्कराय निवेदयेत्॥ अर्घ्यद्रव्यमाह॥ आपः क्षीरं कुशाग्राणि घृतं दधि तथा मधु। रक्तानि करवीराणि तथैव रक्तचन्दनम्। अष्टाङ्ग एषोऽर्घ्यो वै भानवे परिकीर्त्तितः। ओँ भो देव! पृथिवीपाल! सर्वशक्तिसमन्वितः। ममार्घ्यञ्च गृहाण त्वं पूर्वविद्यां प्रकाशय। अर्घ्यं दत्त्वा नमस्कृत्य कृताञ्जलिः पठेत्ततः॥ गान्धर्वं॥ न दद्या-

ञ्भास्करायार्घ्यं शङ्खतोयैर्महेश्वरि!। ओं सूर्य्यः सोमो यमः कालो महाभूतानि पञ्च वै। एते शुभाशुभस्येह कर्म्मणो नव साक्षिणः। सर्व्वदेवाः शरीरस्था मम मन्त्रस्य साक्षिणः। पूर्व्वजन्मार्जितां विद्यां मम हस्ते प्रदापय। पठित्वेदं महेशानि! सत्वरं पत्रमुद्धरेत्। उद्धृत्य पत्रमेकन्तु गुरोर्हस्ते प्रदापयेत्। गुरुस्तु अक्षरश्रेणी-मुद्धृत्य परमेश्वरि!। सेतुं दत्त्वा महेशानि! तत्राष्टशतकं जपेत्। शिष्यस्य मस्तके हस्तं दत्त्वा चाष्टशतं जपेत्। गुरुस्तु प्राङ्मुखो भूत्वा शिष्यः प्रत्यङ्मुखः स्थितः॥ अन्यत्र। प्राङ्मुखो गुरु-रासीनः शिष्यः प्रत्यङ्मुखः स्थितः। त्रिवारं दक्षिणे कर्णे वामकर्णे तथा सकृत्। स्त्रीशूद्रविषये कुर्य्याद्वैपरीत्येन चिन्तनम्। आ-चम्य संयतो भूत्वा प्राणायामं विधाय च। अष्टोत्तरशतं जप्ता ऋष्यादिकसमन्वितम्। अष्टकृत्वो जपेन्मन्त्रं वामकर्णे सुरे-श्वरि!। इयं दीक्षा सर्व्वतन्त्रे शक्तेर्या परिकीर्त्तिता। गुरो-र्लब्ध्वां महाविद्यामष्टोत्तरशतं जपेत्। गुरवे दक्षिणां दद्या-द्वित्तशाठ्यं न कारयेत्। गुरवे गुरुपुत्राय तत्पत्न्यै वा प्रदाप-येत्॥ कुलार्णवे॥ गुरुप्रीतिसमुत्पन्ने देवता प्रीतिमाप्नुयात्। देवताप्रीतिमापन्ने मन्त्रसिद्धिर्भवेद्ध्रुवम्। पत्ररत्नं प्रधानेन दीक्षां कुर्य्यात् कलौ युगे। ततः सिद्धो भवेन्मन्त्रो नात्र कार्य्या विचारणा। एतज्ज्ञानं विना देवि! दीक्षां कुर्य्याच्च यो नरः। दीक्षा तु विफला तस्य अन्ते तु नरकं व्रजेत्। ततः शिष्यो महे-शानि! प्रणमेद्दण्डवद्भुवि॥ ततो गुरुर्वदेत्॥ उत्तिष्ठ वत्स! मुक्तोऽसि सम्यगाचारवान् भव। कीर्त्तिः श्रीकान्तिमेधायु-र्बलारोग्यं सदास्तु ते॥ योगिनीहृदये॥ मन्त्रं दत्त्वा गुरुश्चैव उपवासं समाचरेत्। महान्धकारनरके कृमिर्भवति नान्यथा॥ रुद्रयामले॥ श्यामाभया भैरवी ताराच्छिन्नमस्तासु भैरवे!। मञ्जुघोषे तथा रौद्रे पञ्चाङ्गं न्यस्यते बुधैः॥ तत्रापि गुह्यकाली-

विषये पञ्चायतनदीक्षा तत् पूर्व्वोक्तम् ॥ कलौ तान्त्रिकसंस्कार-प्रवरजदीक्षादिकञ्चोक्तम् ॥ प्रासावसरेणेदानीं प्रबलकलिलक्षण-मुच्यते ॥ यथा महानिर्व्वाणतन्त्रे चतुर्थोल्लासे ॥ यदा तु वैदिकी दीक्षा दीक्षा पौराणिकी तथा। न स्थास्यति वरारोहे ! तदैव प्रबलः कलिः। यदा तु पुण्यपापानां परीक्षा वेदसम्भवा। न स्थास्यति शिवे ! शान्ते ! तदैव प्रबलः कलिः। क्वचिच्छिन्ना क्वचिद्भिन्ना यदा सुरतरङ्गिणी। भविष्यति कुलेशानि ! तदैव प्रबलः कलिः। यदा स्त्रियोऽतिदुर्दान्ताः कर्कशाः कलहे रताः। यदा तु म्लेच्छजातीया राजानो धनलोलुपाः। भविष्यन्ति महाप्राज्ञे ! तदैव प्रबलः कलिः। यदा तु मानवा भूमौ स्त्रीजिताः कामकिङ्कराः। द्रुह्यन्ति गुरुमित्रादीन् तदैव प्रबलः कलिः। यदा क्षौणी स्वल्पफला न मेघास्तोयवर्षिणः। असम्यक्फलिनो वृक्षास्तदैव प्रबलः कलिः। भ्रातरः स्वजनामात्या यदा धनफलेच्छया। मिथः सम्प्रहरिष्यन्ति तदैव प्रबलः कलिः। प्रकटे मद्यमांसादौ निन्दारम्भविवर्ज्जिते। गूढपानं प्रकुर्व्वन्ति तदैव प्रबलः कलिः। सत्यत्रेताद्वापरे च यथा मद्यादिसेवनम्। कलावपि तथा कुर्य्यात् कुलवर्त्मानुसारतः ॥ इति प्रबलकलिलक्षणम् ॥

कलेरुपशमप्रकारोऽपि तत्रैव ॥ ये कुर्व्वन्ति कुलाचारं सत्यपूता जितेन्द्रियाः। व्यक्ताचारदयाशीला न हि तान् बाधते कलिः ॥ गुरुशुश्रूषणे युक्ता भक्ता मातृपदाम्बुजे। अनुरक्ताः स्वदारेषु न हि तान् बाधते कलिः। सत्यव्रताः सत्यनिष्ठाः सत्यधर्म्मपरायणाः। कुलसाधनसक्ता ये न हि तान् बाधते कलिः। कुलमार्गेण तत्त्वानि शोधितानि च योगिने। ये दद्युः सत्यवचसे न हि तान् बाधते कलिः। हिंसामात्सर्य्यरहिता दम्भद्वेषविवर्ज्जिताः। कुलधर्म्मेषु निष्ठा ये न हि तान् बाधते कलिः। लौकिकैः सह संसर्गं वसितं कुलसाधुषु। कुर्व्वन्ति कौलसेवां ये

न हि तान् बाधते कलिः। नानावेशधराः कौलाः कुलाचारेषु निश्चलाः। सेवन्ते त्वां कुलाचारैर्न हि तान् बाधते कलिः। बीजसेकादिसंस्कारान् पितृश्राद्धादिकाः क्रियाः। ये कुर्वन्ति कुलाचारैर्न हि तान् बाधते कलिः। कुलतत्त्वं कुलद्रव्यं कुलयोगिनमेव च। नमस्कुर्वन्ति ये भक्त्या न हि तान् बाधते कलिः। कौटिल्यानृतहीनानां स्वच्छानां कुलमार्गिणाम्। परोपकारव्रतिनां साधूनां किङ्करः कलिः॥

अथ कलेर्गुणः॥ कलेर्दोषसमूहस्य महानेको गुणः प्रिये!। सत्यप्रतिज्ञा कौलानां श्रेयः सङ्कल्पमात्रतः। अपरे तु युगे देवि! पुण्यपापञ्च मानसम्। नृणामासीत् कलौ पुण्यं मानसं न तु दुष्कृतम्। कुलाचारविहीना ये सततं सत्यभाषिणः। परद्रोहपरा ये च ते नराः कलिकिङ्कराः। कुलधर्मेष्वभक्ता ये परयोषित्सु कामुकाः। द्वेष्टारः कुलनिष्ठानां ते ज्ञेयाः कलिकिङ्कराः। प्रकटेऽत्र कलौ देवि! सर्वे धर्माश्च दुर्बलाः। स्थास्यत्येकं सत्यमात्रं तस्मात् सत्यमयो भवेत्। सत्यधर्मं समाश्रित्य यत्कर्म्म कुरुते नरः। तदेव सफलं कर्म्म सत्यं जानीहि सुव्रते!। न हि सत्यात् परो धर्म्मो न पापमनृतात्परम्। तस्मात् सर्वात्मना मर्त्यः सत्यमेकं समाश्रयेत्। सत्यहीना वृथा पूजा सत्यहीनो वृथा जपः। सत्यमूलाः क्रियाः सर्वाः सत्यात् परतरं न हि। अत एव मया प्रोक्तं दुष्कृते प्रबले कलौ। कुलाचारोऽपि सत्येन कर्त्तव्यो व्यक्तभावतः। गोपनाद्धीयते सत्यं न गुप्तिरनृतं विना। तस्मात् प्रकाशतः कुर्य्यात् कौलिकः कुलसाधनम्। कुलधर्म्मस्य गुप्त्यर्थं नानृतं स्याज्जुगुप्सितम्। यदुक्तं कुलतन्त्रेषु न शस्तं प्रबले कलौ। कृते धर्म्मश्चतुष्पादस्त्रेतायां पादहीनकः। द्विपादो द्वापरे देवि! पादमात्रं कलौ युगे। तत्रापि सत्यं बलवत्तपः शौचं दयापि च। सत्यपादे कृते लोपे धर्म्मलोपः प्रजायते।

तस्मात् सत्यं समाश्रित्य सर्वकर्माणि साधयेत्। कुलाचारं विना यत्र नास्त्युपायः कुलेश्वरि!। तत्रानृतप्रवेशः स्यात् कुतो निःश्रेयसं भवेत्। सर्वथा सत्यपूतात्मा मन्मुखेरितवर्त्मना। सर्वं कर्म नरः कुर्य्यात् स्वस्ववर्णाश्रमोदितम्। दीक्षां पूजां जपं होमं पुरश्चरणतर्पणम्। व्रतोद्वाहौ पुंसवनं सीमन्तोन्नयनं तथा। जातकर्म तथा नाम चूड़ाकरणमेव च। यात्रा गृहप्रवेशश्च नववस्त्रादिधारणम्। वापीकूपतड़ागानां संस्कारं तिथिकर्म च। गृहारम्भं प्रतिष्ठाञ्च देवतास्थापनं तथा। मयोक्तेन विधानेन तत्सर्वं साधयेन्नरः। यदि मन्मतमुत्सृज्य महेशि! प्रबले कलौ। तदा यत् क्रियते कर्म विपरीताय तद्भवेत्॥ अष्टमोल्लासे॥ अतोऽत्र कथितं देवि! द्विजाना प्रबले कलौ॥ गायत्र्यामधिकारोऽस्ति नान्यमन्त्रेषु कर्हिचित्। द्विजातीनां प्रभेदार्थं शूद्रेभ्यः परमेश्वरि!। सन्ध्येयं वैदिकी प्रोक्ता प्रागेवाह्निककर्मणः॥

विश्वासो रामहर्य्याह्वय इह सुकृती पुण्यकीर्त्तिर्वरिष्ठः साक्षाद्धर्मो महात्मा स जनयति नरः श्रीलनारायणाभौ। शान्तौ दान्तौ सदन्तःकृतिमिलितजगन्मोहनप्राणकृष्णौ श्रीवाणीशौ प्रतापानलकलितमहारातिवंशाटवीकौ॥ श्रीप्राणकृष्णविश्वासः सुतान् सप्त महोदयान्। अजीजनद्देवविप्रभक्तान्नानागुणान्वितान्॥ श्रीलानन्दमयज्येष्ठः सदानन्दमयः कृती। श्रीरामचन्द्रस्तदनु दयाधर्मप्रतापवान्। श्रीविश्वनाथो विश्वात्मा तदनु ज्ञानदानवान्। श्रीशम्भुनाथस्तदनु स्निग्धमूर्त्तिर्दयामयः। श्रीकाशीनाथविश्वासो विश्वासकुलपावनः। श्रीचन्द्रनाथस्तदनु चन्द्रदृष्टो गुणाकरः। एतेऽप्युद्योगिनो ग्रन्थकारणार्थे यतः सदा। अतो नामान्यत्र तेषां निवध्नाम्यतियत्नतः॥ धीमान् श्रीमान् भुवनविदितस्तन्त्रसारस्य कर्त्ता कृष्णानन्दोऽजनि भुवि नवद्वीपदेशप्रदीपः। काशीनाथोऽभवदिह सुतस्तस्य सारावलीकृत् विद्वान्

जपाभेदनिरूपणम्। आत्मध्यानादिकं तस्माद्दिग्गतिक्रम-स्तथा। नैवं दन्तधावनञ्च नासाशुद्धञ्जने तथा। देवालयो-पलेपादिक्रमस्तोत्रं ततः परम्। परिच्छेदो द्वितीयश्च समास-स्तदनन्तरम्। स्नानफलं स्नानभेदाभ्यन्तरस्नाननिर्णयः। नित्य-स्नान स्नानविधिर्यस्तत् सदिति भाषणम्। सङ्कल्पश्च तन्निषिद्धपात्रं तत्पात्रनिर्णयम्। तीर्थावाहनाङ्गषट्कन्यासौ मूलजपस्तथा। मृत्तिकालम्भनादिश्च शङ्खतोयाभिषेचनम्। सङ्क्षेपतर्पणं पश्चात् परस्नातेतिकार्य्यता। तेन स्नाननिषेधश्च गात्रमार्जनवस्त्रकम्। गात्रमार्जननिषेधस्तत्कारणनिरूपणम्। गङ्गाध्यानमन्त्रफलं चैत्रमाहात्म्यमेव च। गङ्गानामादिमाहात्म्यं गङ्गास्तुतिफलं ततः॥ तद्यात्रिकस्याध्वमृत्युतत्तीरमृत्युज-फलम्। गङ्गाजलाच्चतुर्हस्तमध्ये पिण्डप्रदानजम्। फल गङ्गा-तर्पणजं कालाकालविचारणम्। तत्र नास्ति च गङ्गायां शौच्यादिदोषनिर्णयः। अभिषेकामृतकृतमानसस्नानमेव च। परिधेयवस्त्रमानं कर्मभेदेऽंशुकं ततः। नीलांशुकादेश्च ततो निषेधश्चोत्तरीयकम्। त्रिधा योगपट्टं यज्ञोपवीतमार्जनं ततः। तिलकं स्थानभेदे तु तदाकारनिरूपणम्। ऊर्द्ध्वपुण्ड्रं तत्फलञ्च तद्दृते कर्मनिन्दनम्। ऊर्द्ध्वपुण्ड्रे त्रिपुण्ड्रस्य निषेधस्तदनन्तरम्। वैष्णवानामूर्द्ध्वपुण्ड्रं ब्राह्मणादेस्त्रिपुण्ड्रकम्। ऊर्द्ध्वपुण्ड्रस्य निर्माणविधिस्त्रेधोत्तमादिकः। तस्य वर्णभेदफलं निन्द्यपुण्ड्रं ततः परम्। ऊर्द्ध्वपुण्ड्राकृतिस्त्रेधा हरिमन्दिरलक्षणम्। पुण्ड्र-कृत्येऽङ्गुलीभेदफलं पुण्ड्रस्य मृत्तिका। गोपीचन्दनमाहात्म्यं तद्दानस्य फलं ततः। तुलसीमूलमृत्छाया माहात्म्यं तदन-न्तरम्। विष्णुनिर्माल्यानुलेपतिलकञ्च ततः परम्। द्वादश-तिलकविधिवद्दाने चोपक्रमस्ततः। त्रिपुण्ड्रधारणस्थाननिरू-पणमतः परम्। भस्मान्तरं त्रिपुण्ड्रस्य पञ्चब्रह्मरचस्ततः।

कालाग्निरुद्रोपनिषत्त्रिपुण्ड्रस्य फलं ततः। त्रिपुण्ड्राकरणे निन्दा भस्मतिलकनिर्णयः। इतिच्छेदस्तृतीयस्य समापनमथोच्यते। सन्ध्या वेदोदिता कार्य्या तान्त्रिकी तदनन्तरम्। सन्ध्याविहीननिन्दा च द्वादश्यादौ च तत्क्रिया। ततः परं योगिसन्ध्या योगिनां तर्पणं ततः। तेषामादित्यपूजापि कौलसन्ध्या ततः परम्। मार्जनस्य वैदिकस्य प्रकारस्तदनन्तरम्। गायत्र्याहुतेरर्थौ गायत्र्यर्थस्ततः परम्। सन्ध्यासवर्णरूपस्तु सवर्णदैवतन्तथा। सवर्णध्यानफलकान्तस्या यन्त्रं ततः परम्। ऋषयः प्रणवस्यापि गायत्र्याश्च ततः परम। षड्न्यासः शिरोन्यासः षडङ्गन्यास एव च। ध्यानं तस्यास्ततो ध्यानान्तरे ऋष्यादिरेव च। निन्दा जपस्य न्यासेन विना न्यासस्य मुद्रिका। गायत्रीपूजनं पीठपूजनं तदनन्तरम्। दशावरणपूजा च द्रव्याभावे जलादिना। पुनर्जप्तु जपफलं विशेषो जपनक्रमः। अशौचेऽपि च गायत्र्या मानसो जप ईरितः। तस्यै जपार्पणं तस्याः कवचं तत्पुरस्क्रिया। तत्काम्यकर्म्म तान्त्रिक्या गायत्र्याः फलनिर्णयः। तज्जपस्य फलं तस्याः पुरश्चरणमेव च। तस्या ऋष्यादिविन्यासस्त्रिसन्ध्यध्यानमेव च। यागस्थानागतिः पादप्रक्षालनमतः परम्। द्वारपूजा वैष्णवादिमतभेदेन तत्परम्। पूजागृहप्रवेशश्चासनञ्च तदनन्तरम्। फलभेदे त्वासनस्य भेदश्च गृहमेधिनाम्। कृष्णाजिनविशेषश्चासनानाञ्च फलं ततः। काष्ठासनविशेषश्च मृद्वाद्यासनमेव च। परिमाणमासनस्य कर्मभेदासनं ततः। शयासनादि च ततः सलोमासननिन्दनम्। आसनस्य च ऋष्यादि यतोनामासनाकृतिः। यतिभिन्नासनं ज्ञेयं चतुरस्रं समन्ततः। प्रौढ़पादनिषेधश्च प्रौढ़पादस्य लक्षणम्। सिद्धासनं ततः पद्मासनं योगोपयोगि च। द्रव्यस्थापनदेशश्च त्रिविधं पात्रमेव च। पाद्यपात्रं ततः पाद्याधारपात्रस्य लक्षणम्।

र्मपात्रलक्षणञ्च चामपात्रस्य लक्षणम्। पानीयपात्रताम्र-
पात्रस्य लक्षणं ततः। इति पल्लवविच्छेदचतुर्थस्य समापनम्।
भूतशुद्धिर्भूतशुद्धौ पापदेहविनाशनम्। पापपुरुषध्यानन्तु पृथि-
व्यादिविलापनम्। आवश्यकं भूतशुद्धेः स्वप्राणाना प्रतिष्ठितिः।
प्राणायामस्तु तत्पूजाधारो मन्त्रशिलार्च्चने। न यन्त्रकरणं
मूर्त्तिनिकटेऽपि कदाचन। पूजाश्च कृते यन्त्रे पार्थिवेऽर्च्चा-
निषेधनम्। विद्याविशेषे तत्रापि पूजासाधकसिद्धये। ब्रह्मणो
मूर्त्तिराख्याता श्वेतलक्षणादिरूपिणी। कालिकाया रूपनेत्रादि-
बीजं तदनन्तरम्। आविर्भावो देवतायाः प्रतिमादौ निरूपितः।
लक्षणादिमूर्त्तेर्नित्यत्वं मन्त्रः प्राणप्रतिष्ठितेः। तस्य ऋष्यादि-
न्यासः षडङ्गन्यास एव च। मन्त्रन्यासस्ततो ध्यानं पूजा
स्य पुरस्क्रिया। प्राणदूत्यः प्रयोगश्च तद्यन्त्रकरणं ततः।
आसनं पाद्यमर्घ्यञ्चाचमनीयं ततः परम्। मधुपर्कः पुनराच-
मनीयं तदनन्तरम्। गन्धशब्दस्य व्युत्पत्तिर्गन्धस्तद्दानजं फलम्।
गन्धाष्टकं पञ्चविधं पुष्पव्युत्पत्तिरेव च। पुष्पञ्च करवीरस्य फलं
तदनु कीर्त्तितम्। करवीरादिमूले तु प्राणत्यागफलं तत.।
श्वेतादिकरवीराणां माहात्म्यं तदनन्तरम्। अपराजितादि-
माहात्म्यं विशेषपुष्पदानजम्। फलं पुष्पफलं कृष्णापराजिता-
फलं ततः। रसालमञ्जरीत्यादिफलं श्रीचक्रपूजने। कृते पुष्प-
निषेधेश्च प्रायश्चित्तं ततः परम्। वृक्षस्थपुष्पदानस्य निषेध-
कारणं ततः। मध्याह्नस्नानमर्त्यस्य पुष्पाहरणनिन्दनम्। पुष्प-
मालायच्च सूत्रमालाभेदनिषेधनम्। वर्ज्यपुष्पं कालभेदे देव-
तेऽपि तत्परम्। धूपशब्दस्य व्युत्पत्तिर्धूपस्तद्दानजं फलम्।
दीपशब्दस्य व्युत्पत्तिर्दीपो वस्त्र ततः परम्। अलङ्कारस्य नैवेद्यं
ताम्बूलं तदनन्तरम्। निषिद्धञ्चैव ताम्बूलं नतिभेदस्ततः
परम्। निर्माल्यकालविज्ञानं देवतायै निवेद्यकम्। सन्देशादि-

नारिकेलशस्यं मिष्टसमन्वितम्। इङ्गुदादिफलं शस्तं शाकं मूलादिसम्भवः। तिन्तिड़ीगिरिकुष्माण्डे निषिद्धे वनजं तथा। वीजपूरं रुदत्यादि चाकालपनसस्तथा। शस्यानि यानि देयानि निषिद्धानि ततः परम्। निषिद्धं लवणं चारं प्राचीभूतादिकं तथा। मार्गादिमांसं दातव्यं निषिद्धं माहिषं तथा। चीरं दधि घृतञ्चैव पचिणां हरितादयः। देया मत्स्याश्चित्रकाद्य निषिद्धा च विड़ालिका। अभच्या जानपादाद्याः शकुना ये तथाविधाः। अभच्याश्च तथा प्रोक्ताः शाकाः कौसुम्भकादयः। निषिद्धं रामरम्भादि धान्यं श्रावणिकादि च। नारिकेलं सुवर्णाभं कर्कन्धुः शर्कराान्विता। न देयश्छित्रकमठो मत्स्या गोमीनकादयः। भच्याभच्ये देशभेदे तान्त्रिकैर्वर्ज्यमेव च। मृतमांसं त्रिरात्रावस्थितं मांसं तथैव च। मांसत्यागफलञ्चैव कार्त्तिकादौ विशेषतः। पची भच्योऽप्यभच्योऽप्यभच्या नृवानरादयः। कुकुरादिमांसभोगे प्रायश्चित्तं ततः परम्। मांसत्यागे तुलादौ तु फलं नानाविधं तथा। यावज्जीवनमांसादित्यागस्य फलमेव च। हविष्यान्नं ततोऽन्यानि ज्ञेयानीति यथास्थलम्। नित्यातन्त्रे प्रथमपटले॥ चत्वारो देवि! वेदाद्या पशुभावप्रतिष्ठिताः। वामाद्यास्त्रय आचारा दिव्ये वीरे प्रतिष्ठिताः। एतान् समाचारान् स्मरयति कुलार्णवे पञ्चमखण्डे॥ सर्वेभ्यश्चोत्तमा वेदा वेदेभ्यो वैष्णवं महत्। वैष्णवादुत्तमं शैवं शैवाद्दचिणमुत्तमम्। दचिणादुत्तमं वामं वामात् सिद्धान्तमुत्तमम्। सिद्धान्तादुत्तमं कौलं कौलात्परतरं न हीति॥ नित्यातन्त्रे॥ वेदाचारं प्रवच्यामि शृणु सर्वाङ्गसुन्दरि!। ब्राह्मे मुहूर्त्ते उत्थाय गुरुं नत्वा स्वनामभिः। आनन्दनाथशब्दान्ते पूजयेदथ साधकः। सहस्राराम्बुजे ध्यात्वा उपचारैस्तु पञ्चभिः। प्रजप्य वाग्भवं बीजं चिन्तयेत् परमां कलाम्॥ रुद्रयामले उत्तरखण्डे द्वितीय-

पटले॥ प्रभाते च समुत्थाय अरुणोदयकालतः। प्रातःकृत्यादिकं कृत्वा पुनः शय्यास्थितो नरः। गुरुं सञ्चिन्तयेत् शीर्षाम्भोजे सहस्रके दले। अत्र पूर्वोक्तवचनेनैकवाक्यतया प्रभाते ब्राह्ममुहूर्त्ते एवं वक्ष्यमाणपश्चिमयामेत्यादावपि॥ तत्र रुद्रजामल प्रथमखण्डे प्रथमपटले। ब्राह्मे मुहूर्त्ते उत्थाय बद्धपद्मासनः सुधीः। विधाय भूतशुद्ध्यादीन् गुरुं प्रातः स्मरेन्नरः। आदिशब्दादिष्टदेवताध्यानादिकमेव च॥ तथाच नीलतन्त्रे प्रथमपटले॥ उत्थाय पश्चिमे यामे चिन्तयेदुग्रतारिणीम्। आमूलाद्ब्रह्मरन्ध्रान्तं बिसतन्तुस्वरूपिणीम्। मूलमन्त्रमयीं साक्षादमृतानन्दरूपिणीम्। सूर्य्यकोटिप्रतीकाशां चन्द्रकोटिसुशीतलाम्। तडित्कोटिसमप्रेक्षां कामानलशिखोपरि। तत्प्रभापटलव्याप्तपाटलीकृतदेहवान्। सहस्रदलपङ्कजे सकलशीतरश्मिप्रभं वराभयकराम्बुजं विमलगन्धपुष्पोच्चितम्। प्रसन्नवदनेक्षणं सकलदेवतारूपिणम्। स्मरेच्छिरसि हंसगं तदभिधानपूर्व्वं गुरुम्॥ रुद्रजामले पूर्व्वखण्डेऽपि एतत् किन्तु द्वितीयचरणान्ते पुष्पस्रजमिति पाठः॥ विश्वसारे द्वितीयपटलेऽपि॥ प्रातः शिरसि शुक्लेऽब्जे द्विनेत्रं द्विभुजं गुरुम्। वराभयकरं शान्तं स्मरेत्तन्नामपूर्व्वकम्॥ कङ्कालमालिनीतन्त्रे प्रथमपटले च। सहस्रदलपद्मस्थं अन्तरात्मानमुज्ज्वलम्। तस्योपरि नादविन्दोर्मध्ये सिंहासनोज्ज्वले। तत्र निजगुरुं नित्यं रजताचलसन्निभम्। वीरासनसमासीनं सर्व्वाभरणभूषितम्। शुक्लमाल्याम्बरधरं वरदाभयपाणिनम्। वामोरुशक्तिसहितं कारुण्येनावलोकितम्। प्रियया सव्यहस्तेन धृतचारुकलेवरम्। वामेनोत्पलधारिण्या रक्ताभरणभूषया। ज्ञानानन्दसमायुक्तं स्मरेत्तन्नामपूर्व्वकम्॥ पूर्व्वखण्डेऽपि॥ वामोरुन्यस्तशक्तिञ्च स्वपाश्वालिङ्गितप्रभम्। वामहस्तोत्पलां रक्तां ध्यायेत्परमलक्ष्मीम्॥

यत्तु रुद्रजामले उत्तरखण्डे द्वितीयपटले॥ तरुणादित्य-सङ्काशं तेजोबिम्बं महागुरुम्। अनन्तानन्तमहिमासागरं शशिशेखरम्। महासूक्ष्मभास्वराङ्गं तेजोबिम्बं महागुरुम्। महाशुक्लाम्बराक्रान्तं द्विनेत्रं द्विभुजं गुरुम्। आत्मोपलब्धिविषयं तेजसा शुक्लवाससम्। आज्ञाचक्रोर्द्धनिकरं कारणञ्च सतां सुखम्। धर्मार्थकाममोक्षाङ्गं वराभयकरं विभुम्। प्रफुल्ल-कमलारूढं सर्वज्ञं जगदीश्वरम्। अन्तःप्रकाशचपलं वनमाला-विभूषितम्। रत्नालङ्कारभूषाढ्यं देवदेवं सदा भजेत्॥ इति रक्तवर्णगुरुध्यानमुक्तम्। तद्राजसगुरुपरम्। राघवभट्टमते तु शक्तिमात्रविषये रक्तवर्णस्यैव गुरोर्ध्यानम्। न तु शुक्लस्य तदित-रविषये शुक्लवर्णमेव ध्यायेदिति तन्न समीचीनम्। शक्तिविष-येऽपि नीलतन्त्रादौ शुक्लवर्णध्यानदर्शनात्। गुरुकवचेऽपि। सहस्रारे महापद्मे कर्पूरधवलो गुरुरित्यस्य वक्ष्यमाणत्वाच्च। अर्वाचीनेस्तु कर्पूरैर्धवल इति तृतीयासमासाङ्गीकारेण धवलत्व-मुक्तं वस्तुतो रक्तवर्णध्यानमिति वदति तदनुशासनविरुद्धं कर्पूरलेपनस्य कुत्रापि प्रमाणं नास्ति इति। रक्तवर्णशक्ति-प्रभापटलेन रक्तं वा। एतत्तु सितरक्तप्रभमिति वक्ष्यमाणे व्यक्तीभविष्यति। अत्र तु जवास्फाटिकन्यायेन शक्तिप्रभाधिक्य-द्योतनाय रक्तमात्रमित्युक्तम्। कश्चित्तु व्यत्ययो बहुलमिति पाणिनीयसूत्रबलाल्लिङ्गव्यत्ययेन स्त्रीगुरुध्यानमिदमाह। राजसे रक्तवर्णध्यानन्त्वग्रे प्रतिपादयिष्ये॥ नीलतन्त्रे॥ ततो मानस-गन्धाद्यैरर्चयेत् स्वस्वमुद्रया। कनिष्ठा पृथिवी तत्त्वं तद्योगाद्-गन्धयोजनम्। अङ्गुष्ठो गगनं तत्त्वं तेनैव पुष्पयोजनम्। तर्जनी वायुतत्त्वं स्याद्धूपं तेनैव योजयेत्। तेजस्तत्त्वं मध्यमा स्याद्दीपं तेनैव योजयेत्। अनामा जलतत्त्वं स्यात्तेनैव योज-येद्धकम्। ततस्तु वाग्भवं जप्यादष्टोत्तरशतं सुधीः। जपं

समर्प्य भक्त्या च प्रणमेद्दण्डवद्भुवि ॥ अन्नदाकल्पेऽपि ॥ मिथुनं चिन्तयित्वा तु मानसैरुपचारकैः। भौतिकैः पूजयेद्विद्वान् मुद्रामन्त्रसमन्वितैः। भूम्याकाशमरुद्वह्निवारिमन्त्रैः सबिन्दुकैः। कनिष्ठाङ्गुलितर्ज्जन्यौ मध्यमानामिके तथा। अङ्गुष्ठेन समायोगान्मुद्राः पञ्चप्रकीर्त्तिताः। पृथिव्यात्मकगन्धः स्यादाकाशात्मकपुष्पकम्। धूपो वाय्वात्मकः प्रोक्तो दीपो वह्न्यात्मकः परः। रसात्मकञ्च नैवेद्यं पूजा पञ्चोपचारिका। ततस्तु वाग्भवं जप्यादष्टोत्तरशतं सुधीः ॥ कङ्कालमालिनीतन्त्रे प्रथमपटले च ॥ मानसैरुपचारैश्च सम्पूज्याकल्पयेन्मुदा। गन्धं भूम्यात्मकं दद्याद्भावपुष्पं ततः परम्। धूपं वाय्वात्मकं देयं तेजसा दीपमेव च। नैवेद्यममृतं दद्यात् पानीयं वरुणात्मकम्। अम्बरं मुकुरं दद्याच्चामरं छत्रमेव च। तत्तन्मुद्राविधानेन सम्पूज्यात्मगुरुं जपेत्। यथाशक्ति जपं कृत्वा समाप्य कवचं पठेत् ॥ पूजाक्रमस्तु कुलमूलावतारकल्पसूत्रटीकायां तृतीयकाण्डे। निजगुरुं ध्यात्वा मुकानन्दनाथामुकशक्त्यम्बा श्रीपादुकां पूजयामीति मानसैर्गन्धाक्षतकुसुमैरर्च्चयेत् ॥ कनिष्ठाभ्यां लं पृथिव्यात्मकं गन्धं समर्पयामि नमः। अङ्गुष्ठाभ्यां हं आकाशात्मकं पुष्पं समर्पयामि नमः। तर्जनीभ्यां यं वाय्वात्मकं धूपं समर्पयामि नमः। मध्यमाभ्यां रं वह्न्यात्मकं दीपं समर्पयामि नमः। अनामिकाभ्यां वं अमृतात्मकं नैवेद्यकं समर्पयामि नमः ॥ ध्यानान्तरन्तु गुरुगीतायाम् ॥ हृदम्बुजे कर्णिकमध्यसंस्थं सिंहासने संस्थितदिव्यमूर्त्तिम्। ध्यायेद्गुरुं चन्द्रकलाप्रकाशं सच्चित्सुखाभीष्टवरप्रदानम्। मुक्ताफलाभूषितदिव्यमूर्त्तिं वामाङ्कपीठस्थितदिव्यशक्तिम्। श्वेताम्बरं श्वेतविलेपयुक्तं मन्दस्मितं पूर्णकलाविधानम् ॥ अथ शिरःपद्मं गुरुस्थानमुक्तम्। तत्कथं हृदम्बुजे ध्यानमिति चेन्न कदाचित् हृदयाम्भोजे कदाचिद्दृष्टिगोचरे। इति

पूर्वलिखितरुद्रजामलवचनेनैव तत्सन्देहनिरासः कृतः॥ अथ सद्गुरुध्यानम् गुरुगीतायाम्॥ ब्रह्मानन्दं परमसुखदं केवलं ज्ञानमूर्त्तिं द्वन्द्वातीतं गगनसदृशं तत्त्वमस्यादिलक्ष्यम्। एकं नित्यं विमलमचलं सर्वदा साक्षिभूतं भावातीतं त्रिगुणरहित सद्गुरुं तं नमामि॥ इति सद्गुरुध्यानम्॥ रुद्रजामले पूर्वखण्डे तु कुलवृक्षप्रणामानन्तरं गुरुध्यानमुक्तम्॥ कुलवृक्षाश्च रेवतीतन्त्रे चतुर्थपटले उक्ताः॥ यथा। हरीतकी तथा धात्री निम्बाश्वत्थकदम्बकाः। डुम्बरवटविल्वौ च तिन्तिड़ी नवमः स्मृतः। कुलकाष्ठादिकं देवि! होमार्थञ्च समाहरेत्॥ एतेन तिन्तिड़ीप्रभृतिकाष्ठेनापि होमार्थवह्निप्रज्वालनम्। समिद्धोमस्तूक्तकाष्ठादिभिः कार्य्य इत्यायातम्॥ रुद्रजामले॥ ब्राह्मे मुहूर्त्ते उत्थाय कुलवृक्षं प्रणम्य च। शिरःपद्मे सहस्रारे चन्द्रमण्डलमध्यगे। अकथादित्रिरेखौये हंसमन्त्रसुपीठके। ध्यायेन्निजगुरुं वीरो रजताचलसन्निभम्। पद्मासीनं स्मितमुखं वराभयकराम्बुजम्। शुक्लमाल्याम्बरधरं शुक्लगन्धानुलेपनम्। वामोरुस्थितया रक्तशक्त्यालिङ्गितविग्रहम्। तया स्वदक्षहस्तेन धृतचारुकलेवरम्। वामेनोत्पलधारिण्या सुरक्तवसनस्रजा। सितरक्तप्रभा बिभ्रच्छिवदुर्गास्वरूपिणम्॥ परानन्दरसापूर्णं स्मरेत्तन्नामपूर्वकम्। तारत्रयं समुच्चार्य्य हसखफ्रें ततः परम्। हसक्षमलवरयूं हसखफ्रें हसौः ततः। अमुकानन्दनाथान्ते अमुकीदेव्यनन्तरम्। अम्बाश्रीपादुकां दत्त्वा पूजयामि नमोऽन्तकः। अयं श्रीपादुकामन्त्रः सर्वेप्सितफलप्रदः। मिथुनं चिन्तयित्वा तु इत्यादि। ततस्तु वाग्भवं जप्यादष्टोत्तरशतं सुधीरित्यन्तमन्नदाकल्पेन समानमिति॥ पादुकामाहात्म्यन्तु कुलमूलावतारकल्पसूत्रटीकाधृतपद्यवाहिन्याम्॥ पादुकाज्ञानमात्रेण जीवन्मुक्ता भवन्ति हि॥ कुलार्णवे॥ वागुरामूलवलयमुद्राद्याः कवलाः कृताः। एवं

कुलार्णवज्ञानां पादुकायां प्रतिष्ठितम्। कोटिकोटिमहादानात् कोटिकोटिमहाव्रतात्। कोटिकोटिमहायज्ञात् परा श्रीपादुकास्मृतिः। कोटिकोटिमहातन्त्रात् कोटितीर्थावगाहनात्। कोटिदेवार्च्चनाद्देवि! परा श्रीपादुकास्मृतिः। महारोगे महोत्पाते महादोषे महाभये। महापदि महापापे स्मृता च गुरुपादुका॥ रुद्रजामले पूर्वखण्डे प्रथमपटले॥ मायां लक्ष्मीं पुरो दत्त्वा सर्वत्र पूजने विधिः। पृथिव्यां भूमिवीजञ्च गन्धं समर्पयेति च। आकाशात्मकं शम्भुवीजं नादविन्दुसमाहृतम्। पुष्पं समर्पयामीति वायुवीजं ततः परम्॥ पुरश्चरणरसोल्लासे षष्ठपटले। गुरुपूजां विधायादौ स्रक्चन्दनविभूषणैः। अलङ्कारैर्विचित्रैश्च सुवर्णादिविनिर्मितैः। वसनैरतिसूक्ष्मैश्च शुक्लरक्तैस्तथापरैः। पीतैः कृष्णैश्च चार्वङ्गि! पूजयेद् गुरुमुत्तमम्। चतुर्विधैर्भोजनैश्च स्वर्णपात्रैर्मनोहरैः। षोडशैरुपचारैश्च स्वर्णराजतनिर्मितैः। पानपात्रैर्महेशानि! शुद्धस्वर्णविनिर्मितैः। ताम्बूलैश्च सकर्पूरैर्नानागन्धसमन्वितैः। स्वर्णपात्रयुतैर्देवि! शिवसिद्धं प्रपूजयेत्॥ शिवसिद्धं गुरुम्। अनेन विधिना देवि! पूजयेज्जगदीश्वरम्। अतः परं वरारोहे! गुरुदारान् प्रपूजयेत्। षोडशैरुपचारैश्च इष्टदेवीं सुभक्तिभिः। आदौ गुरुं ततो देवीं सम्पूर्णं पूजयेत् प्रिये!॥ एवं गुरुं ध्यात्वा अन्तर्यागक्रमेणैव पञ्चपुष्पैः समर्च्चयेदितिवचनान्मानसोपचारैः सम्पूजयेत्। पूजामन्त्रस्तु मातृकाभेदतन्त्रे सप्तमपटले॥ वाग्वीजञ्च महामायां विष्णुशक्तिं समुच्चरेत्। हसखफ्रें तथानन्दभैरवस्य मनुं ततः। तस्य शक्तेर्मनुं पश्चात्तथैव सैहौ सैहौ। श्रीगुरोश्च तथा शक्तेर्मन्त्रमेतत् सुरेश्वरि!। गुरुरानन्दनाथान्तथाम्बान्ता शक्तिरीरिता। पूजयामीति देवेशि! पूजाविधिरिति प्रिये!॥ अन्नदाकल्पेऽपि॥ तारत्रयं समुच्चार्य्य हसखफ्रें ततः परम्। हसक्षमलवरयूं

हसखफ्रें सेहौ ततः । अमुकानन्दनाथान्ते अमुकीदेव्यनन्तरम् । अम्बा श्रीपादुकां दत्त्वा चिन्तयामि नमोऽन्तकः । अयं श्रीपादुकामन्त्रः सर्व्वेप्सितफलप्रदः । रुद्रजामले पूर्व्वखण्डे प्रथमपटले ॥ त्रितारञ्च पुरो दत्त्वा शिवशक्तिखकारकम् ॥ फाग्नि रेकारविन्दुश्च शिवशक्तिक्रमेति च । भूमीन्दुवह्निवायू च उकारान्तं सुरेश्वरि ! । आनन्दनाथशक्तिश्च शिवश्च भुवनेश्वरः । सविसर्गौ महत्येव प्रकाशिनी परेत्यपि । वह्नेः कारलक्ष्मीमाया सरस्वती श्रीपादुकां पूजयामीति स्मृत्वा पादुकाम् । जपमन्त्रस्तु रुद्रजामले पूर्व्वखण्डे पञ्चदशपटले ॥ आनन्दनाथशब्दान्ते गुरुं ङेऽन्तं समुद्धरेत् । नमः पदं ततो ब्रूयात् प्रणवं सर्वसिद्धिदम् । महागुरोर्मनुं जप्त्वा सर्व्वसिद्धीश्वरो भवेत् । वाक्सिद्धिर्वदनाम्भोजे गुरुमन्त्रप्रसादतः । शतमष्टोत्तरं नित्यं सहस्रं वा तथाष्टकम् । प्रजप्यार्पणमाकृत्य प्राणायामत्रयञ्चरेत् । वाग्भवेन ततः कुर्य्यात् प्राणायामविधिं मुदा । पूर्व्वोक्तानन्दाकल्पोक्तनीलतन्त्रोक्तवचनाभ्यां वाग्भवोऽपि जपमन्त्र इति । सम्प्रदायक्रमेणाष्टोत्तरशतं सहस्रं वा गुरुमन्त्रं जप्त्वा वाग्भवेन प्राणायामत्रयं कृत्वा गुह्यातीत्यादिना जपं समर्प्य स्तवकवचादिकं पठेत् ॥ स्तवो यथा ॥ शिरःस्थितसुपङ्कजे तरुणकोटिचन्द्रप्रभं वराभयकराम्बुज सकलदेवतारूपिणम् । भजामि वरदं गुरुं किरणचारुशोभोज्ज्वलं प्रकाशितपदद्वयाम्बुजमलक्तकोटिप्रभम् ॥ १ ॥ जगत्त्रयनिवारणं भुवनभोगमोक्षप्रदं गुरोः पदयुगाम्बुजं भजति यत्र योगी त्रयम् । भजामि परमं गुरुं नयनपद्ममध्यस्थितं भवाब्धिभयनाशनं शमनरोगकालक्षयम् ॥ २ ॥ प्रकाशितसुपङ्कजे सुदलषोड़शाख्ये प्रभुं परापरगुरुं भजे सकलराज्यभोगप्रदम् । विशालनयनद्वयाम्बुजतडित्प्रभामण्डलं कड़ारमणिपाटलद्युतिमदिन्दुविन्दिन्दुकम् ॥ ३ ॥ महोजससुमापतेर्विगतदक्षभागे

प्रकृतिकार्य्याणां सातु साक्षात् परात्परा। एतन्मे संशयं देव! विशेषाच्छेत्तुमर्हसि॥ इति देवीप्रश्नानन्तरं श्रीसदाशिव उवाच॥ उपासकानां कार्य्याय पुरैव कथितं प्रिये!। गुणक्रियानुसारेण रूपं देव्याः प्रकल्पितम्॥ इत्युक्तम्॥ श्वेतपीतादिको वर्णो यथा कृष्णे विलीयते। प्रविशन्ति तथा काल्यां सर्वभूतानि शैलजे!। अथ तस्याः कालशक्तेर्निर्गुणाया निराकृतेः। हितायाः प्राप्तमूर्त्तेस्तु वर्णः कृष्णो निरूपितः। नित्यायाः कालरूपाया अरूपायाः शिवात्मनः। अमृतत्वाल्ललाटेऽस्याः शशिचिह्नं निरूपितम्। शशिसूर्य्याग्निभिर्नेत्रैरखिलं कालिका जगत्। सम्पश्यति यतस्तस्मात् कल्पितं नयनत्रयम्। ग्रसनात् सर्वसत्त्वानां कालदन्तेन चर्वणात्। तद्रक्तवासोरूपेण भासितं सकलं जगत्। समये समये जीवरक्षणं विपदः शिवे!। प्रेरणं स्वस्वकार्य्येषु वराभयमीरितम्। रजोजनितविश्वानि विष्टभ्य परितिष्ठति। अतो हि कथितं भद्रे! रक्तपद्मासनस्थिताम्॥ कुलार्णवे पञ्चमखण्डे षष्ठोल्लासेऽपि॥ चिन्मयस्याप्रमेयस्य निष्कलस्याशरीरिणः। साधकानां हितार्थाय ब्रह्मणो रूपकल्पना। लिङ्गस्थण्डिलवह्न्यम्बुयन्त्रकुड्यपटेषु च। मण्डले फलके मूर्ध्नि हृदि वा दश कीर्त्तिताः। एषु स्थानेषु देवेशि! यजन्ति परमां शिवाम्। अरूपां रूपिणीं कृत्वा कर्मकाण्डरता नराः। गवां सर्वाङ्गजं क्षीरं स्रवेत् स्तनमुखाद् यथा। तथा सर्वगतो देवः प्रतिमादिषु राजते। आभिरूप्याच्च बिम्बस्य पूजायाश्च विशेषतः। साधकस्य च विश्वासाद्देवतासन्निधिर्भवेत्। नारदपञ्चरात्रे द्वितीयरात्रे च॥ नारद उवाच॥ भक्तिज्ञानञ्च भक्तानां योगज्ञानञ्च योगिनाम्। केषां वर्त्म प्रशस्तञ्च तन्मां कथितुमर्हसि॥ श्रीमहादेव उवाच॥ ध्यायन्ति योगिनः सर्वे ज्योतीरूपं सनातनम्। निर्गुणस्य शरीरञ्च न मन्यन्ते च योगिनः।

शरीरं प्राकृतं सर्वं निर्गुणं प्रकृतेः परम्। गुणेन सञ्जातदेहो निर्गुणस्य कुतो भवेत्। इति सर्वं योगशास्त्रं योगविद्भिः प्रकीर्त्तितम्। वैष्णवास्तं न मन्यन्ते कुमाराद्या वयं द्विज!। वदन्ति वैष्णवाः सर्वे तेजस्तेजस्विनां विना। कृष्णो नित्यशरीरो च तस्य तेजो हि वर्त्तते। तेजोऽभ्यन्तर एवाहुः कृष्णमूर्त्तिः सनातनी। ध्यायन्ते योगिनः सर्वे तत्तेजो भक्तिपूर्वकम्। सुपक्वभक्त्या कालेन स योगी वैष्णवो भवेत्। तेजोऽभ्यन्तररूपञ्च ध्यायन्ते योगिनः सदा। दासानाञ्च कुतो दास्यं विना देहेन नारद!। वैष्णवानां मतं शस्तं सर्वेभ्योऽपि च नारद!। न वैष्णवात् परो ज्ञानी ब्रह्माण्डेषु च ब्रह्मणाम्॥ एवं देवतायाः साकारत्वे सिद्धे स्वस्वकल्पोक्तं तन्त्रसाराद्युक्तं देवताध्यानं कृत्वा मानसैः सम्पूज्य शङ्खस्थापनाद्यावरणपूजान्तं तन्त्रसारोक्तं कर्म्म कुर्य्यात्। मानसपूजान्तु अग्रे उपपादयिष्ये। सम्प्रति प्राणप्रतिष्ठायां विशेषो लिख्यते॥ शारदातिलके त्रयोविंशतिपटले॥ प्राणप्रतिष्ठामन्त्रस्य विधानमभिधीयते। येन प्रागीरिता मन्त्राः प्राणवन्तो भवन्ति ते। यद्यपि मन्त्राणां प्राणप्रतिष्ठा नास्ति तेषां स्वत एव समर्थत्वात् तथापि यन्त्रादौ लिखितानां प्राणप्रतिष्ठा क्रियते तद्द्वारेण प्राणवन्त इत्युक्तिः। प्राणप्रतिष्ठया समस्तयन्त्रविहितयन्त्रप्रयोगपुत्तल्यादि सर्वं प्रतिष्ठितप्राणं क्रियते इत्यर्थः॥ पाशाङ्कुशपुटा शक्तिर्वाणीविन्दुविभूषितः। याद्याः सप्त कालावन्तो व्योम सार्द्धेन्दुसंयुतम्। प्रथमं पाशवीजं ततः शक्तिवीजं ततोऽङ्कुशवीजं वाणी यः विन्दुभूषित इत्यनेन यं याद्या इति उद्धृतयकारानुवादेन सप्तमन्तु तदयमिति भिन्नवीजम्। पूर्वं पृथगुद्धारस्तु सप्तानामपि सविन्दुताख्यापनाय। तथा च राघवभट्टधृतम्॥ पाशाङ्कुशान्तरितः शक्तिमनोः परस्तादुच्चार्य्य यदि वसुवर्णगुणं सहंसमिति व्योम हकारः सार्द्धेन्दुसंयुतं हं। कश्चित्तु सनेन्दुसंयुतमिति

पाठस्तदा ह्रोमिति। तदन्ते हंसमन्त्रः स्यात्ततोऽमुष्य पदं वदेत्। प्राणा इति वदेत् पश्चादिह प्राणास्ततः परम्। अमुष्य जीव इहतः स्थितोऽमुष्य पदं वदेत्। सर्वेन्द्रियाण्यमुष्यान्ते वाङ्मनश्च-क्षुरन्ततः। श्रोत्रघ्राणपदे प्राणा इहागत्य सुखं चिरम्। तिष्ठ-न्त्वग्निवधूरन्ते प्राणमन्त्रोऽयमीरितः। प्रत्यमुष्य पदं पूर्वं पाद्या-दीनि प्रयोजयेत्। षड़धिकपञ्चशतोऽयं मन्त्रः। प्रयोगेषु समा-ख्यातः प्राणमन्त्रो मनीषिभिः। केवलमेतत्साधनार्थं जपव्य-तिरेकेण सर्वत्रान्यत्र प्रयोग एव। तेनात्मनि यत्र पुत्तल्यादावपि प्राणप्रतिष्ठासमये प्रत्यमुष्य पदं पाद्यादीनि संयोज्य अमुष्य पद-स्थाने षष्ठ्यन्तं साध्यनाम संयोज्य मन्त्रमुच्चरेदिति ज्ञेयम्॥ ब्रह्म-विष्णुशिवाः प्रोक्ता मुनयस्तत्त्ववेदिभिः। ऋग्यजुःसामच्छ-न्दश्छन्दोविशारदैः। चैतन्यरूपाः प्राणा मे देवताशक्तिरीरिता। कवर्गेण वियत्पूर्वं भूते हृदयमीरितम्। शिरश्च वर्गसन्धाद्यै-रीरितं तदनन्तरम्। ज्ञानेन्द्रियैऽष्टवर्गाद्यैस्तच्छिखा परिकी-र्त्तिता। कर्मेन्द्रियैस्तवर्गाद्यैः कवचं परिकीर्त्तितम्। वच-नाद्यैः पवर्गाद्यैर्विलोचनमुदीरितम्। बुद्ध्याद्यैर्यादिसंयुक्तैर-स्त्रस्य न्यासमीरितम्। आत्मनेऽन्ताः समाख्याता अङ्गमन्त्राः सजातिभिः॥

प्रयोगो यथा॥ ङं कं खं घं गं आकाशवायुवह्निसलिलभू-म्यात्मने हृदयाय नमः। ञं चं छं झं जं शब्दस्पर्शरूपरसगन्धात्मने शिरसे स्वाहा। णं टं ठं ढं डं श्रोत्रत्वक्चक्षुर्जिह्वाघ्राणात्मने शिखायै वषट्। नं तं थं धं दं वाक्पाणिपादपायूपस्थात्मने कव-चाय हुं। मं पं फं भं बं वचनादानविहरणविसर्गानन्दात्मने नेत्र-त्रयाय वौषट्। इं यं रं वं लं चं शं षं लं सं बुद्धिमनोऽहङ्कारचित्त-ज्ञानात्मने अस्त्राय फट्॥ नाभेश्चरणपर्य्यन्तं पाशबीजं प्रविन्यसेत्। हृदयान्नाभिपर्य्यन्तं शक्तिबीजं ततः परम्। मूर्द्धादिहृदयं याव-

दङ्‌यं विन्यसेत्ततः। हृदये धातुषु न्यसेदतिदीसं यथाक्रमम्। प्राणे जीवे ततो न्यस्येद्धंसवर्णद्वयं पृथक्॥ प्राणजीवयोरपि हृदय एव न्यासः। पृथगिति प्रत्येकम्॥ कुर्य्याद्व्यापकमेतेन समस्तेन विधानवित्॥ समस्तेन मूलेनेत्यर्थः॥ ततो विचिन्तयेद्देवीं जीवभूतां जगन्मयीम्। रक्ताब्धिपीतारुणपद्मसंस्थां पाशाङ्कुशा-विक्षुशरासवाणान्। शूलं कपालं दधतीं कराब्जे रक्तां त्रिनेत्रां प्रणमामि देवीम्। एवं ध्यात्वा जगद्धात्रीं लक्षमेकं जपेन्मनुम्। जुहुयात्तद्दशांशेन चरुभिर्घृतसंयुतैः। सपाशाद्यशक्तिपीठे विधि-नानेन पूजयेत्। अर्चयेत् षट्सु कोणेषु ब्रह्माणं विष्णुमीश्व-रम्। वाणीं लक्ष्मीमुमां पश्चात् षडङ्गानि प्रपूजयेत्। पूजा-क्रमस्तु॥ आग्नेयवारुणेशेषु ब्रह्मविष्णीशा ऐन्द्रनैरृतवायव्येषु वाणीलक्ष्म्युमाः पूज्याः। प्रमाणन्तु प्रागुक्तम्॥ दलेषु मातरः पूज्यास्तद्बाह्ये लोकनायकाः। एवं सम्पूजयेद्देवीं सुगन्धिकुसु-मादिभिः। इति संसाधितो मन्त्रः षट्कर्म्मफलदो भवेत्। स्थापयेन्मनुनानेन प्राणान् सर्वत्र देशिकः। वीजान्तेऽमुष्यशब्दा-नामादौ दूतीः प्रयोजयेत्॥ सर्वत्र सर्वकर्म्मसु पुत्तल्यादौ च प्राणप्रतिष्ठास्थापनप्रकारोऽनेन दर्शितः। वीजान्ते पाशादिहंस-मन्त्रान्ते। अमुष्यशब्दानामादाविति साध्यनाम्न आदौ। तदुक्तं राघवभट्टधृतेन। गत्वा बद्ध्वा पाशवीजेन साध्यं शक्त्या गृह्णन् शक्तिवीजेन भूयः। प्राणानाकृष्याङ्कुशेनाथ यादीन् दूतीर्योज्या साध्यनामाद्य मन्त्रो॥ मृतवैवस्वता भूयो जीवघ्ना प्राणघ्ना ततः। आकृष्याग्रहणा पश्चात् प्रमदा विस्फुलिङ्गिनी। चैवन्ना प्रतिष्ठा ख्याताः प्राणदूत्यो नव स्मृताः। पाशेन बद्धचेष्टस्य शक्त्या स्वीकृत-चेतसः। अङ्कुशेनाहृतस्याद्भिः सार्द्धस्याशु समाहरेत्। द्वादशा-ङ्गुलमानेन कृत्वा साध्यस्य पुत्तलीम्। तस्यां प्राणात्मकं मन्त्रं सकोटं हृदये न्यसेत्। निशीथसमये साध्ये सुप्तेऽस्य हृदया-

म्बुजे। दलेषु वायुवह्नीन्द्रवरुणानामतः परम्। ईशराचस-प्रीताग्न्यमानां कर्णिकान्तरे। यादीन् हंससमायुक्तान् भक्ता-काराननुस्मरेत्। शिवो विन्दुसमुद्भूतं तन्तुसम्बद्धविग्रहम्। एवमात्महृदम्भोजे भृङ्गरूपा सवर्त्मना। एकैका साध्यहंपद्मा भृङ्गमेकैकमानयेत्। पुत्तल्यां स्थापयेन्मन्त्री सचित्ते वा विधान-वित्॥ अत्र प्रथमवत् द्वितीयादीनामपि साध्यनाम्नामेकैक-स्यादौ पाशादिहंसमन्त्रान्तानि वीजान्युच्चार्य्य सम्बुद्ध्यन्तं प्रथम-दूतीनाम एवं चतुर्षु स्थानेषु प्रथमं प्रयुज्यते। एवं दूत्यन्तरे-ष्वपि। नवकृत्वो मन्त्रावृत्तिः। मन्त्रोऽयमित्थमुदितो यष्ट-सङ्ख्ययैवेति राघवभट्टधृतवचनात्। अत्रैकैकस्यामावृत्तौ एकैकभृङ्गानयनमिति ज्ञेयम्। प्रथमदूतीनामप्रयोगे प्रथम-भृङ्गानयनं द्वितीयदूतीनामप्रयोगे द्वितीयभृङ्गानयनमिति नवा-न्तमयमेव क्रमः। तन्तुच्छेदं प्रकुर्वीत वह्निवीजेन संयुतः। आकृष्टा साध्यहृद्भृङ्गास्ततः संन्नम्रमेद्‌ध्रुवा। एवमेकादशावृत्तीः कुर्य्यात् सर्वेषु कर्मसु। वश्याकर्षणयोर्यादीन् वरुणान् संस्मरेत् सुधीः। मोहविद्वेषयोर्धूम्रान् कृष्णान् मारणकर्मणि। पीतान् संस्तम्भने ध्यायेत् प्राणाकर्षणकर्मवित्। आकृष्टान् साध्यहृत्-प्राणान् स्थापयेदात्मनो हृदि। क्रूरकर्मसु पुत्तल्यां तेषां स्थापन-मीरितम्। प्राणान् साध्यस्य मण्डूकानात्मानन्तु भुजङ्गमान्। संस्मरेत्तत्र निपुणः सदा क्रूरेषु कर्मसु। वायुग्निशक्रवरुणेश्वर-राचसेन्दुप्रेतेशपत्रलिखितैरथ यादिवर्णैः। विन्द्वन्तिकैः स्वगत हंससमेतसाध्य प्राणात्मयन्त्रमथ वर्णवृतं धरास्थम्। इत्थं प्रयोग-कुशलो मनुनानेन मन्त्रवित्। वशयेत् सकलान् देवान् किं पुनः पार्थिवान् जनान्॥ आवाहनादिमुद्रा तु तन्त्रसार-कारेण धृता न त्वत्र प्रयोजनं तासामिति। अथासन मातृका-भेदतन्त्रे पञ्चमपटले। चतुरङ्गुलविस्तारमित्यादि॥ अथ पाद्यम्॥

प्रपञ्चसारे षष्ठपटले॥ पाद्यं श्यामाकदूर्वाब्जविष्णुक्रान्ताभिरुच्यते इति पाद्यम्॥ अथार्घ्यम्॥ गन्धपुष्पाक्षतयवकुशाग्रतिलसर्षपाः। दूर्वा चेति क्रमादर्घ्यद्रव्याष्टकमुदीरितम्। शाक्तेयार्घे विशेषो योगिनीतन्त्रे सप्तमपटले॥ वक्रधान्योद्भवं यच्च सूक्ष्मधान्योद्भवं तथा। तत्तु तण्डुलमक्षुण्णं सप्ताष्टनवसंख्यया। दूर्वाङ्कुरसमेतञ्च भगवत्यै निवेदयेत्। अष्टम्यां वा नवम्यां वा सोऽश्वमेधफलं लभेत्॥ इत्यर्घ्यम्॥ अथाचमनीयम्॥ जातीलवङ्गकक्कोलैर्निर्मिताचमनीयकम्॥ इत्याचमनीयम्। अथ मधुपर्कम्॥ मधुपर्कञ्च सक्षौद्रं दधि प्रोक्तं मनीषिभिः॥ शारदायाम्॥ आज्यं दधि मधून्मिश्रमेतदुक्तं मनीषिभिरिति मधुपर्कम्॥ अथ पुनराचमनीयम्॥ शुद्धाभिरद्भिर्विहितं पुनराचमनीयकम्॥ इति पुनराचमनीयम्। अथ गन्धः। गन्धशब्दव्युत्पत्तिस्तु कुलार्णवे पञ्चमखण्डे सप्तदशोल्लासे॥ गम्भीरापारदौर्भाग्यक्लेशनाशनकारणात्। धर्मज्ञानप्रदानाच्च गन्ध इत्यभिधीयते॥ प्रपञ्चसारे। चन्दनागुरुकर्पूरपङ्कं गन्धमिहोच्यते॥ तद्दानफलन्तु योगिनीतन्त्रे॥ गन्धानुलेपनं दत्त्वा ज्योतिष्टोमफलं लभेत्। कुङ्कुमेन विलिप्यार्घ्यां गोसहस्रफलं लभेत्। चन्दनागुरुकर्पूरैः शुक्लपुष्पैः सकुङ्कुमैः। विलिप्तां पूजयेद्दुर्गां वह्निष्टोमफलं लभेत्। अथ गन्धाष्टकम्॥ मेरुतन्त्रे चतुर्थप्रकाशे॥ गन्धाष्टकं तस्य तस्य देवस्याथ प्रकीर्त्यते। चन्दनागुरुकर्पूररोचनाकुङ्कुमं मदम्। रक्तचन्दनजावासगाणपत्यमुदाहृतमिति गणेशगन्धाष्टकम्॥ ह्रीवेरं चन्दनं कुष्ठमगुरुं चन्दनं मुरा। शैव्यकञ्च जटामांसी वैष्णवं तदुदाहृतमिति विष्णुगन्धाष्टकम्॥ चन्दनागुरुकर्पूरजलकुङ्कुमरोचना। जटामांसी कपियुतं शाक्तं गन्धाष्टकं विदुरिति शक्तिगन्धाष्टकम्॥ जलकाश्मीरकुष्ठैस्तु रक्तचन्दनचन्दनैः।

उशीरागुरुकर्पूरैः सौरं गन्धाष्टकं विदुरिति सूर्य्यगन्धाष्टकम्॥ गोरोचना च कुष्ठञ्च कर्पूरागुरुकुङ्कुमैः। चन्दनेन मदाख्येन वर्देन च पञ्चकम्॥ शारदायाम्॥ चन्दनागुरुकर्पूरतमालजलकुङ्कुमम्। कुशीतकुष्ठसंयुक्तं शैवं गन्धाष्टकं स्मृतमिति शैवगन्धाष्टकम्॥ अथ पुष्पम्॥ पुष्पशब्दव्युत्पत्तिस्तु कुलार्णवे॥ पुण्यसंवर्द्धनाच्चापि पापौघपरिहारतः। पुष्कलार्थप्रदानाच्च पुष्पमित्यभिधीयते॥ प्रपञ्चसारे॥ तुलस्यौ पङ्कजे जात्यौ केतक्यौ करवीरकौ। शस्तानि दश पुष्पाणि तथा रक्तोत्पलानि च। उत्पलानि च नीलानि कह्लारकुसुदानि च। विश्वसारतन्त्रे द्वितीयपटले शेपचरणे बहूनि कुसुमानि चेति पाठः॥ मालतीं कुन्दमन्दारं नन्द्यावर्त्तादिकानि च। पलाशपाटलापार्थपरन्त्यावर्त्तकानि च। चम्पकानि स नागानि रक्तमन्दारकाणि च। अशोकोद्भवविल्वाख्यकर्णिकारोद्भवानि च॥ विश्वसारतन्त्रे शक्तिविषये विशेष उक्तो,यथा॥ अथ देव्या मते वक्ष्ये पुष्पाणि शृणु पार्वति!। इत्युक्त्वा तुलस्यौ पङ्कजे इत्याद्युक्तम्॥ तदनन्तरम्। एतान्यन्यानि तन्त्रेऽस्मिन् पुष्पाणि सन्ति वै प्रिये!। नानादेशोद्भवानि स्युः सर्वकालोद्भवानि च। जुर्लानि,चैव पुष्पाणि दद्याद्दव्यै विशेषतः। अथ पुष्पं प्रवक्ष्यामि कर्मयोगे महेश्वरि!। शृणुष्व परया भक्त्या यथोक्तं ब्रह्मणा पुरा। कमले करवीरे द्वे कुसुम्भे तुलसीद्वयम्। जात्यशोके केतके द्वे कुमारीचम्पकोत्पलम्। कुन्दमन्दारपुन्नागपाटलानागचम्पकम्। आरग्बधं कर्णिकारं पावन्तौ नवमल्लिका। सौगन्धिकं सकोरण्डं पलाशाशोकसर्जकाः। सिन्धुवार अपामार्गं वापुलीकञ्च कामजम्। व्याघ्रचेलं दमनकं मरुवकञ्च ततः परम्। लवङ्गं जलकर्पूरं तगरञ्च जवा तथा। शिवपुष्पं द्रोणपुष्पं कामराजं सुकेतकम्। अन्यानि वनपुष्पाणि जलजस्थलजानि च। गिरिजानि देशजानि

नानापुष्पाण्यतः परम्॥ शारदायामपि॥ कमले करवीरे द्वे कुमुदे तुलसीद्वयम्। जातीद्वयं केतकी द्वे कह्लारं चम्पकोत्पले। कुन्दमन्दारपुन्नागपाटला नागचम्पकम्। आरग्वधं कर्णिकारं पावन्ती नवमल्लिका। सौगन्धिकं सकोरण्टं पलाशाशोकमल्लिकाः। धुस्तूरं सर्जकं विल्वमर्जुनं मुनिपुष्पकम्। अन्यान्यपि सुगन्धीनि पत्रपुष्पाणि देशिकैः। उपदिष्टानि पूजायामाददीत विचक्षणः॥ योगिनीतन्त्रे तृतीयभागे सप्तमपटलेऽपि॥ शृणु देवि! प्रवक्ष्यामि पुष्पाध्यायं समासतः। ऋतुकालोद्भवैः पुष्पैर्मल्लिकाजातिकुङ्कुमैः। सितरक्तैस्तथा पुष्पैर्नीलपद्मैश्च पाण्डरैः। किंशुकैस्तगरैश्चैव जवाकनकचम्पकैः। वकुलैश्चैव मन्दारैः कुन्दपुष्पैः कुरुण्डकैः। धुस्तूरकादियुक्तैश्च बन्धूकागस्त्यसम्भवैः। मदनैः सिन्धुवारैश्च दूर्वाङ्कुरसुकोमलैः। मञ्जरीभिः कुशानाञ्च विल्वपत्रैः सुकोमलैः॥ नवमपटलेऽपि॥ तुलसी द्वे मालती तमालामलकी तथा। पुन्नागं मुनिपुष्पञ्च मल्लिकाञ्च निवेदयेत्। करवीरस्य कुसुमैर्येऽर्च्चयन्ति जनार्द्दनम्। दर्शनात्तस्य देवेशि! नरकाग्निः प्रणश्यति॥ अथ करवीरादिमाहात्म्यम्। पुरश्चरणरसोल्लासे दशमपटले॥ करवीरं जवा देवि! स्वयं काली न चान्यथा। तारा च अपरा चैव स्वयं त्रिपुरसुन्दरी। तथा। करवीरजवामूले तुलस्या नगनन्दिनि!। यदि प्राणांस्त्यजेद्देवि! माहात्म्यं तस्य सुन्दरि!। वक्त्रकोटिशतेनापि जिह्वाकोटिशतेन च। वर्णितुं तस्य माहात्म्यं न शक्नोमि कदाचन॥ इति करवीरजवामूले प्राणत्यागफलम्। शुक्लकृष्णं तथा पीतं हरितं लोहितं तथा। करवीरं महेशानि! जवापुष्पं तथैव च। स्वयं काली महामाया स्वयं त्रिपुरसुन्दरी। अनादरो न कर्त्तव्यः कृत्वा च नरकं व्रजेत्॥ दशमपटले॥ कृष्णापराजिता साक्षाद्भद्रकाली न संशयः॥ करवीरञ्च

भुवना द्रोणं भुवनसुन्दरी। जवा साक्षाद्भगवती सर्वविद्यास्वरूपिणी। ये साधका जगन्मातरर्च्चयन्ति शिवप्रियाम्। एतैश्च कुसुमैश्चण्डि! स शिवो नात्र संशयः। किं जपैः किं तपोभिर्वा किं दानैर्वा किमध्वरैः। येनार्च्चिता जगद्धात्री द्रोणकृष्णाजवादिभिः। राजसूयाश्वमेधाद्यैर्वाजपेयाग्निष्टोमकैः। फलं यल्लभ्यते चण्डि! तत्सर्वं कुसुमार्च्चनात्।' जवा द्रोणं तथा कृष्णा मालूरं करवीरकम्। साक्षाद्ब्रह्मस्वरूपञ्च महादेव्यै निवेदयेत्। श्वेतचन्दनसंयुक्तं रक्तचन्दनलेपितम्। यो दद्याद्भक्तिभावेन स विश्वेशो न संशयः॥ अथ सकामस्य पुष्पविशेषस्तत्रैव॥ करवीरस्य माल्यस्य सहस्राणि ददाति यः। स कामान् प्राप्य चाभीष्टान् देवीलोके महीयते। तत्रैककरवीरेण पद्मानां द्वे सहस्रके। महाघोरे महोत्पाते महापदि च सङ्कटे। महादुःखे महारोगे महाशोके महाभये। पूजयेत् कालिकां तारां भुवनां षोड़शीं शिवाम्। बालां छिन्नाञ्च बगलां धूमां भीमां करालिनीम्। कमलामन्नपूर्णाञ्च दुर्गां दुःखविनाशिनीम्। सर्वविद्या जवाद्रोणकरवीरैर्मनोहरैः। मालूरपत्रैः कृष्णाभिः कृष्णां सम्पूज्य भूतले। साधकेन्द्रो महेशानि! भवेन्मुक्तो न संशयः॥ मुण्डमालायां दशमपटले॥ जवापुष्पैर्द्रोणपुष्पैः करवीरैर्मनोहरैः। कृष्णापराजितापुष्पैरन्यैश्च सुनिपुष्पकैः। पूजयेत् परया भक्त्या चण्डिकां परमेश्वरीम्॥ योगिनीतन्त्रमत्स्यसूक्तयोः॥ येऽर्च्चयन्ति जनाश्चक्रं करवीरैः सितासितैः। चतुर्युगाणि देवेशि! प्रीतो भवति माधवः। सितासितैरिति श्वेतकृष्णमित्याद्युक्तवचनैनैकवाक्यतया असितशब्देन रक्तपीतादिकमवगम्यते न तु कृष्णमात्रम्। योगिनीहृदये॥ बकपुष्पं जातिपुष्पं तथा रुद्रजटस्य च। वाजपेयस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति नान्यथा। सर्वेषामेव पुष्पाणां प्रवरं नीलमुत्पलम्। नीलोत्पलसहस्रेण यस्तु मालां प्रयच्छति।

दुर्गायै विधिवद्देवि! तस्य पुण्यफलं शृणु। वर्षकोटिसहस्राणि वर्षकोटिशतानि च। देव्या अनुचरो भूत्वा रुद्रलोके महीयते। मुण्डमालायाम्॥ लक्षाणां महिषैर्मेषैरजैर्दानैर्मखैः शुभैः। पूजिता सा जगद्धात्री यथैषा कुसुमार्च्चिता। माहात्म्यञ्चैव कृष्णायाः कृष्णा जानाति कृत्स्नशः। तदर्द्धंस्याप्यहं देवि! तदर्द्धं श्रीपतिः सदा। तदर्द्धंमब्जजन्मा वै तदर्द्धं वेदसाधकः। अन्य पुष्पस्य माहात्म्यं संक्षेपाद्वच्मि शङ्करि!। पृथिव्या मण्डले स्वर्गे वैकुण्ठे कालिकापुरे। जवादिकरवीरैश्च दलैः किं किं फलं लभेत्। न जानाति जगद्धात्रि! को वेद पार्वतीं विना। करवीरैः श्वेतरक्तै रक्तचन्दनमिश्रितैः। पूजयेत् क्ष्मातले यस्तु स विश्वेशो भवेद्ध्रुवम्। कृष्णापराजितापुष्पैर्यस्तु देवीं प्रपूजयेत्। सोऽश्वमेधसहस्राणां फलं प्राप्य शिवां व्रजेत्। महाविपत्तौ यो दद्याज्जवां कृष्णापराजिताम्। द्रोणं वा करवीरं वा स गच्छेत् कालिकापुरम्॥ इति महाविपत्तिनिवृत्तिकारणजवादिदानेनापि कालीपुरगमनम्॥ तत्रैव॥ किञ्च पाद्यैः किञ्च वाद्यैर्नैवेद्यैः किञ्च पूजनैः। मधुदानैर्मधुपर्कैः कुम्भकैः किञ्च रेचकैः। पूरकैः किञ्च वा ध्यानैः प्राणायामैश्च किञ्च वा। किं जपैः किं तपोभिर्वा मत्स्यैर्मांसैश्च पञ्चमैः। किन्मन्यमन्त्रैः किं तन्त्रैः किं यन्त्रैः किञ्च साधनैः। किं वेदैरासवैः किं वा श्मशानैर्मन्त्रसाधनैः। किमध्वरैर्मन्त्रपूतैर्मन्त्रार्थैर्मन्त्रजीवनैः। किं योनिमुद्रया किं वा तीर्थैः किं ब्रह्मसाधनैः। किं राढ्कान्यासगणैः किं कटैः किं घटैः पटैः। किं काकचञ्चुभिः षोढान्यासैः किं धर्म्मसाधनैः। येनार्च्चिता महादेवी करवीरजवादिभिः। कृष्णापराजितापुष्पैः करवीरैर्मनोहरैः। द्रोणैस्तु केतकीपुष्पैर्जवामालूरपत्रकैः। पूजिता यैर्भगवती तेषां किं कर्म्मसाधनैः। नित्यातन्त्रे एकादशपटले॥ न तुलस्या यजेत्

कालीं नाप्नुते विष्णुमर्चयेत् । अपराजिताया दानेन साचात्तुष्टा भवेच्छिवा । कालिकायाश्च तारायाः करवीरमतिप्रियम् । जवापुष्पं महेशानि ! दद्यान्न धारयेत् क्वचित् । रक्तोत्पलेन देवेशि ! कालिकां पूजयेत् सकृत् । शतवर्षसहस्राणां पूजायाः फलमाप्नुयात् ॥ तथा । दूर्वापि गर्भसंयुक्ता देवीतुष्टिकरी भवेत् । पुरश्चरणरसोल्लासे ॥ मञ्जरीं सप्तकारस्य केशवाय निवेदयेत् । जम्बुतिन्दुकयोरेव तथा वै केशवस्य च । शेफालिकाश्च तगरं बन्धूकञ्च निवेदयेत् । रुद्रजटां शिरीषञ्च दाड़िमं काञ्चनं तथा । नीलकण्ठं मयूरञ्च योन्याकारञ्च वर्जयेत् । पुष्पदाने काम्यफलं नित्यातन्त्रे तत्रैव ॥ ईश्वर उवाच ॥ ब्रह्महत्यादिपापानां प्रायश्चित्तं सुरेश्वरि ! । रक्तपुष्पैर्महादेवि ! चक्रराजं प्रपूजयेत् । कुलाचारक्रमेणैव कर्पूरक्षोदमण्डितम् । महापातककोटीश्च जन्मान्तरकृता अपि । मासमात्रेण हन्यन्ते सत्यं सत्यं न संशयः । लक्ष्मीस्तस्य भवेन्नित्यं सुस्थिरा वीरवन्दिते ! । जवापुष्पैर्महेशानि ! पूर्ववद्यदि पूजयेत् । मासमात्रेण नश्यन्ति सप्तजन्मकृतान्यपि । ब्रह्महत्यादिपापानि धनवान् जायते कविः । पूर्ववत् केतकीपुष्पैः पत्रैर्वा यदि पूजयेत् । मासमात्रेण देवेशि ! उपपातककोटयः ॥ नश्यन्तीति पूर्वोक्तेनान्वयः । लभते राजसौभाग्यं साधको नात्र संशयः । शतपत्रैर्महेशानि ! पूर्ववत् पूजयेच्छिवाम् । मासमात्रेण देवेशि ! सर्वपापं विनाशयेत् । चम्पकैः पूजयेद्देवीं पूर्ववन्मासमात्रकम् । निहत्य परमेशानि ! पातकं शतजन्मजम् । सौभाग्यं लभते मन्त्री त्रिषु लोकेषु पार्वति ! । श्वेतपद्मैर्महेशानि ! मासमात्रं प्रपूजयेत् । त्रिंशज्जन्मकृतान् पापान्नाशयेन्नात्र संशयः । बन्धूकैः पूर्ववद्देवि ! मासमात्रं प्रपूजयेत् । निहत्य सर्वपापानि त्रैलोक्यं वशमानयेत् । मालतीमल्लिकाजातीकुन्दैः श्वेतोत्पलैः सह । सुमिश्रैः पूर्ववद्देवि !

मासमात्रं प्रपूजयेत् । ब्रह्महत्यादिपापानि शतजन्मकृतान्यपि । नाशयेत् परमेशानि ! मुक्तिस्तस्य करे स्थिता । रक्तोत्पलजवा-वह्निबन्धूकागस्त्यकैः शिवाम् । पूर्ववत् परमेशानि ! मासमात्रं प्रपूजयेत् । पातकं नाशयित्वासौ मम तुल्यो भवेन्नरः । नाग-केशरकह्लारबकुलैः सिन्धुवारकैः । पाटलैः पूजयेद्देवि ! श्री-पीठान्तर्निवासिनीम् । पूर्ववत् पूजयेद्देवि ! मासमात्रं प्रस-न्नधीः । सहस्रजन्मजं पापं नाशयेन्नात्र संशयः । सौभाग्यमतुलं तस्य भवेद्देवीप्रसादतः ॥ योगिनीतन्त्रे ॥ नोत्सृज्य दद्यात् पुष्पाणि वनस्थानि कदाचन । न शक्नुवन्ति वै देवाः समाकर्षि-तुमुद्यताः । एकैकं कुसुमं यस्मा रक्षन्ति दश वै यतः । तथा यस्मा-ङ्गनाः पञ्च सर्वतः कुसुमावृताः । तस्मादाहृत्य कुसुमं यजेद्देवान् पितॄनपि ॥ इति वृक्षस्थपुष्पदाननिषेधः ॥ मत्स्यसूक्ते ॥ स्नात्वा मध्याह्नसमये यश्छिन्द्यात् कुसुमं नरः । तत्पुष्पैरर्चने देवि ! रौरवे प्रतिपद्यते ॥ मध्याह्न इत्युपादानात् प्रातःस्नातस्य पुष्पा-हरणे न दोषः ॥ अथ पुष्पमाला ॥ विश्वसारतन्त्रे ॥ नीलो-त्पलसहस्रेण यस्तु मालां प्रयच्छति । दुर्गायै विधिवद्देवि ! तस्य पुण्यफलं शृणु । वर्षकोटिसहस्राणि वर्षकोटिशतानि च । देव्या अनुचरो भूत्वा रुद्रलोके महीयते ॥ योगिनीतन्त्रे नवमपटले ॥ मालतीमालया विष्णुरर्चितो येन कार्त्तिके । पापाचरकृत-माला नाशिता तस्य विष्णुना । पद्मे सौरे प्रमार्ज्जिता इति मत्स्यसूक्ते चतुर्दशपटले शेषचरणे पाठः ॥ तथा ॥ करवीरकृतां मालां माधवाय प्रयच्छति । देवेन्द्रोऽपि महेशानि ! करोति करसम्पुटम् ॥ अथ मासविशेषे धात्रीफलादिदानफलं तत्रैव ॥ धात्रीफलेन पत्रेण योऽर्च्चयेन्मेषगे रवौ । दशानामश्वमेधानां फलन्तु लभते प्रिये ! । मञ्जरीं सहकारस्य केशवाय निवेदयेत् । जम्बुतिन्दुकयोरेव तथा वै केशवस्य च ॥ मत्स्यसूक्ते ॥ करवीर-

कृतां मालां यो दद्यान्माधवाय च। देवेन्द्रोऽपि महेशानि! करोति करसम्पुटम्॥ चकारादन्यस्यै देवतायै च॥ तत्रैव॥ न भेदयेद् यन्त्रसूत्रं मालाञ्चैव न भेदयेत्। विशेषे मालतीमाला व्याघ्रचर्म्म तथैव च॥ वृहन्नीलतन्त्रे द्वितीयपटले॥ कोकनदञ्च बन्धूकं कर्णिकाद्वयमेव। वकमन्दाररक्तानि करवीराणि शस्यते। मल्लिकात्रितयं जाती चोमपुष्पं जयन्तिका। विल्वपत्रं कुरुवकं मुनिपुष्पञ्च केशरम्। वासन्तीञ्चैव सौगन्धं कालपुष्पं मनोहरम्। आमलकञ्च कादम्बं वकुलं यूथिकां तथा। विल्वैर्मरुवकाद्यैश्च तुलसीवर्जितैः शुभैः। ओड्रपुष्पैर्विशेषेण वज्रपुष्पेण शोभितम्। सर्वं पुष्पं प्रदद्याच्च भक्तियुक्तेन चेतसा। जवापुष्पं महेशानि! दद्याद्देव्यै विशेषतः। पद्मं प्रियतरं देव्याः शेफाली वकुल तथा। रक्तोत्पलेन देवेशि! पूजयेत् परमां शिवाम्। लक्षवर्षसहस्राणां पूजायाः फलमाप्नुयात्। शिरीषं परमं देव्याः प्रीतिदं तगरं तथा। स्थलपद्मं सुश्रुतरं लक्षसंख्यकमेव तु। यदि दद्यान्महेशानि! सर्वसिद्धिः सुरेश्वरि!। तदैव मन्त्रसिद्धिः स्यान्नात्र कार्य्या विचारणा। विजातीं तुलसीं रम्या तस्याः प्रीतिकरां पराम्। काञ्चनं रक्तवर्णञ्च आदिप्रियतरं मतम्। भक्तियुक्तो महेशानि! सर्वं पुष्पं निवेदयेत्॥ वृहन्नीलतन्त्रे॥ चातुर्मास्ये तु लक्षैकमालत्या योऽर्चयेद्धरिम्। शतजन्मकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति। करवीरस्य कुसुमैर्येऽर्चयन्ति हरिं दिने। दर्शनात्तस्य देवेशि! नरकाग्निः प्रणश्यति॥ अथ वर्ज्यपुष्पाणि॥ नार्चयेत् झिण्टिपुष्पेण पीतैश्च तगरैस्तथा। श्वेतेनोड्रेण लक्ष्मीन विजयेन न चार्चयेत्॥ प्रपञ्चसारे षष्ठपटले॥ अङ्गे पतितैर्म्लानैः शीर्णैर्वा जन्तुदूषितैः। आघ्रातैरङ्गसंस्पृष्टैरूषितैर्नापि चार्चयेत्॥ शारदायाम्॥ मलिनं भूमिसंस्पृष्टं क्रमिकेशादिदूषितम्। तमश्वाङ्गस्पृष्टं समाघ्रातं त्यजेत्, पर्युषितं गुरुः॥ मत्स्यसूक्ते

चतुर्द्दशपटले॥ शेफालिकान्तु कह्लारं शरत्काले प्रशस्यते। अन्यत्र न स्पृशेद्देवि! प्रायश्चित्तन्तु पूजनात्। नार्च्चयेद्रक्तकृष्णेन तथोग्रगन्धिकेन च। करवीरस्य माध्यस्य बन्धूजीवस्य चैव हि। केशरस्य च वज्रस्य रक्तं देवि! प्रशस्यते॥ योगिनीतन्त्रे॥ विल्वपत्रं शमीपत्रं तमालामलकीदलम्। अपाङ्गभृङ्गपत्रञ्च कुश दूर्वां तथैव च। पुष्पाणामप्यभावे तु फलान्यपि निवेदयेत्। फलानामप्यभावे तु तत्पत्रैः पूजयेद्धरिम्॥ इति पुष्पाद्यभावे पत्रेणापि पूजनम्॥ गुप्तपूजापुष्पञ्च तत्रैव॥ सिद्धास्यञ्चैव मास्तूरं धुस्तूरञ्च चतुर्विधम्। तथा रुद्रजटे द्वे च गुह्यपुष्पञ्च शङ्करि!॥ पद्मे नीलोत्पले देवि! वकमन्दारकाञ्चने। माधवो द्वे तमालञ्च गुप्तमेतद्धरार्च्चने॥ दिवारात्रिभेदेन पुष्पविशेषेण पूजनमुक्तं तत्रैव॥ कनकानि सुगन्धीनि रात्रौ देयानि शङ्करि!। दिवा चान्यानि पुष्पाणि दिवा रात्रौ च मल्लिका॥ देवालयस्य पुष्पेण यो देवं प्रतिपूजयेत्। अन्धत्वं प्राप्नुयात् सोऽपि दश वर्षाणि पञ्च च॥ देवताविशेषे पुष्पविशेषवर्ज्जनमपि तत्रैव॥ शिवे विवर्ज्जयेत् कुन्दं माघे माध्यं प्रशस्यते। गणेशे वर्ज्जयेन्माध्यमशोकं तगरं तथा। सूर्य्ये माध्यञ्च मन्दारं कनकञ्च तथैव च। महालक्ष्म्यै च तुलसीं झिण्टिकां काञ्चनं तथा। अत्र झिण्टिकावर्ज्जनमधिकदोषार्थम्॥ बन्धूजीवञ्च द्रोणञ्च सरस्वत्यै न दापयेत्। ब्रह्मणा विल्वपत्रञ्च शमीपत्रं तथैव च। ब्रह्मणे वर्ज्जयेत् काशं कौसुम्भं शम्भिपुष्पकम्। धात्रीपुष्पं कुरुण्टञ्च जलपुष्पं तथैव च। दुर्गायै न प्रदद्याच्च सोमपुष्पं तथैव च। त्रिपुरायै काञ्चनञ्च कनकं वासकं तथा। किंशुकं क्षणकान्ताञ्च इन्द्राणीं वर्च्चनां तथा॥ योगिनीतन्त्रे॥ विल्वपत्रञ्च माध्यञ्च तमालामलकीदलम्। कह्लारं तुलसीञ्चैव पद्मञ्च मुनिपुष्पकम्। एतत् पर्य्युषितं न स्यात् यच्चान्यत् कलिकात्मकम्। न दुष्येच्छिन्नभिन्नञ्च जातीपुष्पञ्च शङ्करि!।

धूपशब्दव्युत्पत्तिस्तु कुलार्णवे॥ धूताशेषमहादोषपूतिगन्धप्रभावतः। परमानन्दजननाद्धूप इत्यभिधीयते॥ प्रपञ्चसारे॥ सगुग्गुल्वगुरूशीरसिताज्यमधुचन्दनैः। साराङ्गारे विनिक्षिप्तैर्मन्त्री पीठेः प्रधूपयेत्॥ योगिनीतन्त्रे॥ कृष्णागुरुसकर्पूरं चन्दनं सिह्लकं तथा। भगवत्यै नरो यस्तु इदं दत्त्वा महेश्वरि!। इह काममवाप्नोति दुर्गालोके महीयते॥ इति धूपः॥ दीपव्युत्पत्तिस्तु कुलार्णवे॥ मोहध्वान्तप्रशमनात् क्षयजन्मनिवारणात्। दिव्यरूपप्रदानाच्च परतत्त्वप्रकाशनात्। मोक्षदीप इति ख्यातो मोक्षमार्गैकसाधनम्॥ प्रपञ्चसारे॥ गोसर्पिषा वा तैलेन वर्त्त्या च लघुगर्भया। दीपितं सुरभिं दुग्धं दीपमुच्चैः प्रदीपयेत्॥ इति दीपः॥ वस्त्रदानन्तु वरदातन्त्रे चतुर्थपटले॥ षट्त्रिंशदङ्गुलान्न्यूनायामं वस्त्रं न चार्पयेत्। विभवे सति देवेशि! काम्ये कर्मणि कुत्रचित्॥ अलङ्कारस्तु तत्रैव॥ अष्टवर्षकन्यकाया नोपयुक्तं भवेत्तु यत्। अलङ्कारं न दद्याच्च वित्तशाठ्यं विवर्जयेत्॥ हीनोत्तमयोः फलन्तु सर्वोपचाराणां तत्रैव॥ हीने हीनफलं देवि! श्रेष्ठे श्रेष्ठफलं लभेत्॥ नैवेद्यशब्दव्युत्पत्तिस्तु कुलार्णवे॥ चतुर्विधं कुलेशानि द्रव्यं ते षड्रसान्वितम्। निवेदनाद्भवेत्तृप्तिर्नैवेद्यं तदुदाहृतम्॥ प्रपञ्चसारे॥ सुसितेन सुशुद्धेन पायसेन ससर्पिषा। सितौदनं सकदलीदध्याद्यैश्च निवेदयेत्। इति नैवेद्यम्॥ ताम्बूलं मत्स्यसूक्ते षड्विंशतिपटले॥ अथ वास्तुगुवाकञ्च कृत्वा पर्णसमन्वितम्। मह्यम्बूकचूर्णेन विलिप्तेन निवेदयेत्। तथा। कर्पूरवासितं देवि! मृगदर्पसमन्वितम्। धन्याकमधुरीकाद्यैः साधितन्तु निवेदयेत्। एलाचम्पकसुस्ताद्यैर्मुखवासः प्रशस्यते॥ निषिद्धचूर्णपर्णे अपि तत्रैव॥ कपर्दकस्य शङ्खस्य पलाशस्य च शङ्करि!। तच्चूर्णं वर्ज्जयेद्देवि! वमपर्णं न दापयेत्। कलिहस्थितं पर्णं

पनसस्थं न दापयेत्। अशोकशाल्मलिस्थं वा सदैव परिवर्ज्जयेत्॥ कलिद्रुचो भूतावासः गौड़े वयड़ा इति यस्य प्रसिद्धिः। शस्तमपि तत्रैव॥ आम्रनिम्बगतञ्चैव शस्तं पर्णं मम प्रिये!। इति ताम्बूलम्॥ ततः प्राणायामादिकं कृत्वा अष्टोत्तरसहस्रं शतं वा मूलमन्त्रं जप्ता जपं समर्प्य स्तवकवचादिकं पठित्वा प्रणमेत्॥ तदुक्तं गन्धर्व्वतन्त्रे पञ्चदशपटले॥ स्तुवन्नानाविधैः स्तोत्रैर्भक्तिभावसमन्वितः। प्रणमेत् परमेशानीं विधिना साधकोत्तमः। देवमानुषगन्धर्वा यक्षराक्षसपन्नगाः। नमस्कारेण तुष्यन्ति महात्मानः समन्ततः। नमस्कारेण लभते चतुर्वर्गं महोदयम्। सर्व्वत्र सर्व्वसिद्ध्यर्थं नतिरेका प्रवर्त्तते। नत्या विजयते लोकान् नत्या धर्मः प्रवर्त्तते। नमस्कारेण दीर्घायुरच्छिन्ना लभते प्रजाः। चतुर्वर्गं लभेद्भक्तो न चिरादेव साधकः। नमस्कारो महायज्ञः प्रीतिदः सर्व्वतः सदा। नमस्कुरु महादेवीं प्रदक्षिणञ्च भक्तितः॥ योगिनीतन्त्रे पूर्व्वखण्डेऽष्टमपटले॥ प्रदक्षिणत्रयं कुर्य्यात् पश्चाकारं नमेत्ततः। दक्षिणादुत्तरं गत्वा देवस्य च महेश्वरि!॥ प्रदक्षिणत्रयमित्यादि मध्यावसाने ज्ञेयम्। तथा च कुमारीपूजामधिकृत्य रुद्रजामले उत्तरखण्डे षष्ठपटले॥ प्रदक्षिणत्रयं कुर्य्यादादौ मध्ये तथान्ततः। पश्चात्तु दक्षिणां कुर्य्याद्रजतैः स्वर्णमौक्तिकैः। कृताञ्जलिं ततो बद्धा भ्रामयित्वा नमेत्ततः। प्रत्येकभ्रमणे देवि! दण्डवत् प्रणिपातयेत्। यो नो नमेद्भ्रमित्वा तु अपराधो भवेत्तदा। अबद्धाञ्जलिना यस्तु नमस्कारं करोति सः। मोहान्धकारनरके पच्यते नात्र संशयः। पातान्तरे च प्रणमेन्मूर्द्ध्ना न च क्षितिं स्पृशेत्। शपन्ति देवतास्तस्य विफलं तत् प्रकीर्त्तितम्। प्रणामे देवदेवस्य यावत्यो मृत्तिकाः प्रिये!। शरीरे वा महेशानि! तस्य पुण्यफलं शृणु। यावन्तो रेणवस्तस्य यावत्कालञ्च तिष्ठति। तावद्वर्षसहस्राणि ब्रह्मलोके

मझीयवे ॥ गन्धर्वतन्त्रे ॥ कायिको वाग्भवश्चैव मानसस्त्रिविधः स्मृतः। नमस्काराश्च विज्ञेया उत्तमाधममध्यमाः। कायिकैस्तु नमस्कारैर्देवास्तुष्यन्ति सर्वदा। नमस्कारेषु सर्वेषु कायिकः प्रथमः स्मृतः। जानुभ्यामवनीं गत्वा संस्पृश्य शिरसा क्षितिम्। क्रियते यो नमस्कारः प्रोच्यते कायिकस्तु सः। पुटीकृत्य करौ शीर्षे सर्वधर्मार्थसाधनम्। प्रसार्य्य दक्षिणं हस्तं स्वयं नम्रशिराः पुनः। दर्शयन् दक्षिणं पार्श्वं भक्तिश्रद्धासमन्वितः। सकृत् प्रदक्षिणं कृत्वा वर्त्तुलाकृति साधकः। स तु प्रदक्षिणो ज्ञेयः सर्वदेवैकतुष्टिदः। अष्टोत्तरशतं यस्तु देव्याः कुर्य्यात् प्रदक्षिणम्। स सर्वकाममासाद्य पश्चान्मोक्षमवाप्नुयात्। त्रिकोणमथ षट्कोणमर्द्धचन्द्रं प्रदक्षिणम्। दण्डमष्टाङ्गमुग्रञ्च सप्तधा नतिलक्षणम्। दक्षिणाद्वायवीं गत्वा तस्मादावृत्य दक्षिणम्। गत्वा योऽसौ नमस्कारः सोऽर्द्धचन्द्रो मम प्रियः। नमस्कारेषु जानीयादासां प्राकृतमद्रिजे!। त्यक्त्वा स्वमासनं स्थानं पश्चाद्गत्वा नमस्कृतः। निपत्य दण्डवद्भूमौ दण्ड इत्युच्यते बुधैः। तथैव दण्डवद्भूमौ निपत्य हृदयेन च। चिबुकेन मुखेनाथ नासया हनुकेन च। चक्षुषा चाथ कर्णाभ्यां ब्रह्मरन्ध्रेण चैव हि। तदष्टाङ्गमिति प्रोक्तं यद्भूमिं स्पृशते क्रमात् ॥ मेरुतन्त्रे ॥ हस्ताभ्यां चरणाभ्याञ्च जानुभ्यां वक्षसा तथा। मूर्ध्ना दृष्ट्या तथा वाचा चित्ते चाष्टाङ्ग ईरितः। हस्तजानुशिरोवाक्यधीभिः पञ्चाङ्ग ईरितः॥ गन्धर्वतन्त्रे ॥ ब्रह्मरन्ध्रेण संस्पर्शः क्षितेर्यस्या नमस्कृतेः। स उग्र इति विज्ञेयो विष्णोस्तुष्टिप्रदायकः। या स्वयं गद्यपद्याभ्यां घटिताभ्यां नमस्कृतिः। क्रियते भक्तियुक्तेन वाचिकस्तूत्तमः स्मृतः। पौराणिकैर्वैदिकैर्वा तान्त्रिकैः क्रियते नतिः। स मध्यमो नमस्कारो भवेदाचारतः सदा। परेषां गद्यपद्याभ्यां नमस्कारो यदा भवेत्। स वाचिकोऽधमो ज्ञेयो नमस्कारेषु

सर्वतः। इष्टमध्यानिष्टगतैर्मनोभिस्त्रिविधं भवेत्। नमनं मानसं प्रोक्तमुत्तमाधममध्यमम्। त्रिविधे च नमस्कारे कायिकश्चोत्तमः स्मृतः॥ ततो देवतां विसृज्य नैवेद्यावशेषेण तत्तत्कल्पोक्तां देवतां सम्पूज्य स्थानमार्ज्जनादिकं कुर्य्यात्॥

अथ निर्माल्यकालनिरूपणम् योगिनीतन्त्रे तृतीयभागे सप्तमपटलीयवचनन्तु तन्त्रसारकारेणैव धृतं न त्वत्र प्रयोजनम्। मत्स्यसूक्ते षोड़शपटले॥ मणिमुक्ताप्रवालानि देवदत्तानि यानि च। न निर्माल्यं द्वादशाब्दं तैजसानि तथैव च। तूलिका चैव पण्मासन्त्रिजं पञ्चवत्सरम्। पटनिर्माणकञ्चैव कार्पासं वस्त्रमेव च। वत्सरञ्च तदर्द्धञ्च मृदुवस्त्रं तदर्द्धकम्। नैवेद्यं दर्शनादेव महापूजावसानके। यावदुष्णं भवेदन्नं यज्ञसूत्रं ततः स्मृतम्। मोदक ख़ण्डरञ्चैव यामार्द्धेन महेश्वरि!। करवीरस्रजो देवि! तथा पद्मोत्पलानि च। यामार्द्धेन महेशानि! तथा विल्वमयस्य च। मस्तकं रुधिरञ्चैव अहोरात्रेण सुन्दरि! तुलसी द्वे मालती द्वे तमालामलकौ तथा। पुन्नागमुनिपुष्पञ्च मल्लिका त्रिविधानि च। जाती द्वे केतकी द्वे च कुमुदे पद्मकद्वयम्। वासुदेवाय यो दद्यात्तस्य पुण्यमनन्तकम्॥ अथ देवतासम्प्रदानकविहितनिषिद्धद्रव्याणि॥ वृहन्नीलतन्त्रे षष्ठपटले॥ सन्देशं परमं दद्याद्दिव्यै द्रव्येण संयुतम्। गुड़ं चीरं मधु द्राक्षामिक्षुदण्ड पुरातनम्। रम्भाफलं वीजपूरं तथा च नारिकेलकम्। मधुयुक्तं नारिकेलशस्यं दद्यान्महेश्वरि!। मधुयुक्तं मिष्टयुक्तं व्यवहारोऽपि च तथा॥ योगिनीतन्त्रोत्तरखण्डीयाष्टमपटले॥ इङ्गुदीफलविल्वानि वदरामलकानि च। खर्ज्जूरं पनसञ्चैव मातुलुङ्गं मधूनि च। आम्रातोडुम्बरञ्चैव तथा तालफलानि च। दाड़िमं कदलञ्चैव प्रयत्नेन नियोजयेत्। लकुचं मधुकं युक्तं तथा पूगफलानि च। वीजपूरञ्च मधुरं कर्कन्धूञ्च निवेदयेत्। मूल-

कस्य च शाकञ्च अन्यच्च विविधं तथा। सर्षपस्य च शाकञ्च राजीवस्य तथैव च। यस्य मूलं विशालञ्च शाकं तस्य प्रशेह-कम्। वास्तूकस्य शाकञ्च पालङ्कस्य मम प्रिये!। देयानि वर्ज्जनीयानि तथा च तिन्तिड़ीफलम्। कुष्माण्डं पर्वतीयञ्च यथा चारण्यसम्भवम्। कदलं वीजपूरञ्च वामकं पौण्ड्रकं तथा। अकालपनसञ्चैव तथान्यदपि वर्ज्जयेत्॥ इति विहितनिषिद्ध-फलकथनम्। व्रीहीणाञ्च प्रवक्ष्यामि उपयोग्यानि शङ्करि!। एकचित्तं समाधाय प्रापणं शृणु शङ्करि!। सोमधान्यं हस-धान्य रक्तशालिकमेव च। महद्धान्यं,यवञ्चैव तिलमाषञ्च मुद्गकम्। कलायं वर्त्तुलञ्चैव सिद्धार्थं कुङ्कुमानि च। सुद्र-जीरञ्च मधुरीमितान्यपि नियोजयेत्॥ वर्ज्यशस्यान्यपि तत्रैव॥ कालशाकं कलायञ्च जीवकीयं तथैव च। चणकं कोद्रवञ्चैव वर्ज्जयेन्मम सुन्दरि!॥ अत्र कलायं त्रिकोणम् चिपिटं वा। वर्त्तुलस्य विहितत्वात्तेनातसीमसूरादीनि वर्ज्जये-दित्यर्थः॥ क्षीरञ्च कृष्णाक्षीरञ्च लवणं मृत्तिकोद्भवम्। लवणं प्राचीसम्भूतं तथोत्तरसमुद्भवम्॥ क्षीरं कृष्णगव्यादिक्षीरम्॥ पशू-नाञ्च प्रवक्ष्यामि वन्यानां ग्रामवासिनाम्। येन चाप्युपयोज्यानि गव्यं देवि! पयो घृतम्। मार्गं मांसं तथा छागं शालभं शाशक-न्तथा। एतैस्तु प्रापणं दद्याद्विष्णोरेव प्रियावहम्। माहिषं वर्ज्जयेन्मांसं क्षीरं दधि घृतं ततः। पक्षिणाञ्च प्रवक्ष्यामि ये प्रयोज्या मम पिये। यांश्चैव विष्णुयागेषु उपयुञ्जन्ति नित्यशः। हरितञ्च मयूरञ्च लावकं वर्त्तकं तथा। कपिलश्चैव चासश्च काक-कुक्कुटको गिरः। वन्यकुक्कुटकश्चैव शरारिश्च कपोतकम्। वेसकः कुलिकश्चैव रक्तपुच्छश्च टिट्टिभः। कृष्णो मत्स्याशिनाश्चैव पतत्रीणां विशिष्यते। अभक्ष्यञ्चैव मांसञ्च यद्वा पञ्चनखस्य च। यद्वा यद्विवार्ज्यं। मांसमभक्ष्यं यदि वा भक्ष्यं तदा पञ्चनखस्य

चकारादेव इत्यन्वयः॥ चित्रमत्स्यं रोहितश्च पाठीनं नलमीनकम्। महाशालश्च शालश्च राजीवं सिंहतुण्डकम्। मत्स्यान्येतानि देयानि वड़ालीश्च विवर्जयेत्। चित्रमत्स्यश्चितल इति। नलमीनश्चिङ्ड़ीति प्रसिद्धः। सिंहतुण्डः रिठा इति प्रसिद्धः। वड़ाली भेदा इति प्रसिद्धः॥ जानपादांश्च शकुनान् क्षुद्रवाराहकं तथा। कौसुम्भशाकपिन्याकं रक्तपादांश्च वर्जयेत्। खर्जूरं पनसं द्राक्षां मातुलङ्गञ्च शीरकम्। कदलीं नागरङ्गञ्च तथा जम्बूफलानि च। शालुकं मधुकञ्चैव प्रयत्नेन निवेदयेत्। कदलं वीजपूरञ्च दुग्धपक्वं निवेदयेत्। कन्दुपक्वं कर्मरञ्च जम्बूं बालप्रियं भवेत्। आर्द्रकं लवणञ्चैव जीरकं पिप्पलीयकम्। जातीकोषं तिन्दुकञ्च देव्याः प्रियतरं भवेत्। वर्जनीयफलमाह तत्रैव॥ रामरम्भाफलं पक्वं कदलं धूम्रतापितम्। न योजयेन्महादेव्यै उत्पलस्य च वीजकम्। धान्यं श्रावणिकं मर्त्यो द्विःखिन्नञ्च विवर्जयेत्। नारिकेलं सुवर्णाभं नारिकेलञ्च रामकम्। निवेदयेन्महादेव्यै तोयं तस्य विशेषतः। नारिकेलञ्च भाण्डीरं देवे श्राद्धे विवर्जयेत्। वकुलस्य फलं पक्वं पद्मस्य च फलं तथा। नियोजयेन्महादेव्यै चान्द्रायणफलं लभेत्॥ निषिद्धमाह तत्रैव॥ कर्कन्धूं शर्करायुक्तं दण्डशाकं तथैव च। कुष्माण्डं पर्वतीयञ्च दूरतः परिवर्जयेत्॥ मत्स्यसूक्ते षड्‌विंशतिपटले॥ शृणु देवि। प्रवक्ष्यामि मांसभेदान्निबोध मे। न देयं तिक्तकमठं पशुम्शृङ्गिणमेव च। गोमीनं चक्रशकुलं वड़ालं राघवं तथा। वामीनं चनवर्णञ्च सचक्रं चेङ्गमेव च। भूविलं वानिरञ्च गाङ्गेयानि विवर्जयेत्। आतोपिणीहिरण्यानि चक्रविम्बानि वर्जयेत्। अजञ्च वृहदाजञ्च पर्वतीयं तथैव च। मेषञ्च द्विविधञ्चैव एणं चैव चतुर्विधम्। अफलो तु गवां मांस गोधामांसञ्च शशकम्। लुलापञ्चैव नेपाले वाराहं कामरूपके।

खड्गं चतुर्मुखं भक्ष्यं चाचारे परमेश्वरि ।। गवयं गन्धमृगश्चैव महिषन्तु विशिष्यते। सर्वत्र क्षुद्रवाराहं नीलहयं तथैव च। मलये सगुणे चैव तथा जालन्धरेषु च। अभक्ष्य मत्स्यमांसञ्च वङ्गालं सर्वपीठके। अत्र देशविशेषे मत्स्यमांसभोजननिषेधाद् देशान्तरे गौड़नेपालादौ मत्स्यमांसभोजनमनुमतं भवति। वङ्गाली तु अभक्ष्या सर्वदेशे इत्यर्थः॥ मान्त्रिको वर्ज्जयेन्नित्यं पार्वति शृङ्गवेरकम्। कुष्माण्डं पर्वतीयञ्च स्वर्णरोहितकं त्यजेत्। स्वर्णाभां गोधिकाञ्चैव वाराहं श्वेतमेव च। चक्राङ्कितञ्च कमठं राजहंस न भक्षयेत्। ग्राम्यं जलचरं चैव भक्ष्यं तस्य विवर्ज्जयेत्। कपोतं कुक्कुटं चैव मयूरं क्रौञ्चमेव च। वर्द्धनं बभ्रुवालञ्च दात्यूहं कोकिलं तथा। टिट्टिभोलूकञ्च कङ्कञ्च विस्ताराच्च न भक्षयेत्। अलावुं वार्त्ताकुं चैव तित्तिरञ्च मय तथा। भारद्वाजं मत्स्यचक्रं दशावतारमेव। अकामेन द्विजो भुक्त्वा प्राणायामेन शुध्यति। त्रिरात्रावस्थितं मांस तत्सर्वं परिवर्ज्जयेत्। भुक्तस्य पर्वतीयस्य सिद्धतुण्डस्य पार्वति ।। न हि स्वेदातपे शुद्धं वह्निशुद्धं तथैव च। संस्कृतं गन्धयुक्तेन पल्लव परमेश्वरि ।। तन्मांसभक्षणाद्देवि! भूयश्च तन्न विद्यते। यो मांसं वर्ज्जयेद्देवि! मासमात्रं विशेषतः। सर्वयज्ञफलं सम्यक् लभते नात्र संशयः। संवत्सरे दशगुणं षण्मासे च चतुर्गुणम्। पर्वकाले लभेत्ते तु पितृमेधफलं लभेत्। विष्णोः शयनकाले च चातुर्मास्ये च यत्नतः। अग्निष्टोमस्य यज्ञस्य लभते फलमुत्तमम्। अथतः कार्त्तिके देवि! मत्स्यमांसौ विवर्ज्जयेत्। कार्त्तिके शोकरं मांस गोमीन मत्स्यमेव च। तस्मात् सर्वप्रयत्नेन कार्त्तिके परिवर्ज्जयेत्। भक्षयेत्सावकं वर्त्तं हरिञ्चिनकरं तथा। चासं चित्रकपोतञ्च ढपाञ्चञ्च मयूरकम्। कामञ्च कलभञ्चैव तोत्रिकालकमेव। एतान्येव च भक्ष्याणि प्रवदन्ति मनीषिणः॥

निषिद्धमपि तत्रैव॥ भृङ्गराजद्वयञ्चैव पिकं कदलमेव च। सारङ्गं दीर्घतुण्डञ्च दीर्घग्रीवं चिरण्मयम्। नक्तं खलं रक्तकण्ठं रक्तपच्चिणमेव च। चिल्लं कीलालकञ्चैव गङ्गाचिल्लकमेव च। एतान्येव द्विजातीनामभक्ष्याणीति शब्दितम्। रक्तपुच्छं तथारण्यं कुक्कुटं शोणतुण्डकम्। श्वेतग्रीवो नीलकण्ठो रक्तकण्ठस्तथैव च। शशकः पत्रवाहश्च पौण्ड्रको जीवकस्तथा। एतानि शस्त-मांसानि काले प्राप्तानि भक्षयेत्। अभक्ष्यमांसमाह तत्रैव॥ नरवानरऋक्षांश्च व्याघ्रमार्जारकच्छपान्। विड्वराहञ्च शरलं हयमांसं तथैव च। न भक्षयेत् शुनो मांसं भुक्त्वा चान्द्रायण-ञ्चरेत्। सकामो गवयञ्चैव गवां मांसं तथैव च। हस्तिमांसं प्रमादेन भुक्त्वा चान्द्रायणद्वयम्। शूकरस्य च खड्गस्य स्थूलमांसं तथाशयम्। स्थूलं द्वाभ्यां त्रिभिर्वर्षैश्चतुर्भिः षड्भिरेव च। अति-स्थूलमिति प्रोक्तं तन्न भक्षेत् कदाचन। एणस्य शशकस्यैव अजस्य वृषभस्य च। तथाश्वस्य मृगस्यैव वराहमहिषस्य च। अति-स्थूलानि मांसानि भक्ष्यं मांसं कलौ युगे। अकलौ तु गवां मांसं देशाचारेण शौकरम्। न भक्षयेन्मृतं मांसं द्विविधं मूषिकस्य च। भेकस्य चुद्राटकस्य शम्बूककर्कटस्य च। अकामेन द्विजो भुक्त्वा प्राणायामेन शुध्यति। अनुक्तमत्स्यमांसस्य भोक्ता स्नानेन शुध्यति। गोमांसं मांसकामेन भुक्त्वा चान्द्रायणञ्चरेत्। फेर-वस्य तथा भुक्त्वा ऋषिचान्द्रायणञ्चरेत्। पूतिगन्धसकीटानि भुक्त्वा चान्द्रायणञ्चरेत्। रौद्रशुष्काणि भुक्त्वा वै प्राणायामेन शुध्यति। त्रिरात्रावस्थितं मांसं तत्सर्वं परिवर्ज्जयेत्। शशस्य पर्वतीयस्य सिंहतुण्डस्य पार्वति!। न दुष्येदातपे शुष्कं वह्नि-शुष्कं तथैव च। संस्कृतं गन्धपूर्णेन यत्नेन परमेश्वरि!। तन्मांस-भक्षणाद्देवि! प्रायश्चित्तं न विद्यते। अत्र भक्षणनिषेधादनि-षिद्धभक्षणदोषदर्शनेन सुतरां देवतासम्प्रदानकत्वम्। मांसत्याग-

फलमपि तत्रैव ॥ तुलामकरमेषेषु यो मांसं परिवर्ज्जयेत् । हय-मेधस्य यज्ञस्य तदेव फलमाप्नुयात् । यावज्जीवं त्यजेद्वापि राज-सूयफलं लभेत् । एकस्य वर्ज्जनाद्देवि ! मत्स्यमांसस्य वर्जनम् । गृहमेधी महेशानि ! पितृश्राद्धं विना त्यजेत् । प्रमादाद्वा तथा-ज्ञानात् सकृत्तं वा समाचरेत् । चान्द्रायणं ततः कृत्वा पौर्ण-मास्यां समाचरेत् । पितृश्राद्धं ततः कृत्वा कृत्वा यस्तु निरा-मिषम् । सत्यत्वं वर्जयेद्वापि पितृहत्याव्रतञ्चरेत् । सर्व्वव्रताधि-कतरं सर्व्वयज्ञाधिकं परम् । पितृमेधं महेशानि ! सर्व्वस्वेनापि कारयेत् । तस्याधिकतरं वापि स्वभार्य्यार्त्तवलङ्घने । षोड़शे दिवसे पूर्णे भर्त्ता प्रोषित आगतः । हरिवासरकञ्चान्यमथवा श्राद्धवासरम् । ऋतुं न लङ्घयेत्तत्र तदेव व्रतमेव हि । ऋतुहा परमेशानि ! ब्रह्महत्याव्रतञ्चरेत् । व्रते विनष्टे देवेशि । प्राय-श्चित्तं भवेदनु । तस्मात् पुण्यतमं ज्ञेयं स्वभार्य्यापरितोषणम् ॥

अथ हविष्यादौ भक्ष्याभक्ष्यविधिः ॥ विश्वसारे द्वितीयपटले ॥ अथ भक्ष्यं प्रवक्ष्यामि शृणुष्व कमलानने ! । अन्नं दुग्धं तथा तक्रं पायसं पूपसूपकम् । नवनीतं फलान्येव गुड़पायससंयुतम् । सर्व्वाणि फलपुष्पाणि विविधानि विधानवित् । न मूलं गृञ्जनं लक्ष्म मसूरं लसुनं तथा । जम्बीरं लकुचं कांस्यमलावुञ्चाम्ल-मेव च । राजमाषं तथा माषं शाकञ्चैव पलाण्डुकम् । आमिषं रक्तशाकादीन् ताम्बूलञ्चाथ तैलकम् । तालखर्ज्जूरमुषितं दुग्ध-वृष्टादिकञ्च यत् । कुचेलञ्च तथा तैलं माध्वीञ्च नखलोमकान् । अभ्यङ्गमसदालापं हविष्याशी विवर्ज्जयेत् । हविष्येषु सुधा मुख्या तदनु व्रीहयो मताः । अक्षारलवणञ्चैव शङ्करस्य मतेन च । यवगोधूममुद्गाश्च दुग्धं शर्करसंयुतम् । फलमूलादिकं ह्यपमक्षारलवणं घृतम् । रक्तवस्त्रं तथा क्षीरं हविष्येषु विव-र्ज्जयेत् ॥ शारदायां द्वितीयपटले ॥ भैक्ष्यं हविष्यं शाकानि

विहितानि फलं पयः। मूलं शक्तुयवोत्पन्नो भक्ष्याण्येतानि मन्त्रिणाम्। भैक्ष्यमिति ब्रह्मचारियतिपरम्। भिक्षास्वरूपमुक्तं राघवभट्टधृतवचने॥ वैदिकाचारयुक्तानां शुचीनां श्रीमतां गृहे। सत्कुलस्थानजातानां भिक्षा स्यादग्रजन्मनाम्। हविष्यमुक्तं स्मृतौ॥ हैमन्तिकं सितास्विन्न धान्यं मुद्गास्तिला यवाः। कलायकङ्गुनीवारा वास्तूकं हिलमोचिका। षष्टिका कालशाकञ्च मूलकं केमुकेतरत्। कन्दं सैन्धवसामुद्रे गव्ये च दधिसर्पिषी। पयोऽनुद्धृतसारञ्च पनसाम्रौ हरीतकी। तिन्तिडीजीरकञ्चैव नागरङ्गञ्च पिप्पली। कदली लवली धात्रीफलान्यगुडमैक्षवम्। अतैलपक्वं मुनयो हविष्यान्नं प्रचक्षते। फलं पयो मूलं विहितमित्यनुपज्यते॥ अथाभक्ष्यं मत्स्यसूक्ते॥ नारिकेलोदकं कांस्ये अजाक्षीरञ्च काचके। पाषाणे महिषीक्षीरमभक्ष्यं परिकीर्त्तितम्॥ पञ्चदशपटले॥ वराहपूजको यस्तु कोलं कूर्मं न भक्षयेत्। ब्रह्माणं पूजयेद् यस्तु माहिषं चामरं चरम्। गणेशयाजी मधुकं पनसं कोरदूषणम्। आदित्यभक्तो देवेशि! मयूरं कुक्कुटाह्वकम्। शिवयाजी तिलपिष्टं चिञ्चाञ्च चक्रपूजकः। तथा च मद्गुरं मत्स्य शक्तिचिञ्चां वडालकम्। कुसुम्भशाकं देवेशि! लशुनं शृङ्गिणं तथा। त्रिपुरे तु निम्बतिक्तं त्वरितायां तथाम्रकम्। गोपालार्च्ची तु पालङ्कमामत्स्यं न भक्षयेत्। पारावतं वामनार्च्ची चक्रशाकं वडालकम्। निम्बं सारस्वतैर्वर्ज्यं लक्ष्म्यर्च्ची च करञ्जकम्। कालान्धं कोद्रवञ्चैव चन्द्रमत्स्यं तथैव च। सर्वभल्ले वड़ालञ्च सर्वयन्त्रेषु शङ्करि!। श्वेतपूतीञ्च वार्त्ताकीं कुष्माण्ड पर्वतीयकम्॥ चिञ्चाञ्चैव परान्नञ्च यत्नेन परिवर्जयेत्। वैष्णवैः पत्रशाकञ्च मूलं कन्दं प्ररोहकम्। शुष्कं राजोववास्तूकं पालङ्कीञ्च तथैव च। यदा सङ्कल्पपूर्वेण यस्यजेत्रैष्णवः क्वचित्। तथापि न त्यजेद्देवि! प्रायश्चित्तं समाचरेत्। सौर-

व्रते घृतं वर्ज्यं ताम्बूलं वैष्णवेषु च। गव्यत्यागी महापापी मधुत्यागी श्रियं हरेत्। सप्तविंशतिपटले॥ जम्बूखर्जूरदाड़िम्बनारिकेलञ्च पूगकम्। जलविम्बा त्रपूपा तु उर्वारुं पीनकन्तया। वदरीलवलीधात्रीपनसाम्रहरीतकी। शालूकं पद्मषण्डञ्च कशेरु कारमर्द्दकम्। नागरङ्गञ्च मधुकं मधुरं तेन्दुकानि च। आनाडञ्चैव कुष्माण्डं वासन्त्याः फलमेव च। तिलकाम्रं कलायञ्च माषञ्च राजमाषकम्। तण्डुलं यवधान्यञ्च नीवारं कुङ्कुमं तथा। जीरकञ्च लवङ्गञ्च धन्याकं जातिकोषकम्। एलकञ्चैव कर्पूरं चन्दनागुरुमुस्तकम्। सरलं देवदारुञ्च कृष्णभल्लातकानि च। शृङ्गवेरः कटुद्रव्यं मरिचं लवणं कणा। फलं यच्च शिवायाश्च स्वचाम्रं पनसस्य च। कृष्णकोषं अन्यिपर्णं स्वर्गादिवाङ्कुराणि च। द्राक्षाञ्च वकुलं कदलीफलञ्चेत्तु च खण्डितम्। एतान्याचमनीयानि सुरभिः पाचकान्यपि। तथा। पर्वतीयं तथा वर्त्तुं तथा कैतवजानि च। लक्ष्मीलकुचकञ्चैव तिलकं क्षुद्रतिल्लकम्। हिन्तालं पनसाम्रञ्च पीवरं वहुजीरकम्। वृहच्छोटा च वदरी पर्वतीयं विवर्जयेत्। क्षुद्र उर्वारुकञ्चैव जीवन्त्याः क्षुद्रमेव च। मधुकं मधुरीं द्राक्षां कलायं यत्न वर्त्तुलम्। श्वेतमुद्गं तथा कृष्णं फलं तस्य विवर्जयेत्। नारिकेलफलञ्चैव स्वर्णाभं नागरङ्गकम्। नारिकेलञ्च स्वर्णाभं दुग्धशस्यं तथैव च। सोमधान्यं नीवारञ्च कलम्बं पष्टिकानि च। वृहद्धान्यं क्षुद्रधान्यं वाल्कलिकमुपासुकम्। एतानि व्रीहिमुख्यानि हविष्याण्येव भोजने। मौक्तिकं रक्तशाकञ्च उत्तमौघैः प्रचक्षते। इक्षुञ्च श्वेतत्रपुषं तथा मृगफलानि च। मद्यकुम्भप्ररोपञ्च जम्वाम्रं तटसम्भवम्। तथा श्रावणिकं देवि! हविष्यान्ने विवर्जयेत्। व्रतेषु आमिषं देवि! ताम्बूलं पर्णचूर्णके। निरामिषं चातुरे च आमिषं लकुचानि च। अभक्ष्यं वर्त्तुलं

तस्य हस्तभग्नस्तथैव। वार्त्ताकुं श्वेतरक्तञ्च श्वेतपूतिकमेव च। व्रते तु वर्ज्जयेद्देवि! फलाहारविधिं शृणु। नमस्कारं फलाहारं सगव्यं वा विशिष्यते। त्रिभागपूरणं कृत्वा जलाहारं कलौ त्यजेत्। फलाहारं महेशानि! गृहस्थानां कलौ युगे। शतं तिलं तदर्द्धं वा, तिलाहारे महेश्वरि!। क्षीराहारे च चणकं पञ्चगव्ये फलं भवेत्। आज्याहारे तु तोलैकं हविष्यस्य विधिं शृणु। पक्वमन्नं स्वयं वाथ भार्य्यया सोदरेण तु। मातापितुर्गुरोर्वापि न भुक्त्वा यदि वा पचेत्। लघ्वाहारो जितक्रोधो हविष्यव्रतभोजने। तथा। वेत्राङ्कुरं तथा मुस्तां सैन्धवं सिन्धुसम्भवम्। तथा पर्व्वतसम्भूतं हविर्द्रव्यादि कीर्त्तितम्। विल्वामलतिलस्यैव वदर्य्याः फलमेव च। हविष्यभोजने प्राप्ते हविष्यान्नं प्रचक्षते। सुन्दार्घ्यपात्रे पत्रे वा पलाशस्य च पत्रके। कदल्याश्च त्वचे पत्रे हविष्यव्रतभोजने। सौरव्रते कटुद्रव्यं शैवे चान्नं विवर्ज्जयेत्। वैष्णवे कोरदूषञ्च शाक्ते शालिं विवर्ज्जयेत्। पूगं सर्व्वव्रते त्याज्यं आरनालकमेव च। न भक्षयेल्लौहच्छिन्नं हस्तभग्नं न भक्षयेत्। कलिकासु स्थितं द्रव्यं तथा पनसपत्रके॥ विख्यातस्तोयकीर्त्त्याऽजनि जगति दयारामविश्वासनामा धर्म्मात्मा तस्य सूनुः सकलगुणयुतो रामहर्य्याख्य एव। जातो तस्यात्मजौ श्रीसुकृतियुतजगन्मोहनप्राणकृष्णौ ज्येष्ठः श्रीप्राणकृष्णो गुणिगणकुमुदश्रेणिपूर्णोपधीशः॥ तदादिष्टः शिष्टविद्वन्मनःसन्तुष्टिकारिणीम्। श्रीप्राणतोषिणीं वल्लीं निर्म्ममे रामतोषणः॥ आदेष्टृसत्वरतया गुरुताभिया च ग्रन्थस्य सर्व्वरचनं न समाचचक्षे। धीराः! कृताञ्जलिरहं विनिवेदयामि युष्माभिरेव सकलन्तु विचरणीयम्॥

इति श्रीप्राणकृष्णविश्वासानुमतायां श्रीरामतोषणविद्यालङ्कारभट्टाचार्य्यविरचितायां श्रीप्राणतोषिण्यां तृतीयमर्थकाण्डाङ्गं समाप्तम्॥

नित्यानन्दमयी नितान्तनिपुणा भक्तेष्टसिद्धै निराकारा मूलन-नूतनोल्लिखितकृत् प्रज्ञास्वरूपा कवेः। शब्दार्थोभयरूपिणी शतसुधांशूद्दीप्तशोचिः सदा ध्याता चेतसि मे चकास्तु रुचिरा वागीश्वरी निर्मला॥ श्रीयुक्तः प्राणकृष्णो गुरुचरणसरोजातसंलीनचेता दाता स्यातः प्रमाता सुविहितकृतिको ब्रह्मसंस्थापकः स्तात्। भोगाद्यो दीर्घजीवी यदनुमतिवशादुत्कृतेयं विपश्चिद्दृन्दं श्रीप्राणतोषिण्यतिमृदुललता ह्लादयत्वद्रिकाण्डैः। आदेष्टृत्यन्तशीघ्रत्वहेतुना दोषराशयः। अत्र जाता बुधैः शोध्या इति भूयो निवेदनम्॥ काम्यकाण्डस्य निर्घण्ट आदौ चैतन्यमेव च। सर्वेषामेव विद्यानां मन्त्रार्थस्तदनन्तरम्। कुल्लुका च तथा सेतुर्महासेतुस्ततः परम्। निर्वाणं मुखशुद्धिश्च प्राणयोगस्ततः परम्। दीपनीसूतकोन्मुक्तिजपक्रमनिरूपणम्। कुल्लुकादेस्तथा स्थानं पुरश्चर्या ततः परम्। वारमासपुरश्चर्यारहस्यादिपुरस्क्रिया। ग्रहकालपुरश्चर्या तत्र सङ्कल्पवारणम्। मालाप्रकरणमिति प्रथमच्छेद उच्यते॥ १॥ साधनस्थाननिर्णीतिमहापीठनिरूपणम्। महापीठानि पीठानि तथैव पीठदेवताः। पूजाकालस्तद्विशेषस्तथा देवार्च्चनाविधिः। एकाहादिक्रमाद्बाधे कर्त्तव्यनिर्णयस्ततः। प्रायश्चित्तमितिच्छेदद्वितीयस्य समापनम्॥ २॥ शकलासास्थिमार्जारस्तृगालश्वादिसाधनम्। इष्टसाधनभेदाश्च त्रिवाटादेश्च साधनम्। कार्त्तवीर्य्यप्रयोगस्तत्कवचं तदनन्तरम्। परिच्छेदतृतीयस्य समापनमतः परम्॥ ३॥ कुक्कुटस्य प्रयोगश्चोच्छिष्टचाण्डालिनी ततः। धूमावती ततः कृत्या परिमालात्मिका ततः। जयदुर्गादिरिति वै तुर्य्यच्छेदसमापनम्॥ ४॥ दुर्गोत्सवस्य षष्ठ्यादिकल्पतत्कालनिर्णयः। पूजाधारस्य स्थण्ड्या निषेधविधिकीर्त्तनम्। ब्राह्मणादिवर्णभेदे बिल्वयुग्मस्य निर्णयः। पूर्वादिदिक्स्थमालूरयुग्मस्य फलकीर्त्तनम्।

विल्वयुग्मस्य मृण्मय्याश्चात दोषश्रुतो तथा। तत्प्रायश्चित्त-कथनमुत्सवादिनिरूपणम्। तत्रान्यकर्म्मत्यागश्च पूजाकर्म्म ततः परम्। देशभेदे मूर्त्तिभेदो मण्डपन्तु ततः परम्। षष्ठीकृत्यञ्च दिक्पालास्त्रपूजाविधिरेव च। बलिदानादि च ततो विल्व-वृक्षनिमन्त्रणम्। ततश्च सप्तमीकृत्यं कार्त्तिकादेः प्रपूजनम्। पत्रिकापूजनं,स्तोत्रमष्टमीकृत्यमेव च। निशीथकृत्यं नवमीकृत्यञ्च दशमीक्रिया। परिच्छेदपञ्चमस्य समाप्तिरिति कीर्त्तितम् ॥ ५ ॥ दुर्गामन्त्रस्तस्य ऋषिः पुरश्चर्य्या च यन्त्रकम्। ध्यानं स्तुतिस्ततो दुर्गानाममहात्म्यकीर्त्तनम्। दुर्गायाः शतनामाख्य-स्तोत्रं गीतावलिस्ततः। होमप्रकरणं तस्य द्रव्यस्य परिमा-णकम्। मानाध्याय इदं षष्ठपरिच्छेदसमापनम् ॥ ६ ॥ मास-कृत्यं ततः खञ्जरीटदृष्टिश्च तत्फलम्। कोजागराख्यकृत्यञ्च कृत्यं कार्त्तिकमासिकम्। अग्रहायणकृत्यानि पौषकृत्यं ततः परम्। माघकृत्यं फाल्गुनस्य कृत्यानि तदनन्तरम्। वर्षकृत्यं हृतराज्यराज्याप्तिसाधनं ततः। देवीषोड़शयात्रा च मासि-मासि यथादितः। वैशाखे मञ्जुयात्रा च प्रथमा परिकीर्त्तिता। ज्यैष्ठे महास्नानयात्रा रथयात्रादिका शुचौ। श्रावणे जलयात्रा च भाद्रे च धूनर्न तथा। आश्विने च महापूजा कार्त्तिके दीप-यात्रिका। मार्गे नवान्नयात्रा च पौषेऽङ्गरागरूपिणी। माघे यात्रा रटन्त्याख्या फाल्गुने दोलयात्रिका। द्वतीयात्रा रास-यात्रा वासन्तीनीत्ययात्रिका। एतावतस्तथैवैते तु षोड़शी-यात्रिका मता। दिग्दर्शनार्थं सङ्क्षेपान्निर्घण्टो विहितो मया। अन्यान्यपि यथास्थानं वेदितव्यानि पण्डितैः॥ इदं ग्रन्थिशाखा-प्रशाखासुपत्रैस्तथा तारकैः सुप्रसूनैः फलैश्च। सदाशां जनानां बुधोपासकानां प्रपूर्णां विधाता द्रुतं काम्यकाण्डम्॥ कालि हृदब्जे शङ्करि! नित्यम्। राजतु देवाधीश्वरपूज्ये!। अथ चैतन्यम्॥

कुब्जिकायन्त्रे पञ्चमपटले ॥ श्रीपार्वत्युवाच ॥ भगवन्! सर्वदेवेश! लोकानां हितकारक!। चतुर्वर्गप्रदं देव! चैतन्यं मे प्रकाशय ॥ शङ्कर उवाच ॥ शृणु देवि! प्रवक्ष्यामि चैतन्यं परमाद्भुतम्। रहस्यं परमं पुण्यं गोपनीयं त्वया पुनः। चिच्छक्तया ध्वनिर्त देवि! परिणामक्रमेण तु। वर्णभावं समात्यज्य निर्मलं विमलात्मकम्। षट्चक्रञ्च तथा भित्त्वा शब्दरूपं सनातनम्। नादविन्दुसमायुक्तं चैतन्यं परिकीर्त्तितम्। अथ वान्यप्रकारेण श्रूयतां पद्मलोचने!। विना येन न सिध्येत्तु जपपूजादि किञ्चन। अनाहतस्य मध्ये तु ग्रथितं वर्णमुत्तमम्। सुषुम्नावर्त्मना देवि! कण्ठदेशं विनिर्गतम्। चैतन्यञ्च महेशानि! योगिनां योगरूपकम्। सहस्रारे वर्णरूप परिणामक्रमेण तु। कर्णिकामध्यसंस्थे तु नादविन्दुसमन्वितम्। एवं सञ्चिन्तयेद्देवीं चैतन्यञ्च पुनः पुनः। मन्त्राक्षराणि चिच्छक्तौ ग्रथितानि महेश्वरि!। तानि सञ्चिन्तयेद्देवि! सहस्रारदले तथा। चैतन्यमन्त्ररूपा च चैतन्यानन्ददायिनी। चैतन्यनादशक्तिश्च चैतन्यंवर्णरूपकम्। मणिपूरे सदा चिन्त्यं मन्त्राणां प्राणरूपकम्। अथवान्यप्रकारेण श्रूयतां वरवर्णिनि!। कामवीजं रमावीजं शक्तिवीजं सुरेश्वरि!। एतानि पूर्वमुच्चार्य्य मातृकां तदनन्तरम्। पुटितं मूलमन्त्रञ्च शतमष्टोत्तरं जपेत्। कोटिकोटिगुणञ्चैव लभते नात्र संशयः। अथवान्यप्रकारेण चैतन्यं शृणु पार्वति!। येन विज्ञानमात्रेण परम पश्यति ध्रुवम्। सूर्य्यमण्डलमध्यस्थं चिन्तयेन्मूलमन्त्रकम्। अष्टोत्तरशतं जाप्यं मूलविद्यास्वरूपकम्। गुरुं सञ्चिन्तयेत्तत्र शिवरूपं सनातनम्। शक्तिञ्च चिन्तयेत्तत्र ब्रह्मरूपां सनातनीम्। एवं सञ्चिन्तयेद्यस्तु जपेद्वा सुरसुन्दरि!। नासाध्यं तस्य लोकेऽस्मिन् मुक्तिर्देवि! करे स्थिता। तथा प्रथमपटले ॥ मन्त्रार्थं मन्त्र-

चैतन्यं योनिमुद्रां न वेत्ति यः। न सिध्यति वरारोहे! कल्पकोटिशतैरपि। शतकोटिजपेनापि तस्य विद्या न सिध्यतीति सरस्वतीतन्त्रे पाठः॥ कथयामि महामन्त्र मन्त्रार्थञ्च महेश्वरि!। येन विज्ञानमात्रेण सर्वसिद्धीश्वरो भवेत्। केवलं भावबुद्ध्या च मन्त्रार्थं प्राणवल्लभे!। केवलं ज्ञानयोगेन जीवन्मुक्तो भवेद्ध्रुवम्। कालीतारा महाविद्या षोड़शी भुवनेश्वरी। भैरवी छिन्नमस्ता च विद्या धूमावती प्रिये!। वगला चैव मातङ्गी कमला च प्रकीर्त्तिता। ब्रह्मविष्णुमहेशाद्यैश्चतुर्वेदैर्नमस्कृता। भोगदा मोक्षदा देवि! कोटिब्रह्माण्डगोपिता। अस्या ग्रहणमात्रेण जीवन्मुक्तस्तु साधकः॥ वरदातन्त्रे षष्ठपटले। शिव उवाच॥ मन्त्रार्थं कथयाम्यद्य शृणुष्व परमेश्वरि!। विना येन न सिध्येत्तु साधनैः कोटिशः शिवे!। आदौ प्रासादवीजस्य मन्त्रार्थं शृणु पार्वति!। शिववाची हकारस्तु औकारः स्यात् सदाशिवः। शून्यं दुःखहरार्थन्तु तस्मात्तेन शिवं यजेत्॥ ह्रौ॥ द दुर्गावाचकं देवि!। उकारश्चापि रक्षणे। विश्वमाता नादरूपः कुर्वर्थो विन्दुरूपकः। तस्मात्तेनैव वीजेन दुर्गामाराधयेच्छिवे!॥दूं॥ क काली ब्रह्म रप्रोक्तं महामायार्थकश्च ई। विश्वमातार्थको नादो विन्दुर्दुःखहरार्थकः। तेनैव कालिकादेवीं पूजयेद्दुःखशान्तये॥ क्रीं॥ हकारः शिववाची स्यात् रेफः प्रकृतिरुच्यते। महामायार्थं ईशब्दो नादो विश्वप्रसूः स्मृतः। दुःखहरार्थको विन्दुर्भुवनां तेन पूजयेत्॥ ह्रीं॥ महालक्ष्म्यर्थकः शः स्याद्धनार्थो रेफ उच्यते। ईस्तुष्ट्यर्थोऽपरो नादो विन्दुर्दुःखहरार्थकः। लक्ष्मीदेव्या वीजमेतत्तेन देवीं प्रपूजयेत्॥ श्रीं॥ सरस्वत्यर्थं ऐशब्दो विन्दुर्दुःखहरार्थकः। सरस्वत्या वीजमेतत्तेन वाणीं प्रपूजयेत्॥ ऐं॥ क कामदेव उद्दिष्टोऽप्यथवा कृष्ण उच्यते। ल इन्द्र ई तुष्टिवाची सुखदुःखप्रदश्च मं। कामवीजार्थं

उक्तस्ते तव स्नेहान्महेश्वरि!। क्लीं॥ ह शिवः कथितो देवि! उ भैरव इहोच्यते। परार्थो नादशब्दस्तु विन्दुर्दुःखहरार्थकः। वर्म्मवीजत्रयो ह्यत्र कथितस्तव यत्नतः॥हूं॥ गणेशार्थो ग उक्तस्ते विन्दुर्दुःखहरार्थकः। गं वीजार्थन्तु कथितं तव स्नेहान्महेश्वरि!। गं॥ ग गणेशव्यापकार्थो लकारस्तेज ओ मतः। दुःखहरार्थको विन्दुर्गणेशं तेन पूजयेत्॥ ग्लौं॥ चण्ड्सिंहो क्ष्म्रां रच ऊर्द्ध्वदन्तार्थकश्च ओ। दुःखहरार्थको विन्दुर्न्टसिंहं तेन पूजयेत्। क्ष्रौं॥ नामादिवर्णः सर्व्वेषां नाम उक्तं स्वयम्भु वा। तेनैवार्थन्तु जानीयादर्थलभ्यन्तु चिन्तयेत्। यथायथं विभक्तयन्तं मन्त्रार्थं चिन्तयेच्छिवे!। तत्तद्वर्णादियोगेन संक्षेपात् कथितं त्वयि। दुर्गोत्तारणवाच्यः स तारकार्थस्तकारकः। मुक्त्यर्थो रेफ उक्तोऽत्र महामायार्थकश्च ई। विश्वमातार्थको नादो विन्दुर्दुःखहरार्थकः॥ वधूवीजार्थं उक्तोऽत्र तव स्नेहान्महेश्वरि!॥ स्त्रीं॥ यत्र विन्दुद्वयं मन्त्रे एकं दुःखहरार्थकम्। अन्यत् सुखप्रदं देवि! ज्ञात्वा चार्थं विचिन्तयेत्। यत्र विन्दुद्वयं मन्त्रे अन्यत् पूर्णार्थकं मतम्। स्वाहामात्रार्थका देवि! परार्था वा प्रकीर्त्तिता। शक्रमाता वषट् प्रोक्ता हरिप्रियार्थका गिरा। सुरार्था फट् हयग्रीवे विन्द्रिं वीजं विनिर्द्दिशेत्। यं वीजं वायुवाची स्यात् लमैन्द्रं परिकीर्त्तितम्। अनेकाक्षरवीजे च स्ववीजं स्वनामकम्। एवं ज्ञात्वा महेशानि! मन्त्रार्थं परिचिन्तयेत्। एकवीजद्वयं यत्र पृथगर्थं प्रकल्पयेत्। वीप्सार्थं वा महेशानि! ज्ञात्वा मन्त्र जपेत्प्रिया। इति ते कथितो देवि! मन्त्रार्थः परमेश्वरि!। ईं वीजेनैव पुटितं मूलमन्त्र जपेद् यदि। तदेव मन्त्रचैतन्यं भवत्येव सुनिश्चितम्॥ सरस्वतीतन्त्रे प्रथमपटले॥ ईश्वर उवाच॥ मन्त्रार्थं परमेशानि! सावधानावधारय। मूलाधारे मूलविद्यां भावयेदिष्टदेवताम्। शुद्धस्फटिकसङ्काशां भाव-

येत् परमेश्वरीम्। धारयेदचरश्रेणीमिष्टविद्यां सनातनीम्। मुहूर्त्तार्द्धं विभाव्यैतां पश्चाद्ध्यानपरो भवेत्। ध्यानं कृत्वा महेशानि! मुहूर्त्तार्द्धं ततः परम्। ततो जीवो महेशानि! मनसा कमलेचणे!। स्वाधिष्ठानं ततो गत्वा भावयेदिष्टदेवताम्। बन्धूकारुणसङ्काशां जवासिन्दूरसन्निभाम्। विभाव्य अचरश्रेणीं पद्ममध्यगतां पराम्। ततो जीवः प्रसन्नात्मा पक्षिणा सह-सुन्दरि!। मणिपूरं ततो गत्वा भावयेदिष्टदेवताम्। विभाव्य अचरश्रेणीं पद्ममध्यगतां पराम्। शुद्धस्फटिकसङ्काशां शिरःपद्मो-परिस्थिताम्। ततो जीवो महेशानि! पक्षिणा सह पार्वति!। हृत्पद्मं प्रययौ शीघ्रं नीरजायतलोचने!। इष्टविद्यां महेशानि! भावयेत् कमलोपरि। विभाव्य अचरश्रेणीं महामरकत-प्रभाम्। ततो जीवो वरारोहे! विशुद्धं प्रययौ प्रिये!। हृत्प-द्मगहन गत्वा पक्षिणा सह पार्वति!। इष्टविद्यां महे-शानि! आज्ञायां परिचिन्तयेत्। पक्षिणा सह देवेशि! खञ्जनाक्षि! शुचिस्मिते!। इष्टविद्यां महेशानि! साचा-द्ब्रह्मस्वरूपिणीम्। विभाव्य अचरश्रेणीं हरिद्वर्णां वरानने!। आज्ञाचक्रे महेशानि! षट्चक्रे ध्यानमाचरेत्। षट्चक्रे परमेशानि! ध्यानं कृत्वा शुचिस्मिते!। ध्यानेन परमेशानि! यद्रूपं समुपस्थितम्। तदेव परमेशानि! मन्त्रार्थं विद्धि पार्वति!॥

अथ कुल्लुकादि। सरस्वतीतन्त्रे तृतीयपटले॥ तारायाः कुल्लुका देवि! महानीलसरस्वती। पञ्चाचरी कालिकायाः कु-ल्लुका परिकीर्त्तिता। काली कूर्चं वधूमाया फट्कारान्ता महे-श्वरि!। छिन्नायास्तु महेशानि! कुल्लुकाष्टाचरी भवेत्। वज्रवैरोचनीये च अन्ते वर्म प्रपूजयेत्। सम्पत्प्रदायाः प्रथमं भैरव्याः कुल्लुका भवेत्। श्रीमत्त्रिपुरसुन्दर्य्याः कुल्लुका द्वादशा-

श्वरी । वाग्भवं प्रथमं वीजं कामवीजमनन्तरम् । सज्ञावीजं ततः पश्चात्त्रिपुरेति ततः परम् । भगवतीति तत्पश्चादन्ते ठद्वय-मुद्धरेत् । अथवा कामवीजञ्च कुलुका परिकीर्त्तिता । प्रासाद-वीजं शम्भोश्च मञ्जुघोषे षड़क्षरम् । एकार्णा भुवनेश्वर्य्या विष्णोः स्यादष्टवर्णकम् । नमो नारायणायेति प्रणवाद्यञ्च कुलुका । मातङ्ग्याः प्रथमं वीज माया धूमावतीं प्रति । बालायाश्च वधू-वीजं लक्ष्म्याश्च निजवीजकम् । सरस्वत्या वाग्भवञ्च अन्नदाया अनङ्गका । अपरेषाञ्च देवाना मन्त्रमात्रं प्रकीर्त्तितम् । इयं ते कथिता देवि ! सङ्क्षेपात् कुलुका मया । अज्ञात्वा कुलुकामेतां यो जपेदधमः प्रिये ! । पञ्चत्वमाशु लभते सिद्धिहानिश्च जायते । तथा जपादिकं सर्वं निष्फल नात्र संशयः । तस्मात् सर्वप्रयत्नेन धारयेन्मूर्ध्नि कुलुकाम् ॥ तथा । विप्राणां प्रणवः सेतुः क्षत्रि-याणां तथैव च । वैश्यानाञ्चैव फट्कारो माया शूद्रस्य कथ्यते । अजप्ता हृदि देवेशि ! यो वै मन्त्रं समुच्चरेत् । सर्वेषामेव मन्त्रा-णामधिकारो न तस्य हि । महासेतुश्च देवेशि ! सुन्दर्य्या भुवने-श्वरी । कालिकायाः स्ववीजञ्च तारायाः कूर्चवीजकम् । अन्या-सान्तु वधूवीज महासेतुर्वरानने ! । आदौ जप्ता महासेतुं जपेन्मन्त्रमनन्यधीः । धने धनेशतुल्योऽसौ वाण्या वागीश्वरो-पमः । युद्धे कृतान्तसदृशो नारीणां मदनोपमः । जपकालो भवेत्तस्य सर्वकालो न संशयः । अथ वक्ष्यामि निर्वाणं शृणु-ष्वावहितानघे ! । प्रणवं पूर्वमुच्चार्य्य मातृकाद्यं समुद्धरेत् । ततो मूलं महेशानि ! ततो वाग्भवमुद्धरेत् । मातृकास्तु समस्तास्तु पुनः प्रणवमुद्धरेत् । एवं पुटितमूलन्तु प्रजपेन्म-णिपूरके । एवं निर्वाणं महेशानि ! यो न जानाति पामरः ! कल्पकोटिसहस्रेण तस्य सिद्धिर्न जायते ॥

अथ सुखबोधनम् ॥ पञ्चमपटले ॥ ईश्वर उवाच ॥ अप-

रैकं प्रवक्ष्यामि मुखशोधनमुत्तमम्। यन्न कृत्वा महादेवि! जपपूजा वृथा भवेत्। अशुद्धजिह्वया देवि! यो जपेत् स तु पापकृत्। तस्मात् सर्वप्रयत्नेन जिह्वाशोधनमाचरेत्। महात्रिपुरसुन्दर्य्या मुखस्य शोधनं शुभे!। श्रीवीजं प्रणवो लक्ष्मीस्तारः श्रीप्रणवस्तथा। इमं षडक्षरं मन्त्रं सुन्दर्य्या दशधा जपेत्। शृणु सुन्दरि! श्यामाया मुखशोधनमुत्तमम्। निजवीजत्रयं देवि! प्रणवत्रितयं पुनः। कामत्रयं वह्निविन्दुरतिचन्द्रयुतं पृथक्। एषा नवाक्षरी विद्या मुखशोधनकारिणी। तारायाः शृणु चार्वङ्गि! अपूर्वमुखशोधनम्। जीवनं मध्यमं लज्जां भुवनेशीं ततः प्रिये!। त्र्यक्षरीयं महाविद्या विज्ञेयाऽमृतवर्षिणी। दुर्गायाः शृणु चार्वङ्गि! मुखशोधनमुत्तमम्। द्वादशस्वरमुद्धृत्य विन्दुयुक्तं त्रयं तथा। अपरैकं प्रवक्ष्यामि वगलामुखशोधनम्। वाग्भवं भुवनेशीञ्च वाग्वीजं सुरवन्दिते!। मातङ्ग्याः शोधनं देवि! अङ्कुशं वाग्भवं तथा। वीजत्र्यङ्कुशमेतद्धि विज्ञेयं त्र्यक्षरीयकम्। लक्ष्म्याश्च शोधनं देवि! श्रीवीजं कमलानने!। दुर्गायाः शोधनं माया वाग्वीजपुटिता भवेत्। दुर्गे! स्वाहापुनर्माया वाग्वीजञ्च पुनश्च वाक्। प्रणवं दान्तमुद्धृत्य वामकर्णविभूषितम्। पुनः प्रणवमुद्धृत्य धनदामुखशोधनम्। एवं मन्त्रं महेशानि! धूमावत्या भवेदपि॥ प्रणवो विन्दुमान् देवि! पश्चान्तको गणेशितुः। वेदादिगगनं वह्निमनुयुग्मन्तु चन्द्रवत्। द्व्यक्षरं परमेशानि! विष्णोश्च मुखशोधनम्। अन्यासां प्रणवं देवि! वालादीनां प्रकीर्त्तितम्। स्त्रीणाञ्च शूद्रतुल्यं हि मुखशोधनमीरितम्। मुखशोधनमात्रेण जिह्वाऽमृतमयी भवेत्। अन्यथा मुखविड्युक्ता जिह्वा भवति सर्वदा। भक्षणैर्दूषिता जिह्वा मिथ्यावाक्येन दूषिता। कलहैर्दूषिता जिह्वा तत्कथं प्रजपेन्मनुम्। तच्छोधनमनाचर्य्य न जपेत् पामरः क्वचित्।

शैवशाक्तवैष्णवादेः सर्व्वस्यावश्यमेव वा। अन्यथा प्रजपेन्मन्त्रं मोहेन यदि भाविनि!। सर्वं तस्य वृथा देवि! मन्त्रसिद्धिर्न जायते। अन्ते नरकवासी च भवेत् सोऽपि न चान्यथा। देवी यदि जपेन्मन्त्रमकृत्वा मुखशोधनम्। पतनं तस्य देवेशि! किं पुनर्मर्त्त्यवासिनाम्॥ षष्ठपटले॥ ईश्वर उवाच॥ अथ वक्ष्यामि देवेशि! प्राणयोगं शृणुष्व मे। विना प्राणं यथा देहः सर्व्वकर्म्मसु न क्षमः। विना प्राणं तथा मन्त्रः पुरश्चर्य्याशतैरपि। मायया पुटितो मन्त्रः सप्तधा जपतः पुनः। सप्राणो जायते देवि! सर्व्वत्रायं विधिः स्मृतः। तथैवं दीपनं वक्ष्ये सर्व्वमन्त्रे च भाविनि!। अन्धकारे गृहे यद्वन्न किञ्चित् प्रतिभासते। दीपनी-रहितो मन्त्रस्तथैव परिकीर्त्तितः। वेदादिपुटितं मन्त्रं सप्तवार जपेत् पुनः। दीपनीयं समाख्याता सर्व्वत्र परमेश्वरि!। वेदा-दिपुटितं कृत्वा प्रयत्नेन सुरेश्वरि!। दशधा प्रजपेन्मन्त्रं सूतक-द्वयमुक्तये। अथोच्यते जपस्याच क्रमश्च परमाद्भुतः। यं कृत्वा सिद्धसङ्घानामधिपो जायते नरः। नतिर्गुर्व्वादिनामादौ ततो मन्त्रशिखां भजेत्। ततोऽपि मन्त्रचैतन्यं मन्त्रार्थभावना ततः। गुरुध्यानं शिरःपद्मे हृदीष्टध्यानमाहरन्। कुल्लुकाञ्च ततः सेतुं महासेतुमनन्तरम्। निर्व्वाणञ्च ततो देवि! योनिमुद्राविभावना। अङ्गन्यासं प्राणायामं जिह्वाशोधनमेव च। प्राणयोगं दीपनीञ्च अशौचभङ्गमेव च। भ्रूमध्ये वा नसोरग्रे दृष्टिसेतुं जपं पुनः। सेतुमशौचभङ्गञ्च प्राणायाममिति क्रमाः॥ चतुर्थपटले॥ कुल्लुका मूर्ध्नि सञ्जप्य हृदि सेतुं विचिन्तयेत्। महासेतुं विशुद्धौ च कण्ठदेशे समुद्धरेत्। मणिपूरे तु निर्व्वाणं महाकुण्डलिनीमधः। स्वाधिष्ठाने कामवीजं राकिणीमूर्ध्नि संस्थितम्। विचिन्त्य विधि-वद्देवि! मूलाधारान्तिका शिवे!। विशुद्धान्तं स्मरेद्देवि! विसतन्तुतनीयसीम्। वेदिस्थानं हि जीवान्तं मूलमन्त्रात्ततं

मुहुः॥ अन्यस्तु वीजचिन्तामण्यादावनुसन्धेयोऽत्र ग्रन्थगौरवभिया न लिखितः॥

पुरश्चरणन्तु तन्त्रसारकारेणैव धृतम्। पुरश्चरणविशेषो लिख्यते। कङ्कालमालिनीतन्त्रे॥ अथवान्यप्रकारेण पुरश्चरणमुच्यते। अष्टम्याञ्च चतुर्द्दश्यां नवम्यां वीरवन्दिते!। सूर्य्योदयं समारभ्य यावत् सूर्य्योदयान्तरम्। तावज्जप्ता निरातङ्कः सर्व्वसिद्धीश्वरो भवेत्। अथवान्यप्रकारेण पुरश्चरणमुच्यते। अष्टम्याञ्च चतुर्द्दश्यां पक्षयोरुभयोरपि। अस्तमारभ्य सूर्य्यस्य यावत् सूर्य्यास्तमं भवेत्। तावज्जप्ता निरातङ्कः सर्व्वसिद्धीश्वरो भवेत्॥ अथवा विजनस्थश्च अस्थिमध्यासमस्थ वा। उदयास्तं दिवा जप्ता सर्व्वसिद्धीश्वरो भवेत्। तेनासने च वा देवि! अस्तमारभ्य भास्वतः। जपित्वोदयपर्य्यन्तं सर्व्वसिद्धीश्वरो भवेत्। अथवान्यप्रकारेण पुरश्चरणमुच्यते। सूर्य्योदयात् समारभ्य घटिकादशकं क्रमात्। ऋतवः सुवसन्ताद्या अहोरात्रं दिने दिने। वसन्तग्रीष्मवर्षाख्यशरद्धेमन्तशैशिराः। वसन्तश्चापि पूर्व्वाह्णे ग्रीष्मो मध्याह्न उच्यते। अपराह्णः प्रावृषः स्युः प्रदोषः शरदः स्मृतः। अर्द्धरात्रे च हेमन्तः शेषे च शिशिरं स्मृतम्। सूर्य्योदयात् समारभ्य वसन्तान्त समाहितः। तावज्जपेन्महेशानि! पुरश्चर्य्या हि सिध्यति। ततः पूजादिकं कृत्वा भक्तियुक्तश्च साधकः। गुरवे दक्षिणां दत्त्वा सर्व्वसिद्धीश्वरो भवेत्। अथवान्यप्रकारेण पुरश्चरणमुच्यते। ग्रीष्मादिषु महेशानि षड्ऋतुषु च साधकः। पृथग्जप्ता वरारोहे! पुरश्चर्य्या हि सिध्यति। पूर्व्वोक्तविधिना सर्व्वं कर्त्तव्यं वीरवन्दिते!। ऋतौ जप्ता तु ऋत्वन्ते भक्तितः पूजयेच्छिवाम्। एवमाचर्य्य कृत्यं वै धनानामीश्वरो भवेत्॥

अथ वारपुरश्चरणं स्वतन्त्रतन्त्रे। रविवारादिसर्व्वेषु वारसंख्यसहस्रकम्। जप्ता मन्त्रं सदा देवि! साधकः सिद्धिभाग्भ-

अमुकराशिस्थे भास्करे अमुके पक्षे अमुकतिथावारभ्य अमुकगोत्रः श्रीअमुकदेवशर्मा अमुकदेवताया अमुकमन्त्रसिद्धिकामः रविवारादिसर्व्ववारेषु अमुकदेवताया अमुकमन्त्रस्य वारसंख्यकसहस्रजपरूपपुरश्चरणमहं करिष्ये। इति सङ्कल्पयेत्। ततः शेषदिने तत्परदिने वा अद्येत्यादि कृत्वैतत् अमुकदेवताया अमुकमन्त्रस्य रविवाराद्यधिकरणकवारसंख्यकसहस्रजपतद्दशांशहोमतद्दशांशतर्पणतद्दशांशाभिषेकतद्दशांशब्राह्मणभोजनकर्माण्यहं करिष्ये। ततो दक्षिणा। अद्येत्यादि कृत्वैतत् रविवाराद्यधिकरणकवारसंख्यक-सहस्रजपतद्दशांशहोमतद्दशांशतर्पणतद्दशांशाभिषेकतद्दशांशब्राह्मणभोजनरूपपुरश्चरणकर्म्मणः साङ्गतार्थं दक्षिणामिदमित्यादि॥

तिथिपुरश्चरणे सर्व्वमेवं सर्व्वत्र वारशब्दस्थाने तिथिशब्दप्रयोगः। अथ ऋतुपुरश्चरणसङ्कल्पः॥ अद्येत्यादि अमुकगोत्रः श्रीअमुकदेवशर्मा अमुकदेवताया अमुकमन्त्रसिद्धिकामः सूर्य्योदयं समारभ्य+वसन्तान्तं यावत् अमुकदेवताया अमुकमन्त्रस्य जपरूपपुरश्चरणमहं करिष्ये॥ अन्यत्र श्रीमदृतुव्यापकजपरूपपुरश्चरणमहं करिष्ये एवं सर्व्वत्र॥ जपान्ते पूजां कृत्वा दक्षिणां कुर्य्याद् यथा। अद्येत्यादि अमुकदेवताया अमुकमन्त्रस्य वसन्तऋतुव्यापकजपरूपपुरश्चरणकर्म्मणः साङ्गतार्थं दक्षिणामिदमित्यादि। एवं सर्व्वत्र॥ तर्पणाभिषेकप्रयोगो यथा। आचम्य सामान्यार्घ्यं कृत्वा आसनशुद्धिं कृत्वा प्राणायाम ऋष्यादिन्यासकराङ्गन्यासौ च कृत्वा ध्यात्वा मानसैः सम्पूज्य पुनर्ध्यात्वा जले देवं समावाह्य इदमुदकात्मकं पाद्यम् अमुकदेवतायै नमः। इदमुदकात्मकमर्घ्यम्। इत्यनेन उदकात्मकैरुपचारैः सम्पूज्य सम्प्रदायोक्तविधिना परिवारान् सन्तर्प्य मूलमुच्चार्य्य अमुकदेवतां तर्पयामि नमः। इत्यनेन सन्तर्प्य आत्मानं देवतारूपं

चतुःसाहस्रकं प्रिये!। जपेच्च साधको नित्यं सोमवत् प्रिय-दर्शनः। अनुराधायां यदा देवि! मन्त्री मन्त्रं सदा जपेत्। पुत्रपौत्रसमायुक्तः खेचरो जायते ध्रुवम्। ज्येष्ठायाञ्च यदा मन्त्रं द्विसहस्रं विचक्षणः। जपनाल्लभते सिद्धिं नात्र कार्य्या विचारणा। मूलायाञ्च जपेन्मन्त्रं सहस्रपञ्चकं प्रिये!। नानासिद्धि-मवाप्नोति साधको नात्र संशयः। श्रवणायां यदा मन्त्रं द्विस-हस्रं जपेत् सुधीः। षट्सिद्धिर्भवेत्तस्य नात्र वै संशयः प्रिये!। धनिष्ठायां जपेन्मन्त्रं द्विसहस्रं समाहितः। वरुणेन समो भूत्वा जायते साधको भुवि। शतभिषायां यदा मन्त्रं द्विसहस्रं जपेत् सुधीः। स महापातकान्मुच्येत् फलभाग्भवति ध्रुवम्। रेवत्याञ्च महामन्त्रं चतुःसाहस्रकं तथा। जप्त्वा स्तुत्वा सदा देवि। सोम-लोकमाप्नुयात्। रात्रौ वा मैथुने वापि शय्यायाञ्च व्यवस्थितः। प्रजपेत् साधको नित्यं साधयेदात्मनो हितम्। सर्वदा प्रजपे-न्मन्त्रं हविष्याशी दिवा शुचिः। दक्षिणा गुरवे दद्याद्यथा-विभवविस्तरम्। अथवान्यप्रकारेण पुरश्चरणमुच्यते। ववादि-करणेनैव पुरश्चरणमुच्यते। विष्कुम्भादिषु योगेषु यो जपेद्योग-सङ्ख्यया। सहस्रं साधको नित्यं सर्वसिद्धिपरायणः। पुरश्चरण-मेतद्धि तन्त्रे तन्त्रे निरूपितम्। संक्रान्तिषु च सर्वासु विषुवा-दिषु पार्वति!। संक्रान्तेरनुसारेण वर्द्धयेच्च सहस्रकम्। पूर्व-मुखो जपेन्मन्त्रं धनार्थी सर्वदा प्रिये!। शत्रुनाशाय सततं प्रजपेत् पश्चिमामुखः। लोकानां वश्यहेत्वर्थं मुक्त्यर्थं वा यदा प्रिये!। उत्तराभिमुखो भूत्वा जपेन्मन्त्रं समाहितः। शत्रु-नाशाय सततं दक्षिणाभिमुखो जपेत्॥ इति हरगौरीसंवादे रहस्यपुरश्चरणम्॥

अथ ग्रहणपुरश्चरणम्॥ ग्रहणन्तु चक्षुषा राहोर्दर्शनम्। स तु चण्डालस्वरूप इति किंवदन्ती। तस्य दर्शनं कथं पुण्यजनक-

मिति सन्देहे मातृकाभेदतन्त्रे षष्ठपटले ॥ चण्डिकोवाच ॥ राहुश्चाण्डालविख्यातः सर्वत्र परमेश्वर!। पुण्यं कालं कथं देव! तस्य स्पर्शे दिवाकरे। निशाकरे तथा नाथ! चेति मे संशयो हृदि। कथयस्व परानन्द! पश्चादन्यं प्रकाशय ॥ श्रीशङ्कर उवाच ॥ शृणु सर्वाङ्गसुभगे! ग्रहणस्योत्तमोत्तमम्। ग्रहस्य विविधं देवि! चन्द्रसूर्य्याग्निसंयुतम्। शक्तेर्ललाटे नेत्रे च वह्निस्तिष्ठति सर्वदा। वामनेत्रे तथा चन्द्रो दक्षे सूर्य्यः प्रतिष्ठितः। शम्भुनाथेन देवेशि! रमणं क्रियते यदि। तदैव ग्रहणं देवि! शक्तियुक्तः सदाशिवः। वामनेत्रे चुम्बिते च शशाङ्कग्रहणं तदा। दक्षनेत्रे चुम्बिते च भास्करग्रहणं तथा। ललाटे चुम्बिते चाग्निग्रहणं परमेश्वरि!। शिववीर्य्यं यतो वह्निरतो दृश्यः सुरेश्वरि!। राहुः शिवः समाख्यातस्त्रिगुणा शक्तिरीरिता। शिवशक्त्योः समायोगाद् ग्रहणं परमेश्वरि!। शिवशक्त्योः समायोगकालो ब्रह्ममयः प्रिये!। अतएव महेशानि! राश्यादीन् न विचारयेत्। तिथिनक्षत्रयोगे तु यद्योग परमेश्वरि!। तदैव परमेशानि! राश्यादिगणनं चरेत्। शिवशक्तिसमायोगात् सर्वं ब्रह्ममयं जगत्। मासपक्षतिथीनाञ्च नोच्चार्य्यं परमेश्वरि!। दृष्टिमात्रेण जप्तव्यं तदा सिद्धो भवेद् ध्रुवम्। तत्कालं परमं कालं विज्ञेयं वीरवन्दिते!। तत्र यद्यत् कृतं सर्वं बहु किं कथ्यतेऽधुना। एतत् सुगुप्तभेदं हि तव स्नेहात् प्रकाशितम्। न वक्तव्यं पशोरग्रे प्राणान्तेऽपि सुरेश्वरि!। अत्रानन्तफलकीर्त्तनात् जपदशांशहोमादिकमपि न कर्त्तव्यम् ॥ तदुक्तं गायत्रीतन्त्रे प्रथमब्राह्मणपरिच्छेदे ॥ चन्द्रसूर्य्योपरागे च जप्ता ब्रह्ममयो भवेत्। मन्त्रस्य परमेशानि! न च होमादिकञ्चरेत्। कृते होमादिके भद्रे! तज्जपं विफलं भवेत्। जपमात्रे महेशानि! अनन्तन्त्वतुर्य्यथा! अनन्तस्य

महेशानि! दशांशं केन जायते॥ शाक्तानन्दतरङ्गिणीधृत-शोक्तासङ्केतवीजार्णवतन्त्रीयषोड़शपटले॥ एकदा परमेशानि! कामाख्यायां महेश्वरि!। द्रष्टोपरागं गत्वाथ तच्छृणुष्व वरानने!। कुतः स्नानं [illegible] ध्यानः कुतः प्रिये!। भूतशुद्धिः कुतो भद्रे! [illegible] कालातीतभया- [illegible] देवि! सर्वं सन्त्यज्य कार्[illegible] [illegible]पं कृत्वा जपं कृत्वा वरानने!। पञ्चाङ्गैस्तु [illegible] भवति नान्यथा। मन्त्रं विद्या महेशानि! कवच [illegible]व वा। ध्यानं वा परमेशानि। न्यास वा कमलेक्षणे!। एकोच्चारेण गिरिजे! तद्गेहशकोटयः। असंख्यं तज्जपं देवि! ग्रहणे चन्द्रसूर्य्ययोः। तत्कथं परमेशानि! क्रियते जपसंख्यकम्। अतएव महेशानि! होमो नास्ति शुचिस्मिते!। अभिषेकञ्च देवेशि! तथा तर्पणमेव च। भोजनञ्च महेशानि! नास्त्यत्र कमलानने!। चन्द्रसूर्य्यग्रहे देवि! पञ्चाङ्गं नास्ति कामिनि!। पञ्चाङ्गेन विहीनोऽपि सिद्धो भवति नान्यथा। सङ्कल्पं विधिवद्देवि! मानसं यदुपस्थितम्। तत्सङ्कल्पं विजानीयाद्ग्रहणे चन्द्रसूर्य्ययोः। तस्मात्तु चपलापाङ्गि! सङ्कल्पं नैव कारयेत्। सङ्कल्पं मानसं देवि! चतुर्वर्गफलप्रदम्। ततो हि मानसं देवि! मुख्यं सङ्कल्पमोरितम्। व्यर्थं हि स्थूलसङ्कल्पं ग्रहणे परिकीर्त्तितम्। सङ्कल्पेन विना देवि! यत्किञ्चित् कुरुते नरः। व्यर्थमेव हि तत् सर्वं तस्मात्तन्मानसं परम्। प्रथमे प्रहरे देवि! चन्द्रग्रासं यदा भवेत्॥ तदैव दिवसे भुक्त्वा सत्वरं नरकं व्रजेत्। निशीथे तु यदा देवि! ग्रसेच्चन्द्रं यदा तमः। तदैव दिवसे भुक्त्वा पीत्वानन्दमयो भवेत्। चन्द्रग्रहणकाले तु जपयज्ञादिकञ्चरेत्। रात्रौ भुक्त्वा च पीत्वा च जपयज्ञादिकं चरेत्। सर्व्वेषु विष्णुमन्त्रेषु सौरे गाणपते तथा। शक्तिमन्त्रे महेशानि! प्रशस्तं

रुद्राक्षमाला गिरिजे। मोक्षदा च समृद्धिदा। प्रवालघटिता माला वश्यदा कर्मसाधिनी। माणिक्यरचिता माला साम्राज्य-फलदायिनी। पुत्त्रजीवकमाला तु विद्यालक्ष्मीप्रदायिनी। पद्मवीजाक्षमाला तु महालक्ष्मीप्रदायिनी। रक्तचन्दनवीजाक्ष-माला वश्यफलप्रदा॥ मुण्डमालातन्त्रे द्वितीयपटले। स्फाटिके-र्मोक्षलाभः स्यात् रुद्राक्षैर्बहुपुत्त्रदा। जीवपुत्त्रैश्च धनदा पाषाणै-र्भोगमोक्षदा। शुद्धस्फटिकमाला तु महासम्पत्प्रदा प्रिये!। श्मशानधुस्तुरैर्माला एका धूमावतीविधौ। तथा। मणिरत्नप्रवा-लैश्च हेमराजतसम्भवा। माला कार्य्या कुशग्रन्थ्या सर्वभोगफल-प्रदा। समयाचारतन्त्रे द्वितीयपटले॥ पूर्वाम्नायादि सर्वेषां माला शृणु यथाक्रमम्। जप्त्वा येनाशु लभते फलं देवैश्च दुर्लभम्। अक्ष-माला प्रथमतो मातृकार्णस्वरूपिणी। अथ मुक्तामयी माला रतिमोक्षफलप्रदा। सर्वसिद्धिकरी माला सर्वराजवशङ्करी। प्रवालमाला वश्यार्थं सर्वकार्य्यफलप्रदा। माणिक्यरचिता माला साम्राज्यफलदायिनी। पुत्रजीवकमाला सा लक्ष्मीविद्याप्रदा-यिनी। पद्माक्षरचिता माला यशोलक्ष्मीप्रदा सदा। सुवर्ण-रचिता माला स्फाटिकी सर्वकामदा। रक्तचन्दनमाला च भोगदा मोक्षदा भवेत्। रुद्राक्षरचिता माला सर्वकामफल-प्रदा। सर्वमालां प्रपूज्याथ चन्दनेन विलेपिताम्। समाश्रित्य जपेन्नित्यं यथोक्तफलमाप्नुयात्। एता मालाश्च सुभगे!, पश्चा-म्नायेषु पूजिताः॥ मुण्डमालातन्त्रे॥ देव्युवाच॥ अक्षमाला तु कथिता यत्नतो न प्रकाशिता। अक्षमालेति किं नाम फलं वा किं वदस्व मे॥ ईश्वर उवाच॥ अक्षमाला तु देवेशि! काम्य-भेदादनेकधा। भवन्ति शृणु तत्राद्ये! विस्तरादुच्यते मया,। अनुलोमविलोमेन क्लृप्तया वर्णमालया। आदिलान्तलादि आन्त-क्रमेण परमेश्वरि!। क्षकारं मेरुरूपञ्च लङ्घयेन्न कदाचन। मेरु-

लङ्घनदोषस्तु तत्रैव॥ मेरुहीना च या माला मेरुलङ्घा च या भवेत्। अशुद्धा प्रतिकाशा च सा माला निष्फला भवेत्। चित्रिणी विसतन्त्वाभा ब्रह्मनाड़ीगतान्तरा। तया संग्रथिता माला सर्वकामफलप्रदा। अष्टोत्तरशतं जप्वा आदिक्लीवं समाचरेत्। ऋऋलृलृद्वयं यत्तु तद्धि क्लीवं प्रचक्षते। वर्गाणामष्टभिर्वापि काम्यभेदात् क्रमेण तु। अकचटतपयशा अष्टौ वर्गाः प्रकीर्त्तिताः॥ मालया जपविशेषेण फलविशेषस्तु नित्यातन्त्रे॥ अक्षमालां प्रपूज्याथ चन्दनेन सुलोचने!। समाश्रित्य जपेद्विद्वान् लक्षमात्रमनन्यधीः। योषितः सकला वश्याः सप्तद्वीपस्य पार्वति!। ततो द्वितीयलक्षञ्च प्रजपेद्वीरवन्दिते!। पातालतलनागेन्द्रकन्या वश्या भवन्ति हि। ततो लक्षत्रयं भद्रे! प्रजपेत् साधकोत्तमः। देवाङ्गना भवन्त्येव वश्यास्तस्य महेश्वरि!। महापातककोटिञ्च नाशयेत् कमलेक्षणे!। अभिमानेन सौभाग्यं सौख्यं सौन्दर्य्यमाप्नुयात्। चतुर्लक्षं प्रजप्याथ महायोगीश्वरो भवेत्। पञ्चलक्षजपाद्देवि! कुवेरपदवीं व्रजेत्। षड्लक्षजपमात्रेण सर्वविद्यासु कोविदः। सप्तलक्षजपाद्देवि! खेचरो भवति ध्रुवम्। अष्टलक्षं प्रजप्याथ देवपूज्यो भवेन्नरः। अणिमाद्यष्टसिद्धीनां नायको नात्र संशयः। राजानो वश्यगास्तस्य योषितश्च विशेषतः। नवलक्षं महादेवि! यो जपेत् साधकोत्तमः। रुद्रमूर्त्तिः स्वयं साक्षात् कर्त्ता हर्त्ता न संशयः॥ समयाचारतन्त्रे॥ उत्तराम्नायेषु या माला भूयः शृणु वदामि ते। अथ वर्णमयी माला सर्वोत्कृष्टा च सा मता। महाशङ्खमयी माला वाञ्छितार्थफलप्रदा। उडुम्बरफलस्याथ सूक्ष्मस्याथ क्षता मता॥ योगिनीतन्त्रे पूर्वखण्डे द्वितीयपटले॥ ईश्वर उवाच॥ वर्णमाला शुभा प्रोक्ता सर्वमन्त्रप्रदीपनी। तस्याः प्रतिनिधिर्देवि! महाशङ्खमयी शुभा। महाशङ्खः करे यस्य तस्य सिद्धिरदूरतः।

तदभावे वीरवन्द्ये ! स्फाटिकी सर्व्वसिद्धिदा॥ मणिभेदेन फल-भेदमाह मुण्डमालातन्त्रे॥ त्रिंशतैश्वर्य्यफलदा पञ्चविंशैस्तु मोक्षदा। चतुर्द्दशमयी मोक्षदायिनी भोगवर्द्धिनी। दशपञ्चात्मिका देवि ! मारणोच्चाटने स्थिता। स्तम्भने मोहने वश्ये बोधने अञ्जने तनोः। पादुकासिद्धिमन्त्रे च शतसंख्या प्रकीर्त्तिता। अष्टोत्तरशतं कुर्य्यादथ वा सर्व्वकामदम्। योगिनीतन्त्रे॥ मणिसंख्यां महादेवि ! मालायाः कथयामि ते। पञ्चविंशतिभिर्मोक्षं पुष्टौ तु सप्तविंशतिः। त्रिंशद्भिर्धनसिद्धिः स्यात् पञ्चाशन्मन्त्रसिद्धये। अष्टोत्तरशतैः सर्व्वसिद्धिरेव महेश्वरि !। एतत्साधारणं प्रोक्तं विशेषं कामिनां वद॥ श्रीशिव उवाच॥ दन्तमाला जपे कार्य्या गले धार्य्या नृणां शुभे!। दशनैर्यदि कर्त्तव्या संख्या दन्तस्य ते प्रिये !। सर्व्वसिद्धिप्रदा माला राजदन्तेन मेरुणा। अन्यत्रापि महेशानि ! मेरुत्वेनैवमादिशेत्। नित्यं जपं करे कुर्य्यान्न काम्यमवरोधनात्। काम्यमपि करे कुर्य्यान्मालाभावे प्रियंवदे!। अत्राङ्गुल्या जपं कुर्य्यात् साङ्गुष्ठाङ्गुलिभिर्जपेत्। अङ्गुष्ठेन विना कर्म्म कृतं तन्निष्फलं भवेत्॥ उत्पत्तितन्त्रे प्रथमपटले॥ नित्यं नैमित्तिकं काम्यं करे कुर्य्याद्विचक्षणः। करमाला महादेवि ! सर्व्वदोषविवर्ज्जिता। छिन्नभिन्नादिदोषोऽपि करे नास्ति कदाचन। अक्षयस्तु करो देवि ! माला भवति तादृशी। ग्रन्थिः सा कुण्डलीशक्तिः पञ्चाशद्वर्णरूपिणी। अतएव महेशानि ! करमाला महाफला॥ योगिनीतन्त्रे॥ तथा तथातो ग्रथनं मालानां तत्र बोधनम्। पूजां विधाय भक्त्या तु शुचिः पूर्व्वमुपोषितः। विजने ग्रथयेन्मौनी स्वयं मालाञ्च साधकः। कृतनित्यक्रियः शुद्धः शुद्धोऽद्वेषु च मन्त्रवित्। यथाकालं यथाकाममक्षानीय यत्नतः। अन्योन्यसमरूपाणि नातिस्थूलकृशानि च। कीटादिभिरदुष्टानि न जीर्णानि नवानि च। गव्यैस्तु पञ्चभि-

स्थानि प्रक्षाल्य च पृथक् पृथक्। पुच्छी देवेन्द्रपुष्पस्त्रीनिर्मितं ग्रन्थिवर्ज्जितम्। त्रिगुणं त्रिगुणीकृत्य पट्टसूत्रमथापि वा। शुक्लं रक्तं तथा पीतं शान्तिवश्यविचारके। सूत्रं सम्पातयेद्विद्वान् तत् प्रक्षाल्य च पूर्ववत्। मालामेकैकमादाय सूत्रे सम्पातयेत् सुधीः। मुखे मुखन्तु संयोज्य पुच्छे पुच्छन्तु योजयेत्। गोपुच्छसदृशी कार्य्याथवा सर्पाकृतिर्भवेत्। तत्सजातीयमेकाक्षं मेरुत्वेनाग्रतो न्यसेत्। एकैकमालामध्ये तु ब्रह्मग्रन्थिं प्रकल्पयेत्॥ उत्पत्तितन्त्रे षष्टिपटले॥ *क्रमोत्क्रमाच्छतावृत्त्या पञ्चाशद्वर्णमालया। यो जपः स तु विज्ञेय उत्तमः परिकीर्त्तितः।

इति श्रीप्राणतोषिण्यां चतुर्थे काम्यकाण्डे ग्रन्थिकथनरूपः प्रथमः परिच्छेदः।

अथ साधनस्थानम्॥ शारदायां द्वितीयपटले॥ पुण्यक्षेत्रं नदीतीरं गुहापर्वतमस्तकम्। तीर्थप्रदेशाः सिन्धूनां सङ्गमः पावनं महत्। उद्यानानि विविक्तानि विल्वमूलं तटं गिरः। देवतायतनं कूलं समुद्रस्य निजं गृहम्। साधनेषु प्रशस्तानि स्थानान्येतानि मन्त्रिणाम्। नदीतीरं पुण्यनदीतीरं सामान्यनदीतीरस्य निषिद्धत्वात्। विविक्तानि विजनानि॥ राघवभट्टधृतम्। प्रत्यङ्मुखः शिवस्थाने वृषभादिविवर्ज्जिते। अश्वत्थविल्वतुलसीवने पुष्पान्तराहते। गवां गोष्ठेऽश्वत्थमूले पुण्यक्षेत्रेषु शस्यते॥ गोष्ठ इत्यनेनैव गोस्थाने लब्धे गवामिति यदुक्तं तत् तात्कालिकगोसम्बन्धज्ञापनाय तेन गोसमीपे जपादिकर्म प्रशस्तमतएव गवां समीप इत्युक्तम्॥ वायवीयसंहितायाम्। यथा। सूर्य्यस्याग्रे गुरोरिन्दोर्दीपस्य च जलस्य च। विप्राणाञ्च गवाञ्चैव सन्निधौ शस्यते जपः। अथवा निवसेत्तत्र यत्र चित्तं प्रसीदति। मुण्डमालातन्त्रे तृतीयपटले च॥ नदीतीरे विल्वमूले श्मशाने शून्यवेश्मनि। एकलिङ्गे

पर्व्वते वा देवागारे चतुष्पथे। शवस्योपरि मुण्डे वा जले वा कण्ठपूरिते। संग्रामभूमौ योनौ वा स्थाने वा विजने वने। यत्र कुत्र स्थले रम्ये यत्र वा स्वात्मनोऽनयः॥ उड्डीशतन्त्रे द्वितीयपटले॥ एकलिङ्गे श्मशाने वा शून्यागारे चतुष्पथे। हर्म्ये वा साधयेद्देवीं सर्व्वाभीष्टप्रदायिनीम्। एकलिङ्गलक्षणमाह॥ पञ्चक्रोशान्तरे यत्र न लिङ्गान्तरमीक्ष्यते। तदेकलिङ्गमाख्यातं तत्र सिद्धिरनुत्तमा। इति श्यामारहस्यधृतेनैकलिङ्गं ज्ञातव्यम्॥ तथा। उत्कटे पर्व्वते वापि निर्ज्जने वा चतुष्पथे। देवागारे देवशून्ये विल्वमूले नदीतटे। स्वगृहे निर्ज्जनेऽरण्ये तथा चाश्वत्थसन्निधौ। इत्यपि श्यामारहस्ये नित्यातन्त्रे प्रथमपटले च॥ एकलिङ्गे श्मशाने वा शून्यागारे नदीतटे। पातालभवने वापि गिरौ वा दीर्घिकातटे। शक्तिक्षेत्रे महापीठे विल्वमूले शिवालये। धात्रीवृक्षतलेऽश्वत्थमूले चैव तरोस्तले॥ पातालभवने भूमिमध्ये॥ समयाचारतन्त्रे द्वितीयपटलेऽपि॥ जपस्थानानि देवेशि! सिद्धपीठानि यानि च। सिद्धपीठे च शय्यायां खट्टाशय्याविशेषतः। चतुष्पथे सिद्धलिङ्गे गुरुदेवालये तथा। वटाश्वत्थविल्वमूले रम्भाया विपिने तथा। नदीतीरे शिवागारे गुहापर्व्वतमस्तके। जपस्थानानि देवेशि! कथितानि नगात्मजे!॥ शृणु देवि! विशेषेण उत्तराम्नायदैवते। वेश्यागृहे श्मशाने वा गत्वा मैथुनमाचरेत्। ततो जपादिकं देवि। कृत्वा च लभते फलम्। अथवा स्वगृहे रात्रौ भक्तिमान् सुसमाचरेत्। स प्राप्नोति फलं सर्व्वं चिन्तादिभयवर्जितः॥ पुरश्चरणरसोल्लासतन्त्रे चतुर्थपटले॥ गोष्ठं चतुष्पथञ्चैव त्रिपथञ्च वरानने।। निर्ज्जनञ्च तथारण्यं शून्यगेहं तथैव च। पर्व्वतञ्च नदीतीरं तथैव दीर्घिकातटम्। अश्वत्थवृक्षमूले च वटवृक्षतले तथा। धात्रीवृक्षतले देवि! तथैव

वकुलस्य च। यत्र पद्मवनं भद्रे! शुक्लं रक्तं वरानने!। द्रोण-पुष्पस्य चार्वङ्गि! यदि भाग्येन लभ्यते। अरुणादित्यसङ्काशं जपकालं परात्परम्। स्थानविशेषे अन्नदाकल्पे द्वितीय-पटले॥ गोशालायां पुण्यभूमौ गुरोर्गेहे विशेषतः। विल्वमूले नदीतीरे पर्वते शिवसन्निधौ। स्वगृहे पुण्यनिलये तथा साधक-मन्दिरे। श्रीदुर्गाप्रतिमास्थाने युवतीनाञ्च सन्निधौ। एव-मादिषु देशेषु दीक्षाकर्म्म प्रशस्यते॥ फलविशेषस्तु राघवभट्टे-नोक्तो यथा॥ गृहे जपः समः प्रोक्तो गोष्ठे शतगुणस्तु सः। आरामे च तथारण्ये सहस्रगुण उच्यते। अयुतः पर्वते पुण्ये नद्यां लक्षगुणस्तु सः। कोटिर्देवालये प्राहुरनन्तं शिव-सन्निधौ॥

अथ सिद्धपीठम्॥ कुब्जिकातन्त्रे सप्तमपटले॥ शिव उवाच॥ श्रूयतां सावधानेन सिद्धपीठं पतिव्रते!। यस्मिन् साधन-मात्रेण सर्व्वसिद्धीश्वरो भवेत्। मायावती मधुपुरी काशी गोरक्ष-कारिणी। हिङ्गुला च महापीठं तथा जालन्धरं पुनः। ज्वालामुखी महापीठं पीठं नगरसम्भवम्। रामगिरिर्म्महापीठं तथा गोदावरी प्रिये!। नेपालं कर्णसूत्रञ्च महाकर्णं तथा प्रिये!। अयोध्याञ्च कुरुक्षेत्रं सिंहनादं मनोरमम्। मणिपूरं हृषीकेशं प्रयागञ्च तपोवनम्। वदरीञ्च महापीठं अम्बिका अर्द्दनालकम्। त्रिवेणी च महापीठं गङ्गासागरसङ्गमम्। नारिकेलञ्च विरजा उड्डीयानं महेश्वरि!। कमला विमला चैव तथा माहिष्मतीपुरी। वाराही त्रिपुरा चैव वाग्मती नीलवाहिनी। गोवर्द्धनं विन्ध्यगिरिः कामरूपं कलौ युगे। घण्टाकर्णो हयग्रीवो माधवश्च सुरेश्वरि!। चीरग्रामं वैद्यनाथं जानीयाद्वामलोचने!। कामरूपं महापीठं सर्व्वकामफलप्रदम्। कलौ शीघ्रफलो देवि! कामरूपे जपः स्मृतः। अन्यत्र जपे-

ऽलिङ्गामाख्यावक्ष्ययोगेन फलमुक्तं तथैव॥ कामाख्यावक्त्र-मादाय जपपूजां समाचरेत्। पूर्णकामं लभेद्देवि! सत्यं सत्यं न संशयः॥ तन्त्रचूडामणौ महापीठनिरूपणं यथा। ईश्वर उवाच॥ मातः! परात्परे! देवि! सर्वज्ञानमयीश्वरि!। कथ्यतां मे सर्वपीठ शक्तिभैरवदेवता॥ देव्युवाच॥ शृणु वत्स! प्रव-क्ष्यामि दयालो! भक्तवत्सल!। याभिर्विना न सिध्यन्ति जपसाधनतत्क्रियाः। एकपञ्चाशत पीठ शक्तिभैरवदेवता। *अङ्गप्रत्यङ्गपातेन विष्णुचक्रचतेन च। ममास्य वपुषो देव-हिताय त्वयि कथ्यते। ब्रह्मरन्ध्रं हिङ्गुलायां भैरवो भीम-लोचनः। कोट्टरीशो महादेवस्त्रिगुणा या दिगम्बरी॥ १॥ करवीरे त्रिनेत्र मे देवी महिषमर्दिनी। क्रोधीशो भैरवस्तत्र ॥ २॥ सुगन्धायाञ्च नासिका। देवस्त्र्यम्बकनामा च सुनन्दा तत्र देवता॥ ३॥ काश्मीरे कण्ठदेशश्च त्रिसन्ध्येश्वरभैरवः। महामाया भगवती गुणातीता वरप्रदा॥ ४॥ ज्वालामुख्यां महाजिह्वा देव उन्मत्तभैरवः। अम्बिका सिद्धिदानाम्नी॥ ५॥ स्तनं जालान्धरे मम। भीषणो भैरवस्तत्र देवी त्रिपुरमालिनी ॥६॥ हृत्पीठं वैद्यनाथे वैद्यनाथस्तु भैरवः। देवता जयदुर्गाख्या ॥७॥ नेपाले जानु मे शिव!। कपाली भैरवः श्रीमान् महामाया च देवता॥ ८॥ मानवे दक्षहस्तं मे देवी दाक्षायणी हर!। अमरो भैरवस्तत्र सर्वसिद्धिप्रदायकः॥ ९॥ उत्कले नाभिदेशस्तु विरजाक्षेत्रमुच्यते। विमला सा महादेवी जगन्नाथस्तु भैरवः॥१०॥ गण्डक्यां गण्डपातश्च तत्र सिद्धिर्न संशयः। तत्र सा गण्डकी चण्डी चक्रपाणिस्तु भैरवः॥ ११॥ बहुलायां वामबाहुर्बहु-लाख्या च देवता। भीरुको भैरवस्तत्र सर्वसिद्धिप्रदायकः॥१२॥ उज्जयिन्यां कूर्परञ्च माङ्गल्यकपिलाम्बरः। भैरवः सिद्धिदः साक्षाद्देवी मङ्गलचण्डिका॥१३॥ चट्टले दक्षबाहुर्मे भैरवश्चन्द्र-

शेखरः। व्यक्तरूपा भगवती भवानी तत्र देवता। विशेषतः कलियुगे वसामि चन्द्रशेखरे॥ १४॥ त्रिपुरायां दक्षपादो देवी त्रिपुरसुन्दरी। भैरवस्त्रिपुरेशश्च सर्वाभीष्टप्रदायकः॥ १५॥ त्रिस्रोतायां वामपदो भ्रामरी भैरवेश्वरः॥ १६॥ योनिपीठं कामगिरौ कामाख्या तत्र देवता। यत्रास्ते त्रिगुणातीता रक्तपाषाणरूपिणी। यत्रास्ते माधवः साक्षादुमानन्दोऽथ भैरवः। सर्वदा विहरेद्देवी तत्र मुक्तिर्न संशयः। तत्र श्रीभैरवी देवी तत्र न क्षेत्रदेवता। प्रचण्डचण्डिका तत्र मातङ्गी* त्रिपुरात्मिका। वगला कमला तत्र भुवनेशी सधूमिनी। एतानि नव पीठानि शंसन्ति वरभैरवाः॥ १७॥ अङ्गुलीवृन्दं हस्तस्य प्रयागे ललिता भव!॥ १८॥ जयन्त्यां वामजङ्घा च जयन्ती क्रमदीश्वरः। सर्वत्र विरला चाहं कामरूपे गृहे गृहे। गौरीशिखरमारुह्य पुनर्जन्म न विद्यते॥ १९॥ भूतधात्री महामाया भैरवः क्षीरकण्ठकः। युगाद्या सा महामाया दक्षाङ्गुष्ठः पदो मम। नकुलीशः कालीपीठे दक्षपादाङ्गुलीषु च॥ २०॥ करतोयां समारभ्य यावद्दिक्करवासिनी। शतयोजनविस्तारं त्रिकोणं सर्वसिद्धिदम्। देवा मरणमिच्छन्ति किं पुनर्मानवादयः॥ इति कामरूपमाहात्म्यम्॥ भुवनेशी सिद्धिरूपा किरीटस्था किरीटतः। देवता विमलानाम्नी संवर्त्तो भैरवस्तथा॥ २१॥ वाराणस्यां विशालाक्षी देवता कालभैरवः। मणिकर्णीति विख्याता कुण्डलञ्च मम श्रुतेः॥ २२॥ कन्याश्रमे च मे पृष्ठं निमिषो भैरवस्तथा। सर्वाणी देवता तत्र। २३। कुरुक्षेत्रे च गुल्फतः। स्थाणुनाम्नी च सावित्री अश्वनाथस्तु भैरवः॥ २४॥ मणिवन्धे च गायत्री सर्वानन्दस्तु भैरवः॥ २५॥ श्रीशैले च मम ग्रीवा महालक्ष्मीस्तु देवता। भैरवः संवरानन्दो देशे देशे व्यवस्थितः॥ २६॥ काञ्चीदेशे च कङ्कालो भैरवो रुरुनामकः।

देवता देवगर्भाख्या। २७। नितम्बः कालमाधवे। भैरवश्चा-
सिताङ्गश्च देवी काली सुसिद्धिदा॥ २८॥ दृष्ट्वा दृष्ट्वा नमस्कृत्य
मन्त्रसिद्धिमवाप्नुयात्। शोणाख्ये भद्रसेनस्तु नर्मदाख्या नित-
म्बके॥ २९॥ रामगिरौ तथा नाला शिवानी चण्डभैरवः।
३०॥ वृन्दावने केशजाल उमानाम्नी च देवता। भूतेशो भैरव-
स्तत्र सर्व्वसिद्धिप्रदायकः॥ ३१॥ संहाराख्य ऊर्द्धदन्ते देवी
नारायणी शुचौ॥३२॥ अधोदन्ते महारुद्रो वाराही पञ्चसा-
गरे॥ ३३॥ करतोयातटे तल्पं वामे वामनभैरवः। अपर्णा
देवता तत्र ब्रह्मरूपा करोद्भवा॥ ३४॥ श्रीपर्वते दक्षगुल्फं तत्र
श्रीसुन्दरी परा। सर्व्वसिद्धीश्वरी सर्व्वा सुनन्दानन्दभैरवः॥३५॥
कपालिनी भीमरूपा वामगुल्फं विभाषके। भैरवश्च महादेवः
सर्व्वानन्दः शुभप्रदः॥ ३६॥ उदरञ्च प्रभासे मे चन्द्रभागा यश-
स्विनी। वक्रतुण्डो भैरवश्च॥३७॥ ऊर्द्धोष्ठे भैरवपर्व्वते। अवन्त्याञ्च
महादेवी लम्बकर्णस्तु भैरवः॥३८॥ चिबुके भ्रामरी देवी विकृत-
भाख्या जले स्थले। भैरवः सर्व्वसिद्धीशस्तत्र सिद्धिरनुत्तमा॥३९॥
गण्डो गोदावरीतीरे विश्वेशो विश्वमातृका। दण्डपाणिर्भैर-
वस्तु। ४०। वामगण्डे तु राकिणी। भैरवो वत्सनाभस्तु तत्र
सिद्धिर्न संशयः॥४१॥ रत्नावल्यां दक्षस्कन्धे कुमारीभैरवः शिवः
॥ ४२॥ मिथिलायां महादेवी वामस्कन्धे महोदरः। ४३।
नलाहाट्यां नलापातो योगीशो भैरवस्तथा। तत्र सा कालिका
देवी सर्व्वसिद्धिप्रदायिका॥ ४४॥ कालीघाटे मुण्डपातः क्रो-
धीशो भैरवस्तथा। देवता जयदुर्गाख्या नानाभोगप्रदायिनी
॥ ४५॥ वक्रेश्वरे मनःपातो वक्रनाथस्तु भैरवः। नदी पाप-
हरा तत्र देवी महिषमर्द्दिनी॥ ४६॥ यशोहरे पाणिपद्मं देवी
यशोरेश्वरी। चण्डश्च भैरवस्तत्र यत्र सिद्धिमवाप्नुयात्॥ ४७॥
अट्टहासे चौष्ठपातो देवी सा फुल्लरा स्मृता। विश्वेशो भैरवस्तत्र

सर्वाभीष्टप्रदायकः॥ ४८॥ करपातो नन्दिपुरे भैरवो नन्दिकेश्वरः। नन्दिनी सा महादेवी तत्र सिद्धिर्न संशयः॥ ४९॥ लङ्कायां नूपुरश्चैव भैरवो राक्षसेश्वरः। इन्द्राक्षी देवता तत्र इन्द्रेणोपासिता पुरा॥ ५०॥ विराटदेशमध्ये तु पादाङ्गुलिनिपातनम्। भैरवश्चामृताख्यश्च देवी तत्राम्बिका स्मृता॥ ५१॥ तवास्ते कथिताः पुत्र! पीठनाथाधिदेवताः। क्षेत्राधीशं विना देवं पूजयेच्चान्यदेवताम्। भैरवैर्ह्रियते सर्वं जपपूजादिसाधनम्। अज्ञात्वा भैरवं पीठं पीठशक्तिश्च शङ्कर!। प्राणनाथ! न सिध्येत्तु कल्पकोटिजपादिभिः। न देयं परशिष्येभ्यो निन्दकाय दुरात्मने। शठाय क्रूरकार्थाय दत्त्वा मृत्युमवाप्नुयात्। दद्याच्छान्ताय शिष्याय मन्त्री मन्त्रार्थसिद्धये। महानीलतन्त्रे पञ्चमपटले॥ पीठार्चनं महादेवि! यत्र सिद्धिरनुत्तमा। पीठानां परमं पीठं कामरूपं महाफलम्। तत्र या क्रियते पूजा सकृदापि महेश्वरि!। विहाय सर्वपीठानि तस्य देहे वसाम्यहम्। तस्माच्छतगुणं प्रोक्तं कामाख्यायोनिमण्डलम्। तेषां फलं महेशानि! वक्तुं किं शक्यते मया। तत्र कोटिगुणैः सार्द्धमाद्या वसति तारिणी। यत्पीठं ब्रह्मणा गुप्तं वक्तुं सर्वसुखावहम्। यतो देवाश्च वेदाश्च मुनयश्चैव भावजाः। सर्वेऽप्याविर्भवन्त्येते तेन गुप्तं सदा कुरु। विविधञ्चैव यत्पीठं गोप्यं तन्महेश्वरि!। यत्नाद्गुप्तं महापुण्यं दुरापं साधकाधमैः। व्यक्तं सर्वत्र देवेशि! लभ्यते कुलसुन्दरि!। पीठप्रसङ्गाद्देवेशि! पीठानि शृणु भैरवि!। शृणु तानि महाप्राज्ञे! श्रेष्ठस्थानानि यानि च। सिद्धिप्रदानि साधूनां महद्भिः सेवितानि च। पुष्करञ्च गयाचित्रमचयाख्यवटस्तथा। वराहपर्वतञ्चैव तीर्थञ्चामरकण्टकम्। नर्मदा यमुना पिङ्गी गङ्गाद्वारं तथा प्रिये!। गङ्गासागरसङ्गञ्च कुशावर्त्तञ्च विल्वकम्। श्रीनीलपर्वतञ्चैव कलखकुब्जके तथा। भृगुतुङ्गञ्च केदारं

सर्वप्रियं महाबलम्। ललिता च सुगन्धा च शाकम्भरी एवं प्रियम्। कर्णतीर्थं महागङ्गा तण्डुलिकाश्रम एव च। कुमाराख्यप्रभासौ च तथा धन्या सरस्वती। अगस्त्याश्रममिष्टं मे कर्ण्वाश्रमतः परम्। कौशिकीसरयूशोणज्योतिःसरपुरःसरम्। कालोदकं प्रियं श्रीमत् प्रियमुत्तममानसम्। पतङ्गवापी सप्तार्चिर्महाविष्णुपदं महत्। वैद्यनाथं महातीर्थं प्रियः कालञ्जरो गिरिः। रामोच्छेदं गर्गोच्छेदं हरोच्छेदं महाननम्। भद्रेश्वरं महातीर्थं लक्ष्मणच्छेदमेव च। जानीहि प्रियश्रेष्ठा च कावेरी कपिलोदका। सोमेश्वरं शुक्लतीर्थं कृष्णवेण्वाप्रभेदकम्। पाठला च महाबोधिर्नगतीर्थं महन्तिवै॥ पुण्यं रामेश्वरं देवि! तथा मेघवनं हरेः। ऐलमवनकञ्चैव गोवर्द्धनमजप्रियम्। हरिश्चन्द्रं पुरश्चन्द्रं पृथूदकमतिप्रियम्। इन्द्रनीलं महानादं तथैव प्रियमैनकम्। पञ्चासरं पञ्चवटी वटी पर्वटिका तथा। गङ्गाविल्वप्रसङ्गश्च प्रियनादवटं तथा। गङ्गारामाचलञ्चैव तथैव ऋणमोचनम्। गौतमेश्वरतीर्थञ्च वशिष्ठतीर्थमेव च। हारीतञ्च तथा देवि! ब्रह्मावर्त्तं शिवप्रियम्। कुशावर्त्तमतिश्रेष्ठं हंसतीर्थं तथैव च। पिण्डारकवनं ख्यातं हरिद्वारं तथैव च। तथैव वदरीतीर्थं रामतीर्थं तथैव च। जयन्तीविजयन्तञ्च सर्वकल्याणदं प्रिये!। विजया शारदातीर्थं भद्रकालेश्वरं तथा। अश्वतीर्थं सुविख्यातं तथा देवशिवप्रियम्। ओघवती नदी चैव तीर्थमश्वप्रदं तथा। छागलिङ्गमाहशर्ण करवीरपुरं तथा। सप्तगोदावरं तीर्थं लिङ्गाख्यं सर्वमोहनम्। किरीटमुत्तरे तीर्थं दक्षिणे तीर्थमुत्तमम्। विशालतीर्थं काल्याश्च वनं वृन्दावनं तथा। ज्वालामुखी हिङ्गुला च महातीर्थं गणेश्वरम्। जानीहि सर्वतीर्थानां हेतुस्थानानि सुन्दरि॥ अत्र सन्निहिता नित्यं सर्वे देवा महर्षयः। पितरो योगिनश्चैव

चैव घोररूपा महोदरी। स्वर्गोच्छेदे महावारि: प्रबला च महावने। भद्रा च भद्रकाली च भद्रेश्वरी शिवप्रिया। भद्रेश्वरे रमा विष्णुप्रिया विष्णुपदे तथा। दारुणा नर्म्मदाच्छेदे कावेर्य्यां, कपिलेश्वरी। भेदिनी कृष्णवेत्तायां सम्भेदे शुभवासिनी। श्रद्धा च शुक्लतीर्थे च प्रभासे चेश्वरी तथा। महाबोधी महाबुद्धि: पटले पाटलेश्वरी। सुबला नागतीर्थे च नागेशी नागवन्दिता। मदन्ती च मदन्ती च प्रमदा च मदन्तिका। मेघस्वना मेघवामे विद्युत् सौदामिनीच्छदा। रामेश्वरे महाबुद्धिर्वीरा चेलापुरे सती। प्रिया च मार्गके दुर्गा सुरेशा सुरसुन्दरी। कात्यायनी महादेवी गोवर्द्धनेऽखिलात्मिका। शुभेश्वरी हरिश्चन्द्रे पुरचन्द्रे पुरेश्वरी। पृथूदके महावेगा मैनाकेऽखिलवर्द्धिनी। इन्द्रनीले महाकान्ता रत्नेशा सुशोभना। माहेश्वरी महानादे महातेजा महाबले। पम्पासरसि सारङ्गा यक्षकन्यां तपस्विनी। वटीशावटिकायाञ्च सर्ववर्णा सुरङ्गिणी। सङ्गमे विन्ध्यगङ्गायां विन्ध्ये श्रीविन्ध्यवासिनी। महानन्दा नन्दतटे गङ्गबालाचले शिवा। आर्य्यावर्त्ते महार्य्या त्वं विमुक्तिऋणमोचने। अट्टहासे च चामुण्डा वत्से श्रीगौतमेश्वरी। वेदमयी ब्रह्मविद्या वशिष्ठे त्वमरुन्धती। हरिते हरिणाची च ब्रह्मावर्त्ते ब्रजेश्वरी। गायत्री चैव सावित्री कुशावर्त्ते कुशप्रिया। हंसेश्वरी महातीर्थे परहंसेश्वरेश्वरी। पिण्डारकवने धन्या सुरसा सुखदायिनी। नारायणी वैष्णवी च गङ्गाद्वारे विमुक्तिदा। श्रीविद्या वदरीतीर्थे रामतीर्थे महाधृति:। जयन्ती च जयन्ते त्वं विजयन्तेऽपराजिता। विजया च महाशुद्धि: शारदायाञ्च शारदा। सुभद्रे भद्रदा भव्या भद्रकालेश्वरे तथा। महाभद्रा महाकाली च्यवतीर्थे, गवीश्वरी। वेददा वेदमाता च विदेशे पुदमस्तके। युवत्याञ्च महाविद्या महानद्यां महोदया।

चण्डा च त्रिपदे चैव छागलिङ्गे बलिप्रिया। मातङ्गेशे जगन्माता करवीरपुरे सती। मलिनी रङ्गिणी रामा परमा परमेश्वरी। सप्तगोदावरे तीर्थे देवपिरञ्जिलेश्वरी। अयोध्यायां भवानी च जयदा जयमङ्गला। माधवी मथुरायाञ्च देवकी यादवेश्वरी। वृन्दा गोपेश्वरी राधा रासवृन्दावने रमे। कात्यायनी महामाया भद्रकाली कलावती। चन्द्रमाला महायोगा महायोगिन्यधीश्वरी। वज्रेश्वरी यशोदेति वज्रश्रीगोकुलेश्वरी। काञ्च्यां कनककाञ्ची स्यादवन्त्यामतिपावनी। विद्या विद्यापुरे चैव विमला नीलपर्वते। रामेश्वरी सेतुबन्धे विमला पुरुषोत्तमे। विरजा यागपुर्य्याञ्च भद्रेऽपि भद्रकर्णिका। तमोलिप्ते तमोघ्नी च साध्वी सागरसङ्गमे। कुलश्रीर्वङ्गदेशे च माधवी माधवप्रिया। मङ्गला मङ्गले कोटे राढे मङ्गलचण्डिका। ज्वालामुखी शिवापीठे मन्दरे भुवनेश्वरी। कालिघट्टे गुह्यकाली किरीटे च महेश्वरी। किरीटेश्वरी महादेवी लिङ्गाख्ये लिङ्गवाहिनी। साक्षी सर्वत्र भक्तानामभक्ताना कुतोऽपि न॥ अथान्यत् सम्प्रवक्ष्यामि सिद्धस्थानानि सुन्दरि!। सर्वपापविनाशार्थं सर्वसिद्धिप्रदं नृणाम्। निर्म्मितानि शिवेनेह सिद्धस्थानानि यानि च। श्रुत्वा मनसि भाव्यानि प्रकाश्यान्यधिकारिषु। अमरेशमहापीठे कुशतुङ्गारसञ्ज्ञकः। तत्र दुर्गाह्वयं नाम चण्डिका च महेश्वरी। प्रभासे सोमनाथोऽसौ देवी च पुष्करेक्षणा। देवदेवाधिपः शम्भुर्नैमिषे च महेश्वरः। तत्र प्रज्ञा च देवी च शिवानी लिङ्गधारिणी। पुष्करे च राजगन्धिः पुरुहूता महेश्वरी। श्रीपर्वते शिवो नाम शङ्करस्त्रिपुरान्तकः। मायावी शङ्करी तत्र भक्तानामखिलार्थदा। जल्पेश्वरे महास्थाने शङ्करी च त्रिशूलिनी। त्रिशूली शङ्करस्तत्र सर्वपापविमोचकः। आम्रातकेश्वरे सूक्ष्मा सूक्ष्माख्या परमेश्वरी।

गयाक्षेत्रे मङ्गलाख्या शिवो यः प्रपितामहः। कुरुक्षेत्रे शिवः स्थाणुः शिवास्थाणुः श्रिया परा। इष्टलाभे स्वयम्भूश्च देवो स्वायम्भुवा मता। उग्रः कनखले प्रोक्तः शिवोग्रे शिववल्लभा। विमलेश्वरे विश्वशम्भुर्विश्वाविश्वप्रिया सदा। अट्टहासे महानन्दो महानन्दा महेश्वरी। महान्तको महेन्द्रश्च पार्वती च महान्तका। भीमेश्वरो भीमपीठे शिवा भीमेश्वरी तथा। वस्त्रपादे भवो नाम भवानी भुवनेश्वरी। अद्रिकूटे महायोगी रुद्राणी परमेश्वरी। अविमुक्ते महादेवो विशालाक्षी शिवा परा। महामायेश्वरो रुद्रो महाभागा शिवा तथा। महाबलश्च गोकर्णे शिवभद्रा च चण्डिका। भद्रकर्णे महादेवो भद्रा च कर्णिका तथा। सुपर्णाख्ये सहस्राख्य उत्पला परमेश्वरी। स्थाणुसञ्ज्ञे शिवस्था श्रीस्वरस्था श्रीधरा शिवा। कनकालये महास्थाने कमलाख्यो महेश्वरः। कमलाक्षी महेशानि! सकलार्थप्रदायिनी। छागला तु कपर्दी च प्रसभा च महेश्वरी। ऊर्द्धरेता वरेण्ये च सन्ध्याख्यपरमेश्वरी। साकोटास्थमहाकोटा शिवा च मुण्डकेश्वरी। मातुलेश्वरपीठे च करवीरा च शेखरा। श्रीमद्व्याघ्रपुरे साक्षाद्धरनामा सभापतिः। शिवः सभापतिर्नाम यत्र नृत्यति शङ्करः। आत्मानन्दमहानादपूर्णानन्दमहार्णवम्। नृत्यन्तं यत्र देवेशं देवेशी परिपश्यति। यत्र आशु महादेवो भक्तानां वरदो भवेत्। नृत्यन्तं यत्र सर्वेशं वीक्ष्य लोको विमुच्यते। पुण्यस्थानेषु सर्वेषु स्थानमेतन्महोत्तमम्। यद् यत्कर्माणि सर्वाणि अक्षयाणि भवन्ति वै। तस्मिन् महोत्तमे स्थाने शिवगङ्गाख्यमद्भुतम्। तडागमस्ति तत्तीरे दक्षिणे नृत्यतीश्वरः। तडागेऽस्मिन् वसन् स्नात्वा सभानाथं समीक्षते। अष्टोत्तरसहस्रन्तु जपेच्छुद्धो मुदान्वितः॥ यानि ते कथितान्यत्र सदा तिष्ठन्ति देवताः। पितरः सिद्धगन्धर्वाः सिद्धयः सर्वसिद्धिदाः।

अत्र दत्तं हुतं जप्तं स्नानमक्षयपुण्यदम्। यद् यत् प्रकीर्त्तितं नाः भैरवं परिपूज्य च। प्रणवादिं हृदन्ते च लभतेऽभीष्टमुत्तमम् भोजयेद् ब्राह्मणान् योऽत्र अक्षयं फलमश्नुते। इह नानासुख भुक्त्वा हरगौरीपुरं व्रजेत्। शोकदुःखविनाशोऽयं करुणा-निधिरीश्वरः। निर्ममे सर्वसम्पोत्थे पुण्यक्षेत्राणि भूतले। अकाले पुण्यगुह्यानामनेकैः पुण्यसाधनैः। आस्तिकानां भवेदत्र निवासः साधनं प्रति। तस्माद् यत्नेन कर्त्तव्यमत्र साधनमुत्तमैः। इदानीं शृणु चार्वङ्गि! पीठं सर्वाङ्गसुन्दरम्। अक्षमालामयं पीठं ब्रूहि मे परमेश्वरि!। यत्र सिध्यन्ति कार्य्याणि स्थितिस्ते शङ्करस्य च। विष्णोरगाधबोधस्य तत्प्रियाया महेश्वरि!। अन्येषाञ्चैव देवानां युग्मं पदनिवासिनाम्। प्रसादो हि भव-त्याशु तत्र च प्रीतिरुत्तमा॥

अथ पूजाकालः समयाचारतन्त्रे प्रथमपटले॥ पूज-नादिषु यः कालो देवानाञ्च पृथक् पृथक्। स कालः समयो नाम यज्ज्ञात्वाऽमृतमश्नुते॥ तथा। प्रातर्मध्याह्नकः कालः प्रदो-षश्च तृतीयकः। रात्रिप्रथमयामश्च चतुर्थः परिकीर्त्तितः। पञ्चमस्त्वर्द्धरात्रश्च पञ्च कालाः प्रकीर्त्तिताः। दिनस्य प्रथम-स्यादौ कालः प्रथम ईरितः। दिनमध्ये तु यः कालो द्वितीयः परिकीर्त्तितः। सूर्य्यास्तरजनीकादौ प्रदोषो यस्तृतीयकः। ब्राह्ममुहूर्त्तावधिकमर्द्धरात्रादनन्तरम्। कालः पञ्चात्मको ज्ञेयो देवानामपि दुर्लभः। शान्तिकर्म तथा वश्यं स्तम्भद्वेषण-मोहनम्। उच्चाटनं मारणञ्च कर्माणि च पृथक् पृथक्। शान्त्यर्थं प्रथमः कालो मध्याह्नस्तदनन्तरम्। सायं सूर्य्यास्त-समयस्त्रिकालानामयं क्रमः॥ मत्स्यसूक्ते पञ्चमपटले॥ ऋतुक्त-काले सर्वत्र दिवसादौ शुभेऽहनि। भागानुक्ते समं कुर्य्याद् वारानुक्ते गुरोर्दिने। तिथ्यनुक्तेऽष्टमी [illegible] नक्षत्रे रोहिणी

मता । योगेऽनुक्ते ध्रुवो योगः सर्व्वत्रैष विधिः स्मृतः । योगिनीतन्त्रे पूर्व्वखण्डे द्वितीयपटले ॥ गते तु प्रथमे यामे तृतीयप्रहरावधि । कालो नक्तं जपस्योक्तं पूजाकालमिति शृणु । सार्द्ध-यामगते नक्तं सार्द्धयामः स्थितो यदा । पूजाकालो भवेद् याम-श्चतुर्व्वर्गप्रदः सदा । श्लिष्टे द्वे घटिके ये तु रात्रेर्मध्यमयामयोः । सा महारात्रिरुद्दिष्टा तत्कृतं त्वक्षयं फलम् । यद् यज्जप्तं हुतं यद् यत् यत् कृतं मोक्षसाधनम् । सर्व्वं तदक्षयं याति तथा-नन्त्याय कल्पते ॥

गुप्तसाधनतन्त्रे षष्ठपटले ॥ निशा तु परमेशानि ! सूर्य्यं चास्तमुपागते । प्रहरे च गते रात्रौ घटिके द्वे परे च ये । महानिशा समाख्याता ततश्चातिमहानिशा । तन्त्रान्तरे घटिका-द्वयमेव चेति पाठः । अतिमहानिशान्तमुक्ता तु । तत्र न पूजयेद्देवीं पशुभावः कदाचन । दशदण्डे तु या पूजा तत्सर्व-मक्षयं भवेत् । पञ्चक्रोशे महेशानि ! तत् सर्व्वमसृतं प्रिये ! । सप्तमक्रोशके देवि ! सर्व्वं चौरोपमं भवेत् । अष्टमक्रोशक इत्यादि समानम् । अर्द्धरात्रे गते देवि ! सर्व्वं चौरोपमं स्मृतम् । अष्टमक्रोशके देवि ! द्रव्यतुल्यं न संशयः । अतः परं महेशानि ! विषतुल्यं न संशयः । एतत् सर्व्वं महेशानि ! पशुभावे मयो-दितम् । दिव्यवीरमते देवि ! तत्त्वज्ञाने प्रपूजयेत् । पञ्चतत्त्वं समानीय यदि पूजापरो भवेत् । कालाकालविचारन्तु देवि ! तत्र विवर्ज्जयेत् । अर्द्धरात्रे गते देवि ! कुलपूजा प्रकीर्त्तिता । तत्तत्तन्त्रानुसारेण सर्व्वपूजादिकञ्चरेत् ॥

बृहन्मुण्डमालातन्त्रे ॥ आगमप्रकाशधृते ॥ शरत्कालेऽथवा चैत्रे सूर्य्येन्दुसङ्गमेऽसिता । अर्द्धरात्रेऽर्च्चिता देवी भोगस्वर्गाप-वर्गदा । सूर्य्येन्दुसङ्गमेऽमावस्यायाम् । असिता श्यामा कालि-केति यावत् ॥ आगमसारे ॥ तुलामकरमेषेषु कुहुं प्राप्य सुरे-

श्वरि!। पूजयेत् कालिकां देवीं चतुर्वर्गफलाप्तये॥ नन्दिकेश्वर-तन्त्रे॥ निशीथे कार्त्तिके कुह्वां यजेद्दीपान्वितादिने। कालिकां कालिका तस्य सर्वाभीष्टप्रदायिका। प्रतिसंवत्सरं कुर्य्यात् कालिकाया महोत्सवम्। कार्त्तिके तु विशेषेण अमावस्यां निशार्द्धके। तस्यां सम्पूजयेद्देवीं भोगमोक्षप्रदायिनीम्। तुलायां कुजवारेऽपि कुहूरेव यदा भवेत्। प्रगल्भान्तु जगद्धात्रीं पूज-येद्गीतमङ्गलैः। मुण्डमालातन्त्रे॥ तुलादित्यनिशार्द्धे तु पञ्च-दश्यां नगात्मजे!। पूजयेत् कालिकां तत्र प्रचण्डां मुण्डमा-लिनीम्॥ षष्ठपटले॥ दिवापूजा विधातव्या निशापूजा महे-श्वरि!। सन्ध्यापूजा विधातव्या तदा सिद्धिमवाप्नुयात्। न दिवा न निशाभागे न सन्ध्यायां कदाचन। पूजयेन्न जगद्धात्रीं हेलाया परिपूजयेत्। दिवा न पूजयेद्देवीं रात्रौ नैव च नैव च। सर्वदा पूजयेद्देवीं दिवा रात्रौ न पूजयेत्। वचनत्रयाणां इति दिव्यवीरविषयत्वेन समाधानमतो न कश्चिद्दोषः। तथा च निरुत्तरतन्त्रे प्रथमपटले॥ न दिवा पूजयेद्वीरः पशूरात्रौ न पूजयेत्। विपरीतं महेशानि! अभिचाराय कल्पते॥ ननु प्रागुक्तगुप्तसाधनतन्त्रोक्तवचनेन पशूनां षोड़शदण्डात्मक-रात्रिमध्ये पूजाश्रवणात् रात्रौ पशुकर्तृकपूजननिषेधः कथं सङ्गच्छत इति चेत् सत्यम्। नन्दिकेश्वरमुण्डमालातन्त्रयोर्वच-नैरागमप्रकाशधृतैः सहैकवाक्यतया गुप्तसाधनतन्त्रोक्तवचनं दीपान्वितादिनिमित्तकत्वं व्यश्यामादिपूजाविषयकम्। निरुत्तर-तन्त्रन्तु नित्यपूजाविषयमिति सर्वं समञ्जसम्। दिवावीरपूजा-निषेधोऽपि पञ्चतत्त्वहीनपूजाविषयत्वेन बोद्धव्यः। अन्यथा पूर्वोक्त-कालाकालेतिवचनमनर्थकं स्यात्। अतिनिशायां पूजानिषेधस्तु अप्रशस्तकालार्थः। अन्यथा द्रव्यस्यामृतत्वादिकीर्त्तनस्य वैयर्थ्यं स्यात्। सार्द्धयामित्याद्. वस्तुतस्तु कुलपूजाविषयम्। महानि-

वीणतन्त्रे चतुर्दशोल्लासे ॥ देव्युवाच ॥ यद्यकस्माद्देवतानां पूजाबाधो भवेद्विभो !। विधेयं तत्र किं भक्तैस्तन्मे कथय तत्त्वतः। अपूजनीयाः कैर्दोषैर्भवेयुर्देवमूर्त्तयः। त्याज्या वा केन दोषेण तदुपायश्च भण्यताम्॥ श्रीसदाशिव उवाच॥ एकाहमर्चनाबाधात् द्विगुणं देवपूजनम्। दिनद्वये भवेद्विगुणं तद्द्वैगुण्यं दिनत्रये। ततः षण्मासपर्य्यन्तं यदि पूजा न सम्भवेत्। तदाष्टकलसैर्देवं स्नापयित्वा यजेत् सुधीः। षण्मासात् परतो देवं प्राक् संस्कारविधानतः। पुनः सुसंस्कृतं कृत्वा पूजयेत् साधकाग्रणीः। खण्डितं स्फुटितं व्यङ्गं संस्पृष्टं कुष्ठरोगिणा। पतितं दुष्टभूम्यादौ न देवं पूजयेद्बुधः। हीनाङ्गं स्फुटितं भग्नं देवं तोये विसर्ज्जयेत्। स्पर्शादिदोषदुष्टन्तु संस्कृत्य पुनरर्च्चयेत्। महापीठेऽनादिलिङ्गे सर्व्वदोषविवर्ज्जिते। सर्व्वदा पूजयेत्तत्र स्वस्वमिष्टं सुखासये॥ अथ प्रायश्चित्तम्॥ श्यामारहस्यधृतलिङ्गागमे॥ शृणु देवि ! प्रवक्ष्यामि प्रायश्चित्तमनुत्तमम्। तद्विशुद्धिश्च विधिवद्भैरवेण सुभाषितम्। गुरुत्यागकरः शिष्यः प्रायश्चित्ती भवेद्ध्रुवम्। लक्षं श्रीपादुकां जप्त्वा तस्मात् पापाद्विशुध्यति। मन्त्रत्यागकरः शिष्यस्तत्सङ्गं नैव कारयेत्। लक्षमेकं जपेन्मन्त्रं होमतर्पणतः शुचिः॥ एतत्तु दिव्यवीरगुरुत्यागे बोद्धव्यम्। कुलशिष्येण पशुगुरुत्यागः कर्त्तव्य एव। इति श्यामारहस्योक्तं तन्न समीचीनम् कौलिकानां प्रायश्चित्ताभावात्॥ तदुक्तं कुलार्णवे पञ्चमखण्डे॥ प्रायश्चित्तं भृगोः पातं सन्यासं व्रतधारणम्। तीर्थयात्राभिगमनं कौलः पञ्च विवर्ज्जयेत्॥ तेन प्रायश्चित्तं पशुशिष्यविषयम्। पशुगुरुत्यागस्य शास्त्रोक्तत्वान्न तत्र प्रायश्चित्तम् तद्वचनन्तु रुद्रयामलकुलार्णवयोः। मधुलुब्धो यथा भृङ्गः पुष्पात् पुष्पान्तरं व्रजेत्। ज्ञानलुब्धस्तथा शिष्यो गुरोर्गुर्व्वन्तरं व्रजेत्। मन्त्रान्मन्त्रान्तरमिति पाठान्तरम्। तन्मते च रिपुमन्त्रः साध्य-

मन्त्रो जीवहीनः सन्दिग्धो वा यथा स्यात्तथा त छित्वा अन्यमन्त्रग्रहणं कुर्य्यात्। तथा विद्यां विज्ञाय महाविद्याग्रहणं कुर्य्यात् ॥ तदुक्तं तत्रैव ॥ सकलो जीवहीनश्च सन्दिग्धो निद्रितस्तथा। मन्त्रवस्ते न सिध्यन्ति गुरुः स्याद् ब्रह्मघातकः। तदा तं सहसा ज्ञात्वा मन्त्रदेवं गुरुं त्यजेत्। बहुज्ञोऽपि गुरुस्त्याज्यो ज्ञात्वा सारं वरानने!। अल्पज्ञोऽपि गुरुः पूज्यो यो जानाति कुलाकुलम्। एकत्र गुरुणा सार्द्धं स्वपित्युपविशेच्च यः। स याति नरकं घोरं यावदिन्द्राश्चतुर्द्दश। गुरुवाक्यं हतं कृत्वा आत्मवाक्यन्तु रोपयेत्। गुरुं जेतुं मनो यस्य स पतेन्नरकार्णवे। अनेकधा पशोरन्नं भुञ्जते ये च कौलिकाः। तेभ्यः प्रकुप्यते देवी तत्सङ्गं नैव कारयेत्। कौलिकः पशुसंसर्गी पशुशक्तिं रमेद्बलात्। गोष्ठीमध्ये च यत्नेन दर्शं तस्य न कारयेत्। एकपात्रे पिबेद्द्रव्यं वीरो माहेश्वरी यदि। शुनो विष्ठा भवेत् पानं प्रायश्चित्ती स कौलिकः। गायत्रीभिः सहस्रेण तत्पापं शमयेदथ। होमयेद्वविषाज्येन निष्पापः स भवेद्ध्रुवम्। लक्षत्रयं जपेल्लोपां लक्षं वाप्यजपां जपेत्। सम्यक् शोधितवित्तस्तु सुवर्णं गुरवे ददेत्। चक्रं कृत्वा तु देवेशि! पूजयेत्तर्पणं विना। चत्वारि तस्य नश्यन्ति आयुर्विद्या यशो बलम्। अभिषेके विनाभूते आचार्य्यत्वं करोति यः। योनिकोटिशतं याति रौरवं नरकं व्रजेत्। मातृरूपां परित्यज्य स्त्रीरूपां शक्तिमाचरेत्। स याति नरकं घोरं जन्मकोटिशतानि च। मूलं लक्षत्रयं जप्त्वा अजपां लक्षमेव च। कूर्च्चबीजं पञ्चलक्षं तत शुद्धिमवाप्नुयात्। मन्त्रमाता च पुत्री च भगिनी च कुलाङ्गना। न रमेत् कौलिको नित्यमेताः सम्यक् समर्च्चयेत्। स्त्रीपात्रग्रहणं कृत्वा चक्रमुत्थापयेद्यदि। पशुपानं भवेत्तस्य प्रायश्चित्तं प्रजायते॥ अथ मन्त्रमातृगमने प्राणान्तिकप्रायश्चित्तम्। तदुक्तं तन्त्रान्तरे॥

बलाद्वा स्वेच्छया वापि यो रमेत्मन्त्रमातरम्। दशलक्षं मनुं जप्त्वा तुपानलं समाचरेत्। पुत्रीकुलाङ्गनाभगिनीगमने मूलमन्त्रलक्षजपात् शुद्धिस्तदुक्तं तत्रैव॥ मन्त्रपुत्री स्वपुत्री च भगिनी च कुलाङ्गना। रमणाल्लक्षजापेन शुद्धो भवति कौलिकः॥ तन्त्रान्तरे॥ पर्वण्यपूज्य देवेशीं गुरुमग्निञ्च शक्तितः। अदत्त्वा च बलिं तत्र शतमष्टोत्तरं जपेत्। पत्रं पुष्पं फलं मूलमन्नपानादिमौषधम्। अनिवेद्य न भुञ्जीत यदाहाराय कल्पते। अनिवेद्यन्तु भुञ्जानः प्रायश्चित्ती भवेन्नरः। देव्याश्चाष्टशतं मन्त्रं जप्त्वा पूतो भवेन्नरः। अनस्थिप्राणिसङ्घातं हत्वा च दशकं जपेत्। हत्वा च पक्षिणः सर्वान् त्रिभिरेकादशं जपेत्। सर्पमार्जारनकुलं श्वानसुष्टं खरं हयम्। गजाद्यांश्च मृगान् सर्वान् हत्वा चाष्टशतं जपेत्। जपेदष्टसहस्रन्तु चक्रवैश्यवधे बुधः। हत्वा पशुं स्त्रियं बालं मन्त्रं पञ्चशतं जपेत्। जपेदष्टसहस्रन्तु सच्छूद्रविनिपातने। त्रयोदशसहस्रन्तु दिव्यवीरवधे जपेत्। वीरस्त्रीगमनेनापि वृथापाने तथैव च। गुरुस्वपामन्त्रपुत्रीगमने चापि कौलिकः॥ इति तु अज्ञानकृते बोध्यं ज्ञानकृते तु लक्षजपात् शुद्धिः॥ तदुक्तं ब्रह्मजामले॥ कृत्वा वीरवधं मन्त्री वृथापानं गुरुस्त्रपाम्। वीरपत्नीं मन्त्रपुत्रीं रमित्वा द्विशयुतं जपेत्॥ इति। महापातकप्रायश्चित्तजपस्तु लतासम्बन्धेन कार्य्यः। तदुक्तं कालीतन्त्रे॥ लतारतेन जप्तव्यं महापातकमुक्तये। रुद्रजामले उत्तरखण्डे द्वितीयपटले॥ पशूनां व्रतभङ्गादौ विधिं प्रथमतः शृणु। व्रतभङ्गे नित्यभङ्गे नित्यपूजादिकर्मणि। सहस्रं प्रजपेन्मन्त्री व्रतदोषोपशान्तये॥ गायत्रीतन्त्रे पञ्चमब्राह्मणपटले। शालग्रामशिलाद्यग्रे कृत्वा दिव्यं करोति यः। शालग्रामादिकं स्पृष्ट्वा यदि दिव्यं करोति च। तथा गङ्गाजलादींश्च ताम्रञ्च गोमयं तथा। तुलसीञ्च महादेवि! सुवर्णं गोरजस्तथा। वेदादी-

न्यपि पुण्यानि द्रव्याण्यन्यानि यान्यपि। तीर्थपीठादिनामानि स्पृष्ट्वा दिव्यं करोत्यपि। दिव्यकर्त्तुः कारयितुर्नरकान्न च निष्कृतिः॥ पूर्वोक्तं यन्महेशानि! तत्पापस्य विशुद्धये। यदि ब्रह्मवधप्रोक्तप्रायश्चित्तं करिष्यति॥ तस्मात् पापात् तदा शुद्धो नान्यथा कल्पकोटिभिः। अपरञ्च प्रवक्ष्यामि शृणुष्व कमलानने!। गङ्गास्नानं हि नन्दादौ सर्वपापप्रणाशनम्। गङ्गातोये कृतं दिव्यं तत्पापं नगनन्दिनि!। महापातकोपपापं गङ्गास्नानाद्विनश्यति। गङ्गायां मौषलं स्नानं महापातकनाशनम्॥ प्रायश्चित्तात्मकगङ्गास्नानसङ्कल्पः॥ अद्येत्यादि-शालग्रामसन्निधिदिव्यकरणशालग्रामगङ्गाजलताम्रगोमयगोरज-स्तुलसीसुवर्णरजततीर्थमहापीठवेदादिशास्त्रस्पर्शपूर्वकदिव्यकर-णदेवादिनामोच्चारणपूर्वकदिव्यकरणकारणाज्ञानकृतब्रह्महत्या-दिजनितपापक्षयकामो नन्दायां गङ्गास्नानमहं करिष्ये। इति तु समुच्चितपापक्षयसङ्कल्पः। अद्येत्यादिगङ्गाजलस्पर्शपूर्वकदि-व्यकरणदिव्यकारणजनितपापक्षयकामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये। इति गङ्गाजलस्पर्शपूर्वकदिव्यकरणपापक्षयसङ्कल्पः। अद्येत्यादिज्ञानाज्ञानकृत ब्रह्महत्यादिपापक्षयकामो गङ्गायां स्नानमहं करिष्ये॥ इति ब्रह्महत्यादिपापक्षयसङ्कल्पः॥

इति श्रीप्राणतोषिण्यां चतुर्थे काम्यकाण्डे शापाकथनं नाम द्वितीयः परिच्छेदः।

अथ विशेषसाधनानि। कृकलासदीपिकायां प्रथमपटले॥ श्रीनीलावाण्युवाच॥ इदानीं कृकलासोऽपि पशुरूपधरो-ऽव्ययः। पशुवाक्यप्रबोधाय उपायं वद शङ्कर!॥ ईश्वर उवाच॥ साधु पृष्टं त्वया देवि! पशुवाक्यप्रबोधनम्। आदौ तु कथयिष्यामि पश्चात् साधनमुत्तमम्। कार्त्तिके फाल्गुने मासि तृतीयायां महानिशि। एकाकी निर्भयो गत्वा चितायां वर-

वर्णिनि!। गृहमेकं समासाद्य देवीं ध्यात्वा तु पार्वति!।
शुष्ककण्ठीमुपरायां गुणां घोरतरेक्षिणीम्। युवतीं त्रिगुणां
तालजङ्घां मुक्तकचां भजे। एवं ध्यात्वा प्रयत्नेन जपेन्मन्त्र-
मनन्यधीः। तारां मायां तथा चर्चिचर्चिके ककलासकम्।
बोधयद्वितयं वह्निकान्तामन्त्रः परात्परः। एवं सहस्रं प्रजपेत्
ततः सिद्धिरनुत्तमा। ककलासरवं ज्ञात्वा साधको गतशोक-
भाक्। तत्प्रसादान्महेशानि! साफल्यं तस्य जायते। स ब्रूते
सकलां वार्त्तां साधकाय यदा तदा। राजानं वशयेत् क्षिप्रं
कामिनीश्च न संशयः॥ १॥ अथवा गोष्ठमासाद्य निशीथे
साधकोत्तमः। उग्रचण्डां प्रयत्नेन धूपदीपैर्मनोरमैः। भक्तितः
परमेशानि! पूजयेत्तारमायया। निजमन्त्रसहस्रन्तु तदैव प्रजपे-
त्ततः। ततः सिध्यति देवेशि! नात्र कार्य्या विचारणा॥ २॥
अथवा कामिनीपुष्पमकरन्देन सुन्दरि!। तिलकं कारये-
न्मूर्द्धि जपेदेतं मनुं ततः। तत्क्षणात् सिद्धिमाप्नोति सत्यं
सत्यं न संशयः॥ ३॥ इति ककलाससिद्धिः॥

अथ वल्लीसिद्धिः॥ तत्रैव। वल्लिकायां साधयेद्विद्वान्नदी-
तीरे महानिशि। उग्रकेशीं प्रयत्नेन पूजयित्वा विशेषतः।
तारं हृदुग्रकेशीञ्च चतुर्थ्यन्तां द्विठावधि। जपेदेतत् सहस्रन्तु
सिध्यत्येव न संशयः। अथवा मुक्तकेशस्तु चितायां परमेश्वरि!।
वगलां पूजयेद् यत्नादुपचारैर्यथोचितैः। ॐ नमो वगले! मायां
स्वाहान्तोऽयं महामनुः। अष्टोत्तरसहस्रन्तु जपेदनन्यमानसः।
ततो देवि! समानीय गोधिकां गृहसम्भवाम्। पूजयेत्तां प्रय-
त्नेन पुनर्जपं समाचरेत्। ततः प्रभृति देवेशि! वल्लिका-
शब्दविद्भवेत्। अतीतानागतां वार्त्तां लीलया वक्ति सर्वदा॥१॥
अथवा निशि मांसाद्यैः पूजयेत् कृष्णपिङ्गलाम्। जपेन्मायात्रयं
लक्ष्मीं ङेयुतं नामसंयुतम्। जपेदयुतमानन्तु ततः सिद्धो भवे-

पूजयेत् फेरवं सुधीः। चतुर्भुजां विशालाक्षां विवक्षामुक्त-स्तनीम्। तमकाञ्चनसङ्काशां पद्मं शङ्खं गदामसिम्। बिभ्रतीं मुक्तकेशीञ्च सर्वभीतिहरां पराम्। इति ध्यात्वा प्रयत्नेन गन्ध-पुष्पैर्मनोरमैः। सामिषैः सुरसैश्चैव नैवेद्यैश्च मनोरमैः। पूज-यित्वा वरारोहे! जपेत् प्रणवसम्पुटाम्। काली माया तथा काली वह्निकान्तावधि प्रिये!। प्रजपेदर्द्धरात्रौ च लक्षमानं शुचिः पुमान्। फेरुः स जीवति ततो दिव्यमुत्पद्यते तदा। वरं वरय भो वत्स! यत्ते मनसि वर्त्तते। ततः स साधकश्रेष्ठो देवदेवं मनोरमे!। वशीभूत्वा सहस्राब्दान् त्वं मां पालय सर्वदा। एवं प्रार्थ्य वरं देवि! पूजयेत्तां प्रयत्नतः। रक्तशाकान्न-पिष्टेन भोजनञ्च यथोचितम्। ततः स तिष्ठति सदा यावदायुर्न संशयः। तच्छयनञ्च लक्षमानञ्च हन्यात् स वीक्षणेन तु। यद्-यत् सम्प्रार्थयेन्मन्त्री सर्वमानीय यच्छति। सहस्रं वा शतं वापि धनं दद्याद्दिने दिने। इच्छाभोज्यं महेशानि! तथैव वरसुन्दरीम्। आनीय कोमलस्पर्शां जपे यच्छति पार्वति!। अनागतां तथा वार्त्तां ब्रूते पारम्पारिकीमपि। अतीता शत-वर्षीयां ब्रूते नित्यं महेश्वरि!। शिवानां सर्ववार्त्ताञ्च स्वयं बोधयति ध्रुवम् तन्मात्वहं प्रजपेत्तञ्च यत्नेन सामिषान्नकैः। स श्रुत्वा फेरुकाणाञ्च शब्दं प्रणतिमाचरेत्॥

अथ स्वशब्दसाधनम् तत्रैव। निम्बमूलं समासाद्य पूज-येद्भोजनेऽसताम्। धूपदीपैश्च नैवेद्यैर्बलिभिः परमोत्तमैः। पूज-यित्वा निशाभागे जपेदष्टायुतं बुधः। स्फिं स्फिं कालि! वह्नि-कान्ता विद्येयं परमोत्तमा। ततः सिद्धो महेशानि! सर्वं कुक्कुर-भाषितम्। बुध्येद्देवि! तदा सर्वं तदर्थञ्च यथातथम्॥ इति स्व-शब्दज्ञानम्।

भेकसाधनं तत्रैव। नदीतीरं समासाद्य स्नातो निर्मलवस्त्र-

अथ मेषशब्दज्ञानम् तत्रैव। महागण्डारकं देवि! तस्य चर्मणि चार्द्रके। उपविश्य जपेद्विद्यां कौक्षालां कनकप्रभाम्। रक्तवस्त्रपरीधानां नानामण्डनमण्डिताम्। द्विभुजां सुन्दरीं देवीं ध्यात्वा प्रयतमानसः॥ धरावीजद्वयं देवि! कामवीजद्वयं तथा। स्वाहान्ता कथिता विद्या जपेदष्टायुतं बुधः। ततः सिध्यति देवेशि! कौक्षणा परमेश्वरि!। शब्दं बुध्यति देवेशि! मेषाणां तत्प्रसादतः॥

अथ छागलशब्दज्ञानम्। केवलं छागदुग्धेन परमान्नन्तु पाचयेत्। तदेव भक्षयेद्देवि! जपेदेनामनन्यधीः। जपेच्च कौक्षणां विद्यां सप्तायुतमतन्द्रितः। तत्प्रसादान्महेशानि! छागानां शब्दविद्भवेत्॥

अथ वनविड़ालशब्दज्ञानम्। हविष्याशी निशाभागे जपेदेनां हि साधकः। षट्सहस्रप्रमाणेन षड्दिनं यावदेव हि। ततश्च शशकानां वै शब्दं बुध्यति नान्यथा। अनेनैव विधानेन कृतमूललतां स्पृशन्। अयुतैकप्रमाणेन सन्ध्यायां प्रजपेन्मनुम्। ततस्तस्याः प्रसादेन कपीनां शब्दविद्भवेत्। अनेनैव विधानेन जपेद् यदि दिनावधि। ततो वनविडालानां शब्दं बुध्यति नान्यथा।

अथ ऋक्षशब्दज्ञानम्। तारं माया रमायुग्मं विशालां ङेयुतां तथा। अस्त्रान्तेयं महाविद्या स्वाहान्तामपि सुव्रते!। विशालां घोरवदनां मुक्तकेशीं दिगम्बरीम्। यौवनोद्भिन्नवक्षोजां सरोजाक्षीं हसन्मुखीम्। खड्गखट्वाङ्गपद्मासीन् बिभ्रतीं परमेश्वरीम्। एवं ध्यात्वा जपेन्मन्त्रं मुच्यते नात्र संशयः। निशाभागे हविष्याशी जपेन्मन्त्रं जितेन्द्रियः। पूजयित्वा प्रयत्नेन रक्तचन्दनपुष्पकैः। दशांशं जुहुयादग्नौ निम्बकाष्ठैर्वरानने!। ततः सिध्यति देवेशि! ऋक्षाणां शब्दविद्भवेत्। विवादे सङ्कटे युद्धे जयो भवति नान्यथा। केवलं स्मृतिमात्रेण ऋक्ष

तत्पुरः। युद्धे वापि विवादे वा रिपुं हन्याच्छतायुतम्। विपुलञ्च बलं दद्यात् सत्यं सत्यं न संशयः। गजेन्द्रमदसम्भूतद्रवेण तिलकं यदि। तदाज्ञावशतो हन्यात् रिपुसैन्यं शतायुतम्। विपुलञ्च बलं दद्यात् सत्यं सत्यं न संशयः। अनेनैव विधानेन श्मशाने यदि साधकः। जपेल्लक्षप्रमाणेन व्याघ्राणां शब्दविद्भवेत्। श्वापदस्मृतिमात्रेण समयाचारतत्परः। अनेनैव विधानेन जपेदष्टायुतं बुधः। जुहुयात्तद्दशांशेन हस्तिसिद्धिर्भविष्यति। अष्टभिः सहायुतमिति सहार्थे तृतीया समासोऽपि क्वचिद्गमकत्वात्तेनाष्टाधिकमयुतमित्यायातम्। करिशब्दञ्च स ब्रूते सभायां परमेश्वरि!। हस्तिनान्तु प्रसादेन स जयी सर्वविद्भवेत्। करिकृतशब्दमभिप्रेत्य सभायां स ब्रूते इत्यर्थः। हस्तिकर्णे तदा तेन वाच्यते यन्महेश्वरि!। तदेव कुरुते हस्ती द्रुमादीनान्तु भञ्जनम्। अनेनैव विधानेन यदि पुष्पवतीगृहे। निशाभागे जपेल्लक्षं पूजयेद्बलिभिः शुभैः। पुष्पवतीगृहे रजःस्वलायोनिमण्डले। जुहुयादयुतं पद्मैर्लोहितैः परमेश्वरि!। ॐ नमो देवदेवाय पञ्चास्याय महात्मने। त्वत्प्रसादान्महादेव! मम सिद्धिर्भविष्यति। इति स्तुत्वा महेशानि! मृगेन्द्रशब्दविद्भवेत्। मृगेन्द्रस्य प्रसादेन तस्यासाध्यं न विद्यते। युद्धे वापि विवादे वा स भवेद्विजयी नरः। मृगेन्द्रस्मृतिमात्रेण सिंहो गच्छति तत्पुरः। तदाज्ञावशतो नित्यं कार्य्यं साधयति ध्रुवम्। इति ते कथितं सर्वं दुर्लभं भुवनत्रये। तस्य गेहे स्थिरा लक्ष्मीः पुत्रपौत्रावधि स्थिता। एतन्मन्त्रं महेशानि! यदि पर्वतमस्तके। हविष्याशी जपेद्देवि! सदा सर्वत्र सिद्धिदः॥

अथ शूकरशब्दज्ञानम्॥ पङ्कभूमिं समासाद्य तारं घुरघुरद्वयम्। घूत् घूत् स्वाहान्तमन्त्रोऽयं जपेत् सहायुतं बुधः। घोणिरापूरयेद्यत्नात्ततः सिध्यति नान्यथा॥

अथ कङ्कालसिद्धिः॥ नदीतीरं समासाद्य कृतस्नानो दिवा शुचिः। कौलिकीं पूजयेद् यत्नान्नानापुष्पैर्मनोरमैः। मद्य-मांसैर्लोहितैश्च नृत्यगीतादिभिः स्वयम्। पीत्वा कुलरसं यत्नात् कुलं गत्वा प्रयत्नतः। काली मायाबालिके च कङ्काली वह्नि-वल्लभा। एतन्मन्त्रं महेशानि! जपेद्दिंशसहस्रकम्। तदायाति महादेवि! कङ्काली तत्र सोद्यमा। साधकाय वरं दत्त्वा वाञ्छ-नञ्च वरानने!। याति वा वाहनं तस्य वाञ्छां वहति सर्वदा। हन्ति शत्रुसहस्राणि पृथ्वीं भ्रमति तत्क्षणात्। बलञ्च विपुलं दद्यात् सत्यं सत्यं न संशयः। तारं माया रमाबीजं पशुनामा-ग्निवल्लभा। कालिकापूजनं यस्तु पशुनाम्ना जपेन्मनुम्। सहस्रं परमेशानि! तस्य शब्दं प्रबुध्यति॥

अथ काकशब्दज्ञानम्॥ द्वितीयपटले॥ काकपुच्छं महे-शानि! मूर्ध्नि सन्धार्य्य यत्नतः। कालीबीजं तथा काका काली-मन्त्रोऽयमुत्तमः। चितायां षट् सहस्राणि होमपूजाविवर्जितम्। जपेन्निशीथे देवेशि! ततः सिद्धो भवेन्नरः। ततः प्रभृति देवेशि! सार्वज्ञं तस्य जायते। काकशब्दप्रबोधेन सर्वं वक्ति यथातथम्। चिरजीवी भवेन्मर्त्यो नात्र कार्य्या विचारणा॥१॥

अथ खञ्जनसिद्धिः॥ तारं तिमिरनाश्यै च मायाबीजं महेश्वरि!। पूजयेत् परमेशानि! यत्नात्तिमिरनाशिनीम्। ततः खञ्जनसिद्धिः स्यान्नात्र कार्य्या विचारणा। खञ्जनानां ततस्तस्य दर्शनञ्च भवेत् सदा। मूर्ध्नि नीते च तत्पक्षे देवेऽपि स न दृश्यते। जानीयात् खाञ्जनं शब्दं सर्वेषां प्रियतामि-यात्।

अथ जलचरपक्षिसिद्धिः। एतन्मन्त्रं महेशानि! श्मशाने यदि वा जपेत्। षट्सहस्रप्रमाणेन पूजयेदम्बुवासिनीम्। तदा वारिचराणाञ्च पक्षिणां शब्दविद्भवेत्। एतन्मन्त्रं

कीलकाल वरारोहे ! वह्निकान्ता ततः परम् । विल्वमूले महेशानि ! जपेदयुतमानतः । पूजयेत् कालिकां देवीं ततः सिद्धिर्भवेद्ध्रुवम् । वकानां शब्दविज्ज्ञात्वा सर्वज्ञो जायते नरः ॥६॥

अथ चटकशब्दज्ञानम् ॥ चाटु चाटु महेशानि ! स्फे पूर्वं परमेश्वरि ! । सप्तायुतं जपेद् यत्नात् कालिकामपि पूजयेत् । ततो बुध्यति देवेशि ! चटकाशब्दमुत्तमम् ॥ ७ ॥

अथ शुकशब्दज्ञानम् ॥ मायाबीजं शुकद्वन्द्वं बोधयद्वितयं तथा । वह्निकान्तावधिर्मन्त्रो जपेदयुतमानतः । ततः शुकस्य शब्दज्ञो नरो भवति नान्यथा । शुकस्यापि प्रसादेन महासम्पत्तिमान् भवेत् । एतन्मन्त्रं महेशानि ! निशीथे त्यक्तभोजनः । जपेदष्टसहस्रन्तु शारिकापददानतः । शारिकाशब्दविज्ज्ञात्वा सर्वज्ञो जायते नरः ॥ ८ ॥

अथ सारससिद्धिः ॥ धराबीजं समुद्धृत्य भैं भैं बीजं समुद्धरेत् । एतन्मन्त्रं महेशानि ! सप्तायुतमतन्द्रितः । जपेत् कमलमध्ये तु हविष्याशी जितेन्द्रियः । ततः सिध्यति देवेशि ! नात्र कार्य्या विचारणा । सारसाणां रव बुद्ध्वा सर्वज्ञो जायते, नरः ॥ ९ ॥

अथ कपोतसिद्धिः ॥ स्फेङ्कारं पूर्वमुद्धृत्य हुङ्कारद्वयमुद्धरेत् ॥ स्वाहान्ता कथिता विद्या जपेदयुतमानतः । शाल्मलीमूलमासाद्य पूजयेत् सिद्धिकालिकाम् । ततः सिध्यति देवेशि ! नात्र कार्य्या विचारणा । कपोतस्य रवं देवि ! स बुध्यति न संशयः ॥ १० ॥

कौरवेरशब्दमुच्चार्य्य कूर्च्चबीजं समुद्धरेत् । सिद्धिकालीं प्रपूज्याथ जपेदयुतपञ्चकम् । ततः सिध्यति देवेशि ! नात्र कार्य्या विचारणा । कपोतस्य रवं देवि ! स बुध्यति न संशयः ॥ ११ ॥

कपोतविष्ठया मूर्ध्नि तिलकेऽपि कृते बुधः। भूतं भावि वर्त्तमानं सर्वं वक्ति यथातथम् ॥१२॥

अथ कुक्कुटशब्दज्ञानम्। कं कङ्कारं समुच्चार्य्य कूर्चंवीजमथोद्धरेत्। जपेदष्टायुतं देवि! कालिकाञ्च प्रपूजयेत्। मद्यैर्मांसैर्लतागेहे सिद्धो भवति नान्यथा। सिद्धे मन्त्रे तथा मन्त्री भवेद्भूमिपुरन्दरः। शब्दं बुध्यति तेषां वै सर्वज्ञो भवति ध्रुवम्। यावत्तिष्ठति तद्विष्ठा तस्य मूर्ध्नि वरानने!। कवित्वं कुरुते तावत् वादिनं जयति ध्रुवम् ॥ १३ ॥

अथ शृगालसिद्धिः॥ हं हङ्कारं समुच्चार्य्य स्फें स्फेङ्कारं समुच्चरेत्। हंस हंस ततो ब्रूयात् जपेल्लक्षं वरानने!। गुह्यकालीं प्रपूज्याथ मद्यैर्मांसैर्वरानने!। ततः सिध्यति देवेशि! हंसशब्दो हि सुव्रते!। तद्विष्ठातिलकं कृत्वा महासर्वज्ञतामियात् ॥ १४ ॥

अथ क्षेमङ्करीसिद्धिः॥ मायावीजं समुद्धृत्य धरावीजं समुच्चरेत्। क्षेमङ्करीपदं पश्चात्तदन्ते वह्निवल्लभा। वटमूलं नदीतीरं गत्वा लक्षं जपेन्नरः। पूजयेत् कालिकां देवीं मद्यमांसैर्मनोरमैः। रक्तपुष्पैं रक्तमाल्यैर्नानालङ्कारसंयुतैः॥ ततः सिध्यति देवेशि! निशीथे स भवेत् प्रिये!। क्षेमङ्करीणां शब्दज्ञो जायते नात्र संशयः। परस्त्रीनिरतो देवि! मनोवाञ्छामवाप्नुयात् ॥ १५ ॥

अथ टिट्टिभसिद्धिः। टिट्टिभायास्तु स्वं वीजं वह्निकान्ता ततः परम्। कालीं सम्पूजयेद्यत्नात् टिट्टिभ शब्दविद्भवेत् ॥१६॥

अथ कोकसिद्धिः। कोकयुग्मं वह्निकान्ता जपेत् सप्तायुतं बुधः। कालिकां पूजयेद्यत्नात् कोकानां शब्दविद्भवेत् ॥ १७ ॥

अथ चकोरशब्दज्ञानम्। कालीवीजं चकोराय जपेदष्टायुतं बुधः। वटमूलं समासाद्य कालिकां पूजयेत्ततः। चकोरशब्दविद्भूत्वा सर्वज्ञो जायते नरः ॥ १८ ॥

कपोतविष्ठया मूर्ध्नि तिलकेऽपि कृते बुधः। भूतं भावि वर्त्तमानं सर्वं वक्ति यथातथम् ॥१२॥

अथ कुक्कुटशब्दज्ञानम्। कां कङ्कारं समुच्चार्य्य कूर्चवीजमथोद्धरेत्। जपेदष्टायुतं देवि! कालिकाञ्च प्रपूजयेत्। मद्यैर्मांसैर्लतागेहे सिद्धो भवति नान्यथा। सिद्धे मन्त्रे तथा मन्त्री भवेद्भूमिपुरन्दरः। शब्दं बुध्यति तेषां वै सर्वज्ञो भवति ध्रुवम्। यावत्तिष्ठति तद्विष्ठा तस्य मूर्ध्नि वरानने!। कवित्वं कुरुते तावत् वादिनं जयति ध्रुवम् ॥ १३ ॥

अथ शृगालसिद्धिः॥ हुं हुङ्कारं समुच्चार्य्य स्फें स्फेङ्कारं समुच्चरेत्। हंस हंस ततो ब्रूयात् जपेल्लक्षं वरानने!। गुह्यकालीं प्रपूज्याथ मद्यैर्मांसैर्वरानने!। ततः सिध्यति देवेशि! हंसशब्दो हि सुव्रते!। तद्विष्ठातिलकं कृत्वा महासर्वज्ञतामियात् ॥ १४ ॥

अथ क्षेमङ्करीसिद्धिः॥ मायावीज समुद्धृत्य धरावीजं समुद्धरेत्। क्षेमङ्करीपदं पश्चात्तदन्ते वह्निवल्लभा। वटमूलं नदीतीरं गत्वा लक्षं जपेन्नरः। पूजयेत् कालिकां देवीं मद्यमांसैर्मनोरमैः। रक्तपुष्पैं रक्तमाल्यैर्नानालङ्कारसंयुतैः॥ ततः सिध्यति देवेशि! निशीथे स भवेत् प्रिये!। क्षेमङ्करीणां शब्दज्ञो जायते नात्र संशयः। परस्त्रीनिरतो देवि! मनोवाञ्छामवाप्नुयात् ॥ १५ ॥

अथ टिट्टिभसिद्धिः। टिट्टिभायास्तु स्वं वीजं वह्निकान्ता ततः परम्। कालीं सम्पूजयेद्यत्नात् टिट्टिभ शब्दविद्भवेत् ॥१६॥

अथ कोकसिद्धिः। कोकयुग्मं वह्निकान्ता जपेत् सप्तायुतं बुधः। कालिकां पूजयेद्यत्नात् कोकानां शब्दविद्भवेत् ॥ १७ ॥

अथ चकोरशब्दज्ञानम्। कालीवीजं चकोराय जपेदष्टायुतं बुधः। वटमूलं समासाद्य कालिकां पूजयेत्ततः। चकोरशब्दविज्ञूला सर्वज्ञो जायते नरः॥ १८ ॥

तारं काली चकोराय जपेदष्टायुतं नरः। महाकाली ततो देवि! अस्त्रं वह्निवधूं ततः। एतन्मन्त्रं महेशानि! जपेन्नच्च महेश्वरि!। मद्यैर्मांसे रक्तपुष्पैर्महाकालीं प्रपूजयेत्। एवं कृत्वा विधानेन तत्पुच्छं मूर्ध्नि धारयेत्। तत्पक्षिणः शब्दवेत्ता जायते नात्र संशयः॥ १८॥

अथ कीटशब्दज्ञानम्। अथ वक्ष्ये महेशानि! कीटसाधनमुत्तमम्। वटमूले समासाद्य स्नातः शुक्लाम्बरः शुचिः। व्याघ्रचर्मैः समासाद्य मद्यैर्मांसैर्मनोहरैः। धूपदीपैश्च नैवेद्यैर्बलिभिः परमोत्तमैः। लताभिर्वेष्टितो भूत्वा कीटकञ्च समर्पयेत्। तुङ्गवक्षोजयुगलां चकोरनेत्रां हसन्मुखीम्। पिबन्तीं रुधिरधारां मुक्तकेशीं दिगम्बराम्। बिभ्रतीं खड्गमुण्डञ्च ततो विकटसन्निभाम्। एवं ध्यात्वा प्रयत्नेन जपेन्मन्त्रमनन्यधीः। कालीबीजं कीटकाली निवसेत्तत्र साऽसिता। एतन्मन्त्रं महेशानि! जपेदेकाग्रमानसः। सहस्रं पद्मपत्राणां जुहुयात् संस्कृतेऽनले। कीटकाली समायाति ततो नात्रास्ति संशयः। साधकाय वरं दत्त्वा प्रभाते याति कालिका। ततः प्रभृति देवेशि! कीटशब्दस्य साधकः। लीलया साधकः सर्वं बुद्ध्वा सर्वज्ञतामियात्। पिपीलिकादिकीटानां शब्दं बोद्धुं क्षमो भवेत्। स्वर्गे मर्त्ये च पाताले धरायां या कथा भवेत्। भूतं भव्यं वर्त्तमानं साधकेन्द्राय सर्वदा। कीटाः शंसन्ति देवेशि! नात्र कार्य्या विचारणा। कीटकालीप्रसादेन गृहे लक्ष्मीः स्थिरा भवेत्। धनवान् पुत्रवान् भूत्वा स्वर्गमोक्षमवाप्नुयात्॥ २०॥

प्रकृतसाधनम्। मुण्डमालातन्त्रे चतुर्थपटले॥ निश ... हरवल्लभे।। जपेदयुतसंख्यञ्च स सि ... । स योगीन्द्रः स भावज्ञः स धीरः सर्वकर्मसु॥ १ ... । प्रभातेऽश्वत्थमूले च गत्वा परमकोविदः। पूज

परया भक्त्या सान्निपैर्लोहितैरपि । विल्वैर्विल्वदलैर्वापि विल्व-पुष्पैर्वरानने ! । जपेल्लक्षं चतुर्दश्यामारभ्य नगनन्दिनि ! । पञ्चमेन यजेद्देवीं विल्वमूले दिवानिशम् । तदा वाक्सिद्धि-माप्नोति स्फुटं वाचस्पतिर्भवेत् ॥ २ ॥ तथा । वामभागे स्त्रियं स्थाप्य धूपामोदसुगन्धिभिः । ताम्बूलचर्वणाद्यैश्च पूजयेद्भव-गेहिनीम् । भवानीं तारिणीं विद्यां ब्रह्मविद्यां मनोहराम् । शुद्धा सिद्धिमवाप्नोति तत्क्षणादेव शङ्करि ! । विश्वमातर्जया-धारे ! विश्वेश्वरि ! नमोऽस्तु ते । करालवदने ! घोरे ! चन्द्रशे-खरवल्लभे ! । मां तारय महाभागे ! देहि सिद्धिमनुत्तमाम् । कामकल्पलतारूपे ! कामेश्वरि ! कलामते ! । कामरूपे ! च विजये ! निस्तारे ! शववाहिनि ! ॥३॥ गृहीत्वा शवचाण्डालं धृत्वा भालं मुखं शिरः । नासां कर्णौ च हृत्पद्मं नाभिं लिङ्गं गुदं तथा । बाहुपृष्ठञ्च जठरं धृत्वा धृत्वा मुहुर्मुहुः । आदौ माया पुनर्मायां पुनर्मायां नियोजयेत् । वधूवीजं तथा लज्जां सर्वाङ्गे निक्षिपेन्मनुम् । अष्टोत्तरशतं जप्त्वा कृत्वा च शवबन्धनम् । पुनः स्वमन्त्रवीजेन नीलद्रवेण चक्षुषा । सत्त्वेन रजसा देवि ! तमसा नगनन्दिनि ! । हरवीजेन सम्मार्ज्य स सिद्धेश्वरतामियात् । वायुस्तम्भं जलस्तम्भं वह्निस्तम्भं नगात्मजे ! । तत्क्षणादेव देवेशि ! जायते नात्र संशयः ॥ ४ ॥ शून्यागारे महेशानि ! भवे-द्वनदद्दिङ्मुखः । शङ्खमाला गृहीतव्या स्फाटिकी वाथ राजती । चामीकरमयी माला प्रवालघटिता तथा । मूर्ध्नि देशे कुलु-काञ्च जप्त्वा शतमनुत्तमाम् । तदा मन्त्रं जपेन्मन्त्री महेशो नात्र संशयः । स शाक्तः शिवभक्तश्च भैरवश्च सदाशिवः ॥ ५ ॥ तथा । अश्वत्थे विल्वमूले वा स्वजायामन्दिरेऽथ वा । देवीं वा कामिनीं वापि ध्यायेत् परमदेवताम् । आद्यां ज्योतिर्मयीं विद्यामभयां वरदां शिवाम् । प्रणमेत् स्तुतिभिश्चण्डीं सर्वदोषनिकृन्तनीम् ।

श्मशानस्थः शवस्थोऽपि प्रपठेत् कवचोत्तमम् । तथा श्मशा-
दे वेशि ! शवे वा वरवर्णिनि ! । सिद्धिर्भविष्यति तदा प्रतिपन्ना
न भैरवाः । उन्मत्तः क्रोधनश्चैव भैरवो वटुकात्मकः । संहारो
भीषणश्चैव तथा च कालभैरवः । महाकालभैरवश्च भैरवा वसु-
संख्यकाः । दृष्ट्वा श्मशानं देवेशि ! शवसाधनमेव च । नृत्यन्ति
भैरवाः सर्वे गर्जन्ति रक्तलोचनाः । अद्य मत्सदृशो वापि मश्चैव
वातुलोऽपि वा । शवश्मशानयोर्मध्ये न जानामि कथञ्चन ।
माभैपोर्भैरवाः सर्वे वदिष्यन्ति च रक्षणात् । सिंहव्याघ्रवराहा-
द्याकारा गर्जन्ति सर्वतः । माभैषीश्चैव माभैषोर्माभैषीश्चैव साध-
कम् । यो वदिष्यति पुरतः स गुरुस्तत्त्वकोविदः ॥ ६ ॥ पञ्चम-
पटले ॥ कृष्णाष्टम्यां नवम्यां वा प्रजपेदयुतं निशि । तदा सिद्धि-
मवाप्नोति मन्त्रध्यानपुरःसरम् ॥ ७ ॥ तथा । महापीठाश्रम'
याति महापीठस्य दर्शनम् । महापीठे यजेद्देवीं भक्त्या परमया
युतः । पूजयेद्रक्तपुष्पैश्च रक्तगन्धानुलेपनैः । महिषैश्च यजेद्देवीं
मेषजैः चतजैरपि । छागलैर्लोहितैर्देवी गात्रजैर्ब्राह्मणैरपि ।
तदा सिद्धेश्वरो भूत्वा गाणपत्यं लभेत्तु सः ॥ तथा । स्तुतिपा-
ठादृदृढज्ञानात् पूजनाच्छिवसुन्दरि ! । सुप्रसन्ना महाविद्या
जपात् सिद्धिर्भविष्यति ॥ ८ ॥ षष्ठपटले ॥ कुलवारे महेशानि !
सहस्रमयुतं जपेत् । शनैश्चरे चतुर्दश्याममायां कुजवासरे । स्थित्वा
कुशासने ज्ञानी मन्त्रसिद्धिपरायणः । अयुतं भक्तिभावेन सहस्रं
च वरानने ! । अन्तर्यागं ततः कृत्वा सर्वसिद्धीश्वरो भवेत् ॥९॥
अश्वत्थवटमूले वा बिल्वमूलेऽथ वा प्रिये ! । पूजयेत् परया
मुदा मन्त्रसिद्धिं जनो लभेत् ॥ १० ॥ तथा । सुषुम्नान्तः स्थिता
देवीं पद्मकिञ्जल्कवासिनीम् । ध्यायेन्नाडीविशुद्धेन मन्त्रसिद्धि-
रनुत्तमा ॥ तथा । श्मशानेऽश्वत्थमूले वा शवे वा शून्यमन्दिरे ।
प्रजपेत् कालिकां तारां महाविद्यां प्रसीदति । जपेन तपसा

सौवीरस्सर्वांगैर्मनोहरैः। पूजनैः कवचैर्देवि! मन्त्रसिद्धा प्रसी-
दति॥ ११॥ वामे सुरायां देवेशि! नानालङ्कारभूषिताम्।
कुलचक्रे च देवेशि! प्रजपेत्तु समः शिवः। निशि चक्रे करा-
लास्ये मुक्तकेशो दिगम्बरः। सहस्रं वायुतं वापि जपेन्मदन-
मन्दिरे। श्वेतं वा लोहितं वापि कुसुमं पञ्चमान्वितम्। एवं-
विधविधानेन महाकाल्यै निवेदत्। दिवापूजा विधातव्या निशा-
पूजा महेश्वरि!। सन्ध्यापूजा विधातव्या तदा सिद्धिमवाप्नु-
यात्॥ तथा। शवे विल्वं करे दत्ते मालां संगृह्य साधकः।
प्रजपेत् पार्वतीमन्त्रं सर्वकार्यार्थसिद्धये। प्रणम्य भक्त्या देवेशि!
जपेच्चिन्तामणिं मनुम्। चिन्तामणिप्रसादेन किं न सिध्यति
भूतले। चिन्तामणिं कल्पलतां गृहीत्वा परमां शिवाम्। जप्त्वा
महासनुं चण्डि! देवदेवेश्वरो भवेत्। योगिनीतन्त्रे पूर्वखण्डे
पञ्चमपटले॥ देव्युवाच॥ भगवन्! सर्वधर्मज्ञ! लोकानुग्रहका-
रक!। साधनं सर्वमन्त्रस्य सर्वाशापरिपूरकम्। साधनं सिद्ध-
मन्त्रस्य वद मे करुणामय!॥ ईश्वर उवाच॥ शृणु देवि! प्रव-
क्ष्यामि साधनं परमाद्भुतम्। सार्द्धयामगतायान्तु निशायां साध-
कोत्तमः। भूत्वा दिगम्बरः सम्यगाचम्य विधिवत्तथा। अभ्युक्ष्य
मूलमन्त्रेण शय्यायां तत्र संविशेत्। गुरुं परमगुरुञ्च परापर-
गुरुं तथा। परमेष्ठिगुरुञ्चैव वामेऽभ्यर्च्य गणेश्वरम्। दक्षिणे
च ध्रुवाख्यन्तु श्मशानवासिन्यै नमः। ततो माया आसनाय
नम इत्युच्चरेच्छिवे!। शय्या शय्यातले देवि! प्रणवान्ते भुवञ्च
फट्। लिखित्वाचम्य यत्नेन स्वतन्त्रोक्तविधानतः। प्रणवं मणि-
धरी चैव वज्रिणी च महापदम्। प्रतिसरे रक्ष रक्ष मां हुं फट्
स्वाहया युतः। अनेन मनुना देवि! शिखां बद्धा विधानतः।
अङ्गन्यासकरन्यासौ मातृकान्यासमेव च। भूतशुद्ध्यादिकं कृत्वा
ततश्च परमां शिवाम्। ध्यात्वा भक्त्या समभ्यर्च्य मानसैः साध-

क्रोत्तमः। शय्यातले महेशानि! मन्त्रोऽपि च वरानने!। प्रणः वश्च ततो देवि! वटुकेभ्यो नमस्तथा। इति मन्त्रेण मनसा वटुकं पाद्यादिभिर्यजेत्। ततस्तु वह्निबीजेन समन्ताज्जलधारया। वह्निप्राचीरमाचिन्त्य सङ्कल्प च समादरात्। जपं कृत्वा समर्प्याथ विधिना परमेश्वरि!। पुनः सङ्कल्प देवेशि! कुर्य्यात् स क्रमतः शिवे!। होमञ्च तर्पणञ्चैव अभिषेकं ततः परम्। विप्रस्य भोजनञ्चैव अभावे द्विगुणं जपेत्। काञ्चनं दक्षिणां दत्वाऽच्छिद्रावधारणं चरेत्। सम्प्रोच्य वटुकं देवि! क्षमस्वेति विसर्ज्जयेत्। एवमुक्तं महेशानि! शय्यासाधनमुत्तमम्। मन्त्रसिद्धिकरं शीघ्रमथसायुज्यदायकम्॥ विशेषशय्यासाधनन्तु निर्गुणकाण्डे वक्ष्यते॥ तत्रैव॥ इतः शृणु विवाटस्य चतुर्वाटस्य साधनम्। गत्वा तु त्रिपथं वापि चतुष्पथं वरानने!। प्रागुक्तां देवीं समभ्यर्च्य मणिवरीति मन्त्रतः। बद्धा शिखान्तु वस्त्रान्ते निर्भयं साधकोत्तमः। श्मशानवासिनो ये ये देवा देव्यश्च भैरवाः। कृपा कुर्वन्तु ते सर्वे सिद्धिदाश्च भवन्तु मे। प्रणमेत् प्रणवाद्येन मनुनानेन भक्तितः। ततः पूर्वमुखो वापि उत्तराशामुखोऽपि वा। उपविश्य समाचम्य स्वस्ति वाच्य महेश्वरि!। स्थानं समार्ज्य तत्रैव प्रेतबीजं लिखेत् सुधीः। बीजोपरि महादेवि! विच्छितासनमास्तरेत्। तत्रोपविश्य देवेशि! इष्टदेवतां स्मरेत्। यथेष्ट मनसाराध्य अष्टाशासु बलिं हरेत्। काल्यादिभ्यो विशेषेण पूजयित्वा महेश्वरि!। काली कपालिनी कुल्ला कुरुकुल्ला विरोधिनी। विप्रचित्ता तथा नीला बलाका च प्रनाशिप। प्रणवाद्या ङेयुतान्ता पूज्या बल्या विना स्मृता। सङ्कल्पाष्टोत्तरयुतं जपाऽच्छिद्रावधारणम्। कृत्वा स्थानं परिष्कृत्य देवी स्मरन् गृहं व्रजेत्। अतः परमहं वक्ष्ये विल्वमूलस्य साधनम्। विल्वमूलं महेशानि! समन्तात् षोड़शं करम्। अतश्चः

साधनं देवि! सर्वेषां प्रियकारकम्। तत्र गत्वा बिल्वमूलं प्राग्वद्गुरुचतुष्टयम्। अभ्यर्च्य यत्नतो देवि! क्षेत्रपालं प्रपूज्य च। क्षेत्रपाल! महाभाग! श्मशानाधिप! सुव्रत!। सिद्धिं देहि जगत्कर्त्ता देहि स्थानं नमोऽस्तु ते। अनेन प्रणवाद्येन मनुना प्रणमेच्च तम्। ततः स्थानन्तु सम्पूज्य लिखेत्तत्र वरानने!। वाग्भवं प्रेतबीजञ्च पुनर्वाग्भवमेव च। तदन्ते मूलमन्त्रञ्च लिखेत् साधकसत्तमः। पूजयित्वा च काल्यादिं पूर्ववत् परमेश्वरि!। मङ्कल्पयाष्टोत्तरशतं जप्त्वाऽच्छिद्रावधारयेत्। परिप्लुत्य ततः स्थानं गुरुं स्मरन् गृहं व्रजेत्। इत्येवं कथितं तुभ्यं सारात्सारं परात्परम्। गोपनीयं सदा भद्रे! विशेषात् पशुसङ्कुले॥

अथ कार्त्तवीर्य्यार्जुनप्रयोगः॥ मन्त्रमहोदधौ॥ यथा फ्रौं व्रीं क्लीं भ्रूं आं ह्रीं क्रौं श्रीं हुं फट् कार्त्तवीर्य्यार्जुनाय नमः॥ वह्नितारयुतो वाद्यो लक्ष्मीरग्नीन्दुशक्तियुक्। वेधाधरेन्दुशान्त्याढ्यो निद्राधीशाग्निरिन्दुयुक्। मायाङ्कुशं वधूर्वर्मास्त्रे ततः कार्त्तवी पदम्। रेफवाद्यानलौ वह्निजौ दचकर्णसंस्थितौ। मेषः सदीर्घः पवनो मनुवक्त्रो हृदन्तकः। ऊनविंशतिवर्णोऽयं तारादिमन्त्रवर्यकः॥ इति प्रमाणम्॥ ओँ कार्त्तवीर्य्यार्जुनाय नमः॥

अथास्य न्यासः॥ यथा। ओँ नमो भगवते भो भोः कार्त्तवीर्य्यार्जुन ओँ ओँ ओँ मम हृदये दुष्टं दारय दुरितं हनहन पापं मथमथ आरोग्यं कुरुकुरु ह्रां ह्रां हुं द्विपः॥१॥ ओँ फ्रौं व्रीं हुं आं ह्रीं क्रौं श्रीं हुं फट् कार्त्तवीर्य्यार्जुनाय नमः। अयं विंशत्यर्णः॥ द्वितीयन्यासः॥ ओँ नमो भगवते भो भोः कार्त्तवीर्य्यार्जुन ओँ फ्रौं ओँ मम उदरे दुष्टं दारय दुरितं हनहन पापं मथमथ आरोग्यं कुरुकुरु ह्रां ह्रां ह्रुं ह्रुं फट् फट् द्विपः॥ २॥ ओँ नमो भगवते कार्त्तवीर्य्यार्जुन श्रीं व्रीं ओँ मम नाभौ -

दारय दुरितं हनहन पापं मथमथ आरोग्य कुरुकुरु ह्रां ह्रीं हुं हुं फट् फट् स्वाहा ॥ ३ ॥ ओं इत्यादि १५ ओं क्लीं मम जठरे दुष्टं दारयेत्यादि ॥४॥ ओं इत्यादि १५ ओं हुं मम गुह्य-मण्डले दुष्टमित्यादि ॥५॥ ओं इत्यादि १५ ओं ओं ओं मम ऊरुयुग्जानुपादेषु दुष्टमित्यादि ॥६॥ ओं इत्यादि १५ ओं क्रौं ओं मम मूर्ध्नि दुष्टमित्यादि ॥ ७ ॥ ओं इत्यादि १५ ओं क्रौं ओं मम भ्रूयुगले दुष्टमित्यादि ॥ ८ ॥ ओं इत्यादि १५ ओं ओं ओं मम कर्णाक्षिनासिकाजिह्वावक्त्रेषु दुष्टमित्यादि ॥ ९ ॥ ओं इत्यादि १५ ओं हु ओं मम कण्ठबाहुयुगेषु दुष्टमित्यादि ॥ १० ॥ ओं इत्यादि १५ ओं का ओं मम सर्वाङ्गेषु दुष्टमित्यादि। ओं इत्यादि १५ ओं फट् ओं मम सर्वाङ्गेषु दुष्टमित्यादि ॥११॥ ओं इत्यादि १५ ओं ओं ओं मम सर्वाङ्गेषु दुष्टं दारयेत्यादि ॥ १२ ॥ ओं इत्यादि १५ ओं वी ओं मम सर्वाङ्गेषु दुष्टमित्यादि ॥ १३ ॥ ओं इत्यादि १५ ओं र्यां ओं मम सर्वाङ्गेषु दुष्टमित्यादि ॥ १४ ॥ ओं इत्यादि १५ र्जुं ओं मम सर्वाङ्गेषु दुष्टमित्यादि ॥ १५ ॥ ओं इत्यादि १५ ओं ना ओं मम सर्वाङ्गेषु दुष्टमित्यादि ॥ १६ ॥ ओं इत्यादि १५ ओं य ओं मम सर्वाङ्गेषु दुष्टमित्यादि ॥ १७ ॥ ओं इत्यादि १५ ओं न ओं मम सर्वाङ्गेषु दुष्टमित्यादि ॥ १८ ॥ ओं इत्यादि १५ ओं म ओं मम सर्वाङ्गेषु दुष्टमित्यादि ॥ १९ ॥

अथ गायत्री ॥ ओं कार्त्तवीर्य्याय विद्महे महावीर्य्याय धीमहि तन्नोऽर्जुन प्रचोदयात्। गायत्र्येषा समाख्याता प्रयोगादौ जपेत्तु ताम् ॥ इति मन्त्रमहोदध्युक्तप्रयोग ॥

अथास्य कवचम् ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ देवाधिदेव। सर्वज्ञ सर्वलोकहिते रत ! । केन रक्षा भवेन्नॄणां भीतानां विविधापदि राजचौरादिपीडासु

ग्रहरोगभयेऽपि च। ज्वरापस्मारपीड़ासु सिंहव्याघ्रनिपातने। राक्षसासुरवेतालपिशाचप्रेतपातने। महाभये महानाशे महा-कारागारगतेऽर्णवे। महामृत्युभये घोरे महाकलहपातने। केनोपायेन शान्तिः स्यात् साधकानां महेश्वर !। अनष्टद्रव्यता चैव नष्टस्य पुनरागमः। सर्वाकर्षणसंक्षोभः सर्वसंहननं तथा। भवत्यभीष्टं जन्तूनां केवलं वद मे शिव !॥ ईश्वर उवाच॥ शृणु गुह्यतमं देवि ! गोपनीयं प्रयत्नतः। अवाच्यमपि वक्ष्यामि तव लोकहिताय वै। कवचं कार्त्तवीर्य्यस्य साङ्गावरणं क्रमात्। समूर्त्तिमूर्त्तिमन्त्रौघं सजपध्यानपूर्वकम्। सहस्रादित्यसङ्काशे नानारत्नसमुज्ज्वले। भास्वद्ध्वजपताकाढ्ये तुरगायुधभूषणे। महासंवर्त्तकाम्भोजभीमरावविराविणि। समुद्धृतमहाच्छत्र-वितानितवियत्पथे। निर्म्माणकिङ्किणीजालचलच्चामरशोभिते। महारथवरे दीप्ते नानायुधविराजिते। सुस्थितं विपुलोदार-सहस्रभुजमण्डितम्। चामीकरकुण्डकोदण्डान् दधानमपरैः शरान्। किरीटहारमुकुटकेयूरवलयाङ्गदैः। मुद्रिकोदर-गन्धाढ्यैर्मञ्जीनूपुरकादिभिः। भूषितं विविधाकल्पैर्भास्वरैः सुमहाधनैः। आबद्धकवचं वीरं सुप्रसन्नाननाम्बुजम्। धनुर्ज्या-सिंहनादेन कम्पयन्तं जगत्त्रयम्। सर्वशत्रुक्षयकरं सर्वव्याधि-विनाशनम्। सर्वसम्पत्प्रदातारं विजयश्रीनिषेवितम्। सर्व-सौभाग्यदं भद्रं भक्तानां भयनाशनम्। दिव्यमालानुलेपाढ्यं सर्वलक्षणसंयुतम्। रथनागाश्वपादातिवृन्दमध्यगमीश्वरम्। वरदं चक्रवर्त्तीनां महीलोकैकपालकम्। समानोदितसाहस्रं दिवाकरसमत्विषम्। महायोगबलैश्वर्य्यं कीर्त्त्याक्रान्तजगत्त्र-यम्। श्रीमच्चक्रहरेरंशादवतीर्णं महाजनम्। सम्यगात्मविभेदेन ध्यात्वा रक्षामुदीरयेत्। दत्तात्रेय ऋषिः प्रोक्तोऽनुष्टुप्छन्दः प्रकीर्त्तितम्। कार्त्तवीर्य्यार्जुनो विष्णुश्चक्रवर्त्ती च देवता।

विनियोगश्च रक्षायै सर्वतः परिकीर्त्तितः। सर्वदुष्टविनाशाय सर्वार्थस्य च सिद्धये। अस्याङ्गमूर्त्तयः पञ्च पान्तु मां स्फटिकोज्ज्वलाः। अग्नीशासुरवायव्यकोणेषु हृदयादिकाः। सर्वतस्तुज्वलद्रूपवीरचर्मासिपाणयः। अव्याहतबलैश्वर्य्यशक्तिसामर्थ्यविग्रहः। क्षेमङ्करीशक्तियुतश्चौराणां मदभञ्जनः। प्राचीदिशं रक्षतु मे वाणवाणाशयायुधः। श्रीकराशक्तिसहितो मारीमदविभञ्जनः। शरचापधरः श्रीमान् दिशं मे पातु दक्षिणाम्। मह्वावश्यकरीयुक्तः शत्रूणां मदभञ्जनः। कोदण्डेषु धरः सौम्यां दिशं मे परिरक्षतु। प्रजाकरीयुतश्चापवाणदुष्टप्रणाशनः। परिरक्षतु मे सम्यक् विदिशं चैत्रभानवीम्। विद्याकरीसमायुक्तः सुमहान् दुष्टनाशनः। पातु मे नैऋतीं चाप वाणवान् दिशमीश्वरः। धनकर्थ्या समायुक्तो महादुरितनाशनः। इष्वासनेषुधृक् पातु विदिश मम वायवीम्। आयुष्कर्थ्या समायुक्तः श्रीमान् भयविनाशनः। चापेषुधारी शैवीं मे विदिशं परिरक्षतु। विजयश्रीयुतः साक्षात् सहस्रारधरो विभुः। दिशमूर्द्धामवतु मे महाभयविनाशनः। शङ्खभृत् सुमहाशक्तिसंयुतोऽप्यधरा दिशम्। परिरक्षतु मे दुःखध्वान्तसम्भेदभास्करः। महायोगसमायुक्तः सर्वदिक्चक्रमण्डलम्। महायोगीश्वरः पातु सर्वतो मम पद्मभृत्। एता दिङ्मूर्त्तयो रक्ता रक्तमाल्यांशुकैर्वृताः। प्रधानदेवतारूपाः पृथक् रथवरे स्थिताः। शक्तयः पद्महस्ताश्च नीलेन्दीवरसन्निभाः। सुगन्धमाल्यवसनाः सुलिप्ततिलकोज्ज्वलाः। तत्पार्श्वदेवताः स्वस्ववाहनायुधभूषणाः। स्वस्वदिक्षु स्थिताः पान्तु मामिन्द्राद्या महाबलाः। एतास्तस्य समाख्याताः सर्वाक्षरदेवताः। सर्वतो मां सदा पान्तु सर्वशक्तिसमन्विताः। हृदये चोदरे नाभौ जठरे गुह्यमण्डले। ऊरुयुग्जानुपादेषु मूर्द्ध्नि भ्रूयुगलेषु च। कर्णाक्षिनासिकाजिह्वाकण्ठबाहुयुगेषु च। दश-

बीजात्मका मन्त्राः सम्यक् सम्पत्तिदायकाः। तेजोरूपाः स्थिताः पान्तु वाञ्छासुरद्रुमाः सदा। दश चान्ये महावर्णा मन्त्ररूपा महोज्ज्वलाः। व्यापकत्वेन पान्त्वस्मानापादतलमस्तकम्। कार्त्तवीर्य्यः शिरः पातु ललाटं हैहयेश्वरः। सुमुखो मे मुखं पातु कर्णौ व्याप्तजगत्त्रयः। सुकुमारो हनू पातु भ्रूयुगं मे धनुर्धरः। नयने पुण्डरीकाक्षो नासिकां मे गुणाकरः। अधरोष्ठौ सदा पातु ब्रह्मगेयो द्विजान् कविः। सर्वशास्त्रकलाधारो जिह्वां चिवुकमव्ययः। दत्तात्रेयप्रियः कण्ठं स्कन्धौ राजकुलेश्वरः। भुजौ दशास्यदर्पघ्नो हृदयं मे महाबलः। करौ सर्वार्थदः पातु कराग्राणि जगत्प्रियः। कुक्षिं रक्षतु मे विद्वान् वक्षः परपुरञ्जयः। रेवाम्बुलीलासन्तृप्तो जठरं परिरक्षतु। वीरशूरस्तु मे नाभिं पार्श्वौ मे सर्वदुष्टहा। सहस्रभुजभृत् पृष्ठं सप्तद्वीपाधिपः कटिम्। ऊरू माहिष्मतीनाथो जानुनी वल्लभो विभुः। जङ्घे वीराधिपः पातु पातु पादौ मनोजवः। पातु सर्वायुधधरः सर्वाङ्गं सर्वमर्म्मसु। सर्वदुष्टान्तकः पातु धात्वष्टककलेवरम्। प्राणादिदशजीवेशान् सर्वशिष्टेष्टदोऽवतु। वशीकृतेन्द्रियग्रामः पातु सर्वेन्द्रियाणि मे। अनुक्तमपि यत् स्थानं शरीरेऽन्तर्बहिश्च यत्। तत्सर्वं पातु मे सर्वलोकनाथेश्वरेश्वरः। वज्रात् सारतरञ्चेदं शरीरं कवचावृतम्। बाधाशतविनिर्मुक्तमस्ति मे भयवर्जितम्। वर्द्धे दं कवचं दिव्यं न भेद्यं हैहयेशितुः। विचरामि दिवारात्रौ निर्भयेणान्तरात्मना। राजमार्गे महादुर्गे मार्गे चौरादिसङ्कुले। विषमे विपिने घोरे दावाग्नौ गिरिकन्दरे। सङ्ग्रामे शस्त्रसङ्घाते सिंहव्याघ्रनिषेविते। गह्वरे सर्पसङ्कीर्णे सन्ध्याकाले नृपालये। विवादे विपुलावर्त्ते समुद्रे च नदीतटे। परिपन्थिजनाकीर्णे देशे दस्युगणैर्हते। सर्वस्वहरणे प्राप्ते प्राप्ते प्राणस्य सङ्कटे। नानारोगजरावेशे विषादप्राप्तभूतले। मारीदुःस्वप्नपीड़ासु,

क्लिष्टे विश्वासघातकैः। शारीरे च महादुःखैर्मानसे च महाज्वरे। आधिव्याधिभये विघ्ने ज्वालोपद्रवकेऽपि च। न भवेन्नु भयं किञ्चित् कवचेनावृतस्य मे। आगन्तुकामानखिलान् सुरदस्युविलुम्पकान्। विनाशयेत्तद्दोर्दण्डसहस्रेण महारथः। स्वकरोद्धृतनिर्भिन्नान् सहस्रशरखण्डितान्। राजचूड़ामणिः क्षिप्रं करोत्वस्मद्विरोधकान्। खड्गसाहस्रदलितान् सहस्रमूषलार्द्दितान्। चौरादिदुष्टसत्त्वौघान् सहस्रारसहस्रभृत्। कृतवीर्य्यसुतो राजा सहस्रभुजमण्डितः। अवतारो हरेः साक्षात् पालयेत् सकलं मम। कार्त्तवीर्य्यार्जुनो नाम राजा बाहुसहस्रवान्। तस्य स्मरणमात्रेण हृतं नष्टञ्च लभ्यते। यो भवेल्लोकरक्षार्थमंशाच्चक्रं हरेर्भुवि। तं नमामि महावीर्य्यमर्जुनं कृतवीर्य्यकम्। सहस्रबाहुं सशरं सचापं रक्ताम्बरम् रक्तकिरीटकुण्डलम्। चौरादिदुष्टभयनाशनमिष्टदं तं वन्दे महाबलविजृम्भितकार्त्तवीर्य्यम्। कार्त्तवीर्य्य! महावीर्य्य! सर्व्वदुष्टविनाशन!। सर्व्वत्र सर्व्वदा तिष्ठ दुष्टान्नाशय पाहि माम्। दक्षे पञ्चशतं बाणा वामे पञ्चशतं धनुः। यो बिभर्त्ति स पात्वस्मान् विपद्व्यालशताकुलान्। उत्तिष्ठ दुष्टदमन! सप्तद्वीपैकपालक!। त्वमेव शरणं प्राप्तं सर्व्वतो रक्ष रक्ष माम्। उत्तिष्ठ किं त्वं स्वपिषि किं तिष्ठसि चिराय हि। पाहि नः सर्व्वदा सर्व्वभयेभ्यः स्वसुतानिव। ये चौरा वसुहर्त्तारो विद्विषो ये च हिंसकाः। अन्तरायकरा दुष्टाः पापका ये दुराशयाः। दुर्हृदो दुष्टभूपाला दुष्टा मान्याश्च पापकाः। ये च कार्य्यविलोप्तारो ये खलाः परिपन्थिनः। सर्व्वस्वहारिणो ये च ये च मायाविनोऽपरे। महाक्लेशकरा म्लेच्छा दस्यवो वृषलाश्च ये। ये महाशरदातारो वञ्चकाः शस्त्रपाणयः। ये पापा दुष्टकर्म्माणो दुःखदा दुष्टबुद्धयः। व्याजकाः कुपथासक्ता ये च नानाभयप्रदाः। छिद्रान्वेषरता नित्यं येऽस्मान् बाधितुमुद्यताः।

ते सर्व्वे कार्त्तवीर्य्यस्य महाशङ्खवराहताः। सहसा विलयं यान्तु दूरादेव विमोहिताः। ये दानवा महादैत्या ये यक्षा ये च राक्षसाः। पिशाचा ये महासत्त्वा ये भूता ब्रह्मराक्षसाः। अपस्मारग्रहा येच ये ग्रहाः पिशिताशनाः। महालोहितभोक्तारो वेताला ये च गुह्यकाः। मनोबुद्धीन्द्रियजवाः स्फोटकाश्च महाज्वराः। महाशना वलिभुजो महाकुणपभोजनाः। गन्धर्व्वाप्सरसः सिद्धा ये च देवादियोनयः। डाकिन्यो योनसाः प्रेताः क्षेत्रपाला विनायकाः। महाव्याघ्रमहामेषमहातुरगरूपकाः। महापूजा महासिंहा महामहिषसन्निभाः। ऋक्षवाराहशुनकरूपा वोलुकमूर्त्तयः। महोद्भवरभा गिरसर्पाणां विषमस्तकाः। नानारूपा महासत्त्वा नानाक्लेशसहस्रदाः। नानारोगकराः क्षुद्रा महावीर्य्या महाबलाः। वातिकाः पैत्तिका घोराः श्लैष्मिकाः सान्निपातिकाः। माहेश्वरा वैष्णवाश्च वैरिञ्चश्चा महाग्रहाः। स्कान्दा वैनायकाः क्रूरा ये च प्रमथसम्भवाः। महाशत्रुग्रहा रौद्रा महामारीमसूरिकाः। ऐकाहिका द्व्याहिका त्र्याहिकाश्च महाज्वराः। चातुर्थिकाः पाक्षिकाश्च मासाः षाण्मासिकाश्च ये। सांवत्सरा दुर्निवार्य्या ज्वराः परमदारुणाः। स्वाप्निकाश्च महोत्पाता ये च दुःस्वप्निका ग्रहाः। कुष्माण्डा जृम्भका भीमा घोनासा निधिवक्षकाः। भ्रामकाः प्राणहर्त्तारो ये च बालग्रहादयः। दिवाचरा रात्रिचरा ये च सन्ध्यासु दारुणाः। प्रमत्ता अप्रमत्ता वा येऽस्मान् वाधितुमुद्यताः। ते सर्व्वे हैहयेशस्य धनुर्मुक्तशरार्द्दिताः। सहसधा प्रणश्यन्तु भग्नसत्त्वबलोद्यमाः। ये सर्पा ये महानागा महागिरिगुहाशयाः। कालव्याला महादंष्ट्रा महाजगरसंज्ञकाः। अनन्तकुलिकाद्याश्च दंष्ट्राविषमहाभयाः। अनेन शतशीर्षाश्च खण्डपुच्छाश्च दारुणाः। महाविषजलौकाश्च वृश्चिका रक्तपुच्छकाः। आशीविषाः कालकूटा महाहालाहलाह्वयाः। जल-

सर्पा जलस्थाला जलप्रहाश्च कच्छपाः । मासिका विषपुच्छाश्च ये चान्ये जलवासिनः । जलजाः स्थलजाश्चैव नानाभेदप्रतोद्भवाः । ये च षड्बिन्दवो लूता भ्रामराः शुकपुच्छिकाः । स्थावरा जङ्गमाश्चैव कृत्रिमाश्च महाविषाः । गुप्तरूपा गुप्तविषा मूषिका गृहगोधिकाः । अपस्मारविषा घोरा महोग्रविषसंज्ञकाः । येऽस्मान् बाधितुमिच्छन्ति शरीरप्राणनाशनाः । ते सर्वे कार्त्तवीर्य्यस्य खड्गसाहस्रखण्डिताः । दूरादेव विनश्यन्तु प्रनष्टेन्द्रियसाहसाः । मनुष्याः पशवो वृक्षा वानरा वनगोचराः । सिंहव्याघ्रवराहाश्च महिषा ये महामृगाः । गजास्तुरङ्गा गवया रासभाः शरभा वृकाः । शुनकाः पिशुनाः शूद्रा मार्ज्जारा बिलयोनयः । शृगालाः शशकाः श्येना गरुत्मन्तो विहङ्गमाः । भेरुण्डा वायसा गृध्रा हंसाद्याः पक्षिजातयः । उद्भिज्जाश्चाण्डजाश्चैव स्वेदजाश्च जरायुजाः । नानाभेदकुले जाता नानाभावपृथग्विधाः । येऽस्मान् बाधितुमिच्छन्ति सन्ध्यासु च दिवा निशि । ते क्षिप्रं कार्त्तवीर्य्यस्य गदासाहस्रचूर्णिताः । दूरादेव विनश्यन्तु विनष्टगतिपौरुषाः । ये चाक्षेपप्रदातारो द्वेष्टारो ये विदूषकाः । कार्य्यं यन्त्रप्रकर्त्तारः कूटमायाविनोऽपरे । मारणोच्चाटनोन्मूलद्वेषमोहनकारकाः । विश्वासघातका दुष्टा ये च स्वामिद्रुहो नराः । ये चाततायिनो दुष्टा ये पापा गोप्रहारिणः । दाहोपघातगरलशस्त्रपातातिदुःखदाः । क्षेत्रवित्तापहरणबन्धनादिभयप्रदाः । एते ये विविधाकारा ये चान्ये दुष्टजातयः । पीडाकराश्च सततं छिद्रमिच्छन्ति बाधितुम् । ते सर्वे कार्त्तवीर्य्यस्य चक्रसाहस्रदारिताः । दूरादेव विनश्यन्तु क्षयं यान्तु सहस्रधा । ये मेघा ये महावर्षा ये वाता याश्च विद्युताः । ये महाशनयो दीप्ता निर्घातायाश्च दारुणाः । उल्कापाताश्च ये घोरा ये महेन्द्रायुधादयः । सूर्य्येन्दुकुजसौम्याश्च गुरुकाव्यशनैश्चराः । राहुश्च केतवो

घोरा नक्षत्राणि च राशयः। तिथयः संक्रमा मासा हायना युग-नायकाः। मन्वन्तराधिपाः सिद्धा ऋषयो योगसिद्धयः। श्रुतय ऋग्यजुःसामाथर्वणाद्याश्च वह्नयः। ऋतवो लोकपालाश्च पितरो देवसंहतिः। विद्याश्चैव चतुःषष्टिभेदोत्था भुवनत्रये। एते वै कीर्त्तिताः सर्वे ये चान्ये नानुकीर्त्तिताः। ते सन्तु नः सदा सौम्याः सर्वकालं सुखावहाः। आज्ञया कार्त्तवीर्य्यस्य योगीन्द्रस्यामित-द्युतेः। कार्त्तवीर्य्यार्ज्जुनो धन्वी राजेन्द्रो हैहयेश्वरः। दत्तात्रेय-प्रियतमः सहस्रभुजमण्डितः। चापी खड्गी रथी वाणी तूणी चर्म्मी महाबलः। सुभगः सुमुखः शान्तश्चक्रवर्त्ती गुणाकरः। दशास्यदर्पहारो वा लीलाब्धः सुदुर्ज्जयः। दुष्टहा चौरदमनो राजराजेश्वरः प्रभुः। सर्वज्ञः सर्वदः श्रीमान् सर्वशिष्टेष्टदः कृती। राजचूडामणिर्योगी सप्तद्वीपाधिनायकः। विजयी विश्रुतो राज्ञा महामतिरलोलुपः। देवविप्रप्रियो विद्वान् ब्रह्मगेयः सनातनः। माहिष्मतीपतिर्य्योद्धा महाकीर्त्तिर्म्महाभुजः। सुकुमारो महा-वीरो मारीघ्नो मदिरेक्षणः॥ शत्रुघ्नः शाश्वतः शूरः शङ्खभृद्गोपि-वल्लभः। महाभागवतो धीमान् महाभयविनाशन.। असाध्य-विग्रहो दिव्यभावो व्याप्तजगत्त्रयः। सर्वशास्त्रकलाधारो विरजो लोकवन्दित.। वीरो विमलसत्त्वाढ्यो महाबलपराक्रमः। विजय-श्रीमयो नाथो जितारिर्म्मन्त्रनायकः। चक्रभृत् कामदः कान्तः कामघ्नः कमलेक्षणः। भद्रवादप्रियो वैद्यो विबुधो वरदो वशी। जितेन्द्रियो जितारातिः महान् योऽनन्तविक्रमः। चक्रभृत् पर-चक्रघ्नः संग्रामविधिपूजितः। महाधनो निधिपतिर्म्महायोगी गुरुप्रियः। योगाढ्यः सर्वरोगघ्नो राजिताखिलभूतलः। दिव्यास्त्र-भृदमेयात्मा सर्वगोप्ता महोज्ज्वलः। सर्वायुधधरोऽभीष्टप्रदः पर-पुरञ्जयः। योगसिद्धो महाकायो महाहन्दमताधिपः। सर्व-ज्ञाननिधिः सर्वसिद्धदातकृतोद्यमः। इत्यष्टशतनामोत्था मूर्त्तयो

दशदिक्पतेः। सम्यक् दश दिशो व्याप्य पालयन्तु च मां सदा। मम सौख्यमसम्बाधमारोग्यमपराजयः। दुःखहानिररिभय प्रज्ञावृद्धिः सुखोदयः। वाञ्छाप्तिरिति कल्याणमपैपन्यममामयम्। अनालस्यमभीष्टञ्च मृत्युहानिर्बलोन्नतिः। भयहानिर्यशः कान्तिविद्यावृद्धिमहोच्छ्रितः। अनष्टद्रव्यता चैव नष्टस्य पुनरागमः। दीर्घायुष्टं मनोलाभः सौकुमार्य्यमभीप्सितम्। अप्रधृष्टमनल्पत्व महासामर्थ्यमेव च। सन्तु मे कार्त्तवीर्य्यस्य हैहयेन्द्रस्य कीर्त्तनात्। य इदं कार्त्तवीर्य्यस्य कवचं पुण्यवर्द्धनम्। सर्वपापप्रशमन सर्वोपद्रवनाशनम्। सर्वशान्तिकरं गुह्य समस्तभयनाशनम्। विजयार्थप्रद नृणां सर्वसम्पत्प्रदं शुभम्। शृणुयाद्वा पठेद्वापि पूजयेद्वापि पुस्तकम्। नित्य शिरसि यो धत्ते सर्वान् कामानवाप्नुयात्। मुच्यते सर्वदुःखैस्तु सर्वत्र विजयी भवेत्। मारीचोरादि पीडाद्यैर्न कदाचित् प्रबाध्यते। पठतः प्रातरुत्थाय दुःस्वप्नादि विनश्यति। लभते वाञ्छितानर्थान् पूज्यते विदशैरपि। शय्यातलगतो रात्रौ य इद कवच पठेत्। न तस्य तस्करारातिदुःस्वप्नादिकृत भयम्। चौरैर्यदा हृत पश्येत् पश्वादिधनमात्मन। सप्तवार तदा जप्ता निशि पश्चिमदिङ्मुख। सप्तरात्रेण लभते नष्टद्रव्य न संशय। सप्तविंशतिधा जप्यात् प्राचीदिग्वदनो यदि। तदा देवासुरनिभ परचक्र निवारयेत्। विवादे कलहे घोरे पञ्चधा य पठेदिदम्। विजयी जायते तस्य न कदाचित् पराजय। सम्यक् द्वादशधा रात्रौ प्रजपेद्बन्धमुक्तये। त्रिदिनात्रिगडग्रस्तो मुच्यते नात्र संशय। अनेनैव विधानेन सर्वसाधनकर्म्मणि। असाध्यमपि मत्साद्दात् साधयेन्मन्त्रवित्तम। यात्राकाले पठित्वेद मार्गे गच्छति य पुमान्। न तस्य चौरव्याघ्राद्यैर्भय स्यात् परिपन्थिभिः। नित्य गृहगतो जप्ता कल्याणै परिपूर्य्यते। न भय जायते तस्य दुष्टसत्त्वादिभि, क्वचित्। सर्व-

रोगप्रपीड़ासु त्रिधा वा पञ्चधा पठेत्। स रोगमृत्युवेतालभूतप्रेतैर्न बाध्यते। जगन्नासेचनं कुर्य्याज्जलेनाञ्जलिना तनौ। न चासौ विषकृत्यादिरोगस्फोटैः प्रबाध्यते। त्रिसन्ध्यं यः पठेदेतत् षण्मासं विजितेन्द्रियः। कालमृत्युमपि प्राप्तं जीयान्नास्त्यत्र संशयः। पठतः कवचञ्चेदं विषं नाक्रमते तनौ। न जाड्यान्धत्वमूकत्वं नोपसर्गभयं क्वचित्। विंशत्या चोक्तविधिना ध्यात्वा देवं तदात्मकम्। मन्त्री गुरुप्रसादात्तं मन्त्रराजं जपेत् पुनः। कवचेनावृतो भूयो मन्त्रध्यानं समाचरेत्। आदौ सम्बोधनं कुर्य्यात्तन्नामध्यानपूर्व्वकम्। चतुर्थ्यन्तमन्त्राणामुच्चरेद्बीजपूर्व्वकान्। कृत्वान्ते चैव मन्त्राणामुच्चरेद्बीजपूर्व्वकान्। शरीरे न्यासमेवं हि यः करोति समाहितः। स यथोक्तं लभेत् सद्यः फलं वज्रतनुर्भवेत्। यथातथेदं कवचं कस्यचिन्न प्रकाशयेत्। गोपनीयं प्रयत्नेन शिवस्य वचनं यथा। सुभक्ताय सुशिष्याय दद्यात् सर्व्वस्वदायिने। साधकानां हितार्थाय यदुक्तं चन्द्रमौलिना। कार्त्तवीर्य्यस्य कवचं यदुक्तं वै मया तव। तेन संपोषितो देवि! कालेनापि न जीर्य्यते। तस्मात् सर्व्वप्रयत्नेन कवचं धारयेत् सुधीः। कार्त्तवीर्य्यः खलद्वेषी कृतवीर्य्यसुतो बली। सहस्रबाहुः शत्रुघ्नो रक्तवासा धनुर्द्धरः। रक्तगन्धो रक्तमाल्यो राजा स्मर्त्तुरभीष्टदः। द्वादशैतानि नामानि कार्त्तवीर्य्यस्य यः पठेत्। सम्पदस्तस्य जायन्ते जनास्तस्य वशे सदा। इति श्रीउड्डामरेश्वरतन्त्रे कार्त्तवीर्य्यार्जुनकल्पे उमामहेश्वरसंवादे कार्त्तवीर्य्यार्जुनकवचं नामाष्टाशीतिपटलः समाप्तः।

इति श्रीप्राणतोषिण्यां चतुर्थे काम्यकाण्डे प्रशाखाकथनं
नाम तृतीयः परिच्छेदः।

अथ कुक्कुटप्रयोगः। फेत्कारिणीतन्त्रे द्वितीयपटले। अथ वक्ष्ये संग्रहतः कुक्कुटमन्त्रमहं मनुसारम्। जगतामुपकारपरैः

क्षपणकगुरुभिर्यथा पुरा प्रोक्तम्। नान्तं षष्ठस्वरपरिगतं बिन्दुमत् कुक्कुटाख्यं वीप्से तस्मात् पुनरपि पदं वीप्सितं पूर्वकं तत्। नान्तं भूतस्वरपरिगतं वेति मन्त्रोऽयमुक्तः स्यादायुः श्रीविभवसुखसौभाग्यसम्पत्प्रदायी। प्रोक्तः पञ्चदशार्णोऽयं मन्त्रः कुक्कुटदैवतः। स सर्वदेवतातेजःशक्तिबृंहितविग्रहः। क्षीरोदधिमध्यगते द्वीपवरे कनकरत्नमयभूमौ। अनवरतसिकतामुक्तामणिमृदुपवनसुशीतले रम्ये। तत्र समुत्थितममलं विपुलतरं कलितवररत्नफलजातम्। हेमं तालमहीजं बहुमणिविलसद्विचित्रपल्लवरम्। तं पुनरधितिष्ठन्तं ध्यायेदखिलोज्ज्वलनाङ्गम्। अतिशोभाचूडाशोभितवक्त्रम् कुक्कुटमतितीक्ष्णनखचरणम्। वक्त्रं यस्य षडाननो गिरिसुता यस्योदरं कालहा पृष्ठं यस्य च वह्निकुक्कुरमुखौ पादौ च वक्रेतरौ। पक्षौ यस्य सुरद्रुमौ मणिमयौ या शृङ्खलाबन्धनी कामाकर्षकरीकरोतु स तु नः सर्वाशी कुक्कुटः। गौरीहस्तारविन्दे त्वनिशमधिवसन् षण्मुखारूढकामः सर्वालङ्कारदीप्तः प्रचलितचरणः पक्षविक्षेपदक्षः। हेमाभो रत्नचञ्चूमणिमयविलसद्वृत्तकण्ठः स्वरूपः पायाद्वस्ताम्रचूडः सकलजनरतः सर्वसिद्धिप्रदाता॥ १॥ अथवा। सर्वप्रियः सागरमध्यरत्नद्वीपस्थ तालागनिवासिकुक्कुटः। विद्याभिरामोऽखिलभूषणाढ्यो वशीकरोत्वाशु सुसेवितो नरैः। अमुष्य पूर्वसेवार्थमेकलिङ्गे शिवालये। देवस्य महती पूजा कृत्वा आसीदुदङ्मुखः। पर्वताग्रे नदीतीरे रूपशून्यशिवालये। पश्चिमद्वारसंयुक्ते कुर्य्यान्मन्त्रपुरश्क्रियाम्। गुरुं प्रणम्य शिरसा आसनं परिकल्पयेत्। करशुद्धिं देहशुद्धिं तालत्रयमथाचरेत्। दिग्बन्धनं कारयेत् पश्चाद् विद्यामन्त्रेण तत्परः। प्राणायामत्रयं पश्चात् प्रणवेन तु कल्पयेत्। मातृकां विन्यसेत् पूर्वं षडङ्गन्यासं समाचरेत्। पश्चि-म—— प्रथमं छन्नमन्त्रं तं विनिर्दिशेत्। द्वितीयपदमुच्चार्य्य

शिरसैव तु योजयेत्। वां शिखायाञ्च विन्यस्य वर्मोपच्छितौः येकम्। तुरीयपदमुच्चार्य्य नेत्रे च विनियोजयेत्। पुराख्याखाखसंयुक्तमङ्गषट्कं विधीयते। नमः स्वाहा वषट् हुं वौषट् फट् च क्रमान्न्यसेत्। पुमादिवान्तवर्णांश्च क्रमशो विन्यसेत् सुधीः। ललाटे विन्दुमध्ये च चक्षुःश्रवणयोरपि। नासाविवरयोश्चैव आस्ये कण्ठे तथा हृदि। जठरे नाभिदेशे च लिङ्गे गुह्ये च विन्यसेत्। नमोऽन्तेन तु मन्त्रेण मूर्द्धादिव्यापकं न्यसेत्। एवं विन्यस्तदेहस्तु ध्यायेदङ्गिशिवात्मकम्। मनसा देवमभ्यर्च्य षोड़शैरुपचारकैः। विन्नाप्यावाह्य यागेन देवं सन्तोष्य यत्नतः। ध्यात्वा कुक्कुटदेवञ्च जपेद्वानुसहस्रकम्। तावच्छतं तर्पयित्वा पुरश्चर्य्याकृतो भवेत्। वश्याकर्षणविद्वेषस्तम्भनोच्चाटनादिकम्। कर्म्माणि कुर्य्यादिष्टानि मन्त्रेणानेन मन्त्रवित्। आलिख्य मन्त्रेण विदर्भितं तत्साध्याह्वयं तालवरस्य पत्रे। प्राणान् प्रतिष्ठाप्य शतं यथाष्टौ जप्त्वा धृतश्चेत् शरणं प्रयाति। ताम्बूलं यदष्टोत्तरसहस्र जप्त्वा दत्तं भुक्तये यस्याः। वश्या नित्यं प्रत्युपदेशाद्दास्यत्यर्थान् प्रार्थितभोगान्। मन्त्रं जपन्नथ पञ्चकमलं यः कनकाह्वयमङ्गपञ्चयुतम्। भक्ष्यभोज्यविधिषु प्रतियोज्य साऽस्य याति वशगा मरणान्तम्। मूलं तस्य च मूलकेन सहितं चिताह्वयस्य त्वच पुष्पं वीजसवीर्य्यहस्तिकुसुमं स्वर्णासिकान्तर्जलम्। पत्रं रोहिणमङ्गपञ्चकफलं तद्वाण्डयुक्तं मिथो दत्तं वा पुरुषस्य तद्भूतमिदं वश्याङ्गना मन्मथैः। अष्टोत्तरशतं जप्त्वा हयमारप्रसूनकम्। सप्तरात्रौ क्षिपेद् यस्य मूर्ध्नि सास्य वशीभवेत्। हयमारं करवीरम्॥ भूर्जे साध्यविदर्भितं मनुमिमं संलिख्य कौलालभृत्स्नाकाकल्पितपुत्तलीहृदि क्षतं प्राणान् प्रतिष्ठाप्य च। जप्त्वा सप्तदिनं त्रिसन्ध्यमथ तामालोड्य भाण्डीरसैर्लिम्पेद्वश्यमवश्यमेव भविता चान्येषु जन्मस्वपि। भाण्डी भार्गी॥ अष्टोत्तरशतं जप्त्वा समूलकाण्डां

कृताञ्जलिं शिरसा। धारयति सर्वलोकप्रियो भवेन्नियतमेव मन्त्रि-
वरः। कृताञ्जलिर्लज्जावती। तच्छतमश्वचक्रीलक्ष्मीपुष्पाणि
धारयेदेवं समुद्राभद्रकविष्णुप्रियाश्च मूषली स मन्त्रजापेन।
मधुकं दूर्वां सहाश्चैव यथाष्टतम् शिरसा। सा तथैवैकं स्वर्ग-
लोककल्याणनयनसमर्थकम्। का कथा मनुष्यलोकेषु दश रवि-
वसुरुद्रमनुषु। अष्टवाच्चिविश्वद्रोणभागे अञ्जल्यादि क्रमशः।
संयोज्यादशकमखिलवश्यकरम्। प्रत्येकं शतमष्टौ जप्ता संयोज्य
दशकमपिष्टा गुटिकोकृत्य सहस्राष्टकं जप्ता गुटिकया रचिता
तिलकक्रिया सुरनारीनरलोकरञ्जनादिकं कपिलाघृतदीपितया
तत्तचूर्णगर्भया वर्त्या कज्जलमुद्धृतमिव तत्कर्पूरयुतं सहस्रं परि-
जप्तम्। दिनमनुदिननयनयुतं कुर्य्यादखिललोकमवश्यवश्य-
करम्॥ एते वश्याप्रयोगाः।

आत्मानं कुक्कुटं ध्यात्वा स्वकीयगणशक्तया। साध्यां शृङ्खलया
कण्ठे बद्धा क्षिप्रमनुव्रजेत्। सहस्रमर्द्धरात्रे तु रात्रित्रयमतन्द्रितः।
तुरीयकुक्कुटस्यान्ते साध्यनाम स्वकर्म च। जपेत् संयोज्यवश्यादि-
कार्य्येषु सकलेष्वपि। यामारभ्य जपेदेनं प्रेषित सा मदालसा।
बिभ्रत् सदार्द्रवसना मदनाकुलचेतना। उत्फुल्लगुह्यजघना
शिथिलांशुकभूषणा। चलत्पादपरिन्यासा स्फुरद्रोमाञ्चकञ्चुका
कामानलोष्णनिश्वासा शोभिताधरपल्लवा। विकीर्णकेशपाशासं
वेपिता घूर्णितेक्षणा। रचिताञ्जलिरायाति स्वयमभ्यालर
निशि। साध्याह्वानविदर्भितं मनुमिमं ताम्बूलपत्रोदरे लेखन्य
प्रतिलिख्य कर्मसहितं प्राणान् प्रतिष्ठाप्य च। जप्त्वाष्टौ शतमर्क
दुग्धजनिता दीपे चिरात्रान्तरे। गुप्तं दीपशिखाग्निना स्वय
मसुं वश्योवशी चाश्रयेत्। भूर्जे मन्त्रममुं विलिख्य सकर
साध्याह्वयासम्पुट प्राणप्राणमथाष्टकोत्तरशतं जप्तं त्रिरात
पुनः। चौद्रक्षीरघृतेष्विदं पृथगपि प्रक्षिप्य मन्त्र जपन्नाकर्षेत

चिरादभीष्टवनितां नागादिलोकादपि। आलिख्यैव शरावके मनुमिमं तन्नामकर्मान्वितम्। रात्रौ रोचनया प्रणीतपवनं जप्त्वा च साष्टौ शतम्। तस्या नाभिसुखाङ्गजन्मभवनं सन्तापयन् खादिरे वह्नौ चैतमनङ्गवेगविवशा या वा समयाति च। नाभिमात्रजले स्थित्वा साध्यनामविदर्भितम्। जपेत् सहस्रं त्रिदिनमिष्टामाकर्षयेद् ध्रुवम्॥ इत्याकर्षणम्।

कपिरोमहिङ्गुदार्वीखरचर्माणि चूर्णयेत्। तच्चूर्णं मन्त्रसञ्जप्तं नामकर्मविदर्भितम्। त्रिसहस्रं पुनस्तेन स्निग्धयोरन्तरात्मनोः। धूपैरतीव विद्विष्टौ स्निग्धावपि भविष्यति। तालपत्रे लिखेन्मन्त्रं नामकर्मविदर्भितम्। कृतप्राणप्रतिष्ठान्तं प्रजप्तं त्रिसहस्रकम्। विषालिप्त द्विधा कृत्वा निखनेत् सिन्धुतीरयोः। स्निग्धयोराशु विद्वेषः स्यादुमेशानयोरपि। सिन्धुतीरयोः नद्युभयतीरे। उलूककाकयोः पक्षौ गृहीत्वा मन्त्रवित्तमः। मन्त्रे आलिख्य वै शरावे निशायाञ्च साध्याक्षरसम्पुटितं मन्त्रं स्थापितपवन सहस्रजप्तं चतुष्पथे निखनेत्। स्तम्भनमेतदवश्यं भविता जगताञ्च नात्र सन्देहः। स्थापितपवनं कृतप्राणप्रतिष्ठम्॥ कृत्वा प्रतिकृतिमथवा श्मशानाङ्गारकेशशववसनजा सपदि सम्यगधिष्ठितपवनां स्वहृतनाम्नीं समन्त्रललाटां वसनाधिष्ठितपवनां सहस्रजप्तां प्रतिष्ठितप्राणाम्। बन्धनं प्रति तीक्ष्णतरं स्तम्भनमतितीक्ष्णाम्बुनिक्षिप्ताम्। लिखितमन्त्रचितामयकीलकं सहितकर्म सनाम समाहतम्। कृतजप त्रिसहस्रकसंख्यायाः पथि खनेदथ याननिवारणम्। विहितनिम्बतरौ रिपुनामयुतं मनुमिमं निशया कृतनामकम्। नवसहस्रजपादिषु साधित पथि खनेत् परसैन्यनिरोधनम्॥ इति स्तम्भनम्॥

अङ्गारकं पितृभुवो रिपुनैधनर्क्षे जप्त्वा विनिर्मितमिदं पितृभूगताग्नौ। दग्ध्वा च तद्गसितमिश्रितमालशलोरालिख्य नाम

प्र त्युषसि प्रतीतमनसा पादेन भूधारिणा रत्नान्येव समन्ततः स्वपुरतः पर्य्याचिपन्तं मुहुः। ध्यात्वा कुक्कुटमीशरूपमथवा भूत्वैव माया स्वयम्। भक्त्या यः प्रजपेदुपेन्द्रमितरं प्राप्येन्दिरा लचयेत्। तत्त्वेन खण्डीकृततालवृत्तां क्ष्मां छादयेत्तां फल-रत्नखण्डैः। ध्यात्वा मनुं स्वं नयने जपेद्‌ यो विद्विष्टमाखण्डल-वत्‌ समेति। दोधूयमानो निजपचपत्रवत्‌ परार्द्धरत्नं किरण-कनकरागपुष्पम्। ध्यात्वा मुनिर्नियतमेव मनुं प्रजप्य प्रौढ़ां श्रियं भ्रशमवाप्स्यति रत्नपूर्णाम्। भूमौ काञ्चनमृत्तिकापद-रजोराजीं किरन्तं मुदा कूजन्तं चरणेन धान्यनिचयानाकीर्य्य चञ्चादिना। सञ्चिन्त्योज्ज्वलताम्रचूडमरुणं किञ्चित् समा-कुञ्चितग्रीवं यः प्रजपेदमुष्य भवनं धान्यादिभिः पूर्य्यते। दशौ-षधदग्धभसितमनुनामुना कृतजपं निशि वसाष्टतम्। दुरितरोग-विषभूतभयापह भजतां वशीकरणमतीव रमाकरम्॥ खलजे-म्बनचर्म्मभसित त्रिधा विधिवत्‌ सहस्रजप्तमभिरचति चाखिलम्। भूर्जपत्रमभिलिखितनाममात्रकं नरमाशु रचति धृतं जपा-न्वितम्। मनुना तण्डुलमनुना। सहस्रजप्तं तद्वत्‌ कुक्कुटं यो वेत्ति सोऽसौ। कुक्कुटसङ्घान् स्वकीयान् युद्धे जेष्यति चिप्रम्। मूत्वा सहस्रमपि सञ्चिन्त्य कुक्कुटं जपेत्। जेष्यति सपदि रणे स्वभटे चरणायुधैः समायातः। बहुना किमत्र मनुना लिखितं परिवाञ्छित सपदि साध्यतरम्। अचिरेण तस्य भवने जपतो वसतिं प्रयाति कमला विमला। इति जपनिरताना कुक्कुटं लचयित्वा चपणकमनिवार्य्यचिप्रभूतारिपचः। त्वरितनिवह-पचचेपकः सर्व्वभक्ष्यः प्रणतसुजनरची वीचितानां स्वपचः। निखिलमभिमतानामर्थिनां कल्पवृचः सुरवरनरनारीरञ्जना-कृष्टिदचः। अनन्त विन्दुसयुक्तं पुड्डोलिद्वितयं ततः। वा शक्ति-स्वाय पुड्डोलियुगलं विनिक्षिपेत्ततः। वुकारं वरुणारूढ़मनन्तं

धासविन्दुकम्। श्रीमन्त्रमुद्वरेन्मन्त्रं कुक्कुटं सुमनोहरम्॥ इति कुक्कुटप्रयोगः॥

अथोच्छिष्टाचाण्डालीप्रयोगः॥ तत्रैव षष्ठपटले॥ श्रीपार्वत्युवाच॥ सूचिता मे पुरा शम्भो! मन्त्रा नैकविधास्त्वया। इदानीं श्रोतुमिच्छामि देवीमुच्छिष्टपूर्विकाम्॥ शम्भुरुवाच॥ शृणु देवि! वरारोहे! देवीं तां कथयाम्यहम्। यया विज्ञातमात्रेण अभूद्विद्यामयो नरः॥ श्रीदेव्युवाच॥ को विधिः किं फलं चास्या मयि विद्यास्वरूपतः। कथ्यतां देव! यत्नेन रहस्येन निवेदितम्॥ शम्भुरुवाच॥ शृणु देवि! विधिं वक्ष्ये फलञ्चोच्चाटनादिकम्। विषञ्च स्थावरं देवि! विद्याभावान्निहन्ति च। अथान्यत् सम्प्रवक्ष्यामि देवीं गुह्यतमां प्रिये!। उच्छिष्टपूर्विकां देवीं मातङ्गीं सर्वसिद्धिदाम्। सर्वपापहरां देवीं सर्वदोषविवर्जिताम्। यया विज्ञातया एकाः क्षयं गच्छन्ति चापदः। स्थावरं जङ्गमञ्चैव कृत्रिमं जङ्गमं तथा। विषं जयति देवेशि! स्थावराङ्गसमाश्रितम्। इयं विद्या पराविद्या सर्वपापविनाशिनी। स्वर्गदा मोक्षदा चैव राज्यसौख्यफलप्रदा। इयं देवी मया पूर्वं साधिता विषवर्जिता। सकृदुच्चारिता विद्या ब्रह्महत्याविशोधनी। सर्वपापविहन्त्रीयं सर्वसौभाग्यदायिनी। यदुच्छिष्टमुखो भूत्वा स्मरेद्देवीं कदाचन। तदाचान्तो भवेद्देवि! विनैवाचमने कृते। दुर्भगा सुभगा नूनं दुःखिता सुखिता भवेत्। वन्ध्यापि लभते पुत्रं शतवायनजीवितम्। निर्धनो धनमाप्नोति मूर्खो विद्यामवाप्नुयात्। यां यां प्रार्थयते सिद्धिं हठात्तां तामवाप्नुयात्। विधानं चात्र वक्ष्यामि शृणु देवि! मनोरमे!। भोजनानन्तरं देवि! विनैवाचमने कृते। बलिं दत्त्वा प्रथमतो मूलमन्त्रेण साधकः। ततो मन्त्रं जपेद्भक्त्या देवीं तामिष्टसिद्धये। मन्त्रं शृणु महादेवि! यथावत् कथ-

यामि ते। नम उच्छिष्टपूर्वन्तु तथा चाण्डालिनीति च। सुमुखी च ततो देवी कीर्त्तयेत्तदनन्तरम्। महापिशाचिनी तस्माल्लज्जावीजमतः परम्। नादविन्दुसमायुक्तं ठकारद्वितयं पुनः। सविसर्गं महादेवि! सर्व्वसिद्धिप्रदायकम्। न तिथिर्न च नचत्रं नोपवासो विधीयते। नाङ्गन्यासकरन्यासौ न वर्णन्यास ईरितः। न विदेशो न वा विघ्नो नाशौचं नियमो न च। यस्य तिष्ठति मन्त्रोऽयं न स विघ्नैरवाप्यते। ध्यानमस्याः प्रवच्यामि यथावज्जगदीश्वरि!। शवोपरि समासीनां रक्ताम्बरपरिच्छदाम्। रक्तालङ्कारसंयुक्तां गुञ्जाहारविभूषिताम्। षोड़शाब्दाञ्च युवतीं पीनोन्नतपयोधराम्। कपालकर्त्तृकाहस्तां परमज्योतिरूपिणीम्। बालदच्चिणयोगेन ध्यायेन्मन्त्रविदुत्तमः। उच्छिष्टेन वलिं दत्त्वा जपेत्तद्गतमानसः। उच्छिष्टेनैव कर्त्तव्यो जपोऽस्याः सिद्धिमिच्छता। उच्छिष्टजपमानस्य जायन्ते सर्व्वसिद्धयः। अपरञ्च प्रवच्यामि शृणु देवि! फलप्रदम्। होमं सन्तर्पणञ्चास्याः सहसा कार्य्यसिद्धये। स्थण्डिले मण्डलं कृत्वा चतुरस्रं समाहितः। पूजयेन्मण्डलं देवि! मूलमन्त्रेण मन्त्रवित्। ततो देवीं समाधाय वह्निरूपां व्यवस्थिताम्। देवीं ध्यात्वा चरेद्धोमं दधिसिद्धान्नतण्डुलैः। सहस्रैकं विधानेन राजा भवति वश्यगः। मार्जारस्य तु मांसेन यो देव्यै होममाचरेत्। स प्राप्नोति परां विद्यां शस्त्रशास्त्रवहिष्कृताम्। कुर्य्यात्तु छागमांसेन होमं मधुसमन्वितम्। सहस्रैकं विधानेन भवन्ति धनसिद्धयः। विद्याकामश्चरेद्धोमं शर्करामधुपायसैः। पुनस्तस्य भवन्त्येव सिद्धविद्याश्चतुर्दश। रजस्वलाया वस्त्रेण मधुना पायसेन च। होमं कृत्वा महादेवि! त्रैलोक्यं वशमानयेत्। नागयज्ञा चरेद्धोमं मधुना सह सर्पिषा। अयुतैकं विधानेन सिद्धिविद्या भवेद्ध्रुवम्। सद्यो मार्जारमांसेन घृतेन मधुना

सह। चाण्डालकेशयुक्तेन भवेदाकर्षणं ध्रुवम्। शशकस्य तु मांसेन मधुनालोड़ितेन तु। कृत्वा होममवाप्नोति विद्यां वित्तं वराः स्त्रियः। धुस्तूरकस्य योगेन चितावह्नौ तु मन्त्रवित्। कोकिलाकाकपत्रैश्च होमः शत्रून् विनाशयेत्। उच्चाटनाय शत्रूणां होमं कुर्य्याच्च मन्त्रवित्। पूर्वोक्तेन विधानेन चिता-काष्ठहुताशने। उलूककाकपत्राभ्यां कृत्वा होमं निर-न्तरम्। वेधयेच्छत्रुमन्योन्यं कलहाकुलमुद्धतम्। उलूक-पत्रहोमेन गर्भपातो वरस्त्रियः। सहस्रैकं विधानेन कुर्य्याद्धोमं समाहितः। विल्वपत्रेण साज्येन मासमेकं निरन्तरम्। अपि वन्ध्या लभेत् पुत्रं चिरजीविनमुत्तमम्। वन्धूककुसुमं हुत्वा रक्तं मधुसितान्वितम्। दुर्भगाया हठाद्देवि! सौभाग्यसुख-दायकम्। प्रातरुत्थाय यः कश्चित् कुर्य्याद्धोमं दिने दिने। जवापुष्पेण साज्येन शतमष्टोत्तरं प्रिये!। पत्रमासस्य प्रयोगेण भवेदाकर्षणं ध्रुवम्। देवगन्धर्वमर्त्यानां कन्या नागाङ्गना द्विजाः। हठादागत्य कामार्त्ता बलादालिङ्गयन्ति तम्। विद्यायाः क्रियते होमस्तिलपायसमिश्रितैः। स प्राप्नोति महाविद्यां शास्त्रौघ-पदशालिनीम्। मधुना सरमांसेन होमं कुर्य्यात् प्रयत्नतः। विद्यावान् धनवान् बुद्धिं शस्त्रशास्त्रवशीकृताम्। इयं देवी महादेवि! वामाचारफलप्रदा। दक्षिणाचारयोगेण न भवेत् फलदायिनी। सभाजनान्तरञ्चास्या वलिं दत्त्वा दिने दिने। उच्छिष्टेन जपेन्मन्त्रं शतमष्टोत्तरं प्रिये!। उज्जटे वा श्मशाने वा शून्यागारे चतुष्पथे। वलिप्रदानतो देवी प्रत्यक्षा भवति ध्रुवम्। एषा देवी मया ख्याता भैरवाकारमिच्छता। इत्येषा कथिता देवी सर्वपापापहारिणी। मन्त्रस्योच्चारणाद्देवि! सर्व-पापविवर्जितः। उच्छिष्टदूषणं त्यक्त्वा स पवित्रो भवेद् ध्रुवम्। इत्युच्छिष्टचाण्डालिनी देवी भुवनविश्रुता। नानाप्रवर्त्तने काचि-

द्वियां शृणु वरानने ! ॥ श्रीशिव उवाच ॥ शृणु देवि ! महा-विद्यां समयाकारधारिणीं । न तिथिर्न च नक्षत्रं न साध्यादिं विचारयेत् । महादेवीति विख्याता शिवदोच्छान्तगामिनी । यज्ञोपवीतं देवेशि ! धार्य्यते साधकेन वै । उच्छिष्टेनार्चयेद्देवीं महादेवेन साधिताम् । नान्यमवगतस्तिष्ठेत् सर्वग्रन्थं सुवि-स्तरम् । बहुनोक्तेन किं देवि ! त्रैलोक्यमपि साधयेत् । सदा कालन्तु मन्त्रोऽयं स्मर्त्तव्यस्त्रिपुरारिणा । पयोगुड़ेन भक्तेन मांसेन जुहुयान्नरः । आयुर्धनञ्च पुत्रांश्च विद्यामष्टादशीं लभेत् । गोप्तव्येयं प्रयत्नेन कथितव्या न कस्यचित् । गुरुभक्तिः प्रदातव्या कायेन च धनेन च । लोकापवादो न च देवि ! पापं नैवा-परा तिष्ठति मर्त्त्यलोके । मर्त्त्यलोके सुखं भुक्त्वा परे देवीपुरं व्रजेत् । मोक्षैकसारां धनदैकसारां विद्यैकसारां शृणु देवि ! विद्याम् । सर्वोपकारां परमार्थसारां महानुभावां भुवि कामधेनुम् । इत्युच्छिष्टचाण्डालिनीप्रयोगः ॥

मत्स्यसूक्ते अष्टपञ्चाशत्पटले । ग्राममेधं प्रवक्ष्यामि कृते रोगैर्न बाध्यते । अकृते मरणं ग्रामे तस्मात् कुर्य्यात् प्रयत्नतः । तत्र सम्पूजयेद्देवीं शिवं विष्णुं प्रजापतिम् । भद्रकालीञ्च चैवेशं घण्टाकर्णं विशेषतः ॥

अथ धूमावतीप्रयोगः ॥ फेत्कारिणीतन्त्रे ॥ धूमावतीप्रयोगो-ऽयमधुना कथ्यते मया । दान्तो सार्घीशविन्दन्तो वीजे धूमा-वतीद्विठः । धूमावतीमनुः प्रोक्तो वैरिनिग्रहकारकः । षडङ्गं जातिसंयुक्तं कल्पयेत्तेन मन्त्रवित् । पिप्पलादो मुनिश्छन्दो नीवृदेषा च देवता । विवर्णा चञ्चला कृष्णा दीर्घा च मलिना-म्बरा । विमुक्तकुन्तला रूक्षा विधवा विरलद्विजा । काकध्वजरथा-रूढ़ा विलम्बितपयोधरा । सूर्पहस्तातिरूक्षाक्षा धृतहस्ता वरा-न्विता । प्रवृद्धघोणा तु भृशं कुटिला कुटिलेक्षणा । क्षुत्पिपासा-

ह्निता नित्यं भयदा कलहास्पदा। एवंविधां समाध्यायेत्ततः कर्म समारभेत्। चतुर्थेन तु वर्णेन षष्ठस्वरयुतेन च। षड्दीर्घजातियुक्तेन कुर्य्यादङ्गानि मन्त्रवित्। जपेत् कृष्णचतुर्दश्यां पुरश्चरणसिद्धये। उपवासरतो मन्त्री शून्यागारे दिवानिशम्। श्मशाने विपिने वापि जपेल्लक्षन्तु वाग्यतः। सोष्णीषः सार्द्रवासाश्च पुरश्चरणकर्मणि। साध्योपरि मन्त्रमालिख्य तस्मिन् स्थाप्य शिवं व्रजेत्। अवष्टभ्य शिवं शत्रुनाम्नाथ प्रजपेन्मनुम्। सहसादूद्धृतः शत्रुर्ज्वरेण परिगृह्यते। पञ्चगव्येन शान्तिः स्यात्क्षीरस्य पयसापि वा। मन्त्राद्यक्षरमालिख्य शत्रुनाम ततः परम्। द्वितीयन्तु मनोः शत्रोर्नामैकं मनुमालिखेत्। वर्निऽयुतं जपेत् शत्रोर्निश्चितं मरणं भवेत्। कृत्वा मन्त्रे रिपोराख्यां मारणे यामिनीदले। उत्सादो जायते शत्रोर्मनोरयुतजापतः। दग्ध्वा काकं श्मशानाग्नौ तद्भस्मादाय मन्त्रितम्। विरोधिनामाष्टाशासु सद्य उच्चाटनं रिपोः। श्मशानभस्मना कृत्वा शिवं तस्योपरि न्यसेत्। विरोधिनामसंरुद्धं कृष्णपक्षे समुच्चरेत्। महिषीचौरधूपञ्च दद्यात् शत्रुविपत्करम्। महिषीरूपमास्थाय शत्रुं सा विनिपातयेत्। मन्त्रेणानेन निखनेत्तद्भस्म रिपुमन्दिरे। शत्रुमुच्चाटयेत्तूर्णं नात्र कार्य्या विचारणा। न्यस्य पाणितले शत्रोराख्यानं चितिभस्मना। वज्रावधौ मुखं क्रुद्धः स्थापयन्नयुतं जपन्। धूमावतीमनुं मन्त्री शत्रुक्षयपरं नयेत्। प्राग्वत् करतले न्यस्य त्वंदयोर्द्वं रिपोर्न्यसेत्। जलस्थः प्रजपेत् मन्त्री हुङ्कारान्नाशयेदरीन्। श्मशानाङ्गारमादाय कृत्वा पुष्पादिनार्च्चयेत्। भगलिङ्गं समाभाव्य मनसा कर्म चिन्तयन्। निम्बकाकच्छदानिकीकृत्य चाष्टशतं जपेत्। दद्याद्धूपं साध्यनाम्ना सद्यो विद्वेषयेदरीन्। चिताकाष्ठानले चौरक्षोभाच्छान्तिः प्रजायते। रजोधूपप्रदानेन रुद्ररूपेण कालिका। मारयत्यरिमागत्य शान्तिर्निर्माल्यधूपतः। वराहवालधूपेन हन्या-

द्वाराहरूपिणी। अश्वत्थपत्रधूपेन शान्तिर्भवति नान्यथा। शान्तिं सर्वाभिचारस्य पञ्चगव्येन जायते। चीरेणापि च देवेशि! मधुरन्वितयेन च। कीले चेडतरोर्विंदर्भ्यं विलिखेन्मन्त्रेण नामाक्षर जप्ता लेख्यपदद्वये तु निखनेदुच्चाटन विद्विषाम्। खत्पाद द्वयधूलिकीर्णंहविषा दत्त्वा द्विजेभ्यो वलिं तज्जप्ता चितिभस्मकीर्त्तितमरेर्गेहे च तद्द्रवेत्। वायव्ये विलिखेच्च पर्णसहित जप्त सहस्राधिकम्। जप्ता वायुसुरा शिवाच्छदकशल्वे वा न तद्रोधकम्। [चूर्णं तस्य च पल्लवे विनिहित जप्त सहस्राक्षर कान्त शत्रुगृहेषु तच्छिरसि वा लेपा कुलोच्चाटनम्। जप्ता रामे श्मशाने च निर्माल्ये पदगोचरे। गर्दभावासभूमौ च भूतस्थाने चतुष्पथे। ऊपरे मेहनाभूमौ पुष्पितावासमेघयो। आनीय शर्करां मन्त्री दिग्वासा दक्षिणामुख। श्मशानलोष्टे निक्षिप्य तत्राग्नौ भर्जयेत्तथा। चूर्णं तत्तु जपेन्नच प्रक्षिपेच्छत्रुवेश्मनि। सेनामध्ये च सर्वेषा पश्चादुच्चाटन भवेत्। गर्त्ते पिपीलिकानान्तु पादधूलौ षडाननान्। हुताश्च सप्तरात्रन्तु जुहुयान्मन्त्रविन्निशि। भ्रमते काकवत् सर्वा मही मामारणादिषु। कृत्वा प्रतिकृतिं शत्रोर्जन्मनक्षत्रेण मन्त्रवित्। कृत्वा प्रतिष्ठा प्राणस्य विद्वा मर्मसु कण्टकैः। आयसैर्मन्त्रमावर्त्त्य भौमवारोदयादिषु। धुस्तूररससम्पिष्टचिताङ्गारेण मन्त्रिणा। नित्यस्य पृष्ठतो वद्धकेशपाशेन त जपेत्। श्मशाने शत्रुमाहूय तद्गृहे निखनेन्निशि। विद्वेषण भवेत् सद्यो गौरीशङ्करयोरपि। अश्वत्थत्वचि मन्त्रार्णैर्दर्भित साध्यमालिखेत्। अन्यद्विपतरोस्तद्वज्जप्ता तत्(ध)त्यया न्यसेत्। पूर्वोक्त काण्डैर्विद्वान् जपेत् पिष्ठा शतं शतम्। विद्विष्टौ भवतस्तौ तु नाम्नामपि च तद्(ज)पणात्। वर्णास्तान् विलिखेद्विपास्यमभितः कोणेषु मन्त्राक्षरैः सदृशान् परितः प्रभञ्जनगृहं मध्ये च साध्यं

ध्रुवक्। अङ्गारैः कनकोद्भवैरपि पदैर्मन्त्रं जपंस्ताड़येत्। कार्पासिन रणे कुजार्कदिवसे भूलोकविद्वेषणम्। आपाद्य पूर्वां मूर्त्तिञ्च शत्रो-रालिख्य शोधयेत्। आतपे निशि तां जप्ता वह्नेरुपरि लम्बयेत्। एवं सप्तदिनं द्रव्यैराजप्यालिख्य शोधयेत्। व्योमाग्निलशुलो-न्मत्तहिङ्गुसिद्धार्थशूरणैः। पिण्डैर्लवणसम्भूतैरुन्मत्तद्रवसङ्गतैः। पेषयित्वा तेन सम्यग् लिखेन्मन्त्री मनुं जपेत्। वलिमध्ये खनेत् कीलं युक्तरूपं तथोपरि। वह्निं प्रज्वाल्य तद्गात्रैर्गव्ययुतां हुनेज्जपेत्। निक्षिप्य प्रतिमां तत्र जपेन्नित्यं महामनुम्। सप्त-विंशं ततः कुण्डं शून्यागारे च वा हुनेत्। त्रिकोणशूलदोसाग्र-मेखलात्रितयान्वितम्। तत्रापि निखनेत् कीलं वह्निं प्रज्वाल्य पूर्ववत्। ततः प्रतिकृतिं मन्त्री वह्नेरुपरि लम्बयेत्। उक्त-द्रव्येण संलिप्तां ऊर्द्ध्वपादामधोमुखीम्। रक्तद्रव्यैः समाराध्य प्रज्वाल्य विपक्वचजैः। इन्धनैः प्रतिमायाञ्च समित्प्रज्वलितां हुनेत्। आवरणादिभिरामर्त्यो लयं याति न संशयः॥ इति धूमावतीप्रकरणम्॥

अथ कृत्यापरिमलप्रयोगः। त्रयोदशपटले॥ अथातः सं-प्रवक्ष्यामि मन्त्रं परिमलात्मकम्। येन विज्ञानमात्रेण नासाध्यं भुवनत्रये। रुद्रजाया महायोगी ततो गौरीपदं वदेत्। भुवन-भयङ्करीति पदं वर्मान्तमुच्चरेन्मनुम्। अथवा प्रथमादन्यमथातो ब्रह्मणः पदम्। परिमल इत्यादि ब्रह्माद्यखण्डपरिमलः। षड्दीर्घयुक्तवीजेन मन्त्रार्द्धेनास्त्रयोगिणा। हृदयञ्च ततोऽर्द्धेन वर्मास्त्रेण शिरः क्रमात्। शिखाकवचनेत्रास्त्रमेवं न्यासक्रमः स्मृतः। अङ्गिरा च ऋषिर्देवी गायत्रीच्छन्द ईरितम्। सिंह-यक्षा च भूतानां भयङ्करिणतः परम्। महाकृत्या देवता चेत्युक्त्वा न्यासं समाचरेत्। सिंहाननां कृष्णमुखीं लम्बमानपयोधराम्। दंष्ट्राकरालवदनां त्रिनेत्रां सर्वतोज्ज्वलाम्। कृष्णकञ्चुकसं-

वीतां विधूमाग्निसमप्रभाम्। त्रिशूलचक्रसुपलखट्टाङ्गकर-पङ्कजाम्। लेलिहानां महज्जिह्वां विद्युत्प्रेचसभीषणाम्। ध्यात्वा कृत्यां विधानेन पूजयेन्मन्त्रवित्तमः। ध्यात्वा कृत्यामर्चयति रक्तैः पुष्पैश्च वश्यके। कृष्णा मारणकृत्येषु मांसरक्तासवैस्तथा। कृत्याञ्च मदनां सर्वकुल्यां खच्छादिनीं तथा। भीषणां श्रीमतीं चैव प्रतिष्ठाञ्च ततः परम्। विद्यामभ्यर्चयेदष्टपत्रेषु क्रमशः सुधीः। पूर्वं तु शाङ्करीनाम शुक्लवर्णां वरान्विताम्। द्विभुजां सौम्यवदनां पाशाङ्कुशधरां शिवाम्। दक्षिणे भीषकानाम लम्बजिह्वां सुधासुखीम्। कृष्णवर्णां रक्तमुखीं रक्तमाल्यानुलेपनाम्। चतुर्भुजां सिंहनादाह्लादकाञ्च कपालिनीम्। खड्गहस्तां शिरोमालां सर्वाभरणभूषिताम्। पश्चिमे वारुणीनाम स्वर्णवर्णां हसन्मुखीम्। सुरुद्रमालिकां शुभ्रदंष्ट्रामभयदां सदा। उत्तरे भीमिकानाम चतुर्वर्णभयङ्करीम्। पूजयित्वा जपेन्मन्त्रं नित्यमष्टोत्तरं शतम्। अवाप्य विनियोगस्तु कर्त्तव्यो मन्त्रिणा सदा। कालं विदित्वा प्रतिमां मधूच्छिष्टेन कारयेत्। द्वादशाङ्गुलं तत् शत्रोर्नखलोमसमन्वितम्। हृदये नामधेयञ्च फट्कारं सर्ववर्मीके। अमुष्य प्राण इह चामुष्य जीव इह स्थितः। अमुष्य सर्वेन्द्रियाणि तथा चामुष्य वाङ्मनः। चक्षुःश्रोत्रघ्राणप्राणानिहानयत्वग्निवल्लभा। इति प्राणं प्रतिष्ठाप्य मरिचैर्लेपयेत्ततः। मृतब्राह्मणचाण्डालकेशाभ्यां पादयोः पृथक्। बद्धा कारस्करमये तोरणे चाप्यधोमुखीम्। तस्याधो मेखलायुक्तं त्रिकोणं तत्र कुण्डकम्। तत्र शावं विधायाग्निं परिस्तीर्य्य शरैस्तृणैः। विभीतकपरिध्या च कल्पयेद् यस्य मारणम्। जुहुयान्निम्बतैलाक्तैः काकोलूकस्य पिच्छकैः। दारयैनं शोधयैनं मारयेत्यभिधाय च। अष्टोत्तरशतेनैव मनुना विधिना बुधः। होमान्ते विधिवत् कृत्यामाराध्याग्नेश्च सन्निधौ। यो मे एकस्वगृहोऽतिदूरस्थो वान्तिके-

ऽपि च। पिव क्षत्येऽसृक् तस्य जुहुमित्युक्त्वा निवेदयेत्। संस्थाग्निं विधानेन नवरात्रं समाचरेत्॥ जुहेद् यावत्तावदस्य भवेदेव रिपोर्मृतिः। अर्कक्षीरेण मरिचं पिष्ट्वा सिद्धार्थमेव च। जले संलोड्य मन्त्रेण रिपुं ध्यात्वा निरुद्धदृक्। कृष्णाम्बरोत्तरीयाग्रं पादेनाक्रम्य तद्रिपुम्। वज्रं शूलमिति ध्यात्वा तस्योपरि विनिक्षिपेत्। नवरात्रान्तरे शत्रुर्म्रियते नात्र संशयः। दूरसिद्धे चितावह्नौ तैलाक्तैर्विभीतकैः। जुह्वतो म्रियते शत्रुः सत्यमीशनसोदितम्। रिपोः प्रतिकृतिं कृत्वा साध्यर्क्षफलकेऽमले। अर्कक्षीरेण मरिचं पिष्ट्वा तत्रैव लेपयेत्। फट्कारं हृदये कृत्वा शिवं निर्माय धूपकैः। क्षिपेत् कृष्णचतुर्दश्यां जप्त्वा मन्त्रं सहस्रशः। सद्योऽवगाहनं कृत्वा कुर्य्याद् यत्नात्मरक्षणम्। मन्त्रं जप्त्वा विधानेन भेदयेत् सह मुद्रया। पक्षमासात् म्रियते शत्रुः सन्ध्ययोरुभयोरपि। वायुना चोद्धृतं पर्णं शुष्कं वैभीतकं ततः। गृहीत्वा च लिखेन्मन्त्री कृष्णसर्पस्य शोणितैः। नामधेयं रिपोरन्ते वायुबीजं प्रयोजयेत्। निखनेत्तस्य गेहे तु काकवच्चाप्नुयेद् ध्रुवम्। वातोद्धूतैः शुष्कपर्णैः काष्ठैरशनिपातितैः। उद्दाखिले च नवाङ्गारैः शत्रोरुच्चाटनं जुहेत्। दूर्वागुडूचीं गन्धेन सर्पिषा तिलतण्डुलैः। अन्यैः समिद्भिः पालाशैः शान्तिं कुर्य्याद्विचक्षणः। लक्ष्मीं विल्वफलैः पत्रैर्नन्द्यावर्त्तैः श्रियै तथा। वज्रपत्रैरपामार्गैरङ्गारैश्च सुभद्रकैः। मधुरत्रयसंयुक्तैरेभिः कुर्य्यात्तु वश्यकम्। उत्तमे पनसे तन्त्रे वासवस्यापि कथ्यते। शान्तिं कृत्वा विधानेन जपेत् परिमलं त्विदम्। महाव्याधिप्रशमनं नित्यमष्टाधिकं शतम्। जपेदेकाग्रचित्तस्तु लोकवश्यकरं शुभम्। मनसा चिन्तयेदेतां गजारूढ़ां वियत्स्थिताम्॥ तस्य वश्या भवेत् क्षिप्रमश्वारूढ़ा तथा भवेत्। चौरव्याघ्रमृगादीनां सलिलादिभयापहाम्। सकृत् श्रवणमात्रेण सर्वपापविनाशनम्। समा-

সঞ্চারী ধেনুকাসুরভঞ্জনঃ। উত্তানতালভেত্তা চ তমালশ্যামলাকৃতিঃ। গোপগোপীশ্বরো যোগী সূর্য্যকোটিসমপ্রভঃ। ইলাপতিঃ পরং জ্যোতির্যাদবেন্দ্রো যদূদ্বহঃ বনমালী পীতবাসাঃ পারিজাতাপহারকঃ। গোবর্দ্ধনাচলোদ্ধর্ত্তা গোপালঃ সর্ব্বপালকঃ। অজো নিরঞ্জনঃ কামজনকঃ কঞ্জলোচনঃ। মধুহা মথুরানাথো দ্বারকানায়কো বলী। বৃন্দাবনান্তসঞ্চারী তুলসীদামভূষণঃ। স্যমন্তকমণের্হর্ত্তা নরনারায়ণাত্মকঃ। কুব্জাকৃষ্ণাম্বরধরো মায়ী পরমপুরুষঃ। মুষ্টিকাসুরচাণূরমল্লযুদ্ধবিশারদঃ। সংসারবৈরী কংসারির্মুরারির্নরকান্তকঃ। অনাদির্ব্রহ্মচারী চ কৃষ্ণাব্যসনকর্ষকঃ। শিশুপালশিরশ্ছেত্তা দুর্য্যোধনকুলান্তকৃৎ। বিদুরাক্রূরবরদো বিশ্বরূপপ্রদর্শকঃ। বৃষভাসুরবিধ্বংসী বাণাসুরবলান্তকৃৎ। যুধিষ্ঠিরপ্রতিষ্ঠাতা বর্হিবর্হাবতংসকঃ। জগদ্গুরুর্জগন্নাথো বেণুবাদ্যবিশারদঃ। পার্থসারথিরব্যক্তো গীতামৃতমহোদধিঃ। কালীয়ফণিমাণিক্যরঞ্জিতশ্রীপদাম্বুজঃ। দামোদরো যজ্ঞভোক্তা দানবেন্দ্রবিনাশনঃ। নারায়ণ পরং ব্রহ্ম পন্নগাশনবাহনঃ। জলক্রীড়াসমাসক্তগোপীবস্ত্রাপহারকঃ। পুণ্যশ্লোকস্তীর্থবেদ্যো বেদবেদ্যো দয়ানিধিঃ। সর্ব্বতীর্থাত্মকঃ সর্ব্বগ্রহরূপী পরাৎপরঃ॥১০৮॥ ইত্যেবং কৃষ্ণদেবস্য নাম্নামষ্টোত্তরশতম্। কৃষ্ণেন কৃষ্ণভক্তেন শ্রুত্বা গীতামৃতং পুরা। স্তোত্রং কৃষ্ণপ্রিয়করং কৃতং তস্মান্ময়া শ্রুতম্। কৃষ্ণনামামৃতং নাম পরমানন্দদায়কম্। অনুপদ্রবদুঃখঘ্নং পরমায়ুষ্যবর্দ্ধনম্। দানং শ্রুতং তপস্তীর্থং যৎকৃতং ত্বিহ জন্মনি। পঠতাং শৃণ্বতাং চৈব কোটিকোটিগুণং ভবেৎ। পুত্রপ্রদমপুত্রাণামগতীনাং গতিপ্রদম্। ধনাবহং দরিদ্রাণাং জয়েচ্ছূনাং জয়াবহম্ শিশূনাং গোকুলানাঞ্চ পুষ্টিদং পুণ্যবর্দ্ধনম্। বাতগ্রহজ্বরাদীনাং শমনং শান্তিমুক্তিদম্। সমস্তকামদং সদ্যঃ

कोटिजन्माघनाशनम्। अन्ते तु कृष्णस्मरणं भवतापभयापहम्। कृष्णाय यादवेन्द्राय ज्ञानमुद्राय योगिने। नाथाय रुक्मिणीशाय नमो वेदान्तवेदिने। इमं मन्त्रं महादेवि! जपेन्नरो दिवानिशम्। सर्वग्रहानुग्रहभाक् सर्वप्रियतमो भवेत्। पुत्रपौत्रैः परिवृतः सर्वसिद्धिसमृद्धिमान्। निर्विश्य भोगानन्तेऽपि कृष्णसायुज्यमाप्नुयात्॥ इति नारदपञ्चरात्रे ज्ञानामृतसारे चतुर्थरात्रे उमामाहेश्वरसंवादे श्रीकृष्णाष्टोत्तरशतनामस्तोत्रं समाप्तम्॥

अथ काष्ठपात्रादौ विष्णुपूजानिषेधः॥ मत्स्यसूक्ते षोड़शपटले॥ स्वयं देवस्य वहनं काष्ठपात्रे च पूजनम्। स्थापनं मृत्तिकापात्रे त्रय दारिद्र्यकारणम्। हस्ते च वटले कांस्ये शङ्खे च रीतिसम्भवे। तृणे च तैलपात्रे च त्वचि रौप्ये न चार्चयेत्॥ इति काष्ठादिपात्रे विष्णुपूजादिनिषेधः॥

स्वर्णपात्रे तथा ताम्रे शिलायां नारिकेलके। फले च वा पद्मपत्रे किंशुकस्य छदेऽथवा। चलदलस्य छदे पूजा यज्ञायुतफलप्रदा॥ किंशुकस्य पलाशस्य। चलदलोऽश्वत्थः॥ इति स्वर्णादिपात्रे विष्णुपूजाफलम्

पञ्चदशपटले॥ दद्यात् पुरुषसूक्तेन यः पुष्पाण्येकमेव वा। अर्च्चितं स्याज्जगदिदं तेन सर्वं चराचरम्। एकया वा ऋचा देवि! स्नात्वा दत्त्वा जलाञ्जलिम्। पौरुषेण च सूक्तेन मुच्यते सर्वकिल्बिषात्। अन्तर्जलगतो जप्त्वा तथा सूक्तञ्च पौरुषम्। सर्वकर्मविनिर्मुक्तः सर्वपापैः प्रमुच्यते। स्नातस्तु पौरुषं सूक्तं जपेन्नित्यमतन्द्रितः। संवत्सरेण देवेशं वासुदेवं प्रपश्यति। इति पुरुषसूक्तमाहात्म्यम्॥

षोड़शपटले॥ सुशीतलेन तोयेन स्नापयेज्जलशायिनम्। ब्रह्मलोकमवाप्नोति यावदिन्द्राश्चतुर्दश। कुशपुष्पोदकस्नानाद्

ब्रह्मलोकमवाप्नुयात्। रत्नोदकेन सावित्रं कौवेरं हेमवारिणा। सर्वौषधिप्रदानेन वाजिमेधफलं लभेत्॥ इति द्रव्यविशेषेण विष्णुस्नापनफलम्॥

तथा॥ कलायस्य तु चूर्णेन यवचूर्णेन वा पुनः। हरिद्रामाषचूर्णेन तथा तण्डुलजेन वा। एकेनोद्वर्त्तनं कुर्य्याद्विष्णुलोकमवाप्नुयात्॥ इत्युद्वर्त्तनफलम्॥

तथा॥ यवगोधूमलेपेन तथा चोष्णेन वारिणा। प्रक्षाल्य देवदेवेशं वारुणं लोकमाप्नुयात्॥ इति द्रव्यविशेषेण देवगात्रप्रक्षालनफलम्॥

तथा॥ पादपीठन्तु यो दद्यान्मुखप्रक्षालनं तथा। घर्षयेद्विल्वपत्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते॥

अथ विष्णोर्महास्नानं तत्रैव॥ तुलामकरमेषेषु महास्नानं करोति यः। षष्टियुगसहस्राणि ब्रह्मलोके वसेच्चिरम्। पञ्चामृतस्य प्रत्येकं पलानाञ्च शत शतम्। तदर्द्धञ्च तदर्द्धं वा ततो हीनं न कारयेत्। तथा तैलस्य देवेशि! सहस्रेण घटेन च। शतेन च तदर्द्धेन तथा च शतधारया। सहस्रधारया स्नानं महापातकनाशनम्। तदर्द्धेन महेशानि! तदर्द्धेन कलौ युगे। पञ्चविंशपलान्येव कषायस्य च सङ्ख्यया। उष्णोदकस्य च तथा घटसंख्या महेश्वरि!। एवं यः कुरुते स्नानं कारयेद्वा महेश्वरि!। सप्तजन्मार्जितं पापं तत्क्षणादेव नश्यति। चतुस्तोलकमानेन द्रव्याणाञ्च पृथक् पृथक्। चतुस्तोलकया वाथ हीने स्नानं न योजयेत्। तथा। शङ्खस्थितेन तोयेन यः स्नापयति केशवम्। विष्णुमन्त्रेण देवेशि! कुलानां तारयेच्छतम्। कपिलाक्षीरमादाय शङ्खे कृत्वा यशस्विनि!। कन्यादानसहस्रस्य स्नापयित्वा फलं लभेत्। तदर्द्धमान्यगोक्षीरं द्विगुणं कुशवारिणा। महापूजा तिलस्नेह पुष्पपत्रेण घार्षयेत्। कलौ तथैव देवेशि!

न्यथास्ते न विशेषतः। तदर्द्धं मध्यमं ज्ञेयं तदर्द्धेन कनिष्ठकम्॥
इति महास्नानादिमहापूजाकथनम्॥

अथ शङ्खमाहात्म्यम्॥ पद्मपुराणे॥ त्रैलोक्ये यानि तीर्थानि वासुदेवस्य सेवया। पापं सङ्खराति विप्रेन्द्र! तस्माच्छङ्खं प्रपूजयेत्। शङ्खस्य सागरोत्पन्नो विष्णुना विधृतः करे। निर्मितः सर्वदेवेषु पाञ्चजन्य! नमोऽस्तु ते। दर्शनादेव शङ्खस्य किं पुनः स्पर्शने कृते। विलयं यान्ति पापानि हिमवद्भास्करोदये। पुरतो वासुदेवस्य पुष्पतञ्जनलक्षणम्। शङ्खमभ्यर्च्चितं तिष्ठेत्तस्य लक्ष्मीर्न दुर्लभा। शङ्खे कृत्वा तु पानीयं सपुष्पं सजलाक्षतम्। अर्घ्यं ददाति देवस्य ससागरमहीफलम्। प्राप्नुयादिति शेषः। अर्घ्यं दत्त्वा तु शङ्खेन यः करोति प्रदक्षिणम्। प्रदक्षिणीकृता तेन सप्तद्वीपा वसुन्धरा। तीर्थोदकं हरेर्मूर्द्ध्नि भ्रामयेत् शङ्खसंस्थितम्। भुक्तिं ददाति वै तस्य क्षीरसागरजा प्रिये॥ शङ्खलग्नं तथा तोयं भ्रामितं केशवोपरि। वहते शिरसा गङ्गां गङ्गास्नातेन तस्य किम्॥

अथ शङ्खलक्षणं क्रियासारे॥ प्रस्थानन्तु प्रतिस्थितः शङ्खः श्रेष्ठतमो मतः। स्तनांशपूर्णको मध्यः कनिष्ठः क्रमशो भवेत्। सुश्रोणः पांशुशिखरः स्निग्धो दीर्घः सुपद्धतिः। शङ्खः स्यादर्च्चनायोग्यो योऽसावलिकचक्षुषः। अलिकाचक्षुपस्त्रिपञ्चकः॥ मलिनो निम्नशिखरः सरक्तः क्रिमिदष्टकः। ह्रस्वः प्राणालिकः शङ्खो न स्यादयोग्यः सुरार्चने। गोक्षीरधवलः स्निग्धो दीर्घनालो वृहत्तरः। हतो यो दक्षिणावर्त्तः स द्विज! शङ्खसंज्ञकः। पूर्वोक्तलक्षणोपेतो वामावर्त्तोऽथवान्वितः। शङ्खोऽयं नातिसुलभः सोऽपि मुख्यः सुरार्चने। दक्षिणावर्त्तं विशेषयति कल्पतरौ। दक्षिणावर्त्तशङ्खेन पात्रे औडुम्बरे स्थितम्। उदकं यः प्रतीच्छेत्तु शिरसा हृष्टमानसः। सप्तजन्मार्जितं पापं तत्क्षणादेव नश्यति॥

स्कान्दे॥ दक्षिणावर्त्तशङ्खस्य तोयेन योऽर्च्चयेद्धरिम्। सप्तजन्मकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति॥ क्रियासारे॥ ताम्रस्फटिकशङ्खेषु सुवर्णकलधौतयोः। न विद्यते भिन्नदोषो द्रव्येष्वन्येषु विद्यते। शङ्खः शुद्धो भवेत्तत्र तुषाभिघर्षणेन च॥ तुषो धान्यत्वक्॥ मत्स्यसूक्ते षोड़शपटले॥ नदीतड़ागसम्भूतं वापीकूपह्रदोद्भवम्। गङ्गोदकं भवेत् सर्वं शङ्खेनैव समुद्धृतम्। त्रैलोक्ये यानि तीर्थानि वासुदेवकपूजने। शङ्खे तीर्थानि देवेशि! तस्मात् शङ्खं समर्च्चयेत्। दर्शनादेव शङ्खस्य किं पुनः स्पर्शने कृते। विलयं यान्ति पापानि भास्करेण हिमं यथा। पुरतो वासुदेवस्य सपुष्पं सजलाक्षतम्। शङ्खमभ्यर्चितं येन तस्य लक्ष्मी न दुर्लभा। अर्घ्यं दत्त्वा तु शङ्खेन यः करोति प्रदक्षिणम्। प्रदक्षिणीकृता तेन सप्तद्वीपा वसुन्धरा। क्षिप्त्वा शङ्खोदकं शङ्खे यः स्नापयति केशवम्। अष्टाक्षरेण मन्त्रेण मुच्यते सोऽपि सङ्कटात्। न भूमौ स्थापयेत् शङ्खं स्थापिते क्षालयेत् पुनः। चन्दनोदकेन दुग्धेन मृदकेनापि शोधयेत्। ओँ त्वं पुरा सागरोत्पन्नो विष्णुना विधृतः करे। निर्म्मितः सर्व्वदेवैश्च पाञ्चजन्य! नमोऽस्तु ते॥

अथ त्रिपदीलक्षणम्॥ वीरमित्रोदयधृतसिद्धान्तशेखरे॥ चतुःषष्टिभिर्मात्रैरुत्तमा विहिता त्रिधा। उत्तमादिकभेदेन यन्त्रिका त्रिपदी मता। त्रिचक्रपादसंयुक्तं पादार्द्धे सिंहचक्रकम्। पादमध्येऽसंवृत स्यात् सिंहास्यञ्च पदोऽप्यधः। शेषं कुर्य्याद् यथाशोभं त्रिपदी परिकीर्त्तिता। अर्घ्यस्थादिनैवेद्यपात्राधारा त्रिपादिका॥ इति॥

अथ तुलसीमाहात्म्यम्॥ मत्स्यसूक्ते षोड़शपटले॥ सर्व्वेभ्यः पत्रपुष्पेभ्यो वरिष्ठा तुलसी प्रिये!। सर्व्वकामप्रदा शुद्धा वैष्णवी विष्णुवल्लभा। भुक्तिमुक्तिप्रदा देवि! सर्व्वलोकहिता परा। श्री माधवगता स्वर्गमचयं परमेश्वरि!। हितार्थं सर्व्वलोकानां

पृथिव्यां रोपिता पुरा। यथा विष्णुप्रिया लक्ष्मी यथा त्वं हरवल्लभा। तथैयं तुलसी देवी चतुर्थी नोपपद्यते। यथा गङ्गा पवित्रा हि सर्वलोकविमोचदा। तथैयं सर्वपापानां तुलसी पापहारिणी। मञ्जरीदलैर्येन तुलस्या विष्णुरर्चितः। तस्य पुण्यफलं देवि! कथितुं नैव शक्यते। तुलस्याः कुसुमेनैव शार्ङ्ग-चेद्गरुडध्वजम्। कल्पनसमं यस्माद्वीर्य्ययुक्तं वरानने!॥ तथा। त्रिषु लोकेषु विख्याता सर्वपापप्रणाशिनी। सर्वकामप्रदा देवी सर्वमङ्गलकारिणी। संसारसागरे घोरे तुलसी नौस्वरूपिणी। देवानां शिवदुर्गायाः परं तुष्टिप्रदायिणी। कल्मषौघातुराणाञ्च सेयमेका महौषधिः। तत्रैवोदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम्। मरीचिरामसंवादं तच्छृणुष्व वरानने!। पुरा रघुकुलाधीशो वेदवेदाङ्गपारगम्। पूजयित्वा यथान्यायं मनयक्रे महामतिः। एवं प्रतिदिनं तत्र यथाकालं समाचरेत्। अचिरेणैव कालेन तुष्टोऽभून्मुनिसत्तमः। स ददौ च स्रजं दिव्यां श्रीरामाय परात्पराम्। तुलसीवनजाताञ्च मञ्जरीपुष्पधारिणीम्। चतुर्वेदमयीं दिव्यां ददौ रामस्य मूर्द्धनि। तामादाय ततस्तूर्णं मञ्जरीपत्रशालिनीम्। दृष्ट्वा चुक्रोध भगवानुवाच मुनिपुङ्गवम्। अहो! किमवलेपोऽयं ब्राह्मणस्य महात्मनः। वनस्पतेः पत्रजातं कथं दत्तं ममोपरि। आशीर्वादो द्विजातीनां ग्राह्यो मतिमतामिति। अतोऽहं मुनिशार्दूल! अवलेपं वहामि ते। एतच्छ्रुत्वा तु वचनं रामस्याशु रुषान्वितम्। शशाप तुलसी देवी राजानं रघुनन्दनम्। यस्मान्मदापलेपेन शिरसो मां विमुक्तवान्। तस्माद्राजेन्द्र! वैदेह्या वियोगस्ते भविष्यति। शपन्तीं तां ततो दृष्ट्वा सीता हृदयवल्लभम्। सक्रोधनयनं देवमिदमाह महामतिः। मरीचिरुवाच॥ सुप्रसीद महाराज! प्रजामि शरणं तव। कथयामि पुरावृत्तं विचित्रं मुनिभाषितम्।

एषा हि तुलसीमाला मया दत्ता सुरेश्वर!। अस्या विचित्रं माहात्म्यं मत्तः सर्वं निशामय। इयं हि वृक्षरूपेण महालक्ष्मीः प्रतिष्ठिता। ब्राह्मीयं परमा शक्तिर्ब्रह्मणो रोमसम्भवा। ऋग्यजुःसामवेदाद्याः शाखाचरणसम्मिताः। यथा गङ्गा यथा गीता गायत्री च यथा मता। पद्मयोनेः समुद्भूता तथेयं लोकपावनी। यत्रैषा तिष्ठते सम्यक् तत्र लक्ष्मीः प्रतिष्ठिता। इमां विना तथा लक्ष्मीर्विनाशायोपजायते। एवं सृष्टा जगन्माता तुलसी ब्रह्मणा स्वयम्। लोकानां पालनार्थाय पृथिव्यामवतारिता॥ एनामाराध्य देवेशो महादेवो जगत्पतिः। असुर घोरनामानमजयद्रणसङ्कुले। घोरासुरसंग्रामोपाख्यानं ग्रन्थगौरवभिया न लिखितम्। तथा॥ एवमेषा महादेवी तुलसी विश्वरूपिणी। त्वमप्याराधयस्वैनां विजयं प्राप्स्यसि ध्रुवम्। एतच्छ्रुत्वा तु वचनं महर्षेर्मधुसूदनः। जग्राह शिरसा मालां प्रणिपत्य च सादरम्। जग्राह विटपं तस्याः सर्वकामफलप्रदम्। ततस्तं धर्ममास्थाय जगाम स्वगृहं प्रति। रोपयित्वा यथान्यायं पूजयामास राघवः। ततस्तस्याः प्रभावेण भगवान् रघुनन्दनः॥ यातुधानं महावीर्य्यं जितवान् रावणं रणे। ये चार्च्चयन्ति मनुजा रोपयन्ति यथाविधि। कीर्त्तयन्ति च ये लोकास्तेषां सिद्धिर्भविष्यति। सजलं तुलसीपत्रं शिरसा धारयन्ति ये। अर्घ्यं दत्त्वा नमस्कृत्य मुक्तिस्तेषां करे स्थिता। नदीतीरे श्मशाने च ऊषरे स्वेच्छसन्निधौ। एषु वै रोपणं कृत्वा याति कर्त्ता यमालयम्॥

अथ तुलसीरोपणविधिः। तत्रैव॥ गृहस्यैशान्यपुरतः खनित्वा तालमात्रकम्। पञ्चगव्यमयूराण्डं क्षिप्त्वा तत्र दिनागमे। रोपयित्वा निशाभागे सूत्रेणावेष्ट्य सप्तधा। तन्मूले पिण्डिकां कृत्वा हस्तमात्रं सुवर्त्तुलाम्। ततश्चतुष्कोणवेदीपि

कार्य्या। वारिधाराश्च निक्षिप्य पूजयेत्प्रतिमाञ्चरः। गन्धपुष्पैस्तथा धूपैः प्रदीपैश्च घृतप्लुतैः। पायसैर्दधिभक्तैश्च पूजयित्वा यथाविधि। तुलस्यै नम इत्युक्त्वा दद्यादर्घ्यं विभूतये। शङ्खस्थितं तोयपूर्णं दूर्वाक्षतसचन्दनम्। कुशाग्रञ्च सपुष्पञ्च एतदर्घ्यमुदीरितम॥

अथ तुलसीध्यानं तत्रैव॥ ध्यायेद्देवीं नवशशिमुखीं पक्वबिम्बाधरोष्ठीं विद्योतन्तीं कुचयुगभरानम्रकल्याङ्गयष्टिम्। ईषद्धास्योल्लसितवदनां चन्द्रसूर्य्याग्निनेत्रां श्वेताङ्गीं तामभयवरदां श्वेतपद्मासनस्थाम्॥

अथस्तुतिस्तत्रैव। ईश्वर उवाच॥ इन्द्राद्यैः सकलैर्देवैरर्च्चितां सुरसुन्दरीम्। भक्तानां वरदां वन्दे तुलसीं सौम्यरूपिणीम्॥१॥ नादविन्दुकलातीतां मुण्डमालां तपस्विनीम्। वासुदेवरतां वन्दे तुलसीं सौम्यरूपिणीम्॥२॥ सर्वदेवमयीं देवीं वेदगर्भां मनोरमाम्। योगगम्यामहं वन्दे तुलसीं सौम्यरूपिणीम्॥३॥ सुरासुरविशेषज्ञां सर्वालङ्कारभूषिताम्। त्रिजगज्जननीं वन्दे तुलसीं सौम्यरूपिणीम्॥४॥ पद्महस्तां पद्ममुखीं पद्मस्थां पद्मलोचनाम्। लक्ष्मीरूपामहं वन्दे तुलसीं सौम्यरूपिणीम्॥५॥ सङ्क्रान्त्याञ्चैव पक्षान्ते ग्रहणे चन्द्रसूर्य्ययोः। यः पठेत् संयतो भूत्वा सर्वसिद्धिमवाप्नुयात्। विना मन्त्रं विना जप्यं विना यज्ञं विना क्रियाम्। विना ध्यानं विना तीर्थं सर्वसिद्धिकरं भवेत्। इदं गुरुकृतं स्तोत्रं यः पठेत् शृणुयादपि। मुक्तिः करतले तस्य भुक्तश्चैव न संशयः॥ इति मत्स्यसूक्ते षोडशपटले तुलसीस्तोत्रं समाप्तम्॥

प्रणाममन्त्रस्तु॥ श्रियं देहि यशो देहि कीर्त्तिमायुस्तथा सुखम्। बलं पुष्टिं तथा धर्मं तुलसि! त्वं प्रयच्छ मे॥ इत्यनेन तु मन्त्रेण नतिं कुर्य्यात् समाहितः॥

अथ मालादिधारणम्॥ भगवद्भक्तिविलासधृतम्॥ ततः कृष्णार्पिता माला धारयेत्तुलसीदलैः। पश्चाच्चैस्तुलसीकाष्ठैः फलैर्धात्र्याश्च निर्मिताः। धारयेत्तुलसीकाष्ठभूषणानि च वैष्णवः। मस्तके कर्णयोर्बाह्वोः करयोश्च यथारुचि॥

अथ मालाधारणविधिः॥ स्कान्दे॥ सन्निवेद्यैव हरये तुलसीकाष्ठसम्भवाम्। मालां पश्चात् स्वयं धत्ते स वै भागवतोत्तमः॥ कृष्णानर्पितमालाधारणनिन्दापि तत्रैव॥ हरये नार्पयेद् यस्तु तुलसीकाष्ठसम्भवाम्। मालां धत्ते स्वयं मूढः स याति नरकं ध्रुवम्। चालिता पञ्चगव्येन मूलमन्त्रेण मन्त्रिताम्। गायत्र्या चाष्टकृत्वो वै मन्त्रितां धूपयेच्च ताम्। विधिवत् परया भक्त्या सद्योजातेन पूजयेत्। तुलसीकाष्ठसम्भूते! माले! कृष्णजनप्रिये!। बिभर्मि त्वामहं कण्ठे कुरु मां कृष्णवल्लभम्। यथा त्वं वल्लभा विष्णोर्नित्यं विष्णुजनप्रिया। तथा मां कुरु देवेशि! नित्यं विष्णुजनप्रियम्। माले! नाधातुरुद्दिष्टो नासि मां हरिवल्लभे!। भक्तेभ्यश्च समस्तेभ्यस्तेन माला निगद्यते। एवं सम्प्रार्थ्य विधिवन्मालां कृष्णगलेऽर्पिताम्। धारयेद्वैष्णवो यो वै स गच्छेद्वैष्णवं पदम्॥ मालाधारणस्य नित्यता॥ तत्रैव कार्त्तिकप्रसङ्गे॥ धात्रीफलकृतां मालां कण्ठस्थां यो वहेन्न हि। वैष्णवो न स मनुजो विष्णुपूजारतो यदि॥ गारुड़े॥ धारयन्ति न ये मालां हैतुकाः पापबुद्धयः। नरकान्न निवर्त्तन्ते दग्धाः कोपाग्निना हरेः॥ अतएव स्कन्दपुराणे॥ तत्रैव॥ न जह्यात्तुलसीमालां युक्तो यथार्चयेद्धरिम्। यद्यत् करोति तत्सर्वमनन्तफलदं भवेत्॥ नारदीये॥ ये कण्ठसक्ततुलसीनलिनाक्षमाला ये बाहुमूलपरिचिह्नितशङ्खचक्राः। ये वा ललाटफलके लसदूर्द्ध्वपुण्ड्रास्ते वैष्णवा भुवनमाशु पवित्रयन्ति॥ किञ्च॥ भुजयुगमपि चिह्नैरङ्कितौ यस्य

विष्णोः परमपुरुषनाम्नां कीर्त्तनं यस्य वाचि। ऋजुतममपि पुण्ड्रं मस्तके यस्य कण्ठे सरसिजमणिमाला यस्य तस्यास्मि दासः॥ विष्णुधर्मोत्तरे श्रीभगवदुक्तौ॥ तुलसीकाष्ठमालाञ्च कण्ठस्थां वहते तु यः। अप्यसौ चाप्यनाचारो मानवो वै न संशयः॥ स्कन्दपुराणे॥ धात्रीफलकृता माला तुलसीकाष्ठसम्भवा। दृश्यते यस्य देहे तु स वै भागवतोत्तमः। तुलसीदलजां मालां कण्ठस्थां वहते तु यः। विष्णुवर्णाविशेषेण स नमस्यो दिवौकसाम्। तुलसीदलजा माला धात्रीफलकृतापि वा। ददाति पापिनां मुक्तिं किं पुनर्विष्णुसेविनाम्॥ तत्रैव॥ कार्त्तिकप्रसङ्गे॥ यः पुनस्तुलसीमालां कृत्वा कण्ठे जनार्द्दनम्। पूजयेत् पुण्यमाप्नोति प्रतिपुष्पं गवायुतम्। यावत्तिष्ठति कण्ठस्था धात्रीमाला नरस्य हि। तावत्तस्य शरीरे तु प्रीत्या लुठति केशवः। स्पृशेच्च यानि लोमानि धात्रीमाला करे न्टणाम्। तावद्वर्षसहस्राणि वसते केशवालये। यावद्दिनानि वहते धात्रीमालां कलौ नरः। तावद्युगसहस्राणि वैकुण्ठे वसतिर्भवेत्। मालायुग्मञ्च यो नित्यं तुलसीधात्रीसम्भवम्। वहते कण्ठदेशे च कल्पकोटिं दिवं वसेत्॥ गारुडे च। मार्कण्डेयोक्तौ॥ तुलसीदलजां मालां कृष्णोत्तीर्णां वहेत्तु यः। पदे पदेऽश्वमेधानां दशानां लभते फलम्। तुलसीकाष्ठसम्भूतां यो मालां वहते नरः। फलं यच्छति दैत्यारिः प्रत्यहं द्वारकोद्भवम्। वहते यो नरो भक्त्या तस्य वै नास्ति पातकम्। सदा प्रीतमनास्तस्य कृष्णो देवकिनन्दनः। तुलसीकाष्ठसम्भूतां यो मालां वहते नरः। प्रायश्चित्तं न तस्यास्ति नाशौचं तस्य विद्यते। तुलसीकाष्ठसम्भूतां यो मालां वहते नरः। तुलसीकाष्ठसम्भूतां शिरसो बहुभूषणाम्। बाह्वोः करे च मर्त्त्यस्य देहे तस्य सदा हरिः। तुलसीकाष्ठमालाभि-

र्भूषितः पुण्यमाचरेत्॥ पितॄणां देवतानाञ्च कृतं कोटिगुणं कलौ। तुलसीकाष्ठमालान्तु प्रेतराजस्य दूतकाः। दृष्ट्वा नश्यन्ति दूरेण वातोद्धूतं यथा दलम्। तुलसीकाष्ठमालाभिर्भूषितो भ्रमते यदि। दुःस्वप्नं दुर्निमित्तञ्च न भयं शस्त्रजं क्वचित्॥

अथ वैष्णवप्रशंसा॥ नारदपञ्चरात्रस्य प्रथमरात्रे नवमाध्याये॥ अहो! अनन्तदासानां माहात्म्यं परमाद्भुतम्। कुर्वन्त्यहैतुकीं भक्तिं ये च शश्वद्धरेः पदे। पद्मनाभपादपद्मं पद्मे पद्मेश्वरार्च्चिते। दिवानिशं ये ध्यायन्ति शिवादिसुरवन्दिते। आलापं यत्र संस्पर्शं पादा वसुमतीप्सितम्। वाञ्छन्त्येव हि तानि तीर्थानि वसुधाचात्मशुद्धये। कृष्णमन्त्रोपासकानां शुद्धं पादोदकं स्मृतम्। पुनाति सर्वतीर्थानि वसुधामपि पार्वति!। कृष्णमन्त्रो द्विजमुखाद् यस्य कर्णे प्रयाति च। तं वैष्णवं जगत्पूतं प्रवदन्ति पुराविदः। मन्त्रग्रहणमात्रेण नरो नारायणात्मकः। पुनाति लीलामात्रेण पुरुषाणां शतं शतम्। तज्जन्ममात्रात् पूतञ्च तत्पितॄणां शतं शतम्। प्रयाति सद्यो गोलोकं कर्म्मयोगात् प्रमुच्यते। मातामहादिकान् सप्त जन्ममात्रं समुद्धरेत्। यत्कन्यां प्रतिगृह्णाति तस्य सप्त च लीलया। मातरं तत्प्रसूं भार्य्यां पुत्राञ्च सप्तपूरुषम्। भ्रातरं भगिनीं कन्यां कृष्णभक्तः समुद्धरेत्। स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः। फलं स लेभे पूजानां व्रती सर्वव्रतेषु च। विष्णुमन्त्रं यो लभेच्च वैष्णवाच्च द्विजोत्तमात्। कोटिजन्मार्जितात् पापान्मुच्यते नात्र संशयः। कृष्णमन्त्रोपासकानां सद्यो दर्शनमात्रतः। शतजन्मार्जितात् पापान्मुच्यते नात्र संशयः। वैष्णवानां दर्शनेन स्पर्शनेन च पार्वति!। सद्यः पूतो जलं वह्निर्जगत्पूतः समीरणः। दर्शनं वैष्णवानाञ्च देवा वाञ्छन्ति नित्यशः। न वैष्णवात् परः पूतो

विम्बपु लिखितेषु च॥ दशमाध्याये ब्रह्मवचनम्॥ अहो! वैराग्य-मङ्गश्च ज्ञानमेव सुदुर्लभः। भवाब्धिघोरतरणं भुक्तिमुक्तिफल-प्रदम्॥ इति वैराग्यप्रशंसा॥

अथ दशावताराणामाविर्भावकालमाह स्वतन्त्रतन्त्रे॥ चैत्रशुक्लप्रतिपदि रेवत्यां सोमवासरे। द्वादशनाडिकामध्ये हरिर्मत्स्योऽभवद्दिवा। ज्यैष्ठशुक्लद्वितीयायां रोहिण्यां बुधवासरे। दिवाघटीचतुष्के ऽभूद्धरिः कूर्मस्वरूपवान्। शुक्लायां सप्तमी माघे तत्राश्विन्याञ्च भास्करे। दिवाष्टघटिकामध्ये वराहोऽभूद्धरिः प्रभुः। राधे सितचतुर्दश्यां स्वात्याञ्च शनिवासरे। मध्याह्ने च ततो जज्ञे नृहरिः कमलापतिः। भाद्रे च द्वादशी शुक्ला श्रवणासंयुता भृगौ। दशपञ्चघटीमध्ये दिवाभूद्वामनो हरिः। तृतीया माधवे शुक्ला रोहिण्यां शनिवासरे। एकादशघटीमध्ये नक्तं रामोऽभवद्धरिः। चैत्रशुक्लनवम्यान्तु सोमवारे पुनर्वसौ। पूर्वाह्ने चाभवद्रामः स्वयं देवो जनार्दनः। कृष्णाष्टम्यान्तु भाद्रस्य रोहिण्यां बुधवासरे। मध्यरात्रेऽभवद्विष्णुः कृष्णस्तु भगवान् स्वयम्॥ आषाढे शुक्लनवमी विशाखायाञ्च भास्करे। दिवानाडीषट्कमध्ये बौद्धोऽभूद्दशमो हरिः। मार्गशुक्लतृतीयायां पूर्वाषाढ़र्क्षके शनौ। नक्तं त्रिघटिकामध्ये कल्किरूपोऽभूद्धरिः॥ विष्णुपूजायां विशेषस्तन्त्रसारे सर्वो द्रष्टव्यो ग्रन्थ-गौरवभिया न लिखितः॥

इति श्रीप्राणतोषिण्यां पञ्चमे भक्तिकाण्डे विष्णुपूजादि-कथनरूपः पञ्चमपरिच्छेदः॥

अथ महाविद्यानिरूपणम्॥ चामुण्डातन्त्रे॥ काली तारा महाविद्या षोडशी भुवनेश्वरी॥ भैरवी छिन्नमस्ता च विद्या धूमावती तथा। वगला सिद्धविद्या च मातङ्गी कमलात्मिका। एता दश महाविद्याः सिद्धविद्याः प्रकीर्त्तिताः। एता दश महा-

विद्या इत्यनेन सर्वासां महाविद्यात्वसिद्धौ काली तारा महाविद्येति यन्महाविद्योपादानं तत् कालीतारयोर्महाविद्यात्वार्थम् । अतएव महाविद्या महापूर्वेति विश्वसारोक्तम् । अथ सिद्धविद्याः प्रकीर्त्तिता इत्यनेन सर्वासां सिद्धविद्यात्वे वगला सिद्धविद्या चेति कथमुक्तमिति चेत्तत्रापि झटिति सिद्धिप्रदानार्थमिति ॥

अथ महाविद्यानां माहात्म्यम् ॥ कुब्जिकातन्त्रे प्रथमपटले ॥ कली कालत्वमासाद्य शक्तापि नीलरूपिणी । लीलया वाक्प्रदा चेति तेन नीलसरस्वती । तारकत्वात् सदा तारा तारिणी च प्रकीर्त्तिता । भुवनानां पालकत्वाद्भुवनेशी प्रकीर्त्तिता । सृष्टिस्थितिकरी देवी भुवनेशी प्रकीर्त्तिता । श्रीदात्री च सदा विद्या श्रीविद्या च प्रकीर्त्तिता । निर्गुणा च महादेवी षोडशी परिकीर्त्तिता । भैरवी दुःखसहन्त्री यमदुःखविनाशिनी । भैरवभार्य्या च भैरवी परिकीर्त्तिता । त्रिशक्तिकालदा देवि ! छिन्ना चैव सुरेश्वरि ! । त्रिगुणा च महादेवि ! मोहिनी मोक्षदा ध्रुवम् । धूमावती महामाया धूम्रासुरनिसूदनी । धूम्ररूपा महादेवी चतुर्वर्गप्रदायिनी । जगन्माता जगद्धात्री जगतामुपकारिणी । वकारे वारुणी देवी गकारे सिद्धिदा स्मृता । लकारे पृथिवी चैव चैतन्या या प्रकीर्त्तिता । मातङ्गी मदशीलत्वान्मातङ्गासुरनाशिनी । सर्वापत्तारिणी देवी मातङ्गी परिकीर्त्तिता । वैकुण्ठवासिनी देवी कमला च प्रकीर्त्तिता । पातालवासिनी देवी लक्ष्मीरूपा च सुन्दरी । एता दश महाविद्याः सिद्धविद्याः प्रकीर्त्तिताः । धर्मार्थमोक्षदा नित्यं चतुर्वर्गफलप्रदाः । येन तेन प्रकारेण कलौ पूर्णफलप्रदाः । निर्द्धने कृपणे चैव विशेषात् परयोनिषु । पापण्डे च शठे चैव निन्दके चैव निर्गुणे । अभक्तेषु च पुत्रेषु भाग्याहीने च सुन्दरि ! । न प्रका-

स्वमिदं भद्रे! शपथं मे ध्रुवं सदा। सर्वलक्षणयुक्ताय दद्याच्चैव महेश्वरि!। आसाञ्चैव समाना हि नास्ति त्रिभुवने ध्रुवम्। एकोच्चारणमात्रेण सर्वपापात् प्रमुच्यते। स्मरणेनैव देवेशि! मुच्यते भवबन्धनात्॥

अथ महाविद्यादीनां भैरवनिरूपणम्॥ तोड़लतन्त्रे प्रथमपटले॥ शिव उवाच॥ शृणु चार्व्वङ्गि! सुभगे! कालिकायाश्च भैरवम्। महाकालं दक्षिणाया दक्षभागे प्रपूजयेत्। महाकालेन वै सार्द्धं दक्षिणा रमते सदा। तारायाः दक्षिणे भागे अक्षोभ्यं परिपूजयेत्। समुद्रमथने देवि! कालकूटं समुत्थितम्। सर्वे देवाः सदाराश्च महाक्षोभमवाप्नुयुः। क्षोभादिरहितं यस्मात् पीतं हलाहलं विषम्। अतएव महेशानि! अक्षोभ्यः परिकीर्त्तितः। तेन सार्द्धं महामाया तारिणी रमते सदा। महात्रिपुरसुन्दर्य्याः दक्षिणे पूजयेत् शिवम्। पञ्चवक्त्रं त्रिनेत्रञ्च प्रतिवक्त्रे सुरेश्वरि!। तेन सार्द्धं महादेवी सदा कामकुतूहला। अतएव महेशानि! पञ्चमीति प्रकीर्त्तिता। श्रीमद्भुवनसुन्दर्य्याः दक्षिणे त्र्यम्बकं यजेत्। स्वर्गे मर्त्त्ये च पाताले या चाद्या भुवनेश्वरी। एतया रमते तेन त्र्यम्बकस्तेन कथ्यते। सशक्तिश्च समाख्यातः सर्वतन्त्रप्रपूजितः। भैरव्याः दक्षिणे भागे दक्षिणामूर्त्तिसंज्ञकम्। पूजयेत् परयत्नेन पञ्चवक्त्रं तमेव हि। छिन्नमस्तादक्षिणांशे कबन्धं पूजयेच्छिवम्। कबन्धपूजनाद्देवि! सर्व्वसिद्धीश्वरो भवेत्। धूमावती महाविद्या विधवारूपधारिणी। बगलाया दक्षभागे एकवक्त्रं प्रपूजयेत्। महारुद्रेति विख्यातं जगत्संहारकारकम्। मातङ्गीदक्षिणांशे च मतङ्गं पूजयेच्छिवम्। तमेव दक्षिणामूर्त्तिं जगदानन्दकारकम्। कमलाया दक्षिणांशे विष्णुरूपं सदाशिवम्। पूजयेत् परमेशानि! स सिद्धो नात्र संशयः। पूजयेदन्नपूर्णाया दक्षिणांशे च रूपकम्। महामोक्षमदं देवं दश-

वक्त्रं महेश्वरम्। दुर्गाया दक्षिणे देशे नारदं परिपूजयेत्॥ नकारः सृष्टिकर्त्ता च दकारः पालकः सदा। रेफः संहाररूपत्वान्नारदः परिकीर्त्तितः। अन्यासु सर्वविद्यासु ऋषियः परिकीर्त्तितः। स एव तस्य भर्त्ता च दक्षभागे प्रपूजयेत्॥

महाविद्यादीनामाविर्भावकालनिरूपणाय महारात्र्यादिरुक्ताः॥ स्वतन्त्रतन्त्रे यथा॥ फाल्गुने च महारात्रिः कृष्णैकादशिका तिथिः। ज्येष्ठे या दशमी शुक्ला देवि! मारयुता भृगोः। राधावैकादशी चेत् स्यात् दिव्यरात्रिः प्रकीर्त्तिता। अमा भौमे सङ्क्रमश्च कुलर्क्षग्रहणं यदि। भावरात्रिस्तु सम्प्रोक्ता भाग्यादेव तु लभ्यते। सिद्धरात्रिरष्टमी स्याच्चैत्रसंक्रमणान्विता। तृतीया माधवे शुक्ला कुलर्क्षे दारुणा तिथिः दीपोत्सवचतुर्दश्याममया योग एव च। कालरात्रिर्महेशानि तारा काली प्रियङ्करी। कृष्णजन्माष्टमी देवि! मोहरात्रिः प्रकीर्त्तिता। चैत्रशुक्लनवम्यान्तु क्रोधरात्रिः प्रकीर्त्तिता घोररात्रिर्मार्गशीर्षे कृष्णाष्टम्यां महेश्वरि!। चतुर्दशी भौमयुता मकारेण समन्विता। कुलर्क्षसमायुक्ता वीररात्रिः प्रकीर्त्तिता। विद्योत्पत्तिस्तु नारदपञ्चरात्रे तृतीयरात्रे तृतीयाध्याये॥ ब्रह्मोवाच॥ दक्षगेहे समुद्भूता या सती लोकविश्रुता। कुपित्वा दक्षराजर्षिं सती त्यक्त्वा कलेवरम्। अनुग्रहाच्च मेनायां जाता तस्यान्तु सा तदा। कालीनाम्नेति विख्याता सर्वशास्त्रे प्रतिष्ठिता॥ स्वतन्त्रतन्त्रे॥ महारात्रिदिनेऽवन्त्यां नगर्य्यां जातमेव तत्। कालीरूपं महेशानि! साक्षात् कैवल्यदायकम्॥ एतस्या माहात्म्यमुक्तं नारदपञ्चरात्रे॥ विश्वामित्रो मुनिश्रेष्ठ आराध्य कमलासनम्। नावाप ब्राह्मणत्वं हि ततो विष्णुं जगाम सः। तस्मादपि न चावाप ब्रह्मत्वं चाविद्योत्तमः। एवं सर्वान् सुरान् गत्वा चाराध्य च मुहु-

मुहुः। वृहस्पतेरुपादेशादाराध्य वृषभध्वजम्। महेशदर्शनं लब्धा कृतकृत्योऽभवत्तदा। देवदेव! महादेव! भगवंस्त्वं कृपामय!। ब्राह्मणत्वं देहि मह्यं यदि त्रातासि मे वरम्॥ ईश्वर उवाच॥ एकाक्षरी महाविद्या कालिकायाः सुदुर्लभा। जप कुरु महाबाहो! ततः प्राप्स्यसि विप्रताम्। एवमुक्त्वा महादेवोऽप्यन्तर्द्धानं जगाम सः। विश्वामित्रोऽपि विधिना आराध्य तां जगन्मयीम्। मन्त्रसिद्धिं न चावाप क्रोधेन च शशाप ताम्। अनाराध्या भवेति त्वं आगम्य तु ततः शिवम्। निर्भर्त्स्य बहुधा तन्तु दृढमाह महेश्वरः॥ ईश्वर उवाच॥ किमर्थं शप्तवान् विद्यां शृणु यत्नेन पार्थिव!। रेफारूढककारेण सिद्धिमाप्स्यसि नान्यथा॥ ब्रह्मोवाच॥ अन्तर्द्धानं गतः शम्भुर्विश्वामित्रोऽपि नारद!। तथा विधानं जप्त्वा तु यदुक्तं शम्भुना पुरा। साक्षाद्बभूव सा काली सह रुद्रेण तत्क्षणात्॥ देव्युवाच॥ वरं वरय राजेन्द्र! ददामि ते वरं शिवम्। यदिच्छसि प्रदास्यामि सत्यं सत्यं न संशयः॥ विश्वामित्र उवाच॥ आराधिता मया सर्वे ब्रह्माद्या देवतागणाः। विप्रत्वं केन मे देवि! न दत्तं त्वं प्रदेहि मे। श्रुत्वा वाक्यं नृपस्याशु सा देवी स्वामिनो मुखम्। निरीक्षेङ्गितभावेन सङ्केतेन उवाच तम्। महादेवोऽपि तज्ज्ञात्वा प्रीतिभावेन शङ्करः। हस्ताभ्यामपि चालिङ्ग्य विप्रत्वं प्रददौ ततः। तत्क्षणादपि राजासौ विप्रत्वं गतवान् ध्रुवम्। सर्वशास्त्रैकनिपुणः सर्वशास्त्रैकपारगः॥ इति कालीमाहात्म्यम्॥

नारदपञ्चरात्रस्य तृतीयरात्रं द्विविधं दृश्यते। तयोरेकस्मिन् विद्योत्पत्तिशिवलिङ्गाभिर्भावप्रभृति द्वाविंशत्यध्यायात्मके वर्त्तते तस्माद्विद्योत्पत्त्याद्याहृत्य लिखितम्। अपरस्मिंस्तु पञ्चादशाध्यायात्मके प्रातःकृत्यादिपूजाविध्यन्तकर्माणि सन्ति

किन्तु क्रमदीपिकावचनात्येव प्रायेणेति तत्र तत्र सन्देहः॥ नारदपञ्चरात्रे तृतीयरात्रे द्वितीयाध्याये॥ यथा॥ दक्षगेहे च योत्पन्ना सतीनाम्नेति कीर्त्तिता। कैवल्यदायिनी यस्मात्तस्मादेकजटा स्मृता। तारकत्वात् सदा तारा लीलया वाक्प्रदा यत। नीलसरस्वती प्रोक्ता उग्रत्वादुग्रतारिणी। उग्रापत्तारिणी यस्मादुग्रतारा प्रकीर्त्तिता॥ स्वतन्त्रतन्त्रे॥ कालरात्रिदिने प्राप्ते निशायां मध्यभागके। उग्रापत्तारणार्थन्तु उग्रतारा स्वय कला। मेरोः पश्चिमकूले तु चोलनाख्यो ह्रदो महान्। तत्र जज्ञे स्वय देवि! माता नीलसरस्वती। तत्र जप्यन्तु प्रजपन्स्त्रियुग समवर्त्तत। ममोर्द्ध्ववक्त्रान्निःसृत्य तेजोराशिर्विनिर्गत। ह्रदे चोले निपत्यैव नीलवर्णाभवत्तदा। ह्रदस्य चोत्तरे भागे ऋषिरेको महोत्तम.। मदंशोऽक्षोभ्यनामासौ तदाराधनतत्पर'। कूर्च्चबीजस्वरूपा सा प्रत्यालीढपदाभवत्॥ नारदपञ्चरात्रे॥ सप्तकोटिर्महाविद्या उपविद्याश्च तादृश। तासा मूर्त्तिं सुनिश्चेष्ट। संख्यातुं नैव शक्यते। एकदा हरिरैशान्यां नैरृत्यामागतः किल। नीलाचलशरीरे स आगतो गरुडध्वज। तत्रस्थाश्च महात्मानः सिद्धाः परमतेजसः। ऊचुर्देवं जगन्नाथं तं वारयितुमीश्वरम्। सर्वेषामादिभूतेयं विश्वरूपा सनातनी। तस्या उपरिदेशेन गन्तुमर्हसि केशव!। त्वञ्च सर्वगुरुः साक्षी सर्वेषाञ्च सभापतिः। न हि गन्तासि भगवन्। पथान्येन गतिं कुरु। न श्टह्णन् तद्वचस्तेषां जगाम मधुसूदनः। जगाम गरुडस्तेन पथा तेनैव केशवः। स्तम्भीभूतस्तदा विष्णुर्गन्तुं तस्मान्न शक्नुवन्। ततो भूमिमुपागम्य त्वभुदष्टभुजो हरिः। अवष्टभ्य गिरिं नीलं सर्वप्राणेन विश्वभृत्। तमुत्थातुमशक्तो वै भ्रान्तोऽभूज्जगदीश्वरः। भ्राम्यमाणे फणी शैषी सहस्रदयवत्सरम्। ततः क्रुद्धा भगवती वामहस्तेन मे·

श्वरी। सिद्धसूत्रेण संवेष्ट्य चिक्षेप लवणाम्भसि। अपश्यत् केशवं तोयपतितं प्राह विस्मितः। किमिदं कथ्यतां शीघ्रं विस्मयं मम नाशय। उवाच विष्णुरादौ मामुद्धारं कुरु सत्वरम्। अवष्टभ्य तदा विष्णुमुद्धर्तुमुद्यतो विधिः। सोऽपि बद्धो महातेजा ब्रह्मा कमलसम्भवः। एवमिन्द्रादयः सर्वे बद्धत्वं समुपागताः। अथ काले व्यतीते तु जीवो देवगुरुर्वरः। बभ्राम लोकांस्त्रीन् सर्वान्नापश्यद्देवताः क्वचित्। शून्यां सर्वां पुरीं दृष्ट्वा जगाम शङ्करालयम्। सम्पूर्णां वसतिं तत्र दृष्ट्वा हृष्टोऽभवद्गुरुः। स्तुतिभिर्नुतिभिर्देवं सम्प्रसाद्य महेश्वरम्। पपात दण्डवद्भूमौ दृष्ट्वा देवं सनातनम्। उवाच देवदेवेशं प्रणिपत्य कृताञ्जलिः॥ बृहस्पतिरुवाच॥ क्व गतो भगवन्! ब्रह्मा विष्ण्विन्द्रादयः सुराः। असुराणां भयेनैव सन्त्रस्तं मम मानसम्॥ ईश्वर उवाच॥ अवमन्ये च कामाख्यां विष्णुब्रह्मादयः सुराः। दुःखमापुः सदोद्विग्ना लवणाम्भसि पीडिताः॥ बृहस्पतिरुवाच॥ तेषामेव प्रतीकारं चिन्तय त्वं जगत्पते!। क्षिप्रमहारिणो दैत्याः शून्या देवपुरी शिव!॥ ईश्वर उवाच॥ एष गच्छामि वै क्षिप्रं समुद्धर्तुं सुरान् किल। एष गच्छ मया सार्द्धं लवणाम्भसि मानद!। इत्युक्त्वा जग्मतुस्तौ तु लवणाम्भोनिधेस्तटम्। समर्थोऽपि शिवस्तेषामुद्धर्तुं जगदीश्वरः। मर्य्यादार्थं हरेस्तेषां कामाख्याकवचं शिवः। सुरसंख्यं वपुः कृत्वा धारयामास कण्ठतः। प्रसार्य्य वामहस्तञ्च सुरान् सवेष्ट्य शङ्करः। उत्थापयामास तदा देवान् देवो जगत्पतिः। ततो देवगणाः सर्वे वेपमाना इव द्रुमाः। पेतुर्भूमौ महादेवं प्रणेमुस्ते मुहुर्मुहुः। तत आश्वास्य भगवानुवाच तान् यथायथम्। प्रसादयत कामाख्यां जगन्मातरमम्बिकाम्। गत्वा विष्णुमुखस्तत्र कामाख्यां परमेश्वरीम्। ननाम तुष्टाव तदा नतिभिः स्तुतिभिः पराम्। साश्रुकण्ठो हृषीकेशो

वेपमानस्य भक्तिमान् । सा क्रुद्धा दूरतः प्राह जगद्योनिः सनो-
तनी । दुर्बुद्धे ! मामवज्ञाय किं कृतं गौरवं त्वया । किमिच्छसि
वरं मत्तो व्रियतां यत्तवेप्सितम् ॥ विष्णुरुवाच ॥ तव क्षेत्रे महा-
पुण्ये अष्टदिक्षु सशक्तिकः । तिष्ठाम्यहर्निशं मातस्तवाज्ञावशगः
सदा । इति श्रुत्वा वचो विष्णोर्जगन्माता जगन्मयी । तथेत्युक्ता-
थ वरदा चकारानुग्रहं हरौ । इति ते कथितं पुत्र ! किञ्चिन्मा-
हात्म्यमुत्तमम् । रहस्यं तारिणीदेव्या न समर्थोऽस्मि विस्तरात् ॥
इति तारामाहात्म्यम् ॥

तत्रैव पञ्चमाध्याये ॥ ब्रह्मोवाच ॥ भूयः शृणु मुनिश्रेष्ठ !
रहस्यं परमाद्भुतम् । येन काली महामाया सुन्दरीत्वमुपा-
गता । कैलासशिखरे रम्ये वसमाने च शङ्करे । इन्द्रश्च प्रेषया-
मास सर्वाश्चाप्सरसो मुदा । आगतास्ता महादेवं तुष्टुवुस्तं महे-
श्वरम् ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा तासां स वृषभध्वजः ।
आभाष्य श्लक्ष्णया वाचा करुणामृतया ततः ॥ ईश्वर उवाच ॥
पुरुषस्यातिथिर्ज्ञेयः पुरुषो नात्र संशयः । स्त्रीणां स्त्री
चातिथिर्ज्ञेया तस्मादर्च्चत कालिकाम् । इत्युक्त्वा तत्पुरं रम्यं
विवेश परमेश्वरः । उवाच कालीं भगवानीश्वरीं परमेश्वरीम् ।
ता अप्यवापुः परमां प्रीतिं परमदुर्लभाम् ॥ षष्ठाध्याये ॥ ततो
देवो महाकाली चिन्तयित्वा मुहुर्मुहुः । एतद्रूपमपाहाय शुद्ध-
गौरी भवाम्यहम् । यस्मात् कालीति कालीति महादेवः समाह्व-
येत् । इति सञ्चिन्त्य मनसा अन्तर्द्धानं गता परा । महादेवोऽपि
कालेन गतो ह्यन्तः पुरं शिवः । नापश्यच्च तदा कालीं तस्थौ
तस्मिन् पुरे हरः । अथ काले कदाचित्तु आगतस्तत्र नारदः ।
प्रणम्य शिरसा देवं महादेवं महेश्वरम् । कृताञ्जलिपुटस्तस्थौ ततो
देशागतो मुनिः । महादेवोऽपि वामेन पाणिना मुनिसत्तमम् ।
उपस्पृश्य समाश्वास्य चक्रे पुण्यवतीं कथाम् । कालेन कियता

तत्र कथान्ते मुनिसत्तमः। उवाच सादरं वाक्यं प्रणम्य जगदीश्वरम्॥ नारद उवाच॥ क्व गता त्वां परित्यज्य काली कालविनाशिनी। प्रत्युवाच महादेवस्तं मुनिं नारदं ततः। अन्तर्द्धानं गता देवी मां हित्वा मुनिसत्तम।॥ ब्रह्मोवाच॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य नारदो हर्षमागतः। विवादसमयार्थं महाकाल्याश्च शूलिनः। इति सञ्चिन्त्य मनसा ध्यानमाश्रित्य नारदः। ददर्श तां महाकालीं ध्यानचक्षुःसमाश्रितः। सुमेरोरुत्तरे पार्श्वे स्थिता सा परमेश्वरी। प्रणम्य परया भक्त्या उपतस्थे जगन्मयीम्। नारदस्त्वथनन्तरम्॥ देव्युवाच॥ विदूरेण मदीयेन किं करोति महेश्वरः। तस्यैव कुशलं सर्वं कथयस्व मुनीश्वर।॥ नारद उवाच॥ उद्योगं परमं चक्रे विवाहार्थं महेश्वरः। देवदेवो गिरिसुते तं निवारय सुव्रते।॥ ब्रह्मोवाच॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य सक्रोधा परमेश्वरी। जाज्वल्यमाना रक्ताक्षी रूपमन्यद्दधौ परा। यन्नास्ति त्रिषु लोकेषु सौन्दर्य्यमपि कुत्रचित्। दधौ तद्रूपमतुलं सर्वेषामधिकं परम्। यत्रास्ते भगवान् देवो देवदेवो महेश्वरः। समागता क्षणेनैव ततः सा परमेश्वरी। ददर्श हृदये शम्भोः स्वच्छायां परमेश्वरी। उवाच सा महादेवं क्रोधेन महता वृता। कृतघ्नस्त्वं महादेव! मया यः समयः कृतः। तत् त्वं लङ्घितवान् देव! किमर्थं परमेश्वर।॥ कृत्वा विवाहं हृदये स्थानं दत्तं मया शिव!। एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्याः प्रहस्य परमेश्वरः। उवाच स प्रियां साध्वीं प्रेमगद्गदया गिरा॥ ईश्वर उवाच॥ नाहं कृतघ्नः कल्याणि! नाहं समयलङ्घकः। हृदये मे त्वया दृष्टा स्वच्छाया नात्र संशयः। ध्यानं कुरु महाभागे! पश्य त्वं ज्ञानचक्षुषा। स्वच्छाया सैव देवेशि। ततः सुस्थाभवत् परा। उवाच परमेशानं देवदेवं महेश्वरम्। परेण प्रेमभावेण जगदीशं जगन्मयम्।

का छाया हृदि दृष्टा सा तन्मे ब्रूहि जगत्पते ! ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति श्रुत्वा महादेवः कालिकावचनं परम् । उवाच प्रेमभावेण देवदेवः सनातनः ॥ ईश्वर उवाच ॥ यस्मात्त्रिभुवने रूपं श्रेष्ठं कृतवती शिवे ! । तस्मात् स्वर्गे च मर्त्ये च पातालेऽन्यत्र पार्वति ! । सुन्दरी पञ्चमी श्रीश्च ख्याता त्रिपुरसुन्दरी । सदा षोडशवर्षीया विख्याता षोडशी ततः । या छायां हृदये मेऽद्य दृष्ट्वा भीता सुरेश्वरि ! यस्मात् सा त्रिषु लोकेषु ख्याता त्रिपुरभैरवी । यावस्था भगवत्याश्च सुस्थचित्ता कृपामयी । ततस्तां भुवनेशानी राजराजेश्वरी विदुः । या चोग्रतारिणी प्रोक्ता या च दिक्करवासिनी । यैषा ललितकान्ताख्या ख्याता मङ्गलचण्डिका । कौषिकी देवदूती च याश्चान्या मूर्त्तयः स्मृता. । या ख्याता भुवनेशानी तस्या भेदा ह्यनेकधा । त्रिपुटा जयदुर्गा च वनदुर्गा त्रिकण्टकी । कात्यायनी महिषघ्नी दुर्गा च वनदेवता । श्रीरामदेवता वज्रप्रस्तारिणी च शूलिनी । गरुडेशी, गरुडारूढा मेधा राधा च कालिका । कथिताश्च समासेन तासां भेदाश्च नारद ! । विस्तारेण तु नैनैव शक्यते गदितुं मुने ! ॥ इति षोडशीमाहात्म्यं तद्भेदाश्च ॥

तथा ॥ सा काली जगतां माता पतिं प्राह सनातनी । आज्ञापय महादेव ! रूपमन्यद्धराम्यहम् ॥ ईश्वर उवाच ॥ अधुनैव जगद्धात्रि ! यद्रूपं कर्त्तुमिच्छसि । करिष्यामि च तत् सर्वं यत्र प्रीतिस्तवाचला ॥ देव्युवाच ॥ सर्वकर्त्तास्मि देवेश ! तव भक्त्या जगत्पते ! । किन्तु वाक्यं तव विभो ! श्रूयतां परमेश्वर ! । मर्य्यादां स्थापयिष्यामि तपः कृत्वा सुदुष्करम् । त्वत्प्रीतये महाभाग ! प्रीतस्तु कुरु तन्मयि । गौरं वा रक्तगौरं वा श्यामं शुक्लमथापि वा । यदन्यद्वा स्वरूपं मे तत् कुरुष्व जगत्पते ! ॥ ईश्वर उवाच ॥ तवेच्छा या महाभागे ! तां कुरुष्व

जगद्धिते। किन्तु ते विरहेणैव मम दुःखं सुदुष्करम्॥ ब्रह्मोवाच॥ सान्त्वयित्वा निजं कान्तं नदीं मन्दाकिनीं ययौ। दिव्यं वर्षशतं तत्र तपस्तेपे सुदुष्करम्। प्रत्यक्षं भगवान् तस्या देवेशो वृषभध्वजः। वामेन पाणिना साध्वीमुत्थाप्य परमेश्वरः। मार्जयित्वा प्रियादेहं निर्मलं कृतवान् हरः। मन्दाकिन्या जले रम्ये स्नापयामास पार्वतीम्। विद्युद्रूपाभवद्गौरी विद्युद्गौरीति विश्रुता। स्वाहागौरीति श्यामा च शुक्ला च रक्तगोरिका। अनन्तरूपिणी मूर्त्तिः कोटिकोटिस्वरूपिणी। शाकम्भर्य्यमला सूक्ष्मा षट्पदी भ्रामरी तथा। अनेकवर्णा गन्धाऽनन्तरूपा सनातनी॥ इति विद्युद्गौर्य्याद्युत्पत्तिः॥

दशमाध्याये॥ स्वच्छायां हृदये शम्भो दृष्ट्वा देवी सनातनी। उवाच प्रेमभावेन देवदेवं निजं पतिम्। तवैव हृदये देव दृष्टा छाया सुनिर्मलाम्। मदीयां देवदेवेश! विकलास्मि जगत्पते।। तद्देहि देहि मे स्थानं यदि स्नेहोऽस्ति मां प्रति। ईश्वर उवाच॥ अधुनेव तदर्द्धाङ्गं हरिष्यामि वरानने!। ममापि प्रीतिरतुला अर्द्धाहरणादानयोः। इत्युक्त्वात्मनस्तेनैव द्विधा कृत्वा तनुं हरः। आत्मनश्चैव पार्वत्याः कृतवानेकतो वपुः। ताभ्यां वै हरगौरीभ्यामर्द्धनारीश्वरो हरः। अवशिष्टौ तु यौ भागौ एकीकृत्य महेश्वरः। हस्ताभ्यां पिण्डवत् कृत्वा वैकुण्ठे क्षिप्तवान् पुरे। अद्यापि तेजोरूपश्च मूर्त्तिमान् वा महेश्वरः। वैकुण्ठवासिनः सर्वे द्रष्टारस्ते तपोगुणैः॥ इति अर्द्धनारीश्वराद्युत्पत्तिः॥

तत्रैव॥ एकदा पार्वती देवी स्नानार्थं गतवत्यपि। सार्द्धं सहचरीभ्याञ्च मन्दाकिन्या जले मुदा। तत्र स्नात्वा कामबाणपीडिता च जगन्मयी। बभूव कृष्णा सा देवी जगदानन्दकारिणी। अथ काले कदाचित्तु ताभ्यां पृष्टा महेश्वरी। देहि

भक्ष्यं क्षुधार्त्ताभ्यामावाभ्यां परमेश्वरि!। अत्र ते च प्रदास्यामि कुरुतां मे प्रतीक्षणम्। क्षणादूर्द्ध्वं पुनः पृष्टा देहि भक्ष्यमथावयोः। प्रतीक्षणं प्रकुरुतां किञ्चित्कालं स्मरामि च। क्षणात् परमूचतुस्ते देहि भक्ष्यमथावयोः। माता त्वं सर्वजगतां मातरं प्रार्थयेच्छिशुम्। माता ददाति सर्वेषां भोजनाच्छादनादिकम्। अतस्त्वां प्रार्थये भक्ष्यं भक्षार्थं करुणामयि!। इति श्रुत्वा महेशानी मधुरं वचनं तयोः। गृहे गत्वा प्रदास्यामि इत्यूचे वचनं तयोः। ऊचतुस्ते पुनस्त्वां ते डाकिनी वर्णिनी परे। जया च विजया ये तु आवां क्षुत्परिपीडिते। देहि भक्ष्यं जगन्मात। यथा तृप्ये कृपामयि!। तथा कुरु जगन्मातर्वरदे! देवि। वाञ्छितम्। इति श्रुत्वा वचः श्रव्यं कृपामयी शुचिस्मिता। नखाग्रेण च चिच्छेद वामेन स्वशिरस्तदा। छिन्नमात्रन्तु तच्छीर्षं वामहस्ते पपात च। कण्ठाद्विनिःसृतं रक्तं त्रिधारेण तपोधन!। वामदक्षिणभेदेन ते धारे च विनिर्गते। सखीमुखे तु संयोज्य मध्यधारा स्वकानने। एवं कृत्वा तु तास्तच गताः सर्वा यथागतम्। छिन्नं तस्या यतो मुण्डं छिन्नमस्ता ततः स्मृता॥

स्वतन्त्रतन्त्रे॥ छिन्नोत्पत्तिं प्रवक्ष्यामि तारा सैव च कालिका। पुरा कृतयुगे चैव कैलासे पर्वतोत्तमे। महामाया मया सार्द्धं महाव्रतपरायणा। शुक्रोत्सारणकाले तु चण्डमूर्त्तिरभूत्तदा। तदा स्वदेहसम्भूते द्वे शक्ती सम्बभूवतुः। डाकिनी वर्णिनी नाम्ना सख्यौ ताभ्यां सहाम्बिका। पुष्पभद्रानदीकूलं जगाम चण्डनायिका। मध्याह्ने च क्षुधार्त्ते च चण्डिकां पृच्छतस्ततः। भक्षणं देहि तच्छ्रुत्वा विहस्य चण्डिका शुभा। चिच्छेद निजमूर्द्धानं निरीक्ष्य सकला दिशः। वामनासागलद्रक्तैर्डाकिनी पर्य्यतोपयत्। दक्षिणा वर्णिनी देवी-

मपाययत शोणितम्। ग्रीवामूलाद्गलद्रक्तैर्मस्तकं पश्यतीपयत्। एवं क्रीड़ां तदा कृत्वा सन्ध्यायां गृहमागता। आधाय निज-मूर्द्धानं कबन्धोपरि पार्वती। निजमूर्त्तिं समासाद्य या पुरा परिकीर्त्तिता। विवर्णां तान्तु दृष्ट्वाहं सहसा क्रोधमागतः। अन्यैः कृतमिदं मत्वा ततः शुश्राव तद्यथा। तदाभूत् क्रोधजो। देवि! मदंशः क्रोधभैरवः। वीररात्रिर्दिने जाता दिनान्ते परमा कला। सखीभ्यां सह देवेशि! नद्यां तस्यां प्रचण्डिका॥ इति छिन्नमस्ताद्युत्पत्तिः॥

नारदपञ्चरात्रे द्वादशाध्याये॥ ब्रह्मोवाच॥ कैलासशिखरे रम्ये नानारत्नविभूषिते। उपविष्टा महादेवी शम्भोरङ्के प्रिया सती। उवाच प्रेमभावेण स्वपतिं परमेश्वरी॥ देव्युवाच॥ त्वत्प्रसादाज्जगन्नाथ! न किञ्चिद्दुर्लभं मम। यतस्त्वं सर्वदोऽसीति सर्वप्रियकारकः। किन्त्वहं गन्तुमिच्छामि मातापित्रोः शुभालये॥ ईश्वर उवाच॥ प्रियं ममैतद्देवेशि! ममापि गमनं शिवे!। सन्देहः किन्तु मे देवि! गन्तासि ह्यनिमन्त्रिता। इति श्रुत्वा वचः पत्युर्वाचमित्याह हृष्टवत्। गतायां मयि तत्रैव ततो गन्तासि शङ्कर!। ईश्वर उवाच॥ एतत्ते समयं भद्रे! कृतवानस्म्यहं शिवे!। गतायां त्वयि गच्छामि तवानयनहेतुना॥ ब्रह्मोवाच॥ एतस्मिन्नन्तरे मेना चकारोत्सवमुत्तमम्। क्रौञ्चमाप्रेषयामास यत्र देवः सदाशिवः। वायुवेगरथेनैव शीघ्रमायाद्गिरेः सुतः। यत्रास्ते भगवानीशः साक्षाद्ब्रह्मस्वरूपधृक्। दूरादेव स मैनाको रथोपस्थादवातरत्। आगत्य भूमौ स क्रौञ्चो दण्डवन्निपपात ह। प्रेमवाष्पप्रपूर्णाक्षः पुलकीकृतविग्रहः। वेपमानो महाबाहुर्भक्तिनम्रात्मकन्धरः। ततो दृष्ट्वा महादेवः क्रौञ्चं तं धरणीगतम्। वामेन पाणिनोत्थाप्य समालिङ्ग्य गिरेः सुतम्। चुचुम्बे तस्य मूर्द्धानं नेत्राभः शिरसि चिपन्। स्वाङ्के निवेश्य-

यामास पृष्ट्वा कुशलमव्ययम्। उवाच श्लक्ष्णया वाचा किमर्थ-मिह चागतः॥ कौञ्च उवाच॥ यदि तेऽस्ति कृपा नाथ! मयि दासे जगत्पते!। हिमालयसुतां गौरीं तत्र नेतुं समुत्सहे। उषित्वा कतिचिन्मासानागमिष्यति निश्चितम्। तदाज्ञया जगन्नाथ! समाधानं कुरु प्रभो!॥ ईश्वर उवाच॥ पार्वतीं याहि शीघ्रं त्वं तस्यै सर्वं निवेदय॥ ब्रह्मोवाच॥ श्रुत्वेदं वचनं कौञ्चस्तस्य देवस्य शूलिनः। अनुज्ञाप्य जगन्नाथं जगाम यत्र पार्वती। दूरं दृष्ट्वा धरण्यां स पपात गिरिनन्दनः। प्रणम्य शिरसा भूमौ स्तुत्वा च परमेश्वरीम्। स्पृष्ट्वा पादौ महाबाहुस्तस्थौ प्रविनयान्वितः। गिरिजापि त-मादाय वामेन पाणिना ततः। तत्रोपवेशयामास माङ्के पर्वतनन्दिनी। आशीर्भिस्तं समभ्यर्च्य पप्रच्छ कुशलं गिरेः॥ देव्युवाच॥ किमर्थमागतो वत्स! कथयस्व ममा-ग्रतः। चिराद्दृष्टोऽसि भद्रन्ते करिष्यामि यथोदितम्॥ कौञ्च उवाच॥ त्वां द्रष्टुमपि वाञ्छन्ति प्रजाः सर्वा जगद्धिते। हिम-वान् गिरिराजश्च मेना च परमेश्वरि!। अनुज्ञाता महेशेन शीघ्रमायाहि पार्वति!। मया सार्द्धं पितुर्गेहे गत्वा तान् परिहर्षय। त्वद्दर्शनोत्सुकाः सर्वे कृपां कुरु जगद्धिते॥ देव्यु-वाच॥ क्षणं प्रतीक्ष भद्रन्ते पत्यौ यावन्निवेदये। इत्युक्त्वा सा जगामाशु यत्रास्ते वृषभध्वजः। प्रणम्य शिरसा भक्त्या उपतस्थे पतिव्रता। अनुज्ञां देहि मे नाथ! कृपां कुरु सदाशिव!। त्वत्प्रसादात् प्रपश्यामि पितृमातृसुखान् जनान्। त्वयानीता जगन्नाथ! आगमिष्यामि शङ्कर!॥ शङ्कर उवाच॥ शीघ्रं गच्छ वरारोहे! कौञ्चेन सह पार्वति!। न चेद्गच्छसि शप्तव्या देवि! ताभ्यां न संशयः। पुनः प्रणम्य सा देवी देवदेवं महे-श्वरम्। कृच्छ्रेण रथमारुह्य मैनाकेन समं ययौ। क्षणात्

पितृगृहं प्राप्य उत्तीर्य च रथात्ततः। जगाम वायुवेगेन क्रौञ्चेन सह सत्वरा। यत्रास्ते हिमवान् राजा मेना च वरवर्णिनी। पस्पर्श च तयोः पादौ तस्थौ मधुरभाषिणी। हिमवानपि शैलेन्द्रः समभ्यर्च्य च तां पराम्। कुशलानामयं पृष्ट्वा समालिङ्ग्य महामतिः। चिरं तस्थौ महातेजा धनं प्राप्यैव दुर्गतः॥ गिरिराज उवाच॥ याहि शीघ्रं महाभागे! मेनकां परितोषय। इत्युक्त्वा सा गता पित्रा जगाम मातुरन्तिकम्। अभिवाद्य जगद्धात्री तस्थौ सा मातुरग्रतः। मेनका कुशलं पृष्ट्वा हर्षगद्गदभाषिणी। चिरेण दृष्टा सुभगा मातानन्दविवर्द्धिनी। एवं सुखोषिता तत्र पार्वती पितृमन्दिरे। उवास कतिचिन्मासान् तेषां हर्षं प्रवर्द्धय च। एतस्मिन्नन्तरे शम्भुः शङ्खमादाय देवराट्। सुलक्षणं सुलावण्यं चारुशुभ्रं मनोहरम्। शङ्खकारस्य वेशेन जगाम हिमवद्गृहम्। विक्रेतुकामः शङ्खानां छलेन त्रिपुरान्तकः। नारीभ्यः प्रददौ शङ्खं पार्वत्यै न ददाति च। पार्वती प्रणयाविष्टा कृत्वा तस्य च सम्मतिम्। दास्यामि ते महाभाग! चारुशङ्खं महेश्वरि!। मया यद्याचितं भद्रे! दातव्यं मूल्यमेव तत्॥ बाढमुक्त्वा जगद्धात्री परिधाय सुनिर्मलम्। दिव्यं मनोहरं शङ्खं चारुरूपं सुशोभनम्। शङ्खकारस्तदा प्राह मूल्यं देहि पतिव्रते।॥ देव्युवाच॥ पिता मे हिमवानद्रिर्भर्त्ता शम्भुः कृपामयः। पुत्रा मे गणनाथाद्या भ्राता मैनाक एव च। भ्रातृपुत्रः स्वयं क्रौञ्चो माता च मम मेनका। यत्प्रार्थयसि भद्रन्ते तद्दास्यामि न संशयः॥ शङ्खकार उवाच॥ पीडितः कामबाणेन त्वया सार्द्धं वरानने!। शीघ्रं वरय मां भद्रे! नान्यत् पुण्यं ममेप्सितम्। इति श्रुत्वा वचस्तस्य शङ्खकारस्य पार्वती। ईदृशं वचनं रूक्षं कः शक्नोति जगत्त्रये। गदितुं दग्धभाग्ये-

सो शम्भुं चक्रे मनस्ततः। ततो ध्यानं समास्थाय धैर्य्यमा-लम्ब्य पार्वती। ददर्श चेष्टितं शम्भोः प्रहस्य परमेश्वरी। उवाच शङ्करं तं स्मितपूर्व्वानना ततः। अधुना गच्छ भद्रन्ते पूरयामि मनोरथम्। दिनान्तरे महाबाहो! विसृज्य सा जगद्धिता!। किरातवेशमास्थाय सखोभिः परिवारिता। जगाम यत्र देवेशः सन्ध्यां चक्रे महेश्वरः। नृत्यगीतैः कामवेशः पानभोजनविस्तरैः। उवास तत्र रमणवेशेन परमेश्वरी। एतस्मिनन्तरे शम्भुः सन्ध्यां कर्त्तुं जगाम सः। मानसाख्यसरस्तीरे गत्वा सन्ध्यां महेश्वरः। ददर्श तां सखोभिश्च कामवेशोज्ज्वलां पराम्। रक्तवर्णां रक्तवस्त्र-परीधानां सुनिर्म्मलाम्। तन्वीं विशालनयनां पीनोन्नतघटस्त-नीम्। आगत्य सन्निधौ तस्याः प्राह देवः कृपामयः॥ ईश्वर उवाच॥ का त्वं शुभ्र! वरारोहे। किमर्थमिह चागता। मनोरथं ते दास्यामि सत्यं सत्यं कृपां कुरु॥ चाण्डाल्युवाच॥ चाण्डा-ल्यस्मि सुरश्रेष्ठ! तपोऽर्थमिह चागता। देवत्वमभिलाषं मे मा विघ्नं कुरु पण्डित!॥ ईश्वर उवाच॥ शिवोऽहं देवदेवेशि! तपस्विफलदायकः। अधुना पार्व्वतीतुल्यां करिष्ये नात्र संशयः। तदेव कामभावेन तत्कल्याणि। भजस्व मां। कथं विलम्बसे देवि! देवत्वं यदि वाञ्छसि॥ चाण्डाल्युवाच॥ तपोऽर्थमागता अत्र देवदेव! जगत्पते!। देवतात्वमवाप्तुं वै मा विघ्नं कुरु धर्म्मराट्!॥ ईश्वर उवाच॥ भविष्यति न ते विघ्नं कायक्लेशेन किं तव। अधुना भव देवी त्वं मद्वाक्यं विफलं न हि। इत्युक्त्वा हस्तमादाय हस्तेन परमेश्वरः। उपविष्टो महादेवस्तस्या आसनमुत्तमम्। तया सार्द्धं महादेवः समाश्लिष्य च तां शिवः। चुचुम्बे वदनं तस्या मैथुनायोप-चक्रमे। रममाणस्तया सार्द्धं कालेन चियता हरः। चण्डाल-सङ्गमगमत्ततः प्राह प्रिया सती। नाहं छलयितुं शक्या केनो-

पायेन कुत्रचित्। त्वं हि देवगुरुर्देव! देवदेव! जगत्पते!। एवं नानाप्रकारेण तयोस्तु रममाणयोः। अभवच्च तयोः प्रीतिरतुला मुनिसत्तम!। रत्यन्ते चोपविष्टो तु ततः प्राह परं सती। जपं कुरु जगन्नाथ! देहि मे वाञ्छितं वरम्॥ ईश्वर उवाच॥ यस्माच्चण्डालवेशेन मामेवं समुपागता। तस्मान्मूर्त्तिरियं भद्रे! भविष्यति न संशयः। उच्छिष्टचाण्डालो ख्याता सर्वशास्त्रेषु गोपिता। कृतायां तव पूजायां पूजान्ते परमेश्वरि!। साङ्गा भविष्यति शिवे! अन्यथा नैव पार्वति!। मातङ्गी नाम मूर्त्तिस्ते भविष्यति न संशयः। सिद्धविद्या महाविद्या तथा त्रिपुरसुन्दरी। त्रिपुरभैरवो देवो यथा च भुवनेश्वरी। काली तारा महाविद्या यथा ते उत्तमा तनुः। भैरवो छिन्नमस्ता च तथा धूमावती तनुः। वगला सिद्धविद्या च मातङ्गी ते तनूरियम्॥ ब्रह्मोवाच॥ इति दत्त्वा वरं तस्यै पुनः प्राह प्रियां सतीम्। गच्छ त्वं हिमवद्गेहे कैलासमहमीश्वरः। तत्र गत्वा महामायां समानय मदालयम्। इति श्रुत्वा वचः पत्युः प्रणिपत्य निजं पतिम्। अभिवाद्य ह्यनुज्ञाता गता सापि यथागतम्। मायया मोहितास्ते तु बुबुधुर्नहि किञ्चन॥ इति उच्छिष्टचाण्डाल्या उत्पत्तिः।

प्रकारान्तरन्तु स्वतन्त्रतन्त्रे॥ अथोच्छिष्टचाण्डालिनीं वक्ष्ये शृणुष्व सावधानतः। नारदः पृष्टवान् विष्णुं गीतध्यानं वद प्रभो।। तमुवाच हरिः पूर्वं गतोऽहं शङ्करं प्रति। तत्र दृष्टं शिवं शान्तं मारीचगणसङ्कुलम्। अनेकरससंयुक्तं विविधास्वादनेर्युतम्। सामरस्यं तदा जातमुच्छिष्टं गलितं मुदा। अनेकगुणसम्पन्ना प्रत्युत्पन्ना कुमारिका। उच्छिष्टं देहि देहीति पार्वती शङ्करेण च। उभाभ्यां दत्तमुच्छिष्टं प्रसादं प्रीतिपूर्वकम्। शिवशक्ती ऊचतुस्तां कन्ये! त्वां प्रभजन्ति ये। जपहोमादिभिस्तेषां सिध्यन्ति च मनो

स्था:। तदा प्रभृति चोच्छिष्टमातङ्गीति निगद्यते॥ इत्युच्छि-
ष्टचाण्डालिन्युत्पत्तिः॥

नारदपञ्चरात्रे त्रयोदशाध्याये॥ ब्रह्मोवाच॥ एकदा वस-
मानस्तु कैलासशिखरे हरः। सद्दृस्या गिरिजा तत्र पप्रच्छ वृष-
भध्वजम्। क्षुधया पीड्यमानास्मि देहि भोक्तुं यथोचितम्॥
ईश्वर उवाच॥ क्षणं प्रतीक्ष भद्रं ते दास्यामि भोजनं ततः।
इत्युक्ता विरराभाशु देवदेवो वृषध्वजः॥ देव्युवाच॥ देहि
भक्ष्यं महादेव! क्षुधितास्मि जगत्पते!॥ विलम्बितुं न शक्नोमि
पीड़ितास्मि महेश्वर!। इति श्रुत्वा प्रियावाक्यं पुनः प्राह
कृपानिधिः। क्षणं प्रतीक्ष दास्यामि भक्षणं चाभिवाञ्छितम्।
पुनः प्रतीक्ष्य सा देवी पुनः प्राह त्विदं वचः। देहि भक्ष्यं जग-
न्नाथ। न शक्नोमि विलम्बितुम्। इत्युक्ता पतिमादाय मुखे
चिक्षेप सा तदा। क्षणेन तस्या देहात्तु धूमसङ्घो व्यजायत।
ततो देहे समुत्पन्ने शम्भुस्तु निजमायया। उवाच परमेशानः
स्वां प्रियां शृणु शोभने!। पश्य भद्रे! महाभागे! पुरुषो नास्ति
मां विना। त्वदन्या वनिता नास्ति पश्य त्वं ज्ञानचक्षुषा।
विधवासि कुरु त्यागं शङ्खं सिन्दूरमेव च। साधव्यं लक्षणं देवि!
कुरु त्यागं पतिव्रते!। एषा मूर्त्तिस्तव परा विख्याता वगला-
मुखी। धूमव्याप्तशरीरात्तु ततो धूमावती स्मृता। एते मूर्त्ती
तव परे सिद्धिविद्ये प्रकीर्त्तिते। यथोग्रतारिणी मूर्त्तिर्यथा
काली पुरा सती। यथा च भुवनेशानी यथा त्रिपुरभैरवी।
छिन्नमस्ता यथा मूर्त्तिस्तथा त्वं परमेश्वरि!॥ इति धूमाव-
त्युत्पत्तिः॥

प्रकारान्तरेणोत्पत्तिस्तस्याः शक्तितन्त्रे॥ दक्षप्रजापतेर्यज्ञे
सर्वसंहारचञ्चला। क्रुद्धा देहं विनिक्षिप्य ततो धूमोऽभवन्म-
हान्। तस्माद्धूमावती जाता सर्वशत्रुविनाशिनी। काली काला

कालवक्त्रा भौमवारे निशामुखे। मासेऽक्षयतृतीयायां जाता धूमावती शिवा॥ इति प्रकारान्तरधूमावत्युत्पत्तिः॥

स्वतन्त्रतन्त्रे॥ अथ वक्ष्यामि देवेशि! वगलोत्पत्तिकारणम्। पुरा कृतयुगे देवि! वातक्षोभ उपस्थिते। चराचरविनाशाय विष्णुश्चिन्तापरायणः। तपस्यया च सन्तुष्टा महाश्रीत्रिपुराम्बिका। हरिद्राख्य सरो दृष्ट्वा जलक्रीड़ापरायणा। महापीतह्रदस्यान्ते सौराष्ट्रे वगलाम्बिका। श्रीविद्यासम्भवं तेजो विजृम्भति इतस्ततः। चतुर्दशी भौमयुता मकारेण समन्विता। कुलऋक्षसमायुक्ता वीररात्रिः प्रकीर्त्तिता। तस्यामेवार्द्धरात्रौ तु पीतह्रदनिवासिनी। ब्रह्मास्त्रविद्या सञ्जाता त्रैलोक्यस्तम्भिनी परा। तत्तेजो विष्णुजं तेजो विद्यानुविद्ययोर्गतम्॥ इति वगलामुख्युत्पत्तिः॥

तत्रैव॥ अथ मातङ्गिनीं वक्ष्ये क्रूरभूतभयङ्करीम्। पुरा कदम्बविपिने नानावृक्षसमाकुले। वश्यार्थं सर्वभूतानां मतङ्गो नामतो मुनिः। शतवर्षसहस्राणि तपोऽतप्यत सन्ततम्। तत्र तेजः समुत्पन्नं सुन्दरीनेत्रतः शुभे!। तेजोराशिरभूत्तत्र स्वयं श्रीकालिकाम्बिका। श्यामलं रूपमास्थाय राजमातङ्गिनी भवेत्॥ इति मातङ्गिन्युत्पत्तिः॥

स्वतन्त्रतन्त्रे॥ अथ श्रीभुवनां वक्ष्ये त्रैलोक्योत्पत्तिमातृकाम्। पुरा ब्रह्मा जगत् स्रष्टुं तपोऽतप्यत दारुणम्। तपसा तस्य सन्तुष्टा शक्तिः सा परमेश्वरी। चेनशुक्लनवम्यान्तु उत्पन्ना तारिणी स्वयम्। क्रोधरात्रिः समाख्याता सर्वशक्तिमयी शिवा। क्षीरोदार्णवसम्भूता मथनादुदधेः पुरा। विष्णोर्वक्षः-स्थलस्था च पद्मासनगता रमा। कृष्णाष्टम्यां भाद्रपदे कोलासुरनिकृन्तनी। तस्यां तिथौ समुत्पन्ना महामातङ्गिनी कला। फाल्गुनैकादशीयुक्ते भृगौ भौमे च या तिथिः। जाता तस्यां

महालक्ष्मीः सर्वसौभाग्यदायिनी॥ इति महालक्ष्म्युत्पत्तिः॥

तत्रैव॥ कृष्णाष्टम्यां मार्गशीर्षे घोररात्रिः प्रकीर्त्तिता। महाकालः समुत्पन्नस्तस्याञ्च भगवान् स्वयम्॥ इति महाकालोत्पत्तिः॥

ज्येष्ठशुक्लदशम्यान्तु वटुकोत्पत्तिरीरिता। मार्गशुक्लचतुर्द्दश्यां दत्तोत्पत्तिः प्रकीर्त्तिता। महामहिषमर्दिन्या महादुर्गाष्टमी स्मृता॥

अथ कालीप्रकरणम्॥ महानिर्वाणतन्त्रे चतुर्थोल्लासे सदाशिववाक्यम्॥ तव रूपं महाकालो जगत्संहारकारकः। महासंहारसमये कालः सर्वं ग्रसिष्यति। कलनात् सर्वभूतानां महाकालः प्रकीर्त्तितः। महाकालस्य कलनात् त्वमाद्या कालिका परा। कालसङ्कलनात् काली सर्वेषामादिरूपिणी। कालत्वादादिभूतत्वादाद्या कालीति गीयते। पुनः स्वरूपमासाद्य तमोरूपं निराकृति। वाचातीतं मनोऽगम्यं त्वमेकैवावशिष्यसे। साकारापि निराकारा मायया बहुरूपिणी। त्व सर्वादिरनादिस्त्वं कर्त्री हर्त्री च पालिका। अतस्ते कथितं भद्रे! ब्रह्ममन्त्रेण दीक्षितः। यत् फलं समवाप्नोति तथैव फलसाधनात्॥ गुप्तसाधनतन्त्रे षष्ठपटले॥ आलीढं कीदृशं नाथ! प्रत्यालीढन्तु कीदृशम्। कथं सा दक्षिणाकाली श्मशानालयवासिनी॥ इति देवीप्रश्नोत्तरम्॥ आलीढं वामपादन्तु प्रत्यालीढन्तु दक्षिणम्। संहाररूपिणी काली जगन्मोहनकारिणी। वह्निरूपा महामाया सत्यं सत्यं न संशयः। अतएव महेशानि! श्मशानालयवासिनी। आलीढपादा सा देवी प्रत्यालीढा क्षणे क्षणे। अनन्तरूपिणी श्यामा को वक्तुं शक्यते प्रिये!। अनन्तरूपिणी श्यामा चतुर्वर्गप्रदायिनी॥

पिच्छिलातन्त्रे द्वितीयपटले॥ ब्रह्मविष्णुशिवादीनां शिरोरत्नपदाम्बुजा। कलौ काली कलौ काली नान्यदेवः कलौ युगे। शान्त्यादावपि सा काली पूजनीया विशेषतः। कालिकापूजने श्रद्धा यदा सञ्जायते हृदि। न तदा ग्रहरोगाणां भयमस्ति कदाचन। सर्वेषां देवि! मन्त्राणां श्रेष्ठोऽत्र कालिकामनुः। यस्य ग्रहणमात्रेण जीवन्मुक्तोऽधमोऽपि च। कुब्जिकातन्त्रे प्रथमपटले॥ के मे गोत्रे समुत्पन्नाः कालीं साधितुमुद्यताः। तच्छ्रुत्वा पितरः सर्वे नृत्यन्ति हृष्टमानसाः। तथा॥ अदेया परमा विद्या कलौ पूर्णफलप्रदा। कालिका मोक्षदा देवि! कलौ शीघ्रफलप्रदा। गुरोर्मुखान्महाविद्यां गृह्णीयात् पापनाशिनीम्॥ तथा॥ धर्माधर्मादिकं यत्तु कुरुते साधकोत्तमः। तत् सर्वमनुगृह्णाति कालिकापूजने ध्रुवम्। सम्प्रदायविधानेन कर्त्तव्यञ्च महेश्वरि!। सम्प्रदायविहीनानां फलं न स्यात् सुरेश्वरि!॥ इत्याद्याप्रशंसा।

पिच्छिलातन्त्रे॥ कालीनिन्दाकरा लोके भविष्यन्ति गतायुषः। तेषां पुत्रकलत्राणां नाशोऽन्ते नरकं व्रजेत्॥ इत्याद्यानिन्दादोषः॥

तथा। एकादशपटले॥ अथ कालीमनुं वक्ष्ये येन सर्वार्थसाधकः। सर्वसिद्धीश्वरो वीरः सर्वलोकप्रपूजितः। यस्य विज्ञानमात्रेण चतुर्वर्गफलं लभेत्। सर्वासु देवदेवीषु दक्षिणा प्रकृतिः प्रिये!। तस्या मन्त्रं प्रवक्ष्यामि दुर्लभं भुवनत्रये। यक्षस्कन्दं समुद्धृत्य वह्निवामाक्षिसंयुतम्। इन्दुबिन्दुसमायुक्तं कालीबीजमिदं स्मृतम्। प्राप्यैतं परमं गुह्यं सारात्सारं परात्परम्। चतुर्वर्गं लभेन्मन्त्री हेलया हरभाविनि!। त्रिगुणं चेन्महेशानि! बीजं सारतरं भवेत्। नैवास्याः सदृशो विद्या काचिदस्ति महेश्वरि!। शान्तिपुष्ट्यादिकमपि साधयेदनया-

चिरात्। महापदि महात्रासे महादारिद्र्यसङ्कटे। वैरिभी व्याधिभीतौ महाघोरे भयङ्करे। राजादिभयमापन्ने राजकार्य्ये विशेषतः। उक्तं मन्त्रमिमं देवि! लघमात्रं समभ्यसेत्। देव-क्रोधे भये भीमे गृहदोषे भयानके। प्रान्तरे भूमिसंस्थेषु दस्युभिर्वाथ संवृते। शान्तिकार्य्येषु सर्वत्र धननाश उपस्थिते। स्वजनानान्तु विद्वेषे अयुतं प्रजपेन्मनुम्। आपिमं पाति मां कालो भयेभ्यः स्कन्दवत् सदा। तस्मात् परमयत्नेन कालिकां भज सुन्दरि!। विना जपान्महाविद्या सिद्धिविद्यापि हानिदा। विना होमेन चैश्वर्य्यं न सिद्धिर्जपनं विना। पूजां विना न पूजास्ति सर्वत्र परमेश्वरि!॥ तथा। एतन्मन्त्रद्वयं देवि! न देयं प्राणसङ्कटे। स्नेहेन यदि तद्दद्यादयुतं जपमाचरेत्। ज्ञात्वा मन्त्रं महेशानि! सर्वशास्त्रार्थविद्भवेत्। कविर्वाग्मी भवेच्छूरः सर्वदा प्रियदर्शनः। विख्यातिश्चापि लोकेषु प्राप्यान्ते मोक्षमाप्नुयात्॥ गुप्तसाधनतन्त्रे षष्ठपटले॥ शृणु देवि! प्रवक्ष्यामि दक्षिणाकल्पमुत्तमम्। यस्याः प्रसादमात्रेण भवाब्धौ न निमज्जति। स्वरान्तं वह्निसंयुक्तं वामनेत्रविभूषितम्। विन्दुनादकलायुक्तं मन्त्रं त्रैलोक्यमोहनम्॥ स्वरान्तं ककारः॥ भैरवोऽस्य ऋषिः प्रोक्त उष्णिक्छन्द उदाहृतम्। दक्षिणाः कालिका प्रोक्ता देवता सर्वसिद्धिदा। मायावीजं वीजमस्याः कूर्च्चवीजन्तु शक्तिकम्। निजवीजं महेशानि! कीलकं सर्वमोहनम्। धर्म्मार्थकाममोक्षेषु विनियोगः प्रकीर्त्तितः॥ तथा। पूजायाः पूर्वदिवसे आदौ क्षौरादिक चरेत्। हविष्यान्नं महेशानि! भोजनं वा निरामिषम्। ततः परस्मिन् दिवसे प्रातः स्नात्वा तु साधकः। नित्यपूजां समाप्यादौ देववत् शुद्धमानसः। गुरुर्वा गुरुपुत्रो वा गुरुपत्नी च सुव्रते!। आगमोक्तपूजने तु अधिकारी गुरुः स्वयम्। गुरोरभावे देवेशि! स्वयं

पूजादिकं चरेत्॥ वरदातन्त्रे दशमपटले तु यत्॥ तन्त्रोक्तानि स्वकल्पोक्तकर्माणि स्वयमाचरेत्। गुरुणा कारयेद्वापि पुत्रवत्या स्त्रिया तथा। अन्यथानुष्ठितं सर्वं भवत्येव निरर्थकम्॥ इत्यनेन विकल्पितं तदनेनैकवाक्यतया गुरोरभावे स्वयं करणमिति व्यवस्थितं मुख्यापेक्षया प्रतिनिधेः प्राधान्यं वचनवलात्॥ स्वयमसामर्थ्ये तु पुत्रवत्या स्त्रिया कारयितव्यमित्यपि सुतरामायातम्॥

अन्यद्वारा तान्त्रिकपूजादिकरणे दोषमाह॥ गुप्तसाधनतन्त्रे॥ एभिर्विना महेशानि! तान्त्रिकैर्देशिकैर्यदि। तस्य पूजाफलं सर्वं ग्रस्यते यक्षराक्षसैः। अतएव महेशानि! गुरुः कर्त्ता विधीयते। ब्रह्मरूपो गुरुः साक्षाद् यदि पूजादिकं चरेत्। तत्तत् सर्वं महेशानि! शतकोटिगुणं भवेत्। अथ वा परमेशानि! स्वयं पूजादिकं चरेत्। स्वयं पूजादिकं कृत्वा पूजाद्रव्यादिकञ्च यत्। तत् सर्वं परमेशानि! गुरोरग्रे निवेदयेत्। गुरौ दत्तं महेशानि! सर्वं कोटिगुणं भवेत्॥ गुरुपत्न्या पूजादिकरणे होमादि नास्ति तदुक्तं तत्रैव॥ गुरुपत्नी महेशानि! यदि पूजादिकं चरेत्। बलिदानादिकं कार्य्यं तत्र होमं विवर्ज्जयेत्। होमीयद्रव्यमानीय देव्यग्रे स्थापयेद्बुधः। मूलमन्त्रं समुच्चार्य्य महादेव्यै निवेदयेत्। तेन होमफलं जातं न वह्नौ होमयेद्बुधः॥ तथा। गुरुणा यत् कृतं देवि! तत् सर्वमक्षयं भवेत्। ऋत्विक्पुत्रादयो देवि! स्मृत्युक्ता बहवः प्रिये!। तन्त्रोक्ते परमेशानि! पूजादौ नैव कारयेत्। पुरोहितं समानीय यदि पूजादि कारयेत्। तस्य सर्वार्थहानिः स्यात् क्रुद्धा भवति कालिका। पूजाकाले महेशानि! नान्यवक्त्रं विलोकयेत्। इष्टपूजादिकं सर्वं यः कुर्य्यादन्यसन्निधौ। तस्य सर्वार्थहानिः स्यात् क्रुद्धा भवति कालिका। वरं पूजा

न कर्त्तव्या न कुर्य्यादन्यसन्निधौ। अन्यसन्निहिते देवि! यदि पूजापरो भवेत्। विष्णुतन्त्रोक्तपूजादि तत्तन्मुद्रां प्रदर्शयेत्। तेन पूजादिकं जातं न च व्यक्तं कदाचन॥ वरदातन्त्रे॥ विशेषकर्म गोप्तव्यं मन्त्रवत् परमेश्वरि!॥ दीपान्वितादिपूजासु परमोत्सवमाचरेत्। भवानीप्रीतये सर्वं कर्म कुर्य्यात् प्रसन्नधीः॥ तत्र भक्तिः सदा कार्य्या यस्य या इष्टदेवता। तत्राभक्तिर्महा-दुःखदायिनी कुष्ठकारिणी। निजदेवीं परित्यज्य तथैव च निजं गुरुम्। योऽन्यत्र भक्तिमान् देवि! तस्य सर्वं विनश्यति। नान्यनिन्दा प्रकर्त्तव्या कदाचिदपि साधकैः। एकं ब्रह्मैवा-द्वितीयं सर्वत्र कथितं मया। उपाधिभावभेदेन नानात्वं भजते सति!। एकं पूजयते यस्तु सर्वानर्चयतिस्म सः॥

अथ पूजा सा तु त्रिविधा मानसान्तर्यागात्मिका वाह्या च। यथा मुण्डमालातन्त्रे पञ्चमपटले॥ महासिद्धिकरी पूजा मानसी मुक्तिदायिनी। अन्तर्यागात्मिका सर्वजीवत्वपरि-णाशिनी। वाह्यपूजा राजसी च सर्वसौभाग्यदायिनी। भुक्ति-मुक्तिप्रदा चैव सर्वापत्परिणाशिनी। सर्वदोषक्षयकरी सर्व-शत्रुनिपातिनी। सर्वरोगक्षयकरी सर्वबन्धनमोचनी। न वीराणां पशूनाञ्च वाह्यपूजाधमा प्रिये!। केवलानाञ्च दिव्यानां वाह्यपूजाधमा स्मृता॥ तोड़लतन्त्रे तृतीयपटले॥ सूत्रा-कारेण देवेशि! पूजाविधिरिहोच्यते। स्वस्ति वाच्य च सङ्कल्प्य घटं संस्थाप्य यत्नतः। मन्त्रेणाचमनं कार्य्यं सामान्यार्घ्यं ततो न्यसेत्। तज्जलैर्द्वारमभ्युक्ष्य द्वारपूजां समाचरेत्। त्रिविधं विघ्नमुत्सार्य्य भूतापसरणं ततः। आसनञ्च समभ्यर्च्य गुरुदेवं नमेत् सुधीः। करशुद्धिञ्च तालञ्च त्रयं दिग्बन्धनं ततः। वह्निना वेष्टनं कार्य्यं भूतशुद्धिमथाचरेत्। मातृकायाः षडङ्गञ्च कुर्य्यादन्तरमातृकाम्। मातृकाध्यानमावर्त्य वाह्ये तु मातृकां

न्यसेत् । पीठन्यासं ततः कृत्वा प्राणायामं समाचरेत् । ऋष्यादिकं कराङ्गञ्च वर्णन्यासं समाचरेत् । षोढ़ा न्यासं ततो देवि ! व्यापकं तदनन्तरम् । एवं समाहितमनास्तत्वन्यासं समाचरेत् । वीजन्यासं ततो देवि ! व्यापकं विन्यसेत् सुधीः । मूलेन सप्तधा न्यासं मानसैः पूजनं चरेत् । विशेषार्घ्यं पीठपूजां पुनर्ध्यानं सनेत्रकम् । मुद्रादिदर्शनं कार्य्यमावाहनषडङ्गकम् । धेन्वादिकं ततः प्राणप्रतिष्ठां मूलपूजनम् । आज्ञाप्रार्थनमङ्गानि काल्यादींश्च प्रपूजयेत् । ब्राह्म्यादीरसिताङ्गादीन् महाकालं प्रपूजयेत् । खड्गादीन् गुरुपङ्क्तिञ्च पुनर्देवीं प्रपूजयेत् । बलिदानं ततो होमं प्राणायामं ततो जपम् । जपं समर्पयेद्धोमान् प्राणायामं ततश्चरेत् । स्तुतिञ्च कवचं कृत्वा चाष्टाङ्गं प्रणमेत् सुधीः । शिवोऽहमिति सञ्चिन्त्य संहारेण विसर्जयेत् । ऐशान्यां मण्डलं कृत्वा चाण्डाल्युच्छिष्टपूर्विका । अर्घ्यं सन्धार्य्य शिरसि चन्दनन्तु ललाटके । नैवेद्यं किञ्चित् स्वीकृत्य विहरेच्च निजेच्छया ॥

महाकालध्यानं निरुत्तरतन्त्रे तृतीयपटले ॥ यथा । धूम्रवर्णं महाकालं जटाभारान्वितं यजेत् । त्रिनेत्रं शिवरूपञ्च शक्तियुक्तं निरामयम् । दिगम्बरं घोररूपं नीलाञ्जनचयप्रभम् । निर्गुणञ्च गुणाधारं कालीस्थानं पुनः पुनः ॥ खड्गादिपूजाक्रमस्तु निरुत्तरे । तथा ॥ खड्गं मुण्डं यजेद्वामे हस्ते च कुलसुन्दरि ! । पूजयेद्दक्षिणे हस्ते अभयञ्च वरं तथा ॥ एवमसिताङ्गादिपूजाक्रमोऽपि तत्रैव ॥ चतुर्द्वारे यजेद्देवि ! असिताङ्गादिभैरवान् । पूर्वादिक्रमतो देवि ! द्वारि द्वारि द्वयं द्वयमिति ॥

संक्षेपपूजासूत्रन्तु तोडलतन्त्रे तृतीयपटले ॥ संक्षेपपूजामथवा कुर्य्यान्मन्त्री समाहितः । आदावृष्यादि विन्यस्य करशुद्धिस्ततः परम् । अङ्गुलीव्यापकन्यासौ हृदादिन्यास एव च । तालत्रयञ्च दिग्बन्धः प्राणायामस्ततः परम् । ध्यानं मानस-

यागञ्च अर्घ्यस्थापनमेव च । पीठपूजां पुनर्ध्यानं ततश्चावाहनं चरेत् । जीवन्यासं ततः कृत्वा पूजयेत् परदेवताम् । अङ्गपूजाञ्च काल्यादिं ब्राह्मयादिञ्चाष्टभैरवान् । महाकालं पूजयित्वा गुरुपङ्क्तिं यजेत्ततः । खड्गादीन् पूजयित्वा तु पुनर्देवीं प्रपूजयेत् । प्राणायामं ततः कृत्वा प्रजपेत् साधकाग्रणीः । देव्या हस्ते जपफलमर्पणमथाचरेत् । प्राणायामं ततः कृत्वा चाष्टाङ्गं प्रणमेत् सुधीः । स्तुतिञ्च कवच स्मृत्वा निर्म्मोपाद्यं प्रदापयेत् । आत्मसमर्पणं कृत्वा संहारेण विसर्ज्जयेत् । पेयाभ्यां मण्डलं कृत्वा चाण्डाल्युच्छिष्टपूर्व्विका नैवेद्य किञ्चित् स्वीकृत्य विहरेच्च निजेच्छया ॥

पिच्छिलातन्त्रे द्वादशपटले ॥ नित्यपूजाविधिं वक्ष्ये शृणुष्व प्राणवल्लभे ! । यत् पूजादिकं देवि ! न ददाति फलं क्वचित् । पूजया लभते पूजां तस्मात् पूजापरो भवेत् । नित्यपूजाविहीनस्य न काम्यं सिध्यते क्वचित् ॥ तथा । आचम्य द्वारदेशे तु सामान्यार्घ्यं समाचरेत् । लिपिन्यस्यादिविन्यासो मूलेन करशोधनम् । करव्यापकविन्यासं कृत्वाङ्गानि न्यसेत् सुधीः । तालत्रयं दिशा बन्धः प्राणायामत्रयं तथा । ध्यानमिष्टस्यैव पूजा जपश्च कालिकार्च्चनम् । अयमेव विधि प्रोक्तः सर्व्वेषां यजनक्रमः । उपचारैः षोडशैस्तु तद्भवेत् पूजनं महत् । नित्ये दशोपचारास्तु पञ्च वा विचरेत् शिवे ! । अभावे गन्धपुष्पाभ्यां पुष्पेण तदभावतः । तदभावे यजेत् पत्रैस्तण्डुलेन जलेन वा । मानसीं तदभावेऽपि पूजां न लङ्घयेत् क्वचित् । लङ्घने सर्व्वनाशः स्यादापदश्च पदे पदे । एतयोः पुरश्चरणं लक्षजपः ॥ कालीतन्त्रे द्वितीयपटले ॥ आदौ पुरस्क्रियां कुर्य्यान्नियमेन यथास्थितः । लक्षमेकं जपेद्विद्यां हविष्याशी दिवा शुचिः । रात्रौ ताम्बूलपूरास्यः शय्यायां लक्षमानतः । ततः सिद्धमनुर्मन्त्री प्रयोगार्हो न

चान्यथा। एतद्वचनं तन्त्रसारेऽपि धृतमस्ति किन्तु अर्वाचीना एतद्वचने लक्षद्वयदर्शनात् तन्त्रसारकारलिखितानिरुद्धसरस्वती-प्रकरणीयलक्षद्वयजपदर्शनाच्चैतयोरपि लक्षद्वयजपेन दिवा-रात्रिभेदकृतेन पुरश्चरणं वदन्ति। तन्न। तन्त्रसारकारेणापि एतयोर्लक्षजपेन पुरश्चरणं स्पष्टमुक्तम्। तत्प्रमाणं तद्धृतसिद्धेश्वरीयवचनं द्रष्टव्यम्। वस्तुतस्तु एतयोरनिरुद्धसरस्वत्योश्च लक्षद्वयेन यत् पुरश्चरणमुक्तं तत् पशुकल्पवीरकल्पभेदेन। तदुक्तं श्यामारहस्यधृतस्वतन्त्रतन्त्रे ॥ यथा॥ दिवा लक्षं शुचिर्भूत्वा हविष्याशी जपेन्नरः। ततस्तु तद्दशांशेन होमयेद्धविषा प्रिये !। तर्पयेत्तीर्थतोयेन पयसा हविषा तथा। मधुना वा सितामिश्र-तोयेन परमेश्वरि !। देवोश्चाभिषिचेत्तोयैस्तर्पणस्य दशांशतः। तद्दशांशं हविष्यान्नैर्भोजयेद्भक्तितः प्रिये !। कालीतन्त्वविदो विप्रान् गुरवे दक्षिणां ददेत्। पाशवं कथितं कल्पं शृणु वैरं ततः प्रिये ! ॥ इति ॥

निरुत्तरतन्त्रे चतुर्थपटलेऽपि ॥ दिवा लक्षं जपेद्विद्यां हविष्याशी सदा शुचिः। दशांशं जुहुयाद्वह्नौ तद्दशांशञ्च तर्पणम्। तद्दशांशाभिषेकञ्च तीर्थतोयेन पार्वति !। तद्दशांशं हविष्यान्नैर्भक्तितो भोजयेद्द्विजान्। पाशवं कथितं कल्पं शृणु वैरमतः परम्। नक्तं यामगते देवि ! स्वकुलं परिचिन्तयेत् ॥ इत्युपक्रम्य। तत्त्वचिन्तापरो मन्त्री जपेल्लक्षं कुलाकुलम्। तद्दशांशं जुहुयादग्नावासवैः पललान्वितैः। तद्दशांशं तर्पणञ्च सुधापललसंयुतम्। अभिषेकं तद्दशांशं तीर्थतोयेन पार्वति !। कुलद्रव्यैस्तद्दशांशं भक्तितो भोजयेद् द्विजान्। आदावन्ते च मध्ये च शक्तीनां भोजयेत् कुलम्। तदभावे महेशानि ! शक्ति-मात्रं प्रपूजयेत्। पुरश्चरणकाले हि यदि शक्तिं न पूजयेत्। तस्य पूजा जपो होमो ह्यभिचाराय कल्पते ॥ प्रथमपटलेऽपि ॥

दिवा च पाशवं कर्म्म रात्रिकर्म्म च कौलिकम्। पुरश्चर्य्यादिकं कर्म्म द्विविधं भावभेदतः॥ इति। तस्मात् पशुकल्पे पुरश्चरणं दिवा लक्षजपः। वीरकल्पे तु रात्रौ लक्षजप इति सिद्धम्। यदि वा कालीतन्त्रलिखनानुसारेण पशुकल्पेऽपि दिवारात्रिभेदेन लक्षद्वयजपेन पुरश्चरणमङ्गीक्रियते तदा तत्तन्त्रोक्तम्। नानाचारं न कर्त्तव्यं न चारणमितस्ततः। भूतहिंसा न कर्त्तव्या पशुहिंसा विशेषतः। बलिदानं विना देवि! हिंसा सर्वत्र गर्हितम्॥ इति वचनेन नानाचारनिषेधस्य वैयर्थ्यापत्तिरतएव कर्पूरादिस्तवे। वशी लक्षं मन्त्रं प्रजपति हविष्याशनरतो दिवा मातर्युष्मच्चरणयुगलध्याननिपुणः। परं नक्तं नग्नो निधुवनविनोदेन च मनुं जपेल्लक्षं सम्यक् स्मरहरसमानः क्षितितले॥ इत्यत्र परमित्यनेन निधुवनविनोदेनेत्यनेन च वीरकल्प एव रात्रिपुरश्चरणमुक्तम्। निधुवनविनोदेन रतिक्रीडानन्देन तेषां मन्त्राणां यजनविधिस्तन्त्रसारकारेणैव बहुधा लिखितस्तत्र सर्वं द्रष्टव्यम्॥

अथ कालीशतनामस्तोत्रम्॥ शिव उवाच॥ करालवदना काली कामिनी कमला कला। क्रियावती कोटराक्षी कामाख्या कामसुन्दरी। कपाला च करालाच काली कात्यायनी कुहूः। कङ्काली कालदमनी करुणा कमलार्च्चिता। कादम्बरी कालहरा कौतुका कारणप्रिया। कृष्णा कृष्णप्रिया कृष्णपूजिता कृष्णवल्लभा। कृष्णापराजिता कृष्णप्रिया च कृष्णरूपिणी। कालिका कालरात्रिश्च कुलजा कुलपण्डिता। कुलधर्म्मप्रिया कामा काम्यकर्म्मविभूषिता। कुलप्रिया कुलरता कुलीनपरिपूजिता। कुलज्ञा कमला पूज्या कैलासनगभूषिता। कूटजा केशिनी काम्या कामदा कामपण्डिता। करालास्या च कन्दर्पकामिनी रूपशोभिता। कोलम्बका कोलरता केशिनी

केलभूषिता। केशवस्य प्रिया केशा काश्मीरा केशवार्च्चिता। कामेश्वरी कामरूपा कामदानविभूषिता। कालहन्त्री कूर्ममांसप्रिया कूर्मादिपूजिता। कोलिनी करकाकारा कट-कर्मनिषेविणी। कटकेशरमध्यस्था कटकी कटकार्च्चिता। कटप्रिया कटरता कटकर्मनिषेविणी। कुमारीपूजनरता कुमारीगणसेविता कुलाचारप्रिया कौलप्रिया कुलनिषेविणी। कुलीना कुलधर्मज्ञा कुलभीतिविमर्द्दिनी। कामधर्मप्रिया काम्या नित्या कामस्वरूपिणी। कामरूपा कामहरा काम-मन्दिरपूजिता। कामागारस्वरूपा च कामाख्या कामभूषिता। क्रियाभक्तिरता काम्या काञ्चनी चैव कामदा। कौलपुष्पा-म्बरा कोला निष्कोला कलहान्तका। कौषिकी केतकी कुन्ती कुन्तलादिविभूषिता॥ इत्येवं शृणु चार्वङ्गि! रहस्यं सर्व-मङ्गलम्। यः पठेत् परया भक्त्या स शिवो नात्र संशयः। शतनामप्रसादेन किं न सिध्यति भूतले। ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च वासवाद्या दिवौकसः। रहस्यपठनाद्देवि! सर्वे च विगत-ज्वराः। त्रिषु लोकेषु विश्वेशि! सत्यं सत्यमतः परम्। नास्ति नास्ति महामाये! तन्त्रमध्ये कथञ्चन। क्रियया च विना देवि! विना भक्त्या महेश्वरि!। प्रसन्ना स्यात् करालास्या स्तवपा-ठाद्दिगम्बरा। सत्यं वच्मि महेशानि! अतः परतरं न हि। न गोलके न वैकुण्ठे न च कैलासमन्दिरे। अतः परतरा विद्या स्तोत्रं कवचमेव च। त्रिलोकेषु जगद्धात्रि! नास्ति नास्ति कदाचन। रात्रावपि दिवाभागे सन्ध्यायां वा सुरे-श्वरि!। प्रजपेद्भक्तिभावेन रहस्यं स्तवमुत्तमम्। शतनाम-प्रसादेन मन्त्रसिद्धिः प्रजायते। कुजवारे चतुर्दश्यां निशाभागे पठेत्तु यः। स कृती सर्वशास्त्रज्ञः स कुलीनः सदा शुचिः। स कुलज्ञः स कालज्ञः स धर्मज्ञो महीतले। रहस्यपठनात् कोटि-

पुरश्चरणजं फलम् । प्राप्नोति देवदेवेशि ! सत्यं परमसुन्दरि ॥ स्तवपाठाद्वरारोहे ! किं न सिध्यति भूतले । अणिमाद्यष्टसिद्धीशो भवत्येव न संशयः । रात्रौ विल्वतलेऽश्वत्थमूलेऽपराजितातले । प्रपठेत् कालिकास्तोत्रं यथाशक्त्या महेश्वरि ॥ शतवारप्रपठनान्मन्त्रसिद्धिर्भवेद् ध्रुवम् ॥

इति मुण्डमालातन्त्रे अष्टमपटले कालीशतनामस्तोत्रं समाप्तम् ॥

अथ महाविद्यास्तोत्रम् ॥ शिव उवाच ॥ दुर्लभं तारिणीमार्गं दुर्लभं तारिणीपदम् । मन्त्रार्थं मन्त्रचैतन्यं दुर्लभं शवसाधनम् । श्मशानसाधनं योनिसाधनं ब्रह्मसाधनम् । क्रियासाधनकं भक्तिसाधनं मुक्तिसाधनम् । स्तवप्रसादाद्देवेशि ! सर्वाः सिध्यन्ति सिद्धयः । नमस्ते चण्डिके ! चण्डि ! चण्डमुण्डविनाशिनि ! । नमस्ते कालिके ! कालमहाभयविनाशिनि ! । शिवे ! रक्ष जगद्धात्रि ! प्रसीद हरवल्लभे ! । प्रणमामि जगद्धात्रीं जगत्पालनकारिणीम् । जगत्क्षोभकरीं विद्यां जगत्सृष्टिविधायिनीम् । करालां विकटां घोरां मुण्डमालाविभूषिताम् । हरार्चितां हराराध्यां नमामि हरवल्लभाम् । गौरीं गुरुप्रियां गौरवर्णालङ्कारभूषिताम् । हरिप्रियां महामायां नमामि ब्रह्मपूजिताम् । सिद्धां सिद्धेश्वरीं सिद्धविद्याधरगणैर्युताम् । मन्त्रसिद्धिप्रदां योनिसिद्धिदां लिङ्गशोभिताम् । प्रणमामि महामायां दुर्गां दुर्गतिनाशिनीम् । उग्रामुग्रमयीमुग्रतारामुग्रगणैर्युताम् । नीलां नीलघनश्यामां नमामि नीलसुन्दरीम् । श्यामाङ्गीं श्यामघटितां श्यामवर्णविभूषिताम् । प्रणमामि जगद्धात्रीं गौरीं सर्वार्थसाधिनीम् । विश्वेश्वरीं महाघोरां विकटां घोरनादिनीम् । आद्यामाद्यगुरोराद्यामाद्यनाथप्रपूजिताम् । श्रीदुर्गां धनदामन्नपूर्णां पद्मां सुरेश्वरीम् । प्रण-

मामि जगद्धात्रीं चन्द्रशेखरवल्लभाम्। त्रिपुरां सुन्दरीं बालामबलागणभूषिताम्। शिवदूतीं शिवाराध्यां शिवध्येयां सनातनीम्। सुन्दरीं तारिणीं सर्वशिवागणविभूषिताम्। नारायणीं विष्णुपूज्यां ब्रह्मविष्णुहरप्रियाम्। सर्वसिद्धिप्रदां नित्यामनित्यां गुणवर्जिताम्। सगुणां निर्गुणां ध्येयामर्चितां सर्वसिद्धिदाम्। विद्यां सिद्धिप्रदां विद्यां महाविद्यां महेश्वरीम्। महेशभक्तां माहेशीं महाकालप्रपूजिताम्। प्रणमामि जगद्धात्रीं शुम्भासुरविमर्दिनीम्। रक्तप्रियां रक्तवर्णां रक्तवीजविमर्दिनीम्। भैरवीं भुवनां देवीं लोलजिह्वां सुरेश्वरीम्। चतुर्भुजां दशभुजामष्टादशभुजां शुभाम्। त्रिपुरेशीं विश्वनाथप्रियां विश्वेश्वरीं शिवाम्। अट्टहासामट्टहासप्रियां धूम्रविनाशिनीम्। कमलां छिन्नभालाञ्च मातङ्गीं सुरसुन्दरीम्। षोडशीं विजयां भीमां धूमाञ्च वगलामुखीम्। सर्वसिद्धिप्रदां सर्वविद्यामन्त्रविशोधिनीम्। प्रणमामि जगत्तारां साराञ्च मन्त्रसिद्धये। इत्येवञ्च वरारोहे! स्तोत्रं सिद्धिकरं परम्। पठित्वा मोक्षमाप्नोति सत्यं वै गिरिनन्दिनि!। कुजवारे चतुर्दश्याममायां जीववासरे। शुक्रे निशि गते स्तोत्रं पठित्वा मोक्षमाप्नुयात्। त्रिपक्षे मन्त्रसिद्धिः स्यात् स्तोत्रपाठाद्धि शङ्करि!। चतुर्दश्यां निशाभागे शनिभौमदिने तथा। निशामुखे पठेत् स्तोत्रं मन्त्रसिद्धिमवाप्नुयात्। केवलं स्तोत्रपाठाद्धि मन्त्रसिद्धिरनुत्तमा। जागर्त्ति सततं चण्डि! स्तोत्रपाठाद्भुजङ्गिनी॥

इति मुण्डमालातन्त्रे एकादशपटले महाविद्यास्तोत्रं समाप्तम्॥

अथ कवचम्॥ सदाशिव ऋषिर्देवि। उष्णिक् छन्द उदीरितम्। विनियोगश्च देवेशि! सततं मन्त्रसिद्धये। मस्तकं पार्वती पातु पातु पञ्चाननप्रिया। केशं मुखं पातु चण्डी भा-

রতো রুধিরপ্রিয়া। কণ্ঠং পাতু স্তনং পাতু কপালং পাতু চৈব হি। কালী করালবদনা বিচিত্রা চিত্রঘণ্টিনী। বক্ষোমূলং নাভিমূলং দুর্গা ত্রিপুরসুন্দরী। সমস্তং পাতু মে তারা সর্বাঙ্গে সর্বমেব চ বিশ্বেশ্বরী পৃষ্ঠদেশং নেত্রং পাতু মহেশ্বরী। হৃৎপদ্মং কালিকা পাতু কণ্ঠং পাতু নভোগতম্। নারায়ণী গুহ্যদেশং মেঢ্রং মেঢ্রেশ্বরী তথা পাদযুগ্মং জয়া পাতু নিত্যং মাং চণ্ডিকাবতু। জীবং মে পার্বতী পাতু মাতঙ্গী পাতু সর্বদা। ছিন্না ধূমা চ ভীমা চ ভয়ে পাতু জলে বনে। কৌমারী চৈব বারাহী নারসিংহী যশো মম। পাতু নিত্যং ভদ্রকালী শ্মশানালয়বাসিনী। উদরং সর্বদা পাতু সর্বাণী সর্বমঙ্গলা। জগন্মাতা জয়ং পাতু নিত্যং কৈলাসবাসিনী। শিবপ্রিয়া সুতং পাতু সুতে পর্বতনন্দিনী। ত্রৈলোক্যং পাতু বগলা ভুবনং ভুবনেশ্বরী। সর্বাঙ্গং সর্বনিলয়া পাতু নিত্যঞ্চ পার্বতী। চামুণ্ডা পাতু মে রোমকূপং সর্বার্থসাধিনী। ব্রহ্মাণ্ডং মে মহাবিদ্যা পাতু নিত্যং মনোহরা। লিঙ্গং লিঙ্গেশ্বরী পাতু মহাপীঠে মহেশ্বরী। সদাশিবপ্রিয়া পাতু নিত্যং পাতু সুরেশ্বরী। গৌরী মে সন্ধিদেশঞ্চ পাতু বৈ ত্রিপুরেশ্বরী। সুরেশ্বরী সদা পাতু শ্মশানে চ শবেঽবতু। কুম্ভকে রেচকে চৈব পূরকে কামমন্দিরে। কামাখ্যা কামনিলয়ং পাতু দুর্গা মহেশ্বরী। ডাকিনী কাকিনী পাতু নিত্যং মে শাকিনী তথা। হাকিনী লাকিনী পাতু রাকিণী পাতু সর্বদা। জ্বালামুখী সদা পাতু সুখমধ্যে শিবাবতু। তারিণী বিভবে পাতু ভবানী চ ভবেঽবতু। ত্রৈলোক্যমোহিনী পাতু সর্বাঙ্গং বিজনেঽবতু। রাজকুলে মহাঘাতে সংগ্রামে শত্রুসঙ্কটে। প্রচণ্ডা সাধব-মাত্র পাতু ভৈরবমোহিনী। শ্রীরাজমোহিনা পাতু রাজদ্বারে বিপত্তিষু। মন্মথদা ভৈরবী চ পাতু বালা বলং মম। নিত্যং মাং মধুমনিতা পাতু মাং ত্রিপুরাত্মিকা। ইত্যেবং কথিতং

देवि! रहस्यं सर्वकालिकम्। भुक्तिदं मुक्तिदं-सौख्यसर्वसम्पत्प्रदायकम्। यः पठेत् प्रातरुत्थाय साधकेन्द्रो भवेद्भुवि। कुजवारे चतुर्दश्याममायां मन्दवासरे। गुरौ गुरुं-समभ्यर्च्य यः पठेत् साधकोत्तमः। स याति भवनं देव्याः सत्यं-सत्यं न संशयः। एवं यदि वरारोहे! पठेद्भक्तिपरायणः। मन्त्रसिद्धिर्भवेत्तस्य चाचिरान्नात्र संशयः। सत्यं लक्षपुरश्चर्याफलं प्राप्य शिवां व्रजेत्। शिवमार्गं राजमार्गं प्राप्य जीवः शिवो भवेत्। पठित्वा कवचं स्तोत्रं मुक्तिमाप्नोति निश्चितम्। पठित्वा कवचं स्तोत्रं दशविद्या यजेद् यदि। विद्यासिद्धिर्मन्त्रसिद्धिर्भवत्येव न संशयः। खरसिद्धिश्चितासिद्धिर्दुर्लभा धरणीतले। अयत्नसुलभा सिद्धिस्तास्य लान्नात्र संशयः। निशामुखे निशायाञ्च महाकाले निशान्तके। पठेद्भक्त्या महेशानि! गाणपत्यं लभेत्तु सः॥ इति मुण्डमालातन्त्रे एकादशपटले महाविद्याकवचं समाप्तम्॥

श्मशानकालिकादीनां पूजादिकन्तु तन्त्रसारेऽनुसन्धेयम्॥ अथ श्मशानकालिकाकवचम्॥ कैलासशिखरारूढं-शङ्करं वरदं शिवम्। देवी पप्रच्छ सर्वज्ञं सर्वदेवमहेश्वरम्॥ भगवन्! सर्वदेवेश। देवानां भोगद! प्रभो!। प्रब्रूहि मे महादेव! गोप्यं यद्यपि च प्रभो!। शत्रूणां येन नाशः स्यादात्मनो-रक्षणं भवेत्। परमैश्वर्यमतुलं लभेद् येन हि तद्वद॥ श्रीभैरव उवाच॥ वक्ष्यामि ते महादेवि!, सर्वधर्मविदां वरे।, अद्भुतं कवचं देव्याः सर्वकामप्रसाधकम्। विशेषतः-शत्रुनाशकरं रक्षाकरं नृणाम्। सर्वानिष्टप्रशमनमभिचारविनाशकम्। सुखदं भोगदञ्चैव वशीकरणमुत्तमम्। शत्रुसङ्घाः-क्षयं यान्ति भवन्ति व्याधिपीडिताः। दुःखिनो, ज्वरिणश्चैव-स्वाभीष्टप्रच्युतास्तथा॥ अस्य श्रीकालिकाकवचस्य-भैरव ऋषिर्गायत्री

छन्दः श्रीकालिका देवता शत्रुमर्द्दनार्थे विनियोगः । ओँ ध्यायेत् कालीं महामायां त्रिनेत्रां बहुरूपिणीम् । चतुर्भुजां लोलजिह्वां पूर्णचन्द्रनिभाननाम् ॥ नीलोत्पलदलप्रख्यां शत्रुसङ्घविदारिणीम् । नरमुण्डं तथा खड्गं कमलञ्च वरं तथा । बिभ्राणां रक्तवदनां दंष्ट्रालीघोररूपिणीम् । अट्टाट्टहासनिरतां सर्वदा च दिगम्बरीम् । शवासनस्थितां देवीं मुण्डमालाविभूषिताम् । इति ध्यात्वा महादेवीं ततस्तु कवचं पठेत् । ओँ कालिका घोररूपाख्या सर्वकामप्रदा शुभा । सर्वतः संस्तुता देवी शत्रुनाशं करोतु मे ॥ ह्रीँ ह्रीँस्वरूपिणी चैव ह्रां ह्रीं ह्रुं रूपिणी तथा । ह्रीँ ह्रां चौँ चौँस्वरूपा सा सदा शत्रून् प्रणाशतु मे । श्रीँ ह्रीँ ऐँ रूपिणी देवी भवबन्धविमोचनी ॥ हसकलह्रीँस्वरूपासौ रिपून् सा हन्तु सर्वदा । यया शुम्भो हतो दैत्यो निशुम्भश्च महासुरः । वैरिनाशाय वन्दे तां कालिकां शङ्करप्रियाम् । ब्राह्मी शैवी वैष्णवी च वाराही नारसिंहिका । कौमार्य्यैन्द्री च चामुण्डा खादयन्तु मम द्विषः ॥ सुरेश्वरी घोररूपा चण्डमुण्डविनाशिनी । मुण्डमालावृताङ्गी च सर्वतः पातु मां सदा । ह्रीँ ह्रीँ कालिके ! घोरदंष्ट्रे ! रुधिरप्रिये ! रुधिररुचिरपूर्णवक्त्रे ! रुधिरावृतस्तनि ! ॥ ममामुकशत्रून् खादय खादय च्छेदय च्छेदय हिंसय हिंसय मारय मारय भिन्धि भिन्धि छिन्धि छिन्धि उच्चाटय उच्चाटय द्रावय द्रावय स्वाहा । ह्रां ह्रीँ कालिकायै मदीयशत्रुं समर्पयामि स्वाहा । ओँ जय जय किरि किरि किटि किटि कट्ट कट्ट मर्द्दय मर्द्दय मोहय मोहय हर हर ममामुकरिपून् ध्वंसय ध्वंसय भक्ष भक्ष त्रोटय त्रोटय यातुधानि ! चामुण्डे ! सर्वजनान् राज्ञो राजपुरुषान् स्त्रियो मम वश्याः कुरु कुरु तनु तनु धान्यधनमश्वान् गजान् रत्नानि दिव्यकामिनीः पुत्रान् राजश्रियं

देहि देहि यच्छ यच्छ क्षां क्षीं क्षूं क्षैं क्षौं क्षः स्वाहा। इत्येतत् कवचं दिव्यं कथितं शम्भुना पुरा। ये पठन्ति सदा तेषां ध्रुवं नश्यन्ति शत्रवः। वैरिणः प्रलयं यान्ति व्याधिताश्च भवन्ति हि। धनहीनाः पुत्रहीनाः शत्रवस्तस्य सर्वदा। सहस्रपठनात् सिद्धिः कवचस्य भवेत्तदा। ततः कार्य्याणि सिद्ध्यन्ति तद्धि शङ्करभाषितम्। श्मशानाङ्गारमादाय चूर्णं कृत्वा प्रयत्नतः। पादोदकेन पिष्ट्वा च लिखेल्लौहशलाकया। भूमौ शत्रून् हीनरूपानुत्तराशिरसस्तथा। हस्तं दत्त्वा तद्धृदये कवचन्तु स्वयं पठेत्। शत्रोः प्राणप्रतिष्ठान्तु कुर्य्यान्मन्त्रेण मन्त्रवित्। हन्यादस्त्रप्रहारेण शत्रुर्गच्छेद् यमक्षयम्। ज्वलिताङ्गारतापेण ज्वरी भवति तादृशः। प्रोञ्छनैर्वामपादेन दरिद्रो भवति ध्रुवम्। वैरिनाशकरं प्रोक्तं कवचं वश्यकारकम्। परमैश्वर्य्यदञ्चैव पुत्रपौत्रादिवृद्धिदम्। प्रभातसमये चैव पूजाकाले विशेषतः। सायंकाले तथा पाठात् सर्वसिद्धिर्भवेद् ध्रुवम्॥ शत्रुरुच्चाटनं याति देशाच्च विच्युतो भवेत्। पश्चात् किङ्करतामेति सत्यं सत्यं न संशयः॥ शत्रुनाशकरे! देवि! सर्वसम्पत्करे! शुभे!। सर्वदेवस्तुते! देवि! कालिके! त्वां नमाम्यहम्॥

इति रुद्रयामले वैरिहरणं नाम श्मशानकालिका-
कवचं समाप्तम्॥

दक्षिणाचारस्यापि शाक्तविषयकत्वात् शाक्तप्रशंसा उच्यते॥

अथ शाक्तप्रशंसा॥ मुण्डमालातन्त्रे द्वितीयपटले॥ स्वर्गे मर्त्ये च पाताले नास्ति शाक्तात् परः प्रियः। सौराणां गाणपत्यानां वैष्णवानां तथैव च। तदन्ते चैव शाक्ताः स्युः क्रमशः क्रमशः प्रिये॥ शृणु देवि! वरारोहे! नास्ति शाक्तात् परो जनः। शाक्तोऽपि शङ्करः साक्षात् परंब्रह्मस्वरूपभाक्। आराधिता येन काली तारा त्रिभुवनेश्वरी। षोड़शी चैव मातङ्गी छिन्ना

च बगलामुखी। आराधिता महेशानि! स शिवो नात्र सं-शयः। अतिगोप्यं महेशानि! शाक्तानां परमं पदम्। यो जानाति महीमध्ये स शिवो नात्र संशयः। ब्रह्माद्यर्च्चितपा-दाब्जं यो भजेत् सततं मुदा। स यात्यचिरकालेन मुक्तिमन्दिर-मेव हि॥ तृतीयपटले॥ पार्व्वतीचरणद्वन्द्वभजनात् किङ्करो भवेत्। स्वर्गभोगश्च मोक्षश्च शाक्तानां न भवेत् किमु। शाक्ता-नाञ्चैव निन्दां ये कुर्व्वन्ति हि नराधमाः। तेषां लोहितपानं वै कुर्व्वन्ति भैरवीगणाः। भैरवाश्चैव भैरव्यः सदा हिंसन्ति पाम-रान्। शाक्तान् हिंसन्ति गर्ज्जन्ति निन्दन्ति बहुजल्पकाः। छिनत्ति तेषां देवेशि! शिरांसि हरवल्लभा। शाक्तानामुत्तमो नास्ति स्वर्गे मर्त्त्ये रसातले। शाक्तस्तु शङ्करो ज्ञेयस्त्रिनेत्रश्चन्द्र-शेखरः। स्वयं गङ्गाधरो भूत्वा विहरेत् क्षितिमण्डले॥ चतुर्थ-पटले॥ देवीं प्रति शिववाक्यम्॥ मदंशाश्चैव ये भूतास्ते शैवा नात्र संशयः। त्वदंशाश्चैव शाक्ताश्च सत्यं वै गिरिनन्दिनि!। बहुवर्षसहस्रान्ते शैवाः शक्तिपरायणाः। शाक्ताश्च शङ्करा देवि! यस्य कस्य कुलोद्भवाः। चाण्डाला ब्राह्मणाः शूद्राः क्षत्रिया वैश्यसम्भवाः। एते शाक्ता जगद्धात्रि! न मनुष्याः कदाचन। पश्यन्ति मानुषान् लोके केवलं चर्म्मचक्षुषा॥ तथा सप्तमपटले-ऽपि॥ शिव उवाच॥ ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्वैश्यैः शूद्रैरेव च जातिभिः। वाममार्गप्रभावेण कर्त्तव्यं जपपूजनम्। ये शाक्ता ब्राह्मणा देवि! क्षत्रिया ब्राह्मणाः स्मृताः। वैश्याश्च ब्राह्मणा देवि! सर्व्वे शूद्राश्च ब्राह्मणाः। ब्राह्मणाः शङ्करार्द्धाङ्गि! त्रिनेत्राश्चन्द्र-शेखराः॥ निर्व्वाणतन्त्रे तृतीयपटले॥ शाक्ता एव द्विजाः सर्व्वे न शैवा न च वैष्णवाः। उपासते यतो देवीं गायत्रीं परमाक्ष-रीम्॥ गन्धर्व्वतन्त्रे द्वितीयपटले॥ मन्त्रमुपासनानन्तरमन्योपा-सननिषेधो यथा॥ त्रिपुरामधिकृत्य। पश्याचारा घनं कृत्वा

नान्यस्याराधनं चरेत्। अन्यथा अरणाद्देवि! योगिनीशाप-
मालभेत्॥ इति शाक्तप्रशंसा॥

इति श्रीप्राणतोषिण्यां पञ्चमे भक्तिकाण्डे महाविद्यादि-
कथनरूपः षष्ठः परिच्छेदः।

कुमारीपूजनरतेत्यादिना पूर्वलिखितं कुमारीपूजाविधिमा-
धाकाङ्क्षितं प्राप्तावसरेणेदानीं तदुच्यते मया। अथ कुमारी-
पूजा॥ तत्र कुमारीनिरूपणं रुद्रयामलोत्तरखण्डीयषष्ठ-
पटले॥ एकवर्षा भवेत् सन्ध्या द्विवर्षा च सरस्वती। त्रिवर्षा
च त्रिधा मूर्त्तिश्चतुर्वर्षा च कालिका। सुभगा पञ्चवर्षा तु
षड्वर्षा भवेदुमा। सप्तभिर्मालिनी साक्षादष्टवर्षा तु कुब्जिका।
नवभिः कालसन्दर्भा दशभिश्चापराजिता। एकादशे तु रुद्राणी
द्वादशाब्दे तु भैरवी॥ त्रयोदशे महालक्ष्मीर्द्विसप्ता पीठना-
यिका। क्षेत्रज्ञा पञ्चदशभिः षोडशे चाम्बिका मता। एवं
क्रमेण संगृह्य यावत् पुष्पं न जायते। प्रतिपदादिपूर्णान्तं
वृद्धिभेदेन पूजयेत्॥ एकवर्षेत्यादिसर्वं बृहन्नीलतन्त्रेऽपि केवल
षड्वर्षा च उमा भवेत्। द्विसप्ता नायिका स्मृता। षोडशे चर्चि-
का मतेति पाठभेदो नामभेदश्चेति। कुब्जिकातन्त्रे सप्तमपटले
तु विशेष उक्तो यथा॥ पञ्चवर्षां समारभ्य यावद् द्वादश-
वार्षिकी। कुमारी सा भवेद्देवि! निजरूपप्रकाशिनी। षड्-
वर्षाञ्च समारभ्य यावत् सा नववार्षिकी। तावच्चैव महेशानि!
साधकाभीष्टसिद्धये। अष्टवर्षां समारभ्य यावत्त्रयोदशाब्दिकी।
कुलजां तां विजानीयात्तत्र पूजां समाचरेत्। दशवर्षां समा-
रभ्य यावत् षोडशवार्षिकी। युवती तां विजानीयाद्देवतां तां
विचिन्तयेत्। अन्नं वस्त्रं तथा नीरं कुमार्य्यै यो ददाति हि।
अन्नं मेरुसमं देवि! जलञ्च सागरोपमम्। वस्त्रैः कोटिसह-
स्राब्दं शिवलोके महीयते। पूजोपकरणानीह कुमार्य्यै यो

ददाति हि । सन्तुष्टा देवता तस्य पुत्रत्वेनानुकम्पते ॥ विष्णु-सारे तु ॥ अष्टवर्षा तु सा कन्या भवेद्गौरी वरानने ! । नववर्षा रोहिणी सा दशवर्षा तु कन्यका । अत ऊर्द्ध महामाया भवेत् सैव रजस्वला । आरभ्य द्वादशाब्दाच्च यावद्विंशतिसंख्यकम् । सुकुमारी च सा प्रोक्ता सर्वतन्त्रसमन्विता । यानपाषाणधातूनां तेजोरूपेण संस्थिता । जीवजन्तुषु देवेशि । किं वक्तव्यमतः परम् । यत्र नास्ति महामाया तत्र किञ्चिन्न विद्यते ॥ इत्युक्तम् ॥ तत् पूजाफलं योगिनीतन्त्रे पूर्वखण्डे सप्तदशपटले ॥ कुमारी-पूजनफलं वक्तुं नार्हामि सुन्दरि ! । जिह्वाकोटिसहस्रैस्तु वक्त्र-कोटिशतैरपि । तस्मात्तां पूजयेद्बालां सर्वजातिसमुद्भवाम् । जातिभेदो न कर्त्तव्यः कुमारीपूजने शिवे ! । जातिभेदान्महे-शानि । नरकान्न निवर्त्तते । विचिकित्सापरो मन्त्री ध्रुवं स पातकी भवेत् । देवीबुद्ध्या महाभक्तस्तस्मात्तां परिपूजयेत् । सर्वविद्यास्वरूपा हि कुमारी नात्र संशयः । यदि भाग्य-वशाद्देवि ! वेश्याकुलसमुद्भवाम् । कुमारीं लभते कान्त । सर्वस्वेनापि साधकः । यत्नतः पूजयेत्तान्तु स्वर्णरौप्यादिभि-र्मुदा । तदा तस्य महासिद्धिर्जायते नात्र संशयः ॥ कुमारी-पूजास्थान फलमपि तत्रैव ॥ कुमारी पूज्यते यत्र स देशः क्षिति-पावन । महापुण्यतमो भूयात् समन्तात् क्रोशपञ्चकम् ॥ जामले तत्रैव ॥ महापर्वसु सर्वेषु विशेषाच्च पवित्रके । महा-नवम्यां देवेशि । कुमारीश्च प्रपूजयेत् । तस्मात् षोडशपर्य्यन्तं युवतीति प्रचक्षते । तत्र भावप्रकाशः स्यात् स भावः परमो मतः । रक्षितव्याः प्रयत्नेन अक्षतास्ताः प्रचिन्तयेत् । महा-पूजादिकं कृत्वा वस्त्रालङ्कारभोजनैः । पूजयेन्मन्दभाग्योऽपि लभते जयमङ्गलम् । धन्येषां कथनेनाथ प्रयोजनमहाफलम् । विधिना पूजयेद्यस्तु दिव्यवीरपशुस्थितः । भावत्रये महा-

मोक्षं दिव्यकर्मणि सत्फलम् ॥ तथा ॥ अशेषकुलसम्पन्नां नानाजातिसमुद्भवाम्। नानादेशोद्भवां वापि सगुणागुण-संयुताम्। द्वितीयवत्सरादूर्द्धं यावत् स्यादष्टमाब्दकम्। ताव-ज्जप्ता पूजयित्वा कन्यां सुन्दरमोहिनीम्। दिव्यभावस्थितः साक्षात्तन्त्रमन्त्रफलं लभेत्। कुमारी पूजनादेव कुमारीभोज-नादिभिः। एकद्वित्र्यादिबीजानां फलदा नात्र संशयः। ताभ्यः पुष्पं फलं दत्त्वा अनुलेपादिकं तथा। बालप्रियञ्च नैवेद्यं दत्त्वा तद्भावभावितः। मुदा तदङ्गमात्मानं बाल-भावविचेष्टितः। अतिप्रियकथालापक्रीड़ाकौतूहलान्वितः। यथार्थं तत् प्रियं तत्र कृत्वा सिद्धीश्वरो भवेत्। कन्या सर्व-समृद्धिः स्यात् कन्या सर्वं परं तपः। होमं मन्त्रार्चनं नित्य-क्रियां कौलिकसत्क्रियाम्। नानाफलमहाधर्मं कुमारी-पूजनं विना। तत्तत्कर्मफलं नाथ प्राप्नोति साधकोत्तमः। फलं कोटिगुणं वीरः कुमारी पूजया लभेत्। कुसुमाञ्जलिपू-र्णञ्च कन्यायै कुलपण्डितः। ददाति यदि तत् पुष्पं कोटि-मेरुह्निरत्नवत्। तद्दानजं महापुण्यं क्षणादेव समालभेत्। कुमारी भोजिता येन त्रैलोक्यं तेन भोजितम् ॥ कालीतन्त्रे एकादशपटले ॥ कुमारीपूजनं कुर्य्यात् सर्वकर्मफलाप्तये ॥ रुद्रयामले उत्तरखण्डे सप्तमपटले ॥ अथ पूजां प्रवक्ष्यामि कुमार्य्या अतिदुर्लभम् ॥ इत्यभिधाय। पूजास्थानं महापीठं देवालयमथापि वा। नटीकन्यां हीनकन्यां तथा कापालि-कन्यकाम्। रजकस्यापि कन्याञ्च तथा नापितकन्यकाम्। गोपालकन्यकाञ्चैव ब्राह्मणस्यापि कन्यकाम्। शूद्रकन्यां वैश्य-कन्यां तथा वणिककन्यकाम्। चण्डालकन्यकां वापि यत्र कुलाश्रमे स्थिताम्। सुहृद्वर्गस्य कन्याञ्च समानीय प्रयत्नतः। पूजयेत् परमानन्दैरात्मध्यानपरायणः। मम पूजां यः करोति

प्रत्यहं शुद्धभक्तितः । तस्या वश्ये कुमारीणां पूजनं भोजनं रविः । तेजोरूपं विधोघाग्नेः सर्वमात्रे प्रकाशते । तत्पूजनात्सदालापात् भोजनादपि तत्त्वभात् । मम प्रीतिर्भवेत् श्मशाने देवता गुप्तसंस्थिता । कालभैरवदेवस्य कामिनो वटुकस्य च । मत्पुत्रस्य सर्वलोकपूजितस्य महौजसः । पूजाभिर्विविधैर्द्रव्यैः कुमारी देवपूजिता । कुमारी देवता प्रोक्ता सर्वतो जगदीश्वरी । पूजायं सर्वलोकस्य समानीय सुरेश्वराः । पूजयन्ति महादेवीं गुप्तभावनिवासिनीम् । सदा भोजनवाञ्छाद्या आन्या सन्तुष्टहासिनी । तथा न रौति सा देवी कुमारी देवनायिका । सरस्वतीस्वरूपा सा पूज्यते सर्वनायकैः । शिवभक्तैर्विष्णुभक्तैस्तथान्यदेवपूजकैः । सर्वलोकैः पूजिता सा चावश्यं पूज्यते बुधैः । पूजया लभते पूजां पूजया लभते श्रियम् । पूजया धनमाप्नोति पूजया लभते महीम् । पूजया लभते लक्ष्मीं सरस्वतीं महौजसम् । महाविद्याः प्रसीदन्ति सर्वे देवा न संशयः । कालभैरववह्नीन्द्रा ब्राह्मणा ब्रह्मवेदिनः । रुद्राश्च देववर्गाश्च वैष्णवा ब्रह्मरूपिणः । अवताराश्च द्विभुजा वैष्णवाश्च चतुर्भुजाः । अन्ये दिक्पालदेवाश्च चराचरगुरुस्तथा । नानाविद्यारताः सर्वे दानवाः कूटशालिनः । उपसर्गस्थिता ये ये वै ते तुष्टा न संशयः । यद्यहं शुद्धिरूपा हि अन्यलोके च का कथा । कुमारीपूजनं कृत्वा त्रैलोक्यं वशमानयेत् । महाशान्तिर्भवेत् क्षिप्रं सर्वपुण्यफलप्रदम् ॥ इन्द्रनीलतन्त्रे ॥ महाभयानि दुर्भिक्षाद्युत्पातानि कुलेश्वरि ! । दुःस्वप्नमपमृत्युञ्च यच्चान्यत् दुःखदं नृणाम् । कुमारीपूजनादेव न तानि प्रभवन्ति हि । नित्यं क्रमेण देवेशि ! पूजयेद्विधिपूर्वकम् । घ्नन्ति विघ्नान् पूजिताश्च भयं शत्रून् महोत्कटान् । ग्रहा रोगाः क्षयं यान्ति भूतवेतालपन्नगाः ॥ रुद्रयामले तथा ॥

तत्तन्मन्त्रसमुल्लेखात् क्षणात् पुण्यायुतं लभेत्। मन्त्रेण पुटितं कृत्वा जप्ता सिद्धीश्वरो भवेत्। यद्यत् प्रकारमुद्दिश्य वदामि सुरसुन्दर!। तत्तत् कार्य्यञ्च कर्त्तव्यं भिन्नबुद्धिं न कारयेत्। तथा। शृणु नाथ! कुलार्थं मे कुमारीपूजने मनुम्। महाविद्यामहामन्त्रं सिद्धिमन्त्रं न संशयः। एतन्मन्त्रप्रभावेण जीवन्मुक्तो भवेत् सुधीः। अन्ते देवीपदं याति सत्यमानन्दभैरव!। ऐहिके सुखसम्पत्तिं मधुमत्याः प्रसादकम्। अवश्यं प्राप्नुयान्मर्त्त्यो विश्रामं कुरु शङ्कर!। वाग्भवेन वपुःक्षोभं मायाबीजे गुणाष्टकम्। श्रियो बीजे श्रियो लाभो मायाबीजे रिपोः क्षयः। भैरवेण तु बीजेन खेचरत्वं सुरादिभिः। कुमारिका ह्यहं नाथ! सदा त्वं हि कुमारकः। शतमष्टोत्तरां वापि एकां वा परिपूजयेत्। पूजिताः प्रतिपूज्यन्ते निर्द्दहन्त्यवमानिताः। कुमारी योगिनी साक्षात् कुमारी परदेवता। असुरा दुष्टनागाश्च ये ये दुष्टग्रहा अपि। भूतवेतालगन्धर्वा डाकिनी यक्षराक्षसाः। याश्चान्या देवताः सर्वा भूर्भुवः स्वश्च भैरवाः। पृथिव्यादीनि सर्वाणि ब्रह्माण्डं सचराचरम्। ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च ईश्वरश्च सदाशिवः। ते तुष्टाः सर्वतुष्टाश्च यस्तु कन्यां प्रपूजयेत्। विधियुक्तां कुमारीं तु भोजयेच्चैव भैरव!। पाद्यार्घ्यञ्च तथा धूपं कुङ्कुमं चन्दनं शुभम्। भक्तिभावेन सम्पूज्य कुमारीभ्यो निवेदयेत्॥ कुमारीपूजाक्रमस्तु॥ तथा॥ आनीय सुन्दरीं नारीं कुमारीं वरनायिकाम्। रत्नालङ्कारसंयुक्तां शङ्खवस्त्रादिशोभिताम्। वाग्भवेन जलं नाथ तन्नाम्ना परिदापयेत्। देवीबुद्ध्या सदा ध्यात्वा पूजयेत् साधकोत्तमः। मायाबीजेन तन्नाम्ना पाद्यं दद्यात्तथा प्रभो!। लक्ष्मीबीजेन चार्घ्यन्तु कूर्च्चबीजेन चन्दनम्। मायाबीजेन पुष्पाणि कुमार्य्यै दापयेत् सुधीः। सदाशिवेन मन्त्रेण धूप-

दीपो महत्तमो। दत्त्वा षडङ्गमन्त्रेण पूजयेद्देवनायकम्। तत्प्र-कारं महादेव! शृणुष्वानन्दरूपधृक्। महातेजोमयं शुभ्रं हृदये हस्तदक्षिणे:। विभाव्य प्रपठेद् नत्वा तन्मन्त्रं शृणु शङ्कर!। आदौ वाग्भवमुच्चार्य्य मायां लक्ष्मीञ्च कूर्च्चकम्। प्रेत-वीजं ततो ब्रूयात् सविसर्गेन्दुकीलकम्। कुलशब्दं समुच्चार्य्य कुमारिके ततो वदेत्। हृदयाय नमः प्रोच्य ततः शिरसि भावयेत्। शुक्लवर्णं सर्व्वमयं वीजमुच्चार्य्य संन्यसेत्। हकारं वाग्भवाद्यञ्च वकारं वाग्भवात्मकम्। मायां लक्ष्मीं वाग्भवञ्च द्विठान्तं शिरसे पदम्। वह्निजायावधिर्मन्त्रो न्यसेत् शिरसि साधकः। शिखामध्ये कृष्णवर्णं नीलाञ्जनचयप्रभम्। विभाव्य सन्न्यसेन्मन्त्री कुमारीकुलसिद्धये। आदौ प्रणवमुद्धृत्य तदन्ते त्रिपुरसुन्दरी। शिखाये पदमुद्धृत्य वषट्कारं ततो वदेत्। ततः कवचमध्ये च बलवन्तं सुतेजसम्। प्रथमारुणसङ्काशं ध्यात्वा चारु कलेवरम्। वाग्भवञ्च समुच्चार्य्य कुलशब्दं ततो वदेत्। वागीश्वरिपदं पश्चात् कवचाय ततो वदेत्। तारक-ब्रह्मशब्दञ्च कवचन्यासजालकम्। ततो नेत्रत्रये ध्यात्वा महा-वीजं महाप्रभम्। रक्तवर्णं कोटिकोटि जवामण्डलमण्डितम्। विराजितं कोटिपुण्यार्जिततेजसि भास्करे। वाग्भवं हि समु-च्चार्य्य कुलेश्वरिपदं ततः। नेत्रत्रयाय शब्दान्ते वौषड् लोचन-मन्त्रकम्। ततः साधकमुख्यो च वामहस्ततले तथा। मध्यमा-तर्ज्जनीभ्याञ्च तालत्रयमुपाचरेत्। तन्मन्त्रं कोटिसूर्य्याग्नि-ज्योत्स्नाजालसमप्रभम्। महादाम्भोद्भवं शब्दमन्त्रौघपरि-पीड़नम्। मायावीजं तथास्त्राय पदमुद्धृत्य यत्नतः। फडन्ते चान्तमुद्धृत्य महामन्त्रं प्रकीर्त्तितम्। ततस्तस्याः कुण्डविले ध्यात्वा च परिवारकान्। पूजयेद् यत्नतो मन्त्री तेजसाऽमृत-धारया। तर्पयेत् पूजयेद्भक्त्या भैरवं बालभैरवम्। देवताभिः

पूजयित्वा परिवारान् क्रमेण तु । ततो वाग्भवमुच्चार्य्य सिद्ध-
जयाय शब्दतः । पूर्वं पदं समुच्चार्य्य वक्त्राय नम ईरितम् ।
ततो वाग्भवमुच्चार्य्य जयाय शब्दमुद्धरेत् । उत्तरे वक्त्रमुद्धृत्य
चतुर्थ्यन्तं नमः पदम् । ततो वाग्भवमायाश्रीबीजमुच्चार्य्य
यत्नतः । कुब्जिके पश्चिमान्ते च वक्त्राय नम ईरितम् । ततो
वाग्भवमुच्चार्य्य कालिकेपदमुच्चरेत् । दक्षवक्त्राय शब्दान्ते
नमो मन्त्रः प्रकीर्त्तितः । एतन्मन्त्राक्षराण्याद्य ! समुच्चार्य्य कुले-
श्वर !। पूजयित्वा क्रमेणैव भास्करं परिपूजयेत् । चण्डं दिक्-
पालदेवञ्च सन्ध्यादीन् परिपूजयेत् । वीरभद्रां महाकन्यां
कौलिनीं कुलगामिनीम् । अष्टादशभुजां कालीं चण्डदुर्गां
प्रपूजयेत् । नैवेद्यादीन् समानीय नानाभक्ष्यानुराजितम् ।
दुग्धं घनाहृतं क्षीरं पक्वान्नं पक्वसत्फलम् । यद्यत्कालोप-
योग्यञ्च सर्वदा मधुमिश्रितम् । पञ्चतत्त्वं कुलद्रव्यं निजकल्या-
णवर्द्धनम् । नानाद्रव्यञ्च नैवेद्यं स्वस्वकल्पोक्तसाधितम् । कुमा-
रीभ्यो निवेद्यैवं नानासौरभशोभितम् । शीतलं जलमानीय
दद्यात्ताभ्यो महासुधीः । ततो हितं महामन्त्रं कुमार्य्याख्याति-
दुर्लभम् । अथ वाग्मी समूलञ्च जप्त्वा सिद्धीश्वरो भवेत् । समर्प्य
प्राणवायूनां धारणं कारयेत् स्वयम् । अष्टाङ्गादिप्रणामञ्च
कुर्वन् स्तोत्रं पठन्नमेत् ॥ प्रणाममन्त्रोऽपि तत्रैव ॥ नमामि
कुलकामिनीं परमभाग्यसन्दायिनीम् । कुमाररतिचातुरीं
सकलसिद्धिमानन्दिनीम् । प्रवालगुटिकास्रजं रजतरागवस्त्रा-
न्विताम् । हिरण्यतुलभूषणां भुवनवाक् कुमारीं भजे । इति
मन्त्रेण सम्बन्ध्य तारिणीं परिपूजयेत् । शिवं गणेशं सम्पूज्य
प्रणमेत् साधकोत्तमः । दक्षिणां विधिवद्दत्त्वा कुमारीभ्यः
क्रमेण तु । विवाहयेत् स्वयं कन्यां ब्रह्महत्या विनश्यति ।
यो यत्र पुण्यकाले तु कन्यादानं समापयेत् । भुक्तिमुक्तिफलं

तस्य सौभाग्यं सर्वसम्पदः। रुद्रलोके वसेन्नित्यं त्रिनेत्रो भगवान् हरः। तीर्थकोटिसहस्राणि अश्वमेधशतानि च। तत्फलं लभते मर्त्यो यस्तु कन्यां विवाहयेत्। वालुका सागरे यावत् तावदब्दसहस्रकम्। एकैकं कुलमुद्धृत्य रुद्रलोके महीयते। तत्तदिष्टदेवतायाः प्रीतये तुष्टये सुधीः। कन्यादानं समाहृत्य मुक्तिमाप्नोति भैरव!। तत्तद्वितीयकन्यायास्तत्तद्वुद्धा च साधकः। विभाव्य शिवरूपत्वं सम्प्रदानीयकन्यके। पूर्णरूपं शिवं ध्यात्वा वरं सर्वाङ्गसुन्दरम्। तेजोमयं यथा.कामं कालभैरवरूपिणम्। वटुकेशं महादेवं वरयेत् साधकाग्रणीः। बालरूपाञ्च त्रैलोक्यसुन्दरीं वरवर्णिनीम्। नानालङ्कारनम्राङ्गीं भद्रविद्याप्रकाशिनीम्। चारुहास्यां महानन्दहृदयां शुभदां शुभाम्। ध्यात्वा द्वादशपत्राब्जे पूर्णचन्द्रनिभाननाम्। सम्प्रदानं समानीय तत्तन्मन्त्रेण दापयेत्॥ इति कुमारीदानक्रमफलम्॥

अथ कुमारीमन्त्रपुरश्चरणम्॥ षष्टमपटले॥ अथ मन्त्रं महादेव्याः कुमार्य्या जपहोमकम्। लक्षसंख्यं जपं कृत्वा मायां वा वाग्भवं मनुम्। कालीवीजं वापि नाथ! अथवा कामबीजकम्। सदाशिवेन पुटितं विन्दुचन्द्रविभूषितम्। अथवा प्रणवेनापि पुटितं त्रिदशेश्वर।। लक्षसंख्यं क्रमेणैव जप्त्वा सिद्धीश्वरो भवेत्। जपेत्तन्मन्त्रं देवेश! लक्षसंख्याविधानतः। सहस्रांशेन जुहुयाद् घृताक्तविल्वपत्रकैः। अथवा श्वेतपुष्पैश्च कुन्दपुष्पैर्महाफलम्। एवं क्रमेण जुहुयात् करवीरप्रसूनकैः। घृताक्तैः केवलैर्वापि चन्दनागुरुमिश्रितैः। हविष्याशी दिवाभागे रात्रौ पूजापरो भवेत्। निजपूजामशेषैस्तु कुलद्रव्यैः प्रपूजयेत्। रविमध्ये जपेत्तत्र परमानन्दरूपधृक्। जपान्ते जुहुयान्मन्त्री मदुमद्रव्यमयुतैः। ततः मायात्मक वायुं शोधयित्वा पुनः

पुनः। प्राणायामत्रयं कृत्वा चाष्टाङ्गैः प्रणमेन्मुदा। प्रणामसमये नाथ! इदं स्तोत्रं पठेद् यदि। कवचञ्च तथा पाठ्यं कुमारीणामथापि वा। निजदेव्या महास्तोत्रं पीठाङ्गं कवचं ततः। कुमारीणामहं देव! सहस्रं नाम साष्टकम्। पठित्वा सिद्धिमाप्नोति नात्र कार्य्या विचारणा। तदशक्तौ निजदेव्याः सहस्रनाममङ्गलम्। अष्टोत्तरं पठेन्नाथ! सिद्धिकाङ्क्षी न संशयः। तासां स्तोत्रं दिव्यनाथ! शृणु सर्वत्र मङ्गलम्। अकस्मात् सिद्धिमाप्नोति पठित्वा साधकोत्तमः। अग्रे संस्थाप्य ताः सर्वा रत्नकोटिसुशीतला। ततस्तोत्रं पठेद्धीमान् समाहितमना वशी। महादिव्याचाररतो वीरभावोल्लशोऽपि वा। एवं क्रमेण प्रपठेद्भक्तिभावपरायणः। महाविद्या महासेवा भक्तिश्रद्धाप्रतार्पितः। महाज्ञानी भवेत् चिप्रं वाञ्छासिद्धिमवाप्नुयात्॥

अथ कुमारीपूजाप्रयोगः। तत्र एकवर्षावधि षोडशवर्षपर्य्यन्तमजातपुष्पा कुमारीसञ्ज्ञा तत्र वर्षक्रमेण नामानि यथा॥ सन्ध्या॥ १॥ सरस्वती॥ २॥ त्रिधा मूर्त्तिः॥३॥ कालिका॥४॥ सुभगा॥ ५॥ उमा॥ ६॥ मालिनी॥ ७॥ कुब्जिका॥ ८॥ कालसन्दर्भा॥ ९॥ अपराजिता॥ १०॥ रुद्राणी॥ ११॥ भैरवी॥ १२॥ महालक्ष्मी॥ १३॥ पीठनायिका॥ १४॥ क्षेत्रज्ञा॥ १५॥ अम्बिका॥ १६॥ प्रतिपदादिपञ्चदश्यन्तं वृद्धिक्रमेण पूजनीयाः। कुमारी तु सर्वजातीयैव प्रशस्ता। नटीकन्या कापालिककन्या रजककन्या नापितकन्या गोपालकन्या ब्राह्मणकन्या शूद्रकन्या वैश्यकन्या वणिक्कन्या चण्डालकन्या सुह्नदर्गकन्या। कुमारीमासने समुपवेश्य ध्यायेद् यथा॥ बालरूपाञ्च त्रैलोक्यसुन्दरीं वरवर्णिनीम्। नानालङ्कारनम्राङ्गीं भद्रविद्याप्रकाशिनीम्। चारुहास्यां महानन्दहृदयां शुभदां शुभाम्। एवं ध्यात्वाशिरसि पुष्पं दत्त्वा मानसोपचारैः

सम्पूज्य पुनर्ध्यात्वा कुमार्य्यङ्गे दत्त्वा इदमासनम् ऐं ह्रीं श्रीं हुं ह्सौः सन्ध्यायै कुमार्य्यै नमः। एवं पूर्व्ववीजान्युच्चार्य्य सरस्वत्यै कुमार्य्यै नम इत्यादिवत्सरानुक्रमेण चतुर्थ्यन्तेन नाम्ना आसनादिभिः षोड़शैरुपचारैः सम्पूजयेत्। एतज्जलं ऐं सन्ध्यायै नमः। एतत्पाद्यं ह्रीं सन्ध्यायै नमः। एषमाभरणम्। एष गन्धः हुं सन्ध्यायै नमः। एतानि पुष्पाणि ह्रीं सन्ध्यायै वौषट्। एष धूपः ह्सौः सन्ध्यायै नमः। एवं दीपः। एतन्नैवेद्यं ऐं ह्रीं श्रीं हुं ह्सौः सन्ध्यायै निवेदयामि। चन्दनमाल्यकज्जलकुङ्कुमादिकमनेन नमोऽन्तेन मन्त्रेण देयम्। सर्व्वत्र चतुर्थ्यन्तनामान्ते कुमार्य्यै इति विशेषणं दातव्यम्। ततः षड़ङ्गपूजा तत्क्रमस्तु कुमार्य्या हृदयं दक्षिणहस्तेन स्पृष्ट्वा महातेजोमयं शुक्लवर्णं विभाव्य ऐं ह्रीं श्रीं हुं ह्सौः कुलकुमारिके हृदयाय नमः। शिरः शुक्लवर्णं सर्व्वमयं विभाव्य हैं वैं ह्रीं श्रीं ऐं शिरसे स्वाहा। शिखां नीलाञ्जनचयप्रभां विभाव्य ॐ श्रीं शिखायै वषट्। कवचं प्रथमारुणसङ्काशं सुतेजस्कं विभाव्य ऐं कुलवागीश्वरि कवचाय हुं। ततो नेत्रत्रयं सर्व्ववीजमयं महाप्रभं रक्तवर्णं कोटि कोटि जवापुष्पोज्ज्वलं विभाव्य ऐं कुलेश्वरि नेत्रत्रयाय वौषट्। ह्रीं अस्त्राय फड़िति वामहस्ततले तर्ज्जनीमध्यमाभ्यां तालद्वयं दद्यात्। ततस्तस्याः कुण्डलिते सपरिवारं बालभैरवं ध्यात्वा एते गन्धपुष्पे ॐ सपरिवारबालभैरवाय नमः इति पूजयेत्। एते गन्धपुष्पे ऐं सिद्धजयाय पूर्व्ववक्त्राय नमः। एवं जयायोत्तरवक्त्राय। ऐं ह्रीं श्रीं कुब्जिके पश्चिमवक्त्राय। ऐं कालिके दक्षिणवक्त्राय। श्रीं भास्कराय प्रत्येकं दिक्पालेभ्यः वीरभद्रायै महाकन्यायै कौलिन्यै कुलगामिन्यै अष्टादशभुजायै काल्यै चण्डदुर्गायै श्रींकारादिनमोऽन्तेन पूजयेत्। ततः कुमारीमूलमन्त्रं स्वीयमन्त्रं वा

यथाशक्ति जप्त्वा प्राणायामं कृत्वा जपं समर्प्य स्तवकवचादिकं पठित्वा अष्टाङ्गं पञ्चाङ्गं वा प्रणम्य दक्षिणां दद्यात्॥

अथ कुमारीस्तोत्रम्॥ भैरव्युवाच॥ देवेन्द्रादय इन्दुकोटिकिरणां वाराणसीवासिनीं विद्यां वाग्भवकामिनीं त्रिनयनां सूक्ष्मक्रियागामिनीम्। चण्डोद्वेगनिकृन्तनीं त्रिजगतां धात्रीं कुमारीं वरां मूलाम्भोरुहवासिनीं प्रमुखीं सम्पूजयन्ति श्रियै॥ १॥ भार्य्यां देवगणैः शिवेन्द्रयतिभिर्मोक्षार्थिभिर्बालिकां सन्ध्यां नित्यगुणोदयां द्विजगणश्रेष्ठोदयांशारूढाम्। गङ्गाभां परमेश्वरीं शुभकरीं भद्रां विशालाननां गायत्रीं गणमातरं दिनगतिं कृष्णाश्च हृष्टां भजे॥ २॥ बालां बालकपूजितां गुणयुतां विद्यावतां मोक्षदां धात्रीं शुक्लसरस्वतीं सुरवरां वाग्वादिनीं चण्डिकाम्। स्वाधिष्ठानहरप्रियां प्रियकरीं वेदान्तविद्याप्रदां नित्यं मोक्षहिताय योगवपुषा चैतन्यरूपां भजे॥ ३॥ नानारत्नसमूहनिर्मितगृहे पूज्यां सुरैर्बालिकां वन्दे नन्दनकानने मनसि संसिद्धान्तबीजात्मके। अर्थं देहि निरर्थकाय वपुषे हित्वा कुमारीकन्नां मह्यं मातृकुमारिके च विविधा मूर्त्या च तेजोमयी॥ ४॥ हालाहालकरालिकां कुलपथोल्लासैकबीजोद्भवां मांसामोदकरालिनीं हि भजतां कामातिरिक्तप्रदाम्। बालोऽहं वटुकेश्वरस्य चरणाम्भोजाश्रितोऽहं सदा हित्वा बालकुमारिके! शिरसि शुक्लाम्भोरुहे सम्भजे॥ ५॥ सूर्य्याह्लादबलाकिनीं कलिमहापापादितापापहां तेजोगां भुवि सूर्य्यगां भयहरां तेजोमयीं कालिकाम्। वन्दे हृत्कमले सदा रविदले बालेन्द्रविद्यां सतीं साक्षात् सिद्धिकरीं कुमारि विमले त्वामाद्यरूपेश्वरीम्॥ ६॥ नित्यं श्रीकुलकामिनीं कुलवतीं कौलामुमामम्बिकां नानायोगविलासिनीं सुरमयीं नित्यां तपस्यान्विताम्। वेदान्तार्थविशेषदेशवसनाभाषावि-

शेपसितां वन्दे पर्वतराजराजतनयां कामप्रदे त्वामहम् ॥७॥ कौमारीं कुलमालिनीं रिपुगणक्षोभाग्निसन्दायिनीं रक्ताभानयना शुभां परममार्गाम्मुक्तिसंप्राप्रदाम्। भार्य्यां भोगवतीं पतिं त्रिभुवनेष्वामोदपद्मानना पद्माम्बप्रियकामिनीं भयहरां मर्यादिहारां भजे ॥ ८ ॥ चन्द्रास्यां चरणद्वयाम्बुजमहाशोभाविनोदीं नदीं मोहादिक्षयकारिणीं वरकरां श्रीकुब्जिकां सुन्दरीम्। ये नित्यं परिपूजयन्ति सहसा राजेन्द्रचूड़ामणिं तेषां हि धनमायुषं त्रिजगतां व्याप्येश्वरत्वं लगुः ॥ ९ ॥ योगीशं भुवनेश्वरं प्रियकरं श्रीकालसन्दर्भदं शोभासागरगामिनं सुरतरोर्वाञ्छाफलोद्दीपनम्। लोकानामघनाशनाय शिवया श्रीसंज्ञया विद्यया धर्मप्राणसदैवतं प्रथमतां कल्पद्रुमं भावये ॥१०॥ विद्यान्तामपराजितां मदनमोहमत्तानना छत्रपद्मस्थितपादुकां कुलकलां कात्यायनीं भैरवीम्। ये ये पुण्यधियो भजन्ति परमानन्दाब्धिमध्ये मुदा सर्वाच्छादिततेजसा भयकरीं मोक्षाय सक्षोत्तये ॥ ११ ॥ रुद्राणीं प्रणमामि पञ्चवदनां कोट्यर्कतेजोमयीं नानालङ्कृतभूषणां कुलभुजामानन्दसन्दायिनीम्। श्रीमायां कमलान्वितां हृदिगतां सन्तानबीजक्रियां वन्दे वाग्भवरूपिणीं कुलवधूं हुंकारबीजोद्भवाम् ॥ १२ ॥ नमामि वरभैरवीं क्षितितलाघवालानलां मृणालकुसुमारुणां भुवनदोषसंशोधिनीम्। जगत्त्रयहरां परां तरति या च योगेश्वरी ममापदसहस्रकं सकलभोगदां तामहम् ॥ १३ ॥ साम्राज्यं प्रददाति या भगवती विद्या महालक्षणा साक्षादष्टमहाद्धिदा भुवि महालक्ष्मीः कुलक्षोभहा। स्वाधिष्ठानसुपङ्कजे विवसिता विष्णोरनन्तश्रिये वन्दे राजपदप्रदां शुभकरीं कौलेश्वरीं सर्वदा ॥१४॥ पीठानामधिपाधिपामसुरहां विद्यां शुभां नायिकां सर्वालङ्करणान्वितां त्रिजगतां क्षोभापहां वारुणीम्। वन्दे पीठगनायिकां

त्रिभुवनच्छायाभिराच्छादितां सर्व्वेषां हितकारिणीं जयवतामानन्दरूपेश्वरीम् ॥१५॥ चैतन्यां मदविह्वलां कुलवतीं सिद्धिप्रियां प्रेयसीं शम्भोः श्रीवटुकेश्वरस्य महतामानन्दसञ्चारिणीम्। साक्षादात्मपरीक्षमां निजमनःक्षोभापहां शाकिनीम्। वाक्यार्थप्रकटामहं रजतभां वन्दे महाभैरवीम् ॥ १६ ॥ सम्पूर्णत्रिभुवभुवर्ग्गीं कमलमध्यसम्भाविनीं शिरोदशशते दलेऽमृतमहाब्धिधाराधराम्। प्रणामफलदायिनीं सकलराज्यवश्यां गुणां नमामि परमाम्बिकां विषयपाशसंहारिणीम् ॥ १७ ॥ साक्षादहं त्रिभुवनेऽमृतपूर्णदेहां सन्ध्यादिदैविकमलां कुलपण्डितेन्द्राम्। तस्मै भजे दशशते दलमध्यमध्ये कौलेश्वरीं सकलदिव्यजनाश्रयां त्वाम् ॥ १८ ॥ विश्वेश्वरीं सुरकुले वरबालिकें त्वां सिद्धानले प्रतिदिनं प्रणमामि भक्त्या। भक्तिं धनं जयपदं यदि देहि दास्यं तस्मिन् महामधुमती लघुगेहभार्य्याम् ॥ १९ ॥ एतत् स्तोत्रप्रसादेन कवितावाक्पतिर्भवेत्। महासिद्धीश्वरो दिव्यो वीरभावपरायणः। सर्व्वत्र जयमाप्नोति स हि स्याच्छ्रवणक्षमः। वाचासीशो भवेत् क्षिप्रं कामरूपी भवेन्नरः। पशुरेव महावीरो दिव्यो भवति निश्चितम्। क्रमशो ह्यष्टसिद्धिः स्यात्तस्मो भवति नश्चितम्। सर्व्वा विद्याः प्रसीदन्ति तुष्टाः सर्व्वदिगीश्वराः। वह्निः शीतलतां याति जलस्तम्भं स कारयेत्। धनवान् पुत्रवान् राजा इहलोके भवेन्नरः। स गच्छति च वैकुण्ठे कैलासे शिवसन्निधौ। मुक्तिरेव महादेव! यो नित्यं सर्व्वदा पठेत्। महाविद्यापदाम्भोजं स हि पश्यति निश्चितम्। शृणु नाथ! प्रवक्ष्यामि कुमारीतर्पणादिकम्। यासां तर्पणमात्रेण कुलसिद्धिर्भवेत् ध्रुवम्। कुलबालां मूलपद्मस्थितां कामविहारिणीम्। शतधा मूलमन्त्रेण तर्पयामि तव प्रिये ॥ ११ ॥ मूलाधारमहातिकच्छटामण्डसमर्पिताम्। इन्द्रादेवीं तर्पयामि काम-

बीजेन मे शुभे ॥२॥ मूलपङ्कजयोगाङ्गीं कुमारीं श्रीसरस्वतीम् । तर्पयामि कुलद्रव्यैस्तव सन्तोषहेतुना ॥३॥ चारुमूलाधार-पद्मे त्रिमूर्त्तिं बालनायिकाम् । सर्वकल्याणदां देवीं तर्पयामि परामृतैः ॥ ४ ॥ स्वाधिष्ठानमहापद्मषड्दलान्तःप्रकाशिनीम् । श्रीबीजेन तर्पयामि भोगमोक्षाय केवलम् ॥५॥ स्वाधिष्ठान-कुलोल्लासविष्णुसङ्केतगामिनीम् । कालिकां निजबीजेन तर्पयामि कुलामृतैः ॥६॥ स्वाधिष्ठानाख्यपद्मस्थां महातेजोमयीं शिवाम् । सूर्य्याणां शीर्षमधुना तर्पयामि कुलेश्वरीम् ॥७॥ मणिपूराब्जमध्येषु मनोहरकलेवराम् । उमादेवीं तर्पयामि मायाबीजेन पार्वतीम् ॥८॥ मणिपूराम्भोजमध्ये त्रैलोक्यपरि-पूजिताम् । मालिनीं मलचित्तस्य सङ्कुचे स्तर्पयाम्यहम् ॥९॥ मणिपूरस्थितां रौद्रीं परमानन्दवर्द्धिनीम् । आकाशगामिनीं देवीं कुब्जिकां तर्पयाम्यहम् ॥१०॥ तर्पयामि महादेवीं मन्त्र-साधनतत्पराम् । योगिनीं कालसन्दर्भां तर्पयामि कुलाननाम् ॥११॥ शक्तिमन्त्रप्रदां रौद्रीं लोलजिह्वासमाकुलाम् । अपरा-जितां महादेवीं तर्पयामि कुलेश्वरीम् ॥१२॥ महाकौलप्रियां सिद्धां रुद्रलोकसुखप्रदाम् । रुद्राणीं रुद्रकिरणां तर्पयामि मधुप्रियाम् ॥१३॥ षोडशस्वरसंसिद्धिं महारौरवनाशिनीम् ॥ महामद्यपानचित्तां भैरवीं तर्पयाम्यहम् ॥१४॥ त्रैलोक्यवरदां देवीं श्रीबीजमालयावृताम् । महालक्ष्मीं भवैश्वर्य्यां तर्पयाम्यह-मम्बिके ॥१५॥ लोकानां हितकर्त्रीं च हिताहितजनप्रियाम् । तर्पयामि रमाबीजं पीठाद्यां पीठनायिकाम् ॥१६॥ जयस्त्रीं षिरवेदाक्षमालां सूर्य्यमातरम् । तर्पयामि सुधाभिश्च चैवशां माययावृताम् ॥१७॥ तर्पयामि कुलानन्दपारगां परमात्मनाम् । तर्पयाम्यम्बिकां देवीं महालक्ष्मीं हृदि स्थिताम् ॥१८॥ सर्वेषां दरपङ्कयाम्बुजतलं चैतन्यविद्यावृतां सौख्यार्थं शुभषोड़शस्वर-

युतं श्रीषोड़शीमङ्गलम्। श्रानन्दार्णवपद्मरागखचिते सिंहासने शोभिते त्वां नित्यं परितर्पयामि सदानन्देतानमध्यासने ॥१९॥ ये नित्यं सुप्रतिष्ठितचारुसकलस्तोत्राङ्गसन्तर्पणं विद्यादाननिदानमोक्षपरमं मायामयं यान्ति वै। नो सन्ति क्षितिमण्डलेष्वरिगणाः सर्वे विपत्कारकाः। राजानं वशयन्ति योगसकलैर्नित्या भवन्ति क्षणात् ॥२०॥ तर्पणात्मकस्तोत्राख्यं पठन्ति यदि मानुषाः। अष्टैश्वर्य्ययुतो भूत्वा वत्सरात् च प्रपश्यति। महायोगो भवेन्नाथ! मासादभ्यासतः प्रभो! ॥ त्रैलोक्यं क्षोभयेत् क्षिप्रं वाञ्छाफलमवाप्नुयात्। यः पठेदेकभावेन स तर्पणफलं लभेत्। पूजाफलमवाप्नोति कुमारीस्तोत्रपाठतः। यो न कुर्य्यात् कुमार्य्यर्चां स्तोत्रञ्च नित्यमङ्गलम्। स भवेत्पशुकल्पो हि मृत्युस्तस्य पदे पदे॥ इति रुद्रयामले उत्तरखण्डे महाकुलोद्दीपने कुमार्य्युपचर्य्याविन्यासे सिद्धमन्त्रप्रकरणे दिव्यभावनिर्णये भैरवभैरवीसंवादे कुमारीस्तोत्रं समाप्तम् ॥

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि कुमारीकवचं शुभम्। त्रैलोक्यमङ्गलं नाम महापातकनाशनम्। पठनाद्धारणाल्लोका महासिद्धाः प्रभाकराः। शक्रो देवाधिपः श्रीमान् देवगुरुर्बृहस्पतिः। सम्यक्तेजोमयो वह्निर्धर्मराजो भयानकः। वरुणो देवपूज्यो हि जलानामधिपः स्वयम्। सर्वहर्त्ता महावायुः कुमारः कुक्लेश्वरः। धनाधिपः प्रियः शम्भोः सर्वे देवा दिगीश्वराः। त्वमेकः प्रभुरेकात्मा सर्वेशो निर्मलोदयः। एतत् कवचपाठेन सर्वे भूपा धनाधिपाः। प्रणवो मे शिरः पातु मायासम्यात्मिका सती। ललाटोर्द्धं महामाया पातु मे श्रीसरस्वती। कामाख्या वटुकेशानी त्रिमूर्त्तिर्भालमेव तु। चामुण्डावीजरूपा च वदनं कालिका मम। पातु मां सूर्य्यगा नित्यं तथा नेत्रद्वयं

मम। कर्णयुग्मं कामबीजस्वरूपा मां तपस्विनी। रसनाग्रं तथा पातु वाग्देवी मालिनी मम। तात्वग्रं कामरूपा च दन्ताग्रं कुब्जिकाऽवतु। देवी प्रणवरूपा सा पातु नित्यं शिरो मम। ओष्ठाधरं शक्तिबीजात्मिका स्वाहा स्वरूपिणी गलदेशं महारौद्री पातु मे चापराजिता। चौंबीजं मे सदा कण्ठं रुद्राणी स्वाहयान्विता। हृदयं षोडशी विद्या पातु षोडशस्वरा। द्वौ बाहू पातु सर्वत्र महालक्ष्मीः प्रधानिका। सर्वमन्त्रस्वरूपा मे चोदरं पीठनायिका। पार्श्वयुग्मं सदा पातु हृद्देवी वाग्भवात्मिका। कैशोरी कटिदेशं मे मायाबीजस्वरूपिणी। जङ्घायुग्मं जयन्ती मे योगिनी कुलकावृता। सर्वाङ्गमम्बिका देवी पातु मन्त्रार्थगामिनी। केशाग्रं कमला देव। नासाग्रं नरमोहिनी। चिबुकं चण्डिकादेवी कुमारी पातु मे सदा। हृदयं ललितादेवी पृष्ठं पर्वतवासिनी। त्रिशक्तिः षोडशी देवी लिङ्गं गुह्यं सदावतु। श्मशाने चाम्बिका देवी गङ्गागर्भे च भैरवी। शून्यागारे पञ्चमुद्रा मन्त्रयन्त्रप्रकाशिनी। चतुष्पथे सदा पातु मामेव वज्रधारिणी। शवासनगता चण्डा मुण्डमालाविभूषिता। पातु मामेव लिङ्गे च ईश्वरी शक्तिरूपिणी। वने पातु महाबाला महारण्ये रणप्रिया। महाजले तडागे च शत्रुमध्ये सरस्वती। महाकाशपथे पृथ्वी पातु मां शीतला सदा। रणमध्ये राजलक्ष्मीः कुमारी कुलकामिनी। अर्द्धनारीश्वरा पातु मम पादतलं मही। नवलक्षमहाविद्या कुमारीरूपधारिणी। कोटिसूर्य्यप्रतीकाशा चन्द्रकोटिसुशीतला। पातु मां वरदा वाणी वटुकेश्वरकामिनी। इति ते कथितं नाथ। कवचं परमाद्भुतम्। कुमार्य्याः कुलदायिन्याः पञ्चतत्त्वार्थपारगम्। यो यजेत् पञ्चतत्त्वं न स्तोत्रेण कवचेन च। आकाशगामिनी सिद्धि-

भवेत्तस्य न संशयः। वज्रदेही भवेत् क्षिप्रं कवचस्य प्रसादतः। सर्वसिद्धीश्वरो योगी ज्ञानी भवति यः पठेत्। विवादे व्यवहारे च संग्रामे कुलमण्डले। महापथे श्मशाने च योगसिद्ध्यङ्गकेषु च। पठित्वा फलमाप्नोति सत्यं सत्यं कुलेश्वर॥ वशीकरणकवचं सर्वत्र जयदं शुभम्। पुष्पव्रती पठेन्नित्यं यतिः श्रीमान् भवेद् ध्रुवम्। सिद्धविद्या कुमारी च ददाति सिद्धिमुत्तमाम्। पठेद् यः शृणुयाद्वापि स भवेत् कल्पपादपः। भुक्तिमुक्तितुष्टिपुष्टिं राजलक्ष्मीं सुसम्पदम्। प्राप्नोति साधकश्रेष्ठो धारयित्वा भवेन्नयी। असाध्यं साधयेद्विद्वान् पठित्वा कवचं शुभम्। कुलीनानां महासौख्यं धर्मार्थकाममोक्षदम्। योगिनीं दिवसे नित्यं कुमारीं पूजयेन्निशि। उपचारविशेषेण त्रैलोक्यं वशमानयेत्। पललप्याशनेनापि मत्स्येन मुद्रया सह। नानाभक्ष्येण भोज्येन गन्धद्रव्येण साधकः। माल्येन स्वर्णरजतालङ्कारेण सुचेलकैः। पूजयित्वा जपित्वा च तर्पयित्वा वराननाम्। यज्ञदानतपस्याभिः प्रयोगेन महेश्वर॥ स्तुत्वा कुमारीकवचं यः पठेदेकभावतः। तस्य सिद्धिर्भवेत् क्षिप्रं राजराजेश्वरो भवेत्। वाञ्छाफलमवाप्नोति यद्यन्मनसि वर्त्तते। भूर्ज्जपत्रे लिखित्वा च कवचं धारयेद् यदि। शनिमङ्गलवारे च नवम्याष्टमीदिने। चतुर्दश्यां पौर्णमास्यां कृष्णपक्षे विशेषतः। लिखित्वा धारयेद्विद्वान् उत्तराभिमुखो भवन्। महापातकयुक्तोऽपि मुक्तः स्यात् सर्वपातकैः। योषिद्वामभुजे धृत्वा सर्वकल्याणमालभेत्। बहुपुत्रान्विता कान्ता सर्वसम्पत्तिसंयुता। तथा श्रीपुरुषश्रेष्ठो दक्षिणे धारयेद्भुजे। ऐहिके दिव्यदेहः स्यात् पञ्चाननसमप्रभः। शिवलोके परे याति वायुवेगी निरामयः। सूर्य्यमण्डलमाभिद्य परं मोक्षमवाप्नुयात्। लोकानामतिसौख्यदं भयहरं श्रीपादभक्तिप्रदं मोक्षार्थं कवचं शुभं

प्रपठतामानन्दसिन्धूद्भवम् । लोकानां कलिकालघोरकलुषध्वंसैकहेतुं जयं ये लोकाः प्रपठन्ति धर्म्ममतुलं मोचं व्रजन्ति चणात् ॥

इति रुद्रजामले उत्तरतन्त्रे महातन्त्रोद्दीपने कुमार्य्युपचर्य्याविन्यासे कुमारीकवचोल्लासे सिद्धमन्त्रप्रकरणे भावनिर्णयकुमारीकवचं समाप्तम् ॥

अक्षयेत् तदा दशमपटलोक्तं कुमारीसहस्रनाम पठेत् तदत्र ग्रन्थगौरवभिया न लिखितम् ॥

अथ ब्राह्मणप्रशंसा ॥ मत्स्यसूक्ते तृतीयचरणे प्रथमपटले ॥ ब्राह्मणा जङ्गमं तीर्थं निर्ज्जलं सार्वकालिकम् । येषां वाक्योदकेनैव शुध्यन्ति मलिना जनाः ॥ योगिनीतन्त्रे पूर्वखण्डे त्रयोदशपटले ॥ सर्वदेवमयो विप्रो ब्रह्मविष्णुशिवात्मकः । ब्रह्मतेजःसमुद्भूतः सदाप्राकृतिको द्विजः । ब्राह्मणैर्भुज्यते यत्र तत्र भुङ्क्ते हरिः स्वयम् । तत्र ब्रह्मा च रुद्रश्च खचरा ऋषयो मुनिः । पितरो देवताः सर्वे भुञ्जते नात्र संशयः । सर्वदेवमयो विप्रस्तस्मात्तं नावमानयेत् ॥ सप्तमपटले ॥ अतोऽविद्यं सविद्यं वा ब्राह्मणं सर्वदा भजेत् । सन्तुष्टे ब्राह्मणे देवि ! सन्तुष्टाः सर्वदा सुराः । वितुष्टे ब्राह्मणे देवि ! वितुष्टा वयमेव हि । यद्यकार्य्यशतं देवि ! ब्राह्मणः समुपाचरेत् । आत्मनो हितकामेन तथापि तं न चोद्विजेत् । नावमानश्च कर्त्तव्यं सर्वदा सुरसुन्दरि । ब्राह्मणः सर्वदेवात्मा साक्षात्तेजोमयो हि सः ॥ चयोदशपटले ॥ ब्राह्मणञ्च कुमारीञ्च शक्तिमग्निं श्रुतिञ्च गाम् । नित्यमिच्छन्ति ते देवाः यजितुं कर्म्मभूमिषु ॥ इन्द्रनीलतन्त्रे सप्तमपटले ॥ अध्यापकाय यो वृत्तिं दत्त्वाध्यापयति द्विजान् । किं न स्यात्तं भवेत्तेन धर्म्मार्थकाममिच्छता । पुण्यात् पुण्यतरं पुण्यं जानीहि सर्वसम्मतम् ॥ योगिनीतन्त्रे तथा ॥ ब्रह्म-

शापो दुराधर्षः कोऽप्यतस्तं न कोपयेत्। वागवज्रं ब्राह्मणानां हि सदा जानीहि कामिनि!॥ त्रयोदशपटले॥ भवेद्यस्य ब्रह्मशापो निष्कृतिस्तस्य दूरतः। तत्रकेणापि दृष्टस्य प्रतिकारो हि तत्क्षणात्। ब्रह्मशापग्रस्तस्य कल्पान्ते स्यात् प्रतिक्रिया॥ कल्पसंख्या तु तन्त्रे वोक्ता॥ कल्पमेकं महेशानि! कलौ वर्षशतत्रयम्। नरकान्निष्कृतिर्नास्ति तस्य भावान्न संशयः। एवं तद्वंशजाः सर्वे पीड्यन्तेऽहर्निशं प्रिये!। नानाविधमहोत्पातैर्यावत् स्यात् साप्तपौरुषम्। तस्मात्तु ब्राह्मणं देवि! नावमन्येत कुत्रचित्॥ इति ब्राह्मणप्रशंसा॥

अथ तीर्थयात्रा॥ योगिनीतन्त्रे मध्यभागे द्वितीयपटले॥ श्रीभगवानुवाच॥ नित्यं निर्वर्त्य स्वगृहे पितृश्राद्धीमुखानपि। अभ्यर्च्य विधिवद्भक्त्या पश्चाद्यात्रां समाचरेत्। उत्तरे च गते शुक्रे सानुकूले शुभग्रहे। गुरुपित्रोरनुज्ञातो ब्राह्मणानां विशेषतः॥ भोजयित्वा द्विजान् सप्त ततो यात्रां समाचरेत्। सिंहे धनुषि मेषे च न गच्छेत् पूर्वपीठकम्। घटे च मन्मथे कुम्भे न गच्छेत् पश्चिमं बुधः। वृषेऽङ्गनायां मकरे न गच्छेद्दक्षिणालयम्॥ कर्कटे कीटमीने च न गच्छेदुत्तरं सुधीः। चाप-गो-कन्यकायाञ्च न गच्छेदग्निकोणकम्॥ मकरे कर्कटे मीने नैर्ऋत्यां परिवर्जयेत्। वायव्यां कुम्भमेषे च चापे चैव विवर्जयेत्। सिंहे मीने कर्कटे च ऐशान्याञ्च विवर्जयेत्॥ एतत् शूलं विजानीयाद् योगिनीं शृणु शङ्करि!। न गच्छेन्मन्दवारे च पूर्वदेशं मम प्रिये!। पश्चिमं सवितुर्वारे दक्षिणं बुधवासरे॥ कुजाह्वे चोत्तरं देशं चन्द्रे चाग्निदिशं प्रिये!। जीववारे च नैर्ऋत्यां वायव्यां भृगुवासरे। शनिवारे तथैशान्यां सोमे चैव विशेषतः। पूर्वदेशं महेशानि! प्रतिपन्नवमीषु च॥ न गच्छेद् यात्रिको यात्रां योगिनीसम्मुखी यतः। चतुर्दशीं तथा षष्ठीं पश्चिमे

त् विवर्जयेत् ॥ त्रयोदशीं पञ्चमीञ्च न गच्छेद्दक्षिणां दिशम् । द्वितीयां दशमीञ्चैव याम्यदेशं विवर्जयेत् । पूर्णिमां सप्तमीञ्चैव वायव्यां सर्वथा त्यजेत् । न गच्छेच्च तथैशान्याममावास्यां तथाष्टमीम् ॥ विष्कम्भः प्रीतिरायुष्मान् प्रतिपत्सु विवर्जयेत् । सौभाग्यं शोभनञ्चैव द्वितीयामतिगण्डकम् । सुकर्मा च धृतिश्चैव तृतीयां परिवर्जयेत् । गण्डो वृद्धिर्ध्रुवश्चैव व्याघातश्च तथैव च ॥ चतुर्थ्यां वर्जयेद्देवि पञ्चम्यां हर्षणं तथा । वज्रसिद्धिव्यतीपाते षष्ठ्यां जानीहि शङ्करि ! ॥ वरीयान् परिघश्चैव सप्तम्यां परिवर्जयेत् । अष्टम्यां शिवसिद्धिश्च साध्यञ्च परिवर्जयेत् ॥ नवम्यां शुभशुक्लञ्च दशम्यां ब्रह्ममेव वा । एकादश्यां तथैन्द्रन्तु द्वादश्यां वैधृतिं त्यजेत् । प्रतिपदि कृत्तिकाञ्च द्वितीयां ज्येष्ठसंज्ञिताम् ॥ अयात्रिके तु नक्षत्रे प्रस्थानं न कदाचन । यात्रायान्तु न दुष्येत करणस्य च चिन्तनम् ॥ जन्ममासे जन्मदिने जन्मनक्षत्रके तथा । अष्टम्याञ्च नवम्याञ्च सदा यात्रां विवर्जयेत् ॥ आपत्काले च यात्रायां उषासम्पद्धि पश्चिमे ॥ गोधूलीसमये चैव पूर्वदेशे महेश्वरि ! । मध्याह्ने दक्षिणे चैव चापराह्णे तथोत्तरे । ऐशान्याञ्च तथा रात्रौ नैरृत्यां सन्ध्ययोर्द्वयोः । मध्यन्दिने तथाग्नेये वायव्यां प्रातरेव हि । वारुणादिषु योगे वा यथाकाले समाचरेत् । विना जातदिनं तत्र अष्टमीं नवमीं विना । प्राचीदिशं समागच्छन् यात्रां कुर्य्यादुदङ्मुखः । पश्चिमे प्राङ्मुखः कुर्य्यात् दक्षिणे पश्चिमामुखः । उत्तरे दक्षिणमुखो यात्रां कुर्य्यात् सुसिद्धये । कुसुमं यावकः शङ्खो भेरी भूदेवभूमिपाः । गावश्छत्रं रथो यानं दक्षिणे सुभगाः स्मृताः । सिद्धान्नं मांसपिण्डञ्च भक्तभाजनजन्तवः । मृत्पिण्डं कुम्भाधाराः सर्वाश्च दक्षिणे शुभाः । कन्या वै मिथुने वेश्या पूर्ण-

कुम्भास्त्रियस्तथा। पक्षिणः पशवश्चैव चरन्तो वामतः शुभाः। अग्रे दधिफले यात्रा शुभदा परिकीर्त्तिता। तथा क्रौञ्च-मयूराश्च शुभं गच्छन्ति गच्छतः। तदा सिद्धिं विजानीया-दन्यथा विघ्नमादिशेत्। गृध्राः श्येनाश्च चिल्लाश्च पार्श्वं गच्छन्ति वै यदा। न कुर्य्याद् यात्रिको यात्रां बाधके वचसि स्थिते॥ पञ्चमपटले॥ कामरूपमध्ये॥ जनार्दनचिह्नशैलं निरूप्य॥ उत्तरे तस्य शैलस्य ऐशान्यां विरजस्य च। दक्षिणे चैव शैलस्य पश्चिमे शौभलिङ्गकम्। एतन्मध्यतमं चैव भागस्यं नाम वै परम्। त्रयं शतमितं चेत्रमशाश्वमिदं स्मृतम्। एतत्त्रयां विजानीयादन्यत्तोऽहित्यमुच्यते। तत्र पिण्डप्रदानेन पितॄणां परमा गतिः। जनार्दनस्य हस्ते च स्वादुं पिण्डं समर्पयेत्। एष पिण्डो मया दत्तस्तव हस्ते जनार्दन!। परलोके प्रभो! मह्यं त्वं हि दाता भविष्यसि। कलिशैपस्य पूर्वे तु धनुरष्ट-प्रमाणतः। सा शिला प्रेतभावेन पितॄणां तारणाय च। तत्र पिण्डप्रदानेन न प्रेतो जायते क्वचित्। चक्रतीर्थस्य चाग्नेये धनुर्द्वन्द्वप्रमाणतः। लिङ्गं लोलं परं तीर्थं तिलदुग्धैः प्रतर्पयेत्। जनार्दनं ततो वीक्ष्य मुच्यते वै ऋणत्रयात्। कलिद्वापरयोः सन्धौ धनुरर्द्धप्रमाणतः। शुक्रेण स्थापितं लिङ्गं शुक्रेशं नामतः श्रुतम्। देवं शुक्रेश्वरं दृष्ट्वा को न मुच्येत बन्धनात्। गोले-श्वरं तथा दृष्ट्वा मुच्यते ब्रह्महत्यया। अङ्गारेशञ्च सिद्धेशं गजादित्यं गजं तथा। मार्कण्डेयेश्वरं दृष्ट्वा पितॄणामनृणो भवेत्। गयागोलेश्वरं दृष्ट्वा स्नात्वा देवं जनार्दनम्। एतेन किं न विहितं नृणां सुकृतिकारणम्। ब्रह्मलोकं नयन्तीह पुरुषानेकविंशतिम्। पृथिव्यां यानि तीर्थानि चासमुद्रसरांसि च। चक्रतीर्थं च गच्छन्ति वारमेकं दिने दिने। पृथिव्याञ्च गया पुण्यं गयायां कूपकं तथा। कूपादष्टगुणा देवि! स्रे हा

मातृगया शुभे॥। पुत्रो मातृगयां गत्वा ह्यनृणो भवति क्षणात्। गयायां पिण्डदानेन पितृणामनृणो भवेत्। गयान्तं पिण्डदानञ्च गयान्तं तीर्थमेव च॥ तथा॥ अत्रागस्त्ये महाक्षेत्रे स्वकं पिण्डं ददेत्तु यः। मासद्वयाधिकं वर्षमायुषो वर्द्धते क्रमात्। पित्रोश्च जीवतोः पुत्रो न कुर्य्यादौर्द्ध्वदेहिकम्। बहुपुत्रे त्वेकपुत्रे पुत्रे वा योगसेविते। जन्मकुष्ठयुते पुत्रे अपुत्रे वा महेश्वरि!। चत्वारिंशत्परे देवि! स्वयमात्मक्रियां चरेत्। स्वहस्ते तु वृषोत्सर्गं यः करोत्यौर्द्ध्वदेहिकम्। परलोकगते देवि! अक्षयं तदपि स्मृतम्। दम्पत्योर्जीवतोः कुर्य्यात् वृषोत्सर्गद्वयं सदा। पित्रोश्च जीवतोः पुत्रो न कुर्य्यादौर्द्ध्वदेहिकम्। उद्यतस्तु गयां गन्तुं श्राद्धं कृत्वा विधानतः। विधाय कर्पटीवेशं ग्रामस्य च प्रदक्षिणम्। ततो ग्रामान्तरं गत्वा श्राद्धशेषस्य भोजनम्। कृत्वा प्रदक्षिणं गच्छेत् प्रतिग्रहविवर्जितः। गृहाद्वारत्निमात्रञ्च अगस्त्यगमनं प्रति। स्वर्गारोहणसोपानं पितृणान्तु पदे पदे। दिवा रात्रौ सर्वदा च आगस्त्ये श्राद्धकृद्भवेत्। निरामिषं कृतं श्राद्धं तथा च विष्णुवर्जितम्। शपन्ति पितरस्तस्य निराशाः पितरो गताः। आमश्राद्धे चाममांसं प्रदद्यादविचारयन्। पितरोऽधोमुखास्तस्य तिष्ठन्ति नियतं प्रिये।। सामिषञ्च कृतं श्राद्धं भुङ्क्ते यस्तु निरामिषम्। तामिस्रनरकं गच्छेत् पितृभिः सह नान्यथा। निरामिषं कृतं येन कुर्य्यात् श्राद्धं निरामिषम्। कुर्य्यादामिषभुक् श्राद्धं सामिषन्तु वरानने!॥ मत्स्यसूक्ते षड्विंशतिपटलेऽपि॥ न कुर्य्यादामिषेर्हीनं वर्षश्राद्धं महेश्वरि!। पर्वश्राद्धं गयाश्राद्धमामिषेण प्रशस्यते। तीर्थश्राद्धं नान्दीमुखं कुर्य्यादामिषवर्जितम्। निरामिषकृतं श्राद्धं यस्त्वश्नीयाच्च सामिषम्। निराशाः पितरो यान्ति शापं दत्वा सुदारुणम्। शूद्रैर्निमन्त्रिते विप्रे श्राद्ध-

यज्ञोत्सवेषु च। ब्राह्मणं भोजयेद्यस्तु भुङ्क्ते विष्टां स शङ्करि। माहिषं हृहदाजञ्च ऐणञ्च चमरं तथा। गोधां कूर्मञ्च शल्कञ्च शाशकं शौकरं तथा। वाराहञ्च तथा मेषं श्राद्धे देयानि सर्वशः। अकलौ तु गवां मांसं सारमेयञ्च तद्द्वयम्। हीनेन्द्रियञ्च छगल-मकृष्णं तच्च वर्जयेत्। कृष्णच्छागस्य मांसेन मार्गेणैकेन षट्-समाः। चामरेण शतं वर्षं सहस्रं गोधिका प्रिये!। षण्मासञ्च वरारोहे! कूर्मेण मासमात्रकम्। शौकरेण तु षण्मासं शाशकेन नवैव तु। द्वाविंशच्छाल्लकेनैव क्षुद्रवाराहकैस्तथा। शताब्दं चामरेणैव स्थूलमांसन्तु वर्जयेत्। यत्र वर्ष्यं भवेत् पुंभिश्चतुर्भिः षड्भिरेव च। अतिस्थूलमिति प्रोक्तं तस्मात्तत् पूर्वसूरिभिः। महिषस्य च गव्यस्य वराहस्य मम प्रिये!। मार्गस्य हृहदाजस्य स्थूलञ्चापि प्रशस्यते। खड्गं पाञ्चनखं भक्ष्यं कापोतं खड्गसंयुतम्। चतुर्मुखं चाविशालं वर्जयेच्च मम प्रिये!। गोधिकां स्वर्ण-खड्गञ्च चामरं कृष्णमेव च। वर्जयेत् कूर्मकं विद्वान् यदि चक्रेण चिह्नितम्। सिंहतुण्डं रोहितञ्च राजीवं चित्रकं तथा। महा-शङ्कं प्रोष्ठिकञ्च मत्स्यञ्च पार्वतीयकम्। हृहद्रोहितमत्स्यञ्च हृहत्प्रोष्ठीकमेव च। हृहच्छल्कञ्च चित्रञ्च श्राद्धे यत्नेन योज-येत्। मत्स्यांश्च शल्कहीनांश्च सर्पाकारांश्च वर्जयेत्। शल्कहीनस्य मध्ये तु प्रदेयं कवचद्वयम्। पोतोधानादिकं यच्च विकृता-कारकञ्च यत्। सर्पास्यान् पीवरांश्चैव वड़ालीञ्च विवर्जयेत्। तथा। धूमपक्वञ्च कदलं शर्करां कीटसंयुताम्। महिषस्य घृतं क्षीरमात्रं श्राद्धे विवर्जयेत्। नारिकेलञ्च तालञ्च खर्जरं पीनकं तथा। तक्रं घृतं विना क्षीरं प्रयत्नेन विवर्जयेत्। दीपं त्यजेत् वस्त्रवर्त्त्या प्रत्यर्चं तैलमेव च। कुसुम्भं नालिका-शाकं मालतीकुसुमं तथा। हरिश्राद्धे पङ्कजञ्च करवीराणि वर्जयेत्। एकजातीयपात्रे तु दद्यादन्नं समाहितः। दैवे

तु प्रथमं दद्यात् पितृपात्रे तदन्तरम् । पितृशेषन्तु दैवेऽन्न दद्यात् कदाचन । अन्नं न चालयेत् क्वापि श्राद्धे निरग्निके । वृद्धौ तु चालयेदन्नं संक्रमे ग्रहणेषु च । एतद्वचन स्मार्त्तेनापि धृतम् । अष्टमुष्टिप्रमाणेन श्राद्धीयैनैव संक्रमात् । ततोऽधिकञ्च न्यूनञ्च न दद्यात् श्राद्धकर्मणि । यः श्राद्धं पद्मपात्रे च करोति सुमनोहरे । वर्षाणान्तु शत सार्द्धं तृप्तिर्भवति निश्चितम् । अश्वत्थस्य च रुद्रे देवि ! वज्रपत्रे च शङ्करि ! । षण्मासं जायते तृप्तिरनन्ता शतपत्रके । मासैकं ताम्रपात्रे च रुक्मपात्रे तु वत्सरम् । रौप्ये दशगुणं प्रोक्तं खङ्गपात्रे शतोत्तरम् । एकजातीयपात्रे तु मृताहे श्राद्धकर्मणि । पार्व्वणे च तथा वृद्धौ पृथग्जातिश्च योजयेत् । संवत्सरं भवेत्तावद् व्रीहीश्चैव नियोजयेत् । वर्षाद्भवति यो व्रीहिश्च ति श्राद्धे विवर्जयेत् । धान्यं वर्षासमुद्भूतं तिलं श्राषणिकञ्च यत् । यत्नादौ च तथाश्राद्धे द्विखिन्न परिवर्जयेत् । षष्टि धान्यं राजधान्यं वृद्धधान्यञ्च वल्लभम् । सोमधान्यं शौघ्रधान्यं वङ्गानिरक्तपाणिकम् । केतकीं कलविङ्कञ्च धान्यं नारायणं तथा । माधवञ्च प्रदीपञ्च विष्णुधान्यञ्च वल्लभम् । भोगधान्यमशोकञ्च नागाख्यं पञ्चक तथा । धान्यानि श्राद्धयोग्यानि देवेषु च नियोजयेत् । गोधूमैश्च यवैश्चैव चापूपैश्च महेश्वरि ! नीवारांश्च तथा श्राद्धे देवधान्यं तथा परम् । वसन्ते रोपित धान्यं यत्नेन च विवर्जयेत् । तदन्नभक्षणादेव पापं सङ्क्रमते नृणाम् । भक्षणे श्रावणाख्यस्य दारिद्र्याभिजायते । भक्षणे सोमधान्यस्य व्रतं चान्द्रायणं चरेत् । भक्षणे वृद्धधान्यस्य विभवो जायते किल । राजधान्यश्चक्षधान्य भक्षणाद्विष्णुलोकभाक् रक्तधान्यौदन भुक्त्वा विजयश्रीमवाप्नुयात् । नारायणं माधवस्य भोगाय मम सुन्दरि ! । धान्यत्रयोदशं भुक्त्वा नरः स्याति-

मवाप्नुयात्। निमन्त्रितो ब्राह्मणश्च यदि श्राद्धे नहि व्रजेत्। दारुणं नरकं याति पितृभिः सह शाश्वतम्॥ इति तीर्थश्राद्धादिश्राद्धकथनम्॥

अथ काशीमाहात्म्यम्॥ योगिनीतन्त्रे पूर्व्वखण्डे षोड़शपटले॥ त्रिपुरासुरजन्यतत्पराजितनिर्जरस्तवानन्तरम्। पृथिवीञ्च रथं कृत्वा चक्रे चन्द्रदिवाकरौ। ब्रह्माणं सारथिं कृत्वा वेदान्युग्यं स्तथैव च। देवान् कृत्वा रथाङ्गानि अश्वांश्चैव तथा पुनः। धनुः कृत्वा सुमेरुञ्च ज्याञ्च कृत्वा तु वासुकिम्। विश्वञ्च सकलं कृत्वा रथस्थं स चराचरम्। बाणं विष्णुं विधायैव त्रिपुरं भस्मसात् कृतम्। चराचरेण सहितं देवदैत्यादिभिः सह। मया तत्र महेशानि! पुनःसृष्टिः कृता ततः। यत्र भस्मकृतं देवि! जगदेतच्चराचरम्। महाश्मशानं तद्विद्धि सर्व्वेषां लयकारणम्। मृतानां सर्व्वदेवानां तेजस्तत्र व्यवस्थितम्। पञ्चक्रोशात्मकं भूत्वा तेजस्तु जगतां तथा। निर्माय मायया देहं त्रैपुरं भस्म वक्षसि। तत्र मृत्युच्छलेनाहं तुष्टाव परमेश्वरीम्। तत्तेजसि महाकाल्यां परां चैतन्यरूपिणीम्। ततस्तेजसि काली सा प्रादुर्भूता परा कला। महसा दीप्यमानन्तु तेजः कालीति कीर्त्तितम्। मुखमात्रं समादृष्टं महाकाल्यास्तु तेजसि। अतो गौरीमुखं नाम मुनिभिः परिगीयते। तद्दृष्ट्वा परमेशानि! आनन्दो मम जायते। आनन्दकाननं तस्माद्गीयते देवतादिभिः। कालीमयं हि तत्तेजः सकलं सं बभूव ह। यथा सागरजातोऽम्भःशीकरः सागरो भवेत्। तथामरादितेजो हि कालीतेजो बभुव ह। यथा नानाजलं देवि! गङ्गायां पतितं यदि। गङ्गैव जायते सर्व्वं तथा तेजः सुरेश्वरि!। सर्व्वं काल्यभवत् पूर्णं नास्ति भेदो महेश्वरि!। अतः काशी भवेत् काली निश्चितं नात्र संशयः। पञ्चक्रोशात्मिका काशी-

ब्रह्मतेजोमयी स्मिता। अर्द्धचन्द्रात्मिका देवि! दृश्यते सर्वजा-तिभिः। इयं त्वमाकला काशी क्षयोदयविवर्जिता। तव विन्दु महादेवि! मणिकर्णि विराजते। तच्चन्द्रामृतमेवात्र गङ्गां जानीहि कामिनि!। यानि कानि च तीर्थानि तत्र काश्यां महेश्वरि!। सर्वं तदमृतं देवि! जानीहि सुरसुन्दरि!। ताम-सोमनिर्णं देवि! शिरसा धारयाम्यहम्। अतो हि शङ्करत्वं मे निश्चितं. सत्यमेव हि। तां कालीं शिरसाधाय पञ्चक्रोश-मयीं सदा। अहर्निशं पूजयामि परमानन्दहृंहितः। अतो-विश्वेश्वरत्व मे सदैव नात्र संशयः। ब्रह्मविष्णादिकानाञ्च य ईश्वरः सुरेश्वरि!। विश्वेश्वरः स एव स्यान्नापरः परमेश्वरि!। केवलानन्दवान् भूत्वा पूजयामि परां सदा। तव तस्याः कृपा जाता वाच्यमाना शरीरिणाम्। देव्युवाच। भो देव! पर-मानन्द! ममानन्दः कृतस्त्वया। अतः काश्यां मृतानां त्वमानन्दं देहि सर्वदा। ईश्वर उवाच। इति श्रुत्वा वचस्तस्या मग्नोऽहममृतार्णवे। ददामि परमं ब्रह्म मुमूर्षोः कर्णगोचरे। वाराणस्यां सदा देवि! स्थित्वा ध्यायन् परां शिवे!। जले स्थले चान्तरीचे वाराणस्यां मृतां-स्तु ये। ददामि परम ब्रह्म तेषां हि कर्णगोचरे। हित्वा हि सकलं कर्म सुकृतं दुष्कृतं हि ते। प्रयान्ति ब्रह्म निर्वाणं ममो-पदेशतः क्षणात्। तत्सर्वं सुकृतं कर्म दुष्कृतं वा महेश्वरि!। भवेद्भस्म महाकाल्याः प्रसादाज्ज्ञानयोगतः। काशीलग्नं हि यत्किञ्चित् काशी भवति तत्क्षणात्। काशीस्पर्शनमात्रेण काश्यान्तु मृत्युमेति सः। तज्जन्मनि महादेवि! अथवा पर-जन्मनि। सत्यं सत्यं पुनः सत्यं सत्यमेव सुरेश्वरि!। वह्नि-तेजो दहेत् तूलं स्पर्शमात्रात् क्षणं यथा। शूली कर्म दहेत्काशी-तेज स्पर्शात् क्षणात्तथा। तूलराशिं दहेद्वह्निः किञ्चित्कालाद्

यथा शिवे ! । तथा दहेत्कर्मराशिं काशीजन्मैवातो नृणाम्। काशीस्थानं पुण्यचयं किं वाहं कथयामि ते। अपि चेत् त्वत्समा नारी मत्समः पुरुषोऽस्ति चेत्। अण्डजाः स्वेदजाश्चैव उद्भिज्जाश्च जरायुजाः। ते सर्वे मुक्तिमायान्ति काश्यां चेन्नाम्यतोऽमृताः। इयं वाराणसी देवि ! महातेजोमयी शुभा। युगभेदात्मनैरेव दृश्यते हि चतुर्विधा। कृते रत्नमयी काशी त्रेतायां स्वर्णजा स्मृता। द्वापरे सा शिलारूपा कलौ भूमिमयी शुभा। नातः परतरं चैव त्रिषु लोकेषु विद्यते। सत्यं सत्यं महादेवि ! शपथेन वदामि ते। संसारबहुलो देवि ! मुक्तिमिच्छति यः पुनः। मामेव शरणं गत्वा तिष्ठेत् काश्यां स यत्नितः। स एव पतितो ज्ञानी स एव कुलपालनः। प्राणान्तेऽपि महादेवि ! काश्या न निःसरेद् द्विजः। स एव परमो मूर्खः स एव कुलनाशनः। वृथैव मूर्खलोकेन काशीं प्राप्य त्यजेद् यदि। बहुभिर्जन्मभिः पुण्यैर्यदि काशीं लभेत् पुनः। तदा नैव त्यजेत् काशीं प्राणान्तेऽपि कदाचन। अनायासेन संसारसागरं यस्तितीर्षति। स गच्छेत् खलु केनापि मम वाराणसीं पुरीम्। अन्नं दद्यादन्नपूर्णा ज्ञानं दद्यात् सरस्वती। प्राणान्ते मुक्तिदाताहं काश्यामन्यं भावना किम्॥ वृन्दावनकाञ्च्यादिमाहात्म्यस्त्वत्र ग्रन्थगौरवभिया न लिखितम्। अन्येपक्वैर्योगिनीतन्त्रे पूर्वखण्डे पञ्चदशपटलादिषु तदन्वेष्यमिति॥

श्रीप्राणतोषिण्यां भक्तिकाण्डाभिधानं सप्तपरिच्छेदान्वितं पञ्चमकाण्डं समाप्तम्॥

षष्ठस्य ज्ञानकाण्डस्य निर्घण्टोऽत्र विधीयते। आदौ पञ्चमहायोगो यमादिस्तदनन्तरम्। षडङ्गयोगकथनं

यमानां मुख्यकोर्त्तनम्। नियमानां तथा मुख्यमासनं तदनन्तरम्। योगविद्या योगविघ्ना मठक्रिया ततः परम्। प्राणायामस्य भेदश्च कुम्भकस्य ततः परम्। प्राणायामक्रियाकालाश्चत्वारः परिकीर्त्तिताः। श्रेष्ठमध्याधमत्वेन प्राणमिद्देश लक्षणम्। श्रमोदकेन तेनैव तनुमार्जनजं फलम्। नाडीशुद्धेश्च चिह्नानि कुम्भसिद्धिफलं ततः। वर्जनीयानि योगे च ततः सिद्धिकराणि च। अपथ्यपथ्ये योगस्य ततोऽवस्था मनोन्मनी। कुम्भकाः सप्तधा भिन्ना नेत्यादि तदनन्तरम्। कर्म्माणि फलयुक्तानि धौत्यादीनि ततः परम्। साधकाभ्यासजफलं तद्विघ्नकोर्त्तनं ततः। घटावस्था तत्फलस्य तद्विघ्नश्च ततः परम्। ततश्च मुद्रादशकं सफलस्य निरूपितम्। एतदाद्यपरिच्छेदसमापनमतः। परम्। पृथ्व्यादिधारणं तस्य फलं ध्यानं ततः परम्। समाधिस्तस्यापि फल प्राणायामफलान्तरम्। तिथिभेदे वामदक्षनासावायुगतिक्रमः। विपरीतगतेर्दोषो निर्गमे चोपवेशने। वायोः कर्मविशेषे तु फलञ्च वामदक्षयोः। वायोः कर्मविशेषेऽपि फलं प्रश्ने च दिक्स्थितेः फलं पूर्णशून्यभेदाद्गतिर्नाड्यास्तथैव च। अङ्गभेदे कार्य्यभेदे पञ्चभूतादयस्ततः। तेषां शुभाशुभे चैव तत्कालस्य निरूपणम् भूतज्ञानं तदवस्थाः पञ्च बाल्यादिभेदतः। तत्फलञ्च वारभेदे वामदक्षफलं ततः। दिग्गतिर्धमनी वायौ स्वस्वनाडीफलं ततः विपरीते वैपरीत्यं फलस्य तदनन्तरम्। हस्तनाडीपदे यात्र शुभदा वातवेदन। यात्रापदानि च वह्नाडीहस्तस्य मार्जनम्। तत्फलं पूर्णरिक्ताङ्गभेदे कर्मनिरूपणम्। वामनासाश्रितं कर्म दक्षनासाश्रित तथा॥ सुषुम्नाश्रितकार्य्याणि भूतरूपादिवेदनम्। भूतगतिः पञ्चभूतभेदे कार्य्यस्य निर्णयः। प्रश्ननिर्णयो भूतैः शुभाशुभनिरूपणम्। मूलादि चिन्ताविज्ञा

भूतिस्तात्कालिकी तथा। अवस्थेन्दोः सिद्धिकालः पृथगवस्थानिरूपणम्। तत्त्वैर्नक्षत्रविज्ञानं निसर्गगतिनिर्णयः। गमनाद्यैर्गतेर्भेदो वायोस्तत् न्यूनकारणम्। फलञ्च तद्‌वृद्धादौ श्वासभेदे जयाजयौ। तत्त्वेनास्त्रस्य घटनं तत्त्वैर्युद्धे जयादिकम्। प्रवेशकाले लाभादिर्हानिर्निःसरणे तथा। शून्येन वातनिर्णीतिर्भूतेन स्थाननिर्णयः। जयादिनिर्णयश्चैव वशीकरणमेव च। गर्भज्ञानं वत्सरस्य शुभाशुभफलं ततः। निदानादिपरिज्ञानं रोगस्य निर्णयस्ततः। मृत्युजीवनविज्ञानं कालज्ञानं ततः परम्। वर्षत्रयादिविज्ञानं जीवनस्य स्वकस्य च। अरुन्धत्यादिविज्ञानमायुर्वृद्धिक्रिया ततः। स्वरज्ञानप्रशंसेति परिच्छेदद्वितीयकम्॥ राजयोगप्रशंसा च तद्भेदस्तिथिसंख्यक। भेदानां लक्षणञ्चैव लक्षयोगस्ततः परम्। तस्य पञ्चविधो भेदो राजयोगस्य लक्षणम्। हठयोगश्च द्विविधो ज्ञानयोगस्तदन्तरम्। वाह्यलक्ष्यं तत्फलञ्चाकाशपञ्चकलक्षणम्। षोडशाधारनिर्णीतिरष्टाङ्गविवृतिस्ततः। पिण्डब्रह्माण्डयोरैक्यं पिण्डमध्ये जगत्स्थितिः। राजयोगसिद्धिफलं पद्मसङ्केतमद्भुतम्। अव्यक्तादेर्गुणाश्चैव योगादेशस्ततः परम्। योगाधिकारी योगस्य सिद्धिकारणमेव च। योगभेदान्मन्त्रयोगो लययोगस्य विस्तृतिः। कालपुरुषविज्ञानं तत्फलं तदनन्तरम्। रसनासाधनं तस्य फलं नानाविधं ततः। परिच्छेदतृतीयस्य समाप्तिकीर्त्तनं ततः। स्थूलसूक्ष्मक्रमेणैव ब्रह्माण्डस्य निरूपणम्। सर्वदेवाश्रयो मेरुः मर्त्यलोकस्तदूर्द्ध्वतः। अधो रसातलं तस्य भुवनान्येवमेव च। आधारपद्मविस्तारः स्वाधिष्ठानस्य वर्णनम्। तत्र वैकुण्ठगोलोकवर्णनं तदनन्तरम्। मणिपूरवर्णनञ्चानाहतस्य च वर्णनम्। विशुद्धवर्णनं तस्मादाज्ञाख्यवर्णनं ततः। सहस्रारवर्णनञ्चाधो वक्त्रे गुरुदेवयोः। स्थितिर्वीजञ्च षट्चक्रप्रकारा-

न्त रवर्णनम् । परिच्छेदचतुर्थस्य समापनमिति स्मृतम् । ज्ञानप्रकारं ज्ञानस्य द्वैविध्यं द्वैतवर्जितम् । ज्ञानं तत्फलनिर्देशोऽद्वैतज्ञानाकृतिस्ततः । तच्चज्ञानं तत्प्रशंसात्मनः साचित्वनिर्णयः । रथित्वञ्च रथादित्वं शरीरादेस्ततः परम् । भोक्तृमुक्तत्वनिर्णीतिरत्तमादिनिरूपणम् । ब्रह्मज्ञस्य ध्यानपूजाद्यभावस्तदनन्तरम् । आत्मनिरूपणं ज्ञानं विविधं ज्ञानकारणम् । निर्वाणसाधकं कर्म शिवबीजनिरूपणम् । पाशनिरूपणं जीवात्माभेददर्शनं ततः । आत्मनो जन्ममरणाद्यभावदर्शनं पुनः । पिण्डपदादिनिर्णीतिस्तन्त्रश्रवणजं फलम् । विद्यातत्त्वं ब्रह्मविद्या प्रशंसार्जितपुण्यतः । ब्रह्मज्ञानं परमात्मनिर्णयस्तदनन्तरम् । भिक्षुनिष्ठैव सा विद्या ब्रह्मणो जगदुद्भवः । ब्रह्मज्ञानप्राप्तिफलं ब्रह्ममन्त्रप्रशंसनम् । ब्रह्ममन्त्रोद्धृतिर्मन्त्रार्थचैतन्ये तदर्चना । ब्रह्मस्तोत्रं तत्कवचं तन्नैवेद्यफलं ततः । तदर्चकप्रशंसा च तन्मन्त्रस्य पुरस्क्रिया । अन्यान्यपि च वेद्यानि यथास्थानं मनीषिभिः । परिच्छेदपञ्चमस्य समापनमिति स्मृतम् । मात्रादिचक्रविंशच्च बालादिचक्रमध्यगम् । तस्य व्याख्यानमेतद्धि षष्ठच्छेदसमापनम् । सर्वतोभद्रचक्रञ्च तद्व्याख्या प्रक्रियायुता । चक्रं शतपदं तस्मात् तद्व्याख्या तदनन्तरम् । प्रश्नप्रवचने वाणी प्रणामो मन्त्र एव च । प्रश्नस्य कथने तस्य सङ्केतस्तदनन्तरम् । प्रस्तारचक्रं तस्यापि व्याख्यानं तदनन्तरम् । परिच्छेदसप्तमस्य समापनमिदं कृतम् । यथास्थानमन्यदपि ज्ञेयं धीमद्भिरत्र तु ॥ इदं विस्तृतसप्तभिज्ञानकाण्डं परिच्छेदरूपैः प्रसूनैः सुरम्यम् । बुधालोकतां गन्धसुग्धोऽनुवारं फलं किन्तु गुर्वास्यलभ्यं नु विविद्धि । क्षमध्वं पण्डिता! दोषं परपिण्डोपजीविनः । ममाशुद्धादिकं सर्वं शोध्यं युष्माभिरुत्तमैः ॥ आदिष्टः सत्वरतया पुनरौचित्यं नैतच्छक्यमुत्तम-

वचो रचितं ममेदम्। विज्ञापयानि सततं परिवीक्ष्य सर्वं धीरा! भवद्भिरतिसूक्ष्मधिया विशोध्यम्॥

रुद्रयामले उत्तरखण्डे षट्त्रिंशत्पटले। यथा॥ श्री आनन्दभैरव्युवाच॥ त्रिगुणज्ञानविकलो न पश्यति दिवानिशम्। दिवा रात्रौ ज्ञानहेतौ न पश्यति कलेवरम्। इति कृत्वा हि मरणं नृणां जन्मनि जन्मनि। तज्जन्मक्षयहेतोश्च मम योगं समभ्यसेत्। पञ्चामरामहायोगं कृत्वा स्यादमरो नरः। तत्प्रकारं शृणु प्राणवल्लभ! प्रियदर्शन!। तव भावेन कथये न कुत्र वद शङ्कर!। यदि नो कस्य निकटे कथ्यते योगसाधनम्। विघ्ना घोरा वसन्त्येव गात्रे योगादिकं कथम्। योगयोगाद्भवेन्मोक्षस्तत्प्रकाशाद्धि नाशनम्। अतो न दर्शयेद् योगं यदीच्छेदात्मनो हितम्। कृत्वा पञ्चामरायोगं प्रत्यहं भक्तिसंयुतः। पठेत् श्रीकुण्डलीदेवीसहस्रनाम चाष्टकम्। महायोगी भवेन्नाथ! श्वासेन नात्र संशयः। पञ्चामरायोगविद्या सर्वविद्याप्रकाशिनी। कृत्वा पञ्चामरासिद्धिं ततोऽष्टाङ्गादिधारणा। आदौ पञ्चामरासिद्धिस्ततोऽन्ययोगसाधनम्। तत्प्रकारं प्रवक्ष्यामि सावधानावधारय। अहं जानामि संसारे केवल योगपण्डिता। तस्माच्छिष्णी ह्यहं नाथ। भक्तानामुदयाय च। इदानीं कथये तेऽहममरायोगसाधनम्। एवं कृत्वा नित्यरूपो योगानामङ्कुरायते। योगकालेन पुरुषः सिद्धिमाप्नोति निश्चितम्। पञ्चामराविधानानि क्रमेण शृणु शङ्कर।। नेतीयोगं हि सिद्धानां महाकफविनाशनम्। दन्तीयोगं प्रवक्ष्यामि हृदयग्रन्थिभेदनम्। धौतीयोगं ततः पश्चात् सर्वं मलविनाशनम्। नेतीयोगं हि परमं सर्वाङ्गोदरचालनम्। चालनं परमं योगं नाडीनां चालनं स्मृतम्। एवं पञ्चामरायोगं यमिनामतिगोचरम्। यमनियमकाले तु पञ्चामराक्रियां

यजेत्। अमरासाधनादेव अमरत्वं भवेद्‌ध्रुवम्। एतत्कर्म्म-काले च तथा पञ्चामरागमम्। पञ्चामराभक्षणेन अमरो योगसिद्धिभाक्। तानि द्रव्याणि वक्ष्यामि तवाग्रे परमेश्वर!। येन हीना न सिध्यन्ति कल्पकोटिशतेन च। एका तु अमरा दूर्वा तस्या ग्रन्थिं समानयेत्। अन्या तु विजयादेवी सिद्धिरूपा सरस्वती। अन्या तु विल्वपत्रस्था शिवसन्तोषकारिणी। अन्या तु योगसिद्धार्थं निर्गुण्डी चामरा मता। अन्या तु कालतुलसी श्रीविष्णोः प्रियतोषणी। एताः पञ्चामरा ज्ञेया योगसाधन-कर्म्मणि। एतासां द्विगुणं ग्राह्यं विजयापत्रमुत्तमम्। ब्राह्मणी क्षत्रिया वैश्या शूद्रा सर्व्वत्र पूजिता। एतद्द्रव्याणि संगृह्य भक्ष-येच्चूर्णमुत्तमम्। तच्चूर्णभक्षसमये एतन्मन्त्रादिपञ्चकम्। पठित्वा भक्षणं कृत्वा नरो मुच्येत सङ्कटात्। ॐ हरे अमर-पुष्टे! त्वममृतोद्भवसम्भवे!। अमरं मां सदा भद्रे! कुरुष्व त्वं हरप्रिये!। ॐ दूर्व्वायै स्वाहा। इति दूर्व्वायाः॥ पुनर्विजया-मन्त्रेण शोधयेत् सर्व्वकन्यकाः॥ ओँ संविदे ब्रह्म इत्यादि॥ ओँ ब्राह्मण्यै नमः स्वाहा॥ ओँ सिद्धिमूलकरे! देवीत्यादि। अर्द्धं राजपुत्त्रवशङ्करि! राजकन्ये! त्रिशूलिनि!। ऐँ क्षत्त्रियायै नमः स्वाहा। ओँ अज्ञानेन्धनेत्यादि। क्लीँ वैश्यायै नमः स्वाहा। ओँ नमस्यामीत्यादि। श्रीँ शूद्रायै नमः स्वाहा। ओँ कायसिद्धिकरे! देवि! विल्वपत्रनिवासिनि!। अमरत्वं सदा देहि शिवतुल्यं कुरुष्व माम्। ओँ शिवदायै नमः स्वाहा। ओँ निर्गुण्डि! परमेशानि! योगानामधिदेवते!। सा मां रक्षतु अमरे! भावसिद्धिप्रदे! नमः। ओँ शोकापहायै नमः स्वाहा। ओँ विष्णोः प्रिये! महामाये! कालज्वालनिवासिनि!। तुल-सि! मां सदा रक्ष मामेकममरं कुरु। ओँ क्लीँ श्रीँ ऐँ क्लीँ अमरायै नमः स्वाहा। पुनरेकत्र माहृत्य सर्व्वासां शोधनं

चरेत्। ओं अमृते! अमृतोद्भवे! इत्यादि। धेनुमुद्रां योनिमुद्रां मत्स्यमुद्रां प्रदर्शयेत्। तत्त्वमुद्राक्रमेणैव तर्पणं कारयेद्बुधः। अमन्त्रकं सप्तवारं गुरुनाम्ना शिरेऽर्पयेत्। सप्तवारमिष्टदेव्या नाम्ना मूर्ध्नि प्रदापयेत्। ततस्तर्पणमाकुर्य्यात् तर्पयामि नमो नमः। एतद्वाक्यस्य पूर्वे तु इष्टमन्त्रं समुच्चरेत्। परदेवतां समुद्दृत्य सर्वाद्यप्रणवं स्मृतम्। ततो मुखे प्रजुहुयात् कुण्डानां नामपूर्वकम्। ओं वद वदेत्यादि सर्वसत्त्ववशङ्करि! शवकण्ठ-त्रिशूलिनि! स्वाहा। एतदुक्त्वा आश्रमो च वशी साधकसत्तमः। पञ्चामरारसानन्दः कुलाचारविधिप्रियः। स्थिरचेता भवेद् योगो यदि पञ्चामरागतः॥

दत्तात्रेयसंहितायां प्रथमाध्याये॥ यमश्च नियमश्चैव आसनञ्च ततः परम्। प्राणायामश्चतुर्थः स्यात् प्रत्याहारश्च पञ्चमः। षष्ठो तु धारणा प्रोक्ता ध्यानं सप्तममुच्यते। समाधिरष्टमः प्रोक्तः सर्वपुण्यफलप्रदः। एवमष्टाङ्गयोगञ्च याज्ञवल्क्यादयो विदुः। कलसाद्यास्तथा सिद्धा हटं कुर्य्युस्तथा यथा॥ निरुत्तरतन्त्रे चतुर्थपटले॥ आसनं प्राण-संरोधः प्रत्याहारश्च धारणा। ध्यानं समाधिरेतानि योगा-ङ्गानि वदन्ति षट्। प्राणायामद्विषट्केन प्रत्याहारः प्रकी-र्त्तितः। प्रत्याहारद्विषट्केन जायते धारणा शुभा। धारणा-द्वादशप्रोक्तं ध्यानं ध्यानविशारदैः। ध्यानद्वादशकैरेव समा-धिरभिधीयते। यत् समाधौ परं ज्योतिरुत्तरं विश्वतोमुखम्। तस्मिन् दृष्टे क्रिया काचिद् यातायातं न विद्यते॥ दत्तात्रेय-संहितायाम्। यमा ये दश सम्प्रोक्ता ऋषिभिस्तत्त्वदर्शिभिः। लघ्वाहारस्तु तेष्वेको मुख्यो भवति नापरे। अहिंसा नियमेष्वेको मुख्यो भवति नापरे। चतुरशीतिलक्षेषु त्वासनेषूत्तमं शृणु। आदिनाथेन सम्प्रोक्तं पद्मासनमिहोच्यते। उत्तानौ चरणौ

कृत्वा ऊरुसंस्थौ प्रयत्नतः। ऊरुमध्ये तथोत्तानौ पाणी कृत्वा ततो दृशौ। नासाग्रे विन्यसेद्वक्त्रं दन्तमूलस्थ जिह्वया। उत्तोल्य चिवुकं वक्षः संस्थाप्य पवनं शनैः। यथाशक्त्या समाकृष्य पूरयेदुदरं शनैः। यथाशक्त्या समाकृष्य धारयेदुदरं शनैः। यथाशक्त्या ततः पश्चाद्रेचयेदुदरं शनैः। इदं पद्मासनं प्रोक्तं सर्वव्याधिविनाशनम्॥ रुद्रजामले त्रयोदशपटले॥ ऊर्वोरुपरि मेढ्रान्ते उभे पादतले तथा। पद्मासनं भवेदेतत् सर्वपापप्रणाशनम्। तथा। युवावस्थोऽपि वृद्धोऽपि व्याधितो वा शनैः शनैः। अभ्यासात् सिद्धिमाप्नोति योगे सर्वस्य तन्त्रता। ब्राह्मणः श्रमणो वापि वृद्धो वाप्यर्हितोऽपि वा। कापालिको वा चार्वाकः श्रद्धया सहितः सुधीः। योगाभ्यासरतो नित्यं सर्वसिद्धिमवाप्नुयात्। क्रियायुक्तः स सिद्धः स्यादक्रियस्य कथं भवेत्। शास्त्रस्य पाठमात्रेण कथं सिद्धिः प्रजायते। मुण्डो वा दण्डधारी वा काषायवसनोऽपि वा। नारायणवदो वापि जटिलो भस्मलेपनः। नमः शिवायवादी वा बह्वर्चापूजकोऽपि वा। स्थानद्वादशपूज्यो वा बहुवल्लभभाषितः। क्रियाहीनोऽथवा क्रूरः कथं सिद्धिमवाप्नुयात्। न वेशधारणं सिद्धेः कारणं न च तत्तथा। क्रियैव कारणं सिद्धेः सत्यमेतत्तु साङ्कृते!। शिश्नोदरार्थं योगस्य कथं वा वेशधारिणः। अन्नपानविहीनास्तु वञ्चयन्ति जनान् किल। उच्चावचैर्विप्रलम्भैर्येजन्तो कृशमानवाः। योगिनो वयमित्येवं सुखभोगपरायणाः। शनैस्तथाविधानज्ञान् योगाभ्यासविवर्जितान्। कृतार्थान् वचनैरेव वर्जयेद्वेशधारिणः। एते चाविष्टभूताः स्युर्योगाभ्यासस्य सर्वदा। वर्जयेत्तान् प्रयत्नेन ईदृशी सिद्धिदा क्रिया। प्रथमाभ्यासकालेषु प्रवेशस्य सदा मुने!। आलस्यं प्रथमो विघ्नो द्वितीयस्तु प्रकथ्यते। पूर्वोक्तधूर्त्तगोष्ठी च तृतीयो मन्त्रसाधनम्।

चतुर्थो धातुवादश्च पञ्चमः पापवादकः। एवं बहुविधा विघ्ना मृगतृष्णासमा सुखे। स्थिरा मनसि जायन्ते तांस्तु ज्ञात्वा त्यजेत् सुधीः। तथा। सुशोभनं मठं कुर्य्यात् सूक्ष्मद्वारन्तु निर्व्रणम्। सुष्ठु लिप्तं गोमयेन सुधया वा प्रयत्नतः। दिने दिने सुसंमृष्टं सम्मार्जन्याप्यतन्द्रितैः। वासितञ्च सुगन्धेन धूपितं गुग्गुलादिभिः॥ रुद्रजामले द्वादशपटले॥ ईश्वर उवाच॥ हठविद्या परा गोप्या योगिनां सिद्धिमिच्छताम्। देवी वोर्य्यवती गुप्ता निर्वीर्य्या च प्रकाशिता। सुराज्ये धार्मिके देशे सुभिक्षे निरुपद्रवे। एकान्तं मठमध्ये च स्थातव्यं हठयोगिनाम्। स्वल्पद्वारमरन्ध्रगर्त्तपिटकं नात्युच्चनीचायतं सम्यग्गोमयसान्द्रलिप्तममलं निःशेषबाह्योज्झितम्। बाह्ये मण्डपकूपवेदिरचितं प्राकारसंवेष्टितं प्रोक्तं योगमठस्य लक्षणमिदं संसारनिस्तारिणि!॥ एवंविधमठे स्थित्वा सर्वचिन्ताविवर्जितः। गुरूपदिष्टमार्गेण हठयोगं समभ्यसेत्॥ दत्तात्रेयसंहितायाम्॥ मलमूत्रादिभिर्दोषैरष्टादशभिरेव च। वर्जितो दारसम्बन्धं वस्त्रं वाऽजिनमेव च। नान्यत्रास्तरणासीनः परशङ्काविवर्जितः। तस्मिन् शस्तं समास्तीर्य्य आसनं विष्टरादिकम्। तत्रोपविश्य मेधावी पद्मासनसमन्वितः। समकायः प्राञ्जलिश्च प्रणम्य चेष्टदेवताम्। ततो दक्षिणहस्तस्याङ्गुष्ठेन तु पिङ्गलाम्। निरुध्य पूरयेद्वायुमिड़या तु शनैः शनैः। यथाशक्त्या निरोधेन ततः कुर्य्याच्च कुम्भकम्। ततस्त्यजेत् पिङ्गलया शनैरेव न वेगतः। पुनः पिङ्गलयाकृष्य पूरयेदुदरं शनैः। धारयित्वा यथाशक्ति रेचयेन्मारुतं शनैः। यया त्यजेत्तयापूर्य्य धारयेदविरोधतः। एवं प्रातः समासीनः कुर्य्याद्विंशतिकुम्भकान्। कुम्भकः सहितो नाम सर्वग्रहविवर्जितः। मध्याह्नेऽपि तथा कुर्य्यात् पुनर्विंशतिकुम्भकान्।

एवं सायं प्रकुर्वीत पुनर्विंशतिकुम्भकान्। कुर्वीत रेककुम्भाभ्यां सहितान् प्रतिवासरम्। कुर्य्यादेवं चतुर्वारमनालस्यो दिने दिने। एवं मासत्रयं कुर्य्यान्नाडीशुद्धिस्ततो भवेत्॥ ग्रहजामले त्रयोदशपटले॥ प्राणायामस्त्रिधा प्रोक्तो रेचकुम्भकपूरकैः। सहितः केवलश्चेति कुम्भको द्विविधो मतः। रेचश्चापूर्य्य यः कार्य्यः स वै सहितकुम्भकः। यावत्केवलसिद्धिः स्यात् सहितं तावदभ्यसेत्। रेचकं पूरकं त्यक्त्वा सुखं यद्वायुधारणम्। प्राणायामोऽयमित्युक्तः स वै केवलकुम्भकः। गुरूपदिष्टमार्गेण प्राणायामं समाचरेत्। यावद्वायुः स्थितो देहे तावज्जीवितमुच्यते। मरणं तस्य निष्क्रान्तिस्ततो वायुं निबन्धयेत्। मलाकुलासु नाडीषु मारुतो नैव मध्यगः। कथं स्यात्तन्मलीभावः कायशुद्धिः कथं भवेत्। शुद्धिमेति यदा सर्वं नाडीचक्रं मलाकुलम्। तदैव जायते योगी प्राणसंग्रहणे क्षमः। प्राणायामं ततः कुर्य्यान्नित्यं सात्त्विकया धिया। तथा सुषुम्नापार्श्वस्था मलाः शोषं प्रयान्ति हि। बद्धपद्मासनो योगी प्राणं चन्द्रेण पूरयेत्। धारयित्वा यथाशक्ति पुनः सूर्य्येण रेचयेत्। प्राणं सूर्य्येण चाकृष्य पूरयेदुदरं शनैः। विधिवत् कुम्भकं कृत्वा पुनश्चन्द्रेण रेचयेत्। येन त्यजेत्तेनैव पूरयेदनिरोधतः। रेचयेच्च ततोऽन्येन रेचयेच्च न वेगतः। चन्द्रेण वामनासया सूर्य्येण दक्षिणनासया इत्यर्थः। प्राणं चेदिडया पिबेन्नियमितं भूयोऽन्यया रेचयेत् पीत्वा पिङ्गलया समीरणमथो बद्धा त्यजेद्वामया। सूर्य्याचन्द्रमसोरनेन विधिना विम्बद्वयं ध्यायतः शुद्धा नाडिगणा भवन्ति यमिनो मासत्रयादूर्द्ध्वतः॥ प्रातर्मध्यन्दिने सायं मध्यरात्रे च कुम्भकान्। चतुरशीतिपर्य्यन्तं चतुर्वारं समभ्यसेत्। प्राणायामं महाधर्मो योगिनो मोक्षदायकः। प्राणायामो दिवारात्रौ देवि! जलं परित्यजेत्। अधमं द्वादशो मात्रा मध्यमे

द्विगुणा स्मृता। उत्तमे त्रिगुणा ज्ञेया प्राणायामस्य निर्णये। कनीयसि भवेत् स्वेदः कम्पो भवति मध्यमे। उत्तिष्ठत्युत्तमे प्राणो बद्धपद्मासनो मुहुः। जलेन श्रमजातेन गात्रमार्जनमाचरेत्। दृढ़तालयुता दीप्तिस्तेन गात्रस्य जायते। यदा तु नाड़ीशुद्धिः स्यात्तदा चिह्नानि वाह्यतः। जायन्ते योगिनो देहे तानि वक्ष्याम्यशेषतः। शरीरलघुता दीप्तिर्जठराग्निविवर्द्धनम्। कृशत्वञ्च शरीरस्य तस्य जायेत निश्चितम्। पूर्वोक्तकाले कुर्वन्ति परमाभ्यासमेव च। ततः परं यथेष्टन्तु शक्तिः स्याद्वायुधारणे। यथेष्टधारणाद्वायोः सिद्धिः कुम्भस्य केवला। केवले कुम्भके सिद्धे रेचपूरकवर्जिते। न तस्य दुर्लभं किञ्चित् त्रिषु लोकेषु दिव्यते॥

अथ कुम्भकसिद्धिफलम्॥ प्रस्वेदो जायते पूर्वं मर्द्दनं तेन कारयेत्। ततस्तु धारणाद्वायोः क्रमेणैव शनैः शनैः। कम्पो भवति देहस्य आसनस्थस्य योगिनः। ततोऽधिकतराभ्यासाद्दार्दुरी जायते ध्रुवम्। यथैव दर्दुरो गच्छेदुत्पत्योत्प्लुत्य भूतले। पद्मासनस्थितो योगी तथा गच्छति भूतले। ततोऽधिकतराभ्यासाद्भूमित्यागश्च जायते। पद्मासनस्थितो वासौ भूमिमुत्सृज्य वर्त्तते। निराधारो विचित्रं हि तदा सामर्थ्यमुद्भवेत्। अल्पं वा बहु वा भुक्ता योगो न व्यथते क्वचित्। अल्पमूत्रपुरीषे तु अल्पनिद्रा च जायते। क्रिमयो दूषिका नानास्वेदो दुर्गन्धता तनोः। एतानि सर्वथा तस्य न जायन्ते कदाचन। अभ्यासकाले प्रथमे शस्तं क्षीराज्यभोजनम्। ततोऽभ्यासे स्थिरीभूते न तादृङ्नियमग्रहः। यथा सिंहो गजो व्याघ्रो भवेद्वश्यः शनैः शनैः। तथैव सेवितो वायुरन्यथा हन्ति साधकम्। प्राणायामेण युक्तेन सर्वरोगक्षयो भवेत्। अयुक्ताभ्यासयोगेन सर्वरोगसमुद्भवः। हिक्का श्वासश्च

कासश्च शिरःकर्णाक्षिवेदना। भवन्ति विविधा दोषाः पवनस्य व्यतिक्रमात्॥ इति वायुव्यतिक्रमदोषः॥

दत्तात्रेयसंहितायाम्॥ तथा वर्ज्यानि वक्ष्यामि योगविघ्नकराणि च। लवणं सर्षपञ्चाम्लमुष्णं रूक्षञ्च निन्दकम्। अतीव भोजनं त्याज्यं स्त्रिया सङ्गमनं बहु। अग्निसेवा तु सन्त्याज्या धूर्त्तगोष्ठी विशेषतः॥ रुद्रयामले। अत्याहारः प्रवासश्च प्रजल्पो नियमग्रहः। जनसङ्गश्च लौल्यञ्च षड्भिर्योगः प्रणश्यति॥ इति वर्जनीयानि॥

उत्साहान्निश्चयाद्धैर्य्यात्तत्त्वज्ञानाच्च साहसात्। जनसङ्गपरित्यागात् षड्भिर्योगो हि सिध्यति। तथा। कट्वम्लतिक्तलवणोष्णहरीतशाकाः सौवीरतैलवह्निसर्षपमत्स्यमद्याः। आजादिमांसदधितक्रकुलत्थकोलाः पिण्याकहिङ्गुलसुनादिमपथ्यमस्मिन्॥ भोजनमहितं विद्यात् पुनरप्युष्णीकृतं भोज्यम्। अतिलवणाशनपललकन्दशाकोत्कटं दुष्टम्॥ वर्जयेद् दुर्जनप्रीतिं वह्निताषस्य सेवनम्। प्रातः स्नानोपवासादि कायक्लेशविधिं तथा॥ इत्यपथ्यानि॥

तथा। गोधूमशालिकलाययवषष्टिकान्नं क्षीराज्यखण्डनवनीतसितामधूनि। शुण्ठीकणाकणफलादिकपञ्चशाकं दुग्धादिदिव्यमुदकञ्च यमीन्द्रपथ्यम्॥ मिष्टं सुमधुरं स्निग्धं रम्यं धातुप्ररोहणम्। मनोऽभिलषितं भोज्यं योगी भोजनमाचरेत्॥ इति पथ्यानि॥

दत्तात्रेयसंहितायाम्॥ उपायञ्च प्रवक्ष्यामि शीघ्रं योगस्य सिद्धये। क्षीरं घृतञ्च मिष्टान्नं मिताहारश्च शस्यते। षट्कर्मभिर्गतस्थौल्यः कफमेदोमलार्त्तिगः। प्राणायामं ततः कुर्य्यादनायासेन सिध्यति। प्राणायामैरेव सर्वे विशुध्यन्ति मलाः प्रिये!। मेदःश्लेष्मादिकं न्यस्य कर्मषट्कं न सम्मतम्। सुमनस्काम-

को भावो यदि वायुं समभ्यसेत्। षट्कर्मयोगमाप्नोति पवनाभ्यासतत्परः। ब्रह्मादयोऽपि त्रिदशाः पवनाभ्यासतत्पराः। अतः सिद्धिं गतास्ते च तस्मात्पवनमभ्यसेत्। यावद्बद्धो मरुद्देहे तावच्चित्तं निराश्रयम्। त्राटकश्चेद्भ्रुवोर्मध्ये तावत्कालभयं कुतः। विधिवत् प्राणसंरोधान्नाड़ीचक्रे विशोधिते। सुषुम्णावदनं भित्त्वा सुखाद्विशति मारुतः। मारुते मध्यसञ्चारे मनःस्थैर्य्यं प्रजायते। यो मनःसुस्थिरीभावः सैवावस्था मनोन्मनी। तत्सिद्धये विधानज्ञाश्चित्रान् कुर्वीत कुम्भकान्। विचित्रकुम्भकाभ्यासाद्विचित्रां सिद्धिमाप्नुयात्॥ अथ त्राटकम्॥ निरीक्षेन्निश्चलदृशा सूक्ष्मलक्ष्यं प्रयत्नतः। अश्रुसम्पातपर्य्यन्तं त्राटकं तन्महेश्वरि!। यत्नतस्त्राटकं गोप्यं यथा हाटकपेटिका॥ विचित्रकुम्भकास्तु। सूर्य्यभेदनमुड्डाख्यं तथा शीत्कारशीतली। भस्त्रिका भ्रामरी मूर्च्छा प्लावनी सप्त कुम्भकाः। आदौ सूर्य्यभेदनम्॥ आसने सुखदे योगी बद्ध्वा मुक्तासनं ततः। दक्षनाड्या समाकृष्य वहिस्थं पवनं शनैः। आकेशादानखाग्राद्वा निरोधावधि कुम्भयेत्। ततः शनैः सव्यनाड्या रेचयेत् पवनं सुधीः॥ अस्य फलम्॥ कपालशोधनं वातदोषघ्नं कृमिदोषहृम्। पुनः पुनरिदं कार्य्यं सूर्य्यभेदनमुत्तमम्॥ १॥ अथ उड्डाख्यम्॥ मुखं संयम्य नासाभ्यां चाकृष्य पवनं शनैः। यथा लगति कण्ठान्ते हृदयावधि सस्वनः। पूर्ववत् कुम्भयेत् प्राणं रेचयेदिड़या ततः॥ फलम्॥ श्लेष्मरोगहरञ्चैतदनलेन्दीप्तबन्धनम्। नाड़ीजलोदराधातुगण्डादोषविनाशनम्। गच्छता तिष्ठता कार्य्यमुड्डाख्यं कुम्भकन्त्विदम्॥ २॥ अथ शीत्कारः॥ शीत्कारश्च सदा वह्नौ प्राणे चैव विजृम्भकम्। एवमभ्यासयोगेन कामदेवो द्वितीयकः॥ फलम्॥ योगिनीचक्रमासाद्य सृष्टिसंहारकारकः। न क्षुधा न तृषा निद्रा नैव

मूर्च्छा प्रजायते। भवेत् स्वच्छन्ददेहश्च सर्वोपद्रववर्जितः। अनेन च विना सत्यं योगीन्द्रो भूमिमण्डले। रसनातालुमूलेन यः प्राणं सततं पिबेत्। यत्नादूर्द्ध्वं भवेत् सिद्धिः सर्वरोगक्षयो भवेत्॥ ३॥ अथ शीतली॥ जिह्वया वायुमाकृष्य पूर्ववत् कुम्भकादितः। शनैस्तु घ्राणरन्ध्राभ्यां रेचयेदनिलं प्रिये!॥ फलम्॥ गुल्मप्लीहादिकान् दोषान् ज्वरं रेतःक्षयं क्षुधाम्। तृष्णाञ्च शीतली नाम कुम्भकोऽयं निहन्ति वै॥ ४॥ अथ भस्त्रिका॥ सम्यक् पद्मासनं बद्ध्वा समग्रीवोदरं प्रिये!। मुखं संयम्य यत्नेन प्राणं घ्राणेन रेचयेत्। तथैव स्वशरीरस्थं पवनं चालयेत् स्फुटम्। तथा लगति हृत्कण्ठकपाले श्वसनस्ततः। वेगेन पूरयेत् किञ्चित् हृत्पद्मावधि मारुतम्। पुनर्विरेचयेत्तद्वत् पूरयेच्च पुनः पुनः। यथैव लौहकारस्य भस्त्रां वेगेन चालयेत्। तथैव स्वशरीरस्थं पवनं चालयेच्छनैः। यदा श्रमो भवेत् पूर्णो बन्धने च तदा लघु। कारयेन्नासिकामध्यं तर्जनीभ्यां विना दृढ़म्। कुम्भकं पूर्ववत् कृत्वा रेचयेदिड़यानिलम्॥ फलम्॥ वातपित्तश्लेष्महरं शरीराग्निविवर्द्धनम्। कुण्डलीबोधनञ्चक्रे भारघ्नं शुभदं शुचि। ब्रह्मनाड़ीमुखे संस्थकफघ्नं मलनाशनम्। सम्यग्गातं समुद्भूतं ग्रन्थित्रयविभेदनम्। विशेषेणैव कर्त्तव्यं भस्त्राख्यं कुम्भकं त्विदम्॥ ५॥ अथ भ्रामरी॥ वेदोद्घोषं पूरकं भृङ्गनादं भृङ्गीनादं रेचकं मन्दमन्दम्। योगीन्द्राणामेवमभ्यासयोगाच्चित्ते जाता काचिदानन्दवल्ली॥ ६॥ अथ मूर्च्छा॥ पूरकान्ते गाढ़तरं बद्ध्वा जालन्धरं शनैः। रेचयेन्मूर्च्छनाख्योऽयं मनोमूर्च्छा सुखप्रदा॥ ७॥ अथ प्लावनी॥ अन्तःप्रवर्त्तिताधारमरुता पूरितोदरम्। साचात्पयस्यगाधेऽपि प्लवते पद्मपत्रवत्॥ ८॥

रुद्रयामले उत्तरखण्डे। नेतीयोगविधानानि शृणुष्व

वीरपूजित!। येन सर्व्वमस्तकस्थकफानां दाहनं भवेत्। सूक्ष्मसूत्रं दृढ़तरं प्रदद्यान्नासिकाबिले। मुखरन्ध्रे समानीय सन्धायैनं समाश्रयेत्। पुनः पुनः सदा योगी यातायातेन घर्षयेत्। क्रमेण वर्द्धनं कुर्य्यात् सूत्रस्य परमेश्वर!। नेतीयोगेन नासाया रन्ध्रं निर्म्मलकं भवेत्। यायोर्गमनकाले तु महासुखमिति प्रभो!॥ १॥ दन्तीयोगं ततः पश्चात् कुर्य्यात् साधकसत्तमः। दन्तधावनकाले तु योगमेतं प्रकाशयेत्। दन्तधावनकाष्ठन्तु सार्द्धहस्तैकसम्भवम्। नातिस्थूलं नातिसूक्ष्मं नवीनं नम्रमुत्तमम्। अपक्वं यत्नतो ग्राह्यं मृणालसदृशं नरम्। गृहीत्वा दन्तकाष्ठं तत् प्रातःकाले प्रभक्षयेत्। दन्तकाष्ठाग्रभागञ्च कनिष्ठाङ्गुलिपर्वं च। एवं दन्तावलीभ्याञ्च चर्व्वणं सुन्दरञ्चरेत्। तत् प्रक्षाल्य च नीरेण शनैर्निर्गममाचरेत्। शनैः शनैः प्रकर्त्तव्यं कायवाक्चित्तशोधनम्। यावन्न याति काष्ठाग्रं नाभिमूले त्वनाकुलम्। तावत् सूक्ष्मतरं ग्राह्यमवश्यं प्रत्यहञ्चरेत्। हृदये जलचक्रञ्च यावत् खण्डं न जायते। तावत्कालं सर्व्वदिने प्रभाते दद-साधनम्। हृदये कफभाण्डस्य खण्डनं जायते ध्रुवम्। पवनागमने सौख्यं प्राप्नोति योगनिर्भरम्। खेचरत्वं लवणजमम्लत्वं कुम्भकोद्भवम्। मिष्टत्वं शाकदध्यन्नं द्विवारं रात्रिभोजनम्। अवश्यं योजयेद् योगी यदि योगमिहेच्छति। एकभागं स्वस्ववीजं द्विभागं तण्डुलं मतम्। उत्तमं पक्वमाहृत्य घृतदुग्धेन भक्षयेत्। अथवा केवलं दुग्धं तर्पणं कारयेद्बुधः। कुण्डलीं कुलरूपाञ्च दुग्धेन परितर्पयेत्। कुण्डलीतर्पणं योगी यदि जानाति शङ्कर!। अनायासेन योगी स्यात् स ज्ञानीन्द्रो भवेद् ध्रुवम्॥

सप्तत्रिंशत्पटले॥ आनन्दभैरव्युवाच॥ धौतीयोगं प्रव-

ক্ষ্যামি যৎ কৃত্বা নির্ম্মলো ভবেৎ। অত্যন্তগুহ্যং যোগঞ্চ সমা- সিকারণং নৃণাম্। যদি নো কুরুতে যোগং তদা মরণমাপ্নুয়াৎ। ধৌতীযোগং বিনা নাথ! কঃ সিধ্যতি মহীতলে। সূক্ষ্মাৎ সূক্ষ্মতরং বস্ত্রং দ্বাত্রিংশদ্ধস্তমানতঃ। একহস্তক্রমেণৈব যঃ করোতি শনৈঃ শনৈঃ। যাবদ্দ্বাত্রিংশদ্ধস্তস্য তাবৎকালং ক্রিয়াঞ্চরেৎ। এতৎক্রিয়াপ্রয়োগেণ যোগী ভবতি তৎক্ষণাৎ। ক্রমেণ মন্ত্রী সিদ্ধঃ স্যাৎ কালজালং বশং নয়েৎ। এতন্মধ্যে চাসনানি শরীর- স্থানি চাচরেৎ। দৃঢ়াসনে যোগসিদ্ধিরিতি তন্ত্রার্থনির্ণয়ঃ। সিদ্ধে মনো পরাবাপ্তিঃ পদ্মযোগাসনেন চ। পার্শ্বে চাষ্টাঙ্গুলং বস্ত্রং দৈর্ঘ্যং দ্বাত্রিংশদীশ্বর!। এতৎ সূক্ষ্মং সুবসনং গৃহীত্বা কারয়েদ্ যতী। জিতেন্দ্রিয়ঃ সদা কুর্য্যাৎ জ্ঞানধ্যাননিষেবণম্। অনাচারেণ হানিঃ স্যাদিন্দ্রিয়াণাং বলেন চ। মহাপাতক- মুখ্যানাং সঙ্গদোষেণ হানয়ঃ। সম্ভবন্তি মহাদেব! তব যোগ্যং সুকর্ম্ম চ। বৃদ্ধো বা যৌবনস্থো বা বালো বা যত্র তত্র বা। একবর্ষাদ্দীর্ঘজীবী স্যাদমরো লোকবল্লভঃ। মন্ত্রসিদ্ধি- রিষ্টসিদ্ধিঃ স সিদ্ধানামধীশ্বরঃ। শনৈঃ শনৈঃ সদা কুর্য্যাৎ কালদোষবিনাশনম্। হৃদয়গ্রন্থিভেদেন সর্ব্বাবয়ববর্দ্ধনম্। ধৌতীযোগোদ্ভবং কার্য্যং মহামরণকারণম্। তস্য ত্যাগং যঃ করোতি সদৈব দেববিক্রমঃ। ধৌতীযোগানন্তরং হি নেড়ণী- কর্ম্ম চাচরেৎ। নেড়ণীযোগমাত্রেণ আসনে নেড়ণীপমঃ। নেড়ণীসাধনাদেব চিরজীবী নিরাময়ঃ। তৎকারণং প্রবক্ষ্যামি সাবধানাঽবধারয়। ভুক্ত্বা সুন্নাত্তপকঞ্চ বারৈকং প্রতিপালয়েৎ। প্রতিপালয়েৎ স্বোদরঞ্চ কঠিনাশাবিবর্জিতঃ। পুনঃ পুনশ্চাল- নঞ্চ কুর্য্যাৎ স্বোদরমধ্যকম্। কুলালচক্রবৎ কুর্য্যাদ্ ভ্রমণ- ঞ্চোদরস্য চ। সর্ব্বাঙ্গচালনাদেব কুণ্ডলীশক্তিচালনম্। চাল- নাৎ কুণ্ডলীদেব্যাশ্চেতনা সা ভবেৎ প্রভো!। এতস্যানন্তরং

देव ! चालनं परिकीर्त्तितम्। नाडीनां चालनादेव सर्वविद्यानिधिर्भवेत्। वायुसिद्धिर्भवेत्तस्य पञ्चभूतस्य सिद्धिभाक्। मुण्डासनं हि सर्वत्र सर्वदा कारयेद्बुधः। ऊर्द्ध पद्मासनं कृत्वा अधोहस्ते जपं चरेत्। तदा त्रिदिनमाकर्त्तुं समर्थो मुण्डिकासनम्। तदा हि सर्वनाड्यश्च वशीभूता न संशयः। नाडीचालनयोगेन सिद्धिमाप्नोति साधकः। नेड़णीं यो न जानाति स कथं कर्त्तुमुद्यतः। स धीरो मानसचरो मतिमान् स जितेन्द्रियः। यो नेडणीयोगसारं कर्त्तुमुद्यमपारगः। स चावश्यं चालनञ्च कुर्य्यान्नाड्यादिसाधनम्। नेड़णीयोगमार्गेण नाड़ीचालनतत्परः। भवत्येव महाकाल ! राजराजेश्वरो यथा। केवलं प्राणवायोश्च धारणात् चालनं भवेत्। विना चालनयोगेन देहशुद्धि र्न जायते। चालनं नाडिकादीनां कफपित्तादिनाशनम्। करोति यद्वतो योगी मुण्डासनानिलाशनात्। वायुग्रहणमेवं हि नेडणीवशकालके। न कुर्य्यात् केवलं नाथ। अन्यकाले सदाचरेत्। यावन्नेडणीं न जानाति तावद्वायुं न सम्पिबेत्। बहुतरं न संग्राह्यं वायोरोगमलादिकृत्। केवलं श्वासगणनं यावन्नेडणी न सिध्यति। पञ्चामरासाधनाच्च पञ्चवायुवशो भवेत्॥

रुद्रयामले॥ मेदःश्लेष्माधिकः पूर्वं षट् कर्माणि समाचरेत्। अन्यथा नाचरेत्तानि दोषाणामप्यभावतः। धौती च गजकारिण्यौ वस्ती नौली नती तथा। कपालभाती चैतानि षट् कर्माणि महेश्वरि!। कर्मषट्कमिदं गोप्यं घटशोधनकारणम्। विचित्रगुणमाधाय पूज्यते योगिपुङ्गवः॥ तत्र धोती। चतुरङ्गुलविस्तारं हस्तपञ्चदशेन तु। गुरूपदिष्टमार्गेण सिक्तं वस्त्रं शनैर्ग्रसेत्। ततः प्रत्याहरेच्चैतत् क्षालनं धौतकर्म तत्। कासः श्वासः प्लीहा कुष्ठं कफरोगाश्च विंशतिः।

धौतीकर्मप्रसादेन शुध्यन्ते च न संशयः ॥१॥ अथ गजकरिणी ॥ उदरगतपदार्थमुद्वमन्ती पवनमपानमुदीर्य्य कण्ठकाले। क्रमपरिचयस्य वायुमार्गाद्गजकरिणीति निगद्यते सा ॥२॥ अथ वस्ती। नाभिनिम्नजले पायुं न्यस्य चलोत्कटासनम्। आधाराकुञ्चनं कुर्य्यात् चालनं वस्तिकर्म तत्। गुल्मप्लीहोदरा रोगा वातपित्तकफोद्भवाः। वस्तिकर्मप्रभावेण सर्वरोगक्षयो भवेत्। धात्विन्द्रियान्तःकरणप्रसादं दद्याच्च कान्तिं दहनप्रदीप्तिम्। अशेषदोषोपचयं निहन्यादभ्यस्यमानं जनवस्तिकर्म ॥ ३ ॥ अथ लौली ॥ भूम्यादावतिवेगेन तुन्दं सव्यापसव्यतः। नतांसो भ्रामयेदेषा लौली स्यात् परमेश्वरि! ॥ फलम् ॥ मन्दाग्निसन्दीपनपाचकादिसन्दीपकानन्दकरी सदैव। अशेषदोषामयशोषणी च हठक्रिया मौलिरियञ्च लौली ॥ ४ ॥ अथ नती ॥ सूत्रं वितस्तिमात्रन्तु नासानाले प्रवेशयेत्। मुखेन गणयेच्चैवा नती स्यात् परमेश्वरि! ॥ फलम् ॥ कपालशोधनी कण्ठरा दिव्यदृष्टिप्रदायिनी। य ऊर्द्ध्वं जायते रोगो नमयत्याशु तं नती ॥ एवञ्च नेती नतीति नाममात्रभेदः। नेती तु पूर्वमुक्ता ॥ ५ ॥ अथ कपालभाती ॥ भस्त्रेव लौहकारे च कर्णपूरोससम्भ्रमौ। कपालभाती विख्याता कफदोषविनाशिनी ॥ इति कपालभाती ॥ ६ ॥

दत्तात्रेयसंहितायाम् ॥ ततोऽधिकतराभ्यासाद्बलमुत्पद्यते भ्रमम्। येन भूचरसिद्धिः स्याद् भूचराणां जये क्षमः। व्याघ्रो लुलापो वन्यो वा ऋक्षो वा गज एव वा। सिंहो वा म्रियते तेन योगिनो हस्तताड़नात्। कन्दर्पस्य यथा रूपं तथा तस्यापि योगिनः। तस्मिन् काले महाविघ्नो योगिनः स्यात् प्रमादतः। तद्रूपवशगा नार्य्यः काङ्क्षन्ते तस्य सङ्गमम्। यदि सङ्गं करोत्येव विन्दुस्तस्य विनश्यति।

कामिनीसंगतो विन्दुनाशः सामर्थ्यञ्च जायते। तस्मात् स्त्रीणां सङ्गवर्जं कुर्य्यादत्यन्तमादरात्। योगिनस्तस्य सिद्धिः स्यात् सततं विन्दुधारणात्। तस्मात् सर्वप्रयत्नेन रक्ष्यो विन्दुर्हि योगिना। ततो रहस्यमाविष्टः प्रणवं प्लुतमात्रया। जपेत् पूर्वार्जितानां हि पापानां नाशहेतवे। सर्वविघ्नहरश्चायं प्रणवः सर्वदोषहा। एवमभ्यासयोगेन सिद्धिरारम्भसम्भवा। ततो भवेद् घटावस्था पवनाभ्यासिनः सदा। प्राणापानौ मनोवायू जीवात्मपरमात्मकौ। अन्योन्यस्याविरोधेन एवं सङ्घटते यथा। तद्वद् घटद्वयावस्था प्रसिद्धा योगिनां स्मृता। तत्र चिह्नानि यानि स्युस्तानि वक्ष्यामि कानिचित्। पूर्वं यः कथितोऽभ्यासश्चतुर्द्धा तं परित्यजेत्। दिवा वा यदि वा रात्रौ मासमात्रं समभ्यसेत्। एकवारं प्रतिदिनं कुर्य्यात् केवलकुम्भकम्। प्रत्याहारो हि एवं स्यादेवं कुर्य्युर्हि योगिनः। इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यो यत् प्रत्याहरते स्फुटम्। योगी कुम्भकमास्थाय प्रत्याहारः स उच्यते। यद्यत् पश्यति चक्षुर्भ्यां तत्तदात्मनि भावयेत्। यद्यत् शृणोति कर्णाभ्यां तत्तदात्मनि भावयेत्। जिह्वया यद्रसयति तत्तदात्मनि भावयेत्। त्वचा यदङ्गं स्पृशति तत्तदात्मनि भावयेत्। एवं ज्ञानेन्द्रियाणां हि तत्संख्याभिस्तु सङ्घयेत्। याम यामं प्रतिदिनं योगी यत्नादतन्द्रितः। तदा विचित्रसामर्थ्यं जायते योगिनो ध्रुवम्। दूरश्रुतिर्दूरदृष्टिः क्षणाद्दूरगतिस्तथा। वाक्सिद्धिः कामचारत्वं तथाऽदृश्यपदं भवेत्। मलमूत्रोपलेपेन लौहानां स्वर्णता तथा। खेचरत्वं तथा स्याच्च सतताभ्यासयोगतः। तदा बुद्धिमता भाव्यं योगिना योगसिद्धये। एते विघ्ना महासिद्धेर्न रमेत्तेषु बुद्धिमान्। न शीलयेत्तु कस्मैचित् स्वसामर्थ्यं हि सर्वदा। कदाचिद्दर्शयेन्मर्त्यो भक्तियत्नाय वा पुनः। यथा मत्तो यथा

मूढ़ो यथा बधिर एव वा। तथा वर्त्तेत लोकेषु स्वसामर्थ्यस्य गुप्तये। नोचेत् शिष्या हि बहवो भवन्त्येव न संशयः। स्वस्व-कार्य्येषु योगीन्द्रं प्रार्थयन्ते जनाः सदा। तत्कर्मकरणव्यग्रः स्वाभ्यासे शिथिलो भवेत्। अभ्यासेन विहीनस्तु ततो लौकि-कतां व्रजेत्। अविस्मृत्य गुरोर्वाक्यमभ्यासात्तदहर्निशम्। एवं भवेद्घटावस्था सहजाभ्यासयोगतः। अनभ्यासेन योगोऽयं वृथा गोष्ठ्या न सिध्यति। तस्मात् सर्वप्रयत्नेन योगमेतं समभ्यसेत्। ततः परिचयावस्था जायतेऽभ्यासयोगतः। वायुः परिचितो यत्नादात्मना सह कुण्डलीम्। वोधयित्वा सुषुम्नायां प्रविशेदविरोधतः। वायुना सह चित्तन्तु प्रविशेत्तु महापथम्। महापथं श्मशानञ्च सुषुम्नाप्येकमेव हि। नाना मतान्तरे भेदाः फलभेदो न विद्यते। वर्त्तमानं भविष्यच्च भूतार्थञ्चापि वेत्त्यसौ। यस्य चित्तं सपवनं सुषुम्नां प्रविशेदिह। भव्याभव्ये च विज्ञाय योगी रहसि यत्नतः। पञ्चधा धारणं कुर्य्यात् तत्तद्भूत-भयापहम्॥

अहजामले चतुर्दशपटले॥ सशैलवनधात्रीणां यथा-धारोऽहिनायकः। सर्वेषां हठतन्त्राणां तथाधारा हि कुण्डली॥ अहिनायकोऽनन्तः॥ सुप्ता गुरुप्रसादेन यदा जागर्त्ति कुण्डली। तदा पद्मानि सर्वाणि भिद्यन्ते ग्रन्थयोऽपि च। प्राणस्य शून्यपदवी तदा राजपथायते। तदा चित्तं निरा-लम्बं तदा कालस्य वञ्चनम्॥ शून्यपदवी सुषुम्ना तत्रैवोक्ता यथा॥ सुषुम्ना शून्यपदवी ब्रह्मरन्ध्रं महापथः। श्मशानं शाम्भवी मध्यमार्गश्चेत्येकवाचकम्॥ राजपथायत इत्यनेन सुख-गमनं व्यज्यते॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन प्रबोधयितुमीश्वरीम्। ब्रह्म-रन्ध्रमुखे सुप्तां मुद्राभ्यासं समाचरेत्। महामुद्रा महाबन्धो महावेधश्च खेचरी। उड्डीयानं मूलबन्धो बन्धो जालन्धरा-

भिधः। करणं विपरीताख्यं वज्रिनीशक्तिचालनम्। इदन्तु मुद्रादशकं जरामरणनाशनम्। देवेशि! कथितं दिव्यमष्टैश्वर्य्यप्रदायकम्। वल्लभं सर्वसिद्धानां दुर्लभं मरुतामपि। गोपनीयं प्रयत्नेन यथा रत्नकरण्डकम्। कस्यचिन्नैव वक्तव्यं कुलस्त्रीसुरतं यथा॥

अथ महामुद्रा॥ दत्तात्रेयसंहितायाम्॥ महामुद्रां प्रवक्ष्यामि भैरवोक्तां समादरात्। पार्ष्णिं वामस्य पादस्य योनिस्थाने नियोजयेत्। प्रसार्य्य दक्षिणं पादं हस्ताभ्यां धारयेद्दृढम्। चिबुकं हृदये न्यस्य पूरयेद्वायुना पुनः। कुम्भकेन यथाशक्ति धारयित्वा च रेचयेत्। वामाङ्गेन समभ्यस्य दक्षिणाङ्गेन चाभ्यसेत्। प्रसारितस्तु यः पादस्तमूरूपरि विन्यसेत्॥ अहजामले॥ पादमूलेन वामेन योनिं सम्पीड्य दक्षिणम्। पादं प्रसारितं कृत्वा कराभ्यां धारयेद् दृढम्। कण्ठे वक्त्रं समारोप्य धारयेद्वायुमूर्द्धतः। यथा दण्डाहतः सर्पो दण्डाकारः प्रजायते। ऋज्वीभूता तथा शक्तिः कुण्डली सहसा भवेत्। तदासौ मरणावस्था जायते द्विपुटीश्रिता। अतः शनैः शनैरेव रेचयेत्तं न वेगतः। इयं खलु महामुद्रा तव स्नेहात् प्रकाश्यते॥ फलम्॥ महाक्लेशादयो दोषाः क्षीयन्ते मरणादयः। महामुद्रा तु तेनैव समाख्याता महेश्वरि!। चन्द्राङ्गेन समभ्यस्य सूर्य्याङ्गेन समभ्यसेत्। यावत्संख्या भवेत्तुल्या ततो मुद्रां विसर्जयेत्। न हि पथ्यमपथ्यं वा रसाः सर्वेऽपि नीरसाः। अपि भुक्तं विषं घोरं पीयूषमिव जीर्य्यति। क्षयकुष्ठगुदावर्त्तगुदप्लीहपुरोगमाः। तस्य दोषाः क्षयं यान्ति महामुद्राञ्च योऽभ्यसेत्। कथितेयं महामुद्रा जरामरणनाशिनी। गोपनीया प्रयत्नेन न देया यस्य कस्यचित्॥

अथ महाबन्धः॥ अयमेव महाबन्धो मुद्रां बद्ध्वा यमभ्य-

मेत् । महाबन्धस्थितो भूमौ स्फिचौ सन्ताड़येच्छनैः । अय-मेव महाबन्धः सिद्धैरभ्यस्यते नरैः । पार्ष्णिं वामस्य पादस्य योनिस्थाने नियोजयेत् । वामोरूपरि संस्थाप्य दक्षिणं चरणं तथा । पूरयित्वा मुखे वायुं हृदये चिवुकं दृढ़म् । निष्पीड्य योनिमाकुञ्च्य मनोमध्ये नियोजयेत् । रेचयेच्च शनैरेवं महा-बन्धोऽयमुच्यते । असुं योगो महाबन्धं महासिद्धिप्रदायकम् । वामाङ्गेन समभ्यस्य दक्षाङ्गे पुनरभ्यसेत् । अयञ्च सर्वनाड़ीना-मूर्द्ध गतिनिरोधकः । त्रिवेणीसङ्गमं धत्ते केदारं प्रापयेन्मनः । रूपलावण्यसम्पन्ना यथा स्त्री पुरुषं विना । महामुद्रामहा-बन्धौ निष्फलौ वेधवर्जितौ ॥ २ ॥

अथ महावेधः ॥ महाबन्धस्थितो योगी कृत्वा प्रकर-मेकधा । वायुना गतिमाहृत्य पिहितं कण्ठमुद्रया । समस्त-युक्तो यो भूमौ स्फिचौ सन्ताडयेच्छनैः । पुटद्वयं समाक्रम्य वायुश्चरति सत्वरः । सोमसूर्य्याग्निसन्दग्धो जायते चामृताय वै । मृतावस्था समुत्पन्ना ततो मृत्युभयं कुतः । राजदन्तस्य जिह्वायां बन्धः शस्तो भवेदितः । महावेधसमाभ्यासो महा-सिद्धिप्रदायकः । बन्धत्रयं महागुह्यं जरामरणनाशनम् । वह्नि-वृद्धिकरं चैवाणिमाद्यष्टगुणप्रदम् । अबाधं हरते पापं यामं यामं दिने दिने । पुण्यसञ्चारसम्भारं पापौघातिहरं सदा । सम्यक् शिक्षावतामेव स्वल्पं प्रथमसाधने । वह्निं स्त्रीपथसेवन-मादौ मज्जनमाचरेत् ॥ ३ ॥

अथ खेचरी ॥ नाऽसनं सिद्धसदृशं न कुम्भं केवलोपमं । न खेचरीसमा मुद्रा न नादसदृशो लयः । छेदनं चालनं देहे कलाक्रमेण वर्द्धयेत्तावत् । सा यावद् भ्रूमध्यं स्पृशति साक्षात् खेचरीसिद्धि. ॥ दत्तात्रेयसंहितायाम् ॥ अन्तः कपालविवरे जिह्वां व्यावृत्य बन्धयेत् । भ्रूमध्यदृष्टिरप्येषा मुद्रा भवति

खेचरी॥ ब्रह्मजामले॥ स्नुहीपत्रनिभं शस्त्रं सुतीक्ष्णं स्निग्ध-निर्म्मलम्। मर्य्यादायै ततस्तेन रोममात्रं समुच्छिनेत्। कृत्वा सैन्धवपथ्याभ्यां चूर्णिताभ्यां प्रवर्त्तते॥ पथ्या हरीतकी॥ पुनः सप्तदिने प्राप्ते रोममात्रं समुच्छिनेत्। एवं क्रमेण षण्मासं नित्ययुक्तः समाचरेत्। षण्मासाद्रसनामूलशिराबन्धो विनश्यति॥ योगिनो वेणुवल्कलधारेणेदानीं रसनामूलमेवं क्रमेण छिन्दन्ति॥ अथ वागीश्वरीधाम शिरो वस्त्रेण वेष्टयेत्। शनैरुत्कर्षयेद् योगी कालवेलाविधानवित्। वागीश्वरीधाम जिह्वा तस्याः शिरोऽग्रभागः। वस्त्रप्रमाणमपि तत्रैव॥ वितस्तिप्रमितं दैर्घ्यं विस्तारं चतुरङ्गुलम्। मृदुलं धवलं प्रोक्तं वेष्टनालम्बनक्षणम्। पुनः षण्मासमात्रेण पुनः सङ्कर्षणात् प्रिये!। भ्रूमध्यावधि वर्द्धेत तिर्य्यक्कर्णविलावधि। अधस्तच्चिवुकं मूलं प्रयाति क्रमकारिता। क्रोशादूर्द्धं चङ्क्रमति तिर्य्यक् सङ्खावधि प्रिये!। पुनः संवत्सरे देवि! द्वितीये चैव लीलया। ब्रह्मरन्ध्रात आहृत्य तिष्ठेत् पवनवन्दिते। सतालुमूलं सङ्कृष्य सप्तवासरमात्मनि। पूर्वोक्तेन प्रकारेण मलं सर्वं विशोधयेत्। अङ्गुल्यग्रेण सङ्कृष्य जिह्वां तत्र निवेशयेत्। शनैः शनैर्मस्तकान्तं महावज्रकवाटभित्। पूर्वं विजयतां विद्या विख्याता भुवनत्रये। अस्यां षडङ्गं कुर्वीत तथा षट्चक्रभिन्नया। खे निरस्तसकलक्रियाक्रमयाचिता चरति। शाश्वतोदये सशिरोमूसमवायकारिणी॥ क्रमेणैव प्रकर्तव्याभ्यासेन वरवर्णिनि!। युगपद्विलये तस्य शरीरं विलयं व्रजेत्। तस्माच्छनैः शनैः कार्य्योऽभ्यासिना योगकः प्रिये!। एवं वर्षत्रयं कृत्वा ब्रह्मद्वारं विभिद्यध्रुवम्। षट् चक्राणि विभेद्य शक्तिभुजगीं प्रोत्थाप्य मूलस्थितां भित्त्वा ग्रन्थितमश्च पश्चिमशिराः प्राकाररूपं महत्। नीत्वा प्राणमहः शिरोऽपि विमलं निर्मथ्य चित्तेन

तत् तस्मिन् पिबतेन्दुमण्डलगलन्मुक्तः समासाच्छिव: ॥ नित्यं यस्तूर्द्धजिह्वा यदि पिबति पुमान् सप्तधारामृतौघं सुस्वादं शीतलाङ्ग दुरितभयहरं क्षुत्पिपासानिवारम्। पिण्डस्थं हि तस्मात् मृत इव निवसन्मृत्युरोगास्तरेत्तु दौर्भाग्यं याति नाशं प्रसरति सकलं त्रिविकालो भ्रमित्वा ॥ कपालकुहरे जिह्वा प्रविष्टा विपरीतगा। भ्रुवोरन्तर्गता दृष्टिर्मुद्रा भवति खेचरी। कला पराङ्मुखी कृत्वा त्रिपथे परिवर्त्तयेत्। सा भवेत् खेचरीमुद्रा व्योमचक्रं तदुच्यते। रसनामूर्द्ध्वगां कृत्वा क्षणार्द्धं यस्तु तिष्ठति। विषयान्मुच्यते योगी व्याधिमृत्युजरादिभि.। न रोगमरणं तस्य, न निद्रा न क्षुधा तृषा। न च मूर्च्छा भवेत्तस्य यो मुद्रां वेत्ति खेचरीम्। पीड्यते न स रोगेण लिप्यते न स कर्मणा। बाध्यते न स कालेन यस्य मुद्रास्ति खेचरी। चित्तं चरति खे यस्मात् जिह्वा चरति खे गता। तेनैषा खेचरी नाम मुद्रासनमस्कृता। खेचर्य्यामुदितं येन विवरं लम्बिकाद्ध्वकम्। तस्य न क्षरते विन्दुः कामिन्याश्लेषितस्य च। चलितोऽपि यदा विन्दुः सम्प्राप्तो योनिमण्डले। व्रजेत्तूर्द्ध्वं हठाच्छक्त्या निबद्धो योनिमुद्रया। ऊर्द्ध्वजिह्वः स्थिरो भूत्वा सोमपानं करोति यः। मासार्द्धेन न सन्देहो मृत्युं जयति योगवान्। इन्धनानि यथा वह्निस्तैलवर्त्तिञ्च दीपकः। तथा सोमलतापूर्णं देहं देही न मुञ्चति। नित्यं सोमकलापूर्णं देहं देही न मुञ्चति। नित्यं सोमकलापूर्णं शरीरं यस्य योगिनः। तक्षकेणापि दष्टस्य विषं तस्य न सर्पति। तस्मादिदं प्रकुर्वीत नित्ययुक्तः समाहितः। रसनां शेषयेदूर्द्ध्वं पिबेदमरवारुणीम्। कुलीनं तमहं वन्दे इतरे कुलघातकाः। गोशब्देनोदिता जिह्वा तत्प्रवेशो हि तालुनि। गोमांसभक्षणं तत्तु महापातकनाशनम्। जिह्वाप्रवेशद भूतवायुना स्रावित

खलु। चन्द्राद् गलति संसारं तस्मादमरवारुणी। मूर्द्धः षोडशपत्रपद्मगलितं प्राणादवाप्तं हठादूर्द्धास्यो रसनां नियम्य विवरे शक्तिं परां चिन्तयेत्। तत्कल्लोलकलाजलञ्च विमलं धारामृतं यः पिबेत् निर्दोषः स मृणालकोमलवपु र्योगी चिरं जीवति॥ चुम्बन्ती यदि लम्बिकाग्रमनिशं जिह्वा रसस्यन्दिनी सक्षारा कटुकाथ दुग्धसदृशी चौराज्यतुल्याथवा। व्याधीनां हरणं जरान्तकरणं शास्त्राङ्गमोदीरणं तस्य स्यादमरत्वमष्टगुणवत् सिद्धाङ्गनाकर्षणम्॥ एकं सृष्टिमयं बीज एका मुद्रा च खेचरी। एको देवो निरालम्बो ह्येकावस्था मनोन्मनी। सुचिरं ज्ञानजनकं पञ्चतत्त्वसमन्वितम्। तिष्ठन्ती खेचरीमुद्रा तस्मिन् शून्ये निरञ्जने॥ ४॥

अथ मूलबन्धः॥ पार्ष्णिभागेन सम्पीड्य योनिमाकुञ्चयेद्गुदम्। अपानमूर्द्ध्वमुत्थाप्य मूलबन्धोऽयमुच्यते। अधोगतमपानञ्च ऊर्द्ध्वगं कुरुते हठात्। आकुञ्चनेन तं वच्मि मूलबन्धं महेश्वरि॥। योनिपार्ष्णी तु सम्पीड्य वायुमाकुञ्चयेद्बलात्। वारं वारं तथा चोर्द्ध्वं समायाति समीरणः। प्राणादिनोदितो विन्दुर्मूलबन्धेन चैकतः। ततो योगस्य संसिद्धिः प्रमा तत्र न संशयः। प्राणापानौ च पवनौ मूलबन्धेन चैकताम्। गत्वा योगस्य संसिद्धिं गच्छतो नात्र संशयः। अपानप्राणयोरैक्यात् क्षयान्मूत्रपुरीषयोः। युवा भवति वृद्धोऽपि सतत मूलबन्धनात्। अपाने चोर्द्ध्वगे याते सम्प्राप्ते योनिमण्डले। तदानना शिखा दीर्घा वर्द्धते वायुना हता। ततो यात वह्नयोनौ प्राणेषु च स्वरूपकम्। तैलाभ्यक्त प्रदीपन्तु ज्वलनो देहगस्तथा। तेन कुण्डलिनी सुप्ता सन्तप्ता सविवर्द्धते। दण्डाहता भुजङ्गीव निश्वस्य ऋजुता व्रजेत्। विलं प्रविष्टेव ततो ब्रह्मनाड्यन्तरं व्रजेत्। तस्मान्नित्यं मूलबन्धः कर्त्तव्यः परमेश्वरि!॥ ५॥

अथ उड्डीयानम्॥ बद्धो येन सुषुम्नायां प्राण उड्डीयते ततः। तस्मादुड्डीयनाख्योऽयं ज्ञातव्यः परमेश्वरि!। उड्डीनं कुरुते यस्मादविश्रान्तो महाखगः। उड्डीयानं तदेव स्यात् तत्र बन्धो निगद्यते। उदरे पश्चिमे भालं नाभेरूर्द्धञ्च कारयेत्। उड्डीयानो ह्यसौ बन्धो मृत्युमातङ्गकेशरी। उड्डीयानन्तु सहजं कथ्यते परमेश्वरि!। अभ्यासेन वितन्द्रस्तु वृद्धोऽपि तरुणो भवेत्। नाभेरूर्द्धमधश्चापि तालुं कुर्य्यात् प्रयत्नतः। षण्मासा-भ्यासतो मृत्युं जयत्येव न संशयः। रुति वज्रासने पादौ करा-भ्यां धारयेद् दृढम्। फलु देशसमीपे च बन्धं तत्र प्रपीड़येत्। पश्चिमे तालुमुदरे कारयेद्धृदये गले। शनैः शनैर्यथा प्राणस्तुन्द-सिद्धिं स गच्छति। सर्वेषामेव बन्धानामुत्तमोऽप्युड्डियानकः। उड्डीयाने महेशानि! मुक्तिः स्वाभाविकी भवेत्॥ दत्तात्रेय-संहितायाञ्च॥ उड्डीयानञ्च सहजं मुनिभिः कथितं सदा। अभ्यसेद् यस्तु सततं वृद्धोऽपि तरुणायते। नाभेरूर्द्धमध-श्चापि प्राणं कुर्य्यात् प्रयत्नतः। षण्मासमभ्यसेन्मृत्युं जयत्येव न संशयः। मूलबन्धस्तु यो नित्यमभ्यसेत् स तु योगवित्॥६॥

अथ जालन्धरबन्धः॥ रुद्रजामले॥ कण्ठमाकुञ्च्य हृदये स्थापयेच्चिबुकं दृढम्। बन्धो जालन्धराख्योऽयममृताव्ययका-रकः॥ दत्तात्रेयसंहितायाञ्च। कण्ठमाकुञ्च्य हृदये मारुतं धारयेद् दृढम्। जालन्धरे बन्ध एष ह्यमृतद्वयपारगः। नाभि-स्थाग्निकपालस्थं सहस्रकमलच्युतम्। अमृतं सर्वदा स्रावं विन्दुत्वं याति देहिनाम्। यथाग्निश्च तदमृतं न पिबेच्च पिबेत् स्वयम्। याति पश्चिममार्गेण एवमभ्यासतः सदा। अमृतं कुरुते देहं जालन्धरमतोऽभ्यसेत्॥ रुद्रजामले॥ बध्नाति हि शिराजालमधो गामि न भोजनम्। अतो जालन्धरो बन्धः कण्ठे दुःखौघना[illegible]। जालन्धरे कृते बन्धे कण्ठे सङ्कोचने कृते।

न पीयूषं पचत्यग्नौ न च वायुः प्रधावति। कण्ठसङ्कोचनेनैव द्वे नाड्यौ कुम्भयेद् दृढम्। मध्यचक्रमिदं ज्ञेयं षोड़शाधार-बन्धनम्। बन्धत्रयमिदं श्रेष्ठं महासिद्धनिषेवितम्। सर्वेषां हठतन्त्राणां कुर्य्यात् साधनमीश्वरि!। अथ आकुञ्चनेनाशु कण्ठसङ्कोचने कृते। मध्ये पश्चिमतालुः स्यात् प्राणस्तु मध्य-नाड़िगः। ब्रह्मस्थानस्थितो बोधः प्रयाति पवनालयम्। ततो न जायते मृत्युर्नास्य जरादिकं तथा। मूलस्थानं समाकुञ्चा उड्डानाख्यन्तु कारयेत्। इडाञ्च पिङ्गलां बद्ध्वा वाहयेत् पश्चिमां दिशम्। अनेनैव विधानेन प्राप्नोति पवनो लयम्। ततो न जायते मृत्युर्जरारोगादिकं तथा॥

अथ विपरीतकरणम्। यत्किञ्चित् स्रवते चन्द्रादमृतं दिव्यरूपिणम्। तत्सर्वं ग्रसते सूर्य्यस्तेन पिण्डो जरायुतः। तत्रास्ति करणं दिव्यं सूर्य्यस्य मुखबन्धनम्। गुरूपदेशतो ज्ञेयं न च शास्त्रार्थकोटिभिः। ऊर्द्ध्वं नाभिरधस्तालुरूर्द्ध्वं भानु-रधः शशी। करणं विपरीताख्यं सर्वव्याधिविनाशनम्। नित्यमभ्याससंयुक्तं जठराग्निविवर्द्धनम्। स्वल्पाहारो निरा-हारः क्षुधार्त्तो बलहा भवेत्। आहारं बहुलं तस्य सम्पाद्य साधकस्य तु। अल्पाहारो यदि भवेदग्निर्देहं दहेत् क्षणात्। अधः शिराश्चोर्द्धपादः क्षणं स्यात् प्रथमे दिने। क्षणाच्च किञ्चि-दधिकमभ्यसेद्धि दिने दिने। वलितं पलितञ्चैव षण्मासाद्धि विनाशयेत्। मासमात्रन्तु यो नित्यमभ्यसेत् स तु कर्णजित्॥ दत्तात्रेयसंहितायामपि॥ पक्षिणा गुदमायुज्य वाममार्गं चरे-द्बलात्। वारं वारं यथा चोर्द्ध्वं समायाति समीरणः। प्राणापानौ नादविन्दू मूलबन्धेन चैकताम्। महायोगस्य संसिद्धिं याति नास्त्यत्र संशयः। करणं विपरीताख्यं सर्वव्याधिविनाशनम्। नित्यमभ्यासयुक्तस्य जठराग्निविवर्द्धनम्। आहारा बहवस्तस्य

धफडाः खभजास्तथा। एतत्त्रिकं त्रिकं विद्धं विद्धैः कफभदैः क्रमात्। घडछा रौद्रवेधेन पणठा हस्तगे ग्रहे। धफडाः पूर्वाषाढायां खभञा भाद्र उत्तरे। रवौ शसौ यजौ तत्र डञौ चैव परस्परम्। एकेन द्वितीयं विद्धं शुभाशुभग्रहव्यधे। अवर्णादिस्वरो वेधे नैकवेधे द्वयोर्व्यधः। युग्मस्वरात्मके वेधे चानुस्वारविसर्गयोः। कोणस्थधिष्ण्ययोर्मध्ये अन्त्यादिपादगे ग्रहे। अस्वरादिचतुष्कस्य वेधः पूर्वतिथेस्तथा। एकादिक्रूरवेधेन फलं पुंसां प्रजायते। उद्वेगश्च भयं हानीरोगो मृत्युः क्रमेण च। ऋक्षे भ्रमोऽक्षरे हानिः स्वरे व्याधिभयं तिथौ। राशौ विद्धे महाविघ्नः पञ्चविद्धो न जीवति। एकविद्धे भयं युद्धे युग्मवेधे धनक्षयः। त्रिवेधेन भवेद्भङ्गो मृत्युर्वेधे चतुर्ग्रहे। यथा दुष्टफलाः क्रूरास्तथा सौम्याः शुभावहाः। क्रूरयुक्तः पुनः सौम्यो ज्ञेयः क्रूरफलप्रदः। अर्कवेधे मनस्तापो द्रव्यहानिश्च भूसुते। रोगपीडाकरः सौरी राहुकेतू च विघ्नदौ। चन्द्रे मिश्रफलं पुंसां रतिलाभश्च भार्गवे। बुधवेधे भवेत् प्रज्ञा जीवः सर्वशुभप्रदः। स्वोच्चस्थे बलं पूर्णं पादोनं मित्रभे गृहे। अर्द्धं समगृहे ज्ञेयं पादं शत्रुगृहे स्थिते। इदञ्च सौम्यक्रूराणां बलं स्थानवशात् स्वयम्। एतदेव फलं ज्ञेयं सौम्यैः क्रूरैर्विपर्य्यये। स्थानवेधसमायोगे यत्सङ्करं जायते बलं। तत्सङ्करं वेध्यवस्तूनां बलं ज्ञात्वा फलं वदेत्। वक्रग्रहे फलं द्विघ्नं त्रिगुणं स्वोच्चसंस्थिते। स्वभावजं फलं शीघ्रे नीचस्थेऽर्द्धफलो ग्रहः। तिथिराश्यंशनक्षत्रं विद्धं क्रूरग्रहेण यत्। शुभाशुभेषु कार्य्येषु वर्जनीयं प्रयत्नतः। न नन्दति विवाहे च यात्रायां न निवर्त्तते। न रोगान्मुच्यते रोगी वेधवेलाकृतोद्यमः। रोगकाले भवेद्वेधः क्रूरखेचरसम्भव। वक्रगत्या भवेन्मृत्युः शीघ्रे चाप्य-

रुजान्वितः। वेधस्थाने भवेद्भङ्गो दुर्गे खण्डिः प्रजायते। कपिप्रवेशनं तत्र योधाघातश्च तत्र वै। यत्र पूर्वादिकाष्ठाया वृषराश्यादिगो रविः। सा दिगस्तमिता ज्ञेया तिस्रः शेषाः सदोदिताः। ईशानस्थाः स्वराः प्राच्यां ज्ञेया आग्नेययाम्यके। नैरृते तथास्तु वारुण्यां वायव्यां सौम्यगा मताः। नक्षत्राणि स्वरा वर्णा राशयस्तिथयो दिशः। ते सर्वेऽस्तमिता ज्ञेया यत्र भानुस्त्रिमासिकः। नक्षत्रेऽस्ते रुजा वर्णे हानिः शोकस्तथा स्वरे। राशौ विघ्नस्तथा भीतिः पक्षास्ते मरणं ध्रुवम्। यात्रा युद्धं विवादश्च दारं प्रासादहर्म्ययोः। न कर्त्तव्यं शुभं चान्यदस्ताशाभिमुखं नरैः। अस्ताशायां स्थितं यस्य पुंसो नामाद्यमक्षरम्। स आर्त्तः सर्वकार्य्येषु ज्ञेयो दैवहतो नरः। कवौ कोटे तथा युद्धे चातुरङ्गे महाहवे। सर्व्वे अस्तङ्गता योधा यदोच्छेदिजयं रणे। नक्षत्रेऽभ्युदिते पुष्टिर्वर्णे लाभः स्वरे सुखम्। राशौ जयस्तिथौ तेजः पदाप्तिः पक्षकोदये। प्रश्नकाले भवेद्विद्ध यल्लग्नं क्रूरखेचरैः। तदुष्टं शोभनं सौम्यैर्मिश्रैर्मिश्रफलं मतम्। ग्रहाविद्धञ्च यल्लग्नं फलं तस्य स्वभावतः। ज्ञातव्यमीक्षणे केन्द्रे भाषितं यच्चरादिकम्। क्रूरैरुभयतो विद्धा यस्याक्षरतिथिस्वराः। राशिर्धिष्ण्यञ्च पक्षापि तस्य मृत्युर्न संशयः। मण्डलं नगरं ग्रामं दुर्गं देवालयं पुरम्। क्रूरोभयस्थिते वेधे विनश्यति यथाक्रमम्। कृत्तिकादित्रिकर्क्षे क्रूरवेधे च कूर्मतः। सर्वे नाभिम्यदेशाद्या विनश्यन्ति यथाक्रमम्। कृत्तिकायां तथा पुष्ये रेवत्याञ्च पुनर्वसौ। वेधे सति क्रमाद्वेधो वर्णेषु ब्राह्मणादिषु। तैलं भाण्डं रसो धान्यं गजाश्वादिचतुष्पदाः। सर्वं महार्घतां याति यत्र क्रूरो व्यवस्थितः। क्रूरवेधसमायोगे यस्योपग्रहसम्भवः। तस्य

मृत्युर्न सन्देहो रोगाद्दापि रणेऽपि वा। सूर्य्यभात् पञ्चमं धिष्ण्यं ज्ञेयं विद्युन्मुखाभिधम्। शूलञ्चाष्टतमं प्रोक्तं सन्निपातं चतुर्दशम्। केतुमष्टादशं विद्यादुल्का स्यादेकविंशतिः। द्वात्रिंशतितमे कल्पस्त्रयोविंशे च वज्रकम्। निर्घातश्च चतुर्विंशे उक्तास्त्वष्टावुपग्रहाः। प्रस्थाने विघ्नदाः प्रोक्ताः सर्वकार्य्येषु सर्वदा। जन्मभं कर्म चाधानं वैनाशं सामुदायिकम्। साङ्घातिकमिदं धिष्ण्याष्टकं सर्वजनीनकम्। जातिदेशाभिषेकैश्च नवाधिष्ठानभूपतेः। वेधं ज्ञात्वा फलं ब्रूहि सौम्यैः क्रूरैः शुभाशुभम्। जन्मभं जन्मनक्षत्रं दशमं कर्मसंज्ञितम्। एकविंशं तथाधानं त्रयोविंशं विनाशकम्। अष्टादशञ्च नक्षत्रं सामुदायिकसंज्ञकम्। साङ्घातिकञ्च विज्ञेयं ऋक्षं षोडशमेव हि। शरीरं राज्यजातं हि जातिनामधनाभिधम्। देशभं देशनामर्क्षं राज्यर्क्षञ्चाभिषेककम्। मृत्युः स्याज्जन्मभे विद्धे कर्मभे क्लेश एव च। आधानभे प्रवासः स्याद् विनाशे वर्णविग्रहः। सामुदायिकभेऽनिष्टं हानिः साङ्घातिके तथा। जातिभे कुलनाशः स्याद् बन्धनञ्चाभिषेकभे। देशभे देशभङ्गश्च क्रूरो वरं शुभैः शुभम्। उपग्रहसमायोगे मृत्युर्भवति नान्यथा। भयं भङ्गश्च घातश्च मृत्युभङ्गयुता स्मृतिः॥

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि यदुक्तं ब्रह्मयामले। एकाशीतिपदे चक्रे ग्रहवेधात् शुभाशुभम्। क्रूरैरेकादिपञ्चास्ते युधि वेधे फलं लभेत्। तिथिर्धिष्ण्यं स्वरा राशिर्वर्णश्चैव तु पञ्चमः। यद्दिने विध्यते चन्द्रात् तद्दिने स्यात् शुभाशुभम्। देशः कालस्ततः पण्यमिति त्रैलोक्यनिर्णये। चिन्तनीयानि वेधानि सर्वकालं विचक्षणैः। देशोऽथ मण्डलं स्थानमिति देशस्त्रिधोच्यते। वर्षं मासं दिनञ्चेति त्रिकालेऽपि च कथ्यते। धातुर्मूलञ्च जीवश्च पण्यमेवं त्रिधा मतम्। अथ त्रिकत्रयस्यास्य

वक्ष्यामि स्वामिखेचरान्। देशेशा राहुमन्देज्या मण्डलस्वामिनः पुनः। केतुसूर्य्यसिताः स्थाननाथाश्चन्द्रारचन्द्रजाः। वर्षेशा राहुकेत्वार्किजीवा मासाधिपाः पुनः। भौमोऽर्कस्तु सितो ज्ञेयश्चन्द्रः स्याद्दिवसाधिपः। धात्वीशाः सौरिर्पातारा जीवेशा ज्ञेन्दुसूरयः॥ मूलेशाः केतुशुक्रार्का इति पर्य्यायाधिपा ग्रहाः। पुंग्रहा राहुकेत्वर्कजीवभूमिसुता मताः। स्त्रीग्रहौ सितशीतांशू सौरिसौम्यौ नपुंसकौ। सितेन्दू सितवर्णेशौ रक्तेशौ भौम्यभास्करौ। पीतौ सौम्यगुरू कृष्णा राहुकेत्वर्कजा मताः। ग्रहे वक्रोदयी यः स्यादुदयी च बलाधिकः। देशादीनां स एवैकः स्वामिखेटस्तथा मतः। वक्रोदयः स्वहर्म्येषु पूर्णवीर्य्यो भवेद् ग्रहः। तदग्रपृष्ठगे खेटे बलं त्रैराशिकं मतम्। उच्चस्थे च बलं पूर्णं नीचांशस्थे बलं दलम्। त्रैराशिकवशाज्ज्ञेयमन्तरे तु बलं बुधैः। एवं देशादिनाथानां वेधो ज्ञेयो ग्रहं प्रति। सुहृदः शत्रवो मध्याश्चिन्तनीयाः प्रयत्नतः। स्वमित्रसमशत्रूणां वेधाद्देशादिके क्रमात्। शुभो ग्रहः शुभं दत्ते चतुस्त्रिद्व्येकपादतः। दुष्टं दुष्टग्रहः कुर्य्यादेकद्वित्रिचतुष्पदैः। विद्धः पूर्णदृशा पश्यन् तत्पादेन फलं ग्रहः। विदधात्यन्यथा ज्ञेयं फलं दृष्ट्यनुसारतः। वर्णादिस्वरराशीनां मेषाद्ये राशिमण्डले। ग्रहदृष्टिवशात् सोऽपि वेधो वर्णादिके मतः। स्वरवर्णाः स्वचक्रोक्तास्तिथिवेधस्य पीडकाः। तिथौ वर्णे च राशौ च स्वदृष्ट्या दृष्टिजं फलम्। अशुभो वा शुभो वापि शुक्रो वेध्यतिथौ ग्रहः। सर्वं निजफलं दत्ते कृष्णपक्षे तु तद्दलम्। खेटकस्यांशको ज्ञेया पूर्णा दृष्टिः सदा बुधैः। दृष्टिहीने पुनर्वेधे न स्यात् किञ्चिच्छुभाशुभम्। सौम्यः पूर्णदृशा पश्यन् विध्यन् वर्णादिपञ्चके। फलं विशोपकान् पञ्च क्रूरस्य चतुरो दिशेत्। वेध्यवर्णादिके यावत् स्थाने वेधे च यावती। दृष्टिस्तदनुमानेन वाच्या विंशोपका

बुधे.। एवं विंशोपका यत्र सम्भवन्ति शुभाशुभम्। तस्मादेवं विधानेन तेषां ज्ञेयं शुभाशुभम्। वर्त्तमानाघ्र्य-विंशांशकल्पना तेषु च क्रमात्। वर्त्तमानार्घ्यके दद्यादुत्पाद्य च शुभाशुभम्। देशध्वंसः प्रजापीडा क्षतिः प्राणिवधस्तथा। यत्र दृष्टिस्तु तत्र स्याद् दुर्भिक्षं मण्डले स्फुटम्। अकालेऽपि फलं पुष्पं वृक्षाणां यत्र जायते। स्वजातिमांसभुक्तिश्च दुर्भिक्षं तत्र रौरवम्। परचक्रागमस्तत्र दुर्भिक्षञ्च स्वराज्यके। ऋतौ विपर्य्ययो यत्र दुर्भिक्षं मण्डले भवेत्। भूमिकम्पो रजःपातो रक्तपातश्च जायते। देशे सर्वसुखोपेते वैधादर्थो भवेद्भयम्। दीपो यथा गृहस्थान्तर्द्योतयति सर्वतः। तथेदं सर्वतोभद्र-चक्रं ज्ञानप्रकाशकम्॥

अस्य व्याख्यानं प्रक्रिया मञ्जतयोच्यते ऊर्द्धगेति। पूर्वपश्चिमक्रमेण रेखादशकं विन्यस्योत्तरदक्षिणक्रमेण पुन-स्तत्र रेखादशकं न्यसेत्। एतेनैकाशीतिः कोष्ठकानि भवन्ति। तत्र कोष्ठे ईशानादिकोणकोष्ठेषु सृष्टिमार्गेणादावी-शानकोणे ततश्चाग्निकोणे ततो नैर्ऋते ततश्च वायव्ये एवं चतुरावृत्त्या अकारादिस्वरान् लिखेत्। पूर्वदिगवधिसप्तसप्त-क्रमेण कृत्तिकादीन्यष्टाविंशतिनक्षत्राणि चतुर्दिक्षु प्रथमपंक्तौ लिखेत्। तदधःपंक्तौ अवकहेत्यादिवर्णविंशतिकं तदधः-पंक्तौ वृषादिराशिद्वादशकञ्च लिखेत्। अवशिष्टकोष्ठपञ्चके नन्दादितिथिपञ्चकं लिखेत्। तत्रेशाने अ उ लृ ओ इति स्वरचतुष्कम्। आग्नेये आ ऊ लॄ औ इति स्वरचतुष्कम्। नैर्ऋते इ ऋ ए अं इति स्वरचतुष्कम्। वायव्ये ई ॠ ऐ अः इति स्वरचतुष्कञ्च लिखेत्। ततः पूर्वदिशि प्रथमे पंक्तौ कृत्ति-कादीनि सप्त नक्षत्राणि द्वितीयपंक्तौ अवकहडेति। तृतीयपंक्तौ वृषमिथुनकर्कटेति। तदधःकोष्ठे नन्दादितिथिश्च लिखेत्। ततो

दक्षिणदिशि पूर्ववत् पंक्तिक्रमेण मघादीनि भटपवतेति सिंह-कन्यातुलेति भद्राश्च लिखेत्। पश्चिमायां दिशि पूर्ववत् तत्र नन्दाकोष्ठे रविमण्डलौ भद्राकोष्ठे इन्दुबुधौ जयाकोष्ठे गुरुं रिक्ताकोष्ठे शुक्रं पूर्णाकोष्ठे शनिं लिखेत्। ग्रहाणां बलविज्ञानाय उच्चनीचस्थानमाह रवेर्मेष इत्यादि॥ ग्रहाधीना हि सकल-शुभाशुभचिन्तेत्यतो ग्रहाणां क्रूरसौम्यत्वमाह शन्यर्केति। शनिरविराहुकेतुमङ्गलाः क्रूराश्च बुधगुरुशुक्राः शुभाः। बुधस्तु क्रूरयुक्तः पापः। एवं क्षीणचन्द्रः क्षीणस्तु ज्योतिषे। कृष्णाष्ट-मोदलादूर्द्ध्वं यावत् शुक्लाष्टमीदलम्। तावदेव शशी क्षीणः पूर्णः स्यादन्यतः शशी॥ इति। एतत्कथनप्रयोजनमाह यस्मिन्निति। यत्र चक्रे ग्रहाश्रयनक्षत्रस्य वामसम्मुखदक्षिणक्रमेण नक्षत्रेण सह वेधत्रयं भवेत्। भुक्तग्रहाश्रयनक्षत्रे पूर्वं भोग्यं तन्नक्षत्रात् परम् आक्रान्तं ग्रहेणाधिष्ठितम्। तत्र कर्म न कर्त्तव्यमित्यर्थः॥

दृष्टिफलं कथयति वक्रेति॥ मङ्गलादिग्रहपञ्चके वक्र-गामिनि सति दक्षिणा दृष्टिर्ज्ञातव्या। अत्र दक्षिणवेधफलं वाच्यं शीघ्रगामिनि वामदृष्टिर्वामवेधफलं वाच्यम्। मध्यचारे प्रकृतगतौ मध्या सम्मुखे दृष्टिर्ज्ञेया तत्र सम्मुखवेधफलं वाच्यम्। ग्रहाणां वक्रशीघ्रादिसमयमाह सूर्य्ययुक्त इति। सूर्य्येण सह एकराशिस्था ग्रहा अंशविशेषे अस्ता भवन्ति। उक्तञ्च ज्योति-स्तत्त्वे। सूर्य्येण युक्ता अस्तमराशिगता उदिताः स्युः। सूर्य्ये द्वितीयगे ग्रहाक्रान्तराशेरग्रिमराशिगते सूर्य्ये तु ग्रहाः शीघ्राः शीघ्रगतयो भवन्ति। एवं क्रमेण तृतीयराशिगे सूर्य्ये ग्रहाः समाः प्रकृतगतयो भवन्ति। चतुर्थे सूर्य्ये मन्दाश्चक्रपूर्वसम-गतयो भवन्ति। एवं पञ्चमराशिगे सूर्य्येऽपि सप्तमाष्टमराशिगे सूर्य्ये ग्रहा अतिवक्रगतयो भवन्ति। एवं नवमदशमराशिगे सूर्य्ये ग्रहाणामकुटिला सहजा गतिर्जायते। एकादशद्वादश-

राशिगे सूर्य्ये ग्रहाः शीघ्रगतयो भवन्ति। एषा वक्रशीघ्रादिगतिस्तु मङ्गलादिपञ्चकानामेव। अन्येषां गतिविशेषमाह राहुकेतू इति। राहुकेतुचन्द्रसूर्य्याणामेकगतित्वात् सदा दृष्टित्रयं वामदक्षिणमध्यदृष्टिः सदैव भवति। क्रूरा इत्यादि। शन्यादिग्रहा वक्रगतयः सन्तो महाक्रूरा एवं सौम्याः शुभग्रहा वक्राः सन्तो महाशुभा भवन्ति। तथाच तयोः शुभाशुभयोर्वक्रगत्योर्दृष्ट्यनुक्रमेण शुभ विरुद्धञ्च फलं भवति। महजगत्या प्रकृतगत्या स्वभावे स्वराशौ स्थिता वक्रा वा उभयथापि सौम्याः शुभग्रहा महाशुभा भवन्ति। एवं सौम्याः क्रूराश्च ग्रहाः शीघ्रगाः सन्तोऽपि शुभा भवन्ति। क प भ द इत्यक्षरचतुष्टये विद्धे सति घ ङ छेत्यक्षरत्रिकं ष ण ठेति ध फ ढेति त्रिक थ झ ञेति त्रिकं यथाक्रमं विद्धं भवति। तथा च घकारे विद्धे घ ङ छेति वर्णत्रयं विद्धं भवति। एवं पकारे विद्धे ष ण ठेति वर्णत्रयं भकारे विद्धे ध फ ढेति वर्णत्रयं दकारे विद्धे थ झ ञेति वर्णत्रयं क्रमेण विद्धं भवति। आर्द्रानक्षत्रे विद्धे सति क घ ङ छेति वर्णचतुष्कं विद्धम्। एवं हस्तानक्षत्रे विद्धे प ष ण ठेत्यक्षरचतुष्कं पूर्वाषाढ़ानक्षत्रे विद्धे भ ध फ ढेति वर्णचतुष्कं उत्तरभाद्रनक्षत्रे विद्धे द थ झ ञेति वर्णचतुष्कं क्रमाद् विद्धं भवति। स्वावित्यादिवचनोपात्तौ एकविभक्त्यन्तौ यौ द्वौ द्वौ वर्णौ स्तः तयोर्मध्ये शुभाशुभग्रहैरेकस्मिन् विद्धे सति अपरमपि विद्धं भवति। एवमनुस्वारविसर्गयोरेकस्मिन् विद्धेऽपरमपि॥

कोणस्थेति॥ कोणस्थनक्षत्रयोः भरणीकृत्तिकयोरश्लेषामघयोर्विशाखानुराधयोः श्रवणाधनिष्ठयोरन्त्याद्यपादगते ग्रहे सति प्रत्येकमकारादिस्वरचतुष्केषु पूर्णातिथेः पञ्चमीदशमीपौर्णमास्यमावस्यानां वेधो भवति। यथा भरण्य

अन्त्यपादे कृत्तिकाया आद्यपादे यदि ग्रहो वर्त्तते तदा अकारादयः स्वराश्चत्वारो विद्धाः पूर्णातिथ्या सह भवन्ति एवमन्येष्वपि कोणेषु ज्ञेयम्॥ एकेत्यादि॥ एकक्रूरवेधे उद्वेगः द्विवेधे भयं त्रिवेधे हानिश्चतुर्वेधे रोगः पञ्चवेधे मृत्युः॥ ऋचेत्यादि॥ पापग्रहेण नक्षत्रे विद्धे सति भ्रमो वुद्धिभ्रंशः। अन्यत् सुगमम्॥ युद्धे विशेषमाह एकेति। नामवर्णादिके एकपापेन विद्धे युद्धे भयं द्वाभ्यां धनहानिस्त्रिभिर्भङ्गश्चतुर्भिर्मृत्युरित्यर्थः॥ शुभग्रहफलमाह यथेति॥ अर्केत्यादि॥ भृगुसुतो मङ्गलः सौरिः शनिः। चन्द्रेत्यादि। यदि चन्द्रः क्षीणस्तदा पापफलं यदा पूर्णश्चन्द्रस्तदा शुभफलं सर्वप्रकारेण शुभफलदः। ग्रहाणां यादृग्बलं तादृक् फलं स्यादिति बलं दर्शयति स्वक्षेत्रे इत्यादि सुगमम्। दृष्टञ्चेति 'स्थानबलं शुभाशुभग्रहाणां तुल्यम्। फलन्तु विपर्य्ययेण ज्ञेयम्। यदा पापग्रहः पूर्णबलस्तदा फलं मन्द यदा शुभग्रहः पूर्णबलस्तदा अतीव शुभम्॥ तिथ्योत्यादि॥ तिथिराशिनवांशक्रमेण नक्षत्रञ्च यत् क्रूरग्रहेण विद्धं यत्तद्वर्ज्यं तत्र शुभकर्म्म न कर्त्तव्यमित्यर्थः। वेधफलमाह न नन्दतीत्यादि सुगमम्। विद्धनक्षत्रादौ राज्ञा दुर्गे कृते खण्डिः खण्डन जायते तस्य भङ्गो भवतीति तात्पर्य्यम्। कविड़ाकारीति प्रसिद्धस्तस्य तस्य प्रवेशनं विद्धनक्षत्रदिक्कृतदुर्गे भवति। एव तत्र कोष्ठे कृते योधानामवघातश्च। अत्र तु यत् सेनाङ्गनामाद्यवर्णो विद्धपुरुषस्य दुर्गादेर्वा पापग्रहविद्धो भवति इत्यप्यूह्यम्। यत्रेति यत्र पूर्वादिदिशि ह्यपादित्रिराशिगो रविर्भवति सा दिगस्तमिता ज्ञेया इत्यर्थः। शेषा दिश उदिता भवन्ति। ईशानेति॥ ईशानदिक्स्थाः स्वराः अ उ लृ ओ एवं रूपाश्चत्वारः प्राच्यां तत्र स्थिता ज्ञेयास्तस्यामस्तमितायां तेऽप्यस्तमिता ज्ञेया इत्यर्थः। एवमन्यत्र नक्षत्राणीति॥

यत्र दिशि राशित्रयभोगक्रमेण सूर्य्यः स्थितस्तत्रस्था नचत्रवर्ण-राशितिथिवाराः सर्वेऽस्तमिता भवन्ति। तत्फलमाह नच-त्रेति। सुगमम्॥ यात्रेति॥ शुभं यात्रादि अशुभं मरणादि अस्तदिगभिमुखं नरेन कार्य्यमित्यर्थः॥ अस्ताशायामिति॥ यस्य पुंसो नामाक्षरमस्तदिशिस्थं भवति स दैवहत इव ज्ञेयः। कराविति सुगमम्॥ यदावभिमतलाभः प्रश्नेति। प्रश्नलग्नं अशु-भविद्धञ्चेत्तदा अशुभं शुभविद्धञ्चेत्तदा शुभं शुभाशुभविद्धञ्चेत्तदा मिश्रम्॥ ग्रहाविद्धेत्यादि॥ ग्रहेणाविद्धं लग्नं चरस्थिरद्व्यात्म-करूपं ग्रहदृष्ट्यनुसारेण च यद्यत् फल स्वभावजफलञ्च वाच्य मित्यर्थः। अयमभिप्रायः॥ यल्लग्नमस्मिन् चक्रे ग्रहेणाविद्धं स्यात् तस्य केन्द्रगतदृष्ट्यनुसारेण फल वाच्यम्। किन्तु स ग्रहो यदि स्वामिव्यतिरिक्तपापः स्यात् तदा कार्य्यस्यासिद्धिर्वाच्या यदि स शुभस्तदा कार्य्यसिद्धिर्मिश्रश्चेन्मिश्रफलं वाच्यम्॥

चरादिसंज्ञा दीपिकायाम्॥ चरस्थिरद्व्यात्मकनामधेया मेषा द्योऽमी क्रमशः प्रदिष्टा इति॥ क्रूरैरित्यादि॥ पापग्रहैर्यस्य वर्णादयः पञ्चमोत्क्रमाभ्यां मण्डलादिकं पापविद्धञ्चेत्तदा विन-श्यति। मण्डल देशः॥ नगर राजस्थितिस्थानम्। दुर्ग कोटादि। देवालयः प्रसिद्धः। पुर राजनामचिह्नितराजधानी। कृत्तिके-त्यादि कूर्मचक्रे त्रीणि त्रीणि कृत्वा सप्तविंशतिनक्षत्राणि नवभागक्रमेणाङ्गानि व्यवस्थेयानि। तत्र कृत्तिकादिनक्षत्रचिके क्रूरविद्धे सति नाभिस्थदेशा नश्यन्ति एवमन्यत्र। अयमभि-प्रायः। कूर्मचक्रे सर्वतोभद्रचक्रे च यदि पापविद्धं नक्षत्रं स्यात्तदा तन्नक्षत्राङ्कितदेशा नश्यन्ति महोपद्रुता भवन्ति। एकचक्रे विद्धश्चेत्तदा किञ्चिदुपद्रुता इति॥ कृत्तिकाया-मिति॥ कृत्तिकायां विद्धायां ब्राह्मणो विध्यति एव पुष्ये विद्धे क्षत्रियो विध्यति रेवत्यां वैश्यः पुनर्वसौ शूद्रश्च। तत्र शुभविद्धे

शुभं पापविद्धे अशुभं मिश्रे मिश्रफलम्। मतान्तरे, त्वन्यवेधेनापि यदाह वराहः। पूर्वात्रयं सानलमग्रजानां राज्ञान्तु पुष्येण सहोत्तराणि। सपौष्णमैत्रं पितृदैवतञ्च प्रजापतेर्भञ्च कृषीवलानाम्॥ आदित्यहस्ताभिजिदश्विभानि वणिग्जनानां प्रवदन्ति भानि। मूलत्रिनेत्रानिलवारुणानि भान्युग्रजातेः प्रभविष्णुतायाम्॥ सौम्येन्दुचित्रावसुदैवतानि सेवाजनस्वाम्यमुपागतानि। सर्पं विशाखा श्रवणाभरण्यश्चाण्डालजातेरपि निर्दिशन्ति॥ तौल्यमिति॥ तौल्यं तुलनार्हद्रव्यं भाण्डं रत्नं रसो घृततैलादि। धान्यं शस्यं महार्घ्यतामधिकन्यूनतामित्यर्थः। शुभवेधे सुभिक्षमिति। क्रूरवेध इति सुगमम्॥ उपग्रहमाह सूर्यभादिति सुगमम्। नाडीनक्षत्रमाह जन्मनि भेति। इदं नक्षत्रषट्कं सर्वजनसाधारणं ज्ञातव्यम्। जातिभमुक्तम्। देशभं देशनामाद्यक्षरेण शतपदचक्रे ज्ञातव्यम्। यस्मिन्नृक्षे राज्ञोऽभिषेको भवति तन्नक्षत्रमभिषेकभम्। तत्र क्रूरवेधफलमुक्तं शुभफलं वाच्यम्। तिथिरिति यस्मिन् दिने शुभाशुभवेधे सति चन्द्रवेधेन तद्विध्यते तिथ्यादिपञ्चकेषु यत्र यदा चन्द्रवेधस्तदा तस्य कथितफलं वाच्यम्। तिथ्यादिपञ्चके विद्धे चन्द्रयोगो यदा भवेत्। तदुक्तं फलं तदा वाच्यं तद्दिने ग्रहसम्भवम्॥ देश इति॥ पण्यं विक्रेयद्रव्यम्। धातुरिति धातुः स्वर्णादिश्शर्करान्तः। मूलं वृक्षादिगुल्मान्तम्। जीवो मनुष्यादिकीटपर्य्यन्तः। देशेत्यादि राहुशनिबृहस्पतयः देशस्वराः। केतुरविशुक्रा मण्डलेशाः। चन्द्रमण्डलबुधाः स्थानपतयः। राहुकेतुशनिबृहस्पतयो वर्षाधिपाः। रविभौमबुधशुक्रा मासाधिपाः। चन्द्रो दिवसाधिपः। शनिराहुकुजा धात्वधिपाः। बुधचन्द्रबृहस्पतयो जीवेशाः। रविकेतुशुक्रा मूलेशाः। राहुकेतुरविजीवमङ्गलाः पुरुषाधिपाः। शुक्रचन्द्रौ

स्त्रीग्रहौ। शनिबुधौ नपुंसकौ। स्वर्क्ष इति। स्वर्क्षे स्वगृहे स्वस्वराशौ यथा सिंहे सूर्य्य इत्यादि वक्रे भुक्तांशेषु पराहृत्य गमने स्वहर्म्येषु स्वगृहेषु तत्पूर्व्वपरगृहेऽपि पूर्णं बल इति त्रैराशिक बलम्। उच्चेति दलमर्द्धम्। अन्तरे उच्चनीचमध्ये त्रैराशिकवशादनुपातेन बलं ज्ञेयम्। अनुपातो यथा। उच्चा-वधिप्रतिराशित्रिंशांशके प्रत्येकं दश दश विकला हानिरेवं नीचावधिप्रतिराशित्रिंशांशके प्रत्येकं दश दश विकला वृद्धि-रिति। एवमिति। तत्तत्प्रभुत्वविषयकदेशादौ वेधचिन्ता कार्य्या इत्यर्थः। एवं ग्रहं प्रति वेधका ग्रहाः के सुहृदः के वा शत्रवः के वा मध्या इति चिन्तनीयम्। यथा मण्डलस्वामी सूर्य्यः तस्य मित्राणि चन्द्रकुजगुरवः। तैर्यदि मण्डलं विद्धं तदा शुभफलम्। सौम्यो बुधस्तस्य वेधान्न निषिद्धं शनिशुक्रौ शत्रू तयोर्वेधाद्विरुद्धफलमेवमन्येष्वपि ज्ञेयम्। स्वमित्रे ति देशादिके देशमण्डलपत्तने स्वस्य मित्रस्य समस्य शत्रोश्च वेधात् शुभग्रहः शुभफलं ददाति चतुस्त्रिद्व्येकपादकैः। तथा च स्ववेधे पूर्णं मित्रवेधे पादोनं समवेधेऽर्द्धं शत्रुवेधे पाद फलमिति॥ दुष्ट-ग्रहो विरुद्धफलं दत्ते तथा च स्ववेधे पादफलं मित्रवेधे अर्द्धफलं समवेधे पादोनं शत्रुवेधे पूर्णम्। विद्धमिति विद्धराशिं पूर्णदृष्ट्या पश्यन् यद्राशिचरं यदा विद्धम् करोति तदा पादेन फलं विदधाति दृष्ट्यनुसारतोऽत्र विपरीत-क्रमो यथा। पूर्णदृष्ट्यान्न कपालफलं तथा पाददृष्ट्या पूर्णफलम्। अर्द्धदृष्ट्या पादत्रयं पादत्रयदृष्ट्या अर्द्धम्॥ वर्णेति॥ मेषादिद्वा-दशराशिषु वर्णं आदिभूतो येषां अ इ उ ए ओ इत्येतेषां वर्ण-मण्डनतो रविर्बुधो वा एवं क्रमेण राश्यंशकव्यवस्थितराशीनां ग्रहदृष्टिवशाद्वेधफलदः सोऽपि वेधो वर्णादिको मतः। यत्रांशक-वेधस्तत्र तत्रवांशवर्णस्वरयोरपि वेधस्तत्रापि फलं विद्धनवांशक-

राशो ग्रहस्य दृष्टिवशेन। स्वरवर्णेति॥ एषां ये च वर्णास्ते स्वरचक्रोक्ता नामजाः स्वीयचक्रे कथिताः। ककारादिनाम्नः ककारो वर्णः अकारस्वरः एवं स्वस्ववर्णाः पापग्रहविद्धाः पीड़कास्तिथिवेधायैताहृशाः पीड़का एव। एवं तिथौ यो वर्णो यत्र राशिस्तत्रापि शुभाशुभग्रहवेधात् स्वदृष्ट्या पाददृष्टिक्रमेण दृष्टिजं फलं ज्ञेयम्। अशुभेति॥ पापग्रहः शुभग्रहो वा शुक्लपक्षे तिथिवेधं कुर्वन् सर्वं स्वकीयफलं दृष्टिकल्पितं दत्ते कृष्णपक्षे तु तदर्द्धमिति। खेटेति। ग्रहस्य अंशके पूर्णा दृष्टिः पण्डितैः सदा चिन्तनीया यतो दृष्टिहीने वेधे पुनः किञ्चिदपि शुभाशुभफलं न स्यादिति हेतुगर्भेण योजना। सौम्येति॥ एवं प्रकारेण वर्णादिपञ्चके वर्णस्वरर्क्षराशि-तिथ्यात्मके विद्धे सति ग्रहो वेधकः शुभाशुभफलं दत्ते। सोम्य इति॥ दिशि सर्वतोभद्रचक्रपूर्वादौ वर्णादिपञ्चके पूर्णदृष्ट्या पश्यन् विध्यन् पञ्चविंशोपकान् पतितपादं पञ्चपञ्च-विंशोपकसंज्ञकं फलं शुभग्रहो ददाति। क्रूरग्रहः प्रतिपादं चतुर्विंशोपकान् फलं ददाति। वृषादिराशित्रये अवदहडा-वर्णाः कृत्तिकादीनि सप्तभानि सिंहादित्रये मटपवभा वर्णा मघादीनि सप्तभानि वृश्चिकादित्रये नयभजखा वर्णा अनुराधा-दीनि सप्तभानि कुम्भादित्रये गशदचला वर्णा धनिष्ठादीनि सप्तभानि एवं नक्षत्राणि वर्णाश्च राशीनां ज्ञेयाः।

यदि पश्यन्ति ते खेटाः पाददृष्ट्या प्रकल्पयेत्। विंशोपकाः स्युः पञ्चैव प्रतिपादं शुभग्रहैः। अशुभैर्वेदमिता ज्ञेयाः पाददृष्ट्या विचक्षणैरिति॥ वेधे इति॥ वर्णादिपञ्चके वेधे यावद्दृष्टि-बलं स्थानवेधे च यावती दृष्टिस्तदनुमानेन बुधैर्विंशोपका वाच्या इति। एवमिति॥ एवं प्रकारेण यत्राशुभे शुभे वा ग्रहे दृष्ट्यादिबलभेदेन विंशोपका व्यवस्थाक्रमेण सम्भवन्ति

शुभग्रहविंशोपका एकत्र धार्य्या अशुभग्रहविंशोपका अपरत्र धार्य्याः। तेषां मध्ये परस्परं ये यस्मान्न्यूनास्ते अधिके परिशोधनीयाः। शेषं यद्ग्रहस्य तच्चिह्नितं शुभमशुभं वा फलं वाच्यम्। यत्र यावती दृष्टिरित्यस्यार्थो विविच्य लिख्यते। द्वितीये दशमे वा वेधे पञ्चविंशोपकाः। नवमे पञ्चमे वा दशविंशोपकाः। चतुर्थेऽष्टमे वा प्रत्येकं पञ्चदश। समसप्तके विंशतिः॥ तथा च दृष्टिकथने ज्योतिःशास्त्रम्। पादैकदृष्टिर्दशमे तृतीये द्विपाददृष्टिर्नवपञ्चके च। द्विपाददृष्टिश्चतुरष्टके च सम्पूर्णदृष्टिः समसप्तके चेति॥ सर्वक्रूरग्रहाणां पाददृशा चत्वारश्चत्वारो विंशोपका जायन्ते। इति सम्पूर्णदृष्टौ षोडशविंशोपका भवन्ति। एवं क्रमेण यत्र यत्र ये विंशोपकाः शुभात्मका अशुभात्मका भवन्ति तत्र शुभग्रहविंशोपकान् एकत्रैव परचक्रक्रूरग्रहविंशोपकान् लिखित्वा यो यत्र पतति तं तत्र पातयित्वा अवशिष्टो यदि शुभग्रहस्य तदनुमानेन शुभम्। पापग्रहस्य चेत्तदा अशुभ फलं भवति॥

वर्त्तमानेत्यादि। तेषु विक्रेयद्रव्येषु वर्त्तमानधान्यादिद्रव्यमूल्ये तन्नामनक्षत्रस्वरवर्णतिथिराशिभेदेन पूर्वोक्तप्रकारेण विंशांशकल्पना अन्योन्यपरिशोधनपर्य्यन्ता कार्य्या। ततोऽवशिष्टविंशोपकभागे परिकल्पनेन शुभग्रहादिष्वेकावशेषे विंशत्यंशो मूल्ये ह्रसति। तद्विशेषे द्वौ भागौ ह्रसतः। एवमधिके चिन्तनीयम्। यत्र देशादेर्वर्णादिपञ्चकं शुभक्रूरविंशोपकशेष 'एवं' क्रमेण एकद्वित्र्यादिविंशान्तभागान्मध्ये अधिकीक्रियते। मूल्यमेवाधिकं भवति शुभाशुभञ्चोत्पाद्यम्। एवं यत्रादौ पापग्रहवेधस्तत्राशुभं किञ्चिदस्तु वेधादपि चिन्तनीयम्। यत्र देशादेर्वर्णादिपञ्चकं शुभमात्रेण विद्धं तत्रातीव शुभम्। यत्र पापमात्रेण तत्रातीवाशुभम्। यत्र भूतवेधस्तत्र दृष्टिभेदेन विंशोप-

कान् परिकल्प्य शुभाशुभविशेषकाच्छुभमशुभफलं वाच्यम्। देश इत्यादि यत्र देशे क्रूरग्रहवेधे सति तदृष्टिरधिका कथितप्रकारेण सम्पद्यते तस्य विनाशः। एवं तस्मिन् देशे प्रजापीडाप्रकारोपद्रवः। राजविनाशो मण्डले च दुर्भिक्षम्। कूर्मचक्रे पापग्रहपीडा यत्र सर्वतोभद्रेऽपि पापग्रहपीड़ा तस्यावश्यं देशादेर्विनाशः प्रजापीड़ादिकञ्च फलं भवति। एतत्सकलनिमित्तान्युपदर्शयति। अकालेऽपीत्यादि। यत्र देशादौ वृक्षाणामकाले पुष्पाद्युद्गमनसमयान्यसमये पुष्पं फलं वा भवति तत्र स्वजातिमांसभुक्तिर्मनुष्यमांसं मनुष्यो भुंक्ते एवमन्यजातीयानामपि तत्र रौरवं भयानकं दुर्भिक्षं यत्रैव भवति तत्र परचक्रागमोऽपि भवति। सुराज्ञके शोभनराज्ञि अपि देशे दुर्भिक्षम्। ऋतोरित्यादि। यत्र देशे ऋतौ विपर्य्ययः अन्यादृशः क्रमः पौषादिसम्भावितकुहेलिकादिर्ग्रीष्मादौ सम्भवति यथा साधारणक्रमे शीतलसमये उष्णता ग्रीष्मादौ शैत्यम्। अन्यत्तु धर्मवद्धेतुविपर्य्ययो वा तत्रापि दुर्भिक्षं भवति। भूकम्प इत्यादि। सर्वसुखोपेतदेशे वेधात् पापग्रहकृतो दीर्घभूमिकम्पो रजःपातो धूलीवृष्टिः रक्तवृष्टि र्वा जायते॥ दीपो यथेति। इदं सर्वतोभद्रचक्रं तथा ज्ञानप्रकाशकम्। यथा दीपो गृहस्यान्तर्मध्यं द्योतयति। यथा दीपद्योतवशेन गृहान्तर्वर्त्तिद्रव्यज्ञानं भवति तथास्मात् सर्वतोभद्रचक्रात् सर्वविषयकज्ञानमुत्पद्यते॥

चक्रं शतपदं वक्ष्ये ऋक्षांशाक्षरसम्भवम्। नामादिवर्णतो ज्ञेया ऋक्षराश्यंशकास्तथा। तिर्य्यगूर्द्ध्वगता रेखा रुद्रसङ्ख्या लिखेद्बुधः। जायते कोष्ठकानान्तु शतमेकं न संशयः। विन्यस्यावकहडादीनि रुद्रादिविदिशि क्रमात्। पञ्च पञ्च क्रमेणैव शुद्धवर्णान् नियोजयेत्। पञ्चस्वरसमायोगादेकैकं पञ्चधा कुरु।

कुर्य्यात् कुपुभदुस्थाने त्रीणि त्रीण्यक्षराणि च। कुघङस्था भवेत् स्तम्भे रौद्रे स्त्रीशानयोगके। पुषणठो भवेत् स्तम्भे हस्ते आग्नेयसंश्रिते। भवेद्भुधफढाः स्तम्भे पूर्व्वाषाढ़े च नैरृते। द्यथभञा भवेत् स्तम्भे वायव्ये भाद्र उत्तरे। एवं स्तम्भचतुष्कञ्च ज्ञातव्यं स्वरवेदिभिः। धिष्ण्यानि कृत्तिकादीनि प्रत्येकं चतुरक्षरैः। साभिजित्यंशकस्तत्र शतैकं द्वादशाधिकम्। यच्चांशककोष्ठस्थः क्रूरः सौम्योऽपि वा ग्रहः। सौम्यवेधे शुभं ज्ञेयमशुभं क्रूरखेचरैः। मिश्रैर्मिश्रफलं तत्र निर्व्वेधेन शुभाशुभम्। यदुक्तं सर्व्वतोभद्रे ग्रहोपग्रहवेधतः। शुभाशुफलं सर्व्वं तदिहापि विचिन्तयेत्॥

अस्यार्थः। शतपदं कोष्ठचक्रं वक्ष्ये किम्भूतं ऋक्षांशाक्षरसम्भवम्। ऋक्षस्य नक्षत्रस्य येंऽशाः पादरूपास्तेषां यान्यक्षराणि वक्ष्यमाणानि तैः सम्भवो यस्य तत्। तत्तदक्षरघटितमित्यर्थः। नामादिवर्णेन नक्षत्रसम्बन्धांशो ज्ञेयः। चक्रन्यासमाह तिर्य्यगित्यादि। रुद्रसंख्या एकादशसंख्याः। रेखास्तिर्य्यगूर्द्धं गताः पूर्व्वपश्चिमक्रमेणैकादश दक्षिणोत्तरक्रमेणाप्येकादश लिखेत्। ईशाणकोणमारभ्य पूर्व्वपंक्तौ प्रथमकोष्ठपञ्चकेषु अवकहडेति वर्णपञ्चकं शुद्धमकारस्वरमात्रयुक्तं नियोजयेत् लिखेत्। एवमाग्नेयकोणाद्यारभ्य दक्षिणपश्चिमोत्तरपंक्तिषु कोष्ठपञ्चकेषु मटपरतेति नयभजखेति गशदचलेति वर्णपञ्चकं क्रमेण लिखेत्। अइउएओ इति पञ्चस्वरयोगेन लिखितवर्णाः पञ्चधातुः। अइउएओ वविवुवेवो इति क्रमेणाधोऽधो लिखेदिति तात्पर्य्यार्थः। लिखितमध्ये कुपुभदुस्थाने अन्यानि त्रीणि त्रीण्यक्षराणि कुर्य्याल्लिखेदित्यर्थः। ईशानकोणावस्थितस्तम्भे आर्द्रानक्षत्रे कुघङछ इति वर्णचतुष्कम् एवमग्निकोणे हस्तानक्षत्रे पुषणठेति वर्णचतुष्कं

नैर्ऋतकोणस्तम्भे पूर्वाषाढ़ानक्षत्रे भुधफढेति वर्णचतुष्कं वायुकोणस्तम्भे उत्तरभाद्रपदनक्षत्रे ढ़थभञेति वर्णचतुष्कम्। एवं प्रत्येकं वर्णचतुष्टयं मात्रादिचतुष्टये व्यवस्थापकस्वरवेदिभिः स्तम्भचतुष्टयं ज्ञातव्यम्। धिष्ण्यानीत्यादि। न्यस्ताक्षरेष्वकारमारभ्य चतुर्भिश्चतुर्भिरक्षरैः साभिजित्सहितानि कृत्तिकादीन्यष्टाविंशतिनक्षत्राणि भवन्ति। तत्र प्रतिनक्षत्रं चत्वारश्चत्वारोऽंशा द्वादशाधिकशतसङ्ख्या भवन्ति। एतेन अइउए कृत्तिका। ओववीवु रोहिणी। वेवोककि मृगशिराः। कुघङछ आर्द्रा। केकोहहि पुनर्वसुः। हुहेहोड पुष्या। डिडुडेडो अश्लेषा। ममिमुमे मघा। मोटटिटु पूर्वफल्गुनी। टेटोपपि उत्तरफल्गुनी। पुपणठ हस्ता। पेपोवरि चित्रा। व्रुवेवोत स्वाती। तितुतेतो विशाखा। ललिलुले अनुराधा। नोययियु ज्येष्ठा। येयोभभि मूला। भुधफढ पूर्वाषाढ़ा। भेभोजजि उत्तराषाढ़ा। जुजेजोथ अभिजित्। खिखुखेखो श्रवणा। गगिगेगो धनिष्ठा। शोशशिशु शतभिषा। शेशोददि पूर्वभाद्रपदम्। दुथझञ उत्तरभाद्रपदम्। देदोचचि रेवती। चुचेचोल अश्विनी। लिलुलेलो भरणी। इत्यष्टाविंशतिनक्षत्राणि॥

प्रयोजनमुपदर्शयति यद्दृक्षांशक इत्यादि। क्रूरः सौम्यो वा ग्रहः यस्मिन्नक्षत्रे स्थितस्तस्मात् पुनस्तिर्य्यक्क्रमेण पुंसः पुरुषस्य नामाद्यक्षरं वेधयेत्। यदीति योजनीयम्। वेधफलमाह सौम्यवेध इत्यादि। शुभवेधे शुभं पापवेधे त्वशुभमिति। मिश्रैः शुभपापैर्वेधे मिश्रं शुभाशुभम्। वेधशून्येन किमपीति। सर्वतोभद्रचक्रे ग्रहतो ग्रहवेधतो यत् फलमुक्तं तदत्रापि। पेपोवरीति चित्रानक्षत्रं तेन रामतोषणनाम्नश्चित्रानक्षत्रं तृतीयपादास्थिततुलाराशिरेवमन्यनाम्नोऽपि नक्षत्रं यम्। प्रश्ने त्वं तु प्रस्तारं दृष्ट्वा ॐ मनश्चिन्तितवस्तूनां प्रष्टु-

रास्येन भाषिणीम्। तां वर्णरूपिणीं वन्दे भारतीं भक्तवत्सलाम् ।
इत्यनेन सरस्वतीं नत्वा मनसा शतधा वाग्भव स्वीयेष्टमन्त्रं
वा जप्त्वा किमर्थमत्रागतस्त्वं कथयेत्यादि पृच्छेत्। तत प्रष्टा
प्रथमं यद्वदिष्यति *तस्याद्याक्षरेण लग्ननवांशकौ ज्ञात्वा ग्रह-
वेधवशेन ग्रहदृष्टिवशेन च धातुमूलजीवादिकं वर्णाका-
रादिकं तच्छुभाशुभस्य वाच्यमिति ॥

त्रयोदशोर्द्ध्वगा रेखास्तिर्य्यग्रेखास्तथा दश। भवेयु
कोष्ठकास्तत्र सङ्ख्यायाथोत्तरं शतम्। कवर्गं नवधाविश्य
कोष्ठके प्रथमेऽष्टमे। द्वितीये सप्तमे चाद्या नटाभ्या
तस्य त्रिषष्ठके। यशौ वर्गौ चतुर्थे च तया वर्गश्च
पञ्चमे। नवद्वादशके साद्यान् शेषे पाद्यान् द्विकोष्ठके।
चतुरक्षरसंयोगे अश्विन्यादिक्रमेण च। ज्ञेया नवांशका
वर्णा मेषादौ राशिमण्डले। भौम शुक्र बुध चन्द्र
भानु सौम्य सित कुजम्। गुरु सौरि शनि जीव विदध्यात्
कोष्ठकोपरि। कोष्ठकाक्षरतो ज्ञेयश्चन्द्रस्तत्कालसम्भव ।
तदधीनं फलं सर्वं लाभालाभं जयाजयम्। इष्टनाड्या हृता
धिष्ण्या षष्टिभागाप्तशेषकैः। अश्विन्यादीन्दुभुक्तेन योगात्तत्-
कालचन्द्रमा। क्रूरक्षेत्राक्षरे चन्द्रे न शुभं सर्वकर्मसु। शुभ-
क्षेत्रे शुभन्त्वेवं प्रस्तारे चन्द्रनिर्णय। चतु ४ स्त्रि ३ मुनय
७ सूर्य्या १२ सप्त ७ नन्द ९ गुणो ३ ष्व ५। मासा १२
शैला ७ इना १२ स्तुल्या २४ राशीनाञ्च ध्रुवा इमे॥ गुणा ३
शैला ७ युगा ४ पञ्च सप्त पञ्च ५ त्रयो ३ युगा ४। नागा ८
वाणा ५ रसा ६ भूता ५ मासादेरंशका ध्रुवा। अंशकेनांशक
गुण्य ध्रुवयुक्तकृतं पुन। स्वगुणे गुणयेत पश्चात् मूलाङ्के भाज-
येत् सुधी। षष्टि ६० र्वाणा ५ रवि १२ पक्षौ २ वह्नि ३ र्नेत्र
२ रवि १२ स्तथा। चन्द्रभूसुतशुक्राणां गुरुज्ञरविसौरिणाम्।

नाड़ीफलौ यशौ वर्गौ वर्गौ दिनफलोदयः। कः पक्षेण च मासेन टतपा त्वयनाब्दकैः। प्रश्नकाले विवाहे च घाते जन्मनि सङ्गरे। प्रमाङ्कस्य फलं श्रेष्ठं सर्वशास्त्रे प्रकाशितम्॥ इति प्रस्तारचक्रम्॥

अस्यार्थः प्रक्रिया सङ्केतयोच्यते। त्रयोदश इत्यादि। एतेन ऊर्द्धाधःक्रमेण नव कोष्ठानि द्वादशस्थानेषु भवन्ति। तत्र वर्णक्षेमविन्यासः। नवांशक्रमेण द्वादशसु नव नव पादिका भवन्ति इति दर्शयन्नाह कवर्गमित्यादि। कवर्गप्रथमे मेषे अष्टमे वृश्चिके ऊर्द्धाधःक्रमेण नवकोष्ठकेन नवधा नवप्रकारेण क ख ग घ ङ क ख ग घ एवं विलिख्य तथैव द्वितीये वृषरूपे सप्तमे तुलारूपे चाद्यान् चकारादीन् वर्गवर्णान् लिखेत्। त्रिषष्ठके मिथुनकन्यास्वरूपे टाद्यान् टकारादीन् वर्णान् विलिख्य चतुर्थे कर्कटरूपे यशवर्गौ तथैवावर्गं अ इ उ ए ऐ ओ औ अं अः स्वरूपं पञ्चमे सिंहस्वरूपे नवद्वादशे धनुर्मीनस्वरूपे ताद्यान् तवर्गवर्णान् शेषे द्विकोष्ठके मकरकुम्भस्वरूपाद्यान् पवर्गवर्णान् लिखेत्। चतुरचरेति। क ख ग घ एव क्रमेण मेलनादश्विन्यादिसप्तविंशतिनक्षत्राणि भवन्ति। तत्र नवभिर्नवभिरक्षरैर्नवांशैः पादिकारूपैर्द्वादश राशयस्तदशा व्यवस्थिता इति॥ भौममिति॥ विदध्याल्लिखेत्। तत्कालसम्भव एव नक्षत्रमाने सप्तविंशतिनक्षत्राणामन्यतमभोगभागस्थश्चन्द्रः कोष्ठाक्षरतत्तत्पादिकारूपनवांशस्थो ज्ञेयः। इष्टनाड्य इति॥ इष्टदण्डाः सप्तविंशतिभिः पूरिताः पुनः षष्ट्या हरणेन लब्धमेकनक्षत्रं पञ्चदशाद्यन्तरपलावशेषे नक्षत्रस्य प्रथमप्रथमपादिका तदुपरि त्रिंशद्दण्डाभ्यन्तरे द्वितीयपादिका तदुपरि पञ्चचत्वारिंशत्पलाभ्यन्तरे तृतीयपादिका तदुपरि षष्ट्यभ्यन्तरे चतुर्थपादिके तु तत्तदवशेषे तत्र तत्र तात्कालिकश्चन्द्रः साध्यः। एतेनैतदायात षष्ट्यास्य यत्त-

भुक्तनक्षत्रं यच्छेषं तद्भुज्यमानमिति तत्र चन्द्रभुक्तनक्षत्राङ्क-
योगेन यदि सप्तविंशत्यधिकं भवति तदा सप्तविंशतिमपास्य
तात्कालिकश्चन्द्रः स्थाप्य इति सत्युदयं गन्तव्यमिति ॥

तात्कालिकीकरणप्रकारमुपदर्शयति । इष्टनाद्यो नक्षत्रभु-
क्तदण्डा धिष्णेः सप्तविंशत्या हताः कर्त्तव्याः । तत्र षष्टिभागास-
शेषिके अधिकरणे षष्टा हरणादये भुक्तनक्षत्रसंख्याङ्के शेषे च
भुज्यमाननक्षत्रशरीरे उपर्य्यधःक्रमेण ऋते प्रकृतक्रमेणाश्वी-
त्यादेन्दुभुक्तेन नक्षत्राङ्केन युक्तो यदि सप्तविंशतिमपास्याव-
शिष्टं भुक्तनक्षत्रं शेषञ्च तद्प्रमाणनक्षत्रभागश्चन्द्रभुज्यमान एवं
तत्कालचन्द्रो भवति । नक्षत्रभोगसमयस्तु त्रयोदशपलाधिकद-
ण्डद्वयाधिक इत्यर्थः । अपवादस्तु पले षष्टिन्यूनाधिकनक्षत्रमाने
सति भवति । तत्फलान्युपदर्शयति क्रूरक्षेत्राक्षरमिति ॥ चन्द्रे
क्रूरक्षेत्राक्षरे पापग्रहराश्यक्षरस्थे सर्वकर्मसु न शुभम् । शुभ-
क्षेत्रे शुभग्रहराशिनक्षत्रे चन्द्रे स्थिते सति शुभं कालमिति ।
प्रस्तारे चक्रे चन्द्रनिर्णयः कथितः । कथितफलं कदा स्यादि-
त्यादिशङ्कायामाह ॥ नाडीफलाविति ॥ यशौ यवर्गशवर्गौ
नाडीफलौ दिनाभ्यन्तरफलदौ तत्र चन्द्रेणैकपादिकालङ्घने
त्रयस्त्रिंशत्पलानि तदुपरि कार्य्यसिद्धिरेवं प्रतिपादमवधिक-
पादलङ्घने तत्पादपवमानं वर्त्तुलीकृत्य दण्डरूपः समयो
वक्तव्यः । स च राशिशेषे पलत्रयन्यूनाः पञ्च दण्डाः परं
भवन्ति । अवर्गो दिनफलोदय एकदिनेन कथितफलदाता
कः कवर्गः पक्षे । चवर्गो मासे । टः टवर्ग ऋतून् प्रति । तपौ
तवर्गपवर्गौ अयनाब्दयोः । मलमासे तवर्गः अब्दे पवर्गः फलदात-
रीति । प्रश्नकाल इति । एतेषु कार्य्येषु शुभाङ्कस्थानेन प्रकारेण
सर्वशास्त्रेषु गोपितेषु न प्रकटीकृतप्रश्नकाले विवाहे कृत्यादौ
तत्कालचन्द्रात् शुभाशुभं चिन्त्यम् ॥ इति प्रस्तारचक्रम् ॥

जयति निखिलमान्यः प्राणकृष्णः शरण्यः सुकृतवितत-कौस्तुभसर्गगण्यो वरेण्यः। लिपिकृतनवकीर्त्याख्येय एकोऽतिपुण्यो निरसितगुणिदैन्यो गौडभूमध्यधन्यः॥ श्रीरामतोषण-लिपिप्रतिरूढ़शाखं व्याकोषपुष्पसुरभीकृतदिग्विभागम्। सर्व्वै-कलभ्यमतिकर्मठगम्यभावं श्रीप्राणकृष्णहृदये मुदमातनोतु॥

इति श्रीप्राणकृष्णविश्वासानुमतायां श्रीरामतोषणविद्यालङ्कारभट्टाचार्य्यविरचितायां श्रीप्राणतोषिण्यां पञ्चपुष्पस्तवकान्वितं षष्ठं ध्यानकाण्डं समाप्तम्॥

महाकालोल्लासप्रथितरतियुद्धप्रणयिनी गलद्वेणीबन्धा गगनवसना खिन्नवदना। नवाम्भोदस्निग्धा शवविहितरक्तचरणयुता हृदि ध्वान्तागारे तड़िदिव सदा सा स्फुरतु मे॥ निर्गुणाख्यस्य काण्डस्य सप्तमस्य विधीयते। निर्घण्टः प्रथमस्तत्र पशुभावादिनिर्णयः। भावत्रयफलं पूर्वाह्लादौ भावत्रयं ततः। पशुभावे सिद्धिवीजं दिव्यवीरप्रशंसनम्। पश्वादिलक्षणं तेषां कृत्याकृत्यविनिर्णयः। भावत्रयस्योत्तमत्वादिनिर्णीतिस्ततः परम्। आरम्भादिप्रभेदेन भावत्रयनिरूपणम्। भावनिरूपणं ब्रह्मचर्य्यनिरूपणं ततः। तान्त्रस्य धारणफलमङ्गभेदादनेकधा। आश्रमत्रयमात्रन्तु कलौ ज्ञेयं मनीषिभिः। गृहस्थकृत्यमातिथ्यं पित्रार्च्चा दारलक्षणम्। परस्त्रीवर्जनं पुत्रकन्यादिलालनादि च। कृत्याकृत्ये गृहस्थस्यान्यदिज्ञेयं यथास्थलम्। भिक्षुकाश्रमकृत्यादि कलौ तत्प्रतिषेधनम्। दशावधूतनामानि ततोऽवधूतनिर्णयः। तत्कृत्यं लक्षणं तेषां प्रशंसा च ततः परम्। ओँ तत्सदिति निर्द्देशफलं तस्य प्रशंसनम्। आचारभेदकथनमिति च्छेदोऽग्रिमः स्मृतः। पूर्णाभिषेकस्तस्यापि प्रयोगस्तदनन्तरम्। अभिषेकान्तरं वीरप्रशंसा वीरकृत्यकम्। वैधेतरसुरापाणनिषिद्धं शास्त्रसम्मतम्। द्रव्याभावे चानुकल्पविधानं तदन-

न्तरम् । असंस्कृतसुरापाननिन्दा विप्राधिकारिता । मद्य तत्फलसंयुक्ता शापमुक्तिफलं ततः । रमामन्त्रो जपफलं मानसो भाव एव च । धर्मः पञ्चमकारस्य निर्णयस्तदनन्तरम् । फलं पञ्चमकाराणां तैर्विनार्चननिन्दनम् । वैष्णवानां पञ्चतत्त्वं पञ्चतत्त्वस्य शोधनम् । स्वयम्भूकुसुमादीनां निरूपणमतः परम् । तदुत्पत्तिप्रकारश्च तेषां शोधनमेव च । कारणानां मन्त्रादिश्च पात्राणां स्थापनक्रमः । तर्पणस्य क्रमश्चैव तत्त्वमुद्रानिरूपणम् । तर्पणस्थाननिर्णीति भावभेदक्रमेण तु । तत्त्वशुद्धिरिति च्छेदद्वितीयस्य समापनम् ॥ वीरपूजा तु तत्रादौ द्वाविंशत्यक्षरो मनुः । ऋष्यादिन्यसनं ध्यानं पीठपूजादिरेव च । ततो महाकालपूजा परनिन्दा ततः परम् । जपार्हेन फलप्राप्ति र्वीजञ्च सिद्धिकारणम् । ब्राह्मणादिविभेदेन पुरश्चर्याविधिस्ततः । मालासिद्धिक्रमादिश्च ततः कुलवटीक्रमः । अन्यान्यपि साधनानि प्रयोगत्रयं ततः परम् । सिद्धिर्न जायते चेत्तत्रोपायान्तरमेव च । दक्षिणादिसाधनञ्च द्वितीयायजनक्रमः । महामन्त्रप्रशंसा च मन्त्रशुद्ध्यादिरेव च । द्वितीयानामशतकं वीरहोमस्ततः परम् । द्रव्यदानफलञ्चैव सुराभेदफलं ततः । महाशङ्खप्रकरणमशोकादिनतिस्ततः । पर्वतादौ करणीयं नतिमन्त्रस्ततः परम् । श्मशानादिक्रियानिन्दा तेषामकरणे ततः । रसास्वादश्च वीराणां तत्फलं तदनन्तरम् । षट्कर्मसाधनञ्चैव वीराणां तदनन्तरम् । तृतीयपरिच्छेदस्य समापनमिदं स्मृतम् । कुलाचारः कुलीनस्य लक्षणं तदनन्तरम् । कुलाचारे द्विधा कौलकर्त्तव्यं तदनन्तरम् । कौलनिन्दानिषेधश्च ब्रह्मावधूतनिर्णयः । रात्रिकृत्यं कुलाचारः कौलप्रशंसनं ततः । भस्मयोगप्रकरणं स्नानहोमविधिस्ततः । श्रीचक्रस्य

क्रमो लोभपाननिन्दा ततः परम्। अस्नानि पाननिन्दादिपूजके लक्षणादि च। आवश्यकं पञ्चशुद्धेर्मण्डलस्य च लक्षणम्। तर्पणे यन्निषिद्धञ्च विहितञ्च ततः परम्। द्रव्यशुद्ध्यादि च ततो गुरुपंक्तिक्रमस्ततः। कुलाचारक्रमश्चैव कुपात्रादिनिषेधनम्। अस्नातादेः कुलद्रव्यनिषेधस्तदनन्तरम्। उच्छिष्टस्पर्शनस्यैव प्रतिषेधस्ततः परम्। द्रव्यभाण्डोद्धारदोषश्चक्रविघ्नः सशान्तिकः। प्रौढोल्लासे ज्ञानिमत्तज्ञानचिह्नान्यतः परम्। चक्रे च परिहासादिवर्ज्जनं पात्रगोपनम्। पशुसङ्गेन सत्त्वं यद् वाग्वादादिविवर्ज्जनम्। पशुशास्त्रवर्ज्जनञ्चाश्रद्दधानस्य निन्दनम्। अकामो गुरुशक्त्यादावर्च्चनं देवताधिया। बलात्कारनिषेधश्चाममांसाद्यभिवन्दनम्। कुलशास्त्रादिनिन्दायाः प्रतिषेधस्ततः परम्। आनन्दरूपकथनमतिपानादिनिन्दनम्। सुखार्थपानदोषश्चानुकल्पस्तदनन्तरम्। धुस्तूरादिनिषेधश्च सर्वानुकल्प एव च। पारम्पर्य्यं विना पञ्चतत्त्वसेवनगर्हणम्। महापापं पशूनान्तु पञ्चतत्त्वनिषेवणे। चक्रानुष्ठाननिर्णीतिस्ततश्च पात्रवन्दनम्। पात्रमानञ्च चक्रे शक्त्युच्छिष्टविचारणम्। शान्तिस्तोत्रं ततश्चक्रसमाप्तिक्रमनिर्णयः। आनन्दस्तोत्रकथनमानन्दोल्लासनिर्णयः। इति च्छेदचतुर्थस्य समाप्तिरभिधीयते॥ चक्रपञ्चककर्त्तव्यानुष्ठानञ्चक्रनाम च। चक्राधिकारी श्रीराजचक्रशक्त्यादिनिर्णयः। महाचक्रशक्तिसुधाशुद्ध्यादिनिर्णयस्ततः। देवचक्रस्य शक्त्यादिनिर्णयस्तदनन्तरम्। वीरचक्रे तथा शक्त्यादिनिर्णीतिस्ततः परम्। मात्रादिनिर्णयः सङ्केताञ्चवीरविवर्जनम्। पशुचक्रस्य शक्त्यादिनिर्णीतिस्तदनन्तरम्। कुलशक्तिः स्वीयशक्तिपूजनं प्रथमं ततः। परशक्त्यर्च्चनं सिद्धमन्त्रिणामेव केवलम्। शक्तिसाधनकर्मापि शक्त्याद्यपीठनिर्णयः। तत्र तत्र जपफलं

नानाशक्तिफलं ततः। शक्तेः पूजा च शोधादी जपनि- र्णय एव च। लिङ्गमन्त्रजपादिश्च होमः पूर्णाहुतिस्ततः। चक्रे च कामनासिद्धिकथनं तदनन्तरम्। लतासाधन- मन्त्रश्च शय्याशुद्धिस्ततः परम्। नवशक्तिविनिर्देशः कापालिक्यादिलक्षणम्। वेश्याविशेषनिर्देशो विपरीतजपे फलम्। वय.क्रमेण या शक्तिः काल्यादिनामधारिणी। श्यामादिविद्यासिद्धिश्च शक्तिविशेषयोगतः। तत्प्रयो- गश्चैव योनेर्ध्यानं स्तोत्रं ततः परम्। कवचं योनियोगे च जपस्य फलनिर्णयः। नवपुष्पविनिर्णीतिः शक्तिमाशस्य- निश्चयः। शक्त्यर्पितफलश्चैव शक्त्यङ्गे देवतास्थितिः। अन्य- लतासाधनञ्चार्च्चनेऽन्यदारसङ्गमः। स्त्रीदेहे सर्वतीर्थानि योनिपूजाविधिस्ततः। योनिपूजाविधा योनिस्मरणादिफलं ततः। आवाहनादिरहितं योनिपूजनमेव च। शक्तिपादो- दकादेश्च पानादिजफलं ततः। भगतत्त्वकुन्तलयोर्माहात्म्यं तदनन्तरम्। बन्धार्थेति परिच्छेदपञ्चमस्य समापनम्। श्रेय- मन्यद् यथास्थानं धीमद्भिर्ग्रन्थमध्यतः॥ भावसारमतियत्न- चिन्तने रामतोषणविनिर्मितं बुध!। पश्य काण्डमिदमेव निर्गुणं मोक्तुमिच्छसि भवार्णवाद्यदि॥

अथ भावनिर्णयः॥ रुद्रयामले उत्तरखण्डे षष्ठपटले॥ पशुभावस्थितां नाथ! देवता शृणु विस्तरात्। दुर्गापूजां विष्णु- पूजां शिवपूजाञ्च नित्यशः। अवश्यं हि यः करोति स पशूत्- तमः स्मृतः। केवलं शिवपूजाञ्च यः करोति च साधकः। पशूनां मध्यत. श्रीमान् शिवया सह चोत्तमः। केवलं वैष्णवो धीरः पशूनां मध्यमः स्मृतः। भूतानां देवतानाञ्च सेवां कुर्वन्ति सर्वदा। पशूनां मध्यमाः प्रोक्ता नरकस्था न संशयः। त्वत्सेवां मम सेवाञ्च ब्रह्मविष्ण्वादिसेवनम्।

कृत्वान्यसर्वभूतानां नायिकानां महाप्रभो!। यक्षिणीनां भूतिनीनां ततः सेवां शुभप्रदाम्। यः पशुर्ब्रह्मकृष्णादिसेवाञ्च कुरुते सदा। तथा श्रीतारकब्रह्मसेवां ये वा नरोत्तमाः। तेषामसाध्या भूतादिदेवता सर्वकामदा। वर्ज्जयेत् पशुमार्गेण विष्णुपूजापरो जनः। द्वितीयपटले॥ नित्यं श्राद्धं तथा सन्ध्यावन्दनं पितृतर्पणम्। देवतादर्शनं पीठदर्शनं तीर्थदर्शनम्। गुरोराज्ञापालनञ्च देवतानित्यपूजनम्। पशुभावस्थितो मर्त्त्यो महासिद्धिं लभेद्ध्रुवम्॥ षष्ठपटले॥ पुनर्भावं पशोरेव शृणु सादरपूर्व्वकम्। अकस्मात् सिद्धिमाप्नोति पशुर्नारायणोपमः। वैकुण्ठनगरे याति चतुर्भुजकलेवरः। शङ्खचक्रगदापद्महस्तो गरुडवाहनः। महाधर्म्मस्वरूपोऽसौ महाविद्याप्रसादतः। पशुभावं महाभावं भावानां सिद्धिदं परम्। आदौ भावं पशो. कृत्वा पश्चादावश्यकं चरेत्। वीरभावं महाभावं सर्व्वभावोत्तमोत्तमम्। तत्पश्चादतिमान्द्यं दिव्यभावं महाफलम्॥ इति भावाः॥

भावफलमपि तत्रैव॥ फलाकाङ्क्षी मोक्षगामी सर्व्वभूतहिते रतः। विद्याकाङ्क्षी धनाकाङ्क्षी रत्नाकाङ्क्षी च यो नरः। कुर्य्याद्भावत्रयं दिव्यं भावसाधनमुत्तमम्। भावेन लभते राज्यं धनं रत्नं महाफलम्। वाराणस्यां कोटिलिङ्गपूजनेन च यत् फलम्। तत् फलं लभते मर्त्त्यः क्षणादेव न संशयः॥ इति भावफलम्॥

भावविशेषफलमपि तत्रैव॥ आदौ दशमदण्डेन पशुभावमथापि वा। मध्याह्ने दशदण्डेन वीरभावमुदाहृतम्। सायाह्ने दशदण्डे तु दिव्यभावं शुभप्रदम्। अथवा पशुभावेन यजेदिष्टादिदेवताम्। जन्मावधि जपेन्मन्त्री महासिद्धिमवाप्नुयात्। पौरुषाद्यणभावेण महायोगाश्रमेण च। पशुभावस्थितो

मन्त्री सिद्धिमेकामवाप्नुयात्। यदि पूर्वपरस्थाश्च महाकौलिकदेवताम्। कुलमार्गस्थितो मन्त्री सिद्धिमाप्नोति निश्चितम्। यदि विद्याः प्रसीदन्ति वीरभावं तदा भवेत्। वीरभावप्रसादेन दिव्यभावमवाप्नुयात्। दिव्यभावं वीरभावं ये गच्छन्ति नरोत्तमाः। वाञ्छाकल्पद्रुमलतापतयस्ते न संशयः। आश्रमी ध्याननिष्ठश्च मन्त्रतन्त्रविशारदः। भूत्वा भ्रामम्महापीठं माहात्म्यज्ञो भवेद् यतिः। किमन्येन फलेनापि यदि भावादिकं भवेत्। भावग्रहणमात्रेण मम स्वामी भवेन्नरः। वाक्यसिद्धिर्भवेत् क्षिप्रं वाणी हृदयगामिनी। नारायणं प्रविहाय लक्ष्मीस्तिष्ठति मन्दिरे। मम पूर्णोत्तमा दृष्टिस्तस्य देहे न संशयः। अवश्यं सिद्धिमाप्नोति सत्यं सत्यं सदाशिव!॥ तथा। भावस्तु त्रिविधो देव! दिव्यवीरपशुक्रमात्। गुरवश्च त्रिधा चात्र तथैव मन्त्रदेवता। दिव्यभावो महादेव! श्रेयान् स सर्वसिद्धिदः। द्वितीयो मध्यमः प्रोक्तस्तृतीयः सर्वनिन्दितः। बहुजापात्तथा होमात् कायक्लेशादिविस्तरैः। न भावेन महादेव! मन्त्रतन्त्राः फलप्रदाः॥ तथा। प्रथमं दिव्यभावन्तु कौलिके शृणु यत्नतः। सर्वदेवार्चितां विद्यां तेजःपुञ्जप्रपूरिताम्। तेजोमयीं जगत् सर्वां विभाव्य मूर्त्तिकल्पनाम्॥

एकादशपटले। त्रिविधं दिव्यभावञ्च वेदागमविवेकजम्। वेदार्थमधमं प्रोक्तं मध्यमञ्चागमोद्भवम्। उत्तमं सफलं प्रोक्तं विवेकोल्लाससम्भवम्। तत्रैव त्रिविधं भावं दिव्यवीरपशुक्रमम्। दिव्यवीरैकजं प्रोक्तं सर्वसिद्धिप्रदायकम्। उत्तमं तद्विजानीयादानन्दरससागरम्। मध्यमञ्चागमोल्लासं वीरभावं क्रियान्वितम्। वेदोद्भवं फलार्थञ्च पशुभावं हि चाधमम्। सर्वतन्त्रागमाख्यातं भावानामधमं पशोः। उत्तमे उत्तमं ज्ञानं भावसिद्धिप्रदं नृणाम्। मध्यमे मधुमतश्च मत्कुलागमसम्भवम्।

अकालमृत्युहरणं भावानामतिदुर्लभम्। वीरभावं विना नाथ! न सिध्यति कदाचन। अधमे अधमं व्याख्यानिन्दार्थवाचकं सदा। यदा निन्दां न करोति तदा तत्फलमाप्नुयात्। पशुभावेऽपि सिद्धिः स्याद्यदि वेदं सदाभ्यसेत्। वेदार्थचिन्तनं नित्यं वेदपाठध्वनिप्रियम्। सर्वनिन्दाविरहितं हिंसालस्यविवर्जितम्। लोभमोहकामक्रोधमदमात्सर्य्यवर्जितम्। यदि भावस्थितो मन्त्री पशुभावोऽपि सिद्धिभाक्। पशुभावं महाभावं ये जानन्ति महीतले। किमसाध्यं महादेव! अमाभ्यासेन यान्ति तत्। अमाधीनं जगत् सर्वं अमाधीनाश्च देवताः। अमाधीनं जगत् सर्वं अमाधीनं परं तपः। अमाधीनं कुलाचारं पशुभावोपलक्षणम्। वेदार्थज्ञानमात्रेण पशुभावं कुलप्रियम्। स्मृत्यागमपुराणाणि वेदार्थविहितानि च।

भावाश्रमप्रकारमाह तत्रैव॥ अभ्यस्य सर्वशास्त्राणि तत्त्वं ज्ञात्वा तु बुद्धिमान्। पललानीव धान्यार्थी सर्वशास्त्राणि सन्त्यजेत्। ज्ञानी भूत्वा भावसारमाश्रयेत् साधकोत्तमः। वेदे वेदक्रिया कार्य्या मदुक्तवचनाद्यतः। पशूनां अमदाह्वानामिति लक्षणमोरितम्। आगमार्थक्रिया कार्य्या सदा मत्कुलचेष्टया। वीराणामुद्धतानाञ्च मच्छरीरानुगामिनाम्। मच्चेष्टाकुलतत्त्वानामिति लक्षणमोरितम्। विवेकस्तुतसंज्ञानां क्रियासु दृढ़चेतसाम्। सर्वत्र समभावानां भावमात्रं हि साधनम्। सर्वत्र मत्पदाम्भोजसम्भवं हि चराचरम्। दृष्ट्वा यत् कुरुते कर्म्म चातुलं फलसिद्धिदम्। अखण्डज्ञानचित्तानामिति भावं विवेकिनाम्। निर्म्मलानन्ददिव्यानामिति लक्षणमोरितम्। दिव्यन्तु त्रिविधं भावं यो जानाति महीतले। न नश्यति महावीरः कदाचित् साधकोत्तमः। क्रमेण दिव्यभावादीनाश्रित्य साधयेद् यदि। दिव्यभावे महा-

सिद्धिं प्राप्नोति साधकोत्तमः। दिव्यभावं विना नाथ! मत्पदाम्भोजदर्शनम्। य इच्छति महादेव! स मूढ़ः साधकः कथम्। पशुभावं हि प्रथमे द्वितीये वीरभावकम्। तृतीये दिव्यभावश्च इति भावत्रयं क्रमात्। तत्प्रकारं शृणु शिव! त्रैलोक्यपरिपालन!। भावत्रयविशेषज्ञः षड़ाधारस्य भेदिनः। पञ्चतत्त्वार्थभावज्ञो दिव्याचाररतः सदा। स एव भवति श्रीमान् साध्यानामादिपारगः। शिववद्विहरेल्लोके अष्टैश्वर्य्यसमन्वितः। सर्वत्र शुचिभावेन आनन्दघनसाधनम्। जापनं धारणं वापि चित्तमायाति यत्नतः। एकान्ते निर्जने देशे सिद्धो भवति निश्चितम्। तत्कालं वीजभावार्थं भावमात्रं हि साधनम्। भावेन लभ्यते सिद्धिर्वीरादन्यत्र कुत्रचित्। रात्रौ सन्ध्यादि सम्पूज्य ताम्बूलपूरिताननः। विजयानन्दसम्पूर्णो जीवात्मपरमात्मनोः। ऐक्यं चित्ते समादाय आनन्दोद्रेकसम्भ्रमः। यो जपेत् सकलां रात्रिं गतभीर्निर्जने गृहे। स भवेत् कालिकादासो दिव्यानामुत्तमोत्तमः। एवं भावत्रयं ज्ञात्वा यः कर्म्म साधयेत्ततः। अष्टैश्वर्य्ययुतो भूत्वा सर्वज्ञो भवति ध्रुवम्॥

कुब्जिकातन्त्रे सप्तमपटले च। भावश्च त्रिविधो देवि! दिव्यवीरपशुक्रमात्। विश्वञ्च देवतारूपं भावयेत् सुरसुन्दरि!। स्त्रीमयञ्च जगत् सर्वं पुरुषं शिवरूपिणम्। अभेदं चिन्तयेद्यस्तु स एव देवतात्मकः। देवतात्मको देवतास्वभाव इत्यर्थः। सर्वत्राभेदचिन्तनेन शिवशक्तिमयत्वमखिलस्येत्यायातञ्चेत्तदा स्नानादिकं न कर्त्तव्यमिति शङ्कानिरासायोक्तं तत्रैव यथा। नित्यस्नानं नित्यदानं त्रिसन्ध्यञ्च जपार्चनम् निर्म्मलं वसनं देवि! परिधानं समाचरेत्। वेदशास्त्रे दृढ़ज्ञानं गुरौ देवे तथैव च। मन्त्रे चैव दृढ़ज्ञानं पितृदेवार्च्चनं तथा। बलिवस्त्रं तथा श्राद्धं नित्यकार्य्यं शुचिस्मिते!। शत्रुं मित्रसमं देवि!

चिन्तयेत्तु महेश्वरि!। अनन्यैव महेशानि! सर्वेषां परिवर्जयेत्। गुरोरन्नं महेशानि! भोक्तव्यं सर्वसिद्धये। कदर्थञ्च महेशानि! निष्ठुरं परिवर्जयेत्। देवतानिन्दकं दृष्ट्वा नालापञ्च समाचरेत्। सत्यञ्च कथयेद्देवि! न मिथ्या च कदाचन। केवलं दिव्यभावेन पूजयेत् परमेश्वरीम्। गुरोराराधनं देवि! प्रत्यहं चिन्तयेत् सुधीः। सर्वञ्च देवतारूपं परमेष्ठिस्वरूपकम्। एकाग्रमि स्थितो नित्यं त्रिसन्ध्यं पूजयेद्गुरुम्। गुरुतुल्यं महेशानि! नमस्कुर्य्याद्वरानने!। स्त्रीणां पादतलं दृष्ट्वा गुरुवद्भावयेत् सदा। श्रीखण्डपङ्कं रुधिरं भूषितं सुमनोहरम्। शरीरं कारयेद्देवि! गन्धर्वदेवमुत्तमम्। त्रिपुण्ड्रं भस्मना वापि रक्तचन्दनकेन वा। रुद्राक्षभूषणं देवि! सर्वाङ्गे च महेश्वरि!। केवलं भैरवो भूत्वा यजेद्देवीं सनातनीम्। प्रत्यहञ्च बलिं दद्याद् देवताभावसिद्धये। समयाञ्च गृहीत्वा तु पूजादौ च महेश्वरि!। निशीथे पूजनञ्चैव कर्त्तव्यञ्च महेश्वरि!। कुलवृक्षं तथा दृष्ट्वा कर्त्तव्यञ्च वरानने। प्रणामं वन्दनञ्चैव प्रत्यहञ्च महेश्वरि!। रात्रौ चैव यजेद्देवीं न दिवापि कदाचन। रात्रौ ताम्बूलपूरास्यो जपेन्मन्त्रं महेश्वरि!। सर्वञ्चैव महादेवि! परदेव्यै समर्पयेत्॥ पशुभावकर्त्तव्याकर्त्तव्यगर्भतद्भावनिन्दामाह तत्रैव॥ पशुभावरता ये च केवलं पशुरूपिणः। रात्रौ यन्त्रञ्च मन्त्रञ्च न स्पृशेन्न जपेत् क्वचित्। संशयो बलिदाने च तन्त्रे च संशयः सदा। मन्त्रे चाक्षरबुद्धिश्च अविश्वासो गुरौ सदा। प्रतिमासु शिलाबुद्धिर्भेदको देवते पुनः। निरामिषेण देवेशि! देवतायाः प्रपूजनम्। अज्ञानेन सदा स्नानं प्रत्यहं देवताडनम्। सर्वेषाञ्चैव निन्दान्तु यः कुर्य्याच्च महेश्वरि!। स एव पशुभावेन अधमः परिकीर्त्तितः॥ नित्यातन्त्रे प्रथमपटलेऽपि॥ रात्रौ नैव यजेद्देवीं सन्ध्यायां वापराह्णके। ऋतुकालं विना

देवि! रमणं परिवर्जयेत्। मांसादिकं महेशानि! त्यजेत् पञ्चसु पर्वसु। यदन्यद्देवविहितं कुर्य्यान्नियमतत्परः॥ इति पशुभावनिन्दा॥

दिव्यवीरयोरुत्तमत्वमपि तत्रैव॥ उत्तमो दिव्यभावश्च वीरभावश्च मध्यमः। अधमः पशुभावश्च देवि! सत्यं न संशयः। पशुभावे स्थिता मन्त्राः केवलं वर्णरूपिणः। कर्त्तव्यश्च महेशानि! देवताभावबोधनम्। तस्मात् खलु प्रयत्नेन वीरभावेन साधयेत्। दृष्ट्वा कुलस्त्रियं देवि! कुलवृक्षं विशेषतः। कुलगेहं तथा देवि! नमस्कुर्य्याद्वरानने!। कुलस्त्रियं महेशानि! तन्त्रमन्त्रविशारदाम्। दूतीं यागरताञ्चैव वेश्यां वा पुंश्चलीं तथा। वृद्धां वा युवतीं वापि नमस्कुर्य्याद्वरानने!॥

पिच्छिलातन्त्रे दशमपटले। दिव्यवीरौ महाभावावधमः पशुभावकः। वैष्णवः पशुभावेन पूजयेत् परमेश्वरम्।शक्तिमन्त्रे वरारोहे! पशुभावो भयानकः। दिव्यैर्वीरैर्महेशानि! जायते सिद्धिरुत्तमा। दिव्ये वीरे न भेदोऽस्ति भेदो वीरो महोद्धतः। दिव्यवीरौ प्रवक्ष्यामि सर्वभावोत्तमौ मतौ। विना शक्तिं न पूजास्ति मत्स्यमांसं विना प्रिये!। मुद्राञ्च मैथुनञ्चापि विना नैव प्रपूजयेत्। स्त्रीभगं पूजनाधारः स्वर्णरूप्यात्मकः कुशः। अभावे सर्वद्रव्याणामनुकल्पः कलौ युगे। अथवा परमेशानि! मानसं सर्वमाचरेत्। स्नानन्तु मानसं प्रोक्तं वैदिको मानसः सदा। यत्र भुक्ता महापूजा मानसं भोजनन्तु तत्। स्वकीयां परकीयां वा मानसन्तु रमेत् स्त्रियम्। मानसं मद्यमांसादि स्वीकुर्य्यात् साधकोत्तमः। स्वयम्भूकुसुमं तद्वन्मानसं समुपाचरेत्। मानसं भगरोमादि मानसं भगपूजनम्। सर्वन्तु मानसं कुर्य्यात्तेन सिध्यति साधकः। न कलौ प्रकृताचारः संशयात्मनि नैव सः। मानसेनैव भावेन सर्वसिद्धिमुपालभेत्॥ निगमकल्पद्रुमे

द्वितीयपटले॥ पशूनाञ्चैव वीराणां दिव्यानां परमेश्वर।। आरभ्य समासेन तेषाञ्चैव पृथक् पृथक्। पशुभावसमासेन वीरभावावरव्यक। दिव्यावरव्यको वीरभावनाशक एव च। यथा बाल्य यौवनञ्च वृद्धभाव क्रमात् प्रियम्। यथा पुष्प फलञ्चैव बीजञ्चैव यथाक्रमम्। यथा दुग्ध नवनीत घृतञ्चेति महेश्वर।। यथा सङ्कल्पकार्य्यञ्च दक्षिणा चेति भैरव।। तथा भावत्रयं ज्ञेयमारभ्यारभजन्मकम्। अज्ञानप्रभव सर्व जगत् स्थावरजङ्गमम्। अज्ञानरज्जुभिर्बद्ध सृजामीह पुन पुन। अज्ञानञ्च क्रियामूल यावत्तत्त्व न विन्दति। तत्त्वे समुद्भते किञ्चित् क्रियाया नास्ति वासना। वासनारहितो यस्तु ह्यभिषेक प्रपूर्वक। तस्यापि कारण कार्य्य शृणु महावाक्यसम्भवम्। अतएव महेशानि। वीराणा कारण पशु। दिव्याना वीर भावश्च तस्मात् किञ्चिन्न विद्यते। महावाक्य त्यजन कोऽपि यदि शुद्धि न चाचरेत्। कार्य्य न विद्यते तस्य यथेष्टकुल भागिन॥ अतएव वामकेश्वरतन्त्रे एकपञ्चाशत्पटले॥ जन्ममात्र पशुभाव वर्षषोडशकावधि। ततश्च वीरभावस्तु यावत् पञ्चाशतो भवेत्। द्वितीयाशे वीरभावस्तृतीयो दिव्यभावक। एव भावत्रयेणैव भावमैक्य भवेत् प्रिये।। ऐक्यज्ञानात् कुलाचारी येन देवमयो भवेत्। भावो हि मानसो धर्मो मनसैव सदाभ्यसेत्। आश्रमिणो भावग्रहणस्य प्रागुक्तत्वेनाश्रमज्ञानाकाङ्क्षायामाश्रमा निरूप्यन्ते। तत्रापि ब्रह्मचर्य्यस्य प्रथमोपस्थितत्वात तदेवादौ निरूप्यते॥

निर्वाणतन्त्रे चतुर्दशपटले। यथा। ब्रह्मार्चन प्रवक्ष्यामि शृणु देवि! समाहिता। यस्याचरणमात्रेण नरो नारायणो भवेत। गैरिक वसन कुर्य्याद्द्वेवताध्यानतत्पर। फलमूलाहाररतो दुग्ध गव्य समाहरेत्। शाल्युद्भव न गृह्णीयात् शूद्रानीत तथा

जलम्। ऋतुकालं विना नैव स्वकान्तागमनं चरेत्। गृहस्थोऽपि महेशानि! ब्रह्मचारी सदा गुरुः। उदासीनः कदाचिद्दै गुरुकर्माधिपो भवेत्। तस्य शिष्यस्य कल्याणं कदाचिन्नास्ति चण्डिके!। नखलोमादिकं देवि! न त्याज्यं ब्रह्मचारिणा। सदैव तु सदा भावं सदैव ध्यानतत्परः। त्रिशूलं धारयेच्चैकं त्रिशिखां वापि धारयेत्। ताम्रयुक्तञ्च रुद्राक्षं कर्णयुग्मे निवेशयेत्॥

ताम्रधारणस्य फलमुक्तम् योगसारे द्वितीयपरिच्छेदे॥ बाहौ च धारणात्ताम्रं ब्रह्महत्यां व्यपोहति। हस्तयोर्धारणादेव सर्वतीर्थफलं लभेत्। कर्णयोर्धारणात्ताम्रं कोटितीर्थफलं लभेत्। कण्ठे च धारणात्ताम्रं योगी मोक्षमवाप्नुयात्॥ ताम्रमिति षष्ठ्यर्थे द्वितीया॥

ब्रह्मचर्य्यफलमुक्तं निर्वाणतन्त्रे चतुर्दशपटले॥ यद्देशे विद्यते देवि! ब्रह्मचारी तपोधनः। तद्देशे च स्थिरा लक्ष्मीर्जायते नात्र संशयः॥ वस्तुतस्तु कौलस्य ब्रह्मचर्य्याश्रमो नास्ति॥ तदुक्तं महानिर्वाणतन्त्रे अष्टमोल्लासे॥ श्रीसदाशिव उवाच॥ चत्वारः कथिता वर्णा आश्रमा अपि सुव्रते!। आचारश्चापि वर्णानामाश्रमाणां पृथक् पृथक्। कृतादौ कलिकाले तु वर्णाः पञ्च प्रकीर्त्तिताः। ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रः सामान्य एव च। एतेषां सर्ववर्णानामाश्रमौ द्वौ महेश्वरि!। तेषामाचारधर्मांश्च शृणुष्वाद्ये! वदामि ते। पुरैव कथितं तावत् कलिसम्भवचेष्टितम्। तपःस्वाध्यायहीनानां नृणामल्पायुषामपि। क्लेशप्रयासशक्तानां कुतो देहपरिश्रमः। ब्रह्मचर्य्याश्रमो नास्ति वानप्रस्थोऽपि न प्रिये!। गृहस्थो भिक्षुकश्चैव आश्रमौ द्वौ कलौ युगे। इति लिखितस्तु स आश्रमः क्वचित् क्वचित् व्यवहारदर्शनादिति॥

अथ गार्हस्थ्यम्॥ निर्वाणतन्त्रे॥ अथ वक्ष्ये गृहस्थस्य लक्षणं शृणु चण्डिके।। पाठो होमश्चातिथीनां सेवनं देवपूजनम्। पितृश्राद्धं कुलाचारं तत्त्वज्ञानं समाचरेत्। निजकान्ता सदा पूज्या निजकान्ता हि देवता। मानसं पूजनं कुर्य्यात् मानसं जपमाचरेत्। मानसो हि महाधर्मो मानसं नास्ति पातकम्॥ महानिर्वाणतन्त्रे॥ गृहस्थस्य क्रियाः सर्वा आगमोक्ताः कलौ शिवे!। नान्यमार्गैः क्रियासिद्धिः कदापि गृहमेधिनाम्। विप्राणामितरेषाञ्च वर्णानामितरे कलौ। उभयत्राश्रमे देवि! सर्वेषामधिकारिता। सर्वेषामेव संस्कारकर्म्माणि शैववर्त्मना। कर्म्मणामितरेषाञ्च कर्म्मलिङ्गं पृथक् पृथक्। जातमात्रो गृहस्थः स्यात् संस्कारादाश्रमी भवेत्। गार्हस्थ्यं प्रथमं कुर्य्याद् यथाविधि महेश्वरि!। तत्त्वज्ञाने समुत्पन्ने वैराग्यं जायते यदा। तदा सर्वं परित्यज्य सन्न्यासाश्रममाश्रयेत्। विद्यामुपार्जयेद्बाल्ये धनदारांश्च यौवने। प्रौढ़े धर्म्याणि कर्म्माणि चतुर्थे प्रव्रजेत् सुधीः। मातरं पितरं वृद्धं भार्य्याञ्चैव पतिव्रताम्। शिशुञ्च तनयं हित्वा नावधूताश्रमं व्रजेत्। मातॄः पितॄन् शिशून् दारान् स्वजनान् बान्धवानपि। यः प्रव्रजति हित्वैतान् स महापातकी भवेत्। मातृहा पितृहा स स्यात् स्त्रीवधी विप्रघातकः। असन्तर्प्य तु पित्रादीन् यो गच्छेद्भिक्षुकाश्रमे। ब्राह्मणो विप्रभिन्नश्च स्वस्ववर्णोक्तसंस्क्रियाम्। शैवेन वर्त्मना कुर्य्यादेष धर्म्मः कलौ युगे॥ श्रीदेव्युवाच॥ को वा धर्म्मो गृहस्थस्य भिक्षुकस्य च किं विभो!। विप्रस्य विप्रभिन्नानां संस्कारादीनि मे वद॥ श्रीसदाशिव उवाच॥ गार्हस्थ्यं प्रथमं धर्म्मं सर्वेषां मनुजन्मनाम्। तदेव कथयाम्यादौ शृणु कौलिनि! तत्त्वतः। ब्रह्मनिष्ठो गृहस्थः स्याद् ब्रह्मज्ञानपरायणः। यद्यत् कर्म्म प्रकुर्वीत तद्ब्रह्मणि

समर्पयेत्। न मिथ्याभाषणं नान्यत्र चासाध्यं समाचरेत्। देवतातिथिपूजासु गृहस्थो निरतो भवेत्॥

अतिथिर्यथा नारदपञ्चरात्रे षष्ठाध्याये॥ अतिथिः पूजितो येन विश्वञ्च तेन पूजितम्। अतिथिर्यस्य तुष्टो हि तस्य तुष्टो हरिः स्वयम्। अधिष्ठातातिथिर्गेहे सन्ततं सर्वदेवताः। तीर्थान्येनानि सर्वाणि पुण्यानि च व्रतानि च। तपांसि यज्ञाः सत्यञ्च शौलं धर्मः सुकर्म च। अपूजितैरतिथिभिः सार्द्धं सर्वैः प्रयान्ति ते। अतिथिर्यस्य भग्नाशो गृहात् प्रतिनिवर्त्तते। पितरस्तस्य देवाश्च पुण्यधर्महुताशनाः। यशः प्रतिष्ठा लक्ष्मीश्चापीष्टदेवो गुरुस्तथा। निराशाः प्रतिगच्छन्ति त्यक्त्वा पापञ्च पूरुषम्। स्त्रीघ्नैर्गोघ्नैः कृतघ्नैश्च ब्रह्मघ्नैर्गुरुतल्पगैः। विश्वासघातिभिर्दुष्टैर्मित्रद्रोहिभिरेव च। सत्यघ्नैश्च कृतघ्नैश्च कीर्त्तिघ्नैः पापिभिस्तथा। आलापवारकैश्चैव कन्याविक्रयिभिस्तथा। सोमापहारिभिश्चैव मिथ्यासाक्ष्यप्रदातृभिः। ब्रह्मस्वहारिभिश्चैव तथा स्थाप्यस्य हारिभिः। वृषवाहैर्देवलैश्च तथैव ग्रामयाजिभिः। शूद्रान्नभोजिभिश्चैव शूद्रश्राद्धाहभोजिभिः। श्रीकृष्णविमुखैर्विप्रैर्हिंसैर्नरविघातकैः। गुरावभक्तै रोगार्त्तैः शश्वन्मिथ्याप्रवादिभिः। विप्रस्त्रीगामिभिः शूद्रैर्मातृगामिभिरेव च। अश्वत्थघातिभिश्चैव पत्नीभिः पतिघातिभिः। पितृमातृघातिभिश्च शरणागतघातिभिः। ब्राह्मणक्षत्रविट्शूद्रैः शिलास्वर्णापहारिभिः। तुल्यदोषो भवत्येभिर्यस्यातिथिरनर्चितः। मातरं पितरञ्चैव साक्षात् प्रत्यक्षदेवताम्। सदा गृही निषेवेत सदा सर्वप्रयत्नतः। तुष्टायां मातरि शिवे! तुष्टे पितरि पार्वति!। तव प्रीति भवेद्देवि! परं ब्रह्म प्रसीदति। त्वमाद्ये! जगतां माता पिता ब्रह्म परात् परम्। युवयोः प्रीणनं यत् स्यात् तस्मात् किं गृहिणां तपः। आसनं भोजनं वस्त्रं पानं भजन-

मेव च। तत्तत् समयमाज्ञाय मात्रे पित्रे नियोजयेत्। श्राव-
येन्मृदुलां वाणीं सर्वदा प्रियमाचरेत्। पित्रो राज्ञानुसारी
स्यात् स पुत्रः कुलपावनः। औद्धत्यं परिहासञ्च तर्जनं बहु-
भाषणम्। पित्रोरग्रे न कुर्वीत यदीच्छेदात्मनो हितम्। मातरं
पितरं वीक्ष्य नत्वोत्तिष्ठेत् ससम्भ्रमः। विनाज्ञया नोपविशेत्
संस्थितः पितृशासने। विद्याधनमदोन्मत्तो यः कुर्यात् पितृ-
हेलनम्। स याति नरकं घोरं सर्वधर्मबहिष्कृतः॥
मातरं पितरं पुत्रदारानतिथिसोदरान्। हित्वा गृही न भुञ्जी-
यात् प्राणैः कण्ठगतैरपि। वञ्चयित्वा गुरून् बन्धून् यो भुङ्क्ते
स्वोदरम्भरिः। इहैव लोके गर्ह्योऽसौ परत्र नारकी भवेत्। गृहस्थो
गोपयेद्दारान् विद्यामभ्यासयेत् सुतान्। गोपयेत् स्वजनान् बन्धू-
नेष धर्मः सनातनः। जनन्या वर्द्धिता देहो जनकेन प्रवर्द्धितः।
स्वजनैः शिक्षितः प्रीत्या सोऽधमस्तान् परित्यजेत्। एषामर्थे
महेशानि। कृत्वा कष्टशतान्यपि। प्रीणयेत् सततं यस्तु धर्मो
ह्येष सनातनः। स धन्यः पुरुषो लोके स कृती परमार्थवित्।
ब्रह्मनिष्ठः सत्यसन्धो यो भवेद्भुवि मानवः। न भार्यां ताडयेत्
क्वापि मातृवत् पालयेत् सदा। न त्यजेद्घोरकष्टेऽपि यदि साध्वी
पतिव्रता। स्थितेषु स्वीयदारेषु स्त्रियमन्यां न संस्पृशेत्।
दुष्टेन चेतसा विद्वानन्यथा नारको भवेत्। विरले शयनं वासं
त्यजेत् प्राज्ञः परस्त्रिया। अयुक्तभाषणञ्चैव स्त्रियै शौर्य्यं न
दर्शयेत्। धनेन वाससा प्रेम्णा श्रद्धयामृतभाषणैः। सततं
तोषयेद्दारान्नाप्रियं क्वचिदाचरेत्। उत्सवे लोकयात्रायां
तीर्थेष्वन्यनिकेतने। न पत्नीं प्रेषयेत् प्राज्ञः पुत्रामात्यविव-
र्जिताम्। यस्मिन् नरे महेशानि! तुष्टा भार्य्या पतिव्रता।
सर्वो धर्मः कृतं तेन भवति प्रिय एव सः। चतुर्वर्षावधि सुतान्
लालयेत् पालयेत् पिता। ततः षोड़शपर्य्यन्तं गुणान् विद्याञ्च

शिक्षयेत् । विंशत्यब्दाधिकान् पुत्रान् प्रेरयेद् गृहकर्मसु । ततस्तान् तुल्यभावेन मत्वा स्नेहं प्रदर्शयेत् । कन्याप्येवं पालनीया शिक्षणीयातियत्नतः । देया वराय विदुषे धनरत्नसमन्विता । एवं क्रमेण भ्रातॄंश्च स्वसृभ्रातृसुतानपि । ज्ञातीन् मित्राणि भृत्यांश्च पालयित्तोषयेद्गृही । ततः स्वधर्मनिरतानेकग्राम-निवासिनः । अभ्यागतानुदासीनान् गृहस्थः परिपालयेत् । यद्येवं नाचरेद्देवि ! गृहस्थो विभवे सति । पशुरेव स विज्ञेयः स पापी लोकगर्हितः । निद्रालस्यं देहयत्नं केशविन्यासमेव च । आसक्तिमशने वस्त्रे नातिरिक्तं समाचरेत् । युक्ताहारो युक्त-निद्रो मितवाङ्मितमैथुनः । स्वच्छो नम्रः शुचिर्दक्षो युक्तः स्यात् सर्वकर्मसु । शूरः शत्रौ विनीतः स्याद्बान्धवे गुरुसन्निधौ । जुगुप्सितान्न मन्येत नावमन्येत मानिनः । सौहृदं व्यवहारांश्च प्रवृत्तिं प्रकृतं नृणाम् । सहवासेन तर्कैश्च विदित्वा विश्वसे-त्ततः । एष द्वेष्टापरि चुद्रात् समयं वीक्ष्य बुद्धिमान् । प्रदर्शये-दात्मभावान्नैव धैर्य्यं विलङ्घयेत् । स्वीयं यशः पौरुषञ्च गुप्तये कथितञ्च यत् । कृतं यदुपकाराय धर्मज्ञो न प्रकाशयेत् । जुगुप्सितप्रवृत्तौ च लिखितेऽपि पराजयः । गुरुणा लघुना वापि यशस्वी न विवादयेत् । विद्याधनयशोधर्मान् यत्न मान-मुपार्जयेत् । व्यसनञ्चाशतां सङ्गं मिथ्याद्रोहं परित्यजेत् । अवस्थानुगताश्चेष्टाः समयानुगताः क्रियाः । तस्मादवस्थां समयं वीक्ष्य कर्म समाचरेत् । योगक्षेमरतो दक्षो धार्मिकः प्रिय-बान्धवः । मितवाङ्मितहास्यः स्यान्मान्यार्थे तु विशेषतः । जितेन्द्रियः प्रसन्नात्मा सुचिन्तः स्याद्दृढव्रतः । अप्रमत्तो दीर्घ-दर्शी मात्रास्पर्शान् विशोधयेत् । सत्यं मृदु प्रियं धीरो वाक्यं हितकरं वदेत् । आत्मोत्कर्षं तथा निन्दां परेषां परिवर्जयेत् । अनायस्य इमश विश्रामगृहमध्वनि । सेतुः प्रतिष्ठितो येन

तेन लोकत्रयं जितम्। सन्तुष्टौ पितरौ यस्मिन्ननुरक्ताः सुहृ-ज्जनाः। गायन्ति यद्यशो लोकास्तेन लोकत्रयं जितम्। सत्यमेव व्रतं यस्य दया दीनेषु सर्व्वथा। कामक्रोधौ यस्य वश्यौ तेन लोकत्रयं जितम्। शौचन्तु द्विविधं देवि! वाह्याभ्य-न्तरभेदतः। ब्रह्मण्यात्मार्पणं यत्तत् शौचमान्तरिकं स्मृतम्। अद्भिर्वा भस्मना वापि मलानामपकर्षणम्। देहशुद्धिर्भवेद्येन वहिःशौचं तदुच्यते। भस्माद्व याज्ञिकं श्रेष्ठं मृत्स्नापि मल-वर्जिता। निद्रान्ते मैथुनस्यान्ते त्यागे च मलमूत्रयोः। भोज-नान्ते मले स्पृष्टे वहिःशौचं विधीयते। किन्त्वत्र वहुनोक्तेन शौचाशौचविधौ शिवे!। मनः पूतं भवेद्येन गृहस्थस्तु तदा-चरेत्। सन्ध्या त्रैकालिको कार्य्या वैदिकी तान्त्रिकी क्रमात्। उपासनादिभेदेन पूजां कुर्य्याद्यथाविधि॥ तथा। अर्घ्यं-दानं दिनेशाय गायत्रीजपनं तथा। अष्टोत्तरसहस्रं वा शतं वा दशधापि वा। जपानां नियमो भद्रे! सर्व्वत्राह्निककर्म्मणि। शूद्रसामान्यजातीनामधिकारोऽस्ति केवलम्। आगमोक्तविधौ देवि! सर्व्वसिद्धिस्ततो भवेत्॥

निर्वाणतन्त्रे द्वितीयपटले॥ गृहस्थस्य दिव्यमूर्त्तिं चन्दनादि-विभूषिताम्। सर्व्वेषां पितृरूपोऽसौ गृहस्थः साधुरूपकः। सदा दानरतः श्रीमान् सदा यज्ञपरा-यणः। स्थापयेत् पञ्च तत्त्वानि गेहमध्ये प्रयत्नतः॥ तदैव सर्व्वसिद्धीशो भवत्येव न संशयः। यस्मिन्मन्त्रे विचारोऽपि सर्व्वसिद्धादिगणदूषणम्। तत्तत् सर्व्वं महेशानि! गृहस्थस्य सुनि-श्चितम्। सुविचार्य्य महामन्त्रं गृह्णीयात् साधकोत्तमः। एकाक्षरे तथा कूटे मालामन्त्रादिके तथा। विचारो नास्ति देवेशि। स्वप्नलब्धे तथैव हि। तथापि च गृहस्थस्य सुवि-चार्य्यो महामनुः। दण्डिनो भूषणं नास्ति सर्व्वमन्त्रस्य दोषणे।

गृहस्थाश्रममासाद्य तत्त्वज्ञानेषु यो रतः। स मुक्तः सर्व्वपापेभ्यः स तु साक्षान्महेश्वरः। अन्नदानेन यत् पुण्यं तोयदानेन यत् फलम्। तत्सर्व्वं गृहस्थस्य नान्यस्य सुरसुन्दरि!॥ नित्या-तन्त्रे अष्टमपटले॥ देव्युवाच॥ कथितं परमेशान! कौलाचा-रस्य लक्षणम्। वर्त्तते तत्कथं नाथ! गृहस्थेषु च राजसु। ईश्वर उवाच। सत्त्वं रजस्तम इति गुणत्रयविभेदतः। सर्व्वेषु वर्त्तते देवि! कौलधर्म्मः सनातनः। सत्त्वं स्याद्भक्तियोगेन सर्व्वोत्प-त्तेरेककारणम्। अत एव महेशानि! गृहस्थाः सात्त्विका मताः। रजः स्यात् कर्म्मयोगेन कर्म्मकर्त्ता महीपतिः। अत एव महेशानि! राजा राजसिकः स्मृतः। तमोभावस्थितः शश्वद्योगीशः परमेश्वरः। अत एव तमोभावमाश्रयेत् सङ्गवर्जितः। शक्तिचक्रं राजचक्रं वीरचक्रं महेश्वरि!। अत एव प्रकर्त्तव्यं क्रमेण परमेश्वरि!॥ कुब्जिकातन्त्रे सप्तमपटले॥ अशोकं बिल्ववृक्षं च शिवां चैव सुरेश्वरि! दृष्ट्वा प्रणामं कुर्य्याच्च सर्व्वकामार्थसिद्धये। उलूकं शङ्खचिल्लञ्च गृध्रं चैव सुरेश्वरि!। नमस्कुर्य्यान्महाकालीं युद्धेषु जयमाल-भेत्। चतुष्पथं श्मशानञ्च नमस्कुर्य्याद्विशेषतः। तन्त्रज्ञं चावधूतञ्च नमस्कुर्य्याद्वरानने!। उपासकं सदा दृष्ट्वा मधुरं भाषणं चरेत्। समयाच्च विना देवि! न सिद्धिः स्यात् कदाचन। तस्माच्चैव प्रयत्नेन गृह्णीयान्नात्र संशयः॥

अथ यत्याश्रमः॥ निर्व्वाणतन्त्रे त्रयोदशपटले॥ सर्व्व-लक्षणसंयुक्तो ब्राह्मणो गमनं चरेत्। गत्वा च दण्डिनिकटे प्रणमेद्दण्डवद्भुवि। त्वमेव देवदेवेश! त्वमेव त्राणकारकः। त्वमेव जगतां वस्ता पाहि मां शरणागतम्। वस्तेत्यत्रान्तर्भूत-ण्यर्थो विवक्षितो वस्ता वासयितेति यावत्। इति श्रुत्वा दण्डधारी पप्रच्छ सादराञ्जनम्। कस्त्वं कस्य सुतस्त्वं

हि केन वागमनं वद। श्रुत्वा तद्वचनं विप्रः प्रोवाचात्म-निवेदनम्। विप्रवंशे समुद्भूतो ह्यमुकोऽहं विवेकवान्। नास्ति मे तु पिता साचान्नास्ति मे स्त्रीसुतादिकम्। मृतौ च मातापितरौ मृता भ्रातादयः सुताः। पश्चात् स्वकान्तानाशे तु ह्यहमत्यन्ततापवान्। अतएव हि भोः स्वामिन्! देहि मे परमाश्रमम्। एतेन पित्रादिषु तिष्ठत्सु यत्याश्रमो न भवतीति सूचितम्। तान् विहाय दण्डस्य धर्त्तुर्दोषकथनगर्भं-दण्डिवचनं तत्रैव॥ सत्यं कुरु द्विजश्रेष्ठ! यदुक्तं वै ममान्तिके। मिथ्याभाषणदोषेण ब्रह्मवर्त्म विवर्जितम्। भवत्येव न सन्देहो द्विज! मत्पुरतो वद। स्थितायां यौवनयुतकान्तायां परमेश्वरि!। सर्वं हि विफलं तस्य यः कुर्य्याद्दण्डधारणम्। विद्येते पितरौ देवि! यः कुर्य्याद्दण्डधारणम्। सन्न्यासो विफलस्तस्य रौरवाख्यं गमिष्यति। विद्यते बालभावेन यस्य कान्ता सुतस्तथा। सन्न्यासधारणं तस्य वृथा हि परमेश्वरि!। स गुरुश्चापि शिष्यश्च रौरवाख्यं प्रपद्यते। इत्यादि दृढ़वाक्यञ्च श्रुत्वा दण्डी जितेन्द्रियः। सन्न्यासदानं तस्यैव दद्यामुक्तिञ्च शाश्वतीम्॥ इत्यादिना दोषदर्शनेन पुनः पित्रादि-मरणनियायकं दृढ़वाक्यं श्रुत्वा तस्य सन्न्यासदानमर्पयेदित्यन्वयः॥

तत्प्रकारमाह। आदौ दशाक्षरं मन्त्रं प्रथमे श्रावयेद्गुरुः॥ श्रीशङ्कर उवाच॥ शृणु देवि! प्रवक्ष्यामि मन्त्रं दशाक्षरं परम्। यस्य श्रवणमात्रेण मूढोऽपि विष्णुरूपधृक्। पुंमन्त्रो-ऽपि च देवेशि! शक्तिमन्त्रं जपेद्यदि। अज्ञात्वा तं महामन्त्रं स भवेद्ब्रह्मराक्षसः। अज्ञात्वा तं महामन्त्रं तत्त्वज्ञानी भवेद्यदि। तथापि नरकं गच्छेदिति वेदस्य सम्मतम्। शृणु देवि! प्रवक्ष्यामि दर्शनं मन्त्रमुत्तमम्। मयावीजं बधू-

वीजं लक्ष्मीः काली च पाशकम्। गगनं पक्षिवीजञ्च वह्नि-कान्ता ततः प्रिये!। इति ते कथितं चण्डि! दशाक्षरमनुत्तमम्। यज्ज्ञानादमरत्वञ्च लभते नात्र संशयः। अस्य ग्रहणमात्रेण नरो नारायणो भवेत्। अस्य प्रसादमात्रेण दण्डी निर्वाणतां व्रजेत्। दण्डोपरि जपेदेतद्दशार्णं परमेश्वरि!। अस्मान्मन्त्रान्महामन्त्रा जायन्ते नात्र संशयः। सर्वो देवसमाचारो दशार्णाज्जायते ध्रुवम्। महाविद्योपासकश्च दशार्णं न हि पश्यति। इह लोके दरिद्रश्च परे च ब्रह्मराक्षसः। तस्माद् यत्नेन देवेशि! दशार्णं श्रावयेद्गुरुः। केवलं श्रवणं कुर्य्यान्न जपेत् साधकोत्तमः। श्रावयेद् यो दशार्णञ्च स नरो गुरुसत्तमः। मन्त्रदाता यदा देवि! तत्रैव स.गुरुः स्मृतः। दशार्णदाता यो देवि! स एव परमो गुरुः। यथामरतरङ्गिण्या असमाः सकलापगाः। दशार्णस्य समो नास्ति मन्त्रस्य सुरपूजिते!॥ तथा॥ अतः परम् प्रवक्ष्यामि यद्रूपं दण्डधारणम्। साधुरूपो गृहस्थश्च ब्राह्मणो ब्रह्मवादकः। सर्वमायासमात्यक्तः सर्वधर्मपरायणः। जितेन्द्रियो जितक्रोधः समत्वं सर्वजातिषु। पुत्रे रिपौ समत्वञ्च सन्ध्यायां पौष्टिके तथा। कायप्राणे न सम्बन्धो मृत्युरस्य युगान्तिके। ब्रह्मज्ञानं विना ज्ञानं यस्य चित्ते मनोरमम्। सन्न्यासधारणं कार्य्यं विप्राणां मुक्तिहेतवे। यो विप्रो धारयेद्दण्डं सैव नारायणः स्वयम्। चतुर्भुजाः प्रजायन्ते दण्डधारणमात्रतः। तत् श्रुत्वा च महारण्यगमनं कारयेत्ततः। क्रोशं वा क्रोशयुग्मं वा वेगेन गमनञ्चरेत्। गुरुणा सह शिष्येण पृष्ठे पृष्ठे विधानतः। तिष्ठ तिष्ठ महाबाहो! मां त्यक्त्वा नहि गच्छतु। शिष्यः परमहंसस्त्वं त्वत्समो नास्ति भूतले। क्षन्तव्यमपराधं मे त्वमेव विष्णुरूपधृक्। त्वमेव जगतां वन्द्यस्त्वमेव सर्वपूजितः। त्वमेव

परमो हंसस्तिष्ठ तिष्ठेति मा व्रज। स शिष्यो दण्डिना देवि! इति वाक्यं वदेद्यतः। अतः स परमो हंसः पथि शेते प्रमोहितः। तस्यैव दर्शनार्थाय चान्तरीक्षे च देवताः। सस्त्रीकाः सपरीवाराश्चायान्ति दिग्विदिक्षु च। एतस्मिन् समये दण्डी सान्त्वयेच्छिष्यमुत्तमम्। फुत्कारं बहुशो दत्त्वा मन्त्रेणानेन सुव्रतः। फुत्कारैर्वायुवेगेश्च पुनः प्राणान् प्रयोजयेत्। जन्मान्तरञ्च तस्यैव तत्क्षणे जायते किल। जन्मान्तरं यमालोक्य संस्कारमाचरेद्गुरुः। दण्डान्तिके समानीय अन्नप्राशनमाचरेत्। अमुकस्त्वं समाभाष्य पुष्पं वह्नौ विनिक्षिपेत्। इति नाम्ना तु संस्थाप्य महासंस्कारमाचरेत्। ततोऽपि दण्डिना देवि! शिष्याय ज्ञानहेतवे। शृणु शिष्य! महाधीर! मद्वाक्यं हृदये कुरु। जन्मान्तरन्तु तस्यैव प्राणाधिकं विकारयेत्। नूतनदेहस्वरूपोऽयं शरीरोऽयं न संशयः। विरतो भव सर्वत्र तोयान्नाहारचेष्टया। ब्राह्मणेनैव यद्दत्तं तन्मात्रभोजनं कुरु। पञ्चतत्त्वं सदा सेव्यं शुभभावो जितेन्द्रियः। सदैव मानसीं पूजां सदा मानसतर्पणम्। त्रिसन्ध्यं मानसं योगं नाभिकुण्डे प्रयत्नतः। सदैव मानसं भोगं त्यागं कुरु प्रयत्नतः। षड्वर्गेषु जितो भूत्वा नरो नारायणः स्वयम्। भवत्येव न सन्देहो दण्डधारणमात्रतः। पितृवंशे सप्तदश मातृवंशे त्रयोदश। कान्तायाः सप्तमञ्चैव लक्ष्मीनारायणो भवेत्। इति श्रुत्वा वचस्तस्य शिष्यश्चैवाब्रवीद्वचः। यदुक्तं मयि सुस्पष्टं तत्करोमि निरन्तरम्। पञ्चतत्त्वं सदा सेव्यं कस्माल्लाभो वदस्व मे। यत्रैव वर्त्तते दण्डी बहुशिष्यसमावृतः। तत्र गत्वा प्रयत्नेन बहुशिष्यं विचेष्टय। अथवा वीरमध्ये तु यत्नेन गमनं चर। तत्त्वग्रामं गृहस्थस्य सन्निधाने व्रजेत् किल। सुदूरमपि गन्तव्यं गच्छेत् कलनाशकः। भिक्षाचर्या न च

स्वार्थं देवताया: कृते पुन:। आचार्य्यपत्नीं दृष्ट्वा तु भिक्षां कुर्य्यात् समाहित:। हे मातर्देहि मे भिक्षां कुण्डलीं तर्पया-म्यहम्। एवमुक्त्वा ततो दण्डी मन्त्रसंस्कारमाचरेत्। दण्डा-न्तिके समानीय होमयेद्विधिपूर्वकम्। ततो हुमेत् करं धृत्वा आज्यैरष्टाहुती: पुन:॥ विपरीतक्रमेणैव कुर्य्यादङ्गविशो-धनम्। तत: कुर्य्यात् प्रयत्नेन अन्तर्यज्ञोपवीतकम्। शिखां तस्य शिखां मन्त्रे पूगमध्ये विधारयेत्। मूलेन यज्ञसूत्रन्तु तस्मिन्नेव निवेशयेत्। घृतैर्मृत्तिकया पूगं विलिप्य शोधये-त्तत:। तत्पूगं मूलमन्त्रेण कुण्डमध्ये विनिक्षिपेत्। पूर्णाहुतिं ततो दद्यात् तत्पूगमानयेत् सुधी:। सयज्ञसूत्रं सशिखं तत्पूगं प्रेषयेत् प्रिये!। मूलमन्त्रं जपेत्तत्र गजान्तकसहस्रकम्। ततश्च श्रावयेन्मन्त्रं कालिकायाश्च सुन्दरि!। अथवा श्रावयेन्मन्त्रं ताराया दुर्लभं परम्। मूलमन्त्रं समुच्चार्य्य पूगभक्षं प्रयत्नत:। भक्षणात् तत्क्षणे साक्षादन्तर्यज्ञोपवीतवान्। भवत्येव न सन्देहो नरो नारायण: स्वयम्। विल्वदण्डं समानीय वंशस्यैकं समानयेत्। विल्वदण्डे न्यसेन्न्यासान् कालिकाया: प्रयत्नत:। जीवन्यासं तत: कृत्वा दण्डे देवीं विचिन्तयेत्। विल्वे स्थितञ्च चैतन्यं वंशदण्डे नियोजयेत्। इष्टदेवीस्वरूपोऽयं दण्डश्च परमेश्वरि!। शिष्यस्य दक्षिणे हस्ते दण्डस्थापनमाचरेत्। कमण्डलुं समानीय वारुणं प्रजपेत् सुधी:। वारुणीं निक्षि-पेत्तत्र ततो मूलमनुं जपेत्। अष्टोत्तरशतं जप्त्वा तस्य वाम-करे न्यसेत्। गैरिकं कपिलं वस्त्रं यत्नेन परिधापयेत्। दण्ड-धारणमात्रेण नरो नारायणो भवेत्। यथावधि महामायां दण्डोपरि विभावय। कुरु पूजां महाकाल्या दण्डोपरि ध्रुवं तत:। साक्षान्नारायणस्त्वं हि धर्माधर्मपरो भव। तव माता पिता स्वामी सर्वं दण्डान्तिके स्थितम्॥ इति परमाश्रमग्रहणम्

दण्डिनो भिक्षाचरणप्रकारस्तु तत्रैव ॥ सुदूरं गमनं गेहे गृहस्थस्य द्विजस्य च । नारायणं समाभाष्य द्वारे तस्य व्रजेत् सुधीः । दण्डिगमनानन्तरं गृहस्थकर्त्तव्यमाह तत्रैव ॥ इति श्रुत्वा गृहस्थश्च पुटाञ्जलिपरो भवेत् । द्वारे च दण्डिनं दृष्ट्वा प्रणमेद्ब्राह्मणो वरः । भिक्षां दद्यात् प्रयत्नेन मधु मांसं विना प्रिये ! । आदाय भिक्षां देवेशि ! चौरवद्गमनं चरेत् ॥ दण्डिनो-ऽवस्थितिप्रकारोऽपि तत्रैव ॥ गृहस्थस्यालये देवि ! रात्रि-वासञ्च कारयेत् । तथा हि नगरं गत्वा त्रिरात्रं वसतिं चरेत् । तीर्थभूमिं ततो गत्वा सप्तरात्रं वसेत्ततः ॥ दण्डिनं दृष्ट्वा ब्राह्म-णस्य कर्त्तव्यमुक्तं तत्रैव ॥ ब्राह्मणो दण्डिनं दृष्ट्वा प्रणमेद्विधि-पूर्वकम् । तोयपूर्णञ्च देवेशि ! किं वा शून्यं कमण्डलुम् । दृष्टिमात्रेण तत्पात्रं पूर्णं कुर्य्याद्द्विजोत्तमः । कमण्डलौ जल-दानफलमपि तत्रैव ॥ कुशाग्रमात्रं विन्दुञ्च यदि दद्यात् कम-ण्डलौ । समुद्रसम्प्रदानस्य फलं स लभते ध्रुवम् ॥ जलदान-निन्दापि तत्रैव ॥ दद्यान्न यदि मोहेन स भवेद्रापदाश्रयः । त्रिंशद्वर्षसहस्राणि स पुनर्विटपी भवेत् । इति ते कथितं चण्डि ! सन्न्यासधारणं परम् । न वक्तव्यं पशोरग्रे प्राणान्तेऽपि कदा-चन । वस्तुतस्तु कलौ दण्डग्रहणं नास्ति ॥ दीर्घकालं ब्रह्म-चर्य्यं धारणञ्च कमण्डलोः । इत्यादिभिर्वचनैरुदाहृतत्वादि-धृतैर्निषिद्धत्वात् ॥

महानिर्वाणतन्त्रे अष्टमोल्लासेऽपि ॥ भिक्षुकेऽप्याश्रमे देवि ! वेदोक्तं दण्डधारणम् । कलौ नास्त्येव तत्त्वज्ञो यतस्तत् श्रौतसंस्कृतिः । शैवसंस्कारविधिनावधूताश्रम-धारणम् । तदेव कथितं भद्रे ! सन्न्यासग्रहणं कलौ ॥ नारद-पञ्चरात्रे द्वितीयरात्रे च ॥ कलौ च दण्डग्रहणं नैव निर्वाण-कारणम् । परं वेदविरुद्धञ्च विपरीताय कल्पते ...ादिभिः

प्रतिपिद्धत्वाच्च ॥ यत्तु निर्वाणतन्त्रे चतुर्दशपटले ॥ ब्राह्मणेन विनान्यत्र सन्न्यासो नास्ति चण्डिके ! । कुर्य्यान्मोहेन योऽन्यत्र स वै पापाश्रयो नरः । गुप्तभावेन देवेशि ! शृणु मन्त्राणवल्लभे ! । सन्न्यासिना सदा सेव्यं पञ्चतत्त्वं वरानने ! । द्वादशाब्दस्य मध्ये तु यदि मृत्युर्न जायते । दण्डं तोये विनिक्षिप्य भवेत् परम-हंसकः । अवधूताचाररतो हंसः परमपूर्वकः । सैव चानन्द-विख्यातो द्वादशाब्दे सरस्वती ॥ इति वचनमपि कलीतरपरम् । सरस्वतीति दशनामावधूतमध्ये संज्ञाविशेषः तत्प्रमाणन्तु ॥ तीर्थाश्रमवनारण्यगिरिपर्वतसागरः । सरस्वती भारती च पुरीति दश कीर्त्तिताः ॥ इति ॥ एषां लक्षणञ्च शङ्करविजये ॥ विद्यारण्यस्वामिधृतं यथा ॥ त्रिवेणी सङ्गमे तीर्थे तत्त्वमस्यादि-लक्षणे । स्नायात्तत्त्वार्थभावेन तीर्थनामा स उच्यते ॥ १ ॥ आश्रमग्रहणे प्रौढ़ आशापाशविवर्जितः । यातायातविनिर्म्मुक्त एतदाश्रमलक्षणम् ॥ २ ॥ सुरम्ये निर्झरे देशे वने वासं करोति यः । आशापाशविनिर्म्मुक्तो वननामा स उच्यते ॥ ३ ॥ अरण्ये सस्थितो नित्यमानन्दनन्दने वने । त्यक्त्वा सर्वमिदं विश्वमानन्द-लक्षणं किल ॥ ४ ॥ वासो गिरिवरे नित्यं गीताभ्यासे हि तत्परः । गम्भीरचलबुद्धिश्च गिरिनामा स उच्यते ॥ ५ ॥ वसेत् पर्वतमूलेषु प्रौढ़ो यो ध्यानधारणात् । सारात्सारं विजा-नाति पर्वतः परिकीर्त्तितः ॥ ६ ॥ वसेत् सागरगम्भीरो वन-रत्नपरिग्रहः । मर्य्यादाञ्च न लङ्घेत सागरः परिकीर्त्तितः ॥ ७ ॥ स्वरज्ञानवशो नित्यं स्वरवादी कवीश्वरः । संसारसागरे साराभिज्ञो यो हि सरस्वती ॥ ८ ॥ विद्याभरेण सम्पूर्णः सर्व-भारं परित्यजेत् । दुःखभारं न जानाति भारती परिकीर्त्तितः ॥ ९ ॥ ज्ञानतत्त्वेन सम्पूर्णः पूर्णतत्त्वपदे स्थितः । परब्रह्मरतो नित्यं पुरीनामा स उच्यते ॥ १० ॥ केवलनिर्वाणतत्त्वदर्शिन-

स्वधुनापि तथाचरन्ति। अवधूततापि चतुर्थाश्रमिणामेव॥ तथा च योगितन्त्रे॥ चतुर्थाश्रमिणां मध्ये अवधूताश्रमो महान्। तत्राहं कुलयोगेन महादेवत्वमागतः॥

अथावधूताश्रमः॥ महानिर्वाणतन्त्रे अष्टमोल्लासे॥ श्रीसदाशिव उवाच॥ अवधूताश्रमो देवि! कलौ सन्न्यास उच्यते। विधिना येन कर्त्तव्यं तत्सर्वं शृणु साम्प्रतम्। ब्रह्मज्ञाने समुत्पन्ने विरते सर्वकर्मणि। अध्यात्मविद्यानिपुणः सन्न्यासाश्रममाचरेत्। विहाय वृद्धौ पितरौ शिशुं भार्य्यां पतिव्रताम्। त्यक्त्वा समर्थान् बन्धूंश्च प्रव्रजन्नारकी भवेत्। सम्पाद्य गृहकर्म्माणि परितोष्यागमानपि। निर्म्ममो निलयाकाङ्क्षी निष्कामो विजितेन्द्रियः। आहूय स्वजनान् बन्धून् ग्रामस्थान् प्रतिवासिनः। प्रीत्यानुमतिमन्विच्छेद्गृहाज्जिगमिषुर्नरः। तेषामनुज्ञामादाय प्रणम्य परदेवताम्। ग्रामं प्रदक्षिणीकृत्य निरपेक्षो गृहादि यत्। मुक्तः संसारपाशैर्यः परमानन्दबृंहितः। कुलावधूतं ब्रह्मज्ञं गत्वा सम्प्रार्थयेदिदम्। गृहाश्रमे परं ब्रह्मन्! ममैतद्‌ विगतं वयः। प्रसादं कुरु मे नाथ! सन्न्यासग्रहणं प्रति। निवृत्तगृहकर्म्माणं विचार्य्य विधिवद्गुरुः। शान्तं विवेकिनं वीक्ष्य द्वितीयाश्रममादिशेत्। ततः शिष्यः कृतस्नानो यतात्मा विहिताह्निकः। ऋणत्रयविमुक्त्यर्थं देवर्षींश्चार्च्चयेत् पितॄन्। देवा ब्रह्मा च विष्णुश्च रुद्रश्च सगणैः सह। ऋषयः सनकाद्याश्चात्राद्या देवर्षयस्तथा। अत्र ये पितरः पूज्या वक्ष्यामि शृणु तानपि। पिता पितामहश्चैव प्रपितामह एव च। माता पितामही देवि! तथैव प्रपितामही। मातामहादयोऽप्येवं मातामह्यादयोऽपि च। प्राच्यामृषीन् यजेद्देवान् दक्षिणस्यां पितॄन् यजेत्। मातामहान् प्रतीच्यान्तु पूजयेच्छ्रासकर्म्मणि। पूर्वादिक्रमतो दद्यादासनानां द्वयं द्वयम्।

देवादीन् क्रमतस्तत्रावाह्य पूजां समाचरेत्। समर्च्य विधिव-त्तेभ्यः पिण्डान् दद्यात् पृथक् पृथक्। पिण्डप्रदानविधिना दत्त्वा पिण्डं यथाक्रमम्। कृताञ्जलिपुटो भूत्वा प्रार्थयेत् पितृदेवताः। तृप्यध्वं पितरो! देवा! देवर्षिमातृका! गणाः!! गुणातीतपदे यूयमनृणीकुरुताचिरात्। आनृण्यमर्थयित्वा तु प्रणम्य च पुनः पुनः। ऋणत्रयविनिर्मुक्तमात्मश्राद्धं प्रक-ल्पयेत्। पितामहात्मैव सर्वेषां तत्पिता प्रपितामहः। आत्म-न्यात्मार्पणार्थाय कुर्य्यादात्मक्रियां सुधीः। उत्तराभिमुखो भूत्वा पूर्ववत् कल्पितासने। आवाह्यात्मपितॄन् देवि! दद्यात् पिण्डं समर्चयन्। प्रागग्रान् दक्षिणाग्रांश्च पश्चिमाग्रान् यथा-क्रमात्। पिण्डार्थमास्तरेद्दर्भानुदग्रान् स्वस्वकर्मणि। समाप्य श्राद्धकर्माणि गुरुदर्शितवर्त्मना। मुमुक्षुश्चित्तशुद्ध्यर्थमिमं मन्त्रशतं जपेत्। ह्रीं त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्द्धनम्। उर्वारु-कमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात्। उपासनानुसारेण विद्यां मण्डलपूर्वकम्। संस्थाप्य कलसं तत्र गुरुः पूजां समा-रभेत्। ततस्तु परमं ब्रह्म ध्यात्वा शाम्भववर्त्मना। विधाय पूजां ब्रह्माग्नौ ब्रह्मस्थापनमाचरेत्। प्रागुक्तसंस्कृते वह्नौ सङ्क-ल्पोक्ताहुतिं गुरुः। दत्त्वा शिष्यं समाहूय साकल्यं हावयेत्तु तम्। आदौ व्याहृतिभिर्हुत्वा प्राणहोमं प्रकल्पयेत्। प्राणो-ऽपानः समानश्चोदानव्यानौ च वायवः। तत्र होमं ततः कुर्य्याद्देहमेधस्य मुक्तये। पृथिवी सलिलं वह्निर्वायुराकाश-मेव च। गन्धो रसश्च रूपञ्च स्पर्शः शब्दो यथाक्रमात्। ततो वाक्पाणिपादाश्च पायूपस्थौ ततः परम्। श्रोत्रं त्वक् नयनं जिह्वा घ्राणबुद्धीन्द्रियाणि च। एतानि मे पदान्ते च शुध्यन्ति पदमुच्चरेत्। ह्रीं ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासं द्विठ स्त्वपि। चतुर्विंशतितत्त्वानि कर्माणि वैदिकानि च। हुत्वाग्नौ

निष्क्रियो देहं मृतवच्चिन्तयेत्ततः। विभाव्य मृतवत्कार्यं रहितं सर्वकर्मणा। स्मरन् तत् परमं ब्रह्म यज्ञसूत्रं समुद्धरेत्। ऐं क्लीं हुं इति मन्त्रेण स्कन्धादुत्तार्य्य तत्त्ववित्। यज्ञसूत्रं करे धृत्वा पठित्वा व्याहृतित्रयम्। वह्निजायां समुच्चार्य्य घृताक्तमनले क्षिपेत्। हुत्वैवमुपवीतञ्च कामबीजं समुच्चरन्। छित्वा शिखां करे कृत्वा घृतमध्ये नियोजयेत्। ब्रह्मपुत्रि! शिखे! त्वं हि बालरूपा सनातनी। दीयते पावके स्थानं गच्छ देवि! नमोऽस्तु ते। कामं मायां कूर्चमन्त्रं वह्निजायामुदीरयेत्। शिखामाश्रित्य पितरो देवा देवर्षयस्तथा। सर्वाश्चाश्रमकर्माणि निवसन्ति शिखोपरि। ततः सन्तर्प्य ताः सर्वा देवर्षिपितृदेवताः। शिखासूत्रपरित्यागाद्देही ब्रह्ममयो भवेत्। यज्ञसूत्रशिखात्यागात् सन्यासः स्याद्द्विजन्मनाम्। शूद्राणामितरेषाञ्च शिखां हुत्वैव संस्क्रिया। ततो मुक्तशिखासूत्रः प्रणमेद्दण्डवद्गुरुम्। गुरुरुत्थाप्य तं शिष्यं दक्षकर्णे वदेदिमम्। तत्त्वमसि महाप्राज्ञ! हंसः सोऽहं विभावय। निर्ममो निरहङ्कारः स्वभावेन सुखं चर। ततो घटञ्च वह्निञ्च विसृज्य ब्रह्मतत्त्ववित्। आत्मस्वरूपं तं मत्वा प्रणमेच्छिरसा गुरुम्। नमस्तुभ्यं नमो मह्यं तुभ्यं मह्यं नमो नमः। त्वमेव त्वदहमेव विश्वरूप! नमोऽस्तु ते। ब्रह्ममन्त्रोपासकानां तत्त्वज्ञानां जितात्मनाम्। स्वमन्त्रेण शिखाच्छेदात् सन्यासग्रहणं भवेत्। ब्रह्मज्ञानविशुद्धानां किं यज्ञैः श्राद्धपूजनैः। स्वेच्छाचारपराणान्तु प्रत्यवायो न विद्यते। ततो निर्द्वन्द्वरूपोऽसौ निष्कामः स्थिरमानसः। निर्ममो विहरेच्छिष्यः साक्षाद्ब्रह्ममयो भुवि। मुक्तो विधिनिषेधाभ्यां निर्योगक्षेममात्मवित्। सुखदुःखसमो धीरो जितात्मा विगतस्पृहः। स्थिरात्मा प्राप्तदुःखोऽपि दुःखे प्राप्तेऽपि निःस्पृहः। सदानन्दः शुचिः शान्तो निरपेक्षो निरा-

कुल:। नोद्वेजक: स्याज्जीवानां सदा प्राणिहिते रत:। विगतामर्षभीर्दान्तो नि:सङ्कल्पो निरुद्यम:। शोकद्वेषविमुक्त: स्याच्छत्रौ मित्रे समो भवेत्। शीतवातातपसह: समो मानापमानयो:। सम: शुभाशुभे तुष्टो यदृच्छालाभवस्तुना। निस्त्रैगुण्यो निर्विकल्पो निर्लोभ: स्यादसञ्चयी। यथा सत्यमुपाश्रित्य रूपा विश्वं प्रतिष्ठति। आत्माश्रितस्तथा देहो जानन्नेवं सुखी भवेत्। इन्द्रियाण्येव कुर्वन्ति स्वं स्वं कर्म पृथक् पृथक्। आत्मा साक्षी विनिर्लिप्तो ज्ञात्वैवं मोक्षभाग्भवेत्। धातुप्रतिग्रहं निन्दामनृतं क्रीड़नं स्त्रिया। रेतस्त्यागमसूयाञ्च मन्यासी परिवर्जयेत्। सर्वत्र समदृष्टि: स्यात् कीटे देवे तथा नरे। सर्वं ब्रह्मेति जानीयात् परिव्राट् सर्वकर्मसु। विप्रान्नं श्वपचान्नं वा यस्मात्तस्मात् समागतम्। देशं कालं तथा चान्नमश्नीयादविचारयन्। अध्यात्मशास्त्राध्ययनै: सदा तत्त्वविचारणै:। अवधूतो नयेत् कालं स्वेच्छाचारपरायण:। सन्न्यासिनां मृतं कायं दाहयेन्न कदाचन। सम्पूज्य गन्धपुष्पाद्यैर्निखनेद्वाप्सु मज्जयेत्। अप्राप्तयोगमर्त्यानां सदा कामाभिलाषिणाम्। प्रभावाज्जायते देवि! प्रवृत्ति: कर्मसङ्कुले। अत्रापि ते सानुरक्ता ध्यानार्चा जपसाधने। श्रेयस्तदेव जानन्तस्तत्रैव दृढनिश्चय:। अत: कर्मविधानानि प्रोक्तानि चित्तशुद्धये। नामरूपं बहुविधं तदर्थं कल्पितं मया। ब्रह्मज्ञानं विना देवि! कर्मसन्न्यसनं विना। कुर्वन् कल्पशतं कर्म न भवेन्मुक्तिभाजन:। कुलावधूतस्तत्त्वज्ञो जीवन्मुक्तो नराकृति:। साक्षान्नारायणं मत्वा गृहस्थस्तं प्रपूजयेत्। यतेर्दर्शनमात्रेण विमुक्त: सर्वपातकात्। तीर्थव्रततपोदानसर्वयज्ञफलं लभेत्॥ इत्यवधूताश्रम:॥

तद्भेदास्तु चतुर्दशोल्लासे॥ देव्युवाच॥ द्विविधावाश्रमौ

ब्रोक्तो गार्हस्थो भैक्षुकस्तथा। किमिदं श्रूयते चित्रमवधूताश्चतुर्विधाः। एतद्वेदितुमिच्छामि तत्त्वतः कथय प्रभो!। चतुर्विधावधूतानां लक्षणं सविशेषतः॥ श्रीसदाशिव उवाच॥ ब्रह्ममन्त्रोपासका ये ब्राह्मणक्षत्रियादयः। गृहाश्रमे वसन्तोऽपि ज्ञेयास्ते यतयः प्रिये!। पूर्णाभिषेकविधिना संस्कृता ये च मानवाः। शैवावधूतास्ते ज्ञेयाः पूजनीयाः कुलार्चिते!। ब्रह्मावधूताः शैवाश्च साग्निमाचारवर्त्तिनः। विदध्युः सर्वकर्माणि शश्वद्दौरितवर्त्मना। विना ब्रह्मार्पितञ्चैते तथा चक्रार्पितं विना। निषिद्धमन्नं तोयञ्च न गृह्णीयुः कदाचन। ब्रह्मावधूतकौलानां कौलानामभिषेकिणाम्। प्रागेव कथितं धर्ममाचाराश्च वरानने!। स्नानं मद्यसनं पानं दानञ्च दाररक्षणम्। सर्वमागममार्गेण शैवब्रह्मावधूतयोः॥

निर्वाणतन्त्रे चतुर्दशपटले॥ श्रीशङ्कर उवाच॥ शृणु देवि! प्रवक्ष्यामि अवधूतो यथा भवेत्। वीरस्य मूर्त्तिं जानीयात् सदा तत्त्वपरायणः। यद्रूपं कथितं सर्वं सन्न्यासधारणं परम्। तद्रूपसर्वकर्माणि प्रकुर्य्याद्वीरवल्लभः। दण्डिनो मुण्डनं चामावास्यायामाचरेद्यथा। तथा नैव प्रकुर्य्यात्तु वीरस्य मुण्डनं प्रिये!। असंस्कृतं केशजालमुक्तालम्बिकचोच्चयम्। अस्थिमालाविभूषा वा रुद्राक्षानपि धारयेत्। दिगम्बरो वा वीरेन्द्रश्चाथवा कौपिनी भवेत्। रक्तचन्दनसिक्ताङ्गं कुर्य्याद्भस्माङ्गभूषणम्॥

योगसारे द्वितीयपरिच्छेदे॥ नृकरोटिं विधार्य्यैव काष्ठदण्डं तथा प्रिये!। परशुं चाजिनञ्चैव योगीव धारयेत् सदा। खट्टाङ्गं धारयेद्योगी वासरूपकवाससी। कपाले धारयेच्चन्द्रं चन्द्नाद्यैर्विशेषतः। ईषत्पिङ्गलकं वस्त्रं धारयेत् सर्वदा सुत। सुत इति शिवस्य सम्बोधनम्॥ सुदर्शनाख्यं यच्चक्रं तत्तु

सन्धारयेद्बुधः। विपञ्चीं कपिलञ्चैव मण्डुडिण्डिमझर्झरान्। वादयन् डमरुं योगी यत्र कुत्राश्रमे स्थितः॥ निर्वाणतन्त्रे॥ क्षमा दानं ततो ध्यानं बालभावेन शैलजे!। शिवोऽहं भैरवानन्दो मुक्तोऽहं कुलनायकः। एवं भावपरो मन्त्री हेतुयुक्तः सदाशिवः। संविदासेवनं कुर्य्यात् सदा कारणसेवनम्। भवेत् साक्षात् स पुरुषः शम्भुरूपो न संशयः॥ महानिर्वाणतन्त्रे॥ ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रः सामान्य एव च। कुलावधूतसंस्कारे पञ्चानामधिकारिता॥ निर्वाणतन्त्रे॥ निर्वाणमुक्तिमाप्नोति ब्राह्मणो वीरभावतः। अवधूतः क्षत्रियश्च महायोगी न संशयः। स्वरूपोऽपि भवेद्वैश्यः शूद्रोऽपि सह लोकवान्। सम्पूर्णफलमाप्नोति विप्रो निर्वाणतां व्रजेत्। त्रिभागं फलमाप्नोति क्षत्रियो वीरभावतः। पादद्वयन्तु वैश्यस्य शूद्रस्य चैकपादकम्॥ दशानामवधूतानां प्रत्येकं नाम प्रागुक्तमिदानीमपि तेषां प्रधानत्वेनाङ्गीकरणार्थं संज्ञाकथनं गर्भलक्षणविशेषमाह तत्रैव॥ अवधूतस्य चाख्यानं शृणुष्व पर्वतात्मजे!। वनारण्ये भारती च गिरिश्च पुरिरेव च। एकस्थाने तु संस्थित्य इष्टध्यानादिकं चरेत्। यो मन्त्रदानं तपसा स वनः परिकीर्त्तितः। मस्तकेशो जटाजूटः सदा वातूलवद्भवेत्। अन्तर्योगी महावीरोऽरण्यसञ्ज्ञश्च शैलजे!। नानाशास्त्रेषु यो विज्ञो नानाकर्म्मविशारदः। सदेष्टदेवीभावेन भावयेद्यो हि चामलाम्। स एव भारती वीरो महाज्ञानी जितेन्द्रियः। सदोर्द्ध्वबाहुर्यो वीरो मुक्तकेशो दिगम्बरः। सर्व्वत्र समभावेन भावयेद्यो नरोत्तमः। इष्टदेवीं विना नास्ति स गिरिः परिकीर्त्तितः। नानादेशेषु पीठेषु चैत्रेषु तीर्थभूमिषु। भ्रमणं कुरुते नित्यं कुर्य्याद्यत्नेन पूजनम्। देवतायाः सदा ध्यानं श्रीगुरोः पूजनं तथा। अन्तर्यागेषु यो निष्ठः स वीरः पुरिरेव च। अवधूताश्रमे देवि!

यस्य भक्तिः सुनिश्चला। तस्य तुष्टा भवेत् काली किं न सिध्यति भूतले। अवधूतं समालोक्य शम्भुवत् पूजनं चरेत्। शक्तितः पञ्चतत्त्वानि यत्नेनैव निवेदयेत्। अशक्तः परमेशानि! भक्तितः परितोषयेत्॥ महानिर्वाणतन्त्रे॥ भक्तावधूतो द्विविधः पूर्णापूर्णविभेदतः। पूर्णः परमहंसाख्यः परिव्राडपरः स्मृतः। कृतावधूतसंस्कारो यदि स्याज्ज्ञानदुर्बलः। तदा लोकालये तिष्ठन्नात्मानं स तु शोधयेत्। रक्षन् स्वजातिचिह्नञ्च कुर्वन् कर्माणि केवलम्। सदा ब्रह्मपरो भूत्वा साधयेज्ज्ञानमुत्तमम्॥

मुण्डमालातन्त्रे द्वितीयपटले॥ अवधूतः शिवः साक्षादवधूतः सदाशिवः। अवधूतो शिवा देवो अवधूताश्रमं शृणु। चतुराश्रमिणां मध्ये अवधूताश्रमो महान्। अवधूतश्च द्विविधो गृहस्थश्च चितानुगः। सचेलश्चापि दिग्वासा विधियोनिविहारवान्। सदारः सर्वदारस्थो अट्टहासो दिगम्बरः। गृहावधूतो देवेशि! द्वितीयस्तु सदाशिवः। अवधूतस्य ओँ तत्सदिति मन्त्रेण कर्म्म कर्त्तव्यमाह महानिर्वाणतन्त्रे॥ ओँ तत्सन्मन्त्रमुच्चार्य्य सोऽहमस्मीति चिन्तयन्। कुर्य्यादाम्नोचितं कर्म सदा वैराग्यमाश्रितः। कुर्वन् कर्माण्यनासक्तो नलिनीदलनीरवत्। यतेतात्मानमुद्धर्त्तुं तत्त्वज्ञानविवेकतः। सर्वथामी-तत्सदिति निर्द्देशेन कर्म्मफलमाह तत्रैव॥ ओँ तत्सदिति मन्त्रेण यो यत्कर्म समाचरेत्। गृहस्थो वाप्युदासीनस्तस्याभीष्टाय तद्भवेत्। तन्मन्त्रक्रियमाणकर्म्मणः सम्पूर्णत्वमपि तत्रैव॥ जपहोमप्रतिष्ठा च संस्काराद्यखिलाः क्रियाः। ओँ तत्सदिति निष्पन्नाः सम्पूर्णाः स्युर्न संशयः। किमन्यैर्बहुभिर्मन्त्रैः किमन्यैर्भूरिसाधनैः। ब्राह्मेणानेन मन्त्रेण सर्वकर्माणि साधयेत्। सुखसाध्यमबाहुल्यं सम्पूर्णफलदायकम्। नास्त्यतस्मान्महामन्त्रादुपायान्तरमम्बिके!। पुरप्रदेशे देहे वा

लिखित्वा धारयेदिदम्। गेहं तस्य महातीर्थं देहः पुण्यमयो भवेत्। निगमागमतन्त्राणां सारात्सारतरो मनुः। श्रीं तस्मादिति देवेशि। तवाग्रे सत्यमीरितम्। चतुर्विधानां तत्त्वानामन्येषामपि वस्तुनाम्। मन्त्रान्यैः शोधनेनालं स्यादनेतेन शोधितम्। पश्यन् सर्वत्र सद्रूपं जपंस्तत्सन्महामनुम्। स्वेच्छाचारः शुद्धचित्तः स एव भुवि कौलराट्। जपादस्य भवेत् सिद्धो मुक्तः स्यादर्णचिन्तनात्। साक्षाद्ब्रह्ममयो देही सार्थमेनं जपेन्मनुम्। त्रिपदोऽयं महामन्त्रः सर्वकारणकारणम्। साधनादस्य मन्त्रस्य भवेन्मृत्युञ्जयः स्वयम्। युग्मयुग्मपदं वापि प्रत्येकं पदमेव वा। जप्तेतस्य महेशानि! साधकः सिद्धिभाग्भवेत्॥ इति मन्त्रप्रशंसा॥

शैवावधूतस्य सर्वकर्मानधिकारमाह तत्रैव॥ शैवावधूतसंस्कारविधूताखिलकर्मणः। नापि दैवे न वा पित्र्ये नार्षे कृत्येऽधिकारिता॥

अथ परमहंसः॥ चतुर्णामवधूतानां तुरीयो हंस उच्यते। त्रयोऽन्ये योगभोगाढ्या मुक्ताः सर्वे शिवोपमाः। हंसो न कुर्य्यात् स्त्रीसङ्गं न विधत्ते परिग्रहम्। प्रारब्धमश्नन् विहरेन्निषेधविधिवर्जितः। त्यजेत् स्वजातिचिह्नानि कर्माणि गृहमेधिनाम्। तुरीयो विचरेत् क्षौणीं निःसङ्कल्पो निरुद्यमः। सदात्मभावसन्तुष्टः शोकमोहविवर्जितः। निर्निकेतस्तितिक्षुः स्यान्निःसङ्गो निरुपद्रवः। नार्पणं भक्ष्यपेयानां न तस्य ध्यानधारणा। मुक्तो विमुक्तो निर्द्वन्द्वो हंसाचारपरो यतिः। इति ते कथितं देवि। चतुर्णां कुलयोगिनाम्। लक्षणं सविशेषेण साधूनां मत्स्वरूपिणाम्। एतेषां दर्शनात् स्पर्शादालापात् परितोषणात्। सर्वतीर्थफलावाप्तिर्जायते मनुजन्मनाम्॥

अथ आचारभेदाः ॥ वेदाचारस्तु पूर्व्वमुक्तः । अधुना वैष्णवादिरुच्यते । नित्यातन्त्रे प्रथमपटले ॥ अथ वक्ष्ये महेशानि ! वैष्णवाचारमुत्तमम् । यस्य विज्ञानमात्रेण कालः स्योद्धिहिताञ्जलिः । वेदाचारक्रमेणैव सदा नियमतत्परः । मैथुनं तत्कथालापं कदाचिन्नैव कारयेत् । हिंसां निन्दाञ्च कौटिल्यं वर्जयेन्मांसभोजनम् । रात्रौ मालाञ्च यन्त्रञ्च स्पृशेन्नैव कदाचन । विष्णुं समर्च्चयेद्देवि ! विष्णौ कर्म निवेदयेत् । भावयेत् सर्व्वदा देवि ! सर्व्वं विष्णुमयं जगत् । इति वैष्णवाचारः ॥

तथा ॥ शृणु चार्व्वङ्गि ! सुभगे ! शैवाचारं सुदुर्लभम् । वेदाचारक्रमेणैव शैवे शाक्ते व्यवस्थितम् । तद्विशेषं महादेवि ! केवलं पशुघातनम् । इदानीं शृणु वक्ष्यामि दक्षिणाचारमद्रिजे ! । दक्षिणामूर्त्तिमुनिना आश्रितोऽसौ यतः पुरा । अतएव महेशानि ! दक्षिणाचार उच्यते । प्रावर्त्तकोऽयमाचारः प्रथमो दिव्यवीरयोः । वेदाचारक्रमेणैव पूजयेत् परमेश्वरीम् । स्वीकृत्य विजयां रात्रौ जपेन्मन्त्रमनन्यधीः ॥ तृतीयपटले ॥ दिव्यवीरमतं भद्रे ! शृणु सर्व्वाङ्गसुन्दरि ! । समासतः प्रवक्ष्यामि पञ्चमाचारमुत्तमम् । दिवसेषु महेशानि ! ब्रह्मचारी समाहितः । पञ्चतत्त्वानुकल्पेन रात्रौ देवीं समर्च्चयेत् । अपरं शृणु वक्ष्यामि सारात्सारं परात्परम् । ब्रह्मानन्दमयी ज्ञाने तव स्नेहेन पार्व्वति ! । वेदशास्त्रपुराणेषु गूढो ज्ञानसमुच्चयः । काष्ठमध्ये यथा वह्निस्तथा देवि ! प्रतिष्ठितः । अश्वमेधक्रतौ नैव वाजिहत्या यथा भवेत् । तथैव परमेशानि ! यज्ञे दोषो न विद्यते । शुद्धाशुद्धं भवेच्छुद्धं शोधनादेव पार्व्वति ! । एतदेव महेशानि ! सिद्धान्ताचारलक्षणम् ॥ समयाचारतन्त्रे द्वितीयपटले ॥ स्नातः शुक्लाम्बरधरः शुद्धवेशधरस्तथा । देवपूजारतो नित्यं तथा विष्णुपरो दिवा । नक्तं द्रव्यादिकं सर्व्वं यथा

लाभेन श्चोत्तमम्। विधिवत् क्रियते भक्त्या स सर्वञ्च फलं लभेत्॥ कुलाचारं पश्चादुपपादयिष्यति॥ इत्याचारभेदाः॥

इति श्रीप्राणतोषिण्यां सप्तमे निर्गुणकाण्डे पशुभावादिनिर्णयादिरूपग्रन्थिकथनं नाम प्रथमः परिच्छेदः॥

अथ पूर्णाभिषेकः॥ महानिर्वाणतन्त्रे दशमोल्लासे॥ श्रीसदाशिव उवाच॥ विधानमेतत् परमं गुप्तमासीज्जगत्त्रये। गुप्तभावेन कुर्वन्तो नरा मोक्षं ययुः पुरा। प्रबले कलिकाले तु प्रकाशे कुलवर्त्मनः। नक्तं वा दिवसे कुर्य्यात् सप्रकाशाभिषेचनम्। नाभिषेकं विना कौलः केवलं मद्यसेवनात्। पूर्णाभिषिक्तः कौलः स्याच्चक्राधीशः कुलार्चकः। तत्राभिषिकपूर्वाह्णे सर्वविघ्नोपशान्तये। यथाशक्त्युपचारेण विघ्नेशं पूजयेद्गुरुः। गुरुश्चेन्नाधिकारी स्याच्छुभपूर्णाभिषेचने। तथाभिषिक्तकौलेन तत्सर्वं साधयेत् प्रिये।। खान्तार्णं विन्दुसंयुक्तं वीजमस्य प्रकीर्त्तितम्। गणकोऽस्य ऋषिश्छन्दो नीवृद्विघ्नस्तु देवता। कर्त्तव्यकर्मणो विघ्नशान्त्यर्थं विनियोगिता। षड्दीर्घयुक्तमूलेन षडङ्गानि समाचरेत्। प्राणायामं ततः कृत्वा ध्यायेद्गणपतिं शिवे!॥ सिन्दूराभं त्रिनेत्रं पृथुतरजठरं हस्तपद्मैर्दधानम् खड्गं पाशाङ्कुशेष्टान्यरुणकरलसद्वारुणीपूर्णकुम्भम्। बालेन्दुद्योतमौलिं करिपतिवदनं वीजपूरार्द्रगण्डं भोगीन्द्राबद्धभूषं भजत गणपतिं रक्तवस्त्राङ्गरागम्॥ ध्यात्वैवं मानसैरिष्ट्वा पीठशक्तिं प्रपूजयेत्। तीव्रा च ज्वालिनी नन्दा भोगदा कामरूपिणी। उग्रा तेजस्वती सत्या मध्ये विघ्नविनाशिनी। पूर्वादितोऽर्चयित्वैताः पूजयेत् कमलासनम्। पुनर्ध्यात्वा गणेशानं पञ्चतत्त्वोपचारकैः। अभ्यर्च्य च चतुर्दिक्षु गणेशं गणनायकम्। गणनाथं गणक्रीड़ं यजेत् कौलिनि! सत्तमः। एकदन्तं वक्रतुण्डं लम्बोदरगजाननौ। महोदरञ्च विकटं

धूम्राभं विघ्ननाशनम्। ततो ब्राह्मीमुखा शक्तीर्दिक्पालांश्च प्रपूजयेत्। तेषामस्त्राणि सम्पूज्य विघ्नराजं विसर्जयेत्। एवं सम्पूज्य विघ्नेशमधिवासनमाचरेत्। भोजयेच्च पञ्चतत्त्वैर्ब्रह्मज्ञान् कुलसाधकान्। ततः परदिने स्नातः कृतनित्योदितक्रियः। आजन्मकृतपापानां क्षयार्थं तिलकाञ्चनम्। उत्सृजेत् कौलतुष्ट्यर्थं भोज्यैकैकमपि प्रिये!। अर्घ्यं दत्त्वा दिनेशाय ब्रह्मविष्णुनवग्रहान्। अर्चयित्वा मातृगणान् वसुधारां प्रकल्पयेत्। कर्मणोऽभ्युदयार्थाय वृद्धिश्राद्धं समाचरेत्। ततो गत्वा गुरोः पार्श्वं प्रणम्य प्रार्थयेदिदम्। एहि नाथ! कुलाचार! नलिनीकुलवल्लभ!। त्वत्पदाम्भोरुहच्छायां देहि मूर्ध्नि कृपानिधे!। आज्ञां देहि महाभाग! शुभपूर्णाभिषेचने। निर्विघ्नं कर्मणः सिद्धिमुपैमि त्वत्प्रसादतः। शिवशक्त्याज्ञया वत्स! कुरु पूर्णाभिषेचनम्। मनोरथमयी सिद्धिर्जायतां शिवशासनात्। इत्यमाज्ञां गुरोः प्राप्य सर्वोपद्रवशान्तये। आयुर्लक्ष्मीबलारोग्यावाप्त्यै सङ्कल्पमाचरेत्। ततस्तु कृतसङ्कल्पो वस्त्रालङ्कारभूषणैः। कारणैः शुद्धिसहितैरभ्यर्च्य वृणुयाद्गुरुम्। गुरुर्मनोहरे गेहे गैरिकादिविचित्रिते। चित्रध्वजपताकाभिः फलपुष्पेण शोभिते। किङ्किणीजालमालाभिश्चन्द्रातपविभूषिते। घृतप्रदीपावलिभिस्तमोलेशविवर्जिते। कर्पूरसहितैर्धूपैर्यक्षधूपैः सुवासिते। व्यजनैश्चामरैर्बर्हैर्दर्पणाद्यैरलङ्कृते। सार्द्धहस्तमितां वेदीमुच्चकैश्चतुरङ्गुलाम्। रचयेन्मृण्मयीं तत्र चूर्णैः कृतसम्भवे.। स्वस्वकल्पोक्तमण्डलं सर्वतोभद्रं विदध्यात् स्योगुरुस्ततः। स्वस्वकल्पोक्तविधिना कुर्य्यादर्चाविधिक्रियाम्। कृत्वा पूर्वोक्तविधिना पञ्चतत्त्वानि शोधयेत्। संशोध्य पञ्चतत्त्वानि पूर्वकल्पितमण्डले। स्वर्णं वा राजतं ताम्रं मृण्मयं घटमेव वा। क्षालितं चन्द्रबीजेन दध्यक्षतविचर्चितम्। स्थापयेद्ब्रह्मबीजेन सिन्दूर-

णाढ्येत् स्त्रिया। चकाराद्यैरकारान्तैर्वर्णैर्विन्दुविभूषितैः। मूलमन्त्रप्रजापेन पूरयेत् कारणेन तम्। अथवा तीर्थतोयेन शुद्धेन पायसापि वा। नवरत्नं सुवर्णं वा घटमध्ये विनिक्षिपेत्। पनसोडुम्बराश्वत्थवकुलाम्रसमुद्भवम्। पल्लवं तन्मुखे दद्याद्वाग्भवेन कृपानिधिः। शरावं मार्त्तिकञ्चापि फलाक्षत-समन्वितम्। रमां मायां समुच्चार्य्य स्थापयेत् पल्लवोपरि। बध्नीयाद् वस्त्रयुग्मेन ग्रीवां तस्य वरानने।। शक्तौ रक्तं शिवे विष्णौ श्वेतवामः प्रकीर्त्तितम्। स्त्रां स्त्रीं मायां रमा स्मृत्वा स्थिरीकृत्य घटान्तरे। निक्षिप्य पञ्चतत्त्वानि नवपात्राणि विन्यसेत्। राजतं शक्तिपात्रं स्याद् रूपात्रं हिरण्मयम्। श्रीपात्रन्तु महाशङ्खं ताम्राण्यन्यानि कल्पयेत्। पाषाणदारुलोहाना पात्राणि परिवर्ज्जयेत्। शक्त्या प्रकल्पयेत् पात्रं महादेव्याः प्रपूजने। पात्राणां स्थापनं कृत्वा गुरूम् देवीं प्रतर्पयेत्। ततस्त्वमृतसम्पूर्णघटमभ्यर्च्चयेत् सुधीः। दर्शयित्वा धूपदीपौ सर्वभूतबलिं हरेत्। प्राणायामं ततः कृत्वा ध्यात्वावाह्य महेश्वरीम्। स्वशक्त्या पूजयेदिष्टां वित्तशाठ्यं विवर्जयेत्। होमन्तु कृत्वा निष्पाद्य कुमारीशक्तिसाधनम्। पुष्पचन्दनवासोभिरर्चयेत् स गुरुः शिवे।। अनुग्रहन्तु कौला मे शिष्यं प्रति कुलव्रताः। पूर्णाभिषेकसंस्कारे भवद्भिरनुमन्यताम्। एवं पृच्छति चक्रेशे ते ब्रूयुर्गुरुमादरात्। महामायाप्रसादेन प्रभावात् परमात्मन.। शिष्यो भवति पूर्णस्ते परतत्त्वपरायणः। शिष्येण च गुरुर्देवीमर्चयित्वार्चिते घटे। कामं मायां रमां जप्त्वा चालयेद्घटमुत्तमम्। उत्तिष्ठ ब्रह्मकलममुत्तराभिमुखं गुरुः। मन्त्रैरेतैर्वक्ष्यमाणैरभिषिञ्चेत् कृपान्वितः। शुभपूर्णाभिषेकस्य सदाशिव ऋषिः स्मृतः। छन्दोऽनुष्टुप् देवताद्या प्रणवं बीजमीरितम्। शुभपूर्णाभिषेकार्थे

विनियोगः प्रकीर्त्तितः। गुरवस्त्वाभिषिञ्चन्तु ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः। दुर्गालक्ष्मीभवान्यस्त्वामभिषिञ्चन्तु मातरः॥ १॥ षोड़शी तारिणी नित्या स्वाहा महिषमर्दिनी। एतास्त्वामभिषिञ्चन्तु मन्त्रपूतेन वारिणा॥ २॥ जयदुर्गा विशालाक्षी ब्रह्माणी च सरस्वती। एतास्त्वामभिषिञ्चन्तु वगला वरदा शिवा॥ ३॥ नारसिंही च वाराही वैष्णवी वनमालिनी। इन्द्राणी वारुणी रौद्री त्वाभिषिञ्चन्तु शक्तयः॥ ४॥ भैरवी भद्रकाली च तुष्टिः पुष्टिरुमा क्षमा। श्रद्धा कान्तिर्दया शान्तिरभिषिञ्चन्तु ते सदा॥ ५॥ महाकाली महालक्ष्मीर्महानीलसरस्वती। उग्रचण्डा प्रचण्डा च अभिषिञ्चन्तु सर्वदा॥ ६॥ मत्स्यः कूर्मो वराहश्च नृसिंहो वामनस्तथा। रामो भार्गवरामस्त्वामभिषिञ्चन्तु वारिणा॥ ७॥ असिताङ्गो रुरुश्चण्डः क्रोधोन्मत्तभयङ्करः। कपाली भीषणश्च त्वामभिषिञ्चन्तु वारिणा॥ ८॥ काली कपालिनी कुल्ला कुरुकुल्ला विरोधिनी। विप्रचित्ता महोग्रा त्वामभिषिञ्चन्तु सर्वदा॥९॥ इन्द्रोऽग्निः शमनो रक्षो वरुणः पवनस्तथा। धनदश्च महेशानः सिञ्चन्तु त्वां दिगीश्वराः॥ १०॥ रविः सोमो मङ्गलश्च बुधो जीवः सितः शनिः। राहुः केतुः सनक्षत्रा अभिषिञ्चन्तु ते ग्रहाः॥ ११॥ नक्षत्रं करणं योगो वाराः पक्षौ दिनानि च। ऋतुर्मासो ह्यायनस्त्वामभिषिञ्चन्तु सर्वदा॥ १२॥ लवणेक्षुसुरासर्पिर्दधिदुग्धजलान्तकाः। समुद्रास्त्वाभिषिञ्चन्तु मन्त्रपूतेन वारिणा॥ १३॥ अनन्ताद्या महानागाः सुपर्णाद्याः पतत्रिणः। तरवः कल्पवृक्षाद्याः सिञ्चन्तु त्वां दिगीश्वराः॥ १४॥ पातालभूतलव्योमचारिणः क्षेमचारिणः। पूर्णाभिषेकसन्तुष्टा अभिषिञ्चन्तु पाथसा॥ १५॥ दौर्भाग्यं दुर्यशो रोगा दौर्मनस्यं तथा शुचः। विनश्यन्त्वभिषेकेन कालीवीजेन ताड़िताः॥ १६॥ भूतप्रेतपिशाचाद्या ग्रहा

ये विष्टकारिणः । विद्रुतास्ते विनश्यन्तु रमावीजेन ताड़िताः ॥ १७ ॥ अभिसारकृता दोषा वैरिमन्त्रोद्भवाश्च ये । मनोवाक्‌कायजा दोषा विनश्यन्त्वभिषेचनात् ॥ १८ ॥ नश्यन्तु विपदः सर्वाः सम्पदः सन्तु सुस्थिराः । अभिषेकेण पूर्णेन पूर्णाः सन्तु मनोरथाः ॥१९॥ इत्येकाधिकविंशत्या मन्त्रैः संसिक्तसाधनम् । पश्चान्मुखाल्लब्धमन्त्रं पुनः संश्रावयेद्गुरुः ॥ पूर्वोक्तनाम्ना सम्बोध्य ज्ञापयन् शक्तिसाधकान् । दद्यादेतान् कुलनाथान्तमाख्यानं कौलिको गुरुः । श्रुतमन्त्रगुरौ देवि ! सम्पूज्य निजदेवताम् । पञ्चतत्त्वोपचारेण गुरुमभ्यर्चयेत्ततः । गोभूहिरण्यवासांसि यानालङ्करणानि च । गुरवे दक्षिणां दत्त्वा यजेत्कौलान् शिवात्मकान् । कृतकौलार्चनो धीरः शान्तोऽतिविनयान्वितः । श्रीगुरोश्चरणौ स्पृष्ट्वा भक्त्या नत्वेदमर्थयेत् । श्रीनाथ ! जगतां नाथ ! मन्नाथ ! करुणानिधे ! । परामृतप्रदानेन पूरयास्मन्मनोरथम् । आज्ञा मे दीयतां कौलाः ! प्रत्यक्षशिवरूपिणः ! । मच्छिष्याय विनीताय ददामि परमामृतम् । चक्रेश ! परमेशान ! कौलपङ्कजभास्कर ! । कृतार्थं कुरु सच्छिष्यं देह्यमुष्मै कुलामृतम् । आज्ञामादाय कौलानां परमामृतपूरितम् ॥ सशुद्धिकं पानपात्रं शिष्यहस्ते समर्पयेत् । ध्यात्वा गुरौ देवीं सुवसंलग्नभस्मना । स्वस्य शिष्यस्य कौलानां कूर्चे च तिलकं न्यसेत् ॥ कूर्चे भ्रूमध्ये ॥ ततः प्रसादतत्त्वानि कौलेभ्यः परिवेशयेत् । भक्तानुष्ठानविधिना विदध्यात् पानभोजनम् । इति ते कथितं देवि ! शुभपूर्णाभिषेचनम् । ब्रह्मज्ञानैकजननं शिवत्वफलसाधनम् । नवरात्रं सप्तरात्रं पञ्चरात्रं त्रिरात्रकम् । अथवाप्येकरात्रञ्च कुर्य्यात् पूर्णाभिषेचनम् । संस्कारेऽस्मिन् महेशानि ! पञ्चकल्पाः प्रकीर्त्तिताः । नवरात्रे विधातव्यं सर्वतोभद्रमण्डलम् । नवनाभं सप्तरात्रे

पञ्चाङ्गे पञ्चरात्रके। त्रिरात्रे चैकरात्रे च पद्ममष्टदलं प्रिये!। मण्डले सर्वतोभद्रे नवनाभेऽपि साधकैः। स्थापनीया नवघटाः पञ्चाङ्गे पञ्चसङ्ख्यकाः। नलिनेऽष्टदले देवि! घटस्त्वेकः प्रकोर्त्तितः। अङ्गावरणदेवांश्च केशरादिषु पूजयेत्। पूर्णाभिषेकसिद्धानां कौलानां निर्म्मलात्मनाम्। दर्शनात् स्पर्शनाद्वापि द्रुतशुद्धिर्विधीयते। शाक्तैर्वा वैष्णवैः शैवैः सौरैर्गाणपतैरपि। कौलवर्त्माश्रितः साधुः साधयेदतियत्नतः। तथा शक्तिपूजनं स्यात् पञ्चतत्त्वादि शोधयेत्। स्वेष्टपूजाविधानेन न तु चक्रेश्वरो भवेत्॥ तथा॥ उक्ताः प्रयोगा बहवः कर्म्माणि विविधानि च। ब्रह्मैकनिष्ठकौलस्य त्यागानुष्ठानयोः समम्। एकमेव परं ब्रह्म जगदावृत्य तिष्ठति। सर्वं तदन्वितं कर्म्म जानन्तो हि रताः प्रिये।। पृथक्त्वेन यजन्तोऽपि तत् प्रयान्ति विशन्ति च। सर्वं ब्रह्मणि सर्वत्र ब्रह्मैव पर्य्यवस्यति। ज्ञेयः स एव सत्कौलो जीवन्मुक्तो न संशयः॥

अथ पूर्णाभिषेकप्रयोगः॥ महानिर्वाणतन्त्रे॥ अभिषेकपूर्वाह्ने सर्वविघ्नोपशान्त्यर्थं यथाशक्त्युपचारेण गुरुर्विघ्नेशं पूजयेत्। गुरुस्तत्र चेन्नाधिकारी तदाभिषिक्तकौलं गुरुत्वेन स्वीकृत्य तेन सर्वं कारयेत्। गमिति गणेशस्य वीजं कृतनित्यक्रिय आसने उपविश्याचान्तोऽर्घ्यस्थापनादिभूतशुद्ध्यन्तं कर्म्म कृत्वा ऋष्यादिन्यासं कुर्य्याद् यथा। गणक ऋषिर्नीवृच्छन्दो विघ्नराजो देवता स्वकर्त्तव्यपूर्णाभिषेककर्म्मणः सर्वविघ्नशान्त्यर्थं जपे विनियोगः। शिरसि ओं गणक ऋषये नमः। मुखे नीवृच्छन्दसे नमः। हृदि विघ्नराजाय देवतायै नमः। गां हृदयाय नम इत्यादिनाङ्गन्यासकरन्यासौ विधाय मूलेन प्राणायामत्रयं कृत्वा ध्यायेद्यथा॥ सिन्दूराभं त्रिनेत्रं पृथुतरजठरं हस्तपद्मैर्दधानं शङ्खं पाशाङ्कुशेष्टान्युरुणकरलसद्वारुणी-

नलिनीकुलवल्लभ !॥ त्वत्पादाम्भोरुहच्छायां देहि मूर्ध्नि कृपानिधे !। आज्ञां देहि महाभाग ! शुभपूर्णाभिषेचने। निर्विघ्नं कर्म्मणः सिद्धिमुपैमि त्वत्प्रसादतः॥ ततो गुरुर्वदेत्॥ ओँ शिवशक्त्याज्ञया वत्स ! कुरु पूर्णाभिषेचनम्। मनोरथमयी सिद्धिर्जायतां शिवशासनात्। इति गुरोरनुज्ञां गृहीत्वा अद्येत्यादि अमुकगोत्रः श्रीअमुकदेवशर्म्मा आयुर्लक्ष्मीवलारोग्यप्राप्तिकामो, महानिर्वाणतन्त्रीयदशमपरिच्छेदोक्तपूर्णाभिषेकमहं करिष्ये। इति सङ्कल्प्य ओँ यज्ञाग्रत इति ओँ देवी व इति वा पठेत्। ततः ओँ साधुभवानास्तामित्यादि कर्म्म कृत्वा वस्त्रालङ्करणादिना मधुदक्षिणेन च गुरुमभ्यर्च्य ओँ अद्येत्यादि मत्सङ्कल्पितमहानिर्वाणतन्त्रीयदशमपरिच्छेदोक्तपूर्णाभिषेककर्म्मणि अमुकगोत्रं श्रीअमुकानन्दनाथं गुरुत्वेन गुरुकर्म्मकरणाय वा भवन्तमहं वृणे इति शिष्यो वदति। ओँ वृतोऽस्मीति गुरुर्ब्रूयात्। ततः शिष्यः, ओँ यथाविहितं गुरुकर्म्म कुरु इति शिष्यो वदति। ओँ यथाज्ञानतः करवाणीति गुरुर्ब्रूयात्। ततो गुरुर्मनोहरगृहे सुचित्रिते चित्रध्वजपताकाचन्द्रातपाद्युपशोभिते धूपगुग्गुल्वादिभिः सुवासिते घृतप्रदीपमालाविगतान्धकारलेशे चतुरङ्गुलोच्छ्रायसार्द्धहस्तमितमृण्मयवेदिकायां सर्वतोभद्रादिमण्डलं पञ्चवर्णरजोभिर्विदध्यात्॥

तत्र क्रमः॥ नवरात्राभिषेके सर्वतोभद्रं सप्तरात्राभिषेके नवनाभं पञ्चरात्राभिषेके पञ्चाब्जं त्रिरात्रैकरात्राभिषेके अष्टदलपद्मं निर्म्माय तत्र घटस्थापनं दीक्षापद्धत्युक्तं कुर्य्यात्। ततः पञ्चतत्त्वादिकं संशोध्य ठमिति चन्द्रवीजेन घटे दध्यक्षतौ दद्यात्। ओमिति ब्रह्मवीजेन घटं स्थापयेत्। श्रीमिति लक्ष्मीवीजेन घटे सिन्दूरं दद्यात्। सविन्दुकैः क्षकाराद्यकारान्तैर्वर्णैर्मूलमन्त्रेण ठकारेण घटं पूरयेत्। अथवा तीर्थतोयेन

शुद्धजलेन वा पूरयेत् । नवरत्नं स्वर्णं वा घटमध्ये निक्षिपेत् । पनसोडुम्बराश्वत्थवकुलाम्राणां पञ्चपल्लवानि ऐमिति वाग्भव-वीजेन घटमुखे दद्यात् । फलाक्षतयुक्तनूतनशरावं श्रीमिति क्लीमिति मन्त्रेण तदुपरि दद्यात् । वस्त्रयुग्मेन घटस्य ग्रीवां बध्नीयात् । तत्र क्रमः । शाक्ते रक्तेन शैवे वैष्णवे च श्वेतेन । ततः स्वां स्वीं क्लीमिति श्रीमिति मन्त्रेण घटं स्थिरीकृत्य घट-श्रीपात्रयोर्मध्ये दक्षिणादितो नव पात्राणि स्थापयेत् । तत्र क्रमः । शक्तिपात्रं राजतं गुरुपात्रं हिरण्मयं वीरपात्रं महा-शङ्खमात्मपात्रमपि तथा । अथवा पाषाणदारुलौहभिन्नानि पात्राणि कुर्य्यात् । ततो गुरुं देवीञ्च कारणेन तर्पयेत् । ततः कारणपूर्णघटे स्वस्वकल्पोक्तविधिना देवतां सम्पूज्य यथा-शक्ति जप्त्वा जपं समर्प्य वलिदानादिकं कृत्वा स्तवकवचादिकं पठित्वाष्टोत्तरं सहस्रं शतं वा हुत्वा गन्धपुष्पवस्त्रमाल्यपात्रा-दिभिः कुमारीशक्तिसाधकान् सम्पूज्य । ओं अनुगृह्णन्तु कौला मे शिष्यं प्रति कुलव्रताः । पूर्णाभिषेकसंस्कारे भवद्भिरनुमन्य-ताम् । इति चक्रेश्वरे पठति ते ब्रूयुः । ओं महामायाप्रभावेण प्रभावात् परमात्मनः । शिष्यो भवति पूर्णस्ते परतत्त्वपरा-यणः । ततो गुरुः पूर्वोक्तघटे शिष्येण देवीमर्च्चयित्वा श्रीमिति क्लीमिति जप्त्वा घटं चालयेत् । ओं उत्तिष्ठ ब्रह्मकलस ! देवता-भीष्टसिद्धिदः । सर्वतीर्थाम्बुपूर्णेन पूरयास्य मनोरथम् । इति पठित्वा । सदाशिव ऋषिरनुष्टुप्छन्दः शिष्येष्टदेवता प्रणवो वीजं आयुःकीर्त्तिबलारोग्याद्यवाप्तये पूर्णाभिषेके विनियोगः । ओं गुरवस्त्वाभिषिञ्चन्तु ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः । दुर्गालक्ष्मी-भवान्यस्त्वामभिषिञ्चन्तु मातरः ॥ १ ॥ षोड़शी तारिणी नित्या स्वाहा महिषमर्दिनी । एतास्त्वामभिषिञ्चन्तु मन्त्रपूतेन वारिणा ॥ २ ॥ जयदुर्गा विशालाक्षी ब्रह्माणी च सरस्वती ।

एतस्त्वामभिषिञ्चन्तु बगला वरदा शिवा ॥ ३ ॥ नारसिंही च वाराही वैष्णवी वनमालिनी। इन्द्राणी वारुणी रौद्री त्वाभिषिञ्चन्तु शक्तय: ॥ ४ ॥ भैरवी भद्रकाली च तुष्टि: पुष्टिरुमा क्षमा। श्रद्धा कान्तिर्दया शान्तिरभिषिञ्चन्तु ते सदा ॥ ५ ॥ महाकाली महालक्ष्मीर्महानीलसरस्वती। उग्रचण्डा प्रचण्डाद्या अभिषिञ्चन्तु सर्वदा ॥६॥ मत्स्य: कूर्मो वराहश्च नृसिंहो वामनस्तथा। रामो भार्गवरामस्त्वामभिषिञ्चन्तु वारिणा ॥७॥ असिताङ्गो रुरुश्चण्ड: क्रोधोन्मत्तो भयङ्कर:। कपाली भीषणश्च त्वामभिषिञ्चन्तु वारिणा ॥ ८ ॥ काली कपालिनी कुल्ला, कुरुकुल्ला विरोधिनी। विप्रचित्ता महोग्रा त्वामभिषिञ्चन्तु सर्वदा ॥ ९ ॥ इन्द्रोऽग्नि: शमनो रक्षो वरुण: पवनस्तथा। धनदश्च तथेशान: सिञ्चन्तु त्वां दिगीश्वरा: ॥ १० ॥ रवि: सोमो मङ्गलश्च बुधो जीव: सित: शनि:। राहु: केतु: सनक्षत्रा अभिषिञ्चन्तु ते ग्रहा: ॥ ११ ॥ नक्षत्रं करणं योगा वारा: पक्षौ दिनानि च। ऋतुर्मासो हायनस्त्वामभिषिञ्चन्तु सर्वदा ॥१२॥ लवणेक्षुसुरासर्पिर्दधिदुग्धजलान्तका:। समुद्रास्त्वाभिषिञ्चन्तु मन्त्रपूतेन वारिणा ॥ १३ ॥ अनन्ताद्या महानागा: सुपर्णाद्या: पतत्रिण:। तरव: कल्पवृक्षाद्या: सिञ्चन्तु त्वां दिगीश्वरा: ॥१४॥ पातालभूतलव्योमचारिण: क्षेमकारिण:। पूर्णाभिषेकसन्तुष्टास्त्वाभिषिञ्चन्तु पाथसा ॥ १५ ॥ दौर्भाग्यं दुर्यशो रोगा दौर्मनस्यं तथा शुच:। विनश्यन्त्वभिषेकेण कालीबीजेन ताडिता: ॥ १६ ॥ भूता: प्रेता: पिशाचाश्च ग्रहा ये रिष्टकारका:। विद्रुतास्ते विनश्यन्तु रमाबीजेन ताड़िता: ॥ १७ ॥ अभिचारकृता दोषा वैरिमन्त्रोद्भवाश्च ये। मनोवाक्कायजा दोषा विनश्यन्त्वभिषेचनात् ॥ १८ ॥ नश्यन्तु विपद: सर्वा: सम्पद: सन्तु सुस्थिरा:। अभिषेकेण पूर्णेन पूर्णा: सन्तु मनोरथा:

॥१८॥ इत्येतैर्मन्त्रैः शिष्यमभिषिच्य पश्चोर्मुखाद् यन्मन्त्रो लब्धस्तं पुनस्तं गुरुः श्रावयेत्। पूर्वोक्तनाम्ना शिष्यं सम्बोध्य शक्तिसाधकान् विज्ञाप्य गुरुरानन्दनाथान्तं नाम शिष्याय दद्यात्। श्रुतमन्त्रो गुरौ इष्टदेवतां सम्पूज्य पञ्चतत्त्वैर्गुरुमर्चयेत्। ततो गोभूहिरण्यवासोयानालङ्करणानि गुरवे दक्षिणां दद्यात्। ततः पञ्चतत्त्वैः कौलशक्तिसाधकान् अभ्यर्च्य गुरोश्चरणौ स्पृष्ट्वा प्रार्थयेद् यथा। श्रीनाथ! जगतां नाथ! मन्नाथ! करुणानिधे!। परामृतप्रदानेन पूरयास्मन्मनोरथम्॥ ततो गुरुः॥ आज्ञा मे दीयतां कौलाः! प्रत्यक्षशिवरूपिणः!। सच्छिष्याय विनीताय ददामि परमामृतम्॥ ते ब्रूयुः॥ चक्रेश! परमेशान! कौलपङ्कजभास्कर!। कृतार्थं कुरु सच्छिष्यं देह्यस्मै कुलामृतम्॥ इति कौलाज्ञामादाय शुद्धिसहितं कारणपात्रं शिष्याय दद्यात्। ततः सुवलग्नभस्मना सर्वेषां ललाटे तिलकं दद्यात्। ततश्चक्रसम्पूर्णं कृत्वा यथेष्टं विहरेदिति॥ इति पूर्णाभिषेकप्रयोगः॥

पूर्णाभिषेकान्तरन्तु वामकेश्वरतन्त्रे चतुःपञ्चाशत्पटले॥ भैरव उवाच॥ मण्डपं विधिवत् कुर्य्यात् पूजोपकरणानि च। परमहंसेन गुरुणा पूर्णाभिषेचनञ्चरेत्। नवरत्नं जले स्थाप्य जलेनापूर्य्य कुम्भकम्॥ द्विपञ्चाशत्पटले॥ नातिह्रस्वं नातिदीर्घं कलसाष्टकमुत्तमम्। अभिषेकात्मकमिति रत्नादिभिरलङ्कृतम्। ईशाने च पुनः कुम्भं स्वर्णादिभिरलङ्कृतम्। वस्त्रेण वेष्टयेत् कुम्भान् माल्यचन्दनपूर्वकम्। गङ्गाद्याः सरितः सर्वाः समुद्राश्च सरांसि च। नदा ह्रदाः पुण्यतमा नद्यः पातालवर्त्मगाः। सर्वतीर्थानि पुण्यानि घटे कुर्वन्तु सन्निधिम्। रमाबीजेन जप्तेन पल्लवं प्रतिपादयेत्। कूर्चेन फलदानं स्यात् स्त्रीबीजेन स्थिराकृतिः। सिन्दूरे वह्निबीजेन पुष्पं प्रेतेन

विन्यसेत्। मूलेन प्रणवेनापि दूर्वां दद्याद्विचक्षणः। हुं फट् स्वाहेति मन्त्रेण कुर्य्याद्दर्भेण ताड़नम्। ईशकुम्भे यजेद्देवीं सङ्कल्पोक्तविधानतः। सङ्कल्पोक्तेन विधिना यजेदावरणं ततः। बलिं दद्यात् प्रयत्नेन होमयेत्तन्त्रवित् सुधीः। आगमोक्तविधानेन कुर्य्यात्तत्र कुशण्डिकाम्। त्रिमध्वाक्तेन विधिना विल्वपत्रेण होमयेत्॥ उपचारैः षोडशैस्तु पुनर्देवीं प्रपूजयेत्। पुनरावरणं देवि! पूजयेद् यत्नतः सुधीः। ततः पूर्णाहुतिं दत्त्वा प्रकुर्य्याद् गुरुपूजनम्। सुवेद्याः पूजयेदष्टौ कुमारीश्च प्रपूजयेत्॥

चतुःपञ्चाशत्पटले॥ पूजावसाने देवेशि! कलसैरभिषेचयेत्। विशेषतश्च तन्मन्त्रं वक्ष्यामि शृणु सादरात्। ओँ क्लीं श्रीं ह्सौः पुत्र! त्वं सर्व्वसिद्धीश्वरी भव। इति पूर्व्वकलसेन गुरुः सिञ्चेच्छिशुं शुभम्। ओँ ऐं क्लीं श्रीं क्रौं ह्रौः हं सः पुत्र! त्वं वेतालो भव। इत्यग्निकलसेनैव गुरुः सिञ्चेच्छिशुं शुभम्। श्रीं क्लौं ऐं क्लीं ह्सौः हंसः पुत्र! त्वमणिमादिसिद्धीश्वरो भव। इति दक्षिणकलसेन गुरुः सिञ्चेच्छिशुं शुभम्। श्रीं हुं क्लों क्रों श्रीं पुत्र! त्वमञ्जनासिद्धीश्वरो भव। इति नैर्ऋतकलसेन गुरुः सिञ्चेच्छिशुं शुभम्। अं आं ऐं क्रीं श्रीं क्लीं पुत्र! त्वं लघिमादिसिद्धीश्वरो भव। इति वारुणकलसेन गुरुः सिञ्चेच्छिशुं शुभम्। ओँ आं ऐं क्रीं क्लीं पुत्र! त्वं काम्यसिद्धीश्वरो भव। इति मरुत्कलसेन गुरुः सिञ्चेच्छिशुं शुभम्। ऐं ओँ क्लीं पुत्र! त्वं स्तम्भनादिसिद्धीश्वरो भव। इति कुवेरकलसेन गुरुः सिञ्चेच्छिशुं शुभम्। हंस ऐं क्लीं नवनवनामकरणाभिधानपूर्व्वकं पुत्र! त्वमाकर्षणसिद्धीश्वरो भव। इतीशानकलसेन गुरुः सिञ्चेत् शिशुं शुभम्। दक्षिणान्तं क्रियाकाण्डं कुर्य्यात्साधकसत्तमः॥ इत्यभिषेकप्रकरणम्॥

अथ वीरप्रशंसा ॥ उत्पत्तितन्त्रे त्रिषष्टिपटले ॥ यत्र वीरो वसेद्देवि ! दिव्यो वा परमेश्वरि ! । तत्र सर्वाणि तीर्थाणि वसन्ति वीरसाधने । यो वीरः स शिवः साक्षाद्देव एव न संशयः । यत्र वीरो वसेद्देवि ! तत्र कस्य भयं भवेत् । नाकालमरणं तत्र न दुर्भिक्षभयं तथा । राजपीड़ाभयं देवि ! तत्र नास्ति कदाचन ॥

अथ वीरकृत्यं तत्रैव ॥ कुलाचाररतो वीरः कुलसङ्गी सदा भवेत् । संविदासेवनं कुर्य्यात् सोमपानं महेश्वरि ! । सर्वथा कुरुते देवि ! वीरश्चोद्धतमानसः । दिव्यस्तु दैवताप्रायश्चन्दनागुरुलेपनैः । रक्तचन्दनगन्धैश्च सुदिग्धो नात्र संशयः । भस्माङ्गधूसरो वीर उन्मत्तवद्विचेष्टितः । सुरापानरतो नित्यं वह्निपूजापरायणः । नरश्छागश्च महिषो मेषः शूकर एव च । शशकः शल्लकी गोधा खड्गी कूर्मो दश स्मृताः । वानरश्च खरश्चैव गजाश्वादिविहङ्गमाः । इत्यादिभिर्बलिदानैः पूजयेत् स्वेष्टदेवताम् ॥ तथा । नित्यं नैमित्तिकं काम्यं प्रकुर्य्याच्च दिने दिने । कुलवारे कुलर्क्षे च तिथौ चन्द्रनके तथा । भैरव्याः कल्पितं चक्रं संस्थाप्य पूर्ववत् प्रिये ! । सुराणां शोधनं कुर्य्याद् यथावत् परमेश्वरि ! । प्रवृत्ते भैरवीचक्रे सर्वे वर्णा द्विजोत्तमाः । निवृत्ते भैरवीचक्रे सर्वे वर्णाः पृथक् पृथक् । ननु ब्रह्महत्यासुरापानमित्यादि स्मृत्युक्तेन महापातकजनकस्य सुरापानस्य निषिद्धत्वात् सुरापानरत इति सुराणां शोधनम् इति च कथं सङ्गच्छत इति चेत् सत्यम् । तत्तद्वचनं नैमित्तिकवैधेतरपाननिषेधकमित्यवगन्तव्यमन्यथा वेदविरुद्धत्वेन तत्तत्स्मृतेरप्रामाण्यापत्तिः स्यात् । तथा च सौत्रामण्यां वाजपेययागे च सुराग्रहान् गृह्णाति सोमग्रहांश्च सुराग्रहांश्च गृह्णाति वाजस्वत्रः सुराग्रहान् हवन्तीत्यादि । इति हंसः शुचिसदि-

त्यादिना सुराशोधनञ्चोक्तम्। तर्हि मद्यमदेयमपेयमग्राह्यमिति श्रुत्यन्तरस्य का गतिरिति चेन्नैवमर्थापरिज्ञानेन दोषमागच्छसे। तथा हि देवताभ्योऽदेयं देवतासम्प्रदानकभिन्नं मद्यमपेयमग्राह्यञ्चेति तस्या अर्थः। निमित्तयागादीतरत्र मद्यदानपानादिनिषेधार्था वा सा श्रुतिरिति मन्तव्यम्। नराश्वमेधौ मद्यञ्च कौलवर्ज्यं द्विजातिभिरित्यादिवचनैकवाक्यतया कलीतरपरत्वं वाजपेयादीनामिति न वाच्यम्। विद्याकरवाजपेयिप्रभृतीनां नामानुसारेण कलावपि तस्यावधारितत्वात्। विजयाञ्चानुकल्पञ्च द्विजो दद्याद् युगे युगे॥ इत्यादिवचनादनुकल्पेन यागनिर्वाह इति तु कुधियां सिद्धान्तः मुख्यालाभ एवानुकल्पस्य उक्तत्वात्॥

तथा च निरुत्तरतन्त्रे पञ्चमपटले॥ द्रव्याभावे चानुकल्पैः पूजयेत् परदेवतामिति। सुराभावे च गोक्षीरं द्विजो दद्याद् युगे युगे। इत्यादिवचनादनुकल्पेन यागनिर्वाह इति तु कुधियां सिद्धान्तो मुख्यालाभ एवानुकल्पस्योक्तत्वात्॥ तथा च निरुत्तरतन्त्रे पञ्चमपटले॥ द्रव्याभावे चानुकल्पैः पूजयेत् परदेवतामिति। सुराभावे च गोक्षीरं द्विजो दद्याद् युगे युगे। इति चोक्तमत एव। न मांसभक्षणे दोषो न दोषो मद्यपानतः। प्रवृत्तिरेषा भूतानां निवृत्तिस्तु महाफला। इति मद्यपानदोषाभावो मनुना उक्त इति असंस्कृतसुरापानपरं वा। तदुक्तमुत्पत्तितन्त्रे॥ असंस्कृतां सुरां पीत्वा ब्राह्मणो ब्रह्महा भवेत्। संस्कृतान्तु सुरां पीत्वा ब्राह्मणो ज्वलदग्निवत्। सौत्रामण्यां कुलाचारे ब्राह्मणः प्रपिबेत् सुराम्। अन्यत्र कामतः पीत्वा ब्राह्मण्यादेव हीयते। यद्वा सुरानिषेधकवचनानि अनभिषिक्तपराणीति ज्ञेयम्। तत्रैव सर्वेषां सुरापानविधिदर्शनात्। तत्प्रमाणन्तु किञ्चिल्लिखितम्। लेखितव्यञ्च यत्तु

प्रकाशात् सिद्धिहानिः स्याद्विन्दनीयो न चान्यथा। यदि शापमोचनादप्यशाद्धत्वं तस्या इत्युच्यते तदा गायत्रीग्रहण-मपि ब्राह्मणानामसङ्गतं स्यात्तत्रापि शापदर्शनादिति। उत्पत्तितन्त्रे। कुलस्त्रीसेवनं कुर्य्यात् सर्वथा परमेश्वरि!। रमते युवतिं रम्यां कामोन्मत्तविशालिनीम्। नटीं कापालिकां वेश्यां हड्डिपानां वराङ्गनाम्। शूद्राणीं म्लेच्छरमणीं यवनीं परमेश्वरि!। मातृयोनिविचारोऽस्ति मातृयोनिं विना प्रिये।। कुलाचारपरो वीरः कुलपूजापरायणः। भगलिङ्गसमायोगाद्दाक्षय्य जपमाचरेत्। निश्चलन्तु भवेच्चित्तं कोटिसूर्य्यग्रहेण किम्। चले चित्ते भवेद्व्याधिर्निश्चले निश्चलं यथा॥ तथा॥ शवानां साधनं देवि। लतासाधनमुत्तमम्। चितायाः साधनं देवि! सिद्धिरस्ति कलौ युगे। महाकाल्या महापीठे यत्र कुत्र महेश्वरि!। बलिदानं नरस्यापि हटाद्वाधा भविष्यति। निहत्तं हि ततो देवि। बलिदानं नरादिकम्। तत, प्रभृति देवेशि! भावद्वयं विवर्जयेत्॥ एतद्वचनं प्रबलकलौतरपरम्॥ तदुक्तं महानिर्वाणतन्त्रे॥ दिव्यवीरमयो भावः कलौ नास्ति कदाचन। केवलं पशुभावेन मन्त्रसिद्धिर्भवेन्नृणाम्॥

उत्पत्तितन्त्रे चतु.षष्टिपटले॥ भावः को वा महादेव! वीरः को वा महेश्वर!। दिव्य एवं कथं देव! वद मे शङ्कर! स्वयम्। इति देवीप्रश्नानन्तरं महादेव उवाच॥ भावस्तु मानसो धर्मः स तु साङ्गः कथ भवेत्। निर्विकल्पं महेशानि! परं ब्रह्ममयो भवेत्। मानसः कारणं देवि! शिव एव न संशयः। सिद्धमन्त्री भवेद्वीरो न वीरो मद्यपानतः। कलौ तु भारते वर्षे लोका भारतवासिनः। गृहे गृहे सुरां पीत्वा वर्णभ्रष्टा भवन्ति हि। दिव्ये वीरे न भेदोऽस्ति ज्ञानी स्यात् कुल-साधनैः। त्रिसूत्रज्ञः कुलाचारी ज्ञानी कुलगुरुः स्मृतः।

षट्चक्रं षोड़शाधारं त्रैलोक्यं व्योमपञ्चकम्। स्वदेहे ये न जानन्ति कथं सिध्यन्ति योगिनः॥

अथ पञ्चमकारः॥ निर्वाणतन्त्रे एकादशपटले॥ शङ्कर उवाच॥ शृणु देवि! प्रवक्ष्यामि तत्त्वं परमगोपनम्। श्रुत्वा गोपय यत्नेन स्वयोनिमिव सुन्दरि!। गुप्तसाधनतन्त्रे सप्तमपटले॥ शृणु देवि! प्रवक्ष्यामि तत्त्वं परमगोपनम्। मन्त्रोद्धारक्रमेणैव तत्त्वं कथयामि ते। भमं तकारसंयुक्तं थान्तं वायुयुतं कुरु। विन्दुयुक्तं पुनर्भान्तं साकारं विन्दुसंयुतम्। चन्द्रवीजं समुच्चार्य्य अकारसंयुतं कुरु। पुनर्भान्तं तकारान्तं चन्द्रं वायुसमन्वितम्। पुनर्भान्तं महेशानि! पञ्चमस्वरभूषितम्। थान्तं वह्निसमारूढ़माकारसंयुतं कुरु। पुनर्भान्तं महेशानि! सूर्य्यस्वरसमन्वितम्। तान्तकुमारसंयुक्तं धान्तमकारसंयुतम्। पञ्चतत्त्वमिदं देवि! सर्वतन्त्रेषु गोपितम्। कैवल्यतन्त्रे प्रथमपटले॥ पञ्चतत्त्वात् परं नास्ति शाक्तानां सुखमोक्षयोः। केवलैः पञ्चमैरेव सिद्धो भवति साधकः। एषां मध्ये महेशानि! परतत्त्वं विशिष्यते॥ तथा॥ केवलेनाद्ययोगेन साधको भैरवो भवेत्। द्वितीयेन च तत्त्वेन महाभैरवतां व्रजेत्। तृतीयेन च तत्त्वेन साधकः शिवरूपधृक्। चतुर्थेन वरारोहे! रुद्ररूपधरो भवेत्। परेण परतां याति मम तुल्यो न संशयः। मद्यं मांसं तथा मत्स्यं मुद्रा मैथुनमेव च। पञ्चतत्त्वमिदं देवि! निर्वाणमुक्तिहेतवे। मकारपञ्चकं देवि! देवानामपि दुर्लभमिति॥ कामाख्यातन्त्रे पञ्चमपटले॥ मद्यैर्मांसैस्तथा मत्स्यैर्मुद्राभिर्मैथुनैरपि। स्त्रीभिर्मार्द्धं महासाधुरर्च्चयेद् जगदम्बिकाम्। अन्यथा च महानिन्दा गीयते पण्डितैः सुरैः। कायेन मनसा वाचा तस्मात्तत्त्वपरो भवेत्। कालिकातारिणीदीक्षां गृहीत्वा मद्यसेवनम्। न

करोति नरो यस्तु स कलौ पतितो भवेत्। वैदिके तान्त्रिके चैव जपहोमवहिष्कृतः। अब्राह्मणः स एवोक्तः स एव हस्ति-मूर्खकः। शुनीमूत्रसमं तस्य तर्पणं यत् पितृष्वपि। कालो-तारामनुं प्राप्य वीराचारं करोति न। शूद्रत्वं तच्छरीरेण प्राप्नुयात् स न चान्यथा।

समयाचारतन्त्रे द्वितीयपटले। या सुरा सर्वकार्य्येषु कथिता भुवि मुक्तिदा। तस्या नाम भवेद्देवि! तीर्थं पानं सुदुर्लभम्। शूद्राणां भक्ष्ययोग्यानां यन्मांसं देव-निर्म्मितम्। वेदमन्त्रेण विधिवत् प्रोक्ता सा शुद्धिरुत्तमा। भक्ष्ययोग्याश्च कथिता ये ये मत्स्या वरानने!। ते रहस्ये मया प्रोक्ता मीनाः सिद्धिप्रदायकाः। पृथुका तण्डुला भृष्टा गोधूम-चणकादयः। तस्य नाम भवेद्देवि! मुद्रा मुक्तिप्रदायिनी। भगलिङ्गस्य योगेन मैथुनं यद्भवेत् प्रिये!। तस्य नाम भवे-द्देवि! पञ्चमं परिकीर्त्तितम्। प्रथमन्तु भवेन्मद्यं मांसञ्चैव द्वितीयकम्। मत्स्यश्चैव तृतीयं स्यान्मुद्रा चैव चतुर्थिका। पञ्चमं पञ्चमं विद्यात् पञ्चेति नामतः स्मृताः॥

मत्स्यादिशब्दव्युत्पत्तिस्तु कुलार्णवतन्त्रे पञ्चमखण्डे सप्तदशो-ल्लासे॥ मायामलादिशमनान्मोक्षमार्गनिरूपणात्। अष्टदुःखा-दिविरहान्मत्स्येति परिकीर्त्तितः। माङ्गल्यजननाद्देवि! संविदा-नन्ददानतः। सर्वदेवप्रियत्वाच्च मांस इत्यभिधीयते॥ तथा। पञ्चमं देवि! सर्वेषु मम प्राणप्रियं भवेत्। पञ्चमेन विना देवि! चण्डीमन्त्रं कथं जपेत्। यदि पञ्चमकारेषु भ्रान्तिं चेत् कुरुते प्रिये!। तस्य सिद्धिः कथं देवि! चण्डीमन्त्रं कथं जपेत्। आनन्दं परमं ब्रह्म मकारास्तस्य सूचकाः॥ अथैषां फलम् निर्वाणतन्त्रे एकादशपटले॥ अष्टैश्वर्य्यं परं मोक्षं मद्यपानेन शैलजे!। मांसभक्षणमात्रेण साक्षान्नारायणो भवेत्। मत्स्य-

मत्तणमात्रेण काली प्रत्यक्षतामियात् । मुद्रासेवनमात्रेण भूसुरो विष्णुरूपधृक् । मैथुनेन महायोगी मम तुल्यो न संशयः ॥ तथा ॥ एकां शक्तिं समानीय एक एव तु साधकः । पूजयेद्वहुयत्नेन पञ्चतत्त्वेन कौलिकः । एवं कृत्वा लभेत् सिद्धिं नान्यस्य दृष्टिगोचरे । शैवे शाक्ते गाणपत्ये सौरे चान्द्रे सुलोचने ! । तत्त्वज्ञानमिदं प्रोक्तं वैष्णवे शृणु यत्नतः ॥ द्वादशपटले ॥ गुरुतत्त्वं मन्त्रतत्त्वं मनस्तत्त्वं सुरेश्वरि ! । देवतत्त्वं ध्यानतत्त्वं पञ्चतत्त्वं वरानने ! । तत्रादौ श्रीगुरोस्तत्त्वं स्नेहाद्वक्ष्यामि पार्वति ! । सतैलं वर्त्तिकायुक्तं देहस्थं ब्रह्मतेजसम् । गुरुणा मन्त्रदानेन तत्सूत्रं दीपितं भवेत् । देवतायाः शरीरं हि मन्त्रादुत्पद्यते ध्रुवम् । अतएव हि तस्यात्मा देवरूपो न संशयः । ईश्वरस्य तु यद्वीर्य्यं तदेव अक्षयात्मकम् । तेन वर्णात्मकं देहं जन्तोरेव न संशयः । मन्त्रवर्णं सर्ववर्णमयास्ते परमेश्वरि ! । वर्णतत्त्वमिदं देवि ! सर्वस्वं मम यद्भवेत् । स्वयं देवो न चान्योऽस्मि निर्म्मलो देवरूपकः । सर्वत्र देवतां ध्यायेत् तृणगुल्मलतादिषु । ध्यानेन लभते सर्वं ध्यानेन विष्णुरूपकः । ध्यानेन सिद्धिमाप्नोति विना ध्यानं न सिध्यति । इति ते कथितं तत्त्वं वैष्णवस्य सुरेश्वरि ! । यज्ज्ञानादमरत्वञ्च विष्णुरूपो भवेन्नरः । ते नरा न हि गच्छन्ति कदाचिद्यममन्दिरम् ॥

तत्त्वशोधनप्रकारस्तु कैवल्यतन्त्रे द्वितीयपटले ॥ श्रीशिव उवाच ॥ शृणु पार्वति । वक्ष्यामि तेषां वै शोधनक्रियाम् । पद्मासनेन संविश्य करपुटं समाचरेत् । वामे गुरून् नमस्कृत्य दक्षिणे गणपतिं स्मरेत् । मध्ये देवीं नमस्कृत्य प्राणायामत्रयं चरेत् । शरीरे मातृकां न्यस्य ऋष्यादिन्यासमाचरेत् । स्वकल्पोक्तविधानेन षडङ्गन्यासमाचरेत् । प्रयाङ्गुरौ त्रिकोणं वा षट्-

कोणं वा महेश्वरि!। विलिख्य मण्डलं शुद्धं तस्योपरि घटं न्यसेत्। त्रिकोणं वेत्यादिवाद्वयं सन्नियोगशिष्टचकारवत् समुच्चयसूचकम्। तेन तन्मण्डलद्वयं कर्त्तव्यमित्यर्थः। वक्ष्यमाणभावचूडामणिवचनैकवाक्यत्वादिति स्वतन्त्रतन्त्रवचनैकवाक्यत्वादिति तथा च चतुरस्रमपि॥ बहुधा प्रोक्षणं कृत्वा फट्कारेण पुनः पुनः। ततस्तस्मिन् कारणन्तु मूलेनैव च स्थापयेत्। मातृकार्णेन देवेशि! विपरीतेन चैव हि। पुनः फट्कारमन्त्रेण प्रोक्षणं कारयेत् सुधीः। ततो वियत्कृतिवीजं चतुर्दशस्वरान्वितम्। नादविन्दुयुतं कृत्वा तस्योपरि शतं जपेत्। ततो मूलं जपेन्मन्त्री मायावीजं ततः परम्। धेनुं योनिं गालिनीञ्च त्रिखण्डं मीनसंज्ञकम्। दर्शयित्वा वरारोहे! घटं धृत्वा पठेन्मनुम्। ओं एकमेव परं ब्रह्म स्थूलसूक्ष्ममयं ध्रुवम्। कचोद्भवां ब्रह्महत्यां तेन ते नाशयाम्यहम्। ओं सूर्य्यमण्डलसम्भूते! वरुणालयसम्भवे!। अमावीजमये। देवि! शुक्रशापाद्विमुच्यताम्। ओं वेदानां प्रणवो वीजं ब्रह्मानन्दमयं यदि। तेन सत्येन देवेशि! ब्रह्महत्या व्यपोहतु। ततः षडङ्गयुतञ्च वकारं विन्दुसंयुतम्। एवं सकारणञ्चापि वर्णाक्षरसमन्वितम्। जप्त्वा मन्त्री ततो ध्यायेत् स्वमन्त्रं कुलसुन्दरि!। आनन्दभैरवं ध्यायेद् यथा तन्त्रानुसारतः। रक्तवर्णं चतुर्बाहुं त्रिनेत्रं वरदं शिवम्। जटाजूटधरं देवं वासुकीकण्ठभूषितम्। डमरुञ्च कपालञ्च मुद्गरं पाशमुत्तमम्। धारिणं तं भजेद्देवं व्याघ्रचर्माम्बरं शिवम्। एवं ध्यात्वा महेशानि! तस्य मध्ये प्रपूजयेत्। मायावीजं ततो हुँ फट् मन्त्रेणानेन सम्यजेत्। ततस्तस्मिन् महेशानि! आनन्दभैरवीं स्मरेत्। आनन्दभैरवीं देवीं वराभयलसत्कराम्। घोररूपां वरारोहां त्रिनेत्रां रक्तवाससम्। रक्तवर्णां महारौद्रीं सहस्रभैरवान्विताम्। ब्रह्मविष्णु-

महेशाद्यैः स्तूयमानां शिवां भजे । इति ध्यात्वा महेशानि । तेनैव मनुना यजेत् । तयोरैक्यं विभाव्यैव गायत्रीं दशधा जपेत् । भैरवं ङेऽन्तकान्तोक्ता विद्महे तदनन्तरम् । सुधादेव्यै ततः पश्चाद्धीमहीति ततो वदेत् । तन्नो देवि । ततः पश्चात्तदन्ते च प्रचोदयात् । इति ते कथिता देवि ! गायत्री परमाक्षरी । तस्याः स्मरणमात्रेण द्रव्यशुद्धिश्च जायते । तस्य प्रसादादीशोऽहं सत्यं सत्यं न संशयः । तस्य मध्ये मूलमन्त्रं त्रिस्त्रदण्डैर्लिखेत् सकृत् । रक्तवस्त्रेण सम्पूज्य सुधां वस्त्रेण गोपयेत् ॥ कारणशब्दार्थस्तु तत्रैव ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणां विषयाणाञ्च पार्वति ! । सर्वेषां कारणं यस्मात् कारणं परिकीर्त्तितम् । अस्माकञ्च महेशानि ! शरीरकारणं हि तत् । मृत्युञ्जयोऽहं देवेशि ! वीरकार्य्यप्रसादतः । निर्विकारेण देवेशि । निर्विकल्पेन चेतसा । सेव्यमानं कुल भद्रे ! भुक्तिमुक्तिप्रदायकम् । निर्विकल्पो महेशानि ! मुक्तिभागी न संशयः । सविकल्पो वरारोहे ! रौरवं याति निश्चितम् ॥

अथ मांसादिशोधनं तृतीयपटले ॥ श्रीशिव उवाच ॥ वक्ष्येऽहं परमेशानि । मांसादेः शोधनं प्रिये ! । पूर्ववन्मण्डलं कृत्वा पूजयेन्मण्डलोपरि । आधारशक्तिं कूर्मञ्च अनन्तं पृथिवीं तथा । तन्मध्ये स्थापयेन्मांसं मत्स्यं मुद्राञ्च पार्वति ! । हुंवीजेन च संमन्त्र्य फट्कारैः प्रोक्षणञ्चरेत् । वारुणेन च धेन्वादिं दर्शयेत् साधकोत्तमः । ततो मायां वधूञ्चैव श्रीवीजं क्रमशो जपेत् । शुद्धिमन्त्रं पठेद्भक्त्या मूलमन्त्रं समुच्चरन् । पवित्रं कुरु देवेशि ! मांसं मत्स्यं कुलेश्वरि ! । मुद्रां शस्योद्भवां दिव्यां पूजार्थं कुलनायिके ! । ततो हुं फट् वारुणञ्च तस्योपरि जपेत् प्रिये ! । मूलमन्त्रं च तन्मध्ये दशधा जपनं चरेत् ॥

अथ शक्तिशोधनं तत्रैव ॥ इदानीं कथयिष्यामि नारीणां

शोधने विधे!। अग्रे वा दक्षिणे वापि संस्थाप्य मण्डलोपरि। भाले च मण्डनं कुर्य्यात्सिपुरं सिन्दुरेण च। नयने कज्जलं दद्यान्मूलमन्त्रं जपेत् सुधीः। अन्यैश्च विविधैर्द्रव्यैर्भूषयेत् शक्तिमग्रतः। ताम्बूलं वदने दद्यादिष्टमूर्त्तिं विभाव्य च। ततः षडङ्गमन्त्रैश्च षडङ्गन्यासमाचरेत्। मातृकार्णं ततो न्यस्य ऋष्यादिन्यासमाचरेत्। मूलेन व्यापकं कृत्वा मूर्ध्नि मूलं शतं जपेत्। हृदये कामबीजञ्च वधूबीजञ्च सञ्जपेत्। नाभौ श्रीं गुह्यदेशे च सर्व्वबीजञ्च पार्व्वति!। मौलौ च वाग्भवं कामं कुण्डलीं कुलकुण्डलीम्। शक्तिबीजं जपेन्मन्त्री सर्व्वसिद्धीश्वरो भवेत्। वामे माया श्रावयेच्च कर्णे चैव महेश्वरि!। एवं क्रमेण देवेशि! नारीशुद्धिः प्रजायते॥ इति शक्तिशोधनम्॥

शुद्धशक्तिफलमाह तत्रैव॥ साधिता च जगद्धात्री यद्‌यद्वदति पार्व्वति!। तत् सर्व्वं सत्यतां याति सत्यं सत्यं न संशयः। दीक्षितानाञ्च देवेशि! शुद्धिर्नास्ति कदापि हि॥

श्यामारहस्योक्तपञ्चमकारशोधनादिर्यथा॥ स्ववामे षट्कोणान्तर्गतत्रिकोणविन्दुं विलिख्य बाह्ये वृत्तचतुरस्रं विधाय सामान्यार्घ्योदकेनाभ्युक्ष्य तत्राधारशक्तिभ्यो नम इति पूजयेत्। नम इत्याधारं प्रक्षाल्य मण्डलोपरि संस्थाप्य मं वह्निमण्डलाय दशकलात्मने नम इति सम्पूज्य फडिति कलसं प्रक्षाल्य फारेणेन सम्यग्यं रक्तवस्त्रमाल्यादिना भूषयित्वा श्रीं इत्याधारोपरि देवीबुद्ध्या संस्थाप्य मं वह्निमण्डलाय दशकलात्मने नम इत्याधारं पूजयित्वा अं अर्कमण्डलाय द्वादशकलात्मने नम इति कलसं सम्पूज्य उं सोममण्डलाय षोडशकलात्मने नम इति पूजयेत्। ततः फडिति दर्भैर्द्रव्यं सन्ताड्य हुमित्यवगुण्ठनमुद्रयावगुण्ठ्य मूलमन्त्रेण संवीक्ष्य नम इत्यभ्युक्षणं कृत्वा मूलेन त्रिधा गन्धमादाय श्रीं इति कुम्भे पुष्पं दत्त्वा द्रव्य-

मध्ये हसौः इत्यनेन त्रिकोणं विलिखेत्। हसौः हसौः नम इति दृष्ट्वा क्लीं क्रीं परमस्वामिनि परमाकाशशून्यवाहिनि चन्द्र-सूर्य्याग्निभक्षिणि पात्रं विश शिव स्वाहा। इति घटं छुत्वा दशधा प्रजप्य ऐं क्लीं क्रीं आनन्देश्वराय विद्महे सुधादेव्यै धीमहि तन्नोऽर्द्धनारीश्वरः प्रचोदयात्। इति तदुपरि जप्त्वा शापमोचनं कुर्य्यात्॥

तदुक्तं स्वतन्त्रे॥ ततश्च कारणं दिव्यं समानीय घटस्थितम्। वेष्टितं रक्तवस्त्रेण रक्तमाल्येन भूषितम्। वामभागे महेशानि! मण्डलं चतुरस्रकम्। तत्र संस्थापयेत् कृत्या देवीवुद्धा वरानने।। मण्डले कलसे द्रव्ये वह्न्यर्के शशिमण्डलम्। इति पूजयेदित्यर्थः॥ भावचूडामणौ च॥ वामभागे तु षट्कोणं तन्मध्ये ब्रह्मरन्ध्रकम्। लिखित्वा तत्र कुम्भं वै सौवर्णं राजतञ्च वा। ताम्रं भूमिमयं वापि यद्वा लौहविवर्जितमिति॥ तन्त्रान्तरे च॥ आधारे स्थापयेन्मन्त्री सौवर्णं वाथ राजतम्। कांस्यजं मृण्मयं वाति घटमव्रणशालिनम्॥ सुवर्णादिमयघटस्य प्रत्येकफलमाह तत्रैव॥ सौवर्णं भोगदं प्रोक्तं राजतं मोक्षदं तथा। कांस्यं शान्तिकरञ्चैव मृण्मयं पुष्टिदं भवेत्॥

अथ शापमोचनमन्त्रास्तदुक्तं कुमारीतन्त्रे॥ अन्यच्च शृणु देवेशि! यथा पानादिकर्मणि। दोषो न जायते देवि! तान् वै मन्त्रान् शृणुष्व मे। एकमेव परं ब्रह्म स्थूलसूक्ष्ममयं ध्रुवम्। कचोद्भवां ब्रह्महत्यां तेन ते नाशयाम्यहम्। सूर्य्यमण्डलसम्भूते वरुणालयसम्भवे।। अमावीजमये देवि! शुक्रशापाद्विमुच्यताम्। वेदानां प्रणवो वीजं ब्रह्मानन्दमयं यदि॥ इति। तेन सत्येन ते देवि! ब्रह्महत्या व्यपोहति। एवं मन्त्रत्रयेणैव अभिमन्त्र्य सुरां शुभाम्। प्रदद्यात् कालिकायै च ततो नैवेद्यभुग्भवेत्।

इति मन्त्रत्रयं देवि! घटं धृत्वा त्रिधा पठेत्। ततः श्रीं वां वीं वूं वैं वौं वः ब्रह्मशापविमोचितायै सुधादेव्यै नम इति त्रिधा पठेत्। इति ब्रह्मशापविमोचनम्॥ ततः श्रीं शां शीं शूं शैं शौं शः शुक्रशापाद्विमोचितायै सुधादेव्यै नम इति दशधा जपेत्। इति शुक्रशापविमोचनम्॥ ततः ऐं ह्रीं श्रीं क्रां क्रीं क्रूं क्रैं क्रौं क्रः कृष्णशापं विमोचय अमृतं स्रावय स्रावय स्वाहा। इति दशधा जपेत्। इति कृष्णशापविमोचनम्॥

अथ उत्तरतन्त्रे॥ श्रीं हंसः शुचिसद्वसुरन्तरीक्षसद्धोता वेदिसदतिथिर्दुरोणसत्। नृसद्वरसदृतसद्व्योमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत्। इति द्रव्योपरि वारत्रयं पठेत्। ततो द्रव्यमध्ये आनन्दभैरवं आनन्दभैरवीञ्च ध्यायेत्॥ यथा॥ सूर्य्यकोटिप्रतीकाशं चन्द्रकोटिसुशीतलम्। अष्टादशभुजं देवं पञ्चवक्त्रं त्रिलोचनम्। अमृतार्णवमध्यस्थं ब्रह्मपद्मोपरि स्थितम्। वृषारूढं नीलकण्ठं सर्व्वाभरणभूषितम्। कपालखट्टाङ्गधरं घण्टाडमरुवादिनम्। पाशाङ्कुशधरं देवं गदामुषलधारिणम्। खड्गखेटकपट्टीशमुद्गर शूलदण्डधृक्। विचित्रं खेटकं मुण्डं वराभयपाणिनम्। लोहितं देवदेवेशं भावयेत् साधकोत्तमः। एवं ध्यात्वा ह्सक्षमलवरयूं आनन्दभैरवाय वषट्। इत्यानन्दभैरवं वारत्रय जपेत्॥

अथानन्दभैरवीं ध्यायेद् यथा। भावयेच्च सुधा देवीं चन्द्रकोट्ययुतप्रभाम्। हिमकुन्देन्दुधवलां पञ्चवक्त्रां त्रिलोचनाम्। अष्टादशभुजैर्युक्तां सर्व्वानन्दकरोद्यताम्। प्रहसन्तीं विशालाक्षीं देवदेवस्य सम्मुखीम्। एवं ध्यात्वा स्सक्षमलवरयीं सुधादेव्यै वौषट्। इत्यानन्दभैरवीं सम्पूज्य द्रव्यमध्ये शक्तिचक्रं लिखेत्। ततस्त्रिपंक्त्या दक्षिणावर्त्तेन अं १६ कं १६ थं १६ क्रमेण विलिख्य मध्ये हं लं क्षं

विलिखेत् । ततः शिवशक्त्योः समायोगाद् द्रव्यमध्ये अमृतत्वं विचिन्त्य धेनुमुद्रया अमृतीकृत्य वमिति वरुणबीजं मूलमन्त्रञ्चाष्टधा जप्त्वा देवतामयं भावयन् घटं धृत्वा पठेत् । इति द्रव्यशुद्धिः ॥ तदुक्तं स्वतन्त्रतन्त्रे । ततश्च भावयेद्द्रव्यं मध्ये रक्तनिभं प्रिये ! । अकथादित्रिपंक्त्या तु हलक्षत्रयमण्डितम् । पूर्वोक्तयोनिमुद्रायां शिवशक्त्याः समागमे । अमृतं चिन्तयेद्द्रव्यमष्टधा अमृतं जपेत् । अष्टधा मूलमन्त्रञ्च जपेद्धृत्वा घटं ततः । एतत्तु कारणं देवि ! सुरसङ्घनिषेवितम् । अत एव तस्या नाम सुरेति भुवनत्रये । अस्या गन्धः केशवस्तु तेन गन्धेन कौलिकः । पूजयेच्च परां देवीं कालिकां दक्षिणां शिवाम् ।

अथ मांसशोधनम् ॥ ओँ प्रतद्विष्णुस्तव ते वीर्य्येण मृगो न भीमः कुचरो गरिष्ठा यस्योरुषु त्रिषु विक्रमे धियन्ति भुवनानि विश्वा । इत्यनेन मांसं शोधयेत् । ततः ओँ त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्द्धनम् । उर्व्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् ॥ इति मीनशुद्धिः ॥

ओँ तद्विष्णोः परमं पदं सदा पश्यन्ति सूरयः । दिवीव चक्षुराततम् । ओँ तद्विप्रासो विपन्यवो जागृवांसः समिन्धते । विष्णोर्यत् परमं पदम् ॥ इति मुद्राशुद्धिः ॥

ओँ-विष्णोर्योनिं कल्पयतु त्वष्टा रूपाणि पिंसतु । आसिञ्चतु प्रजापतिर्धाता गर्भं दधातु ते । गर्भं देहि सिनीवाली गर्भं देहि सरस्वति ! । गर्भं ते अश्विनौ देवावाधत्तां पुष्करस्रजौ ॥

अथ स्वयम्भूकुसुमादि ॥ मुण्डमालातन्त्रे द्वितीयपटले ॥ कुरङ्गनयनायाश्च लतायाः काममन्दिरे । जातं कुसुममादौ यन्महादेव्यै निवेदयेत् । स्वयम्भूकुसुमं देवि ! रक्तचन्दनसंज्ञितम् । तथा त्रिशूलपुष्पञ्च वज्रपुष्पं वरानने ! । अनुकल्पं

लोहिताश्चचन्दनं हरवल्लभम्॥ समयाचारतन्त्रे द्वितीयपटले॥ स्त्रीणां ऋतुः प्रथमतो यस्मिन् वयसि जायते। स्त्रोयादाग्र सुभगे! ब्रह्मादीनाञ्च दुर्लभम्। स्वयम्भुकुसुमं नाम देवताप्रीतये सदा। यदि भाग्यवशाद्देवि! लभते कुसुमन्दिदम्। ततः स्वदेवतानाञ्च कुर्य्यात् स्नानमनुत्तमम्। वाञ्छितं लभते मन्त्री सत्यं सत्यं वरानने!। इदं रहस्यं कथितं देवतास्नानहेतवे। न कुर्य्यान्नचणं देवि। एतयोरुभयोरपि। एतयोः शक्तिकुसुमस्वयम्भूकुसुमयोरित्यर्थः॥ तथा॥ जीवद्भर्त्तृकनारीणां पञ्चमं कारयेत् प्रिये!। तस्या भगस्य यद्द्रव्यं तत्कुण्डोद्भवमुच्यते। मृतभर्त्तृकनारीणां पञ्चमस्यैव कारयेत्। तस्या भगस्य यद्द्रव्यं तद्गोलोद्भवमुच्यते। कुण्डगोलोद्भवं पुष्पं अभावे शृणु सुन्दरि!। अभावे स्वयम्भूकुसुमाभावे॥ वल्लीपुष्पाणि सर्व्वाणि तरोः पुष्पाणि यानि च। तानि सर्व्वाणि सुभगे! देवतायै निवेदयेत्। अपराजितायाः पुष्पं यद्दन्त्रपुष्पञ्च यद्भवेत्। करवीरस्य यत् पुष्पं यत् पुष्पं बन्धुजीवकम्। कमलस्य च यत् पुष्पं यत् पुष्पं चम्पकस्य च। ववर्रापत्रविशेषतस्तु योग्यानि पुष्पाणि सुरसुन्दरि!। पूजार्थं सर्व्वमादाय सर्व्वपुष्पाणि विल्वपत्राणि सुन्दरि!। सौभाग्यसिद्धये॥

उत्पत्तितन्त्रे प्रथमपटले॥ स्वयम्भूकुसुमैर्हुत्वा स्वयम्भूपुष्पपूजनम्। यः करोति महादेवि। स वीरः शिव एव तु। गन्धर्व्वतन्त्रे द्वितीयपटले॥ आनीय कन्यका दिव्यां प्रमदां यौवनान्विताम्। प्रोक्षितां मूलमन्त्रेण सुशीलाञ्चारुहासिनीम्। सर्व्वदानन्दहृदयां घृणालज्जाविवर्जिताम्। गुरुभक्तां सुवेशाञ्च देवतापूजने रताम्। तस्य गात्रे न्यसेन्मन्त्री पञ्चकामान् शवानपि। पञ्चकूटं न्यसेन्मन्त्री पञ्चाशन्मातृका

न्यसेत्। दिव्यमालां समादाय साधको विजितेन्द्रियः। मण्डसैकप्रमाणेन जपेत् स्वप्नावतीं ततः। अनेनैव विधानेन भवेदाकर्षणं महत्। तस्यास्तु मदनागारे पूजयेत् परमेश्वरीम्। सर्वसङ्क्षोभिणीं मुद्रां बद्धा योनिं प्रचालयेत्। कामेश्वरीस्वरूपां तां चिन्तयेत् साधकोत्तमः। कामेश्वरस्वरूपञ्च आत्मानमपि भावयन्। स्वयमक्षोभितो भूत्वा साधकः पञ्चमं चरन्। तस्याः पुष्पं स्वयं यावद्दर्शनीयं प्रयत्नतः। ताम्बूलगन्धपुष्पैश्च प्रत्यहं पूजयेच्च ताम्। नानारसान्नपानेन तृप्तिमाचर्य्य यत्नतः। वस्त्रालङ्कारभूषाद्यैस्तस्याः सन्तोषमानयेत्। यथाकाले तथा पुष्पं स्वयं तद्‌योग्यरूपतः। गृह्णीयात्तु प्रयत्नेन स्वयम्भूकुसुमं हि तत्। स्वयम्भूकुसुमं दिव्यं त्रैलोक्येष्वपि दुर्लभम्। प्राप्नोति साधकश्रेष्ठो दुर्लभं साधयेद्भुवि। स्वयम्भूपुष्पयोगेन मासासैन सदार्चयेत्। विद्यां स्वप्नावतीं जप्त्वा क्षिप्रमाकर्षणं भवेत्। देवताश्च ग्रहा नागा दानवा राक्षसाश्च ये। राजानश्च स्त्रियः सर्वा नित्यं वश्या भवन्ति हि। स्वयम्भूकुसुमैः पूजां प्रत्यहं यः समाचरेत्। जप्त्वा वै दिव्यमालायां सर्वकाममुपालभेत्॥

अथ स्वयम्भूकुसुमादिशुद्धिः॥ प्लुं स्लुं म्लुं श्लुं स्वाहा अमृते! अमृतोद्भवे! अमृतेश्वरि! अमृतवर्षिणि! अमृतं स्रावय स्रावय स्वाहा। इति कुण्डगोलोद्भवादिशुद्धिः॥ ततः सर्वं हुं इत्यवगुण्ठ्य धेनुमुद्रयामृतीकृत्य तालत्रयं दत्त्वा, दशदिग्बन्धनञ्च कृत्वा तदुपरि मूलं सप्तधा जपेदिति शोधनम्॥ ह्सक्षमलवरयूं आनन्दभैरवाय वषट्। इत्यानन्दभैरवं सम्पूज्य अर्घ्यपात्रं धृत्वा पठेत्। ऐं क्लीं सौः ब्रह्माण्डखण्डसम्भूतमशेषरससम्भवम्। आपूरितं महापात्रं पीयूषरसमाहर। ऐं खण्डैकरसानन्दकरे रयसुधात्मनि। स्वच्छन्दस्फुरणामत्र निधेह्यकुलरूपिणि!। क्लीं अकुलस्थामृताकारे शुद्धिज्ञानकरे

परे। अमृतत्वं निधेह्यस्मिन् वस्तुनि क्लिन्नरूपिणि!। सौः तद्रूपेणैकरस्यञ्च कृत्वाप्येतत्स्वरूपिणि। भूत्वा परामृताकारं मयि विस्फुरणं कुरु। ऐं ब्लूं झ्रूं भं अमृते अमृतोद्भवे अमृतवर्षिणि अमृतं स्रावय स्रावय स्वाहा। ऐं वद्वद-वाग्वादिनि ऐं क्लीं क्लिन्ने क्लेदिनि क्लेदय महाक्षोभं कुरु कुरु ऐं क्लीं सौः महामोक्षं कुरु ह्रौः ह्सौः। अनेन कारणमभिमन्त्र तत्र देवीमावाह्य तालत्रयदिग्बन्धनं कृत्वा अवगुण्ठनमुद्रया अवगुण्ठ्य धेनुमुद्रयामृतीकृत्य योनिमुद्रां प्रदर्श्य ह्सौर्नम इति सम्पूज्य तत्र शङ्खमुद्रां प्रदर्श्य षडङ्गेन सकलीकृत्य मत्स्यमुद्रया पात्रमाच्छाद्य मूलं दशधा जप्त्वा देवीस्वरूपं पात्रं भावयेत्। ततो देव्या आज्ञां गृहीत्वा घटश्रीपात्रयोर्मध्ये पात्राणि स्थापयेत्। ततो घटसमीपे गुरुपात्रं ततो भोगपात्रं ततः शक्तिपात्रं योगिनीपात्रं वीरपात्रं वलिपात्रं पाद्यपात्रमाचमनीयपात्रञ्च स्थापयेत् सामान्यार्घ्यवत्। ततो मत्स्यमांसादियुक्तकारणेन तत्त्वमुद्रया श्रीपात्रात् स्वमूर्ध्नि श्रीआनन्दभैरवं तर्पयामीति तन्मन्त्रेण त्रिः सन्तर्प्य तत्तन्मन्त्रेण अमुकानन्दनाथगुरुश्रीपादुकां तर्पयामि इति त्रिः सकृद्वा सन्तर्प्य एवं परमपरापरपरमेष्टिगुरून् तर्पयेत्। ततः श्रीपात्रामृतेन देवीं सायुधां सवाहनां सपरिवारां हृदि तर्पयेत्॥ तत्त्वमुद्रा यथा निरुत्तरतन्त्रे चतुर्दशपटले॥ अङ्गुष्ठानामिकायोगाद्यामहस्तस्य पार्वति!। तर्पयेत् कालिकां देवीं सायुधां सपरीकराम्। अङ्गुष्ठो भैरवो देवस्त्वनामा शक्तिरुच्यते। शिवशक्तिसमायोगात्तर्पयेद्देवि! देवताम्। तर्पणं त्रिविधं देवि! श्रेष्ठं मध्यं कनीयसम्। श्रेष्ठञ्च दिव्यभावस्य वीरभावस्य मध्यमम्। कनीयसं पशूनाञ्च हृदि यन्त्रे जले क्रमात्। ततस्तत्त्वशुद्धिं कुर्य्यात्। तदुक्तं श्रुतौ। प्राणा-

पानव्यानोदानसमाना मे शुध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासं स्वाहा ॥ १ ॥ ओं पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशानि मे शुध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासं स्वाहा ॥ २ ॥ ॐ प्रकृत्यहङ्कारबुद्धिमनःश्रोत्राणि मे इत्यादि ॥३॥ ओं त्वक्चक्षुर्जिह्वाघ्राणवचांसि मे इत्यादि ॥ ४ ॥ ओं पाणिपादपायूपस्थशब्दा मे इत्यादि ॥ ५ ॥ ओं वायुतेजःसलिलभूम्यात्मानो मे इत्यादि ॥ ६ ॥ ओं स्पर्शरूपरसगन्धघोषाणि मे शुध्यन्तां ज्योतिरहमित्यादि ॥७॥ इति सप्तमन्त्रान् पठित्वा कारणेन करतलं सम्मार्ज्य दक्षहस्ते त्रिकोणं लिखित्वा कलासहस्रीं शुद्धिं त्रिकोणदक्षिणोत्तरमध्यखमध्ये तु निधाय वामहस्ताङ्गुष्ठमध्यमानामायोगैरेकां गृहीत्वा मूलमन्त्रान्ते क्रीं श्रीं आत्मतत्त्वेन स्थूलदेहं शोधयामि स्वाहा। अनेनाधःशुद्धिं स्वीकृत्य क्रीं श्रीं विद्यातत्त्वेन सूक्ष्मदेहं शोधयामि स्वाहा। अनेन दक्षिणस्थां स्वीकृत्य क्रीं श्रीं शिवतत्त्वेन परदेहं शोधयामि स्वाहा। अनेनोत्तरस्थां स्वीकृत्य क्रीं श्रीं सर्वतत्त्वेन तत्त्वत्रयाश्रयं जीवं शोधयामि स्वाहा। अनेन वाममध्यमाञ्च स्वीकृत्य वस्त्रेण हस्तौ संशोध्य हस्ताभ्यां सर्वाङ्गं मार्जयेदिति तत्त्वशुद्धिः ॥

इति श्रीप्राणतोषिण्यां सप्तमे निर्गुणकाण्डे पूर्णाभिषेकादिकथनं नाम द्वितीयः परिच्छेदः ॥

अथ वीराचारपूजा ॥ कुलकुलसदीपिकायां तृतीयपटले ॥ आदौ दीपनी देवेशि ! वक्तव्या वीरपूजिते ! । यस्य विज्ञानमात्रेण जीवन्मुक्तो भवेन्नरः। सर्वेषामेव देवानां दीपनीया प्रकीर्त्तिता। चतुर्वर्गप्रदा विद्या सिद्धविद्यासु पार्वति ! । अनया तु विना विद्या न सिध्यति कदाचन। विना पूजां विना ध्यानं विनाचारं महेश्वरि ! । साधको ज्ञानमात्रेण भवेन्मुक्तो महामनाः। तत्कुले नैव दारिद्र्यं तद्गोत्रे नास्त्यप-

ण्डतः। प्राणं देयाद्धनं देयात् कुलं देयात् स्त्रियोऽपि च। एनां विद्यां महेशानि! न दद्यादन्यस्य कस्यचित्। कालीवीजत्रयं कूर्चयुगलं तदनन्तरम्। लज्जावीजद्वयं देवि! दक्षिणे कालिके तथा। पुनस्तान्येव वीजानि वह्निकान्तावधिर्मनुः। भैरवोऽस्य ऋषिः प्रोक्त उष्णिक् छन्द उदाहृतम्। दक्षिणाकालिका प्रोक्ता देवता तन्त्रगोपिता। वीजं शक्तिश्च देवेशि! कूर्चं लज्जां क्रमात् प्रिये!। अङ्गन्यासकरन्यासौ मायया परिकीर्त्तितौ। करालवदनां घोरां मुक्तकेशीं दिगम्बराम्। चतुर्भुजां महादेवीं मुण्डमालाविभूषिताम्। सद्यः छत्तशिरःखड्गवामोर्द्धाधःकराम्बुजाम्। अभयं वरदञ्चैव दक्षिणाधोर्द्ध पाणिकाम्। महामेघप्रभां श्यामां करकङ्कालकान्विताम्। कण्ठावसक्तमुण्डालीं गलद्रुधिरचर्चिताम्। घोरदंष्ट्रां करालास्यां पीनोन्नतपयोधराम्। शवरूपमहादेवहृदयोपरिसंस्थिताम्। महाकालेन च समं विपरीतरतातुराम्। एवं ध्यात्वा प्रयत्नेन मद्यैर्मांसैश्च भक्तितः। रक्तपुष्पै रक्तपद्मै रक्ताम्बरसमन्वितैः। सम्पूज्य यत्नतो मन्त्री परिवारान् समर्चयेत्। पीठपूजां ततो देवि! आधारशक्तिपूर्वकम्। प्रकृतिं कमठञ्चैव शेषं पृथ्वीं तथैव च। सुधाम्बुधिं मणिद्वीपं चिन्तामणिगृहं तथा। श्मशानं पारिजातञ्च तन्मूले मणिवेदिकाम्। तस्योपरि मणेः पीठं न्यसेत् साधकसत्तमः। चतुर्दिक्षु मुनीन् देवान् शिवाश्च नरमुण्डकान्॥ धर्माद्यधर्मादींश्चैव ओं ह्रीं ज्ञानात्मने नमः। केशरेषु च पूर्वादिष्विच्छाज्ञानक्रिया तथा। कामिनी कामदा चैव रतिः प्रीतिस्तथैव च। प्रियानन्दा महेशानि! मध्ये चैव मनोन्मनी। काली कपालिनीं कुल्लां कुरुकुल्लां विरोधिनीम्। विप्रचित्तां महेशानि! वह्निः षट्कोणके बुधः। उग्रामुग्रप्रभां दीप्तां न्यसेत् पञ्चत्रिकोणके। मात्रां मुद्रां मिता-

निधापयेत्। षोड़शाब्दां परलतां गणिकाञ्च विशेषतः। समानीय प्रयत्नेन दिव्यपुष्पै र्निवेदयेत्। भोजयेन्मिष्टभोज्यानि क्षौमवस्त्रं परिधापयेत्। लेपयेद्दिव्यगन्धेन भूषणैर्भूषयेत् स्वयम्। रमयेत् परया भक्त्या साधकः सिद्धिहेतवे। अपस्याद्धिजपेनैव सिद्धिर्भवति नान्यथा। विना मद्यं महेशानि! न सिध्यति कदाचन। तस्मादादौ प्रयत्नेन पीत्वा तां पाययेद्बुधः। तत्रापि प्रत्ययो नो चेत्तारुहोमं प्रकल्पयेत्। निशीथे निर्भयो देवि! श्मशाने प्रान्तरे तथा। गन्धैः स्नानादिकं कृत्वा पादशौचादिपूर्वकम्। घटमारोपयेत्तत्र सौवर्णं राजतं तथा। ताम्रं वा तं महेशानि! विभवानुक्रमेण तु। कल्पयित्वा निशाभागे पूजयेत् परमेश्वरीम्। उपाचारैर्यथाशक्ति वित्तशाठ्यं विवर्जयेत्। देवीपूजां विधायैव पिष्टन्तु परिदापयेत्। चरौ निधाय यत्नेन चतुष्पिष्टकवर्त्तुलम्। ततश्चरुं पाययेत्तु कुण्डमध्ये तु पूजयेत्। रक्तां घनां बलाकाञ्च नीलां कालीं कलावतीम्। द्वारेषु पूजयेन्मन्त्री लोकपालान् प्रयत्नतः। ग्रहान् सम्पूजयेन्मन्त्री चतुष्कोणक्रमेण तु। हविर्धारां हुमिन्मन्त्री यथाशक्त्या ततश्चरुम्। श्रावयेन्मूलमन्त्रेण मधुना सिद्धिहेतवे। हुत्वा सञ्छादयेन्मन्त्री हुताशं पीतवाससा। पूजयेद् यत्नतो मन्त्री ततो दक्षिणकालिकाम्। धूपदीपैश्च नैवेद्यैः प्रदक्षिणमथाचरेत्। पिष्टवर्त्तुलसङ्घातं सुवर्णादि प्रजायते। एकेनैव प्रयोगेण यदि सिद्धिर्भवेत् प्रिये!। तथा होमो द्वितीयेन रौप्यं वापि सुरेश्वरि!। तृतीयेन भवेत्ताम्रं लौहं तुर्य्येण च स्मृतम्। एषामन्यतमां ज्ञात्वा साधयेत् सिद्धिमुत्तमाम्। सिद्धायां कालिकायाश्च नेन्द्रं दुर्लभमुच्यते। गुरुमूलमिदं सर्वं तस्मादादौ समर्चयेत्। तस्य प्रसादमात्रेण सिद्धो भवति नान्यथा। तत्रापि प्रत्ययो नो चेत्

प्रदक्षिणमथाचरेत्। अमावस्यादिने चैव निशीथे गतसाध्वसः। श्मशाने प्रान्तरे वापि गत्वा देवीं प्रपूजयेत्। मद्यमांसोपचारैश्च धूपदीपैर्मनोरमैः। नैवेद्यैः सामिषान्नैश्च तथैव वरवर्णिनि!। द्रव्यैर्लोहितवस्त्रैश्च स्वर्णाभरणभूषितैः। जपमूलं क्रोधरुद्धं प्रदक्षिणमथाचरेत्। प्रणमेद्दण्डवद्भूमावनिशं गिरिसम्भवे!। निशायामुत्तमं यावन्निशाशेषं महेश्वरि!। यदि भीतिर्भवेत्तत्र तदा दृढतरो भवेत्। दन्तादन्ति विधायैव मनसैव मनुं स्मरेत्। अवश्यं श्रूयते शब्दः शिवा च दृश्यते स्थले। यदि तत्र भवेद्देवि! शब्दो गुणगुणो भवेत्। ततः परलतासक्तः पुनः कार्य्यं तथैव च। तदा भवति चार्वङ्गि! देववाणी सुशोभना। सिद्धिमावश्यकीं ज्ञात्वा महोत्सवमथाचरेत्। तथापि प्रत्ययो नोचेत् भगयागमथाचरेत्। कामिनीं युवतीं यत्नात् पुष्पिताञ्च विशेषतः। तामानीय प्रयत्नेन स्वञ्च भूषणमाचरेत्। तामुद्वर्त्त्य स्वयं गन्धैर्भूषणैर्वसनैस्तथा। मिष्टान्नैर्भोजयित्वा च भक्त्या परमया शिवे!। तां विवस्त्रां विधायैव स्थापयेद्दूर्द्धतल्पगे। ततः पूजां विधायैव नानासम्भारसंयुतैः। तत्रैव रचयेद्यन्त्रं रक्तचन्दनयावकैः। भगमालां भगप्राणां भगदेहां भगस्तनीम्। पूजयेदष्टपत्रेषु मध्ये देवीं प्रपूजयेत्। रक्तगन्धै रक्तमाल्यै रक्तवस्त्रैर्मनोरमैः। पूजयेद्भक्तितो मन्त्री देवीदर्शनकाम्यया। एतस्मिन् समये देवि! रतिमिच्छति सा यदा। लतान्तु रमयेद्देवि! यावद्धोमं करोति न। पुष्पिणीमकरन्देन ततो होमं समाचरेत्। ओं नमस्ते भगमालायै भगरूपधरे! शुभे!। भगरूपे! महाभागे! भोगमोक्षैकदायिनि!। भगवत्याः प्रसादेन मम सिद्धिर्भविष्यति। कालि! कालकलारूपे! कुलीने! कुलरूपिणि!। कुलमार्गप्रसादेन मम सिद्धिर्भविष्यति। एवं स्तुत्वा महेशानि! कुचे-

श्चैव न्यसेच्चान्यत्त्रिकोणके। सर्वाः श्यामा असिकरा मुण्डमाला विभूषिता.। तर्जनी वामहस्तेन धारयन्त्य. शुचिस्मिता। दिगम्बरा हसन्मुख्यः स्वस्ववाहनभूषिताः। एवं ध्यात्वा प्रयत्नेन पूजयेदष्टपत्रके। ब्रह्माणी नारायणीश्चैव तथा माहेश्वरी प्रिये!। अपराजिताञ्च कौमारी वाराहीमर्चयेद्बुध। नारसिंही प्रपूज्यैव ततो दक्षिणतो यजेत्। महाकाल यजेद्देवि। विपरीतरतान्तरे। दिगम्बरं मुक्तकेश चण्डवेश प्रयत्नत। एव सम्पूज्य यत्नेन यजेन्मन्त्रमनन्यधी। विना मद्यं विना मास यदि देवी प्रपूजयेत्। देवताशापमाप्नोति मृते नरकमश्नुते। विना परस्त्रिया देवि। जपेद् यदि तु साधक। शतकोटिजपेनैव तस्य सिद्धिन जायते। स्त्रियो गति. स्त्रिय प्राणा. स्त्रिय सिद्धिर्न सशय। नारीणा स्मरणे काली स्मारिता स्यान्न संशय.। कण्ठे कण्ठं मुखे वक्त्रं वक्षोजं चोरसि प्रिय।। कुलागारे तथा दण्ड दत्त्वा यो जपते नर। जपादेनैव देवेशि! साक्षाद्भवति कालिका। तस्यै कुलरसं देवि पाययित्वा यथोचितम्। स्वय पीत्वा जपेन्मन्त्र सिद्धिर्भवति नान्यथा। एतस्य च प्रयोगेण ग्लानिर्यस्य प्रजायते। कालिकामन्त्रवर्गेषु नाधिकारी स उच्यते। लक्षमात्रजपेनैव पुरश्चरणमुच्यते। क्षत्रियाणा द्विलक्ष स्याद्वैश्यानाञ्च त्रिलक्षकम्। शूद्राणान्तु चतुर्लक्ष पुरश्चरणमुच्यते। लक्षमात्रं जपेद्देवि। हविष्याशी दिवा शुचि। रात्रौ निशीथे तावच्च पीत्वा कुलरस प्रिये।। कुलनारीगणोपेतो जपेन्मन्त्रमनन्यधी। एवमुक्त विधानेन दशांशं होममाचरेत्। तद्दशांश तर्पणञ्च तद्दशांशाभिषेचनम्। तद्दशांशविप्रभोज्य कीर्त्तित परमेश्वरि। पुष्पिणी मकरन्देन होमतर्पणमाचरेत्। एव प्रयोगमात्रेण सिद्धो भवति नन्यथा। वाक्सिद्धि लभते देवि! कवित्व निर्मल

प्रिये!। धनेनापि कुवेरः स्याद्विद्यया स्याद्बृहस्पतिः। आकल्पजीवनो भूत्वा अन्ते मुक्तिमवाप्नुयात्। प्रयोगारम्भकाले च सुरा दुग्धमयी भवेत्। लोहितं वा भवेद्देवि! मांसं पुष्पमयं भवेत्। सुरापात्रं भवेच्छून्यं मांसपात्रं विशेषतः। कला कलान्तरञ्चैव पुष्पं पुष्पान्तरं भवेत्। नवनीतं मांसतुल्यं मांसं पुष्पं भवेत् प्रिये!। एवं ज्ञात्वा साधकेन्द्रो जायते च क्रमेण तु। यस्यात्र प्रत्ययो देवि! लभते नात्र संशयः। मनोयोगं तदर्थं स्याद्यत्नेन वरवर्णिनि!। सौवर्णं राजतञ्चैव तथा मौक्तिकमेव च। विद्रुमं पद्मरागञ्च तथैव वरवर्णिनि!। प्रोक्तं मालाचतुष्कञ्च समभागेन मालिकाम्। ग्रथयेत् पट्टसूत्रेण पुष्पिणी गृहवर्त्तिनी। लोहितेन वरारोहे! सर्पाकारां सुशोभनाम्। स्नापयेत् पञ्चगव्येन मकरन्देन पार्वति!। तारं मायां कूर्च्चयुग्मं माले माले पदं तथा। वह्निकान्तां समुच्चार्य्य शतं जप्त्वाभिमन्त्रयेत्। स्नापयेत् पीठमध्ये तु शून्यागारे वरानने!। ततस्तां मालिकां देवि! गृहीत्वा यत्नतः सुधीः। ज्ञात्वा सिद्धिन्तु निकटे महोत्सवमथाचरेत्। षोडशाब्दां सुयुवतीं समानीय प्रयत्नतः। तामुद्वर्त्त्य स्वयं गन्धैः स्नापयेच्छुद्धवारिणा। दिव्यालङ्कारशोभाभिर्दिव्यपुष्पैः सुगन्धिभिः। पूजयित्वा च मिष्टान्नैर्भोजयेत्तां वराननाम्। आसवं पाययेद्यत्नात्स्वयं तन्मयं पिवेत्। ततो मन्त्री रमयेत्तां रतिमिच्छति सा यदा। तस्या हस्ते ततो मालां दत्त्वा तां याचयेद्बुधः। नीत्वा मालां तया दत्तां ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः। तदा जपेद्देवी साक्षाद्भवति नान्यथा। तत्रापि प्रत्ययो नो चेत् कलामध्ये विशेद्बुधः। पर्य्यङ्कस्य चतुष्पार्श्वे पट्टसूत्रं मनोरमम्। बद्ध्वा द्वाविंशतिग्रन्थिं रमापुटितमूलकैः। निविश्यैव स्वरक्षार्थं पाञ्चालीं भैरवीं तथा। वक्ष्यमाणक्रमेणैव वस्त्रोपरि

निधापयेत्। षोड़शाब्दां परस्तां गणिकाञ्च विशेषतः। समानीय प्रयत्नेन दिव्यपुष्पैर्निवेदयेत्। भोजयेन्मिष्टभोज्यानि क्षौमवस्त्रं परिधापयेत्। लेपयेद्दिव्यगन्धेन भूषणैर्भूषयेत् स्वयम्। रमयेत् परया भक्त्या साधकः सिद्धिहेतवे। अप-स्यादेर्जपेनैव सिद्धिर्भवति नान्यथा। विना मद्यं महेशानि! न सिध्यति कदाचन। तस्मादादौ प्रयत्नेन पीत्वा तां पाय-येद्बुधः।। तत्रापि प्रत्ययो नो चेत्तदा होमं प्रकल्पयेत्। निशीथे निर्भयो देवि! श्मशाने प्रान्तरे तथा। गन्धैः स्नाना-दिकं कृत्वा पादशौचादिपूर्वकम्। घटमारोपयेत्तत्र सौवर्णं राजतं तथा। ताम्रं वा तं महेशानि! विभवानुक्रमेण तु। कल्पयित्वा निशाभागे पूजयेत् परमेश्वरीम्। उपाचारैर्यथाशक्ति वित्तशाठ्यं विवर्जयेत्। देवीपूजां विधायैव पिष्टन्तु परिदापयेत्। चरौ निधाय यत्नेन चतुष्पिष्टकवर्त्तुलम्। ततश्चरुं पाय-येत्तु कुण्डमध्ये तु पूजयेत्। रक्तां घनां बलाकाञ्च नीलां कालीं कलावतीम्। द्वारेषु पूजयेन्मन्त्री लोकपालान् प्रयत्नतः। ग्रहान् सम्पूजयेन्मन्त्री चतुष्कोणक्रमेण तु। हविर्धारां जुहु-यान्मन्त्री यथाशक्त्या ततश्चरुम्। स्रावयेन्मूलमन्त्रेण मधुना सिद्धि-हेतवे। हुत्वा सञ्छादयेन्मन्त्री हुताशं पीतवाससा। पूजयेद् यत्नतो मन्त्री ततो दक्षिणकालिकाम्। धूपदीपैश्च नैवेद्यैः प्रदक्षिणमथाचरेत्। पिष्टवर्त्तुलसङ्घातं सुवर्णादि प्रजायते। एकेनैव प्रयोगेण यदि सिद्धिर्भवेत् प्रिये!। तदा हेमो द्वितीयेन रौप्यं वापि सुरेश्वरि!। तृतीयेन भवेत्ताम्रं लौहं तुर्य्येण च स्मृतम्। एषामन्यतमां ज्ञात्वा साधयेत् सिद्धिमुत्तमाम्। सिद्धायां कालिकायाश्च नैन्द्रं दुर्लभमुच्यते। गुरुमूलमिदं सर्वं तस्मादादौ समर्चयेत्। तस्य प्रसादमात्रेण सिद्धो भवति नान्यथा। तत्रापि प्रत्ययो नो चेत्

प्रदक्षिणमथाचरेत्। अमावस्यादिने चैव निशीथे गतसाध्वसः। श्मशाने प्रान्तरे वापि गत्वा देवीं प्रपूजयेत्। मद्यमांसोपचारैश्च धूपदीपैर्मनोरमैः। नैवेद्यैः सामिषान्नैश्च तथैव वरवर्णिनि!। द्रव्यैर्लोहितवस्त्रैश्च स्वर्णाभरणभूषितैः। जपमूलं क्रोधरुद्ध प्रदक्षिणमथाचरेत्। प्रणमेद्दण्डवद्भूमावनिशं गिरिसम्भवे!। निशायामुत्तमं यावन्निशाशेषं महेश्वरि!। यदि भीतिर्भवेत्तत्र तदा दृढ़तरो भवेत्। दन्तादन्ति विधायैव मनसैव मनुं स्मरेत्। अवश्यं श्रूयते शब्दः शिखा च दृश्यते स्थले। यदि तत्र भवेद्देवि! शब्दो गुणगुणो भवेत्। ततः परलतासक्तः पुनः कार्यं तथैव च। तदा भवति चार्वङ्गि! देववाणी सुशोभना। सिद्धिमावश्यकीं ज्ञात्वा महोत्सवमथाचरेत्। तथापि प्रत्ययो नोचेत् भगयागमथाचरेत्। कामिनीं युवतीं यत्नात् पुष्पिताञ्च विशेषतः। तामानीय प्रयत्नेन स्वच्छभूषणमाचरेत्। तामुद्दर्त्य स्वयं गन्धैर्भूषणैर्वसनैस्तथा। मिष्टान्नैर्भोजयित्वा च भक्त्या परमया शिवे!। तां विवस्त्रां विधायैव स्थापयेद्दूर्द्धतल्पगे। ततः पूजां विधायैव नानासम्भारसंयुतैः। तत्रैव रचयेद्यन्त्रं रक्तचन्दनयावकैः। भगनासां भगप्राणां भगदेहां भगस्तनीम्। पूजयेदष्टपत्रेषु मध्ये देवीं प्रपूजयेत्। रक्तगन्धै रक्तमाल्यै रक्तवस्त्रैर्मनोरमैः। पूजयेद्भक्तितो मन्त्री देवीदर्शनकाम्यया। एतस्मिन् समये देवि! रतिमिच्छति सा यदा। सतान्तु रमयेद्देवि! यावद्धोमं करोति न। पुष्पिणीमकरन्देन ततो होमं समाचरेत्। ओँ नमस्ते भगमालायै भगरूपधरे! शुभे!। भगरूपे! महाभागे! भोगमोक्षैकदायिनि!। भगवत्याः प्रसादेन मम सिद्धिर्भविष्यति। कालि! कालकलारूपे! कुलीने! कुलरूपिणि!। कुलमार्गप्रसादेन मम सिद्धिर्भविष्यति। एवं स्तुत्वा महेशानि! कूर्च-

बीजसहस्रकम्। जप्यं देवेशि! वचसा नारसिंह शतावधि। उन्मत्ता सा स्वयं भूते यदा साक्षाद्विष्यति। अवश्यं कथयेत् कान्ता नात्र कार्य्या विचारणा। इति ते कथितं देवि! गुह्याद्गुह्यतरं परम्। प्रकाशात् कार्य्यहानिः स्यात्तस्माद्यत्नेन गोपयेत्। अत्राशक्तो महेशानि! कलावटीं समाचरेत्। कुङ्कुमं चन्दनं चन्द्रं एकीकृत्य तु पेषयेत्। जपेत् सहस्रं देवेशि! देवीञ्चैव प्रपूजयेत्। कामिनीं पूजयेत्तत्र तस्या मूर्द्धनि कारयेत्। तिलकं वश्यमात्रेण स्वयं शिरसि धारयेत्। रमा वाणी भवानी च सर्वसम्मोहिनी तथा। ङेयुता परमेशानि! वह्निकान्तावधिर्मनुः। अनेन शतजप्तेन तिलकं मूर्ध्नि कारयेत्। कलाञ्च पूजयेद्यत्नान्नानाभरणभूषिताम्। पाययेत् सा स्वयं यत्नात् स्वयं पीत्वा च यत्नतः। जायते देववाणी च ततो देवो न संशयः। एवं भूत्वा वरारोहे! ततो यत्र समाचरेत्। अथवा देवदेवेशि! नग्नोभूय विचक्षणः। नग्नां परलतां पश्यन् जपेन्मन्त्रमनन्यधीः। यामोत्तरं समारभ्य यामद्वयमतन्द्रितः। मद्यमांसोपचारैश्च पूजयित्वेष्टदेवताम्। रक्षार्थं खड्गपाणिस्तु स्वपार्श्वेऽपि नियोजयेत्। गणनाथं क्षेत्रपालं वटुकं योगिनीं तथा। बलिभिः सामिषान्नैश्च यजेत् परमसुन्दरि!। घृतप्रदीपं प्रज्वाल्य ततो देवीं समर्चयेत्। ततः सहस्रं जपतो देवतादर्शनं भवेत्। अथवा नियमी भूत्वा भूतलिप्यादिसम्पुटम्। जपेत् प्रतिदिनं देवि! सहस्रं सिद्धिहेतवे। दिवारात्रौ स्मरणं हविष्याशनमेव च। सर्वदा धौतवस्त्रञ्च परिधाय प्रयत्नतः। म्लेच्छसम्भाषणञ्चैव पिष्टकं यत्नतस्त्यजेत्। केवलं दुग्धपायी स्यादथवा यावकाशनः। शाकाहारी जलाहारी निराहारोऽथवा भवेत्। तीर्थमासाद्य निवसेद्गुरौ वा प्रियमेव च। कुमारीं पूजयेद्यत्नान्नानाभरण-

संयुताम् । मासे पूर्णे वरारोहे ! निशीथे गतसाध्वसः । महा-
पूजां प्रकुर्वीत लतामण्डलमध्यगः । मद्यैर्मांसैश्च विविधैरन्यैश्च
विविधैस्तथा । सम्पूज्य विधिवद्भक्त्या सर्वदा तिमिरालये ।
सहस्रजपमात्रेण सिद्धिर्भवति नान्यथा । साक्षादायाति सा
देवी सत्यं सत्यं न संशयः । साक्षादयाति वरारोहे ! भवे-
दिन्द्रसमो नरः । अञ्जनं पादुकासिद्धिः खड्गसिद्धिर्वरानने ! ।
अजरामरता देवि ! कामिनीसिद्धिहेतवे । तथा मधुमती-
सिद्धिर्जायते नात्र संशयः । देवचेटीशतं तस्या वश्यं
भवति नान्यथा । स्वर्गे मर्त्ये च पाताले स यत्र गन्तुमिच्छति ।
तत्रैव चेटिकाः सर्वा नयन्ति नात्र संशयः । रम्भा वापि घृताची
वा यदि जपति साधकः । तदैव याति सा देवी नात्र
कार्य्या विचारणा । इच्छामृत्युर्भवेद्देवि ! किमन्यत् कथ-
यामि ते । एष विधिर्दक्षिणाया गुह्यस्तन्त्रसहस्रके । तव स्नेहा-
द्वरारोहे ! कथितो हि न संशयः । अथवा गणिकां गत्वा
पूजयेद्भक्तिभावतः । तया सह जपेन्मन्त्रं पिबेदनिशमासवम् ।
निवेद्य परया भक्त्या पाययेत्तां प्रयत्नतः । एवं ज्ञात्वा विधा-
नन्तु मासमेकं वरानने ! । प्रत्यहं होमयेद्विद्वान् नित्यं
स्याद्विप्रभोजनम् । मासे पूर्णे साधकेन्द्रो निशीथे तु लतायुतः ।
साक्षात् पूजाक्रमेणैव पूजयेत् परमेश्वरीम् । महातिमिर-
मध्यस्थो जपेन्मन्त्रमनन्यधीः । तत्क्षणाज्जायते सिद्धिः सत्यं
देवि ! वदामि ते । अथवा निम्बकाष्ठेन पाञ्चालीं रचये-
द्बुधः । कान्ताकारामसिद्धाञ्च स्नातामूर्द्ध्वकरेवतीम् । गत्वा
निर्जनदेशे तु महाकान्तारके प्रिये ! । तत्र पूजाविधिं
कृत्वा प्रयोगविधिमाचरेत् । विलिखेच्चन्दनेनैव भुवि मन्त्रं
मनोरमे ! । पाञ्चालीं स्थापयेत्तत्र रक्तवस्त्रोपरि प्रिये ! ।
तत्र गत्वा चतुर्दिक्षु कीलकान् रोपयेत् प्रिये ! । तत्रैव लोक-

पालांश्च स्वस्वमन्त्रेण कीलितान्। गणेशं वटुकं चैव योगिनीं चन्द्रदिक्षु च। सम्पूज्य विधिवन्मन्त्री दूर्वाक्षतसमन्वितः। ओँ ये चात्र संस्थिता भूताः क्षेत्राः कुष्माण्डरूपिणः। योगिन्यो यातुधानाश्च महारौद्राश्च ये तथा। गन्धर्वा विघ्नकर्त्तारः किन्नराश्च पिपीलिकाः। चिपिटाः शङ्कराश्चैव घोरदंष्ट्रा महोत्कटाः। सूचीमुखा महापापाः पापकर्मरताश्च ये। ताड़िताास्तु मया सर्वे प्रयान्तु शङ्कराज्ञया। कूर्चमन्त्रं समुच्चार्य्य ताड़येदक्षतैर्भृशम्। महापूजाविधानेन देवीं सम्पूज्य यत्नतः। ततः पुत्तलिकाभाले मूलमन्त्रं लिखेत् सुधीः। पूजयेद्देवतास्तस्या अङ्गे देवि! यथोचिताः। ललाटे कालिकाञ्चैव नेत्रयोर्भद्रकालिकाम्। कर्णयोर्गुह्यकालीञ्च जिह्वायां सिद्धिकालिकाम्। श्मशानकालिकां मूर्ध्नि महाकालीञ्च वक्षसि। कण्ठाञ्च कालिकां यत्नाद् गले श्रीयोनिकालिकाम्। एवं सम्पूज्य यत्नेन हृदि मूलं शतं जपेत्। अन्धकारे महाघोरे निर्जने वा सुरालये। सहस्रजपमात्रेण साक्षाद्भवति नान्यथा। अथवापि चितामध्ये रम्भामूलं समाश्रयेत्। पूजयेत् परया भक्त्या नानाभरणसंयुताम्। मद्यमांसोपचारेण तरुणीगणमध्यगः। आनिशीथं जपेन्मन्त्रं साक्षाद्भवति नान्यथा। अथवा कर्णिकारस्य वीजेन परमेश्वरि!। रचयेन्मालिकां दिव्यां रक्तवस्त्रेण पार्वति!। पुष्पिणीकटिहस्तेन शोभयेत् परमेश्वरि!। ततोऽपि धूपयेद्देवि! कालागुरुसमुद्भवैः। धूमैरम्भोजनयने! देवीं सम्पूज्य यत्नतः। मद्यमांसोपचारैस्तु साक्षाद्भवति नान्यथा। इति ते कथितं देवि! गुह्याद् गुह्यतरं परम्। प्रकाशात् सिद्धिहानिः स्यात्तस्माद् यत्नेन गोपयेत्। अथवा काकजङ्घाया लतां दग्ध्वा प्रयत्नतः। तद्भस्मना वरारोहे! भूषयेत् स्वतनुं तथा। ततश्चितायां देवेशि! नग्नीभूय विचक्षणः। जपे-

देकान्तरात्मा च साक्षाद्भवति नान्यथा। अथवापि वराहाणां भुजानां भुवि रोपयेत्। तत्र देवीं समभ्यर्च्य मद्यमांसप्रयोगतः। पूजयेत् परमेशानि! नानाद्रव्यैर्मनोरमैः। पूजयित्वा प्रयत्नेन जपेन्मन्त्रमनन्यधीः। ततः साक्षाद्वरारोहे! नात्र कार्य्या विचारणा। अथवापि वरारोहे! प्रयोगविधिमाचरेत्। नरमुण्डं समानीय मार्जारस्यापि पार्वति!। गोमुण्डं सार्द्रमानीय भूमौ निक्षिप्य यत्नतः। ततः पीठं समारोप्य देवीं ध्यात्वा तु साधकः। पूजयेदर्द्धरात्रौ तामासवादिसमन्वितः। जपेत्तु परया भक्त्या सहस्रावधि साधकः। ततः साक्षाद्भवेद्देवि! नात्र कार्य्या विचारणा। अथवा वनितां रम्यां गत्वा देवेशि! यत्नत। पीत्वा तदधरं सम्यक् कर्पूरेण तु पूरयेत्। तद्योनौ कुङ्कुमञ्चैव तत्कर्णे चौद्रमेव च। ततो भुक्त्वा तु तां कान्तां तन्मन्त्रं परमेश्वरि!। तत् कुङ्कुमञ्च तत् चौद्रमेकीकृत्य प्रयत्नतः। तदेव तिलकं कृत्वा निशीथे गतसाध्वसः। सहस्रञ्च जपेन्मन्त्री ततः साक्षाद्भवेत्तदा। अथवापि शरीरोत्थरुधिरेण वरानने!। यन्त्रं निर्माय यत्नेन तत्र देवीं समर्चयेत्। मद्यमांसोपचारैश्च अर्कपुष्पैर्वरानने!। सहस्रजपमात्रेण सिद्धिर्भवति नान्यथा। अथवा परमेशानि! गङ्गातीरे वसेत् सुधीः। उपवासद्वयं कृत्वा कुर्य्यात् स्नानमतन्द्रितः। ततो देवीं समभ्यर्च्य धूपदीपैर्मनोरमैः। हविष्यान्नैश्च नैवेद्यैः स्वयं भुञ्जीत वाग्यतः। भुक्त्वा पीत्वा स्त्रिया सार्द्धं निशीथे गतसाध्वसः। जपेत् सहस्रं देवेशि! ततः सिद्धिर्वरानने!। अथवा वटमूलस्थो दिग्वासा मुक्तकेशवान्। लताभिर्वेष्टितो भूत्वा जपेन्मन्त्रमनन्यधीः। ततः साक्षाद्भवेद्देवि। नात्र कार्य्या विचारणा। एतेनापि प्रयोगेण यदि साक्षान्न जायते। ततो देवि! प्रवक्ष्यामि उपायं परमाद्भुतम्। एकेनैव प्रयोगेण यदि साक्षान्न जायते। 'द्वितीयं

वापि कुर्वीत तृतीयं वाथवा प्रिये!। तृतीयेन नचेत् सिद्धि-स्तत्रोपायं वदामि ते। वस्त्रे शुक्ले तथा रक्ते पीते वा नील-वाससि। पुत्तलीं रचयेद्देव्याः सर्वावयवसुन्दरीम्। पूजयेत् क्रोधरूपेण रक्तवस्त्रैर्मनोहरैः। तत्र देवीं जपेद् यत्नै समभ्यर्च्य सहस्रकम्। रक्तचन्दनबीजेन तत्र कल्पितमालया। ततः शाल्मलिकाष्ठेन निम्बकाष्ठेन वा प्रिये!। वह्निं प्रज्वाल्य यत्नेन तत्र वह्निं प्रपूजयेत्। ततः पुत्तलिकाभाले लिखेन्मन्त्रं वरानने!। सिन्दूरपुत्तलीं देवि! ततो वह्नौ तु तापयेत्। ताडयेन्मूलमन्त्रेण मूलमन्त्रेण रक्षयेत्। चालयेत् शुद्धदुग्धेन अथवा दधिवारिणा। ततो हुँकारं प्रजपेत् सहस्रं परमेश्वरि!। ततः साक्षाद्भवेद्देवि! नात्र कार्य्या विचारणा। अथवा ताडये-द्देवि। नारसिंहेन पार्वति!। हविष्याशी दिवा भूत्वा ब्रह्म-चारिसमो नरः। रात्रौ ताम्बूलपूरास्यो तल्पमध्यगः। नारसिंहेन देवेशि! पुटितन्तु मनुं जपेत्। ततो लक्षजपेनैव साक्षाद्भवति नान्यथा। अवश्यं जायते साक्षान्ममैव वचनं यथा। अथवापि वरारोहे! नौकालोहेन पार्वति!। शूलं निर्माय यत्नेन पटे देवीन्तु कल्पयेत्। तां पूजयेत् प्रयत्नेन रक्तचन्दनपुष्पकैः। पूजयित्वा प्रयत्नेन तस्याङ्गे पीठदेवताम्। आवाह्य विधिवद्भक्त्या जपेन्मन्त्रमनन्यधीः। शूलं सम्पूजयेद् यत्नात्तीक्ष्णं परमदुर्लभम्। ओँ महाशूल। नमस्तुभ्यं सर्वदैत्या-न्तकारिणे। अस्त्रद्वयं समुच्चार्य्य ततः शूलेन वक्षसि। उद्य-मेनैव सा काली आयाति च न संशयः। अवश्यं जायते साक्षा-न्ममैव वचनं यथा। अथवा कालिकाबीजं शतं संलिख्य यत्नतः। पूर्वपत्रे कुङ्कुमेन मन्त्रं स्वर्णशलाकया। विलिख्य भुवि देवेशि! तत्र कान्तां समानयेत्। तद्भाले पूजयेद्देवीं नानाभरणसंयुताम्। निशीथे तु जपेन्मन्त्रमेकान्ते कान्तया।

सह। जपेन्मन्त्रं सहस्रन्तु ततः साधकोभवेद्ध्रुवम्। इति ते कथितं देवि! गुह्याद्गुह्यतरं परम्। अप्रकाश्यमिदं देवि! गोपयेत् मातृजारवत्॥

चतुर्दशपटले॥ दक्षिणायाश्च विद्याया गुह्यायाश्चापि सुन्दरि!। महाकाल्या महाविद्या सिद्धिकाल्याश्च पार्वति!। श्मशानकालिकायाश्च नायिकायाश्च शैलजे!। तन्नायिकानां देवेशि! वक्ष्यते साधनं ततः। उक्तञ्च परमेशानि! वक्तव्यञ्चापि पार्वति!। कालीबीजं महेशानि! मन्त्रः सर्वोत्तमोत्तमः। त्रिगुणा देवि! विख्याता विद्या परमदुर्लभा। पूर्वोक्तं सकलं कुर्य्यात् फलं तावद्भवेत् प्रिये!। नमोऽन्तो वा भवेन्मन्त्रो वषड-न्तोऽपि भाविनि!। लज्जाद्यो वा भवेद्देवि! वाग्भवाद्यो महामनुः। एतन्मन्त्रं वरारोहे! सर्वतन्त्रेषु गोपितम्। भैरवो-ऽस्य ऋषिः प्रोक्त उष्णिक् छन्द इति स्मृतम्। पूजाध्यानादिकं सर्वं पूर्ववत् परिकीर्त्तितम्। साधनं सकलं देवि! पूर्ववत् परिकीर्त्तितम्। या ख्याता त्र्यक्षरी विद्या स्वाहान्ता परिकी-र्त्तिता। पञ्चाक्षरी महाविद्या सर्वतन्त्रेषु गोपिता। ध्यानं पूजादिकं सर्वं पूर्ववत् परिकीर्त्तितम्। साधनं सकलं देवि! लतागणसमन्वितम्। एकाक्षरी महाविद्या स्वाहान्ता त्र्यक्षरी स्मृता। साधनं परमेशानि! मद्यमांसोपचारतः। एकाक्षरी महाविद्या स्वाहान्ता परिकीर्त्तिता। फडन्ता वा महेशानि! वषडन्ता समीरिता। नमोऽन्ता वा महेशानि! सर्वसिद्धि-प्रदायिनी। पूर्वबीजं वरारोहे! काली चान्द्रं वरानने!। कालिकाया महाविद्या गोपिता सर्वतन्त्रके। धराबीजं वरा-रोहे! काली लक्ष्मीश्च वाग्भवम्। एतन्मन्त्राक्षरं देवि! कालिकायाः सुदुर्लभम्। एतेषां मन्त्रवर्य्याणां ऋषिः स्यादुग्र-भैरवः। छन्दोऽनुष्टुबिति ख्यातं देवता दक्षिणेरिता॥

अथ वक्ष्ये महेशानि! गुह्यकाल्याः शुभावहा। कालीबीजत्रयं देवि! गुह्यकालीयुतं ततः। स्वाहान्ता कथिता विद्या विद्येयं परमा मता। नमोऽन्ता वापि सा ज्ञेया सा स्मृता। कालीबीजं समुद्धृत्य धराबीजं समुद्धरेत्। लज्जाबीजं समुद्धृत्य कूर्चबीजं समुद्धरेत्। स्वाहान्ता कथिता विद्या चतुर्वर्गफलप्रदा। कूर्चलज्जायुगं देवि! तथा काली प्रकीर्त्तिता। स्वाहान्ता कथिता विद्या सर्वतन्त्रेषु गोपिता। एतासामेव विद्यानां छन्द उष्णिगिति स्मृतम्। ऋषिः स्याद्दक्षिणामूर्त्तिर्देवता दक्षिणा स्मृता। कूर्चत्रयं वरारोहे! स्वाहान्ता हि प्रकीर्त्तिता। कालीबीजं समुद्धृत्य कालीकालीपदं तथा। महाकालीपदं तस्मात् स्वाहान्तः प्रतिमानतः। सर्वतन्त्रेषु विख्यातो महाकाल्या महामनुः। कालीबीजं समुद्धृत्य महाकाली च ङेयुता। स्वाहान्ता कथिता विद्या चतुर्वर्गफलप्रदा। अमिताबीजमुद्धृत्य महाकालीपदं द्विधा। स्वाहान्ता कथिता विद्या महाभूतिविवर्द्धिनी। काली लक्ष्मी रमा माया स्फें परः परिकीर्त्तितः। नमोन्तोऽयं मनुर्देवि! साक्षान्मुक्तिप्रदो मतः। कालीबीजं समुद्धृत्य लज्जाबीजं समुद्धरेत्। सिद्धिकालीपदं ङेऽन्तमसितान्तं वरानने!। एतासामेव विद्यानां गायत्रीच्छन्द ईरितम्। देवतास्या महाकाली चतुर्वर्गफलप्रदा। स्वाहान्ता वा वरारोहे! फडन्ता वापि कालिका लज्जाबीजं समुद्धृत्य निजबीजं समुद्धरेत्। सिद्धिकाली ततो ङेऽन्ता स्वाहान्तेयं प्रकीर्त्तिता। नमोऽन्ता सा महादेवी चतुर्वर्गफलप्रदा। असितामेतदुद्धृत्य भवानीबीजमुद्धरेत्। वाग्भवं परमेशानि! पराबीजं ततः स्मृतम्। कालीकालीपदं तस्मात् सिद्धिकालीपदं ततः। फडन्तासौ महाविद्या सर्वतन्त्रेषु गोपिता। रमाबीजत्रयं दे-

त्रयं तथा। कामवीजत्रयं देवि! सिद्धिकाली च ङेयुता। स्वाहान्ता कथिता विद्या मुक्तिमार्गप्रदीपिका। एतासां मोक्षविद्यानां गायत्रीच्छन्द ईरितम्। ऋषिः स्यात् कपिलो देवि! देवता सिद्धिकालिका। कालीवीजं समुद्धृत्य श्मशान-कालिकापदम्। ङेयुतं परमेशानि! सर्वसिद्धिप्रदायिनी। कालीवीजं समुद्धृत्य कूर्चवीजं वरानने!। स्वाहान्ता कथिता विद्या सर्वसिद्धिप्रदायिनी। कूर्चद्वयं वरारोहे! देवीवीजं महेश्वरि!। सर्वसिद्धिप्रदा विद्या सर्वशास्त्राविरोधिनी। विश्वामित्रो मुनिः प्रोक्तो गायत्रीच्छन्द उच्यते। श्मशान-कालिका देवी सर्वतन्त्रेषु गोपिता। एतासां साधनं देवि! पूर्वोक्तं परमेश्वरि!। सर्वासां वक्ष्यमाणन्तु पुरश्चरणमुच्यते। अनेनापि प्रयोगेण सिद्धिर्भवति नान्यथा। श्मशानकालिका-यास्तु कलायामुपवेशनम्। कलास्थाने महेशानि! कुमारी-योग उच्यते। अष्टवर्षा तु या बाला द्वादशाधो महेश्वरि!। स्थापयेत्तु चतुष्पार्श्वे मिष्टभोजनभोजिता। पूजयेत् परया भक्त्या स्वयं भुञ्जीत साधकः। पाययेदासवं यत्नात् स्वयञ्चापि पिवेत्ततः। सकारञ्च षकारञ्च लकारेण समन्वितम्। जपे-दष्टोत्तरशतं तासां कर्णे पृथक् पृथक्। तमभ्यर्च्य प्रयत्नेन कृत्वा वक्षसि साधकः। अङ्गन्यासयुतं देवि! जपेन्मन्त्रमनन्यधीः। एतस्मिन् समये देवि! रतिमिच्छति सा यदा। तदा तां रमयेन्मन्त्री पीड़ा न जायते यथा। शनैरधरपानञ्च शनै-र्वक्षोजमर्दनम्। शनैर्गुदनिवेशञ्च शनैरालिङ्गनं प्रिये!। यद्यत्र जायते पीड़ा तदा सिद्धिविनाशिनी। एवं प्रयोगे तु काली साक्षाद्भवति नान्यथा। इति ते कथितं देवि! गुह्याद् गुह्यतरं परम्। भक्तिहीनं क्रियाहीनं विधिहीनञ्च यद्भवेत्। तदा सिद्धिर्विलम्बेन निष्फलं नैव जायते। अविश्वासो न

अथ वक्ष्ये महेशानि! गुह्यकाल्याः शुभावहाः। कालीवीजत्रयं देवि! गुह्यकालीयुतं ततः। स्वाहान्ता कथिता विद्या विद्येयं परमा मता। नमोऽन्ता वापि सा ज्ञेया सा स्मृता। कालीवीजं समुद्धृत्य धरावीजं समुद्धरेत्। लज्जावीजं समुद्धृत्य कूर्चवीजं समुद्धरेत्। स्वाहान्ता कथिता विद्या चतुर्वर्गफलप्रदा। कूर्चलज्जायुगं देवि! तथा काली प्रकीर्त्तिता। स्वाहान्ता कथिता विद्या सर्वतन्त्रेषु गोपिता। एतासामेव विद्यानां छन्द उष्णिगिति स्मृतम्। ऋषिः स्याद्दक्षिणामूर्त्तिर्देवता दक्षिणा स्मृता। कूर्चत्रयं वरारोहे! स्वाहान्ता हि प्रकीर्त्तिता। कालीवीजं समुद्धृत्य कालीकालीपदं तथा। महाकालीपदं तस्मात् स्वाहान्तः प्रतिमानतः। सर्वतन्त्रेषु विख्यातो महाकाल्या महामनुः। कालीवीजं समुद्धृत्य महाकाली च ङेयुता। स्वाहान्ता कथिता विद्या चतुर्वर्गफलप्रदा। असितावीजमुद्धृत्य महाकालीपदं द्विधा। स्वाहान्ता कथिता विद्या महाभूतिविवर्द्धिनी। काली लक्ष्मी रमा माया स्फे परः परिकीर्त्तितः। नमोन्तोऽयं मनुर्देवि! साक्षान्मुक्तिप्रदो मतः। कालीवीजं समुद्धृत्य लज्जावीजं समुद्धरेत्। सिद्धिकालीपदं ङेऽन्तममितान्तं वरानने!। एतासामेव विद्यानां गायत्रीच्छन्द ईरितम्। देवतास्या महाकाली चतुर्वर्गफलप्रदा। स्वाहान्ता वा वरारोह! फडन्ता वापि कालिका लज्जावीजं समुद्धृत्य निजवीजं समुद्धरेत्। सिद्धिकाली ततो ङेऽन्ता स्वाहान्तेयं प्रकीर्त्तिता। नमोऽन्ता सा महादेवी चतुर्वर्गफलप्रदा। असितामेतदुद्धृत्य भवानीवीजमुद्धरेत्। वाग्भवं परमेशानि! परावीजं ततः स्मृतम्। कालीकालीपदं तस्मात् सिद्धिकालीपदं ततः। फडन्तासौ महाविद्या सर्वतन्त्रेषु गोपिता। रमावीजत्रयं देवि! लज्जावीज-

त्रयं तथा। कामबीजत्रयं देवि! सिद्धिकाली च ङेयुता। स्वाहान्ता कथिता विद्या मुक्तिमार्गप्रदीपिका। एतासां सौम्यविद्यानां गायत्रीच्छन्द ईरितम्। ऋषिः स्यात् कपिलो देवि! देवता सिद्धिकालिका। कालीबीजं समुद्धृत्य श्मशान-कालिकापदम्। ङेयुतं परमेशानि! सर्वसिद्धिप्रदायिनी। कालीबीजं समुद्धृत्य कूर्चबीजं वरानने!। स्वाहान्ता कथिता विद्या सर्वसिद्धिप्रदायिनी। कूर्चद्वयं वरारोहे! देवीबीजं महेश्वरि!। सर्वसिद्धिप्रदा विद्या सर्वशास्त्राविरोधिनी। विश्वामित्रो मुनिः प्रोक्तो गायत्रीच्छन्द उच्यते। श्मशान-कालिका देवी सर्वतन्त्रेषु गोपिता। एतासां साधनं देवि! पूर्वोक्तं परमेश्वरि!। सर्वासां वक्ष्यमाणन्तु पुरश्चरणमुच्यते। अनेनापि प्रयोगेण सिद्धिर्भवति नान्यथा। श्मशानकालिका-यास्तु कलायामुपवेशनम्। कलास्थाने महेशानि! कुमारी-योग उच्यते। अष्टवर्षा तु या बाला द्वादशाब्दी महेश्वरि!। स्थापयेत्तु चतुष्पार्श्वे मिष्टभोजनभोजिता। पूजयेत् परया भक्त्या स्वयं भुञ्जीत साधकः। पाययेदासवं यत्नात् स्वयञ्चापि पिबेत्ततः। सकारञ्च घकारञ्च लकारेण समन्वितम्। जपे-दष्टोत्तरशतं तासां कर्णे पृथक् पृथक्। तमभ्यर्च्य प्रयत्नेन कृत्वा वक्षसि साधकः। अङ्गन्यासयुतं देवि! जपेन्मन्त्रमनन्यधीः। एतस्मिन् समये देवि! रतिमिच्छति सा यदा। तदा तां रमयेन्मन्त्री पीडा न जायते यथा। शनैरधरपानञ्च शनै-र्वक्षोजमर्दनम्। शनैर्गुदनिवेशञ्च शनैरालिङ्गनं प्रिये!। यद्यत्र जायते पीडा तदा सिद्धिविनाशिनी। एवं प्रयोगे तु काली साक्षाद्भवति नान्यथा। इति ते कथितं देवि! गुह्या-द्गुह्यतरं परम्। भक्तिहीनं क्रियाहीनं विधिहीनञ्च यद्भवेत्। तदा सिद्धिर्विलम्बेन निष्फलं नैव जायते। अविश्वासो न

कर्त्तव्य आलस्यं नैव पार्वति!। सर्वेषां मन्त्रवर्य्याणां सारः मुद्धृत्य पार्वति!। दुग्धमध्ये यथा सर्पिः काष्ठमध्ये यथानलः। तथा समुद्धृतः सारो देवि! नास्त्यत्र संशयः। स्वयं सिद्धा हि ते मन्त्राः सर्वतन्त्रेषु गोपिताः। इति ते कथितं देवि! गोपनीयं प्रयत्नतः॥

तोडलतन्त्रे चतुर्थपटले॥ शृणु चार्वङ्गि! सुभगे! तारायाः पूजनं महत्। मन्त्रेणाचमनं कृत्वा गुरुदेवं नमेत्ततः। जलं संशोध्य हस्तौ च पादौ च चालयेत्ततः। मन्त्रेणाचमनं कृत्वा ततः पीठं विचिन्तयेत्। शिखां बद्ध्वा ततो देवि! विविधं विघ्ननाशनम्। भूम्यासनञ्च संशोध्य वस्त्रे ग्रन्थि विधाय च। कायवाक्शोधनं कृत्वा ततः पुष्पविशोधनम्। शन्वं कृत्वा साधकेन्द्रः सामान्यार्घ्यञ्च विन्यसेत्। द्वार पालांश्च सम्पूज्य पीठपूजां समारभेत्। पीठशक्तीश्च लक्ष्मया द्यास्ततः पीठमनुं यजेत्। भूतशुद्धिं प्रवक्ष्यामि विशेष इह यद्भवेत्। कूर्चयुक्तेन हंसेन पूरकेण सुरेश्वरि!। कुण्डल्या सह चात्मान चतुर्विंशतिबीजकम्। तत्र लीनानि देवेशि परमात्मनि साधकः। मायया सन्दहेत् पापं पुरुषं कज्जल प्रभम्। कुम्भकेन वरारोहे! भस्म कुर्य्याद्विचक्षणः। वधू बीजेन देवेशि! भस्मना सह रेचयेत्। पूरकेण तु कूर्चेन ललाटेऽमृतमव्ययम्। चिन्तयेत् परमेशानि! कुम्भकेना मृताम्बुधिम्। आं क्रीं क्रौं वह्निजायान्तं हृदि चैकादश जपेत्। ततस्तु चिन्तयेद्धीमानाःकाराद्रक्तपङ्कजम्। तस्योपरि पुनर्ध्यायेत् टाङ्काराद्रक्तपङ्कजम्। तस्योपरि पुनर्ध्यायेत् हुङ्का नीलसन्निभम्। तस्योपरि पुनर्ध्यायेद्बीजभूषितकर्त्तृकाम् तस्योपरि परं विन्दुं शिवरूपञ्च अव्ययम्। वालुकायाः सह स्रैकभागं विन्दुं सुदुर्लभम्। विन्दुमध्ये मणिद्वीपं शतयोजन

विस्तृतम्। विन्दुमध्ये परं ज्योतिर्बुद्बुदाकारमण्डलम्। यथैक-बुद्बुदे देवि! प्रतिविम्बं प्रपश्यति। तथा निरीक्षणं कार्य्यं प्रकुर्य्याज्ज्ञानचक्षुषा। मणिद्वीपन्तु तन्मध्ये सुवर्णबालुका-मयम्। परितो भावयेन्मन्त्री पारिजातं मनोहरम्। मध्ये कल्प-द्रुमं ध्यायेदात्मानं तारिणीमयम्। उदयादित्यसङ्काशं सहस्रा-दित्यवर्चसम्। चतुर्द्वारसमायुक्तं हेमप्राकारभूषितम्। बहुचामर-घण्टादिदेवकन्यादिशोभितम्। मन्दवायुसमायुक्तं गन्धधूपैरल-ङ्कृतम्। तन्मध्ये वेदिकां ध्यायेन्नानारत्नोपशोभिताम्। सुवर्णसूत्र-रचितं चिन्तयेच्छत्रमुत्तमम्। तदधश्चिन्तयेन्मन्त्री रत्नसिंहासनं प्रिये!। तत्र देवीं चिन्तयेच्च यथोक्तध्यानयोगतः। योगसारो-क्तकैर्देवि! उपचारैः प्रपूजयेत्। प्राणायामं ततः कृत्वा ऋष्यादिन्यासमाचरेत्। तालत्रयं छोटिकाभिर्दशदिग्वन्धन-ञ्चरेत्। षोढ़ा न्यासं ततः कृत्वा व्यापकं तदनन्तरम्। विशे-षार्घ्यञ्च संस्थाप्य पञ्चतत्त्वं विशोधयेत्। सुधादेवीं समानीय विपञ्चीकरमाचरेत्। कुम्भे पुष्पं समादाय त्रिकोणे त्रिः प्रपूजयेत्। वामदेवं त्रिधा चोक्त्वा खेचरीं दशधा जपेत्। तथा, चानन्दगायत्रीमृचञ्च त्रिर्जपेत् सुधीः। ब्रह्मशापं शुक्रशापं कृष्णशापं सुरेश्वरि!। दिग्जपाद्वामयेद्दोमान् ततो मन्त्रत्रयं पठेत्। छुरिकाञ्च मसञ्चैव श्रीतिरस्कारिणीं प्रिये!। पावमा-नञ्च त्रिर्जप्त्वा शोधनादीन् समाचरेत्। वारुणं त्रिर्जपेद्देवि! चामृतं सप्तधा जपेत्। विद्यातत्त्वे धेनुमुद्रां प्रदर्श्य मूलमष्टधा। कुण्डलिनीं समुत्थाप्य शिवोऽहं भावयेत्ततः। मांसं मीनं शोधयित्वा मुद्राशोधनमाचरेत्। शक्तिञ्च कुलपुष्पञ्च तर्पयेच्च साधकोत्तमः। देवान् पितॄन् ऋषींश्चैव तर्पयेदिष्टदेवताम्। शोधितं द्रव्यमादाय विशेषार्घ्यं विनिक्षिपेत्। ततो ब्रह्ममयं ध्यात्वा मूलाध्यानं समाचरेत्। नासास्थानात् समानीय पीठे

पुष्पं निधाय च। ततश्चावाहनं कृत्वा पञ्चमुद्राः प्रदर्शयेत् । षड़ङ्गेन च सम्पूज्य पुनर्मुद्राः प्रदर्शयेत्। जीवन्यासं ततः कृत्वा उपचारैः प्रपूजयेत्। षड़ङ्गानि च सम्पूज्य प्रथोर्ध्वं पूजयेदधः। गुरुपंक्तिं पूजयित्वा दलमूलेषु पूजयेत्। महा-पूर्वांश्च काल्यादीन् यजेद्दै रोचनादिकान्। पुनर्देवीं प्रपूज्याथ बलिं दद्याद्विचक्षणः। प्राणायामं ततः कृत्वा मन्त्रध्यान-मेमाचरेत्। जपं कृत्वा महेशानि! देव्या हस्ते समर्पणम्। प्राणायामं ततः कृत्वा तत्त्वस्वीकारमाचरेत्। तस्यै दत्त्वा स्वयं पीत्वा प्रजपेत् साधकोत्तमः। पीत्वा पीत्वा जपित्वा च मुक्तः कोटिकुलैः सह। प्रतिपात्रे जपेन्मन्त्रमष्टोत्तरशतं सुधीः। स्तुतिञ्च कवचं स्मृत्वा चाष्टाङ्गं प्रणमेत्ततः। विशेषार्घ्यं प्रदा-तव्यमात्मानञ्च समर्पयेत्। रुद्ररूपो स्वयं भूत्वा संहारेण विसर्जयेत्। अङ्गन्यासं महेशानि! प्राणायामं ततः परम्। ऐशान्यां मण्डलं कृत्वा चण्डाल्युच्छिष्टपूर्विकाम्। निर्माल्य-वासिनीं ङेऽन्तां चण्डेश्वर्य्यै नमो नमः। निर्माल्यं धारयेत् शीर्षे चन्दनञ्च ललाटके। गुरुस्थाने लिखेदिन्दुं विहरेद्भैरवो यथा। संक्षेपपूजनं देवि! मानसं तत्त्ववर्जितम्। तन्त्रोक्त-माचरेदेव नान्यत् सञ्चारयेत् सुधीः। अन्यसञ्चारणाद्देवि! क्रुद्धा भवति तारिणी॥ तत्रोक्तं वाह्यपूजाप्रकरणोक्तम्॥ तत्त्वज्ञानं मानसञ्च शक्तिमात्रे हि पार्वति!॥

पिच्छिलातन्त्रे द्वादशपटले॥ यस्मिन् क्षणे महामन्त्रः श्रूयते सावधानतः। तद्दीयन्ते शरीरस्थपातकानि महान्त्यपि। प्रयोगं मन्त्रशुद्ध्यादेः कथयामि महेश्वरि!। मन्त्रशुद्धिं विधा-याय कुर्य्यान्मन्त्रशिखां ततः। कुल्लुकां मूर्ध्नि सञ्जप्य महासेतुं जपेत्ततः। नाभौ जपेत्तु निर्वाणं ध्यायेत् कुण्डलिनीं ततः। प्राणायामं विधायाथ षडङ्गन्यासमाचरेत्। तत ऋष्यादिवि-

न्यासो जपेत् सप्तच्छदां मकृत्। भुवेशा पुटितं मन्त्रं सप्तधा प्रजपेत् प्रिये!। मन्त्रादौ प्रणवं दत्त्वा सप्तजपेन्महेश्वरि!। प्रणव वाथ मायां वा वाग्भवं वाथ दीपनीम्। मन्त्रादौ दत्त्वा प्रजपेत् सप्तधा परमेश्वरि! कालीमन्त्रे तु देवेशि! क्रीं मूलं सप्तधा जपेत्। विद्यामन्त्रस्य मन्त्रादौ दत्त्वा च सप्तधा जपेत्। स्वगुरुं मूर्ध्नि सञ्चिन्त्य हृदि देवीं ततः परम्। स्वयं कामकलारूपं भावयन् जपमाचरेत्। जपस्यान्ते शिवं ध्यात्वा ध्यानस्यान्ते पुनर्जपेत्। अष्टोत्तरसहस्रं वा शतं वा प्रजपेन्मनुम्। श्यामाया दीपनीं विद्यारन्तु मन्त्रादितः शिवे!। दत्त्वा जपेत् सप्तवारं ततो जपसमर्पणम्। अन्यासां प्रणवं मायां दीपनीं वा जपस्य च। सेतुं जप्त्वा सप्तवारं प्रणवान्तं मनुं जपेत्। समर्पयेज्जपं पश्चात् प्राणायामान् समाचरेत्। जपस्याथ विधानन्तु कथितञ्चानुषङ्गतः॥

अथ ताराशतनामस्तोत्रम्॥ श्रीशिव उवाच॥ तारिणी तरला तन्वी तारा तरुणवल्लरी। तीररूपा तरश्यामा तनुक्षीणपयोधरा। तुरीया तरला तीव्रगमना नीलवाहिनी। उग्रतारा जया चण्डी श्रीमदेकजटा शिवा। तरुणा शाम्भवी छिन्नभाला च भद्रतारिणी। उग्रा उग्रप्रभा नीला कृष्णा नीलसरस्वती। द्वितीया शोभिनी नित्या नवीना नित्यनूतना। चण्डिका विजयाराध्या देवी गगनवाहिनी। अट्टहास्या करालास्या चरम्यादितिपूजिता। सगुणा सगुणाराध्या हरीन्द्रदेवपूजिता। रक्तप्रिया च रक्ताक्षी रुधिरास्यभूषिता। बलिप्रिया बलिरता दुर्गा बलवती बला। बलप्रिया बलरता बलरामप्रपूजिता। अर्द्धकेशेश्वरी केशा केशवेशविभूषिता। पद्ममाला च पद्माक्षी कामाख्या गिरिनन्दिनी। दक्षिणा चैव दक्षा च दक्षजा दक्षिणे रता। वज्रपुष्पप्रिया रक्तप्रिया सु-कु

मभूषिता। माहेश्वरी महादेवप्रिया पञ्चविभूषिता। इड़ा च पिङ्गला चैव सुषुम्ना प्राणरूपिणी। गान्धारी पञ्चमी पञ्चाननादिपरिपूजिता। इत्येतत् कथितं देवि! रहस्यं परमाद्भुतम्। श्रुत्वा मोक्षमवाप्नोति तारादेव्याः प्रसादतः। य इदं पठति स्तोत्रं तारास्तुतिरहस्यकम्। सर्वसिद्धियुतो भूत्वा विहरेत् क्षितिमण्डले। तस्यैव मन्त्रसिद्धिः स्यान्मम सिद्धिरनुत्तमा। भवत्येवं महामाये! सत्यं सत्यं न संशयः। मन्दे मङ्गलवारे च यः पठेन्निशि संयुतः। तस्यैव मन्त्रसिद्धिः स्याद्गाणपत्यं लभेत्त सः। श्रद्धयाश्रद्धया वापि पठेत्ताराहस्यकम्। सोऽचिरेणैव कालेन जीवन्मुक्तः शिवो भवेत्। सहस्रावर्त्तनाद्देवि! पुरश्चर्य्याफलं लभेत्। एवं सततयुक्ता ये ध्यायन्तस्त्वामुपासते। ते कृतार्था महेशानि! मृत्युसंसारबन्धनात्॥ इति मुण्डमालातन्त्रे तारिणीशतनामस्तोत्रं समाप्तम्॥

अथ तारिणीस्तोत्रानन्तरं महानीलतन्त्रे॥ घोररूपे! महामारि! सर्वशत्रुक्षयङ्करि!। भक्तेभ्यो वरदे! देवि! त्राहि मां शरणागतम्। सुरासुरार्चिते! देवि! सिद्धगन्धर्वसेविते!। जाड्यपापहरे! देवि! त्राहि मां शरणागतम्। जटाजूटसमायुक्ते! लोलजिह्वानुकारिणि!। द्रुतबुद्धिकरे! देवि! त्राहि मां शरणागतम्। सौम्यरूपे! घोररूपे! चण्डरूपे! नमोऽस्तु ते। सृष्टिरूपे! नमस्तुभ्यं त्राहि मां शरणागतम्। अष्टम्याञ्च चतुर्दश्यां नवम्यास्चैकमानसः। षण्मासैः सिद्धिमाप्नोति नात्र कार्य्या विचारणा। बुद्धिं देहि यशो देहि कवित्वं देहि देहि मे। कुबुद्धिं हर मे देवि! त्राहि मां शरणागतम्। इन्द्रादिदिविषद्वृन्दवन्दिते! करुणामयि!। तारि! ताराधिनाथास्ये! त्राहि मां शरणागतम्। मोक्षार्थी लभते मोक्षं धनार्थी धनमाप्नुयात्। विद्यार्थी लभते विद्या तर्कव्याकरणादिकाम्।

इदं स्तोत्रं पठेद्यस्तु सततं लभते नरः। तस्य शत्रुः क्षयं याति महाप्रज्ञा च जायते। पीड़ायां वापि संग्रामे जाड्ये दाने तथा भये। य इदं पठति स्तोत्रं शुभं तस्य न संशयः। स्तोत्रेणानेन देवेशि! स्तुत्वा देवीं सुरेश्वरीम्। सर्वान् कामानवाप्नोति सर्वविद्यानिधिर्भवेत्। इति ते कथितं दिव्यं स्तोत्रं सारस्वतप्रदम्। अस्मात् परतरं नास्ति स्तोत्रं तन्त्रे महेश्वरि!॥ इति इन्द्रनीलतन्त्रे द्वितीयपटले तारिणीस्तोत्रं समाप्तम्॥

अथ वीरहोमः॥ कैवल्यतन्त्रे पञ्चमपटले॥ शृणु पार्वति! वक्ष्यामि वाह्यहोमविधिं प्रिये!। आम्नायेषु च सर्वेषु व्यासेन कथितं पुरा। संक्षेपात् कथयिष्यामि येन मुक्तिं लभेन्नरः। भूमिं त्रिकोणमालिख्य मूलमन्त्रेण साधकः। भूर्भुवः स्वेति मन्त्रेण वह्निं संस्थापयेत्ततः। तत्र देवीं समावाह्य परिवारसमन्विताम्। पूजयेद्विविधैर्द्रव्यैर्निर्विकल्पेन चेतसा। मद्येन प्रथमं दद्यादाहुतिं मूलमुच्चरन्। एकं मांसेन मत्स्येन मुद्रया च कुलेश्वरि!। रम्भामूलसमुद्भूतैर्मार्जन्या गलितैः सह। जुहुयादाज्ययोगेन सकृदारत्रयञ्च वा। घृतेन हवनञ्चैकं रक्तपुष्पेण चैव हि। कुण्डोद्भवेन देवेशि। वारद्वयमुदाहृतम्। गोलेन घृतयुक्तेन सकृद्धोमो विशिष्यते। गोपीचन्दनसिन्दूरैर्द्विवारं हुनेत् शुचौ। वीरपुष्पेण गव्येन विल्वपत्रेण सुन्दरि!। सकृद्धोमो भवेद्वह्नौ ततो गव्येन चैककम्। पूर्णाहुतिं ततो दद्यात् पिष्टाकैर्लवणान्वितैः। ततो मूलं जपेन्मन्त्री चाष्टोत्तरशतं प्रिये!। जप्त्वा स्तुत्वा नमस्कृत्य विसृजेद्वह्निमण्डले। इति ते कथितं देवि! कैवल्यसाधनं प्रिये!। अस्मात् परतरं नास्ति सत्यमेतद्ब्रवीमि ते। इदं रहस्यं परमं पशुभ्यो न प्रकाशयेत्। प्रकाशात् सिद्धिहानिः स्यात् सत्यं सत्यं न संशयः॥ इति वीरहोमः॥

इति सम्पूज्य हुत्वा च सामयिकैः सह द्रव्यपानादिकं कुर्यात्॥ देव्यै द्रव्यदानफलन्तु मुण्डमालातन्त्रे॥ पूजयित्वा महादेवीं सुरामांसकलादिभिः। अन्नैर्नानाविधैर्देवि। परितोष्य स ताद्दृश इति। सुरादानफलेनैव महायोगेश्वरो भवेत्॥

सुराभेदस्तु तत्रैव॥ सुरा तु द्विविधा प्रोक्ता स्फाटिकी डाकिनी तथा। काञ्चिकीस्फाटिकीदाने धनवृद्धिरनुत्तमा। डाकिनीदानमात्रेण सर्ववश्यो भवेद्ध्रुवम्। काञ्चिकीमुद्रया देवि! योऽर्चयेत् परमेश्वरीम्। महासिद्धीश्वरो भूत्वा वसेत् कल्पशतानि च। अन्नदातुर्महादेवि! महासिद्धिरनुत्तमा॥

अथ महाशङ्खः॥ नित्यातन्त्रे द्वितीयपटले॥ ईश्वर उवाच॥ महाशङ्खस्य माहात्म्यं कथयामि तवानघे।। स्वयोनिरिव गोप्तव्यं सर्वदा पशुसङ्कटे। भगरूपा महामाया शुक्रतर्पणतत्परा। जगदाकर्षिणी विद्या जगद्गुह्या वरानने।॥ तत्रैव गृह्यते सारं जगतां वीजरूपकम्। तद्वीजं परमेशानि। पञ्चाशद्वर्णरूपकम्। गर्भं प्राप्य भवेदस्थि शिशोर्मज्जासमन्वितम्। तदस्थितार्द्धमप्यस्ति पञ्चाशद्वर्णरूपकम्। वर्णमालासु देवेशि! शतं सञ्जप्य यत् फलम्। एकेनोच्चारणेनास्थिमालायां तत् प्रकीर्त्तितम्॥ इति महाशङ्खमालाजपफलम्॥

तन्मालाकरणे वर्जनीयमाह तत्रैव॥ स्वेच्छामृतं स्त्रियं विप्रं तिर्य्यग्योनिगतं तथा। रोगिणं यवनं वृद्धं दीक्षितञ्चापि वर्जयेत्। ग्राह्यमपि तत्रैव॥ वज्राहतं सर्पदष्टं पतित्वा वा जले मृतम्। व्याघ्रादिनिहतं वापि सम्मुखे वा रणे मृतम्। चण्डालाद्याः प्रधानास्ते अधमाः शूद्रजातयः॥ वृहन्नीलतन्त्रे चतुर्थपटले। युद्धे मृतस्य देवेशि! चण्डालस्यास्थिकेन च।

मस्तकस्य विशेषेण महाशङ्खं प्रकीर्त्तितम्॥ नित्यातन्त्रे॥ अतएव महेशानि! अस्थिमालागले मम। प्रथमपटले॥ समाश्रित्य महाशङ्खमालां वीरपदं व्रजेत्॥

अथ महाशङ्खमालाकरणम्॥ मुण्डमालातन्त्रे द्वितीयपटले। नराङ्गुल्यस्थिभिर्माला ग्रथिता पर्व्वभेदतः। सर्व्वसिद्धिप्रदा मोक्षदायिनी वरवर्णिनि!। नाड्या सङ्ग्रथिता माला कार्य्या रक्तेन वाससा। नाड़ीभिर्ग्रथिता माला महासिद्धिप्रदा प्रिये!॥ स्वतन्त्रतन्त्रेऽपि॥ आनीय छिन्नशीर्षन्तु नरस्य पतितस्य च। तुलसीगोमयास्पृष्टं तथा गङ्गोदकेन च। यवनब्राह्मणान्यस्य तत् कार्य्यं साधकैर्जनैः। अस्पृष्टं तच्च जानीयात् शालग्रामशिलादिभिः॥

अथ महाशङ्खमालासंस्कारस्तत्रैव॥ गुरुं तत्र प्रणम्यादौ संस्कुर्य्याज्जपमालिकाम्। कृतनित्यक्रियो मन्त्री मालाञ्च क्रमतो यजेत्। ओं क्रीं श्रीं क्रीं क्रीं फट् स्वाहा। इति मन्त्रेण सप्तधाभिमन्त्र्य चषकादिपात्रादौ निक्षिपेत्। तत आवाहन्यादिमुद्रया देवीं तत्रावाह्य सपरिवारामुपचारैः सम्पूज्य तां वमिति धेनुमुद्रयामृतीकृत्य कवचेनावगुण्ठ्य मत्स्यमुद्रयाच्छाद्य देवीस्वरूपां तां मालां ध्यायन् विन्दुप्रक्षेपं कुर्य्यात्। तत्र मन्त्रः॥ ओं क्रीं स्वाहा। ओं हुं स्वाहा। ॐ क्रः स्वाहा। ओं फट् स्वाहा। ओं क्रीं श्रीं स्वाहा। ओं क्रीं हुं स्वाहा। ओं क्रीं फट् स्वाहा। इति सप्तार्घ्यविन्दुप्रक्षेपणं कृत्वा कस्तूरीं धूपयित्वा चषकादिपात्रादुत्तोल्य मालामभिमन्त्रयेत्। तत्र मन्त्रः॥ ओं क्रीं श्रीं महावज्रिणि! महाघोररूपे! कर्म्ममहास्थिमण्डले। प्रविश सर्व्वसिद्धिं प्रयच्छ ओं क्रीं श्रीं क्रीं स्वाहा। ओं महाकपालिनि! महाघोररूपे! स्वाहा। इत्यनेनाभिमन्त्र्य दूर्व्वाक्षतैरभ्यर्च्य, कामवीजेनोद्दीपनं

कृत्वा उपचारैरभ्यर्च्य मातृकामन्त्रेण सन्दीप्य श्रीकारेण वेष्टयेत्। ततः ह्रं क्लीं ह्रं श्रीं ह्रं श्रीं ह्रं श्रीं ह्रं ह्रं श्रीं ह्रं फट् ह्रं श्रीं स्वाहा। श्रीं ह्रं महायोगिनि! त्रिभुवनतारिणि! महाशङ्खास्थिमध्ये निवासं कुरु सर्वसिद्धिं देहि सुरामांसोपहारान् गृह्ण गृह्णापय क्लीं श्रीं ह्रं फट् स्वाहा। इत्यनेन यथोक्तद्रव्येण बलिं दत्त्वा संहारमुद्रया देवीं विसृज्य निभृतस्थाने मालां स्थापयेत्। विन्दुप्रक्षेप इत्यत्र विन्दुः सुराविन्दुरित्यर्थः। एवं शोधयित्वा पश्चान्मालासंस्कारविधानेनापि संस्कारः करणीय इति तान्त्रिकाः॥ तन्त्रे॥ अकस्मादीरिता माला महाशङ्खाख्यमालया। तथा चैवास्थिघटिता महाशङ्खाः प्रकीर्त्तिताः। अत्रास्थिपदेन गुणदेशादि ग्राह्यमिति तान्त्रिकाः। इति महाशङ्खमालासंस्कारः॥

कुब्जिकातन्त्रे सप्तमपटले॥ अशोकं बिल्ववृक्षञ्च शिवाश्चैव सुरेश्वरि!। दृष्ट्वा प्रणामं कुर्य्याच्च सर्वकामार्थसिद्धये। उलूकं शङ्खचिल्लञ्च गृध्रञ्चैव सुरेश्वरि!। नमस्कुर्य्यान्महाकालीं युद्धे च जयमालभेत्। चतुष्पथं श्मशानञ्च नमस्कुर्य्याद्विशेषतः। तन्त्रज्ञञ्चावधूतञ्च नमस्कुर्य्याद्वरानने!। उपासकं सदा दृष्ट्वा मधुरं भाषणञ्चरेत्॥

इन्द्रनीलतन्त्रे षष्ठपटले॥ पर्वते निर्जने चैव विजने शून्यमण्डपे। चतुष्पथे कलामध्ये यदि देवान्महेश्वरि!। क्षणं ध्यात्वा मनुं जप्त्वा नत्वा गच्छेद्यथासुखम्। गृध्रं वीक्ष्य महाकालीं नमस्कुर्य्यादतन्द्रितः। क्षेमङ्करीं तथा वीक्ष्य जम्बूकीं यमदूतिकाम्। कुररं श्येनभूकाकौ कृष्णमार्जारमेव च॥

एषेषां प्रणाममन्त्रस्त्वेष॥ कृशोदरि! महाचण्डे! मुक्तकेशि! बलिप्रिये!। कुलाचारप्रसन्नास्ये! नमस्ते शङ्करप्रिये!। श्मशाने च शवं दृष्ट्वा प्रदक्षिणमनुव्रजन्। प्रणम्यानेन मन्त्रेण

मन्त्री सुखमवाप्नुयात्। घोरदंष्ट्रे! करालास्ये! किटिशब्द-प्रणादिनि!। गुरुघोषवरास्फाले! नमस्ते चण्डनादिनि!। रक्तवस्त्रं रक्तपुष्पं विलोक्य त्रिपुराम्बिकाम्। विलोक्य दण्ड-वद्भूमाविमं मन्त्रं पठेन्नरः। बन्धूकपुष्पसङ्काशे! त्रिपुरे! भयनाशिनि!। भाग्योदयसमुत्पन्ने! नमस्ते वरवर्णिनि!। कृष्णवर्णं तथा पुष्पं राजानं राजपुत्रकम्। हस्त्यश्वरथशस्त्राणि कालवीरं तथा शिवम्। महिषं कुलनाथञ्च दृष्ट्वा महिषम-र्दिनीम्। प्रणम्य जयदुर्गां वा स तु विघ्नेर्न लिप्यते। जयदेवि! जगद्धात्रि! पूर्णे! आद्ये! त्रिदैवते!। भक्तेभ्यो वरदे! देवि! मुण्डमालाविभूषिते!। रक्तधारासमाकीर्णे! वरदे! त्वां नमा-म्यहम्। सर्वविघ्नहरे! देवि! नमस्ते हरवल्लभे!। एतेषां दर्शनेनैव यदि नैवं प्रकुर्वते। शक्तिमन्त्रं पुरस्कृत्य तस्य सिद्धिर्न जायते। एतेषां मारणोच्चाटहिंसनं वागुरादिभिः। क्रियते येन पापात्मा स मे भक्तः कथं भवेत्॥ इति वीरकृत्यम्॥

अथ वीराणां नैष्कर्म्यसाधनार्थं रसास्वादो वामकेश्वरतन्त्रे त्रयःपञ्चाशत्पटले॥ भैरव उवाच॥ क्रियाकाण्डप्रकथने तन्त्र बहुतरं भवेत्। किञ्चिल्लक्षणमेतेषां सङ्क्षेपात् कथयामि ते। काव्यशास्त्रे नवरसा योगे चाष्टौ रसाः स्मृताः। अष्टादशप्र-कारा हि विद्यायां परिकीर्त्तिताः। भक्तियोगे नवरसा ऋतवो विषये स्मृताः। पञ्चमाद्या रसा देवि! पञ्चपञ्चाशतः स्मृताः। भेदं रसानां वक्ष्यामि शृणुष्वावहिता प्रिये!। शृङ्गारवीरक-रुणाहास्याद्भुतभयानकाः। वीभत्सः शान्तको रौद्रो नवधा काव्यशास्त्रके। यमश्च नियमश्चैव आसनं प्राणसंयमः। प्रत्या-हारो धारणा च ध्यानं समाधिरष्टधा। योगे शास्त्रे महादेवि! कथिता विस्तरात् प्रिये!। छन्दः पादौ च वेदस्य मुखं व्याकरणं स्मृतम्। शिक्षा घ्राणं महेशानि! हस्तौ कल्पोऽथ

कथ्यते। ज्योतिषं देवि! तन्त्रं निरुक्तं शीक्षमुच्यते। अङ्गानि वेदाश्चत्वारो मीमांसान्यायविस्तरैः। धर्मशास्त्रं पुराणञ्च विद्या ह्येताश्चतुर्दश। आयुर्वेदो धनुर्वेदो गान्धर्वश्चेति ते त्रयः। अर्थशास्त्रसमायुक्ता विद्याष्टादशधा रसाः। मननं कीर्त्तनं ध्यानं स्मरणं पादसेवनम्। अर्चनं वन्दनं दास्यं सख्यमात्मसमर्पणम्। इत्थं देवि! नवरसा भक्तियोगे प्रकीर्त्तिताः। स्रगन्धवनिताशय्यावस्त्रालङ्करणानि च। कथिताः परमेशानि! विषये ऋतवो रसाः। खाद्याः पञ्चरसा गौड़ी माध्वीक्षुफलशस्यकाः। एतेषु रसभावज्ञा ये ते वै रसिकाः स्मृताः। कृत्यविधिर्जपविधिर्द्रव्यशोधनिको विधिः। वाह्यमानसिकी पूजाविधिश्च परमेश्वरि!। पुरश्चर्य्याविधिर्देवि! कर्मकाण्डानि पञ्चधा। त्रिधा कृत्यविधिर्देवि! प्रातः सायं दिनं तथा। अनुभूय रसान् सर्वान् क्रियाकाण्डं विधाय च। साधकः स्थिरचित्तेन कुर्य्यात् पूर्णाभिषेचनम्॥

चतुष्पञ्चाशत्पटले॥ देव्युवाच॥ मन्त्रप्रकथनं नाथ! वेदप्रकथनं कथम्। तत्तद्रसानां वचनैश्चित्तं मोहयसीव मे। साम्प्रतं संशयच्छेदकारणं ब्रूहि मे प्रभो!। आश्चर्य्याख्यानमेवं हि श्रवणात् कौतुकं महत्॥ श्रीभैरव उवाच॥ तन्त्रोक्त वेदवाक्यञ्च सर्वज्ञानस्य कारणम्। भेदं रसानां वक्ष्यामि शृणुष्वावहिता मयि। शृङ्गारो वीरतो ज्ञेयस्तस्मिन् ते करुणादयः। शृङ्गारादिर्हि णादिश्च अपि शृङ्गारतो भवेत्। शृङ्गारस्तु यदा देवि! परमार्थकसूचकः। तदैव परमा शान्तीरुद्रत्वं सम्प्रपद्यते। तेषां प्रकरणार्थन्तु शृणु प्राणाधिके! मयि। पादं विना शरीरस्य न गतिर्विद्यते प्रिये!। छन्दसा वेदमार्गे तु प्रविशेन्न कदाचन। अलङ्कारं विना छन्दो न शोभेत प्रियंवदे!। चक्षुः परोक्षभेदः स्याज्ज्योतिःशास्त्रं तथैव च। चन्द्रसूर्य्यैश्च

ग्रहणाज्ज्योतिः प्रत्यक्षतामियात्। वेदशाखा निरुक्तं स्याच्छा-खाभिन्नं च जायते। गानकार्य्ये श्रूयमाणे भक्तिर्भवति ब्रह्मणि॥ तदेव गानकृत्यञ्च सुखनासिकयोर्भवेत्। गानं विना न नृत्यं स्यात् नृत्यं गानेन जायते। शिक्षाशास्त्रं नाटकादिशब्द-व्याकरणं स्मृतम्। अविनाभावसम्बन्धाद् द्वयोरेव शुचि-स्मिते॥ वेदाः षड़ङ्गसहिता ब्रह्मव्याख्यानतत्पराः। न्यायेन साङ्ख्यमीमांसा ब्रह्म निर्णीयते ध्रुवम्। ब्रह्मज्ञाने तु जीवस्य परमात्मविचारणम्। धर्मशास्त्रानुसारेण व्यवस्थादिनिरूपतः। पुराणाख्यानि तेनैव जायते सततं प्रिये॥ ब्रह्मानन्दपरो जीव आत्मसंरक्षणोत्सुकः। आयुर्वेदं धनुर्वेदं गान्धर्वञ्च सम-भ्यसेत्। अथ सन्धानतो देवि! पूर्णज्ञानी च साधकः। मधुनेक्षु-रसेनैव दुग्धादिफलशस्यकैः। गन्धमाल्यादिना देवि! वस्त्राला-ङ्करणादिना। शय्यायां वनितारूपं पूजयेज्जगदम्बिकाम्। वनितापूजने देवि! शृङ्गाररससाधनम्। पूजनं कर्मकाण्डञ्च पञ्चधा तत् प्रकीर्त्तितम्। तत्सर्वं साधयेद्वीरो देवीसम्प्राप्तिहेतवे। पूजने नवधा भक्तिरसोल्लासश्च जायते। तदा योगं समभ्यस्य समाधिस्थो भवेद्यतिः। अतएव महेशानि! पुरैव कथितं मया। अनुभूय स्वरान् सर्वान् पञ्चपञ्चाशतः प्रिये!। विषये कर्मकाण्डेषु निष्कामी भवति प्रिये!। निष्कामे फलमाधर्य्यं तेन तृप्यति देवता। देही देहं समाश्रित्य न च कर्म परित्य-जेत्। दिव्यां क्रियां समाप्यैवं देवीयात्रादिकर्मणा। पूर्णज्ञान-रमानन्दाज्जीवन्मुक्तो भवेद् ध्रुवम्॥

अथ वीराणां षट्कर्मसाधनम्॥ योगिनीतन्त्रे पूर्वखण्डे चतुर्थपटले॥ श्रीदेव्युवाच॥ देवदेव! जगद्वन्द्य! सुरा-सुरनमस्कृत!। इदानीं श्रोतुमिच्छामि वीरषट्कर्मसाधनम्। धन्यं पुण्यवतां राज्ञां बाल्यादिकवयोजुषाम्। स्त्रियान्तु

सिद्धिसंस्थानां सर्वभोगविलासिनाम् ॥

षट् कर्म्माण्याह तत्रैव ॥ ईश्वर उवाच ॥ शान्तिवश्यस्तम्भनानि विद्वेषोच्चाटने तथा। मारणं परमेशानि! षट्कर्मेदं प्रकीर्त्तितम्। तारिणीं कालिकां छिन्नामधिकृत्य जगन्मयि!। कथयामि तव स्नेहात् कुलसिद्धिकरं परम्। रतिर्वाणी रमा ज्येष्ठा मातङ्गी कुलकामिनी। दुर्गा चैव भद्रकाली कर्मादौ कर्मसिद्धये। षोड़शैरुपचारैश्च यजेद्वीरः स्वशक्तिकः॥

षट्कर्मणां मारणव्यतिरिक्तानां मारणस्य स्थानमाह तत्रैव॥ शून्यागारे महारण्ये देवतायतनेऽपि वा। पञ्चकर्म प्रकुर्वीत मारणन्तु शवोपरि। तदभावे पितृभूमौ वासांसि कथयामि ते। मुख्यं दिगम्बरं ज्ञेयं द्वीपिचर्म द्वितीयकम्। तदभावे रक्तक्षौमं नान्यद्वस्त्रं प्रकल्पयेत्॥ शान्त्यादिषु क्रमेणैव पूजापात्रमाह॥ स्वर्णमादौ द्वितीये च राजत स्तम्भने शिला। विद्वेषोच्चाटने ताम्रं कपालं मारणे शुभम्। विप्रान्योऽपि नरः प्रोक्तो युवा च कृष्णवर्णकः। अदुर्भिक्षा व्याधिस्तता आसनस्य शुभावहाः। अभावे स्फाटिको जप्या इन्द्राक्षैर्वा जपेत् प्रिये!। मृदौ वा कोमले वापि विष्टरे वा सुरेश्वरि!। मुण्डे वा योनिके देवि! त्वचे व्याघ्रस्य वा प्रिये! एकहस्ते द्विहस्ते च चतुर्हस्ते समन्ततः। स्थिरासनश्चरेत् सम्यक् न भयं तत्र चिन्तयेत्। भये जाते महेशानि! भैरवोक्तमनुं स्मरेत्। विपक्ष वज्रजालेन हनुयुग्मतः परम्। सर्वभूतान्ततः कूर्चमन्त्रान्ते भैरवो मनुः। ततो भूतबलिं दद्यात् साधको धर्मसम्मितम्। तत्र तैलं महेशानि! उहर्स्थं कालकश्चरेत्। कुजवारादियोगेन पञ्चकर्म समाचरेत् शनौ च मारणं देवि! शिवोक्तं वीरवन्दिते!। रात्रियोगे च

कर्त्तव्यं सर्वकर्म शुचिस्मिते!। प्राग् विद्वान् प्रजपेत् सम्यक् स्वमन्त्रं संयुतं शिवे!। प्रयोगस्य फलावाप्त्यै स्वस्त्ययनाकरं महत्। ततः शोधनदिने मन्त्री यामप्रादगते निशि। मादिभिः पञ्चभिर्द्रव्यैर्यद्वा कुलविलासिनीम्। दिग्वासा गलिताशेषचिकुरः कुलकौलिके!। शक्तियुक्तो जपेद्विद्यां सदा तां मनसा स्मरन्। इत्यसहस्रं महेशानि!। शक्ति-पूजापुरःसरम्। प्रत्यहं भोजयेद्विद्वान् कौलिकान्यान् दिनान्तिमे। मांसं मद्यं तथा मत्स्यं छुमेद् द्वौ द्वौ शतं शतम्। दक्षिणां गुरवे दद्याद् गुरुरूपेण शाम्भवि!। एवमुक्तविधानेन दिव्यो वा वीरपुङ्गवः। यदि कुर्य्यान्महेशानि! देवानपि तथा नयेत्। नापेक्षा जायते कान्ते! अवश्यं फलभाग् भवेत्। महाप्रयोगे देवेशि! कृष्णच्छागं बलिं हरेत्। पूजान्ते सततं देवि! दशांशैर्वह्निमर्चयेत्। विधिः सर्वत्र कथितो दिव्यवीर-पशुक्रमात्। क्रमेण फलमाप्नोति व्यत्यये पातको भवेत्। इति ते कथितं तुभ्यं सम्यक् षट्कर्मगोचरम्। गोपनीयं खले दुष्टे पशुपामरसन्निधौ॥

श्रीदेव्युवाच॥ सुरा वा किंविधा देव! शक्तिर्वा कीदृशी शुभा। षट्कर्मसु यथायोग्यं वद मे करुणानिधे!॥ ईश्वर उवाच॥ माध्वी शान्तिकरी प्रोक्ता वश्ये च स्फाटिकी शुभा। स्तम्भने डाकिनी ज्ञेया विद्वेषे पैष्टिकी मता। उच्चाटने तथा गौडी मारणे भैरवी मता। एतासां लक्षणं देवि! कथितं कुलमोहने!॥ शक्ति-भेदमाह तत्रैव॥ पद्मिनी शान्तिदा प्रोक्ता वश्ये च शङ्खिनी मता। स्तम्भनोच्चाटने देवि! प्रशस्ता नागवल्लभा। मारणे च तथा शस्ता डाकिनी शत्रुमृत्युदा॥ पद्मिन्यादिलक्षण-मपि तत्रैव॥ गौराङ्गी दीर्घकेशी या सदा चारुतभाषिणी।

रक्तनेत्रा सुशीला च पद्मिनी साधने शुभा। मन्त्रसिद्धिकरी ज्ञेया शङ्खिनी सापि भाविनी। दीर्घाङ्गी या शङ्खिनी स्या-ज्जगद्रञ्जनकारिणी। श्यामाङ्गी शुभदेहा च न खर्वा नाति-दीर्घिका। दीर्घकेशी ईषत्पुष्टा मृदुभाषा च नागिनी। कृष्णाङ्गी च कृशाङ्गी च दन्तुरा मदतापिता। ह्रस्वकेशी दीर्घ-घ्राणा सदा निष्ठुरवादिनी। सदा क्रुद्धा दीर्घदेहा महाराव-परायणा। निर्लज्जा हास्यहीना च निद्रालुर्बहुभक्षिका। इयं सा डाकिनी प्रोक्ता मृत्युयोगे प्रशस्यते। एतास्तु शक्तयो देवि! सर्वजातिसमुद्भवाः। सापत्याश्च युवत्यश्च जातपुत्रादिकाः शुभाः। गृह्या कुलरसैः पूज्या भक्तिभावेन कामिनी।

श्रीदेव्युवाच॥ केन केन च मन्त्रेण मन्त्री षट्कर्मभाग् भवेत्। तत्तन्मन्त्रं महेशानि! वद्यहं तव वल्लभा। श्रीईश्वर उवाच॥ एकाक्षरं कालिकायास्तारायास्तु त्रिवीजकम्। वज्रवैरोचनीया-या मनुरेकादशाक्षरः। सर्वतोऽपहारी च मनुराख्यात एव च। बहुनात्र किमुक्तेन शृणु मत्प्राणवल्लभे!। केवलं शक्तिवीजेन जपेद्देवि! समाहितः। अवश्यं फलमाप्नोति नान्यथा वीर-वन्दिते!। खलो यदि फलप्राप्तः सरलो यदि निष्फलः। भवे-द्यत्र महेशानि! तदा सर्वं वृथा भवेत्। अहं धाता तथा पाता रक्षास्तु द्रोक्षणं शिवे!। तथापि फलसिद्धिः स्याच्चित्र-मेतन्नगात्मजे!। एवन्तु मारणं देवि! विशेषात् कथयामि ते। सान्तं वह्निसमायुक्तं वामनेत्रविभूषितम्। कूर्चयुग्मं ततो देवि! अमुकं मारय द्वयम्। चतुर्दशाक्षरो मन्त्रो स्वाहान्तः शत्रुनाशकः। खदिराङ्गारमादाय कुजाष्टम्यां विशे-षतः। लेखयेत् पुत्तलीं शत्रुरूपां लौहपत्रके। निशायां मस्तके नेत्रे ललाटे हृदये करे। नाभौ गुह्ये कटौ पृष्ठे क्रमो-क्तेन पदद्वये। मन्त्रवर्णान् समालिख्य प्रतिष्ठां तत्र कारयेत्।

संहारमुद्रां बद्धा तु ध्यायेद्देवीं जयप्रदाम्। दीर्घाकारां कृष्ण-वर्णां मदोद्धूतनमस्तकाम्। नृमुण्डयुगलं हस्ते चर्वयन्तीं दिगम्बरीं। शत्रुनाशकरीं देवीं ध्यायेत् शत्रुक्षयाय च। एवं ध्यात्वेष्टिकाचूर्णैर्वामहस्तेन शङ्करि!। ओं शत्रुनाशकर्य्यै नम इति दत्त्वा महेश्वरि!। हरिद्राचूर्णसहितां धारां दद्यादनेन तु। अमुकस्य शोणितञ्च पिब पिबेति तत्परम्। मांसं खादय खादय क्रीं नम इति मन्त्रम्। मध्याह्ने मध्यरात्रौ तु पूजयित्वा शताष्टकम्। जपेदेकादशाहे च रोगः स्यान्नात्र संशयः। दशा-धिकैकविंशाहे मृत्युरेव रिपोर्भवेत्। अथवान्यप्रकारेण शत्रु-क्षयमहं वदे। पुंगोमयञ्च समादाय पूजयेदुष्णवारिणा। विपरीतक्रमेणैव जपपूजादिकञ्चरेत्। महादेवाय नम इति पुंगोमयञ्च समाहरेत्। शिवाय नम इति मन्त्रेण घटनञ्च समाचरेत्। पशुपतये नम इति प्राणान् संस्थापयेत्ततः। लोहपात्रे महेशानि! खदिराङ्गारयोगतः। शत्रुप्रतिकृतिं लिख्य तत्र संस्थापयेच्छिवम्। ततो ध्यायेन्महारुद्रं ध्यानन्तु सुसमाहितः। शवोर्द्ध्वःस्थितं रुद्रं ज्वलदग्निसमप्रभम्। वाम-हस्तधरं केशं दक्षिणं प्राणकर्षणम्। नरचर्माम्बरं देवं महा-व्यालादिवेष्टितम्। पिनाकधृक् इहागच्छागच्छेत्यादिना-वाह्य यत्नतः। शूलपाणये नम इति स्नापयेत् साधकोत्तमः। महेश्वराय नम इति पाद्यादिना प्रपूजयेत्। ईशानादींस्तथा-मूर्त्तीर्व्युत्क्रमेण प्रपूजयेत्। अग्निकोणादिपर्य्यन्तं पूर्वरीत्या महेश्वरि!। नमः शिवायेति मूलमष्टाविंशति सञ्जपेत्। हुं नमस्वेति वामेन करेण तु विसर्जयेत्। अजित! केशव! विष्णो! हरे! सत्य! जनार्दन!। हंस! नारायण! स्वाहा मन्त्रमेव सकृज्जपेत्। हुं नमो भगवते वासुदेवाय स्वाहा नम इत्यपि सकृज्जपेत्। एवमेकादशाहेन शत्रुच्छादनमञ्जसा। अवश्यं

जायते देवि। सत्यं सत्यं त्रिलोचने!॥ इति शत्रुच्छादनम्॥

अथ स्तम्भनम्॥ कथयामि महादेवि! चैरस्तम्भनमुत्तमम्। कुम्भकारस्य पयनादानयेत् पिठरं पुनः। एकः स्वयं प्रदिक् स्फुटं यत् कृतं साधकोत्तमः। आनीय च डखामध्याङ्गस्य पर्य्युषितं तथा। निक्षिप्य पिठरे शुष्कनालिकापत्रविस्तरम्। भस्मोपरि च संस्थाप्य वटिकायाः सुरेश्वरि!। ऐशान्यां विवरं कृत्वा शनेर्वारे महेश्वरि!। पूर्णमध्याह्नकाले च निर्जने सति भाविनि!। चतुर्दिक्षु वाटिकाया गर्त्तस्य निकटात् प्रिये!। तत्रावति महादेवो चौरेभ्यो रक्षयामि च। प्रस्कन्दमनसा देवि! भूमौ परिक्रमं चरेत्। तावतीश्च ततो भूमिं वामावर्त्तेन भाविनि! परिक्रम्य पुनस्तत्र गर्त्तस्य निकटं व्रजेत्। तत्रैव निर्जने गर्त्ते शलाकां लौहनिर्म्मिताम्। रोपयित्वा तदुपरि पिठरं सशरावकम्। संस्थाप्य मृद्भिः सम्पूर्य्य तद्गर्त्तं गृहमाव्रजेत्। गतिस्तम्भो भवेद्देवि! चौरादीनां तथा खलु। त्वया योगवरो देव! दुर्लभो वसुधातले। पिशाचभूतवेतालकुष्माण्डब्रह्मराक्षसाः। दानवानां तथान्येषां गतिस्तत्र न जायते। धनपुत्रसमृद्धिस्तु वर्द्धतेऽहर्निशं तथा। दिने दिने धर्म्मबुद्धिर्जायते नात्र संशयः॥

हरनीलतन्त्रे॥ अथान्यत् सम्प्रवक्ष्यामि वशीकरणमुत्तमम्। येन विज्ञानमात्रेण मन्त्राः सिध्यन्ति तत्क्षणात्। प्रतिमां कारयेद्देवि! पलेन रजतस्य च। पलार्द्धेन महेशानि! साध्यस्य प्रतिमां शिवे!। हरितालं पलार्द्धञ्च हरिद्राचूर्णकं तथा। गर्त्तं कृत्वा सार्द्धहस्तं तत्र निक्षिप्य सुन्दरि!। रक्तासनं तत्र दत्त्वा विशेत्तद्गतमानसः। चतुर्दिक्षु महेशानि! पताका विनिवेशयेत्। रक्तासने चोपविश्य पूर्वास्यो जपमारभेत्। पूजाया नियमं देवि! जानीहि नगनन्दिनि!। तिल-

पूर्णघटं तत्र स्थापयेत्तत्र देशिकः। प्राणप्रतिष्ठामन्त्रेण प्राणान् संस्थापयेद्बुधः। अथः कृत्वा पूजयित्वा प्रवालमालया जपेत्। दशसाहस्रजापेन प्रयोगार्हो भवेत्ततः। प्रणवं पूर्वमुच्चार्य्य माया-बीजं द्वितीयकम्। का त्वं त्वगाकिनीयुक्तं वामकर्णेन्दु-भूषितम्। ततो रक्तपदं ब्रूयाच्चामुण्डे तदनन्तरम्। साध्य-नाम ततो न्यस्य वशमानय तत्परम्। वह्निजायावधिर्मन्त्रो जपेद्दशसहस्रकम्। दशांशादिप्रमाणेन होमादींश्च समा-चरेत्। प्रातः स्नात्वा हविष्याशी शुचिर्भूत्वा जितेन्द्रियः। प्रातः-कालं समारभ्य जपेन्मध्यन्दिनावधि। जपे समाप्ते देवेशि! द्वुमेह्निने दिने शुभे।। जातिपुष्पस्य होमेन वशयेन्नात्र संशयः। कर्पूरमिश्रितैस्तोयैस्तर्पयेत् परदेवताम्। पूर्वं प्रणवमुद्धृत्य चामुण्डां प्रवदेत्ततः। तर्पयाम्यग्निजायान्तं मन्त्रं जानीहि सुन्दरि!। अनेनैव विधानेन सन्तर्प्य परदेवताम्। सिद्धिप्रयोगाद्देवेशि! जायते नात्र संशयः॥ अभिषेकं ततः कुर्य्याद्भैरवि! प्राणवल्लभे!। प्रणवञ्च महेशानि! चामुण्डां तदनन्तरम्। अभिषिञ्चामि तत्पश्चात् हृदन्तेनाभिषिञ्च-येत्। तद्दशांशेन देवेशि! ब्राह्मणान् भोजयेत्तदा। एवं कृते महेशानि! वशीकरणमुत्तमम्। जायते नात्र सन्देहः सत्यं सत्यं न संशयः। कामतुल्यश्च नारीणां रिपूणां शमनो-पमः। यावज्जीवितपर्य्यन्तं भवत्येव हि वेश्वरि!। जायते नात्र सन्देहः सत्यं सुरगणार्च्चिते!। श्वेतापराजितामूलं पेषयेद्रोचनायुतम्। शतेनामन्त्रितं कृत्वा तिलकं कारये-त्ततः। वशयेन्नात्र सन्देहः सत्यं सत्यं महेश्वरि!। चन्द्रसूर्य्या-वपि यथा तदा निष्फलभाग्भवेत्। रक्तवस्त्रेण चामुण्डां तोषयेद्बहुयत्नतः। सुवर्णं दक्षिणा देया वित्तानुसारतः प्रिये!। आद्यन्ते महतीं पूजां कुर्य्यात्तत्र वरानने!। पञ्चदिनप्रयो-

णेण राजानं वशमानयेत्। तव प्रीत्यै महादेवि! कथितं भुवि दुर्लभम् ॥

अथ विद्वेषणम् ॥ तत्रैव ॥ विद्वेषणं महेशानि! शृणुष्वैकमनाः प्रिये!। करवीररसेनैव तथा धुस्तूरकेण वा। काकोलूकौ समालिख्यौ भूर्जपत्रे महेश्वरि!। साध्यानां नामसहितं मन्त्रं संलेख्य साधकः। एतयोर्यादृशं वैरं तादृशञ्चामुकयोर्भवेत्। वह्निजायावधिर्मन्त्रः सर्वविद्वेषकारकः। महाकालो देवतायां पूजा तस्याः शुभप्रदा। पञ्चसहस्रमानेन जपं कुर्य्यात् शुचिस्मिते!।

अथ मारणम् ॥ तत्रैव ॥ मारणञ्च विशेषेण शृणुष्वैकमनाः प्रिये!। निहतं कृष्णमार्जारं मस्तकं तत्र तं नयेत्। सिन्दूरेण संशोधं कुर्य्यात् साधकसत्तमः। तज्जिह्वायां महादेवि! साध्यनाम लिखेत् प्रिये!। साध्यनाम लिखित्वा तु कालीनाम जपन्मुदा। निजबीजेन घटितं तदक्षरं प्रजपेत्ततः। दशसाहस्रजापेन मारयेदरिमग्रतः। श्मशानकालिकां तत्र चावाह्य पूजयेत्ततः। लौहालङ्कारसंयुक्तं वस्त्रं देव्यै निवेदयेत्। दक्षिणाग्नौ जपेन्मन्त्रं ततः सिद्धो भवेन्मनुः — अन्नं पक्वा महादेवि! निर्जने दापयेत् प्रिये!। अर्द्धरात्रौ बलिं दत्त्वा खनेद्वैरिगृहे यदि। सप्ताहमध्ये देवेशि! शत्रुर्याति यमालयम्। इति ते कथितं देवि! साराात्सारतरं मतम्। तव स्नेहाद्वरारोहे! प्रकाशितमिदं पुनः ॥

कामाख्यातन्त्रे षष्ठपटले ॥ पूजयित्वा महादेवीं पञ्चतत्त्वेन शाम्भवि!। महानन्दमयो भूत्वा साधयेत् साधनं महत्। रक्तं सूत्रं महेशानि! कूर्च्चबीजेन शोधयेत्। तर्पयेद्भैरवीं घोरां शत्रुनाम्ना पिबेत् स्वयम्। दशदिक्षु महापीठे प्रक्षिपेद्रक्तलेशमपि च। नग्नो भूत्वा भ्रमेत्तत्र शत्रुनाशो भवेद्ध्रुवम्।

शुक्रशोणितमूत्रेषु वीरो द्रष्टो भवेद् यदि। भैरवी कुपिता तस्य सत्यं सत्यं वदाम्यहम्॥ यथा॥ स मृत्पात्रं समादाय साध्यनाम लिखेच्छिवे!। वायुना पुटितं कृत्वा स्वमूत्रं तत्र निक्षिपेत्। मायाबीजं महेशानि! अष्टोत्तरशतं जपेत्। भैरव्यै तर्पयेद्देवि! मारणोच्चाटनं भवेत्। स्वमूत्रञ्च समादाय वामहस्तेन पार्वति!। शोधितं भैरवीपात्रे निक्षिपेत् साधकोत्तमः। उन्मादो जायते शत्रुर्म्रियते वा महेश्वरि!। मोहितः क्षोभितो वापि वश्यो वापि भवेद् ध्रुवम्॥

एतेषां शान्तिस्तु योगिनीतन्त्रे॥ शान्तिकं शृणु सर्वज्ञे। येन जीवेत साधकः। उर्वशो प्रथमं नीत्वा युगान्तकारकं परम्। स्तनद्वयेन संयुक्तं धूमिनीत्रितयं ततः। अस्य मन्त्रस्य देवेशि! सहस्राष्टप्रमाणतः। जपं कुर्य्यान्महेशानि! अन्नपूर्णा च देवता। पूजयेद्विविधैर्भक्ष्यैर्नानारसमन्वितैः। चर्व्यं चोष्यं तथा लेह्यं पेयं दद्यान्मनोहरम्। दशांशांशप्रमाणेन होमादीश्च समाचरेत्। पद्मपुष्पस्य होमेन शान्तिर्भवति सुन्दरि!। मधुना तर्पयेद्देवी चान्नपूर्णां परां गतिम्॥ प्रथमेऽहनि देवेशि! जलेन पूरयेद्घटम्। तद्घटे पूजयेद्देवी त्वं कामाक्षीं सुरसुन्दरीम्। मन्त्रेणानेन देवेशि! यदि कुर्य्यात् प्रयोगकम्। सर्वव्याधिविनश्येत नात्र कार्य्या विचारणा॥

इति श्रीप्राणतोषिण्यां सप्तमे निर्गुणकाण्डे वीराचारपूजादि-षट्कर्मकथनं नाम तृतीय. परिच्छेदः॥

अथ कुलाचार॥ नित्यातन्त्रे तृतीयपटले॥ कुलाचारविधिं वक्ष्ये सावधानावधारय। यस्य विज्ञानमात्रेण कर्त्ता हर्त्ता सदाशिवः। दिक्कालनियमो नास्ति तिथ्यादिनियमो न च। नियमो नास्ति देवेशि। महामन्त्रस्य साधने॥ कौल लक्षणन्तु तत्रैव॥ क्वचित् शिष्टः क्वचिद् भ्रष्ट. क्वचिद् भूत-

पिशाचवत्। नानावेशधराः कौला विचरन्ति महीतले। कर्दमे चन्दनेऽभेदः पुत्रे शत्रौ तथा प्रिये!। श्मशाने भवने देवि! तथैव काञ्चने तृणे। न भेदो यस्य देवेशि! स कौलः परिकीर्त्तितः। मथित्वा ज्ञानदण्डेन वेदागममहोदधिम्। सारमेतन्महादेवि! कौलाचारं प्रकल्पितम्॥ समयाचारतन्त्रे॥ आर्द्रशुष्कविभागेन द्विधाचारं पुनः शृणु। आर्द्राचारस्तु विज्ञेयो मकारैः पञ्चभिर्युतः। मकारपञ्चरहितः शुष्काचारः प्रकीर्त्तितः। कलौ विशिषतो देवि! आर्द्राचारः फलप्रदः॥ गुप्तसाधनतन्त्रे प्रथमपटले॥ कुलाचारं महाज्ञानं गोप्तव्यं पशुसङ्कटे! प्रगोप्तव्यं महादेवि! स्वयोनिरिव पार्वति!। वेदागमपुराणानि यानि शास्त्राणि पार्वति!। तन्मध्ये सारभूतं हि कुलाचारं सुदुर्लभम्। वक्त्रकोटिसहस्रैस्तु जिह्वाकोटिशतैरपि। कुलाचारस्य माहात्म्यं वर्णितुं नैव शक्यते। किञ्चित्तथापि चापल्यात् कथयामि शृणुष्व मे। शक्तिमूलं जगत् सर्वं शक्तिमूलं परं तपः। शक्तिमाश्रित्य निवसेद् यत्र कुलाश्रमे वसन्। साधकस्योचितां शक्तिं साधकाज्ञानुवर्त्तिनीम्। इह लोके सुखी भूत्वा देवीदेहे प्रलीयते। साधकेन्द्रो महासिद्धिं लब्ध्वा याति हरेः पदम्॥

मुण्डमालातन्त्रे पञ्चमपटले॥ कुलधर्मं समाश्रित्य ये वसन्ति महीतले। ते शिवास्ते शिवा जीवा भवन्ति कुलधर्मतः। कुलीनः शङ्करो ज्ञेयः कुलीनस्तु हरिः स्वयम्। कुलीनो वासवो देवः कुलीनस्तु पितामहः। कुलीना मुनयः सर्वे कुलीनाः पितरः स्मृताः॥ तथा॥ मूर्खो वा पण्डितो वापि ब्राह्मणो वा वरानने!। क्षत्रियो वैश्यजः शूद्रश्चण्डालो वरवर्णिनि!। सर्वे तुल्याः कुलीनाश्च एतत् सर्वार्थसाधनम्। शृणु देवि! वरारोहे! मम वाक्यं शुचिस्मिते!। शृङ्गाररस-

लावण्यकोविदः सर्वकर्मसु। शृङ्गाराज्जायते सृष्टिः शृङ्गाराज्जायते रतिः। शृङ्गाराच्छङ्करस्तुष्टः शृङ्गारादपि पार्वती। प्रहारशब्दं ललितं कर्कशं वा सुरेश्वरि!। शृङ्गारशब्दमात्रेण जना यास्यन्ति सद्गतिम्। स्त्रियो देवाः स्त्रियः पुण्याः स्त्रिय एव विभूषणम्। स्त्रीद्वेषो नैव कर्त्तव्यस्तासु निन्दाप्रहारकम्। वर्जयेदेव देवेशि! घृणालज्जाविवर्जितः। स्त्रीरूपं तारिणीरूपं यो वेत्ति धरणीतले। स श्रीपतिश्च विज्ञेयः स ज्ञेयः पार्वतीपतिः॥ तथा॥ कुलमार्गरतो जीवः शिव एव न संशयः। कुलधर्मार्थिनो जन्तुर्विहरेत् कुलमार्गके। कुलपुष्पं समाश्रित्य कुलीनाश्रममाश्रयेत्॥ षष्ठपटले॥ कुलवारे कुलीनन्तु कुलधर्मं कुलव्रतं। आश्रयेत् परमानन्दं परमानन्दमेव च॥ कुलीनानां भक्तिर्नास्तीत्यादिवचनेनापि दोषमाह तत्रैव॥ न कुलीने परा बुद्धिर्न कुलीने परा गतिः। न कुलीने परा भक्तिर्न कुलीने परा क्रिया। एवं वदति यो जन्तुः स मुक्तिं नैव याति वै। इहैव स्वर्गो देवेशि! इह कैलासमन्दिरम्। इहैव भक्तिर्भुक्तिश्च मुक्तिरव्यभिचारिणी। भोगः स्वर्गश्च मोक्षश्च करस्थश्चैव शङ्करि!। शाक्तानां त्रिपुरेशानि! सत्यं वच्मि न संशयः॥

निर्वाणतन्त्रे एकादशपटले॥ यस्मिन् देशे य आचारो निर्दिष्टो मन्त्रसाधने। तदाचारविशिष्टो यः कौलिकः स हि कीर्त्तितः। महानिर्वाणतन्त्रे चतुर्थोल्लासे॥ कुलाचारेण पूतात्मा साक्षाच्छिवमयो भवेत्। यत्रास्ति भोगबाहुल्यं तत्र योगस्य का कथा। योगोऽपि भोगविरहः कौलस्तूभयमश्नुते॥

अथ कौलार्चनफलं तत्रैव॥ एकश्चेत् कुलतत्त्वज्ञः पूजितो येन सुव्रते!। सर्वे देवाश्च देव्यश्च पूजिता नात्र संशयः। पृथिवीं हेमसम्पूर्णां दत्त्वा यत् फलमाप्नुयात्। तस्मात् कोटि

गुणं पुण्यं लभते कौलिकार्चनात्। श्वपचोऽपि कुलज्ञानी ब्राह्मणादतिरिच्यते। कुलाचारविहीनस्तु ब्राह्मणः श्वपचाधमः। कौलधर्मात् परो धर्मो नास्ति ज्ञाने तु मामके। यस्यानुष्ठानमात्रेण ब्रह्मज्ञानी नरो भवेत्। अयन्तु परमो मार्गो गुप्तोऽस्ति पशुसङ्कटे। व्यक्तीभविष्यति चिरात् संप्रवृत्ते प्रबले कलौ। कलिकाले प्रवृत्ते हि सत्यं सत्यं मयोच्यते। न स्थास्यन्ति विना कौलान् पशवो मानवा भुवि॥

अथ कुलाचारप्रशंसा॥ कुलार्णवे पञ्चमखण्डे द्वितीयोल्लासे॥ मथित्वा ज्ञानदण्डेन वेदागममहार्णवम्। सारज्ञेन मया देवि! कुलधर्मः समुद्धृतः। एकतः सकला धर्मा यज्ञतीर्थव्रतादयः। एकतः कुलधर्मश्च तत्र कौलोऽधिकः प्रिये।। प्रविशन्ति यथा नद्यः समुद्रमृजुवक्रगाः। तथैव समयाः सर्वे प्रविष्टाः कुलमेव हि। यथा हस्तिपदे लीनं सर्वप्राणिपदं भवेत्। तथैव समयाः सर्वे प्रविष्टाः कुलमेव हि॥ तथा॥ मेरुसर्षपयोर्यद्वत् सूर्य्यखद्योतयोर्यथा। तथान्यसमयस्यापि कौलस्य महदन्तरम्। दर्शनेषु च सर्वेषु विनाभ्यासेन मानवाः। मोक्षं लभन्ते कौले तु सद्य एव न संशयः॥ तथा॥ योगी चेन्नैव भोगी स्याद् भोगी चेन्नैव योगवित्। भोगयोगात्मकं कौलमतः सर्वात्मकं प्रिये!। भोगो योगायते साक्षात् पातकं सुकृतायते। मोक्षायते च संसारः कुलधर्मे कुलेश्वरि!। ब्रह्मेन्द्राच्युतरुद्रादिदेवता मुनिपुङ्गवाः। कुलधर्मपरा देवि! मनुष्येषु च का कथा। विहाय सर्वधर्मांश्च नानागुरुमतांश्च च। कुलमेव विजानीयाद्यदीच्छेच्छ्रेयमात्मनः। पूर्वजन्मकृताभ्यासात् कुलज्ञानं प्रकाशते। सुप्तोत्थितप्रत्ययवदुपदेशादिकं विना॥

दिवा कुलाचारनिषेधस्तु॥ वामकेश्वरतन्त्रे एकपञ्चाश-

स्पटले॥ न दिवा च कुलाचारः पूर्णध्यानेन चान्यथा। आचारो द्विविधो देवि! वामदक्षिणभेदतः। जन्ममात्रं दक्षिणं हि अभिषेकेन वामकम्। निरुत्तरतन्त्रे प्रथमपटले॥ रात्रौ कुलक्रियां कुर्य्याद्दिवा कुर्य्याच्च वैदिकीम्। दिवा रात्रौ यजेद्देवीं योगी योगप्रभेदतः॥ वामकेश्वरतन्त्रे॥ गुरोराराधनाद्देवि! मन्त्रसाधनतः प्रिये!। चतुर्णामाश्रमाणां हि चावधूताश्रमो महान्। अवधूताश्रमं गच्छेत् साधकः स्थिरमानसः। कामक्रोधलोभमोहमदमात्सर्य्यवर्जितः। अवधूतः शिवः साक्षान्मम प्राणसमः प्रिये!। अवधूतश्च द्विविधो गृहस्थश्च दिगम्बरः। सचेलश्च सदारश्च भावकः साधकः शुचिः। गुरुभक्तिरतो ज्ञानी बाह्याभ्यन्तरधर्म्मकृत्। अष्टाङ्गाभ्यासनिरतः प्राणायामपरायणः। निष्कामो ज्ञानशुद्धात्मा शिवार्च्चनपरायणः। गृहावधूतो देवेशि! द्वितीयश्च सदाशिवः। दिगम्बरावधूतो हि पश्चाचारपरायणः। सदानन्दः सदाशान्तो दिग्वासाः सर्वदायकः। सर्वभोगी सर्वजातिधर्म्मकर्म्मरतः सदा। न कालो शोधयेन्मन्त्रमगम्यागमनं न हि। गृहावधूतैः कार्य्यन्तु कर्त्तव्यञ्च दिगम्बरैः। संविदासवयोर्म्मध्ये संविदेव गरीयसी। संविदापानमात्रेण स वीरः स च साधकः। एवंविधो विधानज्ञः कुलीनो भवति प्रिये!। तदैव दिव्यभावश्च जायते नात्र संशयः। ये शाक्ता ब्राह्मणा देवि! क्षत्रिया ब्राह्मणाः स्मृताः। वैश्याश्च ब्राह्मणा देवि! सर्वे शूद्रा द्विजोत्तमाः। अन्तःशाक्ता बहिःशैवाः सभायां वैष्णवा मताः। नानारूपधराः कौला विचरन्ति महीतले। अभिषिक्तो गृहस्थश्च सदावधूतकश्च सः। कर्त्ता पाता च संहर्त्ता शिवतुल्यो न संशयः। बाह्यपूजा प्रकर्त्तव्या गुरुवाक्यानुसारतः। अन्तर्यागात्मिका पूजा सर्वपूजोत्तमोत्तमा। ब्रह्मः-

पूजा विधातव्या यावज्ज्ञानं न जायते। ज्ञाने जाते च देवेशि! देवतामूर्त्तिंभावना। अथवा देवतामूर्त्तिमालम्ब्य साधयेत् सुधीः॥

कामाख्यातन्त्रे पञ्चमपटले॥ स ब्राह्मणो वैष्णवः स शाक्तो गाणपतश्च सः। स शैवः परमार्थज्ञः स एव पूर्णदीक्षितः। पावनानीह तीर्थानि सर्वेषामिति सम्मतम्। तीर्थानां पावनः कौली गिरिजे! बहु किं वचः। तस्यैव जननी धन्या धन्या हि जनकादयः। तस्य ज्ञातिकुटुम्बाश्च धन्या आलापिनो जनाः। नन्दन्ति पितरः सर्वे गाथां गायन्ति ते मुदा। अपि नः स्वकुले कश्चित् कुलज्ञानी भविष्यति॥

अथान्तर्यागः॥ मुण्डमालातन्त्रे षष्ठपटले॥ ध्यायेत्तु पूजयेद्देवं मनसा वचसा हृदा। तदैव साधको लोके चान्तर्यागपरायणः। अन्तर्यागं महामाये! साधकानामगम्यकम्। ब्रह्माण्डं वै शरीरन्तु सर्वेषां प्राणधारिणाम्। ब्रह्माण्डे ये गुणाः सन्ति ते तिष्ठन्ति कलेवरे। शरीरं तत्त्वघटितं नानारसपरिप्लुतम्। चन्द्रविम्बसमायुक्तं नादविन्दुविभूषितम्। शरीरं शङ्करस्यापि दुर्लभं मुक्तिदायकम्। यावन्मुक्तिर्महामाये! तावदेव हि साधकः॥

नित्यातन्त्रे चतुर्थपटले॥ अथान्तर्यजनं वक्ष्ये शृणु सर्वाङ्गसुन्दरि!। न पुनर्जननीगर्भं यज्ज्ञात्वा याति साधकः। आधारे कुण्डली देवीं चिन्तयेद्भुजगाकृतिम्। पूरकेण महेशानि! त्वया चक्राणि षट् ततः। सहस्रानन्दसन्दोहमन्दिरं प्रापयेत् सुधीः। योजयित्वा पूरकेण साधकः परमात्मनि!। शिवशक्तिसमायोगात् सुखी भूयान्निरन्तरम्। विकाशितं भवेद्देवि सकलं तत्प्रभावतः। अनाहताद्वहिः पद्मं षोड़शारं विचिन्तयेत्। तन्मध्ये चिन्तयेन्मन्त्री सुधासागरमुत्तमम्।

शतयोजनविस्तीर्णं वलयाकारमुज्ज्वलम्। तन्मध्ये परमेशानि! मणिद्वीपं मनोहरम्। पारिजातादिरचितैरुद्यानैः परिशोभितम्। कल्पवृक्षं महादेवि! मध्यस्थाने विचिन्तयेत्। चतुर्वेदान्वितैः शाखैश्चतुर्भिरुपशोभितम्। चिन्तामणिगृहं तस्य मूले देवि! विचिन्तयेत्। सुवर्णरचितं नानारत्नसञ्चयरञ्जितम्। प्रवालमेखलायुक्तं घण्टाचामरराजितम्। तन्मध्ये परमेशानि! चिन्तयेन्मणिवेदिकाम्। तस्योपरि महादेवि! मणिपीठं मनोहरम्। स्वकल्पतन्त्रसुक्तं तद्‌योनिरूपं विचिन्तयेत्। भूमध्ये परमेशानि! यच्चान्द्रं पात्रमुत्तमम्। तत्रस्थमम्मृतं देवि! तत्र योनौ विनिक्षिपेत्। तेनैव विद्युदाकारं योनिमध्ये विचिन्तयेत्। आकाशाज्जायते वायुर्वायोरुत्पद्यते रविः। रवेरुत्पद्यते नीरं नीरादुत्पद्यते मही। अनेनैव विधानेन पञ्चभूतात्मकं भवेत्। सर्वेन्द्रियसमायुक्तं सर्वायुधसमन्वितम्। सर्वालङ्काररचितं देवीदेहं विचिन्तयेत्। स्नात्वाथ पुष्करे तीर्थे पूजयेत् परदेवताम्। पाद्यपात्रत्रयं भद्रे! अर्घ्यपात्रत्रयं तथा। तथाचमनपात्रञ्च त्रयं कुर्य्याद्‌ वरानने!। स्नानपात्राष्टकं देवि! नियोज्याथ दले दले। पाद्यं चरणयोर्दत्त्वा कुण्डलिन्यमृतामृतैः। पात्राभ्यां परमेशानि! पादोदकमथाहरेत्। मनसार्घ्यं त्रिधा कृत्वा गुणत्रयविभेदतः। सुवर्णद्रोन्या देवीमानयेत् कुलभैरवः। स्नापयेन्मधुगन्धाद्यैः सुवर्णकलसाष्टकैः। चीनया गात्रमार्जन्या गात्रनीरं समुद्धरेत्। पट्टवस्त्रं ततो देव्यै निवेद्य परिधापयेत्। कञ्चुकञ्च निवेद्याथ शङ्खं बाहुचतुष्टये। निवेदयेन्महादेव्यै गजदन्तविनिर्मितम्। नानालङ्करणं देव्यै निवेद्य साधकोत्तमः। भक्तियुक्तेन मनसा स्वस्थाने नियोजयेत्। सुगन्धितैलं चिकुरे दत्त्वाथ कुलभैरवः। सुवर्णकङ्कतिकया

केशसंस्कारमाचरेत् । ततस्तु त्रिवलीं बद्धा केशपाशं नियोजयेत् । सिन्दूरतिलकं दद्याद् भ्रूमध्ये कज्जलैः सुधीः । नेत्रञ्च रञ्जयेद्देव्याश्चामीकरशलाकया । अलक्तं चरणे दत्त्वा नखराग्रे कराम्बुजे । अनर्घ्यं रत्नघटितं दद्याच्च नूपुरद्वयम् । सुवर्णरचितं दद्यात् पादुकायुगलं शुचिः । निवेदयेत् किरीटञ्च नानारत्नविनिर्मितम् । चन्दनागुरुकस्तूरीकुसीदकुङ्कुमादिभिः । कुर्य्यादालेपनं देव्याः कुण्डगोलादिभिस्तथा । रक्तपद्मसहस्राणि मूलदेव्यै निवेदयेत् । समानीय ततः पीठे पुनश्च स्वर्णदोलया । चतुर्विंशतितत्त्वेन गन्धं देव्यै निवेदयेत् । तेजोरूपं महेशानि ! दीपं देव्यै निवेदयेत् । अम्बरं चामरं सूर्य्यं दद्याद्दर्पणमुत्तमम् । चन्द्रं छत्रं महेशानि ! षट्पद्मिखनीं तथा । अनाहतध्वनिमयीं घण्टाञ्च विनिवेदयेत् । सुधारसाम्बुधिं दद्यात् ततस्तु मां सपर्वतम् । ब्रह्माण्डपूरितं देव्यै पायसं विनिवेदयेत् । आनन्दं विनिवेद्याथ निष्कलः कुलभैरवः । मनोनर्त्तकसम्भूतशृङ्गारादिरसोत्तमैः । नृत्यैर्गीतैश्च वाद्यैश्च तोषयेत् परमेश्वरीम् । एवमेव विधानेन सम्पूज्य प्रजपेन्मनुम् ॥

शाक्तानन्दतरङ्गिण्यां षष्ठोल्लासे ॥ कश्चित् कश्चिद्विशेषो यथा ॥ आत्मस्थां देवतां त्यक्त्वा वहिर्देवं हि मृग्यते । करस्थं कौस्तुभं त्यक्त्वा भ्रमते काचतृष्णया । प्रत्यक्षीकृत्य हृदये हृदिस्थां पूजयेच्छिवाम् । यस्य यस्य हि देवस्य यथा भूषणवाहनम् । तदेव पूजने तस्य चिन्तयेत् परमेश्वरि ! । अथान्तर्यजनं वक्ष्ये येन देवमयो भवेत् । सुखासने समासीनः प्राङ्मुखो वाप्युदङ्मुखः । स्वकीयहृदये ध्यायेत् सुधासागरमुत्तमम् । रत्नद्वीपन्तु तन्मध्ये सुवर्णवालुकामयम् । मन्दारपारिजाताद्यैः कल्पवृक्षैः सुपुष्पितैः । सर्वतोऽलङ्कृतैर्दिव्यैर्नि-

त्पुष्पफलद्रुमैः। नानासुगन्धिकुसुमगन्धामोदितदिङ्मुखम्। उत्फुल्लकुसुमामोदप्रहृष्टभृङ्गसङ्कुलम्। कूजत्कोकिलसङ्घेन वाचालितदिगन्तरम्। सर्वतोऽलङ्कृतं दिव्यं लसत्काञ्चनपङ्कजम्। मौक्तिकैः कुसुमैः स्रग्भिः संकुलैः स्वर्णतोरणैः। तन्मध्ये संस्मरेद्देवि! कल्पवृक्षं मनोहरम्। चतुःशाखाश्चतुर्वेदं गुणत्रयसमन्वितम्। पीतं कृष्णं तथा श्वेतं रक्तं पुष्पञ्च सुन्दरि!। हरितञ्च विचित्रञ्च नानापुष्पविराजितम्। कोकिलैर्भ्रमरैर्देवि! शोभितं बहुपक्षिभिः। एवं कल्पद्रुमं ध्यात्वा तदधो रत्नवेदिकाम्। तत्रोपरि महद्भास्वं चिन्तयेद्रत्नमण्डपम्। उद्यदादित्यसङ्काशं रत्नसोपानमण्डितम्। ध्वजावलीसमाकीर्णं चतुर्द्वारसमन्वितम्। नानारत्नविशोभाढ्यं रत्नप्राकारमण्डितम्। स्वस्वस्थानस्थितावस्थैर्लोकपालैरधिष्ठितम्। सिद्धचारणगन्धर्वैर्विद्याधरमहोरगैः। किन्नरैरप्सरोभिश्च क्रीड़द्भिः परिदिङ्मुखम्। नृत्यवादित्रनिरतैरमरस्त्रीगणैर्युतम्। किङ्किणीजालसम्बन्धपताकाभिरलङ्कृतम्। महामाणिक्यवैदूर्यरत्नचामरभूषितम्। स्थूलमुक्ताफलोद्दामलम्बमानैरलङ्कृतम्। चन्दनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमादिविलेपितम्। तन्मध्ये संस्मरेद्देवि! महामाणिक्यवेदिकाम्। उद्यदर्केन्दुकिरणां चतुरस्रोपशोभिताम्। ध्यायेत् सिंहासनं तत्र ब्रह्मविष्णुशिवात्मकम्। सिंहासने महेशानि! प्रसूनतूलिकां न्यसेत्। पीठपूजां ततः कृत्वा स्वकल्पोक्तक्रमेण तु। प्रेतपद्मासने तत्र चिन्तयेत् परमेश्वरीम्। आत्मन्यभीष्टदेवानां ध्यानं ध्यानमिहोच्यते। श्रीरत्नपादुके दत्त्वा नीत्वा तां स्नानमन्दिरे। सिंहासनोपविष्टायसुद्वर्त्तनमथाचरेत्। कर्पूरागुरुकस्तूर्य्या तथा मृगमदेन च। रोचनाकुङ्कुमैर्मिश्रैर्नानागन्धसमन्वितैः। देव्या उद्वर्त्तनं कृत्वा गन्धतैलं विलेपयेत्। दिव्यवारिसहस्रेण

स्वर्णकुम्भसहस्रकैः। आनीय वारिणा स्नातां चिन्तयेत् परदेवताम्। दुकूलैर्मार्जितं गात्रं दुकूले परिधे तथा। कङ्कत्या केशं संस्कुर्य्याद्विधिवद् बन्धनं तथा। पट्टगुच्छं केशपाशैर्नानारत्नोपशोभितम्। पादयोर्नूपुरे दद्यान्नासाग्रे गजमौक्तिकम्। निवेदयेद् यथाशक्त्या पुष्पमालाञ्च भूषणम्। सर्वाङ्गलेपनं कार्य्यं गन्धचन्दनसिक्तकैः। काञ्चनाञ्चितकञ्चुली शोभिता हृदयोपरि। समाधौ चिन्तयेद्देवीं भूतशुद्ध्यादिकं दिशेत्। न्यासजालं विधायाथ समाधौ पूजयेत् सदा। षोड़शानासुपचारैर्ह्वदिस्थां पूजयेच्छिवाम्। रत्नसिंहासनं दद्यात् स्वागतं कुशलं वदेत्। पाद्यञ्च पादयोर्देवि! शिरस्यर्घ्यं निवेदयेत्। परामृतमाचमनं प्रदद्यान्मुखपङ्कजे। मधुपर्कं मुखे दद्यात् त्रिधा आचमनं मुखे। हेमपात्रगतं दिव्यं परमान्नं परिष्कृतम्। कपिलाघृतसंयुक्तमन्नञ्च व्यञ्जनान्वितम्। सुधाम्बुधिं मांसशैलं मत्स्यराशिं फलानि च। भक्ष्यं भोज्यं तथा लेह्यं चर्व्यं चोष्यं तथैव च। सकर्पूरञ्च ताम्बूलं मानसं परिकल्पयेत्। आवरणान् ततो देव्याः पूजनं मनसैव हि। इत्यमन्तः समाराध्य मानसैव जपेन्मनुम्। सहस्रादिजपं कृत्वा देव्यै सोदकमर्पयेत्। ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च ईश्वरश्च सदाशिवः। अत एव महादेव्याः पर्य्यङ्कं समुदाहृतम्। पयःफेननिभां शय्यां नानापुष्पोपशोभिताम्। पुष्पशय्याञ्च संस्कुर्य्यात्तत्र देवीं सुरेश्वरीम्। चिन्तयेत् साधको योगी नानासुखविलासिनीम्। नृत्यगीतैः सवाद्यैश्च तोषयेत् परमेश्वरीम्। ततो होमं प्रकुर्वीत पूजासाफल्यहेतवे। अथ होमं प्रवक्ष्यामि येन चिन्मयतां व्रजेत्। अथाधरामये कुण्डे चिदग्नौ होमयेत्ततः॥

महानिर्वाणतन्त्रे पञ्चमपटले॥ रत्नपद्मासनं दद्यात्

सहस्रारच्युतामृतैः। पाद्यं चरणयोर्दद्यान्मनसार्घ्यं निवेदयेत्। तेनामृतेनाचमनं स्नानीयमपि कल्पयेत्। आकाशतत्त्वं वसनं गन्धन्तु गन्धतत्त्वकम्। चित्तं प्रकल्पयेत् पुष्पं धूपं प्राणान् प्रकल्पयेत्। तेजस्तत्त्वञ्च दीपार्थे नैवेद्यञ्च सुधाम्बुधिम्। अनाहतध्वनिं घण्टां वायुतत्त्वञ्च चामरम्। नृत्यमिन्द्रियकर्माणि चाञ्चल्यं मनसस्तथा। पुष्पं नानाविधं दद्यादात्मनो भावसिद्धये। अमायामनहङ्कारमरागममदं तथा। अमोहकमदम्भञ्च अद्वेषाक्षोभकं तथा। अमात्सर्य्यमलोभञ्च दशपुष्पं प्रकीर्त्तितम्। अहिंसा परमं पुष्पं पुष्पमिन्द्रियनिग्रहम्। दयाक्षमाज्ञानपुष्पं पञ्चपुष्पं ततः परम्। इति पञ्चदशैः पुष्पैर्भावपुष्पैः प्रपूजयेत्। सुधाम्बुधिं मांसशैलं भर्जितं मीनपर्वतम्। मुद्राराशिं सुभक्तञ्च घृताक्तं पायसं तथा। कुलामृतञ्च तत् पुष्पं पीठक्षालनवारि च। कामक्रोधौ तु विघ्नौ बलिं दत्त्वा जपं चरेत्। माला वर्णमयी प्रोक्ता कुण्डलीसूत्रयन्त्रिता। सविन्दुं वर्णमुच्चार्य्य मूलमन्त्रं समुच्चरेत्। अकारादिलकारान्तमनुलोमविलोमतः। पुनर्लकारमारभ्य श्रीकण्ठान्तमनुं जपेत्। विलोम इति विख्यातः क्षकारो मेरुरुच्यते। अष्टवर्गान्तिमैर्वर्णैः सह मूलमथाष्टकम्। एवमष्टोत्तरशतं जप्त्वा तेन समर्पयेत्। सर्वान्तरात्मनिलये स्वान्ता ज्योतिःस्वरूपिणी। गृहाणान्तर्जपं मातराद्ये! कालि! नमोऽस्तु ते। समर्प्य जपमेतेन साष्टाङ्गं प्रणमेद्धिया। इत्यन्तर्यजनं कृत्वा वहिःपूजां समारभेत्॥

अथान्तर्होमः॥ नित्यातन्त्रे सप्तमपटले॥ ज्ञानहोमविधिं वक्ष्ये शृणु सर्वाङ्गसुन्दरि!। यस्य विज्ञानमात्रेण कर्त्ता हर्त्ता सदाशिवः। आत्मेति चतुरस्रन्तु विचिन्त्य वीरवन्दिते!। आत्मान्तरात्मा परमज्ञानात्मा परमेश्वरि!। चतुर्भिरेतैर्देवेशि!

कुर्य्यात्तु चतुरस्रकम्। अर्द्धमात्रां योनिरूपां कुण्डमध्ये विचिन्तयेत्। आनन्दं मेखलां कुर्य्यात्त्रिरेखां वलयं तथा। ज्ञानाग्निं तत्र देवेशि। योजयेत् कुलभैरवः। शब्दाख्यं मातृकारूपं संविदग्नौ ततो हुमेत्। अक्षराणीह मे देवि! निःशब्दं ब्रह्म जायते। पुण्यं पापं विकल्पञ्च सङ्कल्पं वीरवन्दिते!। कल्पञ्चाकल्पमीशानि! हवींष्येतानि पार्वति!। चिन्तयेन्मूलविद्याञ्च जुहुयान्मनसा स्रुचा। तदा सविस्मयः साक्षात् परं ब्रह्मपदं व्रजेत्॥

अथ पञ्चाहुतयः॥ श्यामारहस्ये मूलान्ते॥ नाभिचैतन्यरूपाग्नौ हविषा मनसा स्रुचा। ज्ञानप्रदीपिते नित्यमक्षवृत्तीर्जुहोम्यहम्। स्वाहा। अनेन प्रथमाहुतिं दद्यात्॥ ततो मूलान्ते॥ धर्म्माधर्म्महविर्द्दीप्त आत्माग्नौ मनसा स्रुचा। सुषुम्नावर्त्मना नित्यमक्षवृत्तीर्जुहोम्यहम्। स्वाहा इति द्वितीयाहुतिं दद्यात्॥ ततो मूलान्ते॥ प्रकाशाकाशहस्ताभ्यामवलम्ब्योन्मनीस्रुचा। धर्म्माधर्म्मकलास्नेहपूर्णमग्नौ जुहोम्यहम्। वह्निजायान्तमन्त्रेण तृतीयाहुतिमादिशेत्॥ अनेन तृतीयाहुतिं दद्यात् मूलान्ते॥ अन्तर्निरन्तरनिरिन्धनमेधमाने मायान्धकारपरिपन्थिनि संविदग्नौ। कस्मिंश्चिदद्भुतमरीचिविकाशभूमौ विश्वं जुहोमि वसुधादिशिवावसानम्॥

अथ श्रीचक्रक्रमः॥ कुलार्णवे पञ्चमखण्डे पञ्चमोल्लासे॥ आधारेण विना भग्नो न च तृप्यन्ति मातरः। तस्माद्विधिवदाधारं कल्पयेत् कुलनायिके!। आधारं त्रिपदं प्राहुः षट्पदं वा चतुष्पदम्। अथवा वर्त्तुलाकारं कुर्य्याद्देवि! मनोहरम्। इति पात्राधारकथनम्॥

स्वर्णादष्टभिन्नाकूर्म्मकपालानामसुनश्वरम्। नारिकेलस्य

शङ्खञ्च मुक्ताशुक्तिसमुद्भवम्॥ पुण्यवृक्षसमुद्भूतं पात्रं कुर्य्याद्विचक्षणः। अतिसूक्ष्ममतिस्थूलं छिन्नं भिन्नञ्च वर्जयेत्। इति पात्रकथनम्॥ सुवर्णरौप्यताम्राणि सर्वसिद्धिकराणि च। शान्तिके च शिलापात्रं स्तम्भने चैव मृण्मयम्। नारिकेलञ्च वश्यादावभिचारे च कूर्म्मजम्। शङ्खं ज्ञानप्रदं मुक्ता शुक्तिविद्याप्रदायिनी। कपालालावुपात्राणि योगसिद्धिकराणि च। पुण्यवृक्षजपात्राणि सर्वपापहराणि च। उक्तेष्वेतेषु देवेशि! पात्रमेकं प्रकल्पयेत्॥ इति कर्म्मविशेषे पात्रफलम्॥

एतदनन्तरं कुलद्रव्यकरणमुद्रा-इत्यादि मद्ये हेतूनि मद्यान्यन्यानि कारयेत्। पानसं द्राक्षमाधूकं खार्जूरं तालमैक्षवम्। मधूत्थं सीधुमाध्वीकमैरेयं नारिकेलजम्। मद्यान्येकादशैतानि भुक्तिमुक्तिकराणि च। द्वादशन्तु सुरामद्यं सर्वपामुत्तमं प्रिये!। गौड़ी पैष्टी च माध्वी च विज्ञेया त्रिविधा सुरा। सर्वसिद्धिकरी पैष्टी गौड़ी भोगप्रदायिनी। माध्वी मुक्तिकरी प्रोक्ता सुरा स्याद्देवता प्रिये।। इति त्रिविधसुराकथनम्॥

विद्याप्रदैक्षवी माला माध्वी राज्यप्रदा भवेत्। तालजा स्तम्भने शस्ता खार्जूरी रिपुनाशिनी। नारिकेलभवा श्रीदा पानसी च शुभप्रदा। मधूकजा ज्ञानकरी माध्वीका रोगनाशिनी। मैरेयाख्या महेशानि! सर्वपापापहारिणी। इत्येकादशमद्यफलम्॥ क्षीरवृक्षसमुद्भूतं मद्यं वल्कलसम्भवम्। मधुपुष्पसमुद्भूतमासवं तण्डुलोद्भवम्। तद्गन्धघ्राणमात्रेण शतक्रतुफलं लभेत्। तस्य सम्पर्कमात्रेण तीर्थकोटिफलं लभेत्। देवि! तत्पानतः साक्षाल्लभेन्मुक्तिं चतुर्विधाम्॥ मद्याभावे वटिकोक्ता तत्रैव॥ मद्यमांसादिविजयां चाष्टगन्धैः सुमिश्रिताम्। सम्मर्द्य वटिकां कृत्वा सद्गृह्याथ विचक्षणः। मद्या-

भावे तु वटिकां जले संयोज्य तर्पयेत्। वटिकाभावे द्रव्या- न्तरेण तर्पणमुक्तं तत्रैव॥ गुड़मिश्रेण तक्रेण तर्पयेन्मधु- भाजिना। सौवीरेणाथवा कुर्य्यादेतत् कर्म्म न लोपयेत्। प्रमा- दाद् यदि लुप्येत देवताशापमाप्नुयात्। मांसञ्च त्रिविधं प्रोक्तं खभूजलचरं प्रिये।। यथासम्भवमिष्वेकं तर्पणार्थं प्रकल्पयेत्। मांससन्दर्शनेनापि सुरादर्शनवत् फलम्। पितृ- देवादियज्ञेषु वैधहिंसा विधीयते। आत्मार्थं प्राणिनां हिंसा कदाचिन्नोदिता प्रिये।। अनिमित्तं तृणं वापि छेदयेन्न कदा- चन। देवतार्थं द्विजार्थं वा हत्वा पापैर्न लिप्यते॥ मांसा- भावे मांसप्रतिनिधिरुक्तस्तत्रैव॥ मांसाभावे तु लसुनं सार्द्रकं नागरन्तु वा। आदाय पूजयेद्देवीं नान्यथा निष्फलं भवेत्॥ मत्स्यमांसतत्प्रतिनिध्यभावे केवलकारणेनापि तर्पणमुक्तम् तत्रैव॥ मत्स्यमांसादिहीनेन मद्येनापि च तर्पयेत्। न कुर्य्या- न्मत्स्यमांसाभ्यां विना द्रव्येण पूजनम्॥ तर्पणफलमुक्तं तत्रैव॥ पिशितं तिलमात्रन्तु तिलार्द्धमपि विन्दुना। सकृत्तर्पित- मात्रेण कोटियज्ञफलं लभेत्। कुलपूजासमं नास्ति पुण्य- मन्यज्जगत्त्रये। तस्माद् यः पूजयेद्भक्त्या भुक्तिमुक्त्योः स भाजनम्। अनधीतस्य शास्त्रज्ञो गुरुभक्तो दृढव्रतः। कुलपूजारतो यस्तु स मे प्रियतमो भवेत्। चतुर्णा- मपि वर्णानामाश्रमाणामधीश्वरि।। पुंस्त्रीनपुंसकानाञ्च पूजिता त्वं सदाशिवे।। इहामुत्र फलं दद्यात् पूज्या सुरवधूरिव। कुलपूजादिकं विना यद्येतत् करोति तस्य दोषमाह तत्रैव॥ कुलपूजां विना यस्तु करोत्येतत् सुदुर्मतिः। स याति नरकं घोरमेकविंशतिभिः कुलैः॥ आरा- धने त्वशक्तानां कृत्यमुक्तं तत्रैव॥ तस्मात् सर्वप्रयत्नेन कुल- पूजारतो भवेत्। लभते सर्वसिद्धिञ्च नात्र कार्य्या विचारणा।

आराधनासमर्थश्चेद्दद्यादर्चनसाधनम्। यो दातुं नैव शक्नोति कुर्य्यादर्चनदर्शनम्॥ शैवादीनामपि कुलद्रव्येण पूजनमुक्तं तत्रैव॥ शैवे च वैष्णवे शाक्ते सौरे च गणदर्शने। बौद्धे पाशुपते साङ्ख्ये व्रते कालामुखे तथा। सदक्षवामसिद्धान्ते वैनिकादिषु पार्व्वति!। विनालिपिशिताभ्याञ्च पूजनं विफलं भवेत्। कुलद्रव्यैर्विना कुर्य्याज्जपयज्ञतपोव्रतम्। निष्फलञ्च भवेद्देवि! भस्मनीव यथाहुतिः। एतेन वैष्णवे कुलाचाराभाव इति येनोक्तं तेनेत्यादिवचनं न श्रुतमिति भाति॥

कुलाचारकरणफलमाह तत्रैव॥ यथैवानुचरा राज्ञः प्रियाः स्युर्न वहिश्चराः। तथान्तर्य्यागनिष्ठा ये ते प्रिया देवि! नापरे। समर्पयन्ति ये भक्त्या कराभ्यां पिशितासवम्। उत्पादयति चानन्दं मत्प्रियाः कौलिकाश्च ते। आवयोः परमाकारं सच्चिदानन्दलक्षणम्। कुलद्रव्योपभोगेण परिस्फुरति नान्यथा। अन्तःस्थात्मभवोल्लासो मनोवाचामगोचरः। कुलद्रव्योपभोगेन जायते नान्यथा प्रिये!। सेविते च कुलद्रव्ये कुलतत्त्वार्थदर्शिनः। जायते भैरवावेशः सर्व्वत्र समदर्शिनः। तमःपरिवृतं वेश्म यथा दीपेन दृश्यते। तथा मायावृतो ह्यात्मा द्रव्यपानेन दृश्यते। मन्त्रपूतं कुलद्रव्यं गुरुदेवार्पितं प्रिये!। ये पिबन्ति जनास्तेषां स्तन्यपानं न विद्यते। सुरा शक्तिः शिवो मांसं तद्भक्तो भैरवः स्वयम्। तयोरैक्य समुत्पन्नमानन्दो मोक्ष उच्यते। आनन्दं ब्रह्मणो रूपं तत्तु देहेष्ववस्थितम्। अस्याभिव्यञ्जकं मद्यं योगिभिस्तेन पीयते। निःसङ्गो निर्भयो धीरो निर्द्वन्द्वो निष्कुतूहलः। निर्णीतवेदशास्त्रार्थो वरदां वारुणीं पिबेत्॥

संस्कृतद्रव्यदानफलन्तु तत्रैव॥ मन्त्रसंस्कारसंशुद्धामृतपानेन पार्व्वति!। जायते देवताभावो भवबन्धविमो-

चकः। ब्राह्मणस्य सदा पेयं चत्रियस्य रणागमे। गोलभने च वैश्यस्य शूद्रस्यान्त्येष्टिकर्मणि। देवान् पितॄन् समभ्यर्च्य देवि! शास्त्रोक्तवर्त्मना॥ अर्थलोभादिना कुलद्रव्यपाने दोषस्तत्रैव॥ गुरुं स्मरन् पिबन्मद्यं खादन्मांसं न दोषभाक्। तृप्त्यर्थं सर्वदेवानां ब्रह्मज्ञानार्थमेव च। सेवेत मधुमांसानि तृष्णया चेत् स पातकी। मन्त्रार्थस्फुरणार्थाय मनसः स्थैर्यहेतवे। भवपाशनिवृत्त्यर्थं मधुपानं समाचरेत्। सेवते यः सुखार्थाय मद्यादीनि स पातकी। प्राशयेद्देवताप्रीत्यै ह्यभिलाषविवर्जितः। मत्स्यमांसासवादीनां मादनानां निषेवणम्। यागकालं विनान्यत्र दूषणं कथितं प्रिये!। यथा क्रतुषु विप्राणां सोमपानं विधीयते। मधुपानं तथा कार्य्यं समये भोगमोक्षदम्। श्रीगुरोः कुलशास्त्रेभ्यः सम्यग्विज्ञाय वासनाम्॥ पञ्चमुद्रां निषेवेत चान्यथा पातकी भवेत्। अयष्ट्वा भैरवं देवमकृत्वा मन्त्रतर्पणम्। पशुपानविधौ पीत्वा कौलोऽपि नरकं व्रजेत्। कौलज्ञाने ह्यसिद्धो यस्तद्द्रव्यं भोक्तुमिच्छति। स महापातकी देवि! सर्वकर्मबहिष्कृतः। समयाचारहीनस्य स्वैरवृत्तेर्दुरात्मनः। न सिद्धयः कुलभ्रंशस्तत्संसर्गं न कारयेत्। यः शास्त्रविधिमुत्सृज्य वर्त्तते कामचारतः। न स सिद्धिमवाप्नोति परत्र न परां गतिम्। स्वेच्छया वर्त्तमानो यो दीक्षासंस्कारवर्जितः। न तस्य सद्गतिः क्वापि तपस्तीर्थव्रतादिभिः। असंस्कृतं पिबेद्द्रव्यं बलात्कारेण मैथुनम्। स्वप्रियेण हतं मांसं रौरवं नरकं व्रजेत्। कौलाः पशुव्रताश्चैव पचद्द्यविडम्बकाः। केशसङ्ख्या स्थिता यावत्तावत्तिष्ठति रौरवे। कुलद्रव्याणि सेवन्ते येऽन्यदर्शनमाश्रिताः। तदङ्गरोमसङ्ख्यातं पलाशो स निगद्यते। स्वन्त्वादिन्द्रियगणं सम्पाद्यात्मनि योजयेत्। मांसाशी स भवेद्देवि! मेषाः स्युः प्राणिहिंसकाः।

अप्रबुद्धा पशोः शक्तिं प्रबुद्धा कौलिकस्य च। शक्तिं तां सेवयेद् यस्तु स भवेच्छक्तिसेवकः। परशक्त्यात्ममिथुनसंयोगानन्द-निर्भरः। य आस्ते मैथुनं यत् स्यादितरे स्त्रीनिषेवकाः। इत्यादिपञ्चमुद्राणां वासनां कुलनायिके! ज्ञात्वा गुरुमुखा-द्देवि! यः सेवेत स मुच्यते॥

षष्ठोल्लासे॥ पूजकलक्षणादि॥ पूजाभिषेकसहितो देवि! शास्त्रार्थतत्त्ववित्। देवतागुरुभक्तश्च नियतं योऽर्चयेत् प्रिये!। कुलागमरहस्यज्ञो देवताराधनोत्सुकः। गुरूपदेशसंयुक्तः पूजयेत् कुलनायिके!। शुद्धात्मा चातिसंहृष्टः क्रोधलौल्यविव-र्जितः। पशुव्रतादिविमुखः सम्मुखस्तर्पयेत् प्रिये!। मन्त्रयोगेन देवेशि! कुर्य्यात् श्रीचक्रपूजनम्। तदहन्तु त्वया सार्द्धं गृह्णा-मि स्वयमादरात्। भैरवोऽहमिति ज्ञानात् सर्वज्ञादिगुणा-न्वितः। इति सञ्चिन्त्य योगीशः कुलपूजारतो भवेत्। इत्यादि-लक्षणोपेतः कौलिको नियतव्रतः। यस्त्वां समर्चयेद्देवि! भुक्तिमुक्त्योः स भाजनम्। एकान्ते विजनेऽरण्ये देशे बाधा-विवर्जिते। सुखासने समासीनः प्राङ्मुखो वाप्युदङ्मुखः। आत्मस्थानमनुद्रव्यदेवशुद्धिस्तु पञ्चधा। यावन्न कुरुते देवि! तावद्देवार्चनं कुत'। पञ्चशुद्धिं विधायेत्थं पश्चाद् यजनमा-चरेत्। सा पूजा सफला ज्ञेया चान्यथा निष्फलं भवेत्। मण्ड-लेन विना पूजा विफला कथिता प्रिये!। तस्मान्मण्डलमा-लिख्य विधिवत् तत्र पूजयेत्॥

मण्डललक्षणं तत्रैव॥ अखण्डमण्डलाकाकारं विश्वं व्याप्य व्यवस्थितम्। त्रैलोक्यं मण्डितं येन मण्डलं तत् सदाशिवम्। उड्यानचतुरस्रं स्यात् कामरूपञ्च वर्त्तुलम्। जालन्धरोर्द्धचन्द्राभं त्र्यस्रं पूर्णगिरिर्भवेत्। अभ्यर्च्य मण्डलं पश्चादाधारान् स्थाप-येत् क्रमात्। सामान्यं श्रीगुरोर्भोगदलिपात्राणि पञ्चधा।

द्विपात्रं वा त्रिपात्रं वा एकपात्रं न कारयेत्। स्वदक्षिणादि-वामान्तं संस्थाप्यार्घ्यासवेन तु। सम्पूज्य मूलमन्त्रेण कुले-श्वरि! विधानवित्। तत्र माषप्रमाणन्तु मत्स्यं मांसञ्च निक्षिपेत्॥

तर्पणे निषिद्धसुरामाह तत्रैव॥ नष्टैः पर्य्युषितोच्छिष्टै-र्दुर्गन्धैर्गन्धवर्जितैः। हेतुभिः परपात्रस्थैस्तर्पणं विफलं भवेत्॥ असंस्कृता सुरा पापकलहव्याधिदुःखदा। आयुःश्रीकीर्त्ति-सौभाग्यधनधान्यविनाशिनी। तस्मात् संस्कृत्य विधिवत् कुल-द्रव्यं ततोऽर्च्चयेत्। अन्यथा याति नरकं भोक्ता दाता न संशयः॥

सुराशोधनप्रकारस्तु तत्रैव॥ वीक्षणप्रोक्षणध्यानमन्त्र-मुद्राविशोधितम्। द्रव्यं तर्पणयोग्यं स्याद्देवताप्रीतिकारणम्॥ प्रत्येकं पञ्चमकारशोधनमन्त्रोऽपि तत्रैव॥ प्रथमं हंसः शुचिषत् प्रतद्विष्णुरनन्तरम्। त्र्यम्बकन्तु तृतीयं स्याच्चतुर्थं तत्पदादिकम्। विष्णुर्योनिकमित्यादि पञ्चमं कल्पनामनुः। एकद्वित्रिचतुःपञ्चद्विचतुर्वारमम्बिके!। संस्कृत्याभ्यर्च्य पात्रन्तु पूजयेद्धेनुमुद्रया। ब्रह्माण्डखण्डसम्भूतमशेषरससम्भवम्। आपूरितं महापात्रं पीयूषरसमेव हि। शुद्धद्रव्येण तेनापि शुद्धपुष्पाक्षतैरपि। न्यासपूर्व्वोक्तमन्त्रैस्तु आत्मानं पूजयेत् प्रिये!। मूर्ध्नि श्रीगुरुपंक्तिञ्च मूलाधारे च पादुकाम्॥

गुरुपङ्क्तिक्रममाह तत्रैव॥ दिव्यौघे चादिनाथाश्च तच्छ-क्तीश सदाशिवः। तत्पत्नी चेश्वरस्तस्य भार्य्या रुद्रश्च तद्वधूः। विष्णुश्च तत्प्रियो ब्रह्मा तत्कान्ता द्वादशेरिताः। सिद्धौघे सनक-श्चैव सनन्दश्च सनातनः। सनत्कुमारश्च सनत्सुजातश्च ऋभु-क्षजाः। दत्तात्रेयो रैवतको वामदेवस्ततः परम्। ततो व्यासः शुकश्चैव एकादश समीरिताः। मानवौघे नृसिंहश्च

महेशो भार्गवस्तथा। महेन्द्रो माधवो विष्णुः षडेते परिकीर्त्तिताः। नमो यो योजयेद्देवि! दिव्यौघे परमं शिवम्। महाशिवञ्च सिद्धौघे मानवौघे सदाशिवम्। ततः पीठं समभ्यर्च्य देवीमावाहयेत् प्रिये!। महापद्मवनान्तःस्थे! कारणानन्दविग्रहे!। सर्वभूतहिते! मातरेह्येहि परमेश्वरि!। देवेशि! भक्तिसुलभे! सर्वाभरणसंयुते!। यावत्त्वां पूजयामीह तावत्त्वं सुस्थिरा भव। मन्त्रेणानेन चावाह्य यजेद्देवीमनन्यधीः। ध्यात्वा मुद्राः प्रदर्श्यार्च्चेद्गन्धपुष्पाक्षतादिभिः॥

अथ कुलाचारचक्रम्॥ कुलार्णवे पञ्चमखण्डे एकादशोल्लासे॥ यदि स्याद्दीक्षितो ज्येष्ठः कुलपूजादिवर्जितः। तत्कनिष्ठस्तत्क्रमश्चेत् कुलपूजां समाचरेत्॥ तत्समीपं ततो गत्वा नमस्कृत्य गुरुं यथा। तस्मै निवेद्य तत्सर्वं शेषं भुञ्जीत पार्वति!। पूजामध्ये गुरौ ज्येष्ठे पूज्ये वापि समागते। नत्वा ब्रूयात् स्थितिं शिष्यमाचरेत्तदनुज्ञया। ज्येष्ठस्य च कनिष्ठस्य शिष्यावेकत्र संस्थितौ। तत्र पूज्यवदाचारः कथितः कुलनायिके!। अज्ञातकालप्राप्तश्चेत् पौर्वापर्य्यन्तु चिन्तयेत्। स्मृत्वा तस्य गुरुं देवि! समवेशेन तर्पयेत्। नित्यार्च्चनं दिवा कुर्य्याद्रात्रौ नैमित्तिकार्च्चनम्। उभयोः काम्यकर्म्माणि चेति शास्त्रस्य निर्णयः। न स्नात्वा नासनस्थो वा भुक्त्वा च प्रलपन्नपि। गन्धपुष्पाक्षताकल्पवस्त्राद्यैरनलङ्कृतः। अविन्यस्तशरीरो वा कुलपूजां न चाचरेत्। विना मन्त्रेण या पूजा विना मांसेन तर्पणम्। विना शक्त्या च यत् पानं निष्फलं कथितं प्रिये!। श्रीचक्रमेको वा कुर्य्यादेकपात्रञ्च नार्च्चयेत्। नार्च्चयेदेकहस्तेन न पिबेदेकपाणिना। मत्स्यमांसासवैर्देवि! नार्च्चयेत् पशुसन्निधौ। प्रणम्य प्रविशेच्चक्रं निर्गच्छेच्च प्रणम्य च। श्रीचक्रदर्शनं देवि! नेत्रयोः पापनाशनम्। अना-

चारान् सदाचारान् चक्रस्थान् शक्तिकौलिकान्। शिवगौरी-धिया देवि! भावयेन्नावमानयेत्। कुलाचार्य्यगृहं गत्वा भक्त्या पापविशुद्धये। याचेदमृतगन्धञ्च तदभावे जलं पिबेत्। कुलाचार्य्येण यद्भक्त्या दत्तं पात्रन्तु भक्तितः। नमस्कृत्य तु गृह्णीयादन्यथा नरकं व्रजेत्। अस्नात्वा वापि भुक्त्वा वा लोभाद्वापि कुलेश्वरि!। यः सेवते कुलद्रव्यं स दारिद्र्यमवाप्नुयात्। उष्णीषी कञ्चुकी नग्नो मुक्तकेशो गणावृतः। पराङ्मुखो विवादी च न पिबेत्तु कुलामृतम्। योगामृतेन निष्ठिव्य मद्यभाण्डपरिभ्रमात्। ऊर्द्ध्वनालेन पानाच्च देवताशापमाप्नुयात्। एकासने निविष्टा ये भुञ्जते चैकभाजने। एकपात्रे पिबन्त्यस्वं ते यान्ति नरकं प्रिये!। यः सेवते कुलद्रव्यमेकग्रामे स्थिते गुरौ। तत्कुलज्ञे च तत्पुत्रे सज्ज्येष्ठे कुलदेशिके। विनानुज्ञां कुलेशानि! सोऽचिरं नरकं व्रजेत्। उच्छिष्टो न स्पृशेच्चक्रे कुलद्रव्याणि पार्वति!। वहिः प्रक्षाल्य च करौ कुलद्रव्याणि दापयेत्। मद्यभाण्डं समुद्धृत्य न पात्रं पूरयेत् प्रिये!। भोगपात्रं सुराकुम्भे निक्षिपेन्न कदाचन। चक्रमध्ये शुचिधिया करप्रक्षालनादिकम्। यः करोति विमूढात्मा स भवेदापदां पदम्। निष्ठीवनं मलं मूत्रमधोवायुविसर्जनम्। श्रीचक्रमध्ये यः कुर्य्यात् स भवेत् योगिनीपशुः। चक्रमध्ये घटे भग्ने पात्रे च पतिते भुवि। दीपनाशे च शान्त्यर्थं श्रीचक्रं कारयेत् प्रिये!।

'प्रौढोल्लासे सति ज्ञानिमत्तयोर्विशेषं यथा तत्रैव॥ मन्त्रान् जपन्ति ध्यायन्ति स्तुवन्ति प्रणमन्ति च। बोधयन्ति च पृच्छन्ति नन्दन्ति ज्ञानिनः प्रिये!। मत्ता हसन्ति गच्छन्ति विवदन्ते परस्परम्। रुदन्ति स्त्रियमिच्छन्ति निन्दन्ति ज्ञानिनः प्रिये!। परिश्रमं प्रलापञ्च वितर्कं बहुभाषणम्। औदासीन्यं भयं

क्षोभं चक्रमध्ये विवर्जयेत्। पात्रहस्तो महादेवि! न भ्रमे-श्चक्रमध्यतः। पूर्णपात्रं करे कृत्वा न तिष्ठेत चिरं प्रिये!। नालपेत् पात्रहस्तः सन् न निन्द्यात् पात्रमम्बिके!। न पद्भ्यां संस्पृशेत् पात्रं न विन्दुं पातयेदधः। नैकहस्तेन दातव्यं न मुद्रावर्जितं प्रिये!। पात्रं न चालयेत् स्थानात् न कुर्य्यात् पात्रसङ्कुलम्। सशब्दं न पिवेन्मद्यं तथैव न च पूरयेत्। नान्योन्यं ताड़येत् पात्रं न पात्रं पातयेदधः। माधारे नोद्धरेत् पात्रमनाधारे च निक्षिपेत्। रिक्तपात्रं न कुर्वीत न पात्रं भ्रामयेत् प्रिये!। न पात्रं लङ्घयेद्धीमान् पात्रं नोत्पातयेत् क्वचित्। प्रक्षाल्य गोपयेत् पात्रमित्याज्ञा परमेश्वरि!। यद्दसन्दीपितोल्लासः कौलिकः पशुमोच्यते। पठित्वा पशुशास्त्राणि सङ्कल्पेद्वा पशुस्त्रियम्। कुर्य्यात् पशुप्रसङ्गं वा पशुकार्य्याणि वा चरेत्। श्रीचक्रस्थं कुलद्रव्यं यः पशुभ्यः प्रयच्छति। स्नेहाल्लोभाद्भयाद्वापि स भवेद्योगिनीपशुः। रिपु-श्चापि न कर्त्तव्यो वाग्वादश्चक्रमध्यतः। पितृमातृसमं पश्येत् तेनोक्तं परुषं सहेत्। यथा स्त्रीपुत्रमित्रादि दृष्ट्वा चेतः प्रहृष्यति। तथा चेत् कौलिकान् दृष्ट्वा स भवेद् योगिनीप्रियः॥

तथा॥ नित्यं समर्चयेद्भक्त्या पशुहस्ते न निक्षिपेत्। स्वदार-वन्निषेवेत कुलशास्त्राणि पार्वति!। पशुशास्त्राणि सर्वाणि वर्ज-येत् परदारवत्। श्वपचस्थं यथा क्षीरं न पेयं स्याद्द्विजातिभिः। तथा पशुमुखाद्धर्मो न श्रोतव्यश्च कौलिकैः। यः शृणोति कुला-चारं यथाशास्त्रञ्च यो वदेत्। तावुभौ गच्छतः साक्षाद् योगि-नीवीरमेलनम्। अश्रद्दधाना ये चात्र कुलधर्मे कुलेश्वरि!। नरकाय निवर्त्तन्ते यावदाभूतसंप्लवम्॥ तथा॥ गुरुशक्तिं वीरभार्य्यां कुमारीं व्रतधारिणीम्। व्यङ्गाङ्गीं विकृताङ्गीञ्च कुष्ठामपि न कारयेत्। सुताञ्च भगिनीं पौत्रीं स्नुषां वापि

प्रियामपि। न कामयेद्गुरोरग्रे कुर्य्यान्नान्योन्यगूहनम्। कृष्णां शक्तां कृष्णवर्णां कुमारीञ्च कृशोदरीम्। मनोज्ञां यौवनस्थामर्च्चयेद्देवताधिया। एकदापि न सेवेत बलेन कुल-योगिनीम्। चक्रमध्ये स्वयं लुब्धां कामयेत् कुलसुन्दरि!। आममांसं सुराकुम्भं मत्तेभं सिद्धलिङ्गिनम्। सहकारमशो-कञ्च क्रीडालीनाः कुमारिकाः। एकवृक्षं श्मशानञ्च समूहं योषितामपि। नारीञ्च रक्तवसनां दृष्ट्वा वन्देत भक्तितः। गुरु-शक्तिं सुतं ज्येष्ठं कनिष्ठं कुलदेशिकम्। कुलदर्शनशास्त्राणि कुलद्रव्याणि कौलिकान्। प्रेरकान् सूचकान् वापि वाचकान् दर्शकांस्तथा। शिक्षकान् बोधकान् योगियोगिनीशिव-रूपकान्। कन्यां कुमारिकां नग्नामुन्मत्तामपि योषितम्। न निन्देच्च जुगुप्सेत सहासं नावमानयेत्। नाप्रियं नानृतं ब्रूयात् कस्यापि कुलयोगिनः। कुरूपा चेति कृष्णेति न वदेत् कुलयोषितम्। परीक्षयेच्च भक्तानां वीराणाञ्च कृताकृते। न पश्येत् पतितां नग्नामुन्मत्तां प्रकटस्तनीम्। दिवसे न रमेत् कान्तां तद्योनिं नैव वीक्षयेत्। या काचिदङ्गना लोके सा मातृकुलसम्भवा। कुप्यन्ति कुलयोगिन्यो वनितानामति-क्रमात्। स्त्रियं शतापराधेन पुष्पेणापि न ताडयेत्। दोषान्न गणयेत् स्त्रीणां गुणानेव प्रकाशयेत्। तिष्ठन्ति कुलयोगिन्यः कुलवृक्षेषु सर्वदा। तत्पत्रेषु न भोक्तव्यमर्च्चयेत्तु विशेषतः। न स्वप्यात् कुलवृक्षाधो न चोपद्रवमाचरेत्। दृष्ट्वा भक्त्या नम-स्कुर्य्याच्छेदयेच्च कदाचन। श्लेष्मातककरञ्जानि निम्बाश्वत्थ-कदम्बकाः। बिल्वो वटोडुम्बरश्च तिन्तिडिर्दश मताः स्मृताः। प्रायश्चित्तं भृगोः पातं सन्न्यासं व्रतधारणम्। तीर्थयात्राभि-गमनं कौलः पञ्च विवर्जयेत्। वीरहत्या हयापानं वीरद्रव्या-पहारिता। वीरस्त्रीगमनञ्चैव तत्संसर्गश्च पञ्चमः। महा-

पातकमित्युक्तं कौलिकानां कुलान्वये। शैवे तत्त्वपरिज्ञानं गारुड़े विषभक्षणम्। ज्योतिषे ग्रहणं सारं कौलेऽनुग्रहनिग्रहौ॥

अथानन्दस्वरूपकथनम्॥ समयाचारतन्त्रे प्रथमपटले॥ आनन्दं परमं ब्रह्म परशक्तिः सदाशिवः। आनन्देन विना भ्रंशो न च तृप्यन्ति देवताः। द्रव्यशुद्ध्यादिसकलमानन्दार्थञ्च भैरवि!। आनन्दे जायमाने तु भक्षयेन्न कदाचन। अतिपानाद्भवेच्छक्तो जपपूजादि निष्फलम्। बुद्धिनाशो भवेद्देवि। अत एव मितं चरेत्। सुखार्थं भक्षयेद्यस्त्वापदस्तस्य पदे पदे। अतिसङ्क्षोभतोऽत्यर्थंलोकनिन्दा च जायते॥ तथा॥ सर्वं ब्रह्ममयं पश्यन् स च दोषैर्न लिप्यते। मोहाद्वा कामतो वापि यः कश्चिदिह वर्त्तते। सोऽधमः साधकानाञ्च नारको भवति ध्रुवन्। इह लोके निन्दितः स्यात् परे च नरकं व्रजेत्॥

अथानुकल्पः॥ समयाचारतन्त्रे॥ गव्यादीनामभावे तु नित्यं कर्म न लोपयेत्। प्रमादाल्लोपयेद् यस्तु नरकं लभते ध्रुवम्। द्रव्यं चतुर्दशं प्रोक्तं तच्छृणुष्व पृथक् पृथक्। तेषां मध्ये द्वयं द्रव्यं न ग्राह्यञ्च कदाचन। क्षीरं दधि तथा तक्रं घृतं क्षौद्रं गुडं तथा। शर्करा शीतलं तोयमैक्षवं नारिकेलकम्। आर्फेनं विजयाचैवमुन्मत्तञ्च विषं तथा। धुस्तूरञ्च विषं देवि! द्रव्यं प्राणहरात्मकम्। अन्यानि यानि द्रव्याणि आनन्दार्थं पिबेन्नरः॥ तथा॥ सर्वद्रव्याद्यभावे तु आर्द्रकं परिकीर्त्तितम्। जलं वा क्षीरतक्रं वा नित्यं कर्म समापयेत्। मकारपञ्चकाभावे पञ्चमं परिकीर्त्तितम्। अभावे पञ्चमे देवि! मनसा पञ्चमं व्रजेत्॥

अथ पारम्पर्य्योपदेशादिं विना पञ्चतत्त्वसेवननिन्दा॥

कुलार्णवे पञ्चमखण्डे द्वितीयोल्लासे ॥ गुरूपदेशरहिता मोह-यन्तीह केचन। मोहयन्ति जनान् केचित् स्वयं पूर्वविमोहिता:। दुराचारपरा: केचिद्वाचयन्ति च पामरा:। वर्त्त कौलिकं धर्मं मिथ्याज्ञानविडम्बका:। स्वबुद्धा वलयन्तीमं पारम्पर्य्यविवर्जिता:। मद्यपानेन मनुजो यदि सिद्धिं लभेत वै। मद्यपानरता: सर्व्वे सिद्धिं गच्छन्तु पामरा:। मांसभक्षणमात्रेण यदि पुण्यगतिर्भवेत्। लोके मांसाशिन: सर्व्वे पुण्यभाजो भवन्त्विह। स्त्रीसम्भोगेन देवेशि! यदि मोक्षं व्रजन्ति वै। सर्व्वेऽपि जन्तवो लोके मुक्ता: स्यु: स्त्रीनिषेवणात्। कुलमार्गो महान् देवि! न मया निन्दित: क्वचित्। आचाररहिता येऽत्र निन्दितास्ते च सर्व्वदा। अन्यथा कौलिके धर्मे आचार: कथितो मया। विचरन्त्यन्यथा देवि! मूढा: पण्डितमानिन:। कृपाणधारा गमनाद्व्याघ्रकण्ठावलम्बनात्। भुजङ्गधारणान्नूनमशक्यं कुलवर्त्तनम्। वृथापानन्तु देवेशि! सुरापानं तदुच्यते। यन्महापातकं ज्ञेयं वेदादिषु निरूपितम्। अनाघ्रेयमनासेव्यमस्पृश्यञ्चाप्यपेयकम्। मद्यं मांसं पशूनान्तु कौलिकानां महाफलम्। यत्तु। अमेध्यानि द्विजातीनां मद्यान्येकादशैव तु। द्वादशन्तु सुरामद्यं सर्व्वेषामधमं स्मृतम्। तस्माद् ब्राह्मणराजन्यौ वैश्यश्च न सुरां पिवेत्। इति द्विजातिपाननिषेधकवचनं तदपि पूर्व्ववचनैकवाक्यतया पशुपरमनभिषिक्तपरं वा ॥

चक्रानुष्ठानं यथा श्यामारहस्यधृतम् ॥ चक्राकारेण पंक्त्याकारेण वा भिन्नभिन्नासने स्वशक्तियुक्तायेत् युग्मयुग्मक्रमेण पद्मासनेनोपविश्य सामयिकललाटे चन्दनं दत्त्वा शिवशक्तिबुद्ध्या पुष्पञ्च दद्यात्। ततो यदि गुरुस्तत्र तिष्ठति तदादौ गन्धादिना तं पूजयित्वा तत्पात्रे पुष्पं दत्त्वा शुद्धिसहितं तस्मै समर्प्य प्रणमेत्। गुरोरभावे तत्पात्रं जले

क्षिपेत्। ततः शक्तिपात्रं शुद्धिसहितं शक्त्यै दत्त्वा सामयिकेभ्योऽपि ज्येष्ठानुक्रमेण वीरपात्रात् परामृतं शुद्धिसहितं दद्यात्। ततः सामयिकोऽपि भक्त्या हस्तद्वयेन सङ्गृह्य तदुपरि मूलमन्त्रमष्टधा जप्त्वा पूर्ववदानन्दभैरवं भैरवीञ्च सन्तर्प्य गुरून् देवताश्च सन्तर्पयेत्। स्वस्वकल्पोक्तविधिना भूतशुद्धिं कुर्य्यात्। ततश्चक्रनायकस्तैः सह पात्रवन्दनं कुर्य्यात् यथा। श्रीमद्भैरवशेखरप्रविलसच्चन्द्रामृतप्लावितं क्षेत्राधीश्वरयोगिनीसुरगणैः सिद्धैः समाराधितम्। आनन्दार्णवकं महात्मकमिदं साक्षात्त्रिखण्डामृत वन्दे श्रीप्रथमं कराम्बुजगतं देवं विशुद्धिप्रदम्॥ इत्यभिमन्त्र्य वामहस्तेन पात्रमुत्तोल्य अन्योन्यवन्दनं कृत्वा गृह्णामीति गुरुशक्तिसाधकेश्वराणामाज्ञां गृह्णीयात्। ते जुषस्वेति ब्रूयुः॥ ततो मूलाधारात् कुण्डलिनीं इष्टदेवतास्वरूपां आजिह्वान्तां विभाव्य गुरुपादुकां स्मृत्वा शिवोऽहमिति विचिन्त्य हस्ताभ्यां पात्रं धृत्वा मूलमुच्चरन् कुण्डलिनीमुखे देवीं तर्पयेत्॥ एतदुक्तमुदयाकरपद्धत्याम्॥ कृत्वा मन्त्रतनुं स्मरेत् गुरुपदं देवीं कलां चिन्मयीं पश्चाद् वास्त्रितयं हृदासनहृतं दीपैर्युतं कज्जलैः। पुष्पादिष्वभिमन्त्रितञ्च निविडं मन्मोहकध्वंसकं ये सञ्चिन्त्य पिबन्ति यान्ति खलु ते भुक्तिञ्च मुक्तिं पराम्॥

तन्त्रान्तरे च। सिन्दूरतिलकं भाले पाणौ च मदिरासवम्। कृत्वा पिबेद्गुरुं ध्यायंस्तथा देवीञ्च चिन्मयीम्। ततः पात्रमाधारोपरि संस्थाप्य पुनस्तेन क्रमेण परामृतं गृहीत्वा पात्रवन्दनं कुर्य्यात्। यथा॥ मद्यं मीनरसावह यदि तया दातुश्च पेयादिभिः किञ्चिच्चञ्चलरक्तपद्मजदृशा तस्यै समावेदितम्। वामे स्वात्मविशुद्धिशुद्धिकमलं पाणौ विधायात्मकं वन्दे पात्रमहं द्वितीयमधुना नन्दैकसंवर्द्धनम्॥

ततः पूर्ववत् पात्रं स्वीकृत्य अन्यत् पात्रवन्दनं कुर्यात्॥ यथा॥ सर्वाम्नायकलाकलापकलितं कौतूहलद्योतनं चन्द्रोपेन्द्रमहेन्द्रशम्भुवरुणब्रह्मादिभिः सेवितम्। ध्यातं देवगणैः परं मुनिगणैर्मोक्षार्थिभिः सर्वदा वन्दे पात्रमहं तृतीयमधुना बालावबोधक्षमः॥ तृतीयपात्राभिवन्दन कृत्वान्यत् पात्रवन्दनं कुर्य्यात्॥ यथा॥ हैमं मीनरसावहं हरिहरब्रह्मादिभिः सेवितं मुद्रामैथुनधर्मकर्मनिरतं चाराम्लतिक्ताश्रयम्। आचार्य्याष्टकसिद्धभैरवकलामासेन संशोधितं पायात् पञ्चमकारतत्त्वसहितं पात्रं चतुर्थं नमः॥ इति चतुर्थपात्रवन्दनं कृत्वान्यत् पात्रवन्दनं कुर्य्यात् यथा। आधारे भुजगाधिराजवलये पात्रं मही मण्डलं मद्यं सप्तसमुद्रवारिपिशितं चाष्टौ च दिग्दन्तिनः। सोऽहञ्चैव विभावयन् प्रतिदिनं तारागणैरर्च्चितोऽप्यादित्यप्रमुखैः सुरासुरगणैराशाकरैः किङ्करैः॥ इति पञ्चमं पात्रं स्वीकुर्य्यात्। ततो यावद् दृष्ट्यादिका न चलति तावत् पानादिकं कार्य्यम्।

अथास्य प्रमाणं यथा॥ रुद्रयामले॥ साधकेभ्यश्च शक्तिभ्यो दद्यान्निर्म्माल्यचन्दनम्। सामयिकैः समं कुर्य्याद्देवि! पानादिभक्षणम्॥ अन्यत्रापि। निर्विशेषचक्ररूपेण पंक्त्याकारेण वा यथा। शक्तियुक्तो वसेद्वापि युग्मयुग्मविधानतः। शिवशक्तिधिया सर्वं चक्रमध्ये समर्पयेत्॥ तन्त्रान्तरे च॥ ततः पुष्पं समादाय गुरोः पात्रे निवेदयेत्। गुरवे च निवेद्याथ शक्त्यै दत्वा स्वयं हरेत्॥ भावचूडामणौ च॥ साक्षाद् यदि गुरुर्न स्यात्तदा तोये विसर्जयेत्॥

अथ पानपात्रपरिमाणं यथा कुलसारे॥ शयनाग्निबाणसङ्ख्यकर्षेस्तु परमेश्वरि!। हेतुपात्रं प्रकर्त्तव्यमित्युक्तं कुलसाधने। ततोऽप्यधिकपात्रन्तु न कर्त्तव्यञ्च साधकैः।

कर्षं लौकिकतोलकमित्यर्थः। तदुक्तं कुलोत्तमे॥ गुञ्जा द्वादशमाषः स्यात्तदष्टौ कर्ष उच्यते॥ अथोत्तरतन्त्रे॥ अनुज्ञां पुरतो लब्ध्वा गृह्णामीति स्वयं वदेत्। शुपस्त्वभ्यनुज्ञातो गुरुणा वा कुलीनकैः। गृह्णीयाच्च स्वयं सिद्धो बद्धपद्मासनः सुधीः॥

कुलार्णवे॥ एकासने निविष्टा ये भुञ्जीरंश्चैव भाजने। एकपात्रे पिबन्त्येवं ते यान्ति नरकाश्रमे। एकपात्रमिति सर्वे मिलित्वा नैकपात्रे पिबेत्। न तु प्रतिवारं द्रव्यपाने भिन्नभिन्नपात्रं कार्य्यम् अनुष्ठानलक्षणापत्तेः सम्प्रदायविरोधाच्च वचनान्तरदर्शनाच्च॥ स्वशक्तिं वीरशक्तिं वा दीक्षितां गुरुमग्रणीम्। पाययित्वा पिबेद्द्रव्यमिति शास्त्रस्य निर्णयः। गुरुशक्तियुतानाञ्च गुरुज्येष्ठकनिष्ठयोः। उच्छिष्टं भक्षयेत् स्त्रीणां ताभ्यो नोच्छिष्टमर्पयेत्। चक्रमध्ये च नियतं नान्यथा पतनं भवेत्। कनिष्ठानां स्वशिष्याणां दद्यात् स्वोच्छिष्टमेव हि। दद्यात् स्नेहेन योऽन्येभ्यः स भवेदापदां पदम्॥ अन्यत्रापि॥ शक्त्युच्छिष्टं पिबेद्द्रव्यं वीरोच्छिष्टञ्च चर्वणम्। शक्तिवीरप्रसादेन किं न सिध्यति भूतले॥

चक्रेश्वरेण स्वशक्त्युच्छिष्टमपि पेयम्। तत्प्रमाणन्तु॥ शक्त्युच्छिष्टमविचार्य्य पिबेच्चक्रेश्वरो यदि। आकल्पं नरकं भुक्त्वा विष्ठायां जायते क्रिमिरिति। अविचार्य्येति इयमभिषिक्ता नाभिषिक्ता वेति विचारमकृत्वेति तु कौलावलीकारः॥ पीत्वा पीत्वा पुनः पीत्वा पुनः पतति भूतले। उत्थाय च पुनः पीत्वा पुनर्जन्म न विद्यते। इदञ्च वचनं ध्यानजपाद्यवसरविषयम्। न तु पशुसंसर्गविषयकञ्च। प्रकटे सिद्धिहानिः स्यादित्यादिश्रवणात्। यावन्न चलते दृष्टिर्यावन्न

चलते मनः । तावत् पानं प्रकर्त्तव्यं पशुपानमतः परम् । इतिवचनेन ध्यानाद्यपेक्षितत्वाच्च ॥

ततः शान्तिस्तोत्रं पठेत् ॥ तदुक्तं डामरे ॥ पीत्वा स्वामिजनैः सार्द्धं शान्तिस्तोत्रं ततः पठेत् । नश्यन्तु प्रेतकुष्माण्डा नश्यन्तु दूषका नराः । साधकानां शिवाः सन्तु आम्नायपरिपालिनाम् । जयन्ति मातरः सर्वा जयन्ति योगिनीगणाः । जयन्ति सिद्धडाकिन्यो जयन्ति गुरुपंक्तयः । जयन्ति सिद्धिडाकिन्यो जयन्ति गुरवः सदा । जयन्ति साधकाः सर्वे विशुद्धाः कौलिकाश्च ये । समयाचारसम्पन्ना जयन्ति पूजका नराः । नन्दन्तु अणिमासिद्धा नन्दन्तु कुलपालकाः । इन्द्राद्या देवताः सन्तु तृप्यन्तु वास्तुदेवताः । चन्द्रसूर्य्यादयो देवास्तृप्यन्तु मम भक्तितः । नक्षत्राणि ग्रहा योगाः करणा राशयश्च ये । सर्वे ते सुखिनो यान्तु सर्पाद्न्यास्तु पक्षिणः । पशवस्तुरगाश्चैव पर्वताः कन्दरा गुहाः । ऋषयो ब्राह्मणाः सर्वे शान्तिं कुर्वन्तु मे सदा । स्तुता मे विदिताः सन्तु सिद्धास्तिष्ठन्तु पूजकाः ॥ ये ये पापधियः सुदूषणरता मन्निन्दकाः पूजने वेदाचारविमर्दनेष्टहृदया भ्रष्टाश्च ये साधकाः । दृष्ट्वा चक्रमपूर्वमन्दहृदया ये कौलिका दूषकास्ते ते यान्तु विनाशमत्र समये श्रीभैरवस्याज्ञया ॥ द्वेष्टारः साधकानाञ्च सदैवाम्नायदूषकाः । डाकिनीनां मुखे यान्तु तृप्तास्तत्पिशितैस्तु ते ॥ ये वा शक्तिपरायणाः शिवपरा ये वैष्णवाः साधवः सर्वस्मादखिले सुराधिपमजं सेव्यं सुरैः सन्ततम् । शक्तिं विष्णुधिया शिवञ्च सुधियः श्रीकृष्णबुद्ध्या तु ये सेवन्ते त्रिपुरस्त्वभेदमतयो गच्छन्तु मोक्षन्तु ते ॥ शत्रवो नाशमायान्तु मम निन्दाकराश्च ये । द्वेष्टारः साधकानाञ्च ते नश्यन्तु शिवाज्ञया । ततो यथाशक्ति विधिना शिवशक्तियोगं कृत्वा देवीपादे समा-

त्वानं समर्प्य श्रीपात्रमुत्तोल्य देव्या उपरि त्रिर्भ्रामयित्वा पुनः संस्थाप्य संहारमुद्रया स्वहृदि समानीय श्रीदक्षिणकालिके! क्षमस्वेति विसृजेत् ॥ ओं कालिकायै नमः ॥

अथानन्दस्तोत्रम् ॥ मनोभुवो मङ्गलमूलमुद्रां सौन्दर्य्यनक्षत्रं युरिवेजयन्तीम्। श्रीसुन्दरीमिन्दुकलावतंसां सानन्दमानन्दमयीं स्मरामि ॥ १ ॥ श्रीसुन्दरीपूजनतत्पराणां हालाभिरालोहितलोचनानाम्। अस्माकमानन्दितमानसानां माहेश्वराणां दिवसाः प्रयान्तु ॥ २ ॥ विधाय धारां वदने सुरायाः श्रीकृष्णमभ्यर्च्य कुलक्रमेण। आस्वादयन्तः पिशितं मृगाक्षीमालिङ्ग्य मोक्षं सुधियो लभन्ते ॥ ३ ॥ दिने दिने भिक्षिघटोऽस्तु पूर्णो दिने दिने तर्पणमस्तु देव्याः। दिने दिने सङ्घटतां द्वितीयां दिने दिने साधकसङ्गमोऽस्तु ॥४॥ आस्वादयन्तः पिशितस्य खण्डमाकण्ठपूर्णं मदिरां पिबामः। वामेक्षणासङ्गमसादधाना भुक्तिञ्च मुक्तिञ्च परां व्रजामः ॥५॥ न स्वादुलाभः पिशितस्य यस्मिन् पञ्चाचरी पूर्णरतिर्न यत्र। न यत्र सङ्गो मृगलोचनायास्तत्तद्दिनं दुर्द्दिनमेव मन्ये ॥ ६ ॥ प्रवर्त्तकानां सहसाथ लक्ष्मीः प्रयाति देहं सुपदक्रमेण। श्रीसुन्दरीसाधकनिन्दकानां प्राणाधमानीह लयं प्रयान्ति ॥ ७ ॥ अङ्गेषु कुष्ठादि गृहेष्वलक्ष्मीर्मूकत्वमास्ये भवनं श्मशानम्। श्रीसुन्दरीसाधकनिन्दकानामायुः क्षयं गच्छति तत्क्षणेन ॥८॥ श्रीसुन्दरीसाधकपुङ्गवानां यथा यथा निन्दितमातनोति। जनः समं पुत्रकलत्रमित्रैस्तथा तथा नाशमुपैति शीघ्रम् ॥९॥ हालां पिबन् दीक्षितमन्दिरेषु स्वपन्निशायां गणिकागृहेषु। गृहे गृहे भोजनमेव कुर्वन् बम्भ्रम्यते साधकचक्रवर्त्ती ॥ १० ॥ अनन्तरं कालवशाच्च योऽहं सोऽहं भविष्यामि न मे विवादः। श्रीसुन्दरीं जन्मनि जन्मनि त्वां यद्गेरवोऽहं जननीं स्मरामि ॥११

विकल्पवाटीतटसन्निविष्टे प्रवर्त्तमानाः पशवो वराकाः ।
प्रविश्य मोहाम्बुनिधावगाधे भ्रमन्त्यनापादितकौलमार्गाः
॥ १२ ॥ नान्यं विलोकेत च वाममोहे नान्यं स्मरत्नापरमा-
श्रयामि । कदापि नाहं परमात्मरूपां श्रीसुन्दरीं चेतसि
विस्मरामि ॥ १३ ॥ विलोक्य सिन्दूरमयं सुधाभिः श्रीचक्रराजं
निभि क्रूसवन्तः । श्रीसुन्दरीं चेतसि चिन्तयन्तो हेलाविलोकै-
र्वशयन्ति लोकान् ॥ १४ ॥ उन्मूलनं पातकभूरुहाणामुन्मादनं
चित्तकुतूहलानाम् । आकर्षणं पङ्करुहेचणानामैरेयपानं वय-
माचरामः ॥ १५ ॥ वाराणसीजङ्गसुताप्रयागकेदारतीर्थानि
विलोकितानि । तेनैव मन्ये जगती हतानि श्रीसुन्दरीचिन्त-
नमेव यस्य ॥ १६ ॥ वामे चन्द्रमुखी मुखे च मधुर पात्रं करा-
म्भोरुहे मूर्ध्नि श्रीगुरुचिन्तनं भगवतीध्यानास्पदं मानसे ।
जिह्वाया जपसाधनं परिणतिः कौलाङ्गनाचिन्तनं यत् पात्रं
नियतं पिबेत्तदमृतं भक्तिश्च मुक्तिप्रदम् ॥ १७ ॥ वामे रामा
रमणकुशला दक्षिणे पानपात्रं चाग्रे न्यस्तं मरिचसहितं शूक-
रस्योष्णमासम् । स्कन्धे वीणा ललितसुभगा सद्गुरूणां प्रपञ्चः
कौलो धर्मः परमगहनो योगिनामप्यगम्यः ॥ १८ ॥ यत्रास्ति
भोगो न च तत्र मोक्षो यत्रास्ति मोक्षो न च तत्र भोगः ।
श्रीसुन्दरीपूजनतत्पराणां भोगश्च मोक्षश्च करस्थ एव ॥ १९ ॥
एकेन शुष्कचणकेन घटं पिबामि कुम्भं पिबामि सहसा लव-
णाद्रकेण । आस्वादयामि यदि रोहितमुण्डखण्डं गङ्गां
पिबामि यमुनां सह सागरेण ॥ २० ॥ करे पात्रं मुखे स्तोत्र-
मानन्दो हृदयाम्बुजे । मूर्ध्नि श्रीनाथपादस्य स्मरणं किमतः
परम् ॥ ॥ २१ । पीत्वा मद्यं पठेत् स्तोत्रं साधकः कुलभैरवः ।
कुलस्त्रीसङ्गनिरतः कुलकार्य्यं समाचरेत् ॥ २२ ॥ चलिपिशित-
पुरश्रीयागपूजारतोऽहं बहुविधकुसुमागारम्भसम्भावितोऽ-

हम्। गुरुचरणरतोऽहं भैरवीमाश्रितोऽहं पशुजनविरतोऽहं भैरवोऽहं शिवोऽहम्॥ २३॥ इति कुलार्णवे आनन्दस्तोत्रं समाप्तम्॥

अथानन्दोल्लासः॥ कुलार्णवे पञ्चमखण्डे सप्तमोल्लासे॥ आरम्भस्तरुणश्चैव यौवनं प्रौढ एव च। तदन्ते चोन्मनाश्चैव तत्त्वोल्लासस्ततः परम्। समाधिरिति विज्ञेयस्तत्त्वोल्लासस्तु सप्तमः। तत्त्वत्रयं स्यादारम्भः कथितं कुलनायिके!। कथितस्तरुणोल्लासो ह्यरुणं सुखनम्बिके!। यौवनं मनसः सम्यगुल्लासः कथितः प्रिये!। स्खलनं दृङ्मनोवाचां प्रौढ़मित्यभिधीयते। समुल्लासपरे चक्रे य इच्छेत् पात्रमेलनम्। आक्रौप्रौढ़समुल्लासं नैव कुर्य्यात् कदाचन॥ तथा॥ प्रौढोल्लासमधिकृत्य॥ तदारूढ़ेषु वीरेषु कार्य्याकार्य्यं न विद्यते। इच्छैव शास्त्रसम्पत्तिरित्याज्ञा परमेश्वरि!। तत्र यद्‌यत् कृतं कर्म शुभं वा यदि वाऽशुभम्। तत् सर्वं देवताप्रीत्यै जायते सुरसुन्दरि!। जल्पो जपफलं तन्द्रा समाधिरभिधीयते। विक्रिया पूजनं देवि! छर्दनं भैरवो बलिः। सुप्तिः स्याच्छ्रुतिसंयोगात् स्तोत्रं तत्कालभाषणम्। न्यासोऽवयवसंस्पर्श. कण्डूतिर्हवनक्रिया। वोक्षणं ध्यानमीशानि! शयनं वन्दनं भवेत्। तत्त्वन्यासे कृता नाना या चेष्टा सा च तत्क्रिया। कार्य्याकार्य्यविचारन्तु यः करोति स पातकी। एतच्चक्रगता वीरा विज्ञेयाः परयोगिनः। येनाप्नुवन्ति मनुजाः साक्षाद्भैरवरूपताम्। सम्मोदकपरानन्दतर्पणं स्नानवर्त्तनम्। वेणुवीणादिवाद्यञ्च कवितारचनादिकम्। रोदनं भाषसम्पातः समुत्थानं विजृम्भणम्। गमनं विक्रिया देवि! योग इत्यभिधीयते। चक्रेऽस्मिन् योगिनीवीरयोगिन्यो मदमन्थराः। समाचरन्ति देवेशि! यथोल्लासं मनोगतम्॥ शनैः पृच्छन्ति पार्श्वस्थानाविस्मृत्यात्मवीचि-

तम्। निधाय वदने पात्रं निर्वाणा निवसन्ति च। मत्ता स्वपुरुषं मत्वा कान्तान्यमवलम्बते॥ तथैव पुरुषश्चापि प्रौढ़ोऽन्तोल्लाससंयुतः। पुरुषः पुरुषं मोहादालिङ्गत्यङ्गनाजनम्। पृच्छन्ति स्वपतिं मुग्धा कस्त्वं का त्वमिहागता। किं कार्य्यं वयमायाताः किमर्थमिह संस्थिताः। उद्यानं किमिदं हन्त! गृहं किं वागतं किमु?। मुखे सम्पूर्य्य मदिरां पाययन्ति स्त्रियो नरान्। उपदंशमुखे क्षिप्वा निक्षिपन्ति प्रियानने। गृह्णन्त्यन्यस्य पात्राणि व्यञ्जनानि च शाम्भवि!। धृत्वा शिरसि नृत्यन्ति मद्यभाण्डानि योगिनः। अज्ञानात् करतालान्तमस्पष्टाक्षरगीतकम्। प्रस्खलत्पदविन्यासं नृत्यन्ति कुलभक्तयः। योगिनो मदमत्ताश्च पतन्ति प्रमदोरसि। मदाकुलाश्च योगिन्यः पतन्ति पुरुषोपरि। मनोरथसुखं पूर्णं कुर्वन्ति च परस्परम्। इत्यादिविविधाचेष्टाः कुर्वन्ति कुलनायिके!। विकृतिं मनसो हित्वा यदुल्लासः प्रवर्त्तते। तदा तु देवताभावं भजन्ते योगिपुङ्गवाः। कौलिकान् भैरवावेशान् यो वा निन्दति मूढधीः। तत्त्वाशयस्य सन्देहो योगिन्यः कुलनायिकाः। न निन्देन्न हसेद्वापि चक्रमध्ये मदाकुलान्। एतच्चक्रगतां वार्त्तां वहिर्नैव प्रकाशयेत्। तेभ्यश्च भोजनं कुर्य्यात् नाहितञ्च समाचरेत्। भक्त्या संरक्षयेदेतान् गोपयेच्च प्रयत्नतः। चक्रे मदाकुलान् दृष्ट्वा चिन्तयेद्देवताधिया। मोदते वन्दते भक्त्या स गच्छेद्द योगिनीपदम्। पश्येदेवंविधं चक्रं यो भक्त्या कौलिकः प्रिये!। व्रततीर्थतपोदानयज्ञकोटिफलं लभेत्। उन्मादात् पतनोत्थानात् मूर्च्छना च मुहुर्मुहुः। उन्मत्तश्चैव उल्लासे षष्ठे वीरसमन्विते। चिरं सन्निदधाते तौ यौ वित्तः पराचरौ। परं ब्रह्मात्मसंस्थानत्वाद्भिय कुलनायिके!। देहेन्द्रियाणां मनसश्चानवस्था निग-

द्यते। समवस्थाभिधा तस्मिन् तत्त्वोल्लासे समं प्रिये!। परमन्त्रस्वरूपोऽसौ जायते मूर्च्छना परा। मूर्च्छनासक्तिकर्पाऽपि न्यूनं मुक्तेः परं विदुः। अन्तर्लक्ष्यो बहिर्दृष्टिर्निमेषोन्मेषवर्जितः। एषा च शाम्भवी मुद्रा सर्वतन्त्रेषु गोपिता। एषा च खेचरी मुद्रा शिवस्य समवाहिनी। सर्वात्तीर्णः सदा हन्ता सागरस्य समाकृतिः। अनयोल्लासिनी वीरा शिव एव न संशयः। न किञ्चिदपि जानन्ति आत्मध्यानपरायणाः। तदा मत्परमं सौख्यमिति वक्तुं न शक्यते। स्वयमेवानुभवति शर्कराक्षीरपानवत्। ईदृशं तादृशं सौख्यमिति वक्तुं न शक्यते। 'दृश्यते कुलकादेश तद्ब्रह्मध्यानमुत्तमम्। यत् सुखं विद्यते ध्याने देहादेशकरं परम्। कथितुं नैव शक्नोमि प्रबुद्धस्तु समाहितः। ब्रह्मध्यानामृतानन्दपराः सुकृतिनो नराः। क्षणोऽप्यन्तर्हिते तस्मिन् मोचयन्ति हतप्रभाः। सप्तमोल्लासयुक्तानां तद्भक्तानां महाफलम्। अष्टौ त्रिकालज्ञानोत्थाः प्रत्ययाश्च कुलेश्वरि!। अष्टावस्थाश्च कम्पाद्या जायन्ते नात्र संशयः। बहुनात्र किमुक्तेन अणिमाद्यष्टसिद्धयः। प्रतीहारीपदं प्राप्ताः सेवन्ते सुनितां चिरम्। ये गुणाः परमेशस्य पञ्चतत्त्वतनोः शुभाः। ते गुणाः कुलतत्त्वज्ञे! तत्त्वज्ञानां समाहृताः। आरम्भः स्तवनोल्लासो यौवनं प्रौढमेव च। नन्दन्ति योगाद्दित्युक्तोन्मनाः स्वप्न उच्यते। अनवस्था सुषुप्तिः स्यादवस्थात्रयसंयुतात्। सप्तोल्लासं यो हि वेत्ति स मुक्तः स च कौलिकः। प्रवृत्ते भैरवीचक्रे सर्वे वर्णा द्विजातयः। निवृत्ते भैरवीचक्रे सर्वे वर्णाः पृथक् पृथक्। स्त्री वाथ पुरुषः षण्ड-श्चाण्डालो वा द्विजोत्तमः। चक्रमध्ये न भेदोऽस्ति सर्वे देवसमाः प्रिये!। नगरीनिर्भराद्यम्बु गङ्गां प्राप्य यथैकताम्। याति श्रीचक्रमध्येषु चैकत्वं मानवास्तथा। चौरेश

सहिते तोयं क्षीरमेव यथा भवेत्। तथा श्रीचक्रमध्ये तु जातिभेदो न विद्यते। स्वर्गादिपुण्यलोकेषु देवादयो यथा न हि। तथैव चक्रमध्ये तु देवताः सर्वमानवाः। जातिभेदो न चक्रेऽस्मिन् सर्वे शिवसमाः स्मृताः। वेदोपनिषदमेवं हि सर्वं ब्रह्मेति चाब्रवीत्। बहुनात्र किमुक्तेन चक्रमध्ये कुलेश्वरि!। मद्रूपाः पुरुषाः सर्वे त्वद्रूपा योषितः प्रिये!। चक्रमध्ये तु मूढ़ात्मा जातिभेदं करोति यः। तं भक्षयन्ति योगिन्यः शपन्ति कुलनायिके!। स्त्रीणामन्यतमं स्थानं पुंसामन्यतमं पृथक्। अथवा मिथुनं कृत्वा क्रमात्तमुपवेशयेत्। पुंस्त्र्याकारेण वा सम्यक् चक्राकारेण वा प्रिये!। शिवशक्तिधिया सर्वांश्चक्रमध्ये समर्चयेत्। अविभक्तौ यथाचारौ लक्ष्मीनारायणौ प्रिये!। यथा वाणीसदानन्दो तथा वीरः सशक्तिकः। मद्यकुम्भसहस्रैश्च मांसभारशतैरपि। न तुष्यामि वरारोहे! भगलिङ्गामृतं विना। न चक्राद्यं न पद्माद्यं न वज्राद्यमिदं जगत्। लिङ्गाद्यञ्च भगाद्यञ्च तस्माच्छक्तिशिवात्मकम्। शिवशक्त्यात्मसंयोगो यस्मिन् काले प्रजायते। स सन्ध्याकुलनिष्ठानां समाधिः स विधीयते। कामुको न स्त्रियं गच्छेदनिच्छन्तीमदोचिताम्। सद्यः संस्कारसंशुद्धां विहितां तां व्रजेत् स्त्रियम्॥ इति तत्त्वत्रयोल्लासपानभेदाभिचोदितम्। समासेन कुलेशानि! किम्भूयः श्रोतुमिच्छसि॥ इत्यानन्दोल्लासः॥

अथ पञ्चचक्रानुष्ठानम्॥ यथा निरुत्तरतन्त्रे दशमपटले॥ श्रीशिव उवाच॥ सर्वजात्युद्भवा शक्तिः योगिभिः पूज्यते सदा। यां यां पश्यति योगीन्द्रस्तां तामेव प्रपूजयेत्। वीरशक्तिविशेषेण शृणुष्व वरवर्णिनि!। पुरश्चर्य्या कृता वीरा प्रशस्ता वीरसाधने। पुरश्चर्य्याविहीनाश्चेन्न योज्याः कुल-

साधने ।। योज्यायेत् सिद्धिहानिः स्याद्रौरवं नरकं व्रजेत्। वीरशक्तिं विना देवि! न कुर्य्यात् कुलसाधनम्। तदभावे हीनजातो प्रशस्ता वीरसाधने। पञ्चचक्रे प्रशस्ता यास्ताः शृणुष्व वरानने ।। चक्रं पञ्चविधं प्रोक्तं तत्र शक्तिं प्रपूजयेत्। राजचक्रं महाचक्रं देवचक्रं तृतीयकम्। वीरचक्रं चतुर्थञ्च पशुचक्रञ्च पञ्चमम्। पञ्चचक्रे यजेद्दिव्ये वीरश्च कुलसुन्दरि ।। ब्रह्मचारी गृहस्थश्च पञ्चचक्रे प्रपूजयेत्। वलीयसि च देवेशि! शिवचक्रे प्रपूजयेत्। ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वीरचक्रेण पूजयेत्। योगिभिः पूज्यते देवि! पूर्वचक्रेषु कामिनी॥ माता च भगिनी चैव दुहिता च स्नुषा तथा। गुरुपत्नी च पञ्चैता राजचक्रे प्रपूजयेत्। गौडी वाप्यथवा माध्वी सुरा शस्ता कुलेश्वरि ।। शुद्धिश्छागोद्भवा शस्ता तृतीयोद्दालकस्तथा। मुद्रा गोधूमजा शस्ता स्वयम्भूकुसुमं तथा। कुण्डगोलोद्भवं द्रव्यमनुकल्पं नियोजयेत्। रक्तचन्दनं तथा श्वेतमनुकल्पञ्च चन्दनम्। वस्त्रालङ्कारभूषाद्यैर्गन्धमाल्यानुलेपनैः। पूजयेत् परया भक्त्या देवताभ्यो निवेदयेत्। भक्ष्यं नानाविधं द्रव्यं नानावस्त्रसमन्वितम्। आसनं शुद्धिसंयुक्तं ताभ्यो दद्यात् पुनः पुनः। प्रणम्य प्रजपेन्मन्त्रं दृष्ट्वा ताश्च सहस्रकम्। अङ्गं नैव स्पृशेत्तासां स्पृशेच्च नरकं व्रजेत्। मधुमत्ता यदा तास्तु न स्वपन्ति सुरम्यदः। तत्तदेवं भवेत् सर्वं सत्यं सत्यं न संशयः। षष्टिवर्षसहस्राणि ब्रह्मलोके महीयते। माता भगिनी स्नुषा कन्या वीरपत्नी कुलेश्वरि ।। महाचक्रे यजेदेताः पञ्चशक्तीः पुनः पुनः। द्रव्यदाने तु सम्पूज्या न शक्तौ शिवयोजनम्। योजने सिद्धिहानिः स्याद्रौरवं नरकं व्रजेत्। महाव्याधिर्भवेद्देवि! धनहानिः प्रजायते। सदैव दुःखमाप्नोति सर्वं तस्य विनश्यति। आद्यञ्च गौड़िकं प्रोक्तं द्वितीयं कुक्कुटोद्भवम्। तृतीयं रोहितं प्रोक्तं

चतुर्थं शशसम्भवम् । करवीरोद्भवं पुष्पं चन्दनं रक्तचन्दनम् । पूजयेत् परया भक्त्या शिवलोके महीयते । षष्टिवर्षसहस्राणि तत्र देवीं प्रपूजयेत् । अष्टम्याञ्च चतुर्दश्याममायाञ्च कुजेऽहनि । राजचक्रे महाचक्रे भक्त्या शक्तिं प्रपूजयेत् । शुक्लपक्षे गुरोर्वारे चतुर्थीसप्तमीतिथौ । महाचक्रे यजेद्भक्त्या सर्वकामार्थसिद्धये । देवचक्रं प्रवक्ष्यामि शृणुष्व वरवर्णिनि ! । विदग्धाः सर्वजातीनां पञ्च कन्याः प्रपूजयेत् । गौड़िकं फलदं रम्यं द्वितीयं पक्षिसम्भवम् । तृतीयं शालमत्स्यन्तु चतुर्थं धान्यसम्भवम् । सुगन्धि सर्वपुष्पञ्च देवचक्रे नियोजयेत् । देवचक्रे यजेच्छक्तिं देवचक्रे महीयते । षष्टिवर्षसहस्राणि देवकन्यां प्रपूजयेत् । पञ्चकन्या यजेच्चक्रे नातिरिक्ताः कदाचन । लोभाद्वा कामतो वापि छलाद्वा वरवर्णिनि ! । यदि स्यात् सङ्गमस्तासां रौरवं नरकं व्रजेत् । अष्टम्याञ्च चतुर्दश्यां पक्षयोरुभयोरपि । पितृभूमिं समागम्य वीरचक्रे प्रपूजयेत् । दिव्यवीरान्वितो मन्त्री यजेत् शक्तिं बलीयसीम् ॥ श्रीदेव्युवाच । मातादयः पञ्चकन्या यतीनाञ्च कथं प्रभो ! ॥ श्रीशिव उवाच । मातादयः पञ्चकन्या हीनजाता यतः प्रिये ! । चतुर्वर्णोद्भवा वेश्या विशेषेण बलीयसीम् । भूमीन्द्रकन्यका माता दुहिता रजकीसुता । श्वपची च स्वसा ज्ञेया कापाली च स्नुषा स्मृता । योगिनो निजशक्तिः स्यात् पञ्चकन्याः प्रकीर्त्तिताः । गुरोः समीपे कर्त्तव्यमथवा भ्रातृभिः सह । सिद्धमन्त्रो भवेद्वीरो न वीरो मद्यपानतः । अभिषिक्तो भवेद्वीरः अभिषिक्ता च कौलिकी । एवञ्च वीरशक्तिञ्च वीरचक्रे नियोजयेत् । क्रमसङ्केतकञ्चैव पूजासङ्केतमेव च । मन्त्रसङ्केतकञ्चैव यन्त्रसङ्केतकस्तथा । लिखनं मन्त्रयन्त्राणां सङ्केतं गुरुमार्गतः । सङ्केतज्ञं विना वीरं यदि चक्रे नियोजयेत् । निष्फलं पूजनं देवि !

दुःखं तस्य पदे पदे। सङ्केतहीनो यो वीरो नाभिषेकी गुरु-
क्रमात्। कूपे भ्रष्टः स पापिष्ठस्तं त्यजेद्वीरचक्रके। नाभि-
षिक्तं वामचक्रे नाभिषिक्तां च कौलिकीम्। निवेश्य रौरवं
याति सत्यं सत्यं न संशयः। एवं क्रमं विना देवि! वीर-
चक्रे वसेद्यदि। सिद्धिहानिः सिद्धिहानो रौरवं नरकं व्रजेत्।
सर्वमद्यं सर्वशुद्धिं सर्वमीनं कुलेश्वरि!। सर्वमुद्रां सर्वपुष्पं
स्वयम्भूकुसुमं तथा॥ कुण्डगोलोद्भवं द्रव्यं नानारससम-
न्वितम्। प्रदद्यात् साधकश्रेष्ठो वीरचक्रे पुनः पुनः। स्वशक्तिं
पूजयेत्तत्र तदुच्छिष्टं पिबेत् प्रिये!। चर्व्यं स्वज्येष्ठतो ग्राह्यं
कनिष्ठाय निवेदयेत्। एकासने न भुञ्जीत भोजनं नैक-
भाजने। परस्परमुपस्पर्शं न कर्त्तव्यं कदाचन। एवं क्रमेण
देवेशि! वीरचक्रे समाचरेत्। आनीय हीनजां देवीं शक्ति-
मन्त्रेण शोधयेत्। संशोध्य हीनजां देवीं वीरशक्तिं निवे-
दयेत्। मधुमत्ताय वीराय यो दद्याद्धीनजां शुभाम्। वीराय
शक्तिदानन्तु वीरचक्रे विधीयते। चक्रभिन्ने चरेद्दानं रौरवं
नरकं व्रजेत्। घातयेद्गोपयेद्वापि न निन्देन्न निरीक्षयेत्।
कामं क्रोधञ्च मात्सर्यं विकारं लोभमेव च। कुलनिन्दां दुरा-
लापं गोपयेद्दुष्टकं प्रिये!। मन्त्रं मुद्रामक्षमालां योनिञ्च
वीरसङ्गमम्। मण्डलञ्च घटं पीठं सिद्धद्रव्याणि गोपयेत्।
पण्डितं वीरसन्तानं चेतं देवीञ्च योगिनीम्। कुलाचार-
गुरुं दूतीं मनसापि न निन्दयेत्। देवीं गुरुं सुधां विद्यां
श्रेष्ठां शक्तिं क्रियात्मजाम्। योगिनीं भैरवीतत्त्वमात्मतत्त्वं
प्रपूजयेत्। विमाता दुहिता भग्नी स्नुषा पत्नी च पञ्चमी।
पशुचक्रे यजेद्धीमान् पशुवत्तोषणाच्चरेत्। गन्धं पुष्पंच माल्यञ्च
वस्त्राणि भूषणानि च। सिन्दूरागुरुकस्तूरीनानापुष्पाणि
सुन्दरि!। भक्ष्यं नानाविधं द्रव्यं फलं नानाविधं प्रिये!।

एतद्द्रव्यगणं यस्तु भक्त्या ताभ्यो निवेदयेत्। षष्टिवर्ष-सहस्राणि क्षितौ राजा भवेद्ध्रुवम्। वीरचक्रे तदा सिद्धि-र्भवत्येव न संशयः॥

अथ कुलशक्तयः॥ रेवतीतन्त्रे तृतीयपटले॥ शक्तयः परमेशानि! विदग्धाः सर्वयोषितः। नटी कापालिकी वेश्या मालिनी कुङ्कुमालिनी। चण्डाली च कुलाली च रजकी नापिताङ्गना। गोपिनी योगिनी शुद्रा ब्राह्मणी राजकन्यका। कोचाङ्गना च देवेशि! तथैव गृहकारिणी। एताः षड्-विंशतिः कन्या देवानामपि दुर्लभाः। दैवज्ञा व्याधवामा च तथा मांसापहारिणी। बौद्धा च यवनी देवि! तथा रसप-सारिणी। वेश्या चतुर्विधा प्रोक्ता द्विविधा कुङ्कुमालिनी। धीवरी द्विविधा प्रोक्ता तथैव गणिकाङ्गना। कुम्भकारी द्विधा प्रोक्ता तथैव गोपिनी स्मृता। वातवैद्याङ्गना देवि! यवनी द्विविधा स्मृता। बौद्धकन्या त्रिधा देवि! तथा कोचाङ्गना प्रिये!। पूर्वोक्ताभिः सहैकत्र चतुःषष्टिश्च शक्तयः॥

गुप्तसाधनतन्त्रे चतुर्थपटले॥ शिव उवाच॥ शृणु पार्वति! वक्ष्यामि अतिगुह्यतरं महत्। प्रकाशात् सिद्धिहानिः स्यात्त-स्मात् यत्नेन गोपयेत्। स्वशक्तिं परशक्तिं वा दीक्षितां यौव-नान्विताम्। विदग्धां शोभनां शुद्धां घृणालज्जाविवर्जिताम्। आनीय कुलसाधनं कुर्य्यादित्युत्तरेणान्वयः। तत्र व्यवस्था-माह निरुत्तरतन्त्रे अष्टमपटले॥ स्वशक्तिसिद्धिमादाय सिद्धमन्त्रस्ततो भवेत्। सिद्धमन्त्रः कुलाचारे परयोषां प्रपू-जयेत्। सिद्धमन्त्रो यजेत् शक्तिं कायेन मनसापि वा। पर-योषां विशेषेण परयोषां प्रपूजयेत्। सिद्धमन्त्रप्रकारस्तु नवमपटले॥ आनीय च कुलं रम्य कुलशक्तिं कुलार्चने। स्वचक्रं विविधं देवि! शक्तिभाले लिखेत्ततः। ततः काम-

कलांदेवीं वीरकोणे लिखेत्ततः। तन्मध्ये देवमन्त्रञ्च विहितं कामवाञ्छितम्। तत्र देवीं समावाह्य ध्यात्वैव च प्रपूजयेत्। ततो लतञ्च सञ्जप्य स्थिरधीः कुलसाधकः। ततस्तच्छक्ति-कर्णे च ऋषिच्छन्दःसमन्वितम्। मूलमन्त्रं त्रिरावृत्त्या कथयेद् वामकर्णके। अद्यप्रभृति शक्ति! त्वं कुलदेवार्चनं कुरु॥ ततः शक्तिः पठति। गुरोराज्ञां समादाय घृणालज्जाविवर्जिता। प्रियोक्तविधिना देव! करिष्यामि कुलार्चनम्। त्राहि नाथ! कुलाचारकामिनीवामनायक!। त्वत्पादाम्भोरुहच्छायां देहि मे कुलवर्त्मनि। गते च प्रथमे यामे स्वकुलं कुलकोपरि। वामभागे समानीय रक्तवस्त्रसमन्वितम्॥ नानागन्धसमायुक्तं नानारत्नसमन्वितम्। ललाटे मन्त्रमालिख्य मध्ये नामविचर्चितम्। ताम्बूलपूरितमुखस्ताम्बूलारुणलोचनः। कुलाकुलजपं कृत्वा ध्रुवमायाति तत्क्षणात्। एवमाकर्षिते मन्त्रे सिद्धमन्त्रः कुलेश्वरि!। तावत् प्रयोगः कर्त्तव्यो यावत् सिद्धिर्न जायते। सिद्धमन्त्रः कुलाचारे कुलयोषां प्रपूजयेत् इति॥ शक्त्यङ्गे, जपस्थानमाह॥ समयाचारतन्त्रे॥ अथेदानीं प्रवक्ष्यामि जपार्थं पीठमुत्तमम्। पूर्णगिरिञ्च प्रथममुड्डीयानां द्वितीयकम्। जालन्धरं तृतीयञ्च कामरूप चतुर्थकम्। कृते पूर्णगिरिश्चैव त्रेतायाञ्च द्वितीयकः। जालन्धरं द्वापरे तु कामरूपं कलौ युगे। चतुःपीठानि पीठानि शक्तिदेहेषु यानि च। तानि चत्वारि वक्ष्यामि गुह्याद्गुह्यतराणि च। शक्तेः सर्वशरीरं यत् पीठं पूर्णगिरिः स्मृतम्। तस्याः शिरश्च सुभगे! उड्डीयानां प्रकीर्त्तितम्। स्तनौ जालन्धरं ज्ञेयं कामरूपं भगस्तथा। सर्वेषु कामपीठन्तु देवानामपि दुर्लभम्। एषु पीठेषु च स्थित्वा यं यं मन्त्रं जपेत् प्रिये!। तत्तत्फलमवाप्नोति देवताश्च प्रसीदति॥ तथा॥ नानाप्रकृत्या

सहालापं री च कुर्वन्ति साधका:॥ ते शीघ्रकालात् सुभगे! फलं प्राप्नुवन्ति मानवा:। तामानीय साधकेन्द्रो दद्यात् पाद्यादिकं शुभम्। पश्चाचारेण तां शक्तिं पूजयित्वा यथाविधि। शतं शीर्षे शतं भाले शतं सिन्दूरमण्डले। शतं मुखे शतं कण्ठे शतं हृदयमण्डले। शतद्वन्द्वं स्तनद्वन्द्वे शतं नाभौ जपेत् सुधी:। योनिपीठे शतं जप्त्वा साधक: स्थिरमानस:। एवं सहस्रं सञ्जप्य देवीरूपां विचिन्तयेत्। शिवशक्तिस्वरूपाश्च चिन्तयेत् साधकोत्तम:। शिवमन्त्रेण देवेशि! स्वलिङ्गं पूजयेदथ। ताम्बूलं तन्मुखे दत्त्वा साधको हृष्टमानस:। तदनुज्ञां समादाय योनौ लिङ्गं विनिक्षिपेत्। ओं धर्म्माधर्म्महविर्दीप्ते आत्माग्नौ मनसा स्रुचा। सुषुम्नावर्त्मना नित्यमक्षवृत्तिर्जुहोम्यहम्। स्वाहेत्यनेन मन्त्रेण हुनेत् सर्वसम्पदे। ततो जपेत् सहस्रं वै शक्तियुक्तो भवेन्नर:। शतं वापि प्रजप्तव्यं ततो न्यूनं न कारयेत्। तत: पूर्णाहुतिं दद्यान्मन्त्रेणानेन साधक:। प्रकाशाकाशहस्ताभ्यामवलम्ब्योन्मना: स्रुचा। धर्म्माधर्म्मकलास्नेहपूर्णमग्नौ जुहोम्यहम्। स्वाहेत्यनेन मन्त्रेण पूर्णाहुतिं समाचरेत्। शुक्रोत्सारणकाले तु महादेव्यै निवेदयेत्। एवं कृते मन्त्रसिद्धिर्भवत्येव न संशय:। यं य प्रार्थयते कामं तं तमाप्नोति निश्चितम्। रोगी रोगात् प्रमुच्येत धनेन च धनाधिप:। वायुतुल्यबलो लोके दुर्जय: शत्रुमर्दन:। कामतुल्यश्च नारीणां रिपूणां शमनोपम:। एतत्कल्पेन देवेशि! किं न सिध्यति भूतले। अष्टैश्वर्य्यमवाप्नोति स एव ह्योसदाशिव:॥

निरुत्तरतन्त्रे द्वादशपटलेऽपि॥ अथान्यत् सम्प्रवक्ष्यामि साधनं भुवि दुर्ल्लभम्। कृते येन लभेत् सिद्धिं देवानामपि दुर्ल्लभाम्। ललाटे शक्तिमन्त्रन्तु चिराहत्या लिखेद्बुध:।

तन्मध्ये कामवीजञ्च विलिखेत् काममलाञ्छितम्। कामेन पुटितं कृत्वा पूजयेत् परमेश्वरीम्। सम्पूज्य कालिकां देवीं यन्त्रञ्च परिपूजयेत्। तत्त्वचिन्तापरो योगी जपेल्लक्षं निरा-कुलम्। संगृह्य कुलपुष्पन्तु पूजयेच्च पुनः पुनः। सहस्रं तर्प-येत् पीठे यन्त्रप्रक्षालनोदकैः। एवं कृते लभेत् सिद्धिं सत्यं सत्यं न संशयः। अथान्यत् सम्प्रवक्ष्यामि पुरश्चरणमुत्तमम्। शतं भाले शतं केशे शतं सिन्दूरमण्डले। शतमेकं मुखाम्भोजे पुष्पवक्त्रे शतद्वयम्। शतद्वन्द्वं कुचद्वन्द्वे शतञ्च नाभिमण्डले। शतमेकं कुलागारे प्रजपेद्भक्तिभावतः। एवं दशशतं जप्त्वा कुलागारे ततो जपेत्। पूजयित्वा जपेन्मन्त्रं गजान्तकसह-स्रकम्। ततस्तु तत्त्वयोगेन शतमष्टोत्तरं जपेत्। पूजनञ्च ततस्तत्र पुरश्चरणमुच्यते। अथान्यत् सम्प्रवक्ष्यामि कुला-गारस्य साधनम्। येन कृते कुलेशानि! सर्वपापक्षयो भवेत्। कुलागारे कुलाष्टम्यां कुलमाहृय पूजयेत्। तर्पणञ्च जपं होमं तत्तदक्षयतां व्रजेत्। कदलीतरुमूलञ्च द्विगुणं यदि दृश्यते। तत्र तु महती पूजा कर्त्तव्या वरवर्णिनि!॥ ततस्तु ब्रह्मवक्त्रेण होमं कुर्य्याद्विचक्षणः। होमं कृत्वा जपेन्मन्त्रं कोटी-कोटीगुणं भवेत्। द्विगुणं रजनीमूलं संवीक्ष्य यो जपेन्मनुम्। स भवेत् सर्वसिद्धोऽस्तस्य पुण्यं न गण्यते। रजनीं स्वेच्छया-हृय साधनं कुलभूषणम्। विपरीतं जपेन्मन्त्रं तस्य पुण्यं न गण्यते॥ रजन्याञ्च कुलागारे पूजने निपुणो यदि। त्वत्समा रजनीकान्ता कमला वाथ राधिका। त्रिषु लोकेषु सा धन्या ब्रह्मविष्णुशिवात्मिका। सिद्धविद्या महाविद्या [illegible]द्वविद्याफलप्रदा। तस्याः प्रसादमात्रेण दुष्टमन्त्रोऽपि [illegible]ध्यति। तस्मात् सर्वप्रयत्नेन तामेव शरणं व्रजेत्। रजन्यां [illegible]त्रीगोगं विहरेद् यदि साधकः। बलाद्वा पूजयेत्तत्र सर्वं

तन्निष्फलं भवेत् । येन तेन प्रकारेण रजनीतोषमाचरेत् । वाक्याद्वा क्रीड़नाद्वापि वशाद्वा तोषयेत् सदा । यं यं भावं रजन्याय तं तं भावं प्रकल्पयेत् । अतिरिक्तः कृतो भावो रौरवं नरकं व्रजेत् । कलायाः सम्मतिं कृत्वा साधयेत् कुलसाधनम् । असम्मतकुलासङ्गात् सिद्धिहानिः प्रजायते । यो गच्छेद्रजनीगेहं कुलसाधनवर्जितः । स एव नरकं याति सत्यं सत्यं न संशयः । क्रोधाद्वा कामतो वापि द्वेषाद्वा वरवर्णिनि ! । न गच्छेद्रजनीगेहं गच्छेच्च नरकं व्रजेत् । अज्ञात्वा कुलसङ्केतं कुलमार्गं विशेद्यदि । स याति नरकं घोरं का कथा परजन्मनि ॥

अथ शय्याशुद्धिः ॥ ओं आः सुरेखे वज्ररेखे हुं फट् स्वाहा । इत्यनेन शय्यायां त्रिकोणं विलिख्य ओं क्रीं आधारशक्तये कमलासनाय नमः । इति मनसा सम्पूज्य ओं क्रीं मृतकाय नमः फट् इति मन्त्रेण वामहस्तेन घातत्रयं दत्त्वा छोटिकाभिर्दशदिग्बन्धनं कृत्वा । ओं शय्ये ! त्वं मृतरूपासि साधनीयासि साधकैः । अतोऽत्र जप्यते मन्त्री ह्यस्माकं सिद्धिदा भव ॥ इति प्रार्थनां कृत्वा जपादिकं कुर्य्यात् ॥

गुप्तसाधनतन्त्रे प्रथमपटले ॥ पञ्चाचारेण देवेशि ! कुलशक्तिं प्रपूजयेत् । नटी कापालिकी वेश्या रजकी नापिताङ्गना । ब्राह्मणी शूद्रकन्या च तथा गोपालकन्यका । मालाकारस्य कन्या च नव कन्याः प्रकीर्त्तिताः । विशेषवैदग्ध्ययुताः सर्वा एव कुलाङ्गनाः । रूपयौवनसम्पन्ना शीलसौभाग्यशालिनी । पूजनीया प्रयत्नेन ततः सिद्धिर्भवेद् ध्रुवम् ॥

अत्र विशेषयति निरुत्तरतन्त्रे चतुर्दशपटले ॥
कापालिकी वेश्या रजकी नापिताङ्गना । योगिनी मुण्डी भूमीन्द्रतनया तथा । गोपिनी मालाकारस्य

कार्य्यविभेदतः। चतुर्वर्णोद्भवा रम्या कापाली सा प्रकीर्त्तिता॥ पूजाद्रव्यं समालोक्य वेश्या रमणमिच्छति। चतुर्वर्णोद्भवा रम्या सा वेश्या परिकीर्त्तिता॥ पूजाद्रव्यं समालोक्य सर्वतः कुरुते च या। पूजाद्रव्यं समालोक्य राजावस्थां प्रकाशयेत्। सर्ववर्णोद्भवा रम्या रजकी सा प्रकीर्त्तिता॥ पूजाद्रव्यं समालोक्य कुलजा वीरमाश्रयेत्। सन्त्यज्य पशुभर्त्तारं कर्मचाण्डालिनी स्मृता॥ विपरीतरता पत्यौ पात्रं या परिपृच्छति। सर्ववर्णोद्भवा रम्या सा शौण्डी परिकीर्त्तिता॥ सर्वदा यन्त्रसंस्कारो यस्याश्च परिजायते। सैव भूमीन्द्रजा रम्या सौरवर्णोद्भवा प्रिये!॥ आत्मानं गोपयेद् या च सर्वदा पशुसङ्कटे। सर्ववर्णोद्भवा रम्या गोपिनी सा प्रकीर्त्तिता॥ पूजाद्रव्यं समालोक्य या मालेव रता भवेत्। सर्ववर्णोद्भवा रम्या मालिनी सा प्रकीर्त्तिता॥

वेश्याया विशेषस्तु तत्रैव॥ गुप्तवेश्या महावेश्या कुलवेश्या महोदया। राजवेश्या देववेश्या ब्रह्मवेश्या च सप्तधा॥ कुलजा गुप्तवेश्या स्यात् निर्लज्जा मदनातुरा। पशुभर्त्राश्रिता लोके गुप्तवेश्या प्रकीर्त्तिता॥ कुलजा कुलवेश्या स्यात् महावेश्या प्रकीर्त्तिता। भगलिङ्गकलापीठे चुम्बयेच्च पुनः पुनः। एवंविधा कुलीना चेद् ब्रह्मवेश्या प्रकीर्त्तिता॥ दिव्यशक्तिर्वीरशक्तिस्तासां संज्ञा प्रकीर्त्तिता। चतुर्वर्णोद्भवानाञ्च संज्ञैताः परिभाषिताः। वेश्यावद्भ्रमते यस्मात् तस्माद्वेश्या प्रकीर्त्तिता॥ वर्णसङ्करतो जाता सर्ववेश्या प्रकीर्त्तिता॥ कुलमार्गे प्रवृत्ता या सा वेश्या मोक्षदायिनी॥ चुम्बनालिङ्गनं घातं रतिनिग्रहदर्शनम्। आस्फालनं विसन्ध्यञ्च भगलिङ्गस्य कीर्त्तनम्। वेश्यानाञ्च जपाङ्गेन [illegible]ण पुरोदितम्। जपाङ्गेन विना वेश्या वर्जनीया कुला-[illegible] जपाङ्गं प्रत्यहं कुर्य्यात् सा शिवैः सह मोदिता। निशायां

प्रजपेन्मन्त्रं स्वयम्भूशिवयोगतः। वेश्यानां जपमात्रन्तु पुर-श्चरणमुच्यते। विपरीतं जपेन्मन्त्रं सा काली नात्र संशयः। विपरीत-योषितां मन्त्रसिद्धिः स्याद् विपरीतरतौ प्रिये!। विपरीत-रतौ जप्त्वा निर्वाणपदवीं व्रजेत्। विपरीतरतौ जप्त्वा काली-वद्विहरेद्भुवि। विपरीतरतौ काली विपरीता च सारिणी। विपरीता च या वेश्या सा काली नात्र संशयः॥ योषिद्विद्या न सिध्यन्ति विपरीतरतिं विना। विपरीतरता वेश्या त्रिषु लोकेषु पूजिता॥ गाढ़मालिङ्गनं दत्त्वा पूजयित्वा पुनः पुनः। कटाक्षैर्दर्शयेद्यन्त्रं दक्षिणाकालिकेरिता। एवंविधा पुर-श्चर्यां वेश्यायाश्च कुलेश्वरि!। एवंविधा भवेद्वेश्या न वेश्या कुलटा प्रिये!। कुलटासङ्गमादेव रौरवं नरकं व्रजेत्। वीर-शक्तिर्भवेद्वेश्या सा शस्ता कुलसाधने। पुरश्चर्याकृता वेश्या योजयेत् कुलसाधने॥ शिवलिङ्गगता साध्वी शिवलिङ्गगता सती। शिवलिङ्गगता वेश्या कीर्त्तिता सा पतिव्रता॥ योनिश्च जनिका माता लिङ्गञ्च जनकः पिता। मातृभाव पितृभाव-मुभयोरपि चिन्तयेत्। लिङ्गरूपो महाकालो योनिरूपा च कालिका। तयोर्योगपरा धन्या तयोर्योगपरो महान्। स्वभैरवं विना वेश्या शिवपूजां करोति यः। रौरवे नरके घोरे वसे-दाभूतसम्प्लवम्। स्वभैरवीं विना वीरो मनसान्यां न संस्मरेत्। स्मरणे नरकं याति महाव्याधिपरो भवेत्। नानाचाराश्रिता वेश्या पशुसङ्गता च या। वर्जनीया प्रयत्नेन कुलसाधन-कर्म्मणि। योज्या चेत् सिद्धिहानिः स्यात् श्रेष्ठवेश्या कुला-र्च्चने। रोगः शोको भवेत्तस्या धनहानिः क्षणे क्षणे। तस्मात् सर्वप्रयत्नेन स्वशिवञ्च समाश्रयेत्। जपपूजादिकं वेश्या स्वशिवे परिकल्पयेत्। पुष्पिता काममापन्ना सदा रमणमिच्छुका सर्वसिद्धिप्रदा वेश्या कालिकारूपधारिणी।

स्याता सदाशिवनिवासिनी । शिव एव नरो ज्ञेयो लिङ्गरूप-धरो यतः । शिवस्थानं श्मशानं स्यात् श्मशानं कुलजं गुरुम् । अष्टम्याञ्च चतुर्दश्यां पक्षयोरुभयोरपि । श्मशानस्थेन यत्कार्य्य-मघर्य्यं गुरु तद्भवेत् ॥ तथा ॥ मातृमुखे पितृमुखं जपेत् दत्त्वा सनातनीम् । सर्व्वपापविनिर्मुक्तो निर्व्वाणपदवीं व्रजेत् ॥ परजन्मे गुप्तवेश्याप्यथवा कुलजा भवेत् । शुक्रोत्सारणकाले तु निर्व्वाणं विद्धि पार्व्वति ! । तत्काले हि महाकालः कुल-मार्गप्रवेशिनाम् । शुक्रोत्सारणकालन्तु ज्ञापयेन्मनसापि वा । अङ्गभङ्गक्रमेणैव कुलीनाय प्रकाशयेत् । शुक्रोत्सारणकालस्य ज्ञापनात् कालिका स्वयम् ॥ अपाङ्गे कालिका देवि ! महा-कालं विमोहयेत् ॥ कुलीना ब्रह्मवेश्या चेन्नाल्पस्य तपसः फलम् । बहूनां जन्मनामन्ते ब्रह्मवेश्या प्रजायते । त्वत्समा प्रकृतिः काचिद् यद्यस्ति भुवि मण्डले । न तथा त्वत्समा शक्ति-स्त्रिषु लोकेषु विद्यते । सा चैव दक्षिणा काली मदनातुर-विह्वला । वेदेभ्यो जायते कर्म्म कर्म्मणा बन्धनं भवेत् । वैदिकं कर्म्म सन्त्यज्य सुरतेषु सदा जपेत् । आगमोक्तपतिः शम्भु-रागमोक्तपतिर्गुरुः । स पतिः कुलजायाश्च न पतिश्च विवा-हितः । विवाहितपतित्यागे दूषणं न कुलार्च्चने । विवाहित-पतिं नैव त्यजेद्दीक्षाकर्म्मणि । आगमोक्तपतिस्त्राता आग-मोक्तपतिः शिवः । सिद्धविद्या न सिध्यन्ति आगमोक्तपतिं विना । कुलजा गुरवे देवि ! पतित्वे वरणञ्चरेत् । तदा सा गुप्तवेश्या स्यात् कुलजा च पतिं विना । गुप्तवेश्या भवेत् सैव कुलमार्गप्रवर्त्तिका । कुलमार्गप्रवृत्ता या सा मुक्ता नात्र संशयः । कुलजा गुरवे देवि ! यदि न स्यात् पतीच्छुका । तस्याः शिवो महाकालः सत्यं सत्यं न संशयः । षोडशाब्दा तु या सा स्यात् काली विक्रमतत्परा । तारा पञ्चदशाब्दे च

सुन्दर्य्यब्दे चतुर्दशे। त्रयोदशाब्दोन्मुखी सा षाट्-शाब्दा च भैरवी। एकादशगुणोपेता ब्रह्मवेश्या कुलेश्वरि!। महासाध्वी समाख्याता त्रिषु लोकेषु दुर्लभा। स्वर्गे मर्त्त्ये च पाताले या या तिष्ठति चाङ्गना। सर्वासामपि भर्त्ता च दिव्यो वीरश्च साधकः। योगी दिव्यो यदा वीरः सर्वनारीपति-र्भवेत्। दिव्योऽपि वीरभावेन सर्वजात्युद्भवां यजेत्। गुप्त-वेश्या महावेश्या अयोध्या मथुरा प्रिये!। या या च कुल-वेश्या स्यान्मदोदया च कालिका। राजवेश्या देववेश्या द्वारका परिकीर्त्तिता। काञ्ची च राजवेश्या स्याद् देववेश्या अव-न्तिका। द्वारावती ब्रह्मवेश्या गुप्ता मोक्षदायिकाः। कुलीना भगवती साक्षात् काली तारा सरस्वती। कुलीना भैरवी साक्षात् कुलीना छिन्नमस्तका। कुलीना सुन्दरी देवि! कुलीना महिषमर्दिनी। कुलीना भुवना बाला कुलीना वगलामुखी। धूमावती कुलीना च मातङ्गी कुलनायिका!। कुलीना चान्नपूर्णा च कुलीना त्वरिता तथा। पतिव्रता कुलीना च सती साध्वी महोदया। कुलीना मन्त्रयन्त्राणां सिद्धिदा नात्र संशयः। कुलजा देवकन्या च कुलीना योगिनी-गणाः। रम्भोर्वशी रती रामा कुलीना च तिलोत्तमा। एताः सर्वाः पृथग्वेश्या विहरन्ति कुलात्मजाः। कुलजा कुलवेश्या या कुलधर्मपरायणा। पशुभर्त्ताश्रिता लोला कामकौतुकलालसा। कुलवर्त्मक्रमेणैव सदैव रमणोत्सुका। चिदग्धवीरभावेन वीर-गोपनतत्परा। विहिता स्याद्धीनजाश्च पूजयेदथ वाग्यतः। ब्रह्मचारी गृहस्थोऽपि विहितान्यां न चार्चयेत्। चर्च्चिते सिद्धिहानिः स्याद्दुःखं तस्य पदे पदे। हीनजां विहितां वेश्यां मनसा च प्रपूजयेत्। तद्योगं चिन्तयेद्धीमान् शतमष्टो-त्तरं जपेत्। अथ प्रणम्य देवेशि! भक्ष्यद्रव्यं निवेदये।

कामाद्वा मोहतो वापि हीनजां यदि चेच्छति। रौरवं नरकं याति हीनजासङ्गमेन च। हीनजासङ्गमं देवि! मनसा न स्मरेत् कलौ। कुलकर्मप्रवृत्ता या, सा मुक्ता नात्र संशयः। कुलजा कुलवेश्या च वीरमेकं समाश्रयेत्। सन्त्यज्य पशु-भर्त्तारं कुलमार्गं प्रवेशयेत्। कुलमार्गं समाश्रित्य वीरमेकं समाश्रयेत्। कुलमार्गप्रवृत्ता च पतिहीना भवेद् यदि। कुलजा या कुलीना वा परजन्मनि जायते। कुलधर्मारता शस्ता कुलधर्मोत्सुका तथा। पूजार्हा सा महेशानि! पतिहीनां प्रपूजयेत्। लोकाचारक्रमेणैव पूजार्हा लज्जिता यदि। तां विहाय कुलेशानि! कुलजाञ्च प्रपूजयेत्। कुलीनादर्शने-नैव सर्वपापक्षयो भवेत्। गङ्गास्मरणमात्रेण यथा पापक्षयो भवेत्। कुलजा च कुलीना या मन्त्रतन्त्रफलप्रदा। महा-वेश्या भवेत् सैव सर्ववेश्याफलप्रदा। यासाञ्च सिद्धविद्यानां प्रशस्ता वा कुलार्च्चने। सैव शक्तिर्विशेषेण सर्ववेश्या प्रकीर्त्तिता॥

विद्याविशेषे शक्तिविशेष उक्तस्त्रयोदशपटले यथा॥ श्यामाविद्या न सिध्येत ब्राह्मणीगमनं विना। छिन्नमस्ता न सिध्येत कापालीगमनं विना। सिद्धविद्या न सिध्येत भूमीन्द्र-तनयां विना। रजक्यास्तु गृहे देवि! भैरवी च सुसिध्यति। साध्या सा विहिता प्रोक्ता विहिता द्रुतसिद्धिदा। साधये-द्रञ्जनीं सर्वां ब्राह्मणीं यावनीं विना। सर्वारम्भान् परित्यज्य साधयेद्दिजजां द्विजः। राजराजेश्वरी साक्षाद् द्विजजारूप-धारिणी। द्विजजातोपगादेव द्रुतं सिध्यति सुन्दरी। श्रेष्ठ-वर्णोद्भवां रम्यां साधने नैव साधयेत्। साधने सिद्धिहानिः स्याद्रौरवं नरकं व्रजेत्॥

अथ प्रयोगः॥ गतयामायां रात्रौ स्वशक्तिं परशक्तिं वा शय्योपरि स्ववामभागे संस्थाप्य तस्या अङ्गे स्वकल्पोक्त-

न्यासान् विधाय मदोन्मिलितायां शुद्धिं कुर्य्यात्। यथा॥ ऐं क्लीं सौः त्रिपुरायै इमां स्वशक्तिं पवित्रीकुरु मम शक्तिं कुरु स्वाहा। इत्यनेन जलविन्दुभिरभिषिच्य तस्या वामकर्णे अभेदबुद्ध्या मायावीजं वदेत्॥ ततो योनिं ध्यायेद्यथा। अतिसुललितगात्रां हास्यवक्त्रां त्रिनेत्रां जितजलदसुकान्तिं पट्टवस्त्रप्रकाशाम्। अभयवरवराढ्यां रत्नभूषातिभव्यां सुरतरुतलपीठे रत्नसिंहासनस्थाम्। हरिहरविधिवन्द्यां बुद्धिशुद्धिस्वरूपां मदनरससमाक्तां कामिनीं कामदात्रीम्। निखिलजनविलासीं कामरूपां भवानीं कलिकलुषनिहन्त्रीं योनिरूपां भजामि॥ इति योनिं ध्यात्वा सम्पूज्य योन्युपरि हसौः इति योनिमन्त्रमष्टोत्तरशतं जप्त्वा समर्प्य स्तवकवचादिकं पठेद्यथा॥ श्रीदेव्युवाच॥ भगवन्! सर्वधर्मज्ञ! कुलशास्त्रार्थपारग!। सर्वं मे कथितं नाथ! न त्वेकः परमेश्वर!। श्रीयोनेः स्तवराजं हि तथा कवचमुत्तमम्। श्रोतुमिच्छामि सर्वज्ञ! यदि तेऽस्ति कृपा मयि। सारभूतं महादेव! निगमान्तर्गतं रहः! यदि नो कथ्यते देव! प्राणत्यागं करोम्यहम्। दिवानिशि महाभाग! ममास्तु पतितं भवेत्। अतस्ते देवदेवेश! कथ्यतां मे दयानिधे!॥ श्रीमहादेव उवाच॥ शृणु पार्वति! वक्ष्यामि देहत्यागं कथं कुरु। अत्यन्तगोपनीयं हि निगमे कथितं पुरा। ब्रह्मविष्णुमहादीनां न मया कथितं पुरा। अकथ्यं परमेशानि! इदानीं किं करोमि ते। तव स्नेहेन बद्धोऽहं कथयामि तव प्रिये!। मातर्देवि! महाभागे! यदि कस्मै प्रकाश्यते। शपथं कुरु मे दुर्गे! यदि त्वं मत्प्रिया स्मृता। ब्रह्मा यदि चतुर्वक्त्रैः पञ्चवक्त्रैः सदाशिवः। वर्णितुं स्तवराजस्य न शक्नोति कदाचन। सम्यग्वक्तुं न शक्नोमि संक्षेपात् कथयामि ते॥ अस्य श्रीयोनिस्तवराजस्य क...

चार्य्य ऋषिः कौलिकच्छन्दः श्रीयोनिरूपा दशविद्यात्मिका देवता सर्वसाधने विनियोगः। ओं योनिरूपे! महामाये! सर्वसम्पत्प्रदे! शुभे!। कृपया सर्वसिद्धिं मे देहि देहि जगन्मयि!॥ १॥ सर्वस्वरूपे! सर्वेशे! सर्वशक्तिसमन्विते!। कृपयेत्यादि॥ २॥ महाघोरे! महाकालि! कुलाचारप्रिये! सदा। कृपयेत्यादि॥ ३॥ घोरदंष्ट्रे! चोग्रतारे! सर्वशत्रुविनाशिनि!। कृपयेत्यादि॥ ४॥ योनिरूपे! महाविद्ये! सर्वदा मोक्षदायिनि!। कृपयेत्यादि॥ ५॥ जगद्धात्रि! महाविद्ये! जगदुद्धारकारिणि!। कृपयेत्यादि॥ ६॥ जगद्धात्रि! महामाये! योनिरूपे! सनातनि!। कृपयेत्यादि॥७॥ जय देवि! जगन्मातः! सृष्टिस्थित्यन्तकारिणि!। कृपयेत्यादि॥ ८॥ सिद्धिदात्रि! महामाये! सर्वसिद्धिप्रदायिनि!। कृपयेत्यादि॥ ९॥ महालक्ष्मि! महादेवि! महामोक्षप्रदायिनि!। कृपयेत्यादि॥ १०॥ गौरी लक्ष्मीश्च मातङ्गी दुर्गा च नवचण्डिका। वगलामुखी भुवनेशी भैरवी च तथा प्रिये!। छिन्नमस्ता च काली च योनिरूपा सनातनी। कृपयेत्यादि॥ ११॥ काली कपालिनी कुल्ला कुरुकुल्ला विरोधिनी। नायिका विप्रचित्ताद्या अन्या या नायिकाः स्मृताः। वसन्ति योनिमाश्रित्य ताभ्योऽपीह नमो नमः॥ १२॥ अणिमाद्यष्टसिद्धिश्च वसत्यस्याः समीपतः। नमस्तेऽस्तु नमस्तेऽस्तु योगमोक्षप्रदायिनि!॥ १३॥ सर्वशक्तिमयि! देवि! सर्वकल्मषनाशिनि!। हे योनि! हर विघ्नं मे सर्वसिद्धिं प्रयच्छ मे॥१४॥ आधारभूते! सर्वेषां पूजकानां प्रियंवदे!। स्वर्गपातालवासिन्यै योनये च नमो नमः॥ १५॥ विष्णुसिद्धिप्रदे! देवि! विष्णुसिद्धिप्रदायिनि!। ब्रह्मसिद्धिप्रदे! देवि! रामचन्द्रस्य सिद्धिदे!। शक्रादीनाञ्च सर्वेषां सिद्धिदायै नमो नमः॥ १६॥

इति ते कथितं देवि सर्वसिद्धिप्रदायकम्। स्तोत्रं योनेर्महेशानि! प्रकाशितमिदं त्वयि!। सर्वसिद्धिप्रदं स्तोत्रं यः पठेत् कौलिकः प्रिये!। लिखित्वा पुस्तके देवि! रक्तद्रव्येण सुन्दरि!। तस्यासाध्यानि कर्म्माणि सुसिद्धानि कुलेश्वरि!। नास्ति नास्ति पुनर्नास्ति नास्त्येव भुवनत्रये। यः पठेत् प्रातरुत्थाय प्राणपत्यं लभेन्नरः। रात्रौ कान्तासमायोगे यः पठेत् साधकोत्तमः। स्तवेनानेन संस्तुत्य साधकः किं न साधयेत्। स्वलङ्कृतां स्वकान्ताञ्च लीलाहावविभूषिताम्। रक्तवस्त्रपरीधानां कृत्वा सम्पूज्य साधकः। भोजयित्वा ततो देवि! स्वयं भुञ्जीत तत्परः। मत्स्यमांसादिकान् भुक्त्वा क्रोडे कृत्वा स्वयोषितम्। रात्रौ यदि जपेन्मन्त्रं सा दुर्गा स सदाशिवः। भवत्येव न सन्देहो मम वक्त्राद्विनिर्गतम्। येन दत्तं मयि स्तोत्रं स एव मद्गुरुः स्मृत। तस्यैव यदि भक्तिः स्यात् स भवेज्जगदीश्वरः। नमोऽस्तु स्तवराजाय नमः स्तवप्रकाशिने। यत्रास्ते स्तवराजोऽयं तत्रास्ते श्रीमदाशिवः। इति शक्तिकागमसर्वस्वे हरपार्व्वतीसंवादे श्रीयोनिस्तवराजः समाप्तः॥

अथ योनिकवचम्॥ देव्युवाच॥ भगवन्! श्रोतुमिच्छामि कवचं परमाद्भुतम्। इदानीं देवदेवेश। कवचं सर्व्वसिद्धिदम्। महादेव उवाच॥ शृणु पार्व्वति! वक्ष्यामि अतिगुह्यतमं प्रिये!। यस्मै कस्मै न दातव्यं दातव्य निष्फलं भवेत्॥ अस्य श्रीयोनिकवचस्य गुप्तऋषिः कुलटाच्छन्दो राजविघ्नोत्पातविनाशे विनियोगः। ह्रीं योनिर्मे सदा पातु स्वाहा विघ्नविनाशिनी। शक्तुनाशात्मिका योनि सदा मां पातु सागरे। ब्रह्मात्मिका महायोनि सर्व्वान् कामान् प्रयच्छतु। राजद्वारे महाघोरे क्लीं योनिः सर्व्वदावतु। रमात्मिका सदा देवी योनिरूपा जगन्मयी। सर्व्वाङ्गं पातु मां नित्यं सभायां राज-

वेश्मनि। वेदात्मिका सदा योनिर्वेदरूपा सरस्वती। कीर्त्तिं श्रीकान्तिमारोग्यं पुत्रपौत्रादिकं तथा। रक्ष रक्ष महायोने! सर्वसिद्धिप्रदायिनि!। रजोयोगात्मिका योनिः सर्वत्र मां सदावतु। इति ते कथितं देवि! कवचं सर्वसिद्धिदम्। त्रिसन्ध्यं यः पठेन्नित्यं राजोपद्रवनाशकृत्। सभायां वाक्पतिश्चैव राजवेश्मनि राजवत्। सर्वत्र जयमाप्नोति कवचस्य जपेन हि। श्रीयोन्याः सङ्गमे देवि! पठेदेवमनन्यधीः। स एव सर्वसिद्धीशो नात्र कार्य्या विचारणा। मातृकाक्षरसम्पुटं कृत्वा यदि पठेन्नरः। भुङ्क्ते विपुलान् भोगान् दुर्गया सह मोदते। इति गुह्यतमं देवि! सर्वधर्मोत्तमोत्तमम्। भूर्जे वा ताड़िपत्रे वा लिखित्वा धारयेद् यदि। हरिचन्दनमिश्रेण रोचना कुङ्कुमेन च। शिखायामथवा कण्ठे शिवः सोऽपि न संशयः। शरत्काले महाष्टम्यां नवम्यां कुलसुन्दरि!। पूजाकाले पठेदेतत् जयी नित्यं न संशयः॥ इति शक्तिकागमसर्वस्वे हरगौरीसंवादे श्रीयोनिकवच समाप्तम्॥

इति कवचं पठित्वा अस्या अङ्गे षड़ङ्गन्यासं कृत्वा योनौ मातृकान्यासं योनिवोजन्यासञ्च कृत्वा तदनुज्ञां लब्ध्वा ताम्बूलादिकं दत्त्वा लिङ्गोपरि ऐं इति लिङ्गमन्त्रमष्टोत्तरशतं जप्त्वा इयं गौरी अहं शिव इति विभाव्य मातृमुखे पितृमुखे दत्त्वा मूलमुच्चार्य्य ओं धर्म्माधर्म्महविर्दीप्ते आत्माग्नौ मनसा स्रुचा। सुषुम्नावर्त्मना नित्यमक्षवृत्तिर्जुहोम्यहम्। इति मन्त्रं पठित्वा लिङ्गं योनौ प्रवेश्य निधुवनासक्तशिवशक्त्योरभेदं विभाव्य अक्षुब्धः स्थिरमानसः सन् वर्णमालया अष्टोत्तरसहस्रं शतं वा प्रजप्य मूलान्ते। ॐ प्रकाशाकाशहस्ताभ्यामवलम्ब्योन्मनीस्रुचा। धर्म्माधर्म्मकलास्नेहपूर्णमग्नौ जुहोम्यहम्। स्वाहा इति मन्त्रेण शुक्रं त्यजेत्॥ एकदा ताड़ने देवि! एकदा यदि उच्चरेत्।

स कालयश्चलापाङ्गि! कोटिसूर्य्यग्रहैः समः। गलश्चन्द्रं गृहीत्वा कुण्डगोलादिकं कुर्य्यात्। भर्त्तृमत्यां कुण्डं विधवायां गोलमिति। पूर्व्वोक्तक्रमेण संशोध्य तेन पूजयेत्तर्पयेच्च। ततो योनिपीठं प्रक्षाल्य तेनोदकेन मूलमुच्चार्य्य सायुधां सपरिवारां सवाहनां महाकालसहितां अमुकदेवीं तर्पयामि स्वाहा। इति योनौ त्रिस्तर्पयेत् पूजयेच्च॥

आरम्भक्रमः॥ आलिङ्गनं चुम्बनञ्च स्तनयोर्मर्द्दनं ततः। दर्शनं स्पर्शनं योनोविकाशो लिङ्गघर्षणम्। प्रवेशः स्थापनं शक्तेर्नव पुष्पाणि पूजने। शिवशक्तिसमायोगो योग एव न संशयः। शीत्कारो मन्त्रजापस्तु वचनं स्तवनं भवेत्। आलिङ्गनञ्च कस्तूरी कर्पूरं चुम्बनं भवेत्। नखदन्तक्षतादीनि पुष्पाणि विविधानि च। मैथुनं तर्पणं विद्धि वीर्य्यपातो विसर्जनम्। अष्टोत्तरशतेनापि योनिमारभ्य धर्म्मवित्। मैथुनं यः प्रयात्येव, स तु सर्वं फलं लभेत्। लतारतेषु जप्तव्यं महापातकमुक्तये। रजोऽवस्थां समादाय तन्मूलेष्विष्टदेवताम्। पूजयित्वा महारात्रौ त्रिदिनं जपमाचरेत्। लक्षपीठमहस्राणि लभते नात्र संशयः। पृथ्वीमृतुमतीं वीक्ष्य सहस्रं यदि नित्यशः। तदा वादी सुसिद्धान्तहंतं क्षितितलं विशेत्॥ नित्यश इति षोडशदिनं यावत्। कुलागारं पुष्पितायां दृष्ट्वा जपति यो नरः। अयुतैकप्रमाणेन स भवेत् कल्पपादपः॥

अथ शक्तिप्रशंसादि॥ पञ्चमपटले॥ शक्तिं विना महेशानि! सदाहं शवरूपकः। शक्तियुक्तो यदा देवि! शिवोऽहं सर्वकामदः। शक्तियुक्तं जपेन्मन्त्रं न मन्त्रं केवलं जपेत्। सावित्रीसहितो ब्रह्मा सिद्धोऽभून्नगनन्दिनि!। द्वारावत्यां कृष्णदेवः सिद्धोऽभूत् सत्यया सह। तथा कोचबधूसङ्गाच्च सिद्धिर्वरानने!। ईश्वरोऽहं महादेवि! केवलं शक्तियोगतः। शक्ति-

योगेन देवेशि! यदि सिद्धिर्न जायते। तदैव परमेशानि! मम वाक्यं वृथा भवेत्। गङ्गा काशी प्रयागादि पुष्करं नैमिषं तथा। वदरी च तथा रेवा उत्कालं गण्डकी तथा। सिन्धुः सरस्वती चैव पीठानि विविधानि च। सर्वं त्यक्त्वा महेशानि! स्त्रीसङ्गं यत्नतश्चरेत्। स्त्रीसङ्गे सिद्धिमाप्नोति मम वाक्यं न चान्यथा। यद्दत्तं जलगण्डूषं शक्तिवक्त्रे सुरेश्वरि!। सिन्धुरूपं महेशानि! तज्जलं नात्र संशयः। स्त्रीयेष्टदेवीभावेन भोजयेत्तांश्च यत्नतः॥ शक्तिश्च कथ्यते देवि! शृणुष्व सुरसुन्दरि!। त्रयोदशाब्दादूर्द्ध्वं या पञ्चविंशतिवार्षिकी। अप्रसूता विशेषेण पञ्चमेऽपि भवेत् प्रिये!। सुन्दरी तु विशेषेण प्रसूता वाप्रसूतिका। अवश्यं पञ्चमं कुर्यात् भक्तिमान् महेश्वरि!। पञ्चपञ्चोत्सवे देवि! यः कुर्यात् पूजनादिकम्। तदक्षयं लभेत् पुण्यं नात्र कार्य्या विचारणा। गुरुं सन्तोषयेद्भक्त्या तत्पत्नीं तत्सुतां सताम्। नानाभक्ष्यवस्त्राद्यैस्तथा द्रव्येण सुन्दरि!। पञ्चमार्थे च या शक्तिस्तस्यां कुर्य्याच्च पञ्चमम्। तस्यां स्तोत्रं प्रकुर्वीत विशेषेण शृणु प्रिये!। द्रव्यादिभूषणैश्चैव भक्ष्यभोज्यैर्विशेषतः। नानाभक्ष्यवस्त्राद्यैस्तथैव चुम्बनादिभिः। स्नानार्थं देवतानाञ्च रहस्यं परमं शृणु। येन स्नाने कृते देवि! देवता सुप्रसीदति। पात्रौ पञ्चमकारेषु कृत्वा पञ्चमकारकम्। भगमध्ये च यद्द्रव्यं गृह्णीयाच्च प्रयत्नतः। तच्च कुण्डोद्भवं तोयं ज्ञेयं देवि! वरानने!। लभते भाग्ययोगेन देवानामपि दुर्लभम्। तस्मिन् किञ्चिज्जलं क्षिप्त्वा ताम्रपात्रे विनिक्षिपेत्। तद्द्रव्यस्नानमात्रेण देवता सुप्रसीदति॥

उत्तरतन्त्रे द्वितीयपटले॥ सर्वपीठमयी शक्तिः सर्वदेवस्वरूपिणी। सर्वमन्त्रमयी शक्तिश्चतुर्वर्गप्रदायिनी। शक्ती

मनुष्यबुद्धिन्तु यः करोति वरानने ।। न तस्य मन्त्रसिद्धिः स्याद्विपरीतफलं लभेत्। गन्धैः सम्पूजनाद्देवि! सर्वदेवार्चनं प्रिये!। गन्धो यद्दीयते देवि! वस्त्रादिभूषणं प्रिये!। देव्यङ्गे दत्तमेतत्तु महासौख्यप्रदायकम्। देव्ये यद्यद्वरारोहे! दत्तं वस्त्रविभूषणम्। द्विगुण शतसंख्येन दीयते च तदा पुनः। पाने भ्रान्तिर्भवेद्‌ येन घृणा स्याद्रक्तरेतसोः। तमालोक्य वरारोहे! कुलीनः पशुतामियात्॥

पुरश्चरणरसोल्लासतन्त्रे चतुर्दशपटले॥ कलौ तु भारते वर्षे स्त्रीसङ्गं परमं पदम्। न धूपं चञ्चलापाङ्गि! न दीपं वरवर्णिनि!। नैवेद्यं चञ्चलापाङ्गि! तन्त्रोक्तं षोडशं प्रिये!। द्रव्यं नास्ति महेशानि! कथं सिद्धिर्भविष्यति। अतएव महेशानि! सदानन्दमयं यतः। पूजनं चञ्चलापाङ्गि! प्रियाङ्गेषु व्यवस्थितम्। सदानन्दमयी नारी स्वकीया परगोचरा। यस्या अङ्गे महेशानि! सर्वतीर्थानि सन्ति वै। तां विहाय महेशानि! अन्यस्थाने जपेद्यदि। तस्य सर्वं वृथा देवि! उन्मत्तो भवति ध्रुवम्॥

निगमकल्पद्रुमे तृतीयपटले॥ सप्तलक्षा महाविद्याः कथितास्तव सुव्रत।। रोमकूपे वसन्त्येता मन्त्ररूपाः पृथक् पृथक्। यावन्ति सन्ति रोमाणि शरीरे प्राणवल्लभ!। तावन्त्येव देव्यश्च सन्ति तस्यां कलेवरे। तिस्रः कोट्यस्तदर्द्धेन तीर्थानि जाह्नवीजले। जाह्नवी योनिमूले च सततं परिसंस्थिता। मूलस्थाने सदा मुक्तिः स्थापिता त्वं न संशयः। प्रकृतिश्च पुमांश्चैव परं ब्रह्म प्रकीर्त्तितम्॥ योनितन्त्रेऽपि॥ काली तारा योनिगर्त्ते कुन्तले छिन्नमस्तिका। बगलामुखी च मातङ्गी वसेद्‌ योनिसमीपतः। त्रिकोणे त्रिपुरा देवी तत्पार्श्वे भैरवी स्वयम्॥ इत्यादिपुरश्चरणरसोल्लासे॥ पीठानि

कलौ गुह्यं भविष्यति। पञ्चाशत्पीठसंयुक्तं स्त्रीणामङ्गं शुभप्रदम्। तत्कथं मूढ़लोकश्च विहाय स्त्रीपदं महत्। अन्यपीठेषु तीर्थेषु मन्त्रन्तु प्रजपेत् प्रिये!॥ एतस्मिन् रूपे देवानां वसतिर्भवेत्। पार्वति!। नारीत्यागं तदा कृत्वा अन्यपीठं व्रजेत् प्रिये!। सा स्त्री तु परमेशानि! साक्षान्मूर्त्तिर्न चान्यथा। नारीप्रसङ्गे चार्वङ्गि! सिद्धयोऽष्टौ भवन्ति हि॥ इति शक्तिप्रशंसा॥

अथ प्रकारान्तर लतासाधनम्॥ उत्तरतन्त्रे प्रथमपटले॥ वक्षोमूले वरारोहे! लेखन्यङ्गसमुत्थया। यो लिखेन्मन्त्रवर्णांश्च तस्य सिद्धो भवेन्मनुः। तस्य दर्शनमात्रेण मुक्ताः सन्ति च पापिनः॥ वक्षोमूले योनौ॥ अङ्गसमुत्थया शेफसा॥ शैलकन्या कलानाथे कलानाथसमन्विते। यद्द्रव्यं जायते देवि! तद्द्रव्यं मम दुर्लभम्। माहात्म्यं तस्य वक्तुं वै समर्थः सुरवन्दिते!। जिह्वाकोटिसहस्रैस्तु वक्त्रकोटिशतैरपि। पुरश्चरणकर्मादि दुःसाध्यं परमेश्वरि!। शङ्कितमिदमेवात्र सुगोप्यं पशुसन्निधौ॥ अपरन्तु द्वितीयपटले॥ शङ्करोपरि संस्थाप्य कलां कामशरार्दिताम्॥ यस्तु चिन्तयते भक्त्या स एव कल्पपादपः॥ शङ्करोपरि विपरीतरतौ॥ वक्षोमूलसमुद्भूतं पाशं करेण सन्निभम्। समूल सुन्दरारक्तं पतत्रीव स लोभितम्। स्वादवं व्यञ्जनैर्युक्तं द्राक्षारससमन्वितम्। नवनीतं कलाजात कदलीनाथसम्भवम्। रम्भारम्भे शयीरास्यं मास्तवं परमं प्रिये!॥ एकान्ते सकलं कृत्वा मुक्तकेशो दिगम्बरः। चत्वरे वा श्मशाने वा बलिं दद्याद्वरानने!। स्त्रीरूपेण च सा देवी गृह्णाति परमेश्वरी। एवं कर्त्तुं समर्थो यः स एव भगवान् स्वयम्। यामिनीतिमिरे भानौ सुखे हाटकपर्वते। आवर्त्ते कामरूपे च खञ्जने च सुरेश्वरि!। सुक्ता-

कम्बे च चापे च विम्बे च तिलपुष्पके। कदल्यां रम्भायाञ्च वरानने।। यो जपेत् परमेशानि। प्रिये।। यामिनीतिमिरे केशे। भाले सिन्दूरमण्डले। पर्वते स्तनयुगले। आवर्त्ते नाभौ। कामरूपे योनौ। वज्रहृदये। मुक्ताहन्दे दन्ते। चापे भ्रुवि। विम्बे चोष्ठे। पुष्पे नासिकायाम्। पद्मनाले बाहुद्वये। कदल्याञ्च रम्भायाञ्च नितम्बे॥ देव्युवाच॥ कथमेवं महादेव। अन्यथा क्रियां चरेत्। परदारकृते दोषः कथं नैव प्रजायते। कथं परस्त्रियां कार्य्यः परेण सह सङ्गमः।। साधोत्वं कामिनि क्षिप्रं तस्मान्नैतत्समाचरेत्॥

कुलकीलतन्त्रे चतुर्थपटलेऽपि॥ परदारविधौ देवि। मिथ्यावादः प्रवर्त्तते। तासां सङ्गान्महेशानि। तामिस्र नरकं व्रजेत्। वेदार्थमिति विज्ञाय कथं कुर्य्याच्च साधकः। शिवाज्ञयेति तत्रैव॥ परदाराश्च गच्छेरन् गच्छेन्न प्रजपेद् यदि। श्रुतिद्वयविरोधाच्च गच्छेरन् प्ररयोषितः। उत्तरतन्त्रेऽपि॥ पूजाकालं विना नान्यं पुरुषं मनसा स्पृशेत्। पूजाकाले च देवेशि। वेश्येव परितोषयेत्। साध्वीत्वं न सतं तस्यास्तु ध्याना-लिङ्गने प्रिये।। काश्यादि सर्वतीर्थानि सर्वपुण्यानि सुव्रते।। तस्या देहे वसन्त्येव सर्वं मन्त्राश्च सुन्दरि।। विकल्पो नात्र कर्त्तव्यस्त्वया गिरिवरात्मजे।॥

अथ योनिपूजा॥ निरुत्तरतन्त्रे प्रथमपटले॥ योनि-रूपा महाकाली शवः शम्भुः प्रकीर्त्तितः। श्मशानं विविधं देवि। चिता योनिर्महेश्वरि।॥ तथा॥ कलापूजां विना देवि। या काचित् क्रियते क्रिया। सा क्रिया त्वभिचाराय भवेत् सत्यं न संशयः। तस्मात् सर्वप्रयत्नेन कलापूजा समा-चरेत्। योनिरूपा कला देवि। दक्षिणैव न संशयः। दिव्य-

वीरी वरारोहे! कलापूजां समाचरेत्। पशुभावान्वितो मन्त्री कलां नैव प्रपूजयेत्। कलाया द्विविधा पूजा गुप्ता व्यक्ता कुलेश्वरि!। गुप्तां च साधकैः कार्य्या निर्जने च महानिशि। व्यक्ता दिवा प्रकर्त्तव्या लोकाचारक्रमेण तु। लोकाचार विना देवि! गोपनं नैव जायते। गोपनं सिद्धिमूलञ्च सत्यं सत्यं न संशयः। ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रश्च कुलसुन्दरि!। कलयासवयोगेन कलापूजां समाचरेत्। द्रव्याभावे द्विजो दद्याच्चानुकल्पं युगे युगे। कलायाश्चानुकल्पश्च कलायाश्चैव चिन्तनम्। कलापूजां विना देवि! दक्षिणा न फलप्रदा॥

कलावं स्त्रीयेष्टदेवतोपलक्षणम्॥ तथाच समयाचारतन्त्रे द्वितीयपटले॥ अथेदानीं प्रवक्ष्यामि भगपूजां समासतः। गुरोः प्रसादाद् यन्मन्त्रं नित्यं जपति साधकः। तेनैव मनुना मन्त्री भगपूजां करोति च। तदापि भगमध्ये वै चिन्तयेज्जगद्रूपिणीम्। शिवो भूत्वा स्वरेद्देवीं तदैव मेलनञ्चरेत्। शक्तिं शक्तिमयीं चिन्तेत्तदा वै मैथुनं चरेत्। मैथुनासक्तयोगेन मानसं जपमाचरेत्। ययोक्तं कुरुते देवि! प्राप्यते परमं पदम्। यानि कानि च मन्त्राणि कथितानि वरानने!। असंख्यानि च देवेशि! सर्वतन्त्रेषु निश्चितम्॥ तथा॥ भगस्य स्मरणे पुण्यं भगस्य दर्शने तथा। भगस्य स्पर्शनाद्देवि! यत् पुण्यं सम्प्रजायते। तत् सुखं न जपैर्होमैर्न ध्यानैस्तपसा तथा। पञ्च पञ्च क्रतौ देवि! यत् पुण्यं भुवि जायते। न तत् पुण्यञ्च सुभगे! कोटितीर्थस्य दर्शने। जपो होमस्तथा दानं दीक्षा योगादिकल्पना। शतपञ्चमभक्तस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम॥

निगमकल्पद्रुमे षष्ठपटले॥ आवाहनादिरहितां योनिपूजां विधाय च। मूलमन्त्रेण तद्योन्यां पूजयेदिष्टदेवताम्।

मायावीजं योनिमन्त्रं तेन तां परिपूजयेत्। स्वशक्त्या भक्ति-योगेन पूजयेद्विभवावधि। ततो योनौ शतं मन्त्रं जपेत् साधकसत्तमः। भगे लिङ्गं ततो दद्यादिष्टमूर्त्तिं विचिन्तयन्। मार्द्दं निपोड़यित्वा तु स्वशक्त्या कुलभैरवः। घाते घाते ब्रह्म-हत्याशतं हन्यात् सुधाकरः। कामशास्त्रप्रसङ्गेन यथा सन्तोषणं भवेत्। पुन. पुनः कारणादि सुखे दद्यात् सुसाधकः। वीर्य्यपातादिसमये जपेन्मन्त्रमुदारधीः। ततस्तु द्रव्यमादाय महादेव्यै निवेदयेत्। एवं कृत्वा महादेवि! जठरे न पुनर्भवेत्। सत्यं सत्यं महादेवि! ममैतद्योगमुत्तमम्। बहुना किमि-होक्तेन शृणु मत्प्राणवल्लभे!॥

बृहन्नीलतन्त्रे षष्ठपटले॥ अथवा कामरूपस्य दर्शनं यदि जायते। तदा भगादिदेवीनां पूजां तत्र विधीयते। यदि भाग्यवशेनैव कुलदृष्टिः प्रजायते। तदैव मानसीं पूजां तत्र तासां प्रकल्पयेत्। भगिनीं भगजिह्वाञ्च भगास्यां भगमालि-नीम्। भगाङ्गाञ्च भगाचीञ्च भगवर्णां भगत्वचाम्। भग-स्तनीं भगनाभ्यां भगस्थं भगसर्पिणीम्। तत्र सम्पूज्य गन्धाद्यै-र्मानसैर्गुरुमेव च। नमस्कृत्य विधानेन स्वयमर्चोभितः सुधीः॥ निगमकल्पद्रुमे॥ योनिर्वा स्तनपद्मं वा भानु कृष्णसरोरुहम्। चामरं वा नितम्बं वा दर्शनं यदि जायते। तदा जपेन्मन्त्र-राजं नमस्कृत्य पुनः पुनः। तेषाञ्चापि महादेवि! मुक्तिरस्ति करस्थिता। शक्त्याः पादोदकं यस्तु पिवेद्भक्तिपरायणः। उच्छिष्टं वापि भुञ्जीत तस्य सिद्धिरखण्डिता। महाकौ यदि विश्वासो जायते शिवशङ्करि!। तदा वाक्यं मया प्रोक्त-मन्यथा चेन्न चाचरेत्। यात्राकाले योनितत्त्वमाघ्राय यदि गच्छति। कुन्तलं शिरसा धृत्वा तस्य शत्रुर्विनश्यति। सभायां। भूयाद्राजकार्य्ये तथैव च। सत्यमेतन्महाभागे! मम

वाक्यं तथा न हि। येन तेन प्रकारेण योनिपूजापरायणः। स याति परमं स्थान देवैरपि सुदुर्लभम्। अत्युत्कटे च योगादो तथैव राजवेश्मनि। महोपद्रवमुत्पाते यदि योनि प्रपूजयेत्। तदा योनिर्महादेवी चोद्धरेत् सर्वसङ्कटात्। इतोऽधिकं न किञ्चित्तु विद्यते मम वाक्यतः। सत्यमेतन्न सन्देहो यद्यहं तव वल्लभः। सर्वधर्मं परित्यज्य योनिपूजारतो भवेत्। तदेव परमा प्रीतिर्लज्जाकैवल्यमाप्नुयात्। तोयानाञ्च यथा गाङ्गं गव्यानाञ्च यथा घृतम्। तथा देवि। मैथुनं मे भवेत् प्रियतमं प्रिये!॥ निगमकल्पद्रुमे॥ ऊरुद्वयञ्च कान्तायां ऊर्वोरुपरि संन्यसेत्। ग्रीवामाक्रम्य पाणिभ्यां स्तनद्वन्द्वं क्वचित् क्वचित्। चुम्बन बहुधा वक्त्रे बन्धोऽयं कामसुन्दरः। योनौ लिङ्गं समादाय हस्तोपरि पदद्वयम्। केशानाक्रम्य पाणिभ्यां स्तनद्वन्द्वं स्पृशे स्पृशे। चुम्बन सर्वगात्रेषु पिबेदोष्ठाधरं मुहुः। दृढ़घातेन च रमेत् बन्धोऽयं रतिपण्डितः। स्कन्धयोर्विन्यसेत् पादौ यानौ लिङ्ग तथा क्षिपेत्। शिरस्याक्रम्य हस्ताभ्यां दन्ताघातक्रमात् क्रमम्। चुम्बनं चक्षुर्वदने स्तनयोर्मर्दनं मुहुः। रमेत् स्वशक्तित कामी बन्धोऽय काममर्दन.। उत्स्यासनमास्थाय चोरस्यपरमूरुकम्। स्कन्धावाक्रम्य पाणिभ्यां गण्डे चुम्बनपूर्वकम्। रमेच्च सुदृढाघातैर्बन्धोऽयं कामकौतुकः। एवं क्रमेण देवेशि। बहुबन्धोऽस्ति भैरवि।। कामरत्नादितन्त्रेषु निशेषेण प्रकाशितम्। विशेषबन्ध सङ्क्षेपात् प्रसङ्गात्त्वयि चोदितम्॥

अथ षोडशबन्धाः॥ रतिरहस्ये॥ बन्धाश्चतुरशीतिः स्युर्मुनिना परिकीर्त्तिताः। तस्मादाकृष्य लिखिताः षोडश प्रेमहेतवः। पादौ स्कन्धयुगे नार्य्याः क्षिप्ता लिङ्गं भगे लघु। कामयेत् कामुको नारीं बन्धः काकपदो हि सः॥ पादमेक

करे धृत्वा द्वितीयं स्कन्धसंस्थितम्। नारीञ्च कामयेत् कामी बन्धो वेणुविदारकः॥ ऊरुमूलोपरि न्यस्य योषिदूरुयुगं यदि। ग्रीवां धृत्वा कराभ्यान्तु बन्धो नागरको मतः॥ पोड़येदूरुयुग्मेन कामुकं यदि सुन्दरी। रतिपाशं समाख्यातं कामिनीनां सुखावहम्॥ स्त्रीजङ्घान्तरितो दोर्भ्यां गाढ़मालिङ्ग्य सुन्दरीम्। बन्धयेद्वन्धनं कामी बन्धो मायूरसंज्ञकः। नारीपादौ स्वहस्तेन धारयेद् गलके यदि। स्तनार्पितकरः कामी बन्धः स्याद्धि विलासवान्। योषित्पादं हृदि न्यस्य द्वितीयं स्कन्धमाश्रितः। स्तनौ धृत्वा रमेत्कामी बन्धस्तनभरः स्मृतः। नारीपादद्वयं कामी धारयेत् स्तनमण्डले। धृतकण्ठो रमेन्नारीं बन्धोऽयं रतिसुन्दरः। नार्य्या ऊरुद्वय धृत्वा कराभ्यां पोड़येत् पुनः। कामयेन्निर्भरं कामी बन्धोऽयं सुखसङ्गमः। धृत्वा वामकरेणोरुं पादञ्च सिरसि स्थितम्। सुदृढ़ं रमयेत् कामी स्मरचक्रः प्रकीर्त्तितः। स्वजानुद्वयमध्याभ्यां धारयेन्निर्भरं स्त्रियम्। वामे निःशङ्कितः कामी बन्धोऽयं नागपाशक.। स्त्रीपदद्वयमाकृष्य विमुखः क्षिप्तलिङ्गकः। योनिमापोड़येत् कामी बन्धः कुलिशनामकः। इत्यादिबन्धविन्यासे गाढ़मुत्पाद्यते सुखम्। तस्माद्विदग्धसंघातैर्बन्धाः कार्य्याः प्रयत्नतः। बन्ध. सर्वात्मना कार्य्यो नायके सर्वथा सुखे। तेन सञ्जायते कामः पुरुषे मैथुने खलु॥ १६॥ स्त्रिय आनीय पूर्वार्द्धे चिवुकैः पृष्ठतः क्रमात्। धृत्वोदरे रमेत् पश्चात् बन्धोऽयं रतिसुन्दरः। शय्यासीनस्ततो नारी उत्क्षिप्तजघनी यदि। कान्तं कामयते पश्चात् बन्धोऽयं स्वर्गसङ्गमः॥ इत्यधोमुखौ द्वौ कर्त्तव्यौ॥ उद्धृत्य पादमेकन्तु संस्थाप्य चापरं भुवि। कुड्याश्रितां रमेत्कामी बन्धो दोलायित. स्मृतः। पादाभ्यां मध्यमावेष्ट्य समालिङ्ग्याशु सुन्दरीम्। चुम्बन् मुखं प्रियायास्तु बन्धो नागेश्वरो

मतः॥ स्त्रियं सुखं समालिङ्ग्यानुचुम्ब्य च मुखं मुहुः। प्रियायाः कटिमाकृष्य स्वकण्ठे धारयेत् प्रियाम्। कामचालनमेवाशु प्रदद्यात् पुरुषो दृढः॥ नारीपादद्वयं कृत्वा कान्तस्योरुद्वयोपरि। कटिमालोकयेद्यस्तु बन्धोऽयं सपदः स्मृतः। कान्तक्रोड़े स्थिता नारी भूमौ दत्तपदद्वया। हृदये दत्तहस्ता च बन्धो लीलानलोत्तमः॥ विपरीतरतिः॥ भगनिःक्षिप्तलिङ्गायाः सुन्दर्य्या लेढ़ितं प्रियम्। तथा सम्पुटकञ्चेति नारीलिङ्गप्रवर्त्तनम्॥ इति सुखरतम्॥ इति श्रीप्राणतोषिण्यां पञ्चपुष्पस्तवकान्वितं सप्तमं निर्गुणज्ञानकाण्डं समाप्तम्॥

अथौषधम्॥ मत्स्यसूक्ते एकविंशति पटले॥ दीपं कृत्वा ताम्रपात्रे कज्जलं पातयेदथ। गवां घृतेन चालोड्य चक्षुषी त्वथ रञ्जयेत्। जन्मान्तरे यथा रूपं तादृशञ्च प्रपश्यति॥ १॥ काकमाची दक्षमूलं शिखायां धारयेत्तु यः। निद्रां करोति देवेशि! अर्द्धशूलं हरत्यपि॥ २॥ कृष्णतुलस्याः पत्ररसं मधुना सारनालकम्। तैलेन संयुतं कृत्वा मन्दाग्नौ तापयेत्ततः। कर्णे तु तापयेद्देवि! कर्णकीटादिकं हरेत्॥ ३॥ भृङ्गराजं सारनालं अर्द्धशूलं हरेदथ॥ ४॥ जम्बुपत्ररसेनापि कर्णस्य परिपूरणात्। कर्णकीटः पतेदाशु रात्रौ दद्यान्न संशयः॥ ५॥ सहदेवामूलपत्रं कर्णे बद्धा व्यथां हरेत्॥ ६॥ हस्तिशुण्डापत्ररसैश्चक्षुषो परिपूरयेत्। चक्षुर्व्यथां हरेदाशु तथा हृदसोमिणो॥ ७॥ गुरुलोनिम्बदलरसं पिष्ट्वा चक्षुश्छदे प्रिये!। विलेपयति पञ्चम्यां चक्षुःशूलं विनश्यति॥ ८॥ अपामार्गस्य मूलञ्च रोचना सरलं तथा। गव्यमुस्तकसंयुक्तं ताम्रपात्रे तु पेषयेत्। अञ्जनाच्चक्षुषो देवि! सर्व्वशूलं विनश्यति॥ ९॥ तुलस्याः कृष्ण-

पवस्य रसेन कटुतैलकम्। लवणं वारनालञ्च भौमवारे प्रदा मतः। चक्षुष्छदे मद्देशानि। पटलं याति संक्षयम्॥ १०॥ अजहृचोग्रमांसञ्च महिषस्य तथैव च। गोधामांसञ्च तज्जिह्वा भौमवारे तथा निशि। खादिराग्नौ पचेद्देवि! क्षणाद्रातन्ध्य नाशनम्॥ ११॥ कार्पासकोमलफलत्रय खात्वा समाहरेत्। चर्वित्वा चक्षुषोर्देवि। पूरणाञ्च विनश्यति॥ १२॥ चक्षुरोगे न सन्देहास्तिमिरस्य तथा शृणु। रक्तचन्दनसंयोगान्मधुना सह रौद्रके। कियदुष्णमञ्जनाञ्च तिमिरं हन्ति सुन्दरि।॥ १३॥ मधुयुक्ते वटफले घृष्टे चक्षुषि लेपनात्। तथा रोग हरेदाशु तथैव च पुनर्णवाम्॥ १४॥ घृतेन भर्जिता भक्षेत् चक्षुस्तेजस्कर महत्॥१५॥ निम्बनिर्यासपत्रं वा तैलेन सह भक्षणात्। चक्षुस्तेजस्करं देवि! पामरीमूलदण्डकम्। नारिकेलोदकसम तथा रोग हरत्यपि॥ १६॥ त्रिफला गुडसंयुक्ता गुडमार्द्रक-संयुतम्। द्वाभ्यां प्रभाते देवेशि। क्षणात् कामलनाशनम्॥१७॥ धात्री तम्रोदकैर्भक्षेत तथा रोगो विनश्यति। पुराणकण्टकी मज्जा तथा वासन्तिकाल्मभा। सर्षपस्योग्रतैलेन किञ्चिदुष्णेन भावयेत्। त्रिवारं लेपनादेव सर्वां हन्ति विचर्चिकाम्॥१८॥ चम्पदलस्य त्वचा शुष्क दग्ध्वा सर्षपतैलके। एरण्डतैलैर्वा देवेशि! उष्णेन परिलेपनात्। एतद्विचर्चिका हन्ति ताल मूलो तथैव च॥ १९॥ वनमरीचवीजेन तम पचे विमि-श्रत। अजादुग्धसमेतेन लेपात् सर्वविचर्चिकाम्। हन्ति देवि। न सन्देहस्तथाजोपलमूलकाम्॥ २०॥ मान शुष्क ततो दग्धा शङ्खचूर्णेन लेपयेत्। गात्रविचर्चिका हन्याल्लेपा-हारवशेण तु॥ २१॥ मान शुष्क पुराणञ्च घृतेन सह भक्षणात्। अङ्गभार्स हरेदाशु पटुस्यक्षणमर्कटम्॥ २२॥ त्रिवर्षीय समा-नीय दधिमानञ्च पायति। क्षत कृत्वा ततो लेपाद्ग्रन्थि-

वातहरं परम् ॥ २३ ॥ मधुसैन्धवसंयुक्तं कोलमज्जसमन्वितम्।
चकर्षां मूलकं पक्का ग्रासुलेन वरानने!। वातघ्नं परमं
देवि! तापघ्नं नात्र संशयः ॥ २४ ॥ सर्ववाते मर्दनञ्च तिल-
तैलेन पार्वति!। तथा क्रौञ्चस्य तैलेन नागतैलेन वा
प्रिये!॥ २५ ॥ शृगतैलेन दुग्धेन अजाक्षीरेण भावयेत्।
श्लीपदं वातिकं हन्ति कटिवातं तथैव च ॥ २६ ॥ उन्मत्तं कुम्भ-
रूपञ्च विशाढकीयपत्रकम्। समूलमर्टमारञ्च वासकं राम-
वामकम्। योगपत्रं सभैरण्डं मृद्.कुम्भे विनिःक्षिपेत्।
अर्काग्नौ तापयेद्देवि! पुनः पिण्डन्तु कारयेत्। अर्कमूलं
पुनर्द्रव्यं स्नुहीमूलसमन्वितम्। स्वेदयेत् सर्ववातेषु त्रिदि-
नेन विनश्यति ॥ २७ ॥ तुलसीमूलबीजानि कुमारीबीजमेव
च। प्रलेपात् सर्वकुष्ठघ्नं जलसारञ्च नश्यति ॥ २८ ॥ हस्ति-
कर्णं तुलायाञ्च समुद्धृत्य वरानने!। स्नुहीमूलं विल्वमूलं
समरीचं सशर्करम्। तोल तोलञ्च सम्भक्षात् महावातविना-
शनम् ॥ २८ ॥ कलिहृवल्वचं देवि! गले बद्धा विशेषतः।
शोकस्य नाशनं प्रोक्तं पामरोशूलक तथा ॥ ३० ॥ तिन्तिडी-
बीजकं पिष्ट्वा तक्रेण सहयोगतः। पानाद्दोकं हरत्याशु वस्ता-
मास्य बीजकम् ॥ ३१ ॥ दन्तमांसं हरेदाशु वार्त्तकीबीजके-
स्तथा। पक्ववार्त्ताकुना स्वेदात् करोपाग्नौ तथा हरेत् ॥३२॥
श्वेतापराजितामूलं तथा वास्तुदकेन च। मुखमध्ये प्रलेपाच्च-
जाद्यं नाशयति ध्रुवम् ॥ ३३ ॥ श्वेतगुञ्जां समुत्पाद्य मघवे
पुष्यके तथा। प्रलेपात्तत्त्वणाद्देवि! विपरीतो विनश्यति ॥३४
नीलकण्ठ मधुयुत तथा रोगविनाशनम् ॥ ३५ ॥ श्वेतापरा-
जितामूलं तथा श्वेतजयन्तिकाम्। श्वेतांचलकमेतेन कारये
द्वुलिकां ततः। स्वात्यां चन्द्रोदये देवि! समुत्पाद्य विधा
नतः। भाले च तिलकं कृत्वा वशीकरणमुत्तमम् ॥ ३६ ॥

पलाशबीजं समधु घृतेन सह पेषयेत्। भक्षणान्मासमात्रेण वलीपलितनाशनम् ॥ ३७ ॥ बृहतीनीलकण्ठाभ्यां त्रिफला-लवणैः सह। दन्ते विलेपनाद्देवि! दन्तशूलं हरत्यपि ॥३८॥ छागमांसमजाक्षीरं भुक्त्वा शाल्युदकैः सह। यक्ष्मकुष्ठादिकं हन्ति तालमूली तथैव च ॥ ३९ ॥ नागकेशरमूलञ्च मधुना च तथा हरेत्। यष्टीमधुसमन्वास्ये तथा हन्यान्न संशयः ॥ ४० ॥ तस्य पत्रपक्वपानात् सर्वज्वरनिवारणम् ॥ ४१ ॥ मधुना सह पानाच्च शीतकाले ज्वरं हरेत् ॥ ४२ ॥ अनुदितार्कें चोद्धृत्य सर्वज्वरहरं प्रिये!। श्वेतापराजितामूलं पुष्यार्कें धारये-त्तथा। अपामार्गस्य च तथा कण्ठकासूत्रबन्धने ॥ ४३ ॥ ज्वरं हन्यान्महेशानि! स्वात्यां वा विष्णुभे प्रिये!। रक्त-चाण्डालमूलञ्च अर्कवारे विशेषतः। निर्बध्य कदलीसूत्रैः शय्यायां दापयेत्ततः। सर्वज्वरं ततो हन्यात्तथा तापज्वरापमुतं ॥ कुद्दालस्य त्वचञ्चैव अर्जुनस्य त्वचं तथा। घृतेन सह पानाच्च सर्वकासं हरत्यपि ॥ ४५ ॥ नागेश्वरस्य मूलञ्च मधुना सह शङ्करि!। पानाच्च चोदरं हन्ति विष्णुक्रान्ता तथैव च ॥ ४६ ॥ पिप्पलीं सैन्धवयुतां पाययेन्मधुना समम्। मूत्र-स्रावं ततो हन्यात् सप्ताहान्नात्र संशयः ॥ ४७ ॥ विल्वमूलं सगुडूचीं मधुना पाययेत्ततः। वान्तं हन्ति न सन्देहो मातु-लुङ्गस्य बीजकम् ॥ ४८ ॥ पलाशबीजं सिद्धार्थं मधुतैलसम-न्वितम्। भक्षयेत् समभागेन ज्वरो हन्ति न संशयः ॥ ४९ ॥ तिलकल्के समं युक्तं तथा भल्लातकं प्रिये!। भस्मन्निर्जायते देवि! त्रिरात्रेण न संशयः ॥ ५० ॥ चन्द्रमूलीपिप्पलीं च शुण्ठीञ्च मरिचानि च। पुरातनगुड़ेनापि गुलिकां कारये-त्ततः। भस्मन्निर्जायते शीघ्रं भक्षणात् शिवयोगतः ॥ ५१ ॥ काकोलूकस्य पक्षेण दद्याद्धूपं विचक्षणः। विनाशयति तत्-

भोति तथा जन्मवारणे ॥ ५२ ॥ नीलकण्ठस्य पक्षञ्च भुजङ्गस्य च कञ्चुकम्। समभागे कृतं धूप पूर्वंवद्भवति ध्रुवम् ॥५३॥ श्यमारस्य रक्तस्य गृहीत्वा कुसुमं बुधः। भस्म सर्वेतसश्चैव सम्मार्ज्यं तेन दर्पणम्। अश्वोष्ट्रगर्दभानाञ्च रूपं पश्येदनन्यधीः ॥ ५४ ॥ शूकराश्वगर्दभस्य वानरस्य तथैव च। गृह्णीयात्तु नखं तावत् पुटाग्नौ दाहयेत्ततः। पश्चान्मण्डूकवशया दर्पणं मार्जयेदथ। तेषां रूपाणि संपश्येन्नात्र कार्य्या विचारणा॥

ऋतुमत्या दुर्भगायास्तद्दिनावधि सप्तके। वासरे शर्पपान् श्वेतान् योनौ प्रक्षिपयेद्बुधः। भक्षैस्तैः शर्षपैर्योऽयं स्पृशत्येव तं व्रजेत्॥ अङ्कोठस्य च बीजस्य गृह्णीयात्तैलमेव तु। मरीचिके तु ततो दृष्टस्तस्य दोहदमेव च। बलपुष्टिकरश्चैव आयुर्वृद्धिकरं परम्॥ जम्बीरफलपत्रञ्च सैन्धवेन समन्वितम्। दन्तलेपं भवेत्तोक्ष्णं माषपुष्पं घृतौदनम्। आयुर्वृद्धिकरश्चैव चिरकाले बलं भवेत्॥ कूर्ममासे बलं हीनं मासञ्च कोरकस्य च। अल्पायुर्याति वै शीघ्रं हंसमांसेन पार्वति॥ पूगस्य शोकरश्चैव स्नुहीकर्दमसंयुतम्। मासयुक्तं अर्कदुग्ध मन्दारफलसयुतम्। वाते रजनिसंयुक्तं तालमूली सभक्तकम्। मकको च छर्द्दे दद्याज्जिह्वारोगे कुलेश्वरि॥ पर्पटं गुडसयुक्तं दधिभक्तं निवेदयेत्। उष्णं कृत्वा पाययेच्च नाभौ संलेपयेत्ततः। अशोकमूलं पिन्याक कफरोगे गलग्रहे। अण्डरोगे पर्वशिरा माषमूलन्तथैव च। तालमूलञ्च कुष्माण्डं वातसारे शिरोषकम्॥ त्रयोविंशति पटले॥ दन्तशूले मारुतञ्च सैन्धव पिप्पलीयकम्। समूलं दन्तिसारञ्च दन्तरोगोपशान्तये। क्षते कोष्ठे प्रजाते च मन्दाराम्रं सचूर्णकम्। स्नुहीचोरसमेतञ्च कीटः पतति तत्क्षणात्॥ इति गवादीनां क्षते प्रत्यक्षं दृष्टव्यम्॥

अथ वच्ये महेशानि! तुरगाणां चिकित्सितम्। वाते दद्यात् पललतां शृङ्गवेरं सपिप्पलीम्। यमानीं नारिकेलच सुगन्धवासकमूलकम्। कोपलस्य गुडस्यैव पिण्डं तापहरं परम्॥ जीरं सर्जरसं कोल दूर्वाधन्याकसंयुतम्। योगपत्रं गिमा-शाकं मरीचं लवणान्वितम्। वासन्तीमूलसहितं त्रिपुण्ड्रन्तु श्रमापहम्। वृहत्पानीयमूलपत्रं कङ्कस्य बीजपत्रकम्। शृङ्गवेरं यवस्यैव हरिद्राद्वयमेव च। एतत्पिण्डं वातहरं बल पुष्टिकरं परम्। अरण्यबदरीं मूलिं कानने रामवासकम्। खर्जूरस्य च वीजेन सगुड़ेन ज्वरं हरेत्। धान्यमूलं रविमूलं कालञ्जरसमन्वितम्। सोमधान्येन तद्दद्याच्छर्दिकारोग नाशनम्॥ तथा॥ अपामार्गं विड़ङ्गञ्च सैन्धवं नागकेशरम्। सैन्धवेन समायुक्तं अचिरोगो विनश्यति। चर्चिकायान्तु भेकस्य तैलं भेरुण्डकस्य च। निशायोगेन दातव्यं सर्वकुष्ठविनाशनम्। नागेश्वरस्य तैलेन मधुवृक्षस्य चूर्णितम्। दग्धं कृत्वा ददेल्लेपं नश्येद् वि! विचर्चिका॥

षड्विंशति पटले॥ दानवस्य च पुष्पाणि घृतसिक्तानि भक्ष-येत्। रक्तस्रावं ऋतुस्रावं जलन्धारञ्च नश्यति॥ उत्तराशा-मुखी भूत्वा कन्यासूत्रेण वेष्टयेत्। विष्णुक्रान्तामपामार्गं तथा जीरमरीचकम्। एकैकेन पिबेत् पीत्वा सुखं सूयेत गर्भिणी। माहीषनवनीतेन तथा कविकलाचतम्। विलिप्य ताभ्यां देवेशि! लिङ्गं स्थूलं भवेदनु। रक्तभेरण्डमूलञ्च तथा चलदलपद्मकम्। मरीचञ्च प्रियङ्गुञ्च पिष्ट्वा लिङ्गं विवर्द्धयेत्। गुवाकपुष्पमेकन्तु गोचोरेण समं पिबेत्॥ स्नात्वा वा जन्म-दिवसे अपुष्पा पुष्पिता भवेत्॥ हस्तिशुण्डास्ततो मूल कलविङ्कस्य नासिकाम्। घृतेन भर्जिते भक्षेदिन्द्रियः प्रबलो भवेत्॥

भवति॥ मञ्जिष्ठा कुङ्कुमञ्चैव बाला मोदा कुमारिका। चिताभस्म स्वरक्तञ्च नियमैरेव भावयेत्। पुष्येण गुटिकां कृत्वा भक्ष्ये पाने च दापयेत्। दृष्टो वा राजवश्यः स्यात् चण्डमन्त्रप्रभावतः॥ ८॥

अथ विवादजयः॥ गोजिह्वा शिखिमूला वा मुखे शिरसि संस्थिता। कुरुते सर्ववादेषु जयं पुष्ये समुद्धृता। मार्गशीर्षे तु पूर्णायां शिखिमूलं समुद्धरेत्। वाहौ शिरे शिखे धार्य्यं विवादे विजयो भवेत्। वन्धनान्मुच्यते जन्तुः शिखामन्त्रान्न संशयः॥ २॥ मेघनादस्य मूलञ्च चक्रस्यान्तर-वेष्टितम्। परदारो भवेन्मूकोऽथवा याति दिगन्तरम्। निशि कृष्णचतुर्दश्यां महानीलीं श्मशानतः। आदाय बध्नी-हस्ते विवादे विजयो भवेत्। श्वेतगुञ्जान्वितं मूलं मुखस्थं दुष्टतुण्डजित्। उक्तयोगानां चण्डमन्त्रेण सिद्धिः॥ मन्त्रस्तु ओं सुदर्शनाय हुं फट् स्वाहा। पूर्वमेवायुतं जप्त्वा चण्डमन्त्रस्य सिद्धये। ततो ह्यौषधियोगश्च समाभिमन्त्रितो भवेत्॥ ४॥ शुक्लपक्षयुते पुष्ये गुञ्जामूलं समुद्धरेत्। बद्धं शिरसि तत्सर्व्वं चोरबाधाहरं परम्॥

योगसारे प्रथमपरिच्छेदे॥ देवीवाक्यम्॥ व्याधिनाश-महं वक्ष्ये पलमात्रं घृतं पिवेत्। पठित्वानेन मनुना यः पिवेत् साधकोत्तमः। सर्व्वव्याधिविनिर्मुक्तो भवत्येव न संशयः। मन्त्रं तस्य प्रवक्ष्यामि शृणु भैरवोत्तम!। तारं माया भृगुः शम्भुः पुनर्भृगुरुदाहृतः॥ सृष्टियुक्तो गुरुश्चैव तथा चन्द्रः शिवः स्मृतः। एतन्मन्त्रं समाख्यातं घृतशुद्धिरितीरितम्॥१॥

तृष्णानाशं प्रवक्ष्यामि रक्तचन्दनतोलकम्। घर्षयित्वा वाम-हस्ते गृहीत्वा साधकोत्तमः। तोलकं जलसंमिश्रं मनुनाष्टो-त्तरशतम्। तत्तदुपरि संजप्य यः पिवेत् साधकोत्तमः।

समाहाज्जायते तस्य तृष्णानाशस्तु भैरव।। सर्वेषां भक्षणं प्रोक्तं समाहस्य कुलेश्वर।। सर्वमष्टोत्तरशतं पिबेज्जप्त्वा च साधकः। शक्तिवीजद्वयं भद्रे! नाशयद्वितयं वदेत्। तृष्णेति पदमुच्चार्य्य ततः स्वाहा मनुर्मतः। अनेन मनुना देव! तृष्णानाशोऽभिजायते॥ २॥ आहारनाशनार्थाय कृष्णचित्रां समाहरेत्। तोलार्द्धं वा तदर्द्धं वा तदर्द्धं वा सुरेश्वर।। आनीय मनुनानेन वटिकां कारयेद्बुधः। घृतेनालोड्य देवेश! मनुनानेन भक्षयेत्॥ कामवीजं समुच्चार्य्य क्षुन्नाशिनि पदं ततः। निवारयपदं चोक्त्वा स्वाहेति च मनुर्मतः॥ ३॥ अथवान्यप्रकारेण क्षुन्निवृत्तिर्विधीयते। हविष्याशी भवेदादौ पश्चाज्जपति मातृकाम्। पश्चाद्घृतं प्रयोक्तव्यं मनुनानेन शङ्कर!। हर्षोर्वा येन मनुना भक्षयेत् साधकोत्तमः॥४॥ अथवा सर्पिषा देव जिह्वामालोड्य यत्नतः। यावदोष्ठं परिव्याप्तं जिह्वया कुलभैरवः।। तावत्प्रमार्जयेज्जिह्वां यावदोष्ठसमां नयेत्। अनेनैव प्रकारेण क्षुन्निवृत्तिर्भविष्यति॥ ५॥ अथवान्यप्रकारेण क्षुन्निवृत्तिर्विधीयते। प्रत्यहं विजयाधूमं ब्रह्मरन्ध्रेण मन्त्रवित्। पानं करोति देवेश! क्षुन्नाशो जायते ध्रुवम्। ब्रह्ममन्त्रमहं वक्ष्ये येन क्षुन्नाशनं भवेत्। सम्वर्त्तकचन्द्रवह्निभौतिको विन्दुसंयुतः। एवं वीजत्रयं देव! समुच्चार्य्य कुलेश्वर।। अनेन मनुना देव! विजयाधूमशोधनम्। शोधयित्वा पिवेद्धूमं न दोषो जायते हर!॥ ६॥ अथ मूत्रणनाशार्थे वक्ष्यामि मन्त्रमुत्तमम्। अश्वगन्धां समानीय अस्त्रमन्त्रेण मन्त्रयेत्। तोलकं सर्पिषा देव! मिश्रयित्वा पिबेत् सुधीः। लिङ्गमूले कामवीजं जप्त्वा च स्तम्भयेत्क्रिया। द्वात्रिंशत्तोलकं दुग्धं मरीचं तोलकद्वयम्। सम्मिश्र प्रपचेद्यत्नाद्यावत् शुष्कं समानयेत्। ततो वै वाग्भवं जप्त्वा भक्षयेत् साधकोत्तमः।

समाद्वाज्जायते तस्य तृष्णानाशस्तु भैरव।। सर्वेषां भक्षं प्रोक्तं समाहृत्य कुलेश्वर।। सर्वमष्टोत्तरशतं पिबेज्जप्त्वा च साधकः। शब्दवीजद्वयं भद्रे! नाशयद्वितयं वदेत्। तृष्णेति पदमुच्चार्य्य ततः स्वाहा मनुर्मतः। अनेन मनुना देव! तृष्णा-नाशोऽभिजायते॥ २॥ आहारनाशनार्थाय कृष्णचित्रां समा-हरेत्। तोलार्द्धं वा तदर्द्धं वा तदर्द्धं वा सुरेश्वर।। आनीय मनुनानेन वटिकां कारयेद्बुधः। घृतेनालोड्य देवेश! मनु-नानेन भक्षयेत्॥ कामवीजं समुच्चार्य्य क्षुन्नाशिनि पदं ततः। निवारयपदं चोक्त्वा स्वाहेति च मनुर्मतः॥ ३॥ अथवान्य-प्रकारेण क्षुन्निवृत्तिर्विधायते। हविष्याशी भवेदादौ पश्चा-ज्जपति मातृकाम्। पश्चाद्घृतं प्रयोक्तव्यं मनुनानेन शङ्कर!। हसौर्वा येन मनुना भक्षयेत् साधकोत्तमः॥४॥ अथवा सर्पिषा देव जिह्वामालोड्य यत्नतः। यावदोष्ठं परिव्याप्तं जिह्वया कुलभैरवः।। तावत्प्रमार्जयेज्जिह्वां यावदोष्ठसमां नयेत्। अने-नैव प्रकारेण क्षुन्निवृत्तिर्भविष्यति॥ ५॥ अथवान्यप्रकारेण क्षुन्निवृत्तिर्विधीयते। प्रत्यहं विजयाधूमं ब्रह्मरन्ध्रेण मन्त्र-वित्। पानं करोति देवेश! क्षुन्नाशो जायते ध्रुवम्। ब्रह्म-मन्त्रमहं वक्ष्ये येन क्षुन्नाशनं भवेत्। सम्वर्त्तकचन्द्रवह्नि भौतिको विन्दुसंयुतः। एवं वीजत्रयं देव! समुच्चार्य्य कुले-श्वर।। *अनेन मनुना देव! विजयाधूमशोधनम्।* शोधयित्वा पिवेद्धूमं न दोषो जायते हर।॥ ६॥ अथ मूत्रनाशार्थे वक्ष्यामि मन्त्रमुत्तमम्। अश्वगन्धां समानीय मन्त्रमन्त्रेण मन्त्रयेत्। तोलकं सर्पिषा देव! मिश्रयित्वा पिवेत् सुधीः। लिङ्गमूले कामवीजं जप्त्वा च स्तम्भयेत्क्रिया। द्वात्रिंशत्तोलकं दुग्धं मरीचं तोलकद्वयम्। सम्मिश्र प्रपचेद्यत्नाद्यावत् शुष्कं समानयेत्। ततो वै वाग्भवं जप्त्वा भक्षयेत् साधकोत्तमः।

अनेनैव विधानेन मूत्रनाशोऽभिजायते ॥ ७ ॥ पुरीषनाशं-नार्थाय विडङ्गं तोलकद्वयम् । पिप्पलीतोलकं ग्राह्यं शुण्ठीञ्च तोलकत्रयम् । तेजपत्रस्य चारेण मिश्रयित्वा जपेन्मनुम् । शतमष्टोत्तरं जप्त्वा मिश्रयेद्वहु यत्नतः । मन्त्रं तस्य प्रवक्ष्यामि शृणुष्वानन्दभैरव ! । श्रीम्मीया वाग्भवञ्चैव शक्तिबीजत्रयं तथा । शिववायुजलं पृथ्वी वह्निजाया ततः परम् । मन्त्रयित्वा पिबेद्‌द्रव्यं पुरीषं नाशयेद् ध्रुवम् ॥ ८ ॥ शुक्रस्तम्भं प्रवक्ष्यामि शृणु मद्भैरवोत्तम ! । पिष्ट्वा चैरण्डकं मूलं नाभिमूले विलेपयेत् । रोहितमत्स्यपित्तेन तन्मूलं लेपयेच्छिव ! । शब्द-बीजैर्मन्त्रयित्वा स्तम्भयेत् शुक्रशोणितम् । शब्दबीजं समुद्धृत्य मर्दयेदस्त्रमुच्चरन् । स्तम्भयेन्नियतं शुक्रं तयोक्तं कुलसुन्दर ! । मन्त्रेणानेन शुक्रस्य स्तम्भनं कारयेद्बुधः ॥ ९ ॥ शुक्रस्तम्भनकं प्रोक्तमालस्यनाशनं शृणु । हुङ्कारध्वनिमाहृय करतालद्वयं द्वयम् । कृत्वा वेतालमूलञ्च पिष्ट्वा यो भक्षयेत् सुधीः । फट्-कारैर्मन्त्रयित्वा च तान्मूलं पिबेत् सुधीः । ततो मधु पिबे-द्धीमानालस्यनाशनं भवेत् ॥ १० ॥ निद्रानाशं प्रवक्ष्यामि शृणुष्वानन्दभैरव ! । अलक्तकं तोलकार्द्धं तोलार्द्धं कटु-तैलकम् । श्वेतधूपं मिश्रयित्वा मनुना मन्त्रयेत् सुधीः । मनुं तस्य प्रवक्ष्यामि येन निद्राक्षयो भवेत् । निद्रा यमसमा देव ! निद्रा व्याधिकरी मता । निद्राया सर्वदोषः स्यान्नि-द्रया ज्ञाननाशनम् । निद्रया क्षीयते सर्वं निद्रया नरकं व्रजेत् । तस्माद्यत्नेन कर्त्तव्यं निद्रानाशन्तु भैरव ! । सम्वर्त्तं वह्निसंयुक्तं चन्द्रखण्डसमन्वितम् । क्रमात्त्रयं समुद्धृत्य वह्नि-जायां परे वदेत् । शतमष्टोत्तरं जप्त्वा मर्दयेद्बहुयत्नतः । प्रत्यहं चक्षुषोर्दद्यान्निद्रानाश इतीरितः ॥ ततो जपेद्वाग्भवन्तु चक्षुषो-र्मध्यभागयोः । ततो ध्यायेत् कुलगुरुं कुलदेवीं प्रयत्नतः ॥

प्रार्थयेद्बहुयत्नेन निद्राया नाशनं द्रुतम् । ओँ निद्रे देवि ! महामाये ! जगन्निर्वाणकारिणि ! । मां जहि त्वं जगद्धात्रि ! मां जहि परमेश्वरि ! । प्रणवं पूर्वमुच्चार्य्य निद्रापतिपदं ततः । निद्रापतिपदं ब्रूयात् ततो ब्रूयात् सनातनी । वह्निजायां ततो ब्रूयात् निद्राक्षयमनुर्मतः । एतन्मन्त्रजपादेव निद्रानाशो भवेद् ध्रुवम् । शतमष्टोत्तरं वापि सहस्रं वा कुलेश्वर ! । जप्ता निद्रा क्षयं याति किमन्यत् कथयामि ते । अत्र स्थित-स्येत्यध्याहाराज्जप्तेत्यनेनैककर्त्तृकता ॥ ११ ॥ अथान्यत् सम्प्र-वक्ष्यामि चेन्द्रियाणाञ्च निग्रहम् । योनितन्त्रोक्तमार्गेण कुला-चारं करोति हि ॥ कान्तां मनोरमां देव ! आनीय बहुयत्नतः । पूजयेत्तेन मार्गेण कामयेद्बहुयत्नतः ॥ एवं सत्कारयोगेन शुक्र-स्तम्भो भवेन्नृणाम् ॥ यस्य यद्देवताभावो यद्रूपा देवता स्मृता । तत्तद्रूपजगत्सर्वं ध्यात्वा च मदिरां पिबेत् ॥ ततः प्राणायाम-योगे वायुञ्चापि वशं नयेत् । ततो घृतं समालोड्य नालमूलं तथा शिव ! । पिष्ट्वा पूर्वोक्तमनुना जप्ता च साधकः पिबेत् । सर्वव्याधिविनिर्मुक्तो नरो भवति तत्क्षणात् ॥ गुरुपादरजो ध्यात्वा मधुमांससमन्वितम् । सुरायुक्तं महादेव ! मर्द्दये-द्बहुयत्नतः । ततः पूर्वोक्तमन्त्रेण सम्मन्त्र्याष्टदिनं पिबेत् । एवं संस्कारयोगेन तृष्णानाशो भवेद् ध्रुवम् ॥ २ ॥ कुलेश्वरीं ततो ध्यात्वा क्षणाचिन्तां ततः पिबेत् । ततः पिबेन्मद्यमांसं घृतं वा कुलभैरव ! । एवं संस्कारयोगेन क्षुन्नाशो जायते ध्रुवम् ॥

वाक्चिन्तामणिनिर्म्मितातिवितता सर्वैर्गुणैरन्विता ।
साक्षात्कल्पलताश्रितार्थसंहिता विश्वोपकारे हिता ॥
ध्यात्वा विज्ञसभाजितातिफलिता श्रीप्राणतोषिण्यसौ ।
द्रष्टव्या भवता सता मतिमता शुभ्रातिशुभ्रा लता ॥

इति श्रीप्राणतोषिणी समाप्ता ।